

دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی

زنجیره ی روشنییری

*

خاوهنی ئیمتیان: شهوکت شیخ یهزدین

سهرنووهر: بهدران شههمهده ههیب

***

ناوونیشان: دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی ئاراس، گهردکی خانزاد، ههولتیر

س.پ. ژماره: ١

www.araspublisher.com

ئهدهبی نامه نووسینی کوردیی

ئەدەبىي نامەنەنەسىنى كوردىيى

جزمى ۱

لىتكوئىنەنە و وردبۇنەنە و كۆكردنەنە

(بابى لالۆ)

كەمال رەئووف محەمەد

ناوى كىتەب: ئەدەبىي نامەنەنەسىنى كوردى

جزمى: ۱

دانانى: كەمال رەئووف محەمەد (بابى لالۆ)

بلاوكراۋەي ئاراس- ژمارە: ۲۶۱

دەرھىنەنەنى ھونەرىيى ناۋە و بەرگ: ئاراس ئەكرەم

سەرپەرشتىيى پىت لىدان و ھەلەچنى و دەرھىنەنە: ئەمىرى حاجى داۋد

ھەلەگرى: نوسەر

سەرپەرشتىيى كارى چاپخانە: ئاۋرەھمانى حاجى مەحمۇد

چاپى يەكەم: ھەولېر- ۲۰۰۴

لە كىتەبخانەنى بەرپەرشتىيى گىشتىيى رۇشنىبىرى و ھونەر لە ھەولېر ژمارە (۱۵۸) ى سالى

۲۰۰۴ ى دراۋەتى

پیشگه‌شی

- هیوای وجودی بی هوو ده‌م؛ کوپری خوینده‌وار و پی گه‌یشتووم.
- زاوای ناکام؛ (لالۆی جوانه‌مه‌رگ
- کامۆ و ئیان و شاهۆ و نه‌س‌رین مسته‌فای دایکیان.
- هاو‌پتی نیشتیمان و مه‌نفا؛ به‌غیره‌ت و دل‌سۆز نووسه‌ر مه‌حموود ره‌زا ئه‌مین

لالۆی جوانه‌مه‌رگ
٢٠٠٢/١٢/٢٥ - ١٩٧٤/٤/٢٠)

رستی بابته‌کان

پیشگه‌کی 15

به‌شی ییکه‌م...

- 1- کورد و کوردستان 21
- 1/1- کورد 21
- 2/1- کوردستان 22
- 3/1- ئایین و مه‌زه‌بی کورد 23
- 4/1- زمان و ئه‌ده‌بی کورد 23
- 1/4/1- زمانی کوردی 23
- 2/4/1- ئه‌ده‌ب و جووره‌کانی 24
- 3/4/1- په‌سن و بابته‌تیان 24
- 1/3/4/1- په‌سنی سه‌رزاری 24
- 2/3/4/1- په‌سنی نووسراو 25
- 5/1- خویندن له کوردستاندا 27
- 6/1- کورد و روژنبیری 31
- 7/1- پرسپاریکی تاک، باسیکی سامناک!! 37
- 2- ده‌سه‌لات و روژنبیری! 40
- 3- سه‌رنجیکی په‌خنه‌گرانه له روژم و عه‌جه‌م و کورد! 41

به‌شی دووه‌م

- 1- ئه‌ده‌بی نامه‌نووسین 51
- 1/1- تاریفی ئه‌ده‌ب 51
- 2/1- تاریفی نامه 51
- 3/1- نامه و فه‌ره‌نگ شوناسان 51
- 4/1- په‌وتی نامه له میژوودا 52

9 - دهستکهوت 129

10 - سهراوهکانی هوشیاری نه ته وهیی! 131

11 - رۆژنامه نووسی کوردیی - فیترگهی رۆشنییری 140

11/1 - سهردهمی رۆژنامه - سهردهمی پهخشان 142

11/2 - کاروانی پیشکهوتنی پهخشان 148

11/3 - کاریگهیری رۆژنامه بۆ نامه 181

12 - سهیید رهشید - نامه نووسی پیشره و هونه رهمه ند 241

13 - کورتیییه کی میژویی نامه ی رهسمیی کوردیی! 262

بهشی سییهام

نیوداران 313

5/1 - ههردوو ئهدهب و نامه 54

1/5/1 - پهخشان و نامه 54

2/1/5/1 - تاریفی پهخشان 54

2/1/5/1 - ئهدهبی نووسراو و پهخشان 55

1/2/1/5/1 - دیارترین پهخشانی نووسراو 55

1/1/2/1/5/1 - کیتاب سهرف لیسانی کوردیی 55

2/1/2/1/5/1 - توبیا کوردیی 55

3/1/2/1/5/1 - لوبه ولعه قایید ئه لکوردی 56

4/1/2/1/5/1 - مه ولوود نامه ی کوردیی 56

5/1/2/1/5/1 - بیتهم پهخشانی رۆژنامه / کورمانجیی باکوور 58

6/2/2/1/5/1 - بیتهم پهخشانی رۆژنامه / کورمانجیی باشوور 59

2/5/1 - ئهدهبی سهرزاری و دیاترین پهخشانی 59

1/2/5/1 - ناز و خدر 59

2/2/5/1 - چیرۆکی (بی نیونیشان!!) 61

3/5/1 - دهنگی نامه له شیعی نووسراو دا 62

4/5/1 - دهنگی نامه له ئهدهبی سهرزارییدا 65

1/4/5/1 - ههلهست و بهیت 66

2/4/5/1 - پهخشان 67

6/1 - رهنگی شتوازیکی عه رهیی به کوردیییه وه 69

7/1 - پریشکیکی سه رهتای نامه ی کوردیی 77

8/1 - کورد و نیو سه دهی بیست 79

1/8/1 - سه رنجیکی سیاسی و رۆشنییری 79

1/1/8/1 - 1851 - 1914 ز 79

2/1/8/1 - 1918 - 1924 ز 83

3/1/8/1 - 1922 - 1932 ز 91

4/1/8/1 - 1932 - 1938 ز 104

5/1/8/1 - 1939 - 1946 ز 110

6/1/8/1 - 1946 - 1958 ز 120

کلیلی نیشانه و زاراوه‌کان

☰: پوولی پۆسته

●: مۆر (مۆری که‌سیی)

◎: مۆر (ته‌مغه‌ی ده‌زگه‌یی / په‌سمیی)

○: نامه‌نووس به‌شيعر

⊖: نامه‌هه‌نپير

◻: نامه‌وه‌رگر

⊖◻: نامه‌هه‌نپير و نامه‌وه‌رگر

×: نیوی که‌سێ له‌نامه‌پیکدا هاتیبیت

(*): په‌راویز

☀: بێنکه‌م جاره‌بلاوده‌بیتته‌وه

☞: بلاوه

☀☞: پيشتر هه‌ر من بلاوم کردووته‌وه

(...): وشه‌یی رسته‌یی بۆم نه‌خویندرايیتته‌وه، یان ونه.

(!!): گومان لێ کردن

[ ]: بۆ نواندنی باسێ یا رایبیک

(...): وشه‌یی، رسته‌یی بۆم نه‌خویندرايیتته‌وه یان ناته‌واوه، یان ونه!

[ ]: دوو که‌وانێ من دامناوه بۆ نواندنی باسێ یان رایبیکم.

/-/: ژماره‌ی سه‌رچاوه، نامه‌هه‌لگر یان نامه‌هه‌نپير.

/-/: کۆی گشتیی نامه‌کان (به‌که‌سیی و په‌سمیی‌هه‌وه بێ له‌شيعرنامه و نامه‌ی بیانیی زمان!).

/-/: ژماره‌ی نامه‌ی نیو سه‌رچاوه‌یه، یان ژماره‌ی نامه‌کان نامه‌هه‌نپير.

/-./: وه‌لامنامه - ژماره.

/-./-./-/: ژماره‌ی سه‌رچاوه یان نامه‌هه‌نپير / ژماره‌ی نامه‌کانی نامه‌هه‌نپير / کۆی گشتیی نامه‌کانی بیانیی زمان.

ئه. م. سلیمانیی: ئه‌نجومه‌نی مه‌عاریفی سلیمانیی.

ئه. ئ. سلیمانیی: ئه‌نجومه‌نی ئیداریی سلیمانیی.

ح. د. کوردستان: حیزبی دیموکراتی کوردستان - خۆره‌ه‌لات (ئیران).

پ. د. ک: پارتی دیموکراتی کوردستان - باشوور (عیراق)

پ. ز: پيش زاین، پيش عيسا.

پ. ش: پارتی شیووعی (کۆمه‌نیست).

پ. ن: په‌خشاننامه (نامه‌ی نووسراو به‌په‌خشان).

پ. ن؛ ره: په‌خشاننامه‌ی په‌سمیی.

پ. ن؛ که: په‌خشاننامه‌ی که‌سیی.

پ. ن - ت / ره: په‌خشاننامه‌ی تورکیی / په‌سمیی.

پ. ن - ت / که: په‌خشاننامه‌ی تورکیی / که‌سیی.

پ. ن - ع / ره: په‌خشاننامه‌ی عربیی / په‌سمیی.

پ. ن - ع / که: په‌خشاننامه‌ی عربیی / که‌سیی.

پ. ن - ف / ره: په‌خشاننامه‌ی فارسیی / په‌سمیی.

پ. ن - ف / که: په‌خشاننامه‌ی فارسیی / که‌سیی.

پ. ن / که (ف - ک): په‌خشاننامه‌ی که‌سیی (فارسیی - کوردیی)

ت: تورکیی

۱. ج. گیتی: بێنکه‌م جه‌نگی گیتی.

۲. ج. گیتی: دووهم جه‌نگی گیتی.

ز: زاینی، سالی عيسایی

ژ: ژماره

ر: رۆمیی، سالی دارایی عوسمانیی

س: سال

ش: شوین

ش. ن: شيعرنامه (نامه‌ی نووسراو به‌شيعر)

ع: عه‌ره‌بیی

ف: فارسیی

ف. ع- که رکوک: فیترگه ی عیلمییه - پیشه سازی - که رکوک.

ف. م - به غدا: فیترگه ی مامۆستانیان - به غداد.

ق. ئا: قوتابخانه ی ئاماده یی

ق. ئا. س. به غدا: قوتابخانه ی - فیترگه - ی ئاماده یی سه ربازی به غدا

ق. ر: قوتابخانه ی - نیوه ندی - ی روشدییه

ق. ر. س - سلیمانیی: قوتابخانه روشدییه ی سه ربازی - سلیمانیی

ق. س: قوتابخانه سه ره تایی

ق. ن: قوتابخانه نیوه ندیی

ک. برایه تی: کۆمه ل/ پارتی برایتی

ک. پشتیوان: کۆمه ل/ پارتی پشتیوان

ک. خیتیوون: کۆمه ل/ پارتی خیتیوون

ک. دارکه ر: کۆمه ل/ پارتی دارکه ر

ک. م. و - سلیمانیی: کۆمه ل/ پارتی موذافه عه ی وه ته ن - سلیمانیی (جه معیه تی

موذافه عه ی وه ته ن)

ک. ز. ک - سلیمانیی: کۆمه لی زانستی کوردان - سلیمانیی.

ک. زه رده شت: کۆمه ل/ پارتی زه رده شت.

ک. ژ. ک: کۆمه ل/ پارتی ژ. ک (ژیانه وه ی کورد).

ک. س. کوردستان: کۆمه ل/ پارتی سه ره خۆیی کوردستان.

ک. کوردستان - سلیمانیی: کۆمه لی کوردستان - سلیمانیی (جه معیه تی کوردستان)

ک. ل. کورد: کۆمه لی لاوانی کورد.

ک. ه. پ. کورد - ئه سته مبول: کۆمه ل/ پارتی هاریکاری و پیشکته وتنی کورد -

ئه سته مبول. (کورد ته عالیی و ته ره قیقی جه معیه تی).

ک. ه- به غدا: کۆمه ل/ پارتی هیوا- به غداد

ک. ی. پ. ع/ ئه سته مبول: کۆمه ل/ پارتی ییکیه تی و پیشکته وتنی عوسمانیی-

ئه سته مبول (ئیتیحاد و ته ره قیقی جه معیه تی).

ک. ی. پ. ع - سلیمانیی: کۆمه ل/ پارتی ییکیه تی و پیشکته وتنی عوسمانیی -

لقى سلیمانیی.

م: میژوو

م. ع - ئه سته مبول: مه کته بی هه ربییه - کۆلیجی جه نگا وه ربی - ئه سته مبول.

ن: نومره، نومیژۆ/ ژماره.

هتد: هه تا دوایی.

ه. خ: (ه. ش/ هیجری شه مسی) هیجری خۆری: مانگی کۆچی لای موسلمانانه

شیعه کان.

ه. م: (ه. ق/ هیجری قه مه ربی) هیجری مانگی: مانگی کۆچی لای موسلمانانه

سوننه کان.

ودبنه ره: وینه ی ده ستنووس و به لگه و نامه و به لگه نامه ره سمیی.

ی. س. ک - به غدا: یانه ی سه رکه وتنی کوردان - به غداد.

ی. ن. ک: ییکیه تی نیشتمانیی کوردستان.

E: ئینگلیزی.

F: فرانسیی.

G: گریکی - یۆنانی

K: که مال/ نووسه ر

L: لاتینی

پیشه کی

ئەدەبی نامەنووسین؛ چلئیکی بەرز و جوانی ئەدەبی ھەر گەلئیکی زبندووہ. ئاوتینە ی ھۆش و بیر، رەزمی خەون و ھیوا و ئارەزوو، دەنگی ژیری، رەنگی دەروون، دەسکەلای دەرپرینی پیتووستی و داخوازەکانی مرۆفە! ھەر وہا کارامە و خیرترین ھونەری ئەدەبە بۆ دروستکردنی پیتوونیدی و ئاسان کردنی باری لە بێک تیگەیشتن لە نێوان خەلئیکی زۆردار.

گەلە پیتگەیشتووہ پیتشکەوتووہکان زۆر لە مێژووہ ناسیوانە و تا ئەرپۆش نرخیان گران گرتووہ. گەلی کورد چەند سەدەییەیکە بەھونەری (شعیەر) و ھەر سەدەییەیکە بەھونەری (پەخشانی) نووسراووہ گەرمتەر رەفتاری لەگەڵ کردووہ و بەکەلئیکی ھیتاوە، کەچی لیکۆلەکانی ئەدەبی کوردیی -کەمتەر خەمن- زۆر بایەخیان پێ نەداوە بۆبیکە تا ئەرپۆ تاکە کتیبی، تەنانەت لیکۆلئینیکی زانستانە و چروپری -لە رۆژنامەنووسیشدا- لئ نەنووسراوە و دانەنراوە! ھەلبەت -وێرایی لە دەستدان و ون کردنی یادگاری زۆر و نھیتی گشتیی و تاییەتی- ئەم بارە، ناتەواوییەکی گەورەبە بۆ ئەدەبی کوردیی!

ئەز لە مێژووہ ھەستم بەئەو کەلئینە کردبوو، بۆبیکە ھیوام لە دلدا چاندبوو کە رۆژئ لە رۆژان دەور و خولی بدم و خزمەتییکی نەتەوہکەم و زانستی پێ بکەم!

کردووکۆشم لە پیتاویدا چیرۆکی سەخت و تالی ھەبە کە -بەکورتی- لئ گوتنی پیتووست دەبینم... لە سەرەتای ۱۹۸۰ز. دا بریارم دا بکەومە خو بۆی تئ بکۆشم؛ رووم کردە دۆست و ناسیوان، مالان، کتیبخانەکان! ھەر وہا رووم کردە چەند دەزگەییکی حوکومەتیی لە کوردستانی باشووردا. لە لایئیکی دیبەوہ زۆربە ی رۆژنامە و گوڤارە کۆنەکان، کتیبە ئەدەبییەکانی تاییەتی باسەکەشم پشکنی و دەور کردووہ و لە ۱۹۹۰ز. دا بنچینە ی پیتووستی کارەکەشم دانا!

لە بەھاری ۱۹۹۱ز. دا -بەھۆی راپەرین و کۆرەوی گەلەوہ- گنجینە ی نووسین و دەستنوو سەکانم و زۆربە ی ئەم کارەشم بەجئ ھیشت. خوای دلوا پشتیوان بوو، رەنجی بەفیرو نەدام و چاو و دەستی پشکنەکانی مائەکەمی کویر و سڤ کردبوو!

لە پاییزی ئەو سائەدا چوو مە ژیر باری کارەکەمەوہ؛ چوار دە مانگ بۆ پرۆژە ی نووسینەکانم و بەتاییەتی بۆ ئەم کارە گوڤەگەر بووم بەرادەیی نەدەچوو مە ئەودیو دەرگە ی

مائەکەمەوہ، شەو و رۆژ -وێرایی لەش بەباریم- سەرگەرمی بژارکردن، لئ وردبوونەوہ ی نامەکان، لیکۆلئینەوہ ی باسەکانیان بووم تا نیوہ ی کارەکەم راپەراند! (*) کیشەکانی ژین و گوژەرەن -بۆ منئیکی خانەنشین و لەش بەبار- بەتاییەتی لە جەرگە ی شەری براکوژی و بئ دەرامە تیبیدا بئ پیتگەیانندی جگەرگۆشەکانم کە سیانیان خویندکاری زانکو بوون، ئەمانە ھەموو، چالاکییان سست دەکردم، بەلام وێر، گیانی نەتەوہبیم ھەر بەرھەلستی نواند تا لە ۱۹۹۵/۲/۲۹ سئ بەشیم تەواو کرد! لە ئەو ھەلەوہ چاو بۆ نامە ی دی و ژیننامە ی ھیندی لە نیتوودارەکان ھەلخست و ھەر ھەوالتییکی نویم دەستگیر ببوایە تئ ھەلئیشم دەکرد، بەلام مخابن -وہک کەس پشتیوانی تەواو و چاپ کردنی نەبوو- ناچاریش بووم لە ھاوینی ۱۹۹۸ دا نیشتمان بەجئ بەتێلم و روو بکەمە مەنفا، سەرئەنجام لە چەند ختوہتییکی پەناپر دووہکانی ولاتی (ھۆلاندا) دا گیرسامەوہ... شەش مانگی نەبرد -وێرایی زامداریوونەوہ ی سیبەکانم و جگەرم- دلئ لاواز و ماندووشم تووشی نەشتەرگەری بوو کە لە ژیریدا مرد و ژبایەوہ و (کوئمیوتەرۆچکە یئ) بۆ بەھیز کردنی لە سنگمدا چەقیتندرا. بەر لە نەشتەرگەریبە کەش -وہک ھەمیشە ھۆش و بیرم لای نووسینەکانم و ئەم کارەم بوو- ھاوارم گەباندبووہ نیشتمان و جگەرگۆشەکانم... لە خەستەخانەدا بووم مژدەیان پئ دام (نووسەرئ) دەسەلاتدارئیکی سلیمانئیی) کارئیکی کردووہ کە ئەو (کارە) و بەشئیکی دی نووسینەکانم بگاتئ کە کردووہ کە ی وەلامئ بوو بۆ چاکەبئیکی گەورەترم لەگەلئ بۆبیکە پیتووست ناکات سوپاسی بکەم!.

لە ۱۹۹۹/۱۱/۲۹ز. دا - وێرایی زەبری توندی ھەوالتی رەتکردنەوہ ی داخوازی پەنا بردم لە ۱۱/۲۵- ورەم بەرنەدا و نیوی خودام لئ ھیتا و خووم دایە پاکنووسی بئیکجارەکی؛ بەلام بئ کتیبخانەیی و نەگەیشتنی ھیندی نووسینی ئەو بەشانە، ھیندی گرانیان بۆ خوئقاندن و ناچار پەیتا پەیتا بەتەلەفون، فاکس، نامە و راسپاردە، دەنگم دەگەیانە کوردستان و جگەرگۆشەکانم، ھەر وہا ھیندی ناسیوام لە ئەوروپادا کە لە ئیرەدا سوپاسیان پیتووستە!

لە نیوہ ی سەرقالئیدا - لە زندانی مەنفادا کە رۆژئیکی بەسالتیک بوو- تووشی زامداریی ریکۆلەش بووم کە لە ئەو پتر -لە ترسی گومانی شیرپەنجە- لە بەھاری ۲۰۰۰ دا زیادە گوشتیان رامالئیی و کەوتە ژیر چاودئیریبەوہ، بەلام نە ئەو دەردە گرانانە،

(*) دەمبیسستەوہ دەرودراسئ و ھیندی ناسیوانم لافیان لئ داوہ گویا (تیکچووم!!).

نه وهلامی نارپه‌وای وه‌زاره‌تی دادی هۆلاند که بریاری دا له دهره‌وه‌ی ولاته‌که‌دا چاوه‌نۆری وه‌لام بېم، هیچیان سستیان نه‌کردم و باوه‌ر و قه‌له‌مم نووچیان نه‌دا!

ئه‌ز - وێرایی گه‌له‌ی خه‌می دۆست و دوژمن و ته‌نگانه‌ی دی - ناخوازم کاره‌که‌م وردبکه‌مه‌وه و هه‌لبه‌سه‌نگینم، ئه‌وه ده‌هه‌یله‌مه‌وه بو‌ژیری و سه‌لیقه و وێژانی خوێنده‌واره‌کان و لیکۆله‌ راسته‌کان، به‌لام زۆر پێویستی ده‌بینم که هه‌یندی ته‌مه‌سه‌ر هه‌یندی په‌له‌ باس لابه‌دم:

۱- به‌رنامه‌ی کاره‌که‌م به‌تایبه‌تی له سنووری سالانی ۱۸۹۸ز - ۱۹۵۸ز. دا راگرتوه و بو‌ئه‌وڕۆم رانه‌کیشاوه؛ مه‌لامه‌ته‌که‌یش ئه‌وه‌یه؛ ماوه‌که له‌لای من، ناسکترین قو‌ناغی هه‌لکه‌وتن و گه‌شه‌کردنی بزافی رۆشنییری کورده و چه‌سپاندنی هونه‌ره‌کانی ئه‌ده‌بی نوتیه!

۲- رۆشنییره‌کانی رابوردووی کورد، به‌زه‌بری توندوتیژی سیاسی و رۆشنییری و داگیرکاری بیانه‌کانه‌وه، له‌پیشدا به‌ (شعرا) ی کوردی و به‌ر له (په‌خشانی کوردی) ش به‌ (زمانه‌کانی بیانه‌کان) وه‌ ره‌فتاریان له‌گه‌ل (نامه) کردوه. به‌ئه‌و رۆشناییه، پێویستم زانی له‌ دوو به‌شی جویدا چه‌ند وینه‌ی بیکه‌ هه‌ردوو ره‌فتار به‌سه‌رنیوی (شعرا) و (نامه‌ی بیانیی زمان) وه‌ بنوینم که تا ره‌فتاری بیانه‌کانیشی گرتوه‌ته‌وه.

۳- پسپۆزه‌کانی ئه‌ده‌بی نامه‌نووسین، ته‌نانه‌ت بلاوکه‌ره‌وه‌کانی نێو ولاته پیشکه‌وتوه‌کان، زۆر دهره‌به‌ستی وردکردنه‌وه‌ی نێواخنی نامه‌کان، ژياننامه‌ی نامه‌نووس، نامه‌ وه‌رگره‌کان نایه‌ن. ئه‌ز پێچه‌وانه‌ جوولامه‌ته‌وه، چونکه - وێرایی ده‌ستپێشخه‌ری کاره‌که‌م - خه‌لکی ئێمه‌ی کوردی دابه‌شکراوی کوردستانی داگیرکراوی چه‌ند بیانیکی؛ رۆشنییری گشتیی و ئه‌ده‌بییان زۆر توانا و چر نییه، بو‌ییکا له (به‌شیک) دا له سه‌رپه‌که‌وه ژياننامه‌ گرنگه‌کانم ورد نووسیوه‌ته‌وه و راگرتوه، ته‌نانه‌ت ئه‌و که‌سه‌نیشی گرتوه‌ته‌وه که که‌م ناسراون و ناته‌واو لییان نووسراوه.

له‌ ئێرده‌دا پێویسته‌ بپێژم که که‌سی - به‌تایبه‌تی له‌ راپه‌لایه‌ی نامه‌کاری په‌سمیدا - زۆر کارامه و ناسراو نه‌بوویت یان نه‌م ناسیبت، توخنی نه‌که‌وتووم. له‌ سه‌رپه‌که‌ی دییه‌وه، نێو ناخنی گه‌له‌ی نامه و به‌تایبه‌تی هه‌یندی (نامه‌ی په‌سمی) شم ورد کردوه‌ته‌وه که هه‌یانه نه‌ینیی سیاسی و رۆشنییریان له‌ دوو تویدا هه‌یه و پێم وه‌یه وردکردنه‌وه‌کان که‌لک ده‌گرن!

۴- وه‌ک نامه‌کان دیارن، پتر شێوه‌زاری لقی باشوور/ کورمانجیی باشوور - به‌هه‌له‌ نیویرا - سو‌رانیی گرتوه‌ته‌وه. ئه‌مه سه‌روشتییه و هه‌لبه‌ت روونه که مه‌لامه‌ته‌که دوو باسی گرنگه: له‌ لایه‌که‌وه مۆله‌تی گه‌رانی نازاد به‌کوردستانی داگیرکراودا نییه. بو‌ وینه گه‌ران و پرسیار له‌نێو خه‌لکی (لور، که‌له‌ور، زازا) دا و ده‌ستگیرکردنی نامه‌یان. وێریش سه‌رچاوه‌ی بیکه‌ ئه‌وتۆم به‌ده‌سته‌وه نییه و نه‌هاتوه که که‌لکی مه‌به‌ستم بگرن!

له‌لایه‌کی دییه‌وه؛ (سو‌رانیی!!) پتر له‌ شێوه‌کانی دیی، بو‌ خویندن، رۆژنامه‌نووسی، کاروباری په‌سمیی به‌کار براوه، چ له‌ کوردستانی باشووردا، چ له‌ کوردستانی خو‌رهره‌لاتدا و به‌ره‌می نامه‌کاری پتر!

۵- وه‌کو دیاره؛ (نامه‌ی ئه‌قینی) م زۆر به‌ده‌گمه‌ن نواندوه. هه‌لبه‌ت ئۆباله‌که له ئه‌ستۆی دوو هۆ دایه: توندوتیژی داگیرکهران به‌رامبه‌ر نووسینی کوردی که رووی داوه - له‌ پشکینی مالاندا و به‌هه‌ر برووبیانوویی بو‌ویی - خه‌لکی تووشی لی دان، کوشتن، برین، مالکاوایی بوون. هۆیکه‌ی دیش زه‌بری داب و ده‌ستووری کۆن و ناله‌باری کۆمه‌ل و هه‌ره‌شه‌ی تۆله‌نه‌ستادن له (دلداران) ه که ناچار ئه‌وانیش (نامه‌کانیان دراندوه) یان (سو‌وتاندوه)!

من خۆم کۆمه‌لی (نامه‌ی دلداریی) م هه‌لگرت بوو - له‌ مه‌نعه‌ته‌جه‌وله‌که‌ی سلیمانیی س ۱۹۶۳ز. دا - که‌س و کارم هه‌موویان سو‌وتاندبوو که ئه‌و کاته خۆم له‌ ئه‌وروپا ده‌ژيام! ده‌شپه‌ت بلیم که‌سانیکه‌ی زۆر، به‌ژن و پیاوه‌وه ناگه‌دارن که بو‌ ئه‌و مه‌به‌سته له‌ ده‌رگه‌م داون و که‌سیان هیچیان به‌ده‌سته‌وه نه‌هات که پێم وه‌یه هه‌یندیکیان هه‌ر سلیمان له‌ باسه‌که‌ش ده‌کرده‌وه!

۶- بو‌ییکا به‌تایبه‌تی له‌ چه‌ند ده‌زگه‌ییکی حوکومه‌تی نێو باژیری سلیمانیه‌وه (نامه‌ی په‌سمیی) م هه‌لبه‌ژارد، چونکه له‌ لایه‌که‌وه بو‌ ییکه‌م جار له‌ میژوویدا؛ له‌ سه‌رده‌مه‌کانی (په‌سمی) حوکومه‌تی کوردستانی باشوور) و ئه‌وجا (بریتانیای داگیرکەر) و (مه‌مله‌که‌تی عێراقی عه‌ره‌ب) دا به‌کاربراوه و ئه‌و باژیره‌ش پێته‌خت و ییکه‌م سه‌رچاوه بووه!

۷- پێنوسی نووسراو و نامه‌کان - ده‌ستنووس، به‌لگه‌کان، بلاوکه‌ره‌کانی هه‌یندی رۆژنامه، به‌لگه‌ی په‌سمیی - جو‌ریه‌جو‌رن و هه‌یانه به‌ته‌واوی پێنوسی عه‌ره‌بییه‌وه یان تیکه‌لی فارسیی و هه‌یشبانه‌ ده‌ستکاریی کراون. ئه‌ز هه‌مویانم هه‌یناوه‌ته‌ سه‌ر ییک

شیتوهی باو و ئاسان و بهدوو شیتوهش - تا رادهیی- زمانشوناسان و خویندهوارم ئاشنایان کردوو... جاریک بهنواندی هیندی له ئەسلی رینووسهکان وهک رینووسی دهستنووسی کۆن -شيعر، نهزم، ههلبهستی، پهخشان- بهدانانی تپیهکانی عهرهیبی لهژیر وشه عهرهیبی و کوردیبهکاندا. جاریکیش بهنواندی وینهی فۆتۆکۆبیبیان له پاشکۆدا. (مخابن له چاپدا ئەو تهگبیرهی بیکهه سهری نهگرت!)

ئهگهر له راپیلهیاندا وینهی دهستنووسی؛ نامهیی، بهلگهییکی دیار و دهستگیر نهبوویی ئەوه بۆیان ههیه له سهراوهکاندا لیبیان بگهڕین که من لیم وهرگرتوون.

۸- پاشکۆییکی تایبهتیم بۆ وینهی دهستنووس، بهلگهنامه، بهلگهه رسمی داناوه که دیاره مه بهستم چهسپاندنی راستییه.

ئیدی له تهنگانه و زیندانی مهنفادا، کړنووش و سوپاس و ستاییشم ههر شایستهی پهروهردگاری چاک و پاک و تاک و تنیا و توانا و بالا و دلاویه که منیکی بیکجار سووک و لاواز، نهزان و نهفام و لهش بهباری بزواند و راگرت تا تۆزهلقانی ژیریم، قهلهم بگرم و بهرنجیکی بیست سالهوه هیندی خزمهتی نهتهوهی کوردی بی گونههو زۆرلیکراو و چهوساوه و نهبهزم بکهه!

هیوام ههر بهدلاوایی ئهویشه که چاپکراو ببینم و ئهگهر کهه و کورتییشم بوویی، بهدلاوایی خۆبهوه چاوپۆشیم لی بکات.

(بابی لالۆ)

کهمال رهئوف محهمهه

زیندانی مهنفا - خیتوهتی قه نلۆ

هۆلاند: ۲۰۰۱/۲/۱

بهشی بیکهم

۱- کوره و کوردستان

۱/۱- کورد

نه ته وه بیک - فره خیل و فره شیوه زمان-ی نیوه راستی خوره لاته، وچهی نه ته وهی (مادی) خاوهن شارستینی و دهسه لاتداری کونه، بوییکا تا ئه مرۆش به شانازییه وه ده بیژیت؛ کرماج، کورمانج، کوردماد-م! کورد له لای نه ته وه کونه کانی دی به نیوی جوی جوتوه ناسراوه که نیوی ئیسته یشی ده چیتته وه سه رپاکیان.

ئاشووره کان به: کورتس، کاردۆ! سۆمه ره کان به جوتیو، جوودی! ئارامییه کان به گوتی، کارت، گورتی، کاردو، کارداکا، کارکتان، کارداک! گریک و رۆمانه کان به کوردۆئی. کورس، کاردۆئی، کوردۆنسو، کوردیای، کاردۆیکای، کاردوای نیویان بردووه! سه ره له شکرکی ئه سه که نده ری گه وه، گه زنه فوون له کتیبی (کرۆبیدیای) خوی و له باسی کشاندنه وهی ده هه زار سه ریازه که بیدا به ره و یۆنانستان -گریک-ی ولاتی خوی، کورد، به کوردۆک، کاردۆخین نیو بردووه! میژووناسه کانی عه ره ب به کوردی، کاردۆی، بافاردا، کارتاون، جوودی، نیویان هیناوه.

میژووناسه کانی گهلانی دی به کوردوئیک، کورخچ، کرخی، کورخی، کوردواتسی، کرتول، گردیایوی، نیویان هه ل داوه، به لام گهلانی ئیران به سیرتی، کورتیوی، کوردیوی، کورداهای نیویان بردووه^(۱).

نووسه ره په گه زپه رسته کانی ئه م دوا سه ده ده ی عه جه م، تورک، عه ره ب، هه رییکه به پریویانوی ناقولاه، په گه ز و پشه ی کوردی بردووه ته وه سه ره خوی که دیاره مه به ست ئامانجیکی سیاسی و پشتگرتنی داگیرکاریانه، بوییکا هه موویان بئ نرخن.

خشته بیکی گه لاله کراوی لیژنه ی به رگری له مافه کانی گه لی کورد، له سالی ۱۹۶۳ز. دا، ژماره و ریژهی (کورد)ی له نیو دانیشته وه کانی ولاته داگیرکه ره کاندایه ئه م جوژه ئاشنا کردووه:

تورکیا	۶	میلیۆن	۲۳٪
ئیران	۴	میلیۆن	۲۱٪
عیراق	۴	میلیۆن	۳۱٪
سوریا	۴	سه ده هه زار	۸٪
سۆقیهت	۱۵۰	هه زار	میلیۆن
به ئه و بییه، کورد هه مووی له	۱۲,۵	میلیۆن	پتر بووه! ^(۲)

۲/۱- کوردستان

کوردستان، ولات -زهوی- بیکی خورتاوا ی کیشوهری ئاسیا و نیوه راستی خوره لاته. ئه و نیوهش له سه ده ی ۱۲ی سه ره ده می فه رمانه وه ی سولتان سنجه ری پاشای سه لچوکه کاندایه لکه وتووه و ولاته که شانزه هه ریم بووه!

کوردستان که له گیتییدا بیکیکه له لانکه کونه کانی مرۆفایه تی و لاشه ی مرۆقی کۆن؛ نیانده رتال Niandertal-ی تیدا دۆزراوه ته وه^(۳). له نه خسه ی زه ویدا، له سه ره هیتلی ۳۰-۴۰ پله خوره لاته و ۳۷-۴۰ پله له باکووردایه. به هۆی دابه شبوونیشه وه، رپوهه ری راسته قینه ی روون نییه و به چهند جوړ خه ملتیندراوه.

هه مان خشته گه لاله کراوه که ی سالی ۱۹۶۳ز، رپوهه ری کوردستان -له ولاته داگیرکه ره کاندایه- به بینج هه زار کیلومه تر دوو جا ده خه ملتینیت که ده کاته؛ ۲۲ هه زار له تورکیادا، ۱۸ هه زار له ئیراندا، ۸۰۰ هه زار له عیراقدا، ۲۰۰ هه زار له سووریا دا.

سنووری کوردستانیش به چهند جوړ بیر و قه له م ته ماشاکراوه و لیتی نووسراوه؛ ئه فسه ری سیاسی ئینگلیزی داگیرکه ر ئیدمۆندس Edmondz له کتیبی (کورد، تورک و عه ره ب)ی خۆیدا نووسیویه تی: باکووری کوردستان به هیتلیکی نیوان بییریشان و ئه رزرووم و ئه زرنجان دیاری کراوه. ئه و هیتله به ده وه ری مه ره شدا هاتووه و گه یشتووه ته هه لبه. له باشووری خورتاواوه، له ئه و ته پۆلکانه ده رچووه که له ریکی رپوهه ری دیجله دان و له دواییدا به لای چپای حومریندا ده کشیتته وه و تا سنووری نیوان عیراق و ئیران ده روات. له خوره لاته وه به کرماشان و سنه و سه قز و مه هاباد و ورمی و خوی و ماکویدا -واته به شه کوردنشینه که ی خورتاوا ی ئیران- تی ده په ریت و به ره و باشووری خورتاوا ی بییریشان ده روات!^(۴)

ئایه توللا مه ردۆخی کوردستانی له کتیبی (کورد و کوردستان و ته واییعی) خۆیدا،

سنووری کوردستانی ئەوهه نیشان داوه:

کوردستان، له باکوورهوه ئەرمه‌نستانه، له خۆرهللاتهوه ئازەربەيجان که عیراقی عەجەم و خوزستان، کێبوکانی زاگرۆس له ئەم پارچه‌یه‌دان. له باشووریوه ده‌گاته عیراقی عەرەب. له خۆرئاواشهوه زه‌ویه‌کانی ئاسیای بچووک ده‌گرێته‌وه.

نیوبراو له لی‌کۆلێنه‌کانه‌وه ده‌گیرێته‌وه؛ کوردستان له باکوورهوه کێبوکانی ئەرارات و له خۆرهللاتهوه سنووری خوزستان و فارس و زنجان و ورمی و ماکۆ، له باشوورهوه لای باکووری به‌غداد عیراقی عەرەب و له خۆرهللاتی رووباری فورات تا نزیک به‌غدا ده‌گرێته‌وه. به‌ئەم جۆره به‌شێک له ئەرزرووم هیندی‌ک له نیوچه‌کانی خۆرهللاتی ئاسیای بچووک و ئازەربەيجانیش به‌خاکی کوردستان ده‌ژمێردریت! (٥)

٣/١ ئایین و مه‌زه‌بی کورد

به‌ر له ئیسلام (زه‌رده‌شت)ی ئایین و (ئاقیستا) کتییی پیرۆزی و به‌رله ئەوه‌ش خۆر و مانگ و ئەستیره و ئاگرپه‌رست بووه!

زۆریه‌ی ئیسلام و سوننه‌یه، به‌شێکی له باشووری کوردستاندا (٦): (کرمانشا، لوپستان) دا شیعه‌ن. وێرێ ئەه‌لی هه‌ق به‌ (عه‌لییوللاهی) ناسراون!! (٧) هه‌روه‌ها کۆمه‌لانێکیش (ئیزدی)یان!

١/٤/١- زمانی کورد

زمانیکی ئاری نه‌ژاده، هه‌روه‌ک؛ فارسیی، بلووجیی، ئەسپانیی، ئەلمانیی، چیکیی، ئیتالیی، فرهنساییی و هتد.

زانا و شاره‌زاکانی بیگانه و خۆ، سه‌لماندوویانه که ئەو قسانه‌ی ده‌بیترێ گۆیا؛ زمانی کوردی (فارسیی کۆن - په‌هله‌ویی)یه، هه‌موو لاف و گه‌زافن! زانای رووس؛ مینۆرسکی Minorsky، سۆن Soane‌ی ئینگلیز، توفیق وه‌هبی کورد و گه‌لێکی دی دلتیا ده‌لێن؛ زمانی کوردیی له (مادیی) و کتییی (ئاقیستا)ی زه‌رده‌شتیییه‌وه هه‌لکه‌وتوه! (٨)

سۆن؛ فارسیی و کوردییان له گوتاریکی ره‌خه‌گیری - بێ ئیمزای - خۆیدا به‌کوردیی نووسیویه‌تی: کوردی ییتکیکه له پاکترین زمانی ئەم نیوچه‌یه و له فارسیی کۆنتر و پاکتره! (٩)

میژووونووسی کورد، شه‌ره‌فخانی بدلیسی (١٥٤٣ز - ١٥٩٩ز؟) له کتیبه

میژووویییه‌که‌یدا؛ شه‌ره‌فنامه (١٥٩٧ - ١٥٩٨ز) به‌رۆشنایی خیله‌ گه‌وره‌کانی کورد، زمانی کوردیی به‌چهند شیوه‌ی (لوپیی - که‌له‌وویی، کورمانجیی، گۆران) ئاشناکردوه! (١٠)

لێ کۆلێنه‌وه‌ی زانستانه‌ش جه‌خت ده‌کات که ئەو شیوازه‌ش لق و چلبان هه‌یه. بۆ وینه: کورمانجیی - لقی باکوور (جزیری، بۆتانیی، بادینایی) و لقی خۆرهللات و باشوور؛ (موکریی، بابان - سلیمانیی. سۆران)ن! (١١)

١/٤/٢ جۆره‌کانی ئەده‌بی

وه‌ک ئەده‌بی هه‌ر نه‌ته‌وه‌ییکی زیندوو، دوو جۆری:

١- ئەده‌بی سه‌رزاری نه‌ته‌وه، (نه‌ناسراو، بێ میژوو، سه‌رچاوه‌ دیاریی نه‌کراو). وه‌ستاکانیشی: شایتر، به‌یتبێژ، گۆرانیبێژ، چیرۆکبێژ - هه‌روه‌ها پیره‌مێرد و پیره‌ژنی چینه‌کانی گه‌ل - که زۆریان نه‌خوێنده‌وار و به‌ده‌نگه‌ن نیمچه‌ خوێنده‌واران.

٢- ئەده‌بی نووسراو؛ (به‌خامه و له‌سه‌ر قاقه‌ز و میژوو دیار). وه‌ستاکانیش - له ئەده‌بی کۆندا- شاره‌زاکانی ئایین؛ مه‌لا، فه‌قی، نووسه‌ر، وه‌رگێر! له ئەده‌بی نوێشدا؛ شاعیر، نووسه‌ر، رۆژنامه‌خان، لێ کۆل، وه‌رگێر، زانای جۆره‌جۆر که له چینه‌کانی گه‌لن! هه‌رییکه‌ش - وێرێ جودایی جۆریان - په‌سن و بابته‌تی خۆی هه‌یه و ئاوینه‌ی رۆژگاری خۆین! وێکراش له هۆش و بیر، زمان، باوه‌ر و ماریفه‌ت، خۆشی و ناخۆشیی، ئامانجی ئیسانیی و ئایینی نه‌ته‌وه‌یییه‌وه رێچکه‌یان گرتوه و مه‌به‌ستیان چاکه‌یه!

١/٤/٣- په‌سن و بابته‌تیان:

١/٤/٣- په‌سنی سه‌رزاریی:

له رووی زمانه‌وه، په‌تی و پاک، نه‌رم، سفت، زولال، به‌ده‌نگه‌ن وشه و زاراوه‌ی بیانیی تی که‌وتوه. له ده‌رپریندا - له هونه‌ری چنیدا- هیندی ده‌نگ تووانه‌ته‌وه.

له رووی بابته‌ته‌وه؛ په‌ندی پیشینان، قسه‌ی نه‌سته‌ق، مه‌ته‌ل، هه‌لبه‌ست، به‌یت، په‌خشان (به‌چیرۆک و داستانی هه‌مه‌جۆر و ئەفسانه‌وه!). بابته‌تی پێوه‌ندی به‌ژیری و داناییه‌وه هه‌بێ - وه‌ک په‌ند- له بۆته‌ییکی پته‌و و سفت و زولال و رسته‌ییکی پچکۆله‌دا داڕێژراوه.

هه‌لبه‌ست و گۆرانیی و به‌یت؛ ته‌نک و به‌سۆز، وینه‌کیش و به‌تریفه‌یه... هه‌یه کورت، هه‌یه درێژ. بنچینه‌ی هۆنینه‌وه‌یشیان که‌ره‌سته‌ی کیش و ئاوازه‌ی خۆمالییه، لاسایی که‌ره‌سته‌ی بیانیی نه‌کردوه‌ته‌وه!

په‌خشان؛ تورت و کورت و سووکه‌له‌یه! چیرۆک، داستان -ئه‌فسانه‌ نه‌بیت- قه‌وماوناسی به‌سه‌ره‌اته‌کانی رۆژگار و هه‌لسوکه‌وتی خه‌لکه و دوور له‌ ئه‌ندیشه‌یه و تیزه‌وه.

ئه‌فسانه‌ گرد و زولاله، ئه‌ندیشه‌باز و چره! به‌گشتیی هه‌موو خو‌ش ئاواز، دل‌رفین، تیزه‌رون بۆ په‌رینه‌وه‌ نیو خه‌لکیکی و زوو له‌به‌رکردنی. به‌ده‌گه‌من، ره‌نگی هۆش و بیر، هونه‌ری بیانییان گرتوه. ئه‌گه‌ر -له‌ داستان و ئه‌فسانه‌دا- شتیکیان لێ وه‌رگرتن، به‌شیه‌ی وه‌رگیرانیکی کوتومتیی نییه! هه‌رگیز په‌خشان رده‌ووی لێ کۆلینه‌وه‌ نه‌که‌وتوه!

١/٤/٣/٢- په‌سنی نووسراو:

له‌ رووی زمانه‌وه -له‌ ئه‌ده‌بی کۆندا- زهره، ئه‌ستووره، تیکه‌لی زمان و ریتنوسی عه‌ره‌بیی و فارسیی. باه‌خ به‌رێزمان و ریتنوس و چینیکی زانستی ده‌دات.

له‌ رووی باه‌ته‌وه -له‌ ئه‌ده‌بی کۆندا- شیعری پتر به‌خوداناسیی و باوه‌ر، ته‌سووف، جوانکاری و په‌وانبێژی هونه‌ره‌که و کیش و ئاوازه‌ی عه‌ره‌بییه‌وه‌ خه‌ریک بووه. هێندێ به‌ره‌مه‌ش کیش و ئاوازه‌ی خۆمالیی په‌په‌ره‌ کردوه!

په‌خشان -وه‌کو پتر سه‌رنجی ده‌دریتێ- که‌م به‌کاربراه و له‌مه‌ر باه‌ته‌کانی ئایین، باوه‌ر، هێندکۆکه‌یی باسی زمان و رێزمان، پزیشکی بووه! به‌گشتیی شیعری چ په‌خشانی کۆن، قه‌وماو و به‌سه‌ره‌اته‌کانی نه‌ته‌وه‌یان به‌سه‌ر نه‌کردوه‌ته‌وه، مه‌گه‌ر له‌ دوا‌ی کۆتایی سه‌ده‌ی نۆزده‌وه‌ نه‌بیت! ده‌ستواندریت به‌ (ئه‌ده‌بی کۆن) ببیژریت؛ (ئه‌ده‌بی چینی هه‌لبێژاره) به‌تایبه‌تی که‌ له‌ توانای تی‌ گه‌شتنی زۆریه‌ی خه‌لکه‌دا نه‌بووه! (١٢)

کۆنترین باه‌ته‌ی ئه‌ده‌بی سه‌رزاری کورد ناسریته‌وه، به‌لام به‌لیکدانه‌وه‌ی زانایان عه‌لا‌ئوودین سه‌ججادیی خاوه‌ندی (مێژووی ئه‌ده‌بی کوردی) و محمه‌د خالی خاوه‌ندی (په‌ندی پیشینیان) کۆنترین باه‌ت ده‌بیت (په‌ندی پیشینیان) بێ که‌ ده‌بییه‌وه‌ بۆ سه‌رده‌می کۆنی کورد و به‌ر له‌ ئیسلام!

هه‌لبه‌ست و گۆرانیی و به‌یتیش؛ مێژوویان دیاریی ناکریت، به‌لام دیاره‌ زۆر کۆن... شه‌ره‌فخانی بدلیسی له‌مه‌ر باسی (خانه‌دانی بیکه‌می بابان) و کۆچی مالئاوایی (میر

بداخ کوری ئه‌بدال‌ به‌گ) گوته‌بیکی یادگار و پرشنگداری بۆ تۆمار کردوین... ده‌بیتیت: (شاییران و خو‌شبیژانی کوردستان، ده‌باره‌ی دل‌اوایی و نازادیی ئه‌و میره‌وه «به‌یت» ی زۆریان هه‌لبه‌ستوون و په‌سنیان داوه و پشیان هه‌لگوتوه و له‌ کۆر و دیوه‌خاناندا ده‌نگخۆشان به‌ناه‌نگه‌وه‌ ده‌یخوتنه‌وه!). (١٣)

ده‌ی -وێرایی کۆتیرونه‌وه‌ی ئه‌و به‌یتانه‌- ئه‌وه‌ روونه‌ که‌ چوارسه‌د سالی به‌ری؛ (به‌یتی سه‌رزاری) باوی هه‌بووه! گومانیش نییه‌ ئه‌و باوه‌ -به‌هۆی ئه‌و میره‌وه- کۆتیر هه‌له‌که‌وتوه، به‌لکو وه‌ک شیه‌بیکی ئه‌ده‌بیی، مێژووی کۆن، بگره‌ زۆر دێرینی هه‌بووه که‌ من پێم وه‌یه -به‌رۆشنایی پتویستییه‌کانی خه‌لک و به‌رۆشنایی په‌سنی کیش و ئاوازه‌ی خۆمالییه‌وه- مێژووی ده‌گه‌ریته‌وه‌ بۆ به‌ر له‌ ئیسلام!

ئهم ئه‌ده‌به -ئه‌گه‌ر له‌ ئهم سه‌ده‌ پشکه‌وتوه‌ی ئه‌مرۆدا- باوی هاتوه‌ته‌ کزی، به‌لام هیتشتا یادگاری کۆنی به‌سه‌ر زارانه‌وه‌ هه‌یه و به‌ره‌می نوێش هه‌ر ده‌نگی خۆی هه‌یه!

له‌ ئه‌ده‌بی نووسراوا -به‌پروای لێ کۆله‌کانی زمان و شیعری کوردیی- کۆنترین شیعری نووسراو، یادگاره‌کانی شاعیری به‌نیوانگ بابا تاییری هه‌مه‌دانیه؛ (ده‌ورو به‌ری س ١٠١٠ ز. ژیاوه) که‌ شیه‌زه‌مانی (لوپیی) ی تیدا ناونده‌وه. ئه‌وجا به‌شیه‌ی (گۆران)؛ یادگاره‌کانی ئه‌بولقاسم؛ مه‌لا په‌ریشانه؛ (س ١٣٩٨ ز. زیندوو بووه و دیوانی شیعری هه‌یه!) ئه‌وجا خاوه‌ندی داستانی شیعری؛ (شیرین و خوسره‌و، س ١٧٢٥ ز. نووسیویه‌تی)؛ خانای قویادییه؛ (١٧٠٠ ز - ١٧٥٩ ز). ئه‌وجا چه‌ندی دی وه‌ک مه‌وله‌ویی - مه‌عدووم (١٩٠٧ ز - ١٨٨٣) و هتد.

به‌شیه‌ی لقی کورمانجیی باکوور؛ جزیری، بۆتانیی، یادگاری خاوه‌ند دیوان؛ (دیوانی مه‌لای جزیری) شاعیر و سۆفی مه‌لای جزیرییه؛ (١٤٠٧ ز - ١٤٨١ ز). ئه‌وجا خاوه‌ندی داستانی شیعری (مه‌م و زین) و (عه‌قیده‌ی ئیمان - عقیده‌ الايمان)؛ شاعیری به‌نیوانگ و نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر ئه‌حمه‌دی خانیه؛ (١٦٥٠ ز - ١٧٠٦ ز) و هتد...

به‌شیه‌ی لقی کورمانجیی خۆره‌لات یان باشوور؛ موکری - بابان؛ (به‌یتی خالید پاشا) ی شیخ سادق نیویکی نه‌ناسراوه که‌ بۆ نه‌خۆشیه‌ کوشنده‌که‌ی (خالید پاشا) کورده‌زای سلیمان پاشان بابان) ی گوتوه، ئه‌وی -دوا‌ی په‌لاماری نادر شا- رووی کردوه‌ته‌ مووسل و ئه‌وجا له‌ باژیری ئۆرفه - س ١٧٤٣ ز) دا مردوه! (١٤)

دوا‌ی ئه‌ویش مه‌نزومه‌کانی (مه‌هدی نامه) ی مه‌لا محمه‌د ئیبنولحاج، هه‌روه‌ها

(تهزكیره تولعهوام - تذكرة العوام) ی مهلا محمه دی سیوجی؛ (۱۷۷۸ز. داندراوه) و نهوجا هیتندی پارچه شیعی زانا و شاعیر مهلا عومه ری زهنگه نه؛ ره نجووری؛ (۱۷۵۱ز - ۱۸۰۹ز؟). نهوجا کومه لئی شاعیری دی وهک به نیوانگیان مهلا خدری شاوهریس، نالی؛ (۱۷۹۷ز - ۱۸۵۵ز) و هتند.

له مهر په خسانی کوردیش - پتر باسی دیتته پیشه وه - چ هه والی به دهسته وه نیبه جهخت بکات به شیوهی (لوپری، زازی، گوران) هه لکه وتین، به لام به شیوهی کورمانجی باکوور چ باشوور یادگاری دهستنوس دهستگیره.

جیگه ی پت زانینه؛ کونتترین به ره می میژووی کورد، به تورکی و فارسی، دوو به ره می نووسراو و زیندووه. ییکه میان (موزه ککرات مه ئومون بیکه بهگ - مذکرات مأمون بیگه بک/ یاداشته سیاسییه کانی مه ئومون بیکه بهگ) ی وهجه میرانی کوردی شاره زووره که له (۹۸۵ک/۹۵۷ز) دا به سه رهاتی خانه دانه که ی بۆ سولتان مورادی سییه م نووسیوه. دووه میان؛ (شهرفنامه) ی شهرفخانی بدلیسیه!

له مهر فرهنگی زمانی کوردیش؛ نهوی دیاره - هه لبت باهخی پت نه دراوه - کونتترین کرده یی نامیلکۆکه ی (نووباری بچوکان) ی نه حمه دی خانیه، ههروه نا میلکۆکه ی (نه حمه دی/ س ۱۹۴ داندراوه) که شیخ مه عرووفی نو دیتی به رزنجی (۱۷۵۳ز - ۱۸۳۸ز) به نه زم و له بهر کاکه نه حمه دی کوری کومه لئی وشه ی کوردی و عه ره یی له ییک ناشنا کردووه! یوسف زیانوودین پاشای خالییدی مه قدیسیش به زمانی عه ره یی (نه لهه دییه نه له میدییه فی نه للوغه نه لکوردیه - الهدیه الحمیدیه فی اللغة الكردیه - س ۱۸۹۳ز) داناوه و له پال چهند باسیکی ریزمانی عه ره یی، فره نه گۆکه ییکی عه ره یی - کوردی ریکه خستووه!

پتوبستی گوته؛ له بهر باری کورد و کوردستانی لهت و په رت و داگیرکراو - تا نه ورۆ - میژوویکی کۆک و چر و راستی هه موو شیوه کانی زمان و نه ده بی کورد، نه نووسراوه ته وه و نهوی نووسراویش - وپرای بارستایی پچکۆلانه ی - ناته واوه و هه ر ساته ناساتی هه والی، دهستنوسیکی نوئی هه لده که ویت و باسی، بیروباوه ری هه لده وه شینیتته وه. له نه م کتیه دا وینه ی نه وتۆ دیتته بهرچاوا!

۵/۱ - خوتندن له کوردستاندا

بۆ چاک ناسینی باری خوتندن و خوتنده واری کۆن له کوردستاندا، پتوبسته له

بنچینه ی خوتندی ئیسلامی عه ره بی - به زمانی عه ره بی - وردبینه وه که دوو کۆله که رایگر تووه:

۱- زانسته کانی نه قلیی: واته نه و زانستانه ی له (شهرع) کراوه کانی کیتابی خودا و سوننه تی په یامبه روه به زانی عه ره بی هاتوون و داندراون و تایبه تن به میلله تی ئیسلام و دهستکاری ناکرین! له نه م سه رچاوانه شه وه زانستی دی هه لده قولین وهک زانسته کانی (حه دیس، ته فسیر، فیه قه و ئوسوولی فیه قه، عه قایید، زانسته کانی قسه؛ زمانس، نه حوو و سه رپ و به یان - به لاغه - و نه ده ب!).

۲- زانسته کان عه قلیی؛ واته داندراوه کان که زانسته کانی حکمه تی فه لسه فی مرۆف خو ی ده یان پتیک و باهت و رینگه و شوین و ساغ کردنه وه و شیوه ی پتزانین و پت گه یشتیان گه لاله ده کات و تایبه تیش نین به ته نیا میلله تی! وینه یشتیان زانسته کانی؛ (مه نتیق، بیرکاری، نه ندازه، گه ردووناسی، موسیقه، سروشتناسی که پتوهنده به مرۆف و ناژهل و رووهک و کان و که ششوناسی و گیانناسی - رۆحانیات - هوه. نه مه ی دوایش حه وت زانستی سه ره کییه که پتی ده بیژریت: زانسته کانی فه لسه فه و ئوسوولی فه لسه فه و خویشیان لق و چلیان هه یه!).

کوردستان؛ له دیر رۆژگار هوه - وپرای نه وه ی خوتندن شیوه ییکی نیمچه ره سمی هه بووه! - په پره وه ی نه و ده ستوره ئیسلامیه عه ره بییه ی کردووه. به شیوه ییکی گشتییش، له بهر رۆشنایی (زانسته کانی نه قلیی و عه قلیی)، نه م زانستانه خوتندراون؛ نه حوو، سه رپ، مه نتیق، ئیستیعاره، وه زع، مونا زهره، عه قایید. ئوسوولی فیه قه، گه ردووناسی، به لاغه، حه دیس، ته فسیر! له هیتندی نیوچه شدا بیرکاری و گه ردووناسی خوتندراون!

به رۆشنایی چهند نووسراویکی باوه رپتیکراو و ئیجازه نامه ی هیتندی کۆنه خوتندکار، باو بووه خوتندکار - شاگرد - له پیناوی خوتندندا به فیرگه ناسراوه کانی؛ به سه ره، به عداد، مووسلدا گه راوه. (۱۵)، ههروه ها به نیوچه کانی؛ (نه رده لان، بابان، بادینان، جزیره، سۆران، موکریان) و باژیر و ناوایی و گونده کانی: (نامیدی، بابان، بانه، بیاره، پتینجووین، تورجان، ته کیه، خه رپان، حه ریر، دیار به کر، رواندز، رۆست، سلیمانیه، سنه، شه قلاوه، شنۆ، قه لچوالان، کۆی، گراو، گولعه نهر، - خورمال، مه ربوان، مه هاباد، هه زارمیرد، هه ولیتر و هتند...) (۱۶).

جیگهی باسه، دهیان زانای خاوه‌ند فیرگه له سه‌دهی هه‌ژده‌وه تا سه‌ره‌تای سه‌دهی بیست نیویانگیان دهنگی دابوووه و له هه‌موو کووچه‌بیکه‌وه شاگردان روویان تی کردوون. وه‌ک؛ مه‌لا محمه‌دی عه‌بدو‌ل‌لای بایزیدی، شیخ عه‌بدو‌ل‌لای ره‌بتکی، سه‌به‌غه‌تول‌لای حه‌یده‌ری، شیخ جه‌رجیسی محمه‌دی ئه‌ربیلی، ئیبنوناده‌می باله‌کی، مه‌لا محمه‌د خه‌تی، ئه‌بووبه‌کری میر پۆسته‌می، عه‌بدو‌رپه‌حمانی جه‌لی، شیخ مه‌عرووفی نۆدیتی به‌رنجی، خالید شاره‌زووری نه‌قشه‌ندی، مه‌لا عه‌بدو‌ل‌لای خه‌ریانبی، عه‌بدو‌رپه‌حمانی رۆژه‌یانبی، عه‌بدو‌ل‌لای گه‌لالبی، ئیبراهیم ره‌مکی، محمه‌د ره‌سوول له نه‌وه‌ی ره‌سوول زه‌کی سه‌رده‌شتی، شیخ عه‌بدو‌ل‌لای به‌یتووشی، مه‌لا محمه‌د بینو‌ل‌حاج، مه‌لا عه‌بدو‌ل‌لای ره‌ش، شیخ قه‌سمبی سه‌هی، مه‌لا ئیبراهیمی بیاره‌بی، مه‌لا یه‌حیای مزووری، ئه‌سه‌عه‌د حه‌یده‌ری، مه‌لا عه‌لی قزلبجی، مه‌لا عه‌بدو‌رپه‌حمانی پینجونی، شیخ عومه‌ری قه‌ره‌داخی، مه‌لا ئه‌بووه‌کر ئه‌فه‌ندی هه‌ولتیری، شیخ مسته‌فای نه‌قشه‌ندی، مه‌لا عه‌لی حیکمه‌ت، مه‌لا مه‌حمودی مزناوایی، مه‌لا عه‌بدو‌ل‌لای باپیر، مه‌لا عه‌بدو‌ل‌لای ده‌هی، شیخ ئه‌مینی خال و هتد. (۱۷)

قۆناغه‌کانی خویندنی له کوردستاندا، به‌گشتی به‌ئهم شیوه‌یه بووه:

- ۱- قۆناغی (قوتایی) له (حوجره‌دا) که مندالی شه‌ش سالان خراونه‌ته به‌ری. له ئهم حوجره‌یه‌دا له سه‌ره‌ ده‌ستی (مه‌لای) فیری چه‌ند سووره‌تیکی (قرآن)ی پیرۆزو به‌تایبه‌تی فیری به‌شی (جزمی عه‌ما)، هه‌روه‌ها فیری تیپه‌کان و نووسینی ژماره کراوه:
- ۲- قۆناغی (سوخته‌یی) که شاگرد به ۸-۹ سال پریوه‌تی و به‌چربی (نه‌حوو و سه‌ره‌ف)ی عه‌ره‌بی و هیندی کتییی باوی وه‌ک (عه‌وامیل)ی جه‌رجانی و سه‌عه‌دول‌لای سه‌خیر و (شه‌ره‌حوله‌غنی)ی خویندوووه. ئه‌گه‌ر کارامه‌ش نه‌بووبیت، خویندنه‌که‌ی به ۱۰-۱۲ سالی پریوه!
- ۳- قۆناغی (فه‌قی)یه‌تی که ماوه‌که‌ی دوو سال و شاگرد سه‌رگه‌رمی خویندنی (نه‌حوو) و (وه‌زع) و (ئیس‌تیه‌اره‌)ی عه‌ره‌بی بووه.
- ۴- قۆناغی (موس‌ته‌عید)ی که ماوه‌که‌ی ۵ سال و شاگرد درپژه‌ی داوه به‌خویندنی (نه‌حوو) و (سه‌ره‌ف) و له پالییدا شه‌رحی (ئه‌لفیه‌یه‌)ی سیووتیی و شه‌رحی (شافییه‌)ی سه‌رفی سه‌یید عه‌بدو‌ل‌لا که لیکنه‌وه‌ی (شافییه‌)ی ئیبنوحاجیبه و (ئس‌تیه‌اره‌)ی عیساموودین و (موته‌وه‌ل)ی سه‌عه‌ده‌دین ته‌فته‌زانیی و (موخته‌سه‌ر

له سه‌ره‌ کورته‌ی مه‌عانی - المتخصر علی الخیص المعانی) و (ته‌هزیب - ته‌هزیب)ی ته‌فته‌زان و لیکنه‌وه‌ی، هه‌روه‌ها ئوسووله‌کانی (فیقه‌) وه‌ک کتییی (جه‌موله‌وامیع - جمع الجوامع) و (فه‌تخوله‌عین - فتح العین) له شه‌ردا، هه‌روه‌ها (عه‌قیده‌) و (تفسیر) و (هه‌ینه‌) وه‌ک (ئه‌لروبعولموجیب - الربیع المجیب) و (ته‌شریح ئه‌لفه‌لاک - تشریح الافلاک)ی خویندوووه.

له ئهم قۆناغه‌ شاگرد (موس‌ته‌عید) ئاماده ده‌بیت بۆ وه‌رگرتنی ئیجازه‌ی زانستی له دوا که‌سی که مامۆستای بووه! ئه‌ئهم پیه‌ شاگرد ده‌بیت بیست سال و پتری به‌هاتن و چون له نیوان گه‌لی شوین و مامۆستادا بری بیت تا دوا جار له‌لای ئهم دوا مامۆستایه‌ی پی گه‌یشتوووه. ئهم مامۆستایه‌ی کۆری بۆ کۆمه‌لی مامۆستا ده‌گرت و ئه‌و کاته (ئیجازه‌)که‌ی پی ده‌به‌خشریت؛ کوره‌که‌یش شتوه‌ی ئاهه‌نگی وه‌رده‌گری که دیارترین زانا و پیوانی کۆمه‌لی بۆ داوه‌ت ده‌کری و به‌شادی و هه‌لپه‌رکی کوردیی دوو رۆژی ده‌خاییت! (۱۸)

هه‌لبه‌ت ئه‌و کاته که ئیجازه‌که‌ی پی ده‌به‌خشریت دوانزه زانسته ئیسلامیه‌که‌ی ته‌واو کردوووه و به‌ (مه‌لای دوانزه عیلم) یش ده‌ناسریت. ئه‌گه‌ر کارامه‌ش بووبیت و چه‌ند ئیجازه‌بیکه‌ی گه‌وره‌ی وه‌رگرتیت و له زانسته‌کاندا ناسراو و باوه‌ری کراو و خاوه‌ند به‌ره‌م بووبیت، له فیرگه‌بیکه‌ی ئایینییدا کراوه به‌مامۆستا که له ئهم ئاسته‌دا سیاسه‌ت به‌ده‌سته‌کانی میرنشینه‌کان و گه‌وره‌کان، ده‌وریان هه‌بووه!

جیگهی باسه، دوا‌ی زمانی عه‌ره‌بی، زمان و ئه‌ده‌بیاتی فارسیی خویندراوه. به‌لام بۆ فیریونی زمانی تورکی - له به‌شه‌کانی کوردستانی ژێرده‌سه‌لاتی عوسمانییدا - خویندن باو نه‌بووه، مه‌گه‌ر دره‌نگان، له دوا‌ی هه‌لکه‌وتنی (نیزامی مه‌عاریفی عوسمانی - س ۱۸۷۰ز) و (نیزامی ته‌شکیلاتی ویلا‌یات - س ۱۸۸۲ز) و که هه‌ریمه‌کانی مووسل، به‌غداد، به‌سه‌ره‌ی ده‌گرتوه - کوردستانی باشووریشی له پال بیک بوو - که خویندن په‌سمیانه‌ که‌وته نیوانه‌وه و هیندی قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی - به‌زمانی تورکی و به‌نامه‌ی که‌موکورتی لاسایی کراوی فرانسه‌ بوو - له هیندی باژیر و ئاویی گه‌وره‌ی کوردستانی باکوور و باشووردا کرانه‌وه و ورده‌ فه‌رمانه‌ر و هیندی سوپایی کارامه‌یان پی گه‌یاندا! به‌لام نه‌ له فیرگه‌ ئایینییه‌کاندا و نه‌ له ئه‌و قوتابخانه‌ تورکیانه‌دا، زمانی کوردی به‌کار نه‌براووه و نه‌خویندراوه، به‌په‌چه‌وانه‌وه، له بیکه‌مدا فه‌رامۆش و له دووه‌مدا قه‌ده‌غه بووه!

کۆنه شاگردیکی ئەو فیترگە ئایینیانە؛ فەقی، شاعیر و رۆژنامەوانی بەنیوانگ؛ پیرەمێرد، لە نووسینییدا ئەو هههه خۆتندن و زمانی بەکاراوی خۆتندنی رۆژگاری کۆنی یادکردوو تەو و دەبێژیت؛ (له کاتیکهوه که ئیدرسی بدلیسی خستینییه ژیر زنجیری عوسمانییهوه، تا ئەم دوایه که ئینگلیز- داگیرکەری نوێ/ K- هات؛ نیوونیشان و دەرەتان و سەر و زمانمان نەبوو، بێ زمان و بەستەزمان بووین، ئەو سێ سەد سالی پتری پێ چوو! ئەو هی له کاردا بوو، ناچار بەهۆی ئیش و کاری دیوانیهوه - حوکومهتی/ K - فیری تورکی و ئەوانهیهش چونکه خرید و فرۆختمان - کرین و فرۆشتن/ K - و هاوینچینهیی له گەڵ ئێران بوو؛ به فارسی ده ماننوسی! ئەم دوو زمانه هیچیان له سەر شپوه و بناغە ی خۆی نەماوو، خۆتندنی فەقی و مه لایان له مزگهوتان - فیترگه کانی/ K - عه ره بی بوو، خۆشمان له حوهره ی خۆمالییدا فارسیمان ده خۆتند و نووسینیشمان هه ر به فارسی بوو!) (۱۹)

هه ر پیره مێرد - با پیری شی کار به ده ستیکی دوا میرنیشینی بابان بوو - روویتیکی خۆتنده واری و کۆمه لیی سهرده می بابانیشمان نیشان دده ات که وه ک وینه یی ده یخه مه روو: (ئەو ساته که دەوری یم شمشیر و له شکرکیشیی بوو، به حسابیکی دروست له ۲۰٪ی خۆتنده وار بووه و هه شتای ره شوکی و ئەوانیش که پێیان خۆتندوون بۆ ئەو بووه که کارتیکیان به لاره بۆ بیت، یان کاغه زێ بنوسن، یا کاغه زێ هات بیه خۆتندنه وه، باقیی دی یا سوپایی یا ئەسناف، یا سنعه تکار بوون). (۲۰)

پیره مێرد؛ توفیقی مه حمود ئاغای هه مزاغای مه سره ف پتر ده بێژیت؛ (... ئەو ساته گوتوویانه؛ ئەویی خۆتنده واری له مه زییه تی حیات تی ده گات و نایه ویت به خۆزایی ته نیا بۆ نیوی تازی و کوشنده یی خۆی بدات به کوش و به ترسنۆکیان داناون و نه خۆتنده وار به جه سوور!! خۆ کچان بپرای بپه یلتن بخۆین؟ نا؛ گۆیا له بهر ئەمه ئەگه ر خۆتنده وارین به کاغه ز عاشقیی له گەڵ کوران ده که ن!)» (۲۱)

۶/۱- کورد و رۆشنیری

کورد - وه کو لیم گوت - نه ته وه ییکی کۆنی ئەم خۆزه لاتیه و به ر له ئیسلامه وه له سه ر زه ویی ئەم ولاتی کوردستانه یدا - وه ک وه چه ی ماده کان - هه بووه و له گەڵ فارسه کان زه رده شتی ئایین بووه، ته نانه ت به پیتی لی کۆلینه وه، له ره گه ز و زمان و رۆشنیرییدا خزمایه تی و تیکه لیی هه بووه، به لام به هۆی رمانی ده وله تی (مادی) خاوه ند ده سه لاته وه،

ژیر چه پۆکی ده سه لاتنی سیاسی و رۆشنیری ده وله ته کانی ئێران بووه، وه ک؛ «ئەشکانی، ئەخمینی، ساسانین. دوا یی به زۆری کوشتار و هاتنی ئیسلام و باوه ری توندیه وه که پتی بوو، له لاییکه وه ده سه لاتنی سیاسی و رۆشنیری عه ره ب، فارس، تورکمانی، سه لجووکی، دواتریش تورکمانی عوسمانی - به مه مالیکه کانی به غدادیشه وه - به سه ریدا زال بوو. له لاییکی دییه وه زمانی (قرآن) و فه رماییشه کانی (په یامبه ر) ی گرتوه ته گیان و دل و خۆتنده واره کانی که فیریوون، ره واجیان پێ داون و په یه وی زمان و خۆتندن و رۆشنیری؛ هونه ره کانی ئەده بی ئیسلامی و عه ره بی، هه روه ها لاسایی کردنه وه ی فارسه کان و دره نگانی و تۆزه لقانی لاسایی تورکمانیشیان کرده وه!

به لێ سه رچاوه ی مێژوویی به ده سه ته وه نییه جه خت بکات بۆ هه بوونی ده وله تیکی ییکگرتوو و سه ره خۆی کوردستان له دوا ی ئیسلامه وه، به لام له سووری چه رخی مێژوودا، چه ند ده وله تیکی پچوکی وه ک (راودییه، دۆسته کی، شه ددایی، هه زانیی، عه یاری و هتد) هه بوون. هه روه ها گه لێ میرنشینی نیمچه سه ره خۆ تا نیوه ی سه ده ی هه ژده ی عیسا ییش له گه لێ نیوچه ی کوردستاندا هه بووه، وه ک (بادینی عه بیاسی، ئەرده لان، جزیرا بۆتان، ئەرده لان، بابان، موکری، ئەرده لان، سۆران و هتد...) (۲۲)

مێژوو روونکی ده کاته وه؛ ئەگه رچی زمانی نه ته وه یی - به شپوه زا ره کانیه وه - هه میسه زیندوو بووه، ئەوه له ئەو ده وله ته و میرنشینه دا، هه رگیز (کوردی) زمانی ره سمیی و خۆتندن نه بوو، ته نانه ت له ئەوه یی توانای ده سه لات به ده سه ته مه زنه کانی کوردانی وه کو؛ (سو لتان سه لاحوددینی ئەییووی) له نیو جه رگه ی عه ره ب و مو سلمانه کاند و (وه کوبلور په عایا که ریم خانی زه ند) دا له ئێراندا!!

ئایا کورد با ییخی به خۆتندن و رۆشنیری نه داوه؟ راستیه که ی سه رچاوه کانی مێژوو، یادگار ه کانی زانسته کان و ئەده بیاتی بیانیی و خۆمالیی، جه خت بۆ دوو باسی گرنگ ده که ن:

۱- گه لی کورد له ریزی پێشه وه ی گه له مو سلمانه کاندایه که ئەوه یی دلسۆزی ئایینی ئیسلام و ملکه چی ده ستووره کانی و شه یدا ی خۆتندن و رۆشنیری ئیسلامی بووه، بۆییک - وێرای ژێرده سه تی - له هه مو باژێر و ناوایی و گونده چه په که کانی شدا مزگه وت، فیترگه ی ئایینیان ئاوه دان کردو ته وه. فه رمانه روا کانی ئەو ده وله تیچکۆکانه و میرنشینه ش هه میسه خه رگی ئەوانه و مووچه ی مامۆستایان و بژیوی شاگردانیان

له ئیبهردا وینهی به لگه ییکی میژوویی گرنگ بۆ پشتگرتن و ریزلینانی خوینده واری و زانست، مامۆستایان و شاگردان دهنۆتیم که (سلیمانی پاشای خالید پاشای بهبه) له سالی ۱۱۷۴ک- ۱۷۶۰ز. دا سامانیکی زۆری بۆ مزگهوت و فیرگه، مامۆستایان و شاگردان - وه قف کردوه - پرپوهتهوه و گهلی زانا و مامۆستای رۆژگار که ی مۆری شاییتیان لێ داوه... وه قفنامه که عه ره بیبه و کوردیبه که ی ئەمه به؛

(ئیدی، ئەوه سه رکه وتم، هه رچی عه قارمه و به کپین بوونه ته مولکم؛ له باخ و به راوو خان و دوکان و زهوی و جوگه و تیماره وه، ههروه ها ئاوی و گونده کانی شاره زوور و دهورو بهری، کو یسنجق و دهورو بهری، هه ولپه ر و دهورو بهری، که رکوک و دهورو بهری، مه ربوان و گونده کانی؛ هه مووم برپه وه بۆ فیرگه کانی قه لاچوالان و مامۆستایان و شاگردانی، مزگه وته کانی و پرده که یشی. ههروه ها به هه مان شیوه له شاره زووردا. دیسان برپه نه وه به سه ره ته یوی خویندکاره کانی نیو قه لاچوالان، رۆژووگره کانی دوا ده ی رهمه زان و هیندی رۆژانی دی. ههروه ها بۆ میوانخانه و واعیز و وه گیتپ و دانه ره کان، بۆ فیرگه ی گو لعه نه به ر - خورمال - و مامۆستایان و شاگردانی و مزگه وتی، بۆ فیرگه و شاگردان مامۆستایانی ئاوی کۆیه، بۆ فیرگه ی هه ولپه ر و مامۆستایان، به سه ره ئەو دوو فیرگه یه ی که رکوکیشدا که دروستمان کردوون و بۆ شاگرد و مامۆستایانی که سه رگه رمی کتیه کانی «حوجه ج» ن به جوئی!) (۲۳)

۲- لاپه ره کانی کتیه کانی میژوو، زانسته کانی ئیسلامی و زمانی عه ره بیبه، هه موو جه خت ده که ن که سه دان زانای کورد هه لگه وتوون و خو یان بۆ داناون، به تاییه تی بۆ زانسته کانی؛ ئوسوول، فیهقه - شه ریه ته ناسی، میژوو، ئەدهب، ریزمان، فه لسه فه، مه نتیق، پزیشکی، ئەستیره ناسیی و هتد...

زانایان ئیبنوخه له کان، ئیبنولئه سیری جزیری، عه بدوللا بیتهوشیی، شیخ ماری نو دیتی به رزنجی، خالیدی شاره زووربی نه قشبه ندیی، به دیعه ولزه مانیی نو رسییی چه ند ئەستیره بیکی هه میشه دیارن (۲۴)!

ئه گه ره ئەوه ی رابوورد روویکی رووناکی ژینی رۆشن بیری کورد بیت، داخو رووی دی چه ند تاریک، بگره ترسناک بوویت؟

راستیبه که ی - له ئەم کتیه دا - له چه ند شویندا وه لامی ئەم پرسیاره ده که ویته روو،

به لام له ئەم سه ره تایه دا پیوستی ده بینم شاعیریکی ژیر و ره خنه گر و چاکی خواز، شاعیری ئاواره و نه ته وه په ره ره حاجی قادری کۆیی بگرم به شایه ت که له دوا چاره کی سه ده ی نو زده راوه - به ره له مردنی له ۱۸۹۷ ز. دا - ره خنه گرانه سه رنجی داوه و بیرو پای نو اندووه!

حاجی قادر جاری باری سیاسی - تارۆژگاری خۆی - ورد کردووه ته وه و ده بیژیت:

ئه نوعی میله له گه وه ره و پچووک
خه مایوه مه مالیکی و کو بووک
(بیگ به رگن و بیگ زمان و بیگ ره نگ)
بی غه بیه ت و عه یب و عار و بی ده نگ
هه ر کوردن ئە گه رچی پاکی مه ردن
پامالی زه مانه، قه تلی کردن
هه ر مانه وه بی نه وا و مه زلووم
وه ک بوومی خه رابه زاری مه شئووم
گه ر باعیسی ئەمه ده پرسیی کامه؟
شه رتیکه که بۆ هه موو ته مامه،
ئهو شه رته به کوللی ئیتتیه فاقه
گه ر مه رعه ش و وانه، گه ر عیراقه
سه د شیخ و مه لا و ئەمیر و خانی
بۆ له ززه تی عه یشی زینده گانیی
له ولاره ئەوان به حیل به بازیی
له م لاره ئەمان به ته قله بازیی
قوربان به هه موو ولاته وه دا؛
تا مولک و ره عییه ت پاکی فه وتا
بیکیان ئەمی تۆ ده یکه ی نه یان کرد،
غه میان نه بوو کورد ئە گه ره هه موو مرد! (۲۵)

***

قوری کوئی که م به سه ره خو ما له غوره ت
خه ووم نایه له داخی مولک و میلله ت

ئەگەر وەك من خەبەرداریی لە دەولەت
 لە حەیفان خۆت دەخنکێنی بەبێ پەت!
 چوار ملیۆنە کوردستان نۆفۆوسی
 بەقسەى ئەهلی تەخمین کە نۆوسی
 هەموویان شێری بێشەن حاتەمی جوود
 لەشەردا کێوی جوودی و بەحری (مەمدوود)
 وەلاکین فائیدەى چی هەرج و مەرجن
 لە دەعوادا لەگەڵ بێکتەر بەمەرجن
 لە گوێی گا نۆستوون هەرحەندە شیرن
 وەکو کەرۆشکی چا و ئازا و کوێرن.
 ئەوی ئەعلايە دەستەى هەر شکارە
 ئەوی ئەدنایە بەستەى زولفی یارە
 ئەوی ئازایە شەهنامە دەخوێنی
 ئەوی مسکینە گەنم و جو دەچینی،
 ئەمانە بێ شوعوور و گێژ و وێژن،
 موتیعی لۆتیى خوور و هەرزەبێژن! (٢٦)

***

کەسێکی وا نەبوو هەستیتە سەر پێ
 بزانی چۆن هەموو کەس کەوتە سەر پێ
 بکا سەیری (جەربەدە) و حالێ میللەت
 کتیبی تازە و تەئریخی دەولەت
 بزانی چ قسە و مـاـوـه لە ئەتراف
 سەراپا ئاگرە ئەتراف و ئەکناف
 ئەگەر کارێک نەکەن لەم بەینەدا زوو
 مەمالیک کاتیکی زانیت لە دەس چوو!! (٢٧)

***

ئەوجا باری رۆشنییری روون دەکاتەوه و دەبێژیت:

هەر کورده له بهینی کوللی میللەت
 بێ بەهره له خوێندن و کیتابەت
 بێگانە بە تەرجمو مەى زمانى
 ئەسرارى کتیبى زانى
 (بێکسەر عولەما درشت و وردى
 ناخوێننەوه دوو حەرفى کوردیى)
 ساحیبى کتیب و پەيامە هەرکەس
 ئیمە نەبێ بووینە قەومی چەرکەس
 (کاکە ئیمە موئمینین نە رووسین،
 بۆچ کفرە زمانمان بنووسین!) (٢٨)
 میللەتى بێ کتیب و بێ نووسین
 غەیری کوردان نییه له رووی زەمین
 (چینگەنە) ی ئێرە با وجودی کەرن
 هەر وه کو دۆمی ئیمە دەر بەدەرن
 له ئیوه عاقلترن بەسەد مەنسەب
 کورپی خوێان دەنێرنە مەکتەب
 ئیستەکی کوردهکانی کوردستان
 هەر له بۆتانهوه هەتا بابان
 ئەم هەتیوانەى مەکتەبى بێکسەر
 کوردهکان بار دەکەن وەکو ماکەر! (٢٩)

***

ئەگەر کوردێک قسەى بابى نەزانیی
 موعەببەن دایکی حیزە و بابى زانیی
 سەلاحوددین و نووروددینی کوردیى
 عەزیزانى جزیر و مۆش و وانىی
 قویاد و باز و میرى ئەردەلانیی
 ئەمانە پاکیان کوردن، نیهایەت

له بهر بئ دهفته ریبی و نووسینه قانیی
کتیب و دهفته ر و تهئریخ و کاغه ز
به کوردیی گهر بنووسرایه زمانی
مه لا و شیخ و میر و پادشه مان
هه تا مه حشه ده ما نام و نیشانی! (۳۰)

***

۷/۱- پرسپاریکی تاک و باسیکی سامناک!!

ئه گهر رۆشنیبری نه ته وه بی کورد ئه وه ده واکه وتوو بیته بهر چاو، خوینده واری ئاسا بۆی
هه به پرسپاریکی تاک قووت بکاته وه و بلتیت؛ بۆچی زمانی کوردیی خوئی، بۆ خویندن و
نووسین به کار نه براوه و پهیره وه نه کراوه که (زمان) که رهسته ی گه وه و گرنگی ده رپینی
رۆشنیبرییه؟

ئایا له بهر ناته و اوویی دهسه لاتی سیاسی میرنشینه کان و زالبوونی دهسه لاتی سیاسی،
مه زه بیی، رۆشنیبری بیانه داگیرکه ره جوړبه جوړه کان؟ ئایا له بهر زالبوونی هه ست و
دهسه لاتی مه زه بیی، خیل ویستی به سه ره هه ستی نه ته وه بییدا؟ ئایا له بهر فره ی شیوه کانی
زمانی کوردیی و نه بوونی زمانیکی ئه ده بی بیتگرتوو بۆ نووسین و خویندن و هونه ره کانی
ئه ده ب؟

ئه م په راویزه پرسپار ئامیزه، هه لبه ت وه کو له جبگه ی خویندان، هه رگیز وه لامیکی
ته و اوه تیبا به ده مه وه نییه، به تاییه تی له لاییکه وه؛ نه ته وه بی دی ئه وتۆ هه بووه - چه شنی
کورد- که سه ره خوئی سیاسی و باری رۆشنیبری ناته و او بووه و وپرایش کردو کو شیان
کردوو بۆ پیش خست و به کاربردنی زمان و ئه ده بییاتی نه ته وه که بان و کارامه
جوولا ونه ته وه؛ له لاییکه دییه وه به لگه ی راست و نووسراو به ده سه ته وه هه ن که وه کو
جله وه ده سه لاتی خوینده واری و رۆشنیبری گشتی به ده ست ئه و چینه دیار و باس
کراوه بووه، هه ر (ئه وان) بیروباوه ر و هه لوئستی توندوتیژ و دژواریان به رامبه ر (زمانی
دایکیان)؛ زمان و نووسین و به ره مه ی کوردیی هه بووه؛ بۆ وینه:

۱- زانا ئیبنولحاج: مه لا محه مه دی سنجویی ماموستای فیترگه ی به نیوانگی
(هه زارمیردی) سهر به ولاتی بابان - مۆرکرده بیکی وه قفنامه که ی سلیمان پاشای بابان -
له سالی ۱۱۷۶ک/۱۷۶۲ز.دا، مه نزوومه بیکی کوردیی داناوه و به ئه م شیوه ی خواره وه

-له سه ره تاکه یدا- توانج ده گرتیه زمانه کوردییه که ی خوئی و نه ته وه که ی و به سووکی
را ده گرت:

نه زم کرد به قه ولی سه حیح
به له فزی (کوردی نا فه سیح!!)
بۆ مونسیفان لا لیلشه حیح (۳۱)
بۆ ئینتیفاعی عامه تی!! (۳۲)

۲- کومه لئی زانای ولاتی - میرنشینی - سۆران (۱۷۸۴ز-۱۸۳۷ز) له سالی
۱۲۰۵ک/۱۷۹۰ز.دا، په خنه یان له زانای راسته قینه - خاوه ندی گه لئی داندراوی
زانستی ته نانه ت له ئه ستیره شوناسییدا - ئیبنوئاده م گرتوو که؛ (بۆچی پیشه کی -
دیباچه ی به کوردی بۆ کتیبی: موکشات ئه له نقول - مشکاة المنقول نووسیوه!!)

مه لا ئیبنوئاده م هه ر خوئی له په راویزی راقه - شه رحه - عه ره بییه که یدا ئه م رستانه ی
به پرودا داو: (سه یر له ئه وه دایه که لیان به عه یب گرتوو پیشه کییه که م به کوردییه!!
به ئه وه دا ئه و گوته یه ی کوردیان لی به راست ده گه را که ده لیت: وه ک هیلکه له قه پیلکی
خۆبان ده رچوون!) (۳۳)

۳- کاکه ئه حمه دی شیخ - کوری زانای به نیوانگ شیخ مه عرووفی نۆدی بی به رزنجی -
له نامه بیکی عه ره بی خویدا بۆ زانای هه ولیر مه لا عومه ر ئه فه ندی که به ر له س
۱۲۹۸ک/۱۸۸۱ز. ناردوو یه تی، ده بیثیت: (سو یاست ده که م بۆ باو کردنی کتیبه کانی
عه قاید، تکام هه یه ئه گه ر به هه ردوو زمانی فارسی و عه ره بیی بن پتر که لک
ده به خشن!) (۳۴)

هه لبه ت ئه گه ر چینی هه لبژارده ی ده سه لاداری رۆشنیبری به ئه و شیوه یه بیر بکاته وه،
دیاره (بیانه کان) یش هه لوئستی دۆستی و راست نانویتن، بگره ناحه ز و ناروه وایانه خۆبان
به رامبه ر به کورد و زمانی ده نویتن. بنۆره عه ره بان چییان گوتوو: (کورد زمانیان
نییه!!) (۳۵)

تورکان گوتوو یانه؛ (کورد زمانی په سمی نییه!!)

عه جه مانیش گوتوو یانه؛ په سه ن عه ره بییه!

تورکی هونه ره! فارسی شه که ره! کوردی تری که ره! (۳۶)

ئه وه گریمان بیانه کان له توانای ده سه لاتی سیاسییه وه، له رک و کینه بیکی

مهزهبییه وه - عه جهم شیعه و تورک حه نه فین - ئەم ناتۆره و توانجه پووچانه یان به رامبهه به کورد و زمانی هه بی، دهی داخۆ بۆچی (دهسه لاتاداره کانی رۆشنییری کوردیی) نارهبوایانه به رهه لستی زمان و خوتندن و نووسین و به رهه می کوردییان کردووه و کۆسپیان بۆ بلاوبوونه وهی رۆشنییری کوردیی داناو؟

راستییه که ی نه (قرآن) ی پیروز، نه (سونهت) ی شه ریف هه رگیز فه رماییشت و بانگه یشتیکیان نییه و نه هاتووه؛ لاری له جودایی نه ته وه موسلمانه کان و زمانیان هه بیت.

خوای تاک و توانا ده فه رموویت؛ (یا ایها الناس إنا خلقناکم من ذکر وأنثی وجعلناکم شعوباً وقبائل لتتعارفوا انّ اکرمکم عندالله اتقاکم ۱۳/۴۹) هه روها ده فه رموویت: (وفي آیاته خلق السماوات والارض واختلاف السنتمکم والوانکم انّ في ذلك لآیات للعالمین. ۲۲/۳۰).

دوا په یامبهه و سه روهری موسلمانان (مه مه د کوری عه بدوللا - د). فه رموویه تی: (خیرکم المدافع عن قومه ما لم یأثم!) (۳۷)

له لایتکی دیه وه - چه ندیش کۆششم کرد - چ به لگه نامه ییکی ره سمییانه ی دهسه لاتاداره بیانییه کان تا دهسه لاتاداره کانی میرنشینه کان دیار و دهستگیر نییه بلتین: زمان و خوتندن و نووسینی کوردیی و رۆشنییری قه دهغه یه!!

دهی ئیدی مه لامهت چیه؟

کورد وهک نه ته وه ییکی دلسوژ و گیانه خشی راستی ئیسلام، دیارترین نه ته وه یه که کیشه و شه ری (مه زه ب) ی نه بووه و نه کردووه. هه روها - وه کویژرا - زۆریه ی (سونه ن) و له سه ره بیه (شافیعی) ن و هیندکۆکه ییکیشی - بئ له ئیزیدی - به زه بری سته می مه زه بی داگیرکه ره کان ناچار کراوه بچیتته سه ره زه بی. که چی، عه ره ب و عه جهم و تورک کیشه و جهنگی خوتنایی زۆریان له سه ره (مه زه ب) کردووه و ویکرا، هه میسه په رۆشی زمان و رۆشنییری و پیشکه وتنی خوین بوون!

ئه دیی بۆچی کورد نا؟

ئه ز پر باوه رم - لئ کۆله کانیشمان زۆری لئ ورد نه بوونه ته وه - مه لامه تی ئه و فه رامۆشیی و به سووک راگرته ی زمان و خوتندن و خوتنده واریی کوردیی له لایتن (چینی هه لئبژارده) ی خووه، ئه نجامی په ییره وکردنی (مه زه بی شافیعی) یه که ییکتی له هه ره

بانگه یشته ناسک و گرنگه کانی؟ (تیکه لئوونی ته واره تییه له عه ره بییدا!) (۳۸).

که واته بایخ دان و به هیزکردنی زمانی نه ته وه یی کورد و بلاوبوونه وهی رۆشنییری کوردیی - رۆشنییری ئیسلامیش ده گرته وه!! - وی ده چیت (ناجاییز)، ته نانهت (حه رام) بوویت!!.

به ئه و رۆشنا ییه؛ زمان و رۆشنییری و ئه ده بیاتی کورد - وێرای زه بری دهسه لاتی سیاسی و مه زه بی بیانی - تووشی ئه و ته نگانه یه بووه و به شی دوکه وتن و درهنگ پئ گه یشتن بووه! سه یربش ئه وه یه هه ر (چینی هه لئبژارده) ی نیو براو، به زه بری پیشکه وتنی چه رخی رۆژگار و ماریفهت و پیوستی خه لکه موسلمانه کانه کورده که و کاریگه ری (ئه ده بی سه رزاری نه ته وه!) ناچار بووه - ته نانهت له هیندئ رۆژگاری خویدا - که زمانی کوردیی له نووسیندا به کار بیات و هه ر خویشی بیته به ردی بنچینه ی (زمان و ئه ده بی نووسرای کوردیی) که له داها توودا به لگه پوو ناکیان ده کاته وه!

۲- دهسه لات و رۆشنییری!

سه رچاوه ی دهسه لات له هه ر رۆژگاریکدا، ژیرییه. دهسه لاتیش سه رچاوه ی هه لکه وتنی پیشکه وتنه. پیشکه وتنیس وه کو خو ی دهسه لات هه رگیز لاینتیکی ژینی کۆمه ل ناگرته وه، به لکو هه ر لایینه و به شی خو ی به رده که ویت!

ئه گه ر تۆزه لئقانی ورد بیینه وه، دیاره ئایینی ئیسلام نه ک هه ر به ته نت باوه ری خوداناسیی و تاک و ته نییی خودای له نیو عه ره بدا خولقاند و سه لماند، به لکو بوو به هزی هه لکه وتنی دهسه لاتتکی سیاسی، به ریلای عه ره ب له نیو تیره کان نه ته وه ی عه ره ب خو ی و نه ته وه کانی گه لی ولاتی دوور و نزیکدا.

ئه م دهسه لات هه موو رۆشنییری عه ره بی بووژانده وه و پیشخست، به راده ی هه موو نه ته وه بیانه نه و موسلمانه کان، چونکه دهسه لاتی سیاسی خوین له دهست دا بوو، زۆر لایینی رۆشنییری کۆنی باو و باپیریان به لاوه ناو پووچ کرده وه! له لایتکه ی دییه وه، به هه ر و توانای شارستینی کۆنی خوین تیدا موتوریه و جواتر کرد، ته نانهت - بۆ وینه - شیعر و په خشان ی عه ره بییان رازاوه تر کرد، بگره په ییره ی دهستوور و شیوازی ئه ده بی عه ره بیشیان کرد تا ده گاته به کاربردنی نامه نووسینی عه ره بیی که په سن و دهستووری تاییه تی هه یه.

ئه ز له ئەم باره یه وه زۆر دوور نارۆم و نالیم، به لام هه ر هیندهم پئ به سه ئامازه ی ئه و

راستییه بکه که دهسه لاتی سیاسی نازاد - نهک ژیر مالیهی و ناتواو - بیکی له ئه رک و نامانجه گه وره کانی بووژاندنوه پیشخستنی رۆشنیری نه تهوه که یه. بۆ وینه: باسه کانی بابتهی نایینه، راستی روون دهکه نهوه که چۆن سه ره به خو بونی سیاسی ته واره تیی (رۆم و عه جه م) رینگه ی پیشکه وتنی ژینی رۆشنیریانی خوش کردوه. ههروه ها وینه ی زیندوو ی خوشمان له به رچاوه - وهکو له رایله ی باسه کان و نامه کانی ئیردها روونتر ده بیته - چۆن له سه ده ی بیستدا، دهسه لاتی سیاسی پچرچی حو کدار و مه لیکه ی کوردستانی باشوور: (۱۹۱۸ز- ۱۹۲۴ز) و دهسه لاتی سیاسی کوماری کوردستان: (۱۹۴۶ز) به جو رتیکی جو ی، پتر له هه موو سه رده مه کانی رابردوو، رۆشنیری نه ته وه بی کوردیان بووژاندوه و پیشخست که ویرای ده روزه کانی رووناکی، هه ر - له ئه م قوناغه دا - پاشگه زی و ده ست هه لگرتن له زمان و شیوازی نووسینی پته وی عه ره بیی و فارسیی و تورکی، ته نانه ت له (نامه نووسین) دا، دیسان به لگه بیکی دی ئه و پیشکه وتنه یه!

۳- سه رنجیکی ره خه گرانه له رۆم و عه جه م و کورده!

بۆ پتر تیگه یشتنی ژینی خوینده واری و ئه ده ب و رۆشنیری کورد، پتویسته سه رنجیکی ره خه گرانه له ژینی رۆشنیری رۆم - تورک - و عه جه م بده ی که چۆن ئه وانی دهسه لاتدار، روو له پیشکه وتن و کوردی نیوان به رداشیان به شی دواکه وتن بووه!! هه لبه ت ژینی رۆشنیریان - با ئه نجامه که یشی بۆ کورد درهنگی پت چوو بیت - به چاک و به خراب، چه ند پله یی کاری له ژینی رۆشنیری نو یی کورد کردوه، به تاییه تی له سه ده ی بیسته وه!

ئه وجا هه ردوو ده وه تی عوسمانی و ئیرانی، له چاو ئه وه دا که خاوه ندی قه واره ی سیاسی و دهسه لات و پتوه ندی به ربلا و نازاد بوون، درهنگانێ شارستینی و ماریفه ته کانی نو یی خو رئا وایان پت گه یشتوه و کاری تی کردوون، وهک: به رنامه کانی خویندن، پیشه سازی نو ی، جو ره کانی ئه ده ب، چاپخانه، پیشه سازی قاقه ز، رۆژنامه نووسی و هتد... ئه گه ر وردتیش بنۆرین و وینه کان ریز بکه ین، ئه وه هه ر - بۆ وینه - له ده وه تی عوسمانییدا، سو لئانه کان چاپکردنی کتیبیان به کفر داده نا، به تاییه تی کتیبی نایین. هیتند ئ سه رچاوه ی تورکیی باسی ئه وه ده که ن که چۆن سو لئان محه مه دی چواره م (۱۶۴۸ز - ۱۶۸۷ز) فه رمانی داوه؛ هه موو ئه و (قرآن) انه ی کابرایتیکی ئه وروپایی به چاپکراوی له گه ل خۆی هینابوونیه ئهسته نبوول، توور بدرینه نیو ده ریاوه. ههروه ها به فه رمانی ئه ویش ئه و تپیه عه ره بیانه ی به دیاری له (فینیسیا) ی ئیتالیاوه

بۆیان نارد، فری دراونه ته ده ریاوه (۳۹)، به لام له ۱۷۲۷/۷/۵ ز. دا، سو لئان ئه حمه دی سییه م - به پتی فه رمانیکی تاییه تی - رینگه ی دامه زاندنی چاپخانه ی دا به کابرای به مه رجی چ جو ره به ره مه میکی نایین، هه رگیز چاپ نه کات! (۴۰)

راستییه که یشی دوا ی هه لکه وتنی رتیبازی چاکخوازی ناسراو به (خه تی هوما یونی - س ۱۸۳۹ز) و دواتریش هه لکه وتنی (مه نشووری ریکخواه خیرخوازه کان/ ته نیمیاتی خه یری: س ۱۸۵۶ز) و ئه وجا روودانی گو رینی هه ره گه وره تر که هه لکه وتنی (ده ستووری عوسمانی - س ۱۸۷۶ز) بوو له سه رده می چاکه خوازی به نیوانگ ئه حمه د مه ده ت پاشای سه ر وه زیراندا - سو لئان به کاربردنی په کخست و ئه ویشی ئاواره کرد - ئیدی گو رینی گه وره له ئه قلی عوسمانییدا رووی دا! (۴۱)

ئه گه ر له رۆژگاری سو لئان ئه حمه دی سییه مدا رینگه ی چاپخانه دانان درا و بیکه م رۆژنامه ی ولاتی عوسمانی له با ژیری (ئزمیر) و به فرانسسی له سالی ۱۸۲۵ز. دا ده رجو بیت، ئه وه بیکه م رۆژنامه ی تورکیی زمان (ته قویم وه قایع - تقویم وقایع - س ۱۸۳۰ز) ه.

ههروه ها له به ریشه وه رۆژنامه ئه ده به خوازه کانی وهک (ته رجومانی ئه حوال - ترجمان احوال - س ۱۸۶۰) و (ته سویر ئه فکار - تصویر افکار - س ۱۶۶۲ز) بلا بوونه ته وه. ههروه ها له سه رده می چاکه خوازییدا، ده ست درایه گو رینی ده ستووری خویندن له قوتابخانه کاند و له سالی ۱۸۵۳ز. دا ده زگه بیکی تاییه تی بۆ دانانی کتیبی قوتابخانه کانی سه ره تایبی و له سالی ۱۸۶۱ز. دا بیکه م فی رگه ی بالای خویندن کیژان دامه زران، ههروه ها له سالی ۱۸۶۹ز. دا زانکو یی بۆ خویندن بالای کرایه وه! (۴۲)

له رووی داهینانی ئه ده بی نو ی و پیشکه وتووشه وه، هیتند لای خوین گه رمی به هه ره مه ند - دوا ی چاککردنی بزاقی خویندن - روویان کرده ئه وروپا و به تاییه تی فرانسه. له نیو ئه واندا ئیبراهیم شوناسی خوی دایه خویندن ئه ده بی فرانسسی و سه ره ئه نجام و له دوا ی گه راندنوه ی، هه ر خۆی رۆژنامه کانی (ته رجومانی ئه حوال، ته سویری ئه فکار) ی دامه زران، بگره له سالی ۱۸۵۹ز. دا هه لبژارده بیکی شیعر و په خشانی فرانسسی گو ریه سه ر تورکی و بلاوی کرده وه! هه ر له ئه میشه وه بنچینه ی وه رگێراندنی ئه ده بیاتی بیگانه بۆ تورکی داندرا. ویرا شوناسی بیکه م که سه که درامایکی گالته جاربی به نیوی (شاعیر ئۆله مه سه ی - شاعیر اولنمیسی - ژنخوازینی شاعیری) کی به تورکی دانا و ده نگیکتی

گه وره ی پی دایه وه. زیا پاشاش دواى ئه و، به ره مه مه ئه ده بییه کانی ژان ژاک رۆسو و مؤلیری کرد به تورکی و ئه و جا شاگردیکی شوناسیی؛ نامیق که مال هاته پیشه وه - که ویرای تیکه لیبی له که موله لى تورکانی لاودا- چهنه جارئ سه ره پرشتیبی رۆژنامه کانی شوناسیی ماموستای کرد و به دانانی درامای (وه تهن یا سیلیستره - س ۱۸۷۲ز) یش گیانیکى نیشتمانیی نازادیخوایانه و نوبی خرۆشانده. عه بدولحه ق حامیدی شاگردی نامیق که مالیش- له مهیدانی کاری دیپلوماتیدا به ولاتانی ئه و روپادا ده گه پرا- ویرای شیعر خوانی و کارتتی چوونی ئه ده بی شکسپیر و هونه ری درامای فرانسه بی، به پراستی بزاقی درامای تورکی ده و له مه مند کرد! (۴۳). به ئه و رۆشنا تیبیه، له سه ده ی هه ژده وه به تاییه تی له سه ده ی نۆزه دا، ده و له تی عوسمانیی پی نایه قوناخی گوپین و پیشکه وتنی رۆشنیری و ئه ده بی!

له ده و له تی ئیراندا - ویرای کولتوری کۆن و رازاوه و چری- به راستی بوو ژانده وه ی و هوشیاری روو له گوپین و پیشکه وتن، ریکه وتی سه رده می عه باس میرزایه؛ (۱۷۸۸ز- ۱۸۳۳ز) که له نازه ربیجاندا خودموختاری کاروباری دنواند و له سه ریکى دییه وه وه ک بالی راستی (شای بابی خوئی، متمانه پیکراویکی به ده سه لات بوو. عه باس میرزا له سالی (۱۸۰۷ز) دا ده سته یی ئه فسه ری پاسپارد بو دیدهنی فرانسه و فیروون و تیگه یشتنی هونه ره کانی مه شقی سه ربازی نوئ، ههروه ها ناسینی داموده زگه کانی پیشه سازی جهنگ. به هاته وه یه شیان کارخانه ی چهک و ته قه مه نی و ده ستوری مه شقی سه ربازی نوئ داهینرا. له لایبکی دییه وه مه به سستیکی بزاقی چاکخواری عه باس میرزا بلا بوونه وه ی رۆشنیری نوئ بوو له ئیراندا، بویتکا دوو ده سته ی خویندکاری نارد بو ئه وروپا و کاریکی کرد که (چاپخانه) دابه زریت و ده ستیش کرا به (وه رگیتراندن و چاپ کردن). له ئه مانه ش پتر -هینده به جه رگ و وردبین بوو- داوه تی ئه وروپاییه کانی کرد بو کۆچ کردن به ره و ئیران و نیشته نی، ته نانه ت ده می چه ور کردن به به خشینی زه وی، ههروه ها به نازادیی نایین و بیروباوه ر و بازرگانییان! بی گومان به ئه و کاره ی نیازی بوو به تیکه لیبی ئه وان و عه جه مان، زانست و هونه ر و ماریفه تیان وه رگرن و ئه قلیکی نوئ هه لکه وه ی! (۴۴)

له سه ریکى دییه وه هه ر عه باس میرزا له (۱۸۱۲ز) دا فه رمانی دا ییکه م چاپخانه ی نوئ - تپه کانیسی عه ره بی بوون- به یندریت بو (ته وریزای پیتته ختی فه رمانه وه یی، به ئه م چاپخانه به ش ییکه م کتیبی به نیوی (فه تخنامه - فتح نامه) له مه ر جهنگی ئیران و

رووس و (په یمانی گولستان) چاپ کرا. ههروه ها عه باس میرزا له (۱۸۲۵ز) دا ژماره یی ئیرانیی نارد بو رووسیا بو پتر فیروونی هونه ری چاپگه ربی که بی گومان کاریگه ربی خوئی له ئیراندا نوواند.

فه تح عه لی شا، شامه رگی ئه م هونه ره بوو، بویتکا له سالی (۱۸۲۳ز) دا چاپخانه ییکى له (تاران) دا دامه زرانده بوو، به ره به ره ش له سه رده می ناسیروودین شاشدا (۱۸۴۸ز- ۱۸۹۵ز) دا چاپخانه ی جو زیه جو ر و پیشکه وتووی له چه ند باژیری دیی ئیراندا، (ئه وده بیل، ئه نزلئ، بووشه هر، خوئی، ره شت، قه زوین، کاشان، کرمان، کرماشا، کرووس، هه مه دان، یه زد) دامه زرانده و چاپخانه کانی (تاران، ته وریز) یش له پیش هه موانه وه خه ربکی چاپ کردنی (قرآن) و (فه ره نگ) و (دیوانی شاعیر) ه به نیو بانگه کان و کتیبه وه رگیترانده کان بوون. (۴۵)

بو هه لکه وتنی بزاقی رۆژنامه نووسی فارسییش؛ ویرای ئه وه ی ده بیژری ییکه م رۆژنامه ی فارسیی له گیتیدا (رام میهان روی - س ۱۷۷۲ - ۱۸۳۳ز) له هیندوستاندا ده ریکردوه، ئه وه میرزا سالی شیرازی ریز لئ گیرای عه باس میرزا، دامه زریی رۆژنامه نووسییه له ئیراندا، ته نانه ت له پیشه وه کانی بلا بوونه وه ی بیرو نوئ خوژئاواییه له ئیراندا... ئه و که له گه ل دوو ده سته ی خویندکارکاندا ره انه ی (له نده ن) کرا و به ئاره زووی خوئی که وته خویندن و فیروونی زمانه کانی ئینگلیزی، فرانسی، لاتینی، زانستی میژوو، سروشت، ههروه ها فیروونی هیندئ پیشه سازی وه ک مه ره که بی چاپکردن، دارشتنی تیپ، هه لکۆلین، هونه ری چاپ و هتند... له ماوه ی نزیکه ی چوار سالیکیدا له بریتانیا، ییکجار سه رسامی هونه ری رۆژنامه نووسی بوو، ته نانه ت له شیوه ی News paper- هوه نیوی (کاغه ز ئه خبار - کاغه اخبار) ی به سه ردا بری.

هه رچۆنی بی له سه رده می ناسیروودین شادا بلا وکراوه ییکى فارسیی به چاپخانه ی به ردین، به نیوی (ته لیعه ت - طلیعه ت) هوه له ۲۵ موچه رده می ۱۲۵۳ک / ۱ نایاری ۱۸۳۷ز. دا له (تاران) دا ده رجوو که بوو به ییکه م رۆژنامه ی فارسیی! (۴۶). له لایبکی دییه وه به فه رمانی هه مان شا، ییکه م رۆژنامه ی ره سمیی ده و له ت؛ (رۆژنامه ی وه قایع ئیتتیفاقییه - وقایع اتفاقیه) له ۷ شوباتی ۱۸۵۱ز. دا، ییکه م ژماره ی به نیوی (گازیت) هوه، ده رکرد! (۴۷)

جیگه ی باسه، بزاقی وه رگیتراندن و راگواستنه وه له زمانه کانی ئه وروپاوه بو فارسیی - رووداوه کانی ده و له تی عوسمانیی له ژینی سیاسی و رۆشنیری ئیراندا ده ره وشانه وه -

راپه‌رینیتیکی ئەده‌بیانه و هونه‌رانه‌ی زۆری نواند، به‌تایبه‌تی دوا‌ی ئەوه‌ی میرزا سالحی شیرازی له ئینگلیزییه‌وه (ته‌ئریخی وه‌قایی ناپلیۆن، ته‌ئریخی په‌ترۆسی ئەکبه‌ر، شارلی دوانزەم، ئەسکه‌نده‌ری که‌بیرای وه‌رگیترا! (٤٨) کۆنترین وه‌رگیتراوێکیش که شیتوازیکی تایبه‌تی له په‌خشانی هاوچه‌رخ‌ی فارسییدا هه‌یه؛ وه‌رگیترا‌نی دراما‌کانی (میرزا فه‌تح عه‌لی ناخوندزاده)یه که سالی ١٨٤٩ز به‌زمانی تازه‌ری دایناون و له‌سه‌ر شانۆی باژیری (ته‌فلیس)دا پیتشکه‌ش کراون. ئەم شانۆنامه‌ش (میرزا جه‌عفه‌ر قه‌رجداغی) له سالی ١٨٧١ز.دا وه‌رگیتراونته‌ سه‌ر فارسی و له‌به‌ر په‌واجی زۆریشیان -هه‌ر پینجیان ویکرا- له سالی ١٨٧٤ز. دا چاپ و بلاوکراونه‌ته‌وه. ییکێ له وه‌رگیترا بیکه‌مه‌کانیش (محهممه‌د تاهیر میرزای نه‌وه‌ی عه‌باس میرزایه) که کتیبی (کۆنت مۆنت کریستۆ) له فرانسیه‌وه -به‌فه‌رمانی ناسیروددین شا- گوێبه‌وه و له ١٨٩٢ز. دا ته‌واوی کردوه و له ١٨٩٤ز. دا چاپ کراوه. هه‌روه‌ها هیندی چیرۆک و داستانی به‌نیویانگی وه‌ک (سێ تفه‌نگدار)ی ئەلیکسانده‌ر دۆماسی بابی له هه‌مان زمانه‌وه وه‌رگیتراوه. دیسان ئەحمه‌د کرمان- له ١٨٩٦ز. دا کوژرا- رۆمانی جیمس مۆزیری ئینگلیز؛ (حاجی بابا)ی وه‌رگیتراوه‌ته‌ سه‌ر فارسی. ئەمانه و محهممه‌د حسین خان زه‌کائوله‌لکی ناسراو به‌ (فرووگی)ی نووسه‌ر و شاعیر و رۆژنامه‌وان- به‌ر له مه‌شرووتیه‌تی ئێران- چالا‌کانه خوی دابوه وه‌رگیترا‌ندن له زمانی فرانسیه‌وه و په‌واجیکی زۆریشی دا به‌په‌خشانی خۆش و په‌وانی فارسی. (٤٩)

ده‌ی ناخۆ نه‌ته‌وه‌ی کوردی نیوان ئەم دوو به‌رداشه -وێرای باره‌ ناله‌باره‌کانی کۆمه‌لیی و ئابووری خۆی- چی به‌خۆوه‌ دیتوه‌؟

چهند وردبینه‌وه و بکۆلینه‌وه -هه‌تا سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی نۆزده- میرنشینه‌کانی کورد هینده‌ی ده‌ربه‌ستی شه‌ر و شو‌ری نیوخۆیی و خزمه‌تکاری بانگه‌وازی غه‌زا‌کاری قاجاری و عوسمانیه‌کان بوون، هه‌روه‌ها هینده‌ی ده‌ربه‌ستی رێزگرتن و په‌یره‌کردنی زمان و رۆشنییری عه‌ره‌بی و فارسی و تورکی بوون، هه‌رگیز هه‌واڵیکی باوه‌ر پێ کراویان نه‌خستوه‌ته‌ به‌رده‌ست بلتیت کاریکیان لێ وه‌شاوه‌ته‌وه‌ بۆ گه‌شاندنه‌وه‌ی رۆشنییری و ماریفه‌تی گه‌له‌کیان و پێوه‌ندیان به‌ولا‌تانی پیتشکه‌وتووی وه‌ک ئەوروپاوه‌ هه‌بووی!

ئهو‌په‌ری هه‌واڵی که به‌ده‌سته‌وه‌ هه‌یه، میر به‌درخان به‌گ (١٨١٢ز) میری جزیرا بۆتان و میر محهممه‌د پاشا کۆری رواندز (١٨١٠ز) هه‌ردووکیان کارخانه‌ی چه‌کسازی و تۆپیان پیتکه‌وه‌ ناوه. ییکه‌میان ده‌سته‌ییتی ناردوه‌ بۆ ئەوروپا بۆ فیروونی چه‌کسازی. دووه‌میان خان گیلدی نیویکی - گۆیا تازه‌ری یان رووسی بووه- هیناوه‌ بۆ رواندز و

هاریکاری وه‌ستا ره‌جه‌بی کوردی وه‌ستای چه‌کسازی و پیشه‌زانی تۆپه‌کانی میری رواندز!

له‌ رووی زمان و ئەده‌بیاتیشه‌وه‌ ئەوه‌ چ به‌لگه‌ و هه‌واڵی به‌ده‌سته‌وه‌ نییه‌ که هێچ پێوه‌ندییه‌کی نه‌وتۆ کرابێ و زانستی، هونه‌ریکیان لێ راگواستینه‌وه... ئەویی هه‌ره‌ دیاره‌ مه‌لا خالیدی شاره‌زووری- مه‌لاییکی سلیمانی سه‌رده‌می ئەورحمان پاشای بابان- رووی کردوه‌ته‌ (دیلهی)ی هیندوستان و لای شیخیکی نه‌قشبه‌ندی مه‌شقی کردوه‌ و ده‌ستووری ریتبازکه‌ی وه‌رگرتوه‌، ئەوجا هاتوه‌ته‌ بۆ سلیمانی و به‌نازنیوی (مه‌ولانا)شه‌وه‌ له‌ کوردستاندا و هه‌نده‌راندا نیویانگی دایه‌وه، به‌لام چ ئەو، چ شاعیرانی هونه‌رمه‌ند و نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر (نالیی) و (حاجی قادری کۆبی) له‌ کوردستانی نیشتمانیا‌ندا جیگه‌یان نه‌بووه‌وه‌ له‌ غه‌ریبایه‌تیدا مردن!! سه‌یر ئەوه‌یه‌ له‌ سه‌ده‌ی هه‌ژده‌ و نۆزده‌دا، هیندی گه‌رۆک، خو‌ره‌لا‌ت و کوردناسی ئەوروپایی - به‌هه‌ر مه‌به‌ستی بوویت- دیده‌نیی هه‌ردوو ده‌وله‌تی عوسمانی و ئێرانی و کوردستانیان کردوه. ئەوی زانسته‌په‌روه‌ر بوویت، کاری به‌که‌لک و بێ وێنه‌ی له‌ ده‌ست هاتوه‌ وه‌ک کۆکردنه‌وه‌ی ده‌ستتوس له‌مه‌ر میژوو، زمان، ئەده‌بیات، که‌له‌پووری کورد و دواتر لیتی وردبوه‌ته‌وه، ساغ و ئەوجا چاپ و بلاوی کردونه‌ته‌وه‌ و ده‌ستتوسه‌کانیشی له‌ گه‌نجینه‌ی کتیبخانه‌ په‌سمی ده‌وله‌ته‌که‌یدا پاراستوه‌! به‌پیتچه‌وانه‌ی ئەوانه‌وه‌ کوردان -نه‌ک هه‌ر دیده‌نی ئەوروپایان نه‌کردوه‌، مه‌به‌ستیکی ئەوتۆیان نه‌بووه‌- وه‌کو ده‌ربه‌ستی کۆ و پاراستنی ئەو بابه‌تانه‌ش نه‌بوون، چ کاریکیان نه‌نواندوه‌ بۆ که‌لک وه‌رگرتن و خۆتوندکردن و پێ گه‌یشتن به‌رایتله‌کردنی پردی له‌گه‌ل رۆشنییری ئەوروپا!! ته‌نانه‌ت ییکیکی وه‌ک ئەحمه‌د پاشای بابانی میری له‌ کارخا‌و و دانیشتیوی ئەسته‌نبوول که سالی ١٨٥٣ز بۆ چاره‌سه‌ریکی ده‌ردی خۆ چوه‌ته‌ (پاریس) هه‌ر هینده‌ی له‌ ده‌ست هاتوه‌ دوا هه‌واڵی (نالیی) شاعیر و هاوه‌لی خۆی، بگه‌ییتیت به‌ (خۆدزکۆ)ی شابه‌نده‌ری رووس له‌ پاريسدا! جیگه‌ی باسه‌ دواتر که ئەم کۆنه‌ میره‌ی بابان بووه‌ به‌وه‌زیری عوسمانی فه‌رمانه‌وا‌ی ولاتی (یه‌مه‌ن) کتیب و کتیبخانه‌ی کپیوه‌ و له‌ ئەوتراوه‌ هه‌ناردوونی بۆ پیته‌ختی له‌ ده‌ستچووی خۆی و باب و باپیرانی؛ (سلیمانی) داگیرکراوی تورکی عوسمانی. مخابن ئەو کتیبخانه‌ی ناردوونی هه‌ر به‌ته‌نی له‌مه‌ر زانسته‌کانی ئیسلامی و زمان و میژووی عه‌ره‌ب و عه‌ره‌بی بوون و هه‌رگیز چ کتیبیکی زانست یان ئەده‌بی ولاته‌ پیتشکه‌وتوه‌کانی تیدا نه‌بووه‌! (٥٠)

ئیدی له‌به‌ر رۆشنایی ئەو باسه، دباره‌ سه‌یر نییه‌ ییکه‌م کتیبیکی که‌سیکی کورد -

به فارسی - چاپ کرابیت؛ (دیوانی مهولانا خالید نهقشبهندی - س ۱۸۸۴ز. نهستهنبوول) و بیتکه م رۆژنامه‌ی کوردیی و تورکی؛ (کوردستان - س ۱۸۹۸ز. قاهره) بووبن له لایبکی دیهوه تا سه‌رده‌می ئینگلیزی داگیرکری کوردستانی باشوور چ چاپخانه‌ی کوردی هه‌لنه‌که‌وتوه و نه‌وئ ده‌می (چاپخانه‌ی حوکومهت - س ۱۹۲۰ز. سلیمانیه) ی دانا و دواتریش دووه م چاپخانه (چاپخانه‌ی زاری کورمانجی - س ۱۹۲۵ز. رواندز) له لایبک رۆژنامه‌وانی نه‌توه‌په‌روه‌ر حسین حوزنی موکریانیه‌وه دامه‌زرا.

سه‌رچاوه، ته‌ماشاکراو، په‌راویز/ به‌شی - ۱.

۱- ۶۲/۱؛ ل ۵۱-۵۲.

۲- ۶۲/۱؛ ل ۱۵.

ئه‌ز بویتکا ئه‌م ریتیه‌م په‌سند کرد چونکه له سنووری میژوویی کاره‌که‌مه‌وه زۆر نزیکه.

۳- زانای ئه‌مریکایی؛ رالف. س. سۆله‌کی Ralph C. Solecky له سالی ۱۹۵۵ز. دا له ئه‌شکه‌وتی (شاینده‌ری) ی نزیک باژیری رواندزدا ئه‌م لاشه‌کۆنه‌ی دۆزیبه‌وه!

۴- ۶۲/۱؛ ل ۶.

۵- ۶۲/۱؛ ل ۷.

۶- راستییه‌که‌ی له لای من کوردستانی باشوور له (لورستان) وه ده‌ست پین ده‌کات. ئه‌ز به‌هۆی ناسرانی په‌سمیانه‌ی (کوردستانی جونیوی) که گۆیا - ئه‌میسته - کوردستانی داگیرکراوی عیراقی عه‌رده‌به - ئه‌م زاراوه‌یه‌م به‌کار بردووه، دنا باوه‌رم ئه‌وه‌یه کوردستانی باشوور (کوردستانی نیوه‌نده‌!). جیتکه‌ی باسه‌ دولته‌تی ئیرانی داگیرکەر، له سه‌ده‌ی شانزه‌وه به‌شی (هه‌مه‌دان) و (لورستان) ی له کوردستان جوئ کردووه‌ته‌وه و به‌ته‌نی (سنه) ی کۆنه‌ پیتته‌ختی میرنشینی (ئه‌رده‌لان)، باژیره‌کانی سه‌قز، بانه، بیمار، مه‌ریوانی به‌نیوی (کوردستان) ه‌وه ناسیوه. له سه‌رده‌می په‌زا شاهه؛ (کرمانشا) یشی به‌پارتیزگایبکی جوئ، هه‌روه‌ها به‌شه‌کانی خۆرئاوای ده‌ریاچه‌ی ورمی؛ ماکۆ، قوتوور، شاپوور، له باشووری ده‌ریاچه‌که‌شه‌وه؛ مه‌هاباد، خانی/ پیران شه‌هر. نه‌غه‌ده، شۆ، تکاب، قروه، دیوانده‌ره، بۆکان، سه‌رده‌شتی خسته‌وه‌ته‌ پال هه‌ریمی ناسراو به‌ (نازه‌ریجان خۆرئاوا) که دیاره‌ مه‌به‌ست جوئ کردنه‌وه و لیک دا‌پرا‌نی گه‌لی کورد و سنووری سروشتی کوردستانه!

وێرا، زۆرداره‌کانی عه‌جه‌م، هه‌ر له کۆنه‌وه خه‌لکی کوردیان ئاواره و ناچاری کۆچ کردووه. بۆ وینه‌ بۆ خوراسان، بجنورد، فارس، کرمان، ته‌وریز، حومه، تاران (بنۆره هه‌مان سه‌رچاوه)

۷- هه‌مان سه‌رچاوه.

۸- بۆ بیرورای مینۆرسکی بنۆره سه‌رچاوه: ۱۹۴۰/۴/۷/۲. بۆ بیرورای توفیق وه‌بی بنۆره گه‌لاویژ - ژ: ۶-۵، س ۱۹۴۰. بۆ بیرورای سۆن Soane بنۆره: پیتشه‌که‌وتن - سلیمانیه؛ ژ ۲۷،

۲۸/۱۰/۱۹۲۰ز، ل ۲.

۹- هه‌مان سه‌رچاوه و نووسراوه‌که‌ی سۆن Soane.

۱۰- ۹/۱، ل ۲۸-۲۹.

۱۱- ئه‌ز پیم وه‌یه، ساتی ده‌لین: (شیه‌ی سلیمانیه) پیتسه‌ راستییه‌ فه‌رامۆش نه‌کرت و ببژیرت (شیه‌ی بابان) چونکه له لایبکه‌وه چۆن بابانه‌کان - وه‌ک سۆرانه‌کان - میرنشینیان هه‌بووه، ئه‌ده‌بیاتی کوردیی به‌ره‌می پتر بووه. له لایبکی دیه‌وه دووه‌م خاوه‌ندی رۆژنامه‌ی کوردیی - تورکی (پیره‌میرد) له رۆژنامه‌ی (کورد ته‌عاون و ته‌ره‌ققی - س ۱۹۰۸ز) دا، لاپه‌ره کوردییه‌که‌ی به‌نیوی شیه‌ی سلیمانیه‌ی یان سۆرانییه‌وه نه‌نواندووه، به‌لکه‌ به‌ (بابان کورد جه‌سی - کوردی بابان) ه‌وه راگرتوه! ئه‌ز پیم وه‌یه ساتی ئه‌وه‌یه، رۆشنیبه‌کانی کورد (زاراوه‌ین) له بری شیه‌ی موکری، بابان - سلیمانیه، سۆرانییه‌ی دا‌بنین!

۱۲- له‌به‌ر خه‌ریک نه‌بوونی کاره‌که‌م به‌ (ئه‌ده‌یی نوئ) ی ئه‌م سه‌رده‌مه‌وه، ئه‌ز له‌مه‌ر شیعیری نویش نه‌دوام!

۱۳- ۹/۱، ل ۵۲۱.

۱۴- ۶۰/۱؛ ب ۱؛ ل ۱۴-۲۷.

۱۵- ۲۹/۱ ل ۲۶ (پیتسه‌کی مه‌لا مه‌حمودی با‌ی‌زیدی).

۱۶- ۱۰/۵/۲؛ ل ۱۳-۱۴، هه‌روه‌ها ۱۲۸/۳۷/۲.

۱۷- ۱۰/۵/۲؛ ل ۱۵-۱۷.

۱۸- ۱۰/۵/۲؛ ل ۱۵-۱۷.

۱۹- ژین - ز ژ ۸۶۸؛ ۱۹۴۸/۴/۲۴ پیره‌میرد (زمانه‌که‌مان چۆن بنووسین؟).

۲۰- ژین - ز ژ ۸۷۹؛ ۱۹۴۷/۷/۱۷ پیره‌میرد. جیتکه‌ی وردبووه‌وه‌یه، که ۲۰٪ ی مه‌به‌ستی له هه‌موو کۆمه‌له، به‌ئه‌وپیتیه‌ی نیوه‌ی ئه‌وه‌ش ۱۰٪ ژنه، ئه‌وه ریتیه‌که ۱۰٪ ی پیاوان ده‌گریته‌وه. بۆ وینه‌ش ئه‌گه‌ر ژماره‌ی دانیشه‌تووه‌کانی سلیمانیه‌ی پیتته‌ختی میرنشینی بابان له سالی ۱۸۲۰ز. دا - ده‌می گه‌شته‌که‌ی ریچی ئینگلیز - ده‌هه‌زار که‌س بووبیت، ئه‌وه له کۆی پینج هه‌زاری پیاوادا، پینج سه‌د که‌س خۆنده‌وار بووه!

۲۱- ژین - ز ژ ۸۷۹.

۲۲- مخابن له مه‌نفادا کتیبخانه‌که‌م له به‌رده‌ستدا نییه ورد و کورت میژووی ئه‌و ده‌وله‌ت و میرنشینه‌وه روون بکه‌مه‌وه!

۲۳- ۱۱۷/۲۱/۲؛ ل ۱۸. کورته‌ی ئه‌و وه‌قفنامه عه‌ره‌بییه ئه‌مه‌یه: «... وبعد فقد وفقتُ جميع عقاراتي من البساتين والرحى والحانات والاراضي والقنوات والدكاكين والتيمارات التي تملکت بالشراء والاحياء والاحداث في شهرزور وتوابعه وفي كويسنجق ولواحقه، في اربيل ومضافاته وفي كركوك وماليه، وفي مريوان وقراه، على مدارس قلعة چوالان ومدريسه وطلابه وجوامعه والجلسر

فیه وفي شهرزور، وعلی الأیتام المتعلمین بقلعة چوالان وعلی المعتکفین فی عشر آخر رمضان والایام المعدودات وعلی دار الضیافة والوعاظ والمترجمین والمصنفین فیها وعلی مدرسة گلغمبر وعلی مدرسة أربیل ومدرسیه وعلی المدرستین اللتین بنینا هما فی کرکوک وعلی الطلاب والمدرسین بتفضیل کتب فی الحجج علی حده...»

۲۴- ۱۳۷/۴۱/۲؛ ص.

۲۵- ۳/۱؛ ل ۱۸۸-۱۸۹. ئەز له مەنفادا له نووسینی ئەم بەشەدا (دیوانی حاجی قادری کۆبی)م له بەر دەست نەبوو، بۆییکا کەلکم له ئەم کتیبە وەرگرت!

۲۶- هەمان سەرچاوه؛ ل ۱۹۱-۱۹۳.

۲۷- هەمان سەرچاوه؛ ل ۱۹۴.

۲۸- هەمان سەرچاوه؛ ل ۱۹۶-۱۹۷.

۲۹- هەمان سەرچاوه؛ ل ۱۹۸.

۳۰- هەمان سەرچاوه ل ۱۸۶-۱۸۷.

۳۱- له ئەسڵدا نووسراوه (مونصفیان)

۳۲- ۶۱/۱؛ ل ۴۶. جێگەى سەرئنجە هەر ئەم چوار دێره نەزمە، بەتەنێ ئەم ئامراز و وشانە؛ (کرد، بە، نا، بۆی کوردین، دەنا ئەوانی دیی عەرەبین!!

۳۳- مەتتە عەرەبیبه‌کەى ئەمەیه؛ (وَ مِنَ الْعَجَبِ أَنِّي سَمِعْتُ أَنَّهُ شَنَّعَ عَلَيَّ بَأَنَّ الدِّيَابَجَةَ كُرْدِيَّةَ، فَصَدَّقَ عَلَيْهِمُ الْمَثَلُ الْكُرْدِي السَّائِدُ؛ هُمْ كَبِيضَةٌ خَرَجُوا مِنْ قَشْرِهَا!!).

۳۴- کاروان - ژ ۲۴، ئەیلوول ۱۹۸۴ (رسائل کاک احمد الشيخ الى.../ احسان المفتي). مەتتە عەرەبیبه‌کەى دەلێت: «اشکرک علی ترویج کُتُب العقاید وارجو ان تكون باللغتين الفارسية والعربية وتكون أنفع!!».

۳۵- پێشکەوتن - سلێمانیی؛ ژ ۸۷، ۱/۲۲/۱۹۲۱ (زمانی خۆمان له‌بیر نه‌چێ - مووسل/ کۆیسنجق - رەسوول ناجی). دەشلیت: (له قەومی عەرەب بپرسی دەلێن؛ اکراد ما‌عندهم لسان. تورک هەمیشە دەبێژن؛ کرد لردە لسان رسمی یوقدر!).

۳۶- پێشکەوتن - سلێمانیی؛ ژ ۷۰، ۱۰/۲۸/۱۹۲۰. مەتتە نووسراوه‌کەشى ئەمەیه:

أصل عربی أست

ترکی هنر أست

فارسی شکر أست

کردی کوز خر أست!!

۳۷- مامۆستای کورد - ژ ۲۷؛ ل ۲۵، گوتاری (ئیسلامیبه‌کان و کیشەى کورد - شیخ عومەر غەریب، وەرگیراو له کنز العمال - حسام الدین متقی الهندی!)

۳۸- ۱۳۷/۴۱/۲؛ ص ۴. (المذهب الشافعي الذي يوجب الاندماج في العربية بكل وجدة!). جێگەى باسە له مەر ناتەباى شه‌رعناسه‌کان - فوقه‌هاکان - ئیسلامه‌وه، وێنه‌ى زۆر بە‌ده‌سته‌وه هه‌یه. کتیبی (فجر الاسلام - فەجروئیسلام - احمد ئەمین؛ ص ۲۵۰) وێنه‌یێکی نزیکى باسە‌کە نزیک ده‌کاته‌وه و ده‌لێت: «ناته‌باى نیتوان فوقه‌هاکان ئەگەر سه‌رنجیان بدریت، به‌روونی ده‌یانبینین. بۆ وێنه؛ ئەباحه‌نیفه‌ ڕێگه‌ ده‌دات که به‌ «فارسیی» له بریتى عەرەبى ده‌ست به‌نوێژ بکړیت و به‌ئه‌و زمانه‌ بپێژریت «الله اکبر» هه‌روه‌ها ڕێگه‌ش هه‌یه به‌فارسیی (قران) بخوێندریته‌وه. به‌لام ئیمامان «مالیک» و «شافعی» پێچه‌وانه‌ى ئەو رایهن و نارازین!». جێگەى گوتنه‌ مه‌زه‌بى شافعی به‌ه‌زى سه‌لا‌حودینى ئەیوووبیه‌وه له ولاتانی میسر و ولاتە‌کانی عەرەب، هه‌روه‌ها له کوردستاندا پتر هێزی گرت.

۳۹- ۳/۱؛ ل ۴۵.

۴۰- ۳/۱؛ ل ۴۶.

۴۱- ۱۳۰-۱۲۱؛ ص ۱۴۶/۵۰/۲.

۴۲- ۶۰۸-۶۰۷؛ ص ۱۰۴/۵۰/۲.

۴۳- ۶۰۸-۶۰۷؛ ص ۱۰۴/۵۰/۲.

۴۴- ۳۱-۳۳؛ ص ۱۲۶/۳۰/۲.

۴۵- ۱۴۵-۱۴۳؛ ص ۱۲۶/۳۰/۲.

۴۶- ۲۰۵-۱۹۸؛ ص ۱۲۶/۳۰/۲.

۴۷- ۲۱۴-۲۱۳؛ ص ۱۲۶/۳۰/۲.

۴۸- ۱۴۷-۱۴۶؛ ص ۱۲۶/۳۰/۲.

۴۹- ۱۵۰-۱۴۸؛ ص ۱۲۶/۳۰/۲.

۵۰- بۆ راستیی؛ خوێنده‌وار و لێ کۆله‌کان بۆیان هه‌یه له هەر سێ جزمی گه‌لاله‌کراوی مه‌حمود ئەحمەد محه‌مه‌د دا؛ (فهرست مخطوطات مكتبة الاوقاف المركزية في السلیمانیه/ پێ رستی ده‌ستنوسه‌کانی کتیبخانه‌ی ئەوقافی سلێمانی) وردبینه‌وه که سالانی ۱۹۸۲-۱۹۸۴. راوه چاپ کراون و باسە‌کانی ئەو میره‌ و کتیبه‌ وه‌فکراره‌کانی له به‌شى (المکتبه‌ الیابانیه‌/کتیبخانه‌ی بابان)دا ببیننه‌وه!

بهشی دووهم

۱- ئه دهبی نامه نووسین

۱/۱- تاریخی ئه دهب

ئه دهب هونه ریتیکی جوانه له نیو هونه ره جوانه کانی؛ نیگار کیشی، مووسیقی، پهیکه سازی، شانۆ که هه موو بهری هۆش و بیر، ههز و ئاره زوو، هیوا و مه بهستی مروقه و له خو به وه بو که لکی خۆی هه لقولاوه و تی ده کوشیت. که ره سته ی ئه ده بیه؛ هۆش و بیر و زمان و جوان کاریبه و به چه ند جوړی؛ وه کو (په خشان، شیعر) به نووسین یان به سه رزاریی دهریده بریت.

۲/۱- تاریخی نامه

وهک نیوی هه ست به خشییت؛ ده سکی هۆش و بیر که به جوړتیکی سه رزاریی یان نووسراو، به شیه و بیکی ئاسایی یان هونه رانه؛ له بیکی که وه، له که موه لیکه وه، له ده زگی که وه بو بیکی، لایئ ده نیردیت. مه به سته ی خولقاندنی پیوه ندیی، ناسیاری، لیک حالی بوون - به چاک و خراپه وه - و شاره زاییه!

قسه ی ساده ش په خشانه، به لام په خشانئ ئه ده بی نییه، چونکه هه ردوو مه رچی بیر و جوانی تیدا نییه! (نامه) ئه وه په سنانه ی هه به بویتکا له هه موو ئه ده بی کدا به (په خشان نامه) ده ناسریت و هه ر ساتیکیش له بوته ی کیش و ئاوازه دا نووسرا، ئه وه به (شیعر نامه) ده ناسریت! که و ابوو نامه دوو جوړه دوو شیوه ی سه ره کیی هه یه: نووسراو و سه رزاریی، په خشان یان شیعر نامیت!

۳/۱- نامه و فه ره هه نگ شو ناسان!

فه ره هه نگی فارسیی؛ بورهان فاتیح ده بیژیت: نامه نووسراو یکه به خامه: نووسین، فه رمان، هه ره ها کتیبیش ده گرتیه وه وه کو (شانامه)، (فورس نامه)، (بازنامه) و هاوتایان.^(۱) له زمانئ په هله ویشدا (نامه ک Namak) له (نام) وه وه یه که نووسراو و

نامه گۆرینه وه ده گرتیه وه^(۲). هه ره ها له په هله ویدا (که تا Kata) فه رمان، نامه، ده گرتیه وه^(۳). ئه وه سه رچاوه یه له مه ر (کاغه ز) یش ده لیت: بری دراوی پیچراوه و گه یان دراو به بیکی ده گرتیه وه و وشه که ش چینیه و گویا پیسه سازی کاغه ز - په ره دروست کردن له ئه و ولاته وه هه لکه و توه، به لام هیندئ سه رچاوه ی دی ده بیژن که وشه ی کۆنی عه ره بیی (کاغه ز) ره نگی ریشه که ی تورکی بییت نه ک چینیی!^(۴).

هه مان سه رچاوه له مه ر وشه ی (توغرا / طغرا) ش ده بیژیت که بو ناسنیوی سولتانه کان، له سه ره ده می سلجوو که تورکمانه کانه وه باوی په یدا کردوو و خویشی جوړه خو شنوو سییه کی که وانه ییه!^(۵).

فه ره هه نگی عه ره بیی فارسیی له مه ر (نامه) ده بیژیت؛ نیوی که له (أرسل - ئه رسه ل/هه ناردن)، (په یام به ری/نامه به ری) یه وه هاتوو و مه به ست (کیتابه ت/نووسراو) یکه. بو وینه (رساله الغفران/ رساله تولغوفران) کتیبی ئه بولعه لاولعه رییه.^(۶)

میژووی ئه ده بی عه ره بیی لئی ده گرتیه وه؛ (رساله - رساله/ نامه) له چاخی نه زانیی بهر له ئیسلامدا، وهک زاراوه یی له نیو عه ره یدا هه بووه. ریشه که ی ده چیتیه وه سه ره که ره سته - تیپه کانی زمان؛ (ر. س. ل) که (رسل - روسول) ه و مانای (قطع - قه تیغ/ران، ره وه) ی مه ر و حوشتی گرتوه ته وه؛ ئه و جا به ره به ره بووه به (رساله - رساله) بو گیترا ندنه وه ی هه ره و الیکی سه رزاریی که له نامه هه نیروه هاتوو بو نامه وه رگر. ئه م وشه یه ش تا سه ره تایی سه ره ده می په یام به ری ئیسلام؛ مه مه د (د) و له دو اتریسه وه هه ر باو بووه، ته نانه ت له (قرآن) ی پیرو زیشدا هاتوو... خودا ده فه موویت: (فتولی عنهم وقال یاقوم لقد ابلغتکم رساله ربی! / ئه لئه عراف ۷۹). هه ره ها (انی اصطفتیک علی الناس برسالاتی وکلامی - ئه لئه عراف ۱۴۴).^(۷)

فه ره هه نگی خال له مه ر نامه هه ره هینده ی گوتوو؛ کاغه زکی نووسراو که بو بیکی بنیردیت! فه ره هه نگی هه مبانه بو رینه ش ده بیژیت؛ قاقه زی نووسراو بو به برتکردنی ده نگوباسی نووسراو!

۴/۱- ره وتی نامه

مروقی کۆن له چاخی به ردین و بی نه زانیندا، بو که لکی مان و ژینی خۆی، بی گومان گه لی ریگی گرتوو و خۆی پی نواندوون، جا چ به ئا مازه یی، ده نگی، ئاوازه یی، وینه یی،

ته‌ناهنه‌ت ئه‌گه‌ر نه‌خش و وینه‌ییکی راوی کردبیت، هه‌موو ئه‌وانه‌ی وه‌کو زمانێ بۆ ده‌رپرینی مه‌به‌سته‌کانی به‌کار بردوه‌. ئه‌و یادگارانه‌ی شی له‌سه‌ر به‌ردی ئه‌شکه‌وتان -بۆ ئه‌ورۆ- وه‌کو نامه‌ی بێ به‌جی هه‌شتوه‌ و یادگاریین!

ئه‌و مرۆڤه، به‌زه‌بری پێشکه‌وتنی رۆژگاری و هۆش و بیر و قورسای پێوستیبه‌کانی، ژیر بووه‌ته‌وه، به‌ره‌ به‌ره‌ پێکه‌وه‌نانی خه‌زان، کشت و کێل و ئالوگۆز کردن، زمان گرتن و پێوه‌ندی گریدان فیر بووه. به‌ره‌ به‌ره‌ش له‌ شوێنیکدا، له‌گه‌ڵ کۆمه‌له‌ که‌سانی دی، کۆ و جیگه‌رتی بووه‌ تا وه‌ی لێ هاتوه‌، توانا و زانایی لێ بووه‌شیتته‌وه‌ و به‌خاته‌ گه‌ر بۆ پێکه‌وه‌نانی کۆمه‌له‌ی گه‌وره‌تر، شوێنی گه‌وره‌تر، پاراستنی به‌ری هۆش و بیر و ره‌نجی تا گه‌یشته‌وه‌ته‌ ئاستی دامه‌زراندنی شارستینی نوێ که‌ له‌ ئه‌م قۆناغه‌دا هه‌ر کۆمه‌له‌ و تیره‌یی، به‌زمان و داب و ده‌ستوو و رۆشنییری خۆیه‌وه‌ له‌سه‌ر به‌شه‌ زوی و ئاوی تایبه‌تیدا جیگه‌رت بووه. له‌ ئه‌م باره‌شدا کۆششی کردوه‌ که‌ به‌زمان، به‌ره‌می هۆش و بیر و کرده‌وه‌کانی، باسی شه‌ر و ته‌قه‌للای، ئازادی و به‌ره‌نگاری دوزمانی، ئالوگۆزی بازگانی خۆی له‌سه‌ر به‌رد و له‌ته‌خشی سوور و تاویری گه‌وره‌ به‌خشیته‌ت و به‌پارێزیت! هه‌لبه‌ت یادگاره‌کانی شارستینه‌ کۆنه‌کانی ئاشوور، سوومه‌ر، بابه‌کان له‌ ولاتی نیوان هه‌ردوو رووباردا، به‌لگه‌ی ئه‌و پێشکه‌وتنه‌ن که‌ گه‌لێ وینه‌ی ژیری و کرداریان - به‌نامه‌شه‌وه‌- نووسیوه‌ته‌وه‌ و تو‌مار کردوه‌... به‌لام بێ گومان مرۆڤ له‌به‌ر و دو‌وه‌، هه‌میشه‌ ره‌فتاری له‌گه‌ڵ (نامه‌ی سه‌رزاری) نو‌اندوه‌ و تا ئیسته‌ش ئه‌و خوه‌ی به‌رنه‌داوه‌! دوا‌ی هه‌لکه‌وتنی ئایینه‌ زیندووه‌کانی ئاسمان و هه‌ناردنی هه‌ر چوارنامه‌ی خوی تاک و توانا؛ (زه‌بوور، ته‌ورات، ئینجیل، قرآن) به‌په‌یامبه‌رانی‌دا و به‌زمانه‌کانیان، باری هۆشیاری و پێوه‌ندیبه‌کانی مرۆڤ و کۆمه‌ل و ده‌ورو به‌ر، قۆناغی پێشکه‌وتنی گه‌وره‌یان به‌خۆه‌ دیت، له‌ ریزیشدا باری رۆشنییری گه‌شه‌تر بووه‌ و له‌ راییله‌یدا (نامه‌ نووسین) به‌شیه‌ر یان به‌په‌خشان نرخیان گرانتر بوو... نامه‌ میژوویه‌کانی په‌یامبه‌ری خودا، محمه‌د (د) بۆ (کیسرا)ی عه‌جه‌م و (هه‌رکۆل) رۆم و (نه‌جاشی) حه‌به‌ش به‌لگه‌ی راستیین!

جیگه‌ی گوته‌ له‌ چاخی (خه‌لیفه‌ راشیدییه‌کان) له‌نێو عه‌ره‌بدا (نامه‌) گه‌یشه‌ به‌رزیی و زاراوه‌ی (رساله‌ - ریساله‌)ش هه‌ر نووسراویکی گه‌رتوه‌ که‌ بیکێ بۆ ییکێکی دی هه‌ناردبیت، ته‌ناهنه‌ت (شیه‌ر) گۆرینه‌وه‌ش له‌ نیوان دوو که‌سدا به‌ (ریساله‌ - نامه‌) ناسرا. هه‌روه‌ها چ له‌نێو عه‌ره‌ب و چ نه‌ته‌وه‌ موسلمانه‌کانی دیدا، زاراوه‌ی نوێش بۆ (نامه‌) هه‌لکه‌وت، وه‌ک (ألوکه‌ - ئه‌لوکه‌)، (رقعه‌ - روقعه‌) و (خطاب - خیتاب)!

١/٥ - هه‌ردوو ئه‌ده‌به‌که‌ و نامه‌

١/٥/١ - په‌خشان و نامه‌

١/٥/١/١ - تاریفی په‌خشان

له‌لای خۆرئاوانشینه‌کان چ له‌ لای عه‌ره‌ب و هاوتایان، په‌خشان قسه‌ و رسته‌ییکه‌، هۆش و بییری مرۆڤ، بێ خۆبه‌ستن به‌کیش و قافییه‌وه‌، ده‌یگه‌رتته‌وه‌.

په‌خشان چه‌شنی شیعه‌ر؛ هونه‌ریکی ئه‌ده‌به‌ و -به‌تایبه‌ تیش دوا‌ی هه‌لکه‌وتنی رۆژنامه‌نووسی - سی به‌شه‌:

ب/١ - په‌خشان زانستی، که‌ ژیری - نه‌ک سو‌ز - ده‌ستی گه‌وره‌ی تیدا هه‌یه‌ و پتر مه‌به‌ستی ده‌رپین و ئاشناکردنی راستییه‌، وه‌ک: فه‌لسه‌فه، بیرکاری، کیمیا، پزشکی، زانسته‌کانی ئایین و هتد.

ب/٢ - په‌خشان هونه‌ری کۆن - کلاسیک - که‌ هونه‌ره‌کان؛ به‌یان - روونی، به‌دی - جوانکاری، به‌لاغه‌ - ره‌وانبیزی، له‌ف و نه‌شر - پیچ و په‌خشی ئه‌ده‌بی عه‌ره‌بی به‌کار ده‌بات، وه‌ک له‌ ئه‌م کتیه‌دا هه‌ندێ نامه‌ی (سه‌یید ره‌شید)، (په‌ره‌میرد)، (میرزا مارف)، (مه‌لا کاکه‌ حه‌مه‌ - ناربی) به‌لگه‌ن.

٢ - په‌خشان هونه‌ری نوێ که‌ پێچه‌وانه‌ی هونه‌ره‌ باس کراوه‌کانی ئه‌ده‌بی عه‌ره‌بییه‌وه‌ و به‌نازاد ناسراوه‌ و کۆله‌که‌به‌شی؛ ره‌زم، وینه‌گرتن، ده‌رپینیکی زواله‌. له‌ ئه‌م کتیه‌دا دوو نامه‌ی (مسته‌فا سایب)، (گۆران) به‌لگه‌ن.

ب/٣ - په‌خشان رۆژنامه، یان په‌خشان کارگه‌ری. ئه‌م په‌خشان به‌شیه‌ که‌لکی له‌ چیه‌ری خۆش و په‌وانی میلیی و ئاسایی - زمانی ئاخاوتن - و هه‌روه‌ها له‌بزی به‌رز و ده‌رپینی سازگاری په‌خشان ئه‌ده‌بی هونه‌رانه‌ و ده‌ره‌گه‌رت به‌بێ ئه‌وه‌ی له‌ هه‌چ کامیکدا بتوتته‌وه‌. به‌مه‌به‌ستی دارپشتی هه‌موو جو‌ره‌ هۆش و بیر و هه‌لوێستییکی کوردیی و دنیایی بۆ په‌یوه‌ست بوونیکی گیانی گیانی له‌گه‌ڵ هه‌موو جه‌ماوه‌ر و به‌سه‌رکردنه‌وه‌ی هه‌موو رووداویکی خۆش و ناخۆش، هه‌موو خواستیکی نزیک و دووری که‌ بێ گومان ئه‌مه‌ بۆ خۆی - به‌هه‌موو په‌سنیکیه‌وه‌ - چاکترین و کۆکتترین که‌ره‌سته‌ی هونه‌ره‌ بۆ په‌روه‌رده‌کردنی زانست و ماریفه‌ت و بلا‌بوونه‌وه‌یان که‌ ئه‌مه‌یشی پێچه‌وانه‌ی (شیه‌ر) ه‌ که‌ بنچینه‌که‌ی هه‌ستی تاکه‌ که‌س و که‌ف و کولی سو‌ز و کیش و ئاوازه‌ی ئاره‌زووه‌!

وردبوونەوھى زانستانە و پشکىننى راسىبى، وھکو نىشانى دەدەن تا کۆتايى سەدەدى نۆزدە، ئەدەبىياتى كورد، پتر بەھونەرەکانى (شيعر، نەزم) ھوھ خەرىك بوون، ئەوھ پىتويستە لە کۆنترىن پەخشانى دەستگىر بوو، نووسراو، چ سەرزارى بگەرپىن و وردبىنەوھ!

۱/۵/۱/۲- ديارترىن پەخشانى نووسراو.

۱/۵/۱/۲/۱- کتاب صرف لسان کردى - کىتابى سەرف لىسانى كوردى

- عەلى تەرەماخى؛ (لە ۱۵۹۱ز. بەدواوھ ھەلکەوتووھ، لە ۱۸۴۹ز- ۱۸۵۰ز. دا مەلا مەحمودى بايىزىدىي روونووسى کردووھ!) (۸)

ئەمە وىنەبىكى پچووکی مەتنەكەيەتى:

(بسم الله الرحمن الرحيم)

ئىبعلم تۆ بزىان ئەى موفرەدى موزەككەرى موخاتىب كوژ بووى تايەفا ئەكرادان را ژى لازمە كو ب زمان كورمانجىيە ئەو ژى عىلمى سەرف بزىان! لەورا بىنا و ئەساسا ھەموو عىلمان لەسەر عىلمى سەرفىيە! عىلم حىسبىيەكە وھكوو مېزىنە ژ بووى عولوومىد مایى را فونونىد بە عىلم سەرف تىنە وەزناندىن كو دروست و غەلەت بىيا وى عىلمى وەزناندىن، كەسەك تەمام و كىماسىيا وى نزانە. بەس وھكوو ھايە، واجىبە كو مرۆژ عىلمى سەرف بزىانە دا تەكەلوم و خەبەردانا راست و دروست نىيە! بى عىلمى سەرف كەلام دروست نابى. لەورا لازمە كو تو وەزعا خەبەردانى بزىانى... مەسەلا موفرەد و تەسنىيە و جەمعان فەرق بكى و بزىانى وەغائىب و حازرى ژىيەك و دوو جودا بكى، وھ موزەككەر و موئەننەسى ژ ھەف دوو فقه تىن كو ھەتتا خەبەردانا راست و دروست بىە! مەسەلا ئەگەر تۆ بزىانى ب لەفزا موفرەدى دگەل تەسنىيە و جەمعى خەبەر بەدى، كەلامى تەغەلەت دى و جەھلاتە مەعلوم دە!

ئەف عىلم سەرفى د ھەموو كافىد لىساناندا ھەيە و ئىجرا دە، ئەما ئىك وئھا، ژ بووى مەلازمە زمانى كورمانجىيە، لاكىن لازمە كو بەغەرەك زمانى عەرەبى و فارسىيە مىسالان بىن لەورا ئەف عىلم سەرف بەئەسل و ئىبتىدا د زمانى عەرەبىيدا بوويە و ئەلفازىد كو لازمە ژ بووى عىلمى سەرفى ئەلفاز عەرەبىنە ھتد!! (۹)

۱/۵/۱/۲/۱- ۲- طبا كردى / توبيا كوردى - تەئلىفا مەلا مەحمودى؛ (لەبەر

دەستنووسىكى س ۱۲۱۲/ك ۱۷۹۷-ز ۱۷۹۸ نووسراو تەوھ!) (۱۰)

ئەمە وىنەبىكى پچووکی مەتنەكەيەتى...

«بسم الله الرحمن الرحيم و بەثقتى

دەرمانى چاڭى تارىي بووى؛ نىف مىسقالى داروو و فىلفىل؛ مىسقالەك بەرى بەحرى، دوو مىسقال شەكرى نەبات تىك دان بگەنە كل د چاڭى خۆە بكىشن!

دەرمانى چاڭى كۆرە تازە گرتى؛ بەرى بەحرى و كسپكىت ھىكان، چىژەك ژى دەرانى ھەردووكان وھكى بىك بگەن د چاڭى خۆە بكىشن!

دەرمانى چاڭى كۆراھى لى بت؛ كەفن؛ زەغەرەنە!

دەرمانى چاڭى ھىستەر بگەن دندكىت قەسپان بسووژن، ب قووتن، تىكەل ھەنگىن بگەن، پاشى دچاڭى خۆە بكىشن!... ھتد.) (۱۱)

۱/۵/۱/۲/۱- ۳- لبّ العقاييد الكُردى - لوبىە لعەقايد ئەلكوردى (۱۲)، [يان]

عەقىدە نامەى كوردىيەى مەولانا خالىد نەقشبنەدى (۱۷۷۹ز- ۱۸۲۹ز. ژياوھ).

كۆنترىن دەستنووسى لە سالى ۱۲۳۴/ك ۱۸۱۹ز، (دەستگىر بووھ!) (۱۳)

ئەمە وىنەبىكى پچووکی دوو لاپەرەى ئەو دەستنووسەيە:

«... ئەجەھەننەمى چوارەمىين بو دەرھىتانەوھىانە لە پاش ئەويتىيان. ئەجەھەننەمى پىنجەمىين بو مەرتەبەى گەرە و پايەى بولندىانە لە بەھەشتى. وھ بەھەشت دائىمەيە وھ نىعمەتى بى حىسابە وھ بەھەشتى ھەيە. بەھەشتى ھەر كەس بەقەدەر ئىمان و عەمەلى خۆى مەرتەبەى بولندى دەبى! جەھەننەمىيش دائىمە وھ ئەھلى جەھەننەم ھىندىكىان دائىمىين، ھەردوو كىان ئەمرۆ ھەن!

بەھەشت لە ژوور ئاسمانى ھەفتەمىينە. جەھەننەم لەژىر تەبەقاتى زەمىينە. ئەسلى شەشەمىين ئەمەتە كە بى شك و گومان باوەر و يەقىيىنت بى وە بزىانى ھەرچە جەنابى پاكى خوداى تەعالا خوواھىشتى بوو وھ موقەددەرى فەرمووھ كە بى يا نەبى، بى زبىدى و نوقسان ھەر وھ دەبى. ھەرچە خوواھىشتى بوو بەبوونى نەبوونى مەحالە ھەر دەبى، وھ ھەر چە خوواھىشتى بوو بەنەبوونى، مەحالە ھەر دەبى، بوونى مەحالە وھ ھەرگىز نابى! تەواو. «تمت شد في ۲۴ ج ۱۲۳۴/۲۱/۳/۱۹۱۹ز» (۱۴)

۱/۵/۱/۲/۱- ۴- مولود الكُردى / مەولوودنامەى كوردى؛ شىخ حسىن قازى

(۱۸۱۵ز- ۱۸۷۵ز. ژياوھ)

وىنەبىكى مەتنەكەى - بلاوكراوھى سالى ۱۹۳۵ز - ئەمەيە:

(ئەمما جبرائیل بەئیزنی رەببەلعالمیین گەرا بەئاسماناندا، سیدرەدی مونتەهادا و بەجەننەتولمئەوادا بەشارەتی بەمەلائیکان و حۆریان دەدا، بانگی دەکرد، دەیفەرموو:

مژدەیی بەنەزەدبەک بوونی زوھووری کەسەج کە پۆژی پرووی ئەو، شەوی کوفر پۆشن دەکات، جەمال و ساحیب کەمالتی ئەو، پرووی زەمین گولشەن دەکات، چراغی ساحیب نوور باعیسی فەرەح و سروورە، تاجی کەرامەتی لەسەرە، شافیعی پۆژی مەحشەرە، ساحیبی موعجیزە و کیتابە، ئەمر دەکات بەچاکە و نەهی دەکات لە خراپە، لە پیتی خودا غەزا دەکات، دینی حەق ئیحیا دەکات.

سەیدوولمورسەلین، رەحمەتەلعالمین، ناوی ئەو محەمەد و تەهە و یاسینە، هەموو بڵندان خووار دەکات، لە پاشی ئەو هیچ پیتغەمبەرێک نابێ، ساحیبی ئایاتە، ساحیبی موعجیزاتە، فەخری عالەمە، گەورەیی بەنی ئادەمە، سەیدو کائیناتە، سەرداری ئەنبیایە. سالاری ئەسفیایە، نوورە بەسوورەتی ئینسانە، ساحیبی موعجیزە و (قرآن)ە، سوورەتی پاکە، سیرەتی چاکە، موبارەک و ئازادە، خوچەستە سیەرە، خۆش ئەندامە، شیرین خەرامە، هاماسایە فەرەح مایە، ئومەتی ئەو خەیرولئومە، ئەم مەدحە بۆ ئەو کەمە سەللە اللە و عەلیهیی و سەللەم. مەلائیکە کە ئەم مژدە و بەشارەتیان بیست دەستیان کرد بەحمەد و سەنا و بەتەکبیر و دوعا.

دەرکەیی بەهەشت کرایەو، دەرکەیی جەننەم داخرا، گۆلی بەهەشتی خۆشحال بوون، دەرخت سەوز بوون، کافیی بەحەوز بوو، غونچە دەمی داو، کانی وشک ژیاو، تەیران هەموو هاتنە خروش، سەرچاو هاتنە جۆش، حۆریان کرد بوون، ولدانی بەهەشت «شەراپەن تەهوور» یان نۆش کرد، بۆلبول مەست بوون، لەسەر چلان نەسیم وەر بوون، بەنیتوی گولان گولولک سوور بوون، کەوسەر سەرکەوت، زیخی دەرکەوت، جۆگەیی پڕ بوو، وشکی تەر بوو، چیمەن شین بوو، نیرگز رەنگین بوو، گۆل گەش بوو، وەنەوشە رەش بوو، نەرگس پشکووت، گیای بزووت، دەرختی هاتە میو، کەوتە دەر، قەسری موزەبیەن کرا، ساحیبی موعەبیەن کرا، فەرشیان راخست، عەرۆسیان داخست، هەوا موعتتەر بوو، بۆنی زۆر زۆر بوو! جبرەئیلی ئەمەین لە پاش بەشارەتدان بەئەهلی ئاسمان، نازل بوو سەر ئەرز، لەگەڵ سەد هەزار مەلائیکەدا بەشارەتیان دا بەکیوانەو بەبەرانیو، بەبەرانیو، بەو حەشیانەو، بەتەیرانەو، بەماسیانەو، حەتتا بەساکینانی تەبەقەیی حەوتەمین... (۱۵)

وینەیی کۆتایی مەولوودەکەش - لە دەستنووسیکی سالی ۱۳۱۴/ک/۱۸۹۶ ز ئەمەیه:

(ئامینە دەیفەرموو؛ لەو وەقتەدا تینووبەتیبەکی غالب گەیشتی، شەریەتییکی کافوور، شیرنتر لە شەکری، سافتر لە شیرینی دایان پیم، نووریکی عەزی داخیل بوو دلم، لە پاشان رووانیم لەلای سەرمەو تەیرتیکی عەزیموولجیسسە داخیل بوو حوجرەکەم، بالی سەوزی بەسەر دلمدا هینا!) (۱۶)

۱/۵/۱/۲/۱/۵ - ییکەم پەخشانی رۆژنامە بەشیتووی کورمانجییی باکوور؛ میقداد مەدحەت بەدرخان پاشا؛ (کوردستان - س، ۱، ژ، ۱، پینشەمە ۳ ذیلقە عیدە ۱۳۱۵ک - ۱/۹/۴/۳۱۴ ز - ۲۲/۴/۱۸۹۸ ز. قاهیرە. «سەرگوتارا»).

«بسم الله الرحمن الرحيم»

سەد هەزار شوکر و حەمد ژێ خودی تەعالا رە ئەم موسلمان خەلق کرین، وە زانینا عیلم و مەعرفەتی رە، هیش و زەکا دامە!

دەرەقا عەلیماندنیا عیلم و مەعرفەتی رە، گەلیک ئایەتین جەلیلە وە ئەحادیسی شەریفە هەنەن.

دنیاپیترە چ قاس موسلمانا هەبن، گوند و باژتیرین حەمیادە، مەکتەب و مەدرەسە و جەریدە هەنەن!

دنیاپیترە چ دیبە چ نابە، جەریدە دینقیسن!

حەیفە من تیت ژێ کوردا رە، کورد ژێ گەلیک قەوما زیدەتر خۆبیبە هەش و زەکانە، جامیتر، دینین خۆدە راست و قەوینە، خورتن و دیسا وەکە قەومین دی نە خوەندانە، نە دەولەمەندن... دنیاپیترە چ دیبە، جیرانی وان، موسقۆن چاویە، وی چ بکە، نیزانن!!

لەوما ریتیا خودتیرە، من ئەف جەریدەیاها نیقیسی، بیئیزنا خودی تەعالا پاش نەهو، هەر پازدە رۆژادە، جارەکی ئەزی جەریدەکی بنقیسم، ناقتی فی من کریبە «کوردستان».

قتی جەریدەپیترە ئەزی بەحسا قەنجیا عیلم و مەعرفەتا بیکەم، لی کوودەری مرۆف دی عەلمە، لی کوودەری مەدرەسە و مکتەبیتن قەنج هەنە، ئەزی نیشا کوردا بیکەم. لی کوو دەری چ شەر دیبە، دەولەتین مەزن چ دیکەن، چاوە شەر دیکەن، تیجارەت چاوە دیبە؟ ئەز حەمییا حیکایەتی بیکەم!

حەتتا نوهو کەسێ جەریدەکی هۆلی نەنقیسییە! ئەف جەریدەیا مناها یا عەووەلینە! لەوما وی گەلیک کیمایی هەبیتن، ئەز هیتقی دیکەم کیمایا جەریدەیی ژێ من رە بینقیسن! حەمی تیش وەکی نوو چەدیبن، کیمەن، پاشی هینگێ دیچە، دیکەقتی ری دە!

ئەفە ئىدى ئەزى دەست مەقسەدى بىكەم! «ومن الله التوفيق» / تەواو. (۱۷)

۱/۵/۱/۲/۱/۶- بىكەم پەخشانى رۆژنامە، بەشىۋە كورمانجى باشوور. سلیمانىيەلى توفىق / پىرەمىردى شاعىر و رۆژنامەوان؛ (كورد تەعاون و تەرەققى؛ س ۱، ۱، ۱، شەمە ۱ ذىلقەعبە ۱۳۲۶ك / ۱۱/۲۲ - ۱۳۳۴ / ۱۱/۹ - ۱۹۰۸/۱۱. ئەستەنبوول. «گوتار» مەقسەدى گىردبوونەۋەدى جەمعیيەت!).

(جەمعیيەتى ئىمە نىزامنامەى بۆ ھەموو تەرەققى ناردوۋە. ۋەكو لەۋەدا نووسىۋە؛ مەقسوودمان ئەمەيە ھوكمى قانونى ئەساسىيە كە لەگەل شەرىعەت؛ پى دەكەۋى، موخافەزە بکەين! ئەۋى لازمە بۆ تەرەققىي قەۋمى نەجىبى كورد، ھەموۋى پىك بەخەين؛ مەعارىفيان، حال خۇشيان، بىك كەۋتنى ناوۋىيان، ئاش بوونەۋەدى لەگەل ھاۋ ۋەتەنيان، با خوسوس لەگەل (ئەرمەن) يان بىتەجى!

لە پى موخافەزە دەۋلەت و مىللەتى عوسمانىيەدا، بەعەزمىكى مەھكەمى دىنىي، بەبىك و جوۋدى مىللىي، رۆج بىەخشىن!

ئەگەر لە پاش گىردبوونەۋەدى مەجلىسى مەعووسان بىين بەفیرقەى سياسى؛ گۆرپنى قانونى ئەساسىيە بەرەنگى قوبوول دەكەين، ئەۋ ھەققەى مەقامى گەۋرەى خەلىفەى موستمانان و سەلتەتەنى عوسمانىيان نەگۆرپ، ھىچ مىللەتتى خۆى لە مىللەتتىكى كە زياتر نەگىر!

جەمعیيەتى ئىتتىحاد و تەرەققىي عوسمانى ئەۋ دەستوۋولعەمەلەى كە نووسىۋە بۆ سەلامەتتى ۋەتەن، بۆ تەرەققى ھەموومان چاكە. ئىمەش ۋا دەچىن بەرپوۋە! / تەواو (۱۸)

۱/۵/۲- ئەدەبى سەرزارى و ديارترىن پەخشانى!

۱/۵/۲- داستانى ناز و خدر - عەلىي بەردەشانىي (بالاۋكەرەۋەدى بەشايىرى دەربارەى ئەۋرەھمان پاشاى بابانى داناۋە. پاشاكە لە ۱۷ى رەبىعى دوۋەمى ۱۲۲۸ز- ۱۸۱۳/۳/۲ز. دا مردوۋە. سلیمانىيە). (۱۹)

ئەمە - بىن لە نەزمەكەى - بەشىكى مەتنى داستانەكەيە:

«... عەلى ئەگەر ھاتە ژوورپ، بۆ مېرى شتىكى كوت. كوتى: شتىكم بۆ بلى پىم خۇش بى و قەتم نەبىستىت!

كوتى:

مىر. دوو برا بوون، بىكىيان نىۋى مىر سويحان و بىكىيان نىۋى مىر سەھمان بوو. مىر

سەھمان برا گەۋرە بوو، تەۋاۋى دنيا لە ترسى ئەۋانە دەلەرزى!

برا گەۋرەيان ئەگەر ھاتە مردنى، كورپكى بوو، نىۋى خدر بوو. كابراش كچىكى بوو نىۋى ناز بوو. كوتى: ئىمە ھەر شەرىكىن، تەۋاۋى دنيا لە ئىمە دەترسى! كوتى؛ ناز لە خدر مارە كە!

دايكى خدر حجىل بوو، ھەر خدرى بىو. نۆزگى بوو، نۆبەرەى بوو. لىي مارە كرد.

چەندى پى چوو، بابى خدر مرد. مامى پىي كوت: رۆلە ئەتۆ لىرەكانە بە! ئەمىش دەچمە جىيەكى دى خەرىكى كاسىي و بەسەر خىل راگەيشتن دەبىن!

كورپكە ھىندە بەجەۋھەر بوو، ئىشتىيىاي لەۋەى بوو، پىۋاۋى رەشىد رابگرى! مامەكەشى عەجايەتاتى ۋا ھەر نەبوو، تەۋاۋى كوردى توركىيە خەرجىيان بۆ دەنارد!

ئەگەر مىۋانى مامى دەبوو، چاۋى دەكەۋت بەناز، رۆحيان دەگەل بىكتر تىكەل دەبوو. ھەركىيان حجىل بوون، ئارەزوۋى بىكدىيان ۋەھابو، ۋەك پىۋاۋ ئارەزوۋى ئاۋى كەۋسەرى ھەيە!

جا خدر چار كەسى نارد، پىۋاۋى كەبخوداد و ردىن سپى و ئىختىياردار، كوتى: بەمام بلىن نام بداتى، چى دى بۆ لە مائە خۆى رادەگرى؟

كوتى: واللە مارەكراۋى خۆبەتى، دەيدەمى، بەلام ئەمىش دلم بەدايكىيەۋەيەت، ئەۋىش دايكىى بدا بەمن!

خدر رقى ھەستا، كوتى: جا چۆن مامم لە روۋى ھەلاتوۋە، جا ئەۋە قسەيە مامم كوتوۋىتەتى؟ لەۋ قسەيە گەرى! عەيىبە بۆ ۋى پىۋاۋى ۋا ساحىب جەۋھەر قسەى ۋا بكا! نازىشم بداتى و خوددارىي نەكا!

كوتى: واللە ھەرتك چاۋى كۆرپىي دايكىم نەداتى نايدەمى، نايەلم چاۋى بەناز پكەۋى!

جا خدر كوتى: ئەۋە سەفىي بوۋە شتىكى ۋاى بەمن كوتوۋە!! ئەۋانىش نسحەتبان كرد، كوتىيان: مامتە، ھەر بەزمانى خۇش! تەقربەن ھەفتەبىكى پى چوو، ۋەك ئىستە ژن دەچنە سەر چاكى، ئەۋە مال و مندالى پادشا دەگەل ناز چوونە سەر چاكى، چاكەكەش دوور بوو، رىگى چوار سەعات دەبوو.

ناز خواجە سەرايىكى نارد كە پىي بلى؛ خاتر جەم بى بەخوايىشت بابم نايداتى! بى ھەلمبگرى و بىما!

هاتن خه بهریان به خدر دا. جا دهست به جی خدر سوار بوو، کورتی بپرتهوه؛ هات، پیشی پی گرتن، به خسیری کرد؛ یازده ژن و کچی دهگه ل بوو!

کوتی: مامم هه چ خه له تیکی دهکا، پکا!

ئه گهر خه بهر بۆ مامی چوووه، وهک تیخی چاک دهکالاند رانه دهوهستا... ئه وه هات، ساز بوو بۆ سه ر خدر. حهوت خوشکی بوو، ئاخیر کچ و کچی دیکه و تایفه و شیست ژن جله وه که بیان گرت. خرخالی جه واهیرات له ملدا... کوتیان: ئیمه دین، ناییلین ئه وه شه ره بی!

کوتی: له بهرگی ژنایه تیدا نای بی! زری و شیر و خه نجه ره له خوتان بدن! ئه وه شه ره ده بی! ده بی ئه نگۆ تی که ون!

عافره ته کان هه موو وه کو بیزا ناسک و دولبه رن. ئه وان هاتن، خه بهری له خدر نارد، کوتی: که لی گه بیشته سه ر، حازری، ئه وه ئه تکه ی دهگه ل من کرد!

خه بهریان دا به دایکه که ی خدر... نیزیکه ی حه فتا و پینج کچ و ژنی هیناوه، هه مووی غه رقی خه نجه رن، ئه وانیش بۆ شه ری هاتون.

جا دایکی، خدری بانگ کرد، کوتی: رۆله هاتون بۆ شه ری، راره سته ئیمه ش له شکرکی و ساز پکه ی، جوا بی ده بینه وه!

ئه ویش به خوشک و خوشکه زا و... هه شتا عافره تی ساز کرد. هه مووی پته ت له پشتی بدابایه، ده په ری وهک ره شه ریحانه!

ناز که تازهی هینا بوو؛ ئه وه به ته واوی ئه سله حه ی له خۆی دا. خۆی زری پۆش کرد، ئه ویش تیدا بی.

خدر زۆری خۆش ده ویست، ئیستا کانێ نه یگوت مه به! گوتی: ئه تۆش حازریه! ئه وه ردین سپی و که یخودایان نارده کن بی، قسه یان بی کدگیر نه بوو.

دایکی خدر نیوی (به سێ) بوو. مامه که ی کوتی: خدری به سێ، هه لبه ت ده لی لی لیم ده ترسی؟ ناییلیم چی دیکه رۆحت بی، کچم به ییخسیری له کنت بی!

جه نگه که قه وما... تیپژان تی کرا ژن و پیاو... هتد) (۲۰)

۱/۲/۲- چیرۆکی - بی نیو نیشان- له سالی ۱۹۰۳ دا میرزا جه وادی قازبی له سابلایا خدا بۆ ئۆسکارمانی ئه له مانی گپراوه ته وه! (۲۱)

ئه مه مه تنه ته وا وه که یه تی...

(له دینی له دیهاتی لاجانی، دوو ئاموزا تفه نگیان ده شانی کرد. چوونه راوی گاکتویی. ئه وی رۆژی پینج گاکتوییان کوشت!

شه ویان به سه ردا هات، چوونه ئه شکه و تیکی، ئاووریان کرده وه، که بابیان کرد، ده ستیان کرد به خواردنی!

بیکیان کوتی: ئاموزا، ئه من ئه وه ده نووم ئه تۆ کیشکی بکیشه، خهوت لی نه که وی، ئیره به ترسه!!).

خه وی لی کهوت! ئه وی دیکه زۆری خه وه ده هات، نوست.

نیوه ی شه وی وه خه بهر هات؛ ته ماشای کرد ئاموزای نه ماوه. ئاووری خۆش کرد. ته ماشای کرد خۆین زۆر رژاوه. له ئه شکه و ته که یدا کونیکه دیبه وه رووناکیی ده دا. چو ده کونه که یه وه ته ماشای کرد، له بنه بانێ جان هوریک دانیشتوه، ئاووری کرده وه ته وه، که بابی ده کا، کیردیکه به ده سته وه یه، که لاکه ئاموزای له ته نیشتی. به کیرده که ده بی ری له سه ر ئاووری داده نی، نیوه بریشتوو ده یخوارد!

کابرا سه رسام بوو. تفه نگی خۆی پر کرد، رووی له سینگی دی کرد، لی بی ئاووردا، ده عبا که گولله که ی به ده سته گرتوه، بۆ لژنیکه لی هات. گولله که ی بۆ هاویشت.

کابرا زۆر ترسا، چوو تفه نگی ئاموزا که ی هینا، پری کرد، دوو گولله ی تی هاویشت، له پشتی ئاووردا.

جان هوره که بۆ لژنیکه لی هات، که وه ته سه ر عه رزی. کابرا چووه سه ری؛ دووا زده خه نجه ری لی دا، جان هوره که ی کوشت!

ئه وی شه وی له وی بوو، سبحه یی هه لستا چۆه دینی... ردینی سپی بیو، خه لقی نه یاناسیه وه... کوتی: با به، حیکایه تیکی وام به سه رهاتوه، ردیم بۆ سپی بووه! وه رن بیین مه یته که ی به یینه وه!

چوون هینایانه وه! / ته واو.

۱/۵/۳- دهنگی نامه له شیعی نو سراود!

ویرای ئه وه ی له (به شی سییه م) دا کۆمه لی (شیعرا نامه) ی کوردیم خستوه ته روو، به خراپی نازانم چهن د وینه بیکی پچکۆلانه ی چۆن به کار بردنی نیوی (نامه، قاقه ز، سه با،

نه سيم، باد) و ههروههها (قاسيد) له لای هيندي شاعير بنوينم!

شاعيرانی کورد له کۆنهوه زۆر (شيعرنامه)يان به کار بردووه، به لām (مهولهويي/ مهعدووم) له هه موويان پتر. به گشتيش شپوهي هه ره کۆني ئه دهبي عه ره ب که سه ره تاکه ي به (له خودا پاراندنه وه ي دريژ و ستايش و نزاکردن و ياري کردن به وشه) دهست پچ ده کات، له لای زۆريه يان که متر به کار براوه. مخابن شاعيرانمان به ده گمه ن به حسابي سالي کۆچي، ميژوي نامه کانينان تۆمار کردووه.

په رووشي شاعيرانيش بۆ نامه کاري مايه ي سي باسه؛ ره واج و حه لاليي له ئه ده بياتي عه ره ب و عه جه مدا و ريز ليگرتنی. په سني وه کو هونه رتي کي ئه ده بي چيني خوينده وار. به کار نه بردني په خشان!

زۆريه ي نامه کاري شاعيرانيش له مه ر پتوه ندي دوو که س و بۆ دۆستي و له يتي ک حاليي بوونه، به لām هه ميشه - و پراي ئه و باسانه - چمکي به سه ره هات و ميژوي قوناخي کي ژيني نه ته وه ي گرتووه، وه ک (ره نجوويي، ناليي، سالم)، هه ر بۆي تي کا ده توانریت به ئه و جوړه شيعرنامه نه بيژریت (شيعرنامه ي ميژويي!). شيعرنامه ش که هه تا ئه مپۆ له نپو کوردا هه ر ماوه، به راستيي له سه ره تاي سه ده ي بيسته مه وه باو و وزه ي رووي له سستيي کرد که بچ گومان مه لāmه ت هه ر تي په رپووني سه رده مه کاني نيبه، به لکو هه لکه وتني په خشان و زه بري رۆژنامه جيگه يان پچ ليژ کردووه. ئه مه ش هيندي وينه يه:

۱

ساقی (نامه)

ساقی باوه رۆ جامی په ی مه سستی
سووده م مه سستی به زبان ژ هه سستی
جامی که مه غزی باوه رۆ وه جۆش
دنیا و مافیها بکه م فه رامۆش

(مه لا په ريشان) (۲۲)

۲

نه ی شه که را سپی ده ست و زه ند، زانم مه جالا (نامه) خۆه ند ليژان
ته به سسوم کر ژ قه ند، ماست که باب فی روما

(قاسيد) ب مه قسوودا مه هات، با موژده ئو ئه مر و به رات
نیشان هنارن هه م خه لات، شه هزاده ي گول گون قه با

(مه لا جزيري) (۲۳)

۳

ديم که (قاسيدی) شيرين ته ور و خو
(نامه) ی دل نواز ئاورد جه لای توو

(ره نجوويي) (۲۴)

۴

فيدات بام (شه مال) په يک عه نبه ر بۆ
ئه ر تو وه ئي خلاس مه دارات نه بۆ
نه گيري ئارام تا وه شاره که ي «کۆ»
بينای ديده م قيبله گاي دل جۆ
ساکينه ن جه و زيتد، سه ر وه فيدات بۆ
هيچ نييه ن حاجه ت سوئال که ري توو

(محهمه د ئاغاي ده ربه ند فه قه ره - ۱۷۹۰ز- ۱۸۱۲ز) (۲۵)

۵

قوربانی تۆزی ريگه تم ئه ي (بادی) خوش مروور
ئه ي په يکي شاره زا به هه موو شاري شاره زوور

(ناليي؛ ۱۷۹۷ز- ۱۸۵۵) (۲۶)

۶

جه گيان سیر ودرده ی جه تن هه راسان
خالۆی خه ميای خه م خال خال خاسان
(نامه) م چون ياوا مولا حه زه ت که رو
بشو وه پا بۆس عه رز که ر جه رووي ده رد

(مه وله وي) (۲۷)

۷

(نامه‌م) به‌خه‌مۆشی که جواب دایه‌وه زانیم
بۆ من نه‌نویسیی که جواب‌نامه جوابه
وه‌عزی عوله‌ما (کوردیی) له‌ناو مه‌جمه‌عی عوششاق
بۆ عه‌ینی قسه‌ی قه‌وم و گوزارشتی عه‌زابه!
(کوردیی: مسته‌فا به‌گی ساحیبقران - ۱۸۰۹ز-۱۹۴۹ز) (۲۸)

۸

ئه‌ی (شه‌مال) ئه‌ی شیفای نه‌ساغان وه‌ره تووبی خالی پرووی یار
به‌گول و وه‌نه‌وشه‌ی باغا بگه‌یینه دۆعا و سه‌لام
(وه‌فایی؛ میرزا عه‌بدوپرعه‌حیمی سابلاخی - ۱۸۴۴ز-۱۹۰۲ز) (۲۹)

۹

ده‌خیلت بم (سه‌با) تو مه‌حره‌می ئه‌سراری جانانی
به‌ریدی کۆبی یاری، مه‌حره‌می زولفی په‌ریشانی
(که‌مالیی؛ عه‌لی باپیر ئاغا؛ ۱۸۸۷ز-۱۹۷۵ز) (۳۰)

۱/۴/۱ - ده‌نگی نامه له ئه‌ده‌بی سه‌رزارییدا!

بۆ گومان کوردی بۆ به‌ش له خویندن و خوینده‌واری کوردیی ئازاد، له میتره‌وه بۆ
که‌لکی پۆ ویستی و داخواییه‌کانی ژین و هه‌لکرد و گووزهرانی، په‌نای بردووه‌ته به‌ر
(نامه‌ی سه‌رزاری) چ به‌هه‌لبه‌ست و به‌یت، چ به‌په‌خشان و به‌تاییه‌تیش نامه
گۆرینه‌وه‌که‌ش له نیوان دوو لادا بووه!

وه‌ک به‌لگه‌ی پرووناکیش زۆرن، نیوی (نامه، کاغه‌ز، قاقه‌ز) به‌کار براوه. (شه‌مال)
به‌(نامه‌به‌ر) و (قاسید) به‌(نامه‌گه‌یینه‌د) ناسراوه و ویکرا هه‌موو ده‌نگیان بیستراوه.

هه‌لبه‌ت - وه‌کو مه‌به‌سته‌کانی پتر روون ده‌بیته‌وه - به‌جییه چه‌ند وینه‌ییکیان ئاشنا
به‌که‌م:

۱/۵/۴ - هه‌لبه‌ست و به‌یت

(نامه) ده‌نووسم له گولگی سرکه‌یی
ئه‌و جووابه‌ی ناردت به‌درۆ پیم گه‌یی!

۲

(کاغه‌ز) ده‌نووسم له په‌ری میشتی
ده‌یده‌م به‌(شه‌مال) دلگی نه‌ییشی

۳

(کاغه‌ز) ده‌نووسم به‌خوینی دلم
ده‌یده‌م به‌(شه‌مال) بیبا بۆ گولم
نایده‌م به‌(شه‌مال) پیچ و په‌نایه
بۆ خۆم بۆی ده‌به‌م دوو قسه‌م له دلایه! (یان) موینه‌لایه (۳۱)

۴

ده‌یگوت خوشکی بلا بیگه‌رین بزانی کۆبی بریندار کراوه (۳۲)
بالیان هه‌لده‌هینا؛ (قاقه‌ز) یکی لێ موشه‌ما دراوه.
له‌وان وابوو مردووه، ئه‌وه (قاسید)ه، جوابی هیناوه (۳۳)

۵

(یایه‌زین (قاقه‌ز) یکی بۆ کاکه مه‌م نووسی...)
وه‌ره، ته‌مه‌ننایه بکه‌ین له خولای، له ساحیبی عه‌رز و ئاسامانی کاکي من ئاشقه‌ راوه،
هه‌لکاته شه‌مالی، لیتی دا له گۆپال بارانی «سبچه‌ینی کاکم ده‌چینه‌ راوی ئاهوویی له
ده‌شتی گه‌رمیانی!» کاکه مه‌م نه‌خۆشیک بۆ که‌س به‌ده‌ردی نه‌زانی.
سبچه‌ینی چیشتان، سولتان ژوان و په‌یمان بگه‌یینه‌ لای دیوانی (۳۴)

۶

قوریانت بم (شه‌مال) وه‌ره
ئه‌و (کاغه‌ز) هم له‌بۆ به‌ره
بیده‌ به‌ده‌ستی دولبه‌ره (۳۵)

(فهره جو لالا خان (قاقه ز) ی نووسییه...)
 حاشا و مادو لالا کوری من نییه
 له سندووسیی دهکهم خو ترییه! (۳۶)

(قاقه ز) چوو بو عیلانه
 بی ره شه ی ره سوول تاغانه
 دهگه ل همه دی شینانه
 رابه ریان نه وره حمانه
 چولیان کرد، باگردانه! (۳۷)

(مال مال ده لیته وه به ناسرییه؛ «قاقه ز» یکی بو بنووسه به دزییه. بلتی...)
 نه مه کوری مه زن و میرزاغای هاتوین، ده بینه نوکوری وی به ییکجاره کییه، ولاتی
 کویتستانیان لی بریون، جا له خولای به ره ژیر، نه گهر چاره نه کا هیچ هومیدی دی نییه!
 (موری له مال مالی وهرگرت. موری کرد به ییکجاره کییه!) (۳۸)

۱/۵/۴/۲ - په خشان

(میر هه لیگرت «قاقه ز» یکی نووسی بو میر حه جی...)
 براله: به سه ری من براییمی بی که یف نه که ی، زور نه مانه تت بی، په کی نه خه ی له سه ری
 مالی دنیا به. نه ما کار یکی زور گه وره هاتووه ته به ری. سولتانی نه سه ته نبولتی ده سه ری
 کردووه بو فه رشیتی، سه د که سم هیناوه، که س باشاری نا کا، به که س ناکری. نه گهر
 خاتوون په ریخانی نه نیری، هه رتکمان ده خنکیئن. هه ر وه زعیکی ده که ی خاتوون
 په ریخانی بنیره، نه ما به خاتری نه من زور نیگا داشتی براییمی پکه، نه مانه تی نه منه،
 له کن تو م داناوه! (۳۹)

(قهر «قاقه ز» یکی بو هممه د پاشا خانی نووسی...)
 حه زی ده که م ولاتی سندووسییش رابگا، خاتوون یکی هه یه، به منی که ره م بکا!
 (هممه د پاشا خان بو ی نووسییه وه...)
 چلزن ریک ده که وین؟ نه و خه لقی کویتستانی و نه من خه لقی گه رمینتی. کچی من له
 کویتستانی به ری ناچی و نه ویش نایته گه رمینتی! (۴۰)

خاتوون چراغانی (قاقه ز) یکی له برای نووسی، کوتی...
 قاییل بی میردی ده که م، ناقاییل بی میردی هه رده که م.
 پاشا قاقه زه که ی ماچ کرد، خویندییه وه. (قاقه ز) یکی بو خوشکی نارد، کوتی...
 له منی که وی بو میردی بو خو ی دیتوته وه، ئیزن بدا ماره ی بکه م! (۴۱)

سولتان (قاقه ز) یکی نووسی بو میر سه یفودین به گی... نه سپی بو ره و مه رکه بی
 سه گلاو سوارین، وهر نه ئیره، به نگوم هه یه کاره! (۴۲)

پاشا هه لیگرت؛ (قاقه ز) یکی بو میر مه می نووسی...
 روله فرزه ند! سه بریکم لی بگره هه تتا وه کوو کوشک و تالارت بو دروست ده که م!
 پاشا (قاقه ز) یکی بو نووسی...
 ها فرزه ن! نه ما سه بریکم لی بگره هه تتا حه وت مانگی دی، هه تتا وه کو کوشک و
 تالارت بو دروست ده که م.
 (قاقه ز) ده که ی وهرگرت له ماموستای، ماچی کرد، له سه ر خو ی دانا. هه لیگرت.
 (قاقه ز) ده که ی نارد بو دایکی...
 دایه! حه وت ساله له ژیر خانی دام، ویستاش دنیا ی پروونم لی قه دهغه کراوه! (۴۳)

شا فه ره جی ورده شاتریی - به قسه ی سه ججادی له ۱۹۳۰ ز. د. K/1 د. باری گه نم ده نیترئ بۆ ناشی سه ی خه لیل، له ئەو گه رمیانه دا بیهارن. شه وی باره گه نم ده دزرت و خه بهر ده دن به شا فه ره ج. ده لئ؛ کهس دزی من نیبه تهرخانی نه بی! مه لا بانگ ده کات، ده لئ بنووسه بۆ حه مه سه نی ره بیسی تهرخانی؛ بنووسه:

(حهمه سه ن ره بیسی تهرخانی! تکات لئ ئەکه م دیزه سووری خۆت مه هه سوو له دیزه ره شی من. ئەگه ر تۆ درنگه ت لیوه بیت، من زرنگم لیوه تیت! سووه ی واده مان پشتی «وارگه دریزه» بیت. نه بیترئ وه نامردی هاته سه رم، خۆت و له شکره ت حازر بن، یا باره گه نم که م بۆ نه نیتره وه. «شا فه ره جی شاتری».)

حهمه سه نیش ئەم وه لامه ی بۆ ده نووسیتته وه:

(سه ر باشقه ی ورده شاتریی، شا فه ره جی له ره چه له کی تهرخانیی؛ نووسیوته دیزه سووری خۆت له دیزه ره شی من مه هه سوو! برا من گه مه ی واکه م، تۆ زرنگه ت لیوه تیت، من خشه م لیوه تیت، تۆ هه سوونی، من گوریسم. وه خام سپاردی. «حهمه سه نی تهرخانی».)

له گه ل باری گه نما ئەم وه لامه ی بۆ ده نیتریتته وه! (۴۴)

۶/۱ - رهنگی شتووزیککی عه ره بیی به کوردییه وه!

بئ گومان په خشان بنچینه ی (په خشاننامه) یه! وه ک باسیش کرابوو، له لای (چینی هه لئبژاره) ی کوردان، چه ند دره نگانی هه لکه وتوو، هیتده ئەوان به په خشان عه ره بیی و فارسیییه وه پتر خه ربیک بوون!

ئەز له ئیره دا زۆریان لئ ناکۆلمه وه، به تاییه تی که وینه یان له (به شی نامه ی بیانی زمان) دا هه یه، به لام - وه کو وینه ی په خشاننامه ی زمان بیانی زۆر دیرنم ده ستگیر نه بووه - پئ ویستی ده بینم بیترم، شیوه ی په خشاننامه ی کۆنی عه ره بیی له نیوان سه ده کانی ۱۵-۱۷ ز. دا، له هه ر به ره مه میکی وه ک (پرساله، کیتاب/ نامه) دا به ئەم وینه یه بووه: نووسه ره که ی به نیوی خودا و پاراندنه وه و په سن و ستایشی گه وره بی، هه ره ها به خۆشه ویستی و ستایشی په یامبه ر و یارانی و خۆشه ویستانی، دهستی پئ کردوو. ئەوجا هاتوو ته سه ر خۆ به نزم راگرتن و پاراندنه وه و داخوازی به خشین و

یارمه تی. ئەوجا چوو ته نیو مه به سه وه. بۆ کۆتاییش دیسان سلاو و پاراندنه وه ی گێراوه ته وه. ئەمه ش بۆ خۆی شتووزیککی کۆن و دوور و درێژ، پر له گوته پاراندنه وه و نرخ گرتنی وشه یه!

هه لئبه ت کوردان - چینی هه لئبژاره ی - ئەم شیوه یه ی به کاربردوه که ته نانه ت دره نگانی له نزم و به یتریشدا رهنگی داوه ته وه.

بۆ وینه ی ئەو شیوه په خشاننامه کۆنه، مه ئموون بیگه به گ، دانراوه میترووییه که ی خۆی - کتیبه که ی - له س ۱۵۷۵ ز. دا به زمانی تورکی و پاراندنه وه ییککی عه ره بیی، تورکیی ئەوه وه ده ست پئ کردوو:

بسم الله الرحمن الرحيم

الشكر والمنة لخلاق الاكوان، رزاق الانس والجان، جل جلاله وعم نواله، الذي ميّزَ بالنطق النوع الانساني من سائر الاجناس والانواع المخلوقة، وزين وجود، المستلزم السجود بخلعة (لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم) والصلوات الفائضة على الحد والقياس على رسول، سدرة المنتهي مأواه، مقبول لدى اكرم اله، أعني به سيدنا محمد المصطفى عليه أفضل التحيات والثناء الذي سار ببارق ميمون يضاهاى البرق، ورفرف يحاكي الهما، فعبر (قاب قوسين)، واقترب من مقام الاعزاز، وتشرف بمفخرة (انك لعلی خلق عظيم)، ونال مرتبة مآمن الاسرار، وسلام الله على آله واصحابه وخلفائه الاربعة، الراشدين السعداء، وجميع أنصاره واحبائه الذين جاء منهم: «أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم) وكانوا نجوم الهدى ورجوما للعدى، عليهم وعلى أتباعهم رضوان الله تعالى الى يوم الدين.

وحين كان هذا العبد، مأمون بيگه بك عادلاني، رزقه الله سعادة الدارين بمحمد سيد الكونين في سنحج حلة أيام تشریف شاهنشاه العالم، ملك ملوك الزمان، أعدل سلاطين الاوان، أكمل الخواقين الفاتحين للأقاليم، المتوكل على الله المنان، السلطان ابن السلطان صاحبقران، مرادخان الثالث عرش السلطة إهتبل هذا العبد الحقير فرصة لثم الاعتاب السنبة وهو يعرف نفسه اليه قائلاً... هتد) (۴۵)

شه ره فخانئ بدلیسییش له (شه ره فخانه؛ س ۱۵۹۷-۱۵۹۸ ز) دا به په خشان و هه لئبه ستی فارسیییه وه، شیوه ییککی کۆنی ئەوتۆی پتر به کار بردوو! وپرای هیتدی گۆرینی چێزه فارسیییه که ی بۆ کوردی، رهنگی شیوه که ی ئەمه یه:

سه ره تای و تارم به سوپاسی ئه و خواپه ده ست پت ده کا که په سندی ئه و له دلی رووناکه وه و هک رۆژی به تیریت زهوی و عاسمان ده ته نیتته وه، ئه و خاوه ند شکۆیه ی که هه موو پایه به رز و سه ریلندیک له سه ر ژیر ریشمه ی ده رگانه ی ئه و دا به لاره ملیبی و سه رکزیی سه ره ده نیتته وه . شیرینکاریکه ؛ ده فریکی گلینی بۆ دالده و په سیوی گیانی ئاده م له قور و لیته هه لڅه ستووه ته وه و به تینی تیشکی به زهیی خۆی وشکی کردووه ته وه و به چاوپیداخشانندیک وه های مشت و مال داوه و ئه وه نده ی ریتز لئ ناوه که شیایوی کۆری باره گای پر شکۆی خۆی بئ و له به ره و ژووتر له نۆ پله ی ته ختی به زدانیییدا، جینگه ی بۆ کرده وه و به شانازییه وه رای ناوه!

ده ست ره نگینیکه ؛ له خاکی ره شی نمناک سکه بیکی وه های دارشتووه که به هه زاران هه زار به بار و به خه لوار مرواریی و گه وه هر له بازاری دورناساندا به قوله قاپه ی راناگه ن و ده سکی له دوو ناگه ن.

بالا ده ستیکه ؛ ئه و پاشا و خان و به گلهر و سه ردار و سه ره رانه ی که به لووت به رزیی و فیز و شانازییه وه له سه ر ژیره ده ستان خۆ راده نیتن و تیز به م و به و ده که ن. له به رانه به ر هیز و ده سه لاتتی ئه و دا رووت و نابووت و که ساس و بئ ئه نوان... ئه و گه داو بئ نه وایانه ی که چاوی چاکه یان له ده سستی به خشنده ی خودای تاکه و ده سستی نیازیان ته نیا به ره و باره گای شکۆداری ئه و به رز ده که نه وه و به س و له و پتیه کاریان به که س نه ماوه... ئه گه رچی به رووآله ت و له دیمه ندا بئ پایه و مایه و بئ سه ره ره و به ره و شیرزه و په رتشانن، به لآم له راستیییدا پاشای سه ره به رز و دلۆخۆش هه ر ئه وان!

هه ر خۆیه تی هیندیکان بۆ ماوه بییک به رز ده کاته وه و به سه ر کۆمه لیکیاندا زال ده کا و بۆ ئه زموون و به لگه لئ ده رخستن په تیان بۆ شل ده کات و سه ره ده میک خۆیان لئ ده بویری و له ئه نجام و ئاکامدا پیمیدی گیان کیشانیان بۆ ده نیری و له کۆری ژبانیان وه ده رده نئ و کۆری جیهانیان لئ هه لده و ژیری و به گۆری ته نگه به ر و گۆرپچه ی سه نکه سه ر و تاریکیان ده سپیری و له رۆژی پرسینه وه دا پاک و پووکیان لیک هه لداویری و له به ر ده می دادگای به رزی خۆیدا بئ روو ده راویسی و بئ که مایه سی چاکه و خراپه کانیان بۆ ده ژمیری، ساخ و پته و بیان ده کاته نه مامی به هه شت و ده غل و گه نده لیبیان به به رکلتی دۆزه خه وه هه لده په سپیری.

کارنه خشیینیکه ؛ هه ر له تاکه جووتیکی نیر و میتوه گه لیک تیره و هۆزی جۆربه جۆر و سپیی و سوور و زهرد و بۆر و ره ش و گه ندمی له بنه چه که و ره گه زی ئاده می هه لڅه ستووه ته وه... بۆ ئه وه که خۆی و خۆیان بناسن... هه ر که سه به پیتی پیدایستی ژبان فیری شتیک کراوه و چه شنه زانستیکی وه پال تراوه و ئه رکی فه رمانیکی شایانی بئ سپی دراوه تا کاروباری ژبان له هه موو سه ریکه و ریک بیته وه و به ند و شیرازه ی ژباننامه ی مرۆفایه تیی له به ربینک هه لنه وه شی و لیک نه بیته وه و ئه م داموده زگا گه وره و گرانه و ئه و خانه دانه پر خیران و ئاوه دانه ئاورگی پر به رهنگی دانه مرکایه وه .

دل و ده روونی کیژ و کوری له تین و گری ئه وین پر کردووه و به تیشکی تاسه ی پیکه یینی داگیرسانه وه؛ ده ردی ژانی له ژن به هه زار رهنگی دلپفین ره نگاندووه و شه که تی ماندوو بوونی بئ پراندنه وه ی به پیاو سه لماندووه... هه ر بویکا بیت و بلێسه ی کوانووی ئه م ژبانه له سه ر رووی ئه م ئه م جیهانه دا هه ر بگه شیتته وه و هه رگیز نه کوریتته وه .
شیر:

هه ر له خۆت جووانه گه وره یی کردن
گه ردن که چی تۆن: ژبان و مردن
نه ویی کـردن و به رزیی له تۆیه
ژبان له تۆیه به تان و پۆیه

په سنی په یامبه ر

دروود و ئافه رینیک که هه رگیز له بنه نه یه و سه روونی دیار نه بئ بۆ دیداری پاکی ئه و په یامبه ره دیاریی بئ که فه رموویه تی: په یامبه ر بووم و هیتشتا بابه ئاده م له نیو ناو و لیته دا ده تلایه وه .

ئه و په یامبه ره ی که خودای بانی سه ر دوواندوویه و ده راره ی ئه و گوتویه: تۆمان هه ر بۆیه نار و ئه سپارده مان به تۆ ئه سپارد که ببیه مایه ی سه ره ره یی و به خته وه ریی و نمونه ی دادگه ریی بۆ هه موو ئافه ریده بییک!

په یامبه ری که به میوانیی بۆ سه رخوانی دیوه خانی یه زدانی مه زن له سه رووی نۆ نه میمی ئاسمانان بان کرا... به درتیایی ریبازی بۆ به خیره تیان و پيشوازیی هه ر نۆ گومبه زی ته رز و به رزی بۆ رازایه وه و چراخان کرا... فره شته که ی به هه شته که ی خودا که بوراقی نیونراوه و دیمه نی ئه سپی بالداری بئ دراوه بۆ گه شتی ده شت و چۆلی بئ تۆز و خاک و خۆلی به ره و

خیتوه تی شین به زین کرای له سهر زهوبین ناماده کراو فه رمانی بزوتنی پین درا. چاپووک سواری نازدار به ته یاری و چه له نگی مامزه و ناوزه نگی لی بزوات و به حاسته م ته رادی ههنگاوت. نه سپی بالدار خۆش رهوقی وه خۆ کهوت و له بای شه مال رهوانتر و زۆر له خه یال تیترتر بالتر نیوانی ده پیتوان و به خۆشبه زی و گوپ و تاوی تهوس و پلاری دهه ره تی چاو دهگرت. چوار ناله ی گاله پیتیکی وای ده کرد: ریتی له گه ران مانگ و خۆر ده بریه وه و به په لکه ی بال و بژان ده نکه فرمیسیکی قه تیس ماوی له چاوی نه ستیران ده سپر یه وه.

ئه وه نده چالاک و به کاربوو که جوا برایی جله و دار ده گه لئ ده رنه برد و سه ره و ده ری ده رنه کرد و بینی ته نگ و پشووی سوار ببوو، له نیوه ی ریگه دا به جیما و له سویتی ئه و نیوه و نیوه چلیه هه ر ناخ و داخی پین ما.

شیعر:

له شه ورۆبی خۆشت که جبریل به جیما

وره ی بییری پیتشه وه بره ی تو به کئی ما؟

هتد... (٤٦)

ئه م شیتوه ئه ده بیسه تاراده پین و له (بهیتی ئه و وه ل و ناخیر - تذکره العوام) ی مه لا محمه مد ئیبنو لجا جدا په بره و کراوه که ده لئ.

بسم الله الرحمن الرحيم

یا ره ب تو بی ساحیب هودا

وه قتی ده بین فیتنه به دای

حیقرن بکه ی (یاذا النداء)

به ئیسمی تو بیدایه تی

بیدایه تم به ئیسمی تو

له زیگری فیتنه ی خه لقی تو...

هتد (٤٧)

له ئه مه ش پتر له ئه ده بی سه رزار بیه شدا - تاراده پین - ئه و شیتوازه به کار براوه. بو وینه عه لیبی به رده شانیبی له (بهیتی ئه و ره حمان پاشای بابان) دا ئه وه ی ده ست پین ده کردووه تا چووه ته باسه که وه:

خاله ق! هه ر ئه تو ی قادر

ره بیی! هه ر ئه تو ی قادر

چه ند باقی و چه ند نادر

تو ی عه رز و ئاسمان راگر

هه شتی هه زار عاله مه، بی شکه وه لاله زیاتر

ئه منیش بیکم له وان عاله مان، خۆ ده گرم له هه مووان که متر.

سه جده ی شوکریم له سه ربوو، نه تخولقاندم به کافر

لا اله الا الله! سه د هه زار جار شوکر

تو ی باتین و تو ی زاهیر

چه ند باران و چه ند به فر

چه ند رووبار و چه ند به حر

چه ند ئاسمان و چه ند هه ور

چه ند به هه شت و چه ند ئاوور

چه ند قۆشه ن و چه ند له شکر

چی توو پیت بیی ئه مر

نه شبیتن ده بکه ی حازر

حازر ده که ی به ره وانی

ره بیی هه ر تو تن سویحانی

خالقی کوللی شه یثانی

مالیکی به حر و به رپانی

عه لیم و خه بییری هه مووانی

ته و فیق ده ری، موسته عانی

ئه زم (عه لیبی به رده شانیبی)

ده به ندیم نه که ی زبانی

بهیتی ده لیم به دیوانی

مه دحی پاشای کوردستانی

مه دحی پاشای کامیان باشه

شایه د رۆم و قزلباشه

هەر جاری شیریی دهکیشا
هه موی دههاتنه ته ماشا
عالمه ئالایه چاوه شه
مهرده عهبدوورپه حمان پاشا...
هتد (٤٨)

ویرای ئه و وینانه، وردبوونه وه دلنیام دهکات که ئه و شیوه کۆنه له سهدهی ههژدهدا و له لای ئه و چینه هه لێژاردهیه وه باوی هاتوو ته کزیی.
نامه کانی (شیخ مه عرووفی نویدی به زنجی) ئیره به لگه یه. ههروه ها کۆمه لێ نامه ی
(خالیدی شاره زووری نه قشبه ندیی) که ئه مه وینه ییکه و بو شیخ مه محمود ساحیبی برای نووسیوه:

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله اصحابه أجمعين.
أما بعد، فقد ورد مرسومكم الناطق بانه وقع الخلاف بين السادات الموجودين عندكم في أن ارواح الانبياء الكرام عليهم الصلوة والسلام اين تكون في البرزخ، هل هي حالة في أجسادها المكرومة كما كانت في الدنيا ام في اعلى عِلين أم غير ذلك... هتد (٤٩)
ئه ز باوه ده که م - به لگه ی له ئه و جوړه ش زۆره و له ئیره دا وینه ی دی ده بیندریت - که ئه م شیوه یه درێزه ی کیشاوه و به ره به ره دهستی لێ به درداوه. به لام شیوه کۆنه که هه ر ریشه ی له لای ئه م زانا و ئه وی دی هه ر ماوه. بو راستیش قازی پینجوبین مه لا محه مه د خوا هه رزاد (٥٠) له سالێ ١٩١٤ ز. دا وه کو که سیکه ی ییکه م «٢٠» جلد ته فسیری (قرآن) ی پیروزی کردوه به کوردی (٥١) و نیوی لێ ناوه (تذکار ایمان بو کوملی کوردان / تیزکاری ئیمان بو کۆمه لێ کوردان) و ئه و سه رتا و نیوه ند و کۆتاییه کۆنه ی به کار بردوه.
له پیشه کبییدا نووسیویه تی:

بسم الله الرحمن الرحيم

حه مد و سه نا و ستایش و ئافه رین و چاکه له حه ققاوتن، هه ر له ئه زه ل تا ئه به د، هه ر لایبیت و شایسته یه بو زاتی بی نیازی خوایبکی تاک و ته نها و بی شه ربیک و توانا و مورید و موختار و حه کیم، دروست کونه ندیه ئاسمانان و زه مین و سائیری عالمی خوار و ژووریکه ی وا ناردوویه تی [قرآن] بو لای عه بدی خۆی که محه مه د و لمسته فای موختاره

(سه لله الله و عه لیه ی وه سه لله م) له به ر ئه مه بیی [قرآن] وه یا محه مه د و لمسته فا «سه لله الله و عه لیه ی وه سه لله م» له بو عومومی عالم، بو فیرقه ی ئیمانداران و پروا کونه ندان به موژده دهره به رحمه ت، وه له بو کافران و بی پروایان به ترسینه ر!

نووسه ر ئه و جا هاتوو ته سه ر ستایبشی په یامه ر و نووسیویه تی: (ئه ی خودایه ی که تو ی «واجیب و لوجوود» و پێژنده ی وجوود و رحمه تی، وه ئه ی که سه ی که غایه تی هه رچی مه قسوود و مه رامی، پێژه ره حمه تی که به راهه ربی بکا به گه وره یی گه وره و ره ئیس و سه ردار ی ئیمه که محه مه د و لمسته فایه کور ی عه بدالله ی کور ی عه بدو لموتته لبیبی کور ی هاشمی کور ی عه بدو لمه ناف، له ئه ولادی گه ورانی قوره شیه، وه له ئه ولادی ئیبراهیم خه لیلوالله یه و به راستی ره وانته کردوو ته سه ر هه موو به نی ئاده م و جینیبی. پێژی ئه و ره حمه تی خۆته به سه ر ئه و وه به سه ر که سائیکه که باوه ریان پی بووه و یاریده یان داوه و له ئه مر و فه رمانی تو و ره سوولی تو دهر نه چوون، وه له سه ر تابیعیان و عوله مای دین و موئیمانی سالحین بی تا رۆژی دین، نامین یا ره بیه لعالمین!).

ئه و جا هاتوو ته سه ر مه به سستی و نووسیویه تی: (بزائن! گه وره ترین هه موو عیلم له جیهه تی قه در و شه ره ف و رۆشنا ییه وه؛ عیلمی ته فسیری [قرآن] ه که ره ئیسی هه موو عولووم و زانینی ئومووراتی دینه و ئه ساس و سپیری هه موو حیکمه ت و یه قینه، وه بینای قه واعیدی هه موو شه ربه تی موینه، وه لایبیک نییه هه یچ که سه ی ته عه رپرو ز به مه عنا ی [قرآن] بکا و قسه ی تیدا بکا مه گه ر که سه ی ته فه وو قی عیلمی بی به سه ر هه رچی ئوسوول و فرووعی دینی ئیسلامه. وه ئه ما ئه م به ندیه که نمونه ی بی چاره ی که م عیلمیه؛ که مه علوومه به محه مه دی خوا هه رزادی پینجوبینی و جوړه تی کرده سه ر ئه م کپوه عه زیمه که ته فسیری [قرآن] ی که ریمه به زبانی کوردی، له به ر ئه مه بوو که چاو م پی که وت ته فسیری [قرآن] ی که ریم هه ره کو به عه ره ببی ته فسیر کراوه، به فارسی و تورکی و هیندی و سائیری زبانی جیا جیا ییش کراوه، وه به زبانی کوردی نه بوو، دل م مه یلی چوه سه ر ته فسیر کردنی به زبانی کوردی تا قهومی کوردانیش ره سم و ناویکیان بی و هه ر که سیکان جوژی سه ودا ییه کیان هه یه له عولوومی دینی ئیسلامی بی خه به ر نه بن و سستییه که به واسیته ی ئیختیلاتیان به کوففار وه له دلاینا حاصل بووه، زایل بی وه پینه وه سه ر رپگه ی راست و دینی ئیسلام - بیحه و لیخالیقو عه للام - وه ناوم نا به «تیزکاری ئیمان بو کۆمه لێ کوردان!»).

نووسه ر له کۆتاییدا، تکا و پاراندنه وه ی خۆی نواندوه و نووسیویه تی: (یاره ببی

ئه‌گه‌رچی ئه‌م به‌نده موحه‌ققه‌ره پر جه‌هل و بێ عیلم و دانشه، لاییتی و شایسته‌ نییه به‌م به‌یانه خۆشه، ته‌وفیقم بده‌ی له‌سه‌ر کردنی ئه‌م ته‌فسیره موبینه خۆشه وه له‌ قیامه‌ تا بۆم بکه‌ به‌تۆشه، وه زیان و دلم مه‌حفووز بکه‌ی له‌ هه‌ر سه‌هو و نسیان و نه‌زانین و هه‌ر گوفتاری بێ فاییده و بۆشه! یاره‌ببی ئه‌وا من که‌ ئه‌دنا به‌نده‌ی چه‌زه‌تی تۆم له‌سه‌ر ته‌له‌بی ته‌وفیق له‌ چه‌زه‌تی موقه‌دده‌سی تۆ ده‌ستی پێ ئه‌که‌م وه ئه‌تۆیش به‌ره‌حمه‌ت و به‌خشاییش و نیعمه‌ت و که‌ره‌م و ته‌وفیقی خۆت، ته‌وفیقم بده‌ی، وه له‌ ناو عوله‌مانا خه‌جالت و مه‌هجوورم نه‌که‌ی. ئامین یا ره‌به‌له‌عالمین!).

به‌کورتیی ئه‌م شتیوه‌ کۆنه، له‌ دوای یێکه‌م جه‌نگی گیتیبیه‌وه ون بووه و -وێرای به‌کاربردنی نامه‌ی فارسی و تورکیی زمانیش- له‌ نامه‌کاری کوردییدا به‌ته‌نێ له‌ هیندی نامه‌دا (باسم الله) یان ژماره « ۹۰۰ » دانراوه که‌ له‌بری یێکن.

جێگه‌ی باسه، زۆر زۆر به‌ده‌گمه‌ن له‌ نامه‌ بیانی زمان و کوردییه‌کانی نامه‌نووسه‌کانی رابردوودا (میژوو)ی نامه‌که‌ نووسراوه که‌ پێم و ئه‌وه مایه‌ی باوه‌ر نه‌کردنه به‌میژوو (!!)

هه‌ر بۆییکا (سه‌بیید ره‌شید)ی نامه‌نووسی توانا، توانجی له‌ (ته‌ئربخ / میژوو) داوه و به‌ (تا - ریخ)ی له‌ قه‌له‌م داوه!!

۷/۱- پریشکیکی سه‌ره‌تای نامه‌ی کوردی!

ئه‌گه‌ر وینه‌کانی (په‌خشان)ی کوردیی سه‌ره‌تا و ئاماژه‌ بۆ کرا و، سنووری میژوو هی‌له‌که‌وتنی ئه‌و چله‌ی ئه‌ده‌به‌که‌مان له‌ چوارچێوه‌ی دوو سه‌د سالی‌کدا نیشان بده‌ن، ئه‌وه چاوه‌نۆر ده‌کریت که‌ میژوو هی‌له‌که‌وتنی (نامه / په‌خشاننامه)ی نووسراویش بگه‌ریته‌وه بۆ ئه‌و سنووره و دواتر.

ئه‌ز چه‌ند کرد و کۆشم نواند، مخاین له‌ گه‌نجینه‌ی کتیب‌خانه‌یێکدا، له‌ سنگی کتیب‌یێکدا، له‌ بوخچه‌ی تاقی مالتی‌کدا؛ (نامه‌یێگ)ی نزیکیی ئه‌و سنووره‌م ده‌ستگیر نه‌کردوو و نه‌دیته‌وه. به‌پێچه‌وانه‌شه‌وه سه‌دان نامه‌ی زمان بیانییم لێ هه‌له‌که‌وتوو! وێرا، خۆش به‌ختیه‌ که‌ کرده‌وه‌یێکی لێ کۆل؛ محمه‌د عه‌لبی قه‌ره‌داخیی، له‌ پال نواندنی چه‌ند وینه (شیر)یکی مه‌وله‌ویی شاعیری به‌نیویانگ، (دوو که‌رته‌ نامه)ی په‌راویزی شیره‌کان و (دوو دێ)ه په‌خشان‌ی دی ئاشنا کردوو.

مه‌وله‌وی شاعیری سه‌ده‌ی هه‌ژده -قه‌ره‌داخی گوته‌نیی- له‌ وه‌لامی ئه‌حمه‌د به‌گی کۆماریی شاعیردا، به‌شێوه‌زاری کورمانجیی باشوور و بێچه‌زاری هۆزی (تاوه‌گۆزی)

خۆبه‌وه، ئه‌وه‌ه ئه‌و (که‌رته‌ نامه‌ و دێرانه)ی نواندوو: (۵۲)

۱- تاقت خۆ نابێ! خالۆ، فه‌رمووده بوند (کاغه‌ز) بنووسمه په‌نجه، یان له‌ گه‌روه‌ نزیک تره!! ئه‌ری خاک وه‌سه‌رم به‌و خاس نزیکه!! له‌ گه‌رتا په‌نجه، رۆژه‌ ریگه‌ ئه‌ست. نازانم چ بنووسم؟ ده‌ردم دووباره‌ بووگه‌سه‌وه، یاخوا خۆم له‌ (کاغه‌ز) زووتر برۆمه‌وه.

ئاخ! (ن) / ته‌واو (۵۳)

۲- به‌خودا ئه‌گه‌ر ئینساف بوێ، به‌شه‌که‌ی قیامه‌تیچت به‌سه، به‌شه‌رتی له‌گه‌ل (زه‌هاویی) وه‌یێکۆه بخوین! کاکه‌ به‌مه‌رگی تۆ جاری تر که‌س ناویێتی! (ت) / ته‌واو. (۵۴)

۳- ئاخ خۆم له‌ کویم بۆت بخوینم! / ته‌واو (۵۵)

۴- قافلله‌ی به‌هارییه، ها خاسی بخوین! هه‌ی داد!! / ته‌واو (۵۶)

ئه‌م (دوو نامه) نووسراوه‌ی مه‌وله‌ویی، نرخه‌ گرانه‌که‌یان له‌ ئه‌وه‌دايه له‌ لایێکه‌وه؛ توانای کوردیی نووسین -با رینووسی عه‌ره‌بیی به‌کاربرای- هه‌بووه، به‌لام باوی نه‌بووه و که‌مه‌تره‌مه‌یه‌که‌ش له‌ ئه‌ستۆی (چینی هه‌له‌بژارده)دا بووه. له‌ لایێکی دییه‌وه راستیه‌که‌ ساغ ده‌که‌نه‌وه -وه‌کو عه‌قیده‌ نامه‌که‌ی خالید نه‌قشبه‌ندیی و مه‌وله‌وودنامه‌که‌ی شیخ حسینی قازی- که‌ له‌ سه‌رده‌می میری بابان؛ ئه‌وه‌رحمان پاشاوه، بزاقی ئه‌ده‌بیاتی کوردیی رووی له‌ پێشکه‌وتن کردوو، ته‌نانه‌ت وه‌ک خۆم دیتووومه، هاوتای (عه‌قیده‌نامه)ی ئاماژه‌ بۆ کراو، له‌ کوردستانی خۆره‌ه‌لاتیشدا هه‌له‌که‌وتوو و ریگه‌یشی تی ده‌چێ، وینه‌ی هاوتای ئه‌و نامه‌ی مه‌وله‌ویش له‌ ئه‌ویدا هه‌له‌که‌وتن که‌ مخاین سه‌رچاوه‌یی چاوانی روون نه‌کردووومه‌ته‌وه!

ده‌ی له‌ تیره‌ به‌دواوه تا هه‌له‌که‌وتنی یێکه‌م رۆژنامه (کوردستان - س ۱۸۹۸ز) وه‌ک پتر باس ده‌گێرمه‌وه- نامه‌نووسین و نامه‌کاری کوردی به‌شێوازی کورمانجیی باکوور دیار و بلاوه. له‌ دوای ئه‌م رۆژنامه‌یه‌شه‌وه -وه‌ک پتر له‌ نامه‌کاندا و له‌ جێگه‌ی خۆیدا ساخم کردووته‌وه- له‌ نیوان سالانی ۱۹۰۸ز-۱۹۳۷ز. دا کوردیکی موکریان (سه‌بیید ره‌شید) کۆمه‌لی نامه‌ی گرانبه‌های نووسیوه!

هه‌رچۆنێ بێ؛ ئه‌گه‌ر بلێین نامه‌کانی مه‌وله‌ویی پریشکی سه‌ره‌تایێکه‌ بۆ نامه‌ نووسینی کوردی، ئه‌وه سه‌ره‌تای پته‌وه له‌ رۆژنامه‌ی (کوردستان)ه‌وه ده‌ست پێ ده‌کات که‌ بێ گومان ئه‌و سه‌ره‌تایه‌ کوتوپر نییه، به‌له‌کو ئه‌نجامی گۆرینیکی دیاری میژوو سیاسی و رۆشنیری روو له‌ پێشکه‌وتنه!

۸/۱- کورد و نیو سه دهی بیست!

۱/۸/۱- سه رنجیکی سیاسی و رۆشنیبری

۱/۱/۸/۱- ۱۸۵۱ز-۱۹۱۴ز.

دوا میرنشینی کورد- میرنشینی بابان- له سالی ۱۸۴۹ز. دا به پیلانی بی وچان و زۆردارانای رۆم و عهجه م پما. ئیدی سوپا و (قائیمقام) یکی تورکی عوسمانی (نیسماعیل پاشا) جیگه دهسه لات و فه زمانه وایی خۆمالیی کوردیان گرتوه. ههروهها به پیلانی هه مان دۆرمان، شۆرشی رستگاری و بیخه خسته وهی کورد و کوردستانی ژیر دهسه تیهان؛ (شۆرشی شه مدینان؛ ۱۸۸۰ز - ۱۸۸۲ز) مه شخه لی دامرکایه وه.

به ئه وه پیه سه س به شی کوردستان که وه ژیر باری گرانی عوسمانی و به شیکی ژیر باری قاجاری ئیران. ئیدی گه ل و نیشتمانی کوردان به راستی که وتنه قوناغی ژینی ژیر دهسته بی و دوو چاری توندوتیژی مه زه بی، نه ته وه بی، سیاسی، ئابوری، رۆشنیبری، کۆمه لیی بوون که به لگه ی نو سراو گه لی جه خت بۆ راستی ده که ن!

له ئه وه ته نگانه نه ته وه پیه دا، هه لبه ت کوردپه روه ره دهسه لاتداره کان، ئایناسه راسته کان، رۆشنیبره کان، به تایبه تی له کوردستانی ژیر باری عوسمانیدا سه وه تیان نه داوه و رینگه دییان گرتوه ته بهر بۆ پاراستنی شوناسنامه ی نه ته وه بی و به ره له سستی تاوانه کانی دۆرمان و له سه رکردنه وهی مافه کانی کورد! بیکی له ئه وه رینگه ناسکانه، رینگه سیاسیته بووه، چ به نه نیی چ به ئاشکرا!

وتنه بیکی سه ره تا و دیاری ئه م ریزه نه وه یه؛ کاتی له مانگی مایسی ۱۸۸۹ز. دا چوار خۆیندکاری مه کته ب- کۆلیج- ی پزیشکی سه ربازانه؛ کۆمه لیک- پارت- ی سیاسی ئازادیخوازیان له ئه سه نه بوولی پیته ختا به نه نیی دامه زرانده که دواتر ناسرا به؛ (کۆمه لیی بیگرتن و پیشکه وتنی عوسمانی / ئیتتیحاد و ته ره ققی عوسمانی جه معیه تی)، له نیوانبانا دووی کوردیان؛ ئیسحاق سکوتی، عه بدلله جه وده ت (دکتۆر) ی خه لکانی دیاربه کر و عه ره بگیروون! (۵۷). مه به سستی هه ره گه وه ی ئه م پارتشه؛ کارکه نارکردنی - به نیو- خه لیفه ی موسلمانان؛ سوڵتان عه بدولحه میدی دووه م (۱۸۷۴ز- ۱۹۰۸ز) و بووژاندنه وه و باوکردنی ژینی ده ستووری بوو. خراپه و ناله باری ئه وه سوڵتانه شه به رامبه ر به گه لی کورد، باسی دوور و درێژی هه یه! (۵۸)

ئه وه کۆمه له - ئه گه ر عوسمانیانه شه بییری کردبیته وه و چالاکیی نواندبیت- که م و زۆر

کاری له ژینی سیاسی و رۆشنیبری کوردی ژیر دهسته کردوه! ئه وه ته: (دوای دامرکاندنه وه ی شۆرشه که ی شه مدینان، تیگه یشتوه کان؛ نه وه ی میرزاده کان، خانه دانه کان کارکردنی سیاسیانه ی نه نییان له گه ل هه بووه. بۆ وتنه - ئه گه ر له ریزی ئه ندامه کانی کۆمه له که شدا نه بووی!- میقداد مه دحه ت به درخان که زۆر روون نییه له که نگیوه دهستی داوه ته کاری سیاسی و نه نییان و له زستانی ۱۸۹۷ز. دا له بو تانه وه چوه بۆ میسر و رۆژنامه ی (کوردستان - س ۱۸۹۸ز) ی تیدا ده رکردوه، هاریکاری کۆمه له ی نیوبرای کوردوه و لایینگره کانی یارمه تی ئه ویان پی براوه. (۵۹) ههروهها هه ره ئه وه- وه ک وتنه بیکی دی هاریکاری- له کۆنگره ی ئازاده کانی عوسمانییدا؛ (۴- ۱۹۰۲/۳/۹ز. پاریس) به شداربووه. (۶۰)

له لاییکی دییه وه، هیندی ناسراوی دی کورد - هه ره له سه رده می سوڵتانی نیوبراودا - به ئاشکرا کرد و کۆشیان نواندوه، به شکو چاکه یی به رامبه ر خه لکی کوردستان بنوین. بۆ وتنه، بیکه م پارتیکی سیاسی ئاشکرا؛ (کوردستان عه زمی قه ومی جه معیه تی - س ۱۹۰۰ز) له لایین فیکری ئه فه ندیی نامه دییه وه دامه زراوه و بیکی له ئه ندامه ناسراوه کانی کوردییزاده ئه حمه د رامز بووه! (۶۱)

کۆمه لی بیگرتن و پیشکه وتنی عوسمانی، له ۱۰ی ته مووزی ۲۳/۱۳۲۴ ته مووزی ۱۹۰۸ز. دا، توانی شۆرشیکی سپیی بکات و دهسه لات بگریته ئه ستۆ و ئه م رووداوه گرنگه که ناسراوه به (مه شرووتیه ت) له پیناوی ئامانجه کانی ژیانده وه ی ژینی ده ستووری و کارکه نارکردنی سوڵتاندا، به تایبه تیش به دروشمه کانی؛ ئازادی، دادپه روه ری، بیکسانی، هه مو نه ته وه کانی ژیر باری ده وه تی عوسمانی - کوردیش بیکی بوو له ریزدا- له خۆی گرد کرده وه!

له ئه م هه له هه لکه وه تووه دا، کوردان به چه ند جوړی خۆیان نواندوه، هه بووه وه ک لایینگری ئه وه کۆمه له یه هاتوه ته پیشه وه. بۆ وتنه، کۆمه له ی نیوبراو که گه لی لقی له سه رانه ری ولاتی عوسمانییدا کردوه؛ (لقی سلیمانی، ۱۱ ته مووز ۲۴/۱۳۲۴ ته مووز ۱۹۰۸ز) له کۆمه لی بازرگان و رۆشنیبر و ئه فسهر بیک هیناوه! (۶۲)

هه شبوه رۆژنامه بیکی ده رکردوه، وه ک ئه حمه د شه ریف هه رسکلی و به دری مه لاتی به تورکی رۆژنامه ی (شه رق و کوردستان - ۲۵ شه ووال ۱۳۲۶ک/... تشرینی دووه م ۱۹۰۸ز) یان ده رکردوه! (۶۳)

وێرای ئەوانه، خهڵکانی ژیر و نهتهوهپهروهري ئهوتۆش ههبوون كه بهكۆمهڵ و له چوارچێوهی هاریکاری سیاسی لهگهڵ (كۆمهڵی بێكگرتن و پێشكهوتنی عوسمانیی) و بهمهبهستی ههڵساندنهوهی نهتهوهیی كورد و سهرخست و دهستگیرکردنی مافهكانی، كۆمهڵی كوردیی سهربهستیيان دامهزاندوه. دیارترینیشیان؛ (كۆمهڵی هاریکاری و پێشكهوتنی كورد/ كورد تهعاون و تهرهققی جهمعیهتی ۱۹/۸/۱۹۰۸ز. ئهستهنبوول) ههسهروكایهتی شیخ عهبدولقادری شهمدینی و گهڵی رۆشنبیر و نیوداری كورد وهكو سلیمانییله توفیق/ پیرهمێرد. (۶۴)

ئهم كۆمهڵه له لاییکهوه رۆژنامهییکی تورکیی - كوردیی (رۆژنامهی هاریکاری و پێشكهوتنی كورد/ كورد تهعاون و تهرهققی غهزهتهسی؛ ژ: ۱، ۲۲ تهشرین دووم ۱۳۲۴ر (۹/۱۱/۱۹۰۸ز) ئهستهنبوول - ژ: ۹، ۱۷/۱/۱۹۰۹ز) بهشیوهزاری كورمانجییی باكوور و باشوورهوه، ههروهها گوڤاری (كوردستان - س ۱۹۰۸ز. ئهستهنبوول) (۶۵) و بێكهم قوتابخانهی كوردیی بۆ زاروكان له ئهستهنبوولدا دهچواند و كردهوه! (۶۶) له ئهوهش پتر له ئهستهنبوول و چهند باژێری كوردستاندا؛ دیاربهكر، بدلیس، مووش، ئهرزرووم... هتد، لقی كردهوه! (۶۷). ههروهها كۆمهڵهكه له پال خۆیدا رێكخراویکی دی بهنیوی (كۆمهڵی كورد بۆ بلاوكردهوهی زانستی) / كورد نهشری مهعاریف جهمعییهتی؛ س ۱۹۰۸ز. ئهستهنبوول) ی دامهزاند كه قوتابخانهكه بهری ئهوه كۆمهڵهیه بوو! (۶۸) ئهم كۆمهڵ و رۆژنامه و گوڤارانه و قوتابخانهكه ههموو بهر شالای یاخیی بوونه سهربازییهكه - ناسراو بهرۆم ئیلی: ۳۱ مارت ۱۲۳۵ر/ ۱۳ نیسان ۱۹۰۹ز-ی كهوتن و سهروك و ئەندامان و لایینگرهكانی و پیاوه ناسراوهكانی كورد بهر رهبهگیریی كهوتن و زیندانی کران كه بێكیکیان خاوهند ئیمتیاز و ریهه و نووسهری رۆژنامهكه؛ سلیمانییله توفیق/ پیرهمێرد بوو. (۶۹)

ههر ئهوی دهمی گوڤاریکی تورکی؛ (ئامید سهودا/ ئامیدی رهش؛ شوپات ۱۲۳۴ژ/كانوون دووم ۱۹۰۸ز. ئهستهنبوول) دهچوه كه وی دهچی ئهههیش بهر شالاهه باس كراوهكه كهوتبیت بوییکا - وهكو ژماره شهشی دیار نییه!! - ژماره پینجی له مارت ۱۳۲۴ر/ ۱۹۰۹ز. دا دهچوه!

دوای یاهیی بوونهكه، روهی فیلبازانه و پهسنی بییری (كۆمهڵی بێكگرتن و پێشكهوتنی عوسمانیی) و گیانی توركپهرستی پتر دهركهوتوه و مخابن كهسانییی كوردیی ولاتپارێز لایان داوه بهلایدا و دههۆلیان بۆ ژهنیهوه وهك زیا گولپ كه

رۆژنامهییکی تورکیی (پهیمان - ژ: ۱، ۱۰ جومادولئاخیر ۱۳۲۷ه - ۱۵ حوزهیران ۱۳۲۵ر/ ۱۹۰۹ز) له باژێری دیاربهكردا دهركردوه و داكۆکی و لایینگیری بۆ كۆمهڵی نیویراو نواندوه! (۷۰)

وهك باسی رابردوو، بههۆی یاهیی بوونهكهوه و بۆ بهلینی و پرپووچی دروشمهكانی كۆمهڵی پێشكهوتنی عوسمانیییهوه، بزاقی سیاسی و رۆشنبیری و رۆژنامه نووسیی كوردیی تووشی تهنگانه و پاشهكشییی بوون، بهلام وێرا خهباتی بییر و قهلهمی نهتهوهپهروهران و ولاتپارێزانی كورد ههردانهمركاوتهوه و بهنهینی و ئاشكرا له كاردا بوون و زۆریان بۆ دۆژمنهكان بردوه، بهتایبهتی له لایین خوتیندكاره ژیر و نهتهوهپهروهرهكان و خهڵکانی دلسۆزی وهك خانهدانهكان، ئهفسهههرا، پزیشكان، پارێزهرانی كورد كه گرانییهکیان له ژینی سیاسی ولاتهكهدا ههههوه و هیندیکیان وهزیریان کردبوو. سهرنهتجام كۆمهڵیکی نوێ (كۆمهڵی خوتیندكارانی كورد - هیشی؛ ۲۷/۷/۱۹۱۲ز. ئهستهنبوول) (۷۱). بهسهروكایهتی قهدری جهمیل پاشا دامهزرا و گیان كرایهوه بهبهری بزاقی سیاسی و رۆشنبیری و بهتایبهتی رۆژنامه نووسیی كوردیییدا كه تهنانهت رووناکی داوه له كوردانی بهغداد و موكریش! ئهم كۆمهڵهیه گوڤاری تورکی كوردیی: (رۆژی كورد - ژ ۱؛ ۶/۶/۱۳۲۹ر/ ۱۹۱۳ز - ژ: ۴؛ ۳۰/۸/۱۳۲۹ر/ ۱۹۱۳ز) دهركرد، كه خاوهند و بهرپرسی عهبدولكهریم سلیمانیی / كهريم بهگی حاجی عهبداللهی حهمه كهركوکی بووه! (۷۲). ئهم گوڤاره - دوای چوار ژماره - بههۆی رێزازی كوردایهتییهوه، راگیراوه و خاوهندهكیشی دراوه بهدادگه. (۷۳) بهلام كۆمهڵهكه دانهماره و له بریی ئهوه، گوڤاری تورکی - كوردیی؛ (ههتاوی كورد - ژ: ۱؛ ۱۱ تهشرینی بێكهم ۱۳۲۹-۱۹۱۳ز. ئهستهنبوول) ی دهركردوه كه خاوهند و بهرپرسی عهبدولعهزیز بابان بووه. گوڤارهكەش دوای ژماره سیی رێكهوتی ۲۹ كانوونی بێكهمی ۱۳۲۹ر - ۱/۱/۱۹۱۴ز. راگیراوه (۷۴)

له لایینکی دییهوه؛ گوڤاریکی دی تورکیی - كوردیی (بێكبوون - ژ: ۱، ۱۹ ئهیلوول ۱۳۲۹ر - ۱۹۱۳ز - ژ: ۳؛ ۳۰ ئهیلوول ۱۳۲۹ - ذولقهعهیده ۱۳۳۱-۱۹۱۳ز) دیسان له لایین كۆمهڵی هیشیییهوه له ئهستهنبوول دهچوه!

له بهغدادیشدا خوتیندكار و رۆشنبیرهكانی كورد، بۆ پشتیوانی له ئهوه كۆمهڵهیه؛ گوڤاری تورکی - كوردیی؛ (بانگی كورد - ژ: ۱، ۲۶/۱۲/۱۹۱۳) له لایین جهمالوددین بابانهوه - پینج ژماره - لی دهركردوه و دهبێژریت كه بههۆی قهومانیه جهنگهوه وهك

ههتاوی کورد - بیکیبون) په کیان که وتوووه و نووسه ره کانیان که وتووونه ته داوی سهربازیه وه! (۷۵)

له ئیره به دواوه تا دواي (۱، ج، گ) هه والیکي بزافي سیاسی و روشنبیری و رۆژنامه نووسی له کوردستانی باکوردا نه گهر هه لکه وتیبی نه وه به: له س ۱۹۰۷ز. دا کورده کانی نه رزروم و بدلیس - ههروهه کورده کانی مووسلش - سه رکوت کران دیسان له س ۱۹۱۲ز. دا بزافي چه کداری (مه لا سه لیم) و (شه هابوودین) روویان دا و سه رکوت کران. له کوردستانی باشووریشدا، بزافي شیخ عه بدوولسه لامی بارزانی له س ۱۹۱۴ز. دا رووی دا که له مووسلدا خوئی له سیداره درا. له کوردستانی خو ره لاتی ژیریاری قاجاری ئیراندا، له دواي ژینی ده ستووری - مه شرووته؛ س ۱۹۰۶ز. - وه، گیانی نه ته وه بی هیندی بووژاندنه وه بیکی به خووه دیت به تاییه تی که له نیوچه کانی مه هاباد، سنه، کرماشاندا چهند نه فجوومه نیکی خه لکی پیک هات و (قازی فه تاح) ی شاعیر، پیشره وی داخوایی (خودموختاری) بوو بو کورد که پشتیوانی نه و نامانجه ی (سمکوئی سه روکی (خیلی شکاک) بوو له نیوچه ی (ورمی) دا (۷۶).

۱/۸/۲ - ۱۹۱۸ز - ۱۹۲۴ز

له ۲۹ی ته شربنی بیکیه می ۱۹۱۴ز. دا، تورکیای عوسمانیی چوه پال نه لمانیای جه مسه ریکی بیکیه می جهنگی گیتی! به رامبه ره کانیسی؛ بریتانیا، فرانسه، روس، پریاریان دا ئیمپراتورییه ته نه خو شه که ی عوسمانیان که رت و په رت بکه ن تا بگه نه کانه نه وته زله کانی (ولاتی نیوان هه ردوو رووبار - عیراقی ئیسته)، هه ر بوئیکا له گه رمه ی جهنگدا؛ (په یانی سایکس پیکو: ۹-۱۶/۵/۱۹۱۶ز) ی نهیینی پریاری دابوو؛ هه موو کوردستانی نیو ئیمپراتورییه تی عوسمانیی به شی روسیا و فرانسه بیت، به لام دواي ناگرپر به هوئی گرانیی پارسه نگی بریتانیا وه، ههروهه ده رچوونی روس له جهنگدا - به هوئی قه ومانی شوړشی ئوکتوبه ری ۱۹۱۷ز. وه - پریاره که نه وه که وتوووه؛ ولاتی نیوان هه ردوو رووبار و فه له ستین به شی بریتانیا و سوورباش به شی فرانسه بیت!

بریتانیا له هیندستانی خو ره لاته وه له شکرکیشی کرد و به دهریادا هات تا له ۱۹۱۴/۱۱/۲۲ز. دا (به سه ره) و له ۱۹۱۷/۳/۱۱ز. دا (به غدا) و له ۱۹۱۸/۱۰/۲۵ز. دا (که رکوک) ی داگیر کرد. سه ره نه نجام له ۱۰/۳۱/۱۹۳۴ز - ۱۰/۳۰/۱۹۱۸ز، له دوورگه ی (مؤدروس Modrus) دا ناگرپر مؤرکرا و هه موو

جموحو لیکي جهنگی راگیرا. ئیدی له شکری به زیوی تورکی عوسمانیی ناچار بوو روو بکاته وه کوردستانی باکور و به نه و پیتیه ش له شکری بریتانیا له ۱۸/۱۱/۱۹۱۸ز. دا باژیری (مووسل) - به سیاسه تیش - له ۱۷/۱۱/۱۹۱۸ز. دا (سلیمانی) شی هینایه ژیر باری ده سه لاتی سیاسی و سهربازیه وه. به نه م جوړه هه ر سی هه ریمه که ی جارانی عوسمانی (به غدا، به سرا، مووسل) به ته و او ته بی له فه رمانه وه ایی عوسمانیان دابراندن!

گه لی کورد، بی نه وه ی ده ستیکی له هه لگی رساندنی نه م جهنگه دا هه بی، که وت بووه کورده یه وه و گه وره ترین کاره ساتی تووش بوو... کوردستان - به خو ره لاتی شه وه - بیوه شه رگه و خه لکه که یی سووته مه نی! و پرای کوشتار و بیخسیری، نه خو شیی، گرانی، کاول بوون، بنچینه کانی ژین و شارستانی هه لته کاند!

نه فسه ریکی گه وره ی به شدار بووی له شکری عوسمانیی؛ میژوو نووسی کورد محه مه د نه مین زه کی، ژماره ی کوژوانی کوردی به نزیکه ی (نیو ملیون) له قه له م داوه. نه مه و پرای سه دان هه زار بریندار و نه خو ش و په ککه وته! بو دیتنی وینه بیکی نه و کاره ساتانه؛ کاربه ده ستی ئینگلیز؛ مس بیل Miss's Bell له مه ر باژیری - کوته مه لبه ندی بابان - سلیمانیی نه وه باس ده گپرتته وه: (... کاتی له مانگی ته شربنی دووه می ۱۹۱۸ز. دا «سلیمانی» مان داگیر کرد له کوئی دانیش تووه کانی که له باری ئاساییدا ۶ هه زاری بوون، هه ر «۲۵۰۰» که سیکي زیندوو بوون... لاشه له سه ر شه قام و زیرابه کاند فری درابوون... برسییه تی و نه خو شیی هه لپه یان بوو بو سه ر خو اردنی زیندوو هکان و خانوو و به ره بیکی نه و تو ش که که لکی نیشته نی بگرن، بیکی جار که م بوو). (۷۷)

ئیدی له توونی جهنگی گه وره ی نه و تو دا، هه رچی بزافیکي سیاسی و روشنبیرانه ی کورد هه یه، دامرکابوونه وه، ته نانه ت هیندی قوتابخانه ی سه ره تایی - تورکیی - و فیتره بیکی نیوه ندیی سهربازی له سلیمانییدا سست و سه رگه ردان، یان هه لگی رابوون. له باره ی رۆژنامه نووسی شه وه له نیوان ۱۹۱۴ز - ۱۹۱۸ز. دا به ته نی له دووره وه بیکیکی وه ک سوهرییا به درخان سییه م خولی (کوردستان - ژ ۱ - ۱۱؛ ۱۵ زیقه عیده ی ۱۳۳۵ک - ۱۲ ئیلوول ۱۹۱۷ - ۱۵ ره بیعولسانی ۱۳۳۶ک - ۲۸ کانوونی دووم ۱۹۱۸. قاهیره) به کوردیی و تورکیی ده کرد! (۷۸) له لاییکي دییه وه - و پرای نرخی رۆژنامه نووسی - ده زگه ی پروپاگهنده ی سیاسی ئینگلیز له به غدای داگیرکراویدا، رۆژنامه بیکی کوردی (رۆژنامه بیکی سیاسی و ئیجتیماعی و خادیمی بیکی بوون و سه ره ستی کوردان ی به نیوی (تی گیشتنی راستی - ژ ۱ - ۶۷؛ ۱ کانوون دووم

سه رۆکی کۆماری ئەمریکا؛ ویلسن Willson له ۱۸/۱/۱۹۱۸ز. دا له گوتە بێکی خۆی له بەردەم کۆنگرێسی ئەمریکا دا - له راپێڵە ی بلاوکردنەوهی دوانزه بەندە ناسراوە کەیدا- راپگە یاند؛ (نەتەوه ژێردەستەکان مافی چارەنووسیان هەبە و ئەوپەری نازادن رپگە ی سەر بە خۆی بگرن و دەولەتی سەر بە خۆیان دا بمرێن!). ئەم گوتانە بۆ گەلانی خلتانی خوتین و شەکەتی جەنگ و رستگار بوو له ستمی چەند سەدە ی تورکی عوسمانیی - کوردیش له ریزدا بە - وەک شەفەقی رووناک و سەرچاوە ی هیوا بوون؛ له لایێکی دیهوه؛ بریتانیا چ فرانسە، له بلاوکرێکانیاندا - تی گە یشتنی راستی بە لگە یه - گفتی ئاشکرایان دەدا بۆ رستگاری و سەر بە خۆیونی ئەو گە لانە. ئەم گۆرینە نوێیە له بیروباوەر و هە لۆتێستە ی دەولەتە زلەکاندا و بە تایبەتی سەرکەوتووێکانی جەنگدا، بۆ گە لی کورد سەرەتای قۆناخێکی میژوویی نوێ بوو.

له کوردستانی باشووردا که چ دەستە و بزاقیکی سیاسی و رۆشنییری تیدا نەبوو؛ کەسیکی خانەدان و بەهیز و ناسراوی وەک حەفیدزادە مەحموود - لەبەر و دوا ی ئاگرپرەوه - نامە و نامە کاریی له گە ل بریتانیای داگیرکاری ولاتی نیوان هەردوو بار گۆرینەوه و نامادە ی هاریکاری و چاودیری ئەوی پەسەند کرد، (ئەگەر کورد له نیو نەتەوه نازادەکاندا بناسرێت!).

دوا ی گوتووییژ و دانوستاندی له ۱۷/۱۱/۱۹۱۸د، بریتانیا حەفید زادە مەحموودی به (حوکمداری کوردستان) ناسی و - لەسەر ئەو کە لاوه یه - بێکە م حوکومەتی کوردستان دامەزرا و (سلیمانیی) بوو بە پێتەخت. (۸۰)

بریتانیا له دوا ی ئاگرپرەوه پێی نایە قۆناغی تیزکردنی رەنجی سیاسی که بە لگە نامە ی زۆریش پشتیوانی راستییەکانن، هەرە مەبەست و ئامانجی دوورپرەوی بە تایبەتی ئەمانە بوو:

۱- گرەوبردەوه له تورکان له هەر دانوستاندیکی سیاسیییدا، بە تایبەتی له مەر کۆنە هەریمی مووسل؛ (کوردستانی باشوور) ی پر له کانه نەوت و دەست بە سەرداگر تێکی دلتیا و هەمیشە یی!

۲- بە کاربردنی باسی گە لی کورد وەک قاقەزێکی بەهیز له گە مە ی سیاسەتدا، له پێناوی بەرگرتن له هەر مەبەست و خواستیکی تورکان!

۳- دروست کردنی دەولەتێکی سەر بە خۆ بۆ عەرەبی عێراق و کوردستانی باشووری پێوه بلیکنیت و مەبەستی بێکە می مسۆگەر تر بکات!

بەئەو رۆشناییانەدا دیارە که بریتانیا - چۆن بنچینە ی باوەری نکوویی کردنه له مافی نازادیی و بێک بوون و سەر بە خۆی کورد و کوردستان - هەر له سەرەتاوه فیل و دوورویی، پیلانی سیاسی و پروپاگەندە ی تا سەربازی له دژی حوکومەتی کوردستان نواندوو. له سەریکەوه - وەک له بەیاننامە ی دانوستاندا ددانی بە سنووری دەسەلاتی حوکمرانی حەفیدزادە دا ناوه - بەری دەگرت و دەسەلاتە کە ی تەسک و لاواز دە کرد چ بەئەوه ی تێکە ل بوونی نازادانە ی نوێنەرانی کوردستانی خۆرە لآت و هاتنە پال کوردستانی باشووری بەرپە چ دایهوه، چ بەئەوه ی له سنووری نیشانە کراودا حوکمداری سیاسی و نیرووی سەربازی خۆی دادەنا و جیگیر دە کرد، چ بەئەوه ی بە پارە و گفتی درۆ، تووی گومان و بێ باوەری و لاساری نواندنی بەرامبەر حوکومەتی کوردستان له نیو کۆر و کۆمە ل و بە تایبەتی له نیو خێلەکاندا، دەچاند؛ تەنانەت کاری خراپە ی گە ییشتە رادە یی؛ هەر دوا ی سێ مانگی، حوکمداریکی سیاسی خۆی - نە یاری حەفیدزادە - له سلیمانیییدا دامەزرا ند بۆ بەر هە لستی حوکومەتە ساواکە ی کوردستان. بەئەو پێیە له ئێرە بە دواوه حەفید زادە پەرۆشی پەرەسەندنی دەسەلاتە نیشان کراوه که و سەر بە خۆی کوردستان، ناچار بووه دەست بەتە خەباتی چە کداری و شۆرش! سەر ئەنجام له نیوان مایس - تەمووز ۱۹۱۹ز. دا، شۆرشە کە ی ناکام و خۆشی دیل کرا و حوکم درا بە خنکاندن تا گۆردرا بۆ زبندانی له دوورگە یێکی هیندستاندا. سلیمانیی پێتەختیش له نیوان حوزەیران ۱۹۱۹ز - ئەیلوول ۱۹۲۲ز. دا، بەتەواوی بوو بە داگیرکراویکی بریتانیا.

هەلبەت کاریگەری جەنگ و ئەنجام و گۆرینە گەرەکانی، خەباتی بیرو قەلەم و تەفەنگی کوردانی هۆشیار و بەگۆرتر کرد... له لایێکەوه خەبات له دژی تورکان له لایین کوردە ژیر و خانەدانەکانی کوردستانی باکوورەوه، له لایێکی دیهوه له دژی عەجەم له لایین نەتەوه پەرەره کارامەکانی کوردستانی خۆرە لآتەوه، هە لکەوتوو. بۆ کوردستانی باکوور، هەر دوا ی ژینی - بە نیو - دەستووری س ۱۹۰۸ز، خەباتی سیاسی و رۆشنییری چر سەری هە ل دایهوه و له نیوان ۱۹۱۸ز - ۱۹۲۰ز. دا کۆر و کۆمە لی سیاسی و رۆشنییری و گۆقار و رۆژنامە و چاپە مە نی هە لکەوتن، وەک (کۆمە لی بەرزیی کوردستان / کوردستان تعالی جمعیتی: س ۱۹۱۸ز - ۱۹۲۰ز)، (کۆمە لی کۆمە لی کورد / تشکیلات اجتماعی جمعیتی - س ۱۹۱۹ز)، (کۆمە لی کورد بۆ خۆتێندەواری و

بلاوکردنهوه/ کورد تعمیم معارف و نشریات جمعیتی - س ۱۹۱۹ز)، (کۆمه‌لی به‌رزى ژنانى کورد/ کورد کادینلار تعالی جمعیتی - س ۱۹۱۹ز) و کورانی به‌درخان پاشا میقداد مه‌دحت، ئەمین عالی، عه‌بدوورپه‌حمان و رۆشنبیره‌ ژیره‌کان، که‌مال فه‌وزی، مه‌مدوح سه‌لیم، ئەکره‌م جه‌میل پاشا و هاوه‌لانیان له‌ ریزی پیشه‌وه‌ بوون. (۸۱)

وینه‌ی ئەو بلاوکرانوانه‌ش، گۆقاری تورکیی کوردیی؛ (ژین؛ ژ - ۱؛ ۱۱/۷/۱۳۳۴ - ۱۶/۱۱/۱۹۱۸ز - ژ؛ ۲۵، ۲/۱۰/۱۹۱۹ز) که‌ همزه و موکسی و که‌مال فه‌وزی و مه‌مدوح سه‌لیم سه‌کار و سه‌رنوسه‌ر و خاوه‌ندی بوون! (۸۲) گۆقاری تورکیی، کوردیی، عه‌ره‌بیی، فارسیی، فرانسیی؛ (کوردستان؛ ژ ۱، ۱/۳۰/۱۳۳۵ - ۱/۳۱/۱۹۱۹ز - ژ ۱۹، ۳/۲۷/۱۹۲۰ز) که‌ خاوه‌ند و به‌رپرسی محمه‌د میه‌ریی و سه‌رنوسه‌ره‌که‌ی ئەرواسی زاده‌ محمه‌د شه‌فییق بوون! (۸۳) هه‌روه‌ها رۆژنامه‌ی تورکی کوردیی - رۆژانه و حه‌وتتویی - (ژین - ژ؛ ۱۹۲۰/۳/۲۵ - ۳۶، ۶/۲۱/۱۳۳۶ - ۲۱/۶/۱۹۲۰) که‌ همزه موسکی و ماوه‌یی مه‌مدوح سه‌لیم ده‌ریان کرد و خۆشی درێژه‌ی گۆقاری (ژین) ی باس کراوه، (۸۴) هه‌ردوویشیان له‌ بلاوکرانوانه‌کانی (کۆمه‌لی کورد بۆ خۆینه‌واری و بلاوکردنه‌وه) بوون... (۸۵)

سوره‌بیا به‌درخان - وه‌ک میقداد مه‌دحت و عه‌بدوورپه‌حمانی مامانی کوردپه‌روه‌ر و کارامه‌ له‌ ولاتی میسرده‌، به‌تایبه‌تی له‌ به‌رودوای ئاگرپه‌وه، که‌وت بووه‌ خه‌باتی سیاسی و رۆژانامه‌گه‌ریی، له‌ لاییکه‌وه‌ به‌ر له‌ کۆتایی جه‌نگ، رۆژنامه‌ی (کوردستان - ۱۲/۸/۱۹۱۷ز؛ تا (ژ - ۱۱، ۱/۲۸/۱۹۱۸ز) له‌ قاهیره‌دا ده‌رکرد، له‌ ئەوه‌ش پتر (کۆمه‌ل - پارتی سه‌ربه‌خۆبوونی کوردستان/ خۆببوون: س ۱۹۱۹ز - ۱۹۲۰ز) دامه‌زراند که‌ خۆی سه‌رکرتیری گشتی و عارف به‌گی ماردینی سه‌رۆکی بووه‌ و چالاکانه‌ له‌ به‌ر دوای په‌یمانی (سه‌قه‌ر) هوه‌ بۆ سه‌ربه‌خۆیی کوردستان تێ کۆشاوان. (۸۶)

له‌ کوردستانی خۆره‌ه‌لاتدا، بزاقیتی که‌ نه‌توه‌یی چه‌کدارانه‌ی ئازادیخوازیی کوردستان له‌ چنگی رژییمی عه‌جه‌م به‌سه‌رکردایه‌تی سه‌مکۆی سه‌ر خێلی شکاکی له‌ نیوان ۱۹۱۹ز - ۱۹۲۲ز. دا‌ پرووی دا‌ که‌ باژێره‌کانی (ورمێ، سه‌لماس، خۆی، مه‌هاباد، شنۆ و چه‌ندی دی) په‌ستگار کرا و له‌ ئەو ماوه‌یه‌شدا رۆژنامه‌یه‌کی کوردیی حه‌وتتویی سیاسی ئەده‌بیی هه‌والبه‌خش به‌نیوی (کورد - ژ؛ ۱، ۱۲ شه‌ووال ۱۳۳۸ک - ۶/۲۹/۱۹۲۰ز. ورمێ) ی ده‌رکرد که‌ محمه‌د تورجانی/ مه‌لا محمه‌د قزلیجی رێبه‌ری بوو.

هه‌رچه‌ند سه‌مکۆی ئازا و نه‌توه‌په‌روه‌ر، ئامانجه‌که‌ی گه‌وره‌ بوو، مخابن به‌رنامه‌یه‌کی

کۆک و پته‌وی نیوخۆیی نه‌بوو، وێراش که‌وتبووه‌ نیو پیسانی ده‌وله‌تانه‌وه، به‌لام وێرا نزیکه‌ی ده‌ ساڵ خه‌باتی کرد تا سه‌رئه‌نجام وه‌ک باب و باپیرانی که‌وته‌ ته‌له‌ی عه‌جه‌مه‌وه‌ و نامه‌ردانه‌ شه‌هید کرا!

له‌ کوردستانی باشووردا، به‌تایبه‌تی له‌ سه‌لیمانی داگیرکراودا، هه‌رچه‌نده‌ ده‌سه‌لاتی سیاسی و پروپاگه‌نده‌ی بریتانیا، بیکه‌م چاپخانه‌ و رۆژنامه‌ی کوردی حه‌وتتویی - به‌نرخ - به‌نیوه‌کانی (چاپخانه‌ی حوکومه‌ت) و رۆژنامه‌ی (پیشکه‌وتن - سه‌لیمانی؛ ژ ۱؛ ۲۹/۴/۱۹۲۰ز - ژ ۱۱۸؛ ۲۷/۷/۱۹۲۲ز) دامه‌زراند و فه‌رمانه‌وای سیاسی (سۆن Soane) ی کوردبیزاون سه‌ره‌رشتی ده‌کردن، هه‌روه‌ها خۆینه‌دن و نووسین له‌ دوو قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی باژێره‌که‌دا و له‌ داموده‌زگه‌کانی ئیداره‌دا کوردیی باو بوو، هه‌روه‌ها کاروباری ئابووری باژێره‌که‌ش ریکه‌خرا و بودجه‌ی سه‌ربه‌خۆی هه‌بوو، دیسان هێندێ ریکه‌ویان و زیراب ئاوه‌دان کرانه‌وه‌ و هانی کشتوکێل و بازرگانی دراو ئاسایشی خه‌لکی دا، به‌لام خه‌باتی سیاسی نیه‌نیانه‌ی کۆمه‌لانی نه‌توه‌په‌روه‌ره‌. بۆ سه‌ربه‌خۆیی کوردستان و ئازادیی حه‌فیدزاده‌ و ده‌ره‌په‌راندنی داگیرکه‌ر، هه‌ر درێژه‌ی هه‌بوو. بۆ وینه‌ به‌ره‌نجی کۆنه‌ ئەفسه‌ری عوسمانیی؛ جه‌مال عیرفانی نه‌توه‌په‌روه‌ر، چه‌ند کۆمه‌لانی به‌نیوه‌کانی (به‌رزى ولات، کوردستان، گزنگ فیداییانی کورد، وه‌ته‌نپه‌روه‌ران) کرد و چالاکییان نواندوه‌! (۸۱). هه‌روه‌ها له‌ هێندێ نه‌توه‌په‌روه‌ر و که‌سانی خانه‌دان؛ (کۆمه‌لی سه‌ربه‌خۆیی کورد) به‌سه‌ره‌رشتی په‌فیق حیلمی نه‌توه‌په‌روه‌ر دامه‌زرابوو! (۸۷)

به‌ره‌ی براوه‌ی جه‌نگ، به‌تایبه‌تی بریتانیا و فرانسه‌، له‌ لاییکه‌وه‌ بۆ هاته‌نده‌ی مه‌به‌ستی دووره‌ویان، له‌ گه‌ل تورکان ته‌واو ناکۆک بوون که‌ ئەو تێ ده‌کۆشا - هه‌ریمی مووسل - کوردستانی لێ دا‌پراوی سه‌ندیته‌وه، له‌ لاییکه‌ی دییه‌وه‌ گه‌لی کوردیش بۆ سه‌ربه‌خۆبوون تێ ده‌کۆشا. ئیدی بریتانیا چ له‌ لای تورکه‌وه، چ له‌ لای کورده‌وه‌ که‌وت بووه‌ به‌ر فشار، به‌تایبه‌تی که‌ ده‌نگ و داخوازیی گه‌ی کورد به‌هۆی شه‌ریف پاشای خه‌ندانه‌وه‌ گه‌بیه‌شته‌ (کۆنگره‌ی ئاشتیی گه‌لان - س ۱۹۱۹ز. پاریس) که‌ نیوبراو له‌ ۲۲/۳/۱۹۱۹ز. دا‌ یاداشتنامه‌یه‌کی دا‌ به‌کۆنگره‌که‌ و خۆی به‌نیونه‌ری گه‌لی کورد ئاشنا و (داوای دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی سه‌ربه‌خۆی کوردستان) ی ده‌کرد!. سه‌رئه‌نجام، بریتانیا به‌نیازی لارکردنی باری تورکان و - به‌روواله‌ت - قایل کردنی گه‌لی کورد، له‌ گه‌ل هاوه‌پمانه‌کانی، توانیی (په‌یمان سه‌قه‌ر Sêver - ۱۰/۸/۱۹۲۰) به‌سه‌ر تورکدا سه‌پینیت که‌ به‌نده‌کانی (۶۲، ۶۳، ۶۴) که‌لکی مافه‌ په‌واکانی کوردیان ده‌گرت.

بهندی (۶۲) ی گفتی دا که: خودموختاری بۆ ئەو نیوچانه دیاریی بگریت که زۆربهی دانیشتووکانی - له کوردستانی باکووردا- کوردن!

بهندی (۶۳) ی هه ره گرنگیش گفتی دابوو؛ دواى تى پهریونی سالى به سه ره په یمانه که دا، نه گهر کورد ویستی، ده توانی دهوله تی سه ره خۆی دا به زرتی!

به لām بریتانیا بۆ له قانون گرتن و خستنه گهری ئەم په یمانه چ ههنگاوێکی کارامه ی نه نا، به پێچه وانه وه - وێرای ناکۆکی نانه وه له نیو کۆمه له کانی کوردی باکووردا- له کوردستانی باشووردا سیاسه تی لکاندی به عێراقی عه ره به وه په پره وه ده کرد. بۆ وینه ئەوه ته له حوزه بیرانی ۱۹۲۱ ز. دا (پیرسی کۆکس Percy Cox) ی نوینه ری بالای بریتانیا له عێراقدا، به یاننامه ی چه ند به ندی ره سمییانه ی بلا و کردوو ته وه و راده گه تیت گۆیا؛ (بۆ سێ سالی دی مۆله تی سلیمانیی ده دا، ئایا قاییله له گه له عێراقی عه ره ب بیک بگریت- بلکیت- یان نا؟). (۸۸)

له لایێکی دیبه وه پریری دابوو؛ (فه یسه له کوری حسین) ی حیجازی ره گه ز- ده رکراو له سووریای داگیراوی فرانسه- به یینیته عێراق و بیکات به پاشا، ته نانه ت بی چاوو پووی گه یشت بووه راده بی، به زۆر و ساخته کاری، ده بو یست خه له کی کورد به پاشای خۆی بزانی، هه ره بۆ بیکه له ژیر باری داگیرکارییدا، ده نگ وه رگرتنیکی به جی هینا، به لām وه ک زۆربه ی خه له کی کورد لیبی به گومان و نه ناسباری بوون، که رکوک و به تایبه تیش سلیمانیی، ده نگیان بۆ نه دا. بۆ راستیش کۆمه له تیکی « ۲۰ » که سه ی ناسراوانی سلیمانیی، به ئاشکرا له ۱۹۲۱/۷/۲۰ ز. دا، فه رمانه وایی سیاسی بریتانیا یان له سلیمانییدا ئاگادار کرد که؛ (چونکه ئەو کارابه له ئەوان دووره و نایناسن، رانواندن پی ویست نازانن!) (۸۹). به لām بریتانیا به هه وای خۆیه وه له ۱۹۲۱/۱۰/۲۳ ز. دا (فه یسه له) ی هینا بۆ عێراق و کردی به پاشا، ته نانه ت له ۱۹۲۱/۱۰/۲۵ ز. دا حوکومه تیکی ده مه کیی ده ستردی بۆ عێراقی عه ره ب- له ژیر چاودیری خۆیدا- دامه زراند که که له کی ئامانجه دوور په وه کانی بگریت که بیکیکیان به ره له سستی مافه ره واکانی گه لی کورده!

بریتانیا له سه ره ئەم ریه بازیدا، له ۱۹۲۱/۱۱/۱۷ ز. دا، به نیوی (ئه نجوومه نی ئیداریی سلیمانیی) هه، چه ند که سیکی هه لێژارد بۆ به کاربردنیان له هه ره کاروباریکی سیاسی خۆیدا (۹۰)، به لām فشاری تورکان که له شکریان گه یشت بووه رواندز و فشاری گه لی کورد

و له نگیی باری سیاسی و سه ربازی - نه شهیده ویست قوربانیی- سه ربازی و دارایی زۆر بدات - رووی وه رگێرا بۆ به کاربردنی سیاسه تیکی نه رمتر به رامبه ره گه لی کورد... ئەوجا له لایێکه وه نه خشه ی کیشا بۆ لێ بوردن و نازادکردن و گێژاندنه وه ی حه فیدزاده مه حموود. له لایێکی دیبه وه، رێگه ی دا به هه له که وتنی بیکه م کۆمه له ی رۆشنبیری و کۆمه له یی - بنچینه ی مه به سته یسی سیاسی بوو- که (جه معیه ت کوردستان - سلیمانیی؛ ۱۹۲۲/۷/۲۱ ز) بوو به سه ره زکایه تی کۆنه ئەفسه ری عوسمانی ناسراو مسته فا پاشا مه له کی و ئەندامیه تی چه ندین که سی ده وله مه ند و ناسراو و رۆشنبیری سلیمانیی! ئەم کۆمه له ش- له گه له راگرتنی رۆژنامه ی (پنشه که وتن: سلیمانیی) رۆژنامه ییکی حه وتوویی کوردی که هیندی جاریش گوتاری تورکی و فارسیی ده نووسی، رۆژنامه ی (بانگی کوردستان - س ۱، ژ ۱، ۲ ی ئۆگستۆس ۱۹۲۲ ز) ی ده رکرد.

بریتانیا به پیتی نه خشه سیاسییه نوییه که ی، له ۱۹۲۲/۹/۵ ز. دا، پریری دا ده سه له تی سه ربازی و سیاسی داگیرکاریی خۆی له سلیمانییدا بکیشیته وه و له ئەو رۆژه دا کلیلی گه نجینه و ده سه له تی ئیداره ی دایه ده ست کۆمه له ی ناسراوی سلیمانیی که به (ئه نجوومه نی میلی سلیمانیی) و به سه ره زکایه تی شیخ قادری حه فید ناسراوه و ده سته جی کاروباری گرته خۆی که تا گه راندنه وه و ده سه له تی گرتنی حه فیدزاده مه حموود، ده ست به کاربوو ئەوی له سه ره تای مانگی ته شربی بیکه مده ده سته ی سه ره زکان - ئەنجوومه نی وه زیران- ی راگه یاند و خۆی به (مه حموودی بیکه م؛ مه لیکی کوردستانی جونووی) ئاشنا کرد.

له ئیره راوه خه باتی سیاسی و چه کداریی حه فیدزاده ی مه لیک بۆ جیه جی بوونی سه ره خۆیی و بیکگرتنی کوردستانی باشوور تا نیوه ی سالی ۱۹۲۴ ز. ی خایاند. له ئەو مه ودا یه دا، جاریکی دی شۆرشی چه کداری نواند، به لām سه ره نه نجام به پیلانی بریتانیا و به کاربردنی نیرووی خۆی و نیرووی هه وایی و (لیفی Leives) ی به کریگیرووی و چه ند په لیکی سوپای عێراقی عه ره ب (۹۱) له ۱۹۲۴/۶/۲۰ ز. دا ناچار بوو پسته ختی مه مه له که تی کوردستانی باشوور ده به سته وه بدات و خۆشی مه شخه لی شۆرشی سییه می له چیادا به ره وی بریتانیا - عێراقی عه ره ب، کرده وه. (بۆ دووباره نه بوونه وه و باسی پیلانه کان و رووداوه کان، بنۆره: نیوداران/ حه فیدزاده مه حموود!)

ئەوی هه ره گرنگه، بریتانیا و هاو په یمانه کانی، له بری له قانون گرتنی (په یمانی سه شه ره) و به ته نگه وه هاتنی مافه ره واکانی گه لی کورد - به تایبه تی دوا ی هیندی سه ره که وتنی تورکیا به سه ره ئه رمه ن و یۆناندا - له گه له تورکان رێکه که وتن و (په یمانی لۆزان

Luzzane؛ ۱۹۲۳/۷/۲۴) یان مۆز کرد که هه‌رگیز باسی مافه‌ره‌واکان و نیوی کوردی تیدا نه‌هات، بگره‌ په‌یانی سه‌قه‌ری فه‌رامۆش کرد!

جیگه‌ی زانینه؛ له‌ ماوه‌ی ده‌سه‌لانی حه‌فیدزاده‌ی مه‌لیکدا، سێ رۆژنامه‌ی کوردی - حه‌وتۆبی!!- زمان حال؛ (رۆژی کوردستان - ژ: ۱؛ ۱۰/۹/۱۹۲۲ز - ژ: ۱۵؛ ۱۹۲۳/۳/۳ز) و بیکه‌م رۆژنامه‌ی شو‌رشیگه‌ری؛ (بانگی حه‌ق - ژ: ۱؛ ۲۸ مارت ۱۳۳۹ز / ۱۹۲۳/۳/۲۹ز - ژ: ۳؛ ۱۲/۴/۱۹۲۳ز. ئەشکه‌وتی جاسه‌نه) و (ئومیدی ئیستیقلال - ژ: ۱، ۲۰ ئه‌یلوول ۱۹۲۳ز - ژ: ۲۵؛ ۱۸ ئاب ۱۹۲۴ز. سلیمانی) ده‌رچوون.

هه‌ر له‌ ئەو ماوه‌یه‌دا - وێرای به‌کاربردنی چاپخانه‌ی حو‌کوومه‌ت - له‌ فه‌رمانگه‌کاندا کاروباری نووسین به‌کوردیی و له‌ چهند قوتابخانه‌ی بیکه‌ سهره‌تایی و نیوه‌ندیشدا، خۆپندن به‌کوردیی بوون. ئالای کوردستانیش شه‌کاوه‌ بووه‌ و بیکه‌م پوولی کوردستانیش - له‌ سالی ۱۹۲۳ز. دا - بۆ کاروباری فه‌رمانگه‌کان نه‌ک پۆسته‌ چاپ و به‌کاربرا، به‌لام چ کۆمه‌له‌ی بیکه‌ی سیاسی و رۆشنییری ئاشکرا و نه‌ینی هه‌له‌که‌وتوه‌، ته‌نانه‌ت (کۆمه‌له‌ی کوردستان - س ۱۹۲۲ز) هه‌ر دوای گه‌راندنه‌وه‌ی حه‌فیدزاده‌ بۆ کوردستان و ده‌سه‌لات گرتنه‌وه‌ی، پووکاوه‌ته‌وه‌، بگره‌ په‌کی که‌وتوه‌!

۱/۸/۱ - ۳/۱۹۲۴ - ۱۹۳۲ز

دوای (په‌یانی لوزان) ی زۆرداران، هیواکانی گه‌لی کورد به‌داد په‌روه‌ری ولاته‌ زله‌کان و به‌تایه‌تی بریتانیا، رووی له‌ کو‌تیره‌بونه‌وه‌ کرد و به‌راستی قوتابخانه‌ی بیکه‌جبار سه‌خت هاوته‌ پێشه‌وه‌. وێرا له‌ هه‌مان هه‌لدا، هۆش و بیری نه‌ته‌وه‌یی و په‌وایی مافه‌کانی ئەم گه‌له‌، له‌ دڵ و گیاندا، زیندوو، وره‌یش هه‌ر به‌هێز بوو!

له‌ کوردستانی باکووردا که‌ به‌شی زۆری کوردستانه‌، ئەو دووهم رێبازه‌ی - بیکه‌میان بۆ کوردستانی سه‌ره‌خۆی تی ده‌کۆشا - که‌ لایینی خودموختاری له‌نیو توركیادا، گرت بوو کاتی دلتیا بوو له‌ پووجه‌لی گه‌ت و به‌لینه‌ درۆکانی که‌مال ئەتاتورک له‌گه‌ل کورد - له‌ ۱۹۲۴/۳/۲ز. دا حوکمرانی خه‌لیفایه‌تی هه‌له‌وه‌شاندوه‌ و کۆماری توركیای دامه‌زراند - ئەو رێبازه‌ ناچار بوو خه‌باتی چه‌کداری بگرته‌ به‌را، ئەوه‌ بوو له‌ سالی ۱۹۲۵ز. دا به‌سه‌رۆکایه‌تی شیخ عه‌بدولقادی شه‌مدینی، شو‌رشی هه‌لگیرساند، به‌لام ته‌نیا بالی و دو‌پنده‌ی رۆژی ئەتاتورکی داگیرکه‌ر و گوشت و گوشتاری زۆری هاریکاری فرانسه‌،

بگره‌ یارمه‌تی رۆژی به‌لشه‌فیش، هه‌موو کاریکیان کرد ئەو شو‌رشه‌ په‌وایه‌ بکو‌رتیه‌وه‌ و سه‌رانی و ده‌یان خانه‌دان، رۆژنامه‌وان، ئەفسه‌ری کورد له‌ سیداره‌ بدرین! ئیدی له‌ ئەو هه‌له‌شه‌وه‌ هه‌تا قسه‌ و نووسینی کوردی قه‌ده‌غه‌کراو هه‌رچی زۆردارییه‌ به‌سه‌ر کورددا باری!

له‌ ئەو هه‌لانه‌دا - شو‌رشی حه‌فیدزاده‌ش به‌چیاوه‌ بوو - بریتانیای ها‌وپه‌یمان و چاودێری عی‌راق، هه‌له‌په‌ی بوو کیشه‌ی به‌نیو هه‌ریمی مووسل به‌هۆی (کۆمه‌له‌ی گه‌لان) هه‌و به‌ریتنیه‌وه‌! سه‌یریش ئەوه‌یه‌ بریتانیا به‌رواله‌ت دژی ئەو کردارانه‌ی توركیا بوو، که‌چی خۆی و له‌شکری عی‌راق و به‌کری گه‌راوه‌کانیان سه‌رگه‌رمی کو‌ژاندنه‌وه‌ی شو‌رشی حه‌فیدزاده‌ بوون.

کۆمه‌له‌ی گه‌لان، له‌ سه‌ره‌تای سالی ۱۹۲۵ز. دا، لیژنه‌ی بیکه‌ی سێ که‌سیی راسپارد بۆ ده‌نگ و ده‌گرته‌ی خه‌لکی، داخۆ به‌ کامیان قاییلن؛ توركیا یان عی‌راق هه‌ریمی به‌نیو مووسلی به‌ریکه‌وت!

له‌ ئەوی ده‌میدا؛ کۆمه‌له‌ی بیکه‌ی سیاسی ئاشکرا - له‌ باژیری مووسلیش به‌هه‌مان نیوه‌وه‌ - به‌نیوی (کۆمه‌له‌ی به‌رگری له‌ نیشتمان/ جه‌معیه‌تی موذافه‌عه‌ی وه‌ته‌ن - کوردی - سلیمانی سه‌رۆکی بوو. کۆمه‌له‌که‌ش که‌ دوای گه‌راندنه‌وه‌ی لیژنه‌که‌ له‌ کار که‌وت، ده‌نگی هه‌له‌په‌ی - گۆیا - هه‌ریمی مووسل که‌رتیکی ته‌واوکه‌ر و جو‌ی نه‌بووی عی‌راقه‌! به‌لام لیژنه‌که‌، له‌ لی کۆلینه‌وه‌ی خۆیدا نووسیبوو: (له‌ باریکدا ئەگه‌ر چاودێری کۆمه‌له‌ی گه‌لان ته‌واو بوو، دوای پرانه‌وه‌ی ماوه‌ چوار سالییه‌که‌ی په‌یانی نیوان عی‌راق و بریتانیا، به‌لینی ئیداره‌ی بیکه‌ی نیوچه‌یی به‌کورد نه‌دری، خه‌لکیکی زۆری کورد، توركیان پی‌ باشتر ده‌بی له‌ عه‌ره‌ب!) (۹۲)

کۆمه‌له‌ی گه‌لان که‌ له‌سه‌ر په‌نجی هیزی بریتانیا ده‌سوورایه‌وه‌، باسه‌که‌ی به‌لای ئامانجی بریتانیا - عی‌راقدا داشکاند و له‌ ۱۹۲۵/۷/۶ز. دا باوه‌ری هینا به‌لکاندن - هه‌ریمی مووسل - کوردستان به‌مه‌مله‌که‌تی عی‌راقه‌وه‌.

به‌رواله‌تیش لیژنه‌ی سنوور کیشان له‌مه‌ر کورد پێشینیازی کردبوو؛ (پێوسیسته‌ ئاره‌زووه‌کانی کورد له‌چاو بگیری و فه‌رمانبه‌رانی په‌گه‌ز کورد بۆ ئیداره‌ی ولاته‌که‌یان دا‌بنین و پێوسیسته‌ به‌عه‌داله‌ت خۆپندن له‌ قوتابخانه‌کاندا به‌ش بکریت و له‌ کاروباری کارگوزاریشدا، زمانی کوردی به‌ره‌سمه‌ن بناسریت!) (۹۳)

وێرای دابهش کردنه نارپهواکهی کوردستان، خه‌لکانیکی خانه‌دان، مولکدار، دهره‌به‌گ، بازرگان، کۆنه‌فهرمانبه‌ر و ئەفسه‌ری عوسمانی، هێندێ رۆشنبیری کوردستانی باشوور هه‌بوون که تا راده‌یێکی باش به‌رامبه‌ر به‌ بریتانیا نه‌رم و دل‌شیشیان به‌چاکی (!!) و به‌تایبه‌تیش به‌سییهم برگه‌ی برپاره‌که‌ی کۆمه‌له‌ی گه‌لانه‌وه‌ بوو که ده‌بێژێ: (له‌ حوکومه‌تی بریتانیای خاوه‌ند ده‌سه‌لاتی چاودێری کردنی عێراق داوا بکریت، ئەو ته‌گبیره‌ ئیدارییه‌ دلنیا و زامانه‌ بۆ دانیشته‌وه‌کانی کورد، بخاته‌ به‌رده‌م ئەنجومه‌نه‌که‌ که لیژنه‌ی لی کۆلینه‌وه‌ له‌ دوا ئەنجامدا حوکمی ئیداره‌یێکی نێوچه‌یی راسپاردبوو!) (٩٤)

دوا‌به‌دوای ئەو رووداوانه‌، ئەو جووره‌ خه‌لکه‌ باس کراوه‌ که به‌راستی هه‌ر له‌ دوا‌ی ئاگره‌ست و یێکه‌م حوکومه‌تی کوردستان و داگیربونی سلیمانییه‌وه‌ -به‌رۆشناتی که‌لکی چینایه‌تیان- وه‌ک ده‌سته‌یێکی لایینگری به‌کاربردنی سیاسه‌ت له‌ گه‌ل ئینگلیز، خوێان‌ده‌نوواند و که‌پری پاشایه‌تی عێراقیشیان په‌سه‌ند ده‌کرد... ئەمانه‌ وه‌ک لایینگری هه‌فیدزاده‌ نه‌بوون، هێندێ ده‌ستکه‌وتیشیان له‌ یێکه‌م پارله‌مان (س ١٩٢٥ ز) و پله‌وپایه‌یان له‌ داموده‌زگه‌کانی ده‌وله‌تی عێراقدا ده‌ستگیر بوو. هێندێ به‌جموجۆلی سیاسی - ئاشکرا و نه‌ینییه‌وه‌، هێندێکی دی به‌خوێردنه‌ پێش له‌ رۆژنامه‌کاندا، خوێان‌ده‌نوواند!! به‌لام نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ره‌ راسته‌قینه‌کان-ئه‌که‌ر خوێراستانی تیکه‌لی نه‌بووین- پشتیوانی خه‌باتی هه‌فیدزاده‌ و مافه‌ره‌واکانی نه‌ته‌وه‌که‌ بوون و هه‌ر یێکه‌ له‌ لای خوێبه‌وه‌ په‌رۆشی خزمه‌تی خه‌لکه‌که‌ بوو، به‌تایبه‌تی بۆ هاندانی خوێندن و بلاوکردنه‌وه‌ی رۆشنبیری!

جێگه‌ی باسه‌، هه‌ر دوا‌ی داگیرکردنی سلیمانی، ده‌سه‌لاتی داگیرکه‌ر و هاوده‌نگه‌کانی له‌ ئەو جووره‌ خه‌لکه‌ نێوبراوه‌، رۆژنامه‌یێکی حوکومه‌تی -کوردی- هه‌وتۆی؛ (ژێانه‌وه - ژ: ١٨/٨/١٩٢٤ ز - ژ: ٥٦، ١٤/١/١٩٢٦ ز) (٩٥) ده‌رچوواندوه‌ که -وێرای نرخی سیاسی و ئەده‌بیه‌ی رۆژنامه‌نووسیه‌ی بۆ ئەمرۆ- سه‌رگه‌رمی پرۆپاگه‌نده‌ی چاک بۆ ئینگلیز - عێراق و خراب بۆ هه‌فیدزاده‌ مه‌حمودی شوێشگێت بوو که به‌ (لات و لووت، چه‌ته‌، دز) له‌ قه‌له‌م ده‌دا!

هه‌ر له‌ گه‌رمه‌ی باسی کێشه‌ی مووسلێشدا (!!)، کۆنه‌ ئەفسه‌ری عوسمانی و ئەفسه‌ری ده‌ستبه‌رداری دووه‌م شوێشی هه‌فیدزاده‌؛ سالح زه‌کی ساحیحقران له‌ به‌غداددا گوێشار -نیو مانگه‌-ی کوردی و عه‌ره‌بیه‌ی و تورکی (دیاری کوردستان - ژ: ١١/٣/١٩٢٥ - ژ: ١٦؛ ١١ مایس ١٩٢٦ ز)ی ده‌کرد!

کۆنه‌ ئەفسه‌ری عوسمانی و سه‌رۆک -وه‌زیر-یکی دووه‌م حوکومه‌تی هه‌فیدزاده‌؛ مسته‌فا پاشا یامه‌لکیش - له‌ ١٧/٦/١٩٢٣ دا له‌ گه‌ل چۆل کردنی سلیمانی بوو به‌غدادنشین!! -یێکیکی هه‌ره‌ ده‌نگ به‌رزی نیو ئەو جووره‌ خه‌لکه‌ باس کراوه‌ بوو که گۆیا (ئینگلیز ئێسکی کوردان ناشکینێ!!) (٩٦) و دوا‌ی لکاندنه‌که‌ش سه‌رگه‌رمی کرد و کۆشی سیاسی و رۆژنامه‌نووسیه‌ی ئاشکرا و نه‌ینیه‌ی بوو. هه‌ر له‌ ئەو پێناوه‌ و به‌ئه‌وه‌ باوه‌رپه‌وه‌ - که‌ پری سۆزی نه‌ته‌وه‌ییش بوو- له‌ به‌غداددا سه‌رله‌نوێ رۆژنامه‌ی جارانی؛ (بانگی کوردستان - ژ: ١٤-١؛ ٢٨/١/١٩٢٦ ز - ژ: ١٤-٣؛ ١/٤/١٩٢٦ ز)ی ده‌کرد. به‌لام وێ ده‌چێ - وه‌کو رهنجی سیاسی زۆری به‌ری نه‌گرت!! -بیروباوه‌ره‌کانی که‌لکی ئەو باره‌ نوێانه‌ی رۆژگاره‌که‌ و دوا رۆژی نیازه‌کانی بریتانیا- عێراقی چاودێر کراوی نه‌گرت بێ، بۆ یێکا هه‌ر زوو و بۆ به‌ره‌و دوا رۆژنامه‌که‌ی راگیرا و له‌ کار که‌وت!

وێرا - وه‌ک پر باوه‌رم- هه‌ر هاوبیره‌کانی ئەو بوون کۆمه‌له‌یێکی سیاسی نه‌ینیه‌ی؛ (کۆمه‌لی پێشکه‌وتنی کوردان - س ١٩٢٦ ز. سلیمانی) یا دامه‌زراند! کۆمه‌له‌ وه‌ک به‌رنامه‌ی سیاسی دیاره‌ و دامه‌زرتنه‌کانی نیویان ونه‌؛ بێ سه‌له‌مینه‌وه‌ جه‌خت بۆ (پاراستنی مافه‌ره‌واکانی کورد) ده‌کات، به‌لام سه‌ر ئەوه‌یه‌؛ (بۆ پێشکه‌وتنی میلله‌تی کورد، په‌هه‌ری خوێ ئەمرۆ حوکومه‌تی بریتانیا ده‌ناسێ!!). که‌چی به‌ئه‌وه‌ باوه‌رپه‌شه‌وه‌ - دوا‌ی ناسینه‌وه‌ی له‌ لایین موته‌سه‌رپریفیه‌تی سلیمانییه‌وه‌ - قه‌ده‌غه‌ کراوه‌ و بۆ به‌ره‌و دوا‌ په‌ک خراوه‌! (بۆ تی گه‌یشتنی بنۆره‌ ئەم کتێبه‌: به‌رنامه‌ی سیاسی جه‌معیه‌ی ای پێشکه‌وتنی کوردان!).

هه‌ر له‌ ئەوێ ده‌میدا، ده‌موده‌ست - وه‌ک له‌ بری کۆمه‌له‌ی پێشکه‌وتن بێ!!- سی که‌سی ناسراو و رۆشنبیر و لایینگری مسته‌فا پاشا یامه‌لکی، داوایان داوه‌ به‌ وه‌زاره‌تی کاروباری نێوخۆی عێراق بۆ دامه‌زراندنی کۆمه‌له‌یێکی رۆشنبیری و کۆمه‌لی به‌نیوی (کۆمه‌لی زانستی کوردان - سلیمانی) یه‌وه‌ و وه‌زاره‌ته‌که‌ له‌ ٢٤/٢/١٩٢٦ دا رێگه‌ی پێ دراوه‌! وێ ده‌چێ بریتانیا - عێراق ئەم کۆمه‌له‌یه‌ و هاوتایان په‌سه‌ند بووی بۆ به‌رگرتن، هه‌روه‌ها چاودێری کردنی هه‌ر جموجۆلیکی سیاسی نه‌ینیه‌ی و نواندنی لافی گۆیا رێزی رۆشنبیری کورد ده‌گرن، بۆ یێکارێگه‌ی دامه‌زراندنی هه‌مان کۆمه‌له‌یان داوه‌ له‌ (که‌رکووک، پردی/ ئالتون کۆپری) دا!! (٩٧)

هه‌ر له‌ ئەو رۆژگارانه‌شدا، له‌ کۆنه‌ پێته‌ختی میرنشینی سۆران؛ (رواندز) دا، بۆ یێکه‌م جار له‌ میژویدا، نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر حسین حوزنی موکریان، به‌ره‌نج و ده‌رامه‌تی خوێبه‌وه‌

چاپخانه ییتک و گوڤار - مانگانه!!-ی کوردیی (زاری کرمانجی - ژ: ۱، ۱۹۲۶/۵/۲۵ - س ۱۹۳۲ ز) دامه‌زاند که له پیناوی بییری نه‌ته‌وه‌یی و وشه‌ی کوردیییدا چه‌رمه‌سه‌ریی و مال کاول بوون، گرتنی چیژت! بهر له ئەمیش رۆژنامه‌ی (ژیانه‌وه) ی گۆیا سهر به‌شاره‌وانیی سلیمانیی، له لایین مۆته‌سه‌رپریف و سه‌رۆکی کۆمه‌لی زانستییه‌وه نیوه‌که‌ی گۆردرا بۆ (ژیان - ژ ۱، ۱۹۲۶/۱/۲۱ - ژ ۵۵۳، ۱۹۳۸/۳/۱۰. سلیمانیی) که ویرای دهرنه‌که‌وتنی نیوی که‌سی، وی ده‌چی - به‌پیتی قسه‌ی خۆی - دوا‌ی ماوه‌ییکی که‌م، پیره‌میرد بوو‌بیت به‌خواه‌ند ئیمتیا‌زی، که ههر ئەو له ۱۹۲۶ ز - ۱۹۲۸ ز - ۱۹۷۳ ز. دا، جارێ با‌وه‌رپیتکرا‌و و جارێ سه‌رۆکی کۆمه‌لی زانستییه‌وه بوو!

دزه دابه‌شکه‌ره‌کانی کوردستان، له ئەو هه‌لانه‌دا که‌وتبوونه گه‌رمه‌ی خۆسازدان بۆ به‌رگرتن و سه‌رکو‌تکردنی هه‌موو جو‌ره‌ خه‌باتیکی سیاسی و به‌تایبه‌تی چه‌کداری گه‌لی کورد. له ئەم پیناوه‌شدا بچ سله‌مینه‌وه که‌وتنه په‌یمان گری‌دان. بۆ وینه له ۱۹۲۶/۶/۵ ز. دا؛ په‌یمانێ له نیوان بریتانیا و عیراق له لایین و تورکیا له لایینیکی دییه‌وه، له (ئه‌نکه‌را) ی پیتته‌ختی نویی تورکیادا مۆر کرا.

به‌نده‌کانی؛ به‌تایبه‌تی بره‌گی دوانزه‌ی به‌ناشکرا جه‌خت ده‌کات؛ (هه‌ردوو لا گف‌ت و په‌یمان به‌ییک ده‌ده‌ن که‌ خو‌بان دوور بگرن له هه‌ر پیتوه‌ندیی که‌ شیتوه‌ییکی دیبلۆماتی نهرمی هه‌بێ له‌گه‌ڵ سه‌رخپیل و شیخ و ئەندامه‌کانی خپله‌ خو‌ ولاته‌که‌یان. هه‌روه‌ها هه‌ردوو لا به‌هیچ شیتوه‌یی ریتکه‌ ناده‌ن له نیوچه‌کانی سنوورباندا هیچ جو‌ره ریتک‌خراوی، پروپاگه‌نده‌یی، کو‌بوونه‌وه‌یی هه‌لبه‌که‌وی که‌ دژی ییتکی له ئەو دوو ولاته‌ ده‌کری!!). (۹۸) ئەمه‌ش سه‌ره‌تای هاریکاری عیراق - تورکیا بوو له دژی گه‌لی کورد و بزاقی نه‌ته‌وه‌یی رستگاریخو‌ازی!

له لایینیکی دیوه‌وه، له ۱۹۲۶/۴/۲۶ ز. دا (په‌یمانامه‌ی دۆستییه‌ی و پاراستنی ئاسایش) له تاراندا له نیوان تورکیا و ئیراندا مۆر کرا. به‌نده‌کانی ئەم په‌یمانامه‌ش سه‌رگه‌رمی داریشتنی سیاسه‌تیکی ها‌وبه‌ش بوو له دژی گه‌لی کورد و سه‌رکو‌تکردنی بزاقی رستگاریخو‌ازی.

به‌ندی شه‌شه‌می په‌یمانه‌که‌ راده‌گه‌ییتی؛ (هه‌ردوو لا گف‌ت و په‌یمان ده‌ده‌ن، هه‌رچی له وزه‌یاندا هه‌یه به‌کاری به‌ن بۆ کو‌تایی پی هیتانی ئاژاوه و تاوانکاری و پیلانگه‌یری که

خپله‌کان له نیوچه‌کانی سنووردا ده‌بکه‌ومین و هیویری و ئاسایشی ئەم دیو و ئەو دیوی سنوور ده‌شیتوین!!) (۹۹).

پیتوه‌ندییه‌کانی فرانسه‌ی چا‌ودیریکه‌ر - ماندا‌تۆر-ی سووریا له‌گه‌ڵ تورکیا به‌ره‌و پیتسه‌کو‌تن چوون کاتی له ۱۹۲۶/۴/۳۰ ز. دا، ریتکه‌وتنه‌نامه‌ی (دۆستییه‌ی و پیتوه‌ندییه‌ی ها‌وسیی) ان له ئەنکه‌ره‌دا مۆر کرا.

ریتکه‌وتنه‌نامه‌که‌ رو‌شنایی ده‌دات که هه‌ردوو لا ییتک‌دگیرن (دژی ئەو که‌س و ریتک‌خرا‌وانه‌ بووه‌ستنه‌وه که‌ خه‌بات و هه‌ره‌شه‌ ده‌که‌ن و په‌لاماری ییتکی له ئەو دوو ده‌وله‌ته‌ ده‌ده‌ن!) (۱۰۰). ئەمه‌ ویرای - پاشکۆی په‌یمانامه‌که‌ - پرۆتۆکۆلی ژماره‌ هه‌شت به‌نیوی (چا‌ودیری سنوور) هه‌وه که‌ بره‌گه ۱-۴ ی هه‌مووی له دژی خه‌باتی گه‌لی کورده‌... ته‌نانه‌ت بره‌گی چواره‌می ده‌لیت؛ (ئه‌گه‌ر هاتو‌ییتکی یان ده‌سته‌ییکی چه‌کداری تا‌وانبار کرا‌و به‌یاساشکینی، له نیوچه‌کانی سنووری ییتکی له ئەو دوو ولاته‌دا هه‌لاتن بۆ لای ولاتی دووم، ئەوه پی وسته‌ ولاته‌که‌ به‌خو‌بان و چه‌ک و هه‌ر ده‌ستکه‌وتیتکه‌وه، ته‌سلیمی ولاته‌که‌ی دی بکاته‌وه که ئەوان خو‌ولاتی ئەون!) (۱۰۱)

له ئەو هه‌لانه‌دا و له پایزی ۱۹۲۶ ز به‌دوا‌وه، رو‌شنبیر، نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ره‌کانی کوردستانی باشوور، که‌وتبوونه خو، بۆ وینه کۆمه‌لیکی نه‌ته‌وه‌یی سیاسی نه‌یینی (کۆمه‌له‌ زه‌رده‌شت - سلیمانیی) دامه‌زرا. نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ره‌ مسته‌فا ساییب. له ژیننامه‌ی خو‌یدا لیبی نووسیه‌وه: «خۆی، له‌گه‌ڵ هیندی خو‌پنده‌وار و پی گه‌یشتوویی ولاته‌دا کۆمه‌لیکیان پیتکه‌وه‌نا به‌نیوی «کۆمه‌لی زه‌رده‌شت» هه‌ بۆ خزمه‌تی میلله‌ته‌که‌ و ولاته‌که‌! له‌گه‌ڵ کورده‌کانی سووریا و لوینان و ئیراندا و له‌نیو کوردستاندا، ناسیاویی و ها‌وبیرو‌را، مونسه‌به‌تیان په‌یدا کرد و ده‌ستیان کرد به‌بلا‌وکردنه‌وه‌ی په‌یمانامه‌ و نه‌شه‌رات به‌نیو دیتها‌ت و خپله‌کانی کورده‌ بۆ هه‌ول و ته‌قه‌للادانی سه‌ندنی حه‌ق و حوقو‌قی میلله‌ته‌که‌ و شیخ مه‌حمودی حه‌فید ئەندامی کۆمه‌له‌که‌ بوو. کۆمه‌له‌که‌ هانیان ده‌دا که دا‌وای حه‌ق و حوقو‌قی میلله‌ته‌که‌ بکات به‌مه‌رجی «موختاریه‌تی ئیداره» به‌کورد بدری!» (۱۰۲)

هه‌لبه‌که‌وتنی ئەم کۆمه‌له‌که‌، بی گومان هینده‌ی شو‌رشی حه‌فیدزاده مه‌حمود بۆ بریتانیا - عیراق ترسناک نه‌بوو، بۆییکا به‌رگرتنی ئەو کۆمه‌له‌به‌ مه‌به‌ستی هه‌ره‌ گه‌وره‌ی نه‌بوو! - په‌یمان و ریتکه‌وتنه‌کانی باس کرا و، دوژمنه‌کانی پتر به‌هیزتر کرد به‌تایبه‌تی بریتانیا - عیراق که‌ ویرای به‌هیزی و پر تیفاقیان و به‌کاربردنی نیرووی هه‌وایی بریتانیای توانا، سیاسه‌ت و پروپاگه‌نده‌یان گه‌رمتر کردبوو!

له لایبکوهه هه‌رچی ناتۆره‌ی خراپه له دژی هه‌فیدزاده‌یان بلاو ده‌کرده‌وه. له لایبکی دییه‌وه سه‌رخیل و ده‌ره‌به‌گه‌کان و خۆینده‌واره هه‌له‌په‌سته‌کانیان له‌خۆ نزیک ده‌کرده‌وه، به‌پاده‌یی تا خزمانی هه‌فیدزاده‌بیشیان ده‌سته‌مۆ و رازی کردبوو، لییان کشانده‌وه و شیخ قادری برای نمونه‌بیککی دیاره.

وێرا خۆراستانی‌ش سیاسه‌تبان له‌گه‌ڵ هه‌فیدزاده‌ خۆی به‌کار ده‌برد و نامه و نامه‌کاریان له‌گه‌ڵ ده‌گۆرییه‌وه.

وێ ده‌چی هه‌فیدزاده‌ی بێ ده‌رامه‌ت و تیفاقی جه‌نگ و نه‌بوونی دراوسێیه‌کی دۆست، هه‌روه‌ها هه‌ره‌شه‌کانی ئه‌و هاوپه‌یمانانه، هه‌موو کاریکیان به‌هه‌فیدزاده‌ کردبیت که باوه‌ر بکات شه‌ری چه‌تانه و به‌ره‌ه‌لستی له‌ وزه‌دا نه‌ماوه، هه‌ر بۆیکه‌ -به‌تایبه‌تی دوا‌ی نه‌رمی نواندنی و ئازادکردنی فره‌که‌وانیکی برتانیا‌یی- به‌دان و ستاندن قاییل بوو و له‌ نیوه‌ی ساڵی ۱۹۲۷ز. دا، ده‌ستی له‌ شو‌رش هه‌لگرت و به‌پیتی چه‌ند مه‌رجیکی ساکار و خۆبی، بپیار درا ده‌ست له‌ کاروباری سیاسه‌تی برتانیا - عی‌راقه‌وه وه‌رنه‌دات و دووره‌وپه‌رتیز له‌ گوندیکی سه‌ر سنووری کوردستانی خۆره‌ه‌لات دابنیشیت!

وه‌ک به‌ره‌ی دو‌ژمانی کورد ئه‌م سه‌ره‌که‌وتنه‌یان بۆ هاته‌دی، خانه‌دان و رو‌شن‌بیره نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ره‌کانی کوردستان، به‌هه‌یوای شکاندنی په‌رژینه‌کانی داگیرکه‌ران و راپه‌راندنی ئه‌وپه‌ری جه‌ماوه‌ر و هه‌ینانه‌دی مافه‌کانی گه‌لی کورد، که‌وتنه‌خۆ! ئه‌وه‌بوو هه‌ر له‌ دوا‌ی دانیشتنه‌که‌ی هه‌فیدزاده‌وه، (کۆمه‌ڵ - پارتی خۆبیبوون) له‌ دوا‌ی (کۆنگره‌ی س ۱۹۲۷ز. لوینان) به‌سه‌ره‌که‌یه‌تی سو‌ره‌بیا به‌درخان - ئه‌وکاته له‌ ئه‌مه‌ریکا ده‌ژیا- خه‌باتی نه‌ته‌وه‌یی له‌ به‌شه‌کانی کوردستانی داگیرکرا‌وا گه‌رمتر و چ‌تر بوو، عه‌لی ئی‌حسان پاشا راسپێردرا بۆ (ل‌قی کوردستانی باکوور) و جه‌لاده‌ت به‌درخان به‌سه‌ره‌وکی (ل‌قی حه‌له‌ب، سو‌ریا) و مسته‌فا شه‌وقی په‌مه‌زان به‌سه‌ره‌وکی (ل‌قی به‌غداد) و (مسته‌فا سایب) یش - وه‌ک به‌لگه‌ی بریتانیا‌یی جه‌خت ده‌کات - سه‌ره‌وکی (ل‌قی سلیمانی) و محمه‌د په‌مزی، مامه‌ند که‌رکووکی سه‌ره‌وکی (ل‌قی هه‌ولێر) بوون. وه‌ک به‌لگه‌نامه‌ بریتانیا‌ییه‌که‌ش به‌ده‌سته‌وه‌ دیاره؛ (کۆمه‌لی زه‌رده‌شت) پالی داوه‌ به‌ئهم کۆمه‌له‌ نوییه‌وه (خۆبیبوون) که به‌هۆی و ئه‌ندامیکی ناپاکییه‌وه، نیوی ده‌سته‌ی سلیمانی و هه‌ولێر و ئه‌ندامه‌کانیان بۆ کاربه‌ده‌سته‌کانی ئینگلیز ئاشکرا و دیسان و به‌هۆی به‌یاننامه‌که‌وتن له‌ مسته‌فا سایب - سه‌ره‌تای ۱۹۲۹ز - کۆمه‌له‌که‌ی سلیمانی ئاشکرا بووه و خۆبیشی ئاواره‌ی باژێره‌کانی باکوور و باشوور و نیوه‌ندی عی‌راق کراوه (۱۰۳)

دوا‌ی ده‌ست هه‌لگرتن و گۆشه‌گیری هه‌فیدزاده، به‌راستی قۆناغیکی نوی و بارگران له ژینی گه‌لی کوردی باشووردا سه‌ری هه‌ل دا!

رووداوه‌کان ده‌یسه‌لمێن؛ به‌تایبه‌تی به‌ره‌ی لایبنگری سیاسه‌ت به‌کاربردن له‌گه‌ڵ بریتانیا و دل‌خۆش به‌پیاره - پ‌رگه‌سه‌- که‌ی کۆمه‌له‌ی گه‌لان، هاتنه‌ پێشه‌وه‌ بۆ نواندنی جموجۆلی ئاشکرا تا به‌ئه‌و رێگه‌یه‌ی باوه‌ریان پێ هه‌یه، که‌م تا زۆر مافه‌کانی گه‌لی کورد ده‌ستگیر بکه‌ن.

ده‌سته‌بیککی ئه‌و به‌ره‌یه، چه‌ند ئه‌ندام پارله‌مانیکی کورد بوو، له‌ ئه‌و رو‌ژگاره‌دا ده‌نگ و قه‌له‌می به‌رز دیاربوو که‌ به‌ر له‌ چالاکییه‌کانی له‌ لایین رو‌ژنامه‌نووسی کوردییه‌وه په‌خنه‌ی توندی لێ گیرا.

چالاکی‌ش به‌تایبه‌تی له‌ ساڵی ۱۹۲۸ز به‌دواوه‌ ده‌ستی پێ کرد و محمه‌د ئه‌مین زه‌کی -میژوونووس- ده‌ستپێشخه‌ری نواند که‌ له‌مه‌ر ناته‌واوییه‌کانی زۆریه‌ی قوتابه‌خانه که‌مه‌کانی کوردی و دواکه‌وتنی خۆینده‌واری، هه‌روه‌ها - به‌به‌لگه‌ی راسته‌وه - له‌ نیسانی ۱۹۲۹ز. دا یاداشتی په‌سمیانه‌ی داوه‌ به‌پارله‌مانی عی‌راق.

له‌ مانگی نیسانی ۱۹۲۹ز. شدا چه‌ند ئه‌ندامیکی دی سکالا‌نامه‌یان داوه‌ به‌سه‌ره‌وه‌زیرانی عی‌راق و به‌ره‌و رووی نوێنه‌ری بالای بریتانیا له‌ عی‌راقدا، کردوه‌ته‌وه! له‌ ئه‌م سکالا‌یه‌دا وێرای داخواری بۆ دامه‌زاندنی ده‌زگه‌بیککی گشتیی بۆ سه‌ره‌رشتی خۆیندن له‌ کوردستاندا، هه‌روه‌ها دا‌بن کردنی بودجه‌ی پێ و یست بۆ لیواکانی کورد و ده‌ستکاری کردنی هیندی قانونی وه‌ک (قانونی زه‌وی و زار)، داخوارییه‌کی گرنگیان ئه‌وه‌یه؛ لیوایکی نوی به‌نیوی (لیوای ده‌وک) هه‌و دا‌به‌زری و لیواکان؛ (ده‌وک، سلیمانی، که‌رکووک، هه‌ولێر بیک بخه‌رتن و ده‌زگه‌بیککی گشتیی پشکنین چاودێریان بکات و پشکنه‌ره‌که‌ش کوردیکی کارامه‌ و توانا بیت؛ موته‌سه‌ره‌په‌رفه‌کانیش پێوه‌ندی بن و ده‌سه‌لاتی ته‌واوی هه‌بیت و به‌سه‌رتیته‌وه‌ به‌پێته‌ختی حوکومه‌ته‌وه... هتد...) (۱۰۴)

دیسان له‌ شوپاتی ۱۹۳۰ز. دا ئه‌ندامه‌کانی کورد له‌ پارله‌ماندا سکالا‌نامه‌یان داوه‌ به‌نوێنه‌ری بالای بریتانیا له‌ عی‌راق و گله‌بیان له‌ فه‌رامۆش کردنی داخوارییه‌کانی رابردوویان کردوه‌! ته‌نانه‌ت محمه‌د ئه‌مین زه‌کیی له‌ ئه‌و رو‌ژگارانه‌دا (یاداشتمه‌بیک) ی گرنگی له‌سه‌ر مافه‌کانی گه‌لی کورد داوه‌ به‌ (مه‌لیکی عی‌راق) ی عه‌ره‌ب که‌ گوئی لێ نه‌گرن.

له‌ به‌رامبه‌ر کرد و کو‌شی کورداندا، چۆن کاربه‌ده‌سته‌کانی عی‌راق ده‌ستی ده‌ستیان

به زمان و خویندن و بلاوکردنه‌وی کوردیی کردوو: (بنۆره ئەم کتیبه و بابته‌تی: کیشه‌ییکی سیاسی به‌نیوی نووسینی کوردیی‌هه!!)، هه‌روه‌ها چۆن کرده‌وه‌ییکی راستگۆرانه‌یان به‌رامبه‌ر بریار و راسپارده‌ی کۆمه‌له‌ی گه‌لان نه‌نواندوو، بریتانیا - عێراق بێر و هه‌لوێستی زۆرداران‌یه‌یان هه‌بووه که بۆ وینه، هه‌ر له‌مه‌ر پیکه‌یتانی لیواییکی نوێ و پیکه‌ستنی لیواکانی کورد، ئەوه‌هه‌ دوژمنانه و پێچه‌وانه‌ی بریاری کۆمه‌له‌ی گه‌لان ره‌فتاریان کردوو.

ئەم به‌شه - به‌لگه‌نامه - گرنگه له‌ نامه‌ییکی نوێنه‌ری بالای بریتانیا له‌ عێراقدا؛ گیلبرت کلایتن Gilbert Claiton بۆ به‌رپرسی کاروباری خۆره‌ه‌لات سێر جۆن. ئی. شه‌کبیرگ Shuckburg راستییه‌که ده‌سه‌لمێنیت که نووسیویه‌تی:

(۱۹۲۹/۴/۲۲)

... له‌ ئەم دوایانه‌دا بزوتنه‌وه‌ییکی جوداخوای له‌ لیواکانی کورددا سه‌ری هه‌ل داوه‌ته‌وه که خۆی نواندوو له‌ ژماره‌یه‌ی ئه‌رزو حالنامه‌ی دراو به‌مه‌لیک، سه‌روه‌زیران و من و هیندیکیش به‌بێ ئیمزا بلاوکرانه‌ته‌وه که زۆر توندپه‌ترن و کۆپییه‌کانی ئەوانه‌ش له‌ لایین پشکنه‌ره ئیداریه‌یه‌کانی نیوچه‌کانی کوردوه‌ نێردراون.

ئه‌رزو حالنامه‌کان به‌زمانیکی هێمن دارپێژراون و به‌شیه‌وه‌ییکی سه‌ره‌کیی باسیان داواکردنی داموده‌زگه‌ی په‌روه‌ده‌یی پتره به‌زمانی کوردی و پیکه‌ستنی لیواکانی کورد تا نیوچه‌ییکی جودادا سه‌ربه‌خۆیان بێ!!

مه‌لیک هه‌روه‌ها کۆرنوالیس، هه‌ردووکیان پێشنیازیان کرد که ئەم بزوتنه‌وه‌یه ده‌بیت له‌ سه‌ره‌تاکه‌یه‌وه پان بکریته‌وه بۆ ئەوه‌ی بایه‌خیکی گه‌وره‌تر په‌یدا نه‌کات... هتد!! (۱۰۵)

به‌ئوه‌ بێر و به‌رنامه‌یه‌وه، بریتانیا چ هاوه‌له‌کانی، هه‌میشه‌ خه‌ریکی پیلان چنێن بوون دژی گه‌لی کورد. بۆ وینه له‌ ۱۹۲۹/۶/۲۹ ز. دا له‌ ئەنکه‌رده‌دا، له‌ نیوان تورکیا و سووریا دا پرۆتۆکۆلی (چاودێری سنوور و زه‌بت کردنی نه‌ته‌وه‌ کۆچه‌ره‌کان و گومرگ) مۆر کراوه.

به‌پێی دووه‌م به‌ندی ئەو پرۆتۆکۆله، هه‌ردوو حوکومه‌ت گه‌تیان به‌پیک داوه‌ رێگه‌ نه‌ده‌ن به‌ئوه‌ هێزانه‌ی ده‌بانه‌وه‌ی نیوچه‌کانی سنوور بکه‌ن به‌بنکه‌ بۆ خۆسازدان و (جه‌رده‌یی و چه‌ته‌گه‌ری!!) و ده‌بویه‌ پیکدی تاگه‌دار بکه‌نه‌وه له‌ باره‌ی په‌لاماری ده‌سته‌چه‌کداره‌که‌نه‌وه و به‌ری په‌رینه‌وه‌ی سنووریا لێ بگرن! بێ گومان مه‌به‌ستی تاییه‌تیان هه‌ر کورده!

به‌ندی سێیه‌میش په‌یمانی داوه که ده‌سه‌لاتداره‌کانی نیوچه‌کانی سنوور و ئەو ده‌سته‌ چه‌کدارانه‌ بگرن و لێیان بپێچنه‌وه که کاری په‌لامار و هه‌رده‌بیان لێ ده‌وه‌شپه‌ته‌وه!!

به‌ندی سێانه‌یه‌ش ده‌لێت؛ (هه‌ر هۆزی دژی ده‌سه‌لاتی ئەو و لا‌ته‌ راپه‌ری که رێگه‌ی پێ دراوه به‌هاره هه‌واری تیدا بکات و دوا راپه‌رینه‌که‌ی په‌نای برده‌وه‌ته به‌ر ولاتی دووه‌م، ده‌بیت چه‌ک بکریت و له‌ سنوور دوور بخریته‌وه و به‌جۆری ته‌مه‌ی بکریت که ئیدی نه‌توانی کاری دوژمنانه له‌ دژی ده‌وله‌تی پیکه‌م بکات!) (۱۰۶)

له‌ لایینی دیوه له‌ سالی ۱۹۲۹ ز. دا، په‌یمانیکی ده‌مه‌کی له‌ نیوان عێراق و ئیراندا به‌سترا که له‌ ئەمه‌دا ئیران باوه‌ری به‌ده‌وله‌تی عێراق هێنا و ده‌سته‌ی دیپلوماتیان گۆریه‌وه! (۱۰۷)

بریتانیا - عێراق هه‌ر له‌ ئەو هه‌لانه‌دا سه‌رگه‌رمی چینی په‌یمانیکی نوێ بوون. بریتانیای چاودێر و دروستکه‌ری عێراقی عه‌ره‌ب، مه‌به‌ستی هه‌ره‌ گه‌وره‌ی ژیر ده‌سته‌بوونی مه‌له‌ندی کانه نه‌وته‌کان بۆ ماوه‌ی بیست و پینج سالی دی و عێراق بۆ خۆش کردنی زه‌مینه‌ی په‌یمان گریدان، ده‌بوو هه‌لێژاردنیکی نوێی ئه‌نجومه‌نی نوێنه‌ران - پارله‌مان - ساز بکات و بۆ ئەو مه‌به‌سته‌ش کاروباری هه‌لێژاردنی نوێی به‌وه‌زاره‌تی عه‌بدولموحسین سه‌عدون راسپارد که ئەم سه‌روه‌زیره له‌ ۱۹۲۹/۱/۱۳ ز. دا خۆی کوشت.

سه‌رئه‌نجام - دوا ته‌مه‌ن کورتی وه‌زاره‌تی ناجی سویدی دوا سه‌عدوون - وه‌زاره‌تی نووری سه‌عید له‌ ۱۹۳۰/۳/۲۳ ز. دا هاته‌ کایه‌وه که خۆی سه‌رۆکایه‌تی عێراقی کرد له‌ گوتوبیژکردندا له‌ گه‌ل بریتانیا بۆ په‌یمانه‌که.

بابه‌ته‌کانی گوتوبیژه‌کانی هه‌ردوولا له‌ رۆژنامه‌نووسیدا بلاو ده‌بوونه‌وه! پیکه‌ی له‌ ئەو باسه‌ گرنگانه‌ش که ده‌سته‌یه‌ی کوردانی خاوه‌ند دروشمی (چه‌کی قه‌له‌م و موراجه‌عات) ی ده‌رووژاند؛ پێشنووسی په‌یمانه‌ نوێیه‌که بوو که چ به‌ندیکی باسی پاراستنی مافه‌کانی کوردی تیدا نه‌بوو! (۱۰۸)

ئەم باسه‌ کاریکی کرد که له‌ سلیمانییدا، ده‌سته‌ی نیوبراو - بێ قاییل بوونی به‌تیکه‌لی حه‌فیدزاده له‌ ریزیدا - که‌وته‌ خۆ و ته‌گبیردانان بۆ نا‌ره‌زایی ده‌رپین و دووباره‌کردنه‌وه‌ی داخوایی مافه‌ ره‌واکانی کورد!

ئەو ده‌سته‌یه له‌ سلیمانییدا به‌سه‌رۆکایه‌تی عه‌زمی به‌گی بابان به‌نیوی (هه‌یه‌ته‌تی وه‌ته‌نیه‌یه) هه‌ دامه‌زرا که - هه‌ر بۆ وینه - ئه‌رزو حالنامه‌ییکی ۱۹۳۰/۷/۲۶ ز، به‌نیمزای

ئەندامەكانىيە، دوا بىرارى ئاشكراى كورد دەنۆينىت كە دەلّيت: (داواى دروست كردنى
حوكومەتتىكى كورد دەكات لەژىر سەرپەرشتى كۆمەلەى گەلان!) (۱۰۹)

لېژنەى ھەمىشەى چاودىرىى - لېژنەى ئىنتىداب - لە كۆمەلەى گەلاندا، دواى كۆمەلەى
ئەرزوحال و يادداشت و بروسكەى داخووزى ئەو (ھەيئەتى و تەنەىيە) و كۆمەلەنى خەلكى
كوردستان، بىرارى دا ئەنجومەنى كۆمەلەى گەلان رابىسپىزى؛ (بۆ رەفزكردنى ئەرزوحالى
ئەشرفەكانى كورد كە داواى دامەزراندنى حوكومەتتىكى كوردى دەكەن لەژىر سەرپەرشتى
كۆمەلەى گەلاندا!) (۱۱۰)

جىگەى باسە ئەو داخووزىيەى (ھەيئەتى و تەنەىيە) و ھاوتاي، داخووزى زۆربەى گەلى
كورد بوو كە - ھىندى سەرخىلى نىچەى بادىنان لى دەرىچى، بۆ كەلكى خۆيان پىشتىوانى
حوكومەتى عىراق عەرەب بوون - نوپنەرەكانى كەركوك، سلىمانىيە، ھولتەر،
بەخانەدانى ناسراو و سەرخىل و بازركان و رۆشنىر و رۆژنامەوانەو، ھەموو پىك دەنگ و
بەئاشكرا و رۆبەرۆو لە كۆبونەو دا لەگەل سەرەزىرانى عىراق، نوپنەرى بالاي برىتانيا،
بۆ ئەو نامانجە نەتەووبى و رەوايە تىكۆشان... بەلام ھەرگىز پەسەند نەكرا و حوكومەتى
عىراقى عەرەب - بەپىشتىوانى برىتانيا - رۆژى ۶ ئەيلولى ۱۹۳۰ز، خۆنىشاندى
جەماوەرى سلىمانىيان خلتانى خۆپن كرد و خەلكى بى گوناھ كوشتارى لى كرا كە بوو
بەمۆر بەپەمانە مۆركراو كەيانەو!.

ئەم پى شىلانەى مافەكانى كورد و ھاواری جەماوەر و رۆشنىبەر نەتەووبەرەردەكان بۆ
حەفەيدزادە مەحمود، كارىكى ئەوتۆ بەھىزبان ھەبوو، حەفەيدزادە لە دواى تەشرىنى
دووەمەو و بۆ چوارەم جار دەست بەتەو مەشخەلى شۆرش! دواى چەند مانگى كە لە
راپىلەيدا لەشكرە بەكرىگىراو كەنى ئىنگلىز لەھىندى و (لىقىيى)ى، بەيارمەتى نىرووى
ھەوايى و لەشكرى عەرەبى عىراق و بەكرىگىراو كەنى، ئاگرى گوللە و توپيان بەسەر گەلى
كورد و شۆرشە كەيدا دەباراند، ھەر حەفەيدزادە خۆى، لە ۲۱/۳/۱۹۳۱ز. دا نامەبىكى بۆ
(سەرۆكى كۆمەلەى گەلان) نارد و داواى لە كۆمەلە كەرد تا (دان بنىت بەسەرەخۆبى
دەولەتتىكى سەرەخۆبى كوردستانى باشووردا) (۱۱۱) بەلام داخووزىيەكەى - وەك نامەبىكى
دى ۹/۱۰/۱۹۳۰ز - پىشت گوى خرا!!

لە لايتىكى دىيەو، بەنىوى كۆمەلەى خانەدان و سادات و ئەفسەر و رۆشنىبەر و
رۆژنامەوانەو - كە وەكالەتنامەيشىيان داو - كۆنە ئەفسەر و مۆتەسەرىفى سالى

۱۹۳۰ى سلىمانىيە؛ توفىق وھبى، نامەبىكى پى بەلگە و داخووزىيەكانى گەلى كوردى
لە ۱۹/۴/۱۹۳۱ز. دا پىشكەشى (سەرۆكى لېژنەى ھەمىشەى ئىنتىداب لە كۆمەلەى
گەلاندا) كوردو - كۆمەلەى خۆبىوون لە دىيەشقىش پىشتى گرتو - و داخووزىيە گەلى
كوردى كوردستانى باشوورى بە (خۆ حوكم كەردنىكى نىو چەبى لە ساىيە سەرورەرى
عىراقدا) راگەياندوو. (۱۱۲) بەلام ئەم داخووزىيەش كە كەمترىن مافە، پىشت گوى خرا!

حەفەيدزادەى سەر كەردى شۆرشى نەتەووبى ئازادىخواز، لە رىگەى پەلاماردانى
(كەركوك)دا، دىسان بۆ سەرى سىيەم جار، ھىواى نەھاتەدى و لە (شەرى ئاوبارىك -
۱۹۳۱/۴/۵ز) دا شك! لە ئەم ھەلانەدا برىتانيا و عىراق و ئىران - بەتايبەتى لە دواى
پەمانەكەى ۱۹۲۹ز. عىراق و ئىرانەو - بىرارىيان دا گەلە كۆمەكى لە حەفەيدزادە بكن!
بۆ ئەم مەبەستە پىشكەرى ئىدارى ئىنگلىز لە سلىمانىيەدا و دەستەى ئەركانى لەشكرى
عىراق كە ئەفسەرىكى ئىنگلىز و سەرفەماندەى نىچەى خۆرھەلاتى لەشكرى عىراق بوو،
چوون بۆ باژىرى (مەريوان)ى كوردستانى خۆرھەلاتى داگىر كراوى ئىران و لەگەل
فەرماندەكانى لەشكرى ئىران بەشىووبى رىككەوتن لە ۱۴/۵/۱۹۳۱ز. دا،
لەشكرىشىيەكى ھاوبەش دژى حەفەيدزادە دەست پى بكن! (۱۱۳)

لەنىو ئەم دۆژمانەدا حەفەيدزادە چارى نەما لە ئەو بەولاولە - رۆژى بەر لە
لەشكرىشىيەكە - لە ۱۳/۵/۱۹۳۱ز. دا و لە ئاوبى (پىنجوبى)دا خۆى بەدەستەو
بدات! ئىدى بەقۆل بەستىيەو رەوانەى پىتەخت كرا و تا سالى ۱۹۴۱ز بەدەست
بەسەرىيەو لە باژىرەكانى باشوور و نىوھندى عىراقى عەرەبدا ژبا!

بەئەم شىووبە لە لايتىكەو؛ ساغ بوو و كە بەبىكىيەتى گەل و شۆرشى چەكدارى
سىياسەت زان نەبى، برىتانيا و داگىر كەردەكان نايتنە ژىر بار و بەتەنى چەكى قەلەم و
موراجعات بەرناگرى!

لە لايتىكى دىيەو؛ رۆون بوووە كە بەپىلانى ورد و نامرۆقانەى برىتانيا و كوشت و
كوشتارى زالمەنى خۆى و دسكەلاكانى، داخووزىيە گەلى كوردستانى باشوور بۆ
دامەزراندنى (دەولەتتىكى سەرەخۆبى كوردستان) تەنانەت كۆششى بۆ (خۆ حوكم
كەردنىكى نىچەى)ش، بەروالەت - نەك بەھىوا - پى شىل و سەركوت كرا!

ئەو كارەساتەش بەتەنى كۆششىكى نەتەووبى كورد نەبوو، بەلكو لە لايتىكى دىيەو،
شۆرشگىرى كوردستانى خۆرھەلات (سەكۆى شكاك) لە ۲۰ى پووشپەرى ۱۳۰۹ى.خ/

٢٦ ی ئه یلوی ١٩٣٠ ز، به پیلان و ته له یێکی سه ره له شکر عه جه می ئیران، شه هید کرا! (١١٤)

له لایێکی دیه وه، ره گه زه په رسته کانی تورک بو په لاماردانی (شۆرشی ناگری داغ) ی کوردستانی باکوور، له نیوان سالانی ١٩٢٨ ز- ١٩٢٩ ز. دا دوو په لاماری سه ربا زیان دا و شکان، به لام به پشتیوانی فرۆکه و تانک و توپ و نزیکه ی سه ده هه زار سه ربا ز، له نیوان ٦/١٣ - ١٣/٧/١٩٣٠ ز. دا ده بیان گوند کاول بوون و سووتان و پتر له ١٥,٢٧٧ خۆ ولاتی بی چه کیش شه هید کران و شۆر شه که ی دامرکابه وه. جیگه ی باسه یێکی له هاو ده نگه کانی ئه و شۆر شه نه ته وه بییه، شیخ ئه حمه دی بارزان بوو، ئه وئ - به پیتی به لگه نامه ی بریتانیایی - تورکیا داوای له بریتانیا و عێراق کرد بوو، سه رکوت بکریت! (١١٥)

هه ر شیخ ئه حمه دی بارزان له کوردستانی باشووردا - وێرای جودایی به رنامه و ئامانجی له چا و شۆرشی حه فیدزاده - له مانگی کانوونی یێکه می ١٩٣١ ز. دا، شۆرشیکی چه کدارانه ی له دژی رژی می عێراقی عه ره بی هاو په یمانی بریتانیا ده ست پێ کرد، به لام نیرووی هه وایی بریتانیا و له شکر عێراقی، ناچار یان کرد له ٢٢/٥/١٩٣٢ ز. دا، خۆی بدات به ده ست تورکه وه که دوا ی چه ند رۆژی زیندان یان کرد و زۆر به ی هاو له کانی درانه وه به عێراق. ته نانه ت له به هاری ١٩٣٣ ز. دا، شیخ ئه حمه دی بارزان خۆبشی درایه وه به عێراق! (١١٦)

جیگه ی له بیر نه چوونه ته وه به، له ماوه ی (شۆرشی ناگری داغ) دا، هه ر سه رکرده که ی رۆژنامه یێکی کوردی و زمان حال! (ناگری: ١٩٢٩ ز - ١٩٣٠ ز) ده رکرد. هه واییش به ده سه ته وه هه یه که رۆژنامه یێکی دیش (گازیا وه لات) یش ده رچو وه. (١١٧)

له نیوان ١٩٣٠ ز - ١٩٣٢ ز. دا، حوکومه تی عێراقی عه ره ب، هیندی هه نگاوی نا بو جوان کردنی وینه ی خۆی له لای گه لی کورد. بو وینه (موفه تیسیشیه تی مه عاریفی مه نتیقه ی کوردستان - نیوه ندی ١٩٣٠ ز) دامه زراند له که رکوکدا بو سه ره په رشتی قوتا بخانه کوردییه کان. هه ره ها له هه مان باژێردا رێگه ی دا شاره وانیی که رکوک رۆژنامه یێکی چه ند زمانی به نیوی (که رکوک) وه ده ربات که حه وتویی و چه ند لاپه ره یێکی کوردی بووته تا دره نگانیکیش هه ر ژیا. دیسان له راییله ی قانوونه چله که یدا: (قانوونی زمانه کانی نیوخۆ - س ١٩٣١ ز)، زمانی کوردی به ره سه می ناسیی. هه ره ها ناچار ما له ٢٨/١/١٩٣٢ ز. دا بریار و به لێن بدات به کۆمه له ی گه لان که له

(قه زا کوردنیشنه کانی مووسل، هه ولیر، که رکوک، سلیمانیدا، زمانی کوردی له خۆتندندا هاوشانی زمانی عه ره بی بی!!)

شایانی باسه، به تایبه تی له سه ره تای سالی ١٩٣٠ ز. دا، له گه ل دانانی توفیق وهه بی به موته سه ره پیری سلیمانی، جموجۆلیکی سیاسی و رۆشنییری و راده برین و بوژاندنه وه ی (کۆمه لی زانستی) و دامه زراندنی (کۆمه لی ژنان) و پا ره کۆکردنه وه بو کرینی چاپخانه ی تایبه تی - که نه کردرا - بو کۆمه لی زانستی، روویان دا و هه لکه وتن... به لام دوا یی به هژی راپه رینه که ی ٦ ی ئه یلوی خۆتیا و بییه وه، باره که تووشی پاشه کشی بوو، ته نانه ت به ر له راپه رینه که وه موته سه ره پیری لی خرا و به ده ست به سه ری گێراییانه وه بو به غداد. له ئه وه ش پتر، کۆمه لی زانستی - به بیانوی تیکه لێی له راپه رینه که دا - بی هه لوه شانده وه ی په کخرا و تا سالی ١٩٣٢ ز نه که وته وه سه رخۆی. هه ر له ئه م ساله دا گۆقاری (زاری کرمانجی) ش راگیرا!

هه ر له ئه و رۆژگارانه دا یێکه م یانه ی رۆشنییری و کۆمه لایه تی کوردی له به غدادا (یانه ی سه رکه وتن - مارتی ١٩٣٠ ز) له به غدادا دامه زرا به سه ره کایه تی مه عروف جیاووک، به لام ئه میش له دوا ی سالی ١٩٣٢ ز. - وه به ره و چالاکی نواندن، ملی نا!!

١/٨/٤ - ١٩٣٢ ز - ١٩٣٨

که کۆمه له ی گه لان (؟؟) به پشتیوانی دابه شکه ر و داگیرکه ره کانی کورد و کوردستان ده رچوو، ئه م گه ل و نیشتمانه زۆر لی کراوه، بریندار و به ته نی مایه وه...

دوژمنان وه که له گیانی نه به زبوی ئه م گه له تۆقابن، هه میشه بی سه ره وت و به چه پ و به راست هه ر له کرد و کۆش و پیلان و په یمان گری داندنا بوون!

در. جه بار قادر له لی کۆلێنه وه یێکی، په رده ی له سه ر ته قه للاکانیان لادا وه و ده گێرتنه وه؛ فه یسه له ی پاشای عێراقی عه ره ب، له سالی ١٩٣٢ ز. دا، دیدنه ی (تاران) ی کرد، هه ولێ دا سیاسه تیکی سی قۆلی؛ ئیرانی - تورکی - عێراقی به رامبه ر به کورد و پتیوستی پاراستنی (ئاسایش!!) له ئه م دیو و ئه ودیوی سنوره کاندنا به کاربیریت! هه رسێ لاش به گه رمییه وه پێشوازیان له ئه و هاو له به ندییه ناپیروژه یان دژی گه لی کورد کرد. له ٢٣/١/١٩٣٢ ز. دا (رێککه وتن نامه ی سنووری) له نیوان تورکیا و ئیراندا مۆر کرا. به پیتی ئه م رێککه وتن نامه یه هیندی له بناره کانی (چیای ناگری) دران به تورکیا بو ئاسان کردنی هه وله کانی سوپای تورک له دژی راپه ره یه کانی ناگری داغ.

هەر له ۱۹۳۲/۱۱/۵ ز.دا بۆ پەرەپێدانی دۆستایه‌تی نیوان تورکیا و ئێران (په‌یمانی دۆستایه‌تی و هاریکاری ئابووری و بی لایینی) له ئه‌نکه‌ره‌ی پێته‌ختدا گری درا!

دوای ئه‌وه -به‌مانگیتک- له ۱۹۳۲/۱۲/۹ ز.دا، هەر له ئه‌نکه‌ره‌دا (پروژۆکۆلی ئالوگۆرکردن و به‌ده‌سته‌وه‌دانی تاوانباران) مۆر کرا. له دوای ئه‌وه‌شه‌وه تورکیا، حوکومه‌تی ره‌زا شای په‌هله‌وی قاییل کرد که خه‌یلتی (جه‌لالی) له سنوره‌کانی تورکیا دوور بخاته‌وه. به‌پیتی هیندی سه‌رچاوه، ئه‌و خه‌یله بۆ نیوچه‌ی ئه‌سه‌فه‌هان دوورخایه‌وه!

ئه‌و که‌ین و به‌ینانه‌ی نیوانیشیان، هه‌مووی له کاتی راپه‌ربینی ئاگری داغدا بوو.

هه‌روه‌کو ئاشکرايه، ئێران یارمه‌تیه‌کی زۆری سوپای تورکی دا کاتی که ریگه‌ی دا به‌هیزه‌کانی تورکیا به‌خاکی ئێراندا تی بپه‌رن و پشت له راپه‌رپه‌وه‌کان بگرن و ریگه‌ی هاتوچوونی لۆجستیان لی بگرن!

به‌ر له گریدانی ئه‌و ریککه‌وتنه‌ش، پێوه‌ندییه‌کانی نیوان تورکیا و ئێران هیندی ئالۆزی تی که‌وت بوو، به‌تایبه‌تی له‌سه‌ر لاپه‌ره‌ی رۆژنامه‌کانی تورکیا هه‌ره‌شه و گروشه له ئێران ده‌کرا گۆیا هاریکاری راپه‌رپه‌وه‌کانی کورد ده‌کات، به‌لام وه‌ک هه‌میشه، له‌سه‌ر حیسابی کورد، هه‌ردوولا ریککه‌وتن و بۆ پتر پته‌وه‌کردنی دۆستایه‌تیشیان شای ئێران له سالی ۱۹۳۴ ز.دا، دیدنه‌ی ئه‌نکه‌ره‌ی کرد و هه‌میشه ئاشکرای ده‌کرد که؛ گه‌لی به‌لایه‌وه گرنکه، پێوه‌ندییه‌کانی نیوان ئێران و تورکیا به‌هیز بیت و نابیت هیچ کۆسپ و ته‌گه‌ره‌پیتکی سنور ریگه‌ی به‌هیزبوونی پێوه‌ندییه‌کان بگریت! (۱۱۸)

در. جه‌بار قادر له لی‌کۆلینه‌وه‌یدا پتر ده‌لێت؛ ده‌توانم بڵیم که ئه‌و په‌یمانانه‌ی کۆتایی بیسته‌کان و سه‌ره‌تای سبیه‌کان، زه‌مینه‌ی (پاکتی سه‌عد ئاباد) یان دروست کرد. به‌لام به‌ر له گری دانی په‌یمانی سه‌عد ئاباد، چهند ریککه‌وتنه‌نامه‌ی دوو قوولی گری دران که هه‌موو لاکانی به‌بیکه‌وه گری دا و ئه‌رکی دامه‌زراندنی (بلۆکی خۆره‌لاتی نیوه‌ند) ی ئاسان کرد. بۆ وینه له مانگی نیسانی ۱۹۳۷ ز.دا له تاراندا، ریککه‌وتنه‌نامه‌ی بی به‌نیوی (پاراستنی ئاسایشی نیوچه‌کانی سنوره‌کانه‌وه) له نیوان ئێران و عێراقدا گری درا و هەر ئه‌مبیش دژی کورد بوو.

له ئه‌و هه‌لانه‌شدا بوو که (په‌یماننامه‌ی سنور) ی نیوان ئێران و عێراق گری درا و کیشه‌کانی نیوان هه‌ردوولا، به‌تایبه‌تی (شه‌تولعه‌ره‌ب) چاره‌سه‌ر کرا! دوا به‌دوای ئه‌مه (په‌یمانی به‌گزیته‌کدا نه‌چوون) له نیوان تورکیا و ئێران و عێراق له باژیری (ژنیث) ی

سویرادا گری درا و کاتی که ئه‌فغانستان چوه پالی، پرۆژه‌ی (سه‌عد ئاباد) له دایک بوو. دیسان هەر له ئه‌و ساله‌دا (پروژۆکۆلی چاره‌سه‌رکردنی ئاشتیانه‌ی ناکۆکیه‌کان) یان مۆر کرد!

به‌ئه‌و شێوه‌یه زه‌مینه‌ی (په‌یمانی سه‌عد ئاباد - ۱۹۳۷/۷/۸ ز) خۆش بوو که وه‌زیرانی ده‌ره‌وی تورکیا و ئێران و عێراق و ئه‌فغانستان به‌نیوی (په‌یماننامه‌ی به‌گزیته‌کدا نه‌چوون) هه‌و له کۆشکی سه‌عد ئابادی تاراندا مۆریان کرد!

ئه‌وه‌ی - له پیزی ماده‌کانیدا/ K - پێوه‌ندی به‌کورد هه‌یه، به‌ندی حه‌وته که دژی گه‌لی کورد و بزافه رستگاریه‌که‌یه‌تی و هه‌مان به‌ندی هه‌میشه‌ی په‌یمانانه‌ی نیوان ده‌وله‌تانی داگیرکهری کوردستان دووباره ده‌کاته‌وه.

له ئه‌و به‌نده‌دا هاتووه؛ (مۆرکه‌رانی په‌یمانکه‌ سه‌وز ده‌ده‌ن که هەر لایینه له نیوچه‌ی ده‌سه‌لاتی خۆیدا هه‌رچی کاریکی له توانادا هه‌یه، به‌کاری بیات دژی دامه‌زراندنی ده‌سته‌ی چه‌کدار و کۆمه‌ل و ریکخراو و چالاکیه‌کانیان که هه‌ول ده‌ده‌ن ده‌زگه‌کان له‌نیو بیه‌ن و بۆ سه‌ره‌ری و ئاسایش ترسانکن، چ له نیوچه‌کانی سنوری ده‌وله‌تانی مۆرکه‌ری په‌یمانکه‌دا بی یان له هەر جیگه‌پیتکی دی ئه‌و ولاتانه‌دا بیت).

هه‌موو نووسه‌رانی که له ئه‌م به‌نده‌ی سه‌عد ئابادیان کۆلیه‌وه‌ته‌وه بیروبا‌وه‌ریان بیکدیگه‌یه که ئه‌م په‌یمان هه‌و راده‌گه‌پیتن؛ دۆژمانی کورد چ داگیرکهران و چ پشتیوانه‌کانیان، به‌ئاشکرا هیزه‌کانی خۆیان بیکخست و بریاری خنکاندن بزووتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کوردیان دا!.

ته‌نانه‌ت رۆژنامه‌ی تایم The Time - ۱۹۳۷/۱۲/۱۰ ز-ی ئینگلیزی، مه‌به‌ستی ناحه‌زانه‌ی په‌یمانکه‌ی به‌رامبه‌ر به‌کورد ئاشکرا کردوه که ده‌لێت؛ (په‌یمانی ئاسایی - سه‌عد ئاباد/ جه‌بار - ده‌پیت ریگه نه‌دا دۆزی کورد بی به‌هۆی کیشه و ناکۆکی له نیوان تورکیا و ئێران و عێراقدا. واته ئه‌و ولاتانه‌ی دانیشتوه‌کانیان کوردیان تیدا هه‌یه و گه‌لی سه‌رئیشه‌یان له‌گه‌ل ئه‌م چپانشینه بزێو و سه‌ر به‌گۆیه‌نداندا هه‌یه!).

هەر له ئه‌و کاته‌شدا و بۆ پاساوی په‌یمانکه‌ و هاریکاری دژی گه‌لی کورد، که‌مالیه‌کان هیندی پروپاگه‌نده و درۆ و ده‌له‌سه‌یان بلا‌کرده‌وه گۆیا بیکیه‌تی سوڤیه‌ت یارمه‌تی کورده‌کانی ده‌رسیمی داوه! (۱۱۹)

راستییه‌که‌ی راپه‌ربینه چه‌کدارییه‌که‌ی (ده‌رسیم - س ۱۹۳۷ ز) به‌سه‌رکردایه‌تی سه‌بید

رەزا كە وەك راپەرېنەكەى كوردەكانى (دياربهكر - س ۱۹۳۴ز) بەشپوهيپكى دورندانە لە لايبين كەماليبهكانەو سەركوت كرا و ئەو رەگەزپەرستانە تا قەلاچۆكردى خەلكى نيوچەى (دەرسيم)يان گرتەبەر، دەلیم راپەرېنەكەى دەرسيم چ دياربهكر، وەلاميتكى مەنتيقيانە بوو بۆ داگیركەران كە گەلى كورد سەد هیندە كوشتار و گەله كۆمهكئ و پەیمان گری دانانى دوژمنانى بەرەو رووبئ، هەرگیز چۆك دانادات و داواى مافەرەواكانى خۆى دەكات... تەنانت وینەى سەبید رەزا كە بەدەستی خۆى پەتى سیدارەى كرده مل و هاوارى كرد؛ «ئېوه هیشتا لەگەل كورد تەواو نەبوون، گەلهكەم تۆلەى من دەكاتەوه!» (۱۲۰)؛ ئەمه وینەى سەربەرزى و باوەرى پتەوى گیانى ئبنسانى كوردە!

لە كوردستانی باشووردا، حوكومەتى مەملەكەتى عیراقى عەرەب، بۆ پتەوكردى دەسلەتتى سیاسى و ئیدارىی خۆى، سەرگەرمى دامەزراندنى لەشكرگە و بنكەى پۆلیس و پەرەپئ دانى بلاوكردهوى فەرمانبەرى عەرەب بوو. لە لايبكى ديبهوه بەرۆشنایى ئەو گەفت و بەلێنانەى دابووى و لە ترسى راپەرېنى گەلى كوردیش، ناچار -بەشپوهيپكى خا- لای لە كوردنەوى قوتابخانه و خوتندنى كوردی قوتابخانهى سەرەتاییهكانى بلاوكردهوى هیندئ نيوچەدا كردهوه كە بئ گومان مەبەستىكى گەورەى خۆى، سەپاندنى بەرنامەى خوتندنى عەرەبى بوو.

هەرەها بەناچاریش، رینگەى دەدا -بئ توخن كەوتنى سیاسەت- هیندئ رۆژنامە و گۆقارى كوردى دەربچن.

لە بەرامبەرەیهوه، گەلى كورد هەر لە نیوان ۱۹۳۲ز - ۱۹۳۸ز دا كرد و كۆششى سیاسى و نهینى و چالاكى رۆشنییری دەواند.

بۆ وینە چوار ئەندامى هەیهتەتى وەتەنییهى بەسەرچوو، بەسەرۆكایهتتى حەمه ئاغای ئەورەحمان ئاغا، كۆمەلەيپكى سیاسى نهینى (فیدایى نیشتمان؛ ۱۹۳۵ز - ۱۹۳۶ز، سلیمانى)یان دامەزراند، بەلام دواتر وەكو هەوالئى دەستكەوتى خۆیان لە نیو پارلەمان و دەزگەكانى دەولەتدا بەدەستەوه هەیه، هەوالئى كاریگەربى كۆمەلەكە دنگى نییه!

هەرەها لەتيفى حەفید زاده مەحمود لەگەل چەند دۆستىكى، كۆمەلەى سیاسى نهینى (برایهتئ؛ ۱۹۳۷ز - ۱۹۳۹ز. سلیمانى)ى دامەزراند كە مەبەستى دامەزراندنى دەولەتپكى سەربەخۆى كوردستان بوو!

هەر لە سەرەتای سالى ۱۹۳۷ز دا (كۆمەلەى داركەران -هەولیر) نهینى لە لايبين

كۆمەلەى نەتەو پەرەرهوه دامەزرا كە توانى لە كەركوك و سلیمانىیشدا لقی خۆى بەنهینى بكاتەوه! لە لايبكى ديبهوه لاوه نەتەو پەرەرهكانى كورد لە سلیمانىیدا كۆمەلەى نهینى (نازادى كورد - س ۱۹۳۸ز)یان دامەزراند! (۱۲۱)

جینگەى باسە نەتەو پەرەرهانى دى، لە هەلى هەلگەرەنەوه سەربازیبهكەى سەرتیبى دووهى لەشكرى عیراق، بەكر سیدقى - رەگەز كورد- لە ۱۹۳۶/۱۰/۲۹ز بەدواوه رەنجیان داوه. لە ئەم رووهوه مستەفا سایی نەتەو پەرەره لە ژیننامەى خۆیدا - بئ نیشاندانى نیوى كۆمەلپكى سیاسى!! -باس دەگپرتتەوه و دەلپت؛ (كە ئینقیلابەكەى بەكر سیدقى رووى دا، خۆى و هاوړپكانى زۆر هەولیان دا و بۆ بلاكردهوى سەندنى حوقوقى كورد و «موختارییهتئ ئیداره!» بۆ كوردستانی عیراق. دیسان بەیاننامە و نەشەراتیان بەنئو خەلكى شارەكان و دپهاتەكان و هیندئ عەشاییر كە لە حەرەكاتى میللبیدا تپكەلاوییان هەبوو، بلاوكردهوه. كە حوكومەت فەرقى بەم جوولانەوهیه كرد، گۆرپیان - خۆى لە سلیمانىیدا بوو/ k -بۆ حیللە و كەربەلا، داویى بۆ بەغدا لە ۱۹۳۸ز.دا) (۱۲۲)

لە رووى خەباتى قەلەمەوه؛ لە نیوان ۱۹۳۲ز - ۱۹۳۸ز.دا، رۆشنییر و شاعیر و نووسەرە نەتەو پەرەرهكان و دلسۆزانى پشكەوتنى كورد وەك ئیسماعیل حەقى شاوہیس، پیرەمێرد، حسین حوزنى موكریان، زیور، سالح قەفتان، عەبدولوئاخید نووربى، عەلى باپیر ئاغا، فایق بیکەس، محەمەد ئەمین زەكى مپژووناس، گۆزان، نوورى شیخ سالح و هتد... كەوتبوونە خۆ بۆ بووژاندنەوهى مپژوو، كەلەپوور، زمان و ئەدەبیات، هەرەها بۆ داھینانى بیرو و جۆرەكانى ئەدەبى نوئ بەگوتار و شیعر و چیرۆك و شانۆنامەوه.

ئەوى زۆر لەبەرچاو و دەورى كاریگەرى بووه، بزاقى رۆژنامەنووسى و چاپ و بلاوكردهوى كوردییه! بۆ وینە رۆژنامەى (ژیان - س ۱۹۳۲ز) كە سەر بەشارەوانى بوو، كەوتە ژیر چاودیربى پیرەمێرد كە هەر خۆى لە ۱۹۳۴/۸/۱۴ز.دا، بەشپوهيپكى پەسمیانە، رۆژنامەكەى هینایە سەر خۆى و چاپخانەكەى شارەوانیش بەكرئ گرت و لاپەرەكانى رۆژنامەكە و بابەتەكانى گەورەتر و چرتر كرد و خەربكى بلاوكردهوى نووسین بەلاتینى بوو، بەلام بەئەو بیانووه و هى ديبهوه، لە ۱۹۳۷/۸/۳ز.دا كە شارەوانى مۆلەتى بەكرئ دانى چاپخانەكەى بۆ نوئ نەكردهوه و ناچار خۆى (دووهم چاپخانە)ى كرى و دايمەزراندو لە ۱۹۳۷/۹/۲۰ز.دا كەوتەوه دەرکردنى (ژیان) كە لە

۱۰/۳/۱۹۳۸ز. دا ئىمتىيازى رۆژنامه كىشى لى سەندراپەو. پىرەمىرد ھەر كۆلى نەدا و ديسان ئىمتىيازى رۆژنامه يىكى نوپى؛ (ژېن)ى وەرگرت كه له ۲۶/۷/۱۹۳۹ز. دا يىكەم ژمارەى - بەخۆشەوېستى رۆژنامەى (ژيان) ھە بەرستى ژمارە (۵۵۴) ھە - بلاوكردهو ھە كه تا مائاوايى له ۱۹/۵/۱۹۵۰ز. دا ھەر خۆى دەرىكرد و دواترېش تا سەرەتاكانى ۱۹۶۲ز، خزم و كەسەكانى دەريانكرد!

جىگەى باسە وپراى بوونى پىرەمىرد بەسەرۆكى زانستى له نيوان ۱۹۳۳ - ۱۹۳۸ز. دا كه بزاقى خويئندەوارى و رۆشنىبىرى و ھونەرى گەرم كرد، ھەر ھەش لە ميژووى نوپى سلىمانىي و كورددا (جەژنى نەورۆز)ى بوورژاندهو ھە و -خۆى گوتهنى - مەبەستى بوو؛ (ئاگرى نەورۆز رى گوزەرى ئايئىندەكانى روون بكاتەو!)

ھەر له نيوان ۱۹۳۱ز - ۱۹۳۸ز. دا جووتە نەتەو پەروەرى كارامە؛ مستەفا سايب و تايپر بەھجەت مەريوانىي (كوردى و مەريوانى) بەدەرەمەتى خويانەو پەروەرى دانان و ھەرگىراندن و چاپ و بلاوكردەو ھەى كوردىيان بەنيوى (نەشرىياتى كوردى و مەريوانى) يەو بەجى ھىنا كه له ئەو ماو ھەدا «۱۳» چاپكراويان بلاوكردەو ھە رايئەلەيدا يادگارى شاعىرە كۆنەكانىيان بوورژاندهو ھە، ھەر ھە چەند وىتەيىكى ئەدەبى ئەوروپاشيان - بەچىرۆك و رۆمانەو ھە - ئاشنا كرد! ھەر له سالەكانى ۱۹۳۳ز - ۱۹۳۴ز. دا (لاوانى كورد) له بەغدادا دوو بلاوكرەو ھەى شىو ھە گۆقارىيان بەنيو ھەكانى (يادگارى لاوان) و (ديارىي لاوان) ھە له بەغدادا چاپ و بلاوكردەو ھە و دەنگىكى نوپى رۆشنىبىرى و ئەدەبىياتى كوردىيان بەرز كردهو ھە. له باژىرى ھەولتېرىشدا - بو يىكەم جار له ميژوودا - گۆقارىيى كوردى؛ (پروناكى - ژ: ۱؛ ۲۴/۱۰/۱۹۳۵ز - ژ: ۱۱؛ ۱۶/۵/۱۹۳۶ز) له لايبىن پارىزەر شىت مستەفا و بەسەر پەرشى خۆپراستانى نەتەو پەروەرى حسيىن حوزنى موكرىيانى دەرچوو كه له ئەم ميژوو ھە ھونەرى چاپ و بلاوكردەو ھەى كوردىي له ئەو باژىرە دىربەندا بنچىنەى دامەزرا!

جىگەى يادكردەو ھەى؛ حسيىن حوزنى له نيوان ۱۹۲۹ز - ۱۹۳۱ز. دا كۆمەلەى دانراوى ميژوويى كوردى چاپ و بلاوكردەو ھە كه بو ئەو رۆژگارانه و ھەميشەش نرخبكى گەورە و گرانىان ھەى!

ھەر له سلىمانىيىداك شارەوانىي سلىمانىي - له رايئەلەى بەر بەرەكانىي پىرەمىرددا - رۆژنامەيىكى ھەوتۆبى (!! كوردىي؛ (زبان - ژ: ۱، ى دەر كود كه، مامۆستا و رېبەرى قوتابخانەى شەوانەكەى (كۆمەلەى زانستى) سالىق قەفتانى ميژووناس سەر پەرشى كرد!

ھەر قەفتان خويشى - پەروە سەرنەگرتو ھەكەى كۆمەلەى زانستى بو دەر كردنى رۆژنامەيى يان گۆقارىي - بەئىمتىياز و سەر پەرشى خۆى، يىكەم گۆقارى سلىمانىي؛ (زانستى - ژ: ۱، ۲۵/۲/۱۹۳۸ز) ى له سلىمانىيىدا دەر كرد كه مخابن دواى ئەو ژمارەى، بەرى خزمەتى لى گىرا!!

له كوردستانى باكووردا، ھەك ھەموو جموجوولتېكى سىياسى و رۆشنىبىرى كوردىي قەدەغە بوو، گەلە رۆشنىبىرى نەتەو پەروەرى دلئەسۆز، ئاوارە بوون كه نەو ھەى بەدرخان پاشا له رىزى پيشەو ھە بوون. ئەو جا جەلادەت بەدرخان كه له سورىادا گىرسايەو ھە، كەوتە خەبات قەلەم و كارى رۆژنامەنووسى و گۆقارى بەنرخى (ھاوار - ۱، ۱۵/۵/۱۹۳۲ز - ژ: ۵۷؛ ۱۵/۸/۱۹۴۳ز) ى دەر كرد كه نووسەر و شاعىرەكانى كوردستانى باشووريش - بەگوتار و شىعەرەو ھە - ھارىكارىيان كرد. ھەر ئەم زاتە و كامەرانى برائىشى، له ئەو ھەلەو ھە له شام و لوئىندا، بنچىنەى رۆژنامەنووسىي كوردىيان بو دواوژژ دانا و بەبلاوكرەو ھەكانىيان نووسىنى كوردى لاتىنىشيان باو كرد!

۱/۸/۱۹۳۹ - ۵/۱۹۴۶ز

له يىكەم جەنگى گىتتيدا؛ بەشى ھەرە زۆرى دەستكەوتە كانەكانى نەوت، رېگەوبانى دەربايى، بازار، بنكەى نىرووى ھەوايى تا دەسەلاتى سىياسى بەر برىتانىا و بەشىكى دى بەر فرانسە و ھىندكۆكەيى نىرچەى بەگىچەلېش له سنوورى نەمسادا بەر ئىتالىا كەوت! له ماو ھەى بىست سالى دواى جەنگەكەشەو ھە، ئىتالىا كه خۆى بەكەم بەش و دلئەنگ له دەسەلاتى دەربايى و سىياسى كۆنە ھاوپەيمانەكانى دەزانى، ھەر ھە ئەلەمانىي دۆراو و پەروشى تۆلەسەندەو ھە و دەسەلات گرتەو ھە؛ ھەردوو كىيان خويان كۆك و پۆشتە كرد، چ له رووى ئابوورى و پيشەسازىي و سەربازىيەو ھە، چ له رووى گەردكردەو ھە و راکىششانى ئەو پەرى جەماو ھەريانەو ھە.

بەنىتۆ مۆسۆلىنى Mossulini Benito له ئىتالىادا پارتى (فاشىزم Fashisim - س ۱۹۱۹ز) ى دامەزراندن و له ۱۹۲۲ز. شدا دەسەلاتى گرتە دەست.

ئەدۆلف ھىتلەر Adolf Hitler يىش پارتى نازىزم Nazisim - س ۱۹۲۰ز) ى دامەزراند و له سەربازىيى يىكەم جەنگەو ھەللكشا و بوو بەسەرۆكى پارتەكە و له نيوان ۱۹۳۳ز - ۱۹۳۴ز. شدا بوو بەراوتىكار، ئەو جا بەسەرۆكى بالاي ئەلەمانىا.

ئەم جووتە بەھىزە ھەرگىز بەئەو نەخشەيەى برىتانىا و فرانسە له گىتتيدا قاييل نەبوون،

تهنانهت ئەلەمانیا که بەرزبێی رەگەزی (ناریی) لە دەماردا بوو، دەبویست خۆی جیگەیی ئەوان بگرتتەو و هەموو رینگەوبان و بازاری، تا دەسلالتی سیاسی و ئابووری ولاتان، بکەوێت ژێر دەستی و بەتیلەیی چاوی ئەو ببزوتن!!

ناکوکیبەکان و خۆسازدان بۆ جەنگێکی نوێ بەبەر چاوانەو دەدرەوشانەو و پێشبینی هەلگیرسانی دەکرا. راستییەکیەکی لە ۱۹۳۹/۹/۳ ز.دا دوو جەنگی گیتی قەوما.

جەنگەکی لە کورد و کوردستانەو دوور بوو، بەلام بەهۆی تیکەلی دوو جەمسەری جەنگەکی - بریتانیای هاوێمانی مەملەکی عێراقی عەرەب - کاریگەری بۆ چارەنووسی کورد و نیشتمانەکی هەبوو!

گەلی کوردی دابەشکرا و ژێردەستە و داماو، لە ترسی کارەساتەکانی جەنگەکی و تەنێنەو، بەگشتی تووشی دلەراوکی و بەهۆی زەرەکانی بریتانیاشەو ناچاری لایین گرتنی بریتانیا و هاوێمانەکانی بوون، بەلام خەڵکانی رۆشنبیر و نەتەو پەرەوری ناحەزی ئینگلیزیش هەبوون که بەهێوای ژێرکەوتنی بوون. ساتیکیش که ییکەییەتی سۆقیەتیش - بەلەشکری سووریەو - تیکەل و و هاوێمانی بریتانیا بوو، رۆشنبیرەکان پتر بەلای سەرکەوتنی بریتانیا و هاوێمانەکانیدا دایانساندا!

لە ئەو هەلانەدا لە سەرانبەری کوردستاندا، بزوتنەو یێکی چەکداری نەبوو، بەلام کۆمەلە نەتێنەکان، بەتایبەتی (دارکەر، برابەتی، ئازادی کورد) لە کوردستانی باشووردا، قورسایبەکی سیاسییان لەنیو جەماوەردا هەبوو، بۆیەکا کەوتنە چالاک و خۆبیکخستن!

(دارکەر) پەرۆشی هەلکەوتنی سەرکردەییکی ناسراو بوو. بۆ ئەو مەبەستە، رووی داخوازییان لە رۆشنبیری ناسراو رەفیق حیلمی نا! سەرئەنجام لە شەقلاویدا (پارتی هیوا - س ۱۹۳۹ ز) بەسەرۆکایەتی ئەو بنیات نرا.

لە نیوێندی سالی ۱۹۴۱، کۆمەلەکانی؛ (برابەتی، ئازادی کورد، هیوا) خۆیان لە (پارتی هیوا) دا بیکخست که لە ئەم کارەدا ئەفسەرە دلەسۆزەکان دەوری کاریگەرەیان هەبوو. بە ئەو پێیە (پارتی هیوا) که هاوێمانە و لقی لە کوردستانی خۆرەلات و خۆرنشینیشدا دامەزراند و وەک پارتیکی نەتەویی سەرەستی خوازی کوردستان دەرکەوت، تەنانهت بەئەو بیروباوەرەو - لە عێراق هاوێمانی بریتانیا - مەلەندی لە بەغداددا و لقیەکانی لە باژێر و باژێرۆکەکانی کوردستانی باشووردا، بەتاشکرا کردەو!

وێک چەند سەرچاوەبیکیش جەخت دەکەن، ئەندامەکانی (ئاغا، شیخ، پیاو ماقوول، رۆشنبیر، مامۆستا، قوتابی) بوون. (۱۲۳)

پارتی هیوا - وێک ئاگاداری پیلان و نەخشە و پێمانەکانی بریتانیا نەبوو!! - لە سەرەتاو بۆ دامەزراندنی دەوڵەتیکی سەرەخۆی کوردستان، بریتانیای مەزنی بەپشتیوان زانیی!

چەپرەوێکی پارتەکەش، بەتایبەتی لەگەڵ تیکەلی ییکەییەتی سۆقیەت لە جەنگەکی و دەرکەوتنی سەرکەوتنەکانی لەشکری سوور لە ۱۹۴۴ ز.دا بەسەر ئەلمانەکاندا، پتر بەلای سۆقیەتدا دەرکەوتن و بانگیان دەدا که پتر ویستە پست بەئەو بێستری نەوێکی بریتانیا!

لە ئەوێ دەمیدا، نەتەو پەرەوری گەرە مستەفا بارزانی - دەست بەسەر لە سلیمانیدا - لە ۱۹۴۳/۷/۱۲، بەیارمەتی لەتیی حەفیدزادەیی مەحموود و رەزەمانەندی سەرۆکی بالا - رەفیق حیلمی - بەنەتی راکردەو بۆ بارزان. دەست بەجیش یاداشتیکە بەحکوومەتی عێراق دا و داخوازی پێشخستن و چاککردنی باری رۆشنبیری و ئابووری کوردستانی باشوورای کرد. سەرئەنجام بارەکی بەئەو شکایەو؛ لە سەرەتای مانگی کانوونی یێکیەمی ۱۹۴۳ ز.دا، لەشکری عێراق پەلاماری (بارزان) دا!

لە گەرەمی خۆبێرانی کورددا، (پارتی هیوا) یاداشتیکە دا بەبالتێزی ئەمریکا لە بەغداددا و خالەکانی (ویلنسن) و هێر هینانەو بۆ بریاردانی مافی چارەیی خۆنووسینی گەلی کورد! هەرەها پێوەندیی بەهەمان بانیۆزەکانی بریتانیا، ییکەییەتی سۆقیەت، چینهو کرد بۆ فشار خستە سەر حوکومەتی عێراق تا بەپێر داخوازیەکانی کوردەو بچێ! (۱۲۴)

بارزان بوو بەمەلەندی شۆرش. لەبەر رۆشنایی روو داوەکانیش، (هیوا) نەیدەزانی چۆن رەفتاری خۆی بیکلائی بکاتەو؛ پشتیوانی شۆرش بێ که ئەمە مانای بەگژداچوونی بریتانیا، یان دەست لە شۆرش بەریدات!!

لە ئەنجامدا بەگوشاری بانی چەپرەو، پارتەکی بریاری دا که بەهەموو شیوێ پشتیوانی شۆرش بێ و لە بەیاننامەبیکیشدا بۆ گەلی عێراق (!!) تاوانی شەر هەلگیرساندنی خستە ئەستۆی حوکومەتی عێراق و داوای چارەسەرکردنی کیشەکی کرد! لەهەمان هەلدا، هیندی ئەفسەری نەتەو پەرەوری کارامەیی پارتەکی چوونە پال شۆرش و (هیوا)

مستەفا بارزانییە بە یەکێکی خۆی ناسی! بەلام زۆری نەبرد - وەک جارانی! - بەگوشاری سی هەزار سەربازیی عێراقی عەرەب و ھاریکاریی نیرووی ھەوایی بریتانیایە، شۆرشەکی دامرکایەووە و مستەفا بارزانیی لە ئابی ١٩٤٥ ز.دا، ناچار بوو بە پێشمەرگەکانیەووە، چەکدارانە روو بکەنە کوردستانی خۆرھەلات! (١٢٥)

لە گەرمەیی جەنگدا کە یەکێکی سۆفیەت بە شێکی زۆری کوردستانی خۆرھەلاتی داگیر کردبوو، (پارتی ھیوا) سێ نوێنەری خۆی؛ (میرحاج، مستەفا خوشناو، عیززەت عەبدولعەزیزی) ھەنارد بۆ مەھاباد و دامەزراندنی (لەقی ھیوا). ئەوانیش لە گەڵ کۆمەڵەی نەتەوێ پەرەوێ ئازادیخواز و چالاک کۆمەڵەووە و لە ١٦/١٠/١٩٤٢ ز.دا، بەرنامە یەکێکیان دانا بۆ دامەزراندنی کە بە نیوی (کۆمەڵەی ژ. ک/ ژێنەوێ کورد) ھو، بە دروشم و مەبەست و بلاوکرۆوەکانیەووە، وەک (لەقی ھیوا) خۆی نواند. ھەر و ھا ئەندامێکی چالاک (ھیوا)؛ ئەفسەر عیززەت عەبدولعەزیز رووی کردە کوردستانی باکوور تا لە گەڵ (کۆمەڵەی خۆییون) باسەکانی نەتەوێ تاوتوێ بکەن. سەرئەنجام پێکھەوتن لە ٤/٤/١٩٤٤ ز.دا نوێنەرەکانی ھەردوولا کۆبێنەووە، بەلام ئالۆژی رووداوەکان و بەتایبەتی کیشە نیوخوازییەکانی (ھیوا) بەری کۆبوونەووەکە گرت! (١٢٦)

پارتی ھیوا، تا دەھات ناکوکییەکانی و دووبەرەکی پتر و تێ دەکەوت، تا دواجار لە کۆبوونەووەی گشتییەدا؛ (کۆنگرە گشتی؛ کەرکووک - س ١٩٤٤ ز) بەلای چەپ بەتەواوەتی جوێ بوو و بە شێکی چوو پال کۆمەڵەی (یەکێکیەتی و تێ کۆشین) (لەقی پارتی کۆمەڵە نیستی عێراق). ھێندیکیشی پالی دا بە (ئەلقاعیدە) و ھێندیکیشی دی (پارتی شۆرش) یان دامەزراند. بەلام بەشی زۆر چوونە پال (پارتی رزگاری کورد) ھو. بەلای راستەویش تا ماوەی بەتەنی ژێن تا دوا (کۆنگرە؛ کەلار - س ١٩٤٥ ز) و ئەوجا بە ھیتورییەووە پووکایەووە و ون بوو، بەلام لە جێگەیدا (پارتی دیموکراتی کورد) دامەزرا، کە ھەر ھەمان (پارتی شۆرش) بوو. ئەمیش لە کۆنگرە مانگی ئابی ١٩٤٦ ز.دا، بریاری دا کە نیو نوێیەکی لە خۆی بنیت. دوایی لە (سێیەم کۆنگرە، کەرکووک - ٢٦/١/١٩٥٣ ز) بریاری دا نیوی (پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق) لە خۆی بنیت! (١٢٧)

بەرۆشنایی چەند لێ کۆلینەووە یەکێکی سیاسەت شوناسانی؛ (پارتی ھیوا) وەکو لە ماوەی جەنگدا ھەلکەوت و ئامانجی سەرەکیی تا کە مترین مافی نەتەوێیی پێ نەھاتە دی، ئینگلیز دۆستانی نیو ریزەکانی، دەوری کارگەریان لە کاروبار و لەت و پەت بوون و

نەمانیشدا ھەبوو، تەنانت باوەر بە ھێزەکی ھەر ئینگلیز خنکاندوویەتی!

جێگە گوتنە، ھەرچەندە ھێندێ سەرەقە لەمی یاداشت گێراویانە تەووە گۆبا ئەو پارتە بلاوکرۆوەی خۆی ھەبوو، ئەو تا ئەو رۆچ وینە یەکێکی یادگاری دیار نییە! ھەر لە ماوەی ١٩٣٩ ز - ١٩٤٥ ز.دا و لە راپیتلەیی کاروانی رۆشنایی و رۆژنامە نووسی کوردستانی باشووردا - وێرایی باری جەنگ و تەنگانەیی کەرەستەیی چاپەمەنی - چەند رەنجیکی دیار نرخیان زۆرە.

لە لاییکەووە بە ئیمتیازی ئیبراھیم ئەحمەد و سەرنووسەر عەلەتوودین سەججادی، لە بەغداددا گۆقارتیکی کوردی مانگانەیی رۆشنایی و ئەدەبی؛ (گەلاوێژ - ژ: ١، کانوونی یەکەم ١٩٣٩ ز - ئاب ١٩٤٩ ز) دەرچوو.

ھەر و ھا پیرەمێرد - بەھۆی گێچەلی کاربەدەستە نە کورد و ناحەزەکانی لە سلێمانیی - کە لە ١٠/٣/١٩٣٨ ز.دا ئیمتیازی (ژێن) ی لێ سەندراپەووە، ئەو ھەر کۆلی نەدا و بەداریی خۆیەووە، ئیمتیازی رۆژنامەیی ھەوتوویی (ژێن) ی وەرگرت و ھەر لە سلێمانیییدا لە ٢٦/٧/١٩٣٩ ز.دا یەکەم ژمارە - پستی دوا ژمارەیی ژێن: ٥٥٤ ی لێ دا - دەرکرد کە تا کۆچی مالتاوی لە ١٩/٦/١٩٥٠ ز.دا رەنجی بۆ دا و دوای خۆشی خرم و نەوێ تا سەرەتاکانی سالی ١٩٦٢ ز، ژێاندنیان.

لە لاییکە دیبەووە، بەتێ کۆشین محەمەد ئەمین زەکی و توفیق وەھبی - دوو مانگی دوای جەنگەکی - کاری کرا کە حوکومەتی عێراقی عەرەب بریار بدات بە شێکی کوردیی چارەکی سەعاتی لە ١٩/١١/١٩٣٠ ز.دا لە رادیوی عەرەبی بەغداددا بکرتتەووە کە ئەمە بوو بە یەکەم رادیوی کوردیی لە مێژوودا.

ھەر و ھا لە گەرمەیی جەنگدا و لە نیوان ١٩٤٢ ز - ١٩٤٥ ز.دا دەزگەکانی پروپاگەندەیی بریتانیا لە نیوان راستی خۆرھەلاتدا، وەک رادیوی عەرەبی شەرقولئەدنیا لە (یافا/ فەلەستین) دا کردەووە بۆ بلاوکردنەووەی دەنگویاسەکانی جەنگ و بەرھەلستی پروپاگەندەیی ئەلمانیا، ھەر و ھا لە ئەوتیدا بە شێکی کوردیی بە نیوی (رادیوی کوردستان) ھو کرایەووە کە رۆژانە نیو سەعاتی پەخش دەکرد. بە پیتی ھێندێ ھەوایی نووسراویش، بیژراو کە (پارتی ھیوا) کارمەندەکانی ئەو رادیویەیی ھەلئێژاردووە کە گۆرانی شاعیر، رەفیق چالاکیی نووسەر، رەمزی قەزاز بوون. رادیوکەش وەک رادیو ھاوتاکە (لوینان) بە کوردیی کە کامەران بە درخان لە ئەو ماوەیدا سەرپەرشتی دەکرد، دیارە وەک رادیویێکی تاکتیکی

بوون بۆیتیکا دواى براندنه‌وهى جه‌نگ له‌کار خران.

هه‌ر ده‌زگه‌ى پروپاگه‌نده‌ى بریتانیا له‌عیراق - وئ ده‌چئ به‌ئیمتیاژ و دارایی بایئۆزخانه‌ى بریتانیا بووین- گۆفاریکی کوردیی حه‌وتۆیی له‌ به‌غداددا به‌نێوی (ده‌نگی گیتی تازە - ژ: ۱، ته‌شرینی بیته‌مه‌ى ۱۹۴۳ز - س ۱۹۴۵) ه‌وه‌ ده‌رکرد که‌ وێرای هه‌له‌نه‌خستنی نێوی خاوه‌ند ئیمتیاژ و سه‌رنوسه‌ر، ساخ بووه‌ته‌وه‌ توفیق وه‌ه‌بى خۆی سه‌ره‌رشته‌ى بووه‌ و حسین حوزنی موکریانی و چه‌ندی دى کاربان تیدا کردووه‌. ئەم قوئاخه‌ى گۆفاری نېویراو چه‌ند بابه‌تی ئەده‌بى و رۆشنییری پیوه‌ دياره‌، ه‌ینه‌ پتر پروپاگه‌نده‌ى زۆرى بۆ به‌ره‌ى ئینگلیز و هاو‌به‌یمانه‌کانى کردووه‌، ته‌نانه‌ت گوتارى ئەوتۆیشی تیدا نووسراوه‌ گۆیا (ئینگلیز و کورد خه‌زن!!)

له‌ دواى جه‌نگه‌وه‌، گۆفاره‌که‌ له‌ لایین ده‌زگه‌ى گشتی پروپاگه‌نده‌ى عیراقه‌وه‌، مۆله‌تی پئ دراوه‌ که‌ محمه‌د بابان خاوه‌ند ئیمتیاژی و فاییتق توفیق رېبه‌رى به‌رپرسیار و حسین حوزنی موکریانی سه‌رنوسه‌رى پئ و بووش به‌گۆفاریکی ئەده‌بى و رۆشنییری و کۆمه‌لی ته‌واو و له‌ (ژ: ۱، ۱۲/۱۱/۱۹۴۵ز - س ۱۹۴۷ز) دا خه‌زمه‌تیکی چاکى ژینى رۆشنییری کوردی کرد!

جیگه‌ى باسه‌، هه‌ر له‌ ماوه‌ى جه‌نگدا؛ کامه‌ران به‌درخان به‌یارمه‌تی جه‌لاده‌تی برای. له‌ (به‌یرووت - لوبنان) دا به‌تیپی لاتینی و کوردیی دوو گۆفاری ده‌رکرد: Roja nû رۆژانو - ژ: ۱ مایس ۱۹۴۳ - تا ده‌وره‌به‌رى کۆتایی جه‌نگ) و (Ster ستیر - ژ: ۱، ۱۲/۱۲/۱۹۴۳ - تا ده‌وره‌به‌رى کۆتایی جه‌نگ) که‌ پتر به‌بلاو‌کردنه‌وه‌ی رووداو و هه‌واله‌کانی جه‌نگه‌وه‌ خه‌ریک بوون. (۱۲۸)

دیسان هه‌ر کامه‌ران به‌درخان به‌زمانی فرانسى رۆژنامه‌ى (Lu jour Naxeau لوژوور نوڤۆ/ رۆژی نوئ - س ۱۹۴۳) له‌ به‌یرووتدا ده‌رکردووه‌!

له‌ کوردستانى خۆره‌لاتی ژیر ده‌سته‌ى ئیراندا، وئ ده‌چئ ناکۆکیبه‌کان و لاوازبوونی (پارتى هیوا) له‌ کوردستانى باشووردا، کاربگه‌ریبه‌کی توند و خراپی نه‌بووه‌، به‌پێچه‌وانه‌وه‌ له‌ لاییکه‌وه‌ به‌هۆی نیوه‌ مردوویی رژیمی محمه‌د رەزا شاوه‌ که‌ ده‌سه‌لاتی به‌هیزی بریتانیا و داگیرکاری رووس په‌ریشانیا کردبوو، له‌ لاییکى دیه‌وه‌ به‌هۆی ژیری لاوه‌ رۆشنییر و نه‌ته‌وه‌ په‌روه‌ره‌کانى (کۆمه‌له‌ى ژ. ک/ کۆمه‌له‌ى ژیانه‌وه‌ى کورد) ه‌وه‌، باره‌که‌ ره‌نگ و رووی رووناک و هیوا به‌خشى نواندووه‌!

له‌ ئەو رۆژگارانه‌دا، ئەو کۆمه‌له‌یه‌؛ که‌وته‌ سه‌ر بییری خۆ نزیک کردنه‌وه‌ له‌ نه‌ته‌وه‌ په‌روه‌رى ژیر و کارامه‌ و فیداکار قازیبى محمه‌د. سه‌ره‌نجام له‌ مانگی ته‌شرینی بیته‌مه‌ى ۱۹۴۴ز. دا و له‌ کۆبوونه‌وه‌بیکی تایبه‌تی و نه‌هێنیدا، کارى کرا که‌ ئەو زاته‌ به‌نێوی نه‌تیى بیناییه‌وه‌- ببئ به‌ئنده‌امى کۆمه‌له‌که‌، ته‌نانه‌ت وێرای ئەوه‌ى ئەنده‌امى کۆمیته‌ى نێوه‌ندیی بوو، هه‌ر به‌رابه‌ر و ده‌مراستی کۆمه‌له‌که‌ش ناسرا!

دواى ئەم رووداوه‌، (ژ.ک) گه‌شانده‌وه‌ى پترى به‌خۆوه‌ دیت؛ دانېشتووه‌کانى باژپئ و گۆنده‌کان هه‌ر له‌ مه‌هاباده‌وه‌ تا شنۆ و نه‌غه‌ده‌ و بۆکان و باکووری سه‌قز که‌وته‌ سه‌ر بییری هاو‌به‌شى. گه‌لئ هۆز و تیره‌، به‌هاندانى سه‌رکرده‌کانیا بوون به‌ئنده‌امى (ژ.ک). هه‌روه‌ها پێوه‌ندیی له‌گه‌ل به‌شه‌کانى دى کوردستان پتر به‌هێز بوو. له‌ ئەو هه‌لانه‌شدا که‌ چالاکی و هاتن و چوون پتر ده‌بوو، قسه‌و‌یاس له‌مه‌ر (دامه‌زاندنی کۆماری) بۆ کورد گه‌رمتر بوو. وه‌کو باسیش ده‌کری (سۆقیه‌ت) ئامۆژگاریی کردبوو که‌ کاتی ئەوه‌ هاتووه‌ له‌ بری (ژ. ک) پارتیکی دیموکرات دا‌به‌زری! ئەم بیره‌ له‌ نێو رۆشنییره‌کاندا قسه‌ى لئ کرا تا له‌ ۲ى خه‌زلوهرى ۱۳۲۴ ک. خ/ ته‌شرینی بیته‌مه‌ى ۱۹۴۵ز. دا، بیته‌کم (کۆنگره‌ى حزبی دیموکراتی کوردستان) له‌ مه‌هاباد رێکخرا. (۱۲۹)

ئەم پارتە له‌ کۆنگره‌که‌یدا که‌ قازى محمه‌دى به‌سه‌رۆکی کۆمیته‌ى نێوه‌ندیی هه‌لێژارد، بریار و مه‌به‌ستى (رستگاری و سه‌ره‌ستى و بیته‌ بوونی کوردستان) بوو. هه‌ر له‌ به‌ر ئەو رۆشناییه‌ش له‌ ۲ى رېبه‌ندانی ۱۳۲۴ ک. خ - ۱۹۴۶/۱/۲۲ز. دا له‌ (مه‌یدانى چوارچرا) ی مه‌هابادداو به‌ئاماده‌بوونی ده‌یان هه‌زار که‌س (کۆماری کوردستانى خودموختار) راگه‌یاندا. هه‌ر ده‌ست به‌جئ کابینه‌ى وه‌زاره‌ت، داموده‌زگه‌کانى ده‌وله‌تى به‌شپه‌ه‌ییکى رێک و پێک دامه‌زران.

کۆماری کوردستان -بیته‌کم حوکومه‌تى کوردستانى خۆره‌لات و دووم له‌ میژووی نوئی کوردد/ K- به‌ داموده‌زگه‌کانى وه‌زاره‌ته‌کان، ئیداره‌، سوپا و نیرووی چه‌کدار، ئالای سئ ره‌نگ، مامه‌له‌ى سیاسى و دیپلوماتى و په‌یمان گری دان، گوتوویژ وه‌ک لایینیکی خاوه‌ند قه‌واره‌ییکى سیاسى و مه‌عنه‌ویی، راگه‌یاندن به‌را‌دیو و رۆژنامه‌ و چاپه‌مه‌نى، خویندنی کوردی -بۆ نییرنه‌ و میینه‌- له‌ قوتابخانه‌کاندا و به‌کاربردنی کوردیی له‌ کاروباری ره‌سمیانه‌دا، ئەمانه‌ى هه‌موو له‌ به‌رچاوی سیاسه‌ت به‌ده‌سته‌کانى ئیران - هه‌روه‌ها زله‌په‌زه‌کان/ K- دووربوون له‌ (خودموختاری) یه‌وه‌! (۱۳۰)

ئەم بارودۆخە -مانەوہی تا پیشکەوتنی- بۆ رژیمی ئییران کە ھەرگیز ددانی پیتدا نەدەنا، نەک ھەر مۆلەکە بوو، بەلکو سەرۆبەر ناپەسەند بوو، چونکە نەک ھەر پیتچەوانەیی ھەموو پەیمانە باسکراوہکانی لەمەر کوردە، بەلکو مانای لەت لەت بوونی ئییرانە کە تا زلھێژەکان پەسەندی ناکن!

بەئەو رۆشناییە، رژیمی ئییران لە راپیتلەیی کرد و کۆش و پیلانگێرانییدا، لە لاییکەوہ پیتوہندی لەگەڵ ڕووس گەرم دەرکرد و گفتی (ئیمتیازی دەرھیتانی نەوت)ی پیتی دەدا تا نەخشەیی گوشاری خۆی بەسەردا زال و ناچاری بکات لەشکری بکیشیتەوہ و سەرچاوەیی ھاریکاری و یارمەتی لە ئەو و کۆماری ئازەربەيجان و شک بکات! لە لاییکە دیکەوہ تێ دەکوژا ناکوکی و ئازاوە و بەگژداچوون لە نیوانیاندا بقەومینتی؛ جارێ بەھاندانی تەوریتز بۆ دابرینی پیتوہندی و گوینەدانە کورد. جارێ بەھاندانی کورد بۆ بەگژداچوون و شەر ھەلگێرساندندن لە دژی ئازەربەيجان، جارێ -لە گوتووتیژدا- بەفەرماویش کردنی ئازەربەيجان یان کورد. ئەمە وێرایی ھەرپەشەیی لە خۆیتدا گەوزاندنی کوردستان کە محەمەد پەزا شا بەرەو ڕوو دابووی بەگویتی قازی محەمەددا! ڕووسیش دوورپوویی و فیتلی بەکار دەبرد کە تەنانەت (سادیچکوڤ)ی بالیۆزی لە تاراندا - دەمێ کە ئیمتیازی دەرھیتانی نەوتی باکووری ئییران وەرگرت- و (بیریا)ی دەستە راستی (ژوزیف ستالین J. Stalin)ی سەرکۆماری ییکییەتی سۆڤیەت و (باقیرۆف)ی سکریتی پارتی کۆمەنیستی ئازەربەيجانی سۆڤیەت، گەلێ جار قسەیان لەسەر پیتوہلکاندنی کۆماری کوردستان - بەواتەئەو ئەوان ئازەربەيجانی باشوور- بەئازەربەيجانی باکوورەوہ کردووە. لە ئەم بارودۆخ و ئاستەنگانەشدا قازی محەمەد، لەگەڵ ھەموو، سیاسەت و گوتووتیژی پەپرەو کردووە کە تەنانەت ھات بوو سەر بیروباوەری پاراستنی ئەو (خودموختاری)یە و تێ نەپەڕین لە سنووری و ئازادکردنی بەشە زەویەکانی دی کوردستانی خۆرھەلات، ھەرۆھە دوور نەپۆشتن بۆ جیبەجێ کردنی بریار و دروشمی سەرەکی پارتەکەیی و نرخ گرتن باری نیتوہولەتی، ھەر بۆییکا کرد و کۆش و گوتووتیژ و پیتوہندی کردووە - خۆی تا نۆینەرەکانی - لەگەڵ شای ئییران و سەرۆزیری، لەگەڵ سۆڤیەتەکان، ئەفسەرێک و بالیۆزخانەیی ئینگلیز، ئەفسەرێکی دەزگەیی نھینبیری ئەمریکا، بەلام ھەموو رەنجیکەیی بێ ھوودە بوو! (۱۳۱)

ییکەتی سۆڤیەت - دواي مۆرکردنی رێککەوتنی نەوت دەرھیتان لەگەڵ ئییران - ڕووی راستی گەمە تەواوەکەیی خۆی نواند کە ئەو تۆپانەیی دابوونی بەکۆماری ئازەربەيجان،

سەندیەوہ. لە ئەوہش پتر، ئامۆزگاری ھەردوو کۆماری ئازەربەيجان و کوردستانی کرد کە بەری ھاتنەوہی لەشکری ئییران نەگرن!!

سەرئەنجام لە ۱۹۴۶/۱۲/۱۱.دا، کۆماری ئازەربەيجان بەشیتوہییکەیی بلەز رما و سەرانی ھەلھاتن و خەلکی باژیری تەوریتزیش دوو چاری کوشتن و برین و تالان بوون کە لەشکری ئییران بۆ زالبوونەوہی رژیمنەکەیی، جیبەجێ کردن!

ئەم رمانە خۆرپاستان کاری لە ھۆش و بیریی سەرانی کۆماری کوردستان و خەلکەکەشدا کرد! بێ ھیوایی، شپرزەیی، ترسی کوش و بر لە گیانی خەلکدا تەنیەوہ!

بەکورتیی؛ لە ۱۹۴۶/۱۲/۱۷.دا سەرکۆمار و دەستەیی لە کاربەدەست و ھاوہبەشە گەورەکانی کۆمار، پیتسوازی لەشکری تارانیاں کرد. ئیدی عەجەم سەرلەنوێ مەھابادی داگیر کردووە و داموہزگەکانی کۆماریشی ھەلئەشاندووە.

شای ئییران گۆیا لێ بووردنی گشتی راگەیاندبوو، کەچی لە ۱۹۴۷/۱/۲۲.دا برپاری لە سیدارەدانی قازی محەمەدی پیتشەوای کۆمار و ھاوہلەکانی سەیف و سەدری قازی درا کە لە ۱۹۴۷/۳/۳۱. شدا گیانیان فیدای نەتەوہ و نیشتمان بوو.

ئەم بەشە وەسیەتنامەیی قازی محەمەد بۆ کەسوکار و خیزانی خۆی، رەنگ بێ رۆشنایی و مانای زۆری ھەبێ بۆ گەلی پرسپاری خۆیتدەواران... دەلی: (... بەئەو ھەموو ھۆبەوہ کە لە ئیختیاری مندابوو، ئەگەر شەرم بکردیا، رەنگ بوو تێ نەشکین... بەلام بۆ ئەمەیی مەھاباد و وێران نەبیت و بۆ خاتری تیتدا نەچوونی خەلک، شەرمان نەکرد.

بەئەو ھەموو ماشین و ھەلانەیی کە لە ئیختیارمدا ھەبوو، دەمتوانیی لە مەھابادرا ھەلیم و دوو جاریش لە گوتارەکانی خۆمدا بەخەلکی مەھابادام گوت: ئەمن دەمزانی ئەگەر ھەلیم ئییرەش وەک تەوریتزی لێ دەھات و تووشی کوشتار و تالان و پرۆ دەبوون!

ئەمن بەخەلکم راگەیاند کە رەنگە بگرن و بشمکوژن، بەلام بۆ ئەمەیی نامووسی خەلکیی بپاریزیت و تالان نەکرت، ھەلئایەم و خۆم بەقوربانی ئیوہ دەکەم!

ئەوہ من بەعەھدی خۆم وەفا دەکەم و تا ئیستەش لە مێژوودا نەدیتراوہ کە سی فیداکارییەکی ئەوہی کردبیت! ھەلەت لەسەر ئیوہش پێ ویستە نیسەت بەخزم و کەسوکاری من وەفادارین و تۆلەیی ئەمنیش بستیتەوہ) (۱۳۲)

مستەفا بارزانیی ھاریکاری کۆماریش، خۆی و چەکدارە بارزانییەکانی ملیان نەدا بۆ خۆ بەدەستەوہدان و جەربەزانە لە ۱۹۴۷/۷/۱۷.دا ڕووباری (ئاراس)یان بری و

۱/۸/۶- ۱۹۶۶ز - ۱۹۵۸ز

گهلی کورد له دواى سهرکو تکرردنی شوږشى بارزان و له سپداره دانى کوماره کوزپه کهى کوردستان و له گرڼه نه چوونى بېکيه تى رېزى پارتى سياسييه کانى، تووشى تهنگانه بېکى نوى بېکيجار سهخت بوو؛ ژينى سياسى، تابوورې، روښن بېرې، کومه لېي، ته نانه ت بارى دهروونېشى گرانتر و شپرزته تر و تالتر بوو.

له لايېکى ديه وه؛ سهرله نوى چرتر تووشى نه خشه و پيلانى زله تيزه کانى چه پ و راستى توانا و به دهسه لاتى نيو گيتى بووه وه، به تايبه تى که دوو جه مسهرى بېکيه تى سوږيه تى هاوبه شى - سوږيالېست- و ولاته ئيمپريالېسته کان به پېشپه روى نه مريکا، له پيناوى دهستگيرکردنى دهستکوتى مه زن و دوو ره و له گيتيدا - وپراى هاوپه يمانه که يان له جهنگه که دا - که وتنه جهنگيکى سارد که بېکى له مه لامه ته ناسکه کانى، نيوه راستى خوره لاتى پر له سامان و رېگه دهر بايى و بازارى بازگانى بوو!

بېکيه تى سوږيه تى، وپراى ساغ بوونه وه دوو پرووى و خوږه رستېي به خوږکيشاننده وه له پشتگيرې و ژيان و مانى کومارى کوردستان، به زه برې برسک و هوورى دروشمه ناسک و دلرفينه کانى يېکدگيرې خه باتى چينا يه تى و هاوچاره نووسى گه لانه وه و گوبا مسوگه رېي پاکو بوونى رېژيمى به ردى ئيمپريالېزمى سهرمايه دار و هه لگيرانه وه و حوکوممه ته نوکه ره کان يان و پې ويستى سهر به خو بوونى گه لانه (!!)، هه روه ها به هووى چالاكى پارتى کانى (شيووعى عيراق)، (تووده ئيران)، (شيووعى تورکيا)، (شيووعى سوريا) وه، هيندى له کوردان ده بوونه باوه رپيکراوى و هيندىکى دى - ناشيووعى وهک پارتى ديموکراتى کوردستان - به دوستى. ئەم باره ش کارىکى ئەوتۆ کارىگه رى هه بوو، جه مسهرى دووهم و رېژيمه کانى داگيرکهرى کوردستان، گه لى کورد يان لى بېسو به بېکى له سهر جاوه کانى ترساکى و هه رپه شه و گوږه ندى کارامه بۆ به رزه وهنده ناسک و چاره نووس سازه کان يان، ته نانه ت کار گه يشت بووه راده يى رېژيمه داگيرکهره کانى کوردستان، هه ر کورد بېکيان به (شيووعى) ده ناسى (۱۳۴)

در. جه بار قادر، له لىکولېينه وه يدا ئەم باسه و نه خشه و پيلانى به ردى ئيمپريالېزم و داگيرکهره کان، ورد ده کاته وه و ده لىت: (... مه ترسى خو رتاوا و رېژيمه کانى نيوچه که له ئەوه دا بوو که کورد؛ دواى باوه ر نه مانى به گفتم و به لىتن و سوږى خو رتاوا و ديتن و ناسينى زورداره کى و چه وساننده وه له لايېن ئينگليزه وه و به تايبه تى له کوردستانى

پرويان تى کرده ولاتى بېکيه تى سوږيه تى، به لام ئەفسهره نه ته وه په روه ره کانى رېزى شوږشى بارزان و هار بىکارى کومارى کوردستان؛ خه يروالله عه بدولکه ريم، عيززه ت عه بدولعه ريز، محمه د قودسى، مسته فا خو شنا و پرويان نه کرده سوږيه تى و به هووى رېژيمى ئيرانى دوژمنه وه، درانه وه به حوکوممه تى عه ربه ي عيراق و له ۱۹/۶/۱۹۴۸ز. د - به تاوانى هه لگه رانه وه و چهک به روه روو کردنى حوکوممه ت!! - له سپداره دران و له لاي نه ته وه ي کورد و ميژوويشى بوون به نيشانه ي به رزى فيداکارى!

له ئەم قوناغه دا ئەگه رچى گيانى هار بىکارى نه ته وه ي و خه باتى چه کدارى و سياسى ئەم ديو و ئەوديو تېکه ل و به جوږ بوو، به لام باوى ناقولاى (خودموختارى) و هه ريم خوازى له برى کوردستان خوازى سهرانسهرى - وه کوله ساله کانى ۱۹۱۷ و ۱۹۱۸ به دواوه له نيو هيندى رېزى کوردى باکوور و له ۱۹۲۰ به دواشه وه له باشووردا ئەتوار و بانگه يشى ئەوتۆ هه لکه وت - سهرى هه لدايه وه که مخابن ئەوه وه کوشيوه يىکى پاشه کشى، به لکو تيشکانىکى سياسى بوو!. جيگه ي باسه، له ته مه نى (ژ.ک) و (کومارى کوردستان) دا، بۆ بېکه م جار له ميژووى کون و نوى کوردستانى خو ره لاتدا چرترين و به تاوترين بزاقى روښن بېرې و روژنامه نووسى - وپراى نووسين و خو تندن و چاپه مه نى - هه لکه وتوه و کومه لى گوڤار و روژنامه ي کوردى نرخ گران: سياسى و زانستى و ئەده ي و کومه لى - به گوڤارى لاوان و مندالانه وه که ته نانه ت له چ سهرده ميکى کوردستانى باشووردا نه بوون - ده رچوونى که ئەمه ن: گوڤارى نه ينى زمانحالى (ژ.ک) به نيوى (نېشتمان - نيوه ندى س ۱۹۴۳ز - ۱۹۴۴ز. ته ورېزه وه. هه روه ها (ئاوات - س ۱۹۴۵ز. مه هاباد). گوڤارى مندالان: (هه لاله - سهره تاي س ۱۹۴۶ز. بوکان)، (هاوارى نېشتمان - ۲۱/۳/۱۹۴۶ز. مه هاباد) که گوڤارى لاوانى ديموکرات بوو، (گروگالى مندالى کورد - به هارى س ۱۹۴۶ز - ۲۱/۶/۱۹۴۶ز. مه هاباد)، هه روه ها روژنامه ي ئاشکراى سياسى و زمانحالى پارتى ديموکراتى کوردستان؛ (کوردستان - ژ: ۱، ۱۱/۱/۱۹۴۶ز. مه هاباد) و (رېگا - س ۱۹۴۶ز!). له دواى کومارېشه وه روژنامه ي (کوردستان - ژ: ۱، ۶/۱۲/رېگا - س ۱۹۴۷ز) که درېزه ي روژنامه ي (کوردستان) ي سهرده مى کومار بوو - وهک به شىکى روژنامه ي تازه ربيجان - بلاوده بووه وه و دکتوره کان؛ عه لى گه لاويژ، ره حيمى قازى، عه ريز شه مزبى نووسينيان تيدا بلاو ده کرده وه و روژنامه که ش پانزه سالى ژيا! (۱۳۳)

باشووردا، ههروههها دواى دلنبايونى له كار و كردارى دهزگه نهتهوهبييهكان - كۆمهلهى گهلان / K - بۆ خزمهتى بهرزهوهندي زلهتيزهكان و شارندهوهى لاف و گهزافيان له پشت پهردهى ماف و رهوايى خواستى گهلانوه، مهترسى نهوهى لى دهكرا بهلاى شيووعيبهتدا لا بدات و بزاقى رستگاربخوازيهكهى بكهويته ژير ريكفى بيكيهتى سوقيهتهوه!

ئهم پروياگهندهيه كرا بهبههانهيچ دژى بزاقى رستگاربخوازي گهلى كورد و ههر داخوازيهكى كورد - بهبهري پروياگهندهى شيووعيبهت له قهلهم ددرا و بهفيتى (مۆسكۆ) دهناسرا!

ئهم پروياگهندهيه، دهبوو چهند ئهركى جيبهجي بكات:

۱- شيواندنى راستيهكان و رهش كردنى داخوازيهكانى گهلى كورد و گهلانى نيوجهكه كه لهبهر گهلى هۆى ميژوويى و ئاييى و روشنيرى، خوشيان بهچاره شيووعيبهت بهدلدا نهدههات. بهئهو شيوهيه نهو بزاقهى كورد، له ههموو لايىنگيرى و پشتيوانبهيهكى نهو گهلانه و جهماوهري كورديش بي بهش بكات!

۲- پاكانه كردن بۆ سياسهتى توندوتيز و بي بهزيبانهى سهركوتانهى داگيركران كه دژى شيووعيبهت تى دهكوشن!

۳- له ههموش گرنگتر، لهژير پهردهى بهربهكانى شيووعيبهت و پاراستنى نيوجهكه زهمينه خوش كردن بۆ دامهزاندنى بلوك - بهرهبيكى - سياسى و سوپايى سهه بهخورتاوا هاته پيشهوه.

جارتكى دى، توركي و عيراق بناغهى سياسهتى هاوبهشى دژ بهكورديان دانا.

له ۱۹۴۶/۲/۲۸ - واته ههر له سهردمى كۆمارى كوردستانيشدا / K - سهروهزيرانى عيراق نوورى سهعيد، ديدهنى (ئهكهه)ى كرد و لهگهلاى كاربهدهستهكانى توركي كهوته دارپشتنى پلانى هاوبهش دژى جموجوولى كورد. گفستوگۆكانى (ئهكهه) زۆر بهنهينى دهكران، ويرا زوو بهزوو نيوهروكى دژ به كوردى گفستوگۆكان ئاشكرا دهبوو، تهنانهت نهياتنوانى بۆ ماوهبيكى دريژ، نيوهروكى پهيمانامهى نوئى بشارنهوه.

رۆژنامهى The Dialy mial له ئهم بارهيهوه نووسيهوهتى: (پى ويستى ئهم پهيمانامهيه بهئهو شيوهيه هاتوه كه پاكى سهعد ئاباد له كار كهوتوه و دۆزى نهتهوهيى - ناسيؤنالى - كورد مهترسيهكى مهنه بۆ ئاسايش و ئاشتى له نيوهراستى خورهلات!).

ههر نهو پهيمانامهيهش بوو بهبهردى بناغهى پاكى بهغداد!

له نهو كاتهدا بيهر له دامهزاندنى پاكى خورهلهلاتى بۆ پاراستنى رۆژمهكانى نيوجهكه و بهرزهوهندهكانى خورتاوا، بهسهروكايهتى ئهمريكا دهكرايهوه! دهبوو نهو پاكته ئهركى هاوبهگرى و هاوپهيمانى بگريته نهستو. دهبوو توركي له ئهم پاكتهدا دهورى سهرهكى له نيوولاتانى نيوجهكهدا ببينيت بهتاييهتى. دواى نهوهى له پاكى ناتو NATO - پاكى باكوورى نهتلهسى / K - دا وهگررا!

بيكهم ههنگاوى بلوكى خورهلاتى نيوهراست دهگريتهوه بۆ سالى ۱۹۵۱ ز دهمى ئهمريكا و برىتانى و فرانس و توركي (پروژهى سهركرايهتى نيوهراستى خورهلاتى)يان پيشنيازى ميسر كرد كه پهسندى نهكرد. دواى نهوه بيهروكى (پشتينى باكوور) له لايىن وهزيرى دهروهى ئهمريكاوه خرايهبه نهشتهرى ليكدهانهوه و دهمهتهقى. گهوههري ئهم پروژهيه نهوهبوو كه ولاتانى نزيك بيكيهتى سوقيهت له پاكى كرايهوه و ئهمريكا و نهوويا سهرهپرشتى بكات. له ئيرهشدا دهبوو توركي بهنيوى نهوانهوه دهورى سهرهكى بنويتيت.

توركي ههلى بهفيري نهو و له ريگهى ئهم پاكتهوه گهلى يارمهتى ئابوورى و سوپايى خورتاواى دهستگير بوو بۆ بههتيزكردنى قورساى خوى و له نيوولاتانى نيوجهكهدا بهكارى دهبرد.

ئامانجى سهرهكى ئهم پاكتهش پاراستنى رۆژم و سنورهكانى؛ توركي و عيراق و ئيران و پاكستان بوو نهك شالاو و پهلاماردانى بيكيهتى سوقيهت! (۱۳۵)

دهورى گرنگى توركيى ئهندامى پاكى ناتو - له ۱۹۵۲/۲/۱۸ ز.دا - دهورى پاسهوانىكى گوترايىلى بهرزهوهندهكانى خورتاوا بوو له خورهلاتدا و نيشانىكى گهوهريشى گهلى كورد بوو. راستيش بهلگهى باوهريچ كراو جهختى بۆ دهكات؛ (ئهليكساندهر هييك Heague، سههلهشكرى پيشسووى نيروهكانى «ناتو») له گوتهبيكىدا جهختى كردهوه: پاراستنى خورهلاتى توركي - كوردستانى باكوور / K - كه له نهستوى سوپاى توركيادايه، پاراستنى سهراوهكانى نهوته له نيوهراستى خورهلات و كنداوى فارسدا!! (۱۳۶)

بيروباوه و كردار و ئامانجه دوورهوهكانى (پاكى خورهلات) و دهورى توركياش، رۆژ بهرۆژ كۆكتر و كارامهتر و بهگورتر بووه.

له سهههتاي كانونى دووهمى سالى ۱۹۵۵ ز. دا، عهدنان مهندهرتيسى سهروهزيرانى

تورکیا، دیدنی به غدادی کرد و له گه ل سهره زهرانی عیراق نووری سه عید، بریاری گریدانی په میاننامه ی پاراستنی ناسایشی ههردوو لا درا.

له ۲۴ شویاتی هه مان سالدا، دیسان له به غدادا (په میاننامه ی هاریکاری نیوان عیراق و و تورکیا) مؤرکرا و بووش به بهردی بناغه ی (پاکتی به غداد) و نیوه روژی په میاننامه کی سالی ۱۹۴۶. زی دوو پات کرده وه، له گه ل له بهرچا و گرتنی گوپینه کانی نه و ده ساله ی دوایی.

دوای دوو مانگ، بریتانیاش که خۆی له پشت گری دانی په میانکه وه بوو، بوو به ئه ندام، له ته مووزی هه مان سال پاکستان و له ته شرینی بیکه میشدا ئیران، بوون به ئه ندامی نه م پاکته که به (پاکتی به غداد) ناسرا. (۱۳۷) نه مریکاش که خاوندی بیروکی دامه زرانندی (پشتینی باکوور) بوو، به باشی زانی وه که نه ندامی کی چاودیر له لیژنه ی تابووری و سه ربابزی و ناسا بيشدا، واته له (لیژنه ی به ربه رده کانی جم و جوولی رووخینه ر) دا جیگه بگریت. به واتا بیکی دی، نه مریکا سه ربه رشتی لایینه گرنه کانی تابووری و سه ربابزی و نه ئینبری - جاسوسی - ده کرد!

و پرای نه وه ی سه کردایه تی (پاکتی به غداد) به بریتانیا سپیدرا بوو، راستیه که ی ده سه لاتی راسته قینه و مافی بریاردان به ده ست نه مریکا وه بوو، چونکه پاکته که نه لقه بیکی گرنگی رستی پاکته خورئا و ایبه کان بوو، ده شبوو له پاکته کانی (ناتو و سه نتو CENTO) دا و پکرا گرتی بدات.

به ندی بیکه می پاکتی به غداد، نامانجی دامه زرانندی خۆی به ئه م شپوهیه نیشان دده ات؛ (نه م په یمانه به رگری له ناسایش و هیمناتی ولاته به شداره کان ده کات. و پرای پی داویسته گشتیه کان، نه ندامه کان ده توانن و پی ویستیه پیکه و تنی دوو قۆلی له نیوان خۆیاندا بکه ن!)

نه وه ی پیوه ندی خۆراستانی به کورده وه هه بوو؛ (لیژنه ی به ربه رده کانی جم و جوولی رووخینه ر) بوو که مه به سستی جم و جوولی ریکخواه شیوو عیبه کان و به تاییه تی ریکخواه کانی کورد بوو که دژی رژیمه کانی نیوچه که خه باتیان ده کرد و داخوازیه کانی گه لی کوردیش به سامناک و هه ره شه بو بیکیه تی سنوره کانی نه و ده وله تانه له قه له م ده درا! نه و لیژنه یه که سه رکرده و ریبه رده کانی ده زگه کانی پولیس و ناسایش و ده زگه نه ئینبره کانی ولاتی به شداری ده گرتنه خۆی، سالی جاریک کو ده بوونه وه و راپورتی ددها به نه نجوومه نی وه زهران و پلان و پیلانی به ربه رده کانی له دژی چالاک و جم و جوولی

ریکخواه دیو کرتخوازه کان و کورد په روه رده کان داده رشت!

و پرای سه رگه رمی ولاته داگیرکه ره کانی کوردستان به پلان دانانه وه، ولاته کانی خورئاوا، به تاییه تی نه مریکا چست و چالاکانه به شداری ده کرد.

له کاتی دووهم کو بوونه وه ی سه روه زهره کانی ولاته نه ندامه کانی (پاکتی به غداد) و له سه ر داخوازی نه نجوومه نه کی، نه مریکا بوو به نه ندامی (لیژنه ی کاری دژی رووخینه ر) له حوزه رانی سالی ۱۹۵۷. ز. به دوا وه ش به شداری (لیژنه ی سه ربابزی) پاکته که بوو.

پاکانه ی به شداری بوونیشی نه وه بوو؛ گویا (پی ویسته به رگری له بیکیه تی زهوی ولاته کانی نه ندامی پاکتی به غداد له دژی شیوو عیبه تی بگریت!)، به لام راستیه که ی له دژی خه باتی گه لی کورد بوو که مه به سستی بنچینه یی سه ربه خۆی نیشتمانیه که ی بوو، که نه مه ش - به بیری چه وتی لیژنه که - مانای پارچه کردنی بیکیه تی نه و ولاته تانه ی ده گرتنه وه! به نه و شپوهیه هه موو جم و جوول و خه باتی کی گه لی کورد به نیوی شیوو عیبه تی و جوداخوازی و خراپه کاره وه، به ربه رده کانی و سه رکوت ده کرا! (۱۳۸)

له نه و بارودوخانه دا، بیکیه تی سو قیه ت - به هه موو خۆه لکی شانیه وه - هه رگیز لایینگری خه باتی گه لی کورد بو سه ربه خۆی کوردستان نه بوو. پارته شیوو عیبه کانی نیو ولاته داگیرکه ره کان دیسان نه یاری نه و نامانجه و له گه ل پارته کانی کورد - و پرای هیندی هاریکاری له کۆری خه باتدا دژی ئیمپریالزم و رژیمه ملکه چه کانی نیوچه که - له ناکۆکی شه ری پرو پاگه نده دا بوون. بی گومان نه نجامی هه ردوو هه لویستیش به شکستی بزاقی رستگارخوازی گه لی کورد و قازانجی به رده ی خورئاوا و نه و هه موو پاکت و په یمان و پیلانانه و توندوتیژی داگیرکه ره کان ده گه رایه وه له نیو توونی نه م ته نگانه یه دا، گه لی کورد، به تاییه تی له کوردستانی باشووردا - له چاو به شه کانی دیدا - هه ر به کاربوو، ریگه ی دیار و توانایشی هات بووه سه ر خه باتی سیاسی نه ئینیان و ته کانی رو شنبیری.

کو مه لانی خه لکی - وه ک هه موو به شه کانی دی کوردستان - چه ند له ته نگانه ی دارایی و خوتنده واری و ته ندروستیدا بوون، هیوای گه وره یان به چینی رو شنبیر و لاوان بوو. به چاوی بی هیوایشه وه ده یاننۆریه نه و چه ند نه ندامه کورده ی پارله مانی عیراق - وه ک بیگ دوو وه زیری بی شیر - که بو چاو به سستی هه لبرئیردان و زۆریه یان ده ربه گ و سه رخیل و ساماندار و نه لقه له گو و نوتنه ری که لکی چین و گیرفانی تاییه تی خۆیان بوون!

چینه رۆشنبیره کهش - بێ له خهڵکانی شیوووعی - بهگشتی له ناخی گیاندا هیوای رستگاری و سهربهخۆیی کورد و کوردستانیان بوو، ههر له خهڵکانی سهربهستهوه تا نهتهوهبییهکان - وهک کۆمهڵی: ک. ژ. ک - تهنا ته لای پینگرهکانی (پارتی دیموکراتی کوردستان) نهوی وهک بهئاشرکا نهو دروشمهی ههلهنگرت بوو، له لاییکهوه خهباتی بۆ هینانه دی مافه گرنهکانی نازادی سیاسی و چاکبوونی باری دارایی و کۆمهڵی و تهندروستی و خویندهواری و رۆشنبیری و پیتشکهوتن و له لاییکه دیهوه بۆ بهربههکانی پلان و پیلانهکانی بهرهی ئیمپریالیزم و داگیرکهرا تێ دهکۆشا. تهنا ته له نهو پیناوهدا هاریکاری پارتی چهپهوهکانی عێراق و ولاتهکانی عهزهب و گیتی دهکرد، له ریزی پینسهوهش شیوووعیهکان.

له ریتلهی ئهم رهحهدا، رۆشنبیرهکان - بهتایبه تیش سیاسه تبازهکان - دهواری گهوهریان دیت بۆ ئاشکرا کردن و بهربههکانی پاکت و پهیمانان و بهیاننامه و خۆنیشانانی گهوههی جهماوهوه بهرهههستیان دهواند، بهتایبه تی بهرامبهر (پاکتی بهغداد) و رژیمی عێراقی نۆکهری خۆرئاوا.

له یووی خهبات و تهکانی رۆشنبیرهشوه، بهراستی مامۆستا، ئهدیب و شاعیر، رۆژنامهوان، هونهرمهندهکان، دهوری کاریگهریان له ژینی خهڵک و وربابوونهوه و پێ گهیشتیان دهگێت و ههموو جهختیان بۆ شوناسنامهی نهتهوهیی جوتی گهلهکهیان دهکرد و له ههمان ههلهدا کاریشیان له بزاقی رۆشنبیری دواکهوتووی بهشه داگیرکهراوهکانی دی دهکرد.

وێرای ئهوهی پارتی کوردستانی باشوور کهم و زۆر به نهیینی پیتوهندی و هاریکاری پارتی بهشهکانی دی کوردستانیان دهکرد، بهتایبه تی له ئامیزگرتنی تێ کۆشه ره ئاوارهکانی کوردستانی خۆرهلات و پیکهوه کارکردن، بهلام بهراستی له بهرهوه دروشمیکی سیاسی ناقۆلا - شیوووعیهکان گهرم دههۆلیان بۆ دهکوتا - بهنیوی (برایه تی کورد و عهزهب) هوه بوو بهباو، بگره جیگه پیتکی بههیزی پهیدا کرد که ئهمه دروشمی قۆناغیکی سیاسی لێ دهرنهچوو، بهلکو بوو به به لاییکه چهشنی رهگی گولی بهمه بهستی کلۆکردنی گیانی نهتهوهیی و کوردستانخوازی و شوپشگێری که تهنا ته ههر داگیرکهرهکان خۆیان که لکی گهوهریان لێ وهرگرت بهرا دهی - وهک دوا رۆژ راستی بێ فهپی سهلمان - له ژیر سیبه ریدا گهلی کورد نهک ههر تهوقی ژیر دهستهیی له ملدا توندتر، بهلکو قهلاچۆش کرا! (۱۳۹)

جیگهی باسیشه، ههر له دوا دووم جهنگی گیتییهوه تا سالی ۱۹۵۸ز، حوکومه تی عێراقی عهزهب - له کوردستانی باشووردا - چ کاریکی ئاوه دانی، تهندروستی، پیشه سازی، کشتوکالی دیار و گرنگی له دهست نه هات، به پیتچه وانه وه ههر خه ربیکی ریتگه ویان و ئۆدوگهی سه ربازی دانانی بنکه ی پۆلیس بوو. زوو به زووش له وهرزه کاندای، به نیوی (مه شقی سه ربازییه وه - فه رزه بیات) چه ند به شتیکی کارامه ی نیرووی سوپای عێراقی ده نارده کوردستان و به ته قه مه نی راسته وه جم و جوولی ده نواند که ئامانجی هه ره گه وه ری چاو ترساندن گه لی کورد بوو! له لاییکه دیه وه وێرا - ههر له سالانی بیسته کانه وه پتر خه ربیکی ته نگ پێ هه لچینی کوردانی باژێره کانی که رکوک و مووسل و خانه قین و به دره و جه سسان و مه نده لی بوو، به راده پیتکی به هه ر بروبیا نوو و تۆقاندنی هیدی هیدی ناچار ی کۆچ کردنی ده کردن. هه ره ها نیوه کوردییه کانی باژێره کانه کانی ده گۆزیی بۆ عه ره بی. وێراش کار به ده سته گه وه ری نا کورد - به تایبه تی مو ته سه ر پیره کانی - ی داده نا. هه ره ها به کار بردنی زمان ی کوردی له نووسینی کاروباری ره سمیانه دا له لیواکاندا تا وه زاره تی نیخۆ، باوی نه ما و به گشتی هه ره عه ره بی به کار ده برا. هه ره ها پتر به رنامه و با به تی خۆیندن عه ره بی له هه موو قوتا بخانه کاندای ده چه سپاند.

شایانی له بیر نه چوونه وه یه که حوکومه ت - وه ک جۆریکی سیاسه تی لاواز کردنی گه لی کورد - به تایبه تی با یه خی به ده ره به گ و سه رخیتله کان ده دا و له نیو ده ولت و کۆمه لدا قه دری ده گرتن قسه ی سووار ده کردن، (۱۴۰). به پیتچه وانه شه وه - وێرای قه ده غه کردنی پیکه ونان و کارکردنی پارتی سیاسی ئازاد - توندوتیژی به رامبه ر کورد په ره ره نیشتمان په ره ره کان و رۆشنبیره کان ده نواند و به گرتن، ئه شکه نجه دان، نه فی کردنه وه نه ده وه سستا و به هۆی داموده زگه و نۆکه ره کانیه وه، سه ندنی پاکانه ی زۆره ملی و بلاو کردنه وی لاف و گه زاف و هه ره شه ی نیو زباندنی جیبه جی ده کرد. ئهمه وێرای هاندانی هیندی قه له می رۆژنامه ی عه ره بی بۆ په لاماردان و نیو زباندنی کورد و میترووی که ره سمه ن خۆیندن میتروو، جوگرافیای کورد و کوردستان هه ره قه ده غه بوو، هه ره ها دانان و بلاو کردنه وه ی با به تی ئه وتۆش به کیشه بوو.

تا هه لگه راندنه وه ی سوپاش له رژیمی پاشایه تی عێراقی عه زهب - ۱۹۵۸/۷/۱۴ز - هه ره چنده رۆژنامه نووسی سیاسی کوردی قه ده غه بوو، ئهم رۆژنامه و گۆقاره کوردی و کوردی - عه ربیانه ده رجوون: پیکه م رۆژنامه ی هه ولیری ژماره تاقانه؛ (هه تاو - ژ: ۱، ۱۹۴۸/۹/۱۱ز) که کۆنه ئه فسه ری عوسمانی - عێراق، نه ته وه په ره ری ناسراوی کورد

ئەمىن پرواندزى خواھند و سەرنووسەرى بوو! (۱۴۱). رۆژنامەى كوردى و عەرەبى مامۆستاكانى ھەولير؛ (ھەولير - ژ: ۱، ۱۶/۱۲/۱۹۵۰ - ز: ۱۹۵۳).

بلاوكراوھ - سەرھەتا بەرۆنئىو- و گۆڤارۆچكەى و ڤىنەدارى ھەوتۆبى كوردىي پروپاگەندەيى بائىۆزخانەى ئەمريكا لە بەغداددا؛ (ئاگا و رووداوى ھەفتەيى - پەيام) لە نيوان سالانى ۱۹۴۹ز - ۱۹۵۸ز. دا. (۱۴۲) ھەرھەا (چەند لاپەرەيىكى كوردى) گۆڤارى عەرەبىيى بلاوكراوھى دەزگەى گشتىيى پروپاگەندەى عىراق (ھنا بەغداد/ ھونا بەغداد) لە نيوان ۱۹۴۷ز - ۱۹۶۱ز. دا. (۱۴۳). گۆڤارى ھەوتۆبى سياسىيى و كۆمەلى و ئەدەبىي عەرەبىيى و كوردىيى؛ (نزار - ژ: ۱، ۳۰/۳/۱۹۴۸ - ژ: ۲۲، ۱۵/۳/۱۹۴۹ز. بەغداد) كە عەلانوددين سەججەدى سەرنووسەرى بوو! (۱۴۴). گۆڤارى نيومانگەى كوردى؛ (ھەتاو - مائىس ۱۹۵۴ز - تەشرىنى دووھم ۱۹۶۰ز. ھەولير) كە گىبى موكريانى خواھند و سەرنووسەرى بوو! يانەى سەرکەوتنى كوردانىش لە بەغداددا، گۆڤارى مانگانەى كوردىيى (ھىوا - ژ: ۱، تەمووز ۱۹۵۷ز - ئاب ۱۹۶۳ز) دەكرد. عەبدولقادر بەرزنجيش گۆڤارى (شەفەق - ژ: ۱، ۱۵/۱/۱۹۵۸ز. كەركوك) ى دەكرد كە لە س ۱۹۵۹ز. دا بوو بە (بەيان) و ماوھىيەك وەك زمانحالى ئاشتىخوزانى بوو و دوایى ديسان وەك رۆژنامەيىك لە كەركوك دەرچووھە و تا س ۱۹۶۳ز. ى خاياندا! (۱۴۵)

ھەرھەا گۆڤارى ھەوتۆبى كوردىيى و عەرەبىيى (پيشكەوتن/ التقدّم - ژ: ۱، ۲۸/۲/۱۹۵۸ز س ۱۹۶۳) كە خواھند و سەرنووسەرى محەمەد بريفكانى بوو!

بارى كوردستانى باكوور ئاستەم و دژوارترين باربوو، سياسەتى رەسميانە و رەگەزپەرستانەى تورك ھەر بەنكولى كردن لە مافە سياسىيى و كۆمەلى و رۆشنىرەيىھەكانى كورد و قەدەغەكردنى ھەموو جم و جوول و چالاكىيەك نەوھستابوو، بەلكو ھەر لە سەرکۆمارەوھە تا سەرۆھزىرەكان، كاربەدەستانى وەزارەتەكان و سوپا، ئەندامەكانى پارلەمان، رۆژنامەنووسەكان، ھەموو بانگى توواندەوھيان دەدا. لە سەرئىكى دىيەوھ، گەلى كورد خۆى لە تەنگانەى ھەژارىيى و بى كارىيى، لەش بەبارىيى، نەخوئىندەوارىيدا دەژيا. لە ئەوھش خراپتر كۆمەلگەى كوردەوارىيى چەوساوەى چىنى كۆنەپەرست بوون.

وئىراى ئەم ھەموو زۆردارىيە، گيانى كوردايەتى و نىشتمانپەرورەيى زىندوو بوو، بەتاييەتى لەلاى لاوھ خويىندكارەكانى زانكۆكان و رۆشنىرە ژىرەكان كە ئەمان - وئىراى ھەموو دىوار و تەلبەندى - بەنىوى روو ھەلمالىيى كيشەكانى (خۆرھەلات) ە - واتە كوردستانى باكوور كە نىوھىنانى قەدەغە بوو - بەزمانى توركى و بەنووسىنى لاتىيى

تارادەيى خەرىكى بزاقى رۆژنامەنووسى و رۆشنىرەيى ئاشكرا بوون و لە نيوان ۱۹۴۸ز - ۱۹۵۸ز. دا ئەم گۆڤار و رۆژنامانەيان دەركردووه؛ (DICLE KAYANAGI / كانى دىجلە) - س ۱۹۴۸ز - ژ: ۳۰، ۱۷/۳/۱۹۴۹ز. ئەستەنبوول) كە رۆژنامەيىكى سەربەخۆيى ھەوتۆبى سياسىيى و خواھندى حسين دىكەجى و شىخەموس ئەلماس / موسا عەنتەر و رېتەرى كاروبارى نووسين حسين دىكەجى بووه. (۱۴۶) بەپىيى نووسىنى در. س. ئە. شقان؛ خويىندكارە كوردەكانى زانكۆ و رۆشنىرەكان، بەپىيى توانا گۆڤارى (كانى دىجلە) يان لەسەر ئەركى خۆيان و بو باسە فيكرەكان دەركردووه! (۱۴۷)

گۆڤارى توركى؛ (SARK MECMUASI / گۆڤارى خۆرھەلات - ژ: ۱، ۳۱/۱/۱۹۵۰. ئەستەنبوول) نووسىنى شىخەموس ئەلمان - موسا عەنتەر بووه. ئامانجىشى روو ھەلمالىيى دواكەوتنى خۆرھەلات - كوردستانى باكوور - و بلاو بوونەوھى رۆشنىرەيى بووه. (۱۴۸)

رۆژنامەى ھەوتۆبى سياسىيى و سەربەخۆيى توركى؛ (SARKIN SESI / دەنگى خۆرھەلات - ژ: ۱، ۱۸/۵/۱۹۵۰ز - ژ: ۶، ۱۹/۱۰/۱۹۵۰ز. ئەستەنبوول) خواھند و رېتەرى كاروبارى نووسين؛ سەمەد ئەفشار بووه! (۱۴۹) رۆژنامەى توركى؛ (DEMOKRAT / DOGU / خۆرھەلاتى ديموكرات) - س ۱۹۵۰ز (۱۵۰)، گۆڤارى توركى؛ (AGRI / ئاگرى) - س ۱۹۵۳ز - ۱۹۵۷ز. ئەنكەرە) كە خويىندكارە كوردەكانى (ئاگرى) لە زانكۆدا، سالى جارى دەريان كردووه (۱۵۱) گۆڤارى توركى؛ (HENEJ / ھەنەك) - س ۱۹۵۵ز. ئەنكەرە) كە خويىندكارە كوردەكانى دياربەر كە زانكۆدا دەريان كردووه و بەتەنى ئەم ژمارەيەش دەرچووھ؛ (۱۵۲)، گۆڤارى توركى؛ (GUDI / جوودى) - س ۱۹۵۶ز) كە - بەنىوى چىاي ئاگرىيەوھ - خويىندكارە كوردەكانى جزيرا بوئان لە زانكۆدا، دەريان كردووه، گۆڤارى توركى؛ (DERSIM / دەرسىم) س ۱۹۵۷ز. ئەنكەرە) كە خويىندكارە دەرسىمىيەكان لە زانكۆدا دەريان كردووه (۱۵۳)، رۆژنامەى توركى: (CERIDE - I DER - / SIM «رۆژنامەى دەرسىم» - س ۱۹۵۷ز. ئەستەنبوول) كە خويىندكارە دەرسىمىيەكان لە زانكۆدا دەريان كردووه، رۆژنامەى توركى - ھىندى نووسىنىش بەكوردى لايتىنى - (ILERI YURD / «ولاتى پيشكەوتوو» - س ۱۹۵۸ز - ژ: ۲۲، ۲۵۷، ۹/۹/۱۹۵۹ز. دياربەر) كە عەبدوپرچمان ئەفھەم دولاك خواھند و رېتەرى نووسين؛ جانبىلدىم بوون ئەم رۆژنامە رۆژانە و سياسىيە، رەخنەگر بووه و - نەتەو پەرورەرى شەھىد - موسا عەنتەر ھىندى نووسىنى بەكوردى و لەمەر باسەكانى كوردستانى باكوور نووسىيوھ. (۱۵۴)

باری گهلی کورد کوردستانی خۆرهلالتیش به پیتی سیاسه تی توندوتیژی ره گه زه رستانه ی محمه مد رهزا شاوه - به تاییه تی به هۆی نوشستییه که ی کۆماری کوردستانه وه دیسان ناسته م و دژوار بوو. رژیمی ئێران ئه و په پیری توندوتیژی بۆ سه رکوت کردنی ههر بزاقیکی سیاسی و کۆمه لێ و رۆشنییری به کار ده برد. نه ئینبیره کانی له هه موو داموده زگه و باژێر و گوندیکدا ده چاند به راده یێ خزاش بووه نیو خه یزانه کانه وه و دلنیا یی و بی باوه پیری باو کردبوو. ئەم رژیمه وهک داگیرکه ره کانی دی هه مان سیاسه تی هه ژار و له ش به بار و نه خوتنده وارکردنی گه لی کورد گرتبووه بهر، ههروه ها بی کاری، داوین پیسی و نوکه ریی باو کردبوو.

هه رچه نده خه باتی سیاسی کورد زۆر لاواز و نه ئینی بوو، رژیمه که هه ر سلێ ده کرده وه و نه شتمانپه روه ره کانی ده گرت و راوده نا. ره سمه ن خوتندی کوردی و به کاربردنی قه دهغه بوو، به لām له ترسی کاریگه ریی رادیۆ کوردیه کانی (به ریشان، قاهیره، به غداد) ناچار بوو چه ند سه عاتیکی په خشی کوردیی رادیۆکانی (سنه، ته وریز، مه هاباد) له نیوه ندی په نجاکاندا، دهنگیان بیت! ئەم رادیۆبانه - هه رچه نده پتر پرویاگه نده یی بوون- بۆ ئه و رۆژگاره تاریک و نووته که که لکی تینوویه تی خه لکی ده گرت! بی گومان بزاقی رۆژنامه نویسی ئاشکرا و نه ئینی لاواز بووه و ئاشکرا که یشی هات بووه سه ر گۆقاریکی فارسی و کوردیی به نیوی (خۆرنشین - س ۱۹۵۱ ز. مه هاباد) وه که بیژراوه سالیک ژیاوه. (۱۵۵) ههروه ها رۆژنامه ییکی کوردی به نیوی (راویژ - س ۱۹۵۲ ز) وه که هه وائی زۆر روون نییه (۱۵۶)

له کوردستانی خۆرئاواشدا که ره گه زه رسته کانی عه ره بی سوریا نیوی (جزیره) یان به سه ردا دا پیره، سیاسه تی نکوولی کردن له هه بوونی گه لی کورد و مافه ره واکانی، ههروه ها داگیرکردنی زه وی و زاری جووتیره کانی کورد و چاندنی گوند و خه لکی عه ره ب له نیویاندا په پیره ده کرا. به توندویش به ره له سستی خه باتی نه ئینی رۆشنییره کانی کورد بوون که له راییلله ی خه باتدا هه میشه پیوه ندیبان به براکانی به شه کانی دبه وه هه بووه.

له باریکی ئه وتۆ سه ختیشدا - وهک سه رچاوه کانی رۆژنامه نویسی سووریا بی دهنگن!!- هه وائی به ده سه ته وه نییه جه خت بکات بۆ هه لکه وتنی رۆژنامه نویسی کوردیی ئاشکرا!

۹- ده سته که وت

ئه گه ر گه لی کورد له دوچاره کی سه ده ی نۆزه وه تا نیوه ی سه ده ی بیست و له نیوان دوو

جهنگی گیتیشدا مایه ی ره نجی بی وچانی ئه وه بیت؛ خۆی و کوردستانی دوو که رتی نیوان دوو داگیرکه ر، ببنه چوار که رتی نیوان رۆم و عه جه م و عه ره ب و قه باره ی نه ته وه یی ته وای بکریت به که میکی نه ته وه له هه رییکه ی ده ولته ته داگیرکه ره کاندای و ولاته زله یزه کان - کۆمه له ی گه لان- یش پشتیوانی راسته قینه ی ئەم کاره ساته بن، ده ی ئیدی چی ده ست که وتوو ه؟

راستییه که ی ئەم پرسیا ره کورت و ئاسانه، بۆ خۆی سه دان کتیب و لیکۆلینه وه هه لده گرت، به لām ئەز - له کتییکی ئه ده بییدا - به کورتی هه ر هینده ده لیم؛ کۆنه گه لی کوردی له بیسکراو، بۆ ییکه م جار له میژووی نویدا - وێرای که موکورتی هه ر هه لسه که وتیکی که دوو به شی ئه نجامی پاشماوه ی خراپی سه ده کانی رابوردووی تاریکه - هۆشی نه ته وه یی بوو ژیاوه وه له ئه و ماوه باس کراوه دا (راپه رینیکی نه ته وه یی) (۱۵۷) بی هواتای نواند که:

۱- به راستی شوناسنامه ی نه ته وه یی خۆی و نه شتمانی داگیرکراوی سه لمانده وه و به خوین جه ختی کرد که نه ته وه ییکی هه میشه و زبندووه و بزێوه و هۆش و بیس و ده ست و زمانیشی کرایه وه!

۲- بریار و کردار و قوربانی نواند بۆ ئازادی و ییکگرتنه وه ی له ئه و پیناوه شدا وێرای یاخی بوونی له داگیرکه ره کۆنه کان - به چه کی سووکه له وه - شوێشی ئازادیخوازی له رووی زله یزتیکی وهک (بریتانیا) نواند و باسه که یشی کرد به باسیکی نیوده وه لته تی و سه لماندی که تا ئامانجی سه ره خۆیی ییکجاره کی ده سته گه ر نه کات مه حاله بسره ویت!

۳- له به رامبه ر چینی کۆنی جله وگری ژینی سیاسی و رۆشنییری و کۆمه لێ گه لدا - ده ره به گ، شیخ و مه لا، ده وله مه ند، چینیکی میژوو کردی چینایه تی و رۆشنییری راسته قینه سه ری هه لدا و ده سته ی پێ کرد له پیناوی دوا رۆژیکی پیشکه وتووی گه لدا!

به کورتی له ئه و ماوه یه دا پتر له دوانزه شوێش و راپه رینی چه کدارانه و جه ماوه رانه، سی حوکومه تی خۆمائی ئازاد، پتر له بیست و پینج پارتی سیاسی، پتر له ده کۆمه ل و یانه ی رۆشنییری و کۆمه لێ، پتر له شه ست و سی رۆژنامه و گۆقار و بلاو کراوه ی ئاشکرا (۱۵۸)، پتر له پینج چاپخانه، پتر له سی سه د و چل کتیبی هه مه جووری کوردیی چاپ کراوه! (۱۵۹)، ههروه ها پتر له نو رادیۆی کوردی دامه زراون! (۱۶۰)

وێریش له کوردستانی باشووردا، زمانی کوردیی بۆ خویندن و کاروباری په سمیانه -

به‌نیوه‌چل‌ئیش بو‌بویت- به‌کار براوه و له قانون گیراوه. هه‌روه‌ها ده‌یان قوتاب‌خانه‌ی جو‌ربه‌جو‌ر بۆ نیرینه و - مێینه و سه‌دان مامۆستای قوتاب‌خانه، ئه‌فسهر، پارێزه‌ر، ئه‌ندازه‌قان، پزیشک، کارشوناس، قسه‌زانی رادیۆ، وینه‌گر، وه‌رزشقان، مۆسیقه‌ژهن، نیگارکیش، گۆزانیبێژ هه‌لکه‌وتوون و هه‌ریه‌که به‌شێوه‌یه‌ی تێ کۆشاوه!

ئهم راستیانه‌ی ئه‌و ماوه کورته، ئه‌گه‌ر بۆ وینه به‌راووردی چوار سه‌ده‌یه‌یکه‌ی ده‌سه‌لاتی سیاسی و رۆشنییری و کۆمه‌ڵی (میرنشینی بابان) ی ده‌ربه‌گی خێل‌بوست بکری‌ن که وێرای ئه‌وه‌ی (بێک نامه) ی کوردی تیدا نه‌نوسراوه و به‌شهری خۆیه‌خۆی و براکوژیشه‌وه قری خسته ته‌خت و به‌ختی خۆی و خێله‌که‌ی و بۆ به‌ره‌ودواش پاکۆ بوو، ئه‌وه بۆ گومان قه‌باره‌ی (ده‌ستکه‌وت) ی سێ چاره‌که سه‌ده‌ی باس کراو، هیند گه‌وره و رووناکه، خۆری به‌ختی کورد و دوا‌رۆژی شادانی کوردستانه!

ئێز به‌ش به‌حالی خۆم - وه‌ک کوردی - پر باوه‌رم و دلنیا ده‌لیم، سه‌ده‌ی بیست به‌راستی سه‌ده‌ی ژبانه‌وه‌ی کورده!

۱۰- سه‌رچاوه‌کانی هۆشیاری نه‌ته‌وه‌یی

ئه‌گه‌ر ئه‌ده‌بیاتی کوردی - به‌نوسراو و سه‌رزارییه‌وه - تا کۆتایی سه‌ده‌ی نۆزده به‌لگه‌یه‌یکه‌ی بزافی رۆشنییری نه‌ته‌وه‌یی بو‌بویت، ئه‌وه له سه‌ده‌ی بیسته‌وه باری نه‌ته‌وه‌یی به‌گشتی و هۆشیاری نه‌ته‌وه‌یی پتی ناوه‌ته قوناغیکه‌ی نوپه.

راستییه‌که‌ی - به‌ر له هه‌لکه‌وتنی رۆژنامه‌نووسی و دامه‌زراندنی کۆمه‌له‌کانی سیاسی و رۆشنییری و ئاوه‌دان بو‌نه‌وه‌ی قوتاب‌خانه‌ی کوردی - تاک و ته‌رایه‌ له نووسه‌ران و شاعیرانی وه‌ک (سالمی ساحیب‌قران) و (حاجی قادری کۆبی) به‌تایبه‌تیش ئه‌مه‌ی دوا‌یی نه‌ک هه‌ر رێچه‌که‌ی هۆش و بیر و شیعی غه‌زه‌ل خوانیان شکاند، بگه‌ر یه‌کیکی وه‌ک حاجی، به‌تایبه‌تی - له ئاواره‌بێشدا و له پێته‌ختی ده‌وله‌تی عوسمانی داگیرکه‌ری کوردستاندا - خۆی و هونه‌ره‌که‌ی بۆ هۆشیاری نه‌ته‌وه‌یی سه‌رده‌میکی نوێ دانا. هه‌ر بۆیه‌کا - بێ چاپ بوونی دیوانیشتی - شیعیریکی زۆری، به‌نوسینه‌وه بو‌بویت یان به‌ده‌ماو‌ده‌م، په‌ریونه‌ته‌وه کوردستان و خه‌لکی له ئامێزی گیانیان گرتوه.

حاجی قادر، وێرای بابه‌ته هه‌مه‌جو‌ره‌کانی شیعی، هینده زانا بووه، دلنیاش بووه که چه‌ند هۆش و بییری بگوشییت، هه‌موو باس و بابه‌تیکی له‌به‌ر به‌ری ته‌سک و توانای ده‌ربڕینی شیعی، پتی راناگۆستریته‌وه، هه‌ر بۆیه‌کا باوه‌ری هیناوه به‌پێوستی هه‌لکه‌وتنی

که‌ره‌سته‌ی نوێ بۆ سه‌رده‌میکی نوێ که له ژبانی مرۆقایه‌تیدا هه‌لکه‌وتوه. ئه‌وه‌ته له شیعیریکیشدا جه‌خت بۆ باوه‌ری و ئه‌م گۆرینه ده‌کات و ده‌لێت:

زه‌مانه ره‌سمی جارانی نه‌ماوه

چراغی (نازیم) و (موشی) کورژاوه

له ده‌ووری ئیمه (رۆمان) و (جه‌ریده)

ئه‌گه‌رچی مه‌قسه‌ده؛ زانینی باوه! (۱۶۱)

دیاریش هه‌ر ئه‌م بنچینه نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌ش میقداد مه‌دحه‌تی خاوه‌ندی یه‌که‌م رۆژنامه‌ی کوردی - تورکی؛ (کوردستان - ۲۲/۴/۱۸۹۸ز) ی راگرتوه تا له هه‌نده‌راندا - به‌دارایی خۆیه‌وه - چاکی مه‌ردایه‌تی بکات به‌لادا و ئه‌و رۆژنامه‌یه ده‌ریکات.

راستییه‌که‌ی - وێرای گوتاره به‌نرخه‌کانی - هه‌ر له سه‌ره‌تاوه ئه‌و بنچینه نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌ی سه‌لماندوه که هاتوه نامه‌یه‌کی فرانسوی زانی بۆ دۆسته‌کانی نووسیوه و مه‌به‌ستی خۆی بۆ هۆشیاری نه‌ته‌وه‌یی روون کردوه ته‌وه... نووسیویه‌تی:

(گه‌وره‌م...)

زۆر به‌ختیارم ژماره‌ی یه‌که‌می رۆژنامه‌ی «کوردستان» تان بۆ بنیتم، ئه‌وی که هه‌ر ئه‌میسته له قاهیره‌دا دامه‌زراندوه!

نه‌ته‌وه‌ی من که نه‌ته‌وه‌ی کورده، ژماره‌ی شه‌ش ملیۆن که‌سه له ئاسیای پچوو‌کدا. زمانیان گه‌لێ کۆنه. ئه‌مه بۆ یه‌که‌مین جاره که ئه‌م رۆژنامه‌یه‌م به‌ئهم زمانه بلاوکردوه ته‌وه به‌مه‌به‌ستی [تێ گه‌یاندنی زانیاری و خۆشه‌ویستی له‌نیو رۆله‌کاین نه‌ته‌وه‌که‌مدا و هان دانی کوردانی تا رێگه‌ی پێشکه‌وتن و شارستیینی نوێ بگه‌رنه‌به‌ر و له هه‌مان ساتدا خۆشیان پتی نیشان ده‌ده‌ین].

با‌م میر به‌درخان به‌شداری جه‌نگی سه‌ربه‌خۆیی کوردستانی کرد له دژی حوکومه‌تی عه‌بدوله‌جید - سوڵتانی عوسمانی / K - ئه‌وی که له نیشتمان‌ه‌که‌ی خۆماندا ژبانی له بنه‌ماله‌ی ئیمه قه‌ده‌غه کرد. له‌به‌ر ئه‌مه رووم کرده میسر و له‌به‌ر ئه‌وه‌ش که ده‌خوازم نیزام و ئاسایش با‌ل به‌سه‌ر کوردستاندا بکێشن، بپیارم دا له رێگه‌ی ئه‌م رۆژنامه‌یه‌وه هه‌موو توانای خۆم له دووره‌وه - له ده‌ره‌وه‌ی وڵاتدا - ته‌رخانی هه‌ر کارێ بکه‌م که [قازانج و به‌ختیاری و په‌روه‌ده‌کردنی بییری خۆلاتیانی کوردی تیدا بیت!].

میقداد مه‌دحه‌ت). (۱۶۲)

له بهر ئه و رۆشنايييه، ده توانم بلتيم، هه لکه وتنی (پۆژنامه نووسی کوردیی) چهند نوخشی تیکه لیبوونی شارستیییه، هیندهش پتر سه رچاوه ییکی رووناکیه بۆ هۆشیاری نه ته وه یی کورد!

ههر له ئه م روانگه یه شه وه، دیاره که رۆشنییه نه ته وه په روه ره کان- به خانهدان و ئاییناسه راسته کان و ماموستا و پارێزه ر و کارشوناس و رۆژنامه قان و ئه دیب و نووسهران و ئه فسهرانی نیشتمانییه روه ره وه - هه موو بۆ هه مان مه به ست، لایینگری راسته قینه ی هه لکه وتنی سه رچاوه ی هاوسه رده می ئه وتۆ بوون!

ئه گه ر به خیراییش یادیکی نیو سه ده ی رابوردووش بکه ینه وه، دلنیا ده بین که هه موو کۆمه له - پارتیه سیاییه کان، خۆیان به تاقه سه رچاوه ی هۆشیاری نه ژماردوه، به لکو په نایان برده وه ته به ر سه رچاوه کانی؛ پۆژنامه نووسی، کۆمه له کانی زانستی و خۆپنده واری و کۆمه لی، قوتابخانه ی کوردیی، چاپ و بلاوکردنه وه، کۆر و ئاههنگ و دواتریش رادیۆ، به ئه وهش خۆیان به ئه لقه یی له رستی ئه و ئه لقانه دا ناسیوه و ویکراش ییک مه به سستی گه وه و سه ره کییان هه بووه!

وردبوونه وه له ئه رک و چالاکی زۆر و جوړیه جوړیان که چهند قوئاغیکی میژوو بیان به خۆوه دیتووه و قوربایی گرانیان تیدا بووه - باسیکی قوول و تاییه تیییه و ئیره ش به شی ناکات - ده یسه لپنن که گه لی سه خت و چهند لایینه بوون.

به شیوه ییکی گشتیییه هه ره گرنه گه کانیان ئه مه ن:

۱- کۆکردنه وه ی جه ماوه ر و بلاوکردنه وه ی گیانی برایی و هاریکاری نه ته وه یی و نیشتمانی.

۲- بلاوکردنه وه ی بییری سیاسی کوردا یه تی پیشکه وتنخواز له پیناوی به ره له سستی و پاکوژدانی داگیرکاری و هینانه دی مافی چاره نووس که ئازادی و کورد و کوردستان و ییکگرتنه وه و دامه زرانندی ده ولته تی سه ریه خۆیه.

۳- ئاشناکردنی دۆست و دوژمنه کانی هه ر رۆژگار و قوئاغییک، هه روه ها قه و ماوه کانی ده وره به ر و گیتییی و ناساندنی باسی ره وای گه لی کورد به گه لان و ریکه خراوه کانی نیوده ولته تی. هه روه ها هاریکاری کردن له گه ل کۆمه ل و چینه کانی ئازادیی و پیشکه وتنخوازی گه له کانی ده ولته ته داگیرکه ره کان.

۴- بایه خدان به لاوان، قوتابیان، ره نه جده ران، ژنان و نر خاندنی ده ور و توانایان له ریزی

کاروانی خه باتی سیاسی و رۆشنییری و کۆمه لییدا و داکوکی له مافه کانیان.
۵- بووژاندنه وه ی زمانی کوردی و چاک و ئاسان کردنی رینووسی کوردی. هه روه ها بووژاندنه وه ی ئه ده بیات و که له پووری رۆشنییری کۆن؛ میژوو، جوگرافیای کورد و کوردستان. دیسان هاندانی کۆ و چاپ و بلاوکردنه وه، دانان و وه رگێران به تاییه تی باسه کانی بیانه کان له مه ر کورد و کوردستان. هه روه ها هاندانی داھینانی ئه ده بی و هونه ری نوێ و بلاوکردنه وه یان و تی که لیبوون له ئه ده بیات و رۆشنییری گیتیدا.

۶- ئاوه دان کردنه وه ی قوتابخانه ی کوردی بۆ تیریییه و میییه و هاندانی خۆپندنای بالای زانستی هه مه جوړه به شیوه یی هه موو باژێره گه وه و پچووکه کان، ئاواپییه کان، گونده کانی کوردستان بگریته وه.

۷- هۆشیارکردنه وه ی خه لکی له به رامبه ر - خوونه ریتی پووج و بی که لک و باوکردنی بییری شارستییی.

ئه ز له ئیره دا - بی قوول بوونه وه - هه ر بۆ ناسینی کرد و کۆششی ئه و سه رچاوانه له پیناوی هۆشیاری نه ته وه ییدا، هیندی وینه و باسی دی - وێرای وینه که ی رۆژنامه ی کوردستان - ده خمه ره روو:

۱- پیره میرد، ئه ندامی کارامه ی (کۆمه لی هاریکاری و پیشکه وتنی کورد - س ۱۹۰۸ ز. ئه سته نبوون) له س ۱۹۳۲ ز. دا یادی باروودخی رۆژگار و ره نجی نه ته وه په روه ره کان و په لاماردانی که ره سته کانی هۆشیاری کردوه ته وه و ده لیت: (... که ئه وان گوتیان تورکین، ئه وساته هه موو میله ته کان که سی چه ندانی ئه وان بوون، ئه وانیش گوتیان که وابه و ئیمه ش عه ره بین، کوردین، ئه رئاوود - ئه لبانی /K-ین. ئه و جا ئه و سه رده مه کوردیش که وته خۆی! له ئه سته نبوولدا، له هه موو لاییکدا، کۆمه ل کۆمه ل که وتنه ییک، له شوین ریشه و کرده وه و پیشه ی باب و باپییری خۆیان گه ران! له هه موو کتیبه یاداشته کانی ئه وروپادا هه ر شتیکی دۆزییه وه که گوتی: کورد ئه مه به!). (۱۶۳)

۲- عه بدویره زاق به درخان - شاگردی حاجی قادری کوی شاعیر - که هاریکاری بزاقی مه لا سه لیم بوو، به رده ست عوسمانیییه کان نه که وت تا به ر له ۱۹۱۷ ز. دا له مووسلدا ده رمانخواردیان کرد و، له سالی ۱۹۱۲ ز. دا په نای برده کوردستانی خۆره لات و له گه ل سمکۆی شکاک له نیوان ۱۹۱۲ ز - ۱۹۱۳ ز. دا له باژێری (خۆی) دا کۆمه لی سیاسی و رۆشنییری (جیهاندانی) ان دامه زراند؛ مه به سستی بنیاتنای بنکه ییکی سیاسی

و شوڤر شگرتی پی بوو له کوردستانی خۆرهه لاتدا له دژی ههردوو رژیمی قاجاری ئیران و تورکانی عوسمانیی. بیکتی له مه بهسته گه وره کانی بو هوشیاری نه ته وه بی؛ دامه زرانندی قوتابخانه ییکی کوردی و بلا و کردنه وهی خوینده وهاری و کرینی چاپخانه و ده رکردنی رۆژنامه و گوڤاری کوردیی بوو. بیژراویشه هه ر له نه و مه و دابه دا رۆژنامه ی (کوردستان) ی ده رکردوه.

کوردناسی به نیتویانگی سوڤیه تی (ئا. ئۆریلی) ی له یادکردنه وهی گوتویژتیکی خۆی و عه بدورپه زاقدا، قسه ی لی گیتراوه ته وه و نووسیویه تی. (هه رگیز نه وه له بهیر ناکه م که میلله ته که م له کوڤ و زنجیری عوسمانی و قاجارییدا به. هیا و ئاوات و ئامانجی ئیمه نه وه به که گه ل و ولاتمان له کوڤ و زنجیری زۆردار و داگیرکه ر پستگار بکه یین! نه و جا بو هیتانه دی نه م ئامانجه پیرۆزه، گه له که مان پچ ویستی زۆری به خوینده وهاری هه به. کلیلی نه مه ش ره خسانندی هوکائی فیروون و خوینده وهاری گه لی کورده. نه گه ر به من و هاوه له کانیشم پستگار نه کرا، هه ر کاتی کورد بوو به خاوه ندی ده ست و قه له م و خوینده وهار بو، نه وساته ده توانییت به خۆیدا بیته وه و ئازادیی خۆی بیینییت!). (۱۶۴)

جه لیلی جه لیل له باس کردنی دامه زرانندی قوتابخانه که و به رنامه ی خویندن له (خۆی) دا، نووسیویه تی: (پریار درا له زه کاتی موسلمانان نه و پارهبه کو بکرتته وه و نه رکه که ش به سمکو سپیر درا!) (۱۶۵)

جه لیلی جه لیل له راییتله ی قسه وه باسی پتریدا وینه ی ناسکی کرده وه بو هوشیاری نه ته وه بییمان نیشان ده دا که ده گیترتته وه؛ (رۆژتی که به ر له کردنه وهی قوتابخانه که له ۲۷/۱۰/۱۹۱۳ ز. دا، سمکو «۲۹» مندالی له گونده کانی: چاری، سو مای، برادۆست، خایداره وه هیتا بوو بو قوتابخانه که ی «خۆی». منداله کان دوو ریز بوون که به رگی نه ورووپاییان له بهر بوو، هه موو بیک جو ر بوو، کلاوه کانیشیان که رهنگی سپی بوو له شپوهی کلاوی که فکاسی - کوکازی بوو. «۴۵» چه کداریش له چه کداره کانی سمکو پاریزگارییان ده کرد. منداله به چه که شیره کان که ۸-۱۰ سالان بوون، به نیتو باژیره که دا رتی که و پیک ده رپیشتن و به پیتشه روی تاقمیک سواره وه، روویان کرده قوتابخانه که.

ده ستپیکتی قوتابخانه که، بانگدانیکتی مه لاییکتی قوتابخانه که بوو، دوای بانگه که ی له خوا پارایه وه بو نه م سه ره تای فه ره که تووشی نه ووجه وانانی کورد بووه و داوایشی له بابانیان کرد که سوپاسی خوا بکه ن به چاوی خۆمان کردنه وهی قوتابخانه ی کوردی ده بینین. عه بدورپه زاق به درخان و سمکو ش گوتاریان خوینده وه که بیکه م پچ ویستییه کانی

قوتابخانه که ی روون کرده وه و دووه م سوپاسی نواندا! (۱۶۶)

۳- کو مته لی پیتشه وتنی ژناتی کورد - مانگی گولان/ نیسان ۱۹۱۹ ز. نه سه ته نیوول، له ئاههنگی کردنه وهی له ۲۰/۶/۱۹۱۹ ز. دا - دوای مه ولوود خویندن - نه نجووم خانم یامه لکی به نیتوی ژناتی کورده وه، گوتاریکی - تورکی زمان - داوه و تیبیدا گوتوویه تی؛ (گه لی خانمانی به ریز... کو مته لی پیتشه وتنی ژناتی کورد که بو ئامانجیکتی گه لی به رز و به ریز دامه زراوه، سه ره تای خه باتی خۆی به خویندن نه م مه ولووده پیرۆزه ده ست پی کرد و نزای بو باره گای خوا نه وه به که خه باته که مان خیربه خش و سه ره که وتوو بکات. ده شخوایم به نیتوی نه ته وهی کورده وه سوپاسی نه و خانمه به ریزانه بکه م که ته شریفیان هیتاوه و تکاش ده که م مو له تم به دن چه ند وته یی بییژم!

ئامانجی کو مته له که مان نه وه به ژنان و زارۆکانی کوردی هه ژار و موحتاج که پی ویستیان به هاریکاری و یارمه تی ده ستی ئیویه، بو نه وانه کار په یدا بکه یین، ئیداره خانه ییک، قوتابخانه ییکیان بو بکه نه وه و ژناتی که ده توانن ده رس بلینه وه، به کری مامۆستایی تیدا بکه ن. نه ز ده خوام بییژم که کو مته له که مان چه ند ده سه لاتی هه بییت، یارمه تی داریی و به ده نییان پیتشه ک ش بکات.

کو مته له که مان بو تیماری برینه کانی نه ته وه موحتاجی فیداکاری ئیویه. نه گه ر هه موو کورد بو هاریکاریمان ده ستی خۆی دریتژ و فیداکارییه ک بکه ن، ده بینینه وه که داخواییه نه ته وه ییه که مان راست و دروسته. خودا نه ته وه که مان هه میشه به ختیار بکات). (۱۶۷)

۴- له ئاههنگی کردنه وه (کو مته لی زانستی کوردان - سلیمانیی) و له شه وی ۲/۳ - ۴-۱۹۲۶ ز. دا، بیکتی له دامه زرتینه ره کان، پاریزه ره رفیق توفیق، گوتاریکی داوه - گه لی مه به سه ت روون ده کاته وه - و چه ند به شیکتی نه مه ن؛ (... جه معییه ت ده یه ویت خزمه تی زانستی کوردان بکات، به نووری عیرفان ده ماگی کورد هه وین بکات! جه معییه ت ده یه ویت کورد و پچ بگات له گه ل مه ده نییه تی نه مرۆ بتوانییت ری بکات! جه معییه ت عه لئه قه ل ده یه ویت حه ره که تیکتی عیلمییه و فیکرییه له کوردستاندا ته ولید بکات؛ حه ره که تیک!

موحته ره مینه، ئیوه ده زانن له دنیا دا بو ژیان حه ره که ت، هه موو زری رۆحیک بو ژیان مه جبوره به حه ره که ت. له ئینسانه وه بگرن که نه که مه لوله خلوقاته تا کو ده گاته میرووله ییک، ده بییت بو ژیان بجو لینه وه! له ته بیعه تدا راوه ستان نییه، نه ویی راوه ستییت ده مریت!

هه موو رۆژتیک دهیییه، دهیخوئینهوه که میلله تهکانی دی چی دهکهن! له فهعالیه تیکی موته مادیه دان؛ له لاییکه وه شاخ کون دهکهن، ری دروست دهکهن، ژتیر به حر دهگه رین، ههوا دهپتون، له ژتیر تینی هه تاویکی سووتیندا بیابانها، فه مافیها دهگه رین، له نیو سه رماییکی زه مهه ریریدا قوتبه کان، شاخه سه ره رزه به فراوییه کان ته حه رپری دهکهن، راههستان نازان، ته هلوکه نازان، بیکیکیان تووشی ته هلوکه بیکی ده بیت دهی دی به که مائی خو شه ویستی خو بان دهاونه عهینی ته هلوکه وه. ئەم حه رکه ته و ئەم فهعالیه ته بو چیه؟ بو سه ره رزییه و به قای نامه، مادام که ئیمه ش میلله تیکین و مادام به و سیفه ته وه که ئە عزاییکی موهیمی کوردین، له جه معیبه تدا مه جبوورین به حه ره که ت، خزمهت به خو مان، خزمهت به جه معیبه تی به شه رییه، خزمهت به مه ده نییه ت، وه زیفه بیکی که حالێ ئیجتماع له ئیمه داوا دهکات، ئە گه ر بیت و ئیمه ئە وه زیفه ی خو مان به چی هیلین، ته بیعهت وه کو هه موو عوزوو بیکی زائید و عاتیل، مه حوومان ده کاته وه! زاته ن ئە حفا دیش ئە مه بان لی داوا دهکات، چونکه ئیمه نه هاتووینه ته دنیا، هه ر بو خو مان بژین، ده بیت بو ئایینده ش، بو ئە حفا دیش بژین، مه رته به بیکی بو ئە وان ته رک بکهین! ئە گه ر هه روا حازرین و حازر خو ر بین، به دههستی خو مان ئایینده مان و به دههستی خو مان له پیش ئە وهی که بیته دنیا، نه سلی ئاتییمان ده کو ژین، سه رده پرین.

ئیمه نابیت له بهر ئە وهی زۆر پاشکه وتووین مه یئوس بین! مه یئوسیه ت مردنه! وه زیفه چند گه وه بیت، به مو شکیلات بی شه ره فیش به (...), ئەم حاله ی که به سه ر ئیمه دا هاتوه به سه ر هه موو میلله تهکانی که یش هاتوه! مه سه لا «یۆنان» له زه رفی سی عه سری حاکمییه تی تورکدا؛ ئە وی ته ماشای ده کرد، وا تی ده گه ییشته که ئەم میلله ته له زومره ی مه رجو مه کانه، لاکین وه قتی که نه سیمی حورییه ت له «فرانسه» وه به سه ر یۆنانستاندا پرژا، ئەم میلله ته ئە وه نه سیمه موعه تته ره ی بو ن کرد، له خه وه به ری بو وه، ته ماشای مازی خو ی کرد، له و مازییه پر له ئیحتی شامه، قوه تیک و ئیمانیکی وه رگرت، پرووی کرده ئیستیقبال، به قوه ت و عه زمیکی نه له رزۆکه وه ده سنی کرد به رۆ بشتن، یۆنانستانیان پر کرد له مه کته ب، مه درسه، کتیبخانه، جه معیباتی عیلمیه، له پاش موده تیک یۆنان بو وه یۆنانی ئە مرۆ که له به حری سفیددا ره قابهت له گه ل «ئیتالیا» دهکات!

ئه وروپا، ئە ی ئه وروپا چی بو؟ له پیش ئە وهی که مه ده نییه تی یۆنان له بیزانته وه هیه جره تی ئه وروپا بکات، له پیش ئە وهی که مه ده نییه تی یۆنان به ده لاله تی (عه ره به نه نده لوسی) به کانه وه داخلی ئه وروپا بیت، ئه وروپا چی بو؟ ئه وروپا له ئیمه پتر له

جه هاله تدا بو، له ئیمه پتر په رتشان بو، لاکین فه لسه فه و مه ده نییه تی یۆنان، چاوی کردنه وه، ته ماشایان کرد که ئەم رتییه ری نییه به سه ریدا ده رۆن، قوروونی وستایان ته رک، به که مائی عه زم ده رگی عه سری حازریان کرده وه و ئه وروپا بو وه ئه وروپای ئە مرۆ!

ئیه وه ئە ی مو حته رمین، ئیحتیماله ده لین؛ تو به حس له حه ره که ت، له فه عالییه ت ده که یه ت، چند میسالیکت بو فه یز و به ره که تی فه عالییه ت بو ئیمه هینایه وه، تی گه یشتین! ئە ی ئیمه چی بکهین؟

ئیمه چی بکهین، پیتان ده لیم ئیستا که چی بکهین! ده ی میلله تهکانی دی چیان کردوه، ئیمه ش ده بیت ئە وه بکهین! ده بیت مازیمان زیندوو بکهینه وه، مازی، به لئی مازی! به که مائی ته ئە سسوره وه ده لیم ئیمه له گه ل مازی خو مان هیه عه لاقه بیکیمان نه ماوه، به هیه شتییکی خو مان موته ئە سسیر نابین!... چندمان هیه له گه ل حالمان، رابوردومان، ئایینده مان، عاداتمان، عه وائیتمان، ئە ده بیاتمان و به که لیمه بیکی کورت حه تتا ته ئە سسوریکی له سه ر ئیمه نه ماوه!!

ده بیت وه که هه موو میلله تیک، مازیمان، مه فاخیری میلییه مان بژتینه وه و له و مازییه قوه ت و ئیمانیک وه ر بگرن و به که مائی عه زم روو بکهینه ئیستیقبال.

جه معیبه تی زانستی پیمان ده لیت، له هه موو چی و شو تینیکی کوردستان، مه کته بیکی، دارو لعیرفانیکی، کتیبخانه بیکی بکهینه وه، غه زه ته بیکی ده رکهین، کورد فیری خو تندن بکهین، نووسین بکهین، ژماردن بکهین، کرین بکهین، فرۆشتن بکهین! ده بیت کورد بکهینه پیاویکی عه سری. ده بیت منداله کاتمان بنیرنه ئه وروپا، له ویدا پیتان بخو تین، کوردی ئه وروپایی پی بگه یینین! ده بیت ویداع له گه ل قوروونی ئولا بکهین، به لئی له قوروونی ئولا، چونکه ئیمه له م عه سری نووره دا له هه موو شتیکیماندا له قوروونی ئولایین. ده بیت ویداع له قوروونی ئولا بکهین «به خو به وه، به ئوسوولی ته درسیه وه، به مه درسه به وه، به ته رزی ته فه ککور و ته حسیلیه وه، به هه موو شتیکیه وه» ویداع له قوروونی وستا بکهین، له «هه موو شو عباتی حه یاتدا ته جه ددود بکهین!»، ده بیت مو حاره به له گه ل جه هاله ت بکهین «جه هاله ت و نادانی له کوردستاندا ده رکهین!»، ده یکهین، ده یکهین [ئه که سه ری حازروون به بیکی ده نگ و بیکی ئاواز گو تیان: ده یکهین، ده یکهین / رۆژنامه ی ژیان].

به لئی، به لئی، ئە مینم ده یکهین، ئە گه ر نه تان کردایه، لیره حازر نه ده بوون! «ئه مینم پریشکی ته جه ددود که وتوو ته کوردستان» ئەم پریشکه خوا ه ناخواه، ئە مرۆ سه به ینی

چرايیک دادهگیرسیینیت، ئەوی لەژێر پرووناکی ئەم چرایەدا ڕی نەکات، دەبیت لەبەر تینیدا بسووتیت!

وا تێ دەفکرم لە ئوفوقەوێ پرووناکی شەفەقیکی نزیکی، تاریکیی ئەترافمان راو دەنیت. لە دواي ئەم شەفەقە، سووخیکی شەعشەعدار چاوەڕمانە... هەزاران سەلام لەو شەفەقە، لەو سووچە! هەزاران هەزاران سەلام) (١٦٨)

٥- وێنەییکی دی کاریگەری کۆمەڵەکان بۆ بلاوونەوێ هۆشباریی نەتەوێ، کاری کۆمەڵی زانستی سلیمانییە کە -وێرای کردنەوێ قوتابخانەییکی شەوانە بۆ کاسبکار و کرێکار و خەلکی دی نەخوێندەوار - گیانی نەتەوێ ئەو شاگردانە یارپەراندووە، بەراوەیی، بۆ ییکەم جاری لە مێژووی نوێی کورددا، تیکەڵی خوێشانانێکی گەورە و جەماوەری و ناپەزێ بێن لە دژی پەیمانێ سالی ١٩٣٠ زی نیوان بریتانیا و عێراق - و قوریانی بدەن!

سەرچاوەییکی باوەڕپێکراو - لە چەند کەسیکی ئاگاداری پرووایە کەوێ - باس دەگێڕێتەوێ و وێنە ی ئەو پرووایە دەگرت و دەلێت: (شەوی پێنج شەمە؛ ٤ی ئەیلوول، فاییت بێ کەس - مامۆستای قوتابخانە کە ی زانستی و شاعیری نەتەوێ پرووایە - K/ - قوتابییهکانی زانستی لە گەرەکی سابوونکەران هێنایە خواریوە. بەدەووری سەرادا دانیشتن، سروودی نیشتمانیان دەخویند و هوتافیان دەکێشا. لە پر ئوتۆمبیلی موفەتتیشی ئیداری - کارمەندی سیاسی بریتانیا / K - دەرکەوت و دایانە بەر بەرد!

پۆژی شەمە؛ ٦ی ئەیلوول، دانرابوو کە هەبێتە تێ تەفتیش بۆ سەرپەرشتی هەلبێژاردنی «مونتەخەبە سەنەوییهکان» لە سەرای سلیمانییدا نامادەبن. نزیکی ٣٠ کەسیک لە سەرادا کۆبونەوێ بۆ هەلبێژاردنی نائیبهکان!

سەرائی هەبێتە تێ و تەنێبە - کۆمەڵە پیاویکی ناسراو و رۆشنییری سلیمانیی ناپەزێ بەهەلبێژاردن و پەیمانە کە / K - لایینگری توندوتیژیی نەبوون. هەر لەبەر ئەمە لە خوێشانانە کە دا بەشدار نەبوون! ئەوی هاندەری سەرکەبی و سەرکردە ی بوو «فاییت بێ کەس» بوو کە لەگەڵ قوتابییهکانی زانستی لە بازاردا کەوتنە داخستنی دوکان بەخەلک. بەشی زۆری خەلک دوکانیان داخست و بەرەو بەرەدرک سەرا رۆیشتن. لە چاپخانەکاندا بەگراوە فۆن سروودی نیشتمانی لێ دەدرا. خەلک زۆر کۆبونەوێ. هوتاف و شیعارات بەدەنگی بەرز لە دژی هەلبێژاردن دەدرا. وەکو بەیاننامە کە ی حوکومەتیش دەلێت: ژمارە ی خوێشانانەرهکان زبایدی گەیشته ٢-٣ هەزار کەس. خوێشانانەرهکان بەرەدرکی سەرایان

گرت بوو. رێگەیان لە هاتوچۆی نیو سەرا و دەرەوێ دەگرت. پۆلیس نەیتوانی بلاوێیان پێ بکات و رێگە ی هاتوچۆ بکاتەوێ. لە نیوان پۆلیس و خەلکدا بوو بەشەره دار و بەرەدرکی. ئەم پرووایە لە سەعاتی ١١ ی بەر لە نیوهرۆ پرووی دا.

دەسەلاتداری بیکەمی حوکومەت لە سلیمانییدا، وەکیلی موفەتتیشی ئیداری «ئەلبانی» بوو. داوا لە فەرماندە ی جەیش کرا سربیهییکی سەریاز بنیتریت، ئەویش بەشی نەکرد. داوا ی فەوجیکیان کرد. سەریازەمان لە حەوشی سەرا و سەریاندا دامەزران و بەمەترەلۆز - پەشاش - کەوتنە تەقە لە خوێشانانەرهکان. چەند کەسی کۆژران. «بەپیتی بەیاننامە ی حوکومەت و بەقسە ی خەلک نزیکی ٦٠ کەس کۆژراوە» و چەند کەسی بریندار بوون و ئەوانی دی بلاویان کرد.

هێزە چە کردارەکانی عێراق دەستیان گرتووە بەسەر جادەکاندا. کۆژراوەکان لە حەوشی سەرادا کەلە کە کران و بریندارەکانیش لە نیو قواووشیکدا ریز کران و کەوتنە راوانان و گرتنی هاندەر و رێکخەر و بەشدارانی خوێشانانە کە، تا دوو سێ پۆژ هەر خەلک دەگیران و پۆلیس و سەریاز شایه تییان لێ دەدان. ژمارە ی گیراوەکان لە ١٠٠ کەس تێ پەری!

١١- پۆژنامە نووسی کوردی - فیرگە ی رۆشنییری!

تورکانی عوسمانی، عەجەم، عەرەب کە هونەری پۆژنامە نووسییان لە ولاتەکانی ئەوروپای پێشکەوتوووە پێ گەیشتن، چونکە خاوەندی قەواری سیاسی یان رۆشنییری پتەو بوون، زمانیان، خویندن و نووسینیان، گوزەرائیان، کۆمەللیان، تیکەللیان، بەتایه تیش ئەدەبیات و رۆشنییریان توانا بوو... بەلام - وەکو باس رابورد - گەلی کوردی ژێردەستە و نیشتمان داگیرکراو، هەرەها دەستەمۆی رۆشنییریان، لە ئەو پەری نەزانین و نەخویندەواری و هەژارییدا بوو کە تەنانت درەنگاتی لە (هەندەران) دا ئەم هونەری لە نامیز گرت و بەکار برا! ئیدی هەلکەوتنی لەنیو ئەو بارە سەخت و دەگمەنەدا، مانای هەلگرتنی ئەرکیکی مەزن و مێژووییە!

راستییه کە ی مایه ی خۆشبهختیه کە پۆژنامە نووسی کوردی - لە کوردستانی بیکەم پۆژنامەوێ وێرای پەسنی خۆی وەک کەرەستە بیکە ی پێوهندی و راگەیاندن، دەستبەجێ خاوەندی پەيامیکی نەتەوێ و مرۆقپەرەری بوو، بلاوونەوێ (پۆشنییری) مەبەستی گەرە و نزیکی و دووری بوو. بەلگەش بۆ ئەو راستییه - هەر لە سەرەتاوە -

كۆمەلە سىياسىيەكانە كە ژىرانە، نەك ھەر پىشتىوانى ئەو مەبەستە پىرۆزە بوون، بەلكو ئاودىرى بوون، چونكە بۆگەلى كورد بەتايىبەتى؛ سىياسەت بەبى رۆشنىبىرى، تىغى كوله! وردبوونەو و لىكۆلنەو لە پەوتى بزاڭى نىو سەدە پىترى رۆژنامەنووسى كوردىيدا دلتىبايى دەبەخشىت - وپراي بەرھەلستى ھەمىشەيى داگىركەران، بەتايىبەتېش قەدەغەكردنى دووان لە سىياسەت - ھەمىشە لە سەنگەرى رەنج و بەرگىيدا بوو بۆ پاراستنى رۆشنىبىرى نەتەوھىي و تىكەلى لەگەل رۆشنىبىرى گىتتى؛ تەنانەت لە ئەو ئاستەدا بوو تە (فېرگەبىكى رۆشنىبىرى) و بەلگەى زۆرىش راستىي دەسەلمىتت!

رۆژنامەنووسىي كوردىي، لەبەر و دواى دامەزراندنى قوتابخانەى كوردىيەو - كە بەشىتەبىكى گىشتىي بەرىكى تەسكى گرتووەو و تا ئەورۆش كوردستانى باكور و خۆرھەلات و خۆرئاوا، لىي بى بەشن و قەدەغەكراوى داگىركەرانە - ھەمىشە، وپراي دەنگ بەرزىي و ھاندان و داواكردنى قوتابخانەى ھەمەجۆرە بۆ نىرىنە و مېينە، ھەر خۆى فېرگەى فېر بوون و خويندن و نووسىن و بلاوكردەو و رەواج پى دانى كوردىي بوو. ھەر خۆى سەرچاوە و كەرەستەى بووژاندنەوھى زمان و داھىنانى فەرھەنگ و چاككردن و گۆرپىنى رېنوس (۱۷۰) و بژاركردنى كوردى بوو لە زەبرى بىبانەكان؛ دىسان ھەر خۆى مەلئەندى بىكەمى بووژاندنەوھى كەلەپوورى ئەدەبىي، مېژوو، كاروبارى كۆمەلى و يادگارى چاكى نەتەوھىي پىشنىبان بوو. ھەر خۆى كانى روون و جوان و دلفىرپىنى ئەدەبىياتى نوئ، منارەى ناسىن و تىكەلى لەگەل ئەدەبىياتى گىتى بوو، بەتايىبەتى - لە سەرەتادا - بەھونەرى وەرگىرانەو! (۱۷۱)

وپرا، دوو راستىي گىرنگى دى و، مەزن دەسەلمىتت... لە لاىكەو - پىتر لە كۆمەلە سىياسىيەكان - چونكە بەشى ھەموو گەل بوو، ئارامگەى ھەمىشەيى چىنە جۆرەجۆرەكان بوو، بەرادەبىت كە ترسى ئەم توانا و نىوانگەى تا داگىركەرانىش - لە ھەر رۆژگارنىكا - تواناى بەرگرتن يان قەدەغەكردنى تەواوتىان نەبوو و نىبە و ناچارن ھەر ديار بىت! لە لاىكى دىبەو قىبەلە و فېرگەى دەيان شاعىر، ئەدەبى، نووسەر، وەرگىر، رۆژنامەقان، لى كۆلى مەيدانە جۆرەجۆرەكانى زانستەكانى مەرقايەتى وەك زمان، مېژوو، كارشوناس، بگرە دەسەلتىكى سىياسەتبازەكانىش بوو.

پىرى رۆژنامەقانى كورد؛ پىرەمىرد، قسەى دووبارەى نەخشى گەوھەرەكە گوتووبەتى؛ (رۆژنامەنووسىي رۆشنىبىرى!) (۱۷۲). ئەزىش پىر باوهرم كە بۆ كورد (فېرگەبىكى رۆشنىبىرى) نەتەوھىي و تارادەبى پىشكەوتن خوازى بوو!

۱/۱ - سەردەمى رۆژنامە سەردەمى پەخشانە!

وھكو بىژرا، تا ھەلگەوتنى (رۆژنامەنووسىي) ھىندەى شىعر لە ئەدەبىياتى كوردىيدا، جىگەى گەرم و خۆش بوو، پەخشان شوپنى تارىك و تەسك، وزەى لاواز بوو!

ئەگەر بەپەلەش يادىكى بار و كىشە و پى وىستى و داخوازى و ئەركەكانى نىو سەدە پىترى خەباتى سىياسى و رۆشنىبىرى و كۆمەلىي گەل بىكرىتەو، راستى ديارە؛ وەك (رۆژنامەنووسىي) كەرەستەى بىكەم و دەستكەلا و پىشتىوان و دلتىسۆزبان بوو، ئەوھ چ ئەوان و چ رۆژنامەنووسىي پى وىستىان بە (زمان)ىكى توانا و كارىگەر ھەبوو كە بارى ھوشيارى و كار تى كردن، راگەياندن و تى گەياندن و خىرا و ئاسانتر بكات... توانا بىت كە گيان، ئەقلى، سۆز، دەروون بەھىتت، چا و بكاتەوھى جوان و راست و رەنگەكان بىنيت و بىناناسىتەو، بازوو بۆ كەردەوھى چاك بەھىت و چالاك بكات، جۆشى بدات بۆ بەرھەلستى ھەموو كۆت و زنجىرىكى توندوتىژ، بەرگەى ستم و ژانى ھەموو دەرد و بەلاىكى دواكەوتن بگرىت و بەياخى بوون بىبانگۆرپىت و بەرھەمى نوئ و بەفەر؛ بۆ ژىنىكى نوئ و چاكتر، بۆ دواپۆژىتىكى ئاسوودە و دلتىا و شادومانتر، پىر لە ئازادىي و پىشكەوتن بخولقنىت!

ئايا ئەم گۆرپە مېژوو بىبە گەر رووبدات - وەك روووشى دا - لە وزەى زمانى (شىعر)دا بوو؟ راستىيەكەى وپراي جوانى و فەرى ھونەرى شىعر وەك پەلئىكى كەسك و دانەپراوى زمان و ئەدەبى ھەر گەل، بۆ ھىچ گەل، لە ھىچ رۆژگارنىكا، ھەرگىز تواناى گۆرپىنى تەواوتى نەبوو و نىبە، چونكە سەختى و ئاسان كەردنى ژىن - ژىنى گەلى كوردىش بەتايىبەتى - ھەرگىز لە سنوورنىكى ئەدەبىي تەسك و رازاوە و بەئاوازەدا، بەھۆش و بىرىكى ئەندىشە باز و سۆز و كەف و كولى ئارەزوو، بەوشەى كەم و كورت، دەستەمۆ نەبوو و ناپىت، بەتايىبەتى كە گەل باسى گىرنگ، وردىبىنى، نەشتەرى تىژى ژىرى، لىكدانەوھى قوول و ھەناسەى درىژى زانستانەى پى وىستە! ئاشكراشە بىچىنەى (پەخشان) زمانى گوتووتىژ و لىك حالى بوونى ھەمىشەيى و بىژو؛ بەواتا بىكى دىش، زمانى (زانست)ە و بۆ وىنەش ھەردوو وىنە پەخشانى (دەستورى زمانى كوردىي) عەلى تەرەماخى و (توبىا كوردى) مەلا مەحمود نىوئ، بەلگەى ئەو راستىيەش كە روون كەردەوھى ئەو بابەتە زانسانە و ھاوتايان - بەتايىبەتى نەپىنەكانى دەرووبەر - ديار و شارداو، زمانى (شىعر) ھەرگىز بەرگەيان ناگرىت!

به‌ئەو پیتیە رۆژنامەنووسی کوردیی وەک کەرەستەییکی پیشکەوتن، هەرۆهە پەخشان وەک زمانی کارامە و کەرەستەییکی ئەو گۆڕینە، دەبوو هاوشان و هاوڕێگەبن کە هەرگیز لێک جوو بوونەوه‌یان مەحاله. به‌ئەو رۆشناپیه‌ش - وەک ئەم رووداوه‌ش قەوما - دەتوانین دلنیاپین کە بەراستی (سەردهمی رۆژنامه، سەردهمی پەخشانە!)... سەردهمی ژیربوونەوه و زمان ره‌وانی، کرد و کۆشش، گۆڕین و پیشکەوتن.

بزافی رۆژنامەنووسی - له‌ یێکەم رۆژنامەوه تا ئاگرپری یێکەم جەنگی گیتی؛ ۱۹۱۸/۱۰/۳۱ ز که ئەستەنبوول پیتەختی بوو، بەشپۆه‌ییکی گشتی هەر به‌ (پەخشانی کارگوزاری) ه‌وه خەریک بووه و مەبه‌ستی ه‌هره‌ گه‌وره‌یشی راگه‌یاندنی ه‌وشیاری و بلاوبوونەوه‌ی رۆشنیاری گشتی بووه که له‌ ئەو پیتاوه‌شدا، له‌ پال کوردیدا، ناچار زمانه‌کانی تورکی، فارسی، عەرەبی، تەنانه‌ت فرانسێشی به‌کار بردوه‌.

له‌ لایێکی دیه‌وه، (پەخشانه‌ گوتار) به‌شپۆه‌ییکی گشتیی زمانی، وشک و ئەستور، دارشتنی زبر و شاش و دەرپرینی نارەوان بووه که بێ گومان ئەوه ئەنجامی سه‌ختی باره‌ رۆشنیاری کۆنه‌که و به‌تایبه‌تی باو نه‌بوونی کوردیی نووسین و تیکه‌لی زمانه‌کانی دی و ریتنوسیانە!

ه‌لبه‌ت ئەگەر باری (پەخشانی کارگوزاری) ئەوهه‌ بووبیت، بێگومان باری (پەخشانی ه‌ونه‌رانه‌) ناله‌بارتر بووه، به‌تایبه‌تی - له‌ ماوه‌ی باس کراوا - ه‌ردوو وێنه‌یی، له‌ گۆفاری (ژین - س ۱۹۱۸، ۱۹۱۹ ز. ئەستەنبوول) دا دەرکه‌وتوون و یێکه‌میان پەخشانێکی ه‌ونه‌رانه‌ی نوێ و ئازاده‌ به‌نبووی (هاواری دایکی) که‌وه، شاعیر و نووسەر، قازی زاده‌ مسته‌فا شه‌وقی - ئەندامی کۆمه‌لی به‌رزی کوردستان - به‌شپۆه‌زاری کورمانجی خۆزه‌لات، نووسبووه‌تی، دووه‌میش به‌نبووی (مه‌می تالان) ه‌وه، نووسه‌ری ژیر.ع. ره‌حیمی نووسبووه‌تی! (۱۷۳)

پەخشانه‌که‌ی قازی زاده، وەک کۆششێکی سه‌ره‌تایی دیته‌ به‌رچاو، به‌تایبه‌تی که‌ ه‌هر (پیتشه‌کی) ه‌که‌ی چەند دیرێکه و ته‌واوکه‌ره‌که‌ی بیست و نۆ تاکه‌ شیعرێ نیشتمانیه‌ی! راستیه‌که‌ی ه‌هر ئەم کرده‌وه‌یه، پەخشانه‌ - سه‌جه‌عاوی و نه‌زم و نامیز - مه‌لوودنامه‌که‌ی شیخ حسینی قازی ده‌خاته‌وه‌ یادمان که‌ وێرای ئەو دوو په‌سنه‌ی باه‌ته‌که‌ی ئایینی بووه! ئەم قسه‌یه‌شم بویتکا هینایه‌وه - وێرای حاله‌ته‌ تاک و دانسقه‌ ه‌ونه‌رانه‌که‌ی نامه‌نووسی توانا، سه‌بیید ره‌شید - دلنیاپین له‌ ئەو راستیه‌که‌ (پەخشانی ه‌ونه‌رانه‌) پیشکەوتنیکی بێکجار خاوی به‌خۆوه‌ دیتوه‌!

ئەز له‌ ئیره‌دا - وێرای وێنه‌ یێکه‌مه‌کانی گوتاری میقدار مه‌دحه‌ت و توفیق سلیمانیه‌لی/ پیره‌میرد که‌ له‌ به‌شه‌ باسه‌کانی رابوردوو خراونه‌ته‌ روو - پتی ویستی ده‌بینم له‌ لایێکه‌وه‌ وێنه‌ییکی پەخشانی کارگوزاری و له‌ لایێکی دیه‌وه‌ پەخشانه‌ ه‌ونه‌رانه‌که‌ی قازی زاده‌ بنوینم:

۱- پەخشانی کارگوزاری، به‌نبووی (ه‌هر من بم و که‌سی تر نه‌بێ/ نووسینی عه‌بدولکه‌ریم سلیمانی) که‌ نووسبووه‌تی:

(ده‌ردێک، عیله‌تیک که‌ تووشی ئیمه‌ بووه، ئەسه‌بابی زۆره‌. سه‌به‌بی ئەوه‌لی وه‌کو له‌ نوسخه‌ی ئەوه‌لا عه‌ر زمان کرد؛ ئەسه‌سه‌ن ئیمه‌ قه‌ومێکی بێ ئیتتیفاقین. سه‌به‌بی بێ ئیتتیفایشمان وه‌کو هیلالی شه‌وی جه‌ژن دیاره‌؛ گه‌وره‌کامان تا ئیمرو به‌مه‌عاریف ئیلتیفاتیان نه‌بووه‌!

ئەوان بۆ خۆیان به‌جیا مه‌سه‌له‌کیان ئیجاد کردوه‌. ئەو مه‌سه‌له‌که‌ به‌زاهیر ئەگه‌رچی له‌ گه‌ل ئامالی خۆی به‌موافیقی ده‌زانی، فه‌قه‌ت بیلنه‌تیجه‌ سه‌به‌بی ئیمزیه‌حالی خۆی و قه‌ومی کورده‌!

ئەم مه‌سه‌له‌که‌ عیبارته‌ له‌ دوو که‌لیمه‌؛ «ه‌هر من بم و که‌سی که‌ نه‌بێ!»، له‌ به‌ر خاتری ئەمه‌ که‌ که‌سی که‌ نه‌بێ، به‌ئه‌نواعی حیه‌له‌ و ده‌سیسه‌، ته‌شه‌ببوس ده‌کریت. مه‌سه‌له‌ن ناموس ه‌تک ده‌کا، نوفوس قه‌تل ده‌کا، مالان تالان ده‌کا! ه‌هر ئەو شه‌خسه‌ به‌ته‌نیا موته‌زه‌رپر نابێ، به‌لکو ئەو قه‌ومه‌، ئەو قه‌بیله‌ که‌ ئەو له‌ ناویا، سه‌راپا به‌پیشکی ئاگری ئەو ده‌سووتی، تار و مار ده‌بێ، مه‌حوو نابوود ده‌بێ! نیه‌ایه‌ت ئەو زالمه‌ پایه‌دار نابێ، چونکه‌ قانونی ئیجتیماعی، موحیت، حاله‌تی رۆحیه‌ی ئەو قه‌ومه‌ موساعید نییه‌ بۆ ئەو زولمه‌!

ئەگەر له‌باتی ئەم مه‌سه‌له‌که‌، مه‌سه‌له‌کی «منیش بم و تۆش به‌!» ته‌عقیب بکا، ه‌هموو عه‌لم، شک نییه‌ که‌ له‌ ئەو موسته‌فید ده‌بێ.

قه‌ومێک که‌ حز به‌ته‌ره‌قه‌قی یێکتر بکه‌ن و موته‌فقیق بن، بێ شوبه‌ه ناییلی ه‌هموو مه‌رامی خۆی ده‌بێ. ئەگەر ه‌سوود و بێ ئیتتیفاق بن، زوو زوو زه‌والی ده‌بێ!

عه‌جه‌با ئەسه‌اسی «ه‌هر من بم و که‌سی که‌ نه‌بێ!» چیه‌؟ به‌نده‌ لام وه‌هایه‌ که‌ موخته‌لیف فیه‌ی نییه‌، موته‌فقیق عه‌لیه‌ی، ئەسه‌اسی جه‌هاله‌ته‌! به‌لێ جه‌هاله‌ته‌.

جه‌هاله‌ت ده‌ردێکی بێ ئامانه‌، خوا تووشی دوشمنی کا! فه‌قه‌ت ده‌رمانی جه‌هلیش زۆر

سههله، مهعارف! مهعاريف چهند له تهرهققبييدا بئ، ميلله تيش ده بئ، بهلكه بئ
ئه مساليش ده بئ! ميسالى ئه مه ئينگليزه... ئينگليز ئه وهنده پر له مهعاريفه كه له سهدى
دوو پياوى جاهيلى نيبه و ئه مرؤ كه حاكمه به سهر كورهدى ئه رزا، هه موو له بهر عيلم و
عيرفانه! مهعاريف كه نه بوو، ميلله تيش نيبه و رؤژ به رؤژ له ئينحيتاتايه، وهك ئيران،
وهك غه يري ئيران!

ئيران ئيسلامن، مونتته فيقن، بيك مه زههب، فه قهت بئ مهعاريفن. (!!) له بهر دهردى
بئ مهعاريفى، رؤژى ئيقبالى هه ر له ئاوابونايه، قهت ئه مه لى هيلالى بؤ ته سه وور
ناكرت!

مهعاريف بؤ ته قوبيه دىن وهك مووسا، يه دى به يزاي هه يه! قه ومييك كه عاليه بئ،
به ئيلقاي ئه م و ئه و «ضال - گومراه» نابئ!

پرؤتستان كه گا وورن، هه موو رؤژى ريساله بئ دهرده كا، به ئايه تى [قران] ئيسباتى
نوبوه تى عيسا ده كا!

به لئى ئيمه ته سديقى نوبوه تى عيسا ده كه ين، چونكه ئيسلامين. حاجهت به م نه شريباته
چيبه، ها؟

ئه م نه شريبانه بؤ نوبوهت نيبه، بؤ ئه مه يه كه عيسا بكه ن به خودا، خه لقى ئيقناع بكه ن
كه عيسا خودابه!!

قه ومييك كه جاهيل بوو، به م ئيلقاتاه ئه لبه ته گومراه ده بئ. عه شائيرى ئه ترافى به غدا
سئ سال له مه وپيش هه موو سوننى مه زههب بوون، ئيمرؤ هه موويان يا شيعه يه يا
وهابيه! ئه گه ر وا له خو مان غافل بين، ئيشمان خراپه، خودا ئيسلاحي حالمان
بكا!! (١٧٤)

٢- په خشانى هونه رانه، به نيسوى (هاوارى دايقى) نووسينى قازى زاده مسته فا
شه وقى) كه نووسيو به تى:

(سبه نيبه كى زوو، هه وا سارد و رؤژ تازه، سه رى هئناوه ته دهرئ. گونديكى رووخوا له
دووره وه، سه حرابيكي واسيع دهنبويدا، شه قامه رتيهك بؤ لاي رؤژئاوايه دهرؤيت. له
قهراغ رتيه گه ييكي، چؤميكي به خو پر ده هات. رووى سه حراى، گياى شبن، كراسيكي
مه خمه رى له بهر كردبوو! له ويدا كوردىكى جوان هه يكه ل، به خه و الووبى راكشابوو.
له سه ر سه رى به سبمائىكى ماته مدارى و به جه بينى، ئه سل دهرده دار، ژنيكى كوردى پير،

به ئه و مه قامه خه ريك بوو كه له خه وى هه لستينئ:

له ته ئسبى فسونئ، رؤژى تابان، عاليه مى شوئى،

مه گه ر تو چاوه كانم ميئى كوردان، هئيشتا مه خموورى!!

له بهر نازى بالينجى خه و، ساتئ هه لپنه سه ر،

ته ماشا كه؛ له ميئرگولان ده خوئتن بولبولى شهيدا به رنجوورى!! /هه تا دوايى

شيعره كه! (١٧٥)

داگيرگردنى به غدادى هه ريمى عوسمانى له ١١/٣/١٩١٧ ز.دا، ئه و جا هه موو ولائى
عيراقى عه رهب و دايراندى ئه و و هه ريمى مووسل - كوردستانى باشوور - و دامه زراندى
و رمانى بيكه م حوكومه تى كوردستان له سليمانبييدا له نيوان ١٧/١١/١٩١٨ ز -
٢٦/٥/١٩١٩ ز.دا، به راستى له هه موو روويكه وه گؤربنيكى كاربيگه ر بوو بؤ گه لى
كورد!

بريتانيا هه ر له سه ره تاي داگيرگردنى به غداده وه له داگيرگردنى به سه ره شه وه له
٢٢/١١/١٩١٤ ز.دا ده ستى بئ كرد - بؤ پروپاگهنده و هؤشيارى و گؤربنى راي گشتى
له دژى ده وه تى عوسمانى، چه كى رؤژنامه نووسى به كاربرد كه تيخيكي رؤژنامه ي نيوه
حه وتو ئه و جا حه وتوئى؛ (تئ گه يشتنى راستى؛ ١/١/١٩١٨ ز) بوو. رؤژنامه كه ويراى
مه به ستى سياسى گه وهرى، به تايبه تى بؤ زمان و ئاسان كردنى خوئندنه وه ي كوردى و
به هئيزبونى گوتارى رؤژنامه نووسى كارگوزارى، كلاورؤژنه ييكي رووناك بوو... له
لاييكه وه دارشتنى پته و و ره وانتر كرد، له لاييكى ديه وه ده ستى هئنا به زمانى نووسينى
كورديدا، به راده يئ بؤ جوان كردن و ره و اج بئ دانى، وشه ي كوردى ره وانتر و زاراوه ي
نوئى به كاربرد، هه روه ها بؤ ئاسان كردنيشى ده ستكارى به كى رينووسى نووسينيشى كرد و
ئه م رتيازه شى به دريژايى دوو سالى برى كرد.

ئه ز - بئ دريژاد رپى - بؤ تئ گه يشتنى خوئنده وار، سئ به شه وينه ي (په خشانه
گوتار) رؤژنامه كه ده خمه روو:

١- گوتارى (چا كه ي حوكومه تى برتانياى موعه زه م بؤ عيراق) كه ده لئيت: (عيراق
له م شه ره عاليه مگيره دا له هه موو لا، نه و جه وانانتيكى زؤرى به كوشتن درا كه به راستى
قووه تى ئه ژنو و هئيزى ده ستى به ختيارى ئايينده بوون. له بهر ئه مه ئه م ولا ته خه نده باره،
هه موو لاييكى له زؤرى هه تيوانى هه ناسه سارد و بئوه ژنانى بئ كه س و دهر، هه ميشه

ده‌گريا. هه‌زاران مالتویران بوو، سووتا، وهک جگه‌ری خانه‌خوئی، بوو به‌کۆی زوحال. هه‌زاران باغ و جۆگه و زهوی، بئی خاوه‌ن، رزق، شتومه‌ک رۆژ به‌رۆژ که‌م، فه‌قیر و هه‌ژار تا نه‌هات زۆر ده‌بوو. گه‌لێ که‌س ئیواره‌ بئی چرا ده‌ما، شه‌وبئی شتیو سه‌ریان نه‌نایه‌وه! هه‌موو لایێ پر له‌ شیوه‌ن و هاوار و گریان و باوکه‌رۆ بوو. بئی سه‌ری و بئی ده‌ری، هه‌موو ولاتانی خه‌مبار کرد! بئی ئیشی، بئی بازاری، خه‌لقی له‌ گیانی خۆی بیزار کرد. عیراقییه‌ بئی چاره‌کان له‌ ژیر باری گرانی خوینیینی ئەم هه‌موو شه‌ر و شو‌ره، ئەم هه‌موو خه‌م و خه‌فه‌ته‌ ده‌یاناناند... ناخری خوا حوکومه‌تی موعه‌زه‌مه‌ی بریتانیای بۆ عیراقییه‌کان په‌خساند، حووومه‌ته‌ زالمه‌ عاجیبه‌که‌یان ده‌رکرد و هه‌مووانی له‌ کۆت و زنجیری بئی په‌حمی ئەوان نه‌جات دا، له‌ حالی نه‌زعی گتپانه‌وه، دووباره‌ ژبان‌ه‌وه... (١٦٧)

٢- گوتاری که‌ ئەمه‌ به‌شیکیه‌تی:

(ئیمه‌ لی‌ره‌دا روو ئەکه‌ینه‌ په‌نجبه‌ر و فه‌قییران، چونکه‌ ده‌زانین، ده‌وله‌مه‌ندان به‌نانی خۆیان گه‌بیشتون و رۆحی خۆیان زۆر خوش ده‌وئ و خۆیان نه‌ به‌قه‌ومی کورد، نه‌ به‌دنیا ناگۆرنه‌وه. ئەما په‌نجبه‌ر و فه‌قییر، له‌ هه‌موو قه‌ومێکدا مل له‌ چه‌قۆ ده‌سوون، هه‌ر ئەمه‌نده‌ جوانیکی زیبه‌ک رێگه‌یان پئی نیشان بدن، ده‌توانن هه‌راییک بنینه‌وه، هه‌م خۆیان و هه‌م قه‌ومی کورد له‌ فه‌لاکه‌ت و کوپه‌ره‌وه‌ری رزگار بکه‌ن. ئەی کورد، برایانی فه‌قییر و په‌نجبه‌ر، خۆتان زۆر چاک ده‌زانن که‌ ئه‌رزوی کوردستان، هه‌موو شاخ و داخه‌، عه‌سکه‌ری غه‌ریب ریتی تیدا چاک ده‌رناکا. ئەگه‌ر کورد سیلاحی خۆیان بێن و له‌گه‌ل ئیوه‌ بیک بن، ده‌توانن هه‌راییکی گه‌وره‌ به‌ریا بکه‌ن!) (١٧٧).

٣- گوتاری بۆ چاک و ئاسان کردنی نووسینی کوردی، ئەمه‌ به‌شیکیه‌تی:

«ئه‌وروپاییه‌کان، بۆ خویندن و نووسینی زمانی شه‌رقییه‌کان زۆر موشکیلات ده‌کیشن. ئیمه‌ له‌به‌ر ئەمه‌ که‌ ئەم موشکیلاته‌ به‌قه‌ده‌ر ئیمکان حه‌ل بکه‌ین، ئەمه‌ سالیکیه‌ له‌ نووسینی کوردیدا، به‌مووافه‌قه‌تی فه‌ننی ئینشاکان، به‌عزێ ئیستیلحمان قوبوول کرد. «سه‌ر» و «بۆر» و «ژیر»ی حه‌رفه‌کان به‌«ه» و «و» و «ی» ده‌نووسین... له‌ باتی کوردستان «کوردستان» و له‌ باتی دکا «ده‌کا» و له‌ باتی موفقییت ئەوان «موفقییتی اوان» و هه‌مزه‌ش به‌«ی» ده‌نووسین! ئەمه‌ بئی شوپه‌ه بۆ چاک خویندنه‌وه‌ی نووسینی کوردی فائیده‌ی زۆره‌ و گه‌لێ ئیستیلحاتی که‌یشمان ته‌سه‌وور کردوه‌، ئەوانیش له‌ وه‌ختی خۆیدا نه‌شر ده‌که‌ین!». (١٧٨)

ئەز له‌به‌ر رۆشنایی گۆرینی ته‌واوی باره‌ سیاسییه‌که‌، ئەم گۆرینه‌ نوێیه‌ له‌ شتیوه‌ی (گوتاری) رۆژنامه‌نووسی و به‌کاربردنی کوریدا، به‌سه‌ره‌تای قوناغیکی نوێی ده‌زانم که‌ بئی گومان ته‌واوی باره‌که‌ش، دواتر په‌نگی به‌سه‌ر بیکه‌م حوکومه‌تی کوردستاندا رشتوو، به‌تایبه‌تی له‌ رووی به‌کاربردنیکی په‌سمیانه‌ی زمان و نووسینی کوردییه‌وه! مخا‌هن ته‌مه‌نی ئەو حوکومه‌ته‌ش کورت بوو؛ رۆژنامه‌نووسی تیدا هه‌لنه‌که‌وت، به‌لام - وه‌ک له‌ به‌شی نامه‌ی په‌سمیدا باسی دیته‌ پینشه‌وه - هه‌ره‌ کاریگه‌رییه‌که‌ی ئەو باره‌ سیاسییه‌ ئەوه‌ بوو که‌ له‌ سه‌رده‌می ئەو حوکومه‌ته‌شدا، زمانه‌کانی دی جیگه‌یان پئی لیتر بوو، کوردی چه‌سپا.

ده‌ی باری (په‌خشانه‌ گوتاری) کارگوزاری و هونه‌رانه‌، دواتر چی لێ به‌سه‌ره‌ات، کوپه‌ر بووه‌وه‌ یان پینشه‌که‌وت؟

٢/١١- کاروانی پینشه‌که‌وتنی په‌خشان

وه‌لامدانه‌وه‌ییکی راست، وردبوونه‌وه‌ی پین و یسته‌، بۆییکا پینشه‌که‌وم و ده‌لیم: دوا‌ی جوانه‌مه‌رگ بوونی حوکومه‌ته‌ ساواکه‌ی کوردستان، ده‌سه‌لاتی خۆراستانی بریتانیای داگیرکه‌ر له‌ سلیمانی پینته‌ختدا، جیگیر و ئەفسه‌ری سیاسی ئینگلیز، سۆن Soane به‌فه‌رمانه‌وه‌ی بیکه‌می دامه‌زرا!

وردکردنه‌وه‌ و لێ کۆلینه‌وه‌ی ئەم فه‌رمانه‌وه‌ییه‌ له‌ هه‌موو پروینکه‌وه‌ - وه‌ک به‌شی ئەم کتیبه‌ نییه‌ - له‌ ژینی گه‌لی کورددا، بۆ قوناغه‌که‌ و دوارۆژ با‌یخیکی میژوویی هه‌یه‌ و ئەوی مه‌به‌ستی منیشه‌ نه‌شته‌ردانیکی خیرایه‌ له‌ زه‌بر و کاریگه‌ری به‌رامبه‌ر رۆشنییری کوردی تا له‌به‌ر رووناکیی، وه‌لامی پرسپاری رابوردوو بده‌مه‌وه‌!

لێ کۆلینه‌وه‌ جه‌خت ده‌کات که‌ ئامانجیکی گه‌وره‌ و گرنگی که‌سی فه‌رمانه‌وه‌ - با سه‌رچاوه‌که‌یشی مه‌به‌ستی سیاسی پروپاگه‌نده‌یی هه‌بوویت! - هه‌لته‌کاندی بنچینه‌ی کۆن و دانانیکی بنچینه‌ییکی نوێی رۆشنییری کوردی بووه‌! که‌ره‌سته‌ و کۆله‌که‌کانی ئەم گۆرینه‌ش ده‌سه‌لاتی سیاسی خاوه‌ند دارایی، که‌ره‌سته‌ی شارستیینی، تیکه‌لی هۆشمه‌نده‌ قه‌له‌مگه‌رکانی کورد خۆی بووه‌!

و‌پرای کۆله‌که‌ی بیکه‌م که‌ سۆن Soane خۆی ده‌سه‌لاتیکی کارامه‌ و نه‌خشه‌کیش و بریارده‌ری دارایی بووه‌، بیکه‌م (چاپخانه‌)ی کوردی، بیکه‌م (رۆژنامه‌)ی حه‌وتوویی کوردی دامه‌زاندوو. هه‌روه‌ها له‌گه‌ل کردنه‌وه‌ی چهند قوتابخانه‌ییکی (به‌رنامه‌ی

خویندنی عوسمانی) لاداوه و خویندنیکی کوردی - لاسایی کراوی بهرنامهی خویندنی دانراوی ئینگلیز بۆ عیراکی عه‌ره‌ب - باو کردووه. هه‌ر له هه‌مان هه‌لدا محهمه‌د باشقه‌ی سه‌ره‌په‌رشته‌ی خویندنی؛ ئه‌لف و بیه‌یه‌کی کوردیی؛ (ئه‌وه‌له‌مه‌ین قه‌یرانه‌تی کوردی - س ۱۹۲۰ز) چاپ و (پێژمانیکی کوردی/ گۆلزار - مامۆستا سه‌عه‌ید سه‌یدقی کابان - س ۱۹۲ز) به‌سه‌ر قوتابخانه‌کاندا بلاوکردووه‌ته‌وه. (۱۷۹) هه‌روه‌ها - به‌زۆر بووبیت یان به‌دل - هه‌ره‌ قه‌له‌مگه‌ه‌ ناسراوه‌کانی، تیکه‌له‌ی نووسین و هاریکاری کردنی رۆژنامه‌که‌ کردووه. و پێراش درێژه‌ی داوه‌ به‌سه‌پاندنی کوردی نووسین له‌ کاروباری ده‌زگه‌کاندا! له‌ لایینیکی دیه‌وه‌ گه‌رم و گۆر بۆ بووژاندنه‌وه‌ی زمان، مێژووی کورد، داب و ده‌ستووری کۆمه‌لایه‌تی، داهێنانه‌ی هونه‌ره‌کانی (گوتار)، هاندانی وه‌رگێران و ناشناکردنی ئه‌ده‌بی گیتی، به‌تایبه‌تیش بۆ داهێنانه‌ی (ئه‌ده‌بی نوێ) تێ کۆشاوه!

سۆن Soane که‌ خۆی رێبه‌ر و نووسه‌ری بیه‌که‌می رۆژنامه‌ی (پێشکه‌وتن - سه‌لیمانیی) بووه‌، جارێ له‌ هیندی روه‌وه‌، بۆ پتر ناسینی توانا و بیه‌ر و کرده‌وه‌ی و زه‌بری کاریگه‌ریان - له‌ نیودارانیشتا باسی پتره - قسه‌وباسی هیندی شاره‌زا و ناسیاوی ده‌هینینه‌وه‌...

۱- مێژووناسی کورد و کوردستان محهمه‌د ئه‌مه‌ین زه‌کی لێی نووسیه‌وه:
(به‌قه‌ده‌ر کوردپێک کوردیی ده‌زانیی و له‌ عالیمیکی کورد پتر شاره‌زای زمانه‌که‌مان بوو!) (۱۸۰)

۲- دوکتۆر جی. ئیم. لیز G. M. Less جیگری سۆن Soane له‌ هه‌له‌بجه‌دا، له‌ سه‌الی ۱۹۲۸ز دا گوتاریکی لێ نووسیه‌وه‌ ده‌لێت: (ئه‌هالی سه‌لیمانیی و عوله‌ماکانی، به‌سه‌وکی و نه‌نگی و گه‌مه‌وه‌ له‌ ئه‌و رۆژنامه‌یه‌ی ده‌ئاخاوتن و له‌ ئه‌نجومه‌ناندا نیویان ده‌برد. میسته‌ر سۆن هه‌ره‌شه‌ی له‌وانه‌ کرد وه‌ به‌زۆر ناچاری کردن بیه‌خویننه‌وه‌ و پیه‌رۆزی بزانتن! خویندنی و نووسین و چاپکراوانی کوردیی جیه‌گیه‌ی فارسی و تورکی باو بگرت!) (۱۸۱)

۳- رۆشنییری گه‌وره‌؛ مسته‌فا سایب، له‌ ژیننامه‌ی خۆیدا لێی نووسیه‌وه‌: (مێچه‌ر سۆن Soane که‌ حاکی سیاسی بوو، چاپیکی هینا بووه‌ سه‌لیمانیی و رۆژنامه‌ی پێشکه‌وتنی ده‌رده‌هینا. وه‌کو به‌هه‌موو دیهات و ناحیه‌ و قه‌زا و شاره‌کاندا بلاوی ده‌کرده‌وه‌، هه‌موو هه‌فته‌یه‌یک به‌شیک زۆری ئه‌و رۆژنامه‌یه‌ی ده‌نارد بۆ قوتابخانه‌که‌مان -خۆی قوتابی بووه‌/ K - و به‌سه‌ر هه‌موواندا دابه‌ش ده‌کرا بۆ ئه‌وه‌ی زاخاوی بیه‌رمان بده‌ینه‌وه‌ و

به‌کوردی بیه‌خوینن و بیه‌خویننه‌وه‌. له‌ واقیعه‌دا زۆر ته‌ئسیری کرده‌ سه‌ر بیه‌ر و هۆشمان). (۱۸۲)

ده‌ی که‌سه‌یک ئه‌وه‌ به‌ده‌سه‌لات و توانا، کوردیزان، په‌رۆشی خویندنی و بلاوکردنه‌وه‌ی کوردی و دیاره‌ رۆژنامه‌که‌ی کردووه‌ به‌هێزی پشتیوانی (گۆرینی رۆشنییری)، به‌لام داخۆچ زمانی، چ رێبازی، چ هونه‌ری، چ باه‌تیه‌کی له‌ (رۆژنامه‌) دا به‌کاربردووه‌؟

لێ کۆلینه‌وه‌ و وردبوونه‌وه‌م -کتیبه‌یکه‌ی تایبه‌تیم بۆ داناوه‌- دلایای کردووم که‌ وه‌ک که‌سه‌ی بیه‌که‌م و کارامه‌ی رۆژنامه‌که‌ و سه‌ره‌په‌رشت و راست نووسی زۆبه‌ی نووسینه‌کان؛ هینده‌ی بیه‌کجار په‌رۆشی زمانی کوردی په‌تی و ره‌وان و هونه‌ری (په‌خشان) بووه‌، زۆر که‌مه‌تر بایه‌خی داوه‌ به‌بلاو بوونه‌وه‌ی (شیه‌ر) که‌ هه‌رگیز ده‌رگه‌یشی له‌ بووژاندنه‌وه‌ و بلاو بوونه‌وه‌ی (شیه‌ری کۆن)، (به‌یت)، (په‌ندی پێشینه‌یان)، (حه‌کایه‌ت)، (مه‌ته‌ل) نه‌کردووه‌ته‌وه‌.

له‌ لایینیکی دیه‌وه‌ - تا کۆتایی کاری له‌ سه‌لیمانیی و له‌ ۱۹۲۱/۳/۶ز. دا وه‌ک بایه‌خیکه‌ی تایبه‌تی داوه‌ به‌باه‌ته‌ گه‌رنگه‌کانی (زمان) و (مێژووی کورد) و وه‌رگێراندنی باه‌ته‌ی ئه‌ده‌بی ئه‌وروپایی وه‌ک (رۆمان، چیه‌رۆکی پۆلیسی)، به‌راستی په‌رۆشی داهینانی ئه‌ده‌بی نوێی کوردی بووه‌! به‌شیه‌یه‌یکه‌ی گشتیش بایه‌خیکه‌ی زۆری داوه‌ به‌هونه‌ره‌کانی (گوتاری) وه‌ک: سه‌رگوتار، لێ گوتن، ریه‌رتاژ، چیه‌رۆک؛ لێ کۆلینه‌وه‌، له‌سه‌ر نووسین - په‌خنه‌، نامه‌، جار، ئاگاداری، هه‌والی نیه‌خۆیی و بیانی! جیه‌گیه‌ی باسه‌ هه‌ر خۆی وه‌رگێری چهند به‌شیکه‌ی (شه‌ره‌فنامه‌) و (گه‌شته‌ی ریچ) ه‌ که‌ به‌رستی ژماره‌ی بلاوی کردوونه‌ته‌وه‌. هه‌روه‌ها جیه‌گیه‌ی پێ زانینه‌ که‌ له‌به‌ر دووباره‌ نه‌بوونه‌وه‌ی نیوی خۆی - که‌ زۆر ده‌گه‌من ده‌رکه‌وتووه‌ - به‌گشتی به‌ئیمزاکانی (م...و) و (پێشکه‌وتن) و (پ)ه‌وه‌، هه‌روه‌ها گه‌له‌ی گوتار و کرده‌وه‌ی (به‌بێ ئیمزا)ن!

سۆن Soane که‌ ئه‌وه‌په‌ری په‌رۆشی زمان و نووسین و بلاوکردنه‌وه‌ی کوردیی په‌تی بوو - به‌پیتی لێ وردبوونه‌وه‌ - کوردیه‌یه‌که‌ی لاسایی نووسه‌ره‌ پێشینه‌کانی کورد نییه‌ و لاسایی که‌ره‌وه‌ی زمانی زولال و په‌یتی کوردیه‌یه‌ له‌ بۆنه‌ی هونه‌ری گوتاری رۆژنامه‌نووسیدا. له‌ لایینیکی دیه‌وه‌ هینده‌ی - له‌ ئه‌و رۆژگاره‌ ناسکه‌دا - به‌ئه‌وه‌ باسه‌وه‌ خه‌ریک بووه‌، نه‌یه‌ه‌رژاوه‌ته‌ سه‌ر ده‌ستکاری کردنی هه‌موو گوتاره‌کان، ته‌نانه‌ت نه‌یتوانیوه‌ کیشه‌ی (رێنووسی کوردی) بیه‌ر بکات و هینده‌ی بۆی کراوه‌ تا ماوه‌ی فه‌رمانه‌وایی خۆی و

دواتر، رۆژنامه‌که‌ی له‌سه‌ر رێبازە ئاسانە‌که‌ی (تێ گە‌یشتنی راستی) بە‌رێگە‌وه‌ بردووه‌ و ئاسانتربشی کردووه‌. وێ‌را دیاریشه‌ که‌ لایینگری چاره‌سه‌رکردنی ئە‌و کێشه‌یه‌ش بووه‌، بۆ‌ییکا پێش‌نیازیکی سه‌ره‌تایی شاعیر و نووسه‌ری توانا (م. نووری / نووری شیخ‌سالح)ی لا په‌سه‌ند بووه‌ که‌ له‌مه‌ر (نیشانه‌دانان بۆ‌ تیپ/ ده‌نگه‌کانی کوردی) له‌ ژماره‌یه‌تیکدا و به‌نیوی (له‌یه‌یک چوونی حه‌رف)ه‌وه‌ گوتاره‌که‌ی بلا‌وکردووه‌ته‌وه‌ و مخابن ئە‌نجامی نه‌بووه‌! (١٨٣)

ئە‌مپێسته‌ش سه‌ره‌ی لا‌کردنه‌وه‌یه‌ له‌ پرسیاره‌ گرنگه‌که‌؛ دوا‌ی رۆژنامه‌ی (تێ گە‌یشتنی راستی)، ئایا (په‌خشانه‌ گوتار)ی کارگوزاری له‌ ئە‌م رۆژنامه‌یه‌ی نی‌و خه‌لکی کوردا، دوا‌که‌وت یان پێشکه‌وت؟

به‌ر له‌ وه‌لامدانه‌وه‌ی، پێ‌ ویسته‌ راستی له‌به‌رچاو بێ‌ت که‌؛ شوپن و کات، بار و په‌فتار، نووسه‌ر و خۆ‌پنده‌وارانی هه‌ردوو رۆژنامه‌که‌ و بارستی کاریه‌گریمان، گه‌لێ‌ له‌یه‌یک جودان، به‌تایبه‌تی له‌ رووی پێ‌وه‌ندی نووسه‌ران و خۆ‌پنده‌وارانه‌وه‌.

له‌ سه‌رده‌می (تێ گە‌یشتنی راستی)دا و سه‌ره‌تاکه‌یدا، هێشتا کله‌ی ئاگری جه‌نگ دیاریبو، رۆشنبیره‌کانی کورد - زۆریه‌یان - له‌ژێ‌ر باری ده‌سه‌لات و رۆشنبیری عوسمانیدا بوون، توانا‌کانی ئە‌سته‌نبوول، هێشتا نه‌گه‌رابوونه‌وه‌، هه‌روه‌ها رۆشنبیره‌کانی نیشتمانیش گرد نه‌بوون، رۆژنامه‌نووسی کوردیی - به‌تایبه‌تیش نووسینی کوردی - تازه‌به‌تازه‌ چاوی کردبووه‌وه‌، به‌لام له‌ سه‌رده‌می (پێشکه‌وتن - سلێمانیی)دا، باره‌که‌ وه‌رگه‌رابوو.

له‌ (تێ گە‌یشتنی راستی)دا، نه‌ نیوی سو‌ن Soane و نه‌ کارگی‌پێ‌ تا نووسه‌ری، شاعیر، دیار نه‌بووه‌، به‌لام له‌ (پێشکه‌وتن - سلێمانیی)دا، هه‌ر له‌ نیوی سو‌ن Soane ه‌وه‌ تا ده‌یان شاعیر و نووسه‌ری گوتاری هه‌مه‌جۆره‌ دیارن و ئە‌مه‌ش مانای ئە‌وه‌یه‌؛ رێبه‌ری رۆژنامه‌که‌ تا نووسه‌ره‌کان، به‌رپرسی زمان و شی‌وا‌ز و باب‌ه‌ت و توانایان. به‌ئە‌وه‌ رۆش‌ناییه‌ و به‌ئە‌وه‌ش که‌ که‌سی رێبه‌ری رۆژنامه‌که‌، شاره‌زای هونه‌ری رۆژنامه‌نووسی، کوردیزان، په‌رۆشی زمان و ئە‌ده‌بیات و گۆ‌رینی (رۆش‌نبیری) بووه‌، گومان نیی‌ه‌ که‌ هونه‌ره‌کانی (په‌خشانه‌) و (گوتار)ی کارگوزاری تا (هونه‌رانه‌)، پێشکه‌وتنیکی دیاریان به‌خۆ‌وه‌ دیتبێ‌ت.

ئە‌ز له‌ ئێ‌رده‌ا پتر نارۆم و - بۆ‌ وه‌لامدانه‌وه‌که‌ - پێ‌م خۆشه‌ خۆ‌پنده‌وار خۆ‌ی سه‌ره‌پشکی هه‌لبێ‌ژدنی را و بریار و ناسین و تێ گە‌یشتنی راستی بێ‌ت، هه‌ر بۆ‌ییکا - له‌پێشدا -

چهند وینه‌یه‌یک (په‌خشانه‌ گوتار)ی رۆژنامه‌که‌ی ده‌خه‌مه‌ به‌رچاو و ده‌ست:

١- گوتاری نووسه‌ر؛ ئە‌ندامی ئە‌نجومه‌نی شار - بێ‌کباشی توفیق وه‌ه‌بی به‌نیو‌نیشان: (موراجه‌عت به‌حه‌مییه‌تی میلییه‌، له‌ سلێمانییدا مه‌کته‌بی سه‌ناییع ١٣/٥/١٩٢٠.ز. بلا‌و‌کراوه‌ته‌وه‌)؛ ده‌لێ‌ت: «ئە‌م‌رۆ ده‌ستوورێ‌کی زۆر موه‌یم هه‌یه‌ که‌ ئە‌مه‌ بیلخاسه‌ میلیه‌تی ئێ‌مه‌ ئه‌بێ‌ له‌به‌ر چا‌ویدا بیه‌گرن! ئە‌و میلیه‌تانه‌ی که‌ له‌ ده‌ره‌جی ئی‌فراتدا هه‌ول نه‌ده‌ن بۆ‌ گە‌یشتنی ته‌ره‌قیباتی عیلمییه‌ و سه‌ناعییه‌ی ئە‌م‌رۆ له‌ به‌رانه‌ر خوسرانیه‌کی گه‌وره‌ن. بێ‌نا له‌سه‌ر ئە‌مه‌، ئێ‌مه‌ش به‌گۆ‌یره‌ی ئە‌م ده‌ستووره‌، مه‌ج‌ووری هه‌ول دانین. به‌لام له‌به‌ر ئە‌مه‌ که‌ تابع به‌قانونی ته‌دریجی ته‌کامولین، هه‌موو شتی‌ک به‌رۆ‌ژی ناتوانین ته‌واو بکه‌ین. به‌لام هه‌نگاوی ئە‌وه‌لمان به‌اوین، دره‌نگ ماینه‌وه‌، به‌غار پێشکه‌وین، زۆ‌ریش غار که‌ین که‌ پێ‌ی بگه‌ین؛ بێشکه‌ی مه‌عریفه‌ت مه‌کته‌بی سه‌ناییعه‌.

له‌به‌ر ئە‌مه‌ که‌ حوکومه‌تی فه‌خیمه‌ - بریتانیا/K - ئێ‌مه‌ قه‌رزدارێ‌ ته‌ره‌قیباتیه‌کی عیلمییه‌ و سه‌ناییعه‌ که‌ له‌ ئیستیعبالدا نایلی ده‌بین، بکا و موساعده‌ی به‌دامه‌زراندنی مه‌کته‌بی سه‌ناییع فه‌رمووه‌. ئە‌مه‌ چۆ‌ن کرا؟ بۆ‌تان بگێ‌رمه‌وه‌؛ له‌ موزاکه‌ره‌ی هه‌فته‌ی پێش‌وویدا له‌به‌ر ئە‌مه‌ که‌ سو‌الکهری سه‌وییه‌ی ئە‌خلاقیه‌ی میلیه‌تیک زۆر به‌په‌ستی ئە‌گه‌یه‌ینیت؛ سو‌الکهریک هه‌روه‌کو خۆ‌ی بۆ‌ من و بۆ‌ ده‌وله‌مه‌ندی‌ک و بۆ‌ هه‌موو ئە‌فرا‌دی میلیه‌ت، می‌ق‌رۆ‌بێ‌کی موزیر. ئیسته‌ ئێ‌مه‌ له‌گه‌ڵ چاره‌ی ئە‌مه‌دا خه‌ریکی لێ‌کدانه‌وه‌ی بووین، له‌ قه‌بیلی ئە‌وه‌ی که‌ به‌به‌ردیک سی و چوار ته‌یر لێ‌ ده‌ین، ته‌ئسیسی مه‌کته‌یه‌یک سه‌ناییعه‌مان به‌خه‌یالا هات.

حوکومه‌تیش که‌ لوتف موساعده‌ی فه‌رموو، له‌ سایه‌ی مه‌کته‌یدا مه‌مله‌که‌ت هه‌نگاوێ‌ک به‌ره‌و عیلم و سه‌نعه‌ت ئە‌هاوی. سو‌ال کردن که‌ ئە‌خلاق به‌فه‌ساد ئە‌دا، له‌ناو هه‌له‌گه‌یر، مناله‌ سو‌الکهره‌کان له‌ ئیستیعبالدا فێ‌ری سه‌نعه‌تیک ئە‌بن که‌ له‌ هه‌موو ئیحتیاجیه‌تیک نه‌جاتیان دا.

ئە‌وانه‌ی که‌ له‌ منالیه‌یدا سو‌ال بکه‌ن؛ چونکه‌ فێ‌ری نان په‌یا‌کردنی بێ‌ ئە‌زیه‌ت بوون، له‌ نه‌تیجه‌دا به‌ته‌بیعه‌ت فێ‌ری دزی ئە‌بن. حال وایه‌ ئە‌وسا پێشی ئە‌م سه‌نعه‌ته‌ش ئە‌گه‌یر.

ئە‌م مه‌کته‌به‌ به‌موساعده‌ی حوکومه‌ت، له‌ ته‌ره‌ف میلیه‌ته‌وه‌ ئە‌کرته‌وه‌. بێ‌نا له‌سه‌ر ئە‌مه‌، ئێ‌مه‌، هه‌موو میلیه‌ت بۆ‌ مو‌عاوه‌نه‌ت هه‌ول بده‌ین ئی‌عانه‌ بده‌ین! ئە‌مین بن که‌ ئە‌جر و سه‌وابی ئە‌مه‌ به‌قه‌د دروست کردنی مزگه‌وتی‌ک گه‌وره‌یه‌، یه‌عنی ئە‌م ئی‌عانه‌یه‌ له‌چاو

هموو که سیتکا ئیسباتی ئەکهین که عاشقی مهده نییه تین و بینا له سه ره ئه مه لاییتی مهده نییه تین.

له گه ل هه ندی توجاری به حه مبیته مولا قاتم کرد، به جارێ بۆ دانی سیی چل، حه تا سه د لیره ش پیای به حه مبیته هه یه. له وانه ی که ده وله مند نین شتیکی زورمان ناوی، هه موو که س لێکی با ته وه؛ به سالێک چه ند نان به فه قیره کان ئەدات، موقابیلی ئە وه مان به جارێک پێ بدات، جارێکی که هه یج نه دات.

بۆ گرد بۆ کردنه وه ی پاره، هه یته تیک ته شکیل ئە کریت، ئە مه ئی شتیکی خیر و مه عقو له، گه لێک مو حه سه نا تيم ژمارد.

موراجه عه ت به حه مبیته تی وه ته نییه ئە که م، چونکه زۆر له دوا وه ی ن، حالمان با عیسی پێکه نینه / ته وا و). (۱۸۴)

۲- گوتاری نووسه ر م. م. به نیونیشانی (زراعت و تیجاره ت / ۶ / ۲۴ / ۱۹۲۰ ز. بلا و کرا وه ته وه) ده لیت: (زراعت و تیجاره ت بناغه ی مه ده نییه ت و عه مه لیاتی عیلم و مه عریفه ته! زراعت عاده تا ئەرز هه لکه نن و ئە لماس ده ره ی تانه، تیجاره ت ئاسن فرۆش ت و ئالتوون په یاکردنه.

ئهو شارانه ی که جیگای تیجاره ته، ده بن به شاری گه و ره گه و ره و زراعه تی چاک و به به ره که تیش له ئە ترافی ئە و شاره گه و رانه په یدا ئە بن.

زراعت پێشکه و تن، تیجاره ت مو هفه قبیته، سه ره و تیش مو کافاته.

زراعت چشتی که به سایه ی تیجاره ته وه ده بی به باغ و باغچه که ش سه ره و تیش خه زینه یی که کلی چا و له ژێر ئە و باغچه یه دا په یدا ئە بیته.

ئینجانه یی که گو ل - که زۆر ئە همییه تی نییه - دیسان زراعه ته. دوکان و یا خانوویکی پچکۆ له تیجاره ته.

ئە ربای ته ده قیق ئە مه نگه ئە همییه تی ان دا وه به زراعت و تیجاره ت که ئە مرۆ به زراعت ده لێن «فه ن» و به تیجاره ت ده لێن «عیلم».

ئە م فه ن و عیلمه ش کتیب و مه کته بیان هه یه. هه چ که س له م مه کته بانه دا بخوینێ و شه هاده تنامه وه به رگری، له هه موو جیگه یی که مه قبو ل و مو عته به ر ده بن و له هه یج وه ختی کدا په کیان ناکه ویت.

ئە ربای زراعت و تیجاره ت له هه موو وه ختی کدا بۆ حو کوومه ت و میللته ت و بۆ نه فسی

خۆیان چاکه یان هه یه، به لām سه د حه یف که هینه کانی مه مله که تی ئی مه له م به حسه به ده رن، چونکه ئە مانه نه بۆ حو کوومه ت و نه بۆ نه فسی خۆیان چاکه یان هه یه. له به ر ئە مه ئە م ئی شه ی که ئە وان ئە یکه ن تیجاره تی پێ نالین.

له به رچی له مه مله که تی ئی مه فه قیری زۆره؟ چونکه؛ هه چی پاره یی کمان هه یه، ئە که ویت ته ده ست توجاره کان، ئە وانیش جارێکی که بۆ شتیکی وای خه رج ناکه ن که که لکی میللته ت به گری و بۆ خو شیان بیته که و ابو و ئە و پاران ه چی لێ ئە که ن؟ به لێ بۆ خاتری ئە وه ی که له مه راقدا نه میهنه وه ئە میشتان عه رز به کم:

ئهو پارانه ی که ئە که ویت ته ده ستیان گردی ئە که نه وه و ئە یکه ن به ژێر چاله وه. به م نه وه ئە م پاران ه ده مرین. له گه ل ئە مه شدا هی واشیان هه یه که ئیواران به نان و دۆ شی و ئە کاته وه. که و ابو و ئە مانه له توجار «پاره په رست» و «پاره کوژ» ن و ئە م ئی شه ی که ئە وان ه ش ئە یکه ن له تیجاره ت زیاتر «میللته رووت کردن» وه یه.

زراعه تیشمان له دوا یه؛ دیسان ئە می ش قه با حه ت له توجاره کانه وه یه، چونکه که میللته رووتایه وه، ئیتر زراعت به چی ئە کریت؟

له جیاتی ئە مه، بێن به و پارانه ی که گردی ئە که نه وه، شه ریکه تی ته شکیل به کن و ئە نوعی مه کینه ی زراعت، مه کینه ی ئارد، سینه ما. ئو تومبیل، عه ره بان ه و ئە م نه وه ئە شیانه ی که بۆ مه مله که ت و بۆ خو شیان چاک بێ، جه لب به کن و به هه موو نه وعی ک مو عا وه نه تی مو حتا جینی میللته ت به کن، بۆ خاتری ئە وه ی که حو کوومه ت و ئە هالی و فو قه رای مه مله که ت و خو شیان ئی ستی فاده ی لێ بیین.

به لێ له گه ل ئە مه ش چاکه شی ان زۆره و هه موو وه ختی ک ئە یانه ویت که به نه وعی ک مو عا وه نه تی ئە هالی و فو قه رای مه مله که ت به کن، به لām ئە مانیش به ته نها هه یچیان بۆ نا چیت ته سه ر! / ته وا و). (۱۸۵)

۳- گوتاری نووسه ر؛ ت. فائیق به نیونیشانی (خویندن / ۷ / ۲۹ / ۱۹۲۰ ز)... ده لیت: (له هه موو وه ختی کدا با عیسی به رکه و تن و پێشکه و تنی هه موو قه وم و میللته تی ک، خویندن بووه و خویندنه! له دنیا دا هه یج شتی ک نییه به قه د خویندن و خوینده واری باش بێ. له هه ر میللته تی کدا خویندن ته ره ققی کرد و خوینده وار زۆر بوو، ئە و میللته ته پێش ئە که ویت. ئە مه شتی کی ئاشکرایه.

ئە مرۆ له سه ر زه میندا هه یج ده وله تی ک نییه که به سایه ی خویندنه وه پێشی نه که ویت؛

ئینگلیس، فرانسز، ئەلمان... ئەمانە ھەموو لە پیتشا وەک ئیمە بوون، فەقەت لە پاشدا، چونکە خەریک بوون و خۆبندوویمان، خۆیان فیری ھەموو شتیک و شتیکیان دەرھێناوە، لە شتی پچووک، شتی زلیان دروست کردوو.

بە کورتی، ئەم میللەتانە لە پیتشەوێن و پیتشکەوتوون، ھەر بەسایە خۆبندنەوێن بوو و ھەر بەسایە خۆبندنەوێن بوو بەرۆژ پیتشتریش ئەکەون. پروا ناکەم کەس بتوانی بلی وای نییە. ئەمە شتیکە وەک رۆژ ئاشکرایە.

لەگەڵ ئەمەیش کە چاومان لەم ھەموو تەرەققی و پیتشکەوتنەوێن و ئەیشزانین کە ھەموو بەخۆبندن پەیدا بوو، تا ئەمە رۆژ لە کوردستانا، بەقەد خۆی تەماشای خۆبندن و خۆبندەواری نەکرەو و ئەھمییەتی نەدراوەتی و بەلکۆ رۆژ بەرۆژ خۆبندن و خۆبندەوارمان کەمتر ئەبێ!! ئەمە شتیکێ زۆر عەیب و شایانی تەئسسوفە! ئەمە رۆژ لە کوردستانا گەر بگەریت ئەو لە سەد کەسی دوو کەس خۆبندەوار نادۆزیتەو، ئەمەیش ھەموو لەبەر وردبوونەو و ھەول نەدانی خۆمانە! ئەگەر وەھا بێنین، بەدووعا لە پیتشکەوتن، لەبەرکەوتن، لە ھەموو شتیک. ئەگەر ئەمانەوێت پیتشکەوین، ئەگەر ئەمانەوێت بژین، ئەبێ بخۆبنین، چونکە ھەموو شتیکێ چاک، ھەموو عیلم و فەن و سەنعاتە باش باشانە، بەخۆبندن بەر ئەکەوێت، پیتش ئەکەوێت، ریتک ئەکەوێت! / تەواو). (۱۸۶)

۴- وێنە گوتاری - بێ ئیمزای - سۆن خۆی (بێ نۆینیشانە ۲۸/۱۰/۱۹۲۰ ز):

اصل عربی است
تورکی هنر است
فارسی شکر است
کوردی گوز خر است

من زۆرم حەز دەکرد چاوم بەبێژەری ئەم درۆیە بکەوتایە، حەیف کە نەماوە! ھەوالتی کە دەست من کەوتوو، ئەمە لە وەختی محەمەد عەلی میرزا کۆری فەتاح - فەتاح/ K - عەلی شاھ لە سلێمانیی بێژراوە.

وا چاکە بێن تەماشای بکەین! ھەچ کەسێ کە کورد نەبێ، ناتوانی فیری ئەم زمانی کوردیە بپیت و تی بگات چیبە! ئیرانی لە زمانی خۆیان زۆر بەفیزن و کوردی بەھیچ نازان، بەلام نابێ ئەمەندە فیزیان بێ، چونکە زمانەکە خۆیان تیکەلە لە عەرەبی و تورکی و فارسی، ھەچ وەختی پیاویکی ئیرانی پەکی لەسەر قەسەبیک کەوت، دەچیت لە

عەرەبی دەدزی، لە باخەلی خۆیدا ھیچی نەماوە یا بۆگەن بوو و لە بیری چوو. کەوابوو بێن تەماشای بکەین! بزانی زمانی کوردی لە چیبە.

لە ئیرانی کۆندا دوو زمان بوو، کە ئەو دوو زمانە لە پیتش زمانەکانی کە بێژراوە. ئەوانەیش بیکێکیان زمانی بوو کە لە کۆستانی رۆژئاوای ئیران قەسە پێ دەکرا. ئەوی کەیان ئەو بوو لە کە ئەسفەهان و شیراز و فارسی کرمان و بێژ دەبێژرا.

ھەر بەم رەنگە، دوو تائیفەیش بوو؛ ئەوی بەزمانی «کۆستانی» قەسە دەکرد «مادی» یان پێ دەوت. ئەو «مادی» یانە بوون کە ولاتی «ئاسووری» و ئیرانیان داگیر کرد لە «کیانیان».

ئەوانیش بەزمانی کە لەناو ئیران قەسەیان دەکرد، ئیرانییەکان بوون، کە لەم دوو زمانە بەجێ ماوە.

لە زمانی ئیرانی کۆن کە «فۆرسی قەدیم» یان پێ دەلین، لە کە کرمانشاھ و شیراز، بەنوسینی میخی لەسەر لەتە «بەرد» ماوەتەو، لە زمانی کۆستان کە زمانی «مادی» ە، دیسان ماوە.

لە کتیبی پتەمبەر زەردەشت کە ناو دەبرا بە «ئاویستە»، «قانون» ە. زەردەشت خۆبشی «مادی» بوو، لە کە ساپلاغەو لە دایک بوو. زیاتر لە «ئورمی و ئەشینی و سۆلدووز» و کۆستانی کوردستانی ئیستا دنیای رابوارد. چونکە مادییەکان سەر ئیرانی کەوتن، کتیبەکە خۆیان لەگەڵ خۆیان برد. ئیرانییەکانیش بوون بەزەردەشتی، بەلام زمانی «مادی» ان وەرنگرت. ھەتا وەختی کە ئەسکەندەری رۆمی ھاتە ناو، ئەو «مادی» ئەکە لە ئیران بوون، کۆژا و رایان کرد و گەرانەو کۆستانی خۆیان، ئیرانییەکان کەوتنە ژێر باری رۆم! چەن وەختیک لە پاش مردنی ئەسکەندەر، لەلای بلووجستانەو بیکێ لە سەرکردەکان کە ناوی «زوفوون» بوو، لەگەڵ دە ھەزار کەس ویستی بگەریتەو رۆم - یۆنانستان/ K - لە رینگە شیراز، بەھبەھان، شوشتەر، دزفول، مەندەلی، کفری، کەرکووک، ئەربیلەو ھات. وەختی کە گەبشتە ئەولای ئەربیل، دی کە ھەموو دنیا کێو گرتووبەتی، دەبێ لەناو کێو بەکەوێت و بگیریت لەناو تائیفە کۆستانی کە لە تەریخی خۆیدا دەلێت؛ «چۆن کەوتینە ناو کێو و توشی کوردۆک و کوردی مادی بووین، زۆر تالیمان لە دەست کیتشا، دەیانوت: ئێو دوژمنی ئیمەن کە مادیین، زمانی ئەمانە زمانی کتیبی زەردەشتی بوو!» ئیستا «کوردۆک» کوردە و «کوردی مادی» یش

کورمانجی یا کورمانجیه.

که وایوو ده رکهوت که کورد له «مادی» هکانه، زمانی کوردیش زمانی «مادی» و کتیبی له «ئاوئیستهی زه زدهشت» یه.

دیسان هم موومان ده زانین که تائیفه کانی کورد، هه تا ئه مرۆ له کویتستانی خۆیان هه، زمانیشیان هه وایه.

ئێستا با ته ماشا بکهین، بزانی چي به سهر «فارسی» هاتوو! وهختی ئه سکه ندهری رۆمی ئیرانی داگیر کرد، زمانی رۆمی بوو به زمانی ره سمی. چهن وهختیک فارسی له ناودا نه ما، له پاش رۆمییه کان بوو به وهختی «ئهرشکی» ی که تائیفه یه بوون له لای خۆراسان. له م وهخته دا، زمانی ئیرانی تازه بووه وه به ناوی زمانی «په هلهوی». له پاش «ئهرشکی» بوو به وهختی «ساسانییه کان» که کورانی «بابک» ی شیرازیین. زمانی ئه وانیش په هلهوی بوو. هه روا هه تا ئیسلام بوون. که عه ره به کان به ته واوی ئیرانیان گرت و هه تا چهن سه د سال، دیسان فارسی گوم بوو له ژئیر عه ره بیدا. پاش ئه وه له وهختی خه لیفه کانی «به نی عه یاس» دیسان فارسی ماقوول بوو. هه تا ئه مرۆ فارسی زمانیکی بندار نییه، تیکه لئی تورکی و عه ره بییه له وساو هه که «جه نگیز و ته میوور و هه لاکۆ» که وه به زمانیان! به لام کوردی، وه ک خۆی ماوه، ییکیکه له پاکترین زمانی ئه م ناوه، هیچ پیوستی به فارسی، لاقه ی ئه و زمانه ییش ناکات، له فارسی کۆنتره و پاکتره! ده بی کورده کان به زمانی خۆیا نه وه فیزداریین، با له جیاتی ئه وه ی بیر بکه نه وه که هه تا فارسی تیا بی، باش نابیت / ته واو». (۱۸۷)

۵- کورته چیرۆکی نووسهر: م. ئه نوهر «به یاخی جل دروو / ۱۶ / ۱۲ / ۱۹۲۰ ز»

(وه ستاییکی جل دروو، نه خۆش کهوت، تووشی گرانه تی بوو. زۆر که وته په شیویی و ورتنه ی ده کرد. له وهختیکا که له شی نیشته بووه سه ر ئاو و عاره قی ده کرد، خۆی ئه دی و شتی وای ئه هاته بهرچاو که مردوو هه. دی به یاخیکی گه وره و پانیان له بهرچاو هه لکرد. ئه م به یاخی له و له ت و کوتانه ی که له هه وه لئی جل دورینه وه دزی بوو، پیک هینرابوو. تا ئه و رۆژه هه چ سه ره مه قه سیکی دزی بوو و له ژئیر ده زگه دا شار دبوویه وه، ورد و جوان جوان لیک درابوو و کرابوو به به یاخیکی گه وره و با ئه یشه کانه ده وه. له قرچه قرچی دانی و له رزه له رزی له شی داچله کی و هاته وه به خۆیا. خه وه که ی خۆی به پرسباری ئه وه دنیا لیک دایه وه. له دلّیا بهستی که ئیتر قهت هیچ وهختی له هیچ شتیک نه دزی. که هه لسا به وه

و چوه دوکان؛ خه لفه که ی برده په ناوه ته میی کرد که وهختی جلی بری ئه گهر پیی زانی که برشتی ئه کا و لئی ده رئه هینی و ئه یشار ته وه، پیی بلّی: «وه ستا، به یاخی که ت بیر نه چیته وه!».

جل دروو، چهن دهختیک له سه ر ئه م نه زمه رۆیی و هیچ دزی نه کرد که جلیکی جوانیان ده بری، به هه زار ته قه لا، خۆی له دزی ئه گیرایه وه. زۆر جار چاوی ئه قووچان و مه قهستی تی ئه نا. تا دوا یی، رۆژی شتییکی زۆر نووی و نایابیان هینایه لای، خۆی پی زهوت نه کرا، دانی به خۆیا نه گرت، له وهختی چاکل برینیا، کوتیکی بو خۆی جوئی کرده وه. له بری چوار چاکل، هه شتی بری و چواری دزی.

خه لفه که له ده ست و مه قهستی وه ستای ورد ئه بووه وه. پییزانی، سه ری برده په نا گوئی و وتی:

«وه ستا! به یاخی که ت له بیر نه چی!»

وه ستا سه ری راوه شان و دهستی نا به سنگی خه لفه که وه، وتی:

«ها... ه تویش؟ ئه م به یاخی که ت کرد به چی؟ وه ک خه سوو هه موو وهختی ئه یکو تی به چاوما؟ ئه و با یه خه ی من دیم، ئه م ته حره ی هیچ تیا نه بوو!» / ته واو. (۱۸۸)

۶- به شه رۆمانیکی (ئهلپکسانده ر دۆماس / نیوی رۆمان و وه رگیپر نه نو سراوه و دوا ی فه رمان په وایی سۆن Soane بلا و کراوه ته وه؛ ۲ / ۱۰ / ۱۹۲۱ ز) (۱۸۹)

(هه وه لئی مانگی سه پته مبه ر ۱۸۳۱، ییککی له خۆشه ویستانی پارسیم بو وهختی راو ده عه وتی کردم. ئه وسایش من زۆر شه وقی راوم له سه ردا هه بوو. هه موو سال له هه موو لاییکی فرانسه وه، هاوړی و خۆشه ویستانم وهختی راو بانگیان ده کردم، منیش ده که وتمه بیره وه بو لای کامیان بچم!!

ئه و ساله و او ریکه وت چوومه «فه نته نه ئیرز» چونکه نزیک بوو به پاریس، به جی راویکی خۆشم بیست بوو! له بهر ئه وه هه تا ئه و رۆژه، ئه و جیکه به م نه دیی بوو، وام به پاش زانی بچمه ئه وئ. ساعه ت شه شی شه و، له ریکه ی ئاسنه وه بزو وتم بو «فه نته نه». له ریکه دا هه ر چاوم بری بووه سه وزایی ئه و ناوه! ساعه ت هه شت و نیو گه ی شتم. به رده سه ته که م خوارده مه نییه کی زۆر باشی پی گه یان بوو؛ خواردمان. له پاشا به بییکه وه چووینه ناو باغ.

له که ناری هه ر خانووییک، گوئی سوور و جوان، چانرا بوو. گوئه کان به رز بوو بو نه وه،

لقه‌کانی دیواری خانووه‌کانی داپۆشی بوو، به‌ته‌رحیتیکی وا هەر له سه‌ربانه‌وه هه‌تا ده‌م زه‌وییه‌که‌ی، پارچه‌ گۆل به‌رچاو ده‌که‌وت، ته‌ماشاییکی زۆر جوانی هه‌بوو! چاو هیچی نه‌ده‌دی. له پاشا گه‌راینه‌وه بۆ نوسان.

به‌یانی زوو له‌گه‌ڵ خاوه‌ن ماڵ چووین بۆ راو، به‌خت نه‌یبری، هه‌تا نیه‌ره‌ۆ هه‌یچمان نه‌دۆزیه‌وه!

بۆ ئه‌وه‌ی مانگوبه‌تیمان - ماندوویه‌تی / K - ده‌رچیت، چوینه‌ ژێر سیبه‌ری دارێک، له پاش نه‌ختی، که‌رویشکیکی به‌پراکردن هات بۆ لای ئیسه، هه‌ردوو کمان به‌ییکه‌وه تفه‌نگمان خالی کرد، وا رێکه‌وت، تفه‌نگی هه‌ردوو کمان سه‌ری کرد. که‌رویشکه‌که وه‌ک گالته‌ی لێ بیت، به‌به‌رده‌ماندا تی په‌ری. چۆنیه‌تی ئه‌و رۆژه ناگی‌پریتته‌وه، به‌ده‌ستی خالی و سه‌رداخراو و لچ قریچ هه‌لاتوو و عه‌ره‌قی ناوچاوان گه‌راینه‌وه مالتی. نزیک مالان بووبه‌وه، گه‌یشتیسه‌ سه‌ری کۆلانی که‌ دووریمان بوو، ته‌ماشام کرد کابراییک به‌ته‌حریتی سه‌یر و ترس، روویکرده‌ من. وامزانی بۆ من یه‌ت. تفه‌نگه‌که‌م پر کرد، وه‌ستام بۆ به‌رامبه‌ری کردن! که‌ نزیک بووه‌وه، ته‌ماشام کرد هه‌موو ده‌ست و له‌شی، خوینی لێ ته‌کتی، به‌گورجی له پێش ده‌مه‌وه تی په‌ری. لێی که‌وته‌ینه‌ شک؛ وتان رهنه‌گه‌ ییکیکی کوشته‌ بێ. شوینی که‌وتین هه‌تا به‌ر ده‌رگه‌ی خانووی ژماره «٢». ده‌ستی نا به‌زه‌نگی به‌ر ده‌رگه‌که‌دا، ده‌رگه‌ کرایه‌وه، چووه‌ ناو ده‌رگه‌که‌ دانیشته‌. چه‌ن که‌سیکیش به‌ده‌نگی زه‌نگه‌وه هاتن، له پاش نه‌ختییک په‌نجه‌ره‌ییک له‌ نوهمی دووه‌م کرایه‌وه؛ سه‌ر و ملی ژنییک ده‌رکه‌وت! بانگی کرد؛ مسیۆ ژاکه‌من، ئه‌مه‌ توو چی ده‌که‌یت لێره‌؟

کابرا جوابی دایه‌وه؛ به‌لێ منم! کویتخا لێره‌یه‌ یا...

له پاش چهند ده‌قیقه‌ییک، کویتخا و دوو که‌سی تار هاتن! (١٩٠)

گومانم نیسه - له‌به‌ر رۆشنایی ئه‌و وینانه - خوینده‌وار، نه‌ک هه‌ر به‌راستی هه‌ستی به‌گۆرینی رۆژنامه‌نووسی و رۆشنییری کردووه، له‌ گۆرینیکی نویتی (په‌خشان)ی کارگوزاری و (کوردی نووسین)ش دلنایه‌.

ده‌ی داخو باری (په‌خشان)ی هونه‌رانه‌ش گۆرینی به‌خۆوه دیتووه‌؟

ئه‌ز - وێرایی نواندنی کورته‌ چیرۆکه‌که‌ی رابوردوو - له‌مه‌ر ئه‌م په‌رسیاره‌ و ورد تی گه‌یشته‌ی راستی، پێشه‌کی وینه‌ی بیروباوه‌ری رۆشنییریکی کورد و رێبه‌ری رۆژنامه‌که‌؛

سۆن Soane ده‌خه‌مه‌ روو:

١- له‌ ژماره‌ پینجی رۆژنامه‌که‌دا - نا له‌ ئه‌و سه‌ره‌تایه‌دا - بیرورای نووسه‌ری که‌ نیوی (ئه‌حمه‌د/ ئه‌حمه‌د به‌گ) بووه - ئه‌ز به‌ئه‌حمه‌د به‌گی توفیق به‌گ/ دواپی موته‌سه‌رپیفی ده‌زانم - بۆ (مودیری پێشکه‌وتن) له ٢٧/٥/١٩٢٠ ز.دا بلاوکه‌راوه‌ته‌وه. بزانه‌ چی نووسیه‌وه:

نیشانه‌ی سه‌عه‌ده‌ته، که‌ وه‌ک «پێشکه‌وتن» بێ، له‌ لیبوی سلیمانیا دانراو نوێرا. زۆر مه‌منوونی حوکومه‌ت و واسیته‌ی بووین - مه‌به‌ستی سۆنه /K - ئومیدیش ده‌که‌ین که‌ حوکومه‌ت به‌ «پێشکه‌وتن» ی، به‌فه‌یز و به‌رووناکیمان بگه‌ییت.

بینه‌ سه‌ر مه‌قسه‌د، وا دیاره‌ که‌ ئه‌ربابی نووسین - سۆن /K - جه‌نابیان خه‌ریکن به‌جاری زبانی کوردی له‌ زمانی فارسی و عه‌ره‌بی رووت بکه‌ن، به‌جاری ساده‌ و نازادی به‌ییلنه‌وه. ئه‌مه‌ش له‌ پرا مومکین نابێ، له‌به‌ر ئه‌مه‌ی زبانی کوردی له‌گه‌ڵ فارسییا ته‌حریت و نموونه‌ییکه‌! و بۆ عه‌ره‌بیش عاده‌ته‌ن بووه‌ به‌موحتاج موحتاجی... خوسوس زبانی عه‌ره‌بی زۆر ده‌وله‌مه‌نگه‌ هه‌روا به‌ده‌س و بردی ناتوانین ئیستیغنا لێ بکه‌ین، هه‌رچه‌ن ئه‌مه‌ ئینکار ناکرێ؛ ئه‌مه‌رۆ له‌ کورد و عه‌شایییری کورده‌واری خۆمان که‌ جونوویی، زبانیان هه‌یه، زۆر ساده‌ و نازاده!

ئه‌گه‌ر ئه‌رباب - سۆن /K - خۆی بگه‌رێ و لێکی باته‌وه، نزیک ئیمکان ده‌بێ که‌ ئه‌مه‌نده‌ ئیحتیاج نه‌نوین، سه‌ره‌خویی زبانی ئیسه‌ش رهنه‌گ و شکلییک به‌جۆی بۆ خۆی په‌یا بکا، به‌لام ئه‌و [ظه‌رافه‌ت و طه‌راوه‌ته، ئه‌و جیناس و حه‌لاوه‌ته‌ی که‌ هه‌یه‌ تیک ده‌چی، نامیێ!

ئه‌مه‌ لازمه‌ نه‌ک وا به‌ده‌س و بردی و به‌مانوکردنی - ماندووکردنی /K - فیکر و هۆش، به‌ته‌دریج زبانی خۆمان، رێگای نووسین و وتن بدۆزیتته‌وه و به‌حه‌قی خۆشی بگات. زاتن ده‌بێ له‌ مه‌ولا ئه‌ربابی فه‌زیله‌تیش، حه‌میسه‌ته‌ن هه‌ول بدا بۆ ئه‌م زبانه، وه‌کو زبانه‌کانی که‌، ئه‌ساس و قاعیده‌ی بۆ بدۆزیتته‌وه و دایینی - دایه‌ینی /K - بۆی؛ له‌به‌ر ئه‌مه‌ی زمانی ئیسه‌ زۆر له‌ دوا ماوه‌ته‌وه، که‌ زۆریش ئیستیغدادی پێشکه‌وتنی هه‌یه.

وام نیاز و رجا هه‌یه، وا ده‌موده‌ست، بیکجاره‌کی، زبانه‌که‌مان ده‌ستی لێ نه‌دری، هیچ نه‌بێ قیاس له‌ زبانی عوسمانی بکه‌ین؛ ئه‌و به‌کوه‌نه‌ییه - کۆنییه /K - و به‌م هه‌موو هیسه‌ته‌وه که‌ لێی کرا و ئه‌ده‌بیاتی بیه‌ به‌م ده‌رجه‌یه‌ ته‌ره‌قی کرد، جاری هه‌ر له‌ ئه‌سه‌ره‌تی

فارسی و عه‌ره‌بی، خۆی پێ رزگار نه‌کرا. / ته‌واو (١٩١)

۲- سۆن به ئیمزای (م...هوه، به سههر گوتاری (بۆ خۆ ولاتییه کان به حه موویه تی، بۆ ئەحمەد بەگ به تاییه تی ۳/۶/۱۹۲۰ ز) وهلامی داتهوه:

جاری پیشوو له پیشکه وتندا، له سههر زمانی «کورد» شتییک درێژ درابوو که ئەم زمانه به جاریک له عه ره بی و فارسی رووت نه کریت و نا کریت.

به لئی خۆ دیاره له پریکدا کهس نابێ به کوریک، به لام ئەوهی له دهست بیت و بکریت، بۆ چ نه کریت؟

وا ده زانم ئەو نووسینانه که عه ره بی و فارسی تیکه له، ئەگه ر بلیم زۆر که سی وا هه یه که تی ناگا، درۆ ناییت.

وهک له فه رموده که ی ئەحمەد به گدا ئەم دێره ی تیا نووسرابوو؛ [ئەو ظاهره ت و طه راوه ته، ئەو جیناس و حه لاوه ته!!] ئیوه بن و خوا ئەمه که ی کوردییه؟ بیکێ له عه ره ب زۆر شاره زا نه بی، له مه چۆن ده گات؟ کویتخا و پیاوه ماقووله کاغمان بیکه بیکه ئەمانه یان لێ بپرسنه وه، باش ده رئه که ویت که درۆ نا که م! ئەو جوانی و باشی و خۆشییه که بۆ عه ره بی و فارسی داده نریت، له بهر ئەمه یه که زۆر بیژراوه و باش چووه ته می شکه وه، ئە یگینا کورد له فارسیش کۆنتره! ئەگه ر باش ته ماشای فارس بکریت، تیا ده رئه که ویت که له کوردی زۆر وه رگرتوو.

چونکه نووسینمان به کوردی نه بووه، لای عه ره بی و فارسیش زۆر تر گیرا، به و ره نگه زمانه که مان پاش که وت!

ئێستایش حه ز له وتن و نووسینی عه ره بی و فارسییه که ده که ین، چونکه زیاتر پێیان ه وه راهاتووین!

به لئی پروایش به ئەوه ده کریت، بیت و زمانه که مان رووت بکریت، له وانیتر بۆ ئەم روۆی ئیمه گرانه، به شکو زۆریش گرانه، ئەگه ر ئیمه ئەم گرانییه له سههر خۆمان فری بدیهن، له و «رابوردوانه» که ئەم گرانییه یان بۆ به جی هیشته تووین بی جی تر ده که ین، چونکه به بیکجاری ده یکوژینیه وه، ئەوانه ی پاش ئیمه ده که ون لییان ون ده بی، ئیتتر بۆیان نادۆزیته وه.

خۆ دیاره چ له ناو عه ره ب و چ له ناو عه جه م، له ناو کورد و تورک؛ شت بۆیه ده نووسریت که حه مو کهس بتوانی تی بگات، هه چ کهس به و زمانه که ئەیه ویت، شتیکی نووسی که حه مو کهس تی گه یشت و توانی له زمانیکه که که م، یا هیچی تیکه ل نه کرد، بۆ چ

ناشیرینه؟

ئیه ده لێن جاری به ئەو زمانه ره نگیک پرێژریت، ئینجا دهستی لێ بدریت، به لئی باشه! به لام ئەم دهست لێ دانه رووخان نییه، به شکو نه هیشته دلوپه ی عه ره بی و فارسییه، هه تا له توانیندایی، کون و قوژنیشی بگیری!

ئینجا له مه ولا، هه چ کهس به ره نگیک خزمه تیکه باش بکات، وهک خۆتان ده فه رموون [ئه ساس و مه ساس]، [قاعیده و ماعیده] وهک ره نگ رشتن و ئەو شتانه بی، بۆی دانیته، زۆر هه ول بدریت بۆ پیشکه وتنه وهی زمانه که مان!

نهک له بهر دلگران بی، له مه زیاتر له سههری نارۆم! (م.../... (۱۹۲)

ئه وجا بیکێ - به ئەو بیانییه ی خۆیه وه و به ئەو بیر و توانا و په رۆشییه وه، سه ره گه رمی پیشکه وتنی زمانی کوردی بی، دیاره پتر تی کۆشاوه بۆ چه سپاندنی نهک هه ر پاکه ی، به لکو زمانه که ش. راستییه که ی ئەم کرده وه یه ی به ئەوه سه لماندوو که دوا ی چه ند مانگی (له مه ر کوردی په تی) گره ویکه له نیو نووسه ران و شاعیره کاندا کرده وه و جاری بۆ داوه و خه لا تیشی بۆ پرپوه ته وه. ئەوه ته له (ژ - ۲۷، ۲۸/۱۲/۱۹۲۰ ز. د) گره و و مه رجه کانی به ئەم جو ره بلاو کرده وه ته وه: [بۆ زانی... پیشکه وتن، خۆی و کۆمه لی، له و ساوه حه ز به ژوورکه وتن و پیشکه وتنی زمانی کوردی خۆمان ده کات. نیازی وا هه یه که نووسینی کوردی بکریت و بانگی ئەوانه ده کات که حه ز له نووسین ده که ن:

۱- به سی ره نگ پاره ی داناوه بۆ کرینی ئەم نووسینه کوردییه، بۆ (۱) په نجا روپییه، بۆ (۲) ۳۵ روپییه، بۆ (۳) بیست و پینج روپییه.

۲- هه تا روۆی ۱۰ نوۆه مبر ۱۹۲۰، ئەم نووسینه وه رده گیریته.

۳- روۆی یانزه ته ماشا ده کریت.

۴- روۆی هه ژده له (پیشکه وتن) دا بلاو ده کریته وه و پاره که ده دریت.

۵- ئەو که سه گره وه ده با ته وه که نووسینه که ی روون و دیاری، فارسی و تورکی و عه ره بی که متر تیا بی و تامداری، نووسینه که یشی وهک سیاسی، فه لسه فه و ئامۆجگاری - ئامۆجگاری / K - نه بی، باسی زراعت، یا سه فه رنامه و حیکایه ت و سه رگوزه شته ی شه ر و شتی وا بی باشه! ئەگه ر شیعه بوو که لیمه ی فارسی نه بی وهک ئەمه ی رووی «حەز لێ کراو - مه شعوقه» ده که ن به «ماه تابان»، ئە گه رجه و زولف «موشک ئالود» لیتو به «له علی یاقووت»، چاو «غه زال - ئاهوو...» ئەگه ر کینایه بی، با ئەویش

له نهنجامی ئەم گره و هدا - ههلبهت کۆمه لئ شاعیر و نووسەر و بهرهمی جۆر به جۆری تیکه ل بووه - شیعریکی په ته به نیتونیشانی (جووت و گا) ی شاعیر م. نووری و دوو (پهخشانی هونه رانه) ی زهکی سایب / مسته فا سایب و محهمه د جه میل / جه میل سایب گره ویان بردوو ته وه که سه رکه وتن و بهرهمه کانی شیان و یکر له رۆژنامه که دا، له ۱۸/۱۱/۱۹۲۰ ز. دا بلا و کرا و نه ته وه. (۱۹۴)

ئەز وهک به تاییه تی (پهخشانه هونه رانه کان) م مه به سته و ده یان خمه روو، پئ ویستی ده بینم بلیم؛ دووهم کهس، مسته فا سایب، قوتابی و برا پچووکی جه میل سایب بووه... بنۆره چیان نووسیوه:

۱- مسته فا سایب به نیتونیشانی (بۆچرووک) وه نووسیوتی: (ههچ وهختی ئەم قامیشه دوو له ته، ئەم ناسنه دوو کهرته ئەگرم به ده سته وه؛ زمانم توئی توئی ئەبئ... خوینی دل؛ ئەو دلۆپه سوورانه، له هه موو شاره گی له شمه وه کۆ ئەبیتته وه و ئەتکی؛ حه وزیکی سوور ده خاته بهرچاوم، تنۆک تنۆک له چاومه وه فرمی سک ئەرژئی و له بهر پیتما بیریک په ییا ئەبئ، سه رم وهک مزارحیتی دگ دگه به گۆر دایته کوتی؛ گیتژ و سوور ئەخوا و له به ینا ئەمیتته وه... ئەو هه نسکانه ی له بهنگی دلوه هه ل ئەکشی؛ له گه رووما کۆ ده بیتته وه، هه ناسه م لئ ده برئ... ده مه وی له م کاسه لیوریتته ی دل م بریتژم و سه رم سووک که م. سه د حه ییف؛ گره ی دل، گره ی جه رگ، بۆ چرووکی ناو زک که بلتسه نه به ستن؛ وهک زمانی هه ژده هاک له قورگمه وه سه ر ئەکیشی، هه رچی سه رچاوه ی فرمی سک هه یه، ئەیکا به هه لمتیکی سوور و له کونه لووتمه وه ده ری ده کا... چاوم وهک نانی سه ر ساج وشک و ره ش ئەکاته وه... له وه خته دا ده مه وی به هه موو هتیزی ئەژنۆم راکه م، به لام ریم گیراوه! به هه ردوو ده ست ئەکیشم به سه ر و پۆته لاککی خۆما و ئەز بریتیم، به لام هه موو کهس چاوی نو قاره، هه موو لا گوئی و که پ بووه، کهس ده رد له من ناشنه وی، کهس چاوم بۆ ناگیتری... هاوار سه د هاوار؛ من چیم کردوو خا وام لئ بکا؟

ئەگه ر نه بوايه به ناشکوری؛ ئەو ده ست و چاوه، ئەو گیانه خوا داویم، وهک بوخچه ی بووک ئەمپتچایه وه و ئەمکوتا به سه رو چاوی عیزرائیلدا؛ ئەم ئەویست. به لام ئەو ده یشم پئ ناکری، عیزرائیلیشم ده ست ناکه وی... له دووی ئەگه ریم و نایگه م، لیم بووه به سیتبه ری خۆم؛ که بۆی ئەچم ئەرو... راوودووی ئەنیم؛ رانه کا، هه ر نایگه م، تا رۆژی خۆی نامگری... منیش ده بئ تا ئەو رۆژه بتلیمه وه و گه وزی خۆم بده م!! / ته و او.

۲- جه میل سایب به نیتونیشانی (رۆژده و بوونیک) وه ئەمه ی نووسیوه: (له دوایی ئەم به هاره دا، له به غدا ئەهاته وه... شه ویک له کریچنه وه، دوو کهس بووین، سواری دوو بارگیر بوو بووین، له گه ل قاترچیه کدا سی به سی، له سه گرمه وه هاتین.

دنیا چونکه هه یج جه رده و دز و حیزی نه بوو، بی ترس و له رز، بی دلّه داخوریی به رتیکه وتین... شه و مانگه شه و بوو، تریفه تریف. ئەو دیوی سه گرمه، دیتته زۆر به رده لانی و خوار و ختجه، هه ر له نیوه ی رتیکه که من دابه زیم، به هه زارا نق و جی سه رکه وتم. که هاته سه ری، زۆر مانگوو بووم، له سووچیکی سه رکه ژه که فنگه ل فسیکم دایه وه، تۆزی دانیشتم.

وهختی به رده به ری به یان بوو، مانگیش له ناو ابونا بوو. جریوه جریوی ئەستیره کان و بریقه بریقی مانگه شه وه که، عیسان تیری لئ نه ئەخوارد، هه روا تاس ئەبیردمه وه، چی بکه م وا هه ل کهوت بوو؟ هه موو قۆبیه ی قه رداخم لئ دیار بوو، هه تا چاوبری ئەکرد، ئەو دارستان و قۆبیه یه وه کو ناویکی زۆر مه نگ و کش و مات، سه وز، راگیرا بوو. شنه شنی ئەو با فینکه که ئەهات، خشپ و هووری به و گه لایانه ئەخست. له ولایشه وه تازه شه به ق به یانی دابوو. «قراغ و بیجا»، عاسمان، سپی داگه را بوو. هه ر چه نگم ئەکرد تیرم له روانینی نه ئەخوارد.

له خواره وه، له به رده مدا، له ناو قۆبیه دا، جار جاره لووره لووری ده عبا و مه عبا، زریوه زریو و فرک و هووری چۆله که و مۆله که که و تازه له خه وه هه لئه سان و ئەگه ران، دل می وا ئەخورپان.

له ناو قۆبیه دا ناو به ناو، شوان و موان ناگرچکه یان کردبووه وه، بریسق و هووری ئەو ناگرانه ییش له دووره وه ئەتوت گوله ئەستیره یه ئەنوینی. ئەو رووناکییه بی تۆزه، ئەو با خۆشه بۆنداره، ئەو که ژ و کیوه سه وزه، ئەو دانیشتن و پال دانه وه یه، ئەو بیرکردنه وه یه، هه روا تۆزه لقا نه ییکی مابوو له خۆشییانا ببوریتمه وه، ده مویست هه تا ماوم له دنیا دا له و جیگه و سه عاته دا بووما یه.

له پرپکا کایرای قاته رچی، گرمانگی - گرماندی / K - وتی: فلانه کهس! وتم: هیتی بله باقه، ئەوه چیه کوره؟ وتی " دره نگه، هه لسته به ری که وه، برۆین! منیش هه ناسه ییکی ساردم هه ل کیشا و هه لسام و راپه ریم بۆ خواره وه. له و سه ره و

لیژیه به دوو سڅ قه له مېاز خوم گه یانگه خواره وه.

پنښ هه تاو که وتن، گه بیشتینه دهر به ننگه که. باوهر ته که ن ته ویشم به قه د سه ری لا خوش بوو؟ له م لاو له لولاوه، ذو به رد و تاویرانه چون به عاسمانا سه ری ان گه بیشتووه ته که شکه شان؟ سه ره له سپری کلاوت ته که ویتته خواره وه، تاف و هازه هاژی ته و ناوه سپی و سارده که نه هاته خواره وه ته و با فینکه خیرا خیرا ته بیدا به سه ر و چاوما، له خوشیانا قاچم نه بوو پر دم به ریوه!

له بهر دهر به ننگا جوگه له ییگی نه شمیله و خنجیله، ریگ و پیگ هه لگی را بوو. هه ر چوار لای دارستان و سه وزه گیا و گولی زهر د و سوورا.

له وه ختی هه تاو تازه که وتنا، له قه راغی ته و جوگه له یه، بارمان کوتا به زه وییا. هه تاو تازه ته که وت، بریسقه ی هه تاو که له مه عبینی لقی گه لاکانه وه، ته بیدا به ناو جوگه له که دا، له پرشنگه کانی، چاوم ریگه و پیشکه ی ته کرد.

کوتوپر ناگریگی نیله نیلیمان کرده وه، چاییکمان لی نا، قاوه ییکمان پی گه یان، چونکه به ری ئاسن هات بووین، هیشتا سه موون و به کسمه د و په نیر و ماستی به غدا و خه یار و پرته قالی باقوبه و قه یسی و سیوی شاره باغان تهر و پر پی هه بوو، به چایی و قاوه وه تیر و پرمان خواردا! دواپی سه ر خه ویکمان شکان و هه لسا یین و هاتین به ریوه.

ئیسستا که یش و هه تا ته و پرژه ی دام ییلنه لیوی قه بر، ته و خوشییم له بن دانایه. / ته واو!

ده ی به ری شنایی ته و دوو کورپه گه وه هرینه ی زمان و ته دده بی کوردی - هه روه ها به ری شنایی گوتاره کوردی به ره وانه کانی دی - ئایا بو سون Soane نییه، پشت ته ستوورانه و دلنیا، روو له خه لگی و به تایبه تی له شاعیر و نووسه ران بکاته وه و زیندوویی و ره سه نی زمانی کوردی و، پیزی ته دده بی و ته م ریبازه نوییه را بگه بی نییت.

راستییه که ی - بهر له جی هیشتنی ییکجاره کی سلیمانیه به بیست و چوار رژی - سون، گوتاریگی هه ر به نیوی (پیشکه وتن) و به نیونیشانی (نووسینی کوردی) یه وه له ۱۰/۲/۱۹۲۱ ز. دا بلا و کرده وه ته و ده لیت: (جاران وا به بیردا ده هات که کوردی نانوسریت و ناخوینریته وه، که چی دهر که وت ماندوویه تییا کیشاوه، ته نجا بووه به شیک و جیگه و شوینیگی باشی گرتوه؛ ته میش ماندوویه تی ده ویت بو ته مه ی که جوانتر و باشتر بنووسریت و بخوینریته وه و جیگه ییگی به رزتر بگریته وه. جا ته وه یش

له سه ر خوولا تییه کان، له سه ر بیرداره کان و کورده په تییه کانه که «ییک بگرن!» چی پیوسته بگریت، کام لای ناته واوه، ته واو بگریت بو ته و شتانه ی که وتنی له گه ل نووسینا جیاوازه؛ شتیگ ریگ خریت و دانریت، ته یگینا هه روا لا گوتی بدریتی، سه ر ناکه ویت و ریگ نابینریت، باش ناگونجیت.

ته م خزمه ته ته نیا له سه ر هه نی نییه، له سه ر هه مووه! هه چ که س چی به بیردا دیت، چونی به باش ده زانی، چ لونی لا سووک و باشه، بیری خوی بنوینیت، هه ر له بیری شتیگ وه رگریت و دانریت، ئیش ته واو ده بیت، جوان ریگ ده خریت! نه ک زمانه که ی خو مان واز لی بهینین، به زمانیکی که بنووسین و خه ریگی شتیگی زیاتر بین.

به لئی گه لی زمان زانین، باشه، به که لکه، بو وه ختی خوی، له گه ل پیای خوی، له ولانی خوی به که لک ده هیتریت... ته یگینا کوردیک بو کوردیکی که بنووسیت؟ ته گه ر فیتر نییه و رانه هاتوه، ملی باتی، رادی، زوریش رادی.

ته مانه که ته مپو کوردی دهنوسن، ده توانم بلیم سڅ سال له مه وپنښ، دوو دیرپان به ته واوی له کوردی نه ده نووسی، پیشیان نه ده خوینرایه وه. که ده ستیان دای، هه ر ده رژی گران بوو، له پاشدا را هات، فیتر بوو، باش تریش فیتر ده بی.

زور شتی وام دیوه که به زمانیکی که دهنوسریت، که چی پر به له کوردی؛ وه ک هه نی نووسینی فارسی که له دیریکدا سڅ و چوار قسه ی کوردی ناو ده هاو پزیریت.

ئینجا که وا بوو، تو ته م کاغه زه که بو کوردی دهنیری، جاری بیکه به کوردی و بینووسه. زور درژی نه که مه وه، چاکه نووسین و خویندنه وه ی کوردی، چونکه له وه ختی ئیمه دا هات و زیاتر له پیشو به که لک هیتره.

پیوسته له سه رمان که هه موو لاهه ریگ بین و وای دامه زینین؛ له پاش ئیمه زوری پیوه ماندوو نه بن، بو له بولمان بو نه نیرن خوشه) / ته واو (۱۹۵)

ته میسته دلنیا، هه ر خویندنه وار یکی ژیر، دلنیا و هاو دهنگی بیرو پای سون Soane ه که (کوردی باش دهنوسریت و ده خویند ریته وه) و هینده ی پی ویسته، له سه ره تادا (رهنج و ماندوویه تی پی ده ویت). له ته وهش پتر زمانی کوردی - وه ک هه ر زمانیکی زیندوو - خه رمانیکی به پیزه، بو ییکا نووسه ری کوردیش، به راستی توانای (داهیتان و جوانکاری) هه یه.

تو بلیت: ییگی - له گه ل پروا کردن به نرخی ته و راستییه و ته و دوو دانه گه وه ره

دانسقه‌یهی جووته برا که بیکنم بههوش و بیر و قه‌له‌میکی رهنگینی کوردی نیگاریکی سوربالی و دووهم نیگاریکی سروشتی دلرفیتی کردووہ - نه‌وانه به‌تیلیکی رتکه‌وتی چاو له پاداشت بزانتیت؟

راستیبه‌که‌ی - بهر له وه‌لامدانه‌وه - پی وستی ده‌بینم خوینده‌وار دلنیا بکه‌م که ویرای کورته چیرۆکی؛ (به‌یاخی جلدروو)، ههر له ههمان رۆژنامه‌دا؛ چهند کوششیکه‌ی دی له هونه‌ری کورته چیرۆکدا دیارو بلاوه؛ وه‌ک چیرۆکی (س) نیوی که به‌نیونیشانی (موفلیس و بیکار) وه - دوا‌ی سۆن - له ۷/۴/۱۹۲۱ ز. دا بلاوی کردوو‌ته‌وه و پی وستی ده‌بینم بیخه‌مه روو:

(پیاویکی موفلیس و پیاویکی بی‌کار، له جیگاریکی دانیششت بوون، ههر بیکی موافیق له نه‌حوالی خوین، قسه‌یان ده‌کرد.

مودده‌تییک به‌م نه‌وعه رایانبوارد. موفلیسه‌که تاره‌زووی جیگاره‌کیشانی کرد. ده‌ستی برده‌گیرفانی، قوتوو‌بیکی شکاوی جیگاره‌ی ده‌ره‌ینا، به‌ده‌فته‌ر ده‌ستی کرده جیگاره پیچانه‌وه. له پاش نه‌وه‌ی که جیگاره‌ی پیچایه‌وه، ده‌ستی برده‌به‌باخه‌لی، به‌رد و نه‌ستیبه‌که‌ی ده‌ره‌ینا، وه‌کو له زهمانی پیشوو عاده‌ت بوو، نه‌مروش زۆر که‌س موفلیس و لادیی به‌عه‌مه‌لی ده‌هین! به‌ته‌قه‌ته‌ق به‌رده نه‌ست پیوشوه‌که‌ی ناگری گرت و جیگاره‌بیکی داگیرساند! پیاوه بی‌کاره‌که ئینتیزاری نه‌وه‌ی ده‌کرد که موفلیس پیچانه‌وه‌ی جیگاره‌ی ته‌واو بی‌به‌شکوو بیداته ده‌ست نه‌ویش، جیگاره‌بیکی بی‌پیچیتته‌وه، نه‌گه‌ر قوتوو‌ته‌که‌ی پیشی نه‌دات، جگه‌ره داگیرساوه‌که‌ی بداتی! نه‌ما نه‌و موفلیسه، هیچ نه‌و نه‌وعه خه‌یاله‌ی نه‌بوو که قوتوو‌ه جیگاره‌ی بدا به‌ره‌فیه بی‌کاره‌که‌ی جیگاره‌ی بی‌پیچیتته‌وه.

جیگاره‌ی خو‌ی داگیرساند، قوتوو‌ه جیگاره‌که‌ی نایه ناو‌گیرفانی، به‌له‌زه‌تیکی ته‌واوه‌وه ده‌ستی کرد به‌فیشه‌فیش و نه‌فه‌س لی‌دانی جیگاره و دوو‌که‌له‌که‌ی نه‌کرد به‌سه‌رچاوی ره‌فیه بی‌کاره‌که‌یدا.

نه‌و بی‌کاره که زانی نه‌جیگاره و نه‌قوتوه جیگاره‌ی نه‌درایی، سه‌یر و تاقه‌تی نه‌ما، به‌روویکی زۆر عاجیزه‌وه داوای جیگاره‌بیکی له ره‌فیه موفلیسی کرد. موفلیس له‌به‌رته‌وه‌ی که بی‌نیقتیدار بوو و خو‌شی زۆر موحتاج به‌دوو‌که‌لی جیگاره‌بوو، به‌عبوانیکی ته‌سه‌سوف و به‌عوزریکی نابه‌جاه له دانی جیگاره‌ه‌زی نه‌کرد و نه‌ی دایه! به‌لام بی‌کاره له‌به‌رته‌وه‌ی که جیگاره‌ی نه‌درایی و جوابی دایه‌وه و زۆر ه‌زیش لی‌ده‌کرد؛

ده‌ستی کرد به‌هه‌ناسه هه‌ل‌کیشان، ناخ و داخ و تن!! نه‌و وه‌فته موفلیس ره‌فیه‌که‌ی خو‌ی وا دی، دل‌ی بی‌سووتا، پی‌وت:

- هه‌رچه‌نده که وتوو‌یانه به‌فارسی؛ (پوولداران به‌که‌باب، بی‌پوولان به‌دوو‌ری که‌باب/ که‌باب بو‌خواه‌ند پوول و دوو‌که‌لی که‌باب بو‌بی‌پوول/ k)، مادامه‌کی وایه، له شه‌رتی ئینسانیه‌ت ده‌رنه‌چن و زه‌ره‌ر به‌کیسه‌ی موفلیسی خو‌مان نه‌ده‌ین، فه‌رموو نه‌م جیگاره‌ی داگیرساوه‌بکیشه.

نه‌گه‌رچی نه‌و جیگاره‌یه توتو‌نیشی تیا نه‌ماوه، دوو‌که‌لی له ناغزه‌که‌ی ده‌هات، بی‌کاری فه‌قیر زانی هیچی تیا نییه، له نا‌عیلاجی، نه‌و کورته جیگاره‌ی وه‌رگرت و ده‌ستی کرد به‌نه‌فه‌س لی‌دان و کیشانی جیگاره. له پاش دوو‌سی نه‌فه‌س، ناغزه‌که‌ی نه‌ما، نا‌عیلاج فرتی دا!

بی‌کار به‌ره‌فیه‌ی موفلیسی وت:

- نه‌ی برادر، نه‌گه‌ر سه‌رمایه‌بیکنم نه‌بوو، ده‌ستم ده‌کرد به‌جیگاره‌ی فرۆشان، چونکه نه‌مرو‌هیچ که‌سیک وه‌ک جیگاره‌ی فرۆش، قازانجی نییه.

موفلیس له‌م قسه‌یه ته‌عه‌ججوبی کرد. به‌بی‌کاری وت:

- له‌م قسه‌یه مه‌قسه‌دت چیه و بو‌قازانجی نه‌میش ده‌لیلت چیه؟

بی‌کاره‌ی بی‌چاره، ده‌می کرده‌وه و وتی:

- چهند وه‌قتیک له‌مه‌وپیش، نه‌و توتو‌نه‌ی که وه‌ک فشق‌ی - بشقل/ K - ناو‌تاو‌له‌ی کاروان‌چییه‌کانی سه‌قزی، ههر کیلۆی به‌ده‌دوا‌زده روپیبه نه‌یان‌کری و نه‌یان‌فرۆشت و نه‌و توتو‌نه‌ش له دوکانی توتو‌نچییه‌کان نه‌کرا به‌جیگاره، ههر شه‌شی نه‌درا به‌بیکن تانه و نه‌و ساحیب دوکانه، خو‌ی و مال و مندالی پی‌به‌خپو نه‌کرد.

نه‌مرو‌کام توتو‌ن خو‌شه و «بی‌شه‌مه» یه، قیسه‌تی په‌ین ناکات، با هه‌روه‌ک نه‌و بفرو‌ش‌رت! نه‌ما چی بکه‌م، نه‌مرو‌هیچ سه‌روه‌تم نییه، نه‌گه‌ر نه‌بوو، نه‌مرو‌ ده‌ستم ده‌کرد به‌توتو‌ن فرۆشان و ده‌ستی هه‌موو توتو‌نچییه‌کانم ده‌به‌سته‌وه‌وه له چهند مانگی‌کدا منیش نه‌بووم به‌پیاویکی «ئییه‌ی؟». (۱۹۶)

موفلیس که گو‌تی دا به‌قسه‌ی بی‌کار، تی‌گه‌یشت له مه‌قسه‌دی! ده‌می کرده‌وه و ده‌ستی کرد به‌قسه‌کردن و وتی:

- من، تو‌م به‌ئینسانیکی عاقل نه‌زانی، نه‌ما که گو‌یم له‌م قسانه‌ی تو‌بوو، له‌به‌ر چاو‌م

کهوتی و رهش بووی! مادامه که وایه، گوئیشت لهم قسهی منه بی، قسهی کامان چاکتر بوو، هردوو کمان پیکه وه نه وه ده کهین.

من هه رچه نده موفلیس و سه رمایه م نییه، سه رمایه حازر نه کهم، تویش له باتی به شی خوخت، نه ختی قومار بازی حازر بکه... چایخانه پیک نه کهینه وه، شه کر و چای نه کرین به وه عده، قوری و سه ماوه به قهرز و دوکانیش به نامانهت نه گرین. هه ر چایی به دوو تانه نه فرۆشین، خودا رازی، به ندهی خودا رازی، به له دییه شه دنگ ناکات. نه مجار نییه شه نه مین به پیاویتیکی «نییهی؟» / ته و او. (۱۹۷)

ویرای دوو باره بوونه وهی نه م هونه ره نوئییه له نه ده بی کوردیدا که کلاو رۆژنه روونا که کیشی هه ر نه م قوناغه و نه م رۆژنامه یه، نه وه دوو دانه به لگه دی پیشکه وتنی په خسانی کوردی، به تاییه تی (په خسانی هونه رانه) نوئی به ده سته وه هه یه!

نه م دوو وینه یه - نه گه رچی بیرو و توانا و سه لیکه و زمانی نو سه ره کان جوداییان هه یه - پیکتیکیان، دیسان زه کی ساییب / مسته فا ساییب به نیوی (سکالا) وه له سه رده می سوئن Soane دا له ۲۳ و ۳۰/۱۱/۱۹۲۰ ز. دا بلاوی کوردوه ته وه که نه ک هه ر په خسانیکی هونه رانه یه، به لگو (پیکه م نامه ی هونه رانه ی نازاده) و نوئییه له نه ده بی کوردیدا... ده لیم نازاد، چونکه - وه ک بوچرووک - هه رگیز پریشکیکی هونه ری نه ده بی کونی لاسایی کراوی عه ره بی، پتیه دبار نییه.

نه ز بو سه لماندنی راستی و ناسینی جودایی و توانای هه ردووکیان، به ته نی له ئیره دا - بو وینه که ی کوردی / مسته فا ساییب بنۆره: نامه کان پیشکه وتن - هه ر دوو ده خه مه روو که شاگردی مه کته بی هه له بجه؛ له هۆزی کاتبی فارسی، عه بدالله سه بریی / گۆران) کیشاویه تی و نیوی لی ناوه؛ (نه سه فی مازی و نه ندیشه ی نیستیقبال) م و به دوو به ش له ۲۳ و ۳۰/۷/۱۹۲۱ ز. دا بلاوی کوردوه ته وه... نه مه که رتیکی به شی پیکه مه:

«ناخ مردن! ناخ مردن بو ناته گه می؟ به خوا مردن بو من، به کامی دل گه یشتنه و له غه م خه لستنه! چونکه رابواردنی عومری نه م دهوری سه عاده ته، هه روه ک سه فه ری دوو و درئی تیجاره ته! سه رمایه ی نه م تیجاره ته ییش، ته حسیلی «عیلم و مه عریفه ت» ه، که نه م ته حسیله ش له حاله تی سه باوه ت و شه باه تدا ته و او نه کری.

من که نیستا خه ربکم سیننی گه نجییه ت ئیکمال نه کهم، له بهر بیروچوونی سه عی و تیکۆشان، له وه ق و عاناندا، زۆر نادیم و په شیمانم! فه قه ت چ فائیده یه؟ تفی رۆکراو

قووت نادریته وه، عومری عه زبزم تی په ری و ناگه ریته وه!! زه ربومه سه ل «عیلاجی واقیعه پیشی نه ز وقوع باه ده کرد / علاج واقعه پیشی از وقوع باید کرد!» ییش ده لیلیکه بو نیستیقبالم که له حالی نیزمیحلالایه!

له بهر نه مه، بوچی نه گه ر هه موو به حره موحیته کان، زوخا و بوونایه، به قومی و شکم نه نه کردن؟ حاسیلاتی هه ر پینج قیتعه که غه م بووایه، خواردنیم به ژه می به که م نه نه زانی؟ که و نه م نه مامی زنده گانیمه که به رگی حه یاتی جاویدانییه، به ته ئسیری گه رما حه راره تی نه زانین و جه هاله تی سه مووم، به رد و هه لقرچا و هه لاتوو، له بهر دوو ری له زیبای شه مسی مه عریفه ت، له نه ش و نمای ته حسیل، به ش پراو، به واسیته ی خه زانی حه ماقه ته وه له که لای عه قل و دیرایه ت، مه حرووم و به ش بو نه ما و بووه.

ناخ! تا نه و رۆژه ی لنگی لی رانه کیشم، هه ر ناخ و هه ر داخ بو نه م تالیعه ناموباره که، نه نجام و به خت سیایه! هتد... (۱۹۸).

که واته، له دوا ی سوئن Soane هه وه، ره نجدان بو داهینانی (په خسانی هونه رانه) ره نگ و دهنگی هه بووه، نه گه رچی وردبوونه وه جه خت ده کات؛ ورشه ورشی له توو و گه ردی زمانی دییه وه گلاوه.

هه رچونیک بیت، به شیوه پیک گشتی له نه و راستییه دلنیان که قوناغی (سوئن Soane)، نه ک هه ر بنچینه پیک به هیتز و به پیتز و پته وی رۆشنبیری، خوینده واری، رۆژنامه نووسی کوردی پیشکه وتوو چه سپاند، بگره بنچینه ی کوردی په تی و هونه رکانی گوتار و به تاییه تی (په خسانی هونه رانه) ییش له میژووئی نه ده بی کوردی نویدا دانا.

نه دی، به گشتی و له ئیره به دواوه، کاروانی په خسانی کوردی - رۆژنامه ش، ناوینه ی بالانومایه تی - ملی کام ریکه ی گرت؟

به ر له وه لام، پی ویسته بشلیم؛ لادانی سوئن Soane له فه رمان په وایی و به جی هیشتنی سلیمانی له ۳/۶/۱۹۲۱ ز. دا - به هه ر پروبیانوویک بو بیت!! - نیشانه ی سه ره تای گۆرینیتیکی سیاسی گرنگه له ناستی گه لی کورد و دوا رۆژی کوردستاندا که نه وه باه تیتیکی گه وره و ناسکی گوتویژه کانی ده سه لاتداره سیاسییه کانی بریتانیا بوو له (کۆنگره ی قاهیره - ۱۲/۳/۱۹۲۱ ز. دا. (۱۹۹)

رهنگی نه م گۆرینه ش - له به ره وه - به سه ر هه موو روخساریکی سیاسی و نابووری و رۆشنبیری گه لی کورددا ده رژا و خیرا خیراش ده برسکایه وه که هه ر زوو پریشکی بهر

(پیشکەوتن - سلیمانیی) کەوت!

رەنگێکی ھەرە دیاریش ئەو رەنگە بۆرەییە کە رۆژنامەکە لە پەيامی رۆشنبیرییه وە راگواستوووەتەو بۆ پەيامی (رۆژنامەى ھەوالبەخشی) و لە (گوتار) پتر، بایەخی دا بەبلاوکردنەو ھەوآل و لی گوتن و روون کردنەو ھەوآل کاروباری سیاسی، بگرە لە ھەرە تاکانی ۱۹۲۲.ز.شدا، گوری نووسینی پەتیش خا و بوو ھەو! لە لایێکی دیو ھە، لە ناکاودا - لە ئەو ھەلانەدا - سەر و بۆر و ژیر و ھەمزە و گیرەیی عەرەبی دیسان خرایەو ھەو ھیو رۆژنامە نووسی کوردییەو!

وێرێ ئەوانە و ون بوونی (پەخشانی ھونەرانی)، نکوولی لە ئەو راستییەش ناکرێت کە لە ئەو ھەلانەدا، رۆشنبیرەکان، دلسۆزانە لەسەر زمانی کوردییان کردووەتەو، بەتایبەتی ئەو ساتەى رۆژنامی (عیراق)ی بەغدایی ھەوآلیکی بلاوکردبوو ھەوآل؛ ھاکا قوتابخانەکانی سلیمانیی - دوور لە دەسلانە عەرەبی عیراق - خوتندنی عەرەبییان بەکار برد! (۲۰۰)

ھیندێ لە ئەو رۆشنبیرانی، ھەوآل ناچی، م. نووری، خاوەندی گوتاری (بێ زمان بەسە زمان!)، دەست بەجێ پەرچیان داوەتەو، تەنانەت دوو ھەم و سییەم، لافی قازی مستەفا قەرەداخییان داوەتە داو ھەوآل ناچی بۆ بەرگرتن لە ئەو پەلامارە، بەدەرگە داخسنى مژگەوت و خانەقا و تەکیبەکان دەزانی! (۲۰۱)

بەکورتی؛ داوی - قوئاغی رۆشنبیری - سۆن، باریکی پێچانەو ھەوآل رۆژنامەکە، لە لایێکەو ھەوآل (ئەنجومەنى ئیداری سلیمانیی) لە پیاو ھەوآل ناچار ھەوآل (۲۰۲)، زۆریشی نەبرد (جەمعیەتی کوردستان) دامەزرا، ئەو جا رۆژنامەکە جارى مآل ئاوايى دا و جیگەى خۆى چۆل کرد بۆ (بانگی کوردستان)ی کۆمەلى نیوبرا.

ئەم رووداوانەش، بێ گومان ھەموو مانای خۆیان ھەبوو و ویکراش نوخشەى ھەلکەوتنى قوئاغیکی سیاسی نوێ بوون کە ئازادکردن و گێرانەو ھەوآل ھەوآل زادە مەحمود، ھەرە نیوینیشانی بەرز و دیاری بوو.

رۆژنامەى ئیزندراو و سەرپەرست؛ (بانگی کوردستان)ی مستەفا پاشا یامەلکى، ھەوآل جیگەى رۆژنامەى دەسلانە داگیرکەرى گرتەو، وێرێ کوردی - لە چوار لاپەرەدا - بەشى فارسی و ھیندێ جار تورکیشى بەکار دەبرد کە ئەو ھەوآل ھەر تەسک کردنەو ھەوآل (بەرى کوردی نووسین) بوو، بەلکو پاشەکیشىکی رۆژنامە نووسیش بوو.

بەلێ چ خاوەندەکەى و نووسەرە کارامەکانی؛ م. نووری، عەلى باپیر ناغا، پەرۆشى خزمەت و (گوتاری کارگوزاری)ش بوون، بەلام بارەکە ھیندە خیرا بوو، رێبازی کوردی پەتى بەرگەى نەدەگرت.

لە لایێکی دیو ھەوآل - ئەگەرچی بێک دوو وینەى سەرەتای پەخشانی درامای رۆژنامە بلاو - مخابن کورتە چیرۆکی، ھەرگێرانیکى ئەدەبى، بەتایبەتی نووسینی (پەخشانی ھونەرانی) لە ھیچ ژمارەبێکی (بانگی کوردستان)، (رۆژی کوردستان)، (بانگی ھەوآل)، (ئومیدی ئیستیقلال)دا دەرنەکەوتوون، تەنانەت لە نیو ھەوآل رۆژنامەیدا - چەند رێبەریکی گۆری - رۆژنامەکە بوو بە (رۆژنامەبێکی ھەوالبەخشی) بەلام بەر لە ئەو بەرپەرگە کەوتنەدا، حسین نامی رێبەری ماو ھەوآل - پتر لە رەفیق حیلەى رێبەرى ماو ھەوآل دی - رەنجی بۆ پێشکەوتنى (گوتاری رۆژنامە نووسی) داو ھەوآل چەند وینەبێکی دیارە! مخابن ھەموو گوتارەکان کە پەرۆشى ھوشیارى سیاسی و بابەتى کۆمەلى بوون، دەربەستى کوردی پەتى و داھینان و جوانکاری، تەنانەت بێرکردنەو ھەوآل چاککردنى رۆژنامە، نەبوون.

بەکورتی، لە نیوان ۱۹۲۲ز - ۱۹۲۴ز.دا، وێرێ ئەو ھەوآل کارگوزاری رۆژنامەکان بەھێزتر بوو، نووسینی کوردی پەتى، داو ھەوآل و (پەخشانی ھونەرانی)ش رەنگ و دەنگی - ھەر ھیچ نەبێت بەبەرچا و گۆیە - دیار و بیستراو نەما.

وێرێ ئەو باسانەش، لە رابێتەى ئەم چوار رۆژنامە ئازاد و خۆمآلییەدا - ھەوآل داھاتوودا روون دەبیتەو - چەند وینەبێکی (نامەى کوردی) کەوتووەتە روو کە بێ گومان ئەو کۆتوپر نیو ھەوآل و ریشەى رابووردووی ھەوآل! ئەم قوئاغە نیشتمانییە، تاسەر برى نەکرد و بەداگیرىوونى سلیمانیی پیتەختى مەملەکەتى کوردستانى باشوور و راپەرینی سییەم شۆرشى ھەوآل زادە مەحمود لە رووی داگیرکردا، قوئاغیکی سیاسی جوئ و ترسناک لە ژینی گەلى کورددا دەستی پێ کرد کە زەبیریکی دەم و دەستی بێ بەش کردنى مەلیک و شۆرشیگێران بوو لە (چایخانە و رۆژنامە).

ئەم قوئاغە جوئ و کاربەرە، چەکی بێکەمى فرۆکەى دۆژمن و چەکی دوو ھەوآل رۆژنامەى (ژیانەو)ی زمانحالی رەسمى بوو کە زبیرەکانە بەکار دەبرا. ھەرچەندە لە سەرەتاییشدا نیوی چ سەرپەرشت و کارگێریکی ئاشنا نەکردبوو، بەلام - ئەز دلنیام - ئەحمەد بەگی توفیق بەگ دامەزرتین و سەرپەرشتی بوو و کارمەندە کۆنەکانی (پێشکەوتن)

رۆژنامه‌کانی دی و هیندی قه‌له‌می ناحه‌زی حه‌فید زاده هاریکاری بوون.

رۆژنامه‌که که دواى نۆمانگى - گويا - بوو به‌رۆژنامه‌بیتکی سیاسی و ئه‌ده‌بی و کۆمه‌لی، تاسهر پتیه‌ی دیاره که ههر زمانه‌حالی بریتانیا و عیراق بووه که زۆری نه‌بردوووه په‌خشانووسی توانا و ناحه‌زی حه‌فیدزاده؛ جه‌میل سایب - به‌لگه‌ش هه‌یه که زووتر و دواتر تیکه‌لی هه‌بووه - له نیوان ۱۹۲۵/۶/۶ - ۱۹۲۵/۸/۲۷. د.ا. رپیه‌ری بووه؛ نیویرا و ویرای توانای چاودیری کردنی هونه‌ره‌کانی (گوتار)، کاریکی ئه‌ده‌بی نویتی تیدا نواند که رۆمانیکی ناته‌واوی به‌نیوی (له خه‌وما) وه، به‌رستنی ژماره‌ی رۆژنامه‌که - هه‌روه‌ها به‌ژیانیش - بلاوکرده‌وه. هه‌لبه‌ت ویرای مه‌به‌ستی که پروپاگه‌نده بوو له دژی حوکمرانی حه‌فید زاده، کاره‌کی وینه‌بیتکی دی پیتشکه‌وتووی (په‌خشان) بووه... به‌لام به‌شیه‌بیتکی گشتی، رۆژنامه‌که، له سه‌رده‌می ئه‌و و م. ئه‌دی بی جیگره‌که‌یدا - ئابی ۱۹۲۶ ز - ئه‌یلوول ۱۹۲۷ ز - که هه‌ردووکیان له (ژیان‌ه‌وه) و (ژیان) دا جوتینی ناشینیان (به‌بێ ئیمزا و به‌ئیمزای ج. ص، م. ا) به‌شۆرشگێران و حه‌فید زاده داوه، له باری کوردی نووسینی رۆژنامه‌کانی سه‌رده‌مه‌کانی حوکومه‌تی کوردستان پیتشکه‌وتووتر بووه. ئه‌گه‌ر چیی نه‌یتوانیوه جیگه‌ی رپچکه‌ی کوردیی په‌تی - قوئاغی سۆن Soane بگرته‌وه! ئه‌م رۆژنامه‌یه ویرای کاریگه‌ری رۆژنامه‌نووسی و ئه‌ده‌بیشی - تا وینه‌ی شیعر نوێ و گوتاری نووسه‌رانی نه‌ته‌وه‌په‌ره‌بیشی تیدا هه‌یه - له‌که‌ی هه‌ره‌گه‌وره‌ی ئه‌وه‌یه بێ سه‌له‌مینه‌وه له میژوو، به‌هه‌ر بره‌وانووی، دژی بزاقی رستگاربخوازی گه‌لی کوردستانی باشوور جوولاه‌ته‌وه‌وه که کاریکی ئه‌وتو، هه‌رگیز له رۆژنامه‌نووسی کوردی تا رۆژنامه‌ی (پیتشکه‌وتن - سلیمانیه) ش نه‌وه‌شاه‌ته‌وه.

ژیان‌ه‌وه؛ له ۱۹۲۶/۶/۲۱. د.ا. نیوه‌که‌ی کرا به‌ (ژیان)، هه‌ر دیره‌ بیتکه‌مه‌کانی - دلنیا م نووسراوی ئه‌حمه‌د به‌گه - کۆمه‌لی راستی روون ده‌کاته‌وه که گوتوویه‌تی: «مه‌علومه که لیوای سلیمانیه، مه‌عرووزی ئه‌و ئه‌بنقیلابه‌ بوو که دیمان له حه‌قیقه‌تدا مه‌حکوومی مه‌حموو بوو (!!) غه‌زه‌ته مه‌حبویه‌که‌شمان - هه‌لبه‌ت مه‌به‌ست هه‌ر «بانگی کوردستان» ی مسته‌فا پاشایه / K - هه‌روه‌ها تووشی ئه‌و ته‌ئسیراته‌هات و پروناکی نه‌مابوو، تاریک ما‌بووه‌وه، نه‌یه‌یه‌ت شه‌فه‌قه‌تی حامی موعه‌زه‌م - بریتانیای داگیرکه‌ر / K - به‌دوایی هینانی ئه‌و فه‌لاکه‌نه، ئیمه‌ی ژیان‌ه‌وه‌وه و نووری عه‌زه‌ته‌که‌مان هه‌لگه‌رسایه‌وه! بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌م حاله‌ته‌ ته‌سویر بکا، ناونا «ژیان‌ه‌وه».

ژیان‌ه‌وه، هه‌تا مودده‌تیکه‌ی مونسایب، فه‌لاکه‌تی رابوردووی به‌ئاوازیکی حه‌زین و

به‌ئادابی که دل بتوینیته‌وه - وه‌کو ئادابه‌که‌ی جه‌میل سایب!! / K - ئه‌یدا به‌گوێ و ده‌یخسته به‌رچاوی خوینده‌واران، به‌و نه‌وعه‌ ده‌رسیکی عیبه‌تی ئه‌دا!! (!!).

دیسان هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌ی موقه‌ده‌هات و ئیستیق‌بالمان ساغ نه‌بووه‌وه، ده‌وری ژیان‌ه‌وه‌ش بۆ ئیمه‌ ئه‌بوو به‌ به‌رزخیتکی ژین و مردن. هه‌روه‌ها غه‌زه‌ته‌که‌مان که میسالیکی ئه‌م وه‌ته‌یه‌یه یاخو سینه‌ماییکه که موقه‌ده‌هات و مه‌وجودیه‌ت‌مان په‌رده‌ په‌رده‌ نیشان ئه‌دا، سووره‌تی حه‌قیقه‌ی دهرنه‌ئخرا و حه‌قیقه‌ت مه‌غدوور بوو.

په‌یام ئه‌خیر که مرژده‌ی مانه‌وه‌ی وه‌ته‌نه‌ خو‌شه‌ویسته‌که‌مانی گه‌یاند - مه‌به‌ستی باوه‌رینانی کۆمه‌له‌ی گه‌لانه‌ به‌لکاندن کوردستانی باشوور به‌مه‌مله‌که‌تی عه‌ره‌بی عیراقه‌وه!! / K - رۆحیتکی تازه‌ی دا و سه‌عاده‌تیکه‌ی ئه‌به‌دی به‌خشی پیمان.

به‌و مونسایبه‌ته‌وه غه‌زه‌ته‌ی ژیان‌ه‌وه‌ش که‌وته ده‌وریکی تازه و گه‌شاه و بۆ ئه‌وه‌ی بوون و ژیاغان ته‌مسیل و ئیرشاد بکا، ناوی نرا؛ «ژیان» (۲۰۳)

وێ ده‌چیت که «ژیان» له وه‌رز و که‌شیکه‌ی خو‌شتردا چاوی هه‌له‌یتنایت، به‌تایبه‌تی که دامه‌زرینه‌که‌ی؛ ئه‌حمه‌د به‌گی توفیق به‌گ، له لاییکه‌وه موه‌سه‌رپه‌فه و باوه‌ر پین کراوی بریتانیا - عیراقه، له لاییکه‌ی دیه‌وه، خۆی له سالی ۱۹۲۵. ز. هه‌ سه‌رۆکی ئه‌نجومه‌نی مه‌عاریفی سلیمانیه (۲۰۴) و دیسان له سه‌ره‌تای سالی ۱۹۲۶. ز. دا سه‌رۆکی کۆمه‌لی زانستیشه.

ئه‌حمه‌د به‌گ - به‌پروای من هه‌ر ئه‌وه که له‌سه‌ر کوردیی په‌تی بیروپرای له‌گه‌ل سۆن Soane گۆرپیه‌وه؛ - ویرای دژایه‌تی کردنی رپبازی شۆرشگێری حه‌فیدزاده، ده‌بویست به‌هاریکاری کردنی ئینگلیز - عیراق، خزمه‌تی گه‌له‌که‌ی بکات، بۆیتکا وه‌ک بیه‌ویت جیگه‌ی سۆن Soane بگرته‌وه، هه‌ر له‌نیو کۆمه‌لی زانستیدا؛ (کۆمه‌لی بژاری زمانی کوردی) پینک هینا و له ۱۹۲۶/۱۲/۱. د.ا. و له ئاهه‌نگی ده‌ست پین کردنی کاروباریدا، گوته‌بیتکی به‌نرخه‌ی بۆ پاراستن و پیتشخستنی زمانی کوردیی دا. (۲۰۵)

ئه‌م کرده‌ویه - له گه‌رمه‌ی جیگه‌ی کردنی ده‌سه‌لاتی عیراقی عه‌ره‌بدا - به‌پروای من، له دوا‌ی په‌لاماره‌که‌ی سۆن Soane هه‌وه، دووم په‌لاماری گرنگه که هه‌ر ده‌ست به‌جی له میژوو گیراوه.

پیره‌میرد - بیتکه‌م پشتیوانی ئه‌م په‌لاماره - له هه‌مان ئاهه‌نگدا، شیعر (کچه‌ کوردی پۆشته‌ی په‌تی) پیتشکه‌ش کردوو و له بلاوکرده‌وه‌ی (ژیان) دا ئه‌م په‌راویزه (په‌خشان

هونه‌رانه) یه‌ی‌شی خستووته پال و له راستی دوواوه و نووسیه‌ی‌تی؛ (ئهم کچه کورده که بهم جله کوردیه‌یه په‌تییه پۆشته‌م کردووته‌وه، رپۆلێکی بێگانه‌ی تیا نییه! والا بێکی منی تیا نییه! هی بێکیکه له پێ گه‌یشتوو به‌شوقه پر شه‌وقه‌کانی وه‌ته‌نه... که‌واکه‌ی به‌ری - مه‌به‌ست ئه‌حمه‌د به‌گه که له دانیشتنی کورده‌واریدا که‌وا و سه‌له‌ته‌ی له‌به‌رکردوو K/ - سه‌روه‌ره... سه‌رکه‌وئ، به‌رکه‌وئ! ئه‌و منی هینایه سه‌ر سه‌ودای کوردی په‌تی نووسین... به‌شۆرپێکی زۆره‌وه، ده‌یه‌وئ نووسینمان چاک و پاک و رێک و پێک بێ... تیکه‌ل و پیکه‌ل نه‌بێ، گو‌ل بێ، بێ په‌یکو‌ل بێ. به‌چرای خۆمان به‌ریشدا برۆین و به‌رپۆه بچین له‌م دیاره‌دا... ئه‌مه له‌و دیاری دیاره‌دا، دیاره ده‌بێ بکری به‌دیاری ئه‌و، خوا یاری بێ! / ته‌واو) (٢٠٦)

شایانی روون بوونه‌وه‌یه؛ م. / م. ئه‌دیپ / محمه‌د ئه‌دیپ که له (ژیانه‌وه) دا جێگه‌ی جه‌میل سایبی گرتوه و له (ژیان) دا مایه‌وه تا له ئه‌یلوولی ١٩٢٧ز، عه‌لی عیرفان چوو شۆینی و ئه‌میش تا راپه‌رینی ٦ی ئه‌یلوولی ١٩٣٠ز مایه‌وه، به‌نیوی رێبه‌ری رۆژنامه‌که و چاپخانه‌که‌وه کاریان کردوو، به‌لام وه‌ک پیره‌مێرد خۆی گوتوو‌یه‌تی و له سالی ١٩٢٨ز. شدا، سه‌رچاوه‌ی ره‌سمی جه‌ختی کردوو، ئه‌حمه‌د به‌گ کاریکی کردوو که پیره‌مێرد سه‌ره‌رشت و (خواه‌ند ئیمتیازی رۆژنامه‌که بێت.

ئه‌ز وه‌ک وردبوومه‌ته‌وه، وێرای ئه‌م باسه، پیره‌مێرد گه‌رم تیکه‌لی بیرورا ده‌رپینی سیاسی نه‌بووه که وئ ده‌چیت خۆی مه‌به‌ستی به‌ری ده‌رپینی نه‌بووه! هه‌رچۆنیک بووبیت، گومانی تیدا نییه که (ژیان) تا سه‌ره‌تای به‌هاری ١٩٢٧ز، سه‌رگه‌رمی بلا‌وکردنه‌وه‌ی به‌ره‌می شاعیر و نووسه‌ره‌کان و داھینانی ئه‌ده‌بی و کرد و کۆششیان بووه بۆ کوردی په‌تی... به‌لام راستیشه که تا سازانی هه‌فیدزاده له‌گه‌ل حوکومه‌تی عێراق عه‌ره‌ب، رۆژنامه‌که ناحه‌زی به‌رامبه‌ر نواندوو.

ئه‌و کۆششه‌ی (ژیان) بۆ کوردی په‌تی، به‌راستی هه‌ر زۆر زوو، تووشی له‌رزه‌بێکی گه‌وره و پاشه‌کشی هاتوو کاتێ که ئه‌حمه‌د به‌گی موته‌سه‌رپریف - له لاییکه‌وه به‌هۆی پیلانی ناحه‌زانیانه‌وه و له لاییکه‌ی دبه‌وه به‌هۆی پلانیکی نوێی سیاسی بریتانیا و عێراقه‌وه بۆ کۆتایی پێ هینانی هه‌فیدزاده و شۆرشه‌که‌ی - ناچار بووه ده‌ست له کار و فه‌رمان هه‌لبگریت و دانیشیت! (٢٠٧)

به‌ئه‌و پێیه گوروتینی کۆمه‌لی زانستی، کۆمه‌لی بژاری کوردی، کوردی په‌تی، ته‌نانه‌ت ره‌ونه‌قی (ژیان) کز و تاریک بوون. به‌لێ له سه‌رده‌می موته‌سه‌رپریفی نوێ -

ئه‌حمه‌د عوسمان هه‌ولێری و له سالی ١٩٢٨ز. دا کرد و کۆشش بۆ گه‌شاندنه‌وه‌ی کۆمه‌لی زانستی و (ژیان) کراوه که له لاییکه‌وه پیره‌مێرد بووه به‌خواه‌ندی ئیمتیازی رۆژنامه‌که و عه‌لی عیرفانیش بووه به‌رێبه‌ری چاپخانه و رۆژنامه‌که، له لاییکه‌ی دبه‌وه ده‌سته‌ی نوێ بۆ کۆمه‌لی زانستی هه‌لبژێردراوه، به‌لام ره‌وتی کۆشش بۆ (کوردی په‌تی) و به‌تاییه‌تیش (په‌خشانی هونه‌رانه) هه‌ر سست و بێ ره‌نگ و بۆ بووه، ته‌نانه‌ت گوتاری کارگوزاریش رۆژ به‌رۆژ - به‌رۆشانی توندبوونی پێوه‌ندی سیاسی و رۆشنییری حوکومه‌تی عه‌ره‌بی عێراقه‌وه - پر بووه له شپوه‌ی دارشتنی عه‌ره‌بیانه و زمانی عه‌ره‌بی.

ئهم باری کوردی په‌تی، وه‌ک تیکرای باری رۆشنییری سلیمانی به‌هاتنی موته‌سه‌رپریف توفیق وه‌بی له سه‌ره‌تای ١٩٣٠ز. دا ته‌کانیکی به‌خۆه دیت و هیوا‌ی پێشکه‌وتنی زۆر ده‌کرا، به‌تاییه‌تی که نیویراو خۆی نووسه‌ر و زمان شوناس و دۆستی رۆشنییره‌کان و خواه‌ندی نیویانگیکی گه‌وره بوو. مخابن رووداوه‌کانی دوا‌رۆژی گه‌لی کورد و پێوه‌ندی له‌گه‌ل حوکومه‌تی عه‌ره‌ب و فه‌رامۆش کردنی مافه‌کانی له لایین کۆمه‌له‌ی گه‌لانه‌وه، باره‌که‌یان ته‌واو شتواند و سه‌ره‌نجام به‌ر له راپه‌رینی ٦ی ئه‌یلوولی ١٩٣٠ز، نیویراو له موته‌سه‌رپریفی خرا و شیرازی نووسینی (کوردی په‌تی) و چاککردنی رێنووسی، له رۆژنامه‌نووسیدا، پچرا به‌را‌ده‌ی گوتاره‌کان، رپۆرتاژه‌کان، هه‌واله‌کان پتر تیکه‌لی عه‌ره‌بی بوونه‌وه.

ئه‌ز له ئیره‌دا هه‌ر بۆ به‌راوردکردنی له‌گه‌ل وینه‌ گوتاره‌کانی رابوردوو، ئه‌م به‌شه گوتاره‌ی (ژیان) له‌مه‌ر داخوایی گێرانه‌وه‌ی موته‌سه‌رپریفی دوورخراو توفیق وه‌بی ده‌نوێنم که له ١٩٣٠ / ٩ / ٤ ز. دا، به‌ر له ٦ی ئه‌یلوول بلا‌وی کردووته‌وه.

(رۆشنتی موته‌سه‌رپریفی غه‌یوورمان سه‌عاده‌تی توفیق وه‌بی به‌گ بۆ به‌غداد و خه‌به‌ری ئینقیسالی له موته‌سه‌رپریفه‌تی، لیره جیدده‌ن زۆر ته‌سیری کرده ئه‌هالییه‌که‌مان؛ به‌عموومی کورده‌کانی عێراق و به‌تاییه‌تی ئه‌هالی ئه‌م لیوايه، به‌گه‌وره و بچووک و ژن و پیاوه‌وه موته‌سسیر و بۆ ئیعه‌ده‌کردنه‌وه‌ی هه‌سه‌رته‌کشن و بۆ هاتنه‌وه‌ی له هه‌موو لاییکه‌وه ئیستیرحامنامه‌یان ته‌قدیمی حوکومه‌ت کردوو.

ئهمه‌یش حه‌قیقه‌ته‌ن حه‌قه، چونکه ئه‌م لیوايه که له عێراق لیوايیکی موهم و عاده‌ته‌ن به‌مه‌رکه‌زی کوردستانی جونیوبی ئه‌ناسی، مودده‌تیکی زۆر له هه‌موو ته‌ره‌قیاتیکی مه‌حرووم و بێ به‌ش مایه‌وه و ئه‌م موحیته که ته‌بیعه‌ته‌ن و فیتره‌ن ئه‌هله‌که‌ی مایلی عیلم و عیرفانن و مه‌حه‌به‌تی مه‌عاریفیان هه‌یه، په‌رده‌بێکی جه‌هل به‌سه‌ریا راکشایوو، فه‌قه‌ت

به هاتنی سه عاده تی توفیق وهه بی بهگ که له پی گه یشتوانی ئەم وه ته نه یه و زاتیکی داهی و موته به حیره، ئەهالییه که مان له تاریکی جه هل رزگاری بوو، ولاته که مان به چرای مه عاریف رووناک کرایه وه و حه قیقه تهن موشارو ئیلپه له پیش هه موو شتیکا بو ئینتیشاری مه عاریف و بو ته ئسیس و دامه زانندی موئه سسه ی عیلمیه و بو زیادکردن و کردنه وه ی مه کاتیبی ئیبتیدائی له ته شه ببوس کردن غافل نه بوو و به عزمیکی مه تینه وه بو ته ره ققی و ته عالی وه ته نه که هه ولی دا و غهیری ئەمانیش به واسیته ی ته تبیقی قه وانین و نیزاماتی حوکوممه ته وه، عه داله ت به هه موو مه عنایه وه له ناو ئەم موجته مه عه دا ته حه سسوسی پی کرابوو وه بهم سه به به وه له بهینی حوکوممه ت و میلله تا مه حه بهه تیکی موته قابیله هات بووه وجود!... هتد). (۲۰۸)

دوای راپه رینه که ی ئەیلوولی ۱۹۳۰ز، جاریکی دی ئەحمده بهگی توفیق بهگ کرایه وه به موته سه پرپی سلیمانی، به لام زهبری ئەو رووداو و هه لگه ریساندنه وه ی شوژی حه فیزاده و گومانی حوکوممه تی عه ربه ی عیراق له روژنیه ره کان، کۆمه لی زانستی، ئەمانه کاریکیان کردبوو که تا ئەویکی موته سه پرپی ده سه لاتی راست کردنه وه ی باری روژنیهیری نه ییت.

کاتیکیش که حه فیزاده له سه ره شانۆ نه ما، هه روه ها باری سیاسی رووی له هیتوری کرد و هیندی مافی خوینده واریش - به نیوه چلیی - له قانون گیرا، ئەحمده بهگ له سه ره تای سالی ۱۹۳۲ز. دا، دهستی کرده وه به چالاکیی.

له لاییکه وه، سه ره له نووی و به سه ره رۆکایه تی خووی، (کۆمه لی زانستی) بووژاندنه وه و دهسته بیکی ریه ری نوپی دانا، هانی قوتابخانه شه وانه که ی دا، پیره میتیدی - دوای مردنی حسین نازمی روژنامه شان - کرد به ریه ری (ژیان) و زوری نه برد له ۱۹۳۳ز. دا پیره میتیدی کرد به سه ره رۆکی زانستی و کاری بو ئاسان کرد ئیمتیازی گوژاری (زانستی) به ربه که ییت که له سالی ۱۹۲۷ز. راوه به هیوای بوون. (۲۰۹)

هه ر (ژیان) خویشی شایه ته که هه ره له گه ل ده ست به کاربوونه وه ی پیره میتیدی، سه ره له نووی کاروانی کوشش بو کوردیی په تی و داهینانی ئەده بیی به تاییه تی (شیعری نووی) و (په خسانی هونه رانه) هه لکه وتوووه. کرده وه کانی پیره میتیدی خووی و گوژان، شاکیر فه تاح، ئیبراهیم ئەحمده له بلاو کراوه ی دیدا، به لگه ی پته و و به هیتن.

له ئیره دا - وپرای په خساننامه له (ژیان) ی سه ره ده می پیره میتیدی - ئەم (شیننامه یه ی

گوژان) بو (براییکی جوانه مه ره گ) ی که له سالی ۱۹۳۴ز. دا بلاوی کردوو ته وه، زهنگوله بیکی به ناوازه ی ئەو کاروانه یه... نووسیویه تی: (ئه وا هه شت گه لاریزانی ته واو، فرمیسیکی پایزی به سه را باری! هه شت کۆچی به ره و گه رمیانی ته واو، پۆلی قه ل و قازوو، دار و ده وه نیان ره ش پۆش کرد. ئەو سالانه ی کۆن، چه شنی ولاتییک لپی جی بیته وه، بییک له دووی بییک، به ره به ره له چاو ون بوو.

ئیسنا، له دوور دووره وه، په له بییک دوو که لی سپی له عاستی شوینه که یان به رز ئەبیته وه. له گه ل ئەوه شا من، هیشتا به رووناکیی و به گه رمیی و تازه بیی هه شت سا ل له مه و بییش، هه وه ل دیدارتم له بیره: لایکی ئیسک سووک و خوین گه رم، دلته ره، ته ره پۆش، به جووتی چاوی ره شی نیرگیسی و درشت که هه ره بییکه له عاسمانیک موقناتیس و زه رده خه نه یان تیا بوو؛ دهستی گویشیم.

براده ره کان به بییک ده م گوئیان: «ئه وره حمان». له پاشان منیشیان به تو ناسیی.

ناوه که ت ئەوه نده به ده م براده ره کانتا هات بوو، به لیبوی خو شه ویستی ئەوه نده ماچ کرابوو، گرنجی و پرووشه کانی سوابوو، سفت بوو، له خو یه وه له ده م ئەخزا چه شنی میخه که نه دی سه ره که مه ره، له گه ل هه موو لیویک ئەز رنگایه وه. ده می منیش چ زوو هوگری ئەم ئالتوون رشتنه بوو؟ چ زوو به زنجیری ئاره زووت راهاتم؟ فیری برابه رستان بووم؟

له و جاره وه که هه موو سی هه فته بییک له گه لت رامبارد، ئەوره حمانی هه وه ل دیدار، به ته والیت و ته راشه تازه که یه وه، به گوله ئاله که ی به رسنگیه وه، به زه رده خه نه ئەو ره حمانیه که ی سه ره لیویه وه، ئاشکرترین و رووناکترین نه خشه کانی یادمه.

سالی ۱۹۲۸ چهنده خو شحال بووم که هه ردوو کمان بووین به ژیر به فره زۆره که ی «پینجوبین» هه... ئەو زستانه درێژه مان به دیار ئاگریکی خو شه وه، به پیکه نین و گوژانی برده سه ره.

تو، به ته واوی بو نه و جوانیی ژیان خو لقا بووی... به یانی هه تا ئیواره وه که هه نگی برسی، به گوژانیی وتن، به شوین گولی ره نگا وره نگ و شیله ی شیرینییا ده سو راپته وه... رو شنایی ژیانته وه نده تیش بوو، سه رچاوه ی شادیی، هه نگوینی هه رزه کاریی، له تاریکترین پیچ و په نا بوایه، به شه ره زایی ریت ئەبرده سه ری، منیش هه میشه به شوینته وه بووم. که لکه له و ره و شتی دنیای دلداریی و جوانیت، گه رمایی و جم و جوولی تافی نه و جوانیت، ئەوه نده له پیش چاوم شیرین بوو، شه و و روژ خه ریکی «مه شقی ئەوره حمانی» بووم... لام و ابوو،

تۆ سەر مەشقی ژبان و نەوە جوانیت! راستییە کەش هەر وابوو.

هەر و لە بیرمە؛ نبووە شەوێکی ئەستێراوی هاوینی ۱۹۲۹ بوو، لە بەردەمی «پینچوین»ی خەوآلودا، زەبری زەمانە، دەستی بڕایەتی دوو بێ تاوانی لە ملی ییکتری پچری... تارمایی تۆ، بە دەم هەنێسکەو، لە ناو رەشایی کۆلانەکانا، بەرە بەرە ون بوو، منیش بە سەر بارگە بێکەو بەرەو «تەوێلە» شوین کاروانی «هەلەبجە» و نالە نالی زەنگی تاریکی کەوتە... ئیتر لەو حەلەووە ناو بە ناویکی چەند رۆژی، یان چەند هەفتەیی، یاخو لای ئەو پەری بێک دوو مانگی نەبێ، تۆ، بە هەموو گۆری لایەتی و جوانیی و قولپی بڕایە تیتەو، لە من ونی!!

قاقەزم زۆر کەم بۆ ناردووی، بەلام تاسە ی گەرم و یادی بەسۆزم، هەمیشە بەرپیتەو بوو. لە گەل ئەو هەش حەقم بوو زۆر دەربەستت نەبم، چونکی ئەمزان لە ناو هەچ کۆمەڵیکی ئاھەنگابی؛ گۆرانی ئەلیت... لە هەچ پێچ و پەناییکی نەو جوانییدا هەنگوینی دل، خۆراکی گیان ئەمژی... بەلام ئیستا کە هەچ قاقەزیک ئەکەینەو، بەباسی مردنی تۆ، بونی فرمیسکی لێ دێ... ئەی هوو؟! خۆ راگرتن چەند گرانه؛ ئەو رەحمان بمری؟ گەرمە جوانیی بژاکی؟ رۆشنایی ژبان لە نیووی رینگادا بکوژیتەو؟ نەوجوانی لە ژێر پیتی مەرگا بفلیقیتەو؟... هەر و ناگرم تێ بەر ئەبێ!

ئەو رەحمان؛ چۆن؟ ئیستا ئەم ئاسمانە شینە تۆی لە ژێر نیت؛ ئەم هەتاو نەرمە پایز، لە سەر و تەوالتی تۆ نادات؟ ئەم دنیا گەورە بە دوو تا خوار و ژوور بکری، هەرگیز نادۆزیتەو؟ ئەی لە کۆتیت؟ لە ژێر گلا؟!... ناخ!! (۲۱۰)

ئەم گۆرە کە ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ - مۆتەسەرپرفی هەولێر: س ۱۹۳۵ز - بە گۆقاری (پروناکی) یش هەولێری پێ رووناک کردووە، لە سلیمانیی دواي خۆی و مۆتەسەرپرفی رۆژنامەخان سەلح زەکی ساحیبقران، لە نیوان ۱۹۳۶ز - ۱۹۳۸ز. دا، تووشی بەرھەڵستییکی ناھەزانە مۆتەسەرپرفی ناگورد، مەجید یاقوویی بوو کە مەبەستی بە تەنێ تەنگ پێ هەلچینی کەسیکی رۆشنیری گەورە وەک پیرەمێردی خاوەندی (ژبان) و سەرۆکی کۆمەڵی زانستی نەبوو، بە لکو مەبەستی هەلتەکاندنی بزاقی رۆشنیری و پێوەندی توند و تۆلی جەماوەر و رۆشنیران و بەرگرتن بوو لە کوردایەتی پێشکەوتوو، بەلام هەرچەندە زبانی خۆی گەیاندا، بزاقی رۆشنیری و سەرچاوەکانی هۆشیاری و پەوتی کوردایەتی لە ئەو بەهێزتر بوون و پیرەمێردیش سەر بەرزانه، چاپخانە دووھەمی سلیمانیی دامەزراند و رۆژنامە (ژین)ی سەر بەستی دەرکرد و ناگری نەورۆزی

نیشانی پێشکەوتنیش نەکوژایەو. هەر و هەها بەگۆر کەوتەو نووسین و پەپەرەوی کوردیی پەتی.

ئەوی مایە خۆشیشە، ئەم بارە بەرگە دوو جەنگی گیتی گرت کە رۆژنامە و گۆقارەکان؛ (ژین)، (گەلاوێژ)، (دەنگی گیتی تازە)، (ھاوار) هەر پەڕینی زمان و ئەدەبیات و رۆشنیری کورد بوون و داھێنان و کوردیی پەتیش، تەنانەت (پەخشانی ھونەرانی) لە گەشەنەو دا بون. لە ماوەی ۱۹۳۹ز - ۱۹۴۵ز. دا، چەند نیوی ھەلکەوتووی دی بە ئەو ھونەرەو دەرکەوتن، وەک؛ عەلاووددین سەجادی، حسین حوزنی موکریانی، رەسوولی نادیری، رەفیق حیلمی، رەفیق چالاک.

ھەر لە ئەو ماوەیەشدا، تەنانەت لە نیوان ۱۹۳۱ز - ۱۹۴۳ز. دا، گۆقاری (ھاوار) کۆمەڵی نووسەری توانای ئاشنا کرد کە سەرگەرمی بنیات نانی چیرۆکی کوردیی بوون، وەک جەلادەت بەدرخان، کامەران بەدرخان، نوورەددین زازا، مستەفا ئەحمەد بوئی، عوسمانی سەبری، قەدری جان کە ئەو کارەیشیان بە لگە پێشکەوتنی پەخشانی کوردیی بوو.

بە ئەو پێیە، رۆژ بەرۆژ، زمان و نووسینی کوردی پەتی - بە تاییەتی لە کوردستانی باشووردا - لە گەشاندنەو و پێشکەوتندا بوون کە دەسکەلای بیکەمی دەرپینیش (ھونەری پەخشان) بوو... بەلام چونکە ئەم ھونەرە تەمەنی زۆری نەبوو، هەمیشەش دوو چاری ھەل سۆکەوت دەبوو، ھەر و هەها سەرچاوەکانی ژبانی پتر بە (پەخشانی کارگزاریی) ھو خەریک دەبوون و پێ ویستییەکانی خەلکیش ئەویان بە کەلک دەھێنا، ئەو ئەو جۆرە پەخشانی، لە (پەخشانی ھونەرانی) بە گۆرتر بوو، بۆ بیکار پەنگی ئەم خالەش تا سالی ۱۹۵۸ز - تەواو بە ئەدەبی نامە نووسینی شەو دیارە.

باسی کاروانی پێشکەوتنی پەخشانی کوردیی کە زۆری بە بەرەو ماوە و ھەبە، بە پێ نیشان دانی راستییەکی مێژوویی گەورە و گرنگ ناتەواو دەبیت کە ئەو ھەبە؛ ئەگەر رۆژنامە نووسی کوردیی، لانە ی گەورە و بیکەمی گۆش کردن و پێشخستنی (پەخشان) بوو بیت، ئەو بەرھەمی ھۆش و بیر، توانا و رەنجی قەلەمی نووسەرانی کورد، بە راستی دووھم لانە ی گەورە و گەرمی پەخشان بوو! بە لگەش - لە ئەو نیو سەدە یەدا - ئەو سێ سەد و چل کتیبە چاپ کراو ھەبە کە سێ بەشی لە سەر بنچینە ی (پەخشان) راگیرا و پازاویە و بە شە کە مە کە ی شعی (شعیر) بوو! لە ئەو ھەش پتر - وەک بە دەگمەن شاعیری، نووسەرێ ھونەرە کە ی کرد بیت بە پێشە و سەرچاوە ی نانی - گەلێ کە سی شعیر پەرور،

خزمەت کردنی رۆشنبیری و پیشکەوتنی زمان و ئەدەبیات و زانست کارێکی پێ کردوون، له (شیعەر) بەتەکنەوه و (پەخشانی) له نامیز بگرن... مستەفا پاشا یامەلکی، عەبدولواحید نووری، حسین حوزنی، رەفیق حیلمی، حەسەن شێخ حەمە مەرف، چەند وێنەییکی دیارن. هەرەها گەلی شاعیر له یێک کاتدا، بەهەردوو هونەرەکهوه، بگره بەتێکەڵ بوونی رۆژنامەنووسیشەوه، یێکجار پەرۆشی (پەخشانی) بوون... دیارترین وێنەش؛ پیرەمێرد، گۆزان، قەدری جان، هتد.

راستییهکهی ئەم حالەتهی شاعیر و نووسەرانی کورد - که له مێژووی رۆشنبیری گەلانی دانسقییه - نەک هەر بەلگە ی روونای خزمەت و پیشخستنی پەخشانی، بەلکو بەلگە ی رەنجی مێژووییانه له پیناوی تۆله کردنهووییکی خیرا له کهمتەرخیهیی پیشیان و سەدهکانی تاریکی و نیشانهییکی بەرزی راپەرینیکی نەتهوهیی و شارستینی نوێیه که پیم وهیه له نێو کاروانی پیشکەوتنی مەرۆقایه تیدا، نازایانه جیگە ی گەلی کوردی دیاری کردووه.

۱۱/۳- کاریگەری رۆژنامه بۆ نامه

باسەکانی راپوردوو، روونیان کردووه که هونەری (شیعەر) و (شیعەرنامه) له نێو گەلی کورددا، مێژوویان له هونەری (پەخشانی) و (پەخشانی) کۆنتر و پتهوتره... بەلام بەهەلکەوتنی بزاقی (رۆژنامەنووسی) بەری بزاقی نەتهوهیی، بارەکانی راپوردوو، هەموویان روویان له پاشەکشێ کرد و (ئەو) بوو بەلانی یێکه می (پەخشانی)! هەرەها روونیش کرایهوه که هەلکەوتنی (پەخشانی) لەسەر بنچینه یێکی ئەدەبی یێکجار بەرتەسک و زهوییەکی رەقی رۆشنبیری دەستەمۆی بیانی و خۆتندەواریهکی بێ پیز دامەزرا که وێکرا (نووسینی کوردی) یان بە کارێکی ناپەسەند دەزانی.

بەئەو رۆشناییه، رۆژنامەنووسی کوردی - نۆبەرەکه ییشی له دایک بووی هەندەران بوو - هەر له سەرەتاوه ئەرکه که یێکجار سەخت و دژوار بوو، چونکه له لایێکهوه دەبوو بۆ هۆشیاری و بەتایبهتی هۆشیاری نەتهوهیی، له لایێکی دیهوه بۆ بلاوکردنهوهی خۆتندەواری و نووسینی کوردی تێ بکۆش... بەئەو پێیهش - له پیناوی گری دانی پێوهندی و دروست بوونی لێک حالی بوون له نێوان خۆی و خۆتندەواران و رۆشنبیراندا - ناچار بوو، له پال کوردیدا، زمانه بیانییهکانی (تورکی، عەرەبی، فارسی) و هتد بە کاریان بیات که ئەم کاره چەند کەلکی پەيامه که ی گرتبیت، تا راده یێکی دیاریش بەری

بلاوکردنهوهی کوردی تهسک دهکردهوه.

ئەو راستییانەش ئەوه دەسەلمێن که رەوتی کاروانی بلاوکردنهوه و گەشاندنهوهی زمان و نووسینی کوردی و بەتایبهتیش (پەخشانی)، گەلی گران بووه، بۆ یێکا هەنگاو بەهەنگاو رێگە ی پرپوه، ئیدی که باری (پەخشانی) ئەوهه بوویت، دیاره (پەخشانی) ش رەوتەکه ی بەهەمان شپوه بووه، ئەگەر نەلیم، خاوتریش بووه.

وردبوونهووییکی ژیرانه له بزاقی رۆژنامەنووسی کوردی دلنایی دهبهخشیت که له یێکه م چارهکی تەمەنیدا و بەتایبهتی له نێوان ۱۸۹۸ ز - ۱۹۲۵ ز.دا، بەدوو شپوه خزمەتی (ئەدەبی نامه نووسین) ی کردووه... دلنۆزی بۆ بەکاربردن و بلاوکردنهوهی (پەخشانی) و دووه میان؛ با یێخ دانێکی خۆراستان بۆ بلاوکردنهوهی (نامه) ی کوردی.

رۆژنامەنووسی کوردی؛ هەر له نۆبەرەکه یهوه، وهک گوتاری بیانیی زمان بلاوکردووه تهوه - بەزەبری هەمان بنچینه ی سەختی رۆشنبیری و خۆتندەواری - بەهەمان شپوهش (نامه ی بیانیی زمان) ی خستووه ته روو چ بەعەرەبی چ بە تورکی که ئەز نیشان دانیان پێ ویست نابینم. (۲۱۱)

بەلام هەر (کوردستان - خولی: ۱ و ۳) ژیرانه و پتر له رۆژنامه و گۆقارەکانی دوای خۆی و تا سالی ۱۹۲۵ ز، (کۆمەڵی نامه) ی کوردی شپوهزاری کورمانجی بۆ مێژوو تۆمار کردووه.

راستییه که ی ئا له ئیره و له نامیزی (کوردستان - س ۱۸۹۸ ز)دا، (ئەدەبی نامه نووسینی کوردی) له دایک بووه.

ئەز بۆ پیرۆزی کردووه مێژوویییه که ی (کوردستان) و ناسین و بۆن کردنی ئەو نوخشه یه ی گولزاری (ئەدەبی نامه نووسینی کوردی)، له گەل خۆتندەواران، یادیان دهکه مه وه و له بەریشه وه هیندی گولوه و چنی دی له رۆژنامەنووسی کوردیدا دهکه م.

ئه‌ف جه‌ریده‌یا میری مه‌ده‌ریخستی، هات شامی. من بی‌ک په‌یدا کرد. چقا کوردی نیزی‌ک هه‌ن، من جشان‌دن. وه‌کی ئه‌ف جه‌ریده‌ دیتن نا‌فی وی کوردستانه، خوه‌یی وی میری مه‌یه، هه‌مییا عه‌وولی ماچ کرن، دان‌بن سه‌ر سه‌ری خۆه، گه‌له‌ک شاپ‌بن.

پاشی من ژ وان ره‌ خوه‌ند. وه‌قا دل‌ی وان خوه‌ش بوو، هه‌چ‌کو ته‌ دنی دایه‌ وان. ئه‌ف نسحه‌ت و خه‌به‌رتن ته‌نیق‌سین، قه‌نج که‌تن گو‌هی وان، زان‌بن ئه‌ف تشته‌ک قه‌نجه، ل نا‌ف خۆه‌ده‌ خه‌به‌ردان! پاشی نه‌وو، هه‌چی یه‌ مهن‌ وئ خۆه ژ هه‌مال‌یی خه‌لاس بکه‌ن، بیعه‌لن هۆستا‌یی، بیعه‌لن چه‌ک‌یتن نوو، ل نا‌ف خۆه‌ ده‌ درا‌قا بده‌ن، هه‌ق زا‌روکی خۆه‌ بده‌ن؛ مه‌کته‌با، پیکه‌نه‌ با‌ژاری سه‌نعه‌ت و هه‌نرا.

ئه‌ز سه‌ر کوردی مه‌ گه‌له‌ک ده‌هه‌رم، خودی دوو تشتی قه‌نج ره‌ ئه‌م خولوقان‌دن... بی‌ک شو‌جعه‌ته، یا دی ژی سه‌خوا‌وه‌ته. خۆ وئ وان هه‌ردوو تشتین قه‌نج ره‌ هو‌ولی کی‌م مانه‌؟ چ ره‌ به‌رده‌ستی خه‌ل‌ک‌یده‌ مانه‌؟ ئه‌ف قه‌باحه‌تا مه‌یه، چ‌کو ئه‌م مانه‌ بی‌ مه‌عریفه‌ت و سه‌نعه‌ت؛ تو، قی زه‌حمه‌ت و مه‌سه‌ره‌فی سه‌ر قه‌نجیا کوردا دکشینی! ته‌ ئه‌ف جه‌ریده‌ ژ مه‌ ره‌ در‌یخستی‌ه؛ خودی ژ ته‌ رازی‌ بت. تو گه‌له‌ک ئایه‌ت و هه‌دیستین راست ر‌یتین قه‌نج نیشا مه‌ دک‌ی! ره‌حمه‌ت له‌ بابی ته‌بت! خودی ده‌وله‌تا ته‌ مهن‌ بکه‌ت. ئه‌و عه‌دل و که‌ره‌ما بابی ته‌کری، نه‌وو ژی دبت سه‌به‌با ره‌حمه‌تی! ئه‌و جه‌ریده‌ ته‌ سه‌ر قه‌نجیا کورد ده‌ریخستی، ئه‌ف ژی نیرک و‌ییه، قی زه‌مانی قه‌نجی هو‌وقاس دبت.

خودی و پی‌غه‌مه‌ر پاش نه‌وو، وئ هه‌ر ئاریکا ریاته‌ ته‌ بی‌که‌ن. ئه‌م ژی هه‌ر پۆسته‌ هه‌یشیا جه‌ریدا ته‌نه، دو‌عا‌یی قه‌نج، مه‌ده‌ح‌یتن باش، عه‌وولی ژی، نه‌وو ژی خۆل سه‌ر مه‌ ده‌ینه. /ته‌واو

حه‌یفا من گه‌له‌ک ژ کوردی مه‌ ره‌ ده‌ات، من رۆژ و شه‌ف گازند دیکرن، چقا کورمانج هه‌نه، هه‌می می‌ر و ژیهاتینه، چ ره‌ هو‌ولی، بی‌ مه‌عریفه‌ت و سه‌نعه‌ت مانه‌؟ نیقیساندن و خۆندنا هه‌می کوردا، چ ره‌ نینه‌؟ ئه‌ز ل نا‌ف ئان کوول و ده‌ردا ژار و کال ببینم، هه‌بی‌ری ما‌بیم، نه‌ووژ خودی ته‌عالا شوکر دک‌م.

ئه‌ف جه‌ریده‌یا ته‌، ل سه‌ر قه‌نجیا کوردا ده‌ریخستی، یا ته‌ ژ مه‌ ره‌ پیکری؛ هات و که‌ته‌ ده‌ستی من، هه‌چ‌کو چقا مو‌راد من هه‌بین، حاس‌ل‌ بین، قه‌نجی یی‌ ل سه‌ر دن‌یده‌ حوقا دبت. مه‌زنایی ل قی زه‌مانی حوقا چی دبت. وه‌کو من جه‌ریده‌ خووند، ئه‌ز ده‌رحه‌قا دو‌عا و مه‌ده‌ح‌ی ته‌، هه‌بی‌ری ما‌م، ئه‌ز ژ خووندنا وئ تیر نه‌بیم. من گازی کورد و کورمانجا کر، ژ وان ره‌ خووند. ئه‌و ژی گه‌له‌ک شا‌ بین، به‌لکه‌ ژ تا ببین‌ لال بین. ل نا‌ف به‌ینا دوو سی‌هه‌ رۆژاده‌ هه‌قی بیست جه‌ریده‌یا دان هه‌ف و ژ م ره‌ ئان‌بن. که‌ره‌م بکه‌، ل جه‌ریده‌یا خۆه‌ ده‌ بنقیسه‌ ئه‌ز پیکه‌م کوو ده‌ری؟ وه‌کی تو هه‌یشیا مه‌ قه‌بوول نه‌کی، هه‌یشی دک‌م تو هه‌ر هه‌ر پۆسته‌ ژ م ره‌ چل، په‌نجی جه‌ریده‌یا پیکری.

ته‌ ل جه‌ریده‌ خۆده‌ (ئه‌لعیلموعیلمان، عیلمولئه‌بدان وه‌عیلمولئه‌دیان) (۲۱۷) نیقیسی. ئه‌ز هه‌یشی دک‌م هه‌ر جار ده‌رحه‌قا وانده‌، دوو سی‌هه‌ به‌حسا بنقیسه‌، کورد ل قی ده‌ری، ژ سو‌یا هه‌یا ئی‌قاری ل به‌ر گه‌رمیی دشو‌غلن، پاشی قه‌نج فه‌نا کرنا خۆه‌، نه‌خۆش دبن، گه‌له‌ک دمرن.

ئه‌ف کوردین وان ده‌را، هه‌می شافیعینه‌، مه‌لایی شافیعیبا ل ئان ده‌را حوقا په‌یدا نابن. کتیب‌ا مه‌زه‌به‌ی شافیعیبا، مرۆف‌ ل وان ده‌را ناره‌ په‌یدا بکه‌. هه‌که‌ تو جار‌جارا ژ کتیب‌ا (ئیب‌نوحه‌جه‌ر) تشته‌کی لازم بنقیسی، ئه‌و ژی وئ بی‌ سه‌به‌با خیر و نامداریا ته‌.

ئه‌ز ژ خودی شوکر و هه‌مدی دک‌م، پی‌چه‌کی خووندن و نیقیساندن دزانم، هه‌که‌ تو قه‌بوول بکی، پاش نه‌وو و ئه‌زی قاسیدیا جه‌ریده‌یا ته‌بکم. ئه‌ف با‌ژار وه‌ک با‌ژاری کوردا لی‌ هاتینه، هه‌ر سالی ده‌ پا‌زده‌ هه‌زار کورد ل هه‌ره‌ ده‌چن، ره‌نجبه‌ری، دورب‌ینا ده‌خ‌لی

دکهن، گهلهک ژ پاشی دمین، خوځه بیت مال و زار و دهن. ژ بهر قی سه به بی نه زئی موحنا جیا
حالی کوردا ژ ته ره هه جار بنقیسم، خدمه ته که هوولی گچک ژ میری خوځه ره بکم.
ته ته نه بی

سه بیید تاهیر بوتی (۲۱۸)

پ. ن؛ که: ۳/۱/۳

[ش. م — عه بدورپه حمان به درخان پاشا] (۲۱۹)

[— / — / ۱۳۱۶ (ک) / ۱۳۱۵ (ر) [۱۸۹۹ز]

[دیاره کر]

[کاغه زده که ژ کوردستانی هاتی] (۲۲۰)

ته لحه مدولله، ژ وی خالیقی که ون و مه کان ره کو کورمانج ژی ل عالمی دان ناس کرن.
خودی عیلم و عومری میری مه زیده بکه!

زهمانی بابی ته؛ جه ننه تمه کان (به درخان) به گی، خه می کوردستان ل سایا عه داله تا وی،
مه عمور و راحت بی. نها ژی ته لحه مدولله، ل سایا عیلم و قه له ما وه، پاش نه وو،
کورمانج هه می وی مه سعورود و به ختیار بن.

میری من؛ هوون ژی دزانن کو کورمانج ب خولقه تا خوځه، نه وعه ک ژ به نی ئاده من،
مومتازن، شه جیعن، جوامیترن. که مییا وان عیلم و مه عریفه ته. سایا وه به ئیزن و که ره ما
خودی ته عالا، پاش نه وو وی مه یلا عیلم و مه عریفه تی ژی بکه ن.

تهغه دوو سیه هه یقه، جه ریده یا کوردستانی، تیتته ولاتین مه، لی مه ئموورین
حوکوومه تی ناهیلن ته مه سه ره ست بخوونن، دگرن ده ست کی بیینن. وی مرۆقی حه بس و
ته زا دکهن! دیسا ژی کورمانج هه می گه له ک مه یلا جه ریده بی دکهن، ژئی نابورن قی ریده
ته می گه له ک تشتا فیدا بکه ن، حه تتا قه وم و میلله تین دی، ته کورمانج ژی ساحیب
ته ره ققی بن! ته ز وه ئومید ده که م که سولتان عه بدولحه مید قه نجیا مه دققی، لی ته ف والی
و قائی مقام و مودیر، حاسلی چ قاس مه ئموورین ریکه ل سه ره مه، گه له ک زالْم و بی
ئینسافن ته وان خراب کر! تو حال که سی نه ما. وه قتی بابی ته، گوندین سه د خانی، ده
مال نه مانه! ته و ژی ره بن و ژارن. گه له ک کورمانج ژ کوردستانی هوجره ت دکهن. هه ن
دچه نیث عه جه م، دچه نیث تورکیا، هه ن ژی ژ ره به نیب مه حو دهن ژ بهر چا فا د ته لفن.

ته م کورد ژ ته هیقی دکهن کو تو جه ریده یا خوځه ده به تورکی ژ خونکار ره بنقیسی دا فکره

حالی کورمانجا، دا بزانیبه کوردستان خراب ده، دققی موسلمان هه می بزانین کو وه کو
کورمانج نه ل ملی کوردستانی بیینا، حه تا مؤسقوف هاتی ته ناتولی زه بت کربی، وی
هه نگی موسولمانیا ته ناتولی حالی تورکا وی بی کجج خراب بییا، له وما دققی قی حالی ژ
خونکار ره عه رز بکه ن دا مه ئموورین راست و عادیل ریکه کوردستانی! هه کی ته ف حالی
هاوه ها ده وام بکه؛ کورد ژی هو قی زولپره ته حه مل دکهن، وی بین هاقالی ته ره نییا، وی
ب هه ف ره ته سبایین عه داله تی بخوازن.

ته ز هیقی دکه م قی ژی بنقیسه کو فان نیزیکیا ده رین ژ ده ست خونکار ده رکه تین وه ک
بولغارستان و کربدی، هه می سه به با زولما مه ئموورا بی. تهغه مه علومی عاله مه
عه داله ت ل کی ملییه، مروو خوځه ده ده وی ملی.

بیته خونکار (ته لعه دلو ته ساسولولک) (۲۲۱) حه یفا من تیت مه ئموورین وی نه عادیلن،
زالْمن، خائینن، بی ئینساف و موروتن، هه ره نه فعا خوځه ل فه لاکه تا مه دگرن.

بیته خونکار، ته ی ته میرو لومئینین، حه زره تی پیغه مبه ره ته مر کریه کو «ته لئیمام
مسئولون عه لالناسی عه ن ره عییه تیهی» (۲۲۲) چ ره قی ته مری پیغه مبه ره جی ناکتی؟
هه کی تو نه فه کری، حالی ته به عین خوځه، تو ژی عینده الله مه سئولی. جه زایی ته بی ژ
حه میا زیده تر بت.

بیته ته ی پادشا تو نزانی «عه دلو ساعه تین خه یرون مین عیبه ده تی سه به عینه
سه نه؟» (۲۲۳) بیته ته ی خه لیفه، فکره پاش خوځه، ته سلاف و ته جدادین ته چ کر نه، دنیا
ره جفاندنه! ته جدادین ته شیر ل دهستی وان دکه تن، پینشیا عه سکه ری! ته و خوځه دچوونه
ولاتین خوځه دگه ران، لاوین خوځه ری د کرن، ته حقیقا ته حوالین خه لقی! تو چ ره ژ سه را خوځه
ده رناکه قی؟ تو هه ما دفکری ل ده ورا خوځه! تو هه ما جامیعا ل دوور سه را خوځه چیکتی؟ کو
ده ری بی ته سله ک هه بت تو وی ب ته نی مه زن دکی؟ جاره کی سه ری خوځه هه لنه، پیچه کی
دوور خوځه فکره! دا تو بیینی عه بدین خودی ته عالا چ زولْم و غه درئ دبین! چه وا دنالن؟
دا تو بیینی چاقین یه تیم و ژن و بییا چاوا باران دبارن؟ دا تو کوردستانی بیینی حه چکو
جه نگیز و ته میور تی ره بورینه، حه چکو زه لزه له بی بی، خانی خراب بیینه، ژ عومرانی
ته سه ره نیینه، ته و ژن و زاروو، ل بهر دار و به را دگرن تازی، برچی مانه؟
بیته ته ی خه لیفه حوقوقی فان عه بدین خودی ته سپاری ته یه! ته واو

ژ ته شرافین دیاره کری

ش. م (۲۲۴)

میری من

ئەو جەریدا کۆو دەست پێ کردی هەر پازدە رۆژا جارەکی دەردیخن جار ناتنی ولاتی
مه. نادیرەن دگه‌هی دەستی مه. ئەم دڤونین، ئوون حەمی کۆ لاولین بەدرخان بگینە، میری
مه کوردانن، ژ میرین وهک وه هەر قەنجی پێ ئەم ئینتیزار دکرن. قەنجیا خزمەتا بابێ ته،
ولاتی مه گه‌للەک بییه. ئەف هیممه‌تتاها مووجیبی شوکرانا مه‌به. هه‌مان خودی هه‌وه
موه‌ففه‌ق بکه. ئەف خدمه‌تا وه ئیناشا الله ل نک خودی و پیغه‌مبه‌ر ژی مه‌قبوله، به‌قی
جەریده‌یی هه‌تا دنێ دنیه‌ی ناخی خۆه ئیبقا کر.

ئەزیه‌نی، تو مه‌ل مه‌عاریفی ته‌شویق، ته‌رغیب دکی. قەنجیا مه‌عاریفی تشته‌ک وه‌یه
که کەس نکاره ئینکار بکه. مه‌عاریف نووره‌کی وه‌یه کۆ کور خوه‌ی چاف دبن. لاکین چ
چاره‌ کۆ ئەسباب ته‌حسیل ل نک مه‌تو نینه؟ کەس نینه ل مه‌ بیره: خودی چاوی خائینا
که‌ور بکه! حەچی کۆ عەبدوولحه‌میده، قیجا مه‌ زانینی کۆ حەچی ب خیرا کوردا په‌یه،
ئەوی ناخی. چ قاس په‌زیل و به‌د ئەسل هه‌نه، ئەوی دانه‌ دوپ خۆه. سه‌حاره‌ موتریب،
نه‌دیم و موشاویرتین وینه. له‌وما رۆژه‌ رۆژ حالی مه‌ خراب ده‌ب. پێ خه‌به‌ر کوردا بیره؛
به‌س لاولین بەدرخان به‌گی مانه.

ئەزیه‌نی؛ نه‌حه‌ددی منه، لاکین ته‌ ژی دره‌نگ دەست پێ کره‌ چ په‌ به‌ری ده‌ بیست
ساله‌کی وه، ئەف جەریده‌ ئیحداس نه‌کر؟ ئەف مه‌ئموورین سه‌رمه، زولم ل مه‌ دکەن،
مالین مه‌ تالان دکەن؛ لاکین ژ لوتف و که‌ره‌با خودی ئومید دکەم کۆ پاش نه‌وه‌ ئەف حال
گه‌له‌ک ده‌وام نه‌که (ئه‌لئومورو مه‌ره‌وه‌نه‌تون بیئه‌وقاتیها) (٢٢٦) ئو ئومید دکەن کۆ ئینشا
الله ژی ئیروبیته‌ ده‌می ئیقبال و سه‌عاده‌تا کوردا ژی هات.

تشته‌ک هه‌یه ئەم مراندنه؛ ئەو ژی ئەوه‌ کۆ جەریده‌یی ده‌ست که‌تین، من خووندن،
حه‌می نافیع موللک و میلله‌ته. هون ژ عه‌داله‌تی په‌ چ قەنج به‌وی دبیتن ژ ته‌ره‌ققیا
کوردا په‌ چ هه‌یه، ئەوی دنویسن؛ ده‌ قیجا چ په‌ جەریدا هه‌وه‌ مه‌نع دکەن، ناهیلن بیی
ولاتی مه‌؟ فی سولتان عەبدوولحه‌میدی ژ قەنجی ئینحیراف دکە. ئەم ده‌هیسن کۆ حەمی

ده‌را مه‌کته‌ب هاتنه‌ ئینشا کرن، ئەسباب ته‌هیه‌یه‌ بینه! ولاتی مه‌ هی تو ئەسه‌ر ته‌ره‌ققی
نینه! ژ فی حالی مه‌علوم دبه‌ کۆ خونکار ناخی کورد ته‌ره‌ققی بکه‌ن. دخی هەر ئەم ژ
حه‌میا کیم بینه‌ن. هەر کوردا ل سه‌ر کورتنه‌ ئەرمه‌نیا ته‌حریک دکە. مه‌ قیجا زانی کۆ
ئەرمه‌نی مه‌زلوومن مه‌قسه‌دا وی زانی. ئەوی دخی ئەم هەر له‌ حالی وه‌حشه‌تیده‌ بینه‌ن،
هەر ئەرمه‌نییا په‌ شه‌ر بکه‌ن. لاکین بلا ئەمین به‌ کورته‌وه‌ لێ حه‌رامه؛ نابینه.

ئەم ب هیممه‌تا میرین خوه‌ ده، هه‌نگی ژ ده‌ست مه‌بی، ئەم پاش نه‌وه‌ خدمه‌تا
ئینسانیه‌تی بکه‌ن! مه‌ قیجا زانی کۆ حەمی سه‌به‌با به‌لا مه‌ کوردا، فه‌ساد و خه‌باسه‌تا
(قیبتین) (٢٢٧) سه‌رایینه؛ حه‌یفا من و ته‌ بت کۆ هه‌نده‌ هه‌زار کوردا ل ئەستانبوولی هه‌نه،
پیک ژ وان رۆژه‌کی ده‌ره‌کی ل وی موتریب (ئه‌بوله‌ودا ناده!) (٢٢٨)، وجوودا وی قیبتی
ئه‌لنه‌سه‌بی مه‌حوو ناکه؟ ئەز دمینم حه‌ییری کۆ پادشاه‌ک چه‌وا موسه‌خه‌ری موتریه‌کی
بییه؟ ئەزیه‌نی، فی جاری ئەز هه‌وه‌ دنقیسم، ئینشا الله پاش نه‌وه‌ ئەزی ژ حالی
کوردستانی گه‌له‌ک ژ ته‌ په‌ بنقیسم، لاکین ئەز نزانم ئەف ته‌حریراتا من وی بگه‌هیه‌ ده‌ست
میری من. ئەز ژ که‌ره‌ما میری خۆه ئومید دکم کۆ وی جوابه‌کی ده‌ من! ته‌واو

مه‌لا سالح جزیری

نامه‌کانی (کوردستان/ خولی - ٣)

پ. ن؛ کە: ٥/١/٥

[مه‌لا ئە. کامی — نازیز ئەحمه‌د/ خاوه‌ندی رۆژنامه] (٢٢٩)

[—/—/١٣٣٥/١٩١٧ز]

[جامیعه‌ی ئەزه‌ره‌ر/ قاهیره]

[کاغه‌زی هاتییه‌ ژ جامیعه‌یی ئەزه‌ری] (٢٣٠)

ئیرۆ، ئەز ژی برایی مه‌ کورمانجی را نیسه‌حت دکم، هشیارین! دبیتم ئەم ژ فی وه‌قتی
چاخی خۆه فه‌ نه‌که‌ن، ئو و ژی وی خه‌وا گران رانه‌بین. خه‌لکی کورمانجی بوونیا مه‌ ناهلین.
بوونا فی دبیتم ئەم گشک زانای مه‌ و نه‌زانای مه‌، گژی چاخی خۆه فه‌که‌ن ئوو ده‌ست
بده‌نه‌ هه‌ف. بوونا سه‌لامه‌تا کوردا بخه‌پتن و وه‌لاتی ژی ته‌هلوکه‌ خه‌لاس بکه‌ن؛ ئو
ناموسا و شه‌ره‌فا خۆه بلند و مه‌زن بکه‌ن. پاش فی ئەم ژی بکارن ل به‌ر یارو نه‌یارا
سه‌ری خۆه به‌رئه‌ راکه‌ن!

ئیرۆ ژی چار ملیۆنا پتر کورد هه‌نه و باشیی ناخی کوردا ما به‌ینا خه‌لقی نایی گۆتن و

ئو كەس وان ناس ناكەن؛ كەمەكا ئو عەناسىرا دەھژمىرن! نابىژن كورد ژى ھەنن،
حەقى وان ژى ھەيە.

سەبەبى ڤى ئەڤە كە كورد بى تەئىرخن و بى جەرىدەنن و ئىشى دىيىي و سىياسەتا
عالم نزانن، بو ناڤى ڤى كەس ژى وان ناس ناكەن.

ئىرو تەئىرخەك كورمانجانىنە، حەتا بزائن ژى جىنسى خۆرا، ئو و ژ سەلامەتییى را چ
خەمەت كرنە! ئىرو جەرىدەكا كوردى تو نىيە، حەتا خۆە بكارن ژى تەعەدایى خەلكى و
ب حیلە و دەسىسەى سىياسەتا، خۆە موحافەزە بكەتن.

ئىرو قەومەك نەمايە كە جەرىدەيى وان نىيە. ب ڤى جەرىدەيى خالى خۆە دبىژن،
دەردى خۆە تەشريح دكەن، مەتلەبەكى وان ھەيە دخازن.

حەمى قەومى بى جەرىدە، ئەو دەك مرۆڤى لالە. نكارە دەردى خۆە ب بىژە. سەح ناكە
چ حالى داىە.

ل بووناڤى، كورمانج خودان ھەڤ، جەمعیيەتەكى چى كرن و جەرىدەكى دەرخیستىن و
ناڤى جەرىدەى (كوردستان) دانان.

ئەڤ جەرىدە ژى، تەئىرخى بوراندینا كورمانجا، بەحس دكە، ئو كورد ژى كوو ھاتن و
چوقا بوون و ژى سەلامەتین را، جىنسى خۆە را چ خەمەت كرنە، دىڤىشن.

ئەڤ جەمعیيەتا مە مەزىنیا و بلند بوونا كورمانجا دخەپیتە، ژ بوونا كورمانجى ژى،
مرۆڤ بن، ئو جەمعیيەتا چى كەن و ب عەزمانى خۆە بنڤىسن و مەكتەبا ڤەكەن و كتیبیا
عەزمانى خۆە بنڤىسن و ولاتى خۆە ئىسلامى بكەن و ئىتتىڤاق بكەن، شەر و عەداوتى
كە ناڤ مە داىە، دەرخینن و ئەم گشى بىك بىن و ئەم دبىڤىژىن حەقى كوردا ژى ھەيە خۆە
تنى ئىدارە بكەن. ئو ل ڤى جەمعیيەتا مە ل گەل ئەھلى ئەوروپایى ئەحوالى كوردا
تەشريح دكەن، حەتا ئەھلى ئەوروپایى بزائن كە لە دىيىي كورد ژى ھەنن و ئو حەقى خۆە
ژى دخازن.

ئەم تەڤدادا، كورمانج ژى، دلخى خۆە، ژ ڤى جەمعیيەتى را ژى مالى مير بەدرخان رە كە
ئەڤ رى ژ كورمانجا را ڤەكر، تەشككور دكەن. خودى حەمى خەلقىن كە سەر قەنجیا
كورمانجارە دخەپیتە، بەپتە. / تەواو

مەلا. ئە. كامى

پ. ن: كە: ۶/۱/۶

[عەبدووسە تار كورى — كوردستان] (۲۳۱)

[— /— / ۱۳۳۵ (ك) / ۱۹۱۷ ز]

[ش؟]

كاغەزى ھاتىيە... (۲۳۲)

جەوانا كورمانجا، ئەمە ژى سالى ۱۲۶۲ (ڤردەر و بەرەو!!) شووندا دىچىن و تو
كەسەك تونىنە ژ مەرا بىژە؛ ئەى گەلى كورمانجىن ھشيار بىن! چوقاسە بەلا و موسىبەتەكە
ژ وەرآتىن؟ ھوون دبىژن، حىكمەتى خودى وەسايە! مېژكەن؛ حىكمەتا خودى تەعالا
چەوايا ژى وەرآ بىژم: خودى تەعالا ژ حەموو مەخلووقى، وەكى خەتى تەلغرافى
بەلا بووى، ھەر قەومەكى قاسى شەھىرەزابوونە خۆە، ژى وى قانونا رەببىنى كە سەر
حىكمەتى خودى تەعالا تەئسىس بوويە، عىلم و مەعرفەت ئىقتىباس دكەن.

ئەڤ قانونە رەببىنى، نورانى ئوقو ھەزەلیدا، ب چىيا قوورەتى راكرىيە، ئىتتىحاد و
تەرەققى، حەموو تەعەببۇدا ئەمر كرىيە.

ھەر شەعب كە ئالىيەك ئىختىيار كرن، ھەنگان ب دنى گرتن تەمايى. دڤى حاسل كرن،
مىنا ئەھلى ئەوروپایى تەرەققى بىك بوونا دان.

مەعلومە ھەر مرۆڤى بى دىنان سەر زەعمى وان ب ئاخىرەتى، دەگرن. ئەڤ شەعبە؛
مرۆڤا دەكوژن، گوندا تالان دكەن، رەبەنانە ژى بو رى قوت دكەن. ئەڤ وقووعاتانە واقىع
بوون و دىن. خوسوسەن سالى ۱۳۲۲ شەرى كە ما بەينا (مەلان دقەرە) كە چىاندا چى
بوو، ژى زەمانى ئەوولدا حەيا نوھا شەرىپكە، وەسا مەزن و فەزىع تو ناڤ مىللەتەكى
چى بووبوو، وەلاكىن ناڤ كورداندا چى بوو.

مەعە ھازا مەزن و مەلايى كورمانجا، شەڤا دەرد و كەلامى خودى و حەدىسى پىغەمبەر
دخوونن و خوونن دەن و باژارى مەزن دگەرن، قەت ژ ڤى غەڤلەتى ھشيار نابىن.

ئەزل باتى خۆە دبىژم سەبەبى ڤى ئەڤە كە ژ قەرنى عەوولەى حەيا نوھا تو كەسەك
مەكتەبەك بوونا زمانى كوردان ڤەنەكرن، خوسوسەن قەواعىدەكى ژ وى را چى نەكرن،
مىنا سەرفەكى - صرف/K - نەحووەكى حەتا جەرىدان و مەجەللان ب زمانى كوردان
دەرخیستىن، بوونا حەموو كەس فەھم بكە ئو بخوونە.

مەعنا ئىتتىحادو تەرەققى چىنە بزائن! ئىرو جەوانا كوردان مىنا جەوانا توركان دكەن.

ئەف جەوانى توركان، ژ دەرفا ئىتتىحادو تەرەققىي بىي مىللەتتى خۆ دەخاستن و ژ مىللەتتى خۆرە بەختىتاب كە خىتاب دكرنە كە ئەف خىتابە مىللەتتى وان فەهم نە دكرن، بوونا قى مىللەتتى وان، حەيا ئىيرو مينا مرۆقتى غەرىب ل وان مېزە دكەن، بووناقى، بەرعوقەلای كورمانجان واجىبە، كە بەرى ھەر تشتەكى مەكتەبەكا ئىبتىدائى بوونا تەعلیمە لوغەتتى كوردى قەكەن، ئوو تەحسىلا وى را ئوسولاً دانېن. ئەقە زەن مەكەن تشتەكى سەھلە، بوونا قى ھىممەتەكا مەزن دخازى ھىقىامە ژ خودى تەعال ھىدايەتتى جەمعیيەتتى كورددا بكا نھوو چى بوویە، ژ بوونا كوردان تشتەكى ھىجامى چى بکەن.

وہ اللہ مووہفہق. / تەواو

عەبدوسسە تار كوردى

پ. ن؛ كە: ۷/۱/۷

[مەلا كورمانج. ئە. كامىل - خاوەند رۆژنامە] (۲۳۳)

[--/-- ۱۳۳۶ (ك) / ۱۹۱۷ز]

[ش؟]

كاغەزىكى دى ژى... (۲۳۴)

چوقا مېزە دكم، لە وەلاتتى كوردا و ل بۆگژى عەددى كورمانجا، قەت نابىنم ئوو نەژى سەح دكم؛ مەكتەبەك و سەدر و سىماكى بۆ لوغەتتى مەيە كورمانجا ھەيە و نەژى دىبىژم كەسەكى، كىتەبەكى سەرف و نەحوو ب عەزمانى مەيى كوردا تەدوین كرىبە!! ئەف ژى مە كوردا را چوقا عەيب و شەرم دە!! دناف مىللەت و عەناسىردا ئىروو تو قەوم نەيە بى كىتەب و بى بنقسىن غەيرى كوردان! بىنرئى شاعىرى كوردا چ دىبىژە:

ھەر كوردە لە بەينى كوللى مىللەت

بى بەھرە لە خوتىندن و كىتابەت

بىگانە لە تەرجومەى زمانى

ئەسرارى كىتەبى خەلكى زانى

مىللەتتى بى كىتەب و نووسىن

غەيرى كوردان نىيە لە رووى زەمىن! (۲۳۵)

بووناقى، ئەھلى ئەوروپا دىبىژن كە زمانى كوردا زمانى ئەدەبىيات نىيە، چونكە ئەھلى ئەوروپا دىچن و سىياحەت دكەن، ل وەلاتى مەكوردان دىنرە كە چوقا باژارى كورمانجا

ھەنن، ناڤ ئەف باژاراندا؛ جەرىدەكى مە بەزمانى كوردا، ئوو نەژى مەكتەبەكى مە بەزمانى كورمانجا ھەيە. بەلئى ھەموو بۆ لوغەتتى توركانە، ئوو مېزە دكىن كورد ھەموو لە چىيان و كۆھانادا ساكىن دىن! ئەو ئوو باژارى توركا گەرىنە، ژى توركا را ب قى ئىستىدلال دكن؛ لوغەتتى كوردى لوغەتتى ئەدەبىيات نىيە ئوو بۆ لوغەتتى كوردا كىتابەت و خووندن و نىقىساندن نىنە و كورد قەومەكى جاھىل و قەومەكى بى بەھرەيە و مەعلوومى ھەموو كەسەكى بوویە، كورد؛ ئەشقىانە، ھەر لە چىاندا دگەرن و دزىي دكەن و كورد قەومەكىيە بۆ شەر و عەداوەت و بۆ شىقاق و نىفاقن و مالى ھەف دوو غەسب و غارات دكەن، قابىلى تەمەدوون نىن.

ل بووناقى، سەرمە كوردا واجىبە بەرى ھەموو تشتى، ئەم پر بخەپتن، بوونا لوغەتتى خۆرە نەشر بکەين و بەزمانى خۆرە مەكتەبە فەكەين، ھەتا ئەم بكارن ئەف جەھلا و شىقاق و نىفاقا ناڤ خۆرە دەرخىن و پاشى قى بوونا قەنجىيى، بوونا وەلاتتى خۆرە بخەپتن، چونكە نىقىساندن و خووندن بەوى لوغەتتى و حوروفا، ئەقە وەكى رابىتەبى قەبائىل و عەشائىرا رەبتى ھەف و دوون دكە و سەبەبى رەفەى شىقاق و نىفاقا ژى دە.

مادامەكى، قەومەكى ل قى عەسرىدا بۆ لوغەتتى وان، خووندن و نىقىساندن نىيە، ئەف قەوما دائىما بۆ شىقاق و نىفاق دبت و نائىلى مەقسوودى خۆرە نابن و دائىما تەحتە زولم و تەعەددايى خەلقىيدا دمن.

قەومى كوردا ئەگەر ئەف شەرا ئوو عەداوەتا و ئەف شىقاق و نىفاقا ناڤ مەيى كوردا توننە بووبا، ئوو بۆ لوغەتتى مەيى كوردا خووندن و نىقىساندن ھەبوونا، ئوو ئەم ھەموو كوردىك موتتەفىق بوون، مین غەيرى رەبىين وەشەك - من غىر وىب و شك - رىياسەتتى عالەمى، ئەوئى ب دەست مە كوردا و كورمانجادا بوو ئوو ئەف رۆم و عەجەم ھەموويان دكر ژ مەرا غولامى.

مېزە بکە، شاعىرى كورد چ گۆيتەبە:

گەر دى ھەبويا مە ئىتتىفاقەك

قىكرا بکرا مە ئىنقىادەك

رۆم و عەرەب و عەجەم تەمامى

ھەمىيان ژ مەرا دكر خولامى

تەكمىل دكر مە دىن و دەولەت

تەحسىل دكر مە عىلم و ھىكمەت (۲۳۶)

لاکین، ئەم مەلان و مەشایخ و شاعیر و فەقیران چ بکەن، دەست مەرا تەشتەک نینە؟ بەلێ ئەقە ژێ عار و عەببێ دبه ژ ئەمیر و حاکمی کوردا و کورمانجیاری.

بووناقی شاعیرەک دی ژێ بیژە:

ناموسە (!!) ل حاکم و ئەمیران

تاوان چیبە لە شاعیر و فەقیران (٢٣٧)

خودێ تەعالا حالی مە ئیسلاح بکە. ومینه الله توفیق. / تەواو

مەلا کورمانج. ئە. کامل

پ. ن؛ کە: ٨ / ١ - ٨ / ١

[میر تازیز ئەحمەد - سوورەبیا بەدرخان پاشای خاوەند پرۆژنامە — مەلا کورمانج. ئە. کامیل] (٢٣٨)

[١٥ سەفەر ١٣٣٦ (ک) / ١٩١٧ز]

مەلا کورمانج ئە. کامیل پە

کاغەزی تە کە هەژمارێن دی پە مە نیقیسی بوو، ئەمێ ئیروو جوابێ قێ بەدین.

بەلێ، حەقێ تە هەیه کە توژی حالی کورمانجیاری قیرا بەدی. گیشک کورمانجە کە خۆه ژێ، وەلاتی خۆه، ناموسی خۆه، میلله تی خۆه دکە، ئوو قێ حالیدە کو کورمانج تیدا وە نەکرە؛ قیراندە؟

ئەمما ئەف حالە سووچی کییە؟ حەیا قی دەمی چ پە کورمانج هوولێ بن لەنگا تورکادا مانە؟ چ پە حەقی خۆه نەئەستاندینە؟

کورمانج حەمی دنێ دزانە ئوو دبیژە کە نەترسنۆکن، بەر چ سەبەبا ناخەپیتن، حەقی خۆه بستیتن قە، وەکی مرۆقی دیبێ دوتی قەنج و سەرنازاد ببورن؟

ئەم نابیژن مەلا و شاعیرا بچنە شەری؟ نە، ئەم زانین کە شەر نە شوغلی قانە، شەر شوغلی میرا و حاکمایە. ئەمما خەلقى پە بیژن کە چ پە میرا ئوو حاکما دخەپیتن. چ پە شەری دیکرن؟ چ پە تینە کوشتن؟ چ پە دوکوژن؟ تورک چ نە؟ نەیارێ کوردا گش ئانکین ئەف شوغلی مەلا و شاعیرایە.

شوغلی میلله تی ئەقە کە گوھێ خۆه بەدەنە خەبەر مێرین و مەلایین خۆه وە حەیان مرنی بخەپتن، نەزقەرن ژێ ریبێ شەری بەر سەبەبا ئەستاندنا حەقی کوردا! توجار کی

فەگەر، حەمی خەلقى کە فەک مەبیبێ کورمانج بن لنگی تورکابوو ئوو حەقی خۆه ستاندن ژقان.

ئەم دبینین کە عەوولی، مەلا و شاعیرا قی میلله تی گویتنە برابین خۆه پە، حالی قان چوقا بوو بەری تورکا. نەهو چوقایە؟ ئوو قی خرابیبێ ژ کوو تیت؟ هیدی هیدی تیفاق چی بوو، پاشی رۆژ، حەمی میلله تی رابوو ئوو حەقی خۆه بر.

مەلا و شاعیرا دبیژن ئەم نەمرۆقین شەریبە. ئەم جیبی خوەدا روونین ئوو خودی تەعالا پە دوعا بکەین، بلا میرا و حاکمی شەری بکەن، حەقی نازادیامە بستیتن، پاشی ئەم ژێ ژقێ سەر نازادیبێ حسیبیتن خۆه ببەین. ئەف نەراستە! هوون چ پە بیر دکەن کە ئەحمەدی خانی نەتەنێ گۆتییه؛ شوغلی مەزینا وەلاتییه.

گۆتییه ژێ:

هەرچی بره شیرێ دەستی هیممەت

زەبەت کرژ خۆه پە ب میتری دەولەت

لەورا کو جیهان وەکی عەرووسە

وئ حوكمی د دەستی شیرێ رووسە

لئ عەقد و سیدداق و مەر و کابین

لوتف و کەرەمن، عەتاو و بەخشین

پرسی ژ دنێ من ئەو ب حیکمەت:

(مەهرا تەچی؟) گۆتە من کو: (هیممەت)

حاسل کو دنت ب شیر و ئیحسان

تەسخیر دبت ژ بۆبێ ئینسان! (٢٣٩)

ئەم دبینین کە دا کەسەکی فورادی خۆه بستیتت لازمە خۆهیبی هیممەت بیه! هەکە نەحەمی بت، ژ کەسەکی میرا و حاکما کورمانجا هیممەت دکن!

لازمە کە مەلا و شاعیرا مە ژێ هیممەت بکەن، فەکی ئەحمەدی خانی بیژن کورمانجیاری:

ئەف قولزومی رۆم و بەحرێ تاجیک

هیندی کو دکەن خوروج و تەحریک

کورمانج دین ب خوون موله تتهخ

وان ژ بیگشە دکن میسالی بەرزەخ! (٢٤٠)

گوڤی ڦانده قهنج بکهن که گشک ژ کورمانجا گوڤی بده خه بهرا تورکا، ئەڤی لاییتی
له عنه تی خودی و په سولی ڤی، لاییتی مرنی ژ دهستی کورمانجا دبه!
ئەر و مالی من حه یا نهوو، ئەمی خه پتین بهر نه ستاندینا حقی و نازادیا کورمانجا،
ئو ئەمی حه یا مرنی ڤی ریڤی بیخه پیتین. بام هیڤی دکهین که مه لا و شاعیرا کورمانجی
ناری مه بکهن! / ته و او

میر ئەحمده نازیز

پ. ن؛ که: ۹/۱/۹

[مه لا ته ها جزیری — ئەحمده نازیز / خاوهندی رۆژنامه] (۲۴۱)

[— / — / ۱۳۳۶ (ک) / ۱۹۱۷ ز]

[ش؟]

مودیرا جه ریده بی کوردستانی

میر ئەحمده نازیزه ره

میری من

مه هه ژمارا ههفتی کوردستانی کاغه زی ته دیت و خوند، خودی ته عالا ژ ته پازی
بت. تو چو قا قهنج و راست دیبیتی؛ ئەم مه لایا کورمانجا، حه یا نهوو، قهت قه درا
حوریه تا مه نزان بوون، مه قهت ڤی ریڤی پازی میری مه نه دکری بوو.
ئەزی نهوو سه ح کرم که هه که قوومه کی دڤی حه قی نازادیا خۆه بستینه، لازمه
عه وولی، حه می شوغلی خۆه ڤی نازادی پازی لاییتی بکه؛ دا قومی مه ژی، لاییتی ڤی بن.
نیرینا که میری مه شه ری بکهین، لازمه ئەم، مه لا ژی ڤان ره بیژین: میرا چ پازی شه ری
دیکه ن. مه را فه رزی خودی ته عالا په که ئەڤ ژی، ناری میری مه بکهین.
ئەم بیژین خه لقی وه لاتی بیانا چه قایه و وه لامی مه چاڤه خه رابه و چ پازی هه رابه؟
ئەحمده دی خانی، مه قامی ڤی جه ننهت ببه، چ ئەسپه حیڤی گوڤیه:

گه ر دی هه بوو مه پادشاهه ک

لاییتی بدایا خودی که لاهه ک

ته عین ده بوو ژ بو ڤی ته خه ته ک

زاهیر ده بوو ژ بو مه به خه ته ک

حاسل ببوویا ژ بو ڤی تاجه ک
ئەلبه ته ده بو مه ژی ره واجه ک
غه مخواری دیکر ل مه یه تیمان
تی نانه ده ری ژ ده ستیس له نیمام
غالیب نه ده بوو سه ر مه ئەڤ رۆم
نه ده بوونه خه رابه یی ده ستی بووم
مه حکووم عه لیه یی ئی سه عالیک
مه غللوب و موتیعی تورک و تاجیک (۲۴۲)

به لای سه بابا خه رابیا وه لاتی مه ئەڤه که؛ ئەم مه غلویی تورک و تاجیک بووین، قهت
حالی وه لاتی خۆه فیکر نه کرین، خه بهرا دره و ڤان ره گوهدان، ههڤ کوشتین، کوم سوورا ژ
ڤی ده می ولاتی مه ده دسپی کرین، حه می خه رابی چی کهن. مه باژار به ردا، رهڤینه
سه رحییا و ڤه که ئەڤ باژار نه یا مه قهت ژ حالی ڤان پرسی نه کرین.

هه که چی دی ئەم سه ر ده کوم سوورا (!!) هاتین، مه هه سپی خۆه بر و چووینه چیا بی
دی. هه ر روو ئەم هوولی ژ ڤی چیا بی ژ چیا بی دی ره گه را، ئوو ژ ڤی گه راندنی بی
مه عریفهت ماین.

ژ بهر تورکا رهڤاندین ره، ئەم قهت فه همیت نه کرین، ئەم نه گوڤین که ڤی باژاری که ئەز
دهیلم یا منه! ئەڤ چیا بی ئەز ژڤی درهڤیم یا منه! ئەزی ڤان ناهیلیم، ژ ڤان نارهڤیم،
هه که تورک بت بلا بت، ئەز ژی ڤی ره روونم، هه که قهنج روونیشته ئەم ڤه ک برا
ببوورین، هه که خسته ناحه قی بکهت، ئەزی شه ری بیکه م، ده ستا و لنگی ڤی بشکینم،
بم ناهیلیم حه قی من بستینه، م ره زولمی بکه.

ئەڤه راسته که تورک ژی ڤه کی من موسلمانان و حه می موسلمانان براینه. ئەمما هه که
برای من م ره خه رابی دکه، ئەز چاڤه ناهیلیم، هوولی ژی حه قی منه ئەز نه یلم تورکی ژی م
ره خه رابی بکه.

گه لی جه وانا کوردا؛ حه یا نهوو ئەم خه ونه کی گران دابووین، ئیدی پیڤه لازمه هه شیار
بین. ساحیب حه قی خۆه بین. ژ نه ستاندینا ڤی هه که لازمه بمین، ئەمما ڤی بستینین.

میری مه ئەحمده نازیز، خودی ته عالا ژ ڤی پازی ببه، مه ره ریڤی خه پیتاندنی
جه ریده یی خۆه نیشان دکه. لازمه گوڤی خۆه بدینه خه بهرا تیدا دنقیسه و بچین ژ ریڤه
که م ره نیشاندا.

ئەز باقىر دىكى كورمانجا ژى سەر دىنى قەنجىھى بىن و ناقتى مىر ئەحمەد
ئازىز حەيا قىيامەتى خاترى كورمانجادا ئەكە مەزىنا مەيى قەنج ئەكە، با برا قى خالىد
ئىبنوئەلىد ئەكە، سەلاخوددىن ئەبىوئىبى مېنە.

ئەز ژ قى رۆژى كوردستانى را چوقا ژ دەستى من دەردكە ئە، هو(!!) بنفىسىم ژ حالى
وئەلاتى مەيى رەبەنى!

مەلا تەها جىزى

[تەواو]

ئەگەر لە ئەو سەرەتا يىتكجار ناسكەى دوورە گەل و نىشتمانەو؛ (كوردستان) بەئەو
شىئە ديارە، بايىخى بە (نامەى كوردى) دا بىت، ئەو رۆژنامە و گوڤارەكانى دوايى خۆى،
كەمتر لەسەر ئەو رېيازە بزاوتون، بەرادەيىك گوڤارى (رۆژى كورد - س ۱۹۱۳ز) ھەر
بەتەنى (پىرۆزىيەى نامەيىك) ى تىدا بلاو. ھەر ھەا ھىندەى ھەوال ديارە، گوڤارى
(ھەتاوى كورد - س ۱۹۱۳ز) ى دواى خۆيشى، ھەر (نامەيىكى كوردى) ديارە. لە
ئەمەش پتر ئەگر (كوردستان - س ۱۹۱۷ز / خولى - ۳) بايەختىكى زۆرى بە (نامەى
كوردى) دا بىت و بەتەنى (يىك نامەى زمان توركى) بلاو كرديتەو، ئەو گوڤارى
دەولەمەندى (ژين - س ۱۹۱۸ - ۱۹۱۸ز) ھەر تاقە نامەيىكى كوردى (تىدا نيىە؟)
بەپىچەوانەو بۆ وئىنە، ژمارەكانى (۱، ۴، ۵، ۹، ۱۱، ۱۳، ۱۵، ۲۲) نامە و
وئەلامنامەى (توركىيى زمانى) كۆمەلنى نووسەرى تىدا بلاو كە ھىندىكىيان زۆر ناسراون،
وئەك؛ سلىمانىيەلى توفيق / پىرەمىرد، در. ف. بەرخۆ، خىزانىنزا دە كەمال فەوزى. (۲۴۳)

ئەز بۆ نواندى راستى و سەلماندى كارىگەرى رۆژنامە نووسىيى بۆ (نامە)، پى وىستى
دەبىنم نامە كوردىيەكانى (رۆژى كورد) و (ھەتاوى كورد) بنوئىنم كە ئەمىان - لە ھەمان
ژمارەيەدا - سى نامەى توركىيى زمانى بلاو كر دوو تەو.

ھەلبەت ئەم نامە كوردىيانەش دوو گولنى يىكەم وەرزی ئەدەبى نامە نووسىنى كوردىش
كە يىكەم لە كوردستانى باكور و دوو لە كوردستانى خۆرھەلاتدا چاويان ھەلھىتاو.

نامەى كوردى گوڤارى (رۆژى كورد)

پ. ن؛ كە: ۱۰/۱/۱۰

[مودانى. خ. ح — گوڤارى رۆژى كورد] (۲۴۴)

-/- ۱۳۲۹ [ر/س/ ۱۹۱۳ز]

پىرۆزناو

ھەژمارا ئەوولەى (رۆژناو/رۆژنامە/K) من خوند. گەلەك پى چاوەنوور ئوو دل
خۆش بووم. سەد ئافەرىن بى غىرەت و ھىمەتا وە! ھوون دزانن كو ھىمەتا مىران
چىيان دىن تىنى؟ حاجەت قسە كردنە...

ئەدبىي مازنى مە، جەنابى (حاجى) ب نىرچ گوتىيە:

تا رىك نەكەون قەبىلى ئەكراد
ھەروا دەبنە خەرابە ئاباد
ئەنواعى مىللەل لە گەورە تا چووك
خەملىو مەمالىكى وەكو بووك
يىك بەرگن و يىك زوبان و يىك رەنگ
بى غەبىت و عەيب و عار و بى دەنگ
دنيا بە تران دەخۆن و دەيدەن
ھەرچۆنى مەرامىيانە دەيكەن
ھەر كوردن ئەگەرچى پاكى مەردن
پامالى زەمانە، مىسلى گەردەن
ھەرمەنەو بى نەوا و مەزلووم
وئەك بوومى خەرابەزار، مەشئووم
گەر باعىسى ئەم دەپرسى كامە
شەرتىكە كە بۆ ھەموو تەماتە
ئەو شەرتە بەكوللى ئىتتىفاقە
گەر مەرەش و وانە، گەر عىراقە
قەسرىكە بەساغى ئەو، نىفاقە

گهر وا نه بئى بابى ههر به تاقسه
سه د شيخ و مهلا و نه مير و خانى
بو له زه تى عه يش و زينده گانى
له و لاوه نه وان به حيله سازى
له م لاوه نه مان به ته قله بازى
قورىان به هه مو و لات هه دا
تا مولك و ره عيه پاكى فهوتا
بيكيان نه مى تو ده كه ي نه يان كرد
غه ميان نه بوو، كورد نه گهر هه موو مرد. (۲۴۵)

رؤژناوه وه پيرؤزى. پيرؤزكرن له سهر من فه رزه. نه ز قه رزا خوّه ب چهند خه بهرى بئى
سهر وين نه دا دكم! ژ من عه رز، ژ وه قه بوول.
غايه تا من نه وه كوڤى وه سيله خيتابه يا جه نابى (حاجى) بنوبسم، ره حمه تا خودئ لئى به.
ب فكرن چ مهرانى ژ دلئى ريتيبه؛ روو حى وى ب فاتيحه بيك شاكن. خه بهرى دووئ
وهك گوهار له گوّه كهن!
له جيبه كى وه ها گوّيبه:

كى ده لئى كورده كان به ئيدر اكن
به سه نه م نه قسه گوئى له من ناكهن
جيبه كى دى ژى وه ها نوو سانديبه:

(حاجى)، سا به سيه سه د هزار ده فعه
پيم گوتى؛ نه م قسانه بئى نه فعه
رؤژى نه وو دل له به نده و ئازاد
خدمه تى خه لقه قيسمه تى نه كراد
باوكه ههر چوئى تو ده لئى وايه (۲۴۶)
زه ن ده كه م نه م قسانه خو رايه
قورى كام جئى بكه م به سه ر خو دا
نه مه ليم بوويته عيلله تى سه ودا
به قسه ي چاكه ده ستيان ده گرم
ته ركم ناكه م به لو مه تا ده مر م!

خودان فه زل و كه مال، قه در و قيمه تا كه لامى حاجيبى دزانه. حاجى وه سا عالى
جه نابه كه كو چاوى زه مانه نه مسالى نه ديتيبه.
مه دريژ كر، نه م بيينه سهر مه قسه دا خوّه... نه قه (خيتابه يا) جه نابى حاجيبى له ژيتر ا ريز
دكم:

سه لاموالله ميننى كولله يه ومين (۲۴۷)
له نه سحابانى ساحيب غيرت و دين
له بئى عارى به هه موويان كه وته يادم
رومووزى ئيتتيفاق و ئيتتيفاد
له بهر دوورى له نه قران و له نه مسال
له كوردانم ده پرسى (زه ربولته مسال)
له بو نه م بيك دوو نه شعاره ي رهش و رووت
هه تا په يدا بوو، رووحم گه بيه سه ر لووت.
ده فه رموى نه م عه زابه بو چ ده كيئشى
چ مه لزومه نه گهر چاوت نه يئشى
قورى كوئى كه م به سه ر خو ما له غوربه ت
خه وم نايئى له داخى مولك و ميللته
نه گهر وهك من خه به ردارين له ده ولته
له حه يفان خو ده خنكيئن به بئى په ت
چوار مليونه كوردستان نو فووسى
به قيسسه ي نه هلى ته خمينى كه نووسى
هه موويان شيرى بيئشه ن حاته مى جوود
له شه ردا كئوى جوودى و به حرى مه مدووه
وه ليكن فائيده ي چى هه رج و مه رجن
له ده عوادا له گه ل بيكتر به مه رجن
له گوئى گا نوو ستوون هه رچنده شيرن
وه كوو كه روئيشكى چا و راماو و كوئرن
نه وى نه علايه سه رده سته ي شكاره
نه وى نه دنياه به سته ي زولفى ياره

ئەوى ئازايە شەھنامە دەخوینى
 ئەوى مسکینە گەنم و جو دەچینى
 ئەمانە بى شوعور و گىژ و ویزن
 موتیعی لوتى خویرى و هەرزە بیزن
 کورپىكى وا نەبوو هەستیتە سەر پى
 بزائى خەلقى چۆن کەوتوونە سەر پى
 بکا سەبرى جەریدە و حالى میللەت
 کتیبى تازە و تەئریخى دەولەت
 بزائى تاج قەومماوە لە ئەتراف
 سەراپا ئاگرە ئەتراف و ئەکناف
 ئەگەر کارىک نەکەن لەم بەینەدا زوو
 مەمالىک کاتەكى زانیت لە دەست چوو
 گەمى سەحراو و دەریا دپتە جەولان
 بەغەبرى پیکوهرى فەوجى سواران
 بەتر خانى بەسەر ناچى، لەمەوپاش
 لەهەر لاو دەتانهارن وەکو ئاش
 لەژێر پیتدا دەچن حەیف و مخابن
 گەدا بن ئیو، دوشمندان بەشابن
 بەغەبرى رۆمى و ئینگلیز و رۆوسى
 بى حەددەن دەولەتان ناویان بنووسى
 لە جیبى خوڤان هەلستاون بەغیرەت
 لە دنیا ناوى خوڤان ناو دەولەت
 سەراپا ساحیبى سککە و سوپاھن
 وەکو جەم ساحیبى تەخت و کولاهن
 لە تەدبیری ئوموورى مولكى خوڤان
 شەریکن پینەدۆز و شاھ و گاوآن
 لە هەر وەقتى ییکىكى بێتە هاوار
 لە جوتیار و شوان و ئەهلى بازار

لە جوڤین و لە ئیشا میشى هەنگن
 بەمن چى کافرن یانە فەرەنگن
 وەکو بیستوومە بو دەفعى مەسائیب
 ئەمەتە تەدبیری کورت و فیکری سائیب
 لە دەشت و دى و ویلايەت ببنە ئەحاباب
 وەکو شەخسێكى واحید بن لە هەر باب
 لە بو٤تان تا بەبان و سەرحەددى رەى
 لە ئەولاتر وەها نۆش بێتە سەر دەى
 ببینە ییک لە تەعلیم و نووسین
 جلوسەرگ و زووبان و رەسم و ئایین

رۆژناوہ یا وە ب سوورەتا سەلاخوودین ئەبیبى خەملىیە، راستى بیزم ب شەرەفا وى
 کەملىیە! ئەو سەلاخوودین کو شەش سەد سالە کو ناڤى وى، میترانییەوى، عەدالەتا وى،
 تەمامى دنیاى گرتیبە و عالەم ژ وى بەحس کریبە، حال ئەوہ کو کوردان خەبەردارى وى
 قیسسەبى نینە!! سەبەبى وى ژى نەزانینى و نەخووندىیە!

ئەگەر ئەم خوونداپوونا، زانا بوونا، ل حال و ئەحوالى کا و بابان شارەزا بوونا، وەكى
 (گامەش!) دناڤ عالەمدا مەحروروم هەر تىشتى نەدمان؛ ناڤى باب و باپیرامە، شىخى
 دەمى، مەلایى دەمە، موئەللیف دەمە، ئوو نەدانە بەد (٠٠٠!!) و لە هەر ئالیک دا لەبن
 تەعنى دۆست و دوژمنان وا نەدمان، وەکو خەلقى جەوہەرى خۆ نیشان ددا.

ئەو شاعیرا بلند پایەبى مە، حاجى قادر چ فەرموویە:

ئەگەر کوردیک قسەى بابى نزانى
 مەعین داكى حیزە و بابى زانى
 سەلاخوودین و نوورەددینى کوردبى
 عەزیزانى جزیر و مووش و وانى
 موھلەھەل، ئەردەشیر و دەیسەمى شیر
 قوباد و باز و مییری ئەردەلانى
 ئەمانە پەکیان کوردن، نیهایەت
 لەبەر بى دەفتەربى ون بوون و فانى

کتیب و دهفتهر و تهئریخ و (کاغهز)
بهکوردیی گهر بنووسرایه زوبانی،
مهلاو و شیخ و میر و پادشامان
ههتا مهحشهر دهمانا و نویشانی

ئهگهر ئهم هشیار نهبن وهکو عالم نهخهپتن، ل بن دهست و پیتی دوژماناندا (!!..!!)، خوّه،
دبت کو دناث چار پینج ههپقادا له موسلمانان چ قهومی و ب سهر واندا چ هات؟
ئیرو ژینا مه مهوقوفه ب خهباتا مه! خهلاسامه، فهلاحا مه توننه مه مادامکورو وههابه!
لازمه کو ئهم ژێ بخهپتین. ئهف بچ عاریها ژ خوّه دوور بکین! پیتیا موسلمانانی و
میرانی بگرین؛ (وه ئیننه مالو لموئمینینه ئیخوه) را، شیعارئ خوّه بزانی. جهوههیری
میرانییا خوّه نیشان بدهین.

مودانی: ح.خ

فی ۱۱ حوزهیران سهنه ۳۲۹

نامهی کوردیی گۆقاری: (ههتاوی کورد)

پ. ن؛ که: ۱۱/۱/۱۱

[بابامیر محهمهد حسین خان/ سهررداری موکری و سابلاخ — عهبدولعهزیز بابان/
خاوهند گۆقار] (۲۴۸)

[—/ کانون بیتکه م/ ۱۳۲۹ (ر) / س ۱۹۱۴]

[سابلاخ]

ناقای من

چاوم کهوت بهرژنامهی (ههتاو) و وایزانه که ههموو دنیا یان دا بهمن، چونکه تا
ئیسته، ئهو میللهته که له پیشدا له ههموو میللهتان مهشهورتر و ئازاتر بوو، ئه ورژ
بهدهبختی پرووی تی کردوو و بهدهبختیان گه وره تره... ئه وه بوو که بهزبانی خوتمان
کتیبمان نهبوو، رۆژنامه بیتکه مان نهبوو، ئه دهبیاتمان نهبوو!

مندالی ئیمه که بیانخوئیندایه، دهبوو بهزمانی فارسیی دا تورکی بخوئین! شوکری خودا
که ئه ورژ له ئهسهدی قهلهمی جهوانانی غه یووری ئیمه، دوو رۆژنامه بهزبانی کوردی چاپ
دهکری. لهسهه ههموو کوردان لازمه قهدری ئهو زاته گه ورانه بزانی و بهههموو تهززی له

پیشرفتی ئهو مهقسووده موقهدهسه که ئهو دووره وجوده موخته ره مه؛ عهبدولعهزیز بهگ
له پیشینان که وتوو، کۆمهکی بکا. (۲۴۹)

به لکو ئینشا الله میللهتی کوردیش بیتته عه رهسهی ته مه ددون و بهزبانی خوئی نه شری
مه عاریف و ته ئلیفی کتیب و ته ئسیسی مه داریس بکا، تا له وه زیاتر له خهوی غه فله تدا
نه مین! (۲۵۰) خواهیش و ته مه ننا له ئهو دوو زاته موخته ره مه ده کم، هه موو مانگان
رۆژنامهی (ههتاوی کورد) و (رۆژی کورد) ره وانه بکات که چاوم به ته ماشا کردنی ئهو
روون ده بیتته وه!

قیمهتی ئابوونه م ره وانه کرد، له حاجیی زهینولعابدین تاجیری ته ورزیی وه رگرن.

ئینشا الله له وه بهدوا ئیعانهش ده نیرم. به گیان و به دل بو هه موو حه رسی - عه رزی/ K
- ئاماده م.

[بابا میر محهمهد حسین خان -

سهررداری موکری و سابلاخ]

[تهواو]

وهکو باس رابورد، له ده مه و جهنگ دۆراندنی دهولهتی عوسمانیدا - به تاییه تی که
بریتانیا به غداد و باژیرهکانی کوردستانی باشووری داگیرکرد - قۆناغیکی سیاسی جوئی
له ده م ده رکهوت که قۆناغی که رتیبوونی دهولهتی نییروا و به تاییه تی دابیرینی گه لی کورد و
-کانی نهوت- کوردستان بوو لیتی.

زهنگیکی ئهو قۆناغه نوئییه، له رۆژنامهی (تی گه یشتنی راستی؛ س ۱۹۱۸ز -
۱۹۱۹ز) وه هات که بو بیتکه مین جار له میژووی کورددا، هه ر به ته نن (کوردیی) دهنگی
کردار، به لام زهنگی هه ره گه وره و خو ش ئاواز، دامه زراندنی (حوکمداریی کوردستانی
باشوور) بوو که ئه ویش ده سته جی - له داها تودا باسه که پتر روون ده که مه وه - زمانی
تورکی لادا و (کوردیی) بوو به زمانحالی ره سمی که هه تا (نامه کاری) شی گرتوه!

به ئهو رۆشنیییه، له ئیره بهدوا وه، جیگه ی خو یه تی - له نیو کاروانی رۆژنامه نووسی - له
قۆناغی نویدا بو باری (نامه) و دهنگ و رهنگی چاوو گوئی هه لبخه ین!

وردبوونه و نه کانی نزیکن و دلنیایی ده به خش که رۆژنامهی (تی گه یشتنی راستی) و
به تاییه تی (پیشکه وتن - سلیمانیی) خو یان دانا بوو بو بلاو کردن و ره واج پین دانی زمانی
کوردیی به هۆی هونه ری (په خشان) و به تاییه تیش کوردیی په تییه وه.

ئەز وەكو وردبوومەتەو، دەبینم بیکەمیان چ نامەییکی کوردی تیدا نییە، بەلام دووهم وەك توند توند بەرۆکی (پەخشان)ی گرتوو، هیندە پەرۆشی (نامە) نەبوو.

ئەوی دیارە، لە سەرەتادا، کەسی سۆن Soane؛ (دوو پرسیار)ی بەشێوی (نامە) بەرەو پرووی ئایبناسەکان و داوای وەلامی کردوو کە دراوێتەو؛ دواتریش لە (سکالا) نامە هونەرانی کە (کوردیی / مستەفا ساییب) پترچ نامەییکی دی نایەتە بەرچا.

داخۆ بۆچی؟ کە سۆن لە ئەو قۆناغە پێشکەوتووێت رۆژنامە نووسیدا و لە گوتاری (نووسینی کوردیی) دا گوتووشیەتی؛ (ئینجا کە وایو، تو، ئەم کاغەزە کە بۆ کوردی دەنێری، جارێ بە کوردیی بینووسە)، کە ئەم قەسە یەیشی بە لێگە پەرۆشییە بۆ (نامەکاری کوردیی) و وێراش رۆژنامە کە بە تەمەنترین و ریکترین رۆژنامە ی حەوتۆیی کوردیی و بەربلاو بوو.

پاستییە کە وەلامی هەرە راستی ئەو پرسیارە، هەر ئەو یە کە - وەکوو لیم گوتوو - نیتوێراو مەبەستە گەورە کە؛ (پەخشان) و چەسپاندنی لە نیتو خۆتێندەواراندا، لە سەر وو بایبەخ دان بە (نامە) وە داناو کە دەبوو بە (پەخشان)ی جوۆر بە جوۆر بۆی تی بکۆشیت و رێگە ی بۆ تەخت و خۆش بکات وەك لە گوتاری ئامازە بۆ کرادا گوتوویەتی: (ئەمانە کە ئەمۆ کوردی دەنووسن، دەتوانم بلیم ۳ سالّ لەمەو پێش دوو دێریان بە تەواویی بە کوردیی نە دەنووسی و پێشیان دەخۆتێندرایەو!) کە بێ گومان ئەم گوتوبە ی بەشێوەییکی گشتیی گێراو تەو.

وەکو لە رابوردووشدا ئامازەم بۆ بیبەرەو ریبی هاو لە کە ی سۆن؛ جی. ئیم. لیز G.M.Less کرد، ئەو چەند بە زۆر، نووسین و بلاو کردنەو ی کوردیی سەپاندوو، ئەو هەش و زبیرەکانە، سێ جار (پرسیارنامە) ی بەرەو پرووی مەلا زاناکان کردوو تەو کە لە لایبیکەو ی پیتی سەلماندوون؛ کوردیی دەنووسیت و پیتووستە بینووسن! لە لایبیکییەو هەر بەو ئەلامەکانیانەو، رای گشتی دلتیا کردوو کە هەرچی تەواوتر و قەسە یی لە دژی کوردی نووسین بکرت، لافی پووچن و ئەو تە ئەو مەلا زانایانە خواو ند کیشی تاییە تی لە نیتو کۆمەلدا کوردیی دەنووسن و کوردیی نووسین و حەلالە و رەوانە، پێ و یستە و ئاسان و خۆشە.

ئەز لە ئێرەدا وینە ی دوو (پرسیارنامە) ی سۆن Soane و وەلامەکانیان تۆمار دەکەمەو کە بێ گومان کردووییکی (نامەکاری) ه و راستە و راست دەچیتە خانە ی (ئەدەبی نامە نووسینی کوردیی) ه.

نامەکاری رۆژنامە ی پێشکەوتن - سلیمانیی.

پ. ن؛ کە: ۱۲/۱/۱۲

[سۆن Soane — قازیبی سلیمانیی] (۲۵۱)

[۱۴/۱۰/۱۹۲۰ز]

پرسیاریکە لە قازیبی ئەفەندی

دوو رۆژ لە مەو بەر بە بەر دەمی چایخانە ییکدا بە ئوتومبیل رابوردم، تەماشام کرد دوو کەس دانیشتون (ئەسکەمیل) یاری دەکەن.

چایچیە کەم بانگ کرد وتم؛ ئەمە چی دەکەن؟ وتی: ئەفەندی ئەمە قوما نییە لە سەر دوو پیاڵە چای وا دەکەن - لەکن خۆی وای دەزانی کە جواییکی چاکى داومەو - بەلام من قەسە ییکى کەم هە یە... دەلیم: ئەو یاریانە لە سەر پارە یا چای بێ، یاخو لە سەر هەچ شتیکی تر بیت؛ قوما، فەرقتیکیان لە نیتو نییە.

لە (قرآن) ی مەجیددا بێژراو ک «و یستلونک عن الخمر والمیسر قل فیھما اثم کبیر ومنافع للناس و اثمهما اکبر من نفعهما» (۲۵۲) یە عنی «لە تۆ دە پرسن لە مە ی و قوما، بلی ئەو دوانە زبانی گەورە و قازانجی هە یە بەلام زبانیان زۆرتەر لە قازانجیان!».

دیسان فەرمووراو: «و انما یريدُ الشیطان أن یوقعَ بینکم العداوة والبغضاء فی الخمر والمیسر ویصدکم عن ذکر اللہ وعن الصلوة». یە عنی «جگە لە مە نییە کە شەیتان دە یووت لە ناوتان دوزمنی و رەق بخاتن بە مە ی و قوما و ئیو بە نیلێتەو لە زبیری خوا و لە نوێژ!».

لە مە زیاتر نازانم. حەز دەکەم لە قازیبی ئەفەندییەو جواب بدیتەو. / تەواو

سۆن

پ. ن؛ کە: ۱۳/۱/۱۳

[قازیبی سلیمانیی ئەحمەد موختار — سۆن Soane] (۲۵۳)

[۲۴/۱۰/۱۹۲۰ز]

[سلیمانیی]

جواب بۆ حاکمی عالی جەناب

لە ژمارە بیست و پینجەمی نوسخە ی (پێشکەوتن) دا لە بیاناتی جەنابی حاکمەو

زانرا که لهم رۆژانهدا بێکیکی عهززی کردوو که (ئهسکه میل) و یاری کردن له سهه
چاوی، قوماڕ نییه.

ئهگه چای جهنابی حاکم ئه و قسه یه ی لا مهقبوول نهبووه و مووافیقی نهفسولته مر ئه و
قسه یه ی رهد کردوو تهوه، فهقهت ئارهزووی فهرموو له منبشهوه جوابی بدرتتهوه. منبش
ئه لیم؛ ههه که سهی لای وایی یاری کردن له سهه چای قوماڕ نییه، تی نهگه بشتوو. دیاره
ئه و که سه مهعنا ی قوماڕ نازانی بوین ئه و چایه له و چایخانه یه دا به حه لال تی دهگا. له بهر
ئه مه لازمه مهعنا ی قوماڕی بو به یان بکه م.

سه ییدی شهریف (جهه رجانبی) عه لیه ی رهحمه، له کتیبی (تهعریفات) دا، تهعریفی
قوماڕ وا دهکا؛ (ئهلقوماڕ و فی لهعیبی زه مانینا، کوللو لهعین یه شته ریتو فیهی غالیبه ن
مینه لموته غالیبه ن، شه یئون مینه له غلوب. / القمار فی لعب زماننا کل لعب یشرط فیه
غالباً من المتغالبین شیء من المغلوب».

یهعنی؛ قوماڕ له یاری کردنی زه ماننی ئیمه دا هه ر یاریبه که که زۆر تر جار شه رتی تیا
بکری له ته ره ف ئه و دوو که سه وه که هه ر بێکیکیان ئه به وئ خۆی ببیاته وه چشتیک له و
که سه که ئه بدۆرینتی.

خۆ دیاره پیاله بیک چای یان فنجانیک قاوه و هه تا تاچه جیگاره بیکیش چشتیکه.
که وا بوو هه ر یاریبه که شه رتی چشتیک تیا بکری، قوماړه.

تهفسیری (به یزای / البیظاوی) له به حسی ئایه تی شه رفیه ی «یسئلونک عن الخمر
والمیسر...» و له شه رحی له فزی (مه یسه ر) دا، ئه فه رموئ؛ «سومییه بیلقومار لیئه نه نه هو
ئه خه زه ماله لغه یری بیوسرین! / سُمِيَّ به القمار لانه اخذ مال الغير بیسرا!».

یهعنی؛ نیویراوه قوماړ به مه یسه ری، چونکه قوماړ وه رگرتنی مائی بیکیک تیه
به سه هلی.

خۆ دیاره مأل هه ر پاره نییه، هه روه کو پاره ماله، پیاله چای و یا فنجانیک قاوه و
هه تا تاچه جیگاره بیکیش ماله.

ئایه تی شه رفیه؛ «انما یرید الشیطان ان یوقع بینکم العداوه والبغضاء فی الخمر
والمیسر...» که جهنابی حاکم له و نوسخه یه دا به یان و مهعنا شی به کوردیبه کی باش ئیزاح
فهرموو بوو؛ خۆ پاراستن له مه ی و قوماړ، نه سیحه تیک گه وره یه.

ئومیدم وایه که ئه هالی کیرام لهم چشتانه که گونا ه و زیانیان بو دین و دنیا هه یه و که م

و زۆریان فهرقی نییه، خۆیان بپارین. / تهواو

قازی سلیمانیه

ئهحمه د موختار

پ. ن؛ که: ۱۴/۲/۱۲

(سۆن Soane — قازی و عوله ماکانی سلیمانیه) [۲۵۴]

[۱۹۲۰ / ۱۱ / ۲۵ ز]

[سلیمانیه]

(ته لاق)

له به عدا ده وه نو سراوه که به (حه نه فی) ژن به هیچ کلۆجیک ناتوانی ته لاقی خۆی له
میردی به سه ندیت با میرده که ی ئیجازه یی نه دا، یا میرده که نابوت بوو بئ؛ ژن چاره ی
نییه.

ئه گه ر میردیک غائب بی و به عه قل و زه ین دیاری بئ که مردوو، دیسان هه تا چه ند
سالییک ژنه که رستگار نابی.

له شه ره وه هه تا ئیستا ئه مه له سه ر هه نی ژن زۆر گرانی و ره قی نواندوو، چونکه زۆری
وا، میردیان له شه ردا کوژرابوو وه شایه د نه بوو که بیی به رستگاری ژنه که. به لام لای
(حه نه لی) و (مالیکی) میردیک چ له حازر نه بوونی یا له نه بوونی یا خو له نه ویستنی
ئیداره ی ژنه که نه گه بییت، ژنه که ده توانی ته لاق به سه ندیت.

له بهر ئه م تی وردبوونه وه یه له ۲۳ ی ره بیعولته وه لی ۱۳۳۴ شیخولئیسلامی
ئه ستانبوول له گه ل قوبوول کردنی سولتاندا فه توای داوه که قازیبه کان ئه م نوقته یه ی
(حه نه لی) یه به جه واز بزنان، ئیستا (مه جلیسی ته میزی شه رعی) دایان ناوه که ئیراده ی
سولتان بو ئه مه له عیراق ره وایی.

له بهر ئه وه له عیراق به م ره نگه داده نریت، چونکه ئه هالی کوردستان (حه نفه یی) نین،
خواهیش له جهنابی قازی و عوله ماکانی تر ده که م ئه گه ر ئیرادیان بو به جی هیتانی ئه م
نوقته یه هه یه، به فرموون و ئیراده یان بنوین. / تهواو

حاکمی سیاسی

میجه رسۆن

جواب بۆ حوزووری حاکمی سیاسی

له سه ره ئه مری جه نابی حاکم موزاکه ره و موراجه عه ی کتیبمان کرد، ئه سه ح له مه زه به یی (شافیعی) دا ئه مه ته؛ ئه و ژنانه که میردیان بی سه روشین و نازانری چیان لی هاتووه و ئیسه بابی عه جزی میردیان له نه فه قه بۆ ناکری، فه سخی نی کاحیان ناکری و چاره ی تریان نییه ئه مه نه بی که مردنی میردیان یا به شاهید یا له پاش موده ی یه ئس به حوکمی قازی ته حه ققوق بکا، ئه و وه خته بۆ یان هه یه شوو بکه ن و ئیمه که (شافیعی) ن بۆ مان دروست نییه به غه یری ئه سه ح مه زه به یی خۆ مان، فه توا بده ی ن.

موده پریس	موده پریس	موفتی پیشوو	قازیبی سلیمانیه
حسین	باباعه لی	عه بدولعه زیز	ئه حمه د موختار
موده پریس	موده پریس	موده پریس	
سه بیید ئه حمه د	عومه ر	جه لالو ددین	

[ته واو]

سکالا

ده میکه پیوه م ئه م دیرانه ره ش بکه مه وه! ئه مه هاواری دلکی برینداره... ئه مه خویناوی جه رگیکی به ناسۆر که وتووه... ئه مه وه که ئه وه وایه که قه تماغه ی برینیک هه لکۆلی. وه که ئه وه وایه کونی کویره وه بووی برین به نه شته ره هه لدرپی.

ئیسنا که ئه یلیم؛ دلیم تک تک خوین ئه پالیوی... ئه و خویره ی دلّه دیته سه ره نووکی قه له مه که م، منیش تا بکش، له لووتی قه له مم به ربیته وه، به سه ره قاقه زیا ئه ریژم. هه یج نه بی به رچاوی دلکی ئه که وی؛ نازایی و به جه رگی من ئه زانی! هه یج نه بی دوو که س ئه لی: ئه شه مبیلا خوینی خۆی چاک رشتووه.

ئه وه تی له م رپییه وه ئه رۆم؛ هاو رپییکم هه یه. وه ختی که وقه سه ره تای ئه م رپییه، قاج و قولم به ییکدا ئه هات، جی پیتی خۆم بۆ نه ئه دۆزرایه وه، هه موو وه ختی له خه زانا بووم... رپییک وه که شه ویکی ده یجوور، تاریک! وه که رۆژیکی درێژ له تاریکییدا... په لم بۆ پیشه وه کوتا، شتییکم هاته به ره ل، به هیوا ی ئه مه ی خۆمی بی راگیر که م، پالی پیوه بده م، تونگ تونگ گرتم.

نزیک سالی له مه و بییش من بۆ ئه و ری لی برییه م، ری پیشانده رییکم دۆزییه وه، باشم دۆزییه وه، چاکم هه لبرارد. ئه توانم بلیم که ئینسان له ئاوینه شدا تارمایی خۆی وا بده ی ناکا! ئه و، ئه وه نده به رز بوو، ئه وه نده ورد بوو، قه ت نه یئه گه یشتمی. زاتی، له رۆژی هه وه له وه من خست بوومه دلّی خۆمه وه که قه ت ناچه ئه و، وه که ئه وم لی نایه، نایگه می، تۆزی پیتی ناشیلیم، له ده شتی کاکی به کاکی به رزیی و رووناکییدا وه که سیبه ری خۆم، هه موو وه ختی له پیشمه وه بوو، به لام من به هیوا ی ئه وه نه بووم، ئه وم لی بیته ده ری! بۆ من هه روا چاک بوو که کردم؛ لاسایی ئه وم کرده وه شوین پیتی ئه وم هه لگرت... دوور و نزیک دوا ی که وتم! ئه گه ر بشلین نه ناس نه بوو، ناسیاوی بوو که هه یج وه ختی باوک له گه ل نه وه ی خۆی وا رنایه ت!

له به نیکی زۆر که مدا و امان جووت گرت بوو، وا به ییکه وه لکا بووین، به هه یج کلۆجی جوئی بوونه وه مان نه بوو. (۲۵۹)

دوو گیان؛ دوو دلّ له له شیکدا... ئاخ سه د خۆزگه م به وسایه؛ من ده م بووم و ئه و زه مان. من له ش بووم و ئه و چاکی. من؛ من بووم، ئه و من. ئه و ئه بوو، من ئه و!

ئه وسا وام ئه هاته به رچاو که هه یج وه ختی، هه یج شتی، به هه یج ته حرئ، له هه یج جیتییک، له هه یج کویتییک، جویمان ناکاته وه، لیکنمان نابری.

خۆشه ویستی به هه موو پرپی مانایه وه، من و ئه و بووین [برایه تی!] به هه موو ته واوی مانایه وه، من و ئه و بووین.

پاک هه ر خوایه! من، ئه وسا ئه مم به شتیکی زل نه ئه زانی. ئه موت: ئه مه شتییکه بۆ هه موو که سی وایه! ئه مبیست، به ربای گویم ئه که وت که زۆر که س به غیبللی به من و ئه و

هاتوو، سهریان لهم بیکیه تییهی من و ئەو سېرماوه! زۆر کەس بەهەموو تەحریری خەریک بوون گۆلۆلەیی شین بخەنە مەعبیتمان، بمانتالۆزیتن. من وام بەدلا ئەهات کە قەت نابێ دلی من، یان دلی ئەو، قەسە کەسی کە ی تیا ناگونجی! وام ئەزانی کە تا ئەو ئەو بێ، دلی وەک ئاویتە لە ئاقارم، بێ ژەنگ ئەبێ، وەک شووشە بێ تۆز ئەبێ.

بەلێ منیش ئەزانم دڵ وەک شووشە وایە، بەپەلە پیتکە پیتکە ئێشکێ. بەلام خوا ئاگای لە هەموو شتیکە، هیچ وەختێ من دەست و ئەمۆستم نەبزاوتوو... نەک بەرد، هیچ شتیکێ رەقم لە دەست نەبۆتەوه! ئەو شووشە دڵ، من نەم شکاندوو... چونکە ئەگەر بمشکاندایە لە عاستی خۆم ئەزرنگایەوه. ئەو ئاویتە دڵم ژەنگاوی نەکردوو؛ ئاویک، چلپاویکم پیا هەلنەبژاندوو... چونکە ئەگەر تەنۆکی ئاوم هەلبدایە، ژێر خۆم تەر ئەکرد. لەبەر ئەمە، زۆر چاک رووناکە کە بەبەردی لاغییە شکاوه، بەقەسە وێڵ بووه.

حاشا... حاشا! ئیستاش مردنی خۆم پێ خۆشترە لە شکاندنی ئەو دڵ! دڵ شکاندن لای من، بەمەزەبی من؛ پیاوکوشتنە، خراپەکردنە. بەلام ئەلێن چی لەگەڵ ئەم عاسمانە چەوتە کە کەچ و کورووچی خستە شتیک، پێچی مێزەریکی پێ ئەچی... کە ویستی خۆی لێڵ و تاریک کا، بەقەد کونی دەرزیبەک شینایی تیا ناهێلتەوه!

مردن؛ بەلێ مردن، مردن چییە؟ سپیەردراویکە لیت وەرئەگرنەوه... گیانیکی لیت ئەسیننەوه، چونکە لە رۆژیکەوه پێ ئەنیستە دنیا، ئەوەت لەبەر کردوو، ئەزانی، لە پێش چاوتە، هەموو وەختی بۆی گورجی!

گەلێ کەس کە ئیمانیا قایمتر بێ، هیچ لایان ناخۆش نییە، بەلکو ئەو یان لا ناخۆشە کە ئەم چەند رۆژەیی دنیا یان دەرنگ بەسەر ئەچی! بەلام، تۆ وەرە... شتیک بەهەول و تەقەللا بیکێ زۆر پێک بەیتێ، خۆشەویستیەک لە دلتا بووبێ بەمۆر، بەهەموو رەگی لەشتا بلابوو بیتەوه و چیشتی بێنی و لایشت وایێ کە بەو خۆشەویستیەوه، بەو خۆشییەوه داتنەپۆشن، بەگەلت ئەسپێرن، کەچی کۆتوپر لە هەمووی بیتەوه، بێ بەش دەرچی، لە نەشەت دەن!! جا ئەمە لەوه ئەچی کە بیکێ لە ناو گۆما گوم بووبێ، نوqm بووبێ، تەنگەنەفەس بووبێ، سەر لە ئا و دەرھیتێ، دەمی دوولەت داچەقێتێ، خەریک بێ هەناسە بیکێ پر بەدڵ بدا، لە پر چەپۆکی بەتەپلی سەریا بدەن، نوqmی کەن، ئیتر سەر دەرەهیتەوه، بخنکی!

بەزانستی من وایە! لە هەموو شتێ گرانتر و بەئەرک و عەزبەتتر، گرتنی دلیکە! بیکێ کە توانی دلیکی گرتە مست و نەبگوشیی و لە دەستی دەرەکرد، هەموو شتیکێ لە

دەست یەت! تەبیریک ئەو نەدی گرتنی گرانی، لە دەستگرتنی دوو ئەو نەدی گرانترە، چونکە لە ریتدا هەبە، ئەو تەبیرە لە ترسی راکردنی، بۆ تونگ گرتنی ئەو نەدی بیوشی، مرداری بکەیتەوه!

فەرهاد کە ئەلێن کیتی هەلکەندوو، ئەو دەبیم هیچ لە لا گران نییە، بەلکو ئەو دەبیم لا خۆشترە و کە دلی شیرین و زەوت کرد و لە پاش خۆی نەبژیاندوو.

ناخ! سا چی بکەم؟ من ئەگەر بلێم خەلە تاوم، وای نییە، چونکە ئەو بەینە کە وامنەزانی دلم لای ئەو و ئەو دلی لای من، هیچ بەخەلە تا نەچوو بووم. ئەو دەی من بووم و ئەو بوو، سەرزاری نەبوو... بەلام نازانم چی قەوما؟ چیم لە دەست تراز؟ وای نابینم کە بوو!! گۆراوم یەتە پێش چا... بەلام خوا بکا من خەلەت بم!

هەیی هەیی! دڵ ئاویتە دڵ. ئیستاش من هەموو سووچ و قوژنیکی دلی خۆم چا و لیبە. ئەبینم هیشتا تاریکی بەسەر چاوی دلمانە هاتوو. هەر ئەو دوغایە ئەکەم خوا بکا دلی من خەلەت بێ!

توخوا! توبیت و خوا! پێم بلێ، راست بڕۆ، لە روودا مەمیتە، شەرم لە رۆژانی رابوردوو مەکە، هیچ ئەو خۆشەویستیە جارێ نەبیتە گرتی سەر زمانت!

من، من!! ناخ لال بووم، چی بکەم، چی بلێم؟ ئەترسم من چاکی بۆ چووم! یا رەبیبی، سا تۆ بکە وای نەبێ کە من ئەیلیم: تۆ بەشقی خوا پێم بلێ، من، هیچ کورتی و ناتەواوییەکم لە رووی تۆدا، لە [برایەتیدا] بووه؟

ئۆف مەیلێ، تو گیانی هەموو خۆشەویستیکت!

ئۆخەیی خوایه! (نە، نە!); ئەمە لە زمانی تو بیت و بەریتەوه؟

ئەمە من وتم، تۆ خۆت بیلێ، بەزمانتا بیت، باوەر بکەم! دەبلی هەر وەک جارێ! ئەگەر وای نییە مەیلێ، بێ دەنگ بە! دەم کۆت بە!

زۆربیش بەعەزەر تەو دەم بیزانم، تی بگەم... بەلام بێ دەنگ بی، جوایش نەدەیتەوه، من ئەوا تی ئەگەم، دان بە جەرگما ئەنیم؛ ئەگەر مەرەمەت بفرموی کورتی و ناتەواوییەکم، یا ناتەواوییەکانم بیت و بیژمیرت زۆر پێ خۆشحال ئەبم، بەشکم ئەمە دنیا یە، ئەگەر دلم بۆ بیکتیکی کە ی لێ دابوو، بێ سروەیی بکەم!

کوردیی

ئەگەر (پیشکەوتن - سلیمانی) لە قۆناغی سۆن Soane ی پیشکەوتوودا، لە ئەو پتر خووی ئەدابیته (نامە ی کوردی)، داخۆ رۆژنامە نووسی سەر بە خۆ و ئازادی کورد؛ (بانگی کوردستان) و (رۆژی کوردستان) و (بانگی حق) و (ئومیدی ئیستقلال) و دوایی رۆژنامە ی حوکومەتی (ژیانەو) چۆن رەفتاریان کردوو؟

راستیە کە ی (بانگی کوردستان) ی سەر بە خۆی مستەفا پاشا یا مەلکی، تا دامەزاندنی دوویم حوکومەتی کوردستان - مەلیک مەحمودی بیکەم - ھەر بەتەنی (بیک نامە ی کوردی) و (نامە ی بیکە فارسی) کە سیکە ناسراوی بلاو کردوو تەو کە محەمەد ئەمین زەکییە! (۲۶۰)

وردبوو ئەو لە ئەم دوو نامە (زمان جوتیە) دیسان ھەر بارە سەختە کە ی خۆیندە واری کوردی کارتییچووی بیانی دەسەلمینتەو، چ لە رووی زمانەو، چ لە رووی داریشتەو. ھەر ئەمەش جەخت بۆ سەرەتای رەوتی کاروانی (ئەدەبی نامە نووسینی کوردی) دەکات، بەلام ھەر ئەو نامە کوردییە - دوای سکالا کە ی کوردی - دوویم بەلگە ی ھەلکەوتنی (نامە ی کەسی / کۆمەڵی) یە کە مەبەستە کە ی جوتیە لە گەڵ مەبەستە کانی (نامە کاری) نیو رۆژنامە نووسی سالانی ۱۸۹۸ز - ۱۹۲۰ز، ئەوانە ی و پیرای ھاو دەنگییان لە گەڵ راپەڕینی سیاسی و نەتەوایی و رۆژنامە نووسی کوردی، مەبەستیکی (سیاسی و رۆشنیری) گشتیان ھەبوو، چ بۆ بەرھەلستی داگیرکەران و ھینانە دی مافە کانی گەل کە تا فەرماشتە کانی خوا و پەیا مەبەر، ئامۆژگاری و رەخنە گیری شاعیرە نیشتمانپەرورە کانیان - بۆ سەلماندن - ھیناوە تەو، چ بۆ بووژاندنەو ی زمانی کوردی و چاککردنی، چ بۆ بلاوکردنەو ی خۆیندە واری کوردی و ئاوەدانکردنەو ی قوتابخانە و رەواج پیدانی خۆیندە کوردی و ھەموویشیان (پەخشان) ی ئاسایی دوور لە کردەو ی بیکە ھونەرانی بیر و قەلەمیان، بە کاربردوو!

و پیرا، دوای دامەزاندنی دوویم حوکومەتی کوردستان، ھەر (بانگی کوردستان) ھەنگاوێکی دی بەرامبەر (نامە ی کوردی) ناو کە بە ھۆی گۆڕینی بارە سیاسیە کەو، لە لاییکەو ھە چەند (نامە ی بیکە رەسمی) خۆمالی بۆ بیکەم جار لە مێژوو دا، ھەر ھەھا (نامە / مەزبەتە) بیکە کۆمەڵی مامۆستای قوتابخانە کانی سلیمانی بلاو کردوو تەو.

رۆژنامە ی زمانحالی دوویم حوکومەتی کوردستان؛ (رۆژی کوردستان) یش، وئ دەچیت لە بەر بارە سیاسیە ناسکە کە، ھەر پەرۆشی بلاوکردنەو ی (نامە ی رەسمی) بوو، بۆ بیکە لە چ ژمارە بیکەدا (نامە ی کەسی) بلاو نە کردوو تەو، مەگەر ئەو (بروسکە نامانە)

بە کوردی کراوانە ی حەفیدزادە ی مەلیک نەبیت کە بە (تورکی) بەرەو رووی (سەمکۆی شکاک) و (سەبید تەھا) ی شەمەدینی کردوو تەو! (۲۶۱) جیکە ی روون کردنەو شە، برووسکە نامە زووتر لە (پیشکەوتن - سلیمانی) و (بانگی کوردستان) دا ھەلکەوتوو! رۆژنامە ی (بانگی حق) ی شوڕشیش، لە دوو ژمارە چاپ کراوە کەیدا، چ نامە بیکە پیتوہ دبار نییە، بەلام (ئومیدی ئیستقلال) ی دوای خۆی و زمانحالی سببەم حوکومەتی کوردستان، - ھیندە ی زۆریە ژمارە کانی لە لا ھەبە - چەند نامە و بریارنامە بیکە مەلیکی کوردستان و سەرۆک - وەزیر - ی نیوخوا تیدا ھەبە! بەلام لە ئەو ژمارانە ی بەردەستەدا، نامە ی کەسی تایبەتیم بەرچا و نەکەوتوو! (۲۶۲)

ئەز - وەک وینە ی نامە ی رەسمی لە بەشی خۆیدا دەنوینم - لە ئێرەدا پیت چاکە، کە لە (بانگی کوردستان) و (ئومیدی ئیستقلال) ھەو وینە ی (نامە ی کەسی) و (مەزبەتە نامە) و وینە ی نامە - سیاسیە کە - ی شیخ محەمەد غەربی سەرۆکی نیوخوا بنوینم کە ئەمەن:

نامە ی کوردی رۆژنامە ی (بانگی کوردستان)

پ. ن؛ کە: ۱۷/۱/۱۵

[محەمەد ئەمین زەکی — پیشکەوتن - سلیمانی / مستەفا پاشا یامەلکی]

[— / — / ۱۹۲۲ز]

[ئەستەنبول]

... (۲۶۴)

ئەمانەوئ بە واسیتە ی ئیوہو مەسئەلە بیکە زۆر گەرە عەرزى ھەمشەھریبە کانی خۆمان بکەین.

زۆر ئومیدمان ھەبوو کە ئەم ئیشە لە پیش موراجەعەتی ئیمەدا، لە تەرەف (پیشکەوتن) بەیان و تەعقیب بکریت؛ فەقەت وا ئەسەف تا ئیستا لەم خوسوسەو ھیچ شتی کمان نەدی و بەتەببەت مۆتەسسیر بووین و ئەم موراجەعەتەمان نەتیجە ی ئەم تەئەسسوراتە یە.

مەعلوومی ئیوہیە کە قسمی کوللی زابتان و مەئموورینی عیراق؛ لە حەری عومومیییدا، بۆ تەرەفی قافقاس و حەلەب و ئەم لا و ئەولای فری دران. بەعزیکیان تەلەف بوون و قیسمیکیان مانەو و قیسمیکی کە؛ زۆر کەمیان بەساغی نەجاتیان بوو.

ئىستى، ئەوانىي كە ئەجەلبان نەھاتبوو، وە كە نەمردبوون، لە ئىردە!؛ لە ئەستەنبوولدا، غەرب و بى كەس، موحتاج و پەرتىشان ماونەتەو. لىرە نە كەس رەحم بەحالبان دەكا و نە ئىوھ لەوئى فىكرى لە ئەمانە دەكەنەو.

ئەم حالە هېچ شوبهەى نبىه كە خىلافى رەزاي خودا و پىغەمبەر و مونافى حەمىيەت و غىرەتى ئەھلى وەتەن، با خوسوس ئەم فەقيرانە كە عومدەى مونەوویرانى ئەھلى وەتەن.

لازمە فىكر بکەینەو؛ كە لە مووددەتى چەند سالدا پى گەيشتون؟ ئايا لەسەر ھەمووتان فەرزانىيە، كە چارەبىتيان بۆ بدۆزنەو كە بيانگەبىتن بۆ وەتەنى خوڤان؟

بى شوبهە، ئەمانە، بۆ مەملەكەت، عونوسرىكى لازم و موفيدن و هېچ كەس لە خزمەتى ئەمانە ئىستىغنا ناكات. ئەگەر بىنا لەسەر ناوى غەزەتەكەتان، بەراستى فىكر و ئارەزووى (پىشكەوتن)تان ھەبە، بەتەواوى موحتاجى خزمەتى ئەمانە، وە ئىللا تەھلوکەى پاش كەوتن بۆ وەتەن مەوجودە، حەتتا ناقابىلى ئىحتىنا بە!

لە ئەم خوسوسەو، بۆ ھەموو لايىك نووسراو، با خوسوس بۆ (مەندووبى سامى) كە لە بەغدایە، موراجەتەتى پى كراو. (۲۶۵)

ئەزانىن لە ھەموو لايىكەو، غىرەت بۆ نەجات بوونمان دەكەن، فەقەت لەسەر رۆژنامەى (پىشكەوتن)يش، فەرزى عەینە كە سەرفى ھىمەت و غىرەت بكا، چونكە ئەم فەلاکەت زەدەگانە كە لىرە كەوتوونەو، زۆربان خەلقى سلیمانىيە و هېچ شوبهە نبىه، ئەھلى سلیمانىيە و ئەترافى كە بەسەلابەتى دین و غىرەتى وەتەنى و ھەمشوھرىيەتى مەشھورن، لە ھەموو لايىك زبازدەن، سەماحت و جوانمەردىي پىشان دەدەن و بەقەدر حالى خوڤان، ھەرچەندى مومكەن بو، بەسورەت بۆ ئەمانە (ئىعانەبىك) گرد بکەنەو، بەناوى ئىمەو كە لە تەرەف ئەوانە بۆ ئەستەنبوولى ئەننن! وە ئىنشا اللە لە ساىهەى غىرەت و حەمىيەتى ئەھلى وەتەنەو، ئەم فەقيرانە لىرە رستگار دەبن و بەخزم و ئەقربابى خوڤان شاد ئەبنەو.

باقى توفىق لە خودا، غىرەت لە ئىوھ!

[ئىتوى ئىمزاكان]

- ۱- زەھاوئى زادە - بوزباشى
- ۲- سابىت بەگ زادە - نوورى
- ۳- ئالوسى زادە ئىبراھىم - تەبىب
- ۴- مستەفا كامىل - بىكباشى ئەركان حەرب

۵- حاجى عەبدوپرەحمان باپىرزادە محەمەد

۶- ئەمىن - بىكباشى ئەركان حەرب

[تەواو] (۲۶۶)

پ. ن؛ كە: ۱۸/۱/۱۶

[كۆمەللى ماموستاي قوتابخانەكانى سلیمانىيە - ریاسەت / وەزارەتى مەعارىفى

كوردسانى باشوور] (۲۶۷)

[۱۹۲۲/۱۱/ز]

[سلیمانىيە]

بۆ مەقامى رىياسەتى مەعارىفى تەقدىم (۲۶۸)

بەواسىتەى تەسدىقى تەشكىلاتى تازەى مەعارىفەو، حىسسسىكى عولوبى كە حەزرتى حوكمدارى كوردستان (دامەشەوكەتوھو) دەرھق بەمەكاتىب لوتفەن و تەنەزولەن ئىبرازى فەرموو، حەقىقەت مافەوقى ھەموو حىسسسىكى عالىيە.

ئەمرۆ لە ساىهەى ئىرادەى و فەرمانى ئەعلالەزەرتى حوكمدارەو، تەشكىلاتى مەكاتىب، مووافىقى ئوسوول و ىنىزامى مەعارىف، جىگايان و تەرتىباتى تازەيان، سزادارى تەقدىرە، بىلخاسە ئىنتىخابى رەفىق حىلمىي ئەفەندى كە لە ئىقتىدار و فەعالىيەتى وەتەنپەرورەيدا، مەعلومى ھەموو مىللەتى كوردە؛ موجىبى تەقدىر و شوكرانى كافەى ھەيتەتى تەعلىمىيە. لە ساىهەى مودىر موومائىلپتەھو، لە زەرەفى ئەم چەند رۆژەدا لە مەكتەب نىزام و ئىنتىزام تەحسین و تەربىيە بەفەعالىيەت و فىداكارىيەكى تام، ئىبراز دەكرى. عومومەن لە مووما ئىلپتەھ رازىي و لە مودىرپتەھتى خوڤان. ئىقتىدارىشى مەعلومى ھەموو لايىكمانە. بىنا عەلپتەھ بەواسىتەى مەقامى سامىيەو بۆ خاكپاي حەزرتى حوكمدارى ئەعزەم رەفعى تەشەككوراتى ناچىزانە دەكەبن، ئەفەندەم.

[ئىمزاكان]

موعەللم ئىعدادىي مەحمودىي	كەزا	كەزا	كەزا
سالىح رەفەت	سەعید سدىقى	زىوەر	ئەحمەد حەمدىي
موعەللىمى ئىعدادى مەحمودىي	موعەللىمى ئىعدادى مەحمودىي	كەزا	
محەمەد رەمزى	سەعید ئەدىب	محەمەد محەمەد زوھدىي	

موعه‌للیمی روشدییه‌ی قادریه	موعه‌للیمی روشدییه‌ی قادریه	که‌زا
سه‌عید زه‌کی	عه‌بدولعه‌زیز عوسمان	عه‌بدولعه‌زیز
موعه‌للیمی ئیبتیدائی ره‌ئووفیه	موعه‌للیمی ئیبتیدائییه‌ی ره‌ئووفیه	موعه‌للیمی ئیبتیدائییه‌ی له‌تقیه
سه‌یید عاکیف	ئه‌حمه‌د	ئه‌حمه‌د حمیدی

[ته‌واو]

نامه‌ی کوردی رۆژنامه‌ی (ئومیدی ئیستیقلال)

پ. ن: ۱۹/۱/۱۷

[غهریب / شیخ محمه‌د — ریبه‌ری ئومید ئیستیقلال / حسین نام] (۲۶۹)

[- / جیمادولئاخیر ۱۳۴۲ک / ۱۹۲۴ز]

بۆ جه‌نابی مودیری ئومیدی ئیستیقلال

له ۱۰ی کانوونی سانیی ۳۳۹ ته‌ئریخ و ۱۴ ژماره‌ی غه‌زه‌ته‌ی (ئومیدی ئیستیقلال) دا، چاوم پین كه‌وت، عه‌تف به‌غه‌زه‌ته‌ی (ستاره‌ی به‌یان / ستاره‌ی بیان) به‌یانتان فه‌رموه‌ه كه‌ حوكومه‌تی ئه‌نقه‌ره، قه‌رار داوه و به‌ره‌سمیی و خوسوسیی، بۆ ئیتران (حوكومه‌تی ئیترانی) و حوكومه‌تی ئیترانی له‌جیاتی حوكومه‌تی عوسمانی (حوكومه‌تی تورك) بنووسئ.

من كه‌ بیكیم له‌ ئه‌فرا دی ئیسلام، ئه‌م له‌فزه‌م زۆر پین ناخۆش بوو، چونكی ئه‌م حوكومه‌تی ئیسلامه، كه‌وت سه‌د سه‌له‌ به‌ناوی (عوسمانی) ناوبراوه و ئه‌برئ و ئه‌م له‌فزه‌ نه‌جیبه‌ی عوسمانییه‌یه مه‌حوو نه‌بووه‌ته‌وه و خیانه‌تیکی وایان له‌گه‌ل ئیسلامییه‌تدا نه‌کردوه كه‌ ببین به‌مووجیبی مه‌حمویییه‌تیان.

بینانه‌ن عه‌لییه‌ی ئه‌م له‌فزه‌ بۆ عومومی ئیسلام سووئ ته‌ئسیرتیکی زۆری هه‌یه! له‌ هه‌سه‌به‌ی سه‌داقه‌ت و دیانه‌ت ئه‌مه‌ عه‌رز ئه‌كه‌م؛ مادام حوكومه‌تی عوسمانی ناوی ته‌بدیل ئه‌كړئ، زاته‌ن ئه‌م حوكومه‌ته‌ ئیسلامیه‌ و به‌شه‌ره‌فی ئیسلامییه‌ته‌وه، به‌ره‌سمیی، هه‌ر به‌حوكومه‌تی ئیسلامییه‌ بنووسئ چاكه‌! (۲۷۰)

رجا ئه‌كه‌م له‌ مه‌تبوعات، ئه‌م ئیستیرحام نامه‌یه‌م ته‌بع به‌فهرموون!

ره‌ئیس داخیلییه

غهریب (۲۷۱)

[ته‌واو]

ئه‌گه‌ر ئه‌و ویتانه، ویتنه‌ی (نامه‌ی) ی نیو رۆژنامه‌نووسی ئازاد و خۆمالیی کوردین، داخۆ باری (نامه) له‌ تاکانی رۆژنامه‌نووسی رۆژگارانه‌کانی تیکه‌ل بوون - به‌زۆرداره‌کی - له‌گه‌ل مه‌مله‌که‌تی عیراقی عه‌ره‌ب، چۆن بوویت؛ هه‌لبه‌ت وه‌لامدانه‌وه‌ی ته‌واو، ده‌بیته‌ مه‌ودای سالانی ۱۹۲۵ز - ۱۹۵۸ز، بگرتته‌وه!

ئه‌ز - بۆ نه‌شێواندن باری مه‌به‌ستی کتێبه‌که‌ - پینوستی ده‌زانم، وه‌لامدانه‌وه‌که‌ شێوه‌بیکی گشتی هه‌بیته و بۆ ئه‌مه‌ش، له‌ لاییکه‌وه‌ بیکه‌م ویتنه‌ی رۆژنامه‌نووسی کوردیی رۆژگاری تیکه‌ل بوون، هه‌موو ژماره‌کانی (ژیانه‌وه‌) ی حوکومه‌تی / دوایی نیمچه حوکومه‌تی سه‌ر به‌شاره‌وانی سلیمانی و له‌ لاییکه‌ی دییه‌وه - له‌ ب: ۵ / ۱۵ - ویتنه‌ی (نامه‌کاری) بلاوکه‌راوه‌ی رۆژنامه و گوڤاره‌کانی دی، وه‌ک: (ژیان، زاری کرمانجی، رووناکی ژین، گه‌لاوێژ، ده‌نگی گیتی تازه، گوڤاری هه‌تاو) م وه‌رگرتوه‌ه كه‌ وه‌لامیکی زۆریان له‌ ئامێزدا هه‌یه.

ورردبوونه‌وه له‌ ئه‌و مه‌ودایه، رووناکی ئه‌وتۆ ده‌دات، هه‌ر له‌ (ژیانه‌وه‌) وه، ده‌روازیکی گه‌وره‌تر - به‌زه‌بری پیشکه‌وتنی خۆینده‌واری و دیسان به‌زه‌بری تیکه‌ل بوونه‌که - له‌ رووی (نامه‌کاری کوردی) دا کراوه‌ته‌وه و دوو ده‌سته‌ی ئاشکرا تین و تاویان پین دراوه.

ده‌سته‌ی سیاسه‌تکاران، له‌ نیوان ۱۹۲۵ز - ۱۹۳۰ز دا، بۆ ده‌نگ پین راگه‌یشتن و هۆشیاری و نیازی سیاسی - به‌چاک و خراپه‌وه - خه‌ریکی بوون! له‌ لاییکه‌ی دییه‌وه - هه‌ر له‌ ئه‌و مه‌ودایه و دواتر - ده‌سته‌ی رۆژنامه‌ئانان و نووسه‌ران و شاعیران و خۆینده‌واران، به‌مه‌به‌ستی بیروپرا گوڤینه‌وه‌ لیک حالی بوون و خزمه‌تی رۆشنییری، زمان و ئه‌ده‌بی کوردیی و به‌تایبه‌تی پیشخستنی هونه‌ری په‌خشانی کوردیی و (ئه‌ده‌بی نامه‌نوسین) ره‌نجیکی گه‌وره و دلسۆزانه‌یان داوه. دیاره، له‌ هه‌ردوو باردا، به‌تایبه‌تی له‌ دووه‌مدا، (ئه‌ده‌بی نامه‌نوسین) گه‌شتر بووه‌ته‌وه و ره‌واجی به‌هه‌یتر بووه.

راستییه‌که‌یشی، پیره‌مێردی وه‌ستای شیعر و په‌خشان و رۆژنامه، له‌ (ژیان - ۱۹۳۲ز) به‌دواوه، تا (ژین - ۱۹۳۹ز - ۱۹۵۰ز)، زه‌بریکی بیکجار گه‌وره و چاکی نواندوه‌ه چ بۆ پیشکه‌وتنی په‌خشان، چ بۆ نامه‌کاری خۆی و نووسه‌رانی دی. بۆ راستیش هه‌ر له‌ (ژیان - س ۱۹۳۲ز) دا (بیکه‌م نامه‌ی هونه‌رانه‌ی) (گوڤران) ی شاعیر و نووسه‌ری بلاوکه‌ردوه‌ته‌وه.

له‌ لاییکه‌ی دییه‌وه، هه‌ر له‌ ئه‌و رۆژگارانه‌وه، خۆی، به‌شێوه‌ی نامه‌کاری و بۆ خزمه‌تی رۆشنییری کوردیی، نامه‌بیکی زۆری له‌گه‌ل محمه‌د ئه‌مین زه‌کی میژوونوس،

ناره زوومه ندى نامه كارى، له گه ل چه ندين نووسه و شاعيرى دى گورپوه ته وه و بلاوى كرووه ته وه، چ له (ژيان)، چ له (ژين)، چ له روظنامه و گوڅارى ديدا.

له دواى ته و يشه وه، گوڅارى (گه لاويز) ته مه ن دريژ، هه به مه به ستي خزمه ت و پيشخستنې (په خشان) و باو كړدى (نامه كارى كوردى) بايه خيكي ديارى نواندووه، به پرا ده يتيك، هه له (ييكه م ژماره) به وه، (گوڅه ي: هه مانگه قاقه زيك) ي كړد بووه وه بو به رى هوښ و بېر و قه له مې نووسه ران. ته مه و پراى بلاو كړد نه وه ي بېر و پراى روظن بېرې و ته ده بې، به شپوه ي (نامه كارى) كه خېرا خېرا، شاعيران و نووسه ران پتوي خه ريك ده بوون و ته وه له نامېزي ده گرتن.

بو پراستېش، له هه مان گوڅه دا (گوران) ي شاعير و نووسه رى توانا، (په خشان نامه يتيك) ي بلاو كړد ووه ته وه كه و پراى ته وه ي نيوى لى ناوه (تاسه ي هاوده رد)، خو ي و ينه يتيكي نامه كار به!

ته ز، پتوب ستي ده بېنم - به ر له بلاو كړد نه وه ي نامه كانى: ژيانه وه؛ س ۱۹۲۵ ز - بېخه مه روو.

وينه ي نامه ي كوردى گوڅارى (گه لاويز)

پ. ن؛ كه: ۲۰ / ۱ / ۱۸

[بى نيمزا / گوران — براده رتيكى!!] (۲۷۲)

[- / - / ۱۹۳۹ ز]

برا

دوو دلې هاوده رد، دوو پارچه گوڅه ستي هه ژار بووېن... له كوڅيكا، پيكه وه ته ماننالا ن! هه رد و كمان ته ليسمې ژيان، ديوه ره شه كه ي پيشان دابووين. له عاسمانى هيوامانا، رووناكى نه بوو. ته ستي ره كزوله يتيك چييه، نه ته دره وشايه وه. دوو دل كه نيشانه ي مانيان، نازاريكى زور، لى دانتيكى سستي بى تين بوو.

نازانم به هو ي چ هه و لتيكه وه بوو، كه له شوپيكي كپ و چولا، له قوژبنتيكى بى دهنگى (سليمانى) دا، ييكد گير بوو بووېن؛ شه و روظي نازارى دريژمان پيكه وه، تاويك به نالين، تاويك به سكالالا تى ته په ران.

هه ي داخ!! و امان ته زانى كه له ده ربا ي كو لول ييدا ناخمان گرتوه، نيتي ر جيكه ي قوولتر نه ماوه تيبى كه وين!

وهك پيشه ي ناده ميزادى گه و جه، هيچ نر خى ته و نيعمه ته مان نه ته زانى كه له قولى مستمانا بوو! په نجهمان ته نيا سه ر جيكه ي نيش و نازار ته خست و ناوچاو و ژيانى خومان به له عننه ت نه كړد. نه ماننه زانى: روظي ك ته بى توله ي ژيان، به رچه پو كمان بدا؛ هه ربيكه به لا يتيكا ته فرو توو نامان كات!!

برا

به ته واويى، پروام هه يه، نيتستا توپش وهك من، له دنيا دا نيعمه تتيكى گه وره له ناو چاوى خوت بخوازيى؛ ته نيا پي ككه ي شتته وه مانه، كه ته وسا ته م پي ككه وه بوونه، دلى هيچ كاهان زور و كه م، ده ربه ستي نه بوو!

ناخ، چهن خوڅه دوو هاوده رد، له قوژبنتيكى كس و ماتا، سه رينين به سه رى بېكه وه، سكالاي نيش و ته نديشه ي خو بيان بكن! به لام ته فسوس، وهك منالتيكى ساوا، ته وسا زانيم چوله كه كه م زور جوانه كه له ده ستم فريى و له ثوقى ته ماوييدا چووه خوارى، نيتي ربيجگارى و ن بوو.

نيتستا؛ رهنكه مه نتيق و ليكدانه وه به كه لكى زبان پاراويى ناموژگاريكه رتيكى سارد و سپر بيت، رهنكه ناسان بيت، خه لى بلين؛ «پاش رابوردو، گريان بى سووده!»، به لام دلي ك كه به سا جا چزاوه، به م ده رمانانه فينك ته بيتته وه؟

هه يهو... هه يهو

[ته واو]

شايانى باسه - وهك له رابوردو دا ناماژم بو كړد - نامه نووسيني كوردى، له دواى سالى ۱۹۳۲ ز. هه روظ به روظ رووى له به كاربردى زمان و وشه و رسته ي بيگانه وه رده گيپرا و كوردى خو مالى، بگره كوردى په تي ره وانى به كار ده برد. و پرا نابيت ته و پراستيه فه راموښ بكرت كه خو ينده وه اره كانى په روه رده ي روظن بېرې و خو ينده وارى بېگانه، كه م و زور، خوويان به ته وه ته تواره كو نه وه گرت بوو، به لام ته وانيش - به زه برى پيشكه وتن - ناچار ده بوون كه به ره به ره خو بيان بكيشنه ريزى كوردى خو مالى به وه. به لگه ش - وهك له نامه كاندا زورن - محمه د ته مين زهكى و بگره پيره مي رد و خو شيه تى.

سى خاليش به راستى شايانى فه راموښ نه كړدن! يتيكيكيان ته وه يه، هه ر له ته و مه و دا په دا كه (با به ته كانى نامه كارى) به كاروبارى سياسى و پتريش به روظن بېرې

گشتیی و ئەدەبیاتەوه خەریک بووه - لەبەر دواکەوتویی باری کۆمەڵی - مخابن خودانە بابەتی (نامە ی ئەفینیی) ی، زۆر زۆر دەگمەن بووه، بگره (پەخشانی کوردی) ش - بەپێچەوانە ی شیعەرەوه - زۆر نزیک ی نەبوو تەوه!

هەر ئەم خالە دەمبات بۆ خالی دووهم؛ ئەو دیارده ناخۆلایه، که هەر (پیاوان) بە ئەدەبیات و بە تایبەتی بە (شیعر) و (پەخشان) هوه خەریک بوون و (نامە کاریی) ش هەر له ئەوان وهشاه تەوه و نیوهی کۆمەڵ؛ (ئافرهت) ی لی بەش بووه!

هەلبەت کۆتەکی گۆرهی زۆرداریی کۆمەڵی دواکەوتوو، (ئافرهت) ی له خویندەواریی و ئەدەبیات و بە تایبەتی (نامە کاریی) کردبوو، مەلامەتی هەر هه گۆرهیه، بەلام - وهک من کرد و کۆششم کرد و نامەیشم خستوو تەوه روو - وینەییکم له ریزیانەوه دۆزیو تەوه که باری پیشکەوتن و پیتووستی بۆ (نامە کاریی)، رایچلەکاندوو و وێرای نەخویندەواریی و نەزانیی نووسین، خۆی فیری نووسین و بەکاربردنی زمانی کوردیی و (نامە کاریی) کردوو.

وینە ی (رووناک رەشید بابان) له سییهکاندا و بەکاربردنی (نامە کاریی)، بەراستی، بەلگە ی پیشکەوتن و دەنگ بەرز کردنەوه ی ئافرهت ی کوردە.

سیتیەم خال بە ئەم پرسیارهوه خۆی دەنوینیت؛ داخۆ له کەنگیهوه رۆژنامه نووسی کوردیی، دەرگە ی (نامە گۆرین) هوه ی له خویندەواران کردوو تەوه؟

راستییه که ی مایه ی خۆشیه که بیکەم رۆژنامه (کوردستان) وهلامی داوه تەوه، بەلام له کوردستانی باشووردا - بەباوهری من - له سالی ۱۹۳۰ ز بەدواوه، ئەو پیتوهندیه بهر بهره خۆی نواندوو و دواتر له رۆژنامه و گۆقارهکانی مهوداکه دا و بە تایبەتی له بلاوکراوه و گۆقارۆچکه ی (ئاگا و روودای ههفته یی / په یام)، پیتوهندیه که گهرمتر بووه و گەلی جار هەر به (وهلامیکی کورت) و هیندی جار به شیککی نامهکانی بلاوکردوو تەوه که نامە ی ئەوتۆش هه بووه، بابەتی گرنگی نواندوو که مخابن خۆی - چ که سیکیش تا ئەورۆ - لیبی نەپرسیوه تەوه، وهک بابەتی ئەم نامهیه که هەر به ئەم شپوه بهش - له په یامدا - خراوه تەوه روو:

[شێخ فه تاحی شێخ عیساموودین - عهودالانی نووسیه تەوه:

[له دبی شارستین که سه به ناحیه ی مه رگه یه له لیوای سلیمانیه، پیاویکی زاناوی کۆن هه بوو، له تهمه نی ۱۴۳ سالییدا. سێ سالی وهفاتی کردوو، ناوی مه لا خدر بوو، به خه لیه ی شارستین ئەناسرا.

ئەو زاتە کتیبیکی بوو، له پیتست و به زمانی فارسی شکسته نووسرابوو (۲۷۳). دوو نیگاری تیا بوو!

بیکیکیان نیگاری (کامیران) شای کورد و ئەویکه بان نیگاری (ئەشکه وتی؛ قزقاپان) بوو. (۲۷۴)

له سالی ۱۹۳۱، ئەم کتیبەم به ۸۰ دینار لی کرپی... په ره کانی درابوون، چاکم کردنه وه. مه لا شێخ عارفی عه و دالان بۆی کردینه کوردی له ماوه ی سالی کدا، چونکه ژماره ی په ره کانی چوارسه د زیاتر بوو.

ئەو کتیبە تا هاوینی ۱۹۴۵ لام مایه وه، له پرێکا که په ره که ی هاوینه هه وارمان ناگری تی بهر بوو، ئەو کتیبە ته ئریخیه به نرخه و چل کتیب دەستخه تی تریش سووتان.

زۆر دلته نگ بووم، بەلام به وه دلخۆشم که ته رجومه کوردیه که لای جه نابی مه لا شێخ عارف ماوه تەوه. خۆشم نوسخه ییکم لی وه رگرتوه تەوه!

له ناو ئەو کتیبەدا، راستی له بابەت (قه لای جولندی) و (قزقاپان) نووسراوه که ته ئریخی دروست کردنیان ئەگه رپته وه بۆ (۱۴۵۰) سال له مه وه بهر.

ئەو کتیبە جگه له باسی ئەشکه وتی قزقاپان و شاری قه لای جولندی، باسی پاشاییکی که ی کورد و (شه ری ئیران و رووم) یان (شه ری قه وقاز) و (نه وشیره وان) ئەکا که کورده کان لای نیگیی نه وشیره وان یان کردوو! / ته و او. (۲۷۵)

شایانی باسه - وهک دهنگوباس زۆره - هەر له ئەو ماوه یه دا شپوه کانی (به یان نامه ی سیاسی نهینی کوردیی)، هه روه ها جار نامه، پرسه نامه، سوپاسنامه، رۆژ به رۆژ پتر و زمانپاراوتر و کۆکتر ده که وتنه روو، بگره هیندیکیان له نیو خه لکدا ره و اجیان زۆر بووه.

ئەمپستهش - بهر له دهر کردنه وه ی رۆژنامه ی ژیانه وه - به رۆشنایی ئەو وینە نامانه ی رابوردوو، هه روه ها داهاتوو، هەر له ئیره وه دیسان با پرسیار ده که مه وه؛ داخۆ رۆژنامه نووسی کوردیی، کاربگه ری زۆری بۆ هه لکه وتن و باو کردنی ئەده ی نامه نووسینی کوردی هه بووه که بیکەم نامه ی کوردیش، تا نامه ی هونه رانه له ئامیزی نازی ئەودا، چرکاندوویانه، چاویان هه له پتاوه؟

ئەز وه لامه که و بریاردان بۆ خویندەواران و تیری ژیریان ده هیلمه وه.

ده گه رپمه وه سه ر بیکەم رۆژنامه ی رۆژگاری تیکه ل بوون له گه ل مه مله که تی عیراق؛ رۆژنامه ی (ژیانه وه)، ئەوی که له رابوردوودا شوناسنامه و کرده وه کانیم به رامبه ر

به (په‌خشان) ناشنا کرد.

نهم رۆژنامه‌یه - به‌زه‌بری باری تیکه‌لییه‌که‌ی - دیاره به‌رامبه‌ر به (نامه) و جوړه‌کانی گورجه، چالاکه که - وپړای بروسکه‌نامه و جار و هاوتایان - له هر په‌نجا و شه‌ش ژماره‌که‌یدا (یانزه) نامه‌ی هه‌مه‌جوړه‌ی تیدا بلاوه.

وپړای بایه‌خی به‌نامه‌کاری، جیتگی‌ی سه‌رسورمان نییه که له لاییکه‌وه، له ژماره‌بییکیدا، (خۆی) نامه‌ی به‌کاربردوه و به‌ره‌و رووی هه‌فیدزاده‌ی شو‌ریشگی‌ری کورد و کوردستان کردوه‌ته‌وه و له لاییکه‌ی دییه‌وه؛ (به‌یاننامه) بیکی هه‌رمانده‌بیکی نه‌و سییه‌م شو‌ریشه‌ی ده‌رامه‌ته‌ی قوستوه‌ته‌وه و هه‌ر (خۆی) به‌ده‌م‌راستی خه‌لکی داناوه و (وه‌لامی داوه‌ته‌وه!!).

نهم کرده‌وه‌یه‌ی به‌لگه‌ی زیندووی نه‌وتویه؛ جه‌خت یو هه‌لو‌یستی ناحه‌زانه‌ی خۆی به‌رامبه‌ر شو‌ریش و هه‌فیدزاده‌ی رستگاربخواز ده‌کات که بی گومان ده‌ستی ئافه‌رینی داگیرکه‌رانی له‌سه‌ره؛ وپړاش هه‌ر نه‌و کرده‌وه‌یه به‌لگه‌یشه که رۆژنامه‌که و ماموستاکانی، (نامه) یان کرده‌وه به‌که‌ره‌سته‌بیکی شه‌ری ده‌روونی و پروپاگه‌نده، که نه‌مه‌بییک له رۆژنامه‌نووسیدا ده‌ریکه‌ویت!

نه‌ز، پتر نارۆم و له ئیره‌دا، له سنج نامه (هاوارنامه)‌ی نووسه‌ری نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر؛ (کوردیک/ک/ مسته‌فا ساییب) به‌ته‌نئ وینه‌بییک (۲۷۶) و له دوو (به‌یاننامه‌ی سیاسی)‌ش دیسان وینه‌بییک (۲۷۷)، هه‌روه‌ها وینه‌ی (نامه‌ی رۆژنامه‌که) و سنج (هاوارنامه‌ی سیاسی) و دوو (نامه‌ی که‌سی)‌ش، بو میتروو، بو رو‌شن بوونه‌وه‌ی بییری خوینده‌واران ده‌خه‌مه‌ روو که وپړای ناسینه‌وه‌ی شیوه‌ی زمان و دارشتنیان، ناشنای مه‌به‌سته‌کانیش ده‌بی.

نامه‌ی کوردیی رۆژنامه‌ی (ژبان‌ه‌وه)

پ. ن؛ که: ۲۱/۲/۱۵

[کوردیک/ مسته‌فا ساییب - مونه‌وویران و شوبانی کورد/ نه‌وانه‌ی له به‌غدان] (۲۷۸)

۱۵-۱۶/۱۰/۱۹۲۴ز (۲۷۹)

به‌غداد (۲۸۰)

بو مونه‌وویران و شوبانی کورد

نه‌وانه‌ی له به‌غدان

هه‌رچه‌ند لیکی نه‌ده‌مه‌وه و بییر نه‌که‌مه‌وه، نازانم چۆن رووم بی قسه‌ بکه‌م و ناوی (مونه‌وویر و شوبانی کورد) بیتم!! چونکی له عومری خۆم، هیشتا ئیشیکی باش و ته‌شه‌بوسیکی خیرم لی نه‌دیوون و ئیتر که‌سیش (۲۸۱) هیوای پیمان نه‌ماوه؛ (۲۸۲) جا مونه‌وویر و شه‌بابی که (۲۸۳) ئیحتیاد و نه‌مه‌لی بی نه‌مینئ، بوچی چاکه؟ (۲۸۴)

نه‌ختی بییر بکه‌نه‌وه و ته‌ماشای میله‌لی نه‌تراف و (۲۸۵) مونه‌وویره‌کانیان بکه‌ن و ئیتر به‌زه‌ویتان (۲۸۶) به‌عومری خۆتان ئیستیقبالی میله‌لتانا بیته‌وه؛ هیچ نه‌بی هه‌ر توژی عیبه‌رت و ده‌رگن. له هاوولا‌تییه‌کانی خۆتان... نه‌وه مونه‌وویران و شوبانی شیمالیی و بزنان چیمان کرد و چی نه‌که‌ن؟ هه‌وه‌ل که‌سی که بینا‌غه‌ی حورییه‌ت و مه‌شرووتییه‌تی دانا و عاله‌می ئیسلامی له زولم و ئیستیبداد: رزگار کرد، کوردیکی شیمالیی بوو (۲۸۷)

هه‌وه‌ل فیکری که له کوردا هه‌لکه‌وت بو ئیتتحداد و کو‌مه‌ل به‌ستن، له کوردی شیمالیدا بوو! (۲۸۸)

هه‌وه‌ل شه‌ری که بو میلییه‌ت کرا و له‌و رتیبه‌دا هه‌زار (نه‌وجوانی به‌کوشتن دا و کردی به‌قوریانی کورد)؛ کوردی شیمالیی بو کردیان! (۲۸۹)

هه‌وه‌ل نه‌سه‌ری که به‌کوردی چاپ کرا و (مانی میلییه‌تی پین زیندوو کرایه‌وه) نه‌سه‌ری کوردی شیمالیی بوو. (۲۹۰)

هه‌وه‌ل چاپخانه‌بییک که کرایه‌وه و کوردی پین بلاو کرایه‌وه، کوردی شیمالیی بوو کردیان. (۲۹۱)

کوا، ئیوه‌ چیتان کرد و (خه‌ریکی چین؟) (۲۹۲)

هەربێتیکە ساحیب مەوقیع و (روتبەن)!! (٢٩٣). هەر کەسەتان مالیکی دەس و بازووی خۆتان و قیسمەن (پارەدارو) دەولەمەندن! (٢٩٤) کوانتی، لە پیتی ئەم میللەتە هەژار و مەزلوومەدا چیتان کرد و (چەندتان سەرف کرد؟) (٢٩٥).

بەهەمووتان ناتوانن چاپێک جەلب بکەن، غەزەتەبێک و یا مەجموعەبێکی هەفتهی پێ دەریبن؟ کە ئەو نەکەن و غەزەتە و کتیبی کوردی دەرنەکەن و نەشری نەکەن و کە مانگی خۆتان لە پیتی میللەتەکان تانا هیلاک و ماندوو نەکەن، ئیتر چی ئەکەن و (چۆن) ئەفەرموون (کورد)ین؟ (٢٩٦) (لەسەر قەنەفە دانیشن و سەیری کتیب بکەن و عومر رابوێرن و بەکوردی هەناسەسارد و بێ زانست چی؟) (٢٩٧)

بزانین ئیوه کە ٣٠ - ٤٠ گەورە کوردن لە بەغداد، بۆچی دانیشتون و هیچ ناکەن بۆ ئەم میللەتە (دواکەوتوو و کوێرە؟) (٢٩٨) باوو باپیرتان ئیوهی بۆ شەخسی خۆتان و بۆ حەیات رابواردن نەهیناوەتە سەر دنیا و ئەم وەتەنە بۆ دەحشییهکان بەجێ نەهێشتوو! کوانتی؛ چیتان بۆ ئەم میللەتە کرد و چیتان کرد بۆ ئەم وەتەنە؛ (٢٩٩) کە هیسی حیجا بمان بێ کە لە بەرچاومان هەننی میللەت کە دوینی وەک ئیمە و لە ئیمە ئەرۆ، سەرکەوتن و تیگەیشتوو کانیان رۆح و مالیان سەرف و فیدا ئەکەن بۆ میللەتەکان! (٣٠٠)

کە هیسی حیجا بمان بێ، هەر لە جزیره و بوتانەوه تا هەر ورامان خاکێکی زل و پر فەیز (٣٠١)، غەزەتەبێکی کوردی تیا نییه و جەمعیەتێکی تیا نییه و ئاساری ئینسانییەتی نییه و نییه! (٣٠٢)

عەیب و شوورەیی (٣٠٣) نییه؛ عاسیمە عیراق پەرە لە مۆنەویر و شوبانی کورد، کەچی (٣٠٤) هیشتا یکتربی ناسانن و حەز بە یکتربی ناکەون نابن بە یکت و دوو کەسمان لە قوژبێتیکا دانایشن موباحەسە یکت بکەن دەرەق بەس حەیات و ئیستیقبالی میللەت و وەتەنە کەیان؟! ئیتر تاکە (٣٠٥) نایەنەوه بەرخۆتان و تۆزێ غیرەت ناکیشن؟. کوا جەمعیەتتان؟ کوا رۆژنامەتان؟ کوا ئیتتیحادتتان و کوا کتیبتان؟ و خزمەتتان (٣٠٧) کوا - کوا؟ (٣٠٨) کەرکووک نان لە خۆبان ئەبرن و پارە کۆ ئەکەنەوه بۆ دەرەدەرەکانی خارجی (٣٠٩) کە بێنەوه.

ئێوه، ئەی تیگەیشتوانی (٣١٠) کورد چیتان کرد و چی ئەکەن؟ حقوق و شەرەفی میللەت و زمانتان، سبە بێنێ کێ ئەپاریزی؟

ئەی مۆنەویران و شوباتی کورد! (٣١١) ئیتر هیسی (٣١٢) مەرەمەت و حەمیەتی میللیتان بێتە جۆش و بەزەبیتان (٢١٣) بەم حالە پەشێوهمانا بێتەوه.

وێک ئەفەرموون کوردین. (٣١٤)، شتییک بکەن و لە قسەدا مەبەتێنەوه و وێقار و شەرەفی میللیتان (٣١٥) موحافەزە بکەن و ناوتان رەش و کوێر مەکەنەوه! لەجیاتی وەخت رابواردن، بەکۆمەڵی ئیشتیک بکەن و تیکۆشن، ئەگینا، رابویرن و حەقی ژبانیشمان نامینێ!. (٣١٦)

توخوا، بۆ سەرەفی میللەتان شین نییه کە ئەمەرۆ لە دنیا، هەر ئیوه (٣١٧) ئەی ئەولادی (٣١٨) ئەییووب (٣١٩) جەمعیەتیک، غەزەتەبێک، ئەسەریتکتان نەبێ و گالتهتان (٣٠٢) پێ بکەن؟

توخوا عەیب و عار نییه، مۆنەویرتکی کورد، دەس بداتە غەزەتە دەرەینان و لەسەر دوو هەزار روپیە دیوژیتۆ، دا بێنێ و ئیشتەکی سەر نەگرێ؟ (٣٢١) کەچی بەغداد پر بێ لە دەولەمەند و کاپرەداری کورد و لە ئاخیریشدا ئەو مۆنەویر بە مەئمووریەتیکەوه دانیشی و هیچ نەکا؟

لەمە زیاتر گوناھی تەئریخی؟ (٣٢٢) لەمە زیاتر تاوان؟ بەسیەتی ئۆبالی ئەم میللەتە بەگردنی ئیوه ئەبێ؛ خزمەتی میللییه و وەتەنییه بەقسەکردن نابێ! کوا ئیتتیحادتتان، کوا غەرەتەتان و کوا خزمەتتان؟ ئەمانەمان (٣٢٣) لە ئیوه ئەوی ئەی ئەی تیگەیشتوانی میللەت!!/تەواو

کوردتیک

١٨ / ١٠ / ٢٤ (٣٢٤)

ب. پ. ن. کە: ٢٢ / ١ / ١٩

[رۆژنامە ژبانهوه - حەفیدزادە مەحمودی مەلیک!] (٣٢٥)

[١٩ / ٣ / ١٩٢٥ز]

[سلیمانی]

حیشمەتە ئاب مەلیکە درۆزنە!

بیسستوو، بەینتیک خۆت خزان بووه دێی (کەندەسورە)، هەرچەند ئەو دێیەم نەدیوه، بەلام دیارە کوێستانە، بەفری زۆری لێ باربوو! مەعلومە ئیوهیش و جوودی نازکتان ناخەنە بەر سەرما، خۆت دەکیشتی خەلۆتخانە مۆلوکان! (٣٢٦). ئومید ئەکەم لەویدا کە

به تهنه مابیتهوه و دپو جنۆکه کانت لښ دوور کهوتتهوه، سهرت بخهیته ههر دوو نهژنوتهوه، توژی ئەم نهحوالهی خوټ و نهو نهوزاعهی میللهت که پیشانت دان، لیکه بدهیتهوه و نهختی نهفرهت له خوټ بکهیت و نهگهر و بجدانت بی، ههنیکیش بگریت، چونکه رهنکه له ویدا بپتهوه بپرت که میللهتی سلیمانی و ههتا ههموو میللهتی کورد بهکه مالمی ئیشتیقاق له ژیر ریپاسه تی جهنابتان، ئیستیرحامی ئیستیقلا لیه تیان کرد و حوکومه تی بریتانیا ییش، رهحمی به فریادی میللهت کرد، موجرمی لیکه وهک توژی له هیندوستانهوه عهفوو کرد و به ره ئیسی مه جلیسی میللیهوه هینا تیهوه بۆ سلیمانی، ئیستیقبا لی میللهتی که دیمی ساحیب شهره فی تهو دیع کردیت. رهنکه له ویدا بپتهوه بپرت که ههموو میللهتی کورد به تهو اووی که یف و پرو خوئی هاتن به پیرتانهوه و تا قی زهفریان بۆ دروست کردیت و کچه مه عسوومه کانیان، بهو دهسته و په نجه نازکه یان، گوډ بارانیان کردیت.

رهنکه له ویدا بپتهوه بپرت، ههموو مندالی بی گوناھی مه کتهب به گوزانی حه زین و پارانهوهی گریان، هاتن به پیرتهوه، ته مه ننا ی رووناکیی پاشه روژیان لښ کردیت.

دیسان رهنکه له ویدا لیکه بدهیتهوه که نهو په نجه نازکانه ی که تو یان پښ گوډ باران نه کرد، له سایه ی ناوچه وانی تووه، کهس نازانی ههر زهرپه و پارچه بیکه کهوته کوئی؟ نهو منداله مه عسوومه مانه ی که ته مه ننا ی ئیستیقبا لیان لښ کردیت، ئیستا کن چوزوانی له ناو چ شیوئکدا له برسا مردوون! نهو دهنکه به رزانه ی که بی په روا هاواری حوقوقیان نه کرد، ئیستا مه علوم نییه، به که لی سه فاله تی چ ولاتی ک نووساوه؟

نهو سیما نه جیبانه ی که پیلانی مووه فه قیبه تی کوردستانیان ریک نه خست، ئیستا کن چوزانی له چاپخانه ی کام مه مله کهت، سه فیل و په ریشان کهوتوون؟

ئینجا لهو خه لوه تخانه ی سه عاده تدا که نه مانهت لیک دایهوه، ئومید نه کهم، له پاش میقداری گریان و قورپوتوان، به ناوی سه لامه تیبی نهم میلله تهوه؛ ده مانچه مانه پیره کهت دهر بهینی و به فیشه کنی خوټ بکهیت به قوربانی ئیستیقبا ل و ئاسایشی نهم میلله ته! فه قهت ههیهات، نهو سه و بیهیه، نهو عیرفانه، نهو عالی جهنابییه، له توذا نییه! تو، ئیستایش واز لهم میلله ته ههژاره ناهینیت، یان جهردهیی یان به دزیی یان به نه نوعی ته شقه له، دیسان میللهت نه روو تینبتهوه! نازانم به چ سه لاحتیهت و ناوی کام دینهوه، ئیستایش داوای ته کالیفیان لښ نه کهیت؟

توخوا جار به جار له دلی خوټا هیچ ته ریق نابستهوه، له ههر جیگاییک قاتیلیک، قه زداریک، دزیک، حیزیک هه بوو، ههموت له خو کو کردهوه و ناوت نا (فیدا کار) و له

پاره ی خه لقی سلیمانی دهوله مندت کردن و که چی ههر تینگه یشتوو بیکه مه مله که ته، توژی سهوقی سهر چاکه بگردایه، وهکو مه ر له مالمی خویدا سهرت برین! توخوا هیچ لیکه نادهیتهوه، چهند سه د ههزار روپیته له مالمی قوربه سه ره کان دهر خواردی نهم و نهو ناموباره کت دا، که چی دوو روژ که پارهت نه دانی، به ره لایان کردیت و هیچ به عیب و عاری نازانن، بی شهرم و حهیا، به ناو نهم میلله ته جهرگ پراوانه دا نه سوورپتهوه! نه مجار بزانه نه وانه ی که له دهو رتن، ههموو وههان و لهوان خراپتر!

ئیرت به سه! تی بگه! واز لهم شیتیه تیه بهینه! له که لی شهیتان وه ره خوارهوه! میللهت که لکی پتیه نه ما و له مه زیاتر مه یان رووتینه رهوه و دهر خواردی دز و حیزه کانی مه ده.

ئیسستیرحامی عهفوو بکه! زانه نه وهندهت پاره ی فه قیر و هه ژار پیکه وه ناوه، وهک شاه نه توانی ههر روژهی له پایته ختی حوکومه تی رابویری.

ئیسستیقلا لیه تمان له تو ناوی و شهرمان لښ لاده. (مهرا به خیری تو ئومید نیست، شه ر مه ره سان! / مرا به خیر تو امید نیست شر مرسان!) (۳۲۷)

ئیرت شه قاوت له مه زیاتر! به سه، بهس! ری و شوینی که خوا و پیغه مبه ر بۆی داناوی، نهو رتیه بگره!

یاخوا و پیغه مبه ر ئینتیقامی نهم میلله ته هه ژارهت لښ بسینی! به سه بهس... ته واو (بی ئیمزا) (۳۲۸)

ب. پ. ن؛ که: ۲۳/۱/۲۰

[رواندزیی - بۆ عاله می مه ده نییهت] (۳۲۹)

[- / - / ۱۹۲۵]

موسل

هاواریک بۆ عاله می مه ده نییهت!

لهو روژهوه که برا کورده کانی سه روومان کهوتوونه ته موحاده لاتی میللیهوه، ئیمه ییش که برای نهو قه ره مانانه یین و به دهنه له یارییه دانیان دوور و مه حرووم ماوین و هیچ نه بوایه به زیان و به نووسین موعاوه نه تی نهو قه ره مانانه، له سه ره ههموو فه ردیکمان فه رز بوو، حه یفه که جهنابی (جیاوکی کوردی) (۳۳۰) نه بی، لهم موحیته دا، هیچ که سیکمان هاواری نهو برایانه مان به قه لهم، زور و یا کهم، له لاپه ره کانی (ژیانه وه) و غه زه ته کانی عیراقماندا به چهند که لیمه بیک نه خسته پیش نه نزاری عاله می مه ده نییه ته وه. ته بیعی

ئەمە قوسووریکە و ئیهمالییکە که قابیلی لی بوردن نه بی، چونکه ئەو برابانمان که تورکه زالمەکان، هەموو رۆژیک پانزە بیستیکی گەورەیان لە حەياتی ماددی جوی ئەکەنەو و قوربانی وەحشەتی خۆیانیان دەکەن، ئەو زاتانە بۆ مەنفەعەتی زاتی خۆیان ئەکەوتوونەتە ئەم موجدەله گەورەیه! خوا ئەزانێ ئەو برابانمان که هەموو رۆژیک بەقەنارەدی تورکهو هەڵدەواسرین، عەجەبا چەند منداڵ و خزمی بی کەس و بی دەر لە دواي خۆیان بەجی ئەهیلن و لە هەموو لەزەتیکی ئەم دنیا یە مەحوو بوونی ئەم مەردانە، مەحروروم و سەفیل و سەرگەردان ئەمیتنەو.

ئە ی (ژیانەو)! توخوا که تۆ چراییکی رووناکی کوردی، مودافەعەکاری میلیلەتی، ناشیری ئەفکاری ئەم مەزگومانی و داواکاری حەقی هەموومانی؛ ئیستا و زیاتر واز لە هەموو قسەیی بەیتنە، تەنها هاواری میلیلمان و نیدای ئەو برا مەعسوومانمان بگەیتنەرە سەمای عالەمی مەدەنییەت، بەلکو ئەو کەسانە ی که خۆیان بەمودافیعی بەشەر دەزانن و وەقفی و جوددی خۆیان کردوو بۆ ئەم غایە موقەددەسە، نەختیک بەزەویی بەم هاوار و نیدایەمانا بیت!

تورکهکان لایان وایە که خۆیان لەناو جەزیرەبیکدان، چوار تەرەفیان ناو گرتوویەتی و هیچ کەس چاوی لە زولم و غەدر و موعامەلە ی خۆینخوارانە ی ئەوان نییە!! مەسئەلە بیک هەیه، ئەلین؛ کە رویشک لە لای خۆیا که چاوی قوچان و ئەزانێ کەس نابینی!

ئەوانیش ئەوئەندە غافلن و ئەزانن ئەم زولمە بی ئەندازەیه که ئیجرا ی ئەکەن، بەشەرییەت ناگای لی نییە و قانونی حوقوقی بەشەر، ئەو گوناھە گەورەیه گەورەیه یان ئەبەخشی!! موعامەلە ی وەحشیانە و غەددارانە ی ئەوان نەوێک هەموو کوردی، هەرچی جینسی بەشەر هەیه، هیناویەتە هەیه جان.

ئومید ئەکەین که ئەم غەدرە زل زلانە، بگاتە جیتی خۆی و ئەم هەموو خۆینە ناحەقە که ئەپرین، رۆژیک بی، حیسابیان لی بپرسی.

تەئریخی بەشەرییەت، ئەم نەوعە موعامەلە ی ئەوان، هەموو بەقەلەمی سوور، لە لاپەرە ی مەحسووسی خۆیدا، قەید بکات! / تەواو

مووسل - رواندزی (۳۳۱)

پ. ن؛ که: ۲۴/۱/۲۱

[ئەمەین کوردی - بۆ عالەمی بەشەریەت!] (۳۳۲)

[- / - / ۱۹۲۵ز]

بەغدا

هاواریک بۆ عالەمی بەشەرییەت

ئەمە دەنگیکی حەقیقەتە که لە ویجدان و دلای کوردیک یەتەو دەرەو! تورکهکان بەخوین پزاندنی کوردەکان، ئەیانەوی مەدەنییەت بنوین! ئە ی کوردی بەدبەخت، ئە ی تورکی قاتیل، ئە ی عالەمی ئیسلام ئیتر بەسیەتی، چاومان بکەینەو، واز لە خەوی غەفلەت بینین، شوینی قسە ی واهی ئەکەوین، بەهاش و هووشی و درۆ و دەلەسە تەفرە نەخوین! حەق و حەقیقەت لە کۆتییە، غایە و مەقسەدمان لە چیا دەست ئەکەوی، بۆ ئەو بەگەرتین.

تورکهکان؛ کوردستانی شیمالیان هەموو بەدەستی زولم و سونگی خۆیناوی خۆیان، مەحوو کردوو، بەقوربان گرت! ئەیانەوی که کوردستانی جونیووبیش بەدرۆ و ئایین و ئۆین، بەسیاسەتیک بی مەعنا ئیغفال بکەن و سەوقیان بکەن بۆ شتی خراب و عوسیات و بەو رەنگە ئەوانیش مەحوو بکەنەو!

من پیتان بلیم که تورکهکان هیچ وەخت و زەمانی، کوردیان بەحەقیقەت خۆش نەویستوو و هیچ وەختی حوقوقی کوردیان لەگەل حوقوقی تورکدا وەکو بیک رانەگرتوو و هیچ زەمانی نەیانویستوو سەریستی و ئازادی، رێگە ی نەجات و گەورەیی بدری بەکورد! ئەو قانونی حورییەتی شەخسییە که بۆ تورک بوو، نەیانەشتوو هیچ زەمانی، کورد بەشی لی دەست بکەوی و چاویان بکرتتەو و خۆیان لە دەستی زولمی تورکهکان نەجات بدەن.

تورکهکان ئەوئەندەیان ئارەزوو کردوو که کورد بەنەزان و نەخویندەواری بچنەو و تی نەگەبشتووبن که ئەو جیگایانە ی که تورکی لی ساکینە، لە ناحیە و لە دیهاتیشیا مەکتەبیان لی کردوو تەو، لەو جیگایانە ی که بەکوردستان ئەمپردرین، نەوێک لە دیهات و ناحیە، لە قەزاکانیشی، مەکتەبی که کەلکی بی، نەیانکردوو، بۆ خاتری کورد دائیمەن بەنەزان و کۆتیری بچنەو و ئەسیری زولم و غەدداری ئەوان بن.

ئەتوانم بلیم و ئیسباتی بکەم ئەم نەزەرییەتی تورکه که لە حەق کوردایەتییا کردوویانە،

هینی ئەمرۆ نییه... لەو پۆژەوه که حوکومەتی ئیتتیحاد و تەرەققی هاتوونەتە جیگای ئیقتیدار، ئەم ئیسهیان لەناو خۆیانایان پێک خستوو و هیناویانەتە ناو، فیکری نەهێشتنی کورد و کوردایەتییان قەرار داوه و هەتتا لە هەری عومومیییدا، تورکەکان بەسەبێتاتی خۆیان و بەنەزانیی موعامەلە و سەرکێشییان، موحیتی کوردیان کرد بەمەزەعەیی ئیستیلای ئەجنەبی و کوردستانیان رووت و قووت هێشتەوه و ئەفرا دی ئەهالی و عەشایری کوردستانە که هەموو هیجەرتیان پێ کردن بۆ سەحرا و چۆڵ و بێ ناوی (قۆنیە)، مەقسەدیان هەر ئەوهبوو که ئەو کوردانە. لەو ناویدا ئیسکان بکەن و جارێکی تر نەکەونەوه ولات و جیگای خۆیان. بۆ ئەم خوسوسە، ئەوسا قانونیکی ۳۶ مادەییان دروست کردبوو، وە هەتتا قۆمیسۆنی موهاجیرینی کورد که دایان نابوو، هەر بۆ مەحووی کوردایەتی بوو. ئەم فیکرە سەقیمانە مەحسوولی یادگاری (ژۆنەکان)ی ئیتتیحاد و تەرەققی بوو.

لە هەرحەبی عومومیییدا، زۆر کەس بەچاوی خۆی چاوی پێکەوت که ئەفرا دی میلیلەتی کورد بۆ مودافەعەیی وەتەن و ولاتەکیان لەژێر بەیداخی عوسمانیدا، رۆحی خۆیان فیدا کرد و خۆنیان لەسەر حەدەکاندا ئەرشت. ئەوانە که هەموو لە پیاو هەلبێژێراوەکان بوون، لە پاشان ئەفرا دی عائیلهیان لەبەر زولم و غەدری ئەو تورکە خۆینخۆرانە، سەفیل و سەرگەردان، کەوتنە هیجەرت بەهەموو لایێکدا، بێ جیگا و مەسکەن دەر بەدەر و ئاوارە، لە کون و قوژینی ولاتان، بێ نان و ئاو ئەسورپانەوه. ئەو مندالە نازدارانە، ئەو ژنە عەفیفانە لەتاو برسێیەتی، ئاخیری وایان لێ هات بەگۆشتی کەس و کارە لە برسا مردووکانیان، خۆیان ئەژیاندا! زۆر پیاوی بەناموسی قسە راست، ئەم حالانەیی بەچاوی خۆی دیوه، ئینسان ئیستایش که ئەم حالانە ئەهینیتە بەرچا، هەرچی ئەعزای هەیه، لەتاوانا یەتە لەرزین و هەموو تووکهکانی لەشی وەکوو سووژن راست ئەبیتەوه.

... (۳۷۳)، لە پاش موتارەکه ئەو پیاو گەورانەیی کورد که لە شەری حودوودی عەجەمستانەوه هاتنەوه، خوسوسەن لەناو ئەمانەدا؛ (خالید بەگ) میرئالای قوماندانی ئالاکانی عەشیرەتی (جوبرانلی) بوو (۳۳۴)، چاویان بەم ئەحوالە کەوت که ئەم تورکە زالمانە چییان بەسەر ئەم کوردە مەزلوومەدا هیناوه و ئەم مندالە مەعسوومانەیان تووشی چ پۆژێکی رەش کردوو، ئەوی لە پێشکی گری ئاگری ئەو غەددارانە نەجاتی بووبوو، گردی کردنەوه، بردنی بۆ مەنتیقەیی (وارتو) لەوئ ئیعاشەبێکی بۆ تەئمین کردن. لە پاشان خۆی ئەم مەسئەلەیهی کرد بەشکات و پڕۆتیسستۆ، بەمستەفا کهمال پاشا و کازم بەکر

پاشای گەیاندا - که ئەوانیش تازە خەریک بوون قۆنغەرە داڵەزێرن - فەقەت لە نەتیجەدا تێگەشت که وەکو ئەلین (جنۆکه جوتیبه و پری جوتیبه!!) کورد و تورکیش ئیتر پێکەوه هەلکردیان نابێ، ئەویش وازی لە ئەوان هینا و کەوتە هاوار بۆ حەقی سەربەجی کورد و کوردایەتی!

کورد هەرۆه کو ئەیزانین، قەومێکی ساحیب دین، ساحیب جیگە، ساحیب عیرقن؛ سەخبی، عەزەمکار، نازاد ساحیب ئینسافن، خۆینخۆر و بێ مروەت نین، لە دواي حەری عومومیییدا تورک و مەغلۆوب و سەرگەردان بووبوون، ئەگەر کورد ئارەزوویان بکرایە، تورکیان بەبێک دەفە مەحوو ئەکرده و کوردستانیکی زۆر گەورەیان دروست ئەکرد، فەقەت چونکه تورکیان وا زەلیل و بێ دەستەلات دی، لەو وەختەدا ئینسافیان قبوولی نەکرد و جارێ هیج دەنگیان نەکرد. که چی موقابیل بەم ئینسانیه تە گەورەیه، تورکەکان ئەمجارە وەکو جانەوهی خۆینخۆر دەستیان کرد بەکوشتاری کوردەکان و دلایان نازداران و حەقیان زەوت کردن، وایان لێ کردوون که هەر کوردی بەکلاوی کوردییهوه، بەعەبا و لیباسی کوردییهوه بوو، هەر حەقیکی مەشرووعی خۆی روو بکاتە هەر مەحکەمەبێک، بەبێ حەق دەرئەکەنە دەرۆه و لە هەر جیگەیه خۆیندەوار و تێگەیشتووییکی کورد ببین، بەئەنواعی بوختان، درۆ و دەلهسه، عەزل، نەفی، کوشتنی بەحەقی رەوا ئەبیین و بەناوی خیانت و وەتەنییهوه، ئیتتیهایمی ئەکەن.

خولاسە، شیخ و مەلا، بەگ و ئاغا، ئەفەندی و پاشا، هەرچی کوردبێ، بەسووکی تەماشیان ئەکەن. بەمانیشەوه رازی ناین، پیاوی وەکو (سەبید عەبدولقادر ئەفەندی شیخ عوبەیدوالله) که لە هەموو دنیا دا ناو و شوورەتی هەیه، خۆی و کوری تەبەعەیی، پیاوی وەک (یوسف زیبا بەگ) و وەک (خالید بەگ) بەناحەق ئەیانکوژن و لەناویان ئەبەن. (شیخ سەعید) که لە داخیلی (ئەرزرووم) لە قەزای (خنیس) لە ئەولادی شیخ (عەلی بالووی پیرانی) بوو، لەسەر تەعقیبی حەقی سەربەجی دینی و میلی، ئەیگرن و لەگەڵ چەند کەسیکی تری نامداری کورد قەسایبیین ئەکەن و ئەیانکوژن.

بەمیشەوه رانەوهستان (خوا عالیم و شاهێده، بەچاوی خۆم دیم) لە دبارەکر ۱۵۰۰ کوردی ئیسلامیان وەکو مەر هینا، لە مزگەوتێکدا حەسبایان کردن و بەدوو بلووک عەسکەری بۆمباچی، هەر چوار تەرەفی مزگەوتەکیان گرت و هەموویان بۆمباران کردن و کوشتنیان.

دەتوخا زولمی وا لە هیج تەئربخێکدا ببنراوه و بیستراوه؟

... (۳۳۵) به ناوی مه‌حکمه‌ی ئیستیقلاله‌وه، تاقمێ جه‌للاد و قاتیلیان مونه‌وویره‌کانی کوردیان کۆکرده‌وه، نارده‌ویانه‌ته‌ دیاربه‌کر، له‌وه‌خته‌دا که موحاکه‌مه‌ی مونه‌وویره‌کانی کورد نه‌کرا، خۆم بیزات له‌ناو گوێگره‌کاندا بووم، گوێم له‌ موحاکه‌مه‌یان نه‌گرت.

دوکتۆر فوئاد، شیخ نه‌ییوب، شیخ عه‌بدولقادر نه‌فه‌ندی، کوره‌که‌ی، که‌مال فه‌وزبی، به‌بێ گوناح و قه‌باحه‌ت، هه‌روا نه‌یانگرتن و نه‌یانکوشتن. به‌هه‌لگرتنی مه‌حاکیمی شه‌رعیه، به‌به‌ستن و گرتنی مه‌دارسی عیلمیه، به‌ره‌به‌لاکردنی ژنان له‌ناو پیاواندا، له‌ناو کۆمه‌ڵ و جیگای دانیشتنی پیاواندا، ژن و پیاو به‌بیکه‌وه‌ بوون. خولاسه، به‌م نه‌وعه‌ شتانه‌ کوردیان عاجز کرد و دلایان شکاندن، ته‌جاوژی دین و ئاینییان کردن! کوردیش له‌به‌ر نه‌م حالانه‌ هه‌ستانه‌ سه‌ر پێیان، داوای حوقوقی میللییه و دینییه‌یان نه‌کرد. نه‌گینا کورد هیچ قه‌باحه‌تیکی تریان نه‌بوو!

شیخ عه‌بدلقدار نه‌فه‌ندی، حاجی موسا به‌گ که له‌ نه‌وه‌ی عه‌لاووددین پاشا بوو، نوفوزیکی زلیان له‌ کوردستاندا بوو وه‌ قوماندان ئالاکانی جویرانی خالید به‌گی میر ئالا، قوماندانیکی گه‌وره‌ی عه‌سکه‌ری بوو، میلله‌تی کوردی زۆر خۆش نه‌ویست، شیخ سه‌عید، شیخ شه‌مسوددین، خولاسه‌ مه‌شایخ و عوله‌مانی تر، هه‌موویان له‌سه‌ر داوای نه‌ساساتی دین و ئاین بوو که به‌ناحه‌ق به‌م ده‌رده‌یان بردن و له‌ناویان بردن. له‌گه‌ڵ نه‌مانه‌یشدا که نه‌م هه‌موو ناحه‌قییه‌یان کرد، حه‌قی کورد ناتوانن مه‌حوو بکه‌نه‌وه. به‌کوشتنی نه‌م زاتانه، ناوی کوردایه‌تی کوێرنا بیته‌وه. نه‌مین بن، بزنان که له‌ شه‌رقدا، بۆ هه‌موو وه‌ختی، نه‌بێ نه‌و زالمانه، بۆ حه‌ره‌که‌تیکی میللیی و دینی کورد ئاماده و پاره‌ستاو بن.

تورک نه‌بێ تی بگه‌ن که هه‌ر له‌سه‌ر نه‌م زولم و وه‌حشه‌ته‌یه که نه‌رنائوودیان - نه‌لبان/K - لێ جوێ بووه‌وه، میسر، سووریا، حیزاز، یه‌مه‌ن، عیراقیان لێ پچرا، کوردیش هه‌ر نه‌بێ له‌وان به‌ته‌کیتته‌وه و جوێ بیته‌وه. له‌مه‌ زیاتر چاره‌بێتیکی تر نییه!

(قسه‌ هه‌زاره و دوانی به‌کاره!) کورد و تورک پیکه‌وه‌ نابن، تی بگه‌ن نه‌گه‌ر زولم، توپ و گولله‌ی هه‌بێ، حه‌قیش قۆلێکی هه‌یه‌ ناشکیتته‌وه، روویکی هه‌یه‌ ناگه‌ریتته‌وه! ته‌واو له‌ عه‌شیره‌تی جویرانی

نه‌مین کوردی

پ. ن؛ که: ۲۵/۲/۲۰

[رواندزی - بۆ شوه‌ده‌ای کوردستان!] (۳۳۶)

[/ - / - ۱۹۲۵]

موسل

هاواریکی بۆ شوه‌ده‌ای کوردستان (۳۳۷)

ئه‌ی شوه‌ده‌ای میللییه‌ت و فیداییانی کورد، میلله‌تی کورد به‌شه‌هاده‌تی ئیوه، سه‌راپا به‌رگی ماته‌می له‌به‌ره، چاوی هه‌موو کوردیک بۆ ئیوه پر له‌ فرمیستکه‌ره، دلێ هه‌موو که‌سی له‌به‌ر ئیوه پر له‌ ناگر، بۆ حه‌ق سه‌ندنی ئیوه هه‌موو کوردی ئاماده و حازه‌.

ئه‌ی فیداییانی میلله‌ت! ئیوه نه‌مردوون، ناوی موپاره‌کتان له‌ دلێ هه‌موو کوردیک باقییه! هه‌موو کوردی به‌ئیفته‌بخاره‌وه‌ ناوان نه‌هینێ و نه‌ولادی خۆیان به‌ناوی ئیوه‌وه‌ ناو نه‌ن، به‌م مردنه‌ موفته‌خیر و سه‌ره‌رزین که‌ میلله‌تتان بۆ ئیوه، هه‌تا دنیا بمینێ، ده‌نالینێ! به‌شه‌ر، نه‌رواحی ئیوه ته‌قدیس نه‌کات، ته‌ئریخ به‌قه‌له‌می ئالتون، هیممه‌تی ئیوه نه‌نووسێ! زه‌مانه‌یه‌ به‌بێ هه‌یکه‌لتان له‌و جیگایه‌ی که ئیوه‌ی تیا هه‌لا‌واسراوه، دانه‌زری و نه‌بێ به‌زیارتگای نه‌سلی ئاتیبی! ئیوه نه‌مرو مادده‌ته‌ن نه‌مان، به‌لام روچی کوردانتان ژیانده‌وه، عه‌زم و سه‌باتتان نیشان دا، جیهادی قه‌ومایه‌تیتان بلا‌کرده‌وه!

ئه‌ی گه‌لی کوردان! نه‌ما ئیوه، نه‌مرو روژی ماته‌م و شینتانه... ره‌ئیسسی کوردان: شیخ عه‌بدولقادی شه‌مدینانی و قه‌هره‌مانی زه‌مان محه‌مه‌دی کوری و موفتی دیاربه‌کر جه‌نابی عه‌بدولحه‌مید و کوره‌که‌ی و خواجه‌ی عه‌سکه‌ری و جه‌نابی نه‌که‌رم و جه‌نابی دوکتۆر فوئاد و نه‌مسالیان، له‌وه‌خته‌دا که به‌په‌تی تورکان هه‌لا‌واسران، دیسان ئیوه‌یان له‌بیر نه‌چوووه‌ته‌وه و هه‌موو فریاد و هاواریکیان عومومی بوو، هیچ کامیکیان بیری ما‌ و مندال و خزمی خۆیان نه‌کردوه‌ته‌وه، عه‌لالعه‌مووم فریادی کورد و کوردایه‌تییان کردوه... له‌ پاش (بژی وه‌ته‌ن)، (بژی کوردستان) نه‌مجار نه‌و په‌تی زولم و وه‌حشه‌ته‌ به‌که‌مالی ئیفته‌بخاره‌وه‌ خراوته‌ ملتانه‌وه‌ و وه‌ته‌ن و میلله‌تیان به‌جێ هه‌شتوووه و عه‌ززی ئیحتیرامیان بۆ هه‌موو کوردیک کردوه!

که‌واوو، له‌سه‌ر هه‌موومان لازمه‌ که به‌ته‌به‌دی، نه‌م قه‌هره‌مانانه‌مان له‌بیر مه‌چیتته‌وه و نه‌رواحی موپاره‌کیان، هه‌تا مردن ته‌قدیس بکه‌ین، مانگی شه‌هاده‌تیان به‌مانگیکێ ماته‌م بزانی و عه‌لامه‌تیکی ماته‌م هه‌لگرتن به‌فه‌ریزه‌ی زیمه‌ت دا بنین! (۳۳۸)

ئەى دورەندە و غەددار، ئەى زالم؛ خويىنخوارى تورک، ئىپوھ مەحوو و ھەلاک بووبون، کورد نەجاتى دان! يۆنان ئاسارتانى برى بووھو، مىللەتى نەجىبەى کورد بەخويىنى خۆبان يارىبەيان دان، ئەم مەزالمە موکافاتيان بوو؟

ئەم وەحشەتە، وەعد و وەعبەدان بوو؟ زاتەن لە نەجابەتى ئىپوھ ھەر ئومىدى ئەوھ ئەکرا. مىللەتى کورد زۆر فورسەتى چنگ کەوت، بەزەبى بەئىپوھدا ھات، ئىپوھى نەکوشت، خاک و مەملەکەتى تۆرانىيان بەرباد نەکرد، بەلام ئىپوھ ئەلەم فرسەتە پچووکە کەوا دەستان کرد بەمەحوو کردنەوھى قەومىتىكى وا نەجىب، پىاوه گەورەکانى ئەم مىللەتەتان ھەلئاردا و ھەلتاناوئاسى. زاتەن پىا و مندال و ژن کوشتن، پىشەتانه. فەقەت بەتەحقیق بزائن، ئەم مىللەتە چەندى لى بکوژن دوو ئەوھندە زیاد ئەکا.

ئەى غەددارىنە، ئىمە ئىتر لە يىکتى ئاشکرا بووین، مننەتتان نەبى، مىللەتتىک بەھىچ کەس لەناو ناچى. کوردیش بەئىپوھ مەحوو نابىتەوھ. ئەمرۆ رۆژى ئىپوھى، فەقەت ئەمىن بن، ئىمەيش رۆژتیکمان ھەر ئەبى، ھىچ شوبەھى نىبە کە عەزم و سەباتى کورد، ئىتتىماھى شوھدای خۆى ئەسپىتى.

ئىپوھ ئەى تورکچىبەکانى مەملەکەتى کوردستان، ئەى جل خوارە دوشمن دىن و وەتەنەکەمان، چا و ھەلپرن، تەماشاکەن، خۆشەوئىستەکەتان چ دوپشکىکە، چ مارىکە، چ خويىنخورىکە، چۆن زەربەى خۆى وەشاندا؟

ھىشتا لەگەل ئەم غەددارانە، مەحبەتتان ھەبە؟ ئىنساف، ئىنسافى موسلمانەکەتان ئاخىر ئەم غەددارىبە، ھەر ئەم زالمە بوو بەمەحامى خۆتان ئەزانى، ھەى خوا عەقل بەئەولادتان بدا!

ئەى قەھرامانى شىمال، بەقوربانى عەزم و سەباتتان بىن، بەھەموو ھىز و قووەتتان دەست بەدەنە تەھنگ و خەنجەرە تىزەکانتان بلەرتىنەوھ. حەقى قادر و ئەکرەم و فوئاد و رەفىقەکانىان بسپىن، خويىيان ون مەکەن، لەژىر خاکەوھ چاوپروانى ئىنتىقام ئەکەن.

بژىن ئەى قەھرمانىبە، ھەموو بزائىن کە تورک دوزمنى کورده، مەحووکردنەوھى کورد غايەپانە! / تەواو.

موسول - پرواندزى

پ. ن؛ کە: ۲۶/۲/۱۷

[غەرب / شىخ محەمەد غەرب — کوئخا و ئىختىيارى ناحىبەى قەرەداغ] (۳۳۹)

[- / - / ۱۹۲۵ ز !!]

[ش ؟]

بۆ عومومى کوئخا و ئىختىيارانى دىھاتى ناحىبەى قەرەداغ عەرز ئەکەم؛

عەزىزان، سەلام لە عومومتان ئەکەم، لە پاش عەرزى سەلام، ئەم دوو سى کەلىمەبە عەرزتان ئەکەم.

خۆتان مەعلومەتتان ھەبە، چوارسەد سال لە زەمانى حەزرەتى شىخ ئىسماعىلى وەلىيانىبەوھ - قەدەسە سىپرۇھو - ناحىبەى قەرەداغ بەبىر و مورىدى و بەمولکايەتى و بەحوکومەتى، لەژىر دەستى ئىمەدا بوو، حەتتا حوکومەتى تورکيا غەبەرز ماھا - بى لە ئىمە / k - مەئموورى ترى لەسەر قەرەداغ تەعەبن نەکردوھ. وەقتى حەربى عومومى، بەموتارەکە ئەم وىلايەتى موسولەى تەرک کرد. ناحىبەى سەنگاو و قەرەداغى دا بەدەستى ئىمەوھ.

ئەمە دە سالە بۆ دىانەت و مودافەعەى وەتەن، خويىنى خۆمان ئەرتىزىن. تا حال، دە دەفە خانەوتىران و دەرەدەربووين. ئەمىن بن، تا خودا قووەت بدا دەست بەرناپم، تەوھککول بەخودا!!

باز - ئەمجارە / k - لەسەر تەحرىکات و تەزىراتى بەعزى نامەرد و مونافىقانى ئىنگلىز خوا، ئەم فەلاکەتە عەزىبە بەسەرمان بکات! لە خۆتان مەعلومە، حاجەتى بە بايان ناکا، غەبەرز - بى لە / k - دەرەدەربى و فەلاکەت، قىمەتى سى مىليۆن لىرە، حوکومەتى ئىنگلىز، زەرەرى لە ئىمە داوھ و ئەز - لە / k - خۆشانمان ھاكەزا.

سەبەب بەحقوقى قەدىم و ئىسلامىبەت، موداخەلەى ئىپوھ نەکرد، وتم مادام خۆمان دووچارى فەلاکەت بووین، با ئەم خەلقە بىئىتەوھ چاکە!

خۆتان مەعلومەتتان ھەبە، ھەردوو سەرچنار و ئەلەبجە و شابازىر و پىنجوبىن، ئەو پىنج سالە ھەر چ وارىداتىکىان ببىت، تەسلىمى ئىمەى ئەکەن. سەرى بىک زەررە، موخالىفى ئەمرى ساحىب جەناب شىخ مەحمود ئەفەندىيان نەکردوھ. لەناوى ئەم مىللەتى کوردستانەدا ئىپوھ ناوى خۆتان ناوھ چى، لە عالەم زىاترن؟ نە! لە عەشیرەتى جاف ساحىب دەستترن؛ نە! فیکر و خولقى ئەووەل لەسەر دەرکەن تاکە خودا ئىسلاحتان

بکات. حیات بماند / حیات بماند - ژین بمینیتته وه / k - ئینشا الله (ئهم ولاته؛ به مالی ئینگلیز و عه ره ب نابئی!).

خولاسه، بۆ ته حسبالاتی و اربداتی عومومی، موناسییم نه زانی که به له شکرکی زۆره وه خۆم بییم، ئەوا برادران و فهزانان - کوران / k - به ده فه ته ری عوشر، ره وانهم کرد، بلا خودگیری و به قیل و قال، عوشری زه خیره و شینایی و توتون به ته وایی ته سلیمی بکه ن! شاید موخاله فه ته بکه ن و یا که سانی و به مه رقه دی پده رم - بام / k - تا خودا قوه قمان بدا، ئەز مه حوو کردنیش قوسور ناکه بین و دیهاتی سادات چ ئە حوالیکی به سه ر هاتوه، ئینشا الله دوو قات حق ئە سینم.

ئیتیر گوناھی خۆتان به گهردنی خۆتان، لازمی ته بلیغ نامه تان عه رز بکه م و وه سه سه لام. / ته و او

ئیداره ی مه ئمووری قه زای قه ره داغ و قوماندانی عوموم سوا ری غه رب (۳۴۰)

پ. ن؛ که: ۱۹ / و- ۲۷ / ۱

[ژیانه وه - شیخ حه مه غه رب] (۳۴۱)

[۱۹۲۵ / ۱۲ / ۱۰]

[سلیمانیی]

ئەو کاغه زه ی سه ره وه، هه ره وه کو لووره ی چه قه لیک وایه که له خاریجی ئا واییه وه بیت! چ وه قتی حوکومه تی تورک و یا بریتانیا، قوبولی ئەوه ی کردوه، ناحیه که ی له ته ره ف ئەمانه وه که ناوی خۆیان ناوه؛ شیخ، و اقوت بدری و ته زییق بکریت؟

له چ زه مانیکدا، شیخان، خوسوس شیخ حه مه غه رب، ساحیبی سی میلیۆن لیتره بوون؟ ئەگه ر ئەم میقداریشیان بوو بیت، بی شوبه به زۆر له فه قیر و فقه رایان سه ندوه و دیاره ئەم پارویه حه رامه! (۳۴۲)

زۆر چاک مه علومه که (شیخ مه حموود) له پاش ئەوه ی بوو به دز و جه رده بیکی عادیی، شه و جه رده بی حه یاکانی ئەنارد بۆ ئەوه ی نانی فه لاح و جووتیاره قوپه سه ره کان بدزن و له پاشا به که ره کانیانه وه رایان ئە کرد بۆ ئیران.

ئایا ئەمه شتی که فه خری پتوه بکریت؟ ئەمه یه مو عامه له ی حاکمیک که خه رجی بسینتی؟

له هه موو که سه وه مه علومه که حوکومه تی ئینگلیز، نایه وی له کوردستاندا هه یچ شتیکی خه لق بپریت و مه يدانی که سیش نادا که دزییان لی بکا، هه یی شیخ مه حموودیش! (۳۴۳)

ئەمما حوکومه تی ئینگلیز به نه وعیتی که وه ها موخافه زه ی حوقوق و عادات و دیانه ت و لیسانی کوردی کردوه که له هه یچ مه مله که تیکی موجا ویره دا که (به کورد مه سکونه) وه ها نه کراوه.

ئیتیر ئە ی عه زیزی شیخ مه حموود، ئەو سه رینه بنیره ژیر سه ری خۆت که هه موو که سی ئەزانی تۆ له شکرکی زۆرت نییه، ئیلا تاقمیکی بی دین و قاتیل نه بیت، ئەگینا بۆچ و دووراو دوور له ئیران دانیشتون، که وای پیشان دان مو عاونه تتان بکا؟

بۆچی نازانن، ده می که تورکه کان ده ره کی ئەوه یان کردوه که سه عاده تی مه مله که ته که یان و ا مومکینه که ئە شخاسی وه کو ئیوه مانانی تیا نه بیت؟ بینانه عه لیهی، سلیمانیش، ئەتوانی ئەوه ده رک بکا! / ته و او

پ. ن؛ که: ۲۸ / ۲ / ۱۵

[مه حمه د ئەمین زه کی — ئەحمه د به گی توفیق به گ / موته سه رپرفی سلیمانیی] (۳۴۴)

[۱۹۲۵ / ۷ / -]

[به غدا]

میر نه جابه ت، سه میرم

بینا له سه ر وجود و لوتف و ئیعتیما دی سه رکار و هه مشاریبه کانی موخته ره م، به فه خر و شه ره ف، قوبولی ئەم خزه ته ئە که م، وه له داخیلی ئیمکاندا، سه عی بۆ خزه تی وه ته ن ئە که م.

له م خوسوسه وه، بیگانه سیلاحم لوتفی باریی، ئیمدا دی رۆحیانیه تی چه زره تی پیغه مبه ری و مو عاونه تی شوره فا و نوجه پای وه ته ن و ره فیه کانه، وه ئینشا الله شتی که موخالیفی زه مین و زه مان بی، له ئیمه روو نادا. ته وه غغول له گه ل موخالات و غه یه مه عقوولات ناکری. موجه پرده رجای ئەوه م که له خوسوس کار و خزه تی وه ته ن و ئیحتیاجاتی مومکینولئه زه له وه، دائیمه ن خه به ردار و ئیرشادمان بفرموون، تا بۆ نه یلی مه قسه د، رینگه بیکی کورت و موناسیب بگرین!

رجای دووم ئەوه یه که ره فیه کانیشم ئیفاز بفرموون تا وه حده تی حه ره که ت و

سهلامه تی مهسله حهت، موخافه زه بکهین. ئینشا الله له ئیرشاد و دهلاله تی رینگه ی راست، خیلاف له ئیمه وه سادیر نابئی! ههروه کوو عه ززی (میرزا فه هج) م (۳۴۵) کردووه، بهوانی تریش ئه ئیم "ئیتته بیعونی ئه هدی کوم سه بیله پرده شاد / اتبعون اهدکم سیل الرشاد" (۳۴۶). ئومیدم له قاپی خوی گه وره وایه که ئیمه له بهر چاوی روئه سا و ئه شراف و هامشارییه کان شه رمه سار نه فه رموئی.

مه علومی سه رکاره که ئه گهر توفیق ره فیک نه بی، عه قل و ته گبیری مه خلوق بی بهر ئه مینیتته وه؛ «ئه لعه بدو یوده بیبر والله یوقه ددیروهو / العبد یدبر والله یقدر!!» (۳۴۷) رچای سییه م ئه مه به؛ ئه شراف و نوجه بای وه ته نی عه زیز، حوسنی نییه ت و فیداکاری به نده فه راموش نه کن! مه علومی هه ر لاییکه، موخلیس، ساحیب مه سله ک و مه نسه بم و به لکو له پاش چه ند رۆژی ته رفیعیش ئه که م. موخه سه ساتی ئیستام بیتک و نیوی موخه سه ساتی مه بعوسیه. خزمه تی مه بعوسی مووه ققه تییه، مه سله کی ئیستاکه م دائیمییه، مه ئموورییه تیکی وه کو مودیرییه تی مه کته بی عه سه که رییه و داروته دریب - دار التدریب / K - دراوه به من! (۳۴۸).

به نده له مه قامی شوکرانه دا ئه م هه موو مه نفه عه ته شه خسییه ی خۆم فیدای هامشارییه کانم کرد و خزمه تی مووه ققه ته ی (نیابه ت) م قوبوول کرد. ته نیا ئاره زوو و ئه مه لم ئه وه یه؛ که ئیخلاص و حوسنی نییه ت و فیداکاری فه قیر، لای خاس و عام، مه علوم ببئی و به نه وعیتیکی تر، یه عنی بۆ ئه مه ل و ئومید و ته مه ع و شتیکی تر نه دریتته قه له م و به دلدا نه یه ت! هه تا به نده موته سه للی بم و به خولووسی و شه وقیتیکی ته و او، ده ست بکه م به خزمه تی هاموه ته نه کانم.

رچای ئه ووه لم دیسان تیکراره ئه که مه وه که چونکه خۆم له پش گه رانه وه ی مه جلیسدا، مومکین نه بوو بیمه وه ئه وئی. ئیلتیماسی ئه وه م هه یه که له ئیحتیاجاتی عاجیله، خه به ردارم بفه رموون، تا ئه وئی مومکین بی بیکه یین. له گه ل ئه وه ی، به نده، تا ئیستا له ته عقیبی ئه حوالی مه مله که ت غافل نه بووم و قوفیتیکی غیابیم هه یه. ئه گه ر ئه م وقوفه له گه ل ئیرشاد رینگه یین نیشانانی حالیدا بیتک بگرئی، دیاره ئه بیته باعیسی نه فع و قازانجی زیاتر و گه وره تر!

ههروه کوو له عه ریزه ی پیشوودا عه رز کرابوو، فه قیر له ته قدیری فورسه ت، حه قیقه ته ن عاجز نیم و به لکوو چه ند سال له مه وپیش قه راری خۆم داوه و بۆ ئه م خوسووسه عه لاقه دارانیشم ته نویر و ئیرشاد کردووه!

ببنا له سه ر ئه مه ی شتیکی که موخالیفی مه نافعی حوکومه تی فه خیمه (۳۴۹) و حوکومه تی عیراق و وه ته ن خوسووسی بی؛ له ده ست و زبانی ئیمه ده رناچی و هه موو غیره ت و مه ساعی ئیمه بۆ ئه مه سه ر فه ئه کری که مه نافعی موته قابیله، ته وحید و به بییکه وه، تیکه ل بگری.

وه ک بیستومه، له سلیمانیدا هه ر مه کته بی ئیبتیدائی هه یه، ئه ویش زه عیفه! عه جه با له هه له بجه مه کته ب نییه و مه و جوودی مه کته ب چه نده؟ ئه حوالی عومومیه یه، ده ره جه ی ئیقتیداری موعه لیمه کان چ نه وعیکه؟ ئه گه ر ته شه بیوس بۆ ته زیدی مه کته ب بکه یین، جیگه ی حازر هه یه یان نییه؟ مه کته بی ئه وقاف هه یه یان نا؟ ئه گه ر هه یه مه و جوودی چه نده و له چ حالیکدا یه؟ ئه حوالی سیحیه ی عومومیه یه چه نه؟ ئه گه ر ته شه بیوس بۆ خسته خانه بیتک بکه یین، جیگا ده ست ئه که وئی یان نا؟

له م خوسووساته وه، له خوسووس ئیحتیاجاتی تره وه، لوتفه ن ته نویرم بفه رموون، به لکو ئینشا الله شتیکی بکه یین!

باقی له غایه ت به ده ر مه منوون و مننه تداری جه نابی عالی و ئه شرافم. رچای ده وامی موحبیه ت و موعا وه نه ت ئه که م.

خوا ته و فیتی هه مووان بدا! / ته و او

[مه مه د ئه مین زه کی]

پ. ن؛ که: ۲۹/۱/۲۲

[هه نری دویس H. Dobbs - حه فید زاده مه حمود] (۳۵۰)

[۴/۱۱/۱۹۲۵ز]

[به غداد]

بۆ شیخ مه حمود

مودده تی له مه وپیش، کاغه زی ئیوه به ته ئریخی ۲۰ی ئوگوستۆس به واسیته ی موغه تیشی ئیداره ی سلیمانیه وه گه یشت! (۳۵۱)

له خوسووس ئیفداتی سیاسیه وه که له کاغه زه دا به یانتان کردبوو، جواب هه ر ئه مه یه؛ که حوکومه تی موعه زه مه ی بریتانیا، قه رار و عه زمی قه تعی کردووه که: (ئه بی کوردستانی جونووی له داخیلی مه مله که تی عیرا قدا بییتته وه!) (۳۵۲) مه عه ازا به نه زه ری ئه همییه تی ته ماشای ئه وه کراوه که مه ئموورینی کوردی بۆ ته عین بگریت و بۆ موعامه لاتی

په سمییه و ته دریساتی مه کاتب، زبانی کوردیی ئیستیعمال بکریت که ئەمه له ئیستیقبالیشدا ربعایهت ئەکریت.

مه علوموه که چ حوکوموه تی ئیران و چ حوکوموه تی تورکیا، له هیچ زه مانیکدا ئەم نوهه ئیمتیازانەیان بە کورده کان نه به خشیوه! (۳۵۳) له ئیوه شهوه مه علوموه که حوکوموه تی تورکیا، ئیستا دهرحه ق به کورده کان، سیاسه تیکی ئیجگار زالمانه و ئیعتیسا فکارانه ته تیبیق ئەکا و بۆ مه حوو و پایمال کردنی دیانهت و زبان و مه نافیهی کورده کان سهعی ئەکا! ئیستا کورده کانی عیراق به واسیتهی ئەو ئیلتیفات و مه رحه مه ته وه که له حوکوموه ته وه دهر باره یان ئە کریت، له هه موو کورده کانی سائیری مه مالیکی که مه سروو تر و خۆش حال ترن. له بهر ئەوه ته حریکاتی ئیوه بۆ عه شائیری کوردی به زددی حوکوموه ت ئه بیته وه باعیهی به لای عه زیم به سه ریا نا و ته شه بیوساتی ئیوه به رامبه ر به قووه ی حوکوموه تی بریتانیا که موئه بییدی عیراقه، بئ فائیده و عه به س ئەمیته ته وه.

ئەگەر له حهره کاتی ئیستاتانا عیناد و دهوام بکهن، له نه زه ر عاله مدا شه رفتان زائیل ئەبیت و ههروهک دزیکی عادیی، ته ماشاتان ئە کریت و عاقیبهت دوو چاری فه لاکهت و موسیبه تی عه زیم ئەبن! ئیستاش وه کوو جارن حازرم بۆ ئەوه ی ئیوه قو بوو ل بکه مه به غداد و ئیحتیرامی شه ره ف، ته ئیمنا ت رابگرم و له خوسوس موس ته قبه له وه، موزاکه ره تان له گه ل بکه م! وه ئەگه ر له پاش هاتن ئاره زووتان کرد بۆ جیگه ی خۆتان بگه نه وه، ته عه هه ود ئەکه م، مانیهی عه وده تتان نه بم.

ئەگەر فیکری مولا قاتان ههیه، ئەبئ زوو بئین، چونکه روژی سیبه می کانوون ئەووه ل، به روخسه تی سئ مانگ له به غداد هوه، ئەچمه وه بۆ لۆندره!

ههنری دو بس

مه ندووبی سامی عیراق (۳۵۴)

[ته واو] (۳۵۵)

۱۲- سه یید ره شید نامه نووسی پئشروه و هونه ره مند!

پوژنامه ی بیکه م (کوردستان - س ۱۸۹۸ ز) دلنای کردوین که - به په خشان نامه ی شیوه زاری کورمانجی باکووره وه - به راستی سه ره تای ئەده بی نامه نووسینی کوردیی، له روژگاریه وه هه لکه وتوووه! به لام ئەگه ر پیره مێرد له ۱۹۰۸ ز. دا (بیکه م په خشان) و بابامیر محمه د حسین خان له ۱۹۱۳ ز. دا (بیکه م نامه) و زه کی سایب له ۱۹۲۰ ز. دا (بیکه م

نامه ی هونه رانه ی) شیوه زاری بابان / موکری / سلیمانی / سو رانییان (؟) ئاشنا کردین، ئەوه هه میشه پرسیا ریکی سه رسام له دلدا ماخۆ لانیه تی و هاوار ده کات؛ ئەم شیوه زا ره که به هونه ری شیعر و (شیعر نامه) و به په خشان ناسکی (ئه ده بی سه زراری) هوه، ده وله مه ند خۆی ده نویتیت، داخۆ؛ له ئەو مه ودا باس کرا وه دا، هۆش و بیرو، قه له می ژیری، هه لئه که تووه که میژووی ئەم چله ی ئەده به مان، گه شتر، ره نگینتر بنویتیت.

راستییه که ی - بی درێژ کردنه وه - خۆشه ختیبه که تریفه ی وه لامیکی روونا ک روونا ک چاو و دل روون ده کاته وه.

لئ کو ل و نووسه ریکی کوردستانی خۆ ره لآت؛ سو به ره رود دین ئە بو به کر خوانچه، له کتیبی فارسیی؛ (زینده گینامه ی عاریفی رپانی حه زره ت شیخ یوسف موله ققه ب به شه مسود دین بورهانی / زندگینامه عارف ربانی حضرت شیخ یوسف ملقب بشمس الدین برهانی - س ۱۹۸۹ ز) دا، لاینگریکی ئەو پیره ی رپازی نه قشبه ندیی و خانه قانی شینی گوندی (بورهان) ی نیوچه ی موکریانی کوردستانی خۆ ره لآت؛ (سه یید ره شید) ی ئاشنا کردوین که - وه ک له نیودارندا ژیننامه ی روون کرا وه ته وه - له فیرگه کانی باژیره کانی کوردستاندا، بۆ خویندن عه ودا ل بووه و له بهر پیره که ی، ناچار - ده سنی لئ هه لگرتوو وه و تا مردن دل سو ز و با وه رپینکراوی خۆی و جینشینه کانی و خانه قاکه بووه.

سه یید ره شید که شاعیر و په خشان نووسی فارسیی و کوردیی بووه و چه ند نینو ساییکی هه بووه، که سێکی زمان پاراو و خه ندان و قسه نه سته ق و خۆش گو بووه و سلی له که س نه کردوو ته وه! وه ستا بووه له په خشان فارسیی و به تاییه تی له (کوردیی) دا، به راده بی سو به ره رود دین که (کۆمه لئ نامه ی فارسیی و فارسیی - عه بدو الله ی نه ساری - له ئەده بیاتی فارسیدا - له مه یدانه کانی په خشان سهر واداردا - نه سر موسه ججه ع / نر مسجج - توانا و به هیتز بیت، ئەوه سه یید ره شید له ئەده بیاتی کوردییدا، دا هیتنر و بنا یتنه ره!) (۳۵۶)

سو به ره رود دین - وه ک بر باره که ی به جتیبه - له مه ر قو ناغی ئەده بی و پئشروه یی نیورا و له ئەده بی نامه نووسینی کوردییدا، راست ده بیژریت؛ (سه یید که نامه نووسی کوردیی ده ست دا یئ، هیتستا له کوردستانی باشووردا - لیکن دراو به عیراقی عه ره به وه / k - هه ر زه مینه ی شیعر خۆش بوو، نامه نووسین به زمانی فارسیی بوو، بۆ مه به سته کانی زانست و ئایینیش، که لک له زمانی عه ره بی وه رگیرا وه!)

هه مان لى كۆل، تواناي هه لسه نگان دووه و پتر ده بئيرتيت؛ (ئهو نوپخووزى، جوانكارى و رهوانبئيرى و خوش ناهه نكييهى ئه و كه به كه رهستهى ساده تا خومالييه وه ده نيواندن، له كه سانى دى نه وه شاوه ته وه!) (357)

ليتكۆل و بلاوكه ره وهى نامه كانى، هينده به هونه ر و زمانيه وه ده نازتت، پشت نه ستورانه ده لئيت: (ئه گهر هيندئ له نووسه رانى فارسى، له سه دهى چوارى كوچييدا به تاشكرا گو تيبه تيان: ئيمه ناتوانين مه به سه ته كانى زانستى / عيلمى، به زمانى درى - زمانه نافرسييه كان، بۆ وينه كوردى / K - روون بكه ينه وه، ئه وه سه ييد ره شيد كه سيكه كه راست و ره وان جه خت ده كات؛ كه سي به هره مه ند بيت، به ههر زمانى بخوازت - به تاييه تى زمانى زكماكى - ده توانيت مه به سه ته كانى روون و تاشنا بكات!) (358)

نامه كانى سه ييد ره شيدىكى خانه قانشين و عه ودالى سوڤياتى - كه پيى رانه گه يشتووه - ويراى نواندى زمانپاراوى، له چله كانى هونه رى نه ده بى عه ربيدا، وهك رهوانبئيرى / به لاغه، ره گه زوڤيى / جيناس، ده گيبرى / تياياندا، ديسان بۆ ئيمه دوو راستى ده نوپن... له لاييكه وه توانا و پيى (زمانى كوردى) ده سه لمين. له لاييكى ديه وه، پيشره و بى خو، به ر له شاعيران و نووسه رانى دى له نه ده بى نامه نووسيندا ده نوپتت كه ته نانه ت هيج كه سي، بۆ وينه (پيره ميترد)، (نارى) به نه ندازهى ئه و و به نه وه هونه رانه وه، سه رگه رمى نامه نووسين نه بوون! له نه وه ش پتر ده توانم بلتم - به ره شنابى نامهى هه شتم - كه سه ييد ره شيد پيشره وه له نووسينى (په خشانى هونه رانه) ي كورديدا، بگره، ئه گه رچى ميژووى كاره كهى روون نيه، وهك بيكه م په خشانووسى هونه رانهى كوردى له سه دهى بيسته مدا، دپته به رچاو و بۆرى قازى زاده مسته فا شه وقى و مسته فا سايبيشى داوه ته وه! بۆ ئه م باسه ش - به نه وه هويه وه كه ميژوو به سه ر نامه كانه وه نيه و بلاوكه ره ويشيان سنوورى ميژووى نامه كانى پي ساغ نه كراوه ته وه و نه ز له په راوتزا روونم كردووه ته وه - دلنيام كه (به ر له سالى 1328ك / 1910ز - شيخ شه مسوددينى پيرى له ئه و ساله دا مردووه - نامهى كوردى و هونه رانهى نووسيه و له نيوان سالانى 1917ز - 1922ز دا يادگارى نامه كارى زيندووه) كه گومان نيه ئه ويكى وه ستا تا كوچى مالتاوايشى له 1937ز دا ههر پتوهى خه ريك بووه، به تاييه تى كه نامه نووسين بۆ ئه و وهك پيشه و خولياييكى گيانى گيانى هه ميشه بى بووه! به كورتى ده توانم ببيرم - ئه گه ر زووتريش ده ستى نه دابيتى - له نيوانى سالانى 1908ز - 1937ز دا به نه م چله هونه رى نه ده بى كورديه وه خه ريك بووه!

بابه ته كانى نامه كانى سه ييد محه مه د ره شيد ئه گه رچى ده ور و خولى دوستى و تاشنايه تيبان داوه و (ئيخوانيات) بووه، ئه وه ره نگ و بۆ و كارى ره شنبيرى ئيسلامى عه ره بى، فارسى، هه ره ها سه ليقه و شاره زابى خو، به تاييه تيش له زمان و نه ده بى كورديدا ده نوپن! وهك سه رنجيشم داوه، سه ييد ره شيد له سه ره تادا به نامه كارى فارسى، ئه و جا فارسى و كوردى، دواى به كوردى ته واوه وه خه ريك بووه كه نه ز - له به ر پيوستى - ههر نامه فارسى - كوردى و كورديه كانم به سه ر كردووه ته وه.

ئه ميسته ئه و پرسياره گرنگه م له به رچاوه كه خو دده كوتيت و ده لئيت: بنچينهى هه لكه وتنى نيوراو زه ر و ره نگ و رووى چ قوناغيتكى سياسى و ره شنبيرى ده نوپتت؟ نه ز دلنيا ده ليم كه هه لكه وتنى ژينى ده ستورى - مه شرووتهى (ئيران - 1906/8/15ز - 1909/7/13ز) و (توركيى عوسمانى - 1908/7/23ز) زه برى كارى گه ريان بۆ بووژانده وهى گيانى نه ته وه بى و ره شنبيرى كورد هه بووه. به لگه زيندووش - ئه گه رچى باسى دووباره يه - له به رچاوه كه دواى مه شرووتهى ئيران، نه نجوومه نه كانى كورد دامه زران و له لايين مه هابادى قازى فه تاحيشه وه بانگى (خودمختارى) درا. له لاييكى ديه وه له نيوان 1912-1913ز دا، خه باتى سياسى و ره شنبيرى كوردى باكوور عه بدورپه رزاق به درخان و كوردى خو ره لات سمكۆى شكاك يتيكان گرت و ويكرا له باژيرى (خو) دا (كۆمه لى جيهانداى) ان دامه زران و كه وتنه جوژدانى گيانى نه ته وه بى و قوتابخانه يان بۆ زاروكان كرده وه و كوژشيان بۆ چاپخانه و گوڤار و ره ژنامه ده ر كردن كرد و دواتریش دواى (ا. ج. گ) سمكۆى شكاكى سه ر كردهى نه ته وه بى خه باتى شوژشگيرى كرد و فه رمانه و اوى دامه زران و چه كى سياسى و ره شنبيرى، به تاييه تى (ره ژنامه گه ربى) شى به كاربرد.

له لاييكى ديه وه، ههر له رايته لى په لامارى زه برى ره شنبيرى و ره ژنامه نووسى نه ته وه په روه ره كانى باكوور، له نامه كورديه كهى (بابا ميتز محه مه د حسين خان) ي سه ردارى موكرى و سابلاخ و (مژده) كهى قازى زاده مسته فا شه وقى بۆ (كردنه وهى قوتابخانهى كوردى) له گوندى (شه ره فكه ندى) موكرى له سالى 1913ز دا ده بينينه وه كه مه ولانا حاجى مه لا محه مه د سادىق - لايينگر و ئه و جا جينشيني شيخى بورهان له س 1910ز دا - گفتى كردنه وهى داوه (سه ييد ره شيديش وهك له نامه كانيدا نيوى ئه و زاتهى هيناوه و لايينگيرى بووه).

له ئه‌وه پتر ده‌توانم بشلیم؛ (ئه‌ده‌بی نامه‌نووسنی کوردیی) ش هه‌ر به‌زه‌بری ئه‌و مه‌لامه‌تانه، به‌تایبه‌تی له‌ دوای رۆژنامه‌ی (کوردستان - س ۱۸۹۸ ز) هوه، له‌ کوردستانی خۆزهل‌اتدا و به‌تایبه‌تی له‌ نیوچه‌ی موکریان و (گوندی بورهان، خانه‌قای بورهان) دا سه‌ری هه‌ل داوه و (سه‌بیید ره‌شید) یش له‌ ئه‌و مه‌یدانه‌دا سواریکی پیتشه‌وه بووه.

جیگه‌ی خۆیه‌تی روونیش بیت که؛ (هیمن) ی شاعیری گه‌وره، جه‌ختی کردووه بۆ زه‌بری چاکی ئه‌و (خانه‌قا) یه له‌ ژین و کرداری هه‌لکه‌وتووه‌کانی بزاقی سیاسی و رۆشنییری و ئه‌ده‌بی کورددا.

ئیدی پیتووستی نابینم پتر بئاخیتوم و چاکتره که چه‌پکێ گولنامه‌ی (ئه‌ده‌بی نامه‌نووسینی کوردی) له‌ گولزاری هونه‌ری سه‌بیید ره‌شیده‌وه بچم که بۆن و به‌رامه‌یان له‌ سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌وه بۆ به‌ره‌ودوا پاکۆ نابیت! (۳۵۹)

۱- نامه‌ی فارسی - کوردی سه‌بیید ره‌شید! (۳۶۰)

پ. ن؛ که [ف. ک. - ۱]: ۳۰ / ۱ / ۲۳ (۳۶۱)

[سه‌بیید ره‌شید — بیتکی!!]

۲۰ ره‌جه‌ب [به‌ر له ۱۹۱۰ ز] (۳۶۲)

[ش؟]

قربانت گردهم

بعد از اینکه قاصد مراجعت نمود، اسباب خیالات فاسسده برای چاوه‌شیان فراهم آمد؛ من جمله اندیشه می‌کنم که از دشنامهای محبت امودت انگیزم. اگر سردفتر ارباب تمیزرا خدای ناخواسته غبار بر خاطر نازک فرونشیند و تنزلات و حقوق سالیانه، خاکسار را در نظر همان یار عزیز اعتباری نماند و داغ حرمان را بر جبین نامرادی نشانند، خاک کدام سر زمین را بسرکنم و دیگر از کمی توتون اگر خیالی بفرماید و از این رو دلگیر آید چه چاره‌سازم و خود را بکدام خاکپا دراندازم؛ بکدام قدمگاه سراندازم؟ والحاصل از اندازه بدر غم و اسف و ندامت بر خاطر جمع آمد و بنیات عیشم را قلع و قلعه‌ء عشرتم را بالمره قمع نمود...

در ورطه‌ء غم غوطه می‌خوردم تا امشب که پنجشنبه بیست رجب است، در موقعی که سلطان جهان آرا در آن میان قدر پر کاه نبود و خسرو خاور از پرتو نسبت انحضرت خلقت (وجعلت الشمس ضیاء) پوشیدنی و ماه گردون جاه از شعاع طلعت او شربت

(والقمر نورا) نوشیدنی، مکررا معروض داشتیم که تصدق گردهم!.

وه‌رگیتێراندنه‌که‌ی [قوربانت بم. دوای گه‌راندنه‌وه‌ی نامه‌به‌ر، هۆی خه‌یاله‌ پڕوپووجه‌کانی (چاوه‌ش)ت کۆ بووه‌وه. له‌ ئه‌وانه‌دا خه‌یالم ئه‌وه‌یه، جنیوه‌ خۆشه‌کانت که تیکه‌لی دۆستی و خۆشه‌ویستین؛ ئه‌گه‌ر خوانه‌خواسته‌تۆز و گه‌ردیکی بکه‌ویتته‌ بان ده‌فته‌ری ناسکی ژیران و ئه‌جری سالانه‌ی به‌نده‌ی پچووکتان نرخ‌ی نه‌مینێ و داخی بی به‌شی بنی به‌نیوچه‌وانی نامورادیه‌وه، خاکی چ زه‌مینێ بکه‌م به‌سه‌رمدا؟ ئه‌گه‌ر له‌ بی توتویشدا، بپیرکردنه‌وه‌ بفرموی، ئه‌گه‌ر له‌ ئه‌م رووه‌وه‌ دلته‌نگ بن، ئیدی چ چارییکم ده‌مینیت و خۆم بده‌م به‌سه‌ر خاکی به‌ریپتی کیدا؟ سه‌ر بخره‌مه‌ سه‌ر جیگه‌یی کێ؟ سه‌رئه‌نجام له‌ ئه‌ندازه‌به‌ده‌ر، خه‌م و درێخ و په‌شیمانیی له‌ بپیر و هۆشمدار خپروونه‌ته‌وه‌ و بنچینه‌ی خۆشی ژینمیان هه‌لته‌کاندووه‌.

له‌نیو کیشه‌ی خه‌مدا نوقم، تا ئه‌و شه‌وه‌ که پینج شه‌مه؛ ۲۰ ی ره‌جه‌به‌ و له‌ کاتیکدا که سولتانی جیهانی ئارا له‌ ئه‌و نیوچه‌یه‌دا نرخ‌ی قلی کای نه‌بوو و تیشکی خۆریش له‌ ئاستی ئه‌و به‌رپزه‌دا کالای (وجعل للشمس ضیاء) ی پۆشی و مانگی گه‌ردوونیش به‌تیشکی په‌خشانی ئه‌و شه‌ریه‌تی (والقمر نورا) یی پۆشی، دووباره‌ عه‌ززم کرد؛ به‌ساقه‌ت بم! / ته‌واو].

فلانێ بۆی نووسی بووم؛ عه‌ززی شیخی بکه، له‌و به‌یتوماله‌ حه‌قیقییه‌ که خودا وه‌کن تۆی ناوه‌ و تۆی کردووه‌ به‌موقه‌سسیم که له‌ به‌ینی ئه‌سنافی سه‌مانیه‌دا ته‌فریقی بکه‌ی، منیش یا موئه‌للیفه‌تولقووبم یا سه‌گی فوقه‌رام.

به‌هه‌ر جیهه‌تی له‌م دوو جیهه‌ته‌، له‌ ئه‌ریابی ئیستیحقاقم، رجام واسیته‌ که حه‌ززه‌تی ئه‌رحه‌مولعه‌لمین بی به‌شم ناکا!

شیخ - شیخی بورهان / K - پیکه‌نبی و فه‌رمووی (ده‌ی ده‌ی، ئه‌دی جواپت بۆ نه‌نوسیه‌وه؟ بۆی بنوسه‌ که شیخ ده‌لی: به‌لێ منیش وه‌ک ئاوی جاری له‌ تینووان ده‌گه‌ریم، شه‌رم ده‌گه‌ل مه‌نسووبی خۆم هه‌ر ئه‌وه‌یه که که‌سیکم وه‌ده‌ست که‌وی، ئه‌هلی ئیستیحقاق بی، خۆی به‌موحتاجی ئه‌و به‌یتوماله‌ی بزانی که وه‌زیفه‌ی ئه‌سنافی سه‌مانیه‌ و به‌راتی داخیلینی ئه‌بوابی سه‌مانیه‌یه، ئه‌ما شوووتی هه‌ن:

بیتکی له‌وان؛ روشده! بیتکی له‌وان؛ ته‌سدیق به‌وجودی ئه‌و به‌یتوماله‌یه! بیتکی له‌وان ئه‌وه‌یه؛ ده‌بی جه‌والی خۆی به‌کۆلدا، بیتته‌ کن موقه‌سسیم، به‌ته‌وازوع جه‌والی خۆی ده‌گرێ تا بۆی تی بکه‌ن. هاکه‌زا...

دهی خودا به شی بدای، یا خوا! به خوا زهکا خوشه!]
عه رزم کرد، به لئج به عزتکم له وانه بو نووسیوه...

[به دیداری تو چندان مایلستم
که از غیر تو یکسر غافلستم
چنان سرمست و حیران به هجرت
به درد خویشتن هم جاهلستم
به قامت سرو آزادی به رخ گل
منت هم قمریم هم بلبلبستم
دل آید سوی تو من در پی دل
چه سازم خودگرفتار دلستم
فراقت کرد بیزار از حیاتم
به مرگ خود کنون مستعجلستم
زاشک حسرتم گلگشت گل گشت
به هر دوپای اکنون درگلسستم
به ماضی حال (چاوهش) اینچنین بود
کنون در غصه مستقبلستم]

وهرگپراننده کهی:

[بو دیداری تو گه لیکنان به مایلم
بو غصه یری تو من غافل
به دووریت به چه شنتی سهرمه ست و حهیرانم
که له دهردی خوّم بی ناگاو و خه به رم
به بالای سهرووی نازاد، بهرووی گول
من بو تو وهک قومری و بولبولم
دل به رهو تو دئی، منیش له دووی دلم
چی بکه م، خوّم گهر گرفتاری دلم؟
جوی بوونه وهی تو له ژینی بیزاری کردووم
بو مهرگی خوّم تا بلتیت پهروش و په له م

له ناو فرمیسکی خه مدا، گولزار بووه ته قور
نیسته به هه ردوو پی له نیوی قورم
رابوردووی حالی (چاوهش) نه وهه بوو
نه میسته په ست و خه مخوری دواروژم]
وهسه لام

[ته واو]

پ. ن؛ که [ف. ک - ۲]: ۳۱/۲/۲۳

[محهمه د رهشید - عزیز ناغای عه باسی] (۳۶۳)

[م؟]

[ش؟]

[عزیزی را که از اهل تمیز است
بحب حضرت یوسف عزیز است
هوا خواه گروه صادقان است (۳۶۴)
تو گویی کهربای عاشقان است
بسوقات دعای خیر دارین
تهم برگردنش هر دم دو صد دین
کند گر در ادای دین تأخیر
شود اوهم چو من از اهل تقصیر
تفاوت هست من، بیدست و پایم
از این رو بیجواب آید دعایم
خدا شکر نقداً او عزیز است
خداوند دل و دین و تمیز است
اگر او در ادا تأخیر دارد
به بی عذر روا تقصیر است]

وهرگپراننده کهی:

[تازیزی که نه هلی ژیرییه
به دؤستی حه زره تی یووسف تازیزه

ههواداری دهستهی (سادیقانه)
تۆ دهلیتیت که کاره‌بای عاشقانه
بۆ دوغای خیری ههردوو دنیا
هه‌میشه دووسه‌د فه‌رزت وا له گه‌ردندا
ئه‌گه‌ر له قه‌رزدا نه‌وه‌ش دوا بکه‌ویت
تازه وه‌ک من، تۆش ئه‌هلی ته‌قسیری
جودایی هه‌یه که من بچ ده‌ست و پیم
بۆبیتکا نزا گۆبیم هه‌ر بی وه‌لامه
سوپاس بۆ خوا ئه‌میسته ئه‌گه‌ر عه‌زیزه
خواه‌ندی دل و دین و هۆشه
ئه‌گه‌ر ئه‌و له فه‌رمان دوا بکه‌ویت
به‌بچ به‌هانه‌ی ره‌وا، کرده‌وه‌ی ته‌قسیره

[آقای؛ من برادرم سید محمد را، سفارش فرموده بوند که اگر طاقت سفر و نقل را ندارند تا وقت اعتدال هوا معاف باش.

بزرگی لعمل وردید، خدای تعالی بحسن مجازات و قبول خاطر عزیزان بر ما و شما منت نهاد و طرفین و جمیع یاران را مشمول مرحام پیران کناد آمین!

جناب آقا هم اگر وقت مساعده شود و شواغل از پیش برخیزد، وفا به عهد فرماید و تشریف را باورد و مدتی در خانقاه گوشه‌گیر باشد. شاید در مقابل بومی و گنجشک گیری که بازی و طفلانه است، شهبازی و کبوتر و نخچیری نقد وقت گرد.

هین مگو ما را بدانشه باریست
باکریمان کارها دشوار نیست
باوجود اگر تشریف را آوردند باهمه‌کس آشناو با مادر نبردید. شیخ شیرازی رحمه الله در خدمت نادرستان فرموده است:

دو برابر چو گوسفند سلیم
در قفاهمچو گرگ مردم خوار
حالت جناب آقا با داعی خیر خواه ضد آن است:

در برابر چو رو به‌گـر
در قفا همچو شیر صاحب عار

چون به تجربه رسیده است، هر وقت ملاقات در بین واقع شد، صورت جدال به میان می آید و هنگامیکه نمیت به داعی از مدعیان قبول نموده اند، باز از دل و جان مترنم این آوازم که وصف الحال و مناسب مقام است:

باز راسته و مرا بکش که پیشت مردن
بهتر که پس از تو زندگانی کردن!

وه‌گپ‌راندنه‌که‌ی:

[ناغام... سه‌بید محه‌مه‌دی برا راسپارده‌ی فه‌رموو بوو که ئه‌گه‌ر توانای سه‌فه‌ر و هاموشۆم نه‌بیت، تا خوش بوونی که‌ش و هه‌وا، به‌خسراوه! گه‌وره‌یی به‌کاربه! خوای بالا پاداشتی خیر و چاکه به‌سه‌ر ئیوه و ئیمه‌دا به‌منه‌ت به‌خشیت و هه‌ردوولا و هه‌موو دۆستانیش به‌ر ره‌حمه‌تی پیران بکه‌ون، ئامین!

ئاغای به‌پرتز... ئه‌گه‌ر کات له‌باربوو، سه‌رقال نه‌بوو، کۆسپ له‌به‌رده‌م نه‌بوو، وه‌فای خو‌ی به‌جی و ته‌شریف به‌یت، ماوه‌یی له‌خانه‌قادا گۆشه‌گیر بیت. ئه‌گه‌ر له‌به‌رامبه‌ر کونده‌په‌بوو و چۆله‌که‌گرتن که یاری مندالانه‌یه، شاباز و کۆتر و نیچیری ده‌ستکه‌وتی ئه‌وکاته‌ی بیت:

وریابه به‌ئیمه مه‌لی بۆلای ئه‌و پاشابه رتیگه نیبه
له‌گه‌ل به‌خشنده‌کان کار سه‌خت نیبه

ویرا، ئه‌گه‌ر ته‌شریفتان هیتا، له‌گه‌ل هه‌موو که‌س ئاشنا و له‌گه‌ل ئیمه ده‌رنه‌با، شیخی شیرازی سلاوی خوای لی بیت له‌زه‌می ناراسته‌کاندا فه‌رموو‌یه‌تی:

له‌به‌رامبه‌ردا وه‌ک مه‌رتکی پاکه
له‌پاش مله‌شدا وه‌ک گورکیتی پیاو خۆره

حاله‌تی جه‌نابی ئاغا له‌گه‌ل به‌نده‌ی خیرخواز، دژی ئه‌وه‌یه:

به‌ره‌و روو وه‌ک رتیوی زیره‌ک و فیل‌باز
له‌پاش مله‌شدا وه‌ک شیری به‌عه‌یب و عاره!

تاقیماننه‌نیشانی داوه، هه‌ر کاتی به‌بیت گه‌یشتن هاته‌دی، شیوه‌ی مشتومر، دیته‌ گۆری. هه‌ر کاتیکیش که دیار نه‌بوو، سۆز و به‌زیی ده‌فه‌رموویت و زه‌می به‌رامبه‌ر، له‌به‌دخواهانه‌وه په‌سه‌ند ناکات.

منیش به‌دل و گیان ئه‌م ئاوازه ده‌لیمه‌وه که شایانی باس و ئه‌م شوینه‌یه.

دووباره ودرهوه و من بکوژه که مردن له بهردهمی تو باشتره
لهوی که له پاش توژیان بهرمه سهر!

نویه جهقهنگه: سده حهیف مهلا سولتانی نهحمهق، حازر نیبه تا بهگژی تویدا کم!!
ههر نهو گورت دهکیشی!

ئه ری عهزیز؛ توخوا بوچ هینده دروزن و بی وهعهدی؛ وهک وشتری نیوپه مو، چاو
دهقووچینی و دهلهوه پتی، وه دهزانی کهس نهیدیویی؟ ئاخو ئیمه، ئینشا الله، دوو رژی
دی ییکدی دهبیننهوه، نه توئوسا بوته رهشه کهی که له کن رهشه خوت پی سپی
کردووه، چی لی هات؟ توتنی نیو چیا؟ دهلی کهمه! کاغزی ده مریول؛ دهلی هممه،
نه ما ههر بهشی خوم دهکا! نوشی گیانت بی، چاوم لی نیبه، وه دهزانی خوشه و بیستی خوم
دهعه مهلی هینا، له که مهرانه شلکانی سلیمانی (۳۶۵)، بوچ بهشم ناده؟ ده قسهت
چیبه؛ خیر!! وه الله سهگه تیت لی نابری!!

په شیمانم، نهوجا دهلیم؛ رووبه روو چاکی، پاشمله ناپاکی! بابه که یفی خوته عهزیز؛
تووره مه به و هیچم ناوی!

به خوای، ئینشا الله نهختیک ههواي خوش کا، یا دپی یا دیم، توئه ی هه مووانت لی
ده که مه وه.

[باقی داستان فردا، در خدمت جناب ملا سعید بعرض دست بوسی مصدع و اهل
مدرسه را سلام میرسانم!]

وهرگیتراندنه کهی [دوایی داستان بو سبهی و دهستی مهلا سه عید ماچ ده کم و سلاوم بو
کهسانی نیو فیترگی ده نیرم!]

به خوای عهزیز، ههر بهو قاعیده ی بو خوت داتمه زران دووه، نه گهر عیلاجی کی سهر و
قوونی برایم و باییزی نه کهی، له هه موو خیری خودای مه حرووم ده بن. نه نجا که یفی
خوشته!!

[جناب شیخ محمد - حفظه الله - و قاطبهء اهل خانقا علیه بدعای خیر سلام فوق
الغایه یاد آورند و به همت پیرانتان می سپرند، علی الخصوص جناب شیخ امین و ملا
علی و امام حسین سلام رسان و دعا خوانند]

وهرگیترانه کهی: [جهنابی شیخ محمه د - کوری شیخی بورهان / K - خودا
بیپار تیت و هه موو کهسی خانقای پایه بهرز، به نرای چاک و سلاوی زور یاد ده که مه وه و

به هیمه تی پیرانتان ده سپیرم، به تاییه تی سلاو و نزام بو شیخ نه مین و مهلا عهلی و امام
حسین!]

عهزیز؛ نازانم سه بهب چیبه، لهو بهینه دا چوار پینج که رت، له خه ودا به ته فسیل چاوم
پیته کهوتووه؟ گفتوگو و سوحه تی زورمان بووه، له خه ودا ئینسانتری!

رهنگه ئاگات له خوت نه بی، له خه ودا ههنگوینی بی میشی، سه لیم و موسولمان و
رهووف و میهره بان، نه ما به زاهیر جار جار خوت نه حمه ق ده که ی!

رهنگه ههر مه تلّه بت نهوه بی له بیرت نه چیتته وه، دووری ده که یه وه: گاه گاهی وهک
فه قییه کان، قه ده م لی ده دهی و کهسی تووره بی ده که ی! حه تتا نه حمه د بهو هه موو
مندالییه وه، نه وه نده حالی بووه، ده لی: ئاغا قووله یه! راست ده کا، ههر هینده ی لی
ده زانی، دهئا شتیکی زلتی ده گوت!

عهزیز؛ نه گهر شه رمت به خوبی، به سته! نه حمه ق، خه لئ له ده ره وه به پیاویکی ته واوت
ده زان، له کنیان وه به، له ده ره وه و ژووره وه ههر چاکی!

[زگوش پنبه برون آر و داد خلق بده

و گر تومی ندهی روز دا خواهی هست!]

وهرگیتراندنه کهی:

[لۆکه له گوئی ده ریینه و دادی خه لکی بده

نه گهر تو نه بده بت، رژی لی پرسینه وه هه یه!]

عهزیز، مه حزی که یف خوشی تو، خوم هینده نه زیبهت داوه، نه گهر زوریشتی پی خوش
نه بی، تووره مه به! هیشتا قه باله م مور نه کردووه، با هه روا بی، مور نه کری.

زیاده ایام بکام و عمرتان مدام باد آمین

وهرگیتراندنه کهی:

[پتره کهی، رژیگارتان خوش و ته مانتان دریت. ئامین]

وه سه سه لاموعه له یکوم وهره حمه توالله وه به ره کاتوهو.

[ته واو]

محمه د ره شید

پ. ن؛ که [ف. ک - ۳]: ۳۲/۳/۲۳

[سهیید رهشید - میرزا عهبدوالله] (۳۶۶)

[دهوروبه ری ۱۹۲۰ز - ۱۹۲۲ز] (۳۶۷)

[ش؟]

براکه ی بابم

بو تو که بابم. ناووریکمی لی وهده. ناووریکم لی وهکوژینه. نهوجارهش وهمزینه! پیماوی چابه، ههوا ی (وینان) روژنی. روتبه ی دوونان رهچاو مهکه!

نیعمه تی زاهیر و باتینی دیره دایه. ههسته وهروه دیره، مهچو دهره وه؛ دهیره! ئیره پر له خهیره، دهوره پر له شهیره، زیدانی بی مهفهیره، مهنفهعه تی زهره: [باری اگر حالت (چاوهش) مشوس سراسم غش را موحتمتاً پرسی من کنی، این است که عرض میکند دیگر مختارند].

وهرگیتراندنه که ی:

[نهگه ر باری شیواو و پر چهوت و چهوتلی (چاوهش) بهمهرحه مهت پپرسیت، نهمهیه عهرزه تی دهکه م و ئیدی که یفی خوژشته!]

[بادی که گذارش بهسرکوی تو یا بم جان باد فدایش که از او بوی تو یا بم خاکم بهراه که گذز سوی تو باید چون نیست رهم آنکه گهز سوی تو یا بم زیر قدمت باد سرم چون ندهد دست کش بالش راحت سر از نوی تو یا بم جز ضربت تیغ ستم و تیر جفانیست کامی که من از ساعدو بازوی تو یا بم خوا هم کنم از رشتد، جان بند قبایت تا دمبد مش بسته بهپهلوی تو یا بم!]

وهرگیتراندنه که ی:

[بایین که له گه ره کی ئیوه راهه هل بکا

گیان فیدای بی که بوئی توئی لی دئی

من خاکی ریگه ی هه ر که سیکم که به ره و تو هاتی

کاتی که من ریگه م نه بی بییم بو لای تو

سهرم ژیر بییت بکه وی نه گه ر ده ست نه دا

سهری ره حه ت بنیمه سهر سهرینی نه ژنوئی تو

بیجگه له لی دانی تیغ و ستم و تیری جه فا

ناره زووی دیم نیبه له ده ست و بازووی تو

دهمهویت به رسته ی گیان، به ندی که واکه ت دروست بکه ن

تا ده ماو ده م هه ر به تو وه به ستر اویم!

تو ده تکوت؛ ئیسیکیکم به سه، نه میسته له پلاو و عه نه ریوش تی په ری. وه سه سه لام! / ته واو.

۲- نامه ی کوردی

پ. ن؛ که: ۳۳/۴/۲۳ (۳۶۸)

[سهیید رهشید — میرزا عهبدوالله] (۳۶۹)

[م؟]

[ش؟]

[قال الشافعی رضي الله تعالى عنه؛ من استرضي ولم يرضي فهو شيطان، ومن استفضب ولم يغضب فهو حمار! / قاله ششافيعی ره زیه الله ته عالا عه نهو، مه ن ئیسته رزا وه له م یه رزه فه هو وه شهیتانن، وه من ئیسته وغزب وه له م یه غزه ب فه هو وه حیمارون!]

وهرگیتراندنه که ی [شافیعی، خوی بالا لیتی رازی بییت، گوتوویه: نه گه ر بیکی قاییل کرا و قاییل نه بو، نه وه شهیتانه. نه گه ر بیکی تووره کرا و تووره نه بو، نه وه که ره!]

بابه که م؛

تو خوژت ناناسی؟ عه جه ب حاله تیکت هه یه، به من موته نه سسیر نابی؟ دلت پیتم ناسووتی که ده حویبی تو دا نه هلی فه نا و به قام، ساحیتی شهرت و وه فام، گرفتاری جه فام، له ژیر باری عه نام، به دوژمنی ده ست و کاسه شت که مو دا خه له ت لی ده کا، بییت موته له زریز ده بی، پاش مله ش حه سبی دلخواهی نه فسی به دخووی خوئی لیت ده دوئی،

لیشت ده خوا، لیشت ده خوتی، تووره نابی، لیتی ناده بی... به عه قلی نا قیسی من، دۆستی له گه ل تۆ عه داوه ته، عه داوه ت به تۆ، شایبی و داوه ته!

ق: [قوربان / K]

مه نزوورم ئه وه نییه به گژ که ستدا که م، شه ره سه گت پی بکه م. مه قسه دم ئه مه یه، ده خه وی خۆت بگه!

ق: زۆر ئومید به تۆ بوو، ده مگوت؛ شوکر یاریکی وه فادار و دلداریکی سه دا قه ت شیعارم که وه چنگ. نه مده زانی ماریکی زه هرکار و که متیاریکی ئینسان خوارم هاته جهنگ.

په جام به قوه ت بوو، زه عیفت کرد. ته مام به شیدده ت بوو، خه فیفت کرد!

[قال النبي صلى الله عليه وسلم: مَنْ قَطَعَ رَجَاءً مِّنْ إِرْتِجَاهِ قَطَعَ اللَّهُ رَجَاءَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَلَنْ يَلِجَ الْجَنَّةَ! / قاله ننه بیو سه لا الله عه لیهی وه سه له م: مه ن قه ته عه ره جائه مه ن ئیرته جاهو قه ته عه الله ره جائه یه ومه لقیامه، فه له ن یه لجه ججه ننه!]

وه رگپرانده که ی په یامبه ره سه لات و سلاوی خودای لی بیت، گوتوویه: هه ره که سی تکای تکاریکی نه گرت، خودا له رۆژی قیامه تدا تکای ناگرتت و به هه شت نابینیت!

مالت خرابی، نه به رجایی فریب ده خۆی، نه له خۆفی ئه ندیشه ده گه ی!! نه غیره ت به کار ده به ی!! نه نه فسانییه ت به عه مه ل دینی!!

نازانم به چت بگرم؟ بی ئینساف، قه ت برایه تی وا ده بی؟

ئه وه من؛ له ئاخیری ره جه به وه، شه و و رۆژ، بیست و چوار سه عات، کوللی ده قیقه بییک، چاوم له ریتته، گویم له ده رکیتته!

یاره بیی خودا عه قلینکت پی بدا که پیی خه جاله ت بی! ئینسافیکت بداتی که حه قی ته سلیم که ی! دلینکت پی مه رحه مه ت کا، دۆست به دۆستا بزانی، دۆژمن به دۆژمن.

[بابدان بد باش و با نیکان نیکو

جای گل گل باش و جای خارخارا]

وه رگپرانده که ی:

[با خراپه کاران خراپ بن و چاکه خوازان چاک

له بۆ گول گول ببه و له بۆ درکیش درک]

قوربان، دهستم له هه موو کهس و هه موو شت به ردا، له دامینی تۆش به ند نه بوو!

[به یکبار از جهان دل به تو بستم

ندانستم که پیمانم نیائی!]

وه رگپرانده که ی:

[به بییکجاری له دنیا دا دلّم دا به تۆ

نه مزانی که په یمانه که مت پی ناگات]

تو خودا بۆچ هیچ به قسه ی من موته ئه سسیر نابی؟ قه سه م به زاتی خودا، له خۆم و له تۆ موته حه بییرم! له تۆ که چۆن هینده بی ته میزی، له خۆم که بۆچ هینده حیزم!! ماشالله لا حه وله وه لا قوه ته ئیللا بالله.

قوربان: مه مله که تی خه یالم هه موو به جووتی زیان شیوکرد. به ئامووری قه له م وه ردم داوه. به مالمووی سفارش مالمووم کرد. به شی وه رزتیکی دیکه م نه ماوه، به ئومیدتیکی و سه د هه زاری، هه مووم داچاند، هه چی لی نه روا.

ئه وی که پرواش، زیزانه بوو، که سب و کارم حیزانه بوو. هه ره چه ند سه ری خۆم دینم و ده به م، فیکریتیکی بییکرم نه ماوه که بییرازینمه وه و بۆتوی بنییرم. هه موو خۆیان لی شار دوومه وه، خۆیان لی باردووم، به زبانی حال پیم ده لئین؛ حالت خۆشه بی حه یا؟ زۆرت شه رم به خۆیه؟

ئاخۆ ئه وه هه موو فیکره بییکره که ده لییاسی (نه زم و نه سر) دا بۆی ده نییری، هه ره هینده ی مه یل پی هه ن تا جاریکیان ده گه ل ده نووی، خرابیان ده کا، له پاشان به شه قان ده ریانه ده کا، ده ره ده ریانه ده کا، عاقیبه ت هه موویان ده بی بیینه وه کن تۆ، بۆچ هینده بی نامووسی؛ بۆچ ده مریی ئه گه ر چ نه نووسی، دانیشی به مه ئیووسی یا بچییه نیو عرووسی؛

شیعره کانم که جگه ر گوژی من، ده ره ده رن

دلی (نالی) ی چ ره قه قه ت غه می فرزه ندی نییه

ده مکوت؛ لیتی گه ری مه حره می رازم، جیگه ی نیازم ده ستکه وت؛ نه مزانی به نا هه مواریی، بیچووه به رازم توش بوو. یاره ب زۆر زۆر شوکر، ناچارم وه ک (سه نعان) ی، لییره و پاش ده بی پاسه وانی به رازان بکه م.

که مه لا ئه حمه د هاته وه، فریبت دابوو، برات بوو، به به رات دابوو. کاغه زی سه رگه ردانیت وه ده ست نابوو، که [چه ند روز دیگر می آیم/ چه ند رۆژیکی دی دیم] / [K].

من که به ئومیدی وهسلت بووم، به قهباله‌ی فهسلت چووم، له قه‌بیل ئه‌وه‌یه؛ هه‌ستم بئمه (په‌حیمخان) خۆتم لئ وه‌دزی، بلیتی؛ کاله‌کی بۆ به‌رن، فرووجی بۆ وه‌کوژن!
خۆم من [أم الخبائت / ئومولخه‌بائیس] نیم به‌زگ ده‌گه‌لتا پتوه‌ بووم؛ به‌خه‌یال بئمه زگت داخۆچ ده‌خۆی؟

من ماچ و مووچه‌م له یارم ناوی، خۆی ناویژمه‌ سه‌ر هه‌تا هه‌لاوی، که‌سیکم ده‌وی پیم ناشابیی، به‌لاچۆ نه‌چیی، به‌وابیی، وابیی! با وجوودی ئه‌وه‌ش، ئه‌وه‌م هه‌ر له‌چاو دیاره‌ که‌ له‌ ئاخیری کاغه‌زه‌وه‌ نووسی بووت: [بود بنده‌ نازنین مشت زن]، [أما شما به‌بی انصافی خشت زن و به‌نی وفايي مشتى زنى، والا قول ما را در بی قولی کالبول قرار نمیدادی و انگشت منع را بر حرف مافی نهادی].

وه‌رگێراندنه‌که‌ی:

[به‌نده‌ی نازنه‌ن مشت وه‌شینه‌]

[به‌لام تو بئ ویزدانانه‌ خشت وه‌شینی و به‌بئ وه‌فایی، مشت وه‌شینی! دنا ئئمه‌تان له‌ بئ قه‌ولیبدا به‌میز دانه‌دنا و ئه‌نگوستی قه‌ده‌گه‌کردنتان له‌سه‌ر قسه‌ی ئئمه‌ دانه‌دنا]
وام خه‌یال له‌ تو ده‌کرد؛ بۆ خوینی خۆت، قسه‌ی من ناشیکینی، په‌رده‌ی من نادرینی. وا نه‌که‌ی ئه‌من مه‌حزوون بم، په‌قیب مه‌منوون بئ.

ئه‌وئستاش بئیک ده‌فعه‌ لئت ناومئید نه‌بووم، بۆچ که‌ هاتی؛ ئه‌گه‌ر عاقل بی، منیشت به‌قه‌ده‌ر مریشکیکی هیلکه‌نه‌که‌ر بئ بووی!
به‌خودای که‌وتییبه‌ عوززان، خه‌جاله‌تم ده‌که‌ی، چونکه‌ عوزر عه‌لامه‌تی ته‌والود و ته‌وادووه‌!

ئه‌گه‌ر خوانه‌خواسته، که‌ر و خیره‌سه‌ر و ده‌به‌ده‌ری، ده‌ستت له‌ عه‌لاقه‌ی من شووت بئ، شیت ده‌بی، ده‌لئین: ئه‌ی جا چ قه‌وماوه؟ تووره‌ ده‌بی، له‌ عوزر ده‌که‌ی تا ده‌گه‌ییبه‌ سیننی به‌ئس، ده‌بئ هه‌ر بگرم قوری وه‌سه‌رکه‌م، بلیتم؛ وه‌ره‌ ده‌ دنیا به‌دا براییکت بئ، ئه‌وئش ته‌به‌رپا پکا!! بابیکت بئ، ده‌رت کا!! کوریکت بئ، نه‌فه‌قه‌ت نه‌کیشئ!! دلداریکت بئ، دلته‌ لئیی بئیشئ!! حه‌یاتیکت بئ، رووحت بکیشئ!!

په‌جام وایه، به‌هیممه‌تی (شیخ‌ی)، ئه‌و حاله‌مان به‌سه‌ردا نه‌یه؛ زۆر جار چاکتر پیک که‌وینه‌وه... وه‌سه‌سه‌لام. / ته‌واو

پ. ن؛ که: ۳۴/۵/۲۳

[سه‌بید په‌شید - عومه‌رخانی شکاکی] (۳۷۰)

[به‌ر له ۱۹۱۰ز] (۳۷۱)

[ش؟]

عومه‌ر گیان

ئومئیده‌وارم عومرت درێژیی، دوژمنت گێژ بئ، ریکه‌ت سه‌ربه‌ره‌ولێژ بئ، نه‌فه‌قه‌ت بئ بئ، پیری (بورهان) یت له‌ پشتی بئ!

عه‌زیم؛ شه‌ب خیزیه، شوور ئه‌نگیزیه، که‌متر حیزیه. هه‌زار جار له‌ ریی دنیا دا گیراوی، بلا له‌ ریی خوداشدا به‌ردیکت بئته‌ رئ!

ئیکدام موباره‌که، هه‌سته‌وه‌ره، عه‌زرتت هه‌ر وه‌ره‌ وه‌ره. سه‌ی حیز به‌خۆرایی له‌به‌رخۆیه‌وه‌ ده‌وه‌رئ!

ئه‌تو ناغای، من چاوه‌شم، ده‌گه‌ل منت بئ ناکرئ! / ته‌واو

په‌شید کۆنه‌ چاوه‌شه

پ. ن؛ که: ۳۵/۶/۲۳

[مه‌مه‌د په‌شید - قه‌ره‌نی ناغا] (۳۷۲)

[م؟]

[ش؟]

مام قه‌ره‌نی

ده‌میکه‌ نه‌مدیوی، ئه‌ودیوو ئه‌ودیوو بئ نه‌کردووی؛ بزائم ئه‌و دئوه‌ی له‌گه‌لته، چی لئ کردووی؟ به‌هه‌ر سوورته‌ سه‌لامت لئ ده‌که‌م، دوغای خیرت بۆ ده‌که‌م!

کاغه‌ز هه‌لناگرئ ئه‌وه‌ی که‌ خه‌یالهم هه‌یه‌ پیت بلیتم؛ بۆچی زۆر هه‌لده‌گری ئه‌گه‌رچی زۆر زه‌عیفی؟

شاکه‌ره، دنا ده‌بوو زه‌خیره‌ی (سه‌رده‌شت) ئی به‌ته‌نی به‌تۆ هه‌لگرئ! ئه‌گه‌ر وانه‌بئ، فائیده‌ی تۆ له‌ ده‌روه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ فه‌قه‌ره‌بیک ده‌نیو مه‌نسووبی حه‌زه‌تی (شیخ) دا - رووحم به‌قوربانی بئ - رووی دا؛ خه‌ریک بی ئیسلاخی پکه‌ی!

ماده‌ی کاک عه‌بدوپه‌حیم که‌ له‌ ئه‌سحاب و مه‌نسووبانی قه‌دیمی (مه‌ولا) یه، ده‌بوو

ئىمە پىن نەزائىن، چاكي پكەي، پاكي پكەي، نەوەك خۆت كەرکەي، بى باكي پكەي!
 فائىدەي ئىمەش لە جىوارى مەرگەدى مونهوودەردا ئەوئەبە؛ بەدەرد ئىيوە دەردەدار بىن،
 بەغەمى ئىيوە گرفتار بىن، غەمخور بىن، غەمگوسار بىن (موسستەغفیر بىلئەسحار) بىن!
 موختەسەر ئەمن برىكەم ئاگا لە خۆبە. بەخودای وەزىفەي خۆم بەكوللى تەرك نەکردوو،
 دوعا گۆبى دەكەم ئەتۆش كەدخودا بىي و ئاغای پكەي، وە ئىلا دەبىبە كەبىبانوو!

عەلحىساب، براى موکەررەم مەلا ئىبراھىم، ئەگەر بەھىممەتى شىخى، بەرەزەمەندىي
 گەراو، بابى لە جىيى خۆي دامەزراو، مەجىبورم بىك بەسەد دەبى لە دوعاگۆي زىادكەم
 وە ئىللا دوو فەقەرە پەيدا دەبى؛ بىك؛ بەسەت نازانم!
 دوو؛ بەكەرت لە قەلەم دەدەم. وەالله نازانم بەكۆت دادەم، چ جىيى ساغت نبىيە و
 ئاخىرى قسان دوعا و سەلام بى.

مەعنای (بى) دەزانى مەعنای وەرە؛ دەبى لە ئەلف و بىيوە پىت بخۆتەنمەو!
 (قەرەنى) يە، خەرجى جووتبەندانى لەسەرە!
 دوعا و سەلامى من بەبابەكرا غای بگەبىنە. بۆيى كاغەزم عەلحىدە بۆ نەنوسى، وەك
 قسە دەكەن؛ دەلئى بابى نەماو، ئاخەر ئەو موعەممايە.

بابەكرا كە باي نەما، كەر دەبى؛ ئەگەر نەبى بۆ دەبى كار بەدەرەجەبىك پكا؛ پىاوى
 وەك كاك عەبدوپرەھىم جواب پكا؟
 ئەمن عەرزەم کردوو؛ شارى وىران بەكەران ئاوەدانە. ناحەقى نبىيە! موختەسەر دوعا و
 سەلامى منى پى بگەبىنە، لىشى قەبوول مەكە كە كاك عەبدوپرەھىم لەوئى پروا...
 وەسسەلام. / تەواو

محەمەد رەشىد

ب. پ. ن؛ كە: ۳۶/۷/۲۳

[محەمەد رەشىد - بۆيىكى؟] (۳۷۳)

[م؟]

[ش؟]

قوربان

ئەمشۆكە جومعەيە، بۆ نوئىزى مەغرىبى، چومە دەرى بانگ دەم. مانگ لە تەرەف
 تۆو، لەژىرەھوران ھاتە دەرى. واى نواند كە عەزىزت من لە باتى خۆي ناردوو!

كۆتم؛ بەخودای لە باتى خۆي قەبوولت ناكەم حەتا كە تەماشاشت كەم، بۆيىت تەماشاشا
 دەكەم كە لە تەرەف ولاتى وىيەو تولىووت کردوو و ھەم بەخەجالەتى لەوئى ھەللا توى.
 يەعنى تاقتەي موقابەلەم نبىيە، رىم ناكەوئى بەندىم! [دو پادشاھ در اقليمي نكجند - دوو
 پاشا بۆ ھەرىمى نابن! /K]

خىر خىر تۆ بەندەي وى. تا بەندەش بى، تا بەندەي وى؛ خۆشم دەوئى! ئەمما ئىستى
 چونكە ھەللا توى، زۆرت لى توورەم. بۆ تۆ ئەدەب و ابوو كە ھەلئەيەي. ھەللا تى؛ ئاپرووت
 چوو!

كە وام كوت، جوايىكى خۆشى دامەو، دلئى ھىتنامەو، فەرموى:

لە خۆفى تەلئەتى؛ رۆژ ھەرەكو شىت

بەرپوو زەردىي ھەللات و كەوتە كىوان (۳۷۴)

ئەمن چۆن پىم دەكرى بەندىم؟ راستە بەندەم، ئەمما روم نبىيە لە خدمەت ئەودا بەندىم!
 ھەر ئەوئەندەم پى دەكرى، ئىواران دىمە دەرى، بى نوورم ھەتا شەوئى، چاوم بەويى
 دەكەوئى، دەبم بەرۆژى شەوئى، ئەوجار سەير دەكەم!

ئەو ھەيىك. بىكى دىش، فەرموى: [دجالە ز پىش شب دئبال آيد! - جەجال بەر لە
 شەوئى بەدوویدا دىت! /K]

ئەمن ئەوشۆھاتم، ئەو سبەي شەوئى دى. تەفاوتمان زۆرە ئەمن مانگى سىز دەم، ئەو
 مانگى چارەبە! ئەو بەدرە، من بەدرەقەم! ئەو رۆژ دەكا بەشەو، شەو دەكا بەرۆژ! ئەو
 سبەھىنان كە دىتە دەر، رۆژ ھەلدى؛ شەو كە ھاتە دەر، مانگ تەماشاشى ئەرزى دەكا؛
 ھەناسە ھەلئەكشى، ناتوانى بىتە خواری! گۆيى لى نبىيە كە خەلكى دەلئىن: مانگ و

رۆژه بهزبانی حال دهلی: با هەر شه‌رمه‌ندی ئەو رۆژه‌بم! له شه‌رمان، له سه‌رمان، ئاوا ده‌بێ!

که وای کوت؛ کردمە ته‌فائول. زۆرم دوعا کرد. ئیستا مونته‌زیم:

وه‌ره ئه‌ی مه‌هی، دوو هه‌فته که له قامه‌تت پراوم
له قیامه‌تت بترسه، به‌خودا ده‌که‌وییه داوم!
مه‌لێ بۆ نه‌مردی (چاوه‌ش) که له من برای حه‌یا تم
که ئەمه‌ت له‌کن حه‌یا ته، به‌ئومیدی وه‌سله ماوم!
وه‌سه‌سه‌لام. / ته‌واو

پ. ن؛ که: ۳۷/۸/۲۳

[محهمه‌د ره‌شید — مه‌لا محهمه‌د ئەمین!] (۳۷۵)

[م؟]

[ش؟]

جه‌نابی موسته‌تاب، زه‌هر و مه‌تین
ئاقای مه‌لا محهمه‌د ئەمین

مه‌حفووزی له شه‌ری سێ شین... شینی شه‌هوت و شینی شه‌هرت و شینی شه‌یتانی
له‌عین!

له کاروباری ته‌ولیبه‌دا مووازیب به؛ باریکی گرانه، ئەمریکی خه‌تیر:

سیججیللی نه‌فسی ئەمماره به‌رازه
دزه، حیزه، خه‌ریکی تورکه تازه
له تاعه‌تدا که نه‌تبێ لوسی تازه
به‌بالا پۆشی [کرمنه-که‌رره‌منا/K] مه‌نازه

مینه؛ خه‌ری بگه‌ره، خه‌ری هه‌لده! قه‌رزی قه‌دیمی عه‌بدوالله جه‌دیدولئیسلامی لێ
بستینه‌وه! وه‌سه‌سه‌لام. / ته‌واو

محهمه‌د ره‌شید

۱۳- کورتیه‌کی میژوویی نامه‌کاری په‌سمی

ئه‌گه‌ر نامه‌که‌ره‌سته و ده‌سه‌که‌لای خولقاندنی پێوه‌ندی و لێک حالی بوون بیت، ئەوه
(نامه‌کاری په‌سمی) وینه‌ی شوناسنامه‌ی زمانی نه‌ته‌وه‌یی، دووهم ئالای ولات، ده‌نگی
توانای ده‌سه‌لات، خزمه‌تگوزاریکی خۆپراستانی پێوه‌ندی حوکومه‌ت و گه‌ل، مایه‌ی پروا
و دلنیایه!

ئه‌گه‌ر میژوو جه‌خت ده‌کات، له سه‌رانسه‌ری کوردستاندا، له هه‌یج سه‌ده‌یه‌یکدا
(میرنشینه‌کانی کورد) زمانی کوردی خۆیان بۆ کاروباری (فه‌رمانه‌وایی - په‌سمی) به‌کار
نه‌بردوه. به‌پێچه‌وانه‌وه - به‌زه‌بری هه‌تدێ هۆی گه‌وره و باسکراو و به‌تایبه‌تی کامل
نه‌بوونی بیری نه‌ته‌وه‌یی - زمانه‌کانی بیانه‌کانیان به‌کار بردوه که ئەو کرده‌وه ناخۆلا و
ناپه‌وایه، نه‌ک هه‌ر زه‌بریکی میژوویی ترسناکی له پێشکه‌وتنی زمان و ئەده‌بیات و
پۆشنییری گه‌لی کورد داوه، به‌لکه‌ ده‌سه‌که‌لایه‌کی خۆش و ئاسانی به‌ناحه‌ز و دوژمنه‌کانی
خۆیان و گه‌لی کورد به‌خشیوه تا توانج و تانوتی تی بگرن و زمان و توانای به‌سووک
بزانن! هه‌ر میژووش جه‌خت ده‌کات، له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیستدا به‌زه‌بری تیکۆشانی
سیاسی و پۆشنییری گه‌لی کورد و پۆشنییره ئازادبخوازه‌کانیه‌وه - نه‌ک به‌خه‌یر و بیری
داگیرکه‌ران - بۆ یه‌که‌م جار له میژوودا (نامه‌کاری کوردی په‌سمی) هه‌لکه‌وت و له
نیوان دوو جه‌نگی گیتی سه‌ده‌که‌شدا، دوو قۆناغی به‌خۆوه دیتوه:

- قۆناغی سه‌ره‌ستی نه‌ته‌وه‌یی و نیشتمانی گه‌لی کورد

- قۆناغی داگیرکاری بیانی؛ ئینگلیز، عه‌ره‌ب، عه‌جه‌م!

هه‌ردوو قۆناغیش، وێکرا، ریکه‌وتی ئەم سه‌رده‌م و ده‌سه‌لاتانه‌یه:

۱- سه‌رده‌می یه‌که‌م حوکومه‌تی کوردستان / حوکمداری کوردستان باشوور. سلیمانیه:
۱۷/۱۱/۱۹۱۸ز. دامه‌زراندن - ۱۸/۶/۱۹۱۹ز. (په‌که‌وتنی به‌دیل گرتنی
حوکمدار؛ حه‌فیدزاده مه‌حمود!)

۱/۱- کارگه‌ره‌ سیاسییه‌کانی بریتانیای چاودێریکه‌ر له سلیمانیه‌دا، دیسان له ئەو
مه‌ودایه‌دا، په‌په‌وه‌ی نامه‌کاری کوردی په‌سمیان کردوه.

۲- یه‌که‌م سه‌رده‌می داگیرکاری بریتانیا له سلیمانیه‌دا: ۱۸/۶/۱۹۱۹ز -
۵/۹/۱۹۲۲ز. (کشاندنه‌وه له سلیمانیه‌ ده‌سه‌لات دان به؛ ئەنجومه‌نی میلیلی
کوردستان تا هاتنه‌وه‌ی حه‌فیدزاده مه‌حمود).

۳- سهردهمی دووهم حوکوومه‌تی کوردستان/ حوکمدار - مه‌لیکی کوردستان باشوور. سلیمانی: ۱۹۲۲/۱۰/۹. دامه‌زراندن (به‌پیتی بیکه‌م فه‌رمانامه‌ی ره‌سمیی) - ۳/۴-۱۹۲۳ از (کشاندنه‌وه له سلیمانی و ده‌ستدانه دووهم شو‌رش!).

۱/۳- سهردهمی دووهم شو‌رشی کوردستان باشوور - ۳/۴-۱۹۲۳ از ۱۹۲۳/۶/۱۷. (کشاندنه‌وه‌ی بریتانیای داگیرکه‌ر!).

۲/۳- سهردهمی دووهم داگیرکاری بریتانیا - سلیمانی: ۱۹۲۳/۵/۱۶. داگیرکردنی سلیمانی ۱۹۲۳/۶/۱۷. (ئه‌نجوومه‌نی ته‌شکیلاتی حوکوومه‌تی - سلیمانی به‌راسپارده‌ی کارگی‌ری بریتانیای داگیرکه‌ر، می‌جهر ئه‌دموندنس له ۱۹۲۳/۶/۱۱. (دامه‌زرا!).

۴- سهردهمی سی‌یه‌م حوکوومه‌تی کوردستان باشوور. سلیمانی: ۱۹۲۳/۶/۲۰. به‌پیتی بیکه‌م فه‌رمانامه‌ی ره‌سمیی - ۱۹۲۴/۶/۲۰. (چۆل کردنی سلیمانی پیته‌ختی مه‌مله‌که‌تی کوردستانی باشوور).

۵- سهردهمی داگیرکاری بریتانیا و مه‌مله‌که‌تی عی‌راق عه‌رب. سلیمانی: ۱۹۲۴/۷/۱۹. داگیرکردن - س ۱۹۲۵. دانانی موته‌سه‌رپیف - کوردی - نوپنه‌ری مه‌مله‌که‌تی عی‌راقی عه‌رب!

۶- سهردهمی داگیرکاری مه‌مله‌که‌تی عی‌راقی عه‌رب. سلیمانی: س ۱۹۲۵ - س ۱۹۴۸.

۱/۶- سهردهمی سی‌یه‌م شو‌رشی کوردستان باشوور. سلیمانی و نیوچه‌که‌ی: ۱۹۲۴/۶/۲۰. کو‌تایی/۶/۱۹۲۷. سازانی مه‌لیک مه‌حموود له‌گه‌ل حوکوومه‌تی بریتانیا و عی‌راق و بلاوه‌ی پی کردنی شو‌رش!

داخۆ باری نووسین و نامه‌کاری کوردی ره‌سمیی و هه‌لکه‌وتنیان چۆن بووه؟

لی کو‌لینه‌وه و وردبوونه‌وه‌م - له‌به‌ر رووناکی ده‌ستنووسی به‌لگه‌نامه و نامه‌کاری ره‌سمیی - دلنایی ده‌به‌خشن؛ باری بیکه‌مین هه‌لکه‌وتن و ره‌وتی (نووسین و نامه‌کاری کوردی ره‌سمیی) به‌ئهم شیوه‌یه بووه: کاتییک که نیشتمانپه‌روه‌ره‌کانی کوردستانی باشوور، به‌سه‌رکردایه‌تی حه‌فیدزاده مه‌حموود - دوای نامه‌کاری و گوتوبیژی نه‌ینی و ئاشکرا له‌گه‌ل حوکوومه‌تی عه‌سکه‌ری بریتانیای داگیرکه‌ری عی‌راق - سازان، ده‌بوو بۆ سه‌لمانندی سه‌ره‌ستی نیشتمانی و خو‌جۆی کردنه‌وه و دا‌پران له فه‌رمانپه‌وایی حوکوومه‌تی

عوسمانیی و (زمانی تورکی)ش، ئه‌و زمانه لابدریت و (زمانی کوردیی) جیگه‌ی بگریته‌وه و ببیت به (زمانحالی ره‌سمیی بیکه‌م حوکوومه‌تی کوردستانی باشوور) که بیکه‌م کاروباری سیاسی، کارگوزاری، خو‌تنده‌واری و ره‌شنبیری ده‌گرتنه‌وه! دیاریشه کارگی‌ریه سیاسییه‌کانی بریتانیا - که هه‌ره مه‌به‌ستی گه‌وره‌یان جو‌ی کردنه‌وه و دا‌پراندنی کورد و کوردستان بوو له ده‌وله‌تی عوسمانیی دو‌راوی جه‌نگ - لایتنگی‌ر و هانده‌ری ئهم ده‌ستوره نو‌ییه بوون که ده‌م و ده‌ست له‌گه‌ل دامه‌زراندنی (حوکمداری کوردستان/ بیکه‌م حوکوومه‌تی کوردستانی باشوور) نووسین و نامه‌کاری کوردیی ره‌سمیی، له (باره‌گه‌ی حوکمدار) خو‌یه‌وه تا ده‌زگه‌کانی (موته‌سه‌رپیفیه‌ت، به‌له‌دییه، تا‌پۆ، دادگه، دارایی، ئیجرا، ئه‌تیام و... هتد) گرتوه‌ته‌وه! (۳۷۶)

به‌ئهم پیسه له ئیره‌وه، نووسینی کوردیی و به‌تایبه‌تی (ئه‌ده‌بی نامه‌نووسینی کوردیی ره‌سمیی) بۆ بیکه‌م جار له میژوودا هه‌لکه‌وت! داخۆ ره‌وته‌که‌یان چۆن بووه؟

بۆ وه‌لامیکی راست و ره‌وان، پیشه‌کی پیوسته له (ره‌وتی نووسینی کوردیی) نیو ده‌زگه‌کان بکو‌لینه‌وه که بۆ ئه‌مه‌ش شایه‌تی به‌لگه‌ی زیندوو پیوسته!

هه‌رچه‌نده - له‌به‌ر نه‌بوونی ده‌زگه‌ییکی پاراستنی ده‌ستنووس و به‌لگه‌نامه له کوردستاندا و به‌تایبه‌تی له‌به‌ر زه‌بری داگیرکاری - ده‌ستگیرکردنی (به‌لگه‌ی زیندوو) کاریکی ئاسان نییه، ئه‌وه به‌ره‌وشنایی کو‌مه‌لێک ده‌ستنووس و به‌لگه‌ی ره‌سمیی چنگ که‌وتووێ خۆم و هیندیکی زانا عه‌بدووره‌قیب یوسف، ره‌وتی (نووسینی کوردیی) له نیوان ۱۹۱۸ - ۱۹۴۸. دا به‌ئهم شیوه‌یه روون ده‌که‌مه‌وه:

به‌لگه‌ ده‌ستنووسیکی ره‌سمیی و گرنگ (سیجیلی مه‌حه‌که‌مه‌ی شه‌رعی سلیمانی) سهره‌تای نووسین گو‌زین (له تورکییه‌وه بۆ کوردیی) ساغ ده‌کاته‌وه.

سیجیلله‌که - له‌گه‌نجینه‌ی عه‌بدووره‌قیب یوسفدا له‌به‌ر ده‌ستم بووه - له دوو به‌شی تورکی، کوردیی پیک هاتوه و جه‌خت و دلنیامان ده‌کات که هه‌شت ره‌ژ به‌ر له دامه‌زراندنی حوکمداری کوردستان - له ئه‌و مه‌ودایه و زووتردا، حه‌فیدزاده مه‌حموود کاروباری ئیداری با‌ژی‌ه‌که‌ی به‌نیوی عوسمانیی‌وه رایی ده‌کرد - له ۱۹۱۸/۱۱/۹. دا؛ (کاروباری نووسین به‌تورکی راگیراوه) و (سیجیلله‌که داخراوه!).

سیجیلله‌که، له به‌شه کوردیی‌ه‌که‌ی دوای تورکییدا، میژووی ده‌ست کردن به‌نووسینی

کوردیی راگرتوو و تۆماری کردوو که ریکهوتی؛ ۲۳ ی سه‌هەر ۱۳۳۷ ک - ۱۹۱۸/۱۱/۲۸ ز.

له ئیره‌دا، وینه‌ی (داواییکی داگه‌ی شه‌ری سلیمانیه‌ی) ده‌خه‌مه‌ روو - هه‌رچه‌نده وینه‌ی بیته‌کم نییه و له‌به‌ر کورتی هه‌لمبژاردوو - که مۆری قازیی و نووسه‌ره‌که‌ی و میژووی ۲۷ ره‌جبه ۱۳۳۷ ک / ۲۶ / ۴ / ۱۹۱۹ ز. ی له‌سه‌ره و ئەمه به‌شیکی شیوه‌ی زمان و دارشتنه‌که‌یه‌تی:

✽ [نۆمیرۆ: ۲۵۴

حسین نازم ئەفه‌ندی کوری عه‌بدولفه‌تاح ئەفه‌ندی، له مه‌حکه‌مه‌ی شه‌رعیه‌ی سلیمانیه‌ی و موواجه‌هه‌ی یایه‌ حه‌بیه‌ی کچی مه‌لا عه‌لی حافزوره‌حمه‌ی کچی شیخ شه‌ریف شیخ ئیسماعیلدا، ده‌عوای کرد که ئەم یایه‌ حه‌بیه‌ و ره‌حمه‌ خاتوون، خانووی مه‌ورووسه‌ی خۆیان له مه‌حله‌ی گۆیژه و قه‌ریب سه‌رای حوکومه‌ته و ته‌ره‌فیککی کۆلانه و ته‌ره‌فیککی شیوه و ته‌ره‌فیککی خانووی فه‌تاحی که‌بابچه‌ی، چوار مانگ له‌مه‌وپیش به‌مه‌بله‌غی سه‌د و بیست ته‌هرانی - پارهی ئیران / K - به‌منیان فرۆشتوو و پارهیان وه‌رگرتوو. له‌گه‌ڵ ئەمه‌ عه‌له‌لئوسوول بۆ تاپۆکردنی به‌ناوی منه‌وه ته‌عنه‌ ده‌کن (!!). له ته‌ره‌ف شه‌رعوه به‌ئيجرای تاپۆ و ئیفای ته‌قریر فه‌راغی ئەمر پیکردنیان مه‌تلوو!

مه‌زبووره‌تان یایه‌ حه‌بیب و ره‌حمه، جه‌وابه‌ن وتیان؛ واقیعه‌ن ئەو خانووه‌ی مه‌حدوود و مه‌زکووره که مولکی مه‌روسانه، به‌م حسینه ئەفه‌ندییه‌مان فرۆشتوو به‌مه‌بله‌غی سه‌د و بیست ته‌هرانی به‌شکلێ (!!) قه‌تعی و پاره‌که‌یشمان وه‌رگرتوو، هیچ حه‌ق و موخه‌له‌ی ئیمه‌ی پیوه‌ نییه و نه‌ماوه، مولک و موخته‌رای مه‌زبوور حسین ئەفه‌ندییه عینده‌لئيجاب له دائیره‌ی تاپۆی بۆ ئیفای ته‌قریر فه‌راغی حازرین... هتد (۳۷۷)

ته‌حریره‌ن له بیست و هه‌فته‌می ماهی ره‌جبه سه‌نه‌ی هه‌زار و سێسه‌د و سی و هه‌فت!

● موقه‌بیید ● (...)

● قازیی ●

ئه‌حمه‌د حه‌مدی سه‌رکاتب سه‌بیید محه‌مه‌د [(۳۷۸) / ته‌واو]

هه‌لبه‌ت به‌رۆشنایی ئەم (سبجیلله) و نووسین گۆرینی له تورکییه‌وه بۆ کوردیی. دیاره ده‌زگه‌کانی دیش هه‌مان ده‌ستووربان په‌په‌و کردوو و (باره‌گه‌ی حوکمداری) ش هه‌روه‌ها.

به‌راستی کوردیی نووسین، وینه‌بیته‌ک - له وینه‌ی نووسینی رابوردو له پێشته‌ره - له نامه‌کاری په‌سمیی (حوکمداری کوردستان) خۆی ده‌خه‌مه‌روو که بیگومان هه‌ر له بیته‌کم

نامه‌یه‌وه - به‌رده‌ستنه‌که‌وتوو - هه‌ر به‌کوردیی و به‌ئهم شیوه‌ زمان و دارشتنه و ئەده‌بی ئاخواتنه‌وه، نامه‌کاری په‌سمیی کردوو:

۱- نامه‌بیته‌کی کوردیی په‌سمیی حاکم / حوکمداری کوردستان

پ. ن؛ ره: ۳۸ / ۱ / ۲۴

[حاکم / حوکمداری کوردستان مه‌حموود — شیخ عیسا موددین] (۳۷۹)

ن [ژ]: ۱۷۷

۸ جومادیلئه‌وه‌ل ۳۷۷ [ک - ۱۹۱۹ / ۲ / ۲۸ ز]

[سلیمانیه‌ی]

حاکمی کوردستان محمود

پۆستنیشینێ ده‌رگه‌ی قادری

جه‌ناب شیخ عیسا موددین دامه‌ فه‌یزوه‌ولعه‌الی

له سایه‌ی لوتف و مه‌رحه‌مه‌تی خودا و یاه‌وه‌ری حه‌زته‌تی ره‌سوولی ئەنام و به‌یاریه‌ی ئەنبیا و ئەولیای عیزام، له ته‌حتی حیمایه‌تی ده‌وله‌تی فه‌خیمه‌ی بریتانیا، حوکومه‌تی جه‌دیله‌ی کوردستان ته‌شه‌ککولی کردوو.

مه‌علووم له‌مه؛ مه‌قسه‌دی ئەسل و خولاسه‌ی فیکری ئەم حوکومه‌تی حازیره؛ نه‌شری عیلم و فونوون و ته‌رویجی ئەحکامی شه‌رعیه‌ت و خیدمه‌ت و موخه‌زه‌ی دین و ئایینی ئیسلامیه!

له نه‌زه‌ر ئیمه‌دا خیدمه‌ت و ره‌شاده‌تی جه‌نابی ئیوه، چونکه مه‌علوومی دنبا یانه، بۆ سه‌رف ئیداره‌ی خۆتان و له‌وازیاتی [ته‌کییه‌ی عه‌بدالان] بۆ مه‌عیشه‌تی فوکه‌را و سالیکان و موسافیران، له ئیتعیباری ۱۰ جومادیلئه‌وه‌ل ۳۷۷ هه‌، مانگی سه‌د روپییه به‌خۆتان و جه‌نابی موده‌رریس عه‌بدولله مانگی په‌نجا روپییه‌مان ئینعام و ته‌خسیس کرد! ئومێد وایه که ئینشالله له‌سایق زیادتر خزمه‌ت و ئیرشاداتی دینییه ئیفا و ئینتیشار بکه‌ن!

۸ جومادیلئه‌وه‌ل ۳۳۷

حوکمداری کوردستان

●

[مۆری ئیمزای مه‌حموود] (۳۸۰)

٢- نامه‌یێکی کوردی ره‌سمیی مۆته‌سه‌رپریفی سلیمانی

☼ پ. ن؛ ره: ٣٩/١/٢٥

[مۆته‌سه‌رپریفی سلیمانی: عومهر — حاجی ئاغا فه‌تحوالله] (٣٨١)

☉ [مۆته‌سه‌رپریفی سلیمانی]

[ژ]: ١٢٤

٢٤ شه‌عبان ٣٣٧ [ک - ٢٤/٥/١٩١٩ز]

٩٠٠ [بسم الله]

جه‌ناب حاجی ئاغا فه‌تحوالله

له‌ ته‌حتی رییاسه‌تی عاجزدا، به‌سیفه‌تی ئە‌عزایه‌تی هه‌یه‌ته‌تی ئیداره‌ی هوکوومه‌تی میلییه، به‌ئهمری هوکمداری کوردستان، ماهیه‌یه‌ به‌دوو سه‌د روپییه‌ ته‌عین و له‌ قیسمی ئە‌نجوومه‌نی مالییه‌دا ده‌وام فه‌رموونت ته‌نسب کرا. له‌ ئیعتیباری بیست و چه‌هاره‌می ماهی شه‌عبان، موسته‌عینه‌ن بیته‌وفیقی الله ته‌عالا، له‌سه‌ر وه‌زیه‌ی خۆت ده‌وام فه‌رموونت رجا ئە‌که‌م!

مۆته‌سه‌رپریف

[ئیمزا] (٣٨٢)

عومهر

٢٤ شه‌عبان سه‌نه ٣٣٧

[ته‌واو]

هه‌ر له‌ ئە‌و سه‌رتای سه‌رده‌مه‌شدا، (دائیره‌ی سیاسی ئینگلیزی)ی چاودیری هوکوومه‌تی کوردستانی باشوور له‌ سلیمانییدا، ئە‌ویش کوردیی نووسین و نامه‌کاری کوردیی ره‌سمی به‌کار بردوو. ئە‌مه‌ وێنه‌یێکه‌:

٣- نامه‌یێکی کوردی ره‌سمیی کارگێڕێکی سیاسی بریتانیا له‌ سلیمانییدا...

☼ پ. ن؛ ره: ٤٠/١/٢٦

[یاریده‌ری فه‌رمانه‌وای سیاسی؛ گرینه‌هاوس Greenhouse — حاجی ئاغا فه‌تح

الله] (٣٨٣)

☉ [مۆری: دائیره‌ی سیاسی ئینگلیس]

دائیره‌ی سیاسی ئینگلیس

[ژ]: ٦٨

[ز]: ١٩١٩/٤/٢٨

[سلیمانی]

جه‌نابی حاجی ئاغا فه‌تح الله

بۆ گه‌فتوگۆ له‌ کاروباری ئە‌وقافدا، به‌مه‌عریفه‌تی مۆته‌سه‌رپریف - سه‌یید عومهر / K - مه‌جلیسه‌ ته‌شکیل دراوه‌ و مونسایب بینراوه‌ که‌ ئیوه‌ش له‌و مه‌جلیسه‌ حازر بن. رجا ده‌که‌م له‌و وه‌قته‌دا که‌ ئە‌و مه‌جلیسه‌ کۆده‌بنه‌وه، ئیوه‌یش حازر بن، بۆ ئە‌م کاری خێره‌ سه‌عی بفه‌رموون.

موعاوینی حاکی سیاسی

[ئیمزای ئینگلیزی: گرینه‌هاوس]

[به‌ئینگلیزی] ١٩/٤/٢٨

٢٨ی ئە‌پرێل ١٩١٩

[ته‌واو]

به‌رووناکی ئە‌و به‌لگانه‌ی سه‌رده‌می یێکه‌م هوکوومه‌تی کوردستان، نه‌ک هه‌ر به‌کاربردی نووسینی کوردیی نێو ده‌زگه‌کان، بگه‌ر وێنه‌ی کوردیی (نامه‌کاری ره‌سمیی) شمان ناسییه‌وه، به‌لام ئایا ده‌مۆده‌ست و ئاسان، هه‌ر (کوردیی) به‌ته‌نێ به‌کاربره‌وه‌ و جێگه‌ی (تورکی) گرتوو ته‌وه‌؟

پاستیه‌یه‌که‌ی شوینی باره‌گرانه‌ چهند سه‌ده‌یه‌یه‌که‌ی خۆتنده‌واری و زمانی تورکی عوسمانیی - کوردیش قه‌ده‌غه‌ بووه - هه‌رگیز له‌ ده‌زگه‌کاندا به‌زوویی و ئاسانی و هه‌ر به‌کوردی پر نه‌کراوه‌ ته‌وه‌، به‌لکو ئە‌م کاری (گۆڕین) ه‌ و (جێگیرکردنی کوردیی)

مهودايتكى سروشتى پى چوو و بهلگه زىندووش جهختى بۆ دهكات.

بۆ راستى دوو بهلگه دوو دهزگه شايه تى دهدهن:

۱- سيجيلله كهى (دادگه شىرعى سليمانى) له راييلنه داواكانى خوولا تيه كاندا -
وهكو دورم كردووه تهوه - چەند دانە (نووسراوى فارسى) و بهدهگمه نيش (عهربى) تيدا
ههيه. (۳۸۴)

۲- گه نجيينه نووسينه كانى (دهزگه تاپوى سليمانى) له نيوان سالانى ۱۹۱۹ -
۱۹۲۲ز.دا، وهكو نووسىنى كوردى ده نوينيت، ههروهه (نووسىنى فارسى) بۆ هيندى
كاروبارى خوولا تىانى بهكاربردووه! له هوهش پتر هيندى نيونيشانى (توركى) دهستنووس
(ئىستىماره كوردى و عهربى و فارسى) چاپكراوى بهكاربردووه كه نووسينه كان
هه موو بيك مانا ده به خشن و ويرا (نيونيشانى دهسلات / حوكومه ته كان) يش ده نوين
كه له بهر گرنگيان، نيشاندانان پيوست ده بينم: (۳۸۵)

۱- حكومت كوردستان

(كوردى) / ميژوى چاپى به سه ره وه نييه! له مانگى جولای ۱۹۲۲/۷ز.دا، باه تى
فارسى لى نووسراوه! بروام ههيه هه ره تاي سالى ۱۹۱۹ز.دا - له به غداددا -
چاپ كراييت! (۳۸۶)

۲- BRITISH OCCUPATION - الحکومة العسكرية البريطانية

(عهربى) / ميژوى چاپى ۱۹۲۱/۴/۶ز.ه له ۱۹۲۱/۱۰/۶ز.دا باه تى فارسى
لى نووسراوه. وئ ده چيت له بهرو دواى دامه زاندى حوكومه تى عىراقى عه ره به وه له
تاپوى به غداددا به كار براييت و له هويه گه يشتبه ته سليمانيش!.

۳- حكومهت برىطانيا

(فارسى) / ميژوى چاپى به سه ره وه نييه! باه تى فارسى له ۱۹۲۲/۷/۲۴ز.دا لى
نووسراوه! پيم وهيه له بيكه م داگيركارى برىطانيا له سليمانىيدا و له رۆزگارى سۆن
Soane يشه وه به كار براييت! (۳۸۷)

كه واته له سه ره وه ييكه م حوكومه تى كوردستان و له سه ره وه ييكه م داگيركارى
برىطانياشدا، به تاييه تى بهكاربردنى (هيندكوكه يى فارسى) ناسايى بووه كه بى گومان
خوينده واره كورده كانى دهزگه كان تا كارگيره دياره كانى برىطانيا، له بهر پيوستى و سووك

و خيراكردنى پيوه ندى و تيگيشتنى خويان و خوولا تيه كان، چاوپوشيان له بهكاربردنى
كردووه.

جىگه خويه تى يادى نهو خاله ي گره وه كهى سۆن Soane بكرتته وه كه له (پيشكه وتن
- سليمانى) دا گوتويه تى: (فارسى و توركى و عه ربى كه متر تيايى) و نه مەيشى
ماناى لارى نه بوونه له هيندكوكه يى بهكاربردن.

ئه گه ره نه وه وه لام بيت بۆ بارى نووسىنى كوردى، نه وه هه ره نهو باسه ش وه لامدانه وه
پرسيار له مه ر (بارى نامه كارى كوردى ره سمى) ناسانتر كردووه.

راستيه كهى ويراى نهو وينه نامه كورديه ره سمىانه ي رابوردو، ديسان به پروناكى
به لگه نامه كانى به ره ده ستم، نه وه به شيوه ييكى گشتى، له هه ر سى حوكومه ته كهى
كوردستاندا، ته نانه ت له دووه م و سيبه م شۆرشدا - با حه فيدزاده بۆ كاروبارى سياسى
له گه ل بيانه كان، زمانى به كاربرد بيت - به ته نى هه ر باوى كوردى هه بووه! هه ره ها له
سه ره مه كانى داگيركارى برىطانياشدا، ديسان هه ره هه مان ده ستور په پره و كراوه،
به راده ييك خوولا تيه كانيش بۆ كاروبار و پيوه ندىيان به ده زگه كانه وه، نامه كارىيان
به كوردى بووه و (ئه رزوحال نامه) و (وه كاله تنامه) يان به لگه ي راستيه كه هه تا له
ده ره وه كوردستانيش به (كوردى) روويان كردووه ته ده زگه كانى كوردستان.

ئه ز له ئيره دا - له پال وينه كانى پاشكو - دوو وينه ي نامه كارى ره سمى ده خه مه پرو:

۱- وه كاله تنامه ييكى خوولا تيه كه له ده ره وه كوردستان:

☆ پ. ن؛ ره: ۴۱/۱/۲۷

[خاوه ند وه كاله تنامه ئيبراهيم بن به نحاس / عيماره — وه كيل حسقييل منه شى]

(سليمانى) (۳۸۸)

[۳۰ ئه يلوول ۱۹۱۹ز]

[عيماره]

وه كاله تى خوسوسى

من كه ناو و مؤرم له ژيره وه دانراوه، له ميلله تى مووسه ويى، ساكىنى عيماره له
مه حله ي قادرىيه، وه كيل و موفه و وه زم كرد حسقييل كورى مه نشى ساكىن ليوانى
سليمانىيه له سه ر ره هنى نهو مولكه ي عائیده به من و ته حته ره هنى محه مه د نه مين كورى

حاجی رهسووله ووه کیل مووما ئیلیه موفه ووه زم کرد بۆ فه ککی ئەو رهه نه له مورته هین محمه مد ئەمینی مه زکوور، ئینشائو رهه ن، ئینشائو فه ککی رهه نی، ئەو موفه ووه زه وه کاله ته ن له نه فسی وه ئیساله ته ن به هه رچی چه ز بکا، موختاریه له جه میعی حوقوقی شه خسییه و جه میعی مه حاکیمی نیزامییه وشه رعیییه و جه میعی دهوائیری ره سمییه و به هه رچی موعه لله ق بۆ به ئەم ده عوای مه زکووره و ئەم وه کاله ته موتله قه و ته سدیقم کرد بۆی. ئەم وه کاله تی خوسوسیییه له پیش کاتی عه دلی (عیماره) ته حریره ن؛ ۳۰ ئه یلول سه نه ۱۹۱۹.

شاهید بیزالیک شاهید بیزالیک
منه شیی موشی سالتون سه بوون سالح ناحوم ئیبراهیم بن به نحاس
ئه لموه کیل

نومیرۆ: ۶۱

ته سدیقی ئەکه م ئیبراهیم کوری به نحاس ئەم وه کاله ته ی ئیبراز کرد و ته له بی ته سدیقی کرد و ئیعتیرافی کرد به ئیمزای خۆی و حازر بوو له کمه ن، یهومی ۳۰ ئه یلول سه نه ۹۱۹ [ئیمزای عه ره بی]

ره سمی قه یدییه پوولی ۳ روپییه و دوانزه ئانه قه یدی ۵۳۱ له یهومییه کراوه ۳۰ ئه یلول سه نه ۹۱۹ [ته واو]

۲- نامه ییکی کوردی ره سمی؛ سه رده می سییه م شوژی کوردستان:

Ⓟ پ. ن؛ ره: ۴۲/۲/۲۴

[مه حمود - باش قوماندان - سه رکرده - ی عه سکه ری] (۳۸۹)

ژماره: ۲۵۰۰/۵

۱۳۴۱/۷/۲۲ [پ - ۱۹۲۴ز]

مه ربوان - وله ژئیر

بۆ جه نابی قوماندانی عه سکه ری

۱- کاتیبی خۆم مولازیم سانی ئەحمه د ئەفه ندی - ئەحمه د خواجه / K - که خه ده ماتی فه و قولعه ده و فیداکاری له موشاهه ده و فیعه له ن خیده مه تی موسه لله مه ، له ۱۸ / ته مووز / ۳۴۱ هه وه بۆ مولازیی ئەوه ولی ته رفیع و ته لتیف کرا.

۲- به و نه و ع و که یفیییه ته ته سحیح و داخیل بفه رموون!

۳- مووسا ئیلیه هه ره له ئومووری ته حریرییه ی خۆمدا موسه ته خه ده مه ، ده خلی به سه ره قه ته عاته وه نییه ! باقی ئیحتیرام!

مه حمود

باش قوماندان

[ته واو]

هه رچه نه ده بۆ مه ودای سالانی ۱۹۲۳ ز - ۱۹۲۴ ز، به لگه نامه ی ره سمی ئەوتۆم له مه ر نووسینی زمانه کانی بیانی له ده زگه کانی سه رده می دووه م و سییه م حوکومه تی کوردستاندا، به رده ست نه که وتوه ، به لام به ئەو رۆشناییه ی رۆژنامه ره سمییه کانی (رۆژی کوردستان) و (ئومیدی ئیستیقلای) هیندکۆکه ی گوتاری فارسیان نووسیوه ، پیم وه یه له ده زگه کانیشدا به ئەو ئەندازه یه ، ئەو زمانه به کار برایت. (۳۹۰)

له لاییکی دییه وه ، مخابن چ به لگه نامه ییکی نامه کاری چواره م شوژی کوردستان؛ ۱۹۳۰ ز - ۱۹۳۱ ز. م به ده سه ته وه نه هاتوه تا قسه ی لی بکه م، به لام ده توانم بلیم له ئەو رۆژگاره شدا هه ره کوردی به کار براره ! (۳۹۱)

له کۆتایی باسی نووسینی کوردی ده زگه کانی کوردستاندا - له سه رده مه باسکراوه کاندایه - پیوست ده کات راستیییه ک له دلی خۆنده واراندایه بجه سپیت که ئەوه یه ؛ هه ره سۆن Soane ی فه رمانه وه ای بریتانیا په رۆشی سه پاندنی زمانی کوردی نه بووه ، به تاییه تی له نیو ریزی (فارسی نووسه کان) و مه لاکاندا ، به لگه حه فیدزاده مه حمود که هه تا به یاننامه ی سیاسی به کوردی ، ته نانه ت بۆ بیته کم جار له میژوودا بیته کم پوولی ره سمی (حوکومه تی کوردستانی جونووبی) به که ره سه ته ییکی ساده و خۆمالییه وه چاپ و بلاوکرده وه ، ده لیم حه فیدزاده ش دلسۆزی به کاربردن و سه پاندنی کوردی بووه .

ئه حمه د خواجه - میژوونووس - و نووسه ری تاییه تی خۆی ، له وه لام دانه وه ی هیندی پرسیارمدا ، به لگه ییکی گه ش و خه ندانی نیشان داوه و نووسیویه تی: (شیخ مه حمودی مه لیک کوردستان ، هینده کورد و کوردی خۆش ده ویست ، رایسپاردم که هه ره نامه ییکی «فارسی» له لایین دۆسته کانییه وه ، به تاییه تی له مه لاکانه وه بۆ هات ، من به کوردی وه لام میان بده مه وه !» .

ئه حمه د خواجه باسه که رووتره ده کاته وه و ده لیت: (جاریک مه لا کاکه حه مه - ناربی - ی شاعیر و دۆستی نزیکی شیخ مه حمود ، نامه ییکی بۆ نووسی بوو! شیخ - بۆ گه مه -

منی پاسپارد که به «فارسیی» وهلامی بدهمهوه! دواتر شیخ و ناربی چاویان بهییکه کهوتهوه و «ناریی» گلهبی له نهو وهلامه فارسییه کرد! شیخیش ئویاله کهی خسته نهستوی من. بهلام ناربی - چونکه ته بیاتی گهمه شیخی دهناسی - پیی گوت: قوربان خهتای ئهوینییه، خهتای نهو کهسه به که فیری کردووه!». (۳۹۲)

باری نووسینی کوردیی و نامه کاری رهسمیی له دواي داگیرکردنی سلیمانیی - س ۱۹۲۴ز. هوه چۆن بووه؟

لیکۆلینهوه و وردبوونهوه بهتهنئ نهو وهلامه دهستگیر بووه که دهسه لاتداره کانی بریتانیای داگیرکر - وهک موته سه رپیری ئینگلیز - دهمودهست نووسینی کوردی و نامه کاری کوردی رهسمییان به کاربردووه.

له ئیره دا ئه م وینه به لگه یه، شایه ته ددهات:

✽ پ. ن؛ ره: ۴۳/۱/۲۸

[موته سه رپیری ئینگلیز کاپیتان چاپمان A. J. CHPHAN - حاجیی شیخ ئه مین خال] (۳۹۳)

موته سه رپیری سلیمانیی

ژماره: ۲۹۲

۱۹۲۴/۹/۱۶

بۆ خزمهت جهنابی ره شادتمه تاب

حاجی شیخ ئه مین خال دامه فزه زلوهو (۳۹۴)

له خوسوس حاجی مه لا مسته فاوه (۳۹۵) ئیلتیماسنامه بیکتان ناردبوو. هه رچهند له بهر خاتری ئیوه که ساحیب حوسنی شوهرهت و ئه هلی فزه زیله تن، ئاره زووم کرد ته خلیه ی بکه ن، فه قهت له بهر نه وه ی موزیرره بۆ مه مله کهت، مه عه لئه سه ف مومکین نابیی ته خلیه بکری. ئیتر ئیحتیرام!

[ئیمزای ئینگلیزی نیوبراو]

موته سه رپیری سلیمانیی

[ته واو]

دواي نهو موته سه رپیره و دامه زانندی بییکه م موته سه رپیری - کوردی - ی نوینه ری دهسه لاتیی مه مله که تی عیراقی عه ره ب له سلیمانییدا، دیاره هه موو ده زگه کانی (لیوا، قهزا، ناحیه یه) دیسان نووسین و نامه کاری کوردیی رهسمییان پهیره کردووه! ته نانهت بهرۆشنایی به لگه نامه کان - ههروهه بهرۆشنایی نه وه ی له مه مله که تی عیراقدا رهۆژنامه نووسیی کوردیی توخنی گوتار و نووسینی فارسی نه که وتووه، ته نانهت گوڤاری (دیاری کوردستان: س ۱۹۲۵ز) یش که مؤله تی به شی فارسیی هه بووه و هه رگیز به کاری نه بردووه - دیاره له ده زگه کاندای باوی (نووسینی فارسی) نه ماوه، ته نانهت رهنگیی قهدهغه کرابیت... بهلام - وهک به لگه نامه کان له بهرچاون و شایه تن - نامه کاری رهسمی له گه ل (به عداد) ی پیته خت و باژیره کانی دیی وهک (موسول) به دوو شیوه بووه؛ له لاییکه وه (به ته واوه تی عه ره بی) و له لاییکه دییه وه (کوردیی و عه ره بیی) بووه، و اتا کاتی نامه کاری له گه ل به عداد کرابیت؛ لاییکه به عه ره بی و لاییکه به کوردی نووسراوه، ههروهه به عه ره بیی ته واوه تیش به لام له گه ل باژیره کانی دیی، هه ر عه ره بیی بووه و وی ده چیت ئه م دهستوووره ش سه ره تای رینگه خووش کردن بوویت بۆ (باوکردنی عه ره بیی!) (۳۹۶)

ویپرای هیندی به لگه نامه ی دهستگیر بووم، پرس کردنیشم هه ر نهو ئه نجامه ی لی نریک کردوومه ته وه، له سه ره تای ساله کانی په نجاهه، نامه کاری کوردیی رووی له (ئاو ابون) کردووه، ته نانهت وهک سه رنجم داوه، له دادگه کان و پولیسدا - بابیشم له ده زگه ی پولیسدا بوو - نه گه ر لی پرسینه وه و لیکۆلینه وه و داوه ری به کوردیی دهمودوویی بووبن، نه وه نووسین و نامه کاری له باژیره و قهزا و ناحیه کاندای به تهنئ (عه ره بیی) بووه!

هه لبهت به هیزکردن و به کاربندی (عه ره بیی) له ریزه حوکومه ته کانی عیراقی عه ره به وه سه رچاوه ی گرتووه و مه مله که تی نیوبراوه له قانونه کانی خویدا هه ر بۆ ریزگرتنی ئاره زووه کانی گه لی کورد و زمانی نه بووه، به لکو به لگه ی به هیز و زال کردنی سیاسه تی به عه ره ب کردنی گه لی کورده که دوا رهۆژ ئه م راستیه ی بۆ میژوو ساغ کرده وه!

له قوناغی سه ره به سستی نه ته وه بی و نیشتمانیی گه لی کورده دا، له کۆماری کوردستانی خو ره له لاتدا - وهک هیندی باسی به سه رچوو - چۆن زمانی کوردیی بوو به زمانه عالی رهسمیی، نه وه به لگه نامه کانی سه ره ده مه که، رهۆشنایی ده ده ن که هه موو ده زگه کان - به سوپاوه - به تهنئ کوردییان پهیره کردووه. سه روشتیشه نه گه ر بۆ کاروباری سیاسی کار به دهسته گه وره کان، هیندکۆکه بییک فارسیی یان تورکیی به کارابیت! (۳۹۷)

دوو پرسبیاربش ماونه ته وه و چاوه نوۆری وه لآمن:

۱- شیوهی زمان و دارشتن نامه کاری په رسمی ههردوو قوئاغی باسکراو، چۆن دپنه بهرچا و؟

وردبوونه وه جهخت دهکات؛ نامه کاری کوردیی په سمیی، به پیتی پیتوهندیی رۆشنبیری، به تاییه تی خوئنده واری کوردیی به عه ره بییه وه، - هه تا له سهرده می فهرمانه وایی سۆن Soane یشدا - کوردیی کی ته و او په تی نه بووه، به لکو تا مه و دای باس کراومان، تیکه لی عه ره بیی بووه!

شیوازی دارشتنیشی - به شیوه ییکی گشتی - کورت و ره وان و دوور له شاشی بووه. هه موویشی به هۆی نامه کاری دهسه لاتی فهرمانه وایی عوسمانی، ئیرانی، عه ره به بییه وه، هیتورن و پیزی ئه ده بی تاخوتنیان گرتووه!

ئه گهر پرسبیاربش له بابته کانیان بکرتیت، دیاره پیتوهندییان به کاروباری سیاسی، خزمه تگوزاری، ئیداری و کیشه کانی خو لاتیان و فهرمانه رانه وه هه بووه.

۲- نامه کاری په رسمی، چ کاربگه ربیه کی بۆ ئه ده بی نامه نووسینی کوردی هه بووه؟

راستییه که ی، نامه کاری کوردیی په رسمی که به ره و وینه ی (په خسانی کوردی) ه، کاربگه ربیه که ی ئه گهر نه شگاته ریزی کاربگه ربی (رۆژنامه نووسی کوردی)، ئه وه بۆ به هیزکردنی رۆشنبیری، به تاییه تی خوئنده واری کوردی و به گۆرکردنی (ئه ده بی نامه نووسین)، کۆله که ییکی گه وره و به هیز بووه، چونکه - ویرای بایه خی میژوویی بۆ کورد - وهک دووهم ئالا و دهنگی دهسه لات و توانای زمان - نهک هه ده زگه کانی حوکومه ته کانی خو مالی و بیانی، به لکو خو لاتی کورد خو ی، به هۆی پیتوهندیی و تیکه لییه وه، ئه وانیش هاریکار و بهر خۆر و به ره به ره ش فیری بوون و خوویان پیتو گرت و بۆ نامه کاری که سیش که لکیان لئ وهرگرتووه!

به گوته ییکی کورت، نامه کاری که سی و په سمیی، ویکرا ئه و چله به نرخه ی (ئه ده بی نامه نووسی) ان دروست کردووه و راگرتووه. (۳۹۸)

سهرچاوه، ته ماشاکراو، په راوئیز/ به شی - ۲

۱- ۱۵۷/۶/۳، ج ۳؛ ل ۹۰۷

۲- ۱۵۷/۶/۳، ج ۳؛ ل ۲۰۷ له په راوئیزدا نووسراوه؛ (نامه گۆرینه وه ده گرتیه وه!).

۳- ۱۵۷/۶/۳، ج ۳؛ ل ۲۲۱۲ له په راوئیزدا ده لیت: «نوشته» نیو تیکه له «نوشتن/ نووسین/ کیتابه ت» وه هاتووه. هه روه ها (کارکردن) یش ده گرتیه وه. له لاپه ره: ۲۲۰ یشدا ده لیت؛ (نوشت) له رابردووی (نشتن/ نووسراو/ کیتابه ت) وه هاتووه. هه روه ها ده لیت؛ به کوردیی (نقیسین) واته گه لاله کردنی نووسین. جیکه ی تیبینی کردنه له کوردییدا (نوشته) واته هه ر نووسراو یکی قه دکراو که نزاییکی خرابی له بهرامبه ر بیکیکی دی تیدا نووسراییت.

۴- ۱۵۷/۶/۳، ج ۳؛ ل ۱۵۶۹

۵- ۱۵۷/۶/۳، ج ۳؛ ل ۱۳۵۵

۶- ۱۵۲/۳/۳؛ ل ۱۰۶۳ له په راوئیزی لاپه ره: ۱۴۱۶ دا ده لیت؛ کیتاب له (نام/ نیو) وه وه رگیراوه و به کوردییش (نامه) واته؛ نامه کاری.

۷- ۱۳۲/۳۶/۲

۸- ۲۹/۱؛ ل ۲۶ [بنۆره؛ ودبنیره: ۴/۲ - ۱/۳]

۹- به ده ستکاری ریتنوسه وه!

۱۰- له گه نجینه ی زانا عه بدور ره قیب یوسفه وه. سلیمانیی س ۱۹۸۱. به تاییه تی پیشکه شی کردووم و بییکه م جارده بلاو بیته وه. [بنۆره؛ ودبنیره: ۴/۲ - ۲]

۱۱- به ده ستکاری ریتنوسییه.

۱۲- گه نجینه ی کتیبخانه ی ئه وقافی سلیمانیی. ژماره کهیم له ده ست داوه

۱۳- هه مان گه نجینه، ژماره - ۲۱۷۰ / ۲۱۶۹ جیکه ی گوته؛ بییکه م لاپه ره ی عه قیده نامه که ناته و او و دراوه، هه ر بۆ بییکا من له دوا لاپه ره به وه مه تنم نیشان داوه. جیکه ی باسیشه ئه م ده ستنوسه کۆنتره له دوو هاوشیوه ی دی که بییکه میان له هه مان گنجینه دا ژماره ی: ۲۵۴۵-۲۵۵۲ ی هه یه و له ۲ ی جومادی بییکه می ۱۲۹۴ ک - ۱۸۷۷/۷/۱۱ ز. نووسراوه و محه مه دی مه لاکه ریم له گو قاری کۆری زانیاری کورد - س ۱۹۹۱ ز. دا بلاوی کردووه ته وه؛ دووهمیان کۆتاییه که ی ناته و او و دیاره که یادگای قه لئه می (مه زناوی بییکه م و دووهم) ه که ئه و نیوانه ی تیدا نووسراوه و په راوئیزیان هه یه.

بۆ وینه ی (لب العقاید) بنۆره (ودبنیره: ۴/۲ - ۳-۱)

بۆ وینه ی ده ستنوسی؛ ۱۲۳۴ ک / ۱۸۱۸ ز. بنۆره؛ ودبنیره - ۳ - ۱

بۆ وینه ی ده ستنوسی؛ (مه زناوی) یه کان بنۆره؛ ودبنیره - ۳ - ۲

بۆ وینه ی ده ستنوسی؛ س ۱۸۹۷ ز بنۆره؛ ودبنیره - ۳ - ۳

جیکه ی خوئشیه تی روون بیت که دۆستم زانا عه بدور ره قیب یوسف له مه ر پرسبارم - به نامه بیکی

- سالی ۱۹۸۴ ز. وهلامی داومه ته وه - بۆهه بوونی عه قیده نامه ییکی کۆنی کورمانجیی باکوور، ده لیت: (عه قیدیه ئیمانی/ عقیده ایمانی - شیخ عوسمان پوری*)، له ۲۱ ی ڕهه زانی ۱۲۷۳ک/ ۱۸۵۶ز - ۱۸۵۷ز. دا نووسراوه و ۱۳ لاپه ریه) و له مه کته به تو لدراسات ئه لعلولیا/ به عداددا ههیه: سه ره تای عه قیده نامه که ئه مه یه؛
- (تو بزانی رکن اسلامی بینجن. رکن اول کلمه شهادته؛ اشهد أن لا اله الا الله کو نیان تو معبودی...) کۆتاییه که یشی نووسراوه؛ (السلام علی من اتبع الهدی).
- * هه مان سه رچاوه ده لیت؛ شیخ عوسمانی پوری پیاویکی ئایینناسی سه ده ی نۆزده بووه. گۆره که ی له نیو گومه زی کدا یه له پشت باژیری (ته نتوان/ طنطوان) ی سه رکه ناری ده ریچه ی (وان) هوه.
- ۱۴- به ده ستکاری ریتنوسییه وه.
- ۱۵- ۱/۴: ۱ - ۱۸ - ۱۸۱.
- ۱۶- ده ستنوس ژماره - ۳۰۸. زانکۆی سه لاهو ددین - هه ولیر؛ س ۱۹۸۴. ده ستنوسه که له کۆتایی مانگی جومادیلئاخیری ۱۳۱۴ک. دا ته واو کراوه. بنۆره [و دبیره: ۲/۴ - ۴].
- ۱۷- به ده ستکاری ریتنوسییه وه. بنۆره [و دبیره: ۲/۴ - ۵].
- ۱۸- به ده ستکاری ریتنوسییه وه. بنۆره [و دبیره: ۲/۴ - ۶].
- ۱۹- ۳/۵/۱۵۶: ۱ - .
- ۲۰- به هیتدی ده ستکاری ریتنوسییه وه!
- ۲۱- ۱/۱۷، ج ۱؛ ۱۸۳ - ۱۸۴.
- ۲۲- ۱/۵۱: ۱ - .
- ۲۳- ۱/۸۰: ۱ - ۹۶.
- ۲۴- ۱/۳۲: ۱ - ۱۷۶.
- ۲۵- ۱/۶۰؛ ب ۳؛ ۲۷۲.
- ۲۶- ۱/۸۶: ۱ - ۱۷۴.
- ۲۷- ۱/۸۰: ۱ - ۱۴۵.
- ۲۸- ۱/۶۵؛ ل ۴۴-۴۵.
- ۲۹- ۱/۹۱: ۱ - ۲۷۱.
- ۳۰- ۱/۷: ۱ - ۱۳۷.
- ۳۱- حه فسه به کر محیه ددین قه ساب (دایکی نووسه ر) ۱۱/۲۲/۱۹۸۰، سلیمانیه.
- ۳۲- مه به ست له بائنده ی قولینگه.
- ۳۳- ۱/۷۱، ج ۲: ۱ - ۱۴۷ (به یتی شیخ فه رخ و خاتوون نه ستی).
- ۳۴- ۱/۷۱، ج ۱: ۱ - ۳۰۷ (مه م و زین).
- ۳۵- ۱/۷۱، ج ۲: ۱ - ۳۵ (به یتی عه لی عاشق).
- ۳۶- ۱/۷۱، ج ۲: ۱ - ۳۰۶ - ۳۰۷ (به یتی قه رو گو لزه ر).

- ۳۷- ۱/۷۱، ج ۲: ۱ - ۳۲۴ (به یتی با پیر ئاغای مه نگوور).
- ۳۸- ۱/۷۱، ج ۲: ۱ - ۹۰ (به یتی ناسر و مال مال).
- ۳۹- ۱/۷۱، ج ۲: ۱ - ۸۷ (به یتی برائیموک).
- ۴۰- ۱/۷۱، ج ۲: ۱ - ۳۰۷.
- ۴۱- ۱/۷۱، ج ۲: ۱ - ۳۲۱ (به یتی زه مبیله فرۆش).
- ۴۲- ۱/۷۱، ج ۲: ۱ - ۲۱۱ (به یتی قۆج عوسمان).
- ۴۳- ۱/۷۱، ج ۱: ۱ - ۲۲۴ (مه م و زین)
- ۴۴- ۱/۴۴: ۱ - ۱۹۳ - ۱۹۴. جینگه ی با سه سه ججادی ده لیت گۆیا؛ نامه که نووسراوه و میترووی به سه ره وه نیسه و گۆیا هی سالی ۱۹۳۰ ز. هه، ده ی چونکه ئه وه سه رخیلانه نه خوینده وار بوون و ییکتیکی وه ک شا فه رج (مه لای بانگ کردوه قسه کانی بۆ بنووسیته وه، ئه ز به ئه وه رۆشناییه نامه که به نامه ییکی سه رزاری ده ژمیرم.
- ۴۵- ۲/۱۰/۱۰۶: ۱ - ۱۵ - ۱۷. بنۆره [و دبیره: ۲/۴ - ۷: ۱ - ۲].
- ۴۶- ۱/۹: ۱ - ۳ - ۶. نووسه ر دوای په سنی په یامبه ر، په سنی سولتانی عوسمانی کردوه و له به ر درێژنه بوونه وه، بلاو کردنه وه ی لادا.
- ۴۷- بنۆره: ئیسنولحاج - مه لا محه مه دی سیوجیی؛ (به یتی ئه ووه ل و ئاخیر یان تذکره الفوام)؛ ئاشنا کردن و لیکۆلینه وه ی محه مه د عه لی قه ره داخی، سلیمانیه ۱۹۷۹.
- ۴۸- ۱/۷۱، ج ۲: ۱ - ۷۶۰ - ۷۶۱.
- ۴۹- ۲/۳۲/۱۲۸؛ ص ۳۳۶ (الرقعه الثالثه).
- ۵۰- محه مه دی کوپی عه بدولکه ریم کوپی ئه حمه د (۱۸۷۱ز - ۱۹۳۵ز. پینجوبین).
- ۵۱- ده ستنوسه که ی له کتیبخانه ی ئه وقافی سلیمانیه دایه و له ئه وێده م وه رگرتوه و ده ستکاری ریتنوسیم کردوه. (مخابن ژماره که یم له ده ست داوه!).
- ۵۲- گو قاری کۆری زانیاری کورد، ب ۶؛ ل ۲۵۴، به عداد ۱۹۷۸. (شارۆیتیک له باخچه ی ئه ده بی مه وه لوه یی/ محه مه د عه لیبی قه ره داخی) [بنۆره: و دبیره - ۴: ۱ - ۳].
- ۵۳- شیعه که یش ئه مه یه:

هیجرانت ییکجار جه حه د و به رده ن
وه سواسه ت شادییه ن جه بیخ ئاوه رده ن
دووریت خیمه ی دل ریشه که ن که رده ن
... هتد.

- ۵۴- گو قاری کوپ - ب ۶؛ ل ۲۵۱. شیعه که ی هاوه لێ - وه کو نامه، به ده ستکارییه وه ئه مه یه: په ی چیش خالۆکه ی ده روون جه هۆز که یل خه یلین ئه جزای مه یل له یله که ی پر مه یل ... هتد ...

شيعره‌که - وه‌ک نامه‌که به‌ده‌ستکاری پرتنوسه‌وه - ئەم فارسی زمانه‌به:
شمال عبارات نامه‌ات ضياء دیده فرد هادی
معنی باریک دارد، یکی یکی را بخوانید
خوب ملاحظه کنید، نادانسته نگذاریدشان
واته:

شهنای شه‌مال له بریی نامه‌یه، رووناکی چاوم؟
شيعره‌کان مانایان زۆر ورده، بیکه بیکه بیانخوینه‌وه
باش سه‌رنجیان بده، نه‌زانانه به‌سه‌ریاندا تێ مه‌په‌په!

۵۶- هه‌مان سه‌چاوه، ل ۲۵۴. شيعره‌که‌ی هاو‌ه‌لی (قافله‌ی به‌هاریه‌) ی کوردییه! بنۆره [ودبنه‌ره]:
۴/۲ - ژ ۸].
۵۷- ۱۱۸/۲۲/۲؛ ل ۴۹ - ۵۰. سه‌ر ده‌سته‌ی دامه‌زاندن ئیبراهیم تیمۆی ئالبانیایی و ئەندامه‌که‌ی
دی محمه‌د ره‌شید چه‌رکه‌سی بوون.

۵۸- ئەز له زمانی که‌سانی هاوسه‌رده‌مه‌که‌وه ئەم وینه‌ باس و نووسینانه ده‌خه‌مه‌روو:

۱- نازیزی ئەحمه‌د/ سوره‌ییا به‌درخان پاشا، له گوتاریکی رۆژنامه‌ی (کوردستان - ژ ۱، ۱۲ ی
ئەیلوولی ۱۹۱۷ز. قاهیره! (خولی سیتیهم) دا نووسبووه‌تی؛ «... کاتێ سولتان سه‌لیمی بیکه‌م نیوی
خه‌لافه‌تی له سه‌لته‌نه‌تی خۆی نا، میرانی کورد له ولاتی خۆشیان و ولاتی ئیهمه‌شیان خراب کرد!
له زه‌مانی میرانی کورددا له ولاتی کورددا، هه‌موو شتیکی باش هه‌بوو، به‌ره‌به‌ره هه‌مووی خراب
بوو. تورکان دووسه‌د ساڵ بوو نه‌یانده‌زانی له (ئه‌درنه) تا (ئه‌سته‌نبوول) رینگه‌یی دروست بکه‌ن،
ئیدی چۆن بزانی رینگه و شتی باش له‌ولاتی ئیهمه‌دا دروست بکه‌ن؟ به‌ری دووسه‌د ساڵ حالی ولاتی
ئیمه له ئیسته‌ خراپتر نه‌بوو... پاشاکانی عوسمانی دیتیان به‌باشی ناتوانن ولات بگرن، تۆوی
خراپه‌یان فری دایه‌ نیومه‌انه‌وه، به‌ره‌به‌ره هه‌موو ولات وه‌ک شه‌رگه‌ی لێ هات!! میرانی کورد که
حوکوومه‌تی عوسمانی به‌زۆر هینابوونیه ئەسته‌نبوول ئەم حاله‌یان دیت؛ دیتیان حوکومه‌تی
عوسمانی هه‌ر رۆژه ده‌لێت بۆ چاکه‌ی ولات هه‌وال ده‌ده‌ن، هه‌ر رۆژه درۆیی ده‌کات و شتیکی باش
ناکات؛ گوتیان مادام حوکومه‌تی عوسمانی خۆی خراپه‌ ده‌کات، بۆچ ئیمه‌ش له‌گه‌ل خراب بیه‌ن؟
هتد...»

عه‌بدوپه‌رچه‌مان به‌گی کوری به‌درخان پاشا، له کوردستان (ژ ۱۵، س ۱۹۰۰ز. ژنیف/ خولی
بیکه‌م) دا باسی شپوه‌ی دامه‌زاندنی کاربه‌ده‌ستانی عوسمانی و خراپه‌یان له‌گه‌ل کورد ده‌کات،
ده‌بێتیت؛ (... ئەز بێژمه‌وه، ئەو مه‌ئموورین خونکار - سولتان/ K - ری دیکه کوردستان، چاوه
ته‌عین دیه‌ن؟ چ فیکری ده‌نه و چی دیکه‌ن. خونکار بیست سی هه‌زار زێره‌کی ریشوه‌ت ژێ
وه‌زیره‌کی دیستینه، ده‌یکه سه‌دری ئەعزم - سه‌روه‌زیر/ K - پاشی ئەو سه‌دری ئەعزم چنده هه‌زار
زێره‌کا ریشوه‌ت دیستینه؛ وه‌زیر ده‌یکه نازیر - پاشا، وه‌زیر/ ک - پاشی پاشاییک هه‌زار زێره‌کی

ریشوه‌ت ده‌یده سه‌دری ئەعزم، دیبه مه‌سه‌لا والییا (دیاره‌کری). ئەو والیی دا حه‌یفا وان په‌ری -
پاره/ K - دایێ سه‌دری ئەعزم؛ دقێ ده‌رینه، ریشوه‌نا بخووه، حه‌جیی گه‌لیک ریشوه‌ت دا، وی
ده‌یکه موته‌سه‌رپریف. پاشی ئەو موته‌سه‌رپریف ژێ دا حه‌یفا وی ریشوه‌تا دایێ والیی، دقێ ده‌رینه!
حه‌جیی گه‌لیک په‌را بده، وی ده‌یکه قانیمقام. دی قیجا قانیمقام ژێ حه‌یفا په‌ره‌یه‌ین دایێ
موته‌سه‌رپریف، ژێ کوردین ره‌به‌ن دی‌ستینه! گه‌لی کوردنۆ، مه‌ئموورین حوکومه‌ت ری ده‌یکه وه‌لاتین
کوردستانی، ئەغله‌ب هه‌ونه، ئەو مه‌ئموور ته‌دریجی وه‌لاتی وه خراب ده‌یکه‌ن! هتد...».

نووسه‌ر محه‌مه‌د فه‌زلی موغاغی، له (پیشکه‌وتن - سلیمانیی؛ س ۱، ۷، ۱۰ ی حوزه‌یران
۱۹۲۰) دا نووسبووه‌تی: «... هه‌ر نه‌فه‌ریکی ژاندارمه - پۆلیسی عوسمانی/ K - له‌سه‌ر ئەهالی
حاکمییه‌تیکی موته‌له‌ق بوو. راستی ژاندارمه‌یی نه‌بوو، بێتکیچه‌ریه‌تی - جوژه له‌شکری تورکی
عوسمانی/ K - بوو، ئەم مه‌سه‌له‌یه ته‌دریجییه‌ن گه‌یشته راده‌بیک مه‌ئموور و میلله‌ت به‌نه‌زه‌ر
دوشمن ته‌ماشای بیکدیان ده‌کرد! نه‌فه‌ریکی ژاندارمه ئەگه‌ر بچورابه دیتی، هه‌موو سه‌روه‌تی ئەهلی
ئەو دییه‌ی به‌زۆر بستاندایه هیتشتا لای که‌م بوو. ئەگه‌ر به‌ته‌واویی لیکه‌ی بده‌ینه‌وه دوو به‌شی گرانی
و فه‌واتانی ئەهالی و وێرانی دیتیه‌ت له ته‌ره‌ف ژاندارمه‌وه بوو! هتد...».

توفیق سلیمانیی - پیره‌میرد - ی شاعیر و دووهم خاوه‌ندی رۆژنامه‌ی کوردی، له قه‌سیده‌ییکی
سیاسی بلاوکراوه‌ی رۆژنامه‌ی (کورد ته‌عاون و ته‌ره‌ققی - ژ ۱؛ شه‌مه ۹ ی ته‌شرینی دووهم
۱۹۰۸) دا ده‌بێتیت:

«میلله‌ت نه‌ده‌نگ و ره‌نگی خه‌لیفه‌ی ده‌بی و ده‌بیست
مه‌زلووم نه‌ حه‌ددی بوو به‌شکات ده‌نگی بێته‌ده‌ر
عالیم که‌ بوو بووه؛ خزمی خه‌زووری سه‌پانی شیخ
کورد ده‌ستی گرت بۆ نۆیه‌یی، نۆیه‌ی نه‌که‌وته‌به‌ر
هه‌رچییه‌ک بیه‌وتایه ئەمن کوردم، ئەو ده‌مه
رینگه‌ی (ته‌رابولس) ی به‌پێ‌خواسی ده‌گه‌رت‌به‌ر
بێ ده‌سته‌لات و به‌سته‌زیان بووین له‌ عاله‌ما
هیچ چاره‌مان نه‌مايوو، دو‌عامان ده‌کرده‌په‌ر» (*).

۵۹- وه‌ک یارمه‌تیدان و پشتگیری به‌رامبه‌ر عه‌بدالله جه‌وده‌ت و ئیسه‌حاق سکوتی که‌ له ئاواره‌یی
(ته‌رابولس) وه‌ه هاتوون بۆ ئەوروپا و له باژیری (ژنیف) دا رۆژنامه‌ی زمانحالی کۆمه‌له
عوسمانییه‌کان؛ (عوسمانلی/ عثمانی - س ۱۸۹۷ز - ۱۸۸۹ز) یان ده‌ر کردووه! (بۆ زانیینی پتر،
بنۆره: ۱/ ۱۵).

(* مه‌به‌ست له (ته‌رابولس) به‌بیره‌هینانه‌وه‌ی ئاواره‌کانی هۆزی (هه‌مه‌وه‌ند) ی کوردستانی به‌نیویانگه‌ که
سولتان نیویراو ئاواره‌ی ولاتی (لیبیا) ی ئەفریکای کردن و ئەویش نه‌به‌زانه به‌زۆر، گه‌راپه‌وه نیشتمانی
خۆشه‌ویستی! (مه‌ته‌کانی به‌ده‌ستکاری ریتوسیان‌ه‌وه نواندوومن!).

- ۶۰- کوردستان- س ۳، ژ: ۳۱، ۱۴/۴/۱۹۰۲ ز.
- ۶۱- ۱۵/۱ ل: ۲۰. (هەر ئەم سەرچاوهیه رادهگه ییتیت که ئەحمەد رامبیز له ۱۹۰۴ ز. دا راپیکردووه بۆ میسر و دوایی له ئیتالیا دا پەنابەر بووه؛ پتر دەلیت؛ کۆمهلهکه له ئەو ساله دا داخراوه؛ (مخابن ئەز له مەنقادام و نەمتوانی «بەرنامە» ی سیاسی کۆمهلهکه بنوێتم که ییکه مین بەرنامە ی-تورکیی زمان- کۆمهلتیکی کورده.
- ۶۲- بۆنۆه ئیتره و (ب- ۱/ ۴) نامە ی زمان بیانی).
- ۶۳- ۱۵/۱ ل: ۲۴-۳۲. (ئەم رۆژنامە یه توخنی کوردایه تی نهکه وتوو و به ئایینه وه خەریک بووه).
- ۶۴- بۆنۆه: که مال رهئووف محەمه د؛ (پیره مێرد پیری رۆژنامە نووسان) / کوردستانی نوێ - ژ: ۱۸۹۲؛ ۱۲/۵/۱۶۶، سلیمانیه.
- ۶۵- ۵۷/۱. (جیتگه ی باسه ئەم سەرچاوه یه و هه موو سەرچاوه ییتکی دی، تا ئە ورۆ ده لێن؛ ژماره کانی (کوردستان) ی خولی دووم بەر دەست نهکه وتوون!!).
- ۶۶- بۆنۆه: در. جهبار قادر؛ (کورد و چەند زانیارییه کی نوێ) / کاروان - ژ - ۳۲، س ۱۹۸۵، ل ۵.
- ۶۷- هه مان سەرچاوه. ههروه ها ۶/۱.
- ۶۸- ژین - زژ ۹۵۳، ۲۷/۲/۱۹۴۹، سلیمانیه، (سەرگوتار).
- ۶۹- ۷۲/۱ ل: ۴۷ - ۵۲ (جیتگه ی باسه ئەم رۆژنامە یه ۴۷ ژماره ی لێ ده رچوو و ژماره: ۶۲ ی له ۲۸ شه عبان ۳/۱۳۲۷ ئاگستۆس ۱۳۴۵/۱۹/۱۹۰۹ ز. دا بلا بووه ته وه و دیاترین نووسه ران و بهرپرسانی میر کاتب زاده شوکری و حیلمی زیائولکه نه.
- ۷۰- ۱۰/۱ ل: ۲۰-۲۴.
- ۷۱- بۆنۆه: که مال رهئووف محەمه د؛ (عه بدولکه ریم سلیمانیه خاوه ندی رۆژی کوردی، کوردستانی نوێ - ژ: ۱۱۹۴، ۱۹/۱/۱۹۹۶، سلیمانیه.
- ۷۲- ۹۵/۱، ج ۱؛ ههروه ها سەرچاوه ی پیتشوو.
- ۷۳- ۷۲/۱ ل: ۶۱-۶۳.
- ۷۴- ۷۲/۱ ل: -.
- ۷۵- ۳/۱ ل: ۷۵ و ۲۳۱.
- ۷۶- ۹۵/۱ ل: ۱۵۲.
- ۷۷- ۱۰۷/۱۱/۲.
- ۷۸- ۵۴/۱؛ (ده وه ی سییه م).
- ۷۹- ۳/۱ ل: ۸۱-۸۸.
- ۸۰- له داها تودا باسی دیته پیتشه وه.
- ۸۱- ۱۰/۱؛ ۲۴-۵۹ (کۆمه لێ ژنانی کورد به سه رۆکایه تی ئە نجووم یامه لکی بووه).
- ۸۲- ۷۲/۱ ل: ۷۶-۸۰.
- ۸۳- ۷۲/۱ ل: ۸۱-۸۰.
- ۸۴- ۷۲/۱ ل: ۸۱-۸۰.
- ۸۵- ۱۴/۴/۲ ل: ۶۲ - ۹۵. ههروه ها ۱/۵۴، ل ۲۹ (فه رهاد پیربال).
- ۸۶- ۲۵/۱؛ ب ۱، ۶۱.
- ۸۷- ۲۱/۱؛ ب ۱، ل ۱۰۰ - ۱۰۴، ج ۲، ل ۱۰۴ - ۱۲۸ (به غداد)
- ۸۸- پیتشه وتن - سلیمانیه؛ ژ ۵۵؛ ۱۲/۵/۱۹۲۱.
- ۸۹- پیتشه وتن - سلیمانیه؛ ژ ۶۶؛ ۲۸/۷/۱۹۲۱.
- ۹۰- پیتشه وتن - سلیمانیه؛ ژ ۸۷؛ ۲۰/۱۱/۱۹۲۱.
- ۹۱- ئەم له شکره نه ستوریه له ئاواره کانی تورکیا وه و له دوای ئاگر پر وه دامه زراو بوو به ده سه که لاییتکی بریتانیا بۆ کوشت و بری کورد که سه ره نه نجام - له عیراقدا - هیتنه هیتزی گرت، له سه ره تاي سییه کاندا له حوکومه تی عیراق عه ره بیه ش هه لگه راوه و سه رکوت کرا.
- ۹۲- ۱۱۲/۱۶/۲، ط ۳؛ ص ۱۳۳.
- ۹۳- ۱۱۲/۱۶/۲، ط ۳؛ ص ۱۵۴.
- ۹۴- ۱۱۲/۱۶/۲، ط ۳؛ ص ۱۲۹.
- ۹۵- رۆژنامە که له (ژ- ۱۹؛ ۲/۳/۱۹۲۵ ز) وه، وشه ی (حوکومه تی) هه لگرتوو ه گۆیا بووه به؛ رۆژنامە ییتکی نیو مانگانه ی سیاسی، ئە ده ی، کۆمه لیه ی.
- ۹۶- بانگی کوردستان؛ ژ ۱۴-۲؛ ۱۵/۲/۱۹۲۶ ز. (به غداد).
- ۹۷- گۆفاری: هیوا - س ۱۹۹۰ ز (پاریس). [به لگه نامه ی بریتانیایی].
- جیتگه ی باسه، وه ک نیوی سه رۆک و ئە ندامه کانی که رکوک و پردێ له به لگه نامه که دا ها تווه، خۆم چ هه والیتکی جم و جوولی ئەو شویتانه م به رچاو و گوێ نه که وتوو؛ وئ ده چیت هه ر زوو به ری چالاکییان لێ گیراییت.
- ۹۸- ۵۷/۱ ل: ۲۴-۴۲.
- ۹۹- ۵۷/۱ ل: ۴۳.
- ۱۰۰- ۵۷/۱ ل: ۴۴.
- ۱۰۱- ۵۷/۱ ل: ۴۴
- جیتگه ی باسه، وه ک در. جهبار ئامازده ی بۆ کردوو، فرانسه له سالی ۱۹۲۱ ز. دا ئاماده ی خۆی نواندوو بۆ چاوگیترا ندنه وه به (په یمانی سه قهر) دا که ئە وه بۆ خۆی پشتیوانیه که بۆ ئە تا تورک.
- ۱۰۲- ۴۱/۱؛ ل ۱۶.
- له لاییتکی دییه وه (کوردی/ مسته فا ساییب) له ژیا نامه ییتکی خۆیدا - بۆ جه مال بابانی نووسیه وه - ده لیت: «له ئە وه لێ سالی ۱۹۲۸ ز. دا که ئینگلیز هانی شیخ مه حموودی دا (؟) تا هه ستی له دژی حوکومه ت و حه ره که ت بکات. له به ره وه ی شیخ خۆی ئە ندامیتک بوو له کۆمه له که ماندا

- ۶۰- کوردستان- س ۳، ژ: ۳۱، ۱۴/۴/۱۹۰۲ ز.
- ۶۱- ۱۵/۱ ل: ۲۰. (هەر ئەم سەرچاوه یه رادهگه ییتیت که ئەحمەد رامبیز له ۱۹۰۴ ز. دا راپیکردووه بۆ میسر و دوایی له ئیتالیا دا پەنابەر بووه؛ پتر دەلیت؛ کۆمهلهکه له ئەو ساله دا داخراوه؛ (مخابن ئەز له مەنقادام و نەمتوانی «بەرنامە» ی سیاسی کۆمهلهکه بنوێتم که ییکه مین بەرنامە ی-تورکیی زمان- کۆمهلتیکی کورده.
- ۶۲- بۆنۆه ئیتره و (ب- ۱/ ۴) نامە ی زمان بیانی).
- ۶۳- ۱۵/۱ ل: ۲۴-۳۲. (ئەم رۆژنامە یه توخنی کوردایه تی نهکه وتوو و به ئایینه وه خەریک بووه).
- ۶۴- بۆنۆه: که مال رهئووف محەمه د؛ (پیره مێرد پیری رۆژنامە نووسان) / کوردستانی نوێ - ژ: ۱۸۹۲؛ ۱۲/۵/۱۶۶، سلیمانیه.
- ۶۵- ۵۷/۱. (جیتگه ی باسه ئەم سەرچاوه یه و هه موو سەرچاوه ییتکی دی، تا ئە ورۆ ده لێن؛ ژماره کانی (کوردستان) ی خولی دووم بەر دەست نهکه وتوون!!).
- ۶۶- بۆنۆه: در. جهبار قادر؛ (کورد و چەند زانیارییه کی نوێ) / کاروان - ژ - ۳۲، س ۱۹۸۵، ل ۵.
- ۶۷- هه مان سەرچاوه. ههروه ها ۶/۱.
- ۶۸- ژین - زژ ۹۵۳، ۲۷/۲/۱۹۴۹، سلیمانیه، (سەرگوتار).
- ۶۹- ۷۲/۱ ل: ۴۷ - ۵۲ (جیتگه ی باسه ئەم رۆژنامە یه ۴۷ ژماره ی لێ ده رچوو و ژماره: ۶۲ ی له ۲۸ شه عبان ۳/۱۳۲۷ ئاگستۆس ۱۳۴۵/۱۹/۱۹۰۹ ز. دا بلا بووه ته وه و دیاترین نووسه ران و بهرپرسانی میر کاتب زاده شوکری و حیلمی زیائولکه نه.
- ۷۰- ۱۰/۱ ل: ۲۰-۲۴.
- ۷۱- بۆنۆه: که مال رهئووف محەمه د؛ (عه بدولکه ریم سلیمانیه خاوه ندی رۆژی کوردی، کوردستانی نوێ - ژ: ۱۱۹۴، ۱۹/۱/۱۹۹۶، سلیمانیه.
- ۷۲- ۹۵/۱، ج ۱؛ ههروه ها سەرچاوه ی پیتشوو.
- ۷۳- ۷۲/۱ ل: ۶۱-۶۳.
- ۷۴- ۷۲/۱ ل: -.
- ۷۵- ۳/۱ ل: ۷۵ و ۲۳۱.
- ۷۶- ۹۵/۱ ل: ۱۵۲.
- ۷۷- ۱۰۷/۱۱/۲.
- ۷۸- ۵۴/۱؛ (ده وه ی سییه م).
- ۷۹- ۳/۱ ل: ۸۱-۸۸.
- ۸۰- له داها تودا باسی دیته پیتشه وه.
- ۸۱- ۱۰/۱؛ ۲۴-۵۹ (کۆمه لێ ژنانی کورد به سه رۆکایه تی ئە نجووم یامه لکی بووه).
- ۸۲- ۷۲/۱ ل: ۷۶-۸۰.

نهمانیهشت بئ پاداشت هیچ بکات و داوای هندی مه‌تالییمان کرد که بیکه‌میان (موختارییه‌تی ئیداره) بوو بۆ کوردستان و له‌به‌رئه‌وه‌ی بۆیان ده‌ست نه‌دا و نه‌یانکرد، ئیمه‌یش ماوه‌مان نه‌دا که شیخ مه‌حموود بئ موقابیل و بئ سوود هه‌ستی!!». بنۆره: رهنگین - ژ ۱۳۷، س ۱۹۹۹.

۱۰۳ - بنۆره: در. که‌مال مه‌زه‌ر نه‌حمه‌د (خێروبیتری راپۆرتنووسیک): رهنگین - ژ ۹۰ و ۹۱؛ س ۱۹۹۶ز. هه‌روه‌ها سه‌رچاوه‌ی پیشووا! جیگه‌ی تێپرامانه؛ در. که‌مال نه‌و باسه‌ی جوان روون نه‌کردوه‌ته‌وه و نبیوی (راپۆرتنووسه‌که‌)یشی ئاشنا نه‌کردوه. بروامیش هه‌یه؛ کۆمه‌لی خۆببۆون له‌ عێراقدا. (کۆمه‌لی پشتیوان) و لقی خۆببۆون له‌ سلیمانیدا هه‌ر (زه‌رده‌شت) بووه؛ جیگه‌ی باسیشه‌ نیو و ناتۆره‌ی نه‌وتۆ له‌ (خۆببۆون) نرابوو گۆیا ده‌ستتیزی ئینگلیز و فرانسه‌یه، به‌لام - وه‌ک در. که‌مال مه‌زه‌ر له‌ رۆشنیبری نوێی ۱۹۹۶ز دا روونی کردوه‌ته‌وه و به‌لگه‌نامه‌ی هێناوه‌ته‌وه - نه‌وانه‌ پووچن و کۆمه‌له‌بیککی سه‌ره‌سه‌ت و نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر بووه، نه‌گه‌رچی کورتبێن بوون که‌ ماده‌کانی (۴، ۵) ی پریارداوی کۆنگره‌که‌ی به‌یروت - س ۱۹۲۷ز، بانگی برایه‌تی و دۆستی له‌گه‌ل داگیرکه‌ره‌کانی به‌شه‌کانی دی کوردستان داوه. ماده‌ی (۴) ده‌لیت: «دروست کردنی پێوه‌ندی برایه‌تی هه‌میشه‌یی و بۆنه‌ی دۆستایه‌تی له‌گه‌ل حوکومه‌تی ئێران و گه‌لی فارسی برا». ماده‌ی (۵) ده‌لیت: «دروست کردنی پێوه‌ندی برایه‌تی و دۆستایه‌تی هه‌میشه‌ له‌گه‌ل هه‌ردوو حوکومه‌تی عێراق و سووریا. له‌ نه‌و سنوره‌شدا، نه‌و مافانه‌ی که‌ له‌ گه‌له‌ی (چاودێری/ ماندات/ ئینتیداب) و په‌یمانێ نێوه‌ده‌وله‌تی له‌مه‌ر مافه‌کانی کورد له‌ نه‌م دوو ده‌وله‌ته‌دا به‌ به‌س بزانه‌ن. هه‌روه‌ها له‌ نه‌وه‌ی که‌ هه‌یه، پتر، چ مافیکی سیاسی دی له‌ نه‌و دوو حوکومه‌ته‌ داوا نه‌کرت!» [بنۆره: ۸/۱؛ ل ۹۰].

۱۰۴ - ژیان - ژ ۱۶۶؛ ۱۱/۴/۱۹۲۶؛ (به‌ده‌ستکاریی دارشتن و پێنووسیه‌وه‌!).

۱۰۵ - ۶/۱؛ ل ۲۰ (له‌ به‌لگه‌نامه‌ی بریتانیایی Fo 116759 هه‌وه‌).

۱۰۶ - ۵۷/۱؛ ل ۴۵

۱۰۷ - ۵۷/۱؛ ل ۴۵

۱۰۸ - ۶/۱؛ ل ۵۰

۱۰۹ - ۶/۱؛ ل ۲۴۵

۱۱۰ - ۶/۱؛ ل ۲۴۵ (بۆ تێگه‌یهشتنی ته‌واوی رووداوه‌کان، ده‌وری سه‌رچاوه‌که‌ بکه‌ره‌وه‌).

۱۱۱ - هه‌مان سه‌رچاوه؛ ل ۱۷۴ و ۲۲۳

۱۱۲ - هه‌مان سه‌رچاوه؛ ل ۲۴۸ و ۲۵۸

۱۱۳ - هه‌مان سه‌رچاوه؛ ل ۱۴۸ و ۱۵۰

۱۱۴ - بنۆره: ره‌ئوف ته‌وه‌ککولی؛ (چهند کورته‌ باسیک له‌ باره‌ی سمایل ئاغای سمکۆه‌) - مامۆستای کورد؛ ژ ۲۶، س ۱۹۹۵.

۱۱۵ - ۵۷/۱؛ ل ۴۶

۱۱۶ - ۵۷/۱؛ ل ۴۶

۱۱۷ - ۷۲/۱؛ ل ۹۵-۹۸ (وێنه و ژماره‌کانی رۆژنامه‌که‌ تا ئێسته‌ به‌رده‌ست نه‌که‌وتوون).

۱۱۸ - ۵۷/۱؛ ل ۴۶

۱۱۹ - ۵۷/۱؛ ل ۴۶ - ۴۸

۱۲۰ - بنۆره: ریکارد وارلینۆس؛ (دوو‌رووی ولاتانی رۆژئاوایی)؛ وه‌رگێترانی له‌ سویدییه‌وه‌ کاوه‌ نه‌مین - رابوون؛ ژ ۲۷، س ۱۹۹۹، ل ۳۰.

۱۲۱ - بنۆره: عه‌بدالله نه‌جات (حیزی هیوا) - رابوون، ژ ۲۶، س ۱۹۹۹، ل ۵۹.

۱۲۲ - ۴۱/۱

۱۲۳ - بنۆره: عه‌بدالله نه‌جات؛ ل ۵۹ - ۶۱

۱۲۴ - بنۆره: عه‌بدالله نه‌جات؛ ل ۵۹ - ۶۲

۱۲۵ - بنۆره: عه‌بدالله نه‌جات؛ ل ۶۲ - ۶۳

۱۲۶ - بنۆره: عه‌بدالله نه‌جات؛ ل ۶۳

۱۲۷ - بنۆره: عه‌بدالله نه‌جات؛ ل ۶۴ - ۶۵

۱۲۸ - ۳/۱؛ عه‌بدالله نه‌جات؛ ل ۲۳۸

۱۲۹ - بنۆره: مه‌حموود مه‌لا عه‌زه‌ت؛ (قازیی محمه‌د له‌ناو رووناکیی میژوویدا) - مامۆستای کورد؛ س ۱۹۹۵، ل ۲۴ و ۲۵.

۱۳۰ - هه‌مان سه‌رچاوه؛ ل ۲۶

۱۳۱ - هه‌مان سه‌رچاوه؛ ل ۳۰-۳۲

۱۳۲ - هه‌مان سه‌رچاوه؛ ل ۳۴-۴۱

۱۳۳ - ۳/۱، ل ۲۲۱، ۲۲۳، ۲۳۸، ۲۳۹ مخابن هه‌موو میژوویی، هه‌روه‌ها راده‌ی ژماره‌کانی ته‌واو روون نه‌کراوه‌ته‌وه‌!!

۱۳۴ - به‌رۆشنایی نه‌و دروشمانه، هه‌لوێستی هه‌میشه‌یی نه‌و پارته‌ شیوعیانه‌ هه‌ر نه‌و مانایه‌ی به‌خشیه‌ که‌ پشتیوانی مانه‌وه‌ی کوردستانی ژێرده‌سته‌ی ده‌وله‌ته‌کانی تورک و عه‌جه‌م و عه‌ره‌بن، تا نه‌ورۆ قایلێش نین ددان بنین به‌باری تایبه‌تی کێشه‌ی نه‌ته‌وه‌یی گه‌لی کورد و بزاقی رستگاریخوازه‌ی که‌ باریکی بئ وێنه‌یه‌ له‌ گیتییدا و له‌ سه‌ده‌ی ئاسمان گرتندا!

۱۳۵ - ۵۷/۱؛ ل ۵۰-۵۱

۱۳۶ - ۵۷/۱؛ ل ۵۳

۱۳۷ - دوا‌ی هه‌لگه‌پاندنه‌وه‌ سه‌ربازیه‌که‌ی ۱۹۵۸/۷/۱۴ز له‌ رژیمی پاشایه‌تی عێراق به‌سه‌رکردایه‌تی - کوژراو - زه‌عیمی روکن عه‌بدولکه‌ریم قاسم عێراق له‌ نه‌م پاکته‌ ده‌رچوو که‌ به‌غدا‌یش پێته‌ختی بوو. نه‌وجا (نه‌که‌را) بوو به‌پێته‌ختی پاکته‌که‌ و نیویشی کرا به‌ (سه‌نتۆ Cento).

۱۳۸ - ۵۷/۱؛ ل ۵۱-۵۳

۱۳۹ - پێم وایه‌ پارت و سیاسه‌ت‌بازه‌کانی کوردستانی باشوور بۆیان نییه‌ چی دی نه‌م قه‌وانه‌ سواوه‌ لێ بده‌ن و جه‌ماوه‌ری بئ گونا‌ه و زۆرلیکراوی گه‌لی کورد ده‌ستخه‌رو بکه‌ن.

۱۴۰- جینگه‌ی یادکردنه‌وه‌یه له هه‌لی دوا شۆرشى حه‌فیدزاده - س ۱۹۳۲ز. دا و به‌دی‌لگرتنى، هه‌روه‌ها له هه‌لی شۆرشى بارزانی‌شدا، کۆمه‌لێ سهرخه‌یلى ده‌ره‌به‌گ و خۆپه‌رست له‌ژێر ئالای (ئۆردووی خۆزه‌لات)دا، هاریکاری نێرووه‌کانی حکومه‌تی عه‌ره‌بی عێراق و ئینگلیزیان کرد و سه‌ره‌نجام له دواى سه‌رکوت کردنی شۆرشه‌کان، پاشای عێراق (جبه و شمشیر و نیشانی رافیده‌ین)ی خه‌لات کردن. بۆ راستی بنۆره گۆڤاری (ده‌نگی گیتی تازە؛ س ۱۹۴۵)؛ که نێوی ئه‌وه‌سه‌نه و جۆری خه‌لاته‌کانی ئاشنا و پیز کردووه.

۱۴۱- بنۆره: که‌مال ره‌ئوف محمه‌د (بێکه‌م رۆژنامه‌ی هه‌ولێر - س ۱۹۴۸)؛ کاروان - س ۴، ژ ۴۸، ئه‌یلوولی ۱۹۸۶ز.

۱۴۲- وردبوونه‌وه‌ی خۆم.

۱۴۳- ئه‌م گۆڤاره له سه‌ره‌تادا هه‌ر - به‌زمانی عه‌ره‌بی - به‌رنامه‌کانی رادیۆی عه‌ره‌بی و به‌شی کوردی بلاو ده‌کرده‌وه. له نێوان ۱۹۵۰ز - ۱۹۵۵ز. شدا (به‌شی کوردی) به‌زمانی کوردی و گو‌تار و شیع‌ر و به‌رنامه‌وه - بێ نێویردنی ره‌فیع چالاکى سه‌ر په‌رشتی - بلاو‌کراوه‌ته‌وه. له نێوان ۱۹۵۸ز - ۱۹۶۳ز. دا گۆڤاره‌که بوو به‌ (الاذاعة والتلفزيون - ئه‌لیزاعه وه‌تته‌له‌فزیۆن / رادیۆ و ته‌له‌فزیۆن) و به‌رنامه و گو‌تار و شیع‌ر و په‌ندی کوردی بلاو کردووه.

۱۴۴- به‌هۆی سیاسه‌تیکی تایبه‌تی وه‌زاره‌تی ۱۹۴۸ز. هه‌وه که مه‌به‌ستی هیتورکردنه‌وه‌ی باری ولات بوو، ئه‌وه بێک (مافی گۆڤاریکی سیاسی ئازاد) به‌کوردی بدریت، دوا‌یی که پێویست به‌ئوه‌ سیاسه‌ته نه‌ما، ئه‌وه گۆڤاره وه‌ک چهند رۆژنامه‌ی دی، په‌ک خران.

۱۴۵. ۳/۱؛ ل ۲۴۲

۱۴۶- ۷۲/۱؛ ل ۹۹ ده‌شلێت؛ گۆڤاری دی، (کانی دیجله - نێسان س ۱۹۵۲) ته‌لعه‌ت سانگن خاوه‌ندی بووه.

۱۴۷- هه‌مان سه‌رچاوه

۱۴۸- هه‌مان سه‌رچاوه؛ ل ۱۰۴

۱۴۹- هه‌مان سه‌رچاوه؛ ل ۱۰۷

۱۵۰- هه‌مان سه‌رچاوه؛ ل ۱۰۹ (سه‌رچاوه‌که ده‌لێت؛ هه‌والی زۆر روون نیه‌!!)

۱۵۱- هه‌مان سه‌رچاوه؛ ل ۱۱۰

۱۵۲- هه‌مان سه‌رچاوه؛ ل ۱۱۱

۱۵۳- هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۱۱۲

۱۵۴- هه‌مان سه‌رچاوه؛ ل ۱۱۵ - ۱۱۸

۱۵۵- ۳/۱؛ ل ۲۴۰

۱۵۶- ۳/۱؛ ل ۲۴۱

۱۵۷- مه‌به‌ستم له راپه‌ڕینی نه‌ته‌وه‌یی (وریا‌بوونه‌وه‌ییکی نه‌ته‌وه‌یی)یه نه‌ک راپه‌ڕینیکی گشتی سیاسی و چه‌کدارانه سه‌رانه‌ریی بێ‌گرتوو.

۱۵۸- که ده‌لێم پتر، له‌به‌ر ئه‌وه‌یه له لایه‌که‌وه؛ ره‌نگی هیندی رۆژنامه‌ی دی ده‌رچووبن و من پتی نه‌زانم. له لایه‌کی دیه‌وه رۆژنامه‌نووسی سیاسی نه‌ینی ده‌رچوون و کاریگه‌ر بوون و من تیکه‌لی لیکۆلینه‌وه‌م نه‌کرده‌وه. ده‌بیت بشلێم ئه‌ز تا ئیسته له رۆژنامه‌نووسی نه‌ینیم نه‌کۆلێته‌وه چونکه ئه‌وه کاریکی تایبه‌تی و گه‌وره‌یه بێ ده‌ستگیر کردنی‌شان لیکۆلینه‌وه‌ی هیندی‌کیان ناته‌واو ده‌بیت. ئه‌ز ده‌بینم کاتی ئه‌وه هاتوه که دانراویکی تایبه‌تی بۆ کۆکردنه‌وه و لیکۆلینه‌وه‌ی بزاڤی (رۆژنامه‌نووسی نه‌ینانه‌ی کورد) دا‌بنریت و هه‌ر که‌سی بێ‌گرتنه‌ خۆی، من پێشه‌کی ده‌ست خۆشی لێ ده‌که‌م.

۱۵۹- به‌رۆشایی سه‌رچاوه؛ ۸۸/۱

[وێرایی دانراوه‌کانی دی به‌زمانه‌کانی تورکی و عه‌ره‌بی و فارسی].

۱۶۰- به‌رۆشایی ئه‌وه‌ی تاک و ته‌رابی رادیۆچه‌کی ناوه‌خت و ته‌مه‌ن کورت هه‌لکه‌وتوون. (لێ وردبوونه‌وه‌ی خۆم).

۱۶۱- کوردستان - ژ ۱؛ ۱۸۹۸ز، ل ۳/ به‌ده‌ستکاری ریتنوسه‌وه.

۱۶۲- ۱۵/۱؛ ل ۸-۹

۱۶۳- ژبان - ژ ۳۲۶؛ ۱/ ۱۹۳۲ز/ گو‌تار: نه‌ته‌وه و زمانی کورد.

۱۶۴- ۹۵/۱؛ ل ۱۵۳ - ۱۵۴

۱۶۵- ۹۵/۱، ل ۱۶۳-۱۶۴

۱۶۶- ۹۵/۱؛ ل ۱۶۵ - ۱۶۶

۱۶۷- ۱۰/۱؛ ل ۵۹

۱۶۸- ژبان - ژ ۱۲؛ ۱۲/ ۱۹۲۶ز/ ریتۆرتاژ: کردنه‌وه‌ی جه‌مه‌بیه‌تی زانستی.

۱۶۹- ۶/۱؛ ل ۶۰ - ۶۱

۱۷۰- ریتنوس گۆڕین و چاککردنی، ده‌توانم بلێم له سه‌رده‌می می‌رنشینی بابانه‌وه و به‌تایبه‌تی له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی هه‌ژده‌وه ۰ تا ئیسته و به‌رۆشایی ئه‌لفابیتی عه‌ره‌بی - تا ئه‌ورۆ وه‌ک کیشه‌ییکی بنه‌ڕ نه‌کراو ماوه‌ته‌وه و له په‌نجاکانی‌شه‌وه گه‌یشه‌ ئه‌و ناسته‌ی که ئه‌ورۆ - به‌دانانی هیندی نیشانه‌وه بۆ هیندی ده‌نگی تایبه‌تی زمانی کوردی - نووسینه‌که به‌پیتی گۆ کردنی ده‌نگه‌کان، یا تپه‌کان ده‌نووسریت. ئه‌م کیشه‌یه‌ش له سالی ۱۹۱۳ز. دا، به‌تایبه‌تی له (رۆژی کورد - ژ؛ ۲، ۶/ ۷/ ۱۳۳۹ز/ س ۱۹۱۳ز.) دا که‌وته به‌رچاوی خۆپنده‌واران که رۆشنی‌ریکی نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر (م. ص. آزیزی) هه‌ر به‌رۆشایی تپه‌کانی عه‌ره‌بی - ئه‌لفابیتیکی نوێ و دا‌تاشاوی دا‌هینا و پێش‌نیا‌زی به‌کاربردنی کردبوو. هه‌رچه‌نده ریتنوسه‌که - که بۆ ئه‌و سه‌ره‌تا تاریکه وه‌ک بروسه‌که بێک و ابو - ره‌وان و ئاسان بوو، ئیسته و ئه‌وساش ها‌وده‌نگی نه‌بوو. ئه‌م کیشه‌یه وه‌ک له (تیکه‌یشتی راستی) و (پێشکه‌وتن - سلیمانی) دا تۆزله‌تانی خوی درایی و که‌لکی هه‌بوو، درێژ‌ه‌ی کیشا و بوو به‌باسیکی گۆڤاری (دیاری کوردستان) که تۆفیع وه‌بی، ئیساعیل حه‌قی شا‌وه‌یس، پیرۆت/ مه‌حموود جه‌وه‌د، هه‌روه‌ها له (زاری کورمانجی) شدا حوزنی موکریانی - که هیندی خال و نیشانه‌ی بۆ ده‌نگه‌کانی کوردی دانا - گه‌رمتر بوو... له سالی ۱۹۲۶ز. شدا؛ (قیرائه‌تی کوردی) و

(ئەلفاي كوردى) زېتورى شاعىر و ئەحمەد عەزىز ئاغا داندران و ئەنجومەنى مەعارىفى سلىمانىيە تەماشاي پەسەندكردنى پى سىپىردا، بەلام وى دەچىن برىارى نەدا بلاوبىتەو. لە ئەم ھەلەدا، كىشەكە گەرەتر بوو، بەتايىبەتەش بوو بە (كەرتىكى كىشەى سىياسى گەلى كورد) كاتى كە لە نىوان رۆشنىبىرەكانى كورد و ەزارەتى مەعارىفى عىراقى ەربەدا مشتومرى نايەو. (بنۆرە بەشى نامەى رەسمى و درىژى ئەو كىشەى). كىشەكە ھەر ماپەو تا بلاوبونەو (سەرف و نەحووى كوردى - س ۱۹۲۸ز) سەعید سىدقى كاپان و (دەستورى زمانى كوردى - س ۱۹۲۹ز) تۇفېق وەھبى و (ئەلفاي كوردى - س ۱۹۲۹ز) ئەحمەد عەزىز ئاغا كە يىكەم - لەگەل سىيەم پەسەندى وەزارەتى مەعارىف و بەكارىرا بوون و دووم پەسەند نەكرا - لە ھەردووكىشيان پتر كەلكى دەگرت... بەلام كاتى كە تۇفېق وەھبى بوو بەموتەسەرىپى سلىمانىيە، رۆژنامەى (ژيان - س ۱۹۳۰) بۆ چەند مانگى ھەنگاوتىكى گەرەى نا كە وىپراى دەستكارى دەنگەكان، پەپرەوى دەستورەكەى تۇفېق وەھبى دەگرد بۆ نووسىنى كوردى بەپىي گۆ كردن. دەتوانم بلېم ئەو دەستورە و ئەو بلاوبونەو ەپە و دەورەكەى (ژيان)؛ بەردى بناغەى رېنوووسى نوپىيان دانا. دواى لابرەدى تۇفېق وەھبى - موتەسەرىپى تەمەن كورت - ئەو ھەنگاوه توشى ساتمەيىك بوو، بەلام لە سىيەكانەو تا چلەكان و پەنجاکان، چ نووسەرە ژىرەكان، چ رۆژنامە و گۆشارەكانى وەك (ژيان) و (ژىن) پىرەمىرد، (پروناكى) حوزنى موكرىيانى، (زبان) سالىح قەفتان و (زانستى) كەى، ھەرەوا بەتايىبەتەش (گەلاوئىژ) رەنج و دەمەتەقى و كوردەى ژىرانەيان دەنواند، تا كار گەيشتە ئەو ەى مامۆستايىكى ژىر ئىبراھىم ئەمىن بالدار لە نىوان سالانى ۱۹۵۱ - ۱۹۵۶ز. دا و بەتەشكى دەستورەكەى تۇفېق وەھبى، رېنوووسىكى كۆك و پېشكەوتوى بۆ (ئەلفابىي كوردى) و فېرېوونى قوتابىيەكانى قۇناغى سەرەتايى دانا و پەپرەو كرا! تۇفېق وەھبىش خۆى پرۆژەى گۆرپنەكەى برە سەر و بەتايىبەتى لە چلەكانەو تا پەنجاکان - بەكردەو ەپىكى كارامەو - ئېشكى گرت كە ھەر خۆى لېي گوتووه؛ (پىارم دا ھەتا تىپى ەرەبى نىشانەدارى دارپژراوى خۆم، دانەنېم، ھىچ بلاونەكەمەو. ھەر بۆ ئەم ئەمانجانەش لە ۱۹۵۶ز. دا چووم بۆ بەرپووت، سەرپەرشتى دارشتنى تىپى تايىبەتى بووم - لە چاپخانەدا/K - ئەوى كە (قواعد اللغة العربية - س ۱۹۵۶) م پىن بلاوكردەو. راستىيەكەيشى گۆقارى (پەيام)، دەورىكى دىارى گېرا. جىگەى خۆى تەقوتابىخانەكان و مامۆستاكانى كورد، لە ئەم گۆرپنەى رېنوووسدا، دەورى كارىگەريان ھەبوو. شايانى باسە، لە (دىارىي كوردستان) و (ھاوار) و (ژيان) و (رۆژانو) و (ستىر)دا، بىرورا و دەمەتەقتى زۆر و رەنجىكى گران درا بۆ بەكاربردنى (رېنوووسى لاتىنى) كە بەھۆى بەرەركانىيى حوكومەتەكانى عىراق - لە كوردستانى باشوردا بەرى نەگرت و لە كوردستانى خۆرئاوا و باكوردا كەم تا زۆر سەرى گرت! ئەمىستەش - وەكو گوتم - كىشەكە ھەر بەرەوامە و لە باشور و خۆرەلات و خۆرئاوا، نووسەرەكان - بەمنىشەو - لەسەر رېنوووسى يىكدگىر نېن ئەگەرچى ھەموو پەپرەوى نووسىن بەپىي گۆ كردنى تىپەكان دەكەن.

۱۷۱- پېشكەوتن - سلىمانىيە، ھەر خۆى بەلگەى كە وىپراى وەرگېراندنى شەرەفنامە بەنىوى (نەسەب

و رەوشتى كوردان) ەو، گەشتەكەى (رېچ) بەسەردىپى (سەد سال لەمەوپېش) سلىمانىيەو، ھەرەوا رۆمان و چىرۆكە پۆلىسىيەكە و شىعەرىكى توركى؛ رەجايى زادە ئەكرەم و ەرگىپرداوى م. نوورى شىخ سالىح - ژ ۹۲، ۱/۲۶/۱۹۲۲ز - بلاوكردەو ەتەو. ئەمە وىپراى وەرگىپراندنى ھەوالەكانى گىتى و بەياننامەى بلاوكرادى دەسەلاتى برىتانىا.

۱۷۲- بۆ وىنە بنۆرە: (ژىن - س ۲۱، ژ ۸۶۶، ۱/۲/۱۹۴۷ / گوتار: ھەلەو ەپىي.

۱۷۳- ۱۰/۱؛ جلد؛ ۵/ژىن - س ۱، ژ ۱۵، ۱۳۳۵/۳۱۳۰ - ۱۹۱۹ز.

۱۷۴- رۆژى كورد - ژ ۲؛ ۶/۷/۱۳۲۹ - ۱۹۱۳ز [ودىنېرە: ۲/۴ - ژ ۱۹].

۱۷۵- ۱۰/۱؛ جلد ۱؛ ژىن - ۱، ۷/۱۱/۱۳۳۴ - ۱۹۱۸ز.

۱۷۶- ۳/۱؛ ل ۱۱۲-۱۱۳ / تىگەيشتنى راستى - س ۱، ژ ۱۵؛ ۱/۱/۱۹۱۸ز.

۱۷۷- ۳/۱؛ ل ۱۲۴ / تىگەيشتنى راستى - س ۱، ژ ۱۵؛ ۱۹/۲/۱۹۱۸ز.

۱۷۸- ۳/۱؛ ل ۱۵۱-۱۵۲ / تىگەيشتنى - س ۲، ژ ۶۳؛ ۱/۱۳/۱۹۱۹ز.

۱۷۹- كاك بەھجەت سەعید كاپان - لە سالى ۱۹۸۳ز. دا - فۆتۆكۆپى ئەم رېژمانەى پېشكەش كر دووم كە بەھاندانى سۆن Soane و لە ماو ەى سى مانگدا دائراو و زىو ەرى شاعىر، شىعەرىكى بۆ دەستخۆشى بۆ گوتووه و لە دەستنوسەكەدا تۆمارە. لە لايىكى دىو ە ئەم رېژمانە ھىندى خالبەندى تىدا ھىە بۆ دەنگەكانى كوردى. جىگەى گوتنە رېژمانەكە چاپ نەكراو و ھەر ماو ەتەو تا دواى دەستىكى پىدا ھىناو و (موختەسەرى سەرف و نەحووى كوردى - س ۱۹۲۸ز) لى دەرچوو.

۱۸۰- ۳۵/۱؛ ج ۲، ل ۲۹۱.

۱۸۱- نووسىنى در؛ جى. ئىم، لىز. وەرگىپراندنى حوزنى موكرىيانى / دەنگى گىتى تازە - ژ ۵، ب ۴، ئوگوستوس ۱۹۴۵ز / گوتارەكە لە لايىن؛ ئىم. سى، فاس و گۆقارى: ژورنال سەنترالى برىتانىايى، فۆرمى ۳، س ۱۹۲۸ز. ەو بلاوكرادەو.

۱۸۲- رەنگىن - ژ ۱۳۷، س ۱۹۹۹ز؛ ل ۲۰ / گوتارى: كوردى و مەريوانى - جەمال بابان.

۱۸۳- پېشكەوتن - سلىمانىيە؛ س ۱، ژ ۴۴؛ ۲/۲۴/۱۹۲۱ز.

۱۸۴- پېشكەوتن - سلىمانىيە؛ س ۱، ژ ۲.

۱۸۵- پېشكەوتن - سلىمانىيە؛ س ۱، ژ ۹، ۶/۲۴/۱۹۲۰.

۱۸۶- پېشكەوتن - سلىمانىيە؛ س ۱، ژ ۱۴.

۱۸۷- پېشكەوتن - سلىمانىيە؛ س ۱، ژ ۲۷. بنۆرە [ودىنېرە: ۲/۴ - ژ ۱۰].

۱۸۸- پېشكەوتن - سلىمانىيە؛ س ۱، ژ ۳۴.

۱۸۹- پېشكەوتن - سلىمانىيە؛ س ۲، ژ ۸۷.

۱۹۰- پىم دىو ە ئەم وەرگىپرداوانەش تىكەلى گرەو ەكە بوون و بەريان نەكەوتووه و - دواى سۆن - لەبەر پىتوسى پىر كوردەو ە رۆژنامەكە بلاوكردەو ەبان پەسەند كرايت. زۆرىش وى دەچىت كە (سۆن) خۆى بۆ بلاوكردەو ە دانابن، بەتايىبەتى كە يىكى لە مەبەستەكانى - خۆشى دەستپېشخەرە - ھونەرى وەرگىپراندن بوو.

۱۹۱- پیشکەوتن - سلیمانی؛ س، ۱، ۵؛ ۲۷/۵/۱۹۲۰ز. [بنۆره؛ ودبیره: ۴/۲ - ۱۱].

۱۹۲- پیشکەوتن - سلیمان؛ س، ۱، ۶، ۳/۶/۱۹۲۰ز. [بنۆره؛ ودبیره: ۴/۲ - ۱۲].

۱۹۳- پیشکەوتن - سلیمانی؛ س، ۱، ۲۷، ۲۸/۱۰/۱۹۲۰ز.

۱۹۴- پیشکەوتن- سلیمانی؛ س، ۱، ۳۰، ۱۸/۱۱/۱۹۲۰ز. [بنۆره؛ ودبیره: ۴/۲ - ۱۳: ۱-۲]

۱۹۵- پیشکەوتن - سلیمانی؛ س، ۱، ۴۲، ۱۰/۲/۱۹۲۱ز. [بنۆره؛ ودبیره: ۴/۲ - ۱۴].

۱۹۶- بۆ وشە (ئێهێ - یان - ئێهێ!!) له چ فەرهنگیکی کوردیدا واتاییم بهرچاو نەکەوت. وئ دەچیت یان بیگانه بیت، یان زاراوه بیت مەبەستی کەسێکی دەوله مەند یان کورد گوتەنی (خوایاو) یان ئینگلیز گوتەنی؛ کەسێکی (های لایف) بیت.

۱۹۷- پیشکەوتن - سلیمانی؛ س، ۱؛ ۵۰.

۱۹۸- پیشکەوتن - سلیمانی؛ س، ۲؛ ۶۱. [بنۆره؛ ودبیره: ۴/۲ - ۱۵].

(پەندە فارسییه، واتای: چاره کردنی کارسات دەبوايه بهر له روودانی بیت).

۱۹۹- رۆژنامەى پیشکەوتن - سلیمان؛ ۶ - رایگه یاندوووه گۆیا سۆن Soane بهروخسه تێکی شەش مانگه رۆیشتوووه! ئەمەش له راست ناچیت، چونکه وێرای ئەوهی هەرگیز نەهاتەوه، هاوئەلی خۆی؛ س. جی. ئەدمۆندز له داندراوی خۆی - کورد تورک و عەرەب - دا دەلیت: دەستی له کار و فەرمان هەلگر توه. ئەز پێم وەیه ئەمە راستتر بیت و مەلامەتیش بەشدارنەکردنیەتی له ئەو کۆنگرەیه دا که ئەوێکی هەرە شارەزای کورد و کوردستانی لێ دوورخراوه تەوه! بۆچی؟ وەلامی ئەم پرسبیاره گرنگه هیشتا سەرچاوهی تێکی ئینگلیزی یان کوردی، نەیداوه تەوه... ئەز زۆر کنەم تێدا کرد و فوناد رەشید بەکر له دوا دیداردا له گەلی - ۱۹/۴/۱۹۹۴ز. سلیمانی - گوتی: «سۆن Soane باوهری هەبوو که کورد و کوردستان نابیت بکەونه ژێر باری عێراقی عەرەبهوه» که کۆنگرەکه بۆ ئەم مەبەستەتی کۆشاو جێ به جێ کرد.

۲۰۰- ئەم باسه، رۆژنامەى (عێراق - ۴۵۸، ۲۳/۱۰/۱۹۲۱ز) بلاوی کردوو تەوه که تێیدا گوتوو یه تی: تەدیلی تەدریساتی مەکتەبه کانی سلیمانی به عەرەبی له سەر تەشەبوسى موفەتتیش مەنتیقهى مووسل سەلیم حەسوون ئەفەندی، دەر دەست ئیجرايه) که ئەم کەرته گفتم، م. نوری - له وهلامدانەوهی قازیبی مستهفا قەرەداخییدا - له پیشکەوتن - سلیمانی؛ س، ۲، ۹۱، ۱۹، جەنیوه ریبی ۱۹۲۲ز. دا هیناویه تیهوه. گوتاری رەسوول ناچیش - بۆ پاراستنی زمانی کوردی به نێوی: زمانی خۆمان له بیر نهچن! - له پیشکەوتن - سلیمانی؛ س، ۲، ۸۷، ۲۲/۱۲/۱۹۲۱ز. دا بلاوه.

۲۰۱- گوتاری مستهفا قەرەداخی له پیشکەوتن - سلیمانی؛ س، ۲، ۸۹، ۹۰، ۵ و ۱۲ جەنیوه ریبی ۱۹۲۲ز. دا بلاوه. نووسەری ون و خاوەندی گوتاری: (بی زمان به سه زمان) که من دلنایم (مستەفا ساییب)، وهلامه که ی له هەمان رۆژنامه: (س، ۲، ۹۲، ۹۳، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰ - ۱۹۲۲/۱/۲۶ - ۱۹۲۲/۳/۲۳) زادا بلاوه.

۲۰۲- پیشکەوتن - سلیمانی؛ س، ۲، ۷۸، ئۆکتۆبەر ۱۹۲۱ ئەنجامی هەلبژاردنەکهی بلاو کردوو تەوه که له ۱۶/۱۰/۱۹۲۱ز. دا کراوه.

۲۰۳- س، ۱، ۱، پینجشەنبه ۵ رەجەب ۱۳۴۲ (ک) / سەرگوتار.

۲۰۴- بیکەم کۆبوونەوه ئەنجومەنی مەعاریف له ۱۲ تەشرینی بیکەمی ۱۹۲۵ز. دا به سه روکایه تی موته سه پریری خۆی بووه. بنۆره: ژبانەوه: س، ۲، ۵۰، ۲۶ تەشرینی دووهم ۱۹۲۵ز.

۲۰۵- بنۆره: ژبان - س، ۱، ۴۶، ۱۶/۱۲/۱۹۲۶ز.

۲۰۶- بنۆره: ژبان - س، ۱، ۴۵، ۹/۱۲/۱۹۲۶ز.

۲۰۷- ناحزه کانی - له ژێر پەردەى کۆمەڵی زانستیدا - دەسته بیک بوو به سه روکایه تی مستهفا پاشایا مه لکی، جەمال بابانی داوهر، شیخ قادری حەفید و چەندی دی که دەیانویست جینگه و پایه ی موته سه پریری پێ لێژ بکن! حوکومەتیش - بۆ پلانەکه ی ئەمی پەسەند نەبوو که ئەمی ناکوک له گەڵ حەفید زاده بۆ پێوه ندیبی سیاسی دەستی نەدەدا - له سه رتادا کردی بۆ موته سه پریری هه ولێر و ئەم نه یکرد، دوا یی به دانیشتنی قاییل بوو.

۲۰۸- بنۆره: ژبان - ۲۵۹، ۴/۹/۱۹۳۱ز.

۲۰۹- ئەم رۆژنامه - گۆڤاره به نێوی (کۆمەڵی زانستی) یه وه و به ئیمتیازی پیره مێرد هەرگیز دەر نه چوو، به لکو له سالی ۱۹۳۸ز. دا - بیک ژماره ی - به ئیمتیازی سالی قەفتانەوه دەرچوو! پیره مێرد (به چاپخانه ی خۆی و مه سره فی چاپ کردنی) یارمه تی دا.

۲۱۰- ۱/۶۴؛ ل ۸۶ - ۹۰.

۲۱۱- بۆ وینه ی نامەى زمان عەرەبی، بنۆره: کوردستان - س، ۱، ۱۶؛ ۱۶ ربه ی عولثه ووهل ۱۳۱۷/ک/ ۱۳۳۵/ر/ ۱۸۸۹ز. (نامەى شیخ حەسەن/ شام). بۆ وینه ی نامەى زمان تورکی (بر کورد/ کوردی) بنۆره: کوردستان - س، ۱، ۱۷، ۸ ربه ی عولثه ی خایر ۱۳۱۷/ک/ ۱۵/۹/۱۳۱۵ز.

۲۱۲- کوردستان - ۳؛ ۲۱/۵/۱۸۹۸ز/ بۆ ژینامەى میقداد مەدحەت، بنۆره: نێوداران. بنۆره [ودبیره - ۵/۲ - ۱].

۲۱۳- خاوەند رۆژنامه که دیاره سه ردێری نامە نووسی لاداو.

۲۱۴- نامە نووس ونه.

۲۱۵- کوردستان - س، ۱، ۵، ۱۵/۶/۱۸۹۸. [بنۆره؛ ودبیره: ۵/۲ - ۲]. خاوەند رۆژنامه؛ میقداد مەدحەت به ئەم چەند دێره وهلامی داوه تەوه: ئەز ژ وئ کاغەزا ته رێ کر، گە له ک مەمنون بيم. خودی عیلم و هیممە تا ته زیده بکه! هەر جارا ئەز پێنج جهریده یا ژ ته ره ریکەم، لێ چه کوو حوکومەت هی ئیزنا جهریده یا من نەدا ی، له وما ئەز نکارم به پۆسته ی ریکەم. ئەزی ته غلبه که دی ژ ته ره ریکەم، بگه هیمن دەستی ته! پاشی نهوو ژى، ئینشا الله ئەزی ته عریفا مەزه به ی شافیعی ژ کورمانجا ره بکه م! هەکی تو هەر جار به حسا کورمانج و حالین وئ دەرئ بنقیسی، ئەزی گە له ک منته ی ژ ته هەلبنم/ ته واو.

۲۱۶- وئ ده چیت خاوەند رۆژنامه ئەم سه ردێره ی دانابیت و نێوی خۆی و سلاوی لێ لا برد بیت.

۲۱۷- واته زانست دووه؛ زانستی تەنه کان. زانستی نایینه کان.

- ۲۱۸- نامه نووس ونه.
- ۲۱۹- کوردستان - س، ۱، ژ ۱۳؛ ۲۰ ذیلقه عیده ۱۳۱۶ک/ ۱۹۰۰. ژیننامه‌ی عه‌بدوپرره حمان به‌درخان پاشا بنۆره: نیوداران. [بنۆره؛ ودبنیره: ۵/۲ - ژ ۳].
- ۲۲۰- وی ده‌چیت سه‌ردیتریکي دانراوی خاوه‌ند رۆژنامه بیت.
- ۲۲۱- واته (داد بنچینه‌ی مولکه، ده‌وله‌ته؛ ده‌سه‌لاته).
- ۲۲۲- واته (ئیمام به‌ریرسیاری خه‌لک و گه‌له‌که‌یه‌تی).
- ۲۲۳- واته (دادپه‌روه‌ری دوو ساتی له‌ه‌فتا سال پهرستش چاکتره).
- ۲۲۴- نامه نووس ونه.
- ۲۲۵- کوردستان س، ۱، ژ ۱۴، ۹ یلحیججه ۱۳۱۶ک/ ۱۹۰۰. [بنۆره؛ ودبنیره: ۵/۲ - ژ ۴].
- ۲۲۶- واته: کاروباران به‌نده‌ن به‌واده‌ی خۆبانه‌وه.
- ۲۲۷- قبیته/ قبطی [بنۆره فهره‌نگۆک].
- ۲۲۸- ئەبوله‌ودا - شیعولئیسلام - ئەلسه‌بیاد که زۆر نزیکی سولتان عه‌بدوولخه‌مید بووه و وایش تاوانبار کراوه گۆیا (جه‌مالوددین ئەفغانی) ده‌رمانخوارد کردوه.
- ۲۲۹- کوردستان - ژ ۳؛ ۱۲/۱۰/۱۹۱۷ز/ بۆ ژیننامه‌ی: نازیزی ئەحمده‌د/ سورده‌یا به‌درخان بنۆره: نیوداران. [بنۆره؛ ودبنیره: ۵/۲ - ژ ۵]. نامه نووس ونه.
- ۲۳۰- دیاره خاوه‌ند رۆژنامه ئەم سه‌ردیتره‌ی دانابیت که له‌په‌راویژیشدا ئەم وه‌لامه‌ی داوه‌ته‌وه؛ (ئەم دینین ژ فنی کاغه‌زی که کورمانج هیشیار بوونه. ئومیدا مه‌زیتەر دبه‌ که رۆژکا قه‌دری خه‌پیتاندا مه‌بیته‌ زانین!).
- ۲۳۱- کوردستان - س، ۱، ژ ۴، ۲۷/۱۰/۱۹۱۷ز. [بنۆره؛ ودبنیره: ۵/۲ - ژ ۶]. نامه نووس ونه. خاوه‌ند رۆژنامه له‌په‌راویژدا ئەم وه‌لامه‌ی داوه‌ته‌وه: (کوردستان - چوقا ئەم دینان جه‌وانا کورمانجا هیشیار دین، ئەم ژێ ریتی مه‌گرتی، زیده‌تر یخه‌پیتین!).
- ۲۳۲- دیاره خاوه‌ند رۆژنامه‌ی ئەم سه‌ردیتره‌ی داناهه.
- ۲۳۳- کوردستان - ژ ۶؛ ۲۶/۱۱/۱۹۱۷ز. [بنۆره؛ ودبنیره: ۵/۲ - ژ ۷]. خاوه‌ند رۆژنامه ئەم وه‌لامه‌ی داوه‌ته‌وه: (کوردستان - هه‌ژمارین دکاره، ئەمی جوابی فی کاغه‌زی بده‌ین).
- ۲۳۴- دیاره خاوه‌ند رۆژنامه ئەم سه‌ردیتره‌ی داناهه.
- ۲۳۵- له‌به‌ر هه‌له‌ی نووسین و گیتیراندنه‌وه‌ی، (نووسینه چاپ کراوه‌که‌ی نووسه‌ر)م لادا و شیعره ته‌واوه‌که‌م له‌دیوانی حاجی قادری کۆبیه‌وه خسته‌ جیگه‌یان.
- ۲۳۶- له‌به‌ر هه‌مان مه‌لامه‌ت، شیعره راسته‌که‌م له‌ (فه‌ره‌اد شاکه‌لیی - ئەویش له‌مهم و زین بلاوکراوه‌ی رۆدینکۆوه - بنه‌ره‌ته‌کانی فه‌لسه‌فه‌ی کوردايه‌تی له‌مهم و زینی ئەحمده‌ی خانبیدا/ مامۆستای کورد - س ۱۹۹۳ز - سوید) وهرگرت.
- ۲۳۷- هه‌مان باس و سه‌رچاوه.
- ۲۳۸- کوردستان - ژ ۷؛ ۳۰/۱۲/۱۹۱۷ز. [بنۆره؛ ودبنیره: ۵/۲ - ژ ۸].
- ۲۳۹- له‌به‌ر هه‌له‌ی نووسین، له‌سه‌رچاوه‌ی پیتشووتره‌وه (شیعر راسته‌که‌م) وهرگرت و دانا.

- ۲۴۰- هه‌مان باس و سه‌رچاوه.
- ۲۴۱- کوردستان - ژ ۹؛ ۲/۱/۱۹۱۸ز. [بنۆره؛ ودبنیره: ۵/۲ - ژ ۹].
- ۲۴۲- هه‌مان باس و سه‌رچاوه‌ی پیتشووتر.
- ۲۴۳- بۆ نامه‌ی سلیمانیه‌لی توفیق/ پیره‌میتیر، بنۆره: ژین - س، ۱، ژ ۴، ۲۸ ته‌شرین دووهم ۱۳۳۴ [ر/ ۱۹۱۸ز. بۆ نامه‌ی د. ف - فوناد - به‌رخۆ، بنۆره: ژین - س، ۱، ژ ۵، ۱۲ کانوون بیته‌که‌م ۱۳۳۴ [ر/ ۱۹۱۸ز. بۆ نامه‌ی خیزانیزاده که‌مال فه‌وزی، بنۆره: ژین - س، ۱، ژ ۱۳، ۱۰ مارت ۱۳۳۵ [ر/ ۱۹۱۹ز.
- ۲۴۴- رۆژی کورد - ژ ۲، ۶ ته‌موز ۱۳۲۹ [ر/، ۱۴ شه‌عبان ۱۳۳۱ ک/ [س ۱۹۱۳ز. نامه‌نووس ناسراوم نییه. له‌به‌ر دریتی و هه‌له‌ی چاپی زۆر، فۆتۆکۆپییم نه‌واندوه.
- ۲۴۵- له‌به‌ر هه‌له‌ و ناته‌واویی رینووس و شیعره‌کان، (شیعره راسته‌کان)م هه‌موو له‌دیوانی حاجی قادری کۆبی - س ۱۹۸۶وه وهرگرتوه و داناهه.
- ۲۴۶- دوو دیتری پیتشتر، له‌مه‌ته‌که‌دا نه‌خراپوه روو.
- ۲۴۷- سلام الله مني کل يوم!
- ۲۴۸- هه‌تاو - س، ۱، ژ ۳، کانوون بیته‌که‌م ۱۳۲۹ [ر/ ۱۹۱۳ز ناشناکردنی؛ مه‌حمود زامدار/ کاروان - س، ۵، ژ ۵۳، شوپات و مارتی ۱۹۸۷ز. هه‌ولتیر. نامه‌که‌ به‌نیوی (په‌رۆزبایی)وه تیردراوه. نامه‌نووس ناسراوم نییه. جیگه‌ی باسه، له‌هه‌مان ژماره‌دا (شیعرنامه‌ییکی کوردی) به‌نیوی په‌رۆزباییه‌وه له‌گۆشاره‌که‌دا بلاوه‌ که شاعیری نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری کوردی که‌رکوک (فوناد) نارووبه‌تی و شیعرنه‌که‌ش دیسان له‌ (دیوانی فوناد/ تاهیر فوناد - س ۱۹۷۰ز)دا بلاوه.
- ۲۴۹- وی ده‌چیت نووسه‌ری نامه‌ نیوی خاوه‌ندی (رۆژی کورد) عه‌بدوولکه‌ریم سلیمانیه‌ی بریدیته و له‌به‌ر قه‌ده‌غه‌بوونی، نیوه‌یتانی - له‌نامه‌که‌دا - لا برابیت.
- ۲۵۰- نیوه‌یتانی کردنه‌وه‌ی قوتابخانه‌ییکی کوردی، ئاخاوتنم له‌مه‌ر بزاقی سیاسی و رۆشنگیری و رۆژنامه‌نووسی دوا‌ی ژینی ده‌ستووری عوسمانی بۆ (نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ره‌کانی کوردستانی خۆره‌لات)یش ده‌سه‌لمیتیت، به‌تایبه‌تی له‌هه‌مان ژماره‌شدا قازی زاده مسته‌فا شه‌وقی گوتاریکی بلاوکردوه‌ته‌وه و مرژده‌ی راگه‌یاندوه‌ که (مه‌ولانا حاجی محمه‌د سادیق) له‌گوندی «شه‌ره‌فکه‌ندی»دا قوتابخانه‌ییکی کوردییه‌ی ئەوه‌دان کردۆته‌وه. هه‌له‌به‌ت ئەوه‌ وینه‌ی ئەو کار تی چونه‌یه. (*).
- (*) مه‌لا محمه‌د سادیق مه‌لا ئەحمده‌د، له‌باشووری میان‌درواواتووه‌ته‌ دنیاهه‌ له‌جه‌ژنی ره‌مه‌زانی ۱۳۳۶ک.خ. / س ۱۹۱۷ز.دا کۆچی کردوه‌وه له‌گوندی (بوره‌ان)دا به‌خاک سپیتردراوه. خۆیشی وه‌جه‌ی خێلی مه‌زهرنگه‌ دایکی؛ کبیری حاجی مه‌لا محمه‌د حاجی که‌ندییه. ئاییش کبیری؛ کابانی مه‌لا مسته‌فا سه‌سه‌نی خانی بابی مه‌لا محمه‌د شه‌ره‌فکه‌ندی - مه‌لای بۆر - که‌ه‌ه‌ پاییری شاعیر عه‌بدوپرره‌حمان شه‌ره‌فکه‌ندی (هه‌ژاره‌!) مه‌لا محمه‌د سادیق، لا بێنگری ریبازی نه‌قشه‌ندی، ئەوجا دوا‌یی جیگه‌نشینی شیخی بوره‌ان (شه‌مسوددین بوره‌ان) بووه. چ دانراو و یادگاریکی ئەده‌بی و ئایینی نییه. [بنۆره: ۱۵۵/۴/۳].

۲۵۱- پیشکەوتن - سلیمانیی: س ۱، ژ ۲۵؛ ۱۴/۱۰/۱۹۲۰. بۆرە [ودنبیره - ۵/۲ ژ ۱۲].

۲۵۲- سۆن Soane بەهەلە وی (إثمها) ی بە (اثم هما) نووسیوه که پێم وهیه ریتنوسی خۆبەتی ئەک هەلە تیپجینی چاپخانەکهیه!

۲۵۳- پیشکەوتن - سلیمانیی: س ۱، ژ ۲۶؛ ۲۱/۱۰/۱۹۲۰. بۆرە [ودنبیره - ۵/۲ ژ ۱۳].

۲۵۴- پیشکەوتن - سلیمانیی: س ۱، ژ ۳۱؛ ۲۵/۱۱/۱۹۲۰. بۆرە [ودنبیره - ۵/۲ ژ ۱۴].

۲۵۵- پیشکەوتن - سلیمانیی: س ۱، ژ ۳۲؛ ۹/۱۲/۱۹۲۰. بۆرە [ودنبیره - ۵/۲ ژ ۱۵].

۲۵۶- پیشکەوتن - سلیمانیی: س ۱، ژ ۲۵ و ۲۶؛ ۱۳ و ۳۰/۱۱/۱۹۲۰. بۆرە [ودنبیره - ۵/۲ ژ ۱۶].

۲۵۷- ئەم (سکالا - نامە) یه که گۆیا بەنبیوی (برایه تیبیه) هوه بۆ (بیکتیککی ون؟) ی نووسیوه، وهک له بهشی نامەکانی مستهفا سایبیدا پروون کراوه توه، (نامە ی برایه تی نییه!).

۲۵۸- له دهستنوسی خۆیدا ئەم میژوهی لێ داوه بۆ بیککا دانانیم پیتوست زانی.

۲۵۹- ته و اوپوونی بهشی بیککم.

۲۶۰- نامە فارسییه که به تاییه تی بۆ مستهفا پاشایه و له هه مان ژماره ی نامە کوردیه که دا بلاوه.

۲۶۱- بۆرە؛ رۆژی کوردستان - س ۱، ژ ۷، ۱۶ جومادیه و وهل ۱۳/۴۱/ک/۱۹۲۲.

۱۶۲- بۆرە؛ بهشی په خشننامه ی ره سمی.

۲۶۳- بانگی کوردستان - س ۱، ژ ۴، ۲۲/۸/۱۹۲۲. / بۆ ژیننامه ی محمه مد ئەمین زهکی، بۆرە: نیوداران، ههروهه (ودنبیره - ۵/۲ ژ ۱۷).

۲۶۴- دیاره سه ره تاي نامە که، لادراوه.

۲۶۵- مه به سستی نوپنه ری بالای بریتانیا به له عیراقی عه ره بها.

۲۶۶- ئەم نامە یه - وهک نامە فارسییه که - له رۆژنامه که دا، دیاره خۆی به ره و پووی رۆژنامه ی (پیشکەوتن - سلیمانیی) و مستهفا پاشا یامه لکیتی کردوه توه بۆ بیککا به رده سستی ئەو که وتوه و ئەوهه بلاوی کردوه توه و بۆیشی تی کۆشاوه.

ئەم باسه و هیندئ باسی دی نیو ئەم نامە یه - ههروهه نامە فارسییه که - چه ند پرسیا ریک راست ده که نه وه که ئەمه ن:

- ۱- بۆچی له م رۆژنامه یه دا - بانگی کوردستان - دا بلاوه؟
- ۲- ئەنجامی داخوایی خاوه ند ئیمزاکان چی بووه؟
- ۳- ئەوانه کین؟

به کورتی وه لام ئەمه یه:

۱/۱- هه تا نامە که گه یشتوه ته سلیمانیی، له ئەم باژێره دا هیندئ گۆرینی سیاسی گه رنگ قه و ماوه: له لاییکه وه رۆژنامه ی زمانحالی بریتانیا ی راگیهره؛ (پیشکەوتن - سلیمانیی/ ژ ۱۱۸، ۱۷ جولای/ ته مووز ۱۹۲۲ ز) به ییکجاری له کار که وت و ئەوی ده مپش، (جه معیبه ت کوردستان) و (بانگی کوردستان) یش دامه زران.

به نامە که شدا وی ده چیت که محمه مد ئەمین زهکی، له دووره وه هه واتیکی هه لای پی گه یشتیت گۆیا؛ مستهفا پاشا سه ره ره شتی (پیشکەوتن - سلیمانیی) یه که راست نییه و بۆیکاش نامه نووس نامە که ی به ره و پروو کردوه توه.

۱/۲- داخوایی نامە که - ههروهه نامە فارسییه که ش - بۆ کۆ کردنه وهی کۆمهک و هه نارندی باربووه بۆیان تا بگه رینه وه نیشتمان!! رۆژنامه که وهکو هه ردو نامە که ی بلاو کردوه توه، دیسان به قه له می مستهفا پاشا یامه لکیتی سه ره نو سه ر و به نبیو نیشانی (ئه حوالی زابتنای کورد) هوه، بانگی هاوولاتییه کانی کردوه تا به پیر هاواریا نه وه بچن... به لام رۆژنامه ی جاریکی دیی باسی یارمه تی و هه نارندی پاره ی نه کردوه و ئەمه ش گومان ده خاته وه و نازاند ریت ئەنجام چی بوو.

۲/۲- بۆ وه لامی ئەم گومانه، خۆم کاتی خۆی پرسم به چه ند که سیکی ئاشنای سه رده مه که کرد، وهک زانا محمه دی خال، ده رمانساز نووری عه لی، هه ردو کۆچ کردوش وه لامیان بیک بوو، سه لماندیان که به پاره ی (روپییه ی عوسمانی) یارمه تی یان بۆ چوه. ته نانه ت بۆ دلنیا بوون به ئەم دره نگانه - دیوانی پیره میترد؛ س ۱۹۹۰- له مستهفا سایبیه وه هه وال دره که وتوه که جه خت بۆ (هه نارندی پاره که) ده کات و راستی کۆششه که ی مستهفا پاشا! به لام پروون نییه پاره که چه ند بووه. له ئیره دا، پیتوسته خالیککی گومان به ره ویتته وه که ئەوه یه؛ داخو مه به سستی رسته بیکتی نیو نامە فارسییه که ی محمه مد ئەمین زهکی ج بیکت که ده لیت: «به پیتی ئەمریک که وه قتی رۆیشنمان، به هزی عه زبزه گی - مستهفا پاشا - نووری چاومه وه ته بلیغ کرابووم، هیشتا ئینتیزاری ئەمرم و نامادهم!!».

ئەز چه ند وردبوومه توه، باوهرم له سه ر بیک خال تونده که مه به سته که ی هه ره وه بی؛ مستهفا پاشا گفتی پی دابیت بۆ که رانده وه یان. نایا گفیتکی ئەوتۆی داوه؟

به لگه بروسه کی ره سمییه انه و نه پیتی ئینگلیز له به ره ده سته و ئەوته؛ هۆرالد رامبولد H. Ram- bold ی باوه ر پیکراوی سیاسی بریتانیا له باژێر قوسته نتینه دا، رۆژی ۱۱/۱/۱۹۲۱، بروسه کی بۆ لۆرد کورزون G. N. Curzon لێ داوه و گوتویه تی: (مستهفا پاشامان ناگادار کرد که ده توانیت بگه ریتته وه بۆ ولاتی نیوان هه ردو رووبار - عیراق - و ئەویش پیتشینازی کرد «تا هیندئ ئەفسه ری کوردی خه لکی سلیمانیی له گه ل خۆی بگه ریتته وه... به لام من بۆ ئەوه هانم نه دا، چونکه ئاره زووی من هه ر ئاسان کردنی گه رانده وه ی خۆی بوو به تاقی ته نی» / ته واه. [بۆرە: سه ره چاوه کان: ۱۳/۲/۱۰۹].

دیاریشه له ئەو هه له وه تا دوا ی گه رانده وه و سه رگوتاره که یه شی - له بانگی کوردستاندا - مستهفا پاشا بۆ گه رانده وه ی ئەو ئەفسه رانه کۆششی کردوه، به لام به ری لێ گیراوه و بریتانیا نه یخوایزه بینه هیزێ بۆ کورد.

۳/۱- خاوه ند ئیمزاکان - چه ند وردبوومه توه - ئەمه ن:

۱/۱- سه ره زکی بیککم: عه بدولقادر سه لیم زه هاوی... گه رانده وه ی - به ماوه ی - که وتوه ته به ره له ده رجوونی فه رمانی پاشایانی مۆرکراوی ۲۵/۱۱/۱۹۲۲. ز.

۲/۱/۳ - مولازمی دووم: نووری سابیت... گه پاندنه وهی رتیکه وتی گه پاندنه وهی هاوه لئی پیتشویه تی. شایانی باسه که هاتنه وهی ئەم دووه - له ئەو هه له دا - پتر راستی گه یشتی پاره کۆکراوه که دهسه لیتنیت. [نووری سابیت؛ ۱۸۹۷ز. سلیمانیه - ۱۹/۱۰/۱۹۳۸ز. به عداد، خاوهندی رۆژنامه ی عه ره بی گالته جاری رۆژانه: حه به زبوز - حه به زبوز - س ۱۹۳۱ز - ۱۹۳۸ز. به عداد].

۳/۳ - پزیشک: ئیبراهیم عاکیف ئالووسی؛ گه پاندنه وهی - به ماوه یی - که وتووته بهر له ۱۹۲۲/۳/۱۴ز که ئەوی دەمی پزیشکی مه لبه ندی که به لا بووه.

۴/۳ - موقه ددهم: مسته فا کامیل سلیمان/ کوردی کهر کوک؛ گه پاندنه وهی - به ماوه یی - که وتووته بهر له مانگی شوبات ۱۹۲۴ز. [رۆژنامه ی عه ره بی ره سمی: ئەلوه قانیع ئەلعیراقیه - ۱۰/۷/۱۹۲۴ز لئی گو توه: موقه ددهم مسته فا کامیل سلیمانیه - س ۱۸۸۵ز. هاتووته دنیاوه! س ۱۹۰۲ز دامه زراوه به ئەفسه ر و له شوباتی ۱۹۲۴ز دا چوه ته پال سوپای عیراق].

۵/۳ - موقه ددهم محمه مد ئەمین زه کی حاجی عه بدور په حمان/ محمه مد ئەمین زه کی.

۲۶۷ - بانگی کوردستان - س ۱، ژ ۱۳؛ ۱۱/۳/۱۹۲۲ز.

۲۶۸ - مسته فا پاشا یامه لکن سه رۆک - وه زبیر - ی مه عاریف بووه له دووم حوکومه تی کوردستاندا!

۲۶۹ - ئومیدی دیستیفال - س ۱، ژ ۱۵، ۱۸ جیمادولئاخیر ۱۳۴۲، ۲۴ کانوونی سانی ۱۳۳۹ز/ ۱۹۲۴ز. ژینامه ی نامه نووسم لی روون نییه. بنۆره [ودبیره ۵/۲ - ژ ۱۹].

۲۷۰ - دیاره (کۆماری تورکیا) ی هه ر به ئیسلامی جار ان ناسیوه، بوئیکا روویشی له رۆژنامه که یه که هه ر به ئەو شتیه یه بنووسی.

۲۷۱ - پیم و به، نیویراو سه ری له میژوو، سیاسه تی نیوده وه تی دهر نه کردوه، ده نا که مال ئەتاتورک کۆماری تورکیای نوێ رابگه ییتنیت و (سولتان عه بدولحه مید) و خه لافه تی ئیسلامی لادرا ییت و هه لئوه شایه ته وه، ئەم بیرو راپانه مانایان چیه؟ بوچی هه ر له بهر ئەم رژی مه ی که ئەو به ئیسلامی ده زانی، (په یانی - سه فه ر) ی لایتنگری مافه ره واکانی گه لی کورد، فه رامۆش نه کرا؟

۲۷۲ - له مه نفا دا وینه ی ئەو ژماره یه ی گو فاره که م له بهر ده ست نییه تا بینوینم! - بنۆره: گه لاویژ - س ۱، ژ ۱، کانوونی ییکه م ۱۹۳۹ز، ل ۵۵.

۲۷۳ - واته به فارسی و به خه تی شکسته نووسراوه.

۲۷۴ - ئەشکه وتی قزقاپان - هه ره ها قه لای جو لوندی - نزبکی بازیری سلیمانیه. به یتی جو لوندی له کورده وارییدا ناسراوه و وه ک ئەفسانه ییکی لی هاتوه! قه لای جو لوندیش له لای زانا تو فیق وهه یی، به قه لاییکی (کیانی) ناسراوه.

۲۷۵ - په یام - ب ۶، ژ ۲۶۵، ۲۲ ته شرینی دووم ۱۹۵۴ز. جینگه ی خو به تی روونی بکه مه وه که له دۆستم مامۆستای قوتابخانه به ها ئوددین شیخ عه بدولکه ریم کوری شیخ عیسا موددین - له ۱۹۸۳ وه تا ۱۹۹۳/۴/۲۷ - پرسپاری چاره نووسی ئەو (کتیبه) م لی کرد که خاوه ند نامه ش ده کاته (مامی) و (مه لا عارف) یش کوری شیخ حه سه ن کوری شیخ مارف له گه ره کی نابلاخ داده نیشت و کوچی

کردوه! ئەو دۆسته م که هه راسان کردبوو، چ ئەنجامیکی ده ستگیر نه کردم! تو بلاییت نه که وتیته (ده زگه ی شوینه وار دیرینه کان/ ئاسار: به عداد) که له سالی ۱۹۷۶ز. به داوه - وه ک ئاگادارم - موززه خانه ی سلیمانیه که وته کۆکردنه وه و کرینی (ده ستنووسی کۆن) که ئەمه یسته له به عداد دا (ده زگه ی پاراستنی ده ستنوسه کان) یش دامه زراوه؟

۲۷۶ - دووم نامه ی (سکالا - بۆ برا عه زیزه کانم؛ ب ۱/ ۱، ۱۴، ۲/۲/۱۹۲۵) به بی ئیمزایه و (به شه کانی دی/ له بهر ده ستمه) بلاونه کراونه ته وه. سییه م نامه؛ (بۆ هاوولاتییه موخته ره مه کان: ژ ۳۸، ۳/۹/۱۹۲۵ز) به ئیمزای (ک) وه بلاوه. ئەم نامه و چه ندی دی بلاو کراوه ی، له (ده فته ریکی ده ستنووسی نووسه ران) و له (نامه کانی مسته فا ساییب) دا خراونه ته روو.

۲۷۷ - به یان نامه ی ییکه م؛ (به یان نامه ی کۆمه لی مو فاهه ی وه ته ن/ سلیمانیه) ه که باسی کرا! بنۆره؛ [ودبیره: ۵/۲ - ژ ۲۱].

۲۷۸ - ژبان وه - س ۱، ژ ۱۳، ۱/۲۵/۱۹۲۵ز. بنۆره [ودبیره ۵/۲ - ژ ۲۱]. جینگه ی گو تته، هه مان نیو نیشان - ها وار یک له به عداد وه - له (ده فته ره که) یشدا هه یه و بلاو کراوه که ی ئەم رۆژنامه یه پاکنوسه.

۲۷۹ - ئەم میژوو ده یی په سه ند بوو که له (ده فته ره که ی) دا نووسراوه.

۲۸۰ - ئەو کاته خۆی خۆتندکاری مه کته بی ئەندازه بووه له به عداد دا.

۲۸۱ - له ده فته ره که دا نووسراوه؛ که س

۲۸۲ - له ده فته ره که دا نووسراوه؛ پیتان

۲۸۳ - له ده فته ره که دا نووسراوه؛ که مه لله ت ئیحتیاد ...

۲۸۴ - له ده فته ره که دا نووسراوه؛ بوچی چاکه و چی ئەکا؛

۲۸۵ - له ده فته ره که دا نووسراوه؛ ئە ترافان

۲۸۶ - له ده فته ره که دا نووسراوه؛ به زه ییتان

۲۸۷ - مه به ست کوردستانی باکووره.

۲۸۸ - ئەگه ر مه به ستی؛ مه دحه ت پاشا (۱۸۲۲ز - ۱۸۸۴ز) بیته که ناسراوه به (بابی ده ستوو ر)، ئەوه سه رچاوه ییکه نه دی تووه جه خت بکات ره گه ز کورد بووه.

له ده فته ره که دا نووسراوه: جه معیبه ت به ستان.

له ده فته ره که دا نووسراوه: کوردی شیمالی بوو.

ئەگه ر مه به ستی دامه زانندی کۆمه ل - پارت - ی (ییکیه تی و پیتشکه وتنی عوسمانی) بیته، ئەوه راستیه که هه ر ئەوه یه که پیتشتر روونم کردوه ته وه.

ئەگه ر مه به ستی دامه زانندی کۆمه لی کوردی پیتش ژینی ده ستووری - ۱۹۰۸ز. بیته، ئەوه (کۆمه لی عه زمی قه ومی - ۱۹۰۰ز) و (کۆمه لی ها ربکاری و پیتشکه وتن کورد - ۱۹۰۸ز) ده گرتیه وه.

۲۸۹ - له ده فته ره که دا نووسراوه؛ چه ند هه زار مه نالی به قوربانی و لافاوی خوینی مه عسو ومانیدا به رشان! هه لبه ت مه به ستی شی (شوچی شه مدینان) ه.

۲۹۰- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ چاپ و بلاوکرایه وه.

۲۹۱- هیندهی سه رنج داوه، ییکهه چاپخانه (نهجم ئیستیقبال/ نجم استقبال)ی ئهسته نیووله که (حسین!!) نیوی خاوهندی بهرنامهی (کۆمهلی عهزمی قهومی) به تورکی و گۆفارهکانی (ژبان؛ س ۱۹۱۸ز - ۱۹۱۹ز) و (کوردستان؛ ۱۹۱۹ز - ۱۹۲۰ز)ی چاپ کردووه؛ چاپخانهی (ئیحتهاد/ اجتهاد)ی ئهسته نیوولیش که خاوهندهکهی عهبدوالله جهودهت (دکتور) بووه، گۆفارهکانی (رۆژی کورد) و (ههتاوی کورد)ی چاپ کردووه.

۲۹۲- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ چی ئهکهه؟

۲۹۳- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ روتبه ییکهه!

۲۹۴- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ پارهتان زۆره و...

۲۹۵- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ چهند روپیهتان خهرج کرد؟

۲۹۶- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ بۆچی؟

۲۹۷- له دهفتهره که دا ئهم پستانه نه نووسراوه.

۲۹۸- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ قوربه سهههه و دواکه وتووه!

۲۹۹- له دهفتهره که دا ئهم پستانه نه نووسراوه!

۳۰۰- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ ئهم پستانه نه نووسراوه!

۳۰۱- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ زل و به بههه کههت.

۳۰۲- له دهفتهره که دا ئهم پستانه نه نووسراوه.

راستییه که یهشی کاتی نووسینی نامه که، ههه (ژبانه وه) تاقه رۆژنامهی کوردی بووه له کوردستانی باشووردا. ههروههه تا ئهوکاته؛ ههه (ئهوه له مین قییراته تی کوردی - س ۱۹۲۰) و (دیوانی مه حوی - س ۱۹۲۲) به چاپ گه یشت بوون. ههروههه چ کۆمه له ییکی سیاسی کوردی، یان رۆشنییری - به کۆمه لهی لوانی کوردی به غدادیشه وه - له به غداددا ریک نه خرابوو!

۳۰۳- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ (عار) له بریی شوورهیی!

۳۰۴- له دهفتهره که دا ئهه وشه یه نه نووسراوه.

۳۰۵- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ ییک جار

۳۰۶- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ ناجوولینه وه.

۳۰۷- له دهفتهره که دا ییک جار وشه که نووسراوه.

۳۰۸- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ جیکه ییکی وه کو که رکوک.

۳۰۹- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ بۆ دهه دهه دهه کانی تورکیا.

۳۱۰- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ مونه ویران.

۳۱۱- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ ئهی مونو ویران و شویاتی کورد.

۳۱۲- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ ئیتر جیسیسی.

۳۱۳- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ بهزه ویتان.

۳۱۴- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ وه ته نه په رهه ری کوردین!

۳۱۵- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ توخوا بۆ میلیهت و شههه فی میلیهتان.

۳۱۶- له دهفتهره که دا ئهم پستانه نه نووسراوه.

۳۱۷- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ عهیب و شین نییه که...

۳۱۸- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ ئه حفا دی.

۳۱۹- مه بهست سه لاهو ددینی ئه یووبیه!

۳۲۰- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ گالته مان.

۳۲۱- وی ده جیت مه بهستی رۆژنامه وان؛ سالح زه کی. ساحی بقران (۱۸۸۶ز - ۱۹۴۱ز) بیت که خاوهندی گۆفاری هه وتوی - پانزه رۆژی کوردی و عه ره بی و تورکی بلاوکراوه ی به غداد (دیاری کوردستان - ۱۱/۳/۱۹۲۵ز) بیت که له پیشه کی ییکهه ژماره ی ئاماژه بۆ کراودا گوتوویه تی: «... له پایته ختی هوکوومه تی فه خیمه ی عیراقیه ده جه ریده ییکی سیاسی و یهومی لازم بوو که لیسانی حالی میلیه تی کوردی. به ناوی ته ئمینا ته وه مو لکم نوان بوو، لاکین قه وانین و ئه وامیری هوکوومهت بۆ نه شری جه ریده ی سیاسی: دوو هه زار روپیه ی نه قدی ده پۆزیتوی ته له ب ده کرد!».

۳۲۲- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ میلی.

۳۲۳- له دهفتهره که دا نووسراوه؛ ییک کۆمه له بن و تیکۆشن و بهس بی! غهزه ته مان ئه وی، زمان و ئه ده بیاتمان ئه وی، جه معیهت و ئیته حادمان ئه وی، ئه سه ری کتیبمان ئه وی!

۳۲۴- له دهفتهره که دا هه مان ئیمزا و ئه و میژوو داندراوون که دیاره میژوی ته واو کردنی نامه که یه و بۆ ییکا منیش تو مارم کرد!

۳۲۵- ژبانه وه - س ۱، ژ ۲۱، ۱۹/۳/۱۹۲۵. بنۆره [ودبنه ره: ۲/۵ - ژ ۲۲].

۳۲۶- ئه گه ره سه ره نجی میژوو بدریت، هه ره هه گوتاره که خۆشی، زۆریه ی ئهم قسانه ی نووسه ر بی سه رو به ره. حه فیدزاده له سه ره تای دووه شۆرشدا، باره گه ی خۆی و فه ره مانده یی، چاپخانه و رۆژنامه ی (بانگی حه ق) یش، ئه شه که وتی جاسه نه بوو.

۳۲۷- واته ی ئهم قسه فارسیه؛ (ئیمه هیوامان به چاکه ی تو نییه و شه رتمان لی لاده).

۳۲۸- نامه که نیوی چ نووسه ریکی (لی نه دراوه!)؛ به لام به رۆشنایی سه ره ده می ریه ری رۆژنامه که و به کاربردنی وشه کانی (دز و حیز) که له (رۆژه وه بوونیک)ی جه میل سانییدا ها تووه و هه رگیز که سی دی وشه ی ئه وتوی به کار نه بردوه، ئه وه دلنیام نامه نووس هه ره ئه مه. جیکه ی خۆیه تی، بۆ میژوو، هیندی قسه ی به راوردی راستی و میژوو بکه م، له ئه وه وه ده ست پی بکه م که ئه و (شه ره) جوینه ناشیینه، وه که هه له و له که ییکی نووسه ریکی توانایه، به راستی ناراست و ناروه ا ناخا تووه و به تاییه تی ئه گه ره حه فیدزاده - به قسه ی ئه و - سه ردار ی (دز و حیزان) بویه، هه رگیز شۆرش له ده ست نه ده هات و هو کمی خنکاندن و به ند بوون و ئاواره یی نه ده درا! هه ره هه - نووسه ر گوته نی - له ئازاد بووندا، ئه و پیشوازییه نه ته وه ییه یی به خوۆه نه ده دیت! له لادییکی دیبه وه، له ئه و باره ناسکه پیلاناوییه ی نیوده وه تی و نیوخو ییدا، هه رگیز شه ری کورد کوژی، شه ری خیله کیی رووی

نەداو و بەدریژایی فەرمانرەوایشی، بەتەنی دوو رۆشنییری نەتەو پەرور و جەمال عیرفان و عارف ساییی برای نامە نووس کوژران کە تا ئەو پۆ بەلگەکی ساغ بە دەستەو نییە ئابا فیتی ئینگلیز، تورک، عەجەم کوژراون یان نا؟! ئەحمەد خواجەکی نووسەری حەفید زادە نووسیویەتی: «حەفیدزادە پۆ کوشتنی عارف ساییی نووسەری خۆی، گریا و دەهگوت؛ دەبیت تۆلە بکرتەو». لەمەر قسەییکی دیی نامە نووس کە (فیداکاران) بە (دز و حیز) لە قەلەم دەدا، دەبیت بلێم؛ مێژوو شایەتە کە زۆر بەی ئەو گیانەخشانەکی لەشکری کوردستان، رەش و پووتی نەتەو کە بوون! دەی داخۆ ئەو چ ویزدان و قەلەمیکە کە نیتو و ناتۆرە ئەو هەیان لێ بنیت؟ ئەگەر حەفید زادە سەرکردە (دز و حیزان) بوا، دەی پۆچی برای نووسەری نامە؛ نەتەو پەرورە ئازادێخواز، مستەفا ساییب، قاییل دەبوو (حەفید زادە) ببیت بە ئەندامی (کۆمەڵ/ پارتی نەیتی زەردەشت - خۆبسون) کە خۆی باوەرپیتکراوی بوو؟ داخۆ مستەفاش (دز و حیزه؟). من لاریم لە رەخنەگرتن نییە لە هەلەکی سیاسی زۆری حەفید زادە، دلێشم بەرد نییە لە ئاستی ژانی قوولی برا کوشتندا، بەلام باوەر دەکەم کە ویزدان پۆ فەری گەل و نیشتمان دەبیت، پاکیز و زیندوو بیت. حەفید زادە مەحمودی بیتکەم شۆرشیگێری کوردستانی باشوور، دەیان شاعیر و نووسەری کورد شانازییان پیتە کردوو و گەلی وەفاداری خەبات و گیانەخشیینی بوون کە هەتا مرد؛ (گوندی داریکەلی) ی بەهەموو پیتەختو خۆشیی دنیا نەگۆریبەو و بەجیبی نەهیشت! بەلێ حەفید زادە خۆشەووستی گەلەکی بوو کە تەنەت پیتەندییەکی گیانی گەل هەبوو. پۆ راستیش، بەلگەکی زیندوو، رۆژنامەکی ئینگلیز (تایمز - ۱۹۳۱/۵/۲۵) هە وینەکی ئەو پیتەندییەکی گەل و بەتایبەتی خەلکی سلیمانیی گرتوو و لە رییۆرتاژیکدا، لەمەر خۆیە دەستەو دانی حەفید زادە - لە کۆتایی چوارەم شۆرشدا - ئەو هەکی لێ نووسیو: (رۆژی ۱۳ مایس - ۱۹۳۱/ژ/ K - هیچ شتیکی نوێ لە بارە «شیخ» هەو نییسترا. نیترووکانی عیراق و ئیران بەر دەوام خۆیان پۆ بەلامارە هاو بەشەکی رۆژی داها توو ئامادە دەکرد! بەیانی رۆژی ۱۴ مایس، نیترووکان لە هەردوو دیوی سنووردا ئامادە بوون پۆ جوولان کە بەیامیکی پەلە گەیشتە ئەو ئەفسەرە فەرماندەیی نیترووکانی عیراقی دەکرد... ئەو هەکی نیتروو شەوی رابوردوو هە، «شیخ» بەسواریی هاتوو پۆ «پینجۆین» و لە مالتیکی قورپندا نووستو. دواي کۆبوونەو هەبیتک، بەبێ هیچ مەرچی، قاییل بوو بە تیکرای مەرجهکانی حوکومەتی عیراق، بەلام داوای کرد - لەبەر تۆماری شیخ - نایبیت چ پاسەوانیکی سوپای عیراق یاو هەری بن پۆ شاری سلیمانیی. هەرچۆنیک بوا، پاسەوان شتیکی زۆر پین و بست بوو پۆ شوپین خستنی سواری عیراقی کە لە بەشیکی رێگەکی بەرەو سلیمانییدا، پاسەوانیان دەکرد. شیخ مەحمود دەستی کرد بە گریانیکی بەکۆل و لە پاسەوانەکی پارایەو کە [بیکۆزیت]. ئاشکرایە ئەو هەکی رەچاو کردوو کە رۆیشتا، بەنیتو چیاکاندا و بەچاودیری پاسەوانی سوپای عیراقی، سووکایەتیبە پۆ کەرەمەتی کە ناسردریتەو.

«بەدریژایی رێگەکی بەرەو سلیمانیی، دیلەکە؛ شیخ مەحمود، لە هەموو شوپینیکدا، گەورەترین دلنەوایی و شیوینی لە لایین هەمووانەو پۆ دەرکرا! دانیشتوانی سلیمانیی، هاتنە دەرەو پۆ سلاو

لێ کردن و دەت ماچ کردنی... هتدا). بنۆرە: ۶/۱؛ ل ۱۶۹.

۳۲۹- ژبانەو - س ۱، ژ ۹، ۱۹۲۵/۷/۱. بنۆرە [و دینبەر: ۵/۲ - ژ ۲۳].

۳۳۰- مەبەست مەعووف عەلی ئەسغەری نووسەر و سیاسی و داوەرە!

۳۳۱- هەرچەندە نیتو تەواوی نووسەر دیار نییە، بەلام بەوردبوونەو مەلام روونە کە ئەم کەسە هەر (ئەمین رواندزیی) کۆنە ئەفسەری عوسمانی و ئەفسەری لەشکری حوکومەتی کوردستان - تا دوو م شۆرش - ئەفسەری عیراقیبە کە لە ئەوێ دەمیتدا لە ریزی سوپای عیراق و لە (مووسل) دا بوو و لەبەر فەرمانەکی نیتو نیتوانیو نیتو خۆی بنوینیت! جیتگەکی گوتنە هەر لە ئەو باژێرەدا کابانی هەلێژاردوو.

۳۳۲- ژبانەو - س ۱، ژ ۳۲ - ۳۴، ۱۳، ۱۹۲۵/۷/۳۰ - ۷/۳۰. بنۆرە [و دینبەر: ۵/۲ - ژ

۲۴]. نووسەرە کەیم پین نەناسرایەو! شایانی گوتنە، لە گۆقاری (کاروان - س ۱۹۸۶) و لە راییلەئی ئاشناکردنی رۆژنامەکی (هەتا - س ۱۹۴۸) دا، گوتومە کە ئەم (نیتو)؛ ئەمین رواندزییە! ئەمیتە پەشیمانم و پرواکەم هەلەبو!

۳۳۳- ژبانەو - س ۱، ژ ۳۳، ۱۹۲۵/۷/۳۰.

۳۳۴- میر ئالای قوماندن؛ پلەیتیکی بەرزی ئەفسەری عوسمانییبە کە (قائیدی فریقەکی عیراقی) دەگرتەو.

۳۳۵- ژبانەو - ژ ۳۴؛ ۱۹۲۵/۸/۶.

۳۳۶- ژبانەو - س ۱، ژ ۳۵، ۱۹۲۵/۸/۱۳.

۳۳۷- شەهیدانی شۆرش کوردستانی باکوور - س ۱۹۲۵؛ هەر لە کاتی خۆیەو تا ئەو پۆ نەمرن لە مێژووی کورد و کوردستاندا.

۳۳۸- ژبانەو - س ۱، ژ ۳۰، ۱۹۲۵/۷/۱۰. بەنیتو (رۆژی ماتەمی عومومومییەو) بەیاننامەکی

کۆمەلە بەرزی کوردستانی راگەیاندوو و نووسیویەتی: «تەبلیغاتێ لە خوسوس شەهادەکی مەرھوم شیخ عەبدولقادر ئەفەندی شیخ عوبیدو اللەو کە لە تەرەف مەرکەزی عومومی جەمعییەتی تەعالی کوردستانەو کراو، وای بەیان ئەکات کە رۆژی ۲۴ ئایاری ۱۹۲۵، بکری بەرپۆریتیکی رەسمی پۆ شەهادەتی مەغفور پۆ هەموو کورد، لە عالەمی کوردایەتییا ناوی ئەو شەهیدە نەکوژیتەو!». جیتگەکی خۆیەتی خۆیندەوار باستیکی لێ ون نەبیت کە دەبینیت (ژبانەو) بایەخیتیکی زۆری داو

بەباسی کوردستانی باکوور و گەلی کورد و تاوانی تورکان. راستیبە کە - ئەگەرچی هەموو کوردیک لە هەر بستیتیکی کوردستانی نیشتماندا مافی بیرورا دەرپین و سۆزی نەتەو یە هیە - ئەم رۆژنامە لە دلسۆزی خۆیەو ئەو هە نەخروشاو، بەلکو وەک دیارە، پەپرەوی سیاسەتی بریتانیای تاوانباری کردوو کە لە لاییکەو لە کوردستانی باشووردا کوردکۆژی و کاول بوونی کوردستانی گرت بوو بەر و لە لاییکەو - بەسەرزاری - لەبەر کەلکی سیاسی خۆی و بەتایبەتی لەمەر کیشەکی بەنیتو مووسل (?) رەخنەکی لە تورکیا دەگرت کە رۆژنامەکانی بریتانیاییش دەنگی ئەوتۆیان

کردووه. ئەم سیاسەتە دوو پوووه نەگرسە، تا ئیستەش هەر پەیره وکراوه و دەکریت، بەلام هەر کوردی، بەشەرف و ژیر بێت، پەرچی ئەم سیاسەتە دەداتەوه و دۆستی و دوژمنایەتی چاک دەناسیتەوه!
۳۳۹- ژیانەوه - س ۲، ژ ۵۳. (ئەم نامە / بەیاننامە) یە! بنۆرە [و دینبەرە: ۵/۲ - ژ ۲۶].

۳۴۰- قوماندانی عومومویی سواری، پایەبێکی سوپایی حوکومەتی کوردستانە و بەواتای: سەرفەرماندە گشت نێرووی سواری!

۳۴۱- ژیانەوه - س ۲، ژ ۵۲، ۱۰/۱۲/۱۹۲۵. بنۆرە [و دینبەرە: ۵/۲ - ژ ۲۷].

۳۴۲- نامەکه بەلگەیه که دەلێت: «هیندە میلیۆن لیره زەرەر بەئیمە - واتە گەلی کورد - گەشتووه و (له خویشیمان) ههروهه! ئەی له نیوان ۱۹۱۹ز - ۱۹۳۲ز. دا توپ و فرۆکەیی کێ کورد و کوردستانی ناگرباران دەکرد؟ خۆ حوکومەتی عێراقی عەرەب له ۱۹۳۱ز. دا، پۆلی فرۆکەیی له ئینگلیز وەرگرت و تا ئەو کاتە پووشکە بەقنەبێکی نەبوو!

۳۴۳- ئەی (نەوتی کوردستان) کێ دزی؟ شیخ یان ئینگلیز؟ پاشماوه دێرنە کاین کوردستان - که ئیستەش زۆری له موزەخانەیی بریتانیایە - کێ دزی؟ تەنانەت دەزگەیی بێکەم پوولی کوردستان لای شیخ و نەوه کانی، لای کورد خۆی مایهوه یان سی. جەیی. ئەدمۆندزی ئەفسەری ئینگلیز دزی و - وەکو خۆی له کورد تورک و عەرەبدا پیتی لێ ناوه - بەدیاریی داویەتی بەهاوه لێکی؟

۳۴۴- ژیانەوه - س ۱، ژ ۳۳، ۳۰/۷/۱۹۲۵ز (*) بنۆرە [و دینبەرە: ۵/۲ - ژ ۲۸].

۳۴۵- میرزا فەرەجی حاجی شەریف؛ (۱۸۸۷ / - ۱۹۵۳/۱۱/۱۴ز)، بازرگانێکی گەوره و خەلکی سلێمانیی، نوێنەری سلێمانیی له پارلهماندا!! مێردی خوشکی جەمیل ساییب.

۳۴۶- واتە: رەگەلم بەکەون تا رێگەیی راستان نیشان بدهم!

۳۴۷- واتە: بەندە تەگبیر دەکات و خواش چاره نووسازە.

۳۴۸- ئەو فێرگە سەربازییە دوايي بوو بەکۆلیجی سەربازی عێراق.

۳۴۹- مەبەست بریتانیایە.

۳۵۰- ژیانەوه - س ۲، ژ ۵۳، ۱۷/۲/۱۹۲۵ز. بنۆرە [و دینبەرە: ۵/۲ - ژ ۲۹]. شایانی باسە - وەک کۆلیومەتەوه - ئینگلیزهکان بەکوردی نامەکاریان لەگەل کورد کردووه و ئەم نامەیهش وێنەبێکە و روون کردنەوهی باسی نامەکاریی سەردەمی داگیرکاری بریتانیایە.

۳۵۱- موفەتتیشی ئیداری - پشکنەری سیاسی - بریتانیای له هەر باژێرێکدا ههبووه، پشکنەری باس کراوی ئەوکاتە: (کە پێتان لایین) نێو بووه!

(*) هەر رۆژنامەکه بەئەم پێشەکییەوه، نامەکهی نواندووه. گووویەتی: «لەم رۆژانەدا قاقەزێکی خوسوسیی له تەرف ئەشرف جەناب ئەمین زەکی بەگ، مەبعوسیی سلێمانییەوه هاتووه بۆ خزمەتی مۆتەسەرپرفیی ئەفخەم! لەسەر موساعەدهی خوێان، بەعزێ مەئالی ئەو قاقەزه که عائیدی مەنقەعه‌ای عومومییە و بیلخاسە تەقدیر و تەشەککوری ئەفکاری هەموو خەلقی ولاتەکه ئەکات که بەدلیکی ساف و پاکەوه، ئەویان بۆ مەبعوسیی هەلبێژاردووه. ئیمەیش لێره، وا عەینەن درەجی ئەکەین/تەواو.»

۳۵۲- ئەو گەفتارە بۆ خۆی بەلگەبێکی رووناکی لکاندنی کوردستانی باشوورە بەعێراقی عەرەبهوه. ههروهه بەلگەبێکی گهوره شه بۆ ره‌وايي خه‌باتي گه‌لي کورد به‌سه‌کردا به‌تیبی حەفید زاده مەحمود که دياره ويستوویتی، به‌ئاشتی و گەفتوگۆی سیاسی بەری ئەو تاوانە بگرت! هەلبەت حەفید زاده نەچوو تە بەغداد و وەلامیشی درێژپێدانی شۆرش بووه!

۳۵۳- ئا له ئێره‌دا تاواني پيشينان و به‌تايبه‌تي ميرنشينه‌كاني کورد ساغ ده‌بیته‌وه که ئەگەر ئەوان - بۆ کاروباری رەسمیی - زمانی کوردیی خوێان بەکار ببردایە، هەلبەت ئەم داگیرکەرە نەدەهاتن ناز بەسەر کورددا بکەن.

۳۵۴- هەنری دويس Sir H. Doobs، کارگێرێکی مەدەنی و بێکیکی پێشەوهی دەزگەیی سیاسی بریتانیا بوو له هیندوستاندا. ماوه‌بێک قۆمیسەری دادوهریی و دارایی بووه، دواي قۆمیسەری سنوور لەسەر سنووری رۆسیا و ئەفغانستاندا. لەگەل قەوانی (ا. ج. گ) له ئەوه‌دابوو فەرمانەکانی متمانه پێ کراوی سیاسی بریتانیا له عەرەبستانی عوسمانیدا، ههروهه کونسولی گشتی بریتانیا له بەغداددا، وەرگرت! داوهری و دارایی، دوايي رێبه‌ری پۆلیس، ئەوجا فەرانبەر بوو! نێویراو زانستیکی تەواوی لەمەر نیوهراستی خۆره‌لات هه‌بوو: هەر له حەله‌به‌وه تا تاران، ئەفغانستان، سنووری باکووری هیندوستان، بلوچستان. دويس که عەرەبیبەکی چاک دەناخوت، دواي پەرسی کۆکس Sir Percy Cox نوێنەری بالای بریتانیا له عێراقدا، ههروهه دواي جیگری کۆکس؛ تی. ئا. ویلسن T. A. Willson، بوو بە نوێنەری بالای بریتانیا ئەویش وەک ئەو دوو پێشبینی - نەخشەکیشەکانی لکاندنی کوردستانی باشوور بەعێراقی عەرەبه‌وه - تاوانبارێکی جەنگە بەرامبەر بەکورد و کوردستان و له سەردەمیدا، نێرووی هه‌وايي بریتانیا دوژنده‌ترین تاواني. جێ بەجێ دەکرد!

۳۵۵- رۆژنامەکه و کارگێرەکانی که زورناژەنی دوژمن بوون، دیسان هەلیان داوهرتی و له پەراوێزی نامەکه‌دا ئەم قسانەیان نووسیوه: (بێئینەوه سەر بەحسی ئەخلاق و ئەتواری حەقیقی شیخ مەحمود و تاقمە جەردەکه‌ی. وا دياره فه‌خامه‌تی مەندووب به‌هیچ سووره‌تی بۆ ئیغفال نەکراوه. ئەخباری فه‌خامه‌تی مەندوویی سامی زۆر ساده و به‌سیتە. عەلاوه‌ی، ئیمە بەتەواویی مەژوون کراوین به‌وه‌ی که بلتین بەشیخ مەحمود، ئایا ئەم تەکلێفە بەقیمەتە قووبول بکا و یا تەرجیحی ئەوه بکا که حەياتی خۆی له خەجاله‌تیبیدا خیتام پێ بێت. بێک شت هه‌یه که مەعلوم و موحەققە، ئەویش ئەمەیه: بەقەتعی، جارێکی تر بەشەخسێکی وه‌ها ئیعتیبار ناکرێ که وه‌زائیفی حاکمێک ئیفا بکا! ئەگەر بێت و خۆی و یا هەرکەسێ له تەره‌فداره‌کانی خەيالی ئەوه بکەن که جارێکی تر ئەبیتەوه بەحاکمی سلێمانیی، دووی کلای بابردو ئەکەون! / تەواو).

۳۵۶- ۳/۴/۱۵۵: ل ۳۱۷ - ۳۱۸.

۳۵۷- ۳/۴/۱۵۵: ل ۳۱۹.

۳۵۸- ۳/۴/۱۵۵: ل ۳۱۹.

۳۵۹- بلاوکەرەوه‌ی نامەکان - له زاری بێکیکه‌وه که دياره هاوسه‌رده‌می سه‌ببید ره‌شید بووه -

سه رگوروشته بیبکی نووسیوه ته وه، گویا؛ سه بیید به کورپکی گوتوه؛ به بابی بلتیت؛ (خوی به درۆ و دهله سه ی تاریخ زایع نکات، با ئه ویش نه بیت به: تا... ریخ!!) (*) ئه م توانجی له میژوو، وینه ی پروایه تی، هر بۆ بییکا میژووی نامه کانی زینده به چال کردوو که ئه مه که موکورتیبه که به نامه کانی ئه و نامه کوردیبه کانی سه ره تا و رابوردوو وه!

بلا وکه ره وه؛ سوپه هرودین - وپرای کرد و کوششی چاک و جوانی - بۆی نه کراوه سنووری میژووی (نامه کاری) سه بیید ساغ بکاته وه...

ئه ز بۆ پرکردنه وهی ئه و که لینه، کوشش ده کم نیشان بدهم و هر به پوژشایی نامه کان، ساغی بکه مه وه:

۱- بلا وکه ره وه، له باسی ژینی سه بییدا ده بیژیت؛ (نزیکه ی ۵۰ سال له خانه قادا ژینی رابواردوو!) که ی چوده ته خانه قا؟

(*) بلا وکه ره وه؛ سوپه هرودین، له رایبته ی کۆ و بلا وکرده ی کۆمه لئی نامه ی فارسی، کوردی، کوریدا؛ هیندی وینه ی دی توانا و هونه ری سه بیید، هه ره ها هیندی قسه خۆشی ناشنا کردوین. ئه ز له هه ردوو با سه وه، چه ند وینه بییک ده نویمه وه!

۱- چه ند به شه نامه بیکی فارسی - کوریدی:

۱/۱- له نامه بییکا بۆ میرزا عه بدوالله، نووسیویه تی: کوره به س که ره، که ر بوم گویره که! به س که ر به گاگوئ، بئ ری، بئ ده ری، و شتر پی، کۆلان کوت، یالان توت، کوله که ی ئاوئ، چه وه نده ری دیمی، باسکیشی که ران، کۆله که ی هۆئی!

ناره زووی نه نکت، گرمه ی ده هۆئی! پالنه وان که چه ل، به دمه ستنی جه نگی، شوخی شیوه ژن، تینه فه ره نگی! تاکه ی له دووریت /.../ نه نووسراوه. K - زۆرنات شکاندم، هه ی کۆنه دو مبه گ، چاوشینی موو زه رد، سووری فینه جۆ، تاکه ی بنا لم، بگرم له ده ست تۆ؛

رووره ش، پر له غه ش، کوشنده ی چاوه ش، بۆ تۆ جووله که ی وه سلت بۆته هه ش! مه نموولی نه نکت، تیلای با پیرت، تۆی تپوه نی هه رچی بۆته وه زیرت!

پشکه له و شتر، کووده له مستو (بابی میرزا عه بدوالله / بلا وکه ره وه - K) من مردم، خوینم که وتۆته سه ر تۆ. مه میونه سسووره که ی لۆتی نواده، به مه یلی چاوه ش ده میکی لاده! ده میکه چاوه ش چاوی له ریته، ده مزانی چاوی غویاری پیتته. هه لسته زوکه، ده مرئ له داغت، بولبول به زیزی ده مرئ له باغت!

ق: هه ره شه م فه وتان. ئه و تیتا له به ر نایاوی تۆ وه ک مندالان ده گرم، هه تا وه ک ژنان ده ستم به تووک و دو عایان نه کردوو، له که ری شه ی تان دابه زه، سواری ئه سپی تینساف به!

هه تا هار نه بووم، وه ره! ده نا والله سلوکیکت بۆ ده کم، رووی خۆم له ده ست تۆ، ره ش ده کم. هه تا ده مرم دو عای خبیرت بۆ ده کم.

ئه من ده شتر سیم خودا لیم قه بوول نه کا. زۆرت دل بریندار کردم، ناخ مردم!!

وه سه سه لام
[ته واو]

۲/۱- له نامه بیکی دییدا بۆ میرزا عه بدوالله، نووسیویه تی:

۳۶۰- کۆ و بلا وکه ره وه ی، وینه ی ده ستنووسی چ نامه بیکی سه بیید ره شییدی نه نواندوو ه. ئه ز له دو ستم عه بدورپه قیب یوسفه وه (وینه ی شیعریک و نامه بییک) ی ده ستنووسی نیویراوم وه رگرتوه. [بنۆره:

→ ... چۆن وا ده بی؟

من هینده م تۆش خۆش ده وئ، من لیره ب، تۆش له وئ؟ من لیره بگرم به تاوه، من لیره ما بم بناو، خه به ر بنیرم نه به ی، نه ده ستم ده به ی نه به ی: ده رسم له کن نه خوینی، دلشیم لئ برینی؟

ته له بیم ده کم له شیخی، وه ژیر ئاوت ده ریخی، تا قه دری من بزانی، نه بییه جووی ره جمخانی! میرزالی ره حیمخان. وه ره کن یاری جانی، روویکه پیری بو رهانی، با نه بییه کۆنه کانی، نه بییه سه ی شارستانی!

که ده چیتته نیو قه قیبان، سه فه ره ده که ی به پیتیان، ده بییه لۆتی لادیتیان، بۆ نان ده که ویه کووچان، ده که ویه ماچ و مووچان، کوته ک به ده ستنی مل هوو، قه ددت ده بئ به گۆچان! ده لئین: ده رنکه میرزا هه لسته؛ چیتتی لئ نی! نه که ر بۆله ت لئوه بی، ده لئین: دۆلمیکی تی نی! سه رت بگا ته هه وران، ده تکه ونه دوو به ته وران! بیی به شاهی مه ردان، پیت دادهن به به ردان!

که وای پیایو چابه؛ مه شوغولی ئیرتیقابه، کورپکی باوه فابه، هه ر تالیبی توقابه، جوای قه نا و به قابه. عیلمت ده وئ؟ زه ریفه! حو جره ت ده وئ؟ ته مزیه! نانت ده وئ؟ حه لاله! شیتخت ده وئ؟ عه زیزه...

وه سه سه لام
[ته واو]

۳/۱- له نامه بیکی دییدا نووسیویه تی:

یا شه مسوودین مه دده

باوه لئ، باوه لئ! جه نابی سه بیید عه بدورپه حیم! کاک سه عید، کوپخا مه حموود! سو فی مه حموود! سو بحانه الله خه ویان گرانه... به خوا نا پاکن، به خوا ی بی باکن، بی ئیدراکن!! له خودای ناترسن، له شه ی تان ناپرسن!!

ئینسان با له کاری شیخیشدا بئ که زۆر له ده ره وه به ند بوو، ژه نگاو بی ده بی، ژه نگاو بی ده بی، سه لیه ی که م ده بی، عیلمی نامیتن، دینی ده شیوئ، وه ک (عه بدوالله) ی لئ به سه ردئ! جاران له ده ره وه ده گریا، تیتستا له سه ربانان پئ ده که نی! جاران ده هات! لیره ده چۆ به ر گوئیلکان. تیتستا له وئ ده چیتته به ر که ران، زک کوران، کن کچان!

قه ده رئ له مه ویتش کوتیان: له مه حموودی داوون. سه ری کتوانم لئ ویک هات! قه ندم لئ تال بوو، عه یشم به تال بوو، هه رچه نده ئیستیمزاجی شیخم کرد، شوکر ئه سه ری عه جزی نه دی!

۴/۱- له نامه بیکی دییدا - ئه م دپرانه ی، کرده وه ی هونه ری سه روا داری، ره گه زدۆزی، ده گگیری - ده لئیت:

ده نووسم وه ره، وه ره! ده لئینی وه ره وه ره.

ده نووسی: مه سه لته حه ت وایه تا نییه ت (ابتدای ماه مبارک رمضان - سه ره تای مانگی ره مه زانی پیرۆز/ K - نه به م... ئه ی گوو به مه سه لته حه ت!

ئه و مه سه لته حه ت شه ی تان بۆی کردوو، به لئ شه ی تان بۆی کردوو! تیت گه بیوه بۆ گه ی و سو ارت بووه! ئه ی عومری نه فسیت نه میتن ده گه ل ته دبیرت، مه رگی نییه ت بئ ده غه ل بۆ پیرت!

وه کیلت لیره حالی خۆشه، له سا به ی تۆوه، تۆی پراوه. چی دی به ده سته وه نه ساوه، وه ک که ر نا، وه ک تۆ

۳۶۲- له نامه که دا ساله که ناشنا نه کراوه، به لامل به نیو بردنی (شیخی بورهان) نه وه نامه که بهر له مردنی

له قوردا، ماوه. له شهرمه ساری، چاوی به دراوه:

مالت خرابی که هاتیبه تیره خو ناتخوم. (له در صبا):

ای سنده صبا از حسرتت مرد

آخربه درد آنخواهت خورد

(نه ی بت بای سه با له حسره تی تو مرد

.....

مالت خرابی، تو هتا مندالتر بووی، گه وره تر بووی! تا زل دهی، غافل دهی، چل و فل دهی، شفق و شهل دهب! جارن عاقل بووی، نیستا غافلی! جارن کامل بووی، نیستا کاملی!

۵/۱- له به شه نامه ییکی دیدا بۆ (میرزا محمهد رسول) نیویکی ناردوه - به قسه ی بلا و کهره ده گویا له شاگردیکی پیشووی سه ییدی و بیستوه. کیژی به شو بدات یان قاییل بیت بیداتج و کابراش قاییل نه بووه. به چند دیریکی فارسییدا دیارن دلته نگ بووه و سه ییدی له نه و کاره ناگه دار کردوه - نووسیویه تی:

زاهیرن له سه ر کاغزی دوو وهرقی که پین خرابوو، رقی ههستا نه می رقی ههستا بوو. دفته ری سین وهره قیبه تازه که ی هینابوو، ده بن چوکی خوئی نابوو. دوو وهرقی لیک کردبووه، قه له میکی ناماده ی ده بهر زگ چه قاوی، به هه و راوه ستاوی، له دۆپرکراوی، به گوتیزان دادراوی، عه مه ل دستووری، که و ا سووری، زور مه غرووری، سه ر نه ستووری، مه یلاو ژووری، ماییلوته نسوری، به حه یته له مز مه شه سووری، فه ره نگه ی هه یکه لی، عه مو مه سیلی، ئینوسه بیلی، سیغار قه تیلی، دو دشمن زه لیلی، شه یتان ده لیلی، تالیبومه سیلی، له ئینساف دووری، ده عوا خری، ده روون پری، دوژمن قری، به رزگ دری، دیوار پری، داوین گری، میتره خری نیو (/... نه ینوسه یوه -K) پری مه یدان، زوری میداد، له خوئی، فرمیسک دوی، مه ره که ب سپی، گرده ل نشینی، قه ره ته پی ئابی، له دینی گریئوکی پر قاروقینی، دنیا به ری قیامت نه بینی، سوئی وه شی، میحراب گوزینی، دوو راو دوو ده ژیر و وهره قی نیوه راستی کوتا بوو. کوتا بووی، کوتا بووی هه تا هچی لی نه ما بوو. خوئی به سه ردا دابوو، له و شیوه دا روو ابوو؛ عه فووی ده که ی پی اوه تبیه! خوینت ده وی خوشکی هه یه! عه بیی نیبه. کفن به من بیری، کردوو گۆر به گۆر چی!

عه فووی ده که ی دوو تانم ده وی. خوینت ده وی؛ پیشکه شی ده ستینم... زیر و زیوم نائی، جه و اهیر ته له ب ده که م، له پاش نه وه ی پیشکه شی ده که مه وه.

نه شیش بسووتج نه که باب! گنده له مه نده که متر نیبه: کچ بۆ کور، ژن بۆ پیوا، دوعا گۆتم زور به تاو. مه لته بی خۆم دی ته مام.

چاوه شی توّم، وه سه سه لامل

[ته و او]

۲- بلا و کهره وه (به سه ر نیوی مطایبات سید ره شید - ۴۱۳ - ۴۲۲) نه م سه رگورشته و قسه خو شانه ی شی لیغ گپراوه ته وه:

۱/۲- سه یید له روژگاری خویندکارییدا، له گه ل ماموستا مه لا سالخی حه ربق (شاعیر) له نیوچه ی

موکریان و لایبنگری شیخی بورهان و دواپی حاجی مه لا محمه د سادیق بووه ج.

→ (سه قز) دا به که ناری کینگه ییکی تووتندا تی ده پیری که چند ژن و کیژی خه ریکی شه تل ناشتن ده بن.

سه یید که به لا یاندا تی ده پیریت و سلای خوئی ده کات و ده بیژیت: (کیزه کانم بيم ده گه لنان بچه قینم؟).

۲/۲- سه یید له حه وزخانه راوه هاتوه ته وه. حاجی شیخ عه بدو الله ی کورده ی گه وره ی شیخی بورهان (***) ده چپته کنیه وه له هه لیکدا که سه عاته که ی تی په ریوه، له سه یید ده پرسیت:

- سه یید ئی تو چنده؟

سه یید ده لیت:

- قوربان ئیم بستیکه!

نه ویش په ست ده بیت و ده پرسیته وه.

- ده لیم له گه ل ئی من چنده فه رقه؟

- قوربان، وه ک ده لیم؛ ئی تو قولانجیک در بیژره!

نه م جاره شیخ عه بدو الله گزتر ده بیت و ده لیت:

- کوره نه تو بۆ هینه سه یری؟ ده ی ده ره پینه، چاوی لی که!

سه یید به تاوازیکی نه سه قانه وه ده لیت:

- قوربان باو درم پین بکه، نیستا له حه وزخانه ی ده ره مینابوو، چاووم لی کرد!

شیخ عه بدو الله که زانی وه لایمی پیوست له سه ییده وه نایبستیت سه عاته که ی ده خاته وه باخه لی و جیگه ی به جن ده هیلیت!

۳/۲- بیکی له شاگردانی پیشووی سه یید ده گپرتیه وه:

فه قی ره شیدی یالاوه یی، پین نه می کاک سه یید کردبوو، نه ویش نه و شیعه ری بۆ داناوه:

نه و سه رزه حیزه ی که موسه مایه ره شیده

بیگره له ره شی نیو، له ره شی به له ره شی ده!

(***) شیخی بورهان: شیخ شه مسوددین بورهان. دایکی نایبستی و هچه ی خیللی که له هو و خه لکی گوندی (سیلتوی) ی نیوچه ی (لاجان) ی کوردستانی خو ره ه لاته، به لامل خوئی خه لکی ناوایی (ماوه ت) ه که نه مپسته سه ر به باژیری سلیمانیه.

به روژشایی هیندی شیعر، میژووی له دایک بوونی به مه زنده له نیوان سالانی ۱۲۴۲ک - ۱۲۴۵ک / ۱۸۲۱ز - ۱۸۲۶ز. دا راگیراوه و میژووی کوچی مائاوایشی ریکه وتی ۱۱ جو مادی دووه ۱۳۲۸ک - ۱۹۱۰/۶/۲۱. ه که له گوندی (بورهان) دا نه سپارده ی خاک بووه.

بابی شوان و گاو و گرتیکار بووه، به لامل کوره که ی حه وت سالان بووه که به سه ر کابانیدا به جینی هیشتوه و خوئشی رووی له نه وه دنیا کردوه. دایکی به شتیه ی بابی به خوی کردوه. مه لا برایم نیویکی پیشنوژ و ماموستای مزگه وت و فیرگه ی گونده که یان، ژیری و زیره کی ناسیوه و دایکی هان داوه که بیخاته بهر خویندن. مه لاکه ش بژیوی بۆ دابین کردوه و ناردوه یه تبیه فیرگه ی شاگردان بۆ وه رگرتنی زانسته کانی تاین... (قران) و ریزمانی عه ره بی فیر بووه. دواپی بۆ خویندنی پتر رووی کردوه ته (مه هاباد) و له مزگه وتی (روسته م به گ) دا سه رگه رمی خویندن و زانسته کان بووه. دایکی شی

۳۶۴- مهبهست حاجی مهلا محمهد ساديقه! بهرؤشنایي ئەم نامەیهش که نیتوی (گروه - دهستهی سادیق) ان هاتوو و بلاوکه‌وه‌یهشی که نووسیویه‌تی ئەو که سه‌یه مه‌بهست، ئەوه دیاره بهر له مردنی

له گوندی (سیتلۆی) راوه باری کردوو بۆ گوندی (بالاوه‌ی سه‌رئ)ی نزیکي مه‌هاباد. دواي دوو سالی روهی کردوو ته‌ه گوندی (عیساکه‌ندی) ی باشووری خۆره‌لاتی (یالاوه‌ی سه‌رئ) و ئەوی دهمێ کوره‌که‌یهشی که‌وره بووه و به‌په‌لی مه‌لایي راگه‌یشتوو. له ئەو هه‌له‌راوه روهی کردوو ته‌ ناوایی (ته‌وتله‌)ی نیوچه‌ی هه‌ورمان و له‌ خانه‌قاي (شیخ زبیا ئوددین) دا به‌ (مه‌لا یوسفی یالاوه‌یی) ناسراوه له ئەو هه‌وارگه‌یه‌دا، و تیرای خه‌ریک بوون و به‌زانسته‌کانی نه‌قلی و عه‌قلیه‌یه‌وه، خه‌ریکی مه‌شق و په‌یره‌ویی ده‌ستورویی هه‌وادارانی رێبازی (نه‌قسه‌ندی) بووه تا سه‌ره‌نجم له‌ نیوان س ۱۲۷۷ - ۱۲۸۰/۱ک - ۱۸۶۰ز- ۱۸۶۳ز. دا، شیخ عوسمان شیخ زبیا ئوددین سیراجوددین، ئیجازه‌ی جینشینی - خه‌لیفاتی - رێبازه‌که‌ی لێ پیروز کردوو. ئەوجا له‌ نیوچه‌ی موکریان و گوندی (بوهران) دا نیشته‌جێ بووه و خانه‌قاي بۆ ناوه‌دان کراوه‌ته‌وه.

نزیک سالی ۱۲۹۵/۱ک - ۱۸۷۸ز حه‌جی کردوو و له‌ س ۱۲۹۷/ک - ۱۸۷۹ز. دا هاتوو ته‌وه و س ۱۳۰۱/۱ک - ۱۸۹۲ز، خانه‌قاي نوێ کردوو ته‌وه.

شیخ شه‌مسوددین، خواناس و شه‌ریعت و ته‌ریقه‌ت په‌روه‌ر، چاکه‌خواز، دل‌سۆزی رێبازه‌که‌ی بووه. شاره‌زای زانسته‌کانی دیار و نادیار، عه‌ره‌یی و فارسی زان بووه! مه‌خاین - وه‌ک نامه‌ی به‌زبان‌ی دی هه‌یه - به‌کوردی چ دانراو و نامه‌ی دیاز نییه.

خانه‌قاه‌ی له‌ ژینی خۆی و به‌ه‌وه‌داشدا، مه‌له‌ندی رۆشنییری و زانسته‌ ئیسلامیه‌یه‌کان و په‌ناگه‌ی داماون بووه. له‌ خانه‌قاه‌یه‌دا - وه‌ک فیتره‌گه‌یی - وانه‌کانی زانستی وه‌ک: فیه‌قه، ئوسول، ته‌فسیر، فه‌لسه‌فه، مه‌نتیق، عیرفان خۆتندراوه و گه‌له‌ی دۆست و لایه‌نگییری هه‌بووه وه‌ک: زانایان و شاعیران؛ سه‌هید محمهد سه‌عید نوورانی، خه‌لیل به‌گی سه‌یچانبلاغی، مه‌لا محمهدی سابلاخی ناسراو به‌ (مه‌لای گه‌وره/ مه‌لای ره‌وانی)، مه‌لا ماره‌شه‌ل - قازی سلیمان‌یی بابی شاعیر ره‌مزی مه‌لا عارف - سه‌هید محمهد ئەمه‌ینی لاجانی، مه‌لا باله‌کی، مه‌لا مسته‌فای هیرانی، مه‌لا ره‌سول‌ئی نه‌رمه‌نییلاغی، مه‌لا محمهد (سادیقی مرزنگ - حاجی مه‌لا/ مه‌ولانا مه‌لا محمهد سادیق - که بوو به‌جینشینی، شاعیران؛ مه‌لا سالح/ حه‌ریق، عه‌بدوالله به‌گ/ مه‌سباحوددیوان/ ئەده‌ب، عه‌لی به‌گ/ سالار سه‌عید، حه‌یده‌ری موکری/ حه‌یده‌ری. مه‌لا عه‌بدوالله مه‌لا عه‌بدولقادر/ مه‌وله‌ویی، مه‌یرزا سه‌له‌یمی موکری، سه‌ه‌فولقوزات!

شیخی بوهران شه‌مسوددین، چوار کابانی له‌ چاره‌ نووسراوو، چه‌ند کور و کیژی لێیان هه‌یه. که‌چه‌زاییکی - زه‌نه‌یی کیژی سه‌هیدزاده‌ سه‌روه‌تی دووه‌ کابانی - سه‌هید محمهد ئەمه‌ینی شیخوئیسلامی موکری؛ (هه‌یم: ۱۹۲۱ز - ۱۹۸۶ز) ی شاعیره‌ که‌ یادی رۆژگاری خۆتندن و چاکه‌ی ئەو خانه‌قاه‌ی دواي شیخی بوهران کردوو ته‌وه و نووسیویه‌تی؛ (خانه‌قاي ئەو سه‌رده‌مه‌ زۆر ناوه‌دان بوو. خه‌لک ده‌هات و ده‌رۆیی و که‌س هه‌قی به‌سه‌ر که‌سه‌وه نه‌بوو. فه‌رق و جودایی زۆر که‌م بوو. جارێکی دیکه‌شم گوتوو و دوو پاتی ده‌که‌مه‌وه؛ ده‌نگوت «که‌شتی نووح»... له‌ هه‌موو تۆ و تۆره‌ و ره‌گه‌زێکی لێ بوو. په‌نای بێ که‌سان و لێ قه‌وسان و ناواران بوو. پیاوچاک، خۆپاریز، شه‌ل، ته‌نانه‌ت بێ دینیش له‌ژێر بنه‌یچکه‌یدا کۆبونه‌وه و پێکه‌وه ده‌ژیان و هه‌موو بێک جیره‌نانیان وه‌رده‌گرت.

ئه‌فگانی، فارس، تورک، ئازهری و ته‌نانه‌ت هه‌یندیشی لێ بوون. کوردی هه‌موو نیوچه‌کانی کوردستان

ئەم که‌سه له‌ ۱۹۱۷ز. دا، نامه‌که‌ نووسراوه!

۳۶۵- مهبهست قامیشه جگه‌ره‌یه که‌ کاغه‌زی لول کراوه.

۳۶۶- ۱۵۵/۴/۳: ل ۳۳۱-۳۳۲.

۳۶۷- به‌رؤشنایي شه‌ری تورک - یۆنان له‌ نیوان ۱۹۲۰ز - ۱۹۲۲ز. دا

۳۶۸- ۱۵۲/۴/۳: ل ۳۲۳-۳۲۶.

۳۶۹- بلاوکه‌ره‌وه ده‌بیرتت که‌ بۆ ئەم که‌سه نووسراوه.

لێ هه‌بوون که‌ به‌شێوه‌ی جۆره‌جۆر قسانیان ده‌کرد. هێ وا هه‌بووه به‌زه‌حمه‌ت له‌ بێک ده‌گه‌یشتن! پیاوی گه‌وره و زانا به‌نیویانگه‌کانی ئەو سه‌رده‌کی موکریان، وه‌ک؛ مامۆستا فه‌وزی/ مه‌لا ئەحمهد فه‌وزی، سه‌ه‌فی قازی، پێشه‌وا قازی محمهد، حاجی مه‌لا محمهدی شه‌ره‌فکه‌ندی، عه‌لیخانی ئەمه‌یری، به‌تایه‌تی ئاغا و خۆتنده‌وار و زاناکانی فه‌یزالله به‌گی هاتوچۆی خانه‌قايان ده‌کرد و به‌مانگ و دوو مانگ له‌وتنده‌رئ ده‌مانه‌وه!

یوسف محمهد؛ شیخ شه‌مسوددینی بوهران، هه‌ر له‌ گوندی بوهران و له‌ خۆرئاوای خانه‌قاه‌وه، له‌به‌ر گردۆلتیکدا ئەسپاره‌دی خاک بووه.

سه‌ه‌چاوه: ۷۶/۱، هه‌روه‌ها ۱۵۵/۴/۳

۱۹۳۷ز. مردوو - ۵۰ سال ژینی خانه‌قا - ۱۸۸۷ز. هاتوو ته‌ خانه‌قاه‌وه.

۱۸۸۷ز - ۱۸۶۲ز. له‌دایک بووه = ۲۵ سالان بووه که‌ بۆ (بیکه‌م جار) چوو ته‌ خانه‌قاه‌وه و ناسنیوی شیعری خۆی (شه‌هید)ی گۆریوه و - دیاره له‌به‌ر دلی پیره‌که‌ی - گۆریویه‌تی بۆ (چاوه‌ش!). وه‌ک بلاوکه‌ره‌وه‌ش گوتوو به‌تی (زۆر نه‌ساوه‌ته‌وه) و له‌ پیتاوی خۆتندا، به‌نیو فیتره‌گه‌ دوور و نزیکه‌کانی کوردستاندا گه‌راوه، ئەوه به‌لا بێنی که‌مه‌وه: ئەم گه‌راندنه‌وه‌ی ۳-۵ سالیکی خایاندوو و بۆ (دووه‌م جار) ئەوجا هاتوو ته‌وه بۆ خانه‌قا و که‌ ده‌کاته؛ ده‌روبه‌ری سالی ۱۸۹۲ز. ئەز پێم وه‌نیسه‌ که‌ له‌ ئەم ته‌مه‌ن و ساله‌دا خووی دایه‌ته (نامه‌ی کوردی)، چونکه‌ نامه‌ فارسییه‌کانی و فارسی - کوردی و کوردیه‌ ته‌واوه‌کانی، وینه‌ی (کاملتی) ده‌نوین و رووداوه‌ گرنگه‌کانی ۱۹۰۶ز - ۱۹۰۸ز. یش که‌ باسیان کرا، له‌به‌رچاون!

۲- سه‌هید ره‌شید له‌ راپیتله‌ی نامه‌ی (ف. ک: ۱) دا گوتوو به‌تی: «... شیخ پێکه‌نی... عه‌رزم کرد به‌لێ به‌عزێکم له‌وانه‌ بۆ نووسیوه!» ئەم باسه - وه‌ک ئاماژه‌م بۆ کردوو - رێکه‌وتی به‌ر له‌ مردنی شیخ بوهران - س ۱۹۱۰ز. ده‌گرته‌وه.

۳- نامه‌ی [ف. ک: ۲] بۆ عه‌زیز ئاغای عه‌باسی، دواي مردنی شیخی بوهران و رۆژگاری جێ نیشنه‌که‌ی حاجی مه‌لا سادیق ده‌گرته‌وه‌ که‌ - وه‌ک گوتم - له‌ سالی ۱۹۱۷ز. دا. ئەمه‌یش مردوو.

۴- نامه‌ی [ف - ک: ۳] بۆ مه‌یرزا عه‌بدوالله که‌ ده‌لێت: (پیاوی چابه، هه‌وای ویتان/ یۆنان رۆنج، روتبه‌ی دوونان ره‌چاو مه‌که‌!) رێکه‌وتی شه‌ری نیوان تورکیا و یۆنان نیوان سالانی ۱۹۲۰ز - ۱۹۲۲ز. ه. دیاریشه - وه‌ک بلاوکه‌ره‌وه ئاماژه‌ی بۆ کردوو - مه‌یرزا لایه‌نگری یۆنان و سه‌هیدیش - به‌باوه‌ری ئیسلامیه‌یه‌وه - لایه‌نگری تورکی موسلمان‌ی بوون! جیه‌گی گوته - به‌قسه‌ی بلاوکه‌ره‌وه - مه‌یرزا عه‌بدوالله له‌ ۸ی ره‌به‌عولته‌وه‌دی ۱۳۴۶ک. خ/ ۱۹۲۷ز. دا. مردوو. به‌ئهم پێیه، تا ئەم ساله‌ له‌ نیوان خۆی و سه‌هیددا نامه‌کاری هه‌ر هه‌بووه!

۳۷۰ - ۳/۴/۱۵۵: ل ۳۱۷. عومه‌رخانی شکاک برا گه‌وره‌ی سمایل خانی شکاکی نیوداره.

۳۷۱ - به‌ئو و روشناییه‌ی که نیوی (پیری بورهان) هاتوو، ره‌نگبێ میژوووی نووسینی ریکه‌وتی ئەم ماو‌یه بیټ.

۳۷۲ - ۳/۴/۱۵۵: ل ۳۲۸-۳۲۹.

بلا‌وکه‌روه ده‌لیت؛ قه‌رنی ئاغا، خاوه‌ندی گوندی (قرلقۆی) ی نیوچه‌ی خانێ/ وێران شه‌هر بووه!

۳۷۳ - ۳/۴/۱۵۲: ل ۳۳۰-۳۳۱.

۳۷۴ - شیعی (نالی) یه!

۳۷۵ - ۳/۴/۱۵۵: ل ۳۳.

بلا‌وکه‌روه ده‌بێژیت؛ نامه‌که بۆ مه‌لا محمه‌د ئەمین شکاکی پێشنوێژی گوندی (ئاتا بلاغی) ی نووسراوه.

۳۷۶ - هه‌ر وێنه‌ی نامه‌کاری ده‌زگه‌کانم ده‌ستگیر بووه!

۳۷۷ - چهند دێژیکێ پاشماوه‌ی جوان ده‌رنه‌که‌وت بوو که به (فاکس) بۆم هاته مه‌نفا، بۆیکه هێنده‌م لێ نواند.

۳۷۸ - وه‌رگیراو له زانا عه‌بدوهره‌قیب یوسفه‌وه! بنۆره [ودبیره: ۴/۲ - ژ ۱۶].

۳۷۹ - وه‌رگیراو له به‌هائوددین شیخ عه‌بدولکه‌رم شیخ عیسااموددین(*) - سلیمانیی؛ ۴/۲۷/۱۹۹۳. بنۆره [ودبیره: ۵/۲ - ژ ۳۸].

۳۸۰ - ئەم مۆرانه به‌لێ وردبوونه‌وه و بێرکردنه‌وه و گوته‌ی ره‌ئوف مه‌لا محمه‌د، هه‌لکه‌ندراوی مۆره‌لکه‌ند مه‌لا محمه‌دی بابیه‌تی که دۆستی حه‌فیدزاده مه‌حمود بووه. له لاییکه‌وه پووری شیری به‌حفیدزاده داوه، له سه‌رتیکی دییه‌وه، شاگردی بابیره‌ی حه‌فیدزاده؛ کاک ئەحمه‌دی شیخ بووه. بۆیکه به‌روشنایی (سجیللیکی به‌له‌دییه‌ی سلیمانیی سه‌رده‌می مه‌مله‌که‌تی کوردستان؛ س/۱۹۲۳.ز ۱۹۲۴.ز)، پارێزراو له‌لای عه‌بدوهره‌قیب یوسف (مووچه‌ی مانگانه به‌نیوی مه‌لا محمه‌دی حه‌کاک، مه‌لا محمه‌دی فه‌قی ئەحمه‌ده‌وه) بۆ پراوه‌ته‌وه. عه‌لی بابیره‌ئاغا - که‌مالیی شاعیر لای من یادی خو‌شنووسی و مۆره‌لکه‌ندنی کردووته‌وه. ئەحمه‌د خواجه‌ش ده‌یگوت: وه‌ک دۆستی خواجه ئەفه‌ندیی بابم بووه، دۆستی من بووه و مۆری به‌نیوی (ئەحمه‌د سه‌بری) یه‌وه بۆ هه‌لکه‌ندوووم که له ئەم دوایینه‌دا (ئەحمه‌د ده‌رویش - ئەخۆلی شاعیر) لیبی سه‌ندوووم.

ره‌ئوف مه‌لا محمه‌د - شاگردی بابی بووه - ده‌گێرته‌وه که بابی مۆری به‌رۆکی پێشمه‌رگه‌کانی کوردستان (موجاهیدی کوردستان) ی هه‌لکه‌ندوووه. پتر. باسیکی گرنگ و نه‌زاندراوی ئاشکرا کرد - له‌سه‌ر شریت تۆماره - که له مائی خو‌بایندا بابی و شیخ له‌تیفی دانساز تی کۆشاون له (جیوه) سککه - پاره‌ی زێژ بۆ حوکومه‌تی کوردستان دروست بکه‌ن، به‌لام هه‌ر زیویان له ده‌ست هاتوووه و به‌ناما‌نجه‌که نه‌گه‌یشتوون. [عه‌بداللهی شیخ له‌تیفی دانساز، له نامه‌بێکدا بۆ عه‌بدوهره‌قیب

یوسف، باسه‌که‌ی گێراوه‌ته‌وه و نیوی مه‌لا محمه‌دی به‌مه‌لا ئەحمه‌د نیو بردوووه!!]. ره‌ئوفی مه‌لا محمه‌د - له په‌نجاکاندا قۆمیسهری پۆلیسی له ئاویی بازباندا - ده‌گێرته‌وه؛ حه‌فیدزاده له (پیرانه‌وه) چهند جارێ داوای ئەم دام و ده‌زگه‌یه‌ی لێ ده‌کردین (ره‌نگبێ له‌نیوان ۱۹۲۸.ز - ۱۹۳۰.ز، بووبێ!). پتر گوتی؛ کاتی له‌سالی ۱۹۵۰.ز.دا، زوو زوو دیدنه‌ی شیخ مه‌حمودم ده‌کرد بۆ گوندی (داریکه‌لی) هه‌ر هه‌والی ئەو دام و ده‌زگه‌یه‌ی لێ ده‌پرسیمه‌وه که ده‌مگوت؛ هه‌ر زوو دوا‌ی مردنی بابم له ده‌ست چوووه! مه‌لا محمه‌د - برای مه‌لا مه‌حمود - کورێ فه‌قی ئەحمه‌دی کورێ بابه‌شیخه. له بابه‌وه زه‌نگه‌نه ئەو و له دایکه‌وه تاله‌بانیه‌یه. له نیوان ۱۸۵۱.ز-۱۹۲۸.ز.دا له سلیمانییدا له‌دایک بووه و به‌زه‌حیریی مردوووه و له گردی جوگه‌دا نیژراوه. خوێندنی زانسته‌کانی نه‌قلی و عه‌قلی ته‌واو کردوووه که له فیترگه‌کانی سلیمانیی و مه‌ریوان و سنه‌دا گه‌راوه و ئیجازه‌ی مه‌لایه‌تی وه‌رگرتوووه. به‌لام هه‌رگیز مه‌لایه‌تی نه‌کردوووه و هه‌ر پێشه‌ی مۆره‌لکه‌ندیی بووه و به‌ته‌نی بۆمباردومانی سه‌ره‌تای ۱۹۲۳.ز.دا که خو‌ی و مندالانی و کابانی روویان کردووته (گوندی سیرینی بابه‌شیخ) له شاباژێردا، ماوه‌بێکی کورت پێشنوێژی کردوووه. دیسان له بۆمباردومانی سلیمانیی - ۱۹۲۴.ز.دا به‌مندالان و کابانه‌وه روی کردووته ئاویی قه‌رده‌داغ و - وه‌ک خێزان و منداله‌کانی حه‌فیدزاده - ماوه‌بێکی که‌میتیدا بوون؛ له ژینیدا دوو کابانی هه‌لبژاردوووه؛ (ئامینه) نیوی که‌م مردوووه و مندالی لێ نه‌ماوه! (ئایشی - ئایشه‌به‌گول) ی کێژی حاجی فه‌تاحی ده‌باخچی، ناسراو به‌گۆشته‌خۆز. له‌میان، ره‌ئوف و عوسمان و فاتیمه‌ی هه‌بووه که ئەمبسته هه‌موو مردووون.

من - نووسه‌ری ئەم دێرانه - بۆ میژوو ئەم باسانه ده‌گێرمه‌وه و پتر ده‌لیم؛ «له‌مه‌ر پێوه‌ندیی به‌شیعی کوردیه‌یه‌وه، باسیکی قول هه‌یه - له ئیره‌دا جێگه‌ی نابێته‌وه - به‌تایبه‌تی له‌سه‌ر ژین و ناستیوی (خاکی - مه‌لا محمه‌د) که مامۆستا خال بلاوی کردووته‌وه!!».

۳۸۱ - وه‌رگیراو له فه‌ره‌یدوون توفیق ئاغا فه‌تح الله - سلیمانیی؛ س ۱۹۸۸.ز. بنۆره [ودبیره: ۵/۲ - ژ ۳۹] بۆ ژیننامه‌ی حاجی ئاغا فه‌تح الله، بنۆره: نیوداران!

۳۸۲ - موته‌سه‌رپرێف عومه‌ر؛ مامی حه‌فیدزاده مه‌حمود. [ژیننامه‌بیم پێ نه‌زانی].

۳۸۳ - وه‌رگیراو له سه‌رچاوه‌ی پێشووتره‌وه. بنۆره [ودبیره: ۵/۲ - ژ ۴۰]. ژیننامه‌ی (گرینه‌واس) م لا رون نییه.

۳۸۴ - له مه‌نفادا سبجیلله‌که‌م له‌به‌ر ده‌ست نییه تا وێنه‌بێکی عه‌ره‌بیه‌کان بنوێنم.

۳۸۵ - وه‌رگیراو له گه‌نجینه‌ی ده‌زگه‌ی تاپۆی سلیمانیی - س ۱۹۹۵.ز. بنۆره [ودبیره: ۴/۲ - ژ ۱۷: ۱-۳].

۳۸۶ - نیوینیشانی ده‌سه‌لاته‌که؛ (حوکومه‌تی کوردستان) و میژوو یابه‌ته فارسییه‌که‌ش مانگی ۱۹۲۲/۷.ز. نارێکی ده‌نوێن، چونکه حوکومه‌تی کوردستان - بێکه‌م و دووم - له ئەو میژووهدا فه‌رمانه‌وا نه‌بووه، به‌لکه‌و سلیمانیی داگیرکراوی ده‌سه‌لاتی بریتانیا بووه. ئەمه‌ش ئەوه ده‌گێرته‌وه که ده‌بیت (ئیسیماره‌که) هه‌ر له سه‌رده‌می بێکه‌م حوکومه‌تی کوردستاندا چاپ کراویت.

(*) بۆ ژیننامه‌ی شیخ عیسااموددین، بنۆره: نیوداران.

۳۸۷- زۆر پەرۆشی دۆزینەوی نووسینی (سوون Soane) بووم بەتایبەتی دەستنووسی خۆی، مخابن پەنجم بێ ھوودە بوو.

۳۸۸- وەرگیراو لە گەنجینەیی دەزگەیی تاپۆی سلیمانیی - س ۱۹۹۵ز. بنۆرە [ووبنپەر: ۵/۲ - ۴۱].

۳۸۹- بنۆرە: ۲۵/۱؛ ۲، ل ۱۱۷.

۳۹۰- بەرۆشنایی؛ چیم دی - ۱، نامەکاریی کوردی مەلیک مەحموود بوو (شوتین، ژمارەیی نامە) یش تۆمار کراون.

۳۹۱- لە چیم دی - ئەحمەد خواجەدا رۆشناییەکم بۆ مەبەستەکم بەرچا و نەکەوت!

۳۹۲- لە مەنفادا نامەکم لەبەر دەست نییە تا مێژووی تەواوەتی - ھەرچەندە لە ۱۹۸۵ز. دا بوو - ھەرەھا دەقی قسەکانی نیشان بەدم. دیسان، ھەر لە چیم دی - ۱، ھەمان باس نووسراوە، بەلام لە مەنفادا کتیبەکم لەبەر دەست نییە تا دەقەکەیی بنوینم کە ھەمان مانا و مەبەستی نواندوو!

۳۹۳- بنۆرە [ووبنپەر - ۵/۲ - ۴۳].

دەستنووسەکە لە نووسەر مەلا محەمەد کوردی (*) - کورپی حاجی مەلا مستەفاس کوردە - سلیمانیی؛ مائی خۆی، ۱۹۸۶/۸/۴ ز وەرگیراوە.

جێگەیی باسە کاپیتان چاپمان A. J. CHAPMAN، بەقسەیی خاوەندی (موزەککەرات عەبدولعەزیز یا مەلکی / مەزکرات عبدالعزیز یاملکی - س ۱۹۵۷. بەغداد) فەرماندەیی نێرووەکانی بریتانیا - عێراق بوو بۆ پەلاماردانی سلیمانیی پیتەختی مەملەکتی کوردستان.

نێبوراو رایشیگەیاندوو ئەگەرچی فەوجەکانی عێراقی عەرەب - عەبدولعەزیزیش ئەفسەرێکی تەوری دەستیان بوو لە پەلامارکەدا - عەلی رەزا عەسکەری فەرماندەیان بوو، بەلام راستییەکەیی چاپمان ھەموو شتێ بوو.

چاپمان تا ۱۹۲۵/۳/۷ ز، وەک مۆتەسەرپریفی دەست بەکار بوو و لە ئەو رۆژەدا - لە ئاھەنگیکدا - کاروباری مۆتەسەرپریفی راگۆستۆتەو بۆ مۆتەسەرپریفی نوێ ئەحمەد بەگی توفیق بەگ. بنۆرە: ژبانەو - س ۱، ژ ۲۰، ۱۹۲۵/۳/۹.

۳۹۴- بنۆرە ژبانەیی شیخ ئەمین خاڵ؛ بنۆرە نێوداران.

۳۹۹- حاجی مەلا مستەفا کورد - ئەوھە ناسراوە - کورپی عەلییە، لە سلیمانییدا لە دایک بوو و لە ۱۹۲۸ز. دا مردوو. بەپیتی وردبوونەو و پرس کردنم بۆم پروون بوو تەوھە کە ئاینپەرورێکی کورد و لایبێنگری حەفیدزادە بوو و لە ھەموو کۆر و مزگەوتەکاندا لە دژی بریتانیای داگیرکەر ئاخاوتوو و بریتانیای بە (کافر) نێو بردوو. ئەم بەلگەبەش جەختیکی گەورەبە بۆ راستیی کە بریتانیای - گۆیا - دیموکراتیی لە گەل نارازیبەکان جوولاو تەوھە بۆییکا پیاویکی کوردی موسڵمانی بەند کردوو و

(بەرەلاکردنی بەزبان) ژماردوو! وەک پرسیشم کردوو، ئەو زاتە دوای دامەزراندنی مۆتەسەرپریف ئەحمەد بەگ توفیق بەگ، ئەوجا ئازاد کراوە. مخابن چەندم کرد، کورەزاکانی وینەیی فۆتۆگرافیان دەستگیر نەکردم.

۳۹۶- بنۆرە: پخشاننامەیی رەسمیی.

۳۹۷- ئەو بەلگەنامانە - وینەیان لە پاشکۆدا بلالو - ھاریکاریی کۆماری کوردستان ھەمە رەشیدخان، کۆی کردبوونەو و پاراست بوونی و مەحموودی مەلا عیززەتیش - بێ نووسینەووبیان - بەتەنێ لە سویدا چاپی کردوون.

۳۹۸- لەبەر ھۆ گرنگە باسکراوەکانی پیتەسەکییەکم، دەبیت خۆتندەوار رەخنە نەگرتت کە ھەر (سلیمانیی) م بەوینەیی گرنگ و ییکەمی لێ کۆلینەووم زانیووە نامەکاریی رەسمیی باژێرەکانی دی کوردستانی باشوورم بەسەر نەکردوو تەو، بەتایبەتی لە نیوان ۱۹۲۵ز- ۱۹۴۸ز. دا. ھەلبەت من دلنیام لە سەردەمە باس کراوەکاندا، بەتایبەتی لە سەردەمی داگیرکاریی بریتانیا - عێراقدا، دیسان لە باژێرەکانی دی - وەک ھەولێر - دا نامەکاریی ھەبوو. بۆ راستی؛ (ژبانەو - س ۱، ژ ۳۱؛ ۱۹۲۵/۷/۱۶) مژدەیی راگەیاندوو؛ [وھکو لە غەزەتەکانی عێراقدا خۆتندوو مانەتەو، لە پاش ئەمەیی ھەزەرەتی ئەشرف فەخامەت مەندوویی سامی - بریتانیا لە عێراقدا / K - زیارەتی لیوای ھەولێریان کردبوو، وایان بەمونسایب زانی بوو کە لیوای (ھەولێر) لەمەودوا (لیسانی رەسمی) کەیی کوردی بێ و بەم رەنگە لە مەجلیسی رەسمی کراوە. ئێمە لەلای خۆمان و دووھمینی لیوای ھەولێر تەبیریک ئەکەین کە زمانەکەمان لە (دوو لیوای عێراق) دا بەزمانی رەسمی ناسراوە و موعامەلە ھەر بەزمانەکەیی خۆمان ئەین!]. ھیبوام زۆرە ھەر نووسەر و لێ کۆلی - وەک پاشکۆبێ بۆ ئەم بابەتە - لە دواڕۆژدا نامەکاریی ئەو رۆژگارانی ئەو باژێرە و شوتانی دی کۆ و بلاو بکاتەو.

(*) ئەو مامۆستا ئەدیبە (۱۹۰۸ز - ۱۹۸۸/۳/۳۰) بۆ منی گێراوە کە محەمەدی خالی زانا - کورەزای شیخ ئەمین خاڵ - نامەکەیی لەمەر بابی پیتەسەکی کوردوو.

به‌شای سیبهم

نیوداران (*)

- ۱- ئەحمەد توفیق بەگ پشدری.
- ۲- مەلا ئەحمەد فەقی عەلیی / م. فەوزی.
- ۳- مەلا ئەحمەد شیخ محەمەد / مەلای جزیری.
- ۴- مەلا ئەحمەد مەلا محەمەد مەلا ئەحمەد مەلا محەمەد دیلیژەیی / چاومار، موفتی.
- ۵- کاکە ئەحمەد شیخ مەعرووف نۆدییی بەرزنجیی.
- ۶- ئەمانوالله خەسرەو ناکام ئەردەلانی / ئەمانوالله خان.
- ۷- بابا عەلیی شیخ مەحمود حەفید.
- ۸- شیخ ئەمین شیخ محەمەد خال.
- ۹- پاکیزە رەفیق حیلمی.
- ۱۰- تاهیر مەلا محەمەد، تاهیر بەهجت مەریوانی.
- ۱۱- توفیق مەحمود ناغا هەمزە مەسەف / سلیمانیی — توفیق / پیرەمبێرد.
- ۱۲- توفیق مەعرووف محەمەد / توفیق وەهیی.
- ۱۳- جەمال حاجی توفیق / جەمال نەبەز.
- ۱۴- حسین عەبدولفەتاح ئەحمەد / حسین نازم.
- ۱۵- شیخ حسین شیخ عەبدولقادر / شیخ حسین کەسەزان.
- ۱۶- حسین عەبدوللە تیف شیخ ئیسماعیل / حسین حوزنی موکربانی.
- ۱۷- حەسەن محەمەد عەلیی جاف / حەسەن فەهمیی.
- ۱۸- شیخ حەسەن شیخ محەمەد نۆدییی / شیخ حەسەن گلەزەردیی.
- ۱۹- کاکە حەمە مەلا ئەحمەد مەلا عەبدورپەرمان / ناریی.

(*) له رایبێلهی نامه‌کاندا هێندێ نیوی دی - له جیگه‌ی خۆیاندا - کهم تا زۆر ئاشنا کراوه.

- ۲۰- حەمە حسین خان میرزا حەسەن سەیفولقوزات / سەیفی قازی.
- ۲۱- حەفسە مەلا رەشید بابان.
- ۲۲- مەلا خالید ئەحمەد حسین شارەزوری / مولانا خالید نەقشەندی شارەزوری.
- ۲۳- خانای قوادی.
- ۲۴- مەلا خدر ئەحمەد شاوہیسی میکاییلی / نالی.
- ۲۵- رووناک مەلا محەمەد ئەمین / رووناک مەلا رەشید بابان.
- ۲۶- شیخ رەزا شیخ عەبدورپەرمان مەلا ئەحمەد / شیخ رەزای تالەبانی.
- ۲۷- مەلا رەشید فەتاح بەگ محەمەد بەگ / مەلا رەشید بەگی بابان.
- ۲۸- رەشید کەریم قەرەداخی.
- ۲۹- رەفیق توفیق مەحمود / رەفیق چالاک.
- ۳۰- رەفیق سەلح عەبدالله / رەفیق حیلمی.
- ۳۱- سلیمان پاشا عەبدورپەرمان پاشا بابان.
- ۳۲- سورییا ئەمین عالی میر بەدرخان پاشا / نازیزی ئەحمەد.
- ۳۳- ئە. بی. سۆن Elly Banestar Soane / مێجەرسۆن.
- ۳۴- مەلا سەعید حەسەن / مەلا سەعید سیدقی کابان.
- ۳۵- شاکیر فەتاح.
- ۳۶- شیخ عویدەیدالله شەمدینی سەبید تەها شیخ عەبدواللهی نەهریی.
- ۳۷- مەلا عومەر خالید شالیی بەگی / رەنجوری.
- ۳۸- مەلا عومەر مەلا عوسمان ئەبیبەکر / مەلا عومەر ئەفەندی هەولیری.
- ۳۹- شیخ عومەر شیخ عوسمان سیراجوددین / شیخ زیئوددین.
- ۴۰- شیخ عومەر شیخ محەمەد ئەمین شیخ مەعرووف / شیخ عومەر قەرەداخی.
- ۴۱- مەلا عەبدالله مەلا ئەسەد جەلیی / مەلا عەبدالله جەلیی.
- ۴۲- عەبدالله سلیمان / گۆزان.
- ۴۳- عەبدالله سەبری ئەمین.
- ۴۴- عەبدالله عەزیز عەبدورپەرمان.
- ۴۵- مەلا عەبدالله محەمەد مەلا رەسوول / زێوەر.

- ۷۲- مهلا محممد جه میل مهلا نه حمهد رۆژبه یانی / ج. ب. رۆژبه یانی .
- ۷۳- سه یید محممد رهشید سه یید سه سن سه یید علی / سه یید رهشید .
- ۷۴- محممد رهشید خان قادر خان شتوه گوتزانی .
- ۷۵- محممد ره مزیه مهلا مه عرووف سه یید ره سوول / ره مزیه مهلا عارف .
- ۷۶- محممد صالح سه عید / حه مه صالح زهنگه نه .
- ۷۷- محممد سه عید عه بدوله جید نه حمهد قه زاز / سه عید قه زاز .
- ۷۸- سه یید محممد سه یید محممد جه یاری .
- ۷۹- مهلا محممد عارف مهلا قادر جنگیانی / مهلا عارفی چنگیانی .
- ۸۰- شیخ محممد شیخ عوسمان سیراجوددین / شیخ بهائوددین .
- ۸۱- شیخ محممد شیخ عه بدالله شیخ سه عید دؤلاشی / قانیه .
- ۸۲- محممد خال شیخ علی شیخ نه مین خال / شیخ محممد خال .
- ۸۳- محممد میرزا علی / قازی محممد / محممد قازی .
- ۸۴- محممد علی محممد فوتاد .
- ۸۵- مهلا محممد کهریم قازی سه قزی / کهوسه .
- ۸۶- شیخ محممد سه یید مستهفا سه یید نه حمهد بهرنجه یی / شیخ مارف نۆدییی .
- ۸۷- محممد مه حمود محممد / محممد قودسیی .
- ۸۸- شیخ محیه ددین شیخ صالح بهرنجه یی .
- ۸۹- مستهفا سه یید نه حمهد / مستهفا نه ریمان .
- ۹۰- مستهفا مهلا نه حمهد ساییب مهلا قادر / مستهفا ساییب .
- ۹۱- مستهفا صالح کهریم .
- ۹۲- مستهفا عه بدولکهریم عه زیز قازانقایی / مستهفا مه زهر .
- ۹۳- مستهفا عه زیز مستهفا / مستهفا پاشا یامه لکی .
- ۹۴- مستهفا شیخ مه حمود شیخ محممد قه رده اغیی / مستهفا قه رده اغیی .
- ۹۵- مهلا مستهفا مهلا قوتبوددین / بیسارانی .
- ۹۶- مه حمود حه سن فه میی / هوشمه ند .
- ۹۷- شیخ مه حمود شیخ سه عید حه فید / حه فید زاده مه حمود .

- ۴۶- عه بدورپه حمان میر به درخان پاشا .
- ۴۷- عه بدورپه حمان سه یید عه بدولله تیف شیخ ئیسماعیل / گبوی موکریانی .
- ۴۸- عه بدورپه حمان مهلا عه بدولعه زیز موفتی / شتیره .
- ۴۹- عه بدورپه حمان محممد به گ قه رده هه نه میی نه حمهد به گ / سالم .
- ۵۰- عه بدورپه حمان پاشا مه حمود پاشا بابان .
- ۵۱- سه یید عه بدورپه حیم مهلا سه عید / مه عدووم / مه وله ویی .
- ۵۲- مهلا عه بدولعه زیز مهلا نه مین مهلا نه حمهد چاومار / مهلا عه بدولعه زیز موفتی .
- ۵۳- مهلا عه بدولکهریم فه تاح / مهلا عه بدولکهریم موده رپیس .
- ۵۴- عه بدولکهریم محممد فوتاد .
- ۵۵- عه بدوله جید شیخ عارف قازی .
- ۵۶- عه بدولواحید مه جید تیله کۆیی / عه بدولواحید نوریی .
- ۵۷- شیخ عه لئوددین شیخ عومهر زیائوددین / شیخ عه لئوددینی بیاره .
- ۵۸- مهلا عه لئوددین نه حموددین عیساموددین / عه لئوددین سه ججادی .
- ۵۹- علیی باپیر ناغا کوری چراغ / علیی که مال / که مالیی .
- ۶۰- علیی عه بدورپه حمان حاجی قادر / علیی که مال .
- ۶۱- شیخ عیساموددین شیخ قادر / شیخ عیساموددین عه ودالان .
- ۶۲- فائیک توفیق / نه حمهد فائیک / فائیکی تاپو .
- ۶۳- فائیک عه بدالله کاکه حه مه / بی کهس .
- ۶۴- فوتاد رهشید به کر .
- ۶۵- ناغا فه تح الله حاجیی عه بدالله .
- ۶۶- کهریم مه عرووف عوسمان / ناتیق .
- ۶۷- ماجید مستهفا .
- ۶۸- میرزا مارف نه حمهد .
- ۶۹- شیخ محممد شیخ نه حمهد / ویسالیی .
- ۷۰- محممد نه مین عه بدورپه حمان مه حمود باپیر / نه مین زه کیی .
- ۷۱- محممد توفیق رهشید / وردیی .

۹۸- مه‌حموود پاشا عه‌بدوورپه‌رحمان پاشا بابان.

۹۹- مه‌حموود محه‌مه‌د نه‌حمه‌د دياربه‌كربى / مه‌حموود حيلمبى.

۱۰۰- مه‌حموود پاشا محه‌مه‌د پاشا كه‌بخسره‌و جاف / مه‌حموود پاشا جاف.

۱۰۱- مه‌حموود فه‌قى محه‌مه‌د هه‌مه‌وه‌ندى / مه‌حموود فه‌همبى.

۱۰۲- مه‌عرووف عه‌بدوولقادر خه‌زنه‌دار / مارف خه‌زنه‌دار.

۱۰۳- مه‌عرووف شىخ عه‌بدوولكه‌رهم قادركه‌رهم / مارف به‌رزنجبى.

۱۰۴- ميقداد مه‌دحه‌ت به‌درخان پاشا.

۱۰۵- مه‌لا مه‌حموود مه‌لا نه‌حمه‌د موفتبى / ببخود.

۱۰۶- نادر شا نه‌سارى / شاى ئيران.

۱۰۷- ناهيده ره‌فوق حيلمبى.

۱۰۸- نووربى شىخ سالخ شىخ غه‌نبى / م. نووربى.

۱۰۹- نووربى عه‌بدوولته‌حه‌د جه‌رحبىس / نووربى فه‌تتوحبى «در».

۱۱۰- ئى. ده‌بلىوو. نوئيل E. W. Noiel / ميجهر نوئيل.

۱۱۱- هادبى ره‌شىد چاوه‌شلىبى.

☐⊖⊕ نه‌حمه‌د توفيق به‌گ پشه‌رىبى (۱) (*)

(نه‌حمه‌د به‌گ توفيق به‌گ / ره‌شنبىر: س ۱۳۱۴/ك ۱۸۹۸.ز. سلېمانى

۱۹۶۳/۱/۱۰. به‌غداد).

له‌كارنامه‌ى ره‌سمى خۆيدا ده‌گىتپه‌ته‌وه؛ خويندنى (ق. س) و (ق. ر) و (ق. ئا. س). به‌غدادى پرپوه تا دوا قوتابخانه‌ى له‌سالى ۱۹۱۴.ز. دا ته‌واو كر دووه.

هه‌ر خۆى له‌لاى عه‌بدوولمه‌جيد فه‌همى حه‌سه‌ن گوتوو به‌ته‌ى، نيازى هه‌بووه له‌ نه‌سته‌مبوولدا پتر بخوينت، به‌لام (۱.ج.گ) قه‌وماوه و بايبشى شه‌هيد بووه.

له‌لاى عه‌لبى سه‌يدۆ گۆزاني گىتپه‌ته‌وه؛ (له‌جه‌نگه‌كه‌دا كه‌ برىتانىا باژىرى كه‌ركووكى داگىر كرد - ۱۷/۵/۱۹۱۷.ز - حوكومه‌تى توركى عوسمانىبى به‌بى پرس له‌ سلېمانىبىدا كرديمى به‌جىنشىنى موته‌سه‌رپرېفى تورك و تا توركه‌كان كه‌ركووكىان گرته‌وه، من كارم به‌جى ده‌هيتا. به‌لام به‌ر له‌ وه‌رگرتنى كارى جىنشىنىبى له‌گه‌ل شىخ مه‌حموود به‌رزنجبه‌ى رېكه‌وتم كه‌ پىوه‌ندى بكات به‌سه‌ر فه‌رمانده‌ى له‌شكرى برىتانىاوه و ناگادارىان بكات كه‌ رېبه‌رىكردى ولاتى كوردان بداته‌ ده‌ست نىشتمانپه‌روه‌كه‌كانى كورد و برىتانىاش چاودىر بىت! نه‌مه‌ش پرووى دا، به‌لام هه‌واله‌كه‌ گه‌بىسته‌ حوكومه‌تى عوسمانىبى شىخ مه‌حموودى گرت و منبىش به‌دوايدا، زۆرى نه‌برد نازاد كرام!).

به‌لگه‌ له‌به‌ر ده‌سته‌ كه‌ له‌ سه‌رده‌مى (حوكومه‌تى كوردستانى باشوور - سلېمانى:

(۱) توفيق به‌گ به‌ تابوور ناغاسبى ناسراوه، هه‌روه‌ها كه‌ له‌ مووسلدا نه‌و فه‌رمانه‌ى هه‌بووه به‌ (توفيق،

داره‌كه‌ بىنه) ناسراوه گۆيا به‌ دار له‌ خه‌لكىكى داوه و توندوتىژ بووه!

(*) سه‌رچاوه:

۱- دۆستى تايبه‌تى خۆى له‌ پارىزگاي سلېمانىبىدا. (فۆتۆگۆبى كراوم له ۱۹۸۵.ز.دا).

۲- در. دارا نه‌حمه‌د توفيق (چه‌ند دىمانه‌بىكى نىوانمان له‌ سالانى ۱۹۸۵-ز. ۱۹۹۸.ز. سلېمانى).

۳- هېندى به‌لگه‌نامه‌ى گه‌نجىنه‌ى خۆم.

۴- ۱۰۰/۴/۲.

۵- ۱۲۷/۳۱/۲.

۶- ۱۳۴/۳۸/۲.

۷- ۱۵۱/۵۵/۲.

۸- بانگى كوردستان، پىشكه‌وتن - سلېمانىبى، ژيان، ژيانه‌وه، ژين، پرووناكى (كوردستانى باشوور).

س ۱۹۱۸ز) دا نه بووه به موته سه پرېف، بگره نیتویشی ونه!

له سرده می داگیرکاری بریتانیا - سلیمانیه؛ س ۱۹۱۹-۱۹۲۲ز. دا، نیتوی دهرکه وتووه...
رؤژنامه ی پیشکوه تن - سلیمانیه؛ ۲۰/۵/۱۹۲۰ز و هک پرته ری ناحیه ی س هنگاو
نواندوویه تی و راگواستراوه ته وه بۆ ناحیه ی سورداش. ههروه ها له شوباتی ۱۹۲۱ز به
راگواستراو بۆ ناحیه ی قه ره داخ نیشانی داوه. رؤژنامه که دیسان نیشانی داوه که له مانگی
ته شرینی بیتکه می ۱۹۲۱ز. دا خۆی پالا وتووه بۆ (ئه نجومه نی ئیداری لیوا) و سه رنه که وتووه.
دواتر له (ک. کوردستان - ۲۱/۷/۱۹۲۲ز) دا و هک ئەندامی دهسته ی هه لبژاره دی
کۆمه له که دهرکه وتووه.

رؤژنامه ی بانگی کوردستان - س ۱۹۲۲ز که ئه وه هه واله ی نواندووه، دیسان نیشانی داوه که
له ۵/۹/۱۹۲۲ز. دا له گه ل سه رۆک و ئەندامانی ئەنجومه نی لیوا بووه که ده سه لات و پرته ری
باژیره که یان له فه رمانه یایی سیاسی بریتانیا ی داگیرکه ره وگره توه و له ریزی (ئه نجومه نی
میله ی کوردستان) دا کاروباری باژیره که یان راپه راندووه تا گه راندنه وه ی هه فید زاده مه محمود که
خۆی بیتکیکی ریزی پیشه وه ی پیشوازی بووه!

به قسه ی ئەدمۆندس C. J. Edmonds، ئەحمه د به گ له (سه رده می دووه م حوکومه تی
کوردستان - س ۱۹۲۲ز) دا، له ریزی کارگیر و ده سه لاتداراندا (پرته ری پۆلیسی سلیمانیه ی)
بووه.

دوای دووه م شوپشی کوردستان - س ۱۹۲۳ ز و چۆلکردنی سلیمانیه له ده سه لاتی
حوکومه تی کوردستان و داگیربوونه وه ی سلیمانیه له لایین بریتانیا وه، ئه وه له ریزی سه ره ره شتی
ده زگه کاندا ماوه ته وه و له (ئه نجومه نی ته شکیلاتی حوکومه تی: ۱۱/۶/۱۹۲۳ز) ی
دامه زراوی ئەدمۆندس فه رمانده ی نیترووه کانی بریتانیا، بووه به قائمیامی سلیمانیه ی، به لآم له
۱۴/۶/۱۹۲۳ز. دا، له گه ل ئەندامانی دی ئەنجومه نه که ده سه ره راری کار بووه.

به لگه نامه ی نووسراوی خۆی ده لیت؛ ئەحمه د به گ هاوکار و هاوکارانی په لاماری له شکر
بریتانیا - عیراق بووه بۆ داگیرکردنی سلیمانیه بیتته ختی مه مه له که تی کوردستان و ده ره راندنی
هه فید زاده و حوکومه ته که ی له ۱۹/۷/۱۹۲۴ز. دا دوای جیگیربوونی داگیرکاری
مه مه له که تی عیراقی عه ره ب له سلیمانیه - ئه وه سه رگه رمی کاروباری ئیداری و سیاسی
بووه... له ۷/۳/۱۹۲۵ز. دا بووته به بیتکه م موته سه پرېفی سلیمانیه. له ۱۴/۲/۱۹۲۵ز. دا،
ئهوئ ده می بۆ په رچدانه وه ی داخوازی تورکیای که مالی به رامبه ره هه ریمی مووسل چالاکانه
جوولا وه ته وه و (جه معیبه تی موذافه عه ی وه ته ن) ی دامه زراندووه. له نیسانی ۱۹۲۷ز. دا له

فه رمانی موته سه پرېفی لبراه و دانراوه بۆ هه ولیر و نه چوه - خۆی لای عه لیه سه یدۆ گۆرانی
گوتوویه تی گۆبا حوکومه تی عیراقی عه ره ب گومانی له دلسوژی هه بووه - و نیستیقاله ی
داوه!

جاریکی دی له نیوان ۲۸/۹/۱۹۳۰ز - ۲۴/۴/۱۹۳۵ز. دا موته سه پرېفی سلیمانیه ی و
له نیوان ۲۵/۴/۱۹۳۵ز - ۲۴/۴/۱۹۳۹ز. شدا موته سه پرېفی هه ولیر بووه!

در. دارای کوری - له ئیره وه باسی بۆ من کردوه ده لیت: (ئیدی راگواستراوه ته وه بۆ به غداد
و فه رمانی پشکنه ری ئیداری له وه زاره تی نیتوخۆدا پت سپیتردراوه، به لآم ئه وه نه چوه ته سه ر
کار. له ئه وه هه لانه دا هیندی ئاشنای کوردی دیده نی مالیان کردوه و دووزمانیان لای
حوکومه ت نواندووه و راپۆرتیان لای داوه گۆبا، خه لک هان ده دا جلی ئەفه ندیه تی فری بدن و
روو بکه نه چی! له سه ره ئه وه ش که نه چوه ته سه ر کاری، خانه نشین کراوه. له ئه وه ش پتر فه سل
- دهرکردن- ی بۆ نووسراوه!).

دارای کوری پتر ده لیت، (ئه وه ماوه یه له به غداددا گوزه رانمان زۆر ته نگ و تال بوو. دایکم
مووچه ی خانه نشینی بابی بووژانده وه و به ئه وه گوزه رانمان ده کرد. له دوای ها تی حوکومه تی
ره شید عالی گه یلانیس، ته له فوون بۆ بام کرا که هه ر کاریکی بخوازیت، وه ک موته سه پرېفی،
پرته ری گشتی تووتن، چونه په ره له مان، په سه نده، به لآم ئه وه هیچی په سه ند نه کرد!).

عه بدورپه زاق ئەحه سه نی نووسیویه تی: له نیوان ۱۹/۸/۱۹۴۳ز - ۳۱/۵/۱۹۴۴ز. دا
نوتنه ی سلیمانیه ی بووه له پارله ماندا. (دارا ده لیت: نه چوه!).

سه رچاوه ی باوه رپیکراو - کوره که یشی لایتنگیره - ده گیتپته وه: له ئەنجومه نی پیراندا، له
په نجاکاندا به (پیرئ) ناسراوه. دوایی خانه نشین کراوه. ئیدی هه ره له به غداددا ماوه ته وه تا
به نه خۆشی - شیره نه جی پرۆستات - وه کۆچی کردوه و له به غداددا نیتراوه.

ئحمه د به گ توفیق به گ، بیتکیکه له دوو موته سه پرېفی کونی عیراق که (نیشانی رافیده یین)
یان له لای پاشای مه مه له که تی عیراقی عه ره به وه خه لات کراوه... به لآم له سالی ۱۹۶۲ز. دا -
له سه ره لایتنگیری نه زادی کوری بۆ پ. د. ک - له به غداددا ماله که ی په لامار دراوه و وپرای
پشکنین و تالان کردنی کتیب و ده ستنوس، خۆشی هیندی تالیی چیترتوه و کوره که یشی
گیراوه!

له رووی رۆشنیرییه وه؛ زمانه کانی کوردیه ی، فارسیه ی، تورکیه ی، عه ره بیه ی، هیندی ئینگلیزیه ی
و فرانسزیه ی زانیوه.

وه ک هیندی ده ستنوسی پاشماوه ی کتیبخانه که ی و نامه کاریم دیتوه؛ زۆر بایه خی داوه

به‌رۆشنبیری ئیسلامیی و عه‌ودالی بووه. ئاره‌زوومه‌ندی شیعر و ئه‌ده‌بیاتی کوردیی و فارسیی بووه. کتیبخانه‌ییکی نایابی هه‌بووه و له‌ده‌ست چووه.

گه‌لێ سه‌رچاوه‌ی رۆشنبیری ده‌گێر نه‌وه که ئه‌حمه‌د به‌گ له‌ رۆشنبیره‌ ده‌سه‌لاتدار و چالاک و خزمه‌تگوزاره‌کانی کوردبووه... له‌ ۱۹۲۵ز. دا سه‌رۆکی ئه‌نجومه‌نی مه‌عاریفی سلیمانی، له‌ ۱۹۲۶/۲/۱ز. دا سه‌رۆکی کۆمه‌لی بژاری کوردیی پێشنیارکراوی و له‌ ۱۹۲۶/۴/۱۳ز - ۱۹۲۷ز، سه‌رۆکی کۆمه‌لی زانستی سلیمانی و له‌ نیوان ۱۹۳۲ز - ۱۹۳۵ز. شدا، دیسان بووژینه‌ره‌وه‌ی هه‌مان کۆمه‌ل بووه.

دامه‌زرینه‌ر و نیولی نه‌ری رۆژنامه‌کانی (ژبانه‌وه، ژیان)ی سلیمانی و هانده‌ری بیکه‌می گۆڤاری (رووناکی) هه‌ولێر بووه.

له‌ سلیمانییدا گه‌لێ یادگاری ئاوه‌دانیی مایه‌ی رهنج و کرد و کۆششی نه‌وه و خه‌لکی سلیمانیی، ئه‌دیسان و رۆشنبیران، شاعیران، رۆژنامه‌فانان له‌ نیوان ۱۹۲۵ز - ۱۹۴۷ز. دا ستایشیان کردووه.

پیره‌مێردی دۆست و ئاشنای نزیککی گه‌لێ جار لیتی نووسیوه... له‌ ۱۹۴۷ز. دا لیتی گوتوه؛ (هیتدی سیفته‌ی هه‌یه‌ شا به‌یته! شیخ مه‌حمودی ئاشت کرده‌وه. دیار چ خیدمه‌تیکه‌ مه‌کته‌بی کچانی دانا. به‌کره‌جۆی کرد به‌باغی نمونه. له‌ قه‌راخ شار سه‌ددی لافاوی دروست کرد.

ئێسته‌ش ده‌خلم به‌سه‌ر ئیداره‌وه‌ نییه، ئه‌وی به‌ من ده‌برێ حسیسه‌ی ئه‌ده‌ب و نه‌زاکه‌ت و نه‌زاهه‌تییه! جارێ منی هینایه‌ سه‌ر شه‌وقیک «مه‌وله‌وی»ی پێ زیندوو کردمه‌وه. ته‌فسیلاتی ئه‌وه له‌ «ژیان - ۹. ۴» دا هه‌یه. ئه‌و «ژیان»ه‌ی که ئه‌و خۆی ئه‌و ناوه‌ی بۆ دۆزییه‌وه و خسته‌یه ئه‌ستۆی من، نیشان به‌ ئه‌و نیشانه‌ی خیتابه‌ییکی له‌ «ژیان - ۳. ۴» دا هه‌یه و چووه‌ته‌ ته‌ریخه‌وه!

پیره‌مێرد پتری لێ گوتوه: (ئاخ، خووییکی هه‌یه که خۆی به‌چاکی ده‌زانێ و من نا! ئیفراتی عیزه‌تی نه‌فسی له‌ عالم به‌ده‌ری کردووه!).

به‌لگه‌نامه‌ی بریتانیایی سالی ۱۹۳۳ز لیتی نووسیوه؛ (له‌ نیوداره‌کانی سلیمانییه، حوکومه‌تی عێراقیی چهند جار ویستویه‌تی کهسانی دی بخاته شوین، به‌لام ئه‌وانه‌ی دانراون توانا نه‌بون. ئه‌حمه‌د به‌گ پیاویکی خۆش مه‌شرب و پۆشته و جوانه. هه‌میشه‌ لای فه‌رمانبه‌ر و ئه‌فسه‌ره‌کانی بریتانیا خۆشه‌ویست بووه!)

جیگه‌ی باسه، چهند سه‌رچاوه‌ی گێپراوه‌یه‌وه که حه‌فید زاده مه‌حمود و ئه‌حمه‌د به‌گ له

۱۹۱۷ز. دا سویندی هاوپه‌مانیی و براییان بۆ بیکدی خواردووه که تا سه‌ر له‌ خۆشیی و ناخۆشییدا پیکه‌وه بن، به‌لام دوا‌یی - گۆیا - حه‌فید زاده له‌ سالی ۱۹۱۸ز - ۱۹۲۲ز. دا فه‌رامۆشی کردووه و ئیدی له‌ ۱۹۲۳ز به‌دواوه لیک دا‌پراون!!

له‌ رووی کۆمه‌لییه‌وه، ئه‌حمه‌د به‌گ خه‌دیجه‌ی سالح پاشای مه‌حمود پاشای خه‌ندانی هاوسه‌ر بووه که محه‌مه‌د توفیق و نه‌ژاد - هه‌ردوو کۆچیان کردووه - و پزیشکان دارا، ئازاد، کیژانیان حه‌لیمه و فاتیمه نه‌وه‌یان و له‌ کوره‌ جوانه‌مه‌رگه‌کانیشیان نه‌وه که وتووه‌ته‌وه و هیندیکیان دانیشتووی سلیمانین!

○ ئه‌حمه‌د عوسمان پاشا محه‌مه‌د پاشا جاف

(ئه‌حمه‌د موختار جاف/ شاعیر: س ۱۸۹۸ز. هه‌له‌بجه - ۱۹۳۵/۲/۶ز.

عه‌با به‌یلی - هه‌له‌بجه!).

نه‌وه‌ی خیتلی جافه. دایک عادیله‌خانی به‌نیوانگه. خوتندی سه‌ره‌تایی له‌ قوتابخانه‌دا و دواتر له‌ مه‌لا و مامۆستا زمانزانه‌کانه‌وه ده‌ستگیر بووه.

له‌ لایه‌تییه‌وه - وه‌ک تاهیر به‌گی برا گه‌ره‌ی - خولبای ئه‌ده‌بیات و به‌تایبه‌تی شیعر بووه. ده‌سه‌لات و توانای خانه‌دانه‌که‌ی و تیکه‌لی زانا و شاعیران و ده‌نگ خۆشان، دیاره‌ بوونه‌ته‌ هه‌وتنی به‌هره‌ی شیعی.

له‌ نیوان سالی ۱۹۲۰ز - ۱۹۲۲ز. دا و له‌ بیکه‌م سه‌رده‌می داگیرکاری بریتانیا دا قایمقامی هه‌له‌بجه بووه. له‌ حوکومه‌تی کوردستاندا کارگێر نه‌بووه. له‌ دوا‌ی داگیرکردنی سلیمانی له‌ س ۱۹۲۴ز. دا، دیسان به‌ قایمقامی هه‌له‌بجه دانراوه‌ته‌وه، هه‌روه‌ها بۆ ئه‌نجومه‌نی - پارله‌مانی - عێراق هه‌لێژێردراوه! له‌ بیکه‌م سووری پارله‌مانی نیویراودا و له‌ نیوان ۱۹۲۴ - ۱۹۲۶ز. دا نوینه‌ری سلیمانیی بووه. وێ ده‌چیت له‌ نیازی داگیرکه‌ران تیکه‌یشت بێت بۆ بیکه‌ - وه‌ک رۆژنامه‌ی ژیان: ۴/۲/۱۹۱۶ز شایه‌ته - خۆی له‌ ئه‌و ئه‌رکه‌ کیشاوه‌ته‌وه و ئیستقاله‌ی کردووه. ئیدی تا کۆچی مالتاوا‌یی تیکه‌لی کاروباری حوکومه‌تی و ده‌وله‌ت نه‌بووه. مرده‌که‌یشی به‌ده‌ستی پۆلیس بووه له‌سه‌ر ئاوی رووباری سیرواندا^(۱).

(۱) تا ئێسته‌ ج بېر و قه‌له‌می ورد و راستگۆیانه (هۆی کوشتن)یان روون نه‌کردووه‌ته‌وه، چ له‌ کاتی خۆیدا چ له‌ ئه‌م سه‌رده‌مانه‌دا. عه‌لا توددین سه‌جادی لیتی نووسیوه: (به‌ گولله‌ی تهنگی ده‌ستیکی پيس له‌سه‌ر ئاوی سیرواندا کوژرا!!). ره‌فیع حیلیمی لیتی نووسیوه: (له‌سه‌ر ئاوی سیرواندا =

زمانه‌کانی کوردیی، فارسیی، تورکیی، عه‌ره‌بیی، هیندی ئینگلیزیشی زانیوه. گه‌لی شاعیر و لئ کۆلی ئەدهبیاتی کوردیی به شاعیریکی نه‌توه‌په‌روه‌ری گه‌وره‌ی ده‌ژمیرن!

=له‌لایین ده‌ستیکی نه‌فامی کورده‌وه کوژرا!!). پیره‌میرد له (ژیان)ی رۆژنامه‌یدا لئی نووسیوه:
(ئيفراتی سه‌خا و زه‌کا بووبوووه نه‌گه‌ته‌ی سه‌رشانی. خۆی دانا و داخی به‌دلی عاله‌مدا!!) به‌لام
پیشه‌کیی نووسی دوا دیوانی چاپکراوی؛ در. عیززه‌ددین مسته‌فا ره‌سوول -که‌ نه‌و نووسراوانه‌ی
یاد کردوه‌توه- مه‌لامه‌تی کوشتنه‌که‌ی نزیک (هۆییکسی سیاسی) کردوه‌توه که ده‌لیت:
(راستی ئه‌وه‌یه که له ۱۹۱۹-۱۹۲۴ز.دا قایم‌امیی کردوه و پاشان بووه به‌نائیب، به‌لام دوا
وازی له هه‌موو ئەمانه‌ هیناوه و شاری به‌جێ هینشتوه و رووی کردوه‌ته‌ چیا!!). داخۆ ئەم باسانه
کامیان راسته؟ پيشه‌کیی ده‌بیژم که راستیی له‌سه‌ر و هه‌موو سۆزیکه‌وه‌یه و هه‌یجیش له‌ به‌هره‌ی
ئه‌ده‌بیی و گیانی نه‌توه‌یه‌ی به‌ری که‌م نایه‌توه‌ نه‌گه‌ر بلێم من هه‌ر له‌ سالی ۱۹۷۰ز. راه - له‌گه‌ل
در. ئیحسان فوناد خه‌ریکی پاکنوسی و چاپکردنی رۆمانه‌که‌ی بووم - په‌رۆشی هۆی ته‌واو نه‌کردنی
رۆمانه‌که‌ی و به‌تایبه‌تیش (هۆی کوشتنه‌که‌ی بووم!) که دوا کوششم ئه‌وه بوو له‌ مانگی ته‌شرینی
یه‌که‌می ۱۹۸۹ز.دا، به‌تایبه‌تی چه‌ند رۆژی له‌ ده‌زگه‌ی (مه‌له‌ندی هه‌لگرتن و پاراستنی
به‌لگه‌نامه‌کان/ مرکز حفظ الوثائق - بغداد)دا دۆسیه‌کانی به‌رپه‌رايه‌تی پۆلیسی گشتیی و
وه‌زاره‌تی نیوخۆ و وه‌زاره‌تی دادم پشکنیی، مخابن (دۆسیه‌ی کوشتنه‌که‌ی)م هه‌ر ده‌ستگیر نه‌بوو...
هه‌رچه‌نێ بیته‌ من به‌پرس و را وه‌رگرتن و ده‌ورکردنه‌وه‌ی رۆژنامه‌نووسی کوردیی، ئەم هه‌واڵانه‌م
کۆکردوه‌توه که هه‌موو جه‌خت ده‌که‌ن (کوشتنی ئەحمه‌د موختار جاف) به‌ئەنجامی هۆی دیه و ئەمه‌ی
خواره‌وه‌ هۆییک دیاره که به‌ئەم جۆره‌ روونی ده‌که‌مه‌وه:

۱- له‌ هاوینی ۱۹۷۱ز.دا گوته‌بیژیک پادۆییم له‌گه‌ل شاعیر عه‌لیی باپیر ناغا/ که‌مالیی هاوه‌لی
نزیکی ئەحمه‌د موختار جاف کرد که وێرای ئه‌و پێوه‌ندییه، رۆمانی باس کراو (به‌قه‌له‌می عه‌لیی
باپیر) خۆی نووسراوه‌توه. من وه‌لامه‌که‌یم له‌سه‌ر شریته‌ تۆمار نه‌کرد چونکه‌ باسه‌که‌ی بۆ
بلاوکردنه‌وه‌ی رادیۆ نه‌ده‌شیا که له‌سه‌ر (هۆی ته‌واو نه‌کردنی رۆمانه‌که‌) گوته‌ی:

- له‌ ئه‌و شوێنه‌دا که ته‌واو نه‌کراوه، له‌ نووسین روه‌ستام و به‌ ئەحمه‌د به‌گم گوته‌ی: ئیدی من بۆت
نانووسمه‌وه؟

ئەحمه‌د به‌گ لێمی پرسی:

* بۆچی؟

گوته‌ی:

- ده‌ته‌وێت بيم به‌شه‌ریکی ئەوانه‌ی که له‌سه‌ریان دنووسیت و ده‌تکوژن؟

که‌مالیی پتر بۆ منی گێرايه‌وه که ئەحمه‌د به‌گ گالته‌ی پێ هاتوه و زۆری له‌گه‌ل گوته‌وه و ئەمیش
= نه‌بیستوه!

وێرای ئه‌وه‌ی -به‌که‌م و زیاده‌وه- له‌ سالانی ۱۹۶۰، ۱۹۶۹، ۱۹۸۶ز.دا (دیوانی
شاعیر)ی چاپ و بلاو‌کراوه‌توه، له‌ سالی ۱۹۲۸ز.دا رۆمانی (چۆن بووم به‌خانه‌دان؟/

= من له‌ که‌مالیم پرسیی:

- ناحه‌زانی کێ بوون؟

گوته‌ی:

- راسته‌ ده‌وێت، مه‌به‌ستی چه‌رۆکه‌که‌ی که نیوی نا (چۆن بووم به‌خانه‌دان؟) به‌راستی (حامید
به‌گی جاف) بوو! (ئمه‌ یه‌که‌م جاره‌ ئەم باسه‌ بخره‌مه‌ سه‌ر قاقه‌زه‌ که چه‌ند جار و لای چه‌ند
دۆستیکی نزیکیشم گێراومه‌توه).

۲- له‌ پاییزی ۱۹۷۲ز.دا -له‌نیو سه‌رای سلیمانیدا- ئاشنای کۆچ کردووم؛ شیخ محه‌مه‌د مه‌حوبی
باشکاتی دادگی سلیمانیم دواند و سۆراخی دۆسیه‌که‌ی کاره‌ساته‌که‌م کرد، گوته‌ی: هه‌تا پاروپیترار
دۆسیه‌ی به‌سه‌ره‌تی کوشتنه‌که‌ی ما، له‌ ئەم دوايه‌دا له‌گه‌ل دۆسیه‌کانی دیی دادگه‌ فری دران و
سووتیندران! مه‌رحوم شیخ محه‌مه‌د پتر گوته‌ی: من ده‌وری دۆسیه‌که‌م کردبووه‌وه، چه‌ند جارێ
خویندوومه‌توه! کورته‌یه‌که‌ی ئەمه‌یه: ئەحمه‌د به‌گ له‌گه‌ل چه‌ند خزمیکه‌ی خۆی - یاری قاقه‌زین
ده‌که‌ن! ئەحمه‌د به‌گ سه‌نه‌دیکه‌ی بێ مایه‌ به‌کار ده‌بات و ده‌یدۆرینیت. ئەوانیش که دوا
راستییه‌که‌ی سه‌نه‌ده‌که‌ بێ ده‌زان، شکاتی لێ ده‌که‌ن. ئەویش که (ئمه‌ریلقه‌بزی بۆ ده‌رده‌چیت) و
خۆی نادان به‌ده‌سته‌وه و له‌ ئەنجامدا ریکه‌وت، رۆژی ریکه‌وت ئەحمه‌د به‌گ له‌سه‌ر ئاوی سیروان
تووشی پۆلیس ده‌کات، ته‌قه‌ی لێ ده‌که‌ن و ده‌کوژیت!

۳- رۆژی ۱۷/۳/۱۹۹۸ز له‌ سلیمانیی و مانی دۆستم شیخ نووری شیخ ره‌شیددا -به‌ئاماده‌بوونی
در. دارا ئەحمه‌د توفیق به‌گ و شیخ نووری خۆی- میوانی کاک ناجیی شیخ عه‌لا‌ئوددینی بیاره، له
پایته‌یه‌ی قسه‌و‌یاسدا له‌مه‌ر ئەحمه‌د به‌گ، ئه‌وه‌ی بۆ گێرامه‌وه: (ئەحمه‌د به‌گی موختار جاف،
قه‌رزاری قادر به‌گ جافه‌ر سو‌لتان ده‌بیته‌، مو‌دده‌یی ته‌واو ده‌بیته‌! ئه‌و شکاتی لێ ده‌کات له
مه‌حه‌مه‌. سه‌نه‌دیکه‌ی دروست کراوی ئەحمه‌د به‌گ -مو‌زه‌بییه‌ف- ده‌بیته‌ که گۆیا پاره‌که‌ی داوه‌توه
به‌ قادر به‌گ (!!)) ده‌رده‌که‌وت که سه‌نه‌ده‌که‌ ته‌زویه. ئیستر له‌سه‌ر ئه‌وه‌ فه‌رمانی گرتنی له‌لایین
دادگه‌وه بۆ ده‌رده‌چیت که پۆلیس بیگرن!).

۴- دوا‌ی ئه‌وه‌ی له‌ س ۱۹۸۹ز.دا دۆسیه‌که‌یم بۆ نه‌دۆزرایه‌وه، بریارم دا، بۆ رووناکیی، ده‌وری
رۆژنامه‌نووسی کوردیی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ بکه‌مه‌وه... خۆشه‌ختانه (سێ مانگ به‌ر له‌ کوشتنی) ئەم دوو
ئیه‌لان له‌لایین «حاکمی مونه‌ره‌یدی سلیمانیی»یه‌وه له‌ رۆژنامه‌دا بلاو و چاپ کراوه:

۱-/ ئیعلان: بینا به‌ده‌عواییکه‌ی ژماره «۹۳۴/۷۸» که له‌ ته‌رپه‌ف حه‌مید به‌گ کورپی مه‌جید به‌گ له
مه‌حه‌مه‌ی بیدایه‌ت له‌ عه‌لییه‌ی ئەحمه‌د موختار به‌گ کورپی عوسمان پاشا، ساکینی حه‌له‌بجه،
ئیه‌قامه‌ کراوه بۆ «فه‌سخی ره‌هن» و «ته‌له‌بی به‌دله‌ی ره‌هن» که عیباره‌ته‌ له‌ حه‌وت سه‌د و نۆ لیره‌ی =

مهسه لهی ویزدان)ی نووسیوه که سالی ۱۹۷۰ ز. چاپ و بلاوگراوه تهوه، ئەم کاره‌ی جینگه‌بینکی گرنگی له هونه‌ری رۆمانووسینی کوردییدا گرتوه!
له رووی کۆمه‌لێبهوه، ژنی هیناوه و کور و کیزی له به‌غداد و لۆندۆندا ده‌ژین!

○ مه‌لا ئەحمەد فه‌قی عه‌لی (*)

(مه‌لا فه‌وزی / م. فه‌وزی / شاعیر: س؟ - هه‌له‌بجه — س ۱۹۴۳ ز-

۱۹۴۴!! گوندی حاجیکه‌ند - کوردستانی خۆره‌لات)

عه‌لا ئوودین سه‌جادی لیتی نووسیوه؛ (مه‌لا ئەحمەد کوری حاجیی عه‌لیی هه‌له‌بجه‌یی، نیوی شیعیی «فه‌وزی»، له‌ سايلاخدا دانیشتوه!) (۱).

هیمنی موکریانیی که «مامۆستا فه‌وزی» به‌گه‌وره و به‌نیویانگی موکریان داناوه، ورد ورد یادی کردوه ته‌وه و لیتی نووسیوه؛ (مه‌لا ئەحمەد فه‌وزی) (۲)، خه‌لکی سلێمانیی و له‌ کوردستانی عێراقه‌وه له‌گه‌ڵ شیخولئیسلامی گه‌وره - له‌پیش باهدا شیخولئیسلامی موکریان بووه - هاتوه‌ته موکریان. پاش مردنی شیخولئیسلام ژنه‌که‌ی ئەوی ماره کردوه، کچیکی بووه که به‌جوانه‌مرگیی مرد. ژنیکی دیکه‌یشی هینا و و کچیکی دی له‌وی بوو.

خۆی سالی ۱۹۴۳ ز له‌ گوندی حاجیکه‌ند مرد و له‌ خانه‌قای «شیخی بورهان» نێژاوه! (۳). کتیب و نووسینه‌کانی وه‌گیر زاواکه‌ی که‌وتن که هېوادارم نه‌فه‌وتایی. وه‌ک بیستومه که پاش

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

۱- ۴۶/۱؛ ۵۴۹ ل.

۲- ۷۶/۱؛ ۲ ب؛ ۵۳۴ ل.

۳- ۷۸/۱؛ ۸-۱۱ ل.

رۆژنامه‌کانی: پێشکه‌وتن - سلێمانیی. ژیان.

(۱) سه‌رچاوه‌که نووسیویه‌تی: سالی ۱۹۲۳ ز، مردوه!! هه‌له‌ت ئەوه هه‌له‌یه!

(۲) به‌رۆشنایی ویکچوونی شتواز و زمانی هه‌ر سێ شیعیی بلاوگراوه‌ی (پێشکه‌وتنی سلێمانیی:

۵۱-۵۲) هه‌روه‌ها به‌رۆشنایی (وه‌لامی بۆ خالیسیی - ژ ۵۱) که ئیمزای «ئه‌حمەد» ی داناوه و له‌

(ژ ۵۲) شدا که ئیمزای «م. فه‌وزی» داناوه، ئەوه ته‌واو دلنیا ده‌بین له‌ نیوی خۆی و نیوناسی. بۆ

زانینیش، که‌سانی دی نیوناسی (فه‌وزی) یان هه‌بووه، وه‌ک: شیخ عومه‌ر زیاتوودین شیخ عوسمان

سیراجوودین (۲۶ جومادیه‌وه‌ل ۱۲۵۵ ک - ۱۳۱۸ ک / بیاره). هه‌روه‌ها مه‌لا عه‌بدولعه‌زیز موفتی

(۱۸۷۲ ز- ۱۹۴۷ ز. سلێمانیی). هه‌روه‌ها شاعیری سلێمانیی ئەحمەد شیخ عه‌لیی؛ (۱۸۹۲ ز-

۱۹۵۸ ز. سلێمانی) که ئەمیان نیوناسی شیعیی (ئه‌حمەد فه‌وزی) هه‌لگرتوه و مه‌لایه‌تی

نه‌کردوه و فه‌رمانبه‌ری حوکومه‌ت بووه. هه‌روه‌ها ئەم دوا زاته له‌ رۆژنامه‌ی (پێشکه‌وتن -

سلێمانی) دا شیعیی بلاو نییه!

(۳) بنۆره‌ نیواداران بۆ «شیخی بورهان».

= عوسمانیی، له‌ نه‌تیجه‌ی ته‌بلیغاتدا مه‌علوم بوو که مودده‌عا عه‌لیی، محه‌للی ئیقامه‌تی مه‌جه‌وله، له‌به‌ر ئەوه قه‌رار درا به‌ته‌بلیغی ئەم ئیعلانه‌ که له‌ رۆژی ۱۰ ی کانوونی ئەوه‌لی ۱۹۳۴ خۆی وه‌یا وه‌کیل له‌ مه‌حه‌که‌مه‌ حازر نه‌بن، غیابه‌ن ده‌رحه‌قی موحاکه‌مه ئیجرائی ئەکری! سلێمانی: حاکم مونه‌رید)

۲/۴- ئیعلان: بینا به‌ ده‌عوایێکی ره‌قم «۹۳۳/۷۹» که له‌ ته‌ره‌ف حه‌مید به‌گ کوری مه‌جید به‌گ له‌ مه‌حه‌که‌مه‌ی بیدایه‌تی سلێمانیی له‌ عه‌لیی ئەحمەد موختار به‌گ کوری عوسمان پاشا، ساکینی حه‌له‌بجه ئیقامه‌ کراوه بۆ ته‌له‌بی قه‌رزێ که جهمعه‌ن «سێ سه‌د و بییک لییره‌ی عوسمانیی» به‌ته‌بلیغی ته‌بلیغاتدا مه‌علوم بوو که مودده‌عا عه‌لیی ئیقامه‌تی مه‌جه‌وله، له‌به‌ر ئەوه، قه‌رار درا به‌ته‌بلیغی ئیعلان که له‌ رۆژی ۱۰ ی کانوونی ئەوه‌لی ۹۳۴ خۆی با وه‌کیل له‌ مه‌حه‌که‌مه حازر نه‌بن، غیابه‌ن ده‌رحه‌قی موحاکه‌مه ئیجرا

سلێمانیی: حاکم مونه‌رید). (*)

(*) هه‌ردوو ئاگادارییه‌که له‌ (ژیان - ۹، ۱۹، ۴، شه‌مو ۱۰ ته‌شرینی دووه‌م ۱۹۳۴ / ۳ ی شه‌عبان ۱۳۵۳ ک، لاپه‌ره: ۴) دا بلاوه.

مردنی ۱۴۰ تمّن دراو و دوو مایینی میرات لی بهجی ماوه!».

هیمن زانست و هۆش و پیوهندی پیوهندی خویشی لهگه‌لی، روون کردووه‌ته‌وه و، ده‌لیت؛ (فه‌وزی، به‌پروای من، بیکیکه له‌گه‌وره پیاوانی میژووی کوردستان که داخه‌که‌م شوینه‌واره‌کانی فه‌وتان و له‌بیر چووه‌ته‌وه. ئەو لاوه‌کوردانه‌ی - له‌سه‌رده‌می پاشایه‌تی په‌زاخانی په‌هله‌ویدا که به‌قه‌قلیدی ئەتاتورک خه‌ریک بوون، گه‌لی کورد له‌کوردستانی ئی‌راندا بتوتینیه‌وه و بیکیک له‌و سنج کوچکه ئاووره بوو که په‌مانی سه‌عد ئابادی پیک هینابوو - ئازاپانه کوردایه‌تیبیان ده‌کرد، یا شاگردی «فه‌وزی» بوون، یا شاگردی شاگرده‌کانی ئەو. به‌تایبه‌تی پیشه‌وا قازیی محهم‌ده‌دی شه‌هید شانازی به‌وه‌وه ده‌کرد که شاگردی «فه‌وزی» بووه!

فه‌وزی، زاناییکی گه‌وره، ئەدییکی که‌م وینه، کوردیکی پاک و بی‌باک بوو، به‌لام شاعیریکی باش نه‌بوو، بتوانی بیخاته نیو چوارچیوه‌ی شیعی عه‌رووزیه‌وه! ئەوه‌میش شیعی سپیی نه‌ببووه باو!.

درۆ نه‌بی، له‌خۆیم نه‌بیستووه، به‌لام بیستوومه زۆر دۆستی عاریف سائب بووه (۴). ئەوه‌شم بیستووه چهند جار مه‌حمود جه‌وده‌ت (۵) هاتووه‌ته موکریبان و له‌مالی ئەودا خۆی شاردووه‌ته‌وه و له‌گه‌ل‌خه‌لک ته‌ماسی گرتووه. ته‌نانه‌ت بیستوومه «کۆمه‌لی ژینه‌وه» شیان دروست کردووه، به‌لام هه‌ر گوتیه و زۆر جیگه‌ی متمانه نییه!

مامۆستا، غه‌زه‌لیکی «حافر»ی ته‌خمیس کردبوو که له‌ناو شیعه‌کانییدا په‌سه‌ندم کردبوو. ئەوه‌ش به‌ندیک له‌و ته‌خمیسه‌یه که به‌پروای من وه‌ستایانه‌یه:

گه‌ی شوی ز امیران پادشه محسوب
گه‌ی وزیر و بدرگاه پادشه محسوب

(۴) برا گه‌ره‌ی جه‌میل سائب! نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ه و نووسه‌ری تایبه‌تی مه‌لیک مه‌حمود و شه‌هید کرا و له
۱۹۲۳/۵/۱۶.ز.دا!

(۵) ئەفسه‌ری نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری له‌سێداره‌دراو.

جیگه‌ی گوتنه، ئەگه‌ر پیوه‌ندییه‌که‌ی مه‌لا ئەحمه‌د فه‌وزی و مه‌حمود جه‌وده‌ت راست بیته، دوور نییه که (فه‌وزی)ش له‌هاوین، یان پایزی ۱۹۲۱.ز.دا، وه‌کو جووته برا جه‌مال و عادیل عیرفان چوینه پال بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌ی سمکۆی شکاک و له‌دواییدا هاتینه‌وه و (فه‌وزی) نه‌گه‌رایه‌ته‌وه. له‌لاییکی دیسه‌وه مه‌حمود جه‌وده‌ت که ئەندامیکی چالاک (کۆمه‌لی سه‌ربه‌خۆی کورد - س. ۱۹۲۰.ز)ی نه‌یینی بووین و - ئەگه‌ر پیوه‌ندییه‌که‌ی راست بیته - ده‌بیته فه‌وزی له‌سلیمانییدا هاریکاری هه‌مان کۆمه‌له‌ی کردبیته و له‌ژیره‌وه ناحه‌زی ئینگلیز بوو بیته.

گه‌ی شوی بسردار ناگهان مصلوب
«بچشم عقل در این رهگذار پر اشوب»
«جان و کار جهان بی ثبات و بی محل است» (۶)

ده‌بی بلیم - که له‌من له‌کولبجه ده‌مخویند مامۆستا فه‌وزی له‌ویدا مه‌لایه‌تی ده‌کرد و هه‌شت نۆ سالان بووم - من ده‌سکردی «فه‌وزی» م. ئەو هه‌لایه‌شاندمه‌وه و تیکی هه‌لشیلام و سه‌ره‌له‌نوی دروستی کردمه‌وه. ئەو ده‌رکی زانین و فیروونی بو کردمه‌وه. ئەو ریکه‌ی ژبانی بی نیشان دام. بی گومان ئەگه‌ر نه‌چوایمه خزمه‌ت «فه‌وزی» و له‌کن ئەو مامۆستایه‌م نه‌خویندا، ریبازی ژبانم ئەو ریبازه نه‌ده‌بوو که گرتم و پییدا رویشتم و ئیستاش به‌رم نه‌داوه.

ئەو تیی گه‌یاندم من رۆله‌ی کوردم و کوردیش نه‌ته‌وه‌ییکی بی به‌ش و چاره‌ره‌ش و زۆر لیکراوه و ده‌بی رۆله‌کانی له‌بی نیوی رزگار کردنیدا فیداکاری بکه‌ن و له‌خۆ بوردووی نیشان بدەن.

ئەو فیرو کردم زه‌وقی ئەده‌بیم چۆن تیف تیفه‌ بده‌م و مشتومالی بکه‌م. ئەو فیرو کردم چۆن شاعر بلیم. ئەو فیرو کردم ولاته‌که‌م خۆش بوو و پی هه‌لبلیم. ئەو حالی کردم؛ کوردی زمانیکی ره‌وان و به‌ریلاو و ده‌وله‌مه‌نده و ده‌کری ئەده‌بیکی گه‌وره و دنیا ی په‌سه‌ندی بی!

ئەو حاجیی قادری کۆی، نالی، کوردی، سالیم، مه‌وله‌ویی، حه‌ریق، مه‌حوی، ئەده‌ب، وه‌فایی بی ناساندم و شیعه‌کانی ئەوانی بو شی کردمه‌وه.

ئەو فیرو رۆژنامه‌خوینده‌وه و رۆمان خوینده‌وه‌ی کردم. ئەو دیوانی شاعیره‌ شۆرشگیره‌کانی فارسی بو په‌یدا کردم و هانی دام بیانخوینمه‌وه و شتیان لی فیرو بم، به‌لام سویندی دام قه‌ت به‌فارسی شاعر نه‌لیم و هه‌تا بۆم ده‌کری به‌کوردی بنوسم!

سال و نیویک له‌خزمه‌ت ئەو خویندم، به‌یانان له‌گه‌ل‌گه‌زینگ ده‌که‌وت، ده‌چومه‌ مالی مامۆستا، هه‌لده‌ستا بۆ نوێژ، ده‌رسم ده‌خویند و هیچمان ماندوو نه‌ده‌بووین. که‌م و ابو له‌سه‌ر

(۶) کوردییه‌که‌ی ئەوه‌یه:

جاری به‌میریکی پاشا ده‌ژمیرد ریبیت
جاری ئەوتۆش به‌وه‌زیریکی خۆشه‌ویست
جاری واش له‌په‌ر به‌داری «خاچ» وه‌ ده‌کریت
«به‌چاوی ئەقل» له‌ ئەم دنیا ی پر ئاشویه بنویرت
دنیا و کاری دنیا ییش پوچ و بی جییه!

کتیب دهرسم پین بلتی. دوو گه وهه ری نایابی له ده ریای قوول و بی بنی زانستی خوئی وه در دیتان و له کوشی منی هه ژاری چاو له دهستی ده کردن! به راستیی ماموستا و شاگرد نه بووین، پیر و مورید بووین. من تا راده ی پرستان نوم خوش دهویست و نهویش منی به کوری خوئی ده زانییی. نه گهر رۆژتیک نه م دیبا، نار ه زووم ده کرد، جومعه و شه موان نه بوایه.

نهو له پین گه یاندمدا به په له بوو، منیش تامی تین گه بیشتنم کردبوو، قهت له خویندنه وه و گوپراگرتن له ماموستا وهرز نه ده بووم. پاش نیوه رانیش له باتیی ماموستا دهرسم به کچ و کوره گچکه کانی خالم ده گوت. نهویش دوو قازانجی هه بوو، هه م زانیاریی خوم به ره و ژوور ده چوو و هه م زه حمه تی ماموستا م که م ده کرده وه!

مه لا نه حمه د فه وزیی، یا مه لای سلیمانیی کئی بوو؟ بو پیره ته وه مه لبه ندی ئیمه؟ نازانم!! من نهو ده می نه وه ندیم مه به ست نه بوو نه وانه بز انم. له رووشم هه لئه ده هات لیتی پیرسم، بو؟ خویشی هیچ باسی خوئی بو نه کردووم!

ماموستا فه وزیی شاعیره به رزه کانی کوردی پین ناساندم و نه ده بی فارسیی فیرکردم. (۷)

مه لا عه بدولکه ری موده پرپس له (یادی مهردان - ج ۲) دا لیتی گوتوه؛ (مه لا نه حمه دی فه قتی عه لیبی که نازنیسوی شیعی «فه وزیی» و مرۆبیتی خوینده وار و هاوپی شیخ عه بدولکه ریی خانه شووری و شیخ عه بدولکه ریی نه حمه د بره ند و شیخ بابه ره سوولی بیدنه بی بووه.

له مه دحی ته کیه ی نه حمه د بره نددا نه م چه کامه یی نووسیوه:

نه م ته کیه ی شیخ ماره فه چوار فه سله به هاره (۸)

جیی سونبول و گول و یاسه مه ن و سه روو چناره

(۷) هیمن له نهو لئ گوتانه ییدا، له مه ر توانا و هونه ری شیعی م. فه وزیه وه نه م قسانه ییشی کردوه که وئ ده چیت زور ورد نه بن... نووسیوه تی:

(جاروبار شیعی خوئی بو ده خوینمه وه و نه شی ده گوت هی خو مه، به لام زانیم شیعی خو به تی. پین ده نگ بوو تا ته واو بوو. گوتی: پیت چۆن بوو؛ گوتم: باش نه بوو! وا دیار بوو خوئی زوری خوش نه ده ویست، پیکه نیی و گوتی؛ هی خو مه، به لام بو که س وه کو تو بیر و پروای خوئی ده رنابری؟ بو هه ر که سم خویندوه ته وه گوتو یانه زور باشه!». گوتم: قوربان له سایه ی تو وه من وام لئ هاتو وه شیعی باش و خراب لیک بکه مه وه! نه وجا قاقا پیکه نی و گوتی: دیاره نه ک هه ر باش نیسه، به لکه خراپیشن و کاغه زه که ی وردورد کرد! / ته او.

(۸) مه به ست شیخ مه عرووی نیرگسه جاریه له گوندی نه حمه د بره ند!

نه م سه حنه چ سه حنیکه که ریی هه ر که سی تین که وت ده رچوونی له بو باغی ئیره م زه حمه ت و عاره نه م باغه چ باغیکه که نه شه ی سه حه ری نهو بو باده په رستان سه به بی ره فعی خوماره ناوی وه کو که وسه ر، چه مه نی ره شک ی به هه شته خاکی چی، بلتیم. چۆنه، هه موو موشکی ته تاره هه ر زه رپه هه واییکی وه کو ساحه یی چینه هه ر نو قته له خاکی به نه زه ر قه سر و ته لاره کوحلی به سه ره، نه سلئی که مالاته غویاری هه رچه ند له به ر سه فه وتی، خالیی له غویاره هه ر چوار ته ره فی مه حکه مه، مه ریو ته به شادیی پینکجاری نه وه ی خو شه له وئ، غه م که فیراره وه ک باغی به هه شت وایه موقابیل به جه هه ننه م نهو جه ننه تی دنیا یه، نه می ش داری قه راره. هه ر نو قته ییکی جالبی نه نزاری ده قیق ه هه ر مه نتیقه ییکی به خودا خوندی شیعه ره ریحانه یی بز ن خو شه وه کو تو پره یی دلدار مه سته له خه وا، نه رگسی. وه ک چاوی نیرگزه سه یری که چ ره نگیکه له عه کسی گول و سه بزه قه وس و قه زه حه دائیره ی نهو حه وش و حه ساره ناونگی له گه ل سه بزه یی گول هینده له تیفه هه روه ک عه ره قی سه بزه وو خه ت و روخی یاره بنواره له عه کسی چه مه ن و قه نزیه یی شه بنم نه فلاکی وه کو نیلوفه ره، پر له ستاره جیی عیشو وه و نه زاره یی کام دل به ره تاخو سه ف سه ف که وه ها حوور و په ریی دینه نه زاره جیلوه ی چ نیگار تیکه که لیتی کردوه ته ئسیر خاری به مه سه ل عه ینی گوله، زاغی هه زاره

مه‌نزه‌رگه‌هی کام ره‌شکی پهری و غیره‌تی حووره؟
 دائیم له بۆی جینن و مه‌له‌ک دینه زیاره!
 نه‌لحه‌ق له جیهاندا نییه مانه‌ند و شه‌بیهی
 جیه‌کی وه‌ک موسته‌عیددی سه‌یر و نه‌ززاره.
 ناگه‌ه ره‌یفی له جوابا وتی: نه‌ی دۆست
 ئەم جیه‌که که‌وا خارجه‌ وه‌سفی له ژماره
 ئەم عه‌رسه‌ غه‌ریبه‌ له‌گه‌ل ئەم باغه‌ عه‌جیبه
 نازانی مه‌گه‌ر مه‌نزه‌ریی حه‌ززه‌تی یاره
 کام یاره؟ بلتی: یاری وها سه‌رووی په‌وانه
 کام دل‌به‌ره؟ نه‌و دل‌به‌ره‌ و شوهره‌بی شاره.
 شوخ‌یکه‌ که‌وا شیخ و مه‌لا عاشقی نه‌بوون
 جوانیکه‌ که‌ عاله‌م له‌ غه‌می پیر و نزاره
 رۆژی فه‌له‌کی حوسنه‌ له‌نیو جومله‌بی خوبان
 خه‌لکی هه‌موو وه‌ک دائیره، نه‌و قوتبی مه‌داره
 نوسخه‌ی خه‌تی له‌و رۆژه‌وه‌ بینویه‌ عه‌تارید
 بۆ خزمه‌تی نه‌و دائیمه‌ بی سه‌بر و قه‌راره.
 رۆحیکه‌ موجه‌سه‌م که‌ له‌ بۆ ییک نیه‌که‌هی نه‌و
 جان و دل‌ی عوش‌شاق به‌ییک‌باره‌ نیساره
 تا عه‌سکه‌ری موژگان دل‌م کرده‌مه (ئه‌درنه)
 هه‌ر ناله‌یی گه‌رمم بووه‌ته‌ عه‌ینی شه‌راره
 چاوی به‌دوو چاوی که‌ ده‌کا مه‌یلی به‌هه‌ر لا
 چهن سامیری ئاشفته‌ ده‌کا، هه‌ینه‌ عه‌یاره
 خالی که‌ له‌سه‌ر سه‌فحه‌بی رووی سابیته‌ نه‌قشه
 جیتی حیره‌ته‌ به‌م رۆژه‌ که‌ شه‌و چۆنه‌ دیاره
 عه‌ببادی دوو سه‌د ساله‌ که‌ له‌ نه‌و چاو و برۆی دی
 مه‌ستانه‌ نه‌ی و عوود و شه‌رابی له‌ که‌ناره
 مووسا ده‌سه، عیسا نه‌فه‌سه، داودژی نه‌غمه
 گول‌ غونچه‌ ده‌مه، موو که‌مه‌ره، لاله‌ عوزاره.

زوه‌ره له‌ سه‌ما که‌وته‌ سه‌ما و ره‌قس و ته‌رانه
 نه‌و رۆژه‌ که‌ دی عیشه‌بی نه‌و، ره‌شکی نه‌هاره
 هه‌ینه‌ چابوک و چالاکه‌ له‌ بۆ سه‌یدی دل‌ی خه‌لک
 به‌سته‌ی سه‌ری هه‌ر مووی، دوو سه‌د عاشقی زاره
 هه‌ر وا دل‌ی خه‌لکه‌ که‌ ده‌نالی له‌ غه‌می نه‌و
 نه‌و ئاهووه‌ سه‌یاده، عه‌جه‌ب شی‌ری شکاره؛
 به‌ره‌م زه‌نی تۆردووی غه‌مه‌ له‌شکری غه‌مزه‌ی
 شو‌ر نه‌فگه‌نی رۆم و عه‌جه‌مه‌ هه‌ر به‌ئیشه‌ره
 فه‌وزی چ ده‌ل‌یت؛ گه‌ر شه‌و و رۆژ مه‌دحی بکه‌م من
 نایته‌ نیه‌ایه‌ت به‌مه‌سه‌ل ییک به‌ هه‌زاره
 ته‌شریحی سه‌مای وه‌سفی وه‌کو نایه‌ته‌ ته‌قیر
 ته‌وزیحی‌شی و نایته‌ ناو دورجی عیباره! (۹)

...

شاعیر و لئ کۆل شیخ نووری شیخ صالح، له‌ راسته‌ گوتای بلاو‌کراوه‌ی به‌نیوی (ئه‌ده‌بیاتی
 کورد) هوه، شیعریکی (م. فه‌وزی) به‌ (میسال بۆ ته‌عقید) هه‌تاوه‌ته‌وه‌ که‌ نه‌مه‌یه:

ته‌سادوف که‌سه‌ی چوو‌بووه‌ نه‌و خواره
 دو‌انیش نیه‌زاعیان نه‌بی به‌م قه‌راره
 چ نه‌میان چ نه‌ویان نه‌لی من له‌ پيشم
 له‌لای نه‌و که‌سه‌ی وا له‌ عالم دیاره.
 ییک‌کیان له‌به‌ر پاره‌داری به‌زاهیر
 به‌باتین چرای چاو، کلی نوورداره

(۹) سه‌رچاوه‌ی بلاو‌کردنه‌وه‌ی ل-۵۳۴، پ ۲ ده‌ل‌یت: ئەم پارچه‌ شیعره‌ له‌ رووی ده‌سنووسی شاعیر
 خۆیه‌وه‌ نووسراوه‌ته‌وه‌ له‌ داوینه‌که‌یدا نووسبووه‌تی:
 «تحریر شد از دست احمد فوزی برای جناب ملا فتاح». نه‌و کاته‌ش له‌گه‌ل شیخ عه‌بدو‌لکه‌ریم و شیخ
 بابا ره‌سوول له‌ ئه‌حمه‌د برنده‌ فه‌قی بووه‌! / ته‌واو.
 به‌ ئەم یه‌یه‌ ئەم شیعره‌ی بۆ رۆژگاری فه‌قییه‌تی ده‌گه‌رته‌وه‌ که‌ هه‌ر له‌ نه‌وی ده‌میوه، ناسنیوی
 (ئه‌حمه‌د فه‌وزی) یشی هه‌ل‌گرتوه‌!

ئومىد ئەگەر چىيى ھەيەتى قەناعەت
 خەزىنەى مەجازى چ بى و ئىستىعارە؟
 بە تىبىنىي ئەم چۆن ئەبى قەد بەقەد ئەو
 بەصىرەت بەسىرەت نىيە ئەى بەپارە!
 قەزا پاكە ئاخىرى قسەى ئەو چووه سەر!!»
 بەسەرچوو بوو ئەم وەك نەزانى ژمارە
 لەگەل پۆستەدا ئەو كەسە كاغەزى ھات
 بەفرى ھوما نا وەكو باو كۆللارە
 ھوما نىشتنەوھى خۆ لەسەر دولەمەندە
 بەلئى كوندەبەبووش پرووى لە خالى ھەوارە!
 كەوا بى بەمەتلەب گەبىشت ئەو عەجايىب
 لەسەر ئەم قسەى بارە شىعەرى سوارە
 بەچىيى تۆ ئەمەندە ھونەرمەندى ئەى پوول؛
 ئىلاھى بىي دال بەسەد پارە پارە!
 لە چابوك دەسىي، تۆ، گەياندووتە غايەت
 لە چابوك سوارىيشا مامەيارە!
 مەگەر بۆ ھىلالى شەوى عىدى قوربان
 لە ھەر لا كە ھەر پەنجەيە و تۆى ئىشارە (۱۰)

وربونەوھەم لە پۆژنامەكانى سالانى ۱۹۲۲ز-۱۹۲۴زى سەردەمى حوكومەتەكانى
 كوردستان و ديارنەبوونى نىو و ھەوال و شىعەر، كارى دەكەن بلتيم؛ وئ دەچى بەر لە ئەو قوناغە
 و بەتايبەتى لە نىوئەندى ۱۹۲۱ز. دا پرووى كردىتە موكریان.
 لىك دانەوى توانا و نىويانگى و ناشتنى لە خانەقاي (بورهان) و دەرکەوتنى شىعەرى لە
 پۆژگارى فەقييانىيەو، ئەمانە ھەموو لە خەملاندنى تەمەنى بۆژوور لە ۶۰ سالان، نزيكمان
 دەكەنەو!

⊖ مەلا ئەحمەد شىخ محەممەد*

(مەلاى جزىرى / شاعىر)

كوپى جزىرا بۆتانه لە كوردستانى باكووردا. كيشەى ميژووى لە داىك بوون و مردنى
 نەپراوئەوھ لى كۆلەكان بۆيان ساغ نەبووئەوھ. در. محەممەد محەممەد نوورى عارف دەلئت؛
 بەلاى منەوھ مامۆستا مەلا ئەحمەد مەلا محەممەد ژفنگىيى موفتىيى قامىلشيبى - كوردستانى
 خۆرئاوا - باشتريئە بۆ ناسينى سەردەمى مەلاى جزىرى كە دەلئت:

(مەلاى جزىرى لە كۆتايى سەدەى دەى ھىجريدان زياوھ. واتە دواى سالى ۱۴۵۳/ك،
 لە سەردەمى مير شەرفەخانى كوپى مير ئەبدالدا كە يىكى بووھ لە ميرەكانى «نازىزان» و
 ماوھىيىكى زۆر فەرمانەوای جزىر بووھ.

شەرفەخان س ۱۰۰۵/ك ۱۵۶۶ز زىندوو بووھ و وئ دەچىت مەلاى جزىرىش لە ئەو فېرگەبەدا
 مامۆستا بووئەت! . ديوانى شىعەرى مەلاى جزىرى لە كوردستاندا و لەلاى ھىندى
 خۆرھەلا تئاسى بيانىيى بايەخىكى زۆرى ھەبە.

لە شىعەردا بەدلدارى راست و خواپەرس ناسراوھ. كوردىي و عەرەبىي و فارسىي و توركىي
 باش زانىوھ و نووسىوھ. لە زانستەكانى ئەقلى و نەقلى بەتايبەتى لە فەلسەفە و بىركارىي و
 ئەستىرەشوناسيدا دەستى بالا بووھ.

ديوانى (مەلاى جزىرى) لە لايبىن كوردناسان و خۆمانەشەوھ و خۆشەوھ چەند جار چاپ كراوھ.

□ مەلا ئەحمەد مەلا محەموود مەلا ئەحمەد مەلا محەممەد ديلىژەيى! (**)

(مەلا ئەحمەد چاوما / موفتىيى: !!-!! . سلئمانىي)

لەلاى بابى و لەلاى مەلا عەبداللەى رەش، شىخ مەعرووفى نووشى خويئندووئەتى و ئىجازەى
 لە ئەمەى دوايى وەرگرتووھ كە مامۆستاي موفتى زەھاويى، مەلا عەبدووررەحمان پىنجوئىيى و
 بريفكانىي و ئەحمەد فائىز بەرنجەيى بووھ.

لە س ۱۸۴۰ز. دا بووھ بەسەرۆكى مەلايانى سلئمانىي - موفتىي - و لە س ۱۸۷۲ز. دا حەجى
 كردووھ و لە پىگەدا مردووھ!

(*) سەرچاوھ: ۱- ۵۱/۱، ۲، ۱۹۵-۱۹۶.

(**) سەرچاوھ: عەبدووررەقىب يووسف

○ کاکه ئەحمەد شیخ مەعروف نۆدییی بەرزنجەیی (*)

(کاکه ئەحمەدی شیخ / تائینناسی بەنیویانگ: ۱۲۰۸/ک/ ۱۷۹۳ز — ۱ موحه پرەم ۱۳۰۵/ک/ ۱۸۸۷ز. سلیمانیی).

دایکی عانیشەیی شیخ پەسوولی پلاوخواوە. لە مندالییەوه لەبەر دەستی بابی زانای و فیرگەیدا دەستی بەخوێندن کردوو تا بەرەبەرە لە زانستەکانی نەقلیی و عەقلییدا بەهری وەرگرتوو تا چەند ئیجازەییکی زانستییی پێ برآوه! ئیدی لە سەردەمی بابیدا و لە رۆژگاری خۆیدا خەریکی فیرکردن و ریتوینییی بوو!

وردبوونەوه جەخت دەکات کە هیندەیی بابی لە زانست و داناندا بەدەسەلات نەبووه، بەلام لەنیو کوردەواریدا نیویانگی لە بابی گەورەتره!

لێ کۆلتیئەوه م لە نیویانگییەکەیی ئەم مەلامەتانە بەراست دەناسیت:

۱- کاکه ئەحمەد شیخ وەک لە رۆژگاری هەلکەوتنی (کیشەیی خالید نەقشەبەندی) دا بەهەلۆتییست توند دەرکەوتوو ئەوه هەر لە سەردەمی دەسەلاتی میری باباندا هیندی هەلۆتییستی بەخاوند (کەرامات!!) ناسراوه، وەک ئەو باسەیی (ریچ RICH) گێراویەتییهوه گۆیا: (زۆنی بوختانی بۆ فەقییەکی کاک ئەحمەد هەلبەستوو و سکالای لە پەلاماردان کردوو و کاربەدەستانی بابانیش برپاری سووتاندنیان داوه! کاک ئەحمەدی شیخ هەلەدەدات و پاکانە بۆ فەقییەکی دەکات، بەلام بەگوتی ناکریت. ئاگر لە فەقی بەردەدری و کاک ئەحمەدی شیخ جبهەکی بەسەردا دەدات و ئاگر دەکوژیتەوه و فەقی رسگار دەبیت!).

ئەم پروداوه -هەر وها هاوتایشی - مایەیی راکیشانی سەرنج و باوەر و پیزی خەلکییی بوو!

۲- لە کۆنەوه، بەتایبەتی لە رۆژگاری بابییهوه تا خۆی، خانەدانەکی بەزانست و دۆستایەتییهوه پێوهندی لەگەڵ دەسەلاتی عوسمانیی و مەمالیکەکانی بەغداد هەبووه، بەتایبەتی شیخ خۆی نواندوو گۆیا تیکەلی کیشە و کاروبارەکانی سیاسەت نابیت. کاتیکیش کە میرنشینی

(*) سەرچاوه:

۱- ۳۶/۱

۲- ۷۵/۱

۳- ۹۰/۱

۴- ۱۱۷/۲۱/۲

۵- رۆژنامە (ژین)ی پیرەمێرد.

بابان رما و ولاتەکە ماوهیی تووشی پاشاگەردانی و تالان و برۆ و رینگریی بوو، ئەوجا لەشکری عوسمانیی داگیرکەریش سلیمانییان داگیر کرد، لە خانەدانی ئەو پتر - وەک نامەیی دەستنووسی خۆی لە ئیرەدا بلأوه کە بەچاکیی پیتشوازیی کردوو - کەسێ نەبووه جینگە و پشت و پەنای ئەو خەلکە بیت، ئەویش نازی کیشاون و سەرومالیانی پاراستوو و بەئەمەش پیاو چاکیی خۆی لە دلێ خەلکدا جینگیرتر کردوو!

۳- پیرەمێرد - لە رۆژنامەیی ژیندا لیتی نووسیوه - ویرای باوەری بە (کەرامات)ی کاکه ئەحمەدی شیخ، جەخت بۆ ئەوه دەکات کە کاکه ئەحمەد پیاوچاکیتی کۆمەلایی ئەوتۆ بووه؛ هەموو رۆژی، چووێتە نیو بازارهوه و چاوی هەلخستوو ئەگەر دوو کەس لە بیتک دلگیر بووبن، ناشتیان بکاتەوه، تەنانەت بۆ هەمان مەبەست گەلی جار رینگەیی گوندانی گرتووێتە بەر!

۴- ناکۆکییە کۆن و پاکۆبووهکی نیوان هەواداران (تەریقەتی قادریی - نەقشەبەندی) لە سەردەمیدا بۆ بەرهو دوا بنهبر بووه و دۆستی و تیکەلاییکی زۆریان لەنیو دا خولقاوه.

پیرەمێرد لە پیتشەکیی چاپکراوی (مەناقیبی کاک ئەحمەد) دا باس پوون دەکاتەوه و دەلیت: (کاکه ئەحمەد لە خدمەتی شیخ بەهاددیندا، بەخۆشیی و خۆشەویستی موبادەلەیی تەریقەتیان کرد و بەیعتیان لە بیتکدی وەرگرت، کاکه ئەحمەد هەم ئیرشادی تەریقەتی قادریی و هەم ئیجازەیی نەقشەبەندی دەدا. هەتا لە خزمەتی شیخ زیانوددین، بەعنی شیخ عومەری بیارەدا، تەجدیدی ئیجازەیان کردوو. شیخ عومەر ئیمزای خۆی دەنووسی «الداعی عمر القادری النقشبندی / من عومەر قادری نەقشەبەندی» و کاکه ئەحمەدیش دەنووسی «الداعی الحزین احمد النودهي النقشبندی والقادري / منی خەمگین ئەحمەدی نۆدییی نەقشەبەندی و قادریی».

ئەمە بوو بەسەبەبی ئیختیالات -تیکەلایی- و مەحبەتی زیاد لە بەینی مەنسووییی هەردوولا! ئەمە خدمەتیکە کاک ئەحمەد هیناویه و رەونەقیکە بەبانەت و تەریقەتی داوه!

محەمەد ئەمین زەکی لە نووسراوی خۆیدا، دەبیتریت: (کۆچی کاکه ئەحمەدی شیخ وەک کارەساتی بوو بۆ سلیمانیی ماتەمگر). کاک ئەحمەدی شیخ حەجی پیرۆزی کردوو و چوار سال لە (مەدینە) دا ماوهتەوه.

دانراوهکانی:

چەند دانراویکی -دەستنووسی- هەیه وەک:

۱- لیک دانەوهی هەلبەستراوه عەرەبییەکی بابی (سلم الوصول في علم الاصول).

۲- پهراویزی بۆ کتیبی: (کمال فی شرح الشافیه) له زانستی سهرفی عه ره بیدا.

۳- گه لێ نامه ی به فارسی نووسیوه - ده لێن سه د نامه ده بن - که له س ۱۸۸۲ز. دا له به غاددا شه شیان چاپ کراوه. ههروهها له س ۱۹۳۶ز. دا له نه جه فدا دانزه ی چاپ کراوه.

مه لا عه بدولکه ریم موده پرپرسیش - ههینده ی من دیتوومه - تا س ۱۹۹۴، له چوار بهرگدا؛ په نجا نامه ی کردووه به (کوردی) و نیوی (مه کتوویاتی کاک نه حمه دی شیخ) ی لێ ناوه.

وئ ده چن هیندی دانراوی دی هه بووین و له ده ست چووین. (۱)

کاکه نه حمه دی شیخ هاوسه ری هه لێژاردووه و هه ر (مه حمه دی) ی کور هه بووه که نه مه یس هه وت کور ی بووه و بیکی له ریزباندا شیخ سه عیدی بابی هه فید زاده مه حموودی شو رشیگه پری کورده!

⊖ نه مانوالله هه سه ره و ناکام نه رده لانی

(نه مانوالله خان / غولام شا: س؟ — ۱۸۶۷ز)

دوا که سی فه رمانه روه وایه له مبه ره کورده کانی نه رده لان. نه و دووه م ناسنبوه - غولام شاه - ی بو ییکا هه په چونکه له سه رده می فه تح عه لی شای قاجار له تاراندا له دایک بووه.

مه حمه د مه ردوخی میژوو نووسی له (ته رخی کورد و کوردستان - ۱۶۹ل - ۱۷۸) دا زۆری لێ نووسیوه و ده لیت: دوا ی لادانی ره زا قولی خانی برای له سالی ۱۲۶۱/ک ۱۸۴۵ز. دا بو ییکه مین جار ده سه لات ی حوکمرانی نه رده لانی وه رگرت. س ۱۲۶۲/ک ۱۸۴۶ز گه یشتوو ده ته باز تیری «سنه» و ده سه ته کار بووه، به لام چونکه توندوتیژ بووه به رامبه ره که سانی سه ره به ره زا قولی خانی برای، نه مانوالله خانی به گی وه کیل، له گه ل کومه لێ خه لکی «سنه» یان چۆل کردووه و روویان له هه ورامان و دوا یی هاتوونه ته سه ری و شه ریان کردووه، نه مانوالله خان به سه رباندا زال بووه.

دوا ی پینج مانگی به بریاری شای ئیران، له سه ره ته خت لابه راه و دیسان ره زا قولی خان بووه ته وه به حوکمداری نه رده لان. له سالی ۱۲۶۵/ک ۱۸۴۵ز. دا به فه رمانی ناسیرو ددین شا، دیسان نه مانوالله خان کراوه ته وه به حوکمران! له س ۱۲۶۶ / ۱۸۵۰ز. دا حوکوم هه تی ئیران یارمه تی ده ولته تی عوسمانی دا بو له نیوردنی شو رشی نه حمه د پاشای بابان و نه مانوالله خانی نارد بو لیدانی هه زه که ی نه حمه د پاشا. دوا یی چوو به گز عه زیز به گی بابانیشدا که له به ره فشاری هه ردوو ده ولته چوو بووه نیوچه ی زه ها وه وه. هه زی عه زیز به گی ده رکرد و ناچاری په نابردنه به ره هۆزه کانی عه ره بی کرد.

هه روه ها نه مانوالله خان له س ۱۹۶۸/ک ۱۸۵۱ز. دا راپه رینی هه سه ن سو لتانی هه ورامانی له نیویرد، دیسان له هه مان سالد. خیل ی جافی له ئیران - کوردستانی خۆره لات، K - ده رکرد!

مردوخ ده لیت: نه مانوالله خان ده ستیشی کردووه به بلا و کردنه وه ی مه زه بی «شیعی» له سنه دا هه ر بو ییکا مه لایانی کوردستان که وتنه خۆیان، به لام نه یان توانی کاری تی بکه ن و په شیمانی بکه نه وه. له به ره نه مه شیخ سیراجو ددینی ته و یله یان ناگادار کردووه و نه ویش شیخ عه بدو رپه رحمانی کوری له گه ل (مه وه وی) زانا و شاعیری کورد نار دووه کن نه مانوالله خان تا په شیمانی بکه نه وه، به لام بی سوود بووه، بو ییکاش ناژاوه له سنه دا قه و ماوه، به راده ی شیخ عه بدو لقا داری مه ردوخی - خا وه ندی کتیبی ته هزی بولکه لام / ته ذیب الکلام - که ییکه له زانا گه وره کانی سه رده می خۆی، باز تیری «سنه» ی چۆل کردووه و هاتوو ته سلیمان یی.

سو لتان عه بدو لحه مید که نه مه ی بیستووه، نامه بیکی بو شیخ عه بدو لقا دار نار دووه. س ۱۲۷۶/ک ۱۸۶۴ز خه لکی هه ورامان به سه رکرا یه تی محه مه د سه عید سو لتان به یینان له گه ل نه مانوالله خان تیک چوو، شه ریان کردووه، به لام نه و توانی هه ورامانیه کان ده ریکا بو نیوچه ی هه له به جه. شیخ عه بدو رپه رحمانی شیخ سیراجو ددین و محه مه د پاشای جاف هاتنه لای و به ینی هه ردو و لایان چاک کرده وه.

نه مانوالله خان کابرایکی هه یمن و هه تور، لێ هاتوو بووه. بیست سالی حوکمرانی کردووه، مزگه وتی (والی)، مزگه وتی (دارو لیحسان) ی نا وه دان کردووه ته وه. کاتی کۆچی دوا یی کردووه، دوو هه زار بهرگ کتیب له نامه خانه که یدا بووه!

(۱) - بابم - ره ئووفی مه لا محه مه دی شاگردی کاکه نه حمه دی شیخ گه لێ جار به خه مه وه باسی ده کرد که بابی (ده ست نووسیکی ده رمان سازی زانی کاکه نه حمه دی شیخی هه بووه) و تا نیوه ندی سالانی چله کان ما بوو، دا بووی به هاوسه ری پوری - مه لا سابیری سو فی نه مین - و بو به ره دوا ون بوو! جیگه ی گو تنه؛ نه نکم - دایکی بابم - ناییشی حاجی فه تاحی ده با غچی گوشت نه خۆر، گه لێ جار له به ره چاوم (شافی سایه سیری) دروست ده کرد و که لیم ده پرسیی: (چۆن فیری گرته وه ی نه م ده رمانانه بوویت؟) ده یگوت: با پیرت له (کتیبه که ی کاکه نه حمه دی شیخه وه - ره حم به ساقه ی!) - فیری کردووم!

عەلىي - خان - ئاغا ئىسماعىل ئاغا شوكاك (سمكۆ) سەرختىل،
نەتەۋەپەرودەرى شۆرشگىر و رىستگاربخواز و شەھىدى كورد و كوردستان:
۱۸۷۵ز — حوزەيرانى ۱۹۳۰ز. شىنۆ!

نەۋەي خىتلى شوكاكى بەنىئوبانگى كوردستانى خۆرھەلات و باكورە كە لە كۆتايى سەدەي
(۱۲) و سەرەتاي سەدەي (۱۳)ى كۆچىيەۋە لە نىچەكەدا بەدەنگ بوۋە و باپىرانى
«سمكۆ»ش ھەمىشە ناپەزا و نەياري فەرمانپەرۋايى عەجەم و شەيداي رىستگارىي بوون!
لە دواي ژينى دەستورويى - مەشرووتەي ئىرانەۋە؛ (س ۱۹۰۶ز)، ئەم خىلە بەھىزە
لايىنگىرى خودموختارىي گەلى كورد بوو، بەلام دواي ھەلكەوتنى سمكۆ، بەتايىبەتى لە
س ۱۹۱۳ز بەدواۋە و بەھارىكارى عەبدورپەزاق بەدرخاننى نەتەۋەپەرودەرى شەھىد، تىكۆشانى
رووي لە سەرەخۆيى كوردستان و رىستگارىي گەلى كورد بوو كە لە پىناويدا و لە باژىرى
«خۆي»دا يىكەم كۆمەلىي سىياسىي و رۆشنىبىرىي كورد؛ (جىھاندانىي) لە كوردستانى
خۆرھەلاتدا دامەزراند.

سمكۆ لە (ا.ج.گ)دا چ جم و جوولتىكى چەكدارىي نەنۋاند و تىكەلى شەركىپەكان نەبوو،
بەلام لە دواي ئاگرپەرۋە، بەتايىبەتى لە نيوان س ۱۹۱۹ز-۱۹۲۲زدا چەكى بۆ رىستگارىي گەلى
كورد لە دژى رژىمى ئىرانى عەجەم بەرزكردەۋە و نىچەيىكى كوردستانى خۆرھەلاتى ئازاد كرد و
رۆژنامەنووسىيى داھىتتا، بەلام نەيتوانى - ۋەك حەفەيد زادە - حوكومەتتىكى كوردستانىي
دا بەزىنىت و پىش بكەويت، ھەرۋەھە لە گەل حەفەيد زادە وىكرا يىكەيەتتىي كوردى
رىستگاربخواز بەسەر داگىركەران و دوژمناندا بسەپىتن! ھەلبەت داگىركەران؛ عەجەم و تورك و
ئىنگلىز دوژمنى گەۋرەي ئەو ھىۋايە بوون. لى كۆلەكانى مېژووي سىياسىي كورد، چ بيانىي و چ
خۆيى، بە سمكۆ و ئامانجى خەباتىيەۋە خەرىك بوون و لىيان نووسىيە...

ئىگلتن. دەبىليو Eagletan. W ى خاۋەندى كىتەب (كۆمارى كوردستان) لىي گوتوۋە:
(سمكۆ لاويكى شۆخى لى ھاتوو بوو. ھەر لە مندالىيەۋە شازەزا و راھاتووي ژينى سەخت و پر
لە شەپەشق بوو، ئەو بۆشايىيە بەكشانەنەۋەي رووس لە نىچەكانى باكوروى ئىراندا پەيدا بوو،
سمكۆ توانىي پرى بكا تەۋە!) (۱).

سەرچاۋە:

۱ - ۹۵/۱ ل ۲۶۰.

كوردناسى سۆقىيەتتىي؛ قىلچىشكى. و لىي گوتوۋە: (لە يىكەم جەنگى گىتتىي؛ ۱۹۱۴ز -
۱۹۱۸زدا، حوكومەتتى ئىران زۆر لاواز و كەم دەسەلات بوو. گەلىك لە سەر كەردەكان -
خىلەكان - ي كورد ئەۋەيان بەھەل زانىي و ويستىيان سوۋدى لى ۋەرىگرن. ئىسماعىل خانى
شوكاك لە سالانى ۱۹۱۸ز-۱۹۲۲زدا پەروپالى ھاويشت و خۆي كۆكردەۋە و بەھىز و توانا
بوو، دەسەلاتتى خۆي بنجەست كرد! لە سالى ۱۹۳۰زدا بەبەللىيىكى درۆي ئىرانىيەكان
ھەلخەلەتا كە بۆگوتوبىژكردن و رىككەوتن بانگىيان كرد بۆ «شۆ» و لە رىگەدا بۆسەيان بۆ
نايەۋە و كوشتىيان!) (۲).

كوردناسى ھۆلاندى مارتن فان برونسەن M.V. Bruinseen لىي گوتوۋە؛ (سمكۆ بۆ ئەۋەي
گشت دەروازەكانى لەبەردەم والا بىت، لە يىكەم جەنگى گىتتىيدا خۆي بە چ لايىكەۋە نەبەست
و لە ئەۋ ماۋەبەدا سىياسەتتىكى ھىمانەي گرتەبەر. بەلام لە دواي جەنگەۋە سمكۆ بوو بەيىكى
لە ھەرە تىكۆشەرىكانى كورد لە كوردستانى ئىراندا كە بابەت و مەبەستى ئەو تىكۆشانەي ھەتا
دەھات تر خۆي ئاشكرا دەكرد و گەيىشتە رادەيىك لە سىياسەتتى ئىراندا پەروونىي خۆي دەنۋاند
و دەسەپاند، بەتايىبەتى لە دواي ئەۋەي پەزا خان - پەزا شا - سىياسەتتىكى دژ بەدىكراتى بەكار
برد لە بەرامبەر پاپەرىنى نەتەۋەي كورددا كە رۆژ بەرۆژ كلىپەي دەسەند!) (۳).

كوردناسى فرانسىي كرىس كۆچىرا Chris Kutschora لىي نووسىيە؛ (مافى گشتىي و
سەرىبەستىي نەتەۋەي كورد، اتا بوونى ولاتتىكى يىكگرتووي كورد، ئاۋات و مەبەستى سمكۆ
بوو!) (۴).

مىر بەسپىي كە خاۋەندى كىتتىي (ئەعلامولكورد/ نىۋودارانى كورد) لىي نووسىيە؛ (كە
يىكەم جەنگى گىتتىي پرايەۋە، سمكۆ كەۋتە سەر خولىيى دروستكردنى حوكومەتتىكى كوردىي
كە ھاۋەل و راۋىژكارەكەي سەيىد تەھاي شەمىدىنىي - كورەزاي شىخ عوبىداللەي شۆرشگىر -
بوو!

سمكۆ لە سالى ۱۹۱۹زدا شۆرشى كرد و «ورمى» و «شاپوور»ى گرت، بەلام دوايىيەكەي
حوكومەتتى ئىران لەشكرىكى زۆرى لە «قۇزاق»ەكان يىكەۋە ناۋ بەرەنگارىي سمكۆي كرد و لە
مەلبەندى خۆي «گوندى چارىي - چەھرىق»ى دوورخستەۋە و دوايىي سمكۆ دووبارە دەستى

۲ - ۹۵/۱ ل ۲۶۱.

۳ - ۹۵/۱ ل ۲۶۱.

۴ - ۹۵/۱ ل ۲۶۴.

دایهوه شوپرش و چالاکییی، بهلام رهزا خان -رهزا شا- بوو بهوهزیری جهنگ و فهرماندی گشتییی لهشکر که نیرووی ناردی سهر سمکۆ و ناچاری کرد پهنا بباته بهر تورکیا وه ئهوبیش له چهکی دامالیی و دووری خستهوه بو گوندی!

له سالی ۱۹۲۴ز. دا دوی دهرچوونی فهرمانی بۆ لۆخ خوش بوونی، گهراپهوه بو ئیران، بهلام له سالی ۱۹۲۶ز. دا دووباره راپهیری و سه ره نه نجام شکا و راپکرده تورکیا و له ئه ویدا گیرا و دوایی بهردرا و گهراپهوه بو ئیران و کوژرا! (۵).

مارتن شان برۆنه سن بزوتنه وه که ی سمکۆی هه لسه نگاندووه و ده بیژیت؛ (بیکی له هۆ سه ره کیسه کانی سه ره نه که وتنی سمکۆ، بریتی بو له نه بوونی ده زگه بیکی ریکو بیکی بۆ به رپه و بردنی کاروباری و زۆریه ی ئیشه کانی له لایین خزم و ده ست و پته و نه دکه کانی خۆیه وه به رپه گه وه ده بران. نه لیژنه بیکی، نه ریکخراویکی، نه ده زگه بیکی هه بوو بۆ راپه ژکردن. هه ره ها هه زه کانی له لایین ده زگه بیکی سوپاییه وه به رپه گه وه نه ده برا و ئه وه ی که له «ورمی» و «سابلاغ/ مه هاباد» دا هه ی بووه، بریتی بووه له سه رخه یله کان که هه یچ پته و نه دیه کیان له گه ل دانیشه ووه کانی باژیره کان نه بووه، بریار و نه خشه و پلانیکی ریکو بیکی نه بووه بۆ کۆکردنه وه ی باج و چۆنیسه تیی خه رچکردنی ئه و باجه وهرگیراوه ی که له راپو ووت و تالانییدا چه کداره کانی ده ستگیران ده بوو. زۆریه ی هه زه که ی سمکۆ بریتی بوو له کۆنه سه ربازه کانی زه مانی عوسمانیی، به لام ئه وانه زوو وازیان لۆ هه ینا هه ر که حوکومه تی تورکیا له سالی ۱۹۱۹ز. دا لۆ خوش بوونی بۆ ده رکردن.

سمکۆ هه ولتیکی زۆری دا که به هۆی سه یید ته های دۆسته ییه وه -ژنبراپه وه- یارمه تیی له ئینگلیزه کان ده ستگیر بکات به لام بی سوود بوو. پته و نه دیسی له گه ل که مالییه کان -تورک- هه بوو، به لام ئه وانیس درۆیان له گه ل کرد و ده ستیان بری! (۶).

له کتییی (کورد و عه جه م) دا بزوتنه وه که ی سمکۆی هه لسه نگاندووه و ده بیژیت؛ (سمکۆ له بزوتنه وه که ییدا هه یه تییکی ئه رکانی جه نگی نه بوو. ریکخراویکی سیاسی یان ئه نجومه نیکی سه رکردایه تیی نه بوو، هه ره ها سه رراتیژی جه نگی و سیاسی دیاری نه بوو، هه زه کانی له چه کداره کانی هۆزه کان پیک هات بوو که هه موو نارپیک بوون و مه شقیان نه بوو، شه رزای شه یری نیزامیی نه بوون و به ته نی به شه یری چه ته گه ربیه وه راهات بوون، بۆیکه نه یانده توانیی پارێزگاری

۵- ۹۵/۱؛ ل ۲۶۲-۲۶۳.

۶- ۹۵/۱؛ ل ۶۸۱-۶۸۰.

نیوجه و باژیره ئازادکراوه کان بکه ن له په لاماره کانی نیرووه کانی ئیران.

له دوی رستگارکردنی «ورمی» و «سه لماس» و «سابلاغ» جوولانه وه که ی سمکۆ تووشی سستی بوو و نه ته نیه وه بۆ شوینه کوردنشینه گرنه گه کانی دی وه ک کوردستان «سنه» و کرماشان «ئیلام».

سمکۆ سوودی له هه ل و ده رفه تی لاوازیونی ئیران وهرنه گرت بۆ پیکه یه تانی له شکرپکی ریکو بیکی و دروستکردنی ریکخراویکی سیاسی و کۆکردنه وه ی ئه نجومه نیکی نوته رانی خه لک و دامه زراندنی به یه وه راپه تیه کی ئه وتۆ له کوردستاندا که ماف و ئاسایش و سه روسامانی خه لک دابین و پارێزگار بکات که له و کاته دا ئیران به ته نگوچه له مه ییکی قوولدا تی ده په یری و له چه ند شوینیکی جوێ جویدا هه لگه راندنه وه ی چه کداری دژی ده سه لاتی حوکومه تی مه رکه زی ده ستی بی کرد بوو. سمکۆ له گه ل ئه وه نه یه توانیی پته و نه دی و هاوکاری و هاوده نگیی دا به زرتیت. له بهر ئه وه زه مینه ی ناوه کیی تیکشکانی بزوتنه وه ی -که به چاره نووسی خۆیه وه به ند بوو- هه تا ده هات ته خه تتر ده بوو وه حوکومه تی ئیران له دوی خۆگرتنه وه ی توانیی به چه ند په لاماری بیک له دوی بیکه وه، نیوجه ئازادکراوه کان له سمکۆ بسیتیته وه و بزوتنه وه که ی به ته واوی بشکینیت! (۷).

سمکۆی شکا بۆ دامه زراندنی ده وله تیکی سه ربه خزی کورد له کوردستانی خۆره لاتی دا تیده کۆشا... له ئه و پینه وده دا داوای یارمه تیی له رووس، تورک، ئینگلیز کرد و که سیان پشتیوانی نه بوون و ئه ویش نه بوو به کاغه زی یاریی سیاسه تیان.

سمکۆ چه ند جار لۆ لایین رووس، تورک، عه جه مه وه گیراوه. عه جه م و تورک چه ند جار پیلانی کوشتیان لۆ کردووه! عه جه م وه ک باب و باپیرانی و دوو براری کوشتووه، جار لۆ به نیوی دیارییه وه نارنجوکیان بۆ نارد و به رنه که وت، به لام دواچار هه ر به پیلانی ئه وان شه هید بوو. جاریکیش په نای بردبووه بهر تورک، به لام که مالییه کان پیلانی کوشتیان لۆ کرد و په لاماریان دا و ژنیکی کوژراو «خه سه ره» ی کوری دیل کراو خۆی رستگار بوو.

بنچینه ی خۆتنده واریی سمکۆ روون نییه، به لام زه مانه کانی فارسیی، تورکیی، رووسیی زانیوه.

سمکۆ چه ند ژنیکی هه یناوه، بیکیکیان خوشکی هاوه لۆ، سه یید ته های شه مدینییه. چوار کوری هه بووه که گه وره کیان -تا ئه ورۆ به ژبیانه وه یه و له تورکیا دایه- خوسره وه که ئه فسه ری

۷- ۹۵/۱؛ ل ۶۸۰-۶۸۳.

خانه‌نشینه. هه‌روه‌ها کێژێکی خوسه‌رو (سه‌فیه‌ی) ی کابانی شیخ جیتوی کوری شیخ ته‌ها شه‌مدینی دانیشتووی هه‌ولێر بوو کۆچی کرد! (۸)

□ شیخ ئەمین خال/ ئابینناس: ۱۸۴۲ز — ۱۹۳۱/۶/۲ز. سلیمانیی.)

(شیخ ئەمین خال/ ئابینناس: ۱۸۴۲ز — ۱۹۳۱/۶/۲ز. سلیمانیی.)

و‌ه‌چ‌ه‌ی مه‌لا ئیسماعیل کوری مسته‌فا کوری مه‌لا شه‌مسوودین -هاوسه‌رده‌می بنیادانی باژێری سلیمانیی له ۱۷۸۴ز. کوری مه‌لا عوسمان کوری سه‌یید مه‌حموود کوری سه‌یید مه‌حمه‌د کوری سه‌یید سه‌ه‌نی ناسراو به‌ئه‌بو‌ه‌کری موسه‌نیه‌ی شاره‌زووری گۆزانیی نه‌وه‌ی سه‌یید بایه‌زیدی کوری سه‌یید مه‌حمه‌دی خواناسی به‌نیویانگ پیرخدری شاهۆبی! خوتندنی سه‌ه‌رتایی له‌سه‌ر ده‌ستی هه‌ردوو زانای ناسراو! مه‌لا مه‌حمه‌دی که‌وانه‌ دۆلیی و شیخ عه‌بدولقادری سه‌ه‌ی ده‌ست پێ کردووه. دوایی چووه‌ته‌ کۆر و پێازی نه‌قشه‌ندیه‌وه و شیخ به‌ها‌ئو‌ددینی شیخ سراجوودین ئیجازه‌ی لێ پێرۆز کردووه و له سلیمانییدا بووه به‌جێ نشین - خه‌لیفه‌-ی ئه‌و پێاز، و ئیدی خه‌ریکی رێنمایی خه‌لک بووه بۆ خواپه‌رستی و چاکه و جوامه‌تری. له ئه‌ده‌بی عه‌ره‌بی، کوردی، فارسییدا شاره‌زا بووه. قه‌سیده‌ی به‌نیویانگی ئه‌و که له پێگه‌ی هه‌جدا گوتوونی، و پنه‌ی عه‌شقیکی گیانی گیانی و خوداناسیه‌ی! له هه‌موو ژینی خۆی و سه‌رده‌مه‌کاندا، خۆی له کاروباری حوکومه‌تیه‌ی به‌دوور گرتووه!.

مزگه‌وتی حاجی شیخ ئەمین خال له گه‌ره‌کی گۆزه‌ی سلیمانییدا -ئێسته‌ش ئاوه‌دانه- خۆی ئاوه‌دانی کردبووه و فیترگه‌ی زانستیش بوو تا سه‌ره‌تاکانی هه‌فتاکان. له‌لای خه‌لکی سلیمانیی و کورده‌واریدا پێژێکی دیار و تایبه‌تی هه‌بووه.

□ بابا عه‌لی شیخ مه‌حموود هه‌فید (**)

(س ۱۹۱۲ز. سلیمانی — ۱۹۹۶/۶/۲۰ز. لۆندون)

کوری نیونجیه‌ی هه‌فید زاده مه‌حموود. دوای ته‌واوکردنی ئاماده‌یی به‌غداد رووی کردووه‌ته باژێری ئه‌سکه‌نده‌رییه‌ی میسر و له نیوان ۱۹۲۸ز- ۱۹۳۲ز. له (کۆلیجی ئیکتۆریا) دا

۸- ۹۵/۱؛ ل ۶۸۰-۶۸۳.

(*) ژیننامه‌یێکی عه‌ره‌بی نووسراوی مامۆستا شیخ مه‌حمه‌د خال -به‌تایپه‌رایته‌ر- که خۆی پێشکه‌شی کردووم.

(**) سه‌رچاوه: کوردستانی نوێ - س ۱۹۹۶.

خوتندوویه‌تی! دوایی رووی کردووه‌ته باژێری نیویۆرکی ئامریکا و له (کۆلیجی ئابووری - زانکۆی کۆلومبیا) دا خوتندوویه‌تی و باوه‌رنامه‌ی له زانستی ئابووریدا پێ بره‌وه.

دوایی گه‌راوه‌ته‌وه بۆ عێراق... ماوه‌یه‌ی له ده‌زگه‌ی شه‌مه‌نده‌فه‌ردا کارگێر بووه، دوایی له کابینه‌ی وه‌زاره‌تی ئه‌رشه‌دولعه‌ومه‌ری له ۱۹۴۶/۶/۱ز. دا وه‌زیری ئابووری بووه. هه‌ر له هه‌مان ساڵ و نویمه‌ وه‌زاره‌تی نووری سه‌عیه‌یدا هه‌مان پۆستی وه‌زیری به‌رکه‌وتووه. له پێکه‌م وه‌زاره‌تی حوکومه‌تی عه‌بدو‌لکه‌ریم قاسمدا پۆستی وه‌زیری کۆسته‌وه و هاموشۆی به‌رکه‌وتووه، به‌لام له ۱۹۵۹/۲/۷ز. دا ده‌ستی له کار و فه‌رمان هه‌لگرتووه و ئه‌وجا له س ۱۹۶۸ز. دا هه‌مان پۆستی به‌رکه‌وتووه‌ته‌وه! دوایی رووی کردووه‌ته به‌یرووت و دواتریش -دوای کۆشش بۆ کوشتنی له لایین رژییمی به‌عسی عه‌ره‌بی عێراقه‌وه- رووی کردووه‌ته‌وه لۆندن و په‌نا به‌ر بووه تا له ئه‌ویدا کۆچی کردووه.

ژنی هیناوه... نه‌وه‌ی هه‌یه... هه‌یج دانراویکی نییه و چهند زمانیه‌کی بیانیی زانیوه. له‌نیو روۆشنبیرانی کوردا، په‌نگی تیکه‌لیی و هاوده‌نگی نییه!

□ پاکیزه ره‌فیع حیلیمی

(نوسه‌ر/ س ۱۹۲۴ز. سلیمانیی — ۲۰۰۲ز)

کچه‌گه‌وه‌ی ره‌فیع حیلیمیه. ساڵی ۱۹۵۲ز ماجستیری له زانکۆی هاره‌رده‌ی ئامریکا و دکتۆرای له زانکۆی لۆندۆندا وه‌رگرتووه. هه‌روه‌ها له زمانه‌ سامیه‌کانیشدا دوکتۆرای له قاهیره پێ بره‌وه.

پێکه‌م ژنه کوردی کوردستانی باشووره که خوتندنی بالایی ده‌ستگیر کردیه‌ت. مامۆستا، ئه‌وجا پاگه‌ری کۆلیجی ئاداب - به‌شی وردی زانکۆی به‌غدا بووه، ماوه‌یه‌ی مامۆستای زمانی عه‌ره‌بی بووه له زانکۆی عه‌مان/ ئوردووندا. ده‌ستی له شیعردا هه‌یه. گوتاری ئه‌ده‌بی و زمانه‌وانی زۆره. ئه‌ندامی کۆری زانیاری عێراق - کورد بووه. خاوه‌ندی چهند دانراویکی زانستی و ئه‌ده‌بی و زمانه‌وانیه‌ی، له نیو‌دا:

۱- ژبانه‌یێکی پر ئه‌ندیشه؛ به‌غداد - ۱۹۶۱ز.

۲- صیغ الجموع في اللغة العربية مع بعض المقارنات السامية - بغداد؛ ۱۹۷۲.

نیویروا دایکه، هاوسه‌ره‌که‌ی عه‌ره‌ب بووه و ده‌رنگانی لێی جودا بووه‌ته‌وه. چهند مندالی گه‌وری لێی هه‌یه.

⊖ تاهیر مهلا مه محمود (*)

(تاهیر به هجرت / مهربوانیی: بلاوکه ره وه. نووسهر. پزیشک: س ۱۹۰۵ ز.

سلیمانی — ۳۰/۱۰/۱۹۷۱ ز. نامریکا)

بابی؛ مهلا مه محمود مهلا محممد ئەمین سدیقی زادهی خه لکی «خه لووه» ی سهر به باژتیری مهربوانی کوردستانی خۆره لاته، به فقه قیاتی هاتووه ته سلیمانی و ماوه یی به مه لایه تی و پتریش به مۆر هه لکه نندنه وه خه ریک بووه. دایکی نامینه قاده که تامۆزای محممد زه کیی ناسراوی کورده؛ خوتیندی سهره تایی له سلیمانییدا ده سگیر بووه. به رۆشنایی کار و فرمانی دوا رۆژی، وی ده چیت له مەر تندرستی ئاژهل (به یتال) خوتیندییه تی و بوویت به برینپیت، بویتیکا له سالی ۱۹۲۶ ز. دا له ئاوی «شاره بان» دا کارمه ندی به یتال بووه. به رۆشنایی قسه و یاسی نووسراوی ئەحمده شوکری هاوه لی؛ وی ده چیت بهر له سالانی ۱۹۳۰ ز. - ۱۹۳۱ ز. وه راگواسترایتته وه به غداد و به ده م فرمانه که بشیه وه به شه و خوتیندی ناماده یی ته وا و کردیت، بزیتیکا دوا رۆژ بۆ ی لواوه له نامریکا دا بچیته کۆلیجی پزیشکیه وه.

له نیوان ۱۹۳۱ ز. دا خۆی (مهربوانیی) و هاوه لی (کوردیی)؛ مسته فا سایب پرۆژیه ییکی دووقۆلی کۆ و چاب و بلاوکه رنده ی کوردییان به نیوی (نهریاتی کوردیی و مهربوانیی) وه رایی کردوه، ته نانه ت خۆی چاپخانه ییکی کرپوه (چاپخانه ی مهربوانیی) وه دوا یی فرۆشراوه.

به رۆشنایی نامه ی ۱۹۳۸/۸ ز بۆ مسته فا سایب، دیاره له نیوه ی مانگی ئاب/ ۱۹۳۸ ز. دا روه ی کردوه ته نامریکا بۆ خوتیندی پزیشکیی نامه یی به لگه به ئەو ساله یان سالی ۱۹۳۹ له کۆلیجی (دهرمانسازی و زانست College of Pharmacy & Sience؛ زانکۆی فیلا ده لقی) دهستی به خوتیندن کردوه؛ دوا ی ماوه ییکی که م نیازی خوتیندی له ئەلمانیادا کردوه به لām نه چوه وه هه ره له شوینی خۆیدا ماوه ته وه.

دوا ی ماده یی - وه کو مسته فا سایب بۆ جه مال بابانی گیتراوه ته وه - له بهر یی ده رامه تی خه ریک بوو ده ست له خوتیندن هه لبگریت، به لām محممد ئەمین زه کیی بۆ تی که وتوه و

(*) سه رچاوه و ته ماشاکراو:

۱- هیندی به لگه و یادگاری بهرده ستم.

۲- رۆژنامه و گۆفاره کانی: ژبان - س ۱۹۲۶ ز، ژین - س ۱۹۷۱ ز [ئهحمده شوکری]، گه لاویژ، نزار، هه تاو، عیراق - س ۱۹۷۴ ز [مسته فا نهرمان]، رهنگین - ژ ۱۲۹، س ۱۹۹۹ ز [کوردیی و مهربوانیی کین؟ به شی دووه م - جه مال بابان، ل ۲۶-۲۷]

خراوه ته سه ر خوتیندکاره کانی ده له تی عیراق تا بۆ لواوه خوتیندنه که ی ته واو بکات. گوتاری له (گه لاویژ - س ۱۹۴۶ ز) دیاره که باوه رنامه ی (M.S.C) ی وه رگرتوه. له سالی ۱۹۴۸ ز به دواوه له گۆفاره کوردییه کاندای نیوی به پزیشک ده رکه وتوه.

به رۆشنایی نامه ی خۆی - بۆ مسته فا نهرمان - له سالی ۱۹۵۲ ز. دا هاتووه ته وه بۆ دیده نیی نیشتمان و کهس و کاری و - وه که ئەحمده شوکری گوتویه تی - ویستویه تی دیده نیی (مهربوان) و خزمانی بکات به لām رینگه ی یی نه دراوه و ناچار دوا یی گه راوه ته وه بۆ ئەمریکا و تا مردن تیبیدا ژیاوه!

مهربوانیی، له نیوان ۱۹۴۵ ز - ۱۹۶۳ ز. دا پیوه ندیی رۆشنایی خۆی، به هۆی رۆژنامه و گۆفاره کانی (ژین، گه لاویژ، نزار، هه تاو) ی کوردستانی باشووره وه هه بووه و له گه ل هاونه ته وه کانی هه وال و پرسیری ته ندرستی گۆرپوه ته وه و روون کردوه. ویراشی دیاره له گه ل شاعیر و نووسهران پیوه ندیی توندوتۆلی هه بووه!

پرۆژی (نهریاتی کوردیی - مهربوانیی) یادگاریکی میثرووی، وینه ی خه باتی رۆژنامه گه ریی و نه ته وه یی و خۆی و هاوه له که یه تی.

تاهیر به هجرت مهربوانیی که کوردیی، تورکیی، فارسیی، عه ربیی، ئینگلیزیی باش زانیوه، - به رۆشنایی دوانوسینی جه مال بابان - له ژبانیدا سی جار ژنی هیتاوه، له به غداد دا ژنه عه ره بیتک له ئەمریکا وه ته لاقنامه ی بۆ ناردوه و مندالی لی نه بووه. له ئەمریکا شدا (روزالین) نیوی که مندالی لی نه بووه و ته لاقی داوه. هه روه ها (کاترین) نیوی که له ئەمیان تاقه کیژی (په ربی) لی بووه و ئیسته له ئەمریکا دا ده ژیی و شووی کردوه و پیوه ندیی له گه ل برازا کانی تاهیر دا له به غدادا هه یه (۱).

(۱) کاک جه مال بابان ئەم باسانه ی له پارێزه، په رویژ محممه دی برازی تاهیر وه رگرتوه. به لām نیویراو، هه روه ها ئومیدی کوره ی شاکیر موجیمی هاوه لی تاهیر که گوتویه تی (تاهیر له س ۱۹۳۵ ز. دا) و جه مال بابانی گوتویه تی له (به یی ساله کانی ۱۹۳۷-۱۹۳۸ ز) دا چوه بۆ ئەمریکا و بۆ خوتیندن، هه لهن و یاداشته کانی به لگه ن. هه روه ها ئەو گوتیه ی که نووسراوه گۆیا (سالی ۱۹۵۱ ز) گه راوه ته وه بۆ عیراق، ئەوه ش هه له یه و نامه ی خۆی به لگه یه!

جه مال بابان - دیاره له برازی تاهیره وه - ده شبیژیت سالی ۱۹۶۸ ز. دا هاتووه ته وه بۆ به غداد و له نه خۆشخانه ی زانکۆی ئەمریکایی - به یروتدا له بهر نه خۆش که وتی، ماوه یی که وتوه و ئەوجا گه راوه ته وه بۆ ئەمریکا و تووشی (بیر ئالۆزیی - له بیروونه وه / دا ئنسیان) بووه و مردوه! من له ئەم باره یه وه هه ره ینده ده لیم له سالی ۱۹۶۸ ز. دا من خۆم به غدا دنشین و تیکه لی رۆشنیران و =

مخابن هیوا و هاواری بۆ ناشتنی له کوردستانی نیشتمانیدا نهاته دیی و بوو به ژیرخاکی
ئه مریکاوه! (۲).

□ ⊖ تۆفیق مه محمود ئاغا هه مزه ئاغا مه سرفه (*)

(سلیمانیه لی تۆفیق / پیره مێرد: شاعیر، رۆژنامه ئان؛ س ۱۸۶۷ز—

۱۹/۶/۱۹۵۰ز. سلیمانیه).

وه چهی مه لا وه یسی مه لا محمه د نه چه ف قولی به گ و بنه چه یشی خیلێ به ختیاریه!

ژین و کرداری بهر سێ قوناغ که وتوو:

۱- قوناغی خویندن و پێ گه یشتن له مندالییه وه له نیشتمان و له لایه تییدا له ئهسته نبوول

له نیوان ۱۷۷۴ز- ۱۹۰۸ز. دا.

۲- قوناغی تیکه لێ له خهباتی سیاسی، رۆژنامه نویسی، کار و فرماندا له ئهسته نبوول؛

۱۹۰۸ز- ۱۹۲۴ز. دا.

۳- قوناغی گه رانه وه بۆ نیشتمان و خهباتی هۆش و بیر و قه له می له نیوان ۱۹۲۵ز-

۱۹۵۰ز. دا.

قوناغی بیکه م:

له ههوت سالاندا خراوته بهر خویندنی حوجره و بهردهستی مه لا حسینه گۆجه. نۆ سالان بووه

- ۱۸۷۶ز- له سه ر راست و چه وتی شیعریکی حافیزی شیرازی رقه به رایه تیبی له گه ل

ماموستاکه ی کردوو و سه ره نه نجام لێی جوئ بووه ته وه و - به هۆی حه سه ن ئه فه ندیبی مامیبه وه -

چوو ته بهر حوجره ی مه لا سه عیدی زه لزه له یی.

وئ ده چیت تا سالی ۱۸۸۰ز خویندنی بردیه ته سه ر. دواتر چوو ته بهردهستی مه لا مه محمود

(*) سه رچاوه و ته ماشاکراو:

۱- ۴۶/۱.

۲- ۴۷/۱.

۳- سه رجه می دیوانی پیره مێرد به غداد - س ۱۹۹۰ز.

۴- ۹۰/۱.

۵- ۹۳/۱.

۶- به لگه نامه کانی بهردهستم.

۷- رۆژنامه و گۆفاره کوردیه کانی ۱۹۰۸ز- ۱۹۵۰ز.

۸- ژیان، ژین (س ۱۹۲۵- ۱۹۵۰).

= ناسراوانی کورد بووم و که سم نه دیتوو و نه شمببستوو به لیت (تاهیر) هاتوو ته وه!! به لام بۆ
ئه وه ی نووسیویه تی: (له سه ر چاپکردنی کوردیی، چه ند جار ئه و دوان - کوردیی و مه ریوانیی -
تووشی کیشه بوون)، ئه وه چاوه نۆز کراوه، به تایبه تی که دانراوه که ی ئه مین زه کیی (دوو ته قه لای بئ
سه وود- س ۱۹۳۵ز) به چاپخانه ی (مه ریوانیی) چاپ کرا و بهر له بلا بوونه وه ی قه ده غه و
کۆکرایه وه.

له ئیره شدا پیتوستی ده بینم لئ کۆله کان و خوینده واران ئاگادار بکه م که (دۆستی تاهیر به هجه ت
مه ریوانی / مطبعة المریوانی) له ده زگه ی مه له ندی هه لگرتنی به لگه نامه کان (مرکز حفظ الوثائق؛
بغداد) دا هه یه و من ژماره که بیم لای خۆم نووسی و سالی ۱۹۸۹ز که چوممه وه بۆ دۆزینه وه ی و
ته ماشاکردنی، رتبه ری گشتیی ده زگه که ماموستا حه میدولعه له چیی دۆستی به رتیم، ژنه
فه رمانه ریکی بانگ کرد که یارمه تیم بدات. بۆ وه رگرتنی. دوا یی هاته وه و گوئی: (دیار نییه) و
ئه و ژماره یه دۆسیه ک بووه و ئیسته له سه ر مایکروفیلیمیش نییه!). به راستیی زۆر دلته نگ بووم،
به تایبه تی کاتێ داوای (پسه و له که مم کرده وه که ژماره که لئ نووسی بوو!) گوئی: (دراندم). هیوام
به خوا یه لئ کۆله کان (ئه و دۆستییه و دۆستی ره فیق چالاک که ژماره که ی ئه ویش له سه ر هه مان
پسه و له دا بوو) بدۆزنه وه و هه وائی راستتر و به نرختر له مه ر (نه شریباتی کوردیی و مه ریوانیی و
مه ته به عه ی مه ریوانیی) روونتر بیه ته وه.

(۲) ئازاد جه میل سایب چه ند جار بۆ منی گێپراوه ته وه که له هه فتا کاند - دیاره سالی ۱۹۷۱ز بووه -

له مائی برا گه ورهیدا له به غداددا میوان بووه که شه وئ ئه سه د خه یلانیی هاو پتی برا که ی له
ئه مریکاوه ته له فوونی بۆ کرده وه و له راییله ی گوتوبیژدا پتی گوتوو: پیریکی نه خۆش له
نه خۆشخانه ی بیر تیکچووندا که وتوو و په رتیشانه و هاوار هاواریه تی و ده لیت (نامه ویت لیره بزم،
بجه نه وه بۆ کوردستان، بۆ سلیمانی، بۆ گردی سه یوان!) و خه سه ته خانه ش له کوردیه که ی ناگه ن و
به ده ستیه وه داماون.

ئه ویش لێی ده پرسیت: کتیه و کوینده ریه:

وه لامی ده داته وه؛ نیتی (تاهیر به هجه ت مه ریوانیی!).

مه‌لای (مزگه‌وتی هه‌مزه ناغا) ی خو‌بان و له هه‌مان هه‌لدا وه‌کو فه‌قی‌ش - بۆ ده‌ستگیرکردنی خو‌پندن - پتر به‌نیو مزگه‌وته‌کانی سلیمانیدا سوور او‌ده‌توه، ته‌نانه‌ت دیده‌نییه‌کی باژیری (بانه‌ی) کوردستانی خو‌ره‌لا‌تیشی کردوه و له خو‌پندنی عه‌ره‌بیدا سه‌رکه‌وتوه. له ئه‌یلوولی ۱۸۸۸ز.دا ده‌ستی له خو‌پندن هه‌لگرتوه و بووه به‌نووسه‌ری ده‌زگای سه‌رژماردن - کاتیب نوفوس - ی باژیری سلیمانیی ئه‌وجا به‌قسه‌نووس؛ کاتیب زه‌بت.

خۆی ده‌گیریتته‌وه؛ له نیوان سالانی ۱۳۰۳ - ۱۳۰۵ / ۱۸۸۶ - ۱۸۸۹ز.دا فه‌رمانبه‌ر بووه به‌سه‌ر مو‌لکه‌کانی سو‌لتانه‌وه - ئه‌رازیی سنییه - له هه‌له‌بجه‌دا! ئه‌وجا له ئه‌و دوامی‌ژووه‌وه سه‌رنووسه‌ر - باشکاتیب - ی ئاوابی سیته‌کی مه‌له‌بندی قه‌زای شارباژیر بووه و تا ته‌شرینی ییکه‌می س ۱۸۹۵ز ماوه‌ته‌وه. له ئه‌م می‌ژووه‌وه را‌گواستراوه‌ته‌وه بۆ کاری جیشینی داواکاری گشتیی دادگه‌ی که‌ریه‌لا - ناییب مو‌ده‌عی عام - و په‌سه‌ندی نه‌بووه و نه‌چووه. ئیدی ده‌ستی له کاری هوکوومه‌تی هه‌لگرتوه. له ئیره‌به‌دواوه بووه به‌نووسه‌ری تاییبه‌تی و سه‌ره‌پرستی کاروباری په‌سمیانه‌ی (شیخ مسته‌فای نه‌قیب) ی کوره‌زای کاکه ئه‌حمه‌دی شیخی سلیمانیی!

له س ۱۳۱۷ - ۱۹۰۱ز.دا به‌هۆی ئه‌و پیوه‌ندییه‌وه، یاوه‌ر و هاو‌ریگه‌ی شیخ سه‌عیدی حه‌فید و شیخ مسته‌فای نه‌قیب و خرمان و دوستانیان بووه که سو‌لتان عه‌بدو‌لحه‌میدی دووه‌م داوه‌تی کردبوون بۆ ئه‌سته‌نبوول!

دوای سنج مانگ مانه‌وه، له س ۱۳۱۸ / ۱۹۰۱ز.دا، له گه‌ل شیخ سه‌عید و یاوه‌رانیی رووی کردوه‌ته حه‌جاز بۆ حه‌جکردن و له س ۱۹۰۲ز.دا له گه‌لبان گه‌راوه‌ته‌وه بۆ ئه‌سته‌نبوول و - ئه‌وان له ۱۹۰۳ز.دا گه‌راوه‌ته‌وه - ئه‌م له پیته‌خته‌که‌دا ماوه‌ته‌وه.

له ئه‌م هه‌له‌دا، به‌هۆی زیه‌کیی و فارسیی زانین و خو‌ش‌نووسیییه‌وه به‌پیشنیازی عی‌رزته‌ پاشای ده‌سه‌لاتداری دیوانی هوکوومه‌ته‌وه، بووه به (ئه‌ندامی ئه‌نجوومه‌نی بالایی نووسه‌ران!!) ی هوکوومه‌ت و ناسینوی (به‌گ) ی پی پراوه و له ده‌زگا‌کاندا به (حاجیی توفیق به‌گ) ناسراوه (۱).

و‌پرای پی نه‌گه‌یشتنی له قوتابخانه‌ په‌سمیه‌کاندا، هه‌ر به‌ژیری و سه‌لیقه‌ی خۆی و به‌بارمه‌تی پاشای باسکراو، له (فیرگه‌ی قانون / مه‌کته‌ب حوقوق) ی ئه‌سته‌نبوولدا وه‌رگیراوه

(۱) له سه‌رچاوه‌کاندا - له عه‌لا‌تو‌ددین سه‌جادیی بلا‌که‌ره‌وه‌ی باسه‌که‌وه - جو‌ری ئه‌نجوومه‌نه‌که نیشانه نه‌کراوه؛ ئایا ئه‌نجوومه‌نی بالایی نووسه‌رانی سو‌لتانه‌ یان ئه‌نجوومه‌نی بالایی نووسه‌رانی دیوانیی / هوکوومه‌تییه؟ من خو‌م پێم وه‌یه؛ ئه‌نجوومه‌نی دووه‌مه، بۆ‌ییکا ئه‌وه‌م له نووسیه!

و - بچ گومان دوا‌ی چوار سال خو‌پندن - به‌حه‌وته‌می ریزی خو‌پندکاره‌کان ده‌رچووه و بووه به قان‌نووناس! هه‌ر له‌م قوناغه‌دا، له به‌ره‌ با‌پیره گه‌وره‌یه‌وه، هاوسه‌ری ییکه‌می له سلیمانیدا هیناوه و دوو کیژی لی هه‌بووه. له سه‌ره‌تای جیگیر بوونیشی له ئه‌سته‌نبوولدا - ره‌نگی له ۱۹۰۲ز - ۱۹۰۳ز.دا، ژنه‌ تورکیکی هیناوه و دوو کو‌ری لی بووه (۲).

قوناغی دووه‌م

له دوا‌ی هه‌له‌که‌وتنی مه‌شرووتی س - ۱۹۰۸ز.دا، ده‌ستی داوه‌ته‌ کاری پارێزه‌ری و سیاسه‌ت و رۆژنامه‌قانیی. له ئه‌م هه‌له‌دا تیکه‌لی ریک‌خراوی سیاسیی کورد (کو‌مه‌لی هاریکاری و پیشکه‌وتنی کورد - ۱۹/۹/۱۹۰۸ز) بووه و له‌نیو (۱۰) ئه‌ندامی دامه‌زریندا هه‌لب‌ژێردراوه به‌خاوه‌ند و ریه‌ر و نووسه‌ری رۆژنامه‌ی زمانحالی کو‌مه‌له‌که؛ (رۆژنامه‌ی هاریکاری و پیشکه‌وتنی کورد) ی ئه‌حمه‌د جه‌میل دیاره‌که‌ری سه‌رنووسه‌ر بووه!

خۆی ده‌گیریتته‌وه: له‌سه‌ر کوردا‌یه‌تی - س ۱۹۰۹ز - گیراوه و له سیداره‌رستگاری بووه (۳).

دواتر که‌وتوه‌ته کو‌ری کار و فرمانی په‌سمییه‌وه و له ۱۹۰۹/۹/۵ز - ۱۹۱۴/۴/۱۴ز.دا قانئیمقامی (جوله‌می‌رگ) و له دوا می‌ژووشه‌وه تا ۱۹۱۵/۲/۲۱ز قانئیمقامی (قه‌ره مووسل) و له ۱۹۱۵/۲/۱ز.دا قانئیمقامی (یا‌لاداوه) و ئه‌وجا له ۱۹۱۶/۹/۲۸ز.دا قانئیمقامی (به‌یتولشه‌باب) و له ۱۹۱۷/۳/۱۸ز.شدا قانئیمقامی (گموش کو‌ی) و له ۱۹۱۷/۵/۲۲ز.دا قانئیمقامی (ئه‌ته‌بازاری) و له ۱۹۱۸/۴/۱۷ز.دا موته‌سه‌رپرفی باژیری (ئه‌ماسیه) بووه که ئه‌مه دوا فرمانه و کاربه‌تی!

هه‌والی راست و ره‌وان به‌ده‌سته‌وه نییه که دوا‌ی نا‌گری (ج.گ) تا گه‌رانه‌وه‌ی بۆ کوردستانی باشوور چ کاره‌ بوو، به‌لام به‌رۆشنایی هیندی قسه‌وباس و نووسینی خۆی، و ده‌چیت که خه‌ریکی سیاسه‌ت و کوردا‌یه‌تی بووینت و رۆژ به‌رۆژیش باری ژین و گوزه‌رانی ناله‌بار بووینت، بۆ‌ییکا - دوا‌ی هاندانی خزم‌انی‌شی - بریاری گه‌رانه‌وه‌ی داو تا له

(۲) به ئه‌و رۆشناییی کوره‌گه‌وه‌که‌ی (نه‌ژاد) له دا‌ییک بووی سالی ۱۹۰۴ز.ه!

(۳) ئه‌م باسه‌ ریکه‌وتی هه‌له‌گه‌رانه‌وه سه‌ربازیه‌که‌ی ئه‌فسه‌ره‌ نارازییه‌کانی نیو‌پارتی ییکه‌یه‌تی و پیشکه‌وتنی تورکی عوسمانیه‌ که له ۳۱ مارت ۱۳۲۵ و / ۱۳ نیسان ۱۹۰۹ز.دا یاخیی بوون و له راییله‌یدا زانا و رۆشنبیر و گه‌وره‌ پیاوان گیران و ئه‌مانه‌ش - دوا‌ی سه‌رگرتنی یاخیی بوونه‌که - به لی بوردنه‌ گشتیه‌که‌ی ۱ ته‌مووز ۱۳۲۵ / ۱۹۰۹ز، ئازادبوون!

۱۸/۱۱/۱۹۲۴ز. دا بهر یگه‌ی حه‌لب - شامدا گه‌یشتووته به‌غداد و نه‌وجا شه‌وی
۳۰/۱/۱۹۲۵ز گه‌یشتووته‌وه سلیمانی.

قوناغی سییه‌م:

هه‌ره قوناغی رۆشنبیری گرنگیه‌تی که له‌گه‌ل گه‌رانه‌وه‌ی و له ۲۴/۲/۱۹۲۵ز. دا نیوی له
ریزی دامه‌زرتنه‌کانی (ک.م.و. سلیمانی) (جمعیة الدفاع عن الوطن) دا ده‌رکه‌وتوو.

به‌لێکدا نه‌وه‌ی من، ئه‌م کرده‌وه‌یه‌ی وه‌ک کارێکی ناچار یی دیته به‌رچاو، به‌تایبه‌تی که زۆر
دلشکاو بووه و که‌لکه‌له‌ی گه‌رانه‌وه‌ی ییکجاری بو‌ئسته‌نبوولی که‌وتووته‌سه‌ر و له
۱۷/۹/۱۹۲۵ز. دا رووی کردووته به‌غداد. رۆیشتوووه و دوایی له ۲۳/۲/۱۹۲۶ز. دا
ها‌تووته‌وه بو‌سلیمانی! (۴)

وی ده‌چیت که بریاری دا‌بیت هه‌رگیز توخنی چ پارێکی سیاسی نه‌که‌ویت و خۆی دا‌بیت بو
خه‌باتی رۆشنبیری و رۆژنامه‌نووسی، به‌تایبه‌تی که ئه‌حمه‌د به‌گی توفیق به‌گی موته‌سه‌رپرێف
هاوده‌نگی بووه!

تیکه‌لییه گه‌وره و ناسراوه‌که‌ی له (ک.ز.ک - سلیمانی) هه‌ ده‌ست یی ده‌کات که له
هه‌لێژاردنی ده‌سته‌ی به‌رپه‌رده‌دا، شه‌وی دووشه‌مه ۲۲/۲۳/۸/۱۹۲۶ز، به‌ئه‌ندامێکی
ده‌سته‌که هه‌لێژێردراوه. هه‌روه‌ها له هه‌لێژاردنی دووه‌م ده‌سته‌دا له ۱۳/۱۰/۱۹۲۶ز به
سکرته‌ری کۆمه‌له‌ی نیویرو ده‌رکه‌وتووته که تا ساڵی ۱۹۲۸ز له کرد و کۆشدا، بگه‌ره له هه‌ره
چالاکه‌کانی کۆمه‌له‌ی نیویرودا بووه.

(۴) هه‌ر له ئه‌وی ده‌میدا، پیره‌مێرد - به‌بێ ئیمزا - له رۆژنامه‌ی (ژیا‌نه‌وه - س ۱، ژ ۳،
۱۹۲۵/۸/۶) دا شه‌عریکی جوان، به‌لام نا‌په‌وا و پر تانه‌وته‌شه‌ری به‌ره‌و رووی حه‌فید زاده
مه‌حمودی شو‌رێشگێر کردووته‌وه که سه‌رده‌تا و کۆتای ئه‌مه‌یه:

له‌ گویم دێ ده‌نگی لایله‌یه‌ی وه‌ته‌ن؛ دا‌یکی جگه‌رسووتاو

ده‌رێژین به‌سه‌ر وێرانه‌که‌ی خۆین ئاو یا خۆیناو

له‌باتیی پرچ وه‌کو وێرچ پایته‌ختی شوومی نه‌شکه‌وت بوو

سیواک و زه‌رگی، خه‌نجه‌ری شه‌و که‌مه‌ندی ته‌وقی له‌عنه‌ت بوو!!

راستیه‌که‌ی ئه‌م کاره‌ی پیره‌مێرد - که ماوه‌ییک حه‌فید زاده‌ی لێ زویر بووه - ییکێکه له ئه‌وه‌لانه‌ی
پیره‌مێرد که دوایی هه‌ر خۆی لێی په‌شیمان بووه‌ته‌وه! مخابن له ئه‌ده‌یی کوردییدا ناسرته‌ته‌وه!

کۆمه‌له‌ی نیویرو هه‌ر له دامه‌زراندنییه‌وه له کاربه‌ده‌ست و ده‌وله‌مه‌ند و رۆشنبیره‌کان پیک
هات بوو. هیندیکیان مه‌به‌ستی سیاسی و هیندیکیان مه‌به‌ستی که‌لکی تاییه‌تیان هه‌بووه. ئه‌و
له ئه‌و مه‌به‌ستانه‌ خۆی دوور گرت بوو، بو‌ییکا - وێرای توانا و دل‌سۆزی - ناچار بووه لا‌ته‌ریک
بیت، به‌لام له ساڵی ۱۹۳۲ز. دا که ئه‌حمه‌د به‌گ به‌ موته‌سه‌رپرێفی سلیمانی دامه‌زرابه‌وه،
سه‌رله‌نوێ - دوای په‌ک که‌وتنی کۆمه‌له‌ی نیویرو - بو‌بووژاندنه‌وه‌ی ها‌ته‌وه‌ریزی پێشه‌وه،
ته‌نانه‌ت له ۱۹۳۳ز. دا بووه به‌سه‌رۆکی که تا داخستنی له ۱۹۳۸ز. دا خۆی بو‌تواندووته‌وه!

ده‌وری پیره‌مێرد له (ک.ز.ک. سلیمانی) دا ده‌وریکی میژووویه، چونکه مه‌به‌ستی ئه‌و به‌ته‌نی
رۆشنبیری و کارکردن بوو بو‌خه‌مه‌تی و به‌تایبه‌تی له خۆینده‌واران.

ئه‌و باریکی نوێی له کۆمه‌له‌ی نیویرودا خولقاند، له لاییکه‌وه چینی خه‌لکی زه‌حمه‌تکیش و
نه‌خۆینده‌واری - به‌ قوتابه‌خانه شه‌وانه‌که‌ی کۆمه‌له‌که‌وه - کۆکرده و هانده‌ری ییکه‌م بوو بو
خۆینده‌واری و رۆشنگردنه‌وه‌ی هۆش و بیربان، به‌را‌ده‌ی نه‌ک هه‌ر جموجوولی رۆشنبیری و
هونه‌ری یی نواندن، رێگه‌ی بو‌خۆش کردن که تیکه‌له‌ی هۆشیاربوونه‌وه‌ی کۆمه‌له‌ی کورده‌واری
بێ، به‌تایبه‌تی که گیانی نه‌ته‌وه‌یی بووژاندنه‌وه و (ناگری نه‌رووز) ی یی کردنه‌وه، چونکه ئه‌و
دلنیا بوو که لاوانی خۆینده‌وار و ژیر سه‌رمایه‌ی نه‌ته‌وه‌ن. خۆی نووسیویه‌تی؛ (له ئه‌سته‌نبوول
ها‌تمه‌وه - س ۱۹۲۴ز - له ته‌پینی شه‌مه‌ندوفه‌ردا و تبووم: ئومید وایه ئه‌م ده‌سته‌ی کورانه،
میشه‌له‌ی هه‌لکه‌ن! / ژین: ۱۱/۳/۱۹۴۸ز).

به‌ بووژاندنه‌وه‌ی نه‌رووزیش به‌ده‌ستی ئه‌و لاوانه، مه‌به‌ستی ئه‌وه بوو؛ (عالمی مه‌ده‌نییه‌ت
ئاگادار بکه‌م که ئاگری «یاره» ی ئیمه بو‌تاته‌شه‌رستی نییه! بو‌ئمه‌یه که سه‌ری ساڵی تازه،
به‌خت و شانسی میله‌ته‌که‌می یی روون بکه‌مه‌وه. خواخه‌یرمان بێنیه‌تی ری / ژین:
۱۸/۳/۱۹۴۸ز).

حاجبی توفیق به‌گ / پیره‌مێرد؛ له کۆمه‌له‌ی نیویرو و له رۆژنامه‌نووسییدا، ئه‌گه‌ر مه‌به‌ستی
هۆشیاربوونه‌وه‌ی لاوان بو‌بیت، هه‌تا مردن باوه‌ری به‌چه‌کی شارستینی؛ خۆیندن و زانست بوو
بو‌پێشکه‌وتن؛ (به‌هیوای چیی چه‌ک و سیلاحی عه‌شاییر بم؟ سا ئه‌گه‌ر خوا دای و عیلم و فه‌ن
و قه‌لم و کاغه‌ز که‌وته ناو، ئه‌وسا ده‌لیم هه‌ین! / ژین: ۲۹/۱۱/۱۹۲۴ز).

هه‌ر له کۆمه‌له‌ی نیویرو و رۆژنامه‌نووسییه‌وه، پر‌وای به‌ یاری سیاسی‌تازه‌کانی رۆژگاره‌که‌ی
نه‌بووه و هانی لاوانی داوه که دوور بن و خوو بده‌نه ئه‌و چه‌که کارامه‌یه؛ (ئه‌گه‌ر به‌قسه‌ی ئه‌م
پیره‌مێرده‌که‌ن، هه‌رچی له‌بارتاندا هه‌یه، بیده‌نه سه‌ر خۆیندن و خۆتان به‌سیلاح و زرتی عیلم

و فەن ئامادە بکەن! ٲاوهستان، ھېچ مەكەن تا ئەم ٲەيکەرە كۆنەي خۆٲەرستانە - ٲېرەكان/K -
لە ناواندا نامٲن! زاتەن ھەتا دٲت، لە ساٲەي خاواھ ٲنمان كەم دەٲتەوھ! / ژن:
١١ / ١٠ / ١٩٤٥ ز). تا دوا ھەناسەش باوھري ھەر بەخوٲندەواري و زانست و ٲنشكەوتن
بوو، بۆٲنكا لە وەسٲەتنامەكەيشٲدا، گوتووبەتٲ: نامۆڭگارٲم ئەووبە بخوٲن! كور و كچ تا
خوٲندەوار نەبن، ٲن سوودە! ھەموو شتٲك بە عٲلم و فەننەوبە، وەكوو وتوومە:

لاي من بەخوٲندەوارٲبەوھ، ئاھ خوٲندەوارٲبە
ھەر مٲللەتٲ كە فەننٲ نەٲن دەردٲ كارٲبە
ئاخ!! خۆڭگە كە خوٲندنٲش وەكو من ئارەزووي دەكەم
ٲٲبٲنم و نەٲتە گرتٲ قورسٲ كفنەكەم!

خەباتٲ ٲۆشنٲبٲرٲ ٲېرەمٲرد بەھونەري ٲۆژنامەنووسٲٲ ٲېرۆزتر بوو... جارٲ كرد و كوٲشٲ
ٲۆژنامەنووسٲٲ و ٲننەندٲٲ گٲانٲٲ گٲانٲٲ زووي، شايانٲ يادكردنەووبە، ھەر لە ئەووبە كە لە
تافٲ لاوبەتٲبٲدا ٲزٲشكٲ ٲووناكٲٲ ٲۆژنامە بەر گٲانٲٲ كەوتووبە، سالتٲ لە سالتٲ ١٨٨٠ ز.دا،
ھۆنراوٲكٲٲ توركٲٲ داناو و (مووعەللٲم ناجٲٲ) لە سلٲمانٲبٲبەوھ بۆٲ ناردووب بۆ ٲۆژنامەي
ئەستەنبوولٲٲ (تەرجومان حەقٲقەت) و بلاوكراووتەوھ.

لە قۆناعٲ ٲن گەٲبٲشتنٲ و ھەلگەوتنٲ لە ئەستەنبوولدا، ٲنر ھۆگري بوو و ھەر خوٲشٲ
يادٲ كردووبتەوھ و دەلٲت! (لە ٲۆژنامەكانٲ «شەفەقٲ سورخ، فەرھەنگ، شەمس» فارسٲٲ
تاراندا گوتار و شٲعەرم بلاو كردووبتەوھ!). ھەر وھا لە ٲۆژنامە و گۆڤارەكانٲ ئەستەنبوولٲ;
(ئٲقدام، ئٲجتٲبھاد، ئەلموسەووهر ئەلموحتٲ)دا. تەنانەت لە ھەلٲكددا كە موٲتەسەرٲرٲبٲ
(ئەماسٲبە)ش بوو، خوٲ دانەٲرٲبوو و ٲننەندٲبٲبەكٲ گەرمٲ لە گەل گۆڤاري كوردٲٲ - توركٲٲ
(ژن / ئەستەنبوول)دا ھەبوو و گوتار و شٲعري بەئٲمزاكانٲ (سلٲمانٲبەلٲ تۆڤٲق، س.ت.
سلٲمانٲبەلٲ تۆڤٲق، مەحموود نەژاد تۆڤٲق، سلٲمانٲبەلٲ م. نەژاد تۆڤٲق، ٲېرە كورد تۆڤٲق)
بلاوكردووبتەوھ!

ئەمە وٲرٲئ ئەركە گەورە و بەنرخەكەي لە ٲۆژنامەي (ھارٲكارٲٲ و ٲنشكەوتنٲ كورد/
ئەستەنبوول)دا(٥).

سلٲمانٲبەلٲ تۆڤٲق / ٲېرەمٲردٲ ٲنكەم ٲۆژنامەقائٲ كوردستانٲ باشوور - ٲنكەم بەشٲبەو
زاري سلٲمانٲبٲٲ: سۆزانٲٲ - لە گەرانەووبٲدا بۆ سلٲمانٲبٲ مەلئەندٲ، بە ئەو ٲۆژنامەنووسٲٲ

(٥) لە ئەم كٲتٲبەدا باسٲ كراوھ.

كوردٲ ٲېرۆز كرد كە لە سالتٲ ١٩٢٨ ز-١٩٥٠ ز.دا ٲۆژنامەنووسٲٲ كرد بەقٲبٲلەي ھەستٲٲ
خوٲ و دەنگٲ ژٲرٲٲ نەتەوھي كورد!

لە ٲۆژنامەي (ژبان: ١٩٢٦ ز-١٩٢٨ ز)دا ھەر چەند نٲو و ئٲمزاي دٲار نٲبە، بەلام زۆر وٲ
دەچٲت كە ئەحمەد بەگ تۆڤٲق بەگ - موٲتەسەرٲرٲبٲ سلٲمانٲٲ - ئەوي كردٲٲت بەخاوند
ئٲمٲتيازٲ ٲۆژنامەكە، بەتايٲبەتٲ كە سەرچاوھٲٲٲكٲ ٲەسمٲٲ سالتٲ ١٩٣٦ ز، ٲاٲگەياندووبە كە
حاجٲٲ تۆڤٲق بەگ لە سالتٲ ١٩٢٨ ز.دا خاوند ئٲمٲتيازٲ ٲۆژنامەي نٲوٲراو بوو(٦).

ئەگەر لەبەر خوٲ نەگلاندن لە كاروبارە سٲاسٲبٲبەكانٲ ئەو ٲۆڭگاروھ كردەوھي ٲۆژنامەنووسٲٲ
لە ٲۆژنامەي باس كراودا، زۆر دٲار نەٲٲت، ئەو بەھوٲٲ (ك.ز.ك. سلٲمانٲ)بەوھ وٲستووبەتٲ
ٲنكەي خەباتٲٲ ٲٲر و قەلئەمٲ ئاسان و خوٲش ٲٲت.

ٲۆژنامەي (ژبان - ١٠ / ٣ / ١٩٢٧ ز) ٲاٲگەياندووبە كە سكرٲٲٲرٲ كۆمەلٲ زانستٲٲ -
حاجٲ تۆڤٲق بەگ - لە ٲٲبەري چاپەمەنٲٲ حوكوومەتەوھ مۆلئەتٲ ٲن دراوھ (مەجموعە/
گۆڤاري زانستٲٲ) دەرٲكات! سەرچاوھي ٲەسمٲش گوتووبەتٲ: (لە ٢٩ / ١ / ١٩٢٧ ز.دا،
حاجٲٲ تۆڤٲق بوو بەخاوندٲ ئٲمٲتيازٲ گۆڤاري زانستٲٲ!) (٧).

ھەرچەندە ئەم ٲۆژنامە! گۆڤارە چاوي ھەلئەھٲنناوھ - ٲن گومان بەھوٲٲ كٲشەكانٲ زانستٲٲ
خوٲبەوھ - ئەو حاجٲٲ تۆڤٲق لەگەل كوٲچٲ كوتوٲرٲٲ ٲٲبەري ٲۆژنامەي ژبان (حسٲن نامز لە
شەوي ٥ / ٦ / ١٩٣٢ ز.دا)، دەستبەجٲ ئەم بوو بەٲٲبەري ئاشكرائٲ.

ٲېرەمٲردٲ خاوند ھۆش و ٲٲرٲ نازاد و شارەزاي ھونەري ٲۆژنامەنووسٲٲ بەئەوھش دلٲ
ئاوي نەخواردووبتەوھ، بەلكو تٲكۆشاوھ كە سەرٲبەستانە كار ٲكات و تٲ ٲكوٲشٲٲت، بۆٲٲنكا
لەلاٲٲنكەو، بەٲٲٲ ٲەزامەندٲٲ (وہزارەتٲ نٲوخواٲٲ عٲراق - چاودٲرٲٲ چاپەمەنٲٲ! نامەي ژ:
١٨١ ي ١٧ / ٥ / ١٩٣٤) مۆلئەتٲ وەرگرتووبە كە خوٲ خاوند ئٲمٲتيازٲ ٲۆژنامەي (ژبان)
ٲٲت(٨) كە لە ئەوھش ٲنر چاپخانەكەي بەلەدٲبٲبەي بەكرٲ گرتووبە.

بەئەو ٲۆشناٲبٲ ٲنكەم كەسە - لە سەردەمٲ مەملەكەتٲ عٲراقٲ عەرەبدا - ٲنكەم ٲۆژنامەي
كوردٲٲ حەوتوٲٲ سەرٲبەست دەرٲكات!

(٦) بنۆرە: ئەلدەلٲل ئەلعٲراقٲ ئەلٲرەسمٲٲ / الدلٲل العراقٲ الرسمى؛ بغداد، سٲ١٩٣٧. صٲ٨١٦.

(٧) ھەمان سەرچاوھ!

(٨) بەلگەنامەي بەردەستم (وزارة الداخلية العراقية - رقابة المطبوعات) كە دەسەلٲٲشٲ نەداوھتٲ بە

ھٲچ جوړٲ توخنٲ سٲاسەت ٲكەوٲت!

چاوانی ناحهزانی کورد به (ژیان)ی چرای رۆشنبیری پیره‌مێرد، کوێراییان دههات بۆییکا به‌ریه‌کانییان کرد و له ۱۹۳۷/۸/۳ز.دا (مۆله‌تی به‌کری دانوهی چاپخانه‌کە‌ی به‌له‌دییه‌یان بۆ نوی نه‌کرده‌وه)، به‌لام نه‌و -به‌دارایی که‌م توانی خوێه‌وه- سه‌ری دانه‌نه‌واند و (چاپخانه‌ییکی دی) به‌تیپی نویه‌ کړی و له ۱۹۳۷/۹/۲۰ز.دا درێژوی دا به‌بلاو‌کردنه‌وه‌ی رۆژنامه‌که‌ی!

کاربه‌ده‌سته‌ نا‌کوورده‌ ناحه‌زه‌کان -به‌بیانوی کردنه‌وه‌ی ناگری نه‌روۆز و نووسینی لاتینی له رۆژنامه‌که‌یدا-به‌فه‌رمانیکی ئی‌داریی به‌ری رۆژنامه‌که‌یان گرت و له (ژ: ۵۳۳؛ ۱۰/۳/۱۹۳۸ز)دا داخرا.

ئه‌م ته‌نگ پی هه‌لچینییه‌ ته‌واو بی‌زاری کرد بۆ جاری دووهم بریاری گه‌رانه‌وه‌ی دا بۆ نه‌سته‌نبوول و رووی کرد به‌غداد.

مارف جیاووک‌ی هاوه‌لی و نوسه‌ری ناسراو، شایه‌تی بۆ نه‌و باره‌ی ده‌دا و راده‌گه‌پنیت که (په‌شیمان کرایه‌وه و نه‌ویش گه‌تی شه‌ره‌فی دا که ته‌نیا نه‌وراقی په‌سمیی و ته‌رجه‌مه‌ی حالی له وه‌زاره‌تی نی‌وخۆیی تورکیا وه‌رده‌گرت و ده‌گه‌پته‌وه. به‌راسته‌یی زۆری پی نه‌چوو، گه‌رایه‌وه!) (۹).

له‌ گه‌رانه‌وه‌ی ئه‌م جاره تیکۆشا ئیمتیازی ده‌کردنی رۆژنامه‌ی هه‌وتویی (ژین)ی وه‌رگرت که به‌خۆشه‌ویسته‌یی رۆژنامه‌ی (ژیان)ه‌وه، رستی ژماره‌کانی وه‌رگرت و به‌ نه‌و جوهر؛ (ژین - زژ ۴۵، ۲۹ کانونی دووهم ۱۹۳۹ز)ی سه‌ریه‌ست، به‌چاپخانه‌که‌ی خۆی تا مردن خۆی به‌رێگه‌وه‌ی برد و خزم و کچه‌زا و دۆستانیشی تا سالی ۱۹۶۳ز، ژبان‌دیان!

تۆفیقی مه‌حمود نا‌غای هه‌مه‌ نا‌غای مه‌سره‌ف (کوێنه‌ فه‌قی - حاجیی) فه‌رمانبه‌رێکی پچووکی عوسمانیی تا موته‌سه‌رپرێف، قانووناس، سیاسیی کوردپه‌روه‌ر، شاعیر، رۆژنامه‌فان، وه‌رگرتێکی هونه‌رمه‌ند، پیه‌سنووس، ئه‌دیب و که‌له‌پوورناس، له‌ شیعردا -که‌ زۆریه‌ له رۆژنامه‌کاندا بلاوه- به‌چهند ناسنێه‌وه‌ ده‌رکه‌وتوه‌وه، وه‌ک؛ (قه‌له‌نده‌ر، پیره‌وه‌سی خلک، کونه‌ماسیی، گورگه‌ده‌ری، مه‌لا هه‌یاسیی، کوێخا په‌مه‌زانی ورم‌زاری، بی‌سارانیی، نه‌بوله‌فای کوردیی، ده‌باشانی) و له (ژیان)دا به‌ئیمزاکانی (پیره‌مێرد، قه‌له‌نده‌ر) و له (ژین)دا به‌ده‌گمه‌ن ئیمزای ئاشنا کردوه‌وه، به‌لام له (ده‌نگی گیتی تازە - ژ... هتد) و (گه‌لاوێژ)ی به‌غداد و (هه‌تاو - س ۱۹۴۸ز)ی هه‌ولێردا، به‌ئیمزای (پیره‌مێرد)ه‌وه‌ شاعر و گوته‌ری بلاوه.

(۹) بنۆره: ۴۷/۱، گوته‌ری مارف جیاووک.

رۆژنامه‌فانایی پیره‌مێرد هاوسۆزی و راستگۆیی له‌گه‌ل بزاقی رۆژنامه‌نووسیی کوردیی و چه‌ندی له‌ ده‌ست هاتیبت به‌قه‌له‌م و چاپخانه و رۆژنامه‌که‌یشیه‌وه‌ پشتیوانیکی که‌م وینه‌ بووه. بۆ راستیی:

۱- به‌ر له‌ هه‌له‌که‌وتنی ییکه‌م گوته‌ری هه‌ولێر (رووناکیی - س ۱۹۳۵ز) رووی تکا و نووسینی -له‌ ژباندا- کردوه‌ته‌ نه‌حه‌د به‌گی تۆفیق به‌گی موته‌سه‌رپرێف، به‌شکو‌تی بکو‌شیت رۆژنامه‌یی له‌ هه‌ولێردا هه‌له‌که‌وت. ئه‌مه‌ش جیه‌جی بوو.

۲- به‌ر له‌ ده‌رچوونی گوته‌ری (زانستی - س ۱۹۳۸ز) وه‌کوو په‌رۆشی هه‌له‌که‌وتنی نه‌و چرایه‌ بوو، بۆ دانه‌گیرسا، ساتی که‌ ئاواته‌که‌ی به‌ده‌ستی س‌ال‌ح قه‌فتان هاته‌ دی، هه‌مان که‌س له‌ ژماره‌ تا‌قانه‌که‌یدا جه‌ختی کردوه‌ بۆ (هاریکاریی بی‌ پاداشتی پیره‌مێرد) له‌ چاپکردنی نه‌و گوته‌ریدا و یارمه‌تی دانی.

۳- رۆژنامه‌ی ییکه‌می هه‌ولێر (هه‌تاو - س ۱۹۴۸ز) له‌ ژماره‌ تا‌قانه‌که‌یدا جه‌خت ده‌کات که زۆریه‌ی نووسینه‌کانی -ئه‌گه‌ر نه‌لیم هه‌مووی- به‌ری هۆش و بی‌ری قه‌له‌م و کرداری چاپخانه‌که‌ی نه‌وان!

۴- هه‌ر رۆژنامه‌ و گوته‌ریکی کوردیی ده‌رکه‌وتن، نه‌و ده‌موه‌ست گه‌زگه‌ز بالایی کردوه‌ و مژده‌ و پیره‌زبایی بلاو‌کردوه‌ته‌، وه‌ک بۆ؛ (ده‌نگی گیتی تازە - س ۱۹۴۳ز. به‌غداد)، (کوردستان - س ۱۹۴۶ز. مه‌هاباد)، (هه‌تاو - س ۱۹۴۸ز. هه‌ولێر)، (نزار - س ۱۹۴۸ز. به‌غداد)، (ئه‌لجیه‌اد / الجهاد - س ۱۹۴۸ز. به‌غداد)، (ئه‌سسلیمانییه‌ / السلیمانیه‌ - س ۱۹۴۸ز / به‌غداد)ی هه‌ردوو عه‌ره‌بیی و خاوه‌ند کورد.

وێر‌اش، به‌ شاعر و گوته‌ره‌وه، گه‌لی جار خۆشه‌ویسته‌یی بۆ (گه‌لاوێژ - س ۱۹۳۹ز - ۱۹۵۰ز). به‌چاپخانه‌ی (ژیان)ی به‌کری گیراوی و (ژین)ی خۆیه‌وه - هینده‌ی نا‌گادارم - به‌هه‌شت یادگاری خۆیه‌وه، چاپخانه‌کانی بیست و چوار کاری جو‌ریه‌جو‌ری چاپ و بلاو‌کردوه‌ته‌وه‌ که‌ بابته‌کانی ئابین، مێژوو، شاعر، چیرۆک، په‌روه‌ده‌ی مندال، پیه‌س، گالته‌جاری ده‌گرنه‌وه. ئه‌مه‌ له‌ هه‌له‌که‌دا گه‌لی کیشه‌ی دارایی و چاپه‌مه‌نبی له‌ رێگه‌دا بووه، به‌تایبه‌تی له (ج.گ: ۱۹۳۹ز- ۱۹۴۵ز)دا، که‌ ناچاریش بووه به‌ خانوو خسته‌نه‌ بarme‌ته‌وه به‌سه‌ر کیشه‌کاندا زال‌ بی‌ت! جیه‌گی گوتنه، نه‌و چاپ کراوه‌ش به‌ری قه‌له‌می شاعیر و پیاو‌چا‌کانی رابوردوو، هه‌روه‌ها نووسه‌ره‌ لاوه‌کانیش بوون که‌ خۆی نه‌مانه‌ی بانگ ده‌کرد بۆ نووسین و ده‌وله‌مه‌ندکردنی کتیب‌خانه‌ی کوردیی، چونکه‌ باوه‌ری نه‌وه‌ بوو؛ (هه‌زار سواری زه‌رپۆش بی‌نم و ده‌ ئه‌سه‌ری عیلمیی، ده‌ ئه‌سه‌ره‌که‌م له‌ لا په‌سه‌نده‌! ژبان - ۱۹۴۳/۵/۸ز).

پیره‌مێرد، له برۆی پته‌وه‌یه‌وه که (پۆژنامه‌نووسی پۆشنیبرییه)، هه‌موو توانای ژیری خۆی بۆ هۆشیاری و خۆبێخه‌ری و تێگه‌یه‌شتن و پێگه‌یه‌شتنی نه‌ته‌وه‌که‌ی ته‌رخان کردبوو؛ به‌درێژایی سه‌رگه‌رمی گوته‌ری میژوویی، کۆمه‌ڵیی، ئەده‌بی، هونه‌ری، په‌روه‌رشته‌یی، کشت و کێڵیی، ته‌ندروستی، ئیداره‌شوناسیی، قانونناسیی، نایینی بگره‌ وه‌رزشیی و گالته‌جاریش بووه. وه‌ستاویی گه‌وره‌ و که‌م وینه‌ی بزایی پۆژنامه‌نووسی کوردیی بوو، به‌تایبه‌تی له‌ گوته‌ری کارگوته‌ری و ئەده‌بییدا... له‌ گوته‌ری یێک ستوونیشدا داھێنهره‌ و چاکترین سه‌رگوته‌ری و سه‌ به‌هێزترین پۆژنامه‌فانیشه‌ له‌ زانین و به‌کاربردنی نووسینی کوردیی په‌تیبیدا و له‌ گۆشه‌ی راگه‌یانندا! گوته‌ری کانی، به‌کورت و درێژه‌وه‌، زمانیان کوردییه‌کی نه‌رم و شیرین و په‌وان و په‌زم خۆش و شیوه‌بشیان سفت و نوێ و به‌تریفه‌ن! هه‌رچه‌نده‌ پۆژنامه‌کانیشی مۆله‌تی ده‌نگ کردنی سیاسیه‌یه‌یان نه‌بووه، به‌لام هه‌میشه‌ بزێویی کردووه و - به‌تایبه‌تی له‌ سه‌رگوته‌ری و گوته‌ری کۆمه‌ڵیییدا - پلار و توانجی په‌خه‌نگه‌یرانه‌ و تیزیی له‌خۆ و بێگانه‌ش گرتووه و -وه‌کو چه‌ند که‌وته‌ گوته‌ و نامه‌بشی له‌ ئیهدا بلاون- دیاره‌ هه‌ر سلی له‌ خودا و نه‌ته‌وه‌که‌ی کردووه‌ته‌وه‌ و بێ په‌روا بووه! هه‌میشه‌ دۆزمنی سه‌رسه‌ختی دووبه‌رکه‌یی کۆمه‌ڵیی و تیره‌گه‌ری و فروفیلی سیاسه‌ت‌زان و دۆزمنی چه‌وساندنه‌وه‌ی جوته‌ری و گوندنشین و هه‌ژاران بووه. ده‌سه‌لاتداری خراپ و ده‌وله‌مه‌ندی چاوچۆکی به‌خۆنێژماردووه‌ و هێندێ جاریش، توند، یان نه‌رم به‌گه‌ڕاندا چووه... دۆست و شه‌یدای یێک‌گرتن، یێکسانیی، دادپه‌روه‌ری، چاکه‌ و پیاوه‌تیی، ئاوه‌دانیی کوردستان بووه. بۆ کاری چاکه‌ ستایی گۆ، به‌لام به‌گه‌شتیی نه‌باری میچکه‌یی و درۆ و بوختان بووه، ته‌نانه‌ت ئاگاداری بلاوکردووه‌ته‌وه‌ ئه‌گه‌ر یێک له‌ پۆژنامه‌کانیدا درۆیی بنوین، بۆی هه‌یه‌ لێی بنووسیت تا خه‌لاتی بکات. ئه‌گه‌ر به‌رێکه‌وتیش په‌خه‌نی هه‌له‌ی له‌ که‌سه‌ی گرتبیت، هه‌ر زوو وێژدانی پۆژنامه‌فانی په‌شیمانیی پێ هێناوه‌ و به‌ناشکرا داوی به‌خشینی لێ کردووه.

پیره‌مێرد کوردیی ژیر و به‌راست موسلمان بووه و هێندێ خولیا هه‌وای سوڤیزم بووه. دژی شیوعییه‌ت، نه‌یاری سه‌رسه‌ختی فاشیزم و نازیزم، لاینگیری دیموکراتیی بووه و زۆری لێ دواوه‌ و نرخیشی بۆ کورده‌واری به‌ ئه‌م جوژه‌ لێک داوه‌ته‌وه‌: (دیموکراسیی؛ چێشته‌ خۆشه‌یی، شا و گه‌دا و گه‌وره‌ و پچووکه‌ ده‌توانیت لێی بخوا و بێ ترس و بیم خۆی پێ برێین، به‌لام نابێ به‌خانی په‌غمای بزائن و هه‌ر که‌سه‌ له‌گه‌نی خۆی وا پر بکا که‌ برژی و له‌پێش هه‌موو چشتیکدا بۆ هه‌موو قه‌ومێک قابیلیه‌تی ژبان و ئاداب و هه‌لکردی یێکیه‌تیی پێ نیشان دانه! ئه‌وه‌یش ئه‌بێ زانایان و نیشتمانپه‌روه‌رانی به‌راست یه‌ک که‌وت و راه‌ و په‌سمی حه‌ره‌کاتی کۆمه‌ڵیی بۆ خۆیان لێک ده‌نه‌وه‌؛ له‌ چ لاینگ و له‌ چ گۆشه‌یێکه‌وه‌ ده‌ستیان ده‌گاته‌ ئه‌م خوارده‌مه‌نییه‌؟

به‌راو و ته‌دبیری هه‌موو لاینگ ئه‌و ده‌ستوره‌ په‌سه‌ند بکه‌ن، هه‌موو یێک دڵ و یێک نیاز، راست و په‌وان ئه‌و غایه‌یه‌ بگره‌ پێش چاو. لا نه‌ده‌ن و گیره‌شیتویی نه‌که‌ن! له‌ هه‌موو ده‌ردیکی ئیجتیماعیی خراپتر و کوشنده‌تر؛ ئه‌مه‌ته‌ هه‌ر یێکه‌ له‌ ئاوازی لێ بدا، خۆی چیی به‌ناره‌زوودا هات، بلێ من ئه‌وه‌م ئه‌وی!

چاره‌ی ئه‌وه‌یش ئه‌مه‌ته‌ کورکال و قوتایی مندال، هه‌ر یێکه‌ به‌ به‌یاننامه‌یێکی قۆر و بێ مه‌عنا سه‌ر له‌ گه‌ل و پێشوکان نه‌شیتوین! کۆمه‌ڵی ئاشکرایان بێ و په‌گی و فیکری خۆیان له‌ویدا به‌سه‌ره‌ستیی بنوین؛ ئه‌گه‌نه‌ ئه‌م وه‌زعییه‌ت و غه‌ره‌زکاریه‌یه‌ که‌ ئیسته‌ ده‌ستیان داوه‌تی، ته‌نها رسته‌ی ئیعتیراز ده‌داته‌ ده‌ست په‌قیه‌کامان. خۆ من پێی ناوی: به‌ته‌مای هیچی کورده‌واری نیم، به‌لام له‌ گۆریشدا وه‌ک «لوقمان» هه‌ر ده‌لیم «پێژ» و هاواری به‌ختیاری کورده‌واری ده‌که‌م و چاو له‌ دوام! / ژین - ۱۹۴۵/۹/۲۷.

حاجیی توفیق به‌گ؛ پیره‌مێردی کورد و دنیا‌دیده، دۆزمنی سه‌رسه‌ختی شه‌ر و ناشتیخوازیکی گه‌وره‌ بووه. سه‌روستی شه‌رانیی مرۆف تا ئازهل، شه‌ری هابیل و قابیل، تا ده‌گاته‌ شه‌ره‌ که‌له‌شیر، شه‌ره‌ سه‌گ، شه‌ره‌ به‌ران، شه‌ره‌ گه‌ره‌ک، شه‌ری تیره‌گه‌ری نیوخۆ، شه‌ری نیوولاتانی تاوانبار و کردووه‌ و بیزی لێ کردوونه‌ته‌وه‌. ته‌نانه‌ت -که‌ له‌ مندالییه‌وه‌ تا مردن چه‌ند شه‌ریکی نیوولاتان و به‌تایبه‌تی دوو جه‌نگی گیتی و کارساتی قاتوقیی و برسپه‌تیی و هه‌ژاری دیت بوو - داھێنه‌کانی زانست و ته‌کنۆلۆژیای نوپیشی وه‌ک (ئه‌تۆم)ی به‌فه‌لاکه‌تی زانست ژماردووه‌ و گوتوویه‌تی: (ئیسسته‌ ئه‌هلی فه‌ن، خۆینی ئه‌م هه‌موو ئینسانانه‌یان گرتووه‌ته‌ ئه‌ستۆی خۆیان! / ژین: ۱۹۴۶/۵/۲۳). وێرای ئه‌و هه‌لوێسته‌ مرۆقه‌په‌روه‌ری و ناشتیخوازییه‌ی، ئه‌ویکی کوردی ژیر و نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر، شه‌ری رزگاربخوایی و شه‌ری داگیرکاری لێک جوێ کردووه‌ته‌وه‌، بۆییکه‌ به‌ شیعر و به‌گوته‌ره‌وه‌، گه‌لێ جار لاینگیری بۆ یێکه‌م نواندووه‌.

بۆ وینه‌ باوره‌ی پته‌و و به‌هیزی خۆی نیشانی هاونه‌ته‌وه‌کانی دواوه‌ و ئامۆژگاریشی کردوون؛ (کورمان هه‌تا خۆ نه‌ده‌ن به‌کوشت، نه‌که‌ونه‌ غیره‌ت به‌ورددرشت. کچانمان له‌ژیر به‌یداخی په‌شدا چاو هه‌لنه‌هێن به‌خۆینی گه‌شدا، سه‌ره‌ستیی، ئازادیی نابێ حوریه‌ت ده‌بیت هه‌ر خۆینی به‌ها بێ! / ژین: ۱۹۴۸/۳/۱۱) (۱۰).

ئه‌گه‌ر زانستانه‌ و هێورانه‌ بنوارینه‌ هه‌موو بواره‌کانی ژینی هاونه‌ته‌وه‌کانی، ئاوه‌دانیی

(۱۰) له‌ گوته‌ره‌که‌یدا خۆی نووسیویه‌تی که‌ مه‌به‌ستی (ئه‌وانه‌یه‌ خۆبێخه‌ریان ته‌واو کردووه‌!) و هه‌میشه‌ش لاینگیری توخن که‌وتنی لاوان و قوتاییان نه‌بوو، له‌ کاروباری سیاسه‌تدا!

ولایت‌کە، ئەو لە ئەو پێناوەدا - گەلی شیعر و گوتاریشی بەلگەن - پەرۆشی بێکیه تیی و دۆستی و بێکسانی نەتەوه‌کانی عێراق بوو و بانگی کاربەدەسته‌کانی کردوووە که دڵسۆزی ئەو مەبه‌ستانه‌ بن و بۆی تێ بکۆشن. ئەگەر لە ئەو پێناوەشدا ستایشی هەر کردووه‌بێکی چاکی کردبیت و هانی پێشکەوتنی دابیت، ئەو هەرگیز چاوپۆشیی له‌ چەوت و چەوتیلیان نەکردوو و رەخنە لێ گرتون، هەر له‌ دەستکاری هەلبژاردنی پارلەمانه‌وه تا ده‌گاته‌ به‌رتیل خۆری و به‌ته‌نگه‌وه نەهاتنی داخواز و هیوای خۆ ولاتییه‌کان. راستیه‌که‌یشی له‌ نیوان ۱۹۲۵ز - ۱۹۵۰ز. دا بانگه‌وازی زۆری به‌ره‌و رووکردنه‌وه و خه‌ونی نەهاته‌دی، بۆیچکا سه‌ره‌نجام، به‌ئاشکرا هاواری لێ هه‌لستاوه و نووسیه‌تی: (دوای ئەوه‌ی له‌ ئەسته‌نبوول غه‌زه‌ته‌جیی بووم و بیست ساڵه‌شه‌ له‌ نیشتمان‌ه‌که‌ی خۆم - که‌ عێراقه‌!! - سوخوفیم و له‌م بیست ساڵه‌دا من به‌ زبان و نووسین، هاواری وه‌ده‌تی عێراقیه‌مه‌ که‌ کورد و عه‌ره‌ب به‌ته‌قسیماتی ئەزه‌لی، له‌ خاکێکدا، له‌ شوێنێکدا، له‌ ئایینی‌کدا، له‌ کرد و کۆشبه‌کدا، ئەژین و هیچ لایه‌کیان ئەو لایه‌که‌ی دی یێ قه‌لاچۆ ناگرێ، بۆچ له‌ بێکدی دڵشکست بن؟ هیچ هوکوومه‌تێکی وام نهدیت که‌ به‌دڵسۆزی، ئەم رۆحه‌ بخاته‌ به‌ده‌نی ئیداره‌وه‌! ئەم داخه‌ له‌ دڵما مایه‌وه‌. شه‌یتان له‌ من به‌وه‌ی زیاتر بوو، یا ته‌ئسیری سیاسه‌تی خارجیی نه‌یده‌هێشت!! / ژین - ۱۹۴۶/۷/۱۸ز).

دیسان جارێکی دی نووسیه‌تی: (ئیمه‌ بیست و ئەمه‌نده‌ ساڵه‌ له‌سه‌ر بێک به‌یتی شیرین و دڵپه‌سه‌ندی ئەم نیشتمان‌ه‌مان کرد که‌ بچێ به‌دلی دانیشتوانیان و خۆشیان بۆ و خزمه‌تی بکه‌ن... که‌چی نه‌مزانی بوو بلوێره‌که‌ چۆن لێ ده‌ده‌م!! کاشکی له‌ باتیی ئەو مه‌قاله‌ جوانانه‌، نانیکم له‌ پتی شه‌یتاندا بدایه‌ و تا ئینسان و حه‌یوانم پێ به‌ئینیا به‌له‌په‌رین. من هه‌ر ده‌پرێسم: هاوار ده‌سه‌لاتدارینه‌، ئەم خاک و خۆله‌، خاک و خۆلی کیمیا به‌، چیا «ئیسکسیر» ی تیا به‌ و بۆچ ئیستیفاده‌ی لێ ناکه‌ن؟ / ژین - ۱۹۴۷/۱/۲ز).

جیگه‌ی خۆشیه‌تی بزاتریت؛ ئەگەر جاروباره‌ - به‌تایبه‌تی له‌سه‌ر به‌رسمیی ناساندنی زمانی کوردیی، له‌ دوای بێکه‌م جه‌نگی گیتییه‌وه‌ - ستایشی بێکی کاربەدەسته‌کانی بریتانیای کردبیت، یان به‌هۆی دووهم جه‌نگه‌وه‌ لایه‌نگیری هاو په‌یمان‌ه‌کان بووبیت، ئەمانه‌ هەرگیز نه‌یان توانیوه‌ و ناتوانن راستیی ناخی دڵ و گیانی بشارنه‌وه‌ که‌ تاوانی چاره‌نوسی نا هه‌مواری گه‌لی کورد و کوردستانی نیشتمانی داوه‌ته‌ پال بریتانیا و به‌ئاشکرا و به‌ره‌و رووش نووسیه‌تی: (... گۆبا ئینگلیز عاله‌می له‌ به‌ندی و بارکیشیی رستگار کرد، که‌چی بۆ ئیمه‌ ره‌گی گولیه‌! / ژین: ۱۹۴۷/۵/۲۶ز).

راستییه‌که‌یشی پیره‌مێرد له‌ هێندێ باری سه‌رنجدا که‌ موکورتیی هه‌یه‌، بۆ وێنه‌ له‌ ۱۹۴۷ز. دا

ستایشی بێکی (شای ئێران) ی کردوو له‌ لایه‌کی دیه‌وه‌ - با له‌ ئایه‌نپه‌روه‌ری خۆشیه‌وه‌ بیت - زۆر هه‌لچوووه‌ بۆ هاندانی کوردان له‌ شه‌رکردنی جوودا له‌ شه‌ری (عه‌ره‌ب و جوو: س ۱۹۴۸ز)!!

پیره‌مێردی هه‌لکه‌وتوی سه‌رده‌می تاریکی و راپه‌رپو له‌ خه‌وی دوکه‌وتن و تینووی پێشکه‌وتن، نبه‌ی کۆمه‌ل (ئافه‌ت) ی له‌بیر نه‌چوووه‌ و به‌راستی لایه‌نگیری مافه‌ ره‌واکانی ژنی کورد بووه‌. ئەو - بێکه‌م هه‌لوێسته‌ی دیاریشی شیعری بێکی توری خۆیه‌تی له‌ ژین: ۱۹۱۸ز. دا که‌ شانازه‌ به‌سه‌ره‌ستی و ئازایی و کارامه‌یی ژنه‌ گوندنشینه‌کان و به‌شیره‌ژنی ژماردوون - هه‌میشه‌ نه‌یاری نه‌ریته‌ کۆنه‌کانی کۆمه‌ل بووه‌ و رەخنە له‌ ناله‌باریی ژینی باژێره‌کان گرتوووه‌ و چەند رقیشی له‌ لاسایی مۆده‌کانی بیانی بووه‌ته‌وه‌، پەرۆشی یێ خۆتێدنی ژنان، سه‌ره‌ستی هاوسه‌ر هه‌لبژاردن، چاره‌سه‌ری کیشه‌ی روو پۆشیان بووه‌. ته‌نانه‌ت له‌ راپه‌تله‌ی چەندین گوتار و شیعردا - له‌مه‌ر کیشه‌ی روو پۆشین - تووشی باریکی ناروا بووه‌ بۆ بێکا نووسیه‌تی؛ (جه‌هل و ته‌عه‌سسوب، به‌جنیوی گه‌یانده‌ین! / ژین - ۱۹۴۳/۷/۲۲ز) (۱۱).

سلیمانیه‌لی توفیق؛ پیره‌مێرد؛ وێرای کوردیی و ناسین و نووسینی شیوه‌کانی؛ زمانه‌کانی فارسی، تورکی، عه‌ره‌بی زانیوه‌ و به‌ بێکه‌م و دووهم شیعر و په‌خشانی داناوه‌ و بلاوه‌. ئەگه‌ر له‌ مندالییه‌وه‌ پەرۆشی شیعر بووبیت و - وێرای مشتومره‌که‌ی له‌ گه‌ل مه‌لا حسینه‌ گۆجه‌ - له‌لای مه‌لای سه‌عید زه‌له‌له‌بیش دێری شیعی فارسی خۆی له‌سه‌ر کتێدا نووسی بیت، ئەوه‌ هه‌ر له‌ ئەو هه‌لانه‌دا خولیا شیعر و گۆرانی کوردیی بووه‌ و - خۆی گوتنه‌یی - که‌ شکۆلێکی بۆ غه‌زه‌له‌ نایابه‌کانی شاعیرانی کۆنی کورد، بۆ خۆی نووسیه‌ته‌وه‌ و (نالی) ی شاعیری به‌ په‌یامبه‌ری شیعی کوردیی و ئەوجا مه‌وله‌ویی ناسیوه‌.

وه‌ک شاعیر و ئەدییب، له‌ بنچینه‌بێکی کۆنه‌وه‌ هه‌لکه‌وتوووه‌، به‌لام بێر و شیوازی ده‌رپرینی خۆی له‌ نیوان کۆن و نوێدا به‌ رێبازی له‌ لایه‌که‌وه‌ سۆزناکه‌ و له‌ لایه‌کی دیه‌وه‌ قه‌وماناسی سه‌رده‌مه‌. له‌ ئایین، ئەوین، سیاسه‌ت، کۆمه‌ل دوواوه‌. له‌لای من چاکترین شاعیری سه‌رده‌مه‌ که‌ به‌ته‌وه‌یی و نیشتمانی رازاندووته‌وه‌ و له‌ کوردیی په‌تیبیدا پێشپه‌وه‌. وێراش - وه‌ک رۆژنامه‌ی هاریکاری و پێشکه‌وتنی کورد به‌لگه‌یه‌ - بێکه‌م شاعیری سیاسیه‌.

(۱۱) جیگه‌ی گوتنه‌ چەندین سه‌رچاوه‌ - به‌گۆرانی شاعیره‌وه‌ - ده‌گێته‌وه‌ که‌ پیره‌مێرد ده‌ورێکی کاریگه‌ری هه‌بووه‌ له‌ هه‌لکه‌وتنی (کۆمه‌لی زانستی ژنان - سلیمانیی؛ س ۱۹۳۰ز) دا.

له نامه نووسیندا؛ نامه‌ی ئاسایی تا نامه‌ی هونه‌ری کۆنی له دهست هاتوه. (۱۲)

له‌رووی ئەتواری تایبه‌تی و کۆمه‌لییه‌وه، به‌پیاویکی بێ فبیز و رووخۆش و خۆشه‌ویست ناسراوه. دۆستانی نزکی لیبیان نووسیه‌وه -خۆشی ددانی پیداناوه- که به‌رچاو رووناک؛ نان بده و مبیوان دۆست بووه، به‌پراده‌یی هه‌موو سالی له بۆنه‌ی «نه‌ورۆژ» دا به‌خه‌رجیی خۆی ئاهه‌نگی گه‌وره و جوانی گه‌پراوه.

له‌لایه‌کی دهبه‌وه، قه‌له‌نده‌رخانه؛ ماله‌که‌ی خۆی له‌ سلیمانیدا -خانوی نیشته‌یی و چاپخانه و رۆژنامه‌کانی- دیوه‌خانی رۆشنبیرانی کوردستان و به‌تایبه‌تی سلیمانی بووه. وێرای داوین پاکیی، ژینیه‌کی ده‌رویشانه و ساده‌ی رابواردوووه... خۆی باس ده‌کات؛ (قه‌ت عه‌ره‌قم نه‌خواردوووه‌ته‌وه... من له‌ چله‌ی هاوین له‌ ژێرخانیکدا ده‌نووم، بیست ساله‌ په‌نجه‌ره‌ی ژووهره‌که‌م نه‌کردوووه‌ته‌وه... به‌و جلانه‌ی هاوین له‌ به‌رمه‌دایه، له‌ به‌فر و سه‌رمادا ده‌گه‌ریم!).

له‌ رابێته‌ی ئەو باسانه‌شدا، نه‌وسینی خۆشی ئاشنا کردوووه و نووسیه‌سه‌تی: (له‌ بابته‌ خواردنیشه‌وه، به‌ده‌ست خۆمه‌. توانیوێشمه‌ دوو رۆژ به‌هه‌وه‌س هه‌یج نه‌خۆم! توانیومه‌ له‌ زه‌رفی هه‌موو بیست ده‌قیقه‌ی بیکه‌شدا جارێکی دی نان بخۆم. تا ئەم سالیش له‌ حه‌یاتی خۆمدا، په‌مه‌زنان نه‌خۆش بووم، هه‌رچه‌تی بووم، به‌رۆژوو بووم! خوا لێی خۆش بێ «گاندی» جارێک قیینی هه‌لسا، گوتی هه‌یج نان ناخۆم تا ده‌مرم!! من له‌ غه‌زه‌ته‌که‌مدا نووسیم: ئەویی ئەو

(۱۲) پیره‌مێرد له‌ خۆشنووسیدا شاره‌زا بووه، به‌پراده‌یه‌ک خۆی نووسیه‌یه‌تی؛ (من به‌شبه‌حالی خۆم خه‌تی فارسی ته‌علیق و شکسته‌یی و خه‌تی دیوانیی و سولس و تورکی و چیی و چیی باش ده‌نووسم و له‌ جوانیه‌که‌ی پتر، شاره‌زای قاعیده‌ و سه‌بک و شیوه‌یان هه‌م! / ژین - ۱۹۴۶/۸/۱).

جیه‌گی باسه، وێرای ئەو شاره‌زاییه‌ -چهند گوتاریکیشی به‌لگه‌ن- به‌شی خۆی شاره‌زای مۆسیقه‌ی خۆره‌لاتیی و مه‌قام و گۆتنده‌کانی کوردستان بووه. ته‌نانه‌ت له‌ ئەسته‌نبوولدا ده‌ستی داوه‌ته‌ شیعری گۆرانیی تورکی و کراویشه‌ به‌گۆرانیی. له‌ نیشتمانیشدا گه‌لێ سروودی داناوه و کراون به‌گۆرانیی، بگه‌ هه‌ندی شیعری نایایی له‌ لایه‌ن گۆرانییه‌ی و هونه‌رمه‌ندانانی وه‌ک (مه‌لا که‌ریم، محه‌مه‌د سالح دیلان و هتد) کراون به‌گۆرانیی!

راسته‌یه‌که‌ی پیره‌مێرد رۆشنبیرێکی گه‌وره و شاره‌زا بووه و له‌ مه‌یدانه‌کانیدا ده‌سته‌به‌کار بووه، به‌لام به‌ته‌نێ بیری بیری له‌ دوو بابه‌تدا ده‌ستی نه‌بووه و خۆی پێی لێ ناوه‌ که‌ نووسیه‌یه‌تی؛ (من ئەوه‌تیی هه‌م، و یستومه‌ فیری خۆندن و زانین به‌م، دوو چشتم بیری بیری نه‌زانیه‌وه: بیکه‌کیان دکۆتویی و ته‌بابه‌ت، ئەوی دیان ریازیی و هه‌نده‌سه‌! / ژین - ۱۹۴۸/۸/۱۹).

نایه‌ویت، من بۆی ده‌خۆم، ئازایه‌ با نه‌داته‌وه سه‌ر خواردنی من! ئاخیری ئەو هاته‌وه‌ سلاوم! / ژین - ۱۹۴۸/۹/۲).

له‌ ژینی خۆیدا -له‌ لایه‌تیه‌شدا سوارچاک بووه- هه‌بێدی نه‌خۆشیی گرانێ تووش بووه. بۆ وینه‌ له‌ سالی ۱۹۴۴.ز. دا، له‌ سلیمانیدا و بێ به‌نج کردن، عه‌مه‌لیاتی «شیره‌نجه‌» ی کردوه، به‌لام هۆی کۆچی مالتاواپی، درێژه‌کێشانی نه‌خۆشی شه‌کره‌.

ده‌توانم بلێم له‌ رووی مێردایه‌تیی و باوکیه‌تیه‌وه، نه‌رم نه‌بووه... چونکه‌ له‌ لایه‌که‌وه‌ له‌ بیکه‌م چوونیدا بۆ ئەسته‌نبوول و تا گه‌رانه‌وه‌ی له‌ ۱۹۲۵.ز. دا، له‌ (کابان و دوو کیژ) ی سلیمانیی نه‌پرسیوه‌ته‌وه، به‌پراده‌یی -دوای بیکه‌م جه‌نگی گیتی، مسته‌فا سایه‌یی خوشکه‌زای تیکۆشاوه و به‌هۆی در. عه‌بدوالله جه‌وده‌تی رۆژنامه‌قانه‌وه‌ دۆزیوه‌تیه‌وه و نامه‌ی له‌ گه‌ل گۆرپه‌ته‌وه - کیژیه‌کی شووی کردوووه، مندالی بووه و هه‌ردووش مردوون و ئاگاداری نه‌بووه. هه‌روه‌ها کاتێ هاته‌وه‌ سلیمانیی و کابانی بیکه‌می و «ره‌حمه‌» ی کیژی مابوون، کابانه‌ تورکه‌که‌ و دوو کوره‌که‌ی نه‌هه‌تانه‌وه‌ و تا کۆچی مالتاواپیشی له‌ ۱۹۲۶.ز. - ۱۹۳۸.ز. دا دووجار دیدهبی تورکیا و ئەوانی کردبوو، دوو کوره‌که‌یشی له‌ ئەو کابانه‌ی (نه‌ژاد، ویداد) له‌ سالی ۱۹۳۳.ز. ۱۹۳۹.ز. دا هاتوونه‌ته‌ سلیمانی و ماوه‌یه‌ک میوانی بوون (۱۳).

(۱۳) به‌پێی دوا هه‌والتی که‌ من پێم زانیوه؛ (نه‌ژاد) ی کوره‌ گه‌وره‌ی کاربه‌ده‌سته‌تیی ناسراوی تورکیا و تورکخواری لێ ده‌رچوووه و نه‌وه‌ی هه‌یه‌ که‌ بیکه‌کیان (ئورگن ساو) ی کۆنه‌ بالوێزی تورکیا له‌ چهند ولاتی بێگانه‌دا و ئیسته‌ ربه‌ری گشتیی ده‌زگه‌یه‌کی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی تورکیا و نووسه‌ریکی ناسراویشه‌. براهینیکشی ئەندامه‌تیی به‌رز (پارتی گه‌لی تورکیا). به‌لام (ویداد) ی کوره‌ بچکۆله‌ی پیره‌مێرد -مردوو- پارتیزه‌ر بووه و په‌هه‌ن ژیاوه و گه‌لێ ته‌وازی به‌ بابی چوووه.

له‌ لایه‌کی دهبه‌وه، له‌ کابانه‌ کورده‌که‌ی خزمی خۆی، ته‌نیا (ره‌حمه‌) ی مابوو که‌ دوا خۆی چاپخانه و رۆژنامه‌که‌ی به‌میرات وه‌رگرت و نامه‌ی ره‌سمیی (وه‌زاره‌تی نێوخۆی عیراق - به‌رپه‌به‌رایه‌تی گشتیی پڕوپاگه‌نده‌ - ۳۳۱۹، ۲۰/۸/۱۹۵۰) مۆله‌تی پێ داوه؛ (چاپخانه و رۆژنامه‌ی به‌میراتی بکه‌ون و تۆمار بکرتن به‌مه‌رجێ پارتیزه‌ر نووری ئەمین مه‌حموود ربه‌ری به‌رپرسی رۆژنامه‌که‌ بێت!). شایانی باسه، دوا مردنی پیره‌مێرد؛ سه‌ره‌تا جه‌میل سایه‌ب و دوا مردنی ئەویش (گۆران) ربه‌ری نووسینی رۆژنامه‌که‌ بوون! جیه‌گی گوتنه‌ (ژین) به‌ (۴۵۴) ژماره‌که‌ی (ژیان) وه‌ که‌ له‌ ریزی ژماره‌کانیدا بوو، تا ۱۹۵۰/۶/۱۵ -چوار رۆژ به‌ر له‌ مردنی پیره‌مێرد- گه‌بیه‌سته‌ (ژماره‌: ۱۰۵۰)، واته‌ هه‌ر (ژین) خۆی، له‌ نیوان ۱۹۳۹.ز. - ۱۹۵۰.ز. دا (۹۹۶) ژماره‌ی لێ ده‌رچوو که‌ پیره‌مێرد خۆی خاوند و سه‌رنووسه‌ری بوو!

حاجبی توفیق بەگ؛ پیرەمێرد، بەراستی هۆشمەندیکی نەتەو پەرە، زانستخواز، پیاوچاکیکی کۆمەڵیی، ناشتی و پیشکەوتنخوازی کورد بوو.

ئەوی کە (لاوانی زانستی) بەرۆڵەکانی خۆی و کورەکانی بەچاوی چەپیی و ئەمین زەکی مێژوونووسی بەچاوی راستی دەزانی، خۆشی لە توانا و چاکە و یادگاری پر شکۆی خۆی دلتیابوو، بۆیە ئەگەر خۆی بە (ژۆرژ بێرنادشو G. Bernardshaw) ی دانای ئینگلیز نەژماردبیت، خۆی لە ئەو بەکەمتر نەزانیوه، بەلام لەلای مێژوو، بۆگەلی کورد لە ئەو کەسە گەورەترە.

راستیەیکە یشی ژینی نیو سەدەیی بیستەمی گەلی کورد، سێ رۆڵی هەلکەوتوی سلیمانی بەخۆوە دینووه؛ (شیخ مەحمودی شۆرشگێر، ئەمین زەکی مێژوونووس، پیرەمێردی قەڵەمی ئەژنۆی شیعەر و ئەدەبیات و پرپەری پشستی رۆژنامەنووسی کوردیی!)

ناشتنی پر شکۆ و پاسینی چەلی ماتەمی و سەرقاتیی دەیان نووسەر و شاعیر و رۆژنامەخان بەهۆش و بیر و یادگاریهوه، هەر و هەر ئیوانی شەقام و قوتابخانە و خەستەخانە و کتیبخانە و بازار - لە سلیمانییدا - بەنیویهوه، هەر و هەر دوا ئارامگە بە «گردی یارە»، ئەمانە هەمووی شایەتی بۆ پایە بەرزیی دەدن!

گۆرانی شاعیر لە چەلیدا جوان و راستیی لێ گوتووه: (گردی یارە، بۆچ شانازی نەکات؟ ئیستە بووه بە مەیدانی پەیکەری دوو رەمزی پالەوانی نەتەو کەمان. رەمزی بێکەم هی پالەوانی دەست و شمشیرە کە لە گۆرە پاکەکی مامە یارەدا دەژی. رەمزی دووهم؛ ماموستا پیرەمێرد! پیرەمێرد؛ لەشە فەر توتەکی تۆ، گردی یارە پێ خستە فەر، فەر پێک کە مایە شانازییه، تەنانەت بۆ ئەو بیرەش کە گۆری «مامە یارە» نمونەیهتی، چونکە تۆ نوێنەری بابەتیکی بەرزتری لە هیزی چەک، هی هیزی قەڵەمی!).

دانراو - وەرگێردراو و چاپکراوەکانی:

وێرانی ئەو رۆژنامەکانی چەندین جزم کتیبی هەمەجۆری لێ پێک دیت، هەتا خۆی بەدرەختی ژبانەوه بوو، ئەم یادگارنەوی کردووه:

۱- مەم و زین - چاپخانەیی ژبان، سلیمانی؛ س ۱۹۳۴ز.

[داستان بەشێوی پێهەس - دراما].

۲- دوانزە سوارە مەریوان - چاپخانەیی ژبان، سلیمانی؛ س ۱۹۳۵ز.

[داستان بەشێوی پێهەس - دراما].

۳- دیوانی مەولەوی - ۱، چاپخانەیی ژبان، سلیمانی؛ س ۱۹۳۵ز.

[بۆشێوی سلیمانی].

۴- مەناقیبی کاک ئەحمەد / ریسالە عەزیزیه؛ دانانی خواجە عەزیزی وەسمان ئاغا، چاپخانەیی ژبان، سلیمانی؛ س ۱۹۳۹ز.

۵- کەمانجەژەن - چاپخانەیی ژبان، سلیمانی، س ۱۹۴۰ز.

«رۆمانیکی ئەلمانی - وەرگێران لە تورکییهوه».

۶- پێهەسی تەمسیلی راستیی لە ولاتی خۆماندا، چاپخانەیی ژبان، سلیمانی؛ س ۱۹۴۲ز.

۷- گالته وگەپ - چاپخانەیی ژبان؛ سلیمانی، س ۱۹۴۷ز. [نووسراوی خۆی].

□ ⊖ توفیق مەعرووف مەمەد (*)

(توفیق وەهبی / رۆشنبیر - زمانشوناس: س ۱۸۹۲ز. سلیمانی —

۱۵/۱/۱۹۸۴ز. لۆندون - سلیمانی!)

دایکی عاسیمە رەسوول مەستی ئەفەندی ئایناسە. هەر لە باژیری سلیمانییدا چوو تە بەر حوجرە مەلایان، ئەوجا (ق.ر.س. سلیمانی) و دوايي (ق. ئا.س. بەغداد) کە بەییکەمی پۆلەکی دەرچوو و بوو بە ئەفسەر - مولایمی دووهم. هەر ئەو سالی جوی کراوەتەوه بۆ خۆپندن لە (م.ح. ئەستەنبول / فیرگی جەنگاوری) و کاتی گەییشتووتە جیگەیی باس کراو، پۆلی بێکەم هەلەشاو تەوه و ناردوویانە بۆ نیو لەشکر و تا س ۱۹۱۱ز ماو تەوه. لە ئەم هەلەدا (بزوتنەوهی ئەرنائوود - ئەلبان) رووی داوه و تیکەلی چالاکیی شەری لەشکری عوسمانیی بووه. لە پاییزی ئەو سالی دا - دواي کپکردنی بزوتنەوه کە - هاتووتەوه و سەرلەنوێ چوو تەوه

(*) سەرچاوه و تەماشاکراو:

۱- ۱۰۰/۴/۲

۲- ۱۱۳/۱۷/۲

۳- چەند بەلگە نامە بێکی رەسمیی بەر دەستم (فۆتوکۆپی کراو لە دۆستی خۆیهوه - پارێزگای سلیمانی ۱۹۸۵ز).

۴- رۆژنامە و گۆقارە کوردیی و عەرەبییهکان، هەر و هەر (مجلة الكلية العسكرية - عدد خاص، ۱۹۷۰/۱/۶. بەغداد).

فیرگهی نیوبرا، به لام له بهر روودانی (جهنگی بالکان) و داخستنی فیرگه که، چووته ریزی لهشکری خۆزه لاتهوه و تیکه له جهنگ بووه! دواى ئاگریری (ج.ک)، بانگ کراوه تهوه بو بشداربوون له خولی ههمان فیرگه دا. تهواوی کردوه، نهوجا دواى هاتووه تهوه بو کوردستانی باشوور!^(۱)

ئه دموندس C.J.Edmonds لیبی گوتوه؛ دواى - بیکه شۆرشى کورد؛ ۱۹۱۹/۵/۲۱ ز - به پلهی راتید روکنه وه هاتووه تهوه بو سلیمانیی و ئه ویش دایه زانده وه به جیگرى ئه فسهرى سیاسیی بریتانیایی له رانیه دا!

سه چاوهی دی ده لیت: له ههمان سالدا به پلهی موقه دده میه وه - کاتج که بریتانیاییه کانی لهشکری لیقی له سلیمانییدا پیک هیناوه - دامه زراوه به فه رمانده ی لهشکری لیقی.

رۆژنامه ی (پیشکهن - سلیمانیی؛ س ۱۹۲۰ ز) راده گه یینیت که به ههمان پله وه ئه ندامی ئه نجومه نی باژیری سلیمانیی بووه و له ۱۹۲۰/۷/۷ ز دا سلیمانیی به جی هیشتووه و چووته به غداد و تیکه له سوپای عیراقی عه رب بووه!

له ۱۹۲۲/۹/۲۵ ز دا - له گه ل چند هاوه لیکى خوی - هاتوونه ته وه سلیمانیی و پالیان داوه له (۲، س.ح. کوردستان) وه به پله ی ره ئیسی بیکه مه وه، یا وه ری (مه لیک مه حمود) بووه، به لام وئ ده چیت ماوه بیکى کورت مابیته وه، بو بیکه گه راوه ته وه به غداد!

خوی ده گپرتیه وه؛ له دامه زرتنه بیکه مه کانی سوپای عیراقی عه ربه: (۱۹۲۱/۱/۶ ز). ههروه ها ماموستای فیرگه ی مه شقی سه ربازیی - دارولته دریبولعه سه که ری - بووه که له مانگی ۱۹۲۵/۸ ز دا پله ی به رزبووه ته وه بو موقه دده میی و سالی ۱۹۲۵ ز.ش بو عه قیدی!

سه چاوه ی باوه رپیکراو راده گه یینیت له نیوان ۱۹۲۵/۷/۱۶ ز - ۱۹۳۰/۵/۵ ز دا دووه م فه رمانده ی فیرگه ی پاشایه تی سوپای عیراقی عه رب بووه. له ۱۹۳۰/۴/۲۸ ز.شدا دامه زراوه به موته سه رپی سلیمانیی و له ۸/۲۱ ی ئه و ساله شدا له کارخراوه و بانگ کراوه ته وه بو به غداد و - ده لیتن - ده ست به سه ر بووه!

له ۱۹۳۱/۵/۵ ز دا - له گه ل کومه له ی که سی عیراقی و بیانیی به تاوانی پیلان کردن له ئاسایشی ده ولته، گیراوه و دواى ئازاد کراوه و نیشته جی لوبان بو، که تا سالی ۱۹۳۳ ز،

(۱) مخابن چه ندم کرد، سه چاوه ی بیکه ده ستگیر نه بو، ساله کانی خویندن و پیکه ییشتنی راست بنوییت!

تییدا ژیاوه!^(۲) چند جاریک رتیه ری گشتی زهوی پیوان، کار بووه. ههروه ها له ۱۹۴۴/۵/۳ - ۱۹۴۶/۱/۳۰، ۱۹۴۷/۳/۲۹ - ۱۹۴۸/۱/۲۳، ۳/۵ -

۱۹۵۰/۱۰/۱۵ ز دا وه زیری ئابووری، مه عاریف، کاروباری کومه له ی بووه. له ۱۹۴۳/۱۱/۹ - ۱۹۴۴/۵/۳۱، ۳/۱ - ۱۹۵۷/۷/۲۰ ز به دواوه له پارله ماندا ئه ندام بووه. له ۱۹۵۷/۱۱/۳۱ ز به دواوه - به فه رمانی پاشای عیراقی عه رب - به پیریکی ئه نجومه نی پیران ناسراوه. له ۱۹۵۸/۷/۱۱ ز دا - به بیانوی نه خو شیه وه - چوو بو باژیری لوندون و ئید تا مردن تییدا ژیاوه و ته رمه که ییشی له ۱۹۸۴/۵/۱۰ به دده ستووریکی ره سمیی و میلییه وه ئه سپارده ی خاکی چیای (پیره مه گروون) ی نزیک سلیمانیی کراوه!

توفیق وه هبیی له رووی رۆشنیرییه وه، له نیو کورد و بیانه کاندان به زاناییکی (ئه نترپۆلۆژیای رۆشنیری کومه له ی) ناسراوه و کورد به زمانشوناسیکی گه وه ری ئه م سه ده یی خوی ده زانیت و هینده ی ریزی ئه م لایینه ی ده گریت، کرده وه سیاسییه کانی زور سه رنجی راناکیشیت.

چالاکیی رۆشنیرانه ی زوره؛ سالی ۱۹۵۶ ز ئه ندامی ریزداری (ی.س.ک. به غداد) و سالی ۱۹۵۸ ز سه رۆکی (کومه له ی دانان و وه رگی ران و بلاو کورده وه ی عیراقی / به غداد) و سه رنوسه ری گوشاری عه ربیی (ئه لکیتاب / الکتاب) ی به غدادیی و سالی ۱۹۷۰ ز ئه ندامی ریزداری کۆری زانیاری کورد بووه.

له رۆژنامه نووسی کوریدی، (پیشکهن - سلیمانیی: س ۱۹۲۰ ز)، (دیاری کوردستان - س ۱۹۲۵ ز)، (دهنگی گیتی تازه - س ۱۹۴۳ - ۱۹۴۵ ز)، (گه لا ویش)، (په یام) (پیشکهن - ئه لته قه ددوم / التقدوم؛ س ۱۹۵۸ ز) به گوتار و سه ره رشتیی و ئامۆزگارییه وه به شدار بووه، به لام له (دهنگی گیتی تازه) دا خوی دامه زرتن و - بی نووسینی نیوی - سه ره رشت و سه رنوسه ر بووه. ههروه ها له گوشاره کانی (کۆری زانیاری کورد)، (په روه رده و زانست) دا گوتاریشی بلاوه. وپرای ئه وانه ش له گوشاری زانستی شویته وه ره دیرینه کانی

(۲) به لیکدانه وه ی کرد و کوششه کانی - له گه ل ئاسووره کان بو ده ستگیرکردنی گۆیا چه شنه خودمختارییه که له چوارچێوه ی مه مله که تی عیراقد - هه رگیز که لکی بزاقی رستگاربخواری گه لی کوردستانی باشووری نه گرتوه، به تاییه تی که بنجینه که ی ئه وه بو بییت؛ داگیرکاری مه مله که تی عیراقی عه رب به سه ر کوردستاندا هه ر فه رمانه وه بییت! راستییش جه خت ده کات که داگیرکه ره کان هه تا ئه و (چاره سه ره بی که لکه یشیان په سه ند نه کردوه!). بو تیکه ییشتنی هیندئ باسی ئه و جموجولئه! بنۆره؛ (۱۱۳/۱۷/۲؛ ج ۳).

- ۴- هیندئ لئ کۆلینیهوی گرنگی دی له گۆفاری کوردیی و عه ره بیددا: (۳)
- ۴/۱- ئەز خولامی چاوی دهکۆلیم - لاوکی قه یغان (دهنگی گیتیی تازه - شوبات ۱۹۴۴ز).
- ۲/۴- بنجوبناوانی زمانی کوردیی له توپکله گویژیکدا. (گه لاویژ - س ۱۹۴۳ز/ ۳، ۴، ۵، ۶، ۷).
- ۳/۴- گۆه ند (پیشکه وتن - التقدّم؛ نیسان ۱۹۵۸ز).
- ۴/۴- ئەسلی تپه قالبی «ئه» ی شیوهی سلیمانیی (گۆفاری کۆری زانیاری کورد - س ۱۹۷۳ز).
- ۵/۴- ملاحظات عن تكون سهل السليمانية؛ (سومر - س ۱۹۵۷).
- ۶/۴- قلعة كيانية في شمال السليمانية؛ (الكتاب - س ۱۹۶۸).
- ۷/۴- أصل تسمية شهبزور؛ (سومر - س ۱۹۶۱).
- ۸/۴- اصل الاكراد ولغتهم؛ (مجلة المجمع العلمي الكردي - س ۱۹۷۴).

⊖ جهمال حاجیی توفیق (*).

(جهمال نه به ز/ زمانشوناس و لئ کۆلی میترووی سیاسیی:

۱۹۳۳/۲/۱ سلیمانی)

دایکی فاتیمه ی حاجیی مهلا فه تاحه. له س ۱۹۳۹ز. دا چوه ته بهر (ق. س. سلیمانی). له نیوان ۱۹۴۵ز - ۱۹۵۰ز. دا خوتندنی نیوه ندیی و ناماده یشی بریوه. له ۱۹۵۵ز. دا، له زانکۆی به غداددا، خوتندنی کۆلیجی فیزیا و بیرکاری و پهروه دهی ته واو کردوه، له ئه وه لانه دا له فیرگه کانی زماندا پتر خۆی فیتری ئینگلیزی و فره نسیی کردوه، و تراش عه ره بیی و

(۳) و تراش ئه وانه - له لای نه وهی خۆی - گه لئ ده ستنوسی فره هنگ و باسی میترووی کورد، زمانی ناو تپستایی، ده ستووری زمانی کوردیی و هتد... به بئ چاپکردن ماونه ته وه. هه روه ها گو تاره

جۆره جۆره کانی له رۆژنامه و گۆفاره کاند کۆنه کراونه ته وه. کۆره کانی که مته رخنه!

(*) ۱ - ۸۸/۱.

۲ - ۱۴۵/۴۹/۲. [نووسینی خۆی].

و تراش زمانی کوردیی و ناسینی شیوه کانی، عه ره بیی، فره نسیی نوئ، تورکی، ئینگلیزی، فره نسیی، ئەلمانی زانیوه، هه روه ها خه ریکی ناسین و شاره زابوونی ده ستوره کانی زمانه هیندو ئیرانییه کان؛ سانسه کریتی، ناقتیستایی، فره نسیی کۆن، فره نسیی نیو نیجی - فه هله وی، ئەفگانی، بلووژی و هیندئ زمانی دی بو وه!

له رووی ژینی کۆمه لیه وه، ژنی هینا وه و دوو کۆری؛ پزیشک سزا و سروش لۆندۆن نشین و تیکه لیی کاروانی رۆشنییری کوردیی نین!

چاپکراوی؛ کوردیی، عه ره بیی، ئینگلیزی

۱- کوردی

۱/۱- ده ستووری زمانی کوردیی - به غداد؛ س ۱۹۲۸ز.

۲/۱- خوتنده واری بی باو - به غداد؛ س ۱۹۳۳ز.

۳/۱- قسنیتک له کوردستاندا - به غداد؛ س ۱۹۴۶ز. (دانانی: س. ج. ئەدمۆندس، وه رگێرانی: ت. وهه بی).

۴/۱- فره هنگی کوردیی - ئینگلیزی، چ، لۆندۆن؛ س ۱۹۶۶ز. چ ۲. لۆندۆن؛ س ۱۹۷۱ز. (به هاریکاری س. ج. ئەدمۆنس).

۲- عه ره بی

۱/۲- رجعية المانية وعبادة القوة - بغداد؛ س ۱۹۴۲.

۲/۲- التون کوپرو - الجسر الذهب - بغداد؛ س ۱۹۴۶.

۳/۲- القصد والاستطراد في اصول معنى الیحمور - بغداد؛ س ۱۹۵۰.

۴/۲- قواعد اللغة الكردية - ج ۱، بیروت؛ س ۱۹۵۶.

۵/۲- قواعد اللغة الكردية - ج ۲، بیروت؛ س ۱۹۵۶.

۶/۲- ابعاد معنى الیحمور عن اسم الملك بهرام گور - بغداد؛ س ۱۹۵۷.

۷/۲- سفرة من دریند بازبان الی مله ی طاسلوچه - بغداد؛ س ۱۹۵۸.

۸/۲- حول مقال مسؤولية الادیب الكردي - بغداد؛ س ۱۹۷۳.

۳- ئینگلیزی

فارسی و تورکی ده زانیت و پیمان دهنوسیت.

دوای برینی زانکو، له سه ره تای س ۱۹۶۳ ز. دا رووی کردووه ته ولاتی ئەلمانییا بۆ خوتندن له زانکۆکانی (میونخ، فورتسبورگ، هامبورگ) دا و له زانستهکانی ئیسلامیی - ئیرانی، ههروهها پهروهده، زمان، سیاسهت، قانون، فهلسه فهدا چهند باوه پنامه بیکی بالا (دکتۆرای وهگر توه).

له رۆژنامه و گوڤارهکانی نیشتماندا - به کوردیی و عه ره بیی - دهیان گوتاری زانستی، زمانهوانی، لۆکۆلینی سیاسی، کۆمه لایی به ئیمزاکانی (جهمال نه به ز. ج. ا. کلۆل. سامید کوردستانی / صامد کوردستانی) یه وه بلاو کردووه توه. پیزکردنی هه موویان بۆ ئیره زۆره! ههروهها له گه لێ ولاتی ئەوروپادا دهیان کۆر و سیمیناری زانستی و ئەدهبی و سیاسی گرتوه یان تییاندا به شدار بووه.

جهمال نه به ز، نه توه پهروه ریکی راست، زانایکی گه وهی کورده، له ژینی خویدا، هه ره له تافی لاییه تیه وه هه ره له به ره ی نه توه پهروه رانی ئازادخوازی کورد و کوردستاندا بووه و تا ئەورۆ ژین و گوزهرانی خۆی بۆ ئەو مه به سته داناوه، بۆ پیکا هیشتا په به نه و له ئەلمانیادت دهژی!

به ره مه چاپکراوه کانی له نیشتمانی و هه نده راندا.

۱- کوردیی

۱/۱- پالتۆ - هه ولیر، س ۱۹۵۷ ز. (چیرۆک).

۲/۱- لالۆکه ریم - هه ولیر؛ س ۱۹۵۶ ز. (چیرۆک).

۳/۱- هه ندیک زاراه ی زانستی - سلیمانی؛ س ۱۹۵۶ ز.

۴/۱- خوتنده واری کوردیی - به غداد؛ س ۱۹۵۷ ز.

۵/۱- نووسینی کوردیی به تیبی لاتینی - به غداد؛ س ۱۹۵۷ ز.

۶/۱- وه رگێران هونه ره - سلیمانی؛ س ۱۹۵۸ ز.

۷/۱- سه ره تا میکانیک و خۆماله کانی ماده - به غداد؛ س ۱۹۶۰ ز.

۸/۱- کوردا په تیبی - به غداد؛ س ۱۹۶۰ ز.

۹/۱- موحازه رهییک ده رباره ی وتنه وه ی زمانه کوردیی - هه ولیر؛ س ۱۹۶۰ ز. (دانانی شه کپیر. وه رگێرانی له ئینگلیزییه وه).

۱۰/۱- گه رداوه که - به غداد؛ س ۱۹۶۵ ز.

۱۱/۱- به رکوتیکی خه رمانی کوردناسیی له ئەوروپا - به غداد؛ ۱۹۷۴ ز.

۱۲/۱- زمانه ی بیکگرتوی کوردیی - ئەلمانییا؛ س ۱۹۷۴ ز.

۱۳/۱- گوڤاری نیشتمانی «ته مووزی ۱۹۴۳ ز- مایس ۱۹۴۴ ز» سوید ۱۹۸۵ ز.

۲- به عه ره بیی

۱/۲- کفاح الاکراد - بیروت؛ س ۱۹۵۶.

۲/۲- الامیر الکردی میر محمد الرواندزی - هه ولیر؛ س ۱۹۹۲. (ئه سله که ئەلمانییه و وه رگێردراوه).

✪ ⊕ ⊞ حسین عه بدولفه تاج ئەحمه د*

(حسین نازم/ رۆشنیر، رۆژنامه فان: ۱۸۷۲ ز. سلیمانی —

۱۹۳۲/۵/۶/۵ ز. سلیمانی.)

بابی - ته رزی باشیی - به رگدروو بووه. دایکی عادیله ی نیو بووه... خوتندی (ق. س) و

(ق. ر) له سلیمانییدا ده سگیر بووه. به لگه نامه په سمیه کانی سه رده می فه رمانه وایی

عوسمانیی، به ئەم جوړه کار و فره مانه کانی ئاشنا ده کهن: له ۱۱/۱ -

۱۴/۳/۱۳۰۸/ر/۱۸۹۲ ز به ۲۲۵ غرش نووسه ری دادگه ی بیدائه ی سلیمانی و له ۳/۱ -

مانگی حوزه رانی / ۱۳۰۹/ر/۱۸۹۳ ز، نووسه ری دووه می دادگه ی سلیمانی و ماوه بیکی

ده مه کییش، هه ره له ئەو ساله دا نووسه ری باجی ده بییک - ئەشار- ی ناحیه ی سورداش بووه! له

۷/۳۱ - ۱۵/۸/۱۳۱۰/ر/۱۸۹۴ ز. جیگری نووسه ری ته حریراتی قه زای بازبان -

چه مچه مال- بووه. له ۱۲/۱/۱۳۱۰/ر/۱۸۹۴ ز - ۳/۴/۱۳۱۱/ر/۱۸۹۵ ز، باجگر -

(*) سه رچاوه و ته ماشاکراو:

۱- به لگه نامه ی په سمیی تورکی.

۲- به لگه نامه ی په سمیی عێراقیی.

۳- ۲۵/۱.

۴- ۳۶/۱.

۵- ۳۷/۱.

۶- گوتویژ له گه ل: ئەحمه د خواجه، جه میل رۆژه یانی، سامی حسین نازم، سه بریه حسین نازم، شوکور مسته فا.

۷- رۆژنامه کان: بانگی کوردستان. ئومیدی ئیستیقلال، بانگی کوردستان، ژبان، ژبانوه، رۆژی کوردستان.

ته‌حسیلدار-ی دادگهی بیدائهی قه‌زای سلیمانیی بووه! ه ۱۳۱۱/۶/۱۴/۱۸۹۵ز - ۱۳۱۲/۷/۶/۱۸۹۶ز - ۱۳۱۳/۴/۱/۱۸۹۷ز، یاریده‌ری پرسیارکه‌ر -موسسته‌نتق-ی ههمان دادگه و له ۱۳۱۳/۴/۸/۱۸۹۷ز - ۱۳۱۴/۷/۱۵/۱۸۹۸ز، نووسه‌ری بیته‌می دادگهی مه‌عموره‌ی ه‌مه‌یدییه -پشده‌ر- بووه! له ۱۳۱۴/۸/۹/۱۸۹۸ز - ۱۳۲۱/۳/۱۰/۱۹۰۵ز، نووسه‌ری بیته‌می دادگهی بیدائهی شارباژێڕ بووه. له ۱۳۲۱/۴/۱/۱۹۰۵ز - ۱۳۲۶/۳/۱۸/۱۹۱۰ز، نووسه‌ری بیته‌می دادگهی بیدائهی مه‌عموره‌ی ه‌مه‌یدییه و له ۱۳۲۶/۷/۱۱/۱۹۱۰ز - ۱۳۲۷/۳/۱۴/۱۹۱۱ز، ریتیه‌ری ناحیه‌ی قه‌لاسیوکه بووه و ۵۰۰ غرشی وه‌رگرتووه. له ۱۳۲۷/۱۰/۲۱/۱۹۱۱ز - ۱۳۲۸/۳/۲۹/۱۹۱۲ز نووسه‌ری ته‌حریری قه‌زای گولعه‌نهر -خورمال- بووه، له ۱۳۲۸/۳/۲۹/۱۹۱۲ز نووسه‌ری بیته‌می ۱۳۲۸/۳/۲۹/۱۹۱۲ز ریتیه‌ری ناحیه‌ی قزلجه بووه. له ۱۳۲۸/۳/۲۹/۱۹۱۲ز نووسه‌ری بیته‌می ۱۳۳۰/۳/۱۰/۱۹۱۴ز ریتیه‌ری ناحیه‌ی خورمال و له ۱۳۳۰/۳/۱۰/۱۹۱۴ز نووسه‌ری بیته‌می ۱۳۳۲/۵/۸/۱۹۱۶ز ریتیه‌ری ناحیه‌ی ماوه‌ت بووه که له ئەو دوا ماوه باس کراوه که دیسان فرمانی جیگری قائیمقامی مه‌عموره‌ی ه‌مه‌یدییه‌ی شیشی دیتووه. له ۱۳۳۴/۴/۹/۱۹۱۸ز، ریتیه‌ری ناحیه‌ی پینجوجین و له ۱۳۳۴/۴/۹/۱۹۱۸ز نووسه‌ری بیته‌می ۱۳۳۴/۴/۹/۱۹۱۸ز غرش قائیمقامی قه‌زای بازبان بوو که له هۆی هه‌لکه‌وتنی داگیرکاری بریتانیاوه - وه‌ک به‌لگه‌نامه‌که نووسیبویه‌تی - له کار و فرمان که‌وتووه!^(۱)

له ئەو میژوووه‌ی تا بیته‌می شۆرشی ه‌مه‌یدییه‌ی زاده له ۱۹۱۹/۵/۲۱ز دا ئەوجا په‌که‌وتتی

(۱) به‌مه‌به‌ستی پرۆژه‌ی نووسینم -میژوووی رۆژنامه‌نووسیی کوردیی- له پاییزی ۱۹۸۳ز دا سێ به‌لگه‌نامه‌ی ره‌سمیی نیوبراوم له مامۆستام، سامیی کوری وه‌رگرت! له ئەو ماوه‌یه‌دا تا کوتایی هه‌شتاکان -بئ پشتیوانیی به‌لگه‌نامه- چهند نووسه‌ری به‌هه‌له‌ی زه‌قه‌وه یان که‌موکورتیی زۆروه‌ لییان ده‌نووسیی و من ده‌نگم نه‌ده‌کرد، چونکه بریارم دا‌بووه‌لگه‌نامه‌ی ره‌سمیی پتری ده‌ستگیر بکه‌م که ئەمه‌شم له ۲۳-۲۵/۱۱/۱۹۸۹ز دا، له (دۆسییه‌کانی به‌ریتیه‌به‌رایه‌تیی گشتیی خانه‌نشینه‌کانی عێراق - به‌غداد) دا جیبه‌جی کرد و له‌نیوه‌ه‌زاران دۆسییه‌دا دۆزیه‌وه و فۆتوکۆپییم کرد. مامۆستا سامیی کوری زوو زوو رووی بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی باسی لێ ده‌نام و ناچار له (گۆقاری نغار - س، ۱، ژ، ۲، هاوین ۱۹۹۸ز) دا بلاوم کرده‌وه. مخابن گۆقاره‌که، نووسینه‌که‌م -به‌به‌لگه‌وه‌ خوتنده‌وه‌ییکی راستی رۆژنامه‌وان حسین نازم-ی به‌جۆرتیکی ئەوتۆ شیتلاوه، خۆمیش به‌گران باس و په‌راویزه‌کانم بۆ ده‌دۆزرتیه‌وه. ئەم باسه کورتیه‌کی ئەو بلا‌و‌کراوه‌یه!

فرمانه‌وه‌ی حوکمدارییه‌که، کار و فرمانی ناسراو نییه، به‌لام زێوه‌ری یاداشت‌نووس -شاعیر- و ئەحمده‌ خواجهی هاو‌پۆژگاره‌کان جه‌خت ده‌که‌ن که (حسین نازم) هاریکار و لایینگری ه‌مه‌یدییه‌ی زاده مه‌حمود و مال تالان و ناواره‌ کراو بووه!^(۲)، ته‌نانه‌ت ده‌بیته‌ن پراو‌پۆژکاری ه‌مه‌یدییه‌ی زاده بووه!

له بیته‌می سه‌رده‌می داگیرکاری بریتانیا - سلیمانییدا، نیوی حسین نازم له ۱۳۲۱/۱/۴ز دا له ریزی خۆ پالێوه‌کاندا بووه بۆ ده‌ستگیرکردنی فرمانی سه‌رۆکی به‌له‌دییه و دووهم ده‌نگی زۆری به‌رکه‌وتووه، به‌لام هه‌ر سه‌رنه‌که‌وتووه، جارێکی دی له شویاتی هه‌مان سالدا، نیوی وه‌ک ریتیه‌ری ناحیه‌ی مه‌رگه و له بریی جه‌مال عیرفان، ده‌رکه‌وتووه!

له دووهم و سێهه‌م حوکومه‌تی کوردستان؛ ئەیلوول ۱۹۲۲ز - حوزه‌یران ۱۹۲۳ز دا نیوی له ده‌زگا‌کاندا و به‌کار و فرمانیه‌که‌وه ده‌رنه‌که‌وتووه، به‌لام له ۱۳۳۹/۱/۱۰/۱۹۲۴ز دا نیوی به (ریتیه‌ری چاپخانه و سه‌رنووسه‌ری)ی رۆژنامه‌ی (ئومید ئیستیقلال) ده‌رکه‌وتووه و دوا‌ی سێ ژماره‌یشی له ۱۳۳۹/۲/۲۱/۱۹۲۴ز دا نیوی له‌سه‌ر رۆژنامه‌که هه‌لگیراوه و (هه‌والی لێ بووردن)ی له پیشه‌که‌ی، بلا‌و‌کراوه‌ته‌وه!

دوا‌ی بۆردومانکردنی سلیمانیی و داگیربوونی سلیمانیی له لایین بریتانیا و عێراقی هه‌ره‌به‌وه له ۱۹۲۴ز دا، دیاره حسین نازم، سلیمانیی چۆل کردووه و -وه‌ک سامیی کوری بۆ منی گێراوه‌ته‌وه- به‌هۆی خزانیه‌وه له (شارباژێڕ)دا، به کوردستانی خۆره‌ه‌لا‌تدا رووی کردووه‌ته‌ تورکیا^(۳).

به‌لگه‌نامه‌ی ره‌سمیی تورکیی ده‌گێرتیه‌وه که؛ چووه‌ته‌ سه‌ر کار و فرمانی ده‌وله‌ته‌وه و له ۱۹۲۵/۳/۷ز - ۱۹۲۶/۶/۲ز، به سێ هه‌زار غرش (قائیمقامی قه‌زای شه‌مدینان)ی نیوچه‌ی هه‌کاریی بووه و له ئەو دوا میژوووه‌شه‌وه له (فرمان خراوه/ ده‌رکراوه) تا له

(۲) زێوه‌ری شاعیر -خواهن‌دی یاداشتی رۆژانی ده‌ربه‌ده‌ری- یادای رۆژانی دوا‌ی به‌دیل کردنی ه‌مه‌یدییه‌ی زاده مه‌حمود و کوژاندنه‌وه‌ی بیته‌می شۆرشی کردووه‌ته‌وه و نووسیبویه‌تی؛ (من و حسین نازم و ئەحمده‌ به‌گی فه‌تاح به‌گ و هه‌ردوو کابانی شیخ مه‌حمود و کورانی شیخ و خوشک و برا و برازا و نامۆزای و خزم و دۆست و پیاوانی که ۱۵۰ که‌سێ ده‌بوون، ده‌ربه‌ده‌ر و ناوار و مال تالانکراو، له سلیمانییه‌وه روومان کرده: هه‌روامان، مه‌ریوان و هتد...). جیگه‌ی گوتنه، ئەحمده‌ خواجە له ۱۹۸۹/۶/۲۵ز. سلیمانییدا، هه‌مان باسی بۆ سه‌لماندم و گوتی: سمکۆی شکاک ده‌ربازی کردن که په‌لاماری «چاربییه» درا! هه‌ر ئەویش جه‌ختی کرد که حسین نازم پراو‌پۆژکاری ه‌مه‌یدییه‌ی زاده بووه که سه‌رچاوه‌ی دیش هه‌مان باوه‌ریان باس کردووه!

(۳) به‌قه‌سه‌ی سامیی کوری خۆی!

۱/۳/۱۹۲۷ز. دت دیسان به قانیمقامی (قهزای سهرا) ی نیوچه ی (وان) دامه زراوه ته وه، به لام دستبه جت (به نهو نیویشانه وه خانه نشین کراوه) و سه رنه نجام له ۷/۱۰/۱۹۲۷ز. دا مووچه ی ۸۰۴ غرشی بو خانه نشین بوونی براوه ته وه! (۴)

کوری خوی - له بیستنه وه - ده گپرتته وه که له نیوان ۱۹۲۸ز - ۱۹۲۹ز. دا دیده نیی سلیمانی کردوه و نیازی گه رانه وه ی بو نیشتیمان هه بووه.

(۴) ئەم باسه ی شایانی پروون کردنه وه به که به دوو شتیوه دهینوینم:

۱- رۆژنامه ی (ژیانه وه - س ۲، ژ ۶، ۲۹/۱۰/۱۹۲۵ز) له زاری (سه بیید عه بداللهی کوری شیخ عه بدولقادر) ی پیشه وای شۆرش باکووری کوردستانه وه، باسی گپراوه ته وه که گوتوبه تی: (هه ره وه کو مه علومه، کوردستانی شیمالی، بو ته مینی حوقوقی مه شوو عه ی خوین، قیامتی میلیان کرد و له گه لی شۆرشی کوردستاندا ئیختیال - شۆرش - شیدده تی ده سه ند. حوکومه تی تورک بو ته وه ی ئەم مه سه له به ته سکین بکا، له هه موو ته ره فیکه وه قوه تیکی زۆری ته حشید کرد بو سه ر کورده کان و نهو قوه ته تورکه لهو میقداره زیاتر ده بوو که له حه ربی نه خیری یۆناندا، سه وقی دارولحه ره بی کردبو. له گه ل ئەم زۆرییه ش مورته باتی عه سه کهریبه وه و سیلاح و ته جهیزاتی له سه ر سیستهم و مۆده ی تازه بوو، له گه ل ئەمه ش کورد تا توانیی موقاوه مه تیکی دلیرانه یان کرد. حوکومه تی تورک هه ره بوه سه رفی نه زه ری نه کرد، نهو بی ربه جالی کورد بوو، گرتی، زۆری لی ئیعدام کردن. هه ره به و فیکره، بو ته سه هلی ئیجرای نامالی خوی، مه رحوم شیخ عه بدولقادر ئەفه ندیی باو کمی ئیعدام کرد). رۆژنامه که له زاری سه بیید عه بدالله وه پتر باس ده گپرتته وه و ده لیت: (چ له نوخته ی ئینتیقامی ئەم جبهه ته و چ له نوخته ی ئیشتیراکی به و غایه ی عومومیه یه، له جبهه ی «نه هریبه» و «شه مدینان» وه سه بیید عه بدالله ئەفه ندیی و ته به عه ی هوجومیان کرد سه ر تورک و «مه رکه زی قهزا» ی ئیسهغال و «قانیمقام» ی نهو ی که «حسین نازم» ی خه لکی سلیمانی له گه ل فه تاحی ژنبرای شیخ مه محمود و میقدارێ قوه تی عه سه کهریبه، نه سیر ده کا و بیکباشی ئیسماعیل حه ققی نه کوژێ! له به ره وه ی قانیمقام حسین نازم ئەفه ندیی و مه رقوم فه تاح ئەفه ندیی کورد نه بن، به ره فه ت و شه فه قه ته وه مرعامه له یان له گه ل ده کا و ئیزنیان ده دا. فه تاح ئەفه ندییش تا حودووی ئیران، سیلمه ن ره وانه ده کا: هتده...).

۲- به لگه نامه ی تورکیی ره سمیی و پروونوس کراوی قه له می حسین نازم خوی، باسه که ی نه وه گپراوه ته وه: (له به ره وه ی مه رکه زی قهزای شه مدینان تووشی ده ستدیرژی نه بووه و نه میش - حسین نازم - کشاوه ته وه و باژیره که ی به جت هیشته وه و پرووی کردوه ته گوندی «په مبو» که شه ش سه عات له قهزاکه وه دووره، هه ره ها له به ره وه ی گوپی نه داوه تی و گوپی له فه رمانی گه رانه وه نه گرتوه، بریار درا به پیتی ماده ده «۳۳» ی قانونی فرمانبه ران له وه زیفه به ریت - فه سل).

۳- به لگه نامه ی ره سمیی - ده فه ته ری کار و فه رمانی - نه نجامی چۆنه تی (دامه زراوه ی قانیمقامی =

به لگه نامه ی تورکیی ره سمیی جه خت ده کات له ۲/۲/۱۹۲۹ز. دا، له وه زا ره تی نیوخی تورکیا - رپه ربی خانه نشینان) وه، وینه ی پروونوسی پاکانه - به رائه ی زیمه - ی و جزدانی خانه نشینی کو کرده ته وه، که دیاره نیازی گه رانه وه هه بووه.

ئه رز و حالنامه ی ده ستنووسی له ۲۰/۶/۱۹۳۱ز. دا جه خت ده کات که له (مانگی نیشانی ۱۹۳۰ز) دا به ییکجاری و به خیزان و مندالانییه وه هاتوه ته وه بو سلیمانی! (۵)

به راورد کردنی باری هه لکه وتنی گوتاره ئیمزا نه کراوه کانی له رۆژنامه ی (ژیان) ی سلیمانی دوای راپه رینی ۶/۹/۱۹۳۰ز، گیران و دوورکه وته وه ی (عه لی عیرفان) ی رپه ربی چاپخانه و رۆژنامه ی نیوبراو، پر باوه رم ده که ن که بلیم؛ له ده وره به ری نیوندی ته شربنی بیکه م - سه ره تای ته شربنی دووه م / ۱۹۳۰ز. دا بووه به رپه ربی چاپخانه و سه رنووسه ری رۆژنامه ی نیوبراو!

= شه مدینان؛ حسین نازم) ی پروون کرده ته وه نووسراوه: (نیوبراو که له مه لبه ندی قهزای به جن هیشته وه، پرووی کرده بووه گوندی «په مبو» ی هه ریمی «هه کاری» و هه یج لادانی - ته جاوزه - یکی نه بووه که به پیتی ماده ی «۳۳» ی له وه زیفه خراوه - فه سل بووه. دوای ناماده بوونی له نه نکه ره دا و پیشکه شکردنی ره خنه ی که داویه تی به «ئه نجومه نی مه ئمورینی میلیت»، نه نجومه ن برپاری دا؛ چبی لی نووسراو و برپاردراوه، هه لبه شه یته وه! مودافعه ی نازم به گ که له لای ئه نجومه نه که کردویه تی، دراوه به «ئه رکانی حه ربی عومومیی» تا له گه ل قه و ماوه کاندایا به راورد بکرتن! به رۆشنایی وه لامی که له «ئه رکان حه رب» وه دراوه ته وه: ده ره ده که ویت که ئەم بیاه، له قهزای «شه مدینان» دا که پینج تا ده جه ندرمه ی تیدا بووه بو پاراستنی و نیروه کانی حوکومه تیش لئی کشا بوونه وه و چۆل کرابوو، ئەم ناچاری کشانه وه بووه و توانای به رگری نه بووه که به لایینی که مه وه ۴۰۰ که سی پت ده ویست! ئەم بیاه وه ک قانیمقامی، شه ره فی حوکومه ت و نیشتمانی پاراستوه و کشانه وه و به رگری، کاریکی زۆر په سه ند بووه و شایانی موحاسه به نییه و ده بیته به خرتته وه سه ر کار و فه رمان و شوتنیکی هاوشانی. ئەم برپاره له ۱۷/۱/۱۹۲۷ز. دا له لایینی ئه نجومه نی مودیرانه وه، درا! / ته واو) (*).

(۵) سه بریبه ی کیژی بو منی گپرایه وه که؛ با بیان - وه کو گوتویه تی له نیسانی ۱۹۳۰ز. دا هاتوه ته وه - به ره له نه وان هاتبووه بو سلیمانی و (ئیمه له هاتنه وه که ماندا له باژیری موسلدا بووین که هه والی شه ری به ره ده رکی سه ر؛ ۶/۹/۱۹۳۰ز. مان بیست!).

(*) ئەم به لگه نامه تورکییانه، سامیی کوری بو کردم به عه ره بیی، به لام شه ویتی درهنگی مانگی ۱۱/۱۹۸۹ز، له به غداد، ماموستا محمه د جه میل رۆژه یانی به مه تنه تورکییه کاندایا چوه و ئەم وه رگپراوه کوردیبه ی ئەم پت په سه ندر بوو!

دوو ره‌گه‌زنامه - جینسییه‌ی عیراقیی - ی خۆی له ۸/۱۸ و ۱۹۳۱/۹/۱۴ ز.دا، به (رۆژنامه‌شان / صحافی) و ڕێه‌ری چاپخانه‌ی (ژبان) ی سلیمانیاان ئاشنا کردوه! هه‌مان رۆژنامه‌ش هه‌وایی مردنی به‌نه‌خۆشییه‌کی کوتوپر - کۆکینێکی گران - باسی کردوه! (۶).

حسین نازم، له رووی رۆشنییرییه‌وه، بێ له کوردیی، فارسیی و تورکیی و عه‌ره‌بیی زانیوه و به دووهم و سێیهم گوتار و دانراوی هه‌یه!

هه‌ره دانراویکی گرنگ - ون- و به‌نیویانگی (ده‌فته‌ره‌که‌ی حسین نازم) به‌تورکییه که له مه‌ر (میژووی بابان) نووسیویه‌تی و که‌لکی میژووی کوردیی گرتوه. (۷)

هێندیکیش ده‌بێژن گۆیه له‌مه‌ر (میژووی ماوه‌ت و سلیمانی) ش دانراوی هه‌بووه و ونه! هه‌یچ چاپکراویکی نه‌ده‌بیی نییه و گوتاره‌کانی له (ئومید ئیستیقلال) دا به‌نیوی خۆی و له

(۶) رۆژنامه‌ی (ژبان - ۷ س، ۳۲۱، ۱۹۳۲/۵/۹ ز) له چێوه‌ییکی ڕه‌ش و گه‌وره‌ی بێکه‌م لاپه‌ره‌یدا و به‌نیویشان (زیاعیکی ئه‌لیم) هه‌هه‌ ئه‌م نووسراوی بلاوکردوه‌ته‌وه؛ (مودیری مه‌ته‌به‌ه حسین نازم ئه‌فه‌ندی که زاتییکی ئه‌دیب و به‌قیمه‌تی کورد بوو، ئه‌کسه‌ری حه‌باتی له مه‌ئموورییه‌تی ئیدارییدا سه‌رف کردبوو و چه‌ند سالتیکیش بوو له وه‌زیفه‌ی مودیرییه‌تی مه‌ته‌به‌ه دا به‌حوسنی نییه‌ت خزمه‌تی ده‌کرد، شه‌وی ئه‌م جومه‌ی رابووردوه، سه‌عات چوار و نیوی عه‌ره‌بیی له شیده‌ته‌تی کۆکه‌بێک که گرت بوو، فوجته‌ته‌ن وه‌فاتی کرد! حه‌قیقه‌ته‌ن زیاعی ئه‌به‌دی ئه‌م زاته بوو به‌باعیسه‌ ته‌ئه‌سسوری هه‌موو مالتیکی ولاته‌که‌مان. بینانه‌ن عه‌لیه‌ له خوای ته‌باره‌ک و ته‌عالا ته‌مه‌نا ده‌که‌ین که به‌ره‌مه‌تی خۆی عه‌فووی بکات و سه‌بر و ته‌سه‌لیی به‌عائیله‌ی که‌ده‌ر دیده‌یان بیه‌خشی! / ژبان «به‌ده‌ستکاری رێنوسه‌وه». هه‌روه‌ها دوا ئه‌م نووسینه (ژبان - ۷ س، ۳۲۲، ۱۹۳۲/۵/۱۹ ز) له بێکه‌م لاپه‌ره‌دا، پیره‌مێرد ئه‌م گوته‌یه‌ی نووسیوه که دامه‌زراندنی خۆیشی و مه‌به‌ستی ده‌نوتیت؛ (زۆر دلشکستم به‌کۆچکردنی هه‌مده‌ردییکی وه‌ک حسین نازم به‌گ، گه‌رچی منیش رێبوارم و نزیک به‌بوارم، به‌لام هه‌شتا هیوادارم. ژبان، نزیک بوو به‌نه‌مان، چونکه ئیتر به‌له‌دیه‌ هه‌یچی پێ خه‌رج نه‌ده‌کرا. ناچار له گۆشه‌نشینی هاته‌وه‌ ده‌رێ و ده‌ستم دایه داوینێ «ژبان»! چاک چاک له ده‌ستی ناده‌م، ئیسته به‌سه‌ره‌رشتیی ژبان و چاپخانه‌که‌م، وه‌ک خۆم بێ به‌ها و به‌هیوای به‌هه‌م گرتوه‌ته‌ ته‌ستۆ! ده‌زانم باوه‌ریم پێ ده‌که‌ن که تێ ده‌کۆشم. په‌نا به‌ئیزی چاک ده‌یه‌ینه سه‌ر! ئه‌مه‌نده هه‌یه هه‌موو کالای به‌خریدار دیته‌ به‌وه، من خریداره‌کان ده‌نازم و پشتیوانم له خوا ده‌خوازم! / پیره‌مێرد «به‌ده‌ستکاری رێنوسه‌وه!»).

(۷) باسی که‌لکی «ده‌فته‌ره‌که‌ی حسین نازم» به‌تایبه‌تی له کتیبی (ته‌ریخی سلیمانی و ولاتی) ئه‌مین زه‌کی میژوونوسدا روونه که وه‌ک سه‌رچاوه‌بێکی میژوویی که‌لکی لێ وه‌رگرتوه.

مه‌لا جه‌میلی رۆژبه‌یانیش وه‌ک بۆ منی گێراوه‌ته‌وه، ده‌فته‌ره‌که‌ی دیتوه و کاتی خۆی خه‌ریکی =

(ژبان) دا به‌بی ئیمزان.

وردبوونه‌وه‌م دلنای کردووم که له هه‌ردوو رۆژنامه‌دا بێکه‌مین که‌سه که قه‌له‌مه‌که‌ی به‌هه‌یج جوړی به‌ستایشکردن، یان تانوت لێ دانه‌وه‌ رووی له هه‌یج که‌س و لایین و کاربه‌ده‌ستی نه‌کردوه و به‌رزیی، ژیری، پێشکه‌وتنی گه‌له‌که‌ی مه‌به‌ستی ئه‌قل و زانستی بووه، گوتاره‌کانیشی رۆژنامه‌نووسی و پتر کۆمه‌لین!

له رووی کۆمه‌لێیه‌وه، دوو ژنی هه‌ناوه، له بێکه‌میان نه‌وه‌ی هه‌بووه و کۆچیان کردوه. له دووه‌میان نه‌وه‌ی دیار و دانیشتووی سلیمانی که ناسراوه‌که‌یان مامۆستا سامیی ڕێبه‌ری گشتیی په‌روه‌ده و فێرکردنی جارانی سلیمانییه!

✽ ⊖ شیخ حسین شیخ عه‌بدولقادر*

(شیخ حسینی که‌سه‌نه‌زان / ئاییناس: ۱۸۸۵ ز — ۱۹۳۹ ز.)

گوندی گرپه‌نه - سلیمانی

کورپه‌زای شیخ عه‌بدوکه‌رمی که‌سه‌نه‌زانه. له خانه‌دانه ئاییننامه‌که‌یه‌وه خۆپنده‌واری ده‌ستگیر بووه. له دوا‌ی بابیه‌وه بووه‌ته پۆستنشین و به‌ئامۆزگاری هاوئایینه‌کانیه‌وه خه‌ریک بووه. خاوه‌ندی ته‌کیه و ده‌سه‌لاتییکی ئایینی و کۆمه‌لیی بووه و له ته‌ریقه‌تاسه‌کانی (قادی) ه، له نیوچه‌ی قه‌ره‌داخ - سلیمانییدا.

= وه‌رگێراندنی بووه، به‌لام ته‌واوی نه‌کردوه‌ته‌وه و گێراوه‌تییه‌وه بۆ خاوه‌نده هه‌لگه‌ره‌که‌ی له به‌غداددا که له خانه‌دانی (بابان) هه‌روه‌ها گوتیشی؛ له تالانکردنی مالدیدا، به‌ده‌ست پۆلیسی داگیرکه‌رانه‌وه، ئه‌و نووسینه وه‌رگێراوه‌نه‌یشی له ده‌ست چون. شایانی گوتنه له سه‌ره‌تای به‌هاری ۱۹۹۸ ز. - سلیمانی - دا مامۆستام شوکور مسته‌فای نووسه‌ر ئاگاداری کردم که (ده‌ستنووسیکی میژووی بابان) به‌تورکیی له ده‌روبه‌ری ئاوابی «خان» ی کوردستانی خۆره‌له‌تا دۆزراوه‌ته‌وه و ئه‌میسته خۆی محمه‌دی مه‌لا که‌رم خه‌ریکی وه‌رگێران و په‌راویز دانان! . ره‌نگه‌ی ئه‌وه ده‌فته‌ره‌که‌ی حسین نازم بیتی ده‌ی خودا بکات!

(*) سالار شیخ عه‌لیی به‌رنجیی - سلیمانی: ۱۹۹۷/۱۱/۵.

وه‌جه‌ی شیخ له‌تیفی خه‌زاییه. دایکی سه‌لما، مه‌لا محه‌مه‌دی سورنجداخیی موکریی کوری شیخ مسته‌فایه که ده‌چنه‌وه سه‌ر (خانی له‌پ زێرین)ی سه‌رداری موکریی.

خوێندنیککی سه‌ره‌تایی و بابه‌ته‌کانی ئایین و کتیبی ورده‌ی فارسیی له‌لای بابی خۆی فیرووه، به‌لام هه‌شت سالان بووه بایبشی مردووه، بۆییکا چوووه‌ته به‌ر حوجره‌ی مه‌لایان. دوازه سالان بووه که سوکاری به‌جێ هه‌شتوووه و چوووه‌ته نێو کورده‌کانی باژێره‌کانی مه‌راغه و ته‌وریز و مندالانی فیتری خوێندن کردووه. خالیشی مه‌لا محه‌مه‌د ئەمین، چوووه به‌شوێنیدا تا بیگێرته‌وه، به‌لام ئەو نه‌گه‌راوه‌توووه و به‌نێو باژێراندان سووری خواردوووه تا له‌لای پیره‌مێردیک - تورکمان-ی ته‌فلیسیی ماوه‌ته‌وه. ئەوجا چوووه‌ته باژێری باکو، ئەسته‌نبوول و به‌خۆش‌نووسی و مۆزله‌که‌نده‌وه ژین و گوزهرانی بردوووه سه‌ر و ئیوارانیش له‌کتیبه‌خانه‌کاندا خه‌ریکی خوێندنه‌وه بوو. ئەو کاتانه‌ش ئاره‌زووی نووسینی فارسیی کردووه و بۆ گۆفاره‌کانی (خاوه‌ر، چیه‌ره‌نوما) و به‌نێوه‌کانی (حوزنیی، جه‌وانی کورد) هه‌و گوتاری بۆ نووسین (۱).

حوزنیی، له‌ سالی ۱۹۱۲ز. دا پریری داوه له‌ باژێری «حه‌له‌ب» دا نیشته‌جێ بیت، له‌ ۱۹۱۵ز. شدا چاپیککی کۆنی له‌ «به‌یروت» دا کپوه و هه‌تاویه‌ته هه‌له‌ب و به‌قه‌له‌می مۆز هه‌له‌که‌ندییه‌وه تیه‌په‌کانی (پ.ج.ف.ژ)ی کوردیی هه‌له‌که‌ندوووه و ناردوونی بۆ ئەلمانییا دا پرێژرین. به‌ ئەم جۆره، له‌ بازاری «سویقییه» دا چاپخانه‌ی داناوه. له‌ ئەو ماوه‌یه‌شدا که‌وتوووه‌ته چاپکردنی نووسینه‌کانی خۆی، وه‌کو؛ (میرگه‌ی دلان)، (خونچه‌ی به‌هارستان) و (گه‌وه‌ه‌ری بیگانه) که ئەو دووه‌ی پێشه‌وه بابه‌تی میژوون!

له‌ گه‌رمه (۱.ج.گ)دا و له‌ سالی ۱۹۱۶ز. دا، فره‌نسییه‌کانی داگیرکه‌ری ولاتی سوریا،

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

۱- ۳/۱.

۲- ۸۸/۱.

۳- رۆژنامه و گۆفاره‌کان: ده‌نگی گیتی تاز، زاری کرمانجیی، ژبان، ژین (سلیمانی)، رووناکی، گه‌لاویژ، هه‌تاو: مایس ۱۹۵۴ز، شوپات ۱۹۵۵ز، کانونی دوهم ۱۹۶۰ز (هه‌ولێر). (۱) پیره‌مێرد - خۆی گوتنی - له‌ ئەسته‌نبوولدا دیویه‌تی!

(۱) ئەو گوتارانه هه‌شتا ئاشکرا نین و نه‌خراونه‌ته روو!

(حوزنیی) ان گرتوو، ده‌ست‌نووس و کتیبه‌کانیان سووتاندوووه و پریری خنکاندنیان داوه، به‌لام دوا تیکه‌وتنی پارێزه‌ر و دادگه، بۆی کراوه به‌یانزه مانگ به‌ندی... ئیدی له‌ ئەو ولاته‌دا بووه و به‌مۆز هه‌له‌که‌ندی و خۆش‌نووسی و کۆلینه‌وه - زه‌نگۆگراف - ژینی گرانی بردوووه‌ته سه‌ر.

له‌ سالی ۱۹۲۵ز. دا له‌گه‌ل گیی موکریانی - به‌چاپخانه‌که‌یه‌وه له‌ سووریاوه باری کردوووه و هاتوووه‌ته به‌غداد. له‌ سالی ۱۹۲۶ز. دا چوووه‌ته باژێری رواندزی کۆنه پیته‌ختی میرنشینی سوۆان و له‌ ئەویدا چاپخانه‌که‌ی دامه‌زراندوووه و ییکه‌م گۆفاری کوردیی کوردستانی باشوور (زاری کرمانجیی - حوزه‌یران ۱۹۲۶ز)ی ده‌رکردوووه.

حسین حوزنیی، وپرای ئەو هه‌موو له‌خۆربوردن و چاکه‌یه‌ی له‌ لاییکه‌وه هه‌ندێ کوردی ده‌سه‌لاندار، له‌ لاییککی دیه‌وه ده‌زگه‌کانی حوکومه‌تی مه‌مله‌که‌تی عێراقی عه‌ره‌بی داگیرکه‌ر، تووشی تالیی و ده‌رده‌سه‌ری کردوووه و ناچار بووه بار بکات بۆ هه‌ولێر.

له‌ ئەم هه‌لانه‌دا - که له‌ ۱۹۳۲ز. شه‌وه گۆفاره‌که‌ی راگیرا - چاپخانه‌ی (ژبان)ی به‌کرێ گیاروی پیره‌مێرد په‌ریشان و په‌ک که‌وت بوو، حوزنیی، جوامی‌رانه له‌ نیوان ۷/۲۳ - ۱۱/۱۵/۱۹۳۴ز. دا هاتوووه به‌ده‌نگی پیره‌مێرد و هاریکاری چاپخانه و رۆژنامه‌که‌ی کردوووه. مخابن سه‌رئه‌نجام دلشکاو گه‌راوه‌ته‌وه (۲)!

حوزنیی، له‌ سالی ۱۹۳۵ز. دا به‌هاریکاری گیی موکریانی - له‌ مووسله‌وه چاپخانه‌ییکیان هه‌تاوه بۆ هه‌ولێر و به‌ی نێو ئاشکرا کردن، له‌گه‌ل پارێزه‌ر شیت مسته‌فا، ییکه‌م گۆفاری هه‌ولێر؛ (رووناکی - ۲۴/۱۰/۱۹۳۵ز)یان ده‌رکردوووه که هه‌موو ئه‌رکه‌که‌ش له‌سه‌ر خۆی و گیی برای بووه. مخابن ئەنجامی ئەم چاپخانه‌یه و گۆفاره‌که‌ش تووشبوونی بی ده‌رامه‌تی و به‌ره‌ره‌کانیی بووه و خاوه‌ند چاپخانه‌که‌ش بۆ پینج دینار قه‌رز، ده‌رگه‌ی دادگه‌ی لی گرتوون و ئەوانیش ناچار چاپخانه‌که‌یان داوه‌ته‌وه! (۳)

حوزنیی کۆلنه‌ده‌ر، سه‌رله‌نوێ کۆششی کردوووه؛ چاپخانه له‌ رواندزدا ببوورته‌پیته‌وه و دا به‌زرتیته‌وه. چوووه‌ته‌وه و خانووی به‌کرێ گرتوووه، به‌لام وه‌کو (مارف جیاووک) باسی ده‌کات؛ به‌هۆی ته‌حریکاتی دوژمنانه‌وه، خانوو به‌سه‌ر چاپخانه و کتیبه‌خانه‌یدا رووخیندراوه و تالان کراوه

(۳) یادگاری نووسینی له‌ رۆژنامه‌که‌دا دیاره، به‌لام له‌مه‌ر دلشکاوییه‌که‌ی شتیکی ئەوتۆ نه‌نووسراوه و

ببستوووه که له‌ گه‌ل پیره‌مێرد هه‌لی نه‌کردوو!

(۴) له‌مه‌ر داخستنی گۆفاره‌که‌ سه‌رچاوه‌ییکم به‌ده‌سته‌وه نه‌هاتوووه که راستییه‌که‌ به‌سه‌لمینیت له‌سه‌ر چیی

بووه. هه‌ندێ باس کراوه گۆیا له‌سه‌ر گوتاری له‌مه‌ر (بێ ناوی) راگیراوه که من باوه‌ر ناکه‌م ئەوه

تا که وه‌لامه‌ته‌که‌ بیت!

و ده‌زگه‌کانی حوکومەتیش خۆیان قۆلبەست کردوو له بەندیخانەى مووسڵیان ناخنیوه. سەرئەنجام دواى تى کەوتتى مارف جیاووک بەکەفالهت بەرەلا کراوه و چوو تەوه هەولێر!

له سالی ۱۹۳۸ ز.دا که رەشید عالی گیلانی وەزیری نێوخۆ بووه، له‌گەڵ مارف جیاووک و ئەمین زەکیی بەگ، دیدەنبی هاوینەهه‌واری (بێ خاڵ) یان کردوو و -مارف جیاووک گوته‌نبی- کارێکیان کردوو که حوزنیی له‌گەڵ وەزیرەکه ئاشت بکەنەوه و پێکه‌وه له‌سەر خوانی دانیشن. دواى -هەر به‌قسەى جیاووک- که وەزیرەکه گه‌راوه‌تەوه، کێشەى گرتنى و به‌خشینی و دستگیرکردنى رەگه‌زنامەیشی چاره‌سەر کراوه. ته‌نگانه به‌رۆکی حوزنیی به‌رناه‌داوه و له کێشەى گرانیی (۲.ج.گ)دا، توفیق وه‌هبی فریای کەوتوو و بردوو به‌غداد و تیکه‌لى رۆژنامه‌نووسی کردوو تەوه و - وه‌ک کۆله‌که‌ییکی نادیار - له پال گۆقاری (ده‌نگی گیتی تازە - ته‌شرینی بیکه‌م ۱۹۴۳ ز) کارگێری گۆقاره‌که بووه که توفیق وه‌هبی خۆی سه‌ربه‌رشتی بووه. له سووری ئەم گۆقاره‌دا گه‌لى گوتار و چیرۆکی کوردی بلأوه.

له سالی ۱۹۴۵ ز.دا، باری رۆژنامه‌فانیی رووناکتر بووه که له (ده‌نگی گیتی تازە - ۱۲/۱۰/۱۹۴۵)دا سه‌رنووسه‌ری ئاشکرا بووه؛ رهنجی له گۆقاره‌که‌دا درێژى کیشاوه تا له شه‌ویکدا -گبو نووسیوه‌تى ده‌رمانخوارد کراوه- کۆچی ئەبه‌دی کردوو و له‌سه‌ر وه‌سییه‌تى خۆیشی له هه‌ولێری کوردستانه شیرینه‌که‌یدا، ئەسپاره‌ی خاک بووه!

له رۆژنامه‌نووسی کوردیدا، نێوناسی جوړ به‌جوړی به‌کار بردوو، وه‌ک؛ (حوزنیی، حسین حوزنیی. ح.ح، حوزنیی موکریانیی، خدۆک، رواندزیی، بیژن، داماو!)

حسین حوزنیی موکریانیی؛ هوشمه‌ندی نه‌تەوه‌یی، رابه‌رتیکی ریزی بیکه‌می رابه‌رینی رۆشنبیری کوردیی کوردستانی باشوور؛ چاپگێر، تیپچن، مۆر هه‌له‌که‌ند، خۆش‌نوس، نیگارکیشی وینه‌ی باه‌تنوتنی رۆژنامه Illustration، شاعیر، چیرۆکنووس، که‌له‌پۆر شوناس، چیرۆکنووسی زارۆکان، ئەدیب و په‌خشانه‌نووسی هونه‌رانه، گوتارنووسی رۆژنامه، له هه‌مووان و پتر به‌رۆژنامه‌فان و میژووناس ناسراوه!

نا. ئیم. هامیلتون A. M. Hamilton باری رۆژنامه‌فانیی هه‌له‌سه‌نگاندوو و لیتی نووسیوه؛ (موکریانیی، خۆی به‌ته‌نى گوتاره‌کانی گۆقاره‌که‌ی ده‌نووسی، خۆی به‌ته‌نى وینه‌کانی ده‌کیشان، خۆی به‌ته‌نى له چاپی ده‌دان و ئەوجاش ده‌بێچانه‌وه... ئەمه له خۆیدا وینه‌ییکی بێ هاوتای سەر زه‌مینه‌!).

باسیل نیکیتین B. Nikiten له کۆششی میژوونووسینی گوتوو؛ (حسین حوزنیی نووسه‌ری کورد... دوا سالانی ژینی، بۆ لی کۆلینه‌وه‌ی میژووی کورد ته‌رخان کرد و چه‌ند

کتیبیکی له باره‌یه‌وه بلأوکرده‌وه که سه‌رچاوه‌یان ده‌ست‌نوس و قسه‌ی سه‌رزاری پیتشینان و سه‌رچاوه‌ی عه‌ره‌بیی، تورکیی، فارسیی)ان.

در. که‌مال مه‌زه‌ر ئەحمه‌د باری میژووناسیی وردکردوو تەوه و لیتی گوتوو؛ (پایه‌به‌رزیی حسین حوزنیی له گۆره‌پانی میژوونووسیدا وا خۆ ده‌نووتی؛ کۆریش نه‌توانی نه‌ییبی؛ لێره‌دا به‌ر هه‌موو شت په‌نا ده‌بینه به‌ر چه‌ند ژماره‌ییکی مانادا... تا کۆچی دواى سه‌بداى هیژای موکرییان، ۱۷ کتیبی هه‌مه‌جوړی بلأوکرده‌وه که ۱۱ ی بۆ باسی میژووی کورد و دووی بۆ باسی میژووی گشتیی ته‌رخان کردوو. واتا پتر له دووسیی کتیبه چاپکراوه‌کانی موکریانیی به‌سه‌ر بیکه‌وه ۱۶۸۱ لاپه‌ره‌یه که ۱۲۹۵ یان بۆ باسی میژووی کورد و ۱۴۷ یان بۆ باسی میژووی گشتیی؛ واتا؛ موکریانیی به‌سه‌ر بیکه‌وه ۱۴۴۲ لاپه‌ره‌ی کتیبه چاپکراوه‌کانی بۆ باسی میژوو، خۆ ته‌گه‌ر بی‌ت و ژماره‌ی لاپه‌ره‌ی ئەو به‌ره‌مه‌ میژوویییه زۆری حسین حوزنیی له رۆژنامه و گۆقاره‌کاندا بلأوی کردوو نه‌وه، بیانه‌ینه سه‌ر ئەو ژمارانه‌ی باسمان کردن، هه‌له‌به‌ت ئەوسا جیگه‌ی له مه‌یدانی میژوونووسی کوردیدا دیارتر ده‌بێ!

حسین حوزنیی؛ بیکه‌م که‌سه - به‌ر له ئەمین زه‌کییش /K- به‌کوردیی له زانستی میژوو دواوه. به‌رگی بیکه‌می («ئاو‌رتیکی پاشه‌وه»)ش بیکه‌م کتیبی میژووی بلأوکرده‌ی سه‌ربه‌خۆی کوردیه‌ که بۆ باسی میژووی کورد ته‌رخان کراوه!

بۆ ئەوه‌ی باشتر له مانای ئەم راستییانه تى بگه‌ین، لێره‌دا دیسان په‌نا ده‌بینه به‌ر چه‌ند ژماره‌یی، له سالانی ۱۷۸۸ ز- ۱۹۲۴ ز.دا، هه‌مووی به‌سه‌ر بیکه‌وه ۲۵ کتیب به‌زمانی کوردیی چاپ کراوه که هیه‌چمان نه‌ زۆر و نه‌ که‌م و نه‌ به‌گشتیی چ‌جای تایبه‌تیی توخنی میژوو نه‌که‌وتون. له سالانی ۱۹۲۵ ز- ۱۹۲۹ ز.دا، هه‌مووی به‌سه‌ر بیکه‌وه ۲۳ کتیب به‌زمانی کوردیی چاپ کراون که به‌ته‌نى ۳ یان بۆ باسی میژوون و هه‌ر سیکیان به‌ره‌می خامه‌ی رهنگیی حسین حوزنیی؛ له سالانی ۱۹۳۰ ز- ۱۹۴۵ ز.دا هه‌مووی به‌سه‌ر بیکه‌وه ۱۸۴ کتیب به‌زمانی کوردیی چاپ کراوه و ۱۳ یان به‌ته‌نى بۆ باسی میژوو و نیوه‌یان حسین حوزنیی دایان!) (۴).

گۆقاری گه‌لاوێژ له کۆچی مالتاواى حوزنییدا نووسیوه‌تى؛ (ژیانی... بۆ خه‌رج کرد. زه‌مانی

(۴) له‌گه‌ڵ ئەو خۆپندنه‌وه‌یه، در. که‌مال مه‌زه‌ر ئەحمه‌د - له میژوودا- به‌ی نواندنی به‌لگه‌ییکی راست که میژوو، زانست، راستیی دلنیا بکات، تۆمه‌تییکی داوه‌ته پال گۆیا (ماسۆنیی) کاری تى کردوو؛ جا توویی خوا؛ داماو‌تییکی هه‌ژار و زۆر لیکراو ته‌گه‌ر به‌موویک ئەو کاره‌ی به‌رکه‌وتبایه، ئە ئاوها ده‌ژیا و ده‌مرد؟

جوایی بۆ دانا، عومری گران قییمه تی له پیتاویدا براندهوه... له ریگهیدا چهوسایهوه؛ رووتیی کیتشا، برسییه تیبی چیشت، دهره ده ربی و مل کزیی شارانی گرته ئەستۆ؛ حوزنیی؛ نهمردوویت، نامریت، له گۆشهی ولاتا شویت تهرخانه، ئەسه ره کانت چاوندازی چاوی دل وریاکانه!).

پیره مێرد له کۆچیدا نووسیبوه تی؛ (له دهستان چوو... که له به ریکی گه وه که وه ناو خانووی مه تبوعاتی کورده وارییه وه که به م نزیکانه هه لئا چنریتته وه، پر ناییتته وه.

سه یید حسین حوزنیی موکریانیمان کۆچی دوایی کرد، خۆی له کهشاکیشی به ده ختی و نه گبه تیبی جیهان رسگاری بوو... به لām به راستیی بۆ عاله می مه تبوعاتی کورد خه ساره تیکه باوه ر ناکه م جاریکی تر بیکیکی وا هه لیکه ویتته وه!

ناخ!! خۆزگه ئەو جه وه هره له وا بوو، زه مان و جیهان و خزمان بیانه تیشتیایه له ساحه بیکی راست و دروست و کورده وارییدا خۆی ده رخا!).

مارف جیاوکی سیاسی و رۆشنیری ناسراو لیتی نووسیه؛ (له عه سری نابووتیی کوردا، سه یید حسین حوزنیی دلسۆزتیکی بێ میسل و نیشتمان په ره ریکی بێ نه زیر بوو، خرمه تیکی گه وهی کرد، ده بوو میله ت تیمسالیکی بۆ دروست بکرده!

من هه میشه وه ک «گۆتیبورگ» یکی کوردم ته ماشا کردوه. ناوی حوزنیی له دلما وه ک ناوی حسینی شه هید وایه که له دلای نیسلامدا جیتی گرتوه!).

حسین حوزنیی موکریانیی نه ته وه په ره وهی سه ره سخت و قه له میکی گه وهی رۆژنامه نووسی و ده فته ریکی پرشنگداری مێژووی کورد، هه موو سۆز و توانای پیاوه تیبی بۆ کورد و کوردستان دانا و به شی کابان و وه جاعی روونی نه دا، بۆییکا ره به ن ژیا و مرد!

دانراو و چاپکراوه کانی (۵):

۱- غونچه ی به هارستان - هه له ب؛ س ۱۹۲۵. (مێژوو)

۲- پێشکه وتن - رواندز؛ س ۱۹۲۷ (ج ۲؛ س ۱۹۶۲). (مێژوو)

۳- خۆشی و ترشی - رواندز؛ س ۱۹۲۷. (چیرۆک به شیعر بۆ زارۆکان)

۴- به خێوکردنی کرمی ئاوریشم - رواندز؛ س ۱۹۲۸.

(۵) گه لێ یادگاری وه ک یاداشت، چیرۆک، په خشانێ ئەده بیی، گوتاری مێژوویی نیو گۆشار و رۆژنامه کانن و کۆ نه کراونه ته وه. هه ره ها هیندی یادگاری به نرخیشی له لای نه وه کانی گیوی موکریانییه و نازانم که ی خۆر ده بیین!

۵- ئاورپکی پاشه وه - ب ۱، رواندز؛ س ۱۹۲۹ (ب ۲ س ۱۹۳۰) (ب ۳ س ۱۹۳۱). (مێژوو)

۶- ته ریخی هوکمدارانی بابان - ب ۱، رواندز؛ س ۱۹۳۱. (مێژوو)

۷- مێژووی ناودارانی کورد - ب ۱، رواندز؛ س ۱۹۳۱. (مێژوو)

۸- کوردی زه ند - ب ۱، رواندز؛ س ۱۹۳۴. (مێژوو)

۹- کورد و نادر شاه - ب ۱، رواندز؛ س ۱۹۳۴. (مێژوو)

۱۰- وینه گه ربی و کۆلین - ب ۱، رواندز؛ س ۱۹۳۵. (له مه ر وینه گرتن و شووشتنه وه و زه نگۆگراف)

۱۱- مێژووی میرانی سۆران - ج ۱، رواندز؛ س ۱۹۳۵ (ج ۲: س ۱۹۶۲). (مێژوو)

۱۲- ده ستووری خوو بۆ کوپ و کچ - ج ۱، رواندز؛ س ۱۹۳۵. (کۆمه لیبی)

۱۳- کوردستانی موکریان: ئە ترۆیاتین - ج ۱، رواندز؛ س ۱۹۳۸. (مێژوو).

۱۴- به کورتیی هه لکه وتی دیرتیکی - به عداد، س ۱۹۴۷. (مێژوو)

۱۵- لا په ره بییک له دیرتیکی کوردستانی موکریان - به عداد، س ۱۹۴۷. (مێژوو)

☼ □ ⊖ حه سه ن محه مه هد عه لی جاف (*)

(حه سه ن فه می / نووسه ر: ۱۹۰۶/۱۱/۱۶. هه له بجه —

۱۹۷۳/۶/۱۸. به عداد - قزله بات).

کوره زای مه حموود پاشای جافی به نیویانگه. له سه ره ده ستی مامۆستا تاییه تیبی خۆیندوو به تی. وێرای به هره ی خۆی، له جامی زانست و ئە ده بیاتی نۆشیوه. ژینی له هه له بجه دا بۆ کاروباری خێلی خۆی و مو لکی تاییه تی ته رخان کردوه. له سالی ۱۹۴۸. دا مال و مندالی راگۆستوه ته وه بۆ به عداد. له ئە و ساله دا و (کانوونی دووه می ۱۹۵۳، ئە یلوولی ۱۹۵۴، مایسی ۱۹۵۸. دا، له پارله مانی عێراقی عه ره بدا نوێنه ری هه له بجه و سلیمانیی بووه!

خولیای رۆشنیری، مێژوو، ئە ده بییات و شیعر بووه، له گۆقاری (گه لاویژ) دا رسته گوتاری

(*) سه رچاوه و ته ماشاکراو:

۱- هۆشمه ند حه سه ن فه می.

۲- ۱۱۳/۱۷/۲.

۳- ۱۳۴/۳۸/۲.

۴- رۆژنامه و گۆقاره کان، به تاییه تی: گه لاویژ!

میترووی و ئەدەبیبی جۆریە جۆری بلاوه.

وهك له گەنجینهی یادگاری - له لای کۆره‌که‌ی - وردبوومه‌ته‌وه، ده‌ستی له شیعری فارسیی و کوردیییدا هه‌بووه، به‌لام وهك شاعیری نه‌ناسراوه، دیسان - له گەنجینه‌یدا - ده‌ستنووسی‌کی له‌مه‌ر (خێلی جاف) به‌یادگار و بێ چاپ ماوه‌ته‌وه.

کتیب‌خانه‌که‌ی کتیبی کوردیی و رۆژنامه، کتیبی فارسیی، تورکیی هه‌مه‌جۆره‌ی تیدا هه‌یه؛ هه‌ر له‌ فه‌ره‌ه‌نگ و دیوانه‌ شیعری و کتیبی میترووه‌وه تا ئایین. (که‌شکۆلی مه‌حمود پاشای جافی ناسراو له‌ گەنجینه‌یدا پارێزراوه. وێرای کوردیی، عه‌ره‌بیی، تورکیی، فارسیی زانیوه. هه‌سه‌ن فه‌همی جاف، دوو کابانی هه‌لبژاردوو؛ چوار کیژ و (هۆشمه‌ند)ی تاقانه‌ی له‌ به‌غداد و سلێمانیی و لۆندوندا ده‌ژین! (۱)

دانراوه چاپکراوه‌کانی:

۱- پالنه‌وانی زه‌ند - به‌غداد، س ۱۹۵۶.

(رۆمانیکی میترووی ئەوینیه له فارسییه و بۆ کوردیی).

۲- کوردستان شویتنی گه‌رانه‌وه‌ی ده‌هه‌زار یۆنانیی - به‌غداد، س ۱۹۶۱ز (له فارسییه‌وه بۆ کوردیی).

⊖ شیخ هه‌سه‌ن شیخ محه‌مه‌د نۆدی (*)

(شیخ هه‌سه‌ن گه‌زه‌رده‌یی / تاینناس، که‌ششوناس: ۱۰۸۸/ک ۱۶۷۷ز

— ۱۱۷۵/ک ۱۷۶۲ز. گوندی گه‌زه‌رده - قه‌رده‌اخ، سلێمانی)

له‌ مندالییه‌وه له‌به‌ر ده‌ستی بابی تاینناس و خزمه‌ زانسته‌په‌روه‌ره‌کانی په‌روه‌رده‌ بووه و زانسته‌کانی نه‌قلیی و عه‌قلیی وه‌رگرتوو و بێ گه‌یشتوو. هه‌ر خۆی له‌ هه‌مان گوندا مرگه‌وت و فێرگه‌ییکی تاینیی ئاوه‌دان کردوو‌ته‌وه.

دانراویکی عه‌ره‌بیبی (رسائل القلوب - ره‌سائیلو قلوب / نامه‌کانی دلان)ی هه‌یه، به‌لام

(۱) له ۱۹۹۷/۵/۱۴ز دا به‌تایبه‌تی بۆ دیده‌نیه‌ی کاک هۆشمه‌ندی کوری، چووم بۆ به‌غداد تا کتیب‌خانه و یادگاره‌کانی و نامه‌یم چنگ بکه‌وێت. به‌راستی سوپاسی میوانداریی و هاریکاریی گه‌رمی ده‌که‌م! له‌مه‌ر میترووی له‌ دایک بوونی بابیشی پیتی گوتووم که‌ ئەم میترووه‌له میترووی س ۱۹۰۵ز راسته‌ره‌ که‌ له‌ ده‌فته‌ری ناونوسدا نووسراوه!

(*) که‌لک وه‌رگیراوه له ۱۱۷/۲۱/۲.

خۆی له‌ لای خه‌لکی کورد، به‌ریتوونیکیی تاین و زانایه‌تیی له‌ که‌ششوناسیییدا نیتوانگی هه‌بووه و نێسته‌ش خه‌لکیکی زۆری نیتوچه‌ی سلێمانیی، بۆ که‌ششوناسیی پشت به‌رۆژنامه‌ی (که‌ششوناسیی شیخی گه‌زه‌رده / شیخ هه‌سه‌ن) ده‌به‌ستێ که‌ مخابن له‌ ساله‌کانی هه‌شتاکاندا، رژیمی به‌عسی عه‌ره‌بی عێراق، مزگه‌وته‌که‌ و ئاوابیه‌که‌ و پاشماوه‌ی (روانگه‌)ی که‌ششوناسیی کاول کرد و به‌تایبه‌تی ئەم یادگاره‌ زانسته‌یی و میترووییه‌ی پاکۆ کرد (۱)!

وه‌لامنامه‌ی شیخ هه‌سه‌ن بۆ نادر شا، به‌لگه‌ییکی زیندووی باوه‌ر و چاونه‌ترسیه‌تی!

⊖ کاکه‌ حه‌مه‌ مه‌لا ئەحمه‌د مه‌لا عه‌بدوهره‌حمان (*)

(ناری / شاعیر: ۱۸۷۴ز. ساوجی کۆن — ۱۹۴۴ز. بیلوو /

کوردستانی خۆره‌ه‌لات)

خانه‌دانی بابی له‌ ده‌شتی «شلیر»ی کوردستانی خۆره‌ه‌لاته‌وه هه‌لکه‌وتوو، به‌لام له‌ گوندی «ساوجی کۆن» نیشته‌نیه‌ی بوون و ئەمیش له‌ ئەویدا چاوی هه‌له‌یتاوه. دایکی له‌ به‌گه‌زاده‌کانی گوندی «که‌بک»ی هه‌مان نیتوچه‌یه.

له‌ مندالییه‌وه له‌کن بابی و زانا ئاشناکانیان ده‌ستی به‌خوێندن کردوو و به‌ره‌به‌ره بۆ وه‌رگرتنی زانسته‌کانی نه‌قلیی و عه‌قلیی به‌بازێر و باژێرۆکه‌کانی «سنه، پینجوبین، سلێمانیی، مه‌هاباد، وان، باشقه‌لا، هه‌ولێر، رواندن» دا گه‌راوه و له‌ دوا باژێرۆکه‌دا له‌ سالی ۱۸۹۷ز دا ئیجازه‌ی مه‌لایی و مامۆستایی بێ براوه، ئەوجا گه‌راوه‌ته‌وه بۆ «مه‌ریوان».

له‌ س ۱۹۰۴ز دا له‌سه‌ر داخوازی حسێن به‌گی بیلوو، بووه به‌مه‌لا و مامۆستای گوندی «بیلوو» که‌ هه‌ر له‌ ئەویشدا هاوسه‌ری ژینی هه‌لبژاردوو و تا مردن گوزه‌رانی تیدا کردوو.

ناری، شاعیرتیی کلاسیکی لاینگری سۆفیاتی بووه و که‌سیکی ژیر و ره‌وانبێژ و نوکته‌گۆ و دۆستی هونه‌ری شاعیران (مه‌حویی) و دۆستی راسته‌قیینه‌ و نزیکیی حه‌فید زاده مه‌حمود

(۱) زانا عه‌بدوهره‌قیب یوسف - هه‌ر له‌ هه‌شتاکاندا - به‌ر له‌ کاول بوونی ئاوابیه‌که‌؛ کۆششی کرد بۆ بووژاندنه‌وه و ناسینه‌وه‌ی (روانگه‌)که‌ی شیخ هه‌سه‌ن، به‌لام هه‌رچه‌نده‌ لێ کۆلینه‌وه‌ی سه‌ری گرت، پاشماوه‌ی روانگه‌که‌ به‌کاول بوونی، له‌ ده‌ست چوو!

- (*) سه‌رچاوه:
- ۱- ۴۴/۱
- ۲- ۴۶/۱
- ۳- ۸۵/۱

بووه. وئیرایی کوردیی، فارسیی، عه‌ره‌بیی، تورکییی زانیوه و له بیئکه‌م و دووه‌مدا شاره‌زا بوو و شیعریی بلّوه. تا هه‌نووکه و له سالانی ۱۹۶۹ز. مه‌هاباد و ۱۹۸۴ز له به‌غداددا (دیوانی شیعرای چاپ و بلاو‌کراوه‌ته‌وه.

عه‌لائو‌ددین سه‌ججادیی ره‌خنه‌گری ئه‌ده‌ب لیبی گوتووه: (ئه‌م شاعیره‌ چۆن ئه‌دییبکی بالّا و عیباره‌ت ئاراییکی بئ وینه بوو، نووسینه‌کانی ئه‌ستیره‌ زیرینه‌بیئکن له ئاسمانی ئه‌ده‌بیاتی کوردیی!).

⊖ **حه‌مه‌ حسین خان میرزا حه‌سه‌ن سه‌یف‌و‌لقوزات** (*)

(سه‌یفی قازیی / سیاسی؛ شه‌هیدی کورد و کوردستان: س ۱۹۱۱ز.

مه‌هاباد — ۱۹۴۷/۳/۲۱ز. مه‌هاباد)

ئاموزای پیشه‌وا - سه‌رکۆماری کوردستانی خۆره‌لات - قازیی محه‌مه‌ده. بایبشی بیئکی بووه له پیاوه زانا و به‌نیویانگه‌کانی کوردستان و له شیعردا بالاده‌ست بووه که به‌کوردیی و فارسیی له‌نیو‌خه‌لکدا ده‌ستاو ده‌ستیان کردووه و بلاو‌بوون!

حه‌مه‌ حسین خان له‌به‌ر ده‌ستی بابی زانا و ئه‌دیب و شاعیردا، خۆبندوه‌واریی ده‌ستگبیر بووه و پئی گه‌بیشته‌وه. دوا‌ی یرمانی ده‌زگه‌ حوکومه‌تی ره‌زا شا، حه‌مه‌ حسین خان وه‌ک گه‌لی نیشتمانپه‌روه‌ری دی کورد که‌وته‌ کۆری بزاقی پر‌گاری‌خو‌ازیی کورد و کوردستانه‌وه. بیئکی بوو له دامه‌زرینه‌کانی (پ. د. کوردستان).

له سه‌رده‌می کۆماری کوردستاندا، سه‌ره‌تا فه‌رمانده‌ی مه‌هاباد بوو، ئه‌وجا وه‌زیری به‌رگریی و پله‌ی ژه‌نه‌رال مایور بوو. دوا‌ی یرمانی کۆمار، به‌ند کرا.

سه‌ره‌نگ - موقه‌ده‌م - ئه‌میر په‌روێز که بیئکی بووه له ئه‌فسه‌ره‌کانی حوکومه‌تی تاران و سه‌رکرده‌کانی کوردیان له سیداره‌دا، ده‌گێرتته‌وه؛ (کاتئ سه‌یفی قازییان برده به‌ر په‌تی سیداره، بیئک به‌خۆی هاواری کرد: بژی نه‌ته‌وه‌ی کورد. بژی پیشه‌وای گه‌لی کورد!). کم ژبا و که‌ل مرد! زیندووه وه‌ک زیندوویی کورد!

(*) سه‌رچاوه:

- ۱ - ۱۹/۱.
- ۲ - ۵۲/۱.

☼ **حه‌فسه‌ مه‌لا ره‌شید بابان**

(کابان: س ۱۹۰۷ز. سلیمانیی — س ۱۹۸۵ز. سلیمانیی)

دایکی ره‌زیبه‌ی مه‌لا محه‌مه‌د ئه‌مینی پینجونییه. حه‌وت سالان بووه - به‌هۆی کار و فه‌رمانی بابیه‌وه - به‌ته‌نی له لای دایکی ماوه‌ته‌وه. ئیدی تا مردن بابی نه‌دیوه‌ته‌وه و به‌نامه و وینه گۆرینه‌وه پیتوه‌ندیان هه‌بووه.

له س ۱۹۲۴ز بووه به‌ هاوسه‌ری عه‌بدو‌لکه‌ریم محه‌مه‌د فوئاد. چهند کور و کیژی پئی گه‌بیشته‌وی هه‌یه.

من - نووسه‌ری ئه‌م ژیننامه‌یه - ته‌مه‌نۆکه‌تی له نزیکه‌وه سه‌ره‌نجی ئه‌م ژنه سالارده‌م داوه و وینه‌ی ژیری و توانا و ره‌ووش به‌رزیی و خوداناسیی و کوردپه‌روه‌ری بوو.

ئه‌م ژنه به‌هۆی تیئکه‌لیی کورانیه‌وه له سیاسه‌تدا، تووشی گه‌لی ته‌نگانه و تالیی بوو، به‌لام وه‌ک دایکئ له سه‌ختترین رۆژگاردا نه‌یه‌بیشته‌وه چ نووسراو و کتیبیکی مال و میرد و کوره‌کانی له‌نیو‌بچن! مخابن به‌نه‌خۆشیی کۆچی مالئاوایی کرد.

○ **مه‌لا خالید ئه‌حه‌مد حسین شاره‌زووریی** (*)

(مه‌ولانا خالید شاره‌زووریی نه‌قشبه‌ندیی / ئه‌لموجه‌ددیدولنه‌قشبه‌ندیی /

ئه‌بولبه‌ها زیاتو‌ددین زیلجه‌ناحه‌ین / زانای ئاییناس: ۱۹۳/ک ۱۷۷۹ز.

زه‌ردیاوا - قه‌رده‌اخ / سلیمانیی ۱۲۴۲/ک ۱۸۲۶ز. شام / سووریا).

سه‌جه‌ره‌ی ده‌چپته‌وه سه‌ر پیاوچاکی ناسراو به‌ پیر میکاییلی شه‌ش ئه‌نگوست. له دایکیشیه‌وه - هیندی ده‌لین پیروژ، یان فاتیمه‌ی نیبووه - ده‌چپته‌وه سه‌ر پیاوچاک پیر خدری شاهۆ.

له زه‌ردیاوا - قه‌رده‌اخدا ده‌ستی به‌خویندن کردووه. ئه‌وجا له سلیمانیی، زه‌هاو، حه‌لوان،

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

- ۱ - ۷/۱.
- ۲ - ۱۱۷/۲۱/۲.
- ۳ - ۱۲۰/۲۴/۲.
- ۴ - ۱۲۸/۳۲/۲.
- ۵ - ۱۴۸/۵۲/۲.
- ۶ - ۱۴۹/۵۳/۲.

کۆبی، ههریر، بهغداد، سنه دا. له زانستهکانی عهقلیبی و نهقلیبیدا ئیجازهی وهرگرتووه، تهنا ته له ڕێگه‌ی هه‌جدا - له شامدا - له لا زانایان شیخ محهمهد کوزبه‌ری و شیخ مسته‌فا کوردیی. به‌ر له ئه‌وانیش له لای زانا به‌نیویانگه‌کانی کوردستان خۆپندووبه‌تی و ئیجازهی وهرگرتووه، وه‌ک: سه‌یید عه‌بدولکه‌ریم به‌رنجه‌یی، سه‌یید عه‌بدورپرعه‌ییم به‌رنجه‌یی، شیخ عه‌بدالله‌ی خه‌ریانیی، مه‌لا ئیبراهیمی بیاره، مه‌لا سال‌حی ته‌ره‌ماری، مه‌لا مه‌حموودی غه‌زایی، مه‌لا عه‌بدورپرعه‌ییمی زیاره‌تیی، شیخ محهمهد قه‌سیمی سنه‌یی، مه‌لا محهمه‌دی با‌له‌کیی / ئیبنوئادهم، مه‌لا عه‌بدورپرعه‌مانی جه‌لیی.

له تافی لاوییدا ده‌ستی داوه‌ته شیعر و په‌خشانی عه‌ره‌یی و فارسیی، له ئه‌م هه‌له‌دا ئیبراهیم پاشای میری بابان داخوازی لێ کردووه له فیتزگه‌ییدا مامۆستایی بکات، په‌سه‌ندی نه‌بووه و هه‌ر به‌زانست وهرگرتووه خه‌ریک بووه. له س ۱۲۱۳ک / ۱۷۹۸ز. دا که مامۆستای خۆی؛ شیخ عه‌بدولکه‌ریمی به‌رنجه‌یی به‌ده‌ردی ڕشانه‌وه مردووه، له فیتزگه‌ی مزگه‌وتی ئه‌وره‌حمان پاشای بابان - ئیسته‌ ناسراوه به‌ مزگه‌وتی شیخ بابا عه‌لیی - بووه به‌ مامۆستا. له ئه‌م هه‌له‌وه سه‌رگه‌رمی فیتزکردن و نووسین بووه.

له س ۱۲۲۰ک / ۱۸۰۵ز. دا، به‌ڕێگه‌ی مووسل، دیاره‌که‌ر، په‌ها، سه‌له‌ب، شام، فه‌له‌ستیندا، رووی کردووه‌ته مالی خودا و له س ۱۲۲۱ک / ۱۸۰۶ز. دا، دوا‌ی هه‌جکردن گه‌راوه‌ته‌وه بۆ سلێمانیی و ده‌ستی داوه‌ته‌وه فیتزکردن.

هه‌رچی سه‌رچاوه‌یێکی لایینگری هه‌یه، ده‌لێن گۆبا؛ (له ته‌وافی که‌عه‌دا، بێنکیک - وه‌ک له غه‌یبه‌وه بی!! - پتی گوتووه گۆبا که «فه‌تخی تو لیره نییه!» و له هیندوستانه. چاوه‌نۆر ببه ئیشاره‌ت بۆ دیت!).

دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ی بۆ سلێمانیی - گۆبا ئیشاره‌ته‌که‌یه!! - که‌سی هاتووه به‌نیوی ده‌رویش محهمهد عه‌زیم ئابادیی؛ (میرزا په‌حیم الله‌ی خه‌لیفه‌یێکی شا عه‌بدالله‌ی دیه‌له‌وی نه‌قشه‌ندیی بوو، هاتووه بۆ سلێمانیی و داوه‌تی کردووه بۆ هیندوستان! حاجیی مه‌لا خالیدیش له سه‌ره‌تای موحه‌ریرم ۱۲۲۴ک / ۱۸۰۹ز. دا، له‌گه‌ڵی ڕۆیشتووه - به‌ڕێگه‌ی ئیراندا - بۆ هیندوستان! له ئه‌و وڵاته‌دا به‌دیداری نیوبراو گه‌یشتووه و پینج مانگێ - هیندیك ده‌لێن نزیکه‌ی سالێ - هۆش و بیر و ده‌ستووری ڕیازی نه‌قشه‌ندیی لێ وهرگرتووه. دوا‌ی دیه‌له‌وی ئیجازه‌ی له پینج ڕیازی (نه‌قشه‌ندیی، قادریی، سه‌هره‌ وهردی، کوبه‌وی، چه‌شتیی) پێ خه‌شیوه.

له ڕێگه‌ی گه‌رانه‌وه‌ییدا، له باژێری (هه‌رات) دا، شیخ عه‌بدولعه‌زیز حه‌نه‌فیی نه‌قشه‌ندیی کوری وه‌لی الله حه‌نه‌فیی نه‌قشه‌ندیی، ئیجازه‌یێکی ناسکی له (روایات الصحاح) و هیندی (الاحزاب) دا پێ داوه.

ئه‌وجا دیه‌له‌وی فه‌رمانی داوه که بگه‌ریته‌وه بۆ نیشتمانی خۆی و ڕینۆتیی و په‌روه‌رده‌ی لایینگره‌کانی ڕیازه‌که‌ بکات. ئه‌ویش که له به‌نده‌ره‌کانی هیندوستانه‌وه به‌رپه‌روه‌ به‌ری کراوه، به‌به‌نده‌ری «مه‌سقه‌ت» و ئه‌وجا به‌باژێری «شیران» تا «سنه» دا هاتووه و له ۱۲۲۶ک / ۱۸۱۱ز. دا گه‌یشتووه‌ته‌وه سلێمانیی که میرزاده و گه‌وره‌کان و زاناکان و خه‌لکیکی زۆر پێشوازیان کردووه.

خالید نه‌قشه‌ندیی ماوه‌یێکی کورت له سلێمانییدا ماوه‌ته‌وه و ئه‌وجا رووی کردووه‌ته «به‌غداد» و له گۆشه‌یێکی «مزگه‌وتی شیخ عه‌بدولقادی گیلانی» دا دابه‌زیوه و ده‌ستی به‌ڕینۆتیی و بلاکردنه‌وه‌ی ده‌ستووری ڕیازه‌که‌ی کردووه. دوا‌ی پینج مانگێ و له ده‌مه‌و کۆتایی ۱۲۲۶ک / ۱۸۱۱ز. دا گه‌راوه‌ته‌وه بۆ باژێری «سلێمانیی» و خه‌ریکی ئه‌و مه‌به‌سته و زانسته دیار و نادیاره‌کان بووه. له ئه‌م هه‌له‌دا - به‌هۆی فه‌رمانه‌وا ئه‌وره‌حمان پاشای بابان و شیخ ماری نو‌دییی به‌رنجه‌ییه‌وه - ڕینۆتیی ڕیازی قادری - و لایینگره‌کانیه‌وه، ناکۆکیی به‌ره‌و روو کراوه‌ته‌وه، ته‌نا ته تانه و ته‌شه‌ری شیخ ماری به‌راوه‌تی تاوه‌نبار کردووه گۆبا ده‌خوازیت خۆ به (وه‌لی) دابنیت و چاوی له (ده‌سه‌لات) گرتنه!

هیندی سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌خۆیسه‌ی ده‌گێرنه‌وه گۆبا: به‌رامبه‌ره‌کانی له مزگه‌وتی گه‌وره‌ی سلێمانییدا، ته‌مایان بووه بیکوژن، بۆییکا - به‌ر له مردنی ئه‌وره‌حمان پاشا - له سالی ۱۲۲۸ز / ۱۸۱۳ز. دا، به‌زوییه‌وه «سلێمانیی» چۆل کردووه و چووه بۆ به‌غداد و له (فیتزگه‌ی ئه‌له‌ه‌سائیی / ته‌کییه‌ی خالیدییه‌) دا و له سه‌رده‌می سه‌عید پاشای کوری سلیمان پاشای گه‌وره‌ی والیی به‌غداددا، جیگیر بووه و ڕینۆتیی زۆریشی لێ نراوه! ناکۆکییه‌که‌ کلپه‌ی سه‌ندووه و شیخ ماری نو‌دییی به‌رنجه‌یی به‌نامه‌یێکی ناسراو (تحریر الخطاب / نامه‌یێکی والا) هه‌وه که بۆ سه‌عید پاشای والیی نارده‌وه مه‌ولانا خالید نه‌قشه‌ندیی به (کافر) ناساندووه. ئیدی والیی و زانا ناسراوه‌کانی به‌غداد، حیلله، شام، له سه‌ریان کردووه‌ته‌وه و به‌ژماره‌یی نامه‌ی دووردریژ، په‌رچیان داوه‌ته‌وه.

کیشه‌که‌ ماوه‌ته‌وه تا سالی ۱۲۳۲ک / ۱۸۱۶ز که میری نو‌تی بابان (مه‌حمود پاشای کوری ئه‌وره‌حمان پاشا) له دیده‌نیی والیی داود پاشای والیی به‌غداددا، تکای له خالید نه‌قشه‌ندیی

کردووو تا بگه پیتتهوه بۆ سلیمانیی. له ئەم هه لانه شدا، شیخ مارف - دیاره باری لاواز بووه - به هۆی هیندی زانای سلیمانییهوه تکای له خالید نه قشبه ندیی کردووو بۆ براندنه وهی کیشه که و ناشتوو نه وه. ئەویش به نامه بیکی عه ره بیی چاک، وه لایمی داوه ته وه و گه ردنی نازاد کردووو و له کۆر و کۆمه لاندای دۆستایه تی به رامبه ر نواندووو و راگه یاندووو و، کیشه که ی بنه بر کردووو!

مه حموود پاشای بابان وهک تکای لی کرد بۆ گه رانه وه، به لینی ناوه دان کردنه وهی (مزگه وت) / خانه قای مه ولانا خالید ای دابوویه و گفته که ی برده سه ر. هه روه ها هه رچی خه رچییه کی خانه قا و لایینگره کانی هه به، گرتیبه خۆی و چه ند گوند و جۆگه بیکی له سه ر - وه قف کرد - دانا!

مه ولانا خالید هه ر له ئەو ساله دا گه راپه وه بۆ سلیمانیی و که وه ته وه زانست بلاو کردنه وه و ناشاکردنی ریبازه که ی که رۆژ به رۆژ له کوردستان و هه نده راندا، دهنگی ده دایه وه و لایینگری پتر ده بوو، به راده یی هه ر له خانه دانی باباندا - و تریای مه حموود پاشا - گه لیکیان له ریبازه که کۆبوو نه وه و سه ریان بۆ خۆبشی نه وی کرد!

خالید نه قشبه ندیی له رواله تدا به ئەو شتیه و خاوه ند جه ماوه ر بوو، خانه دانی بابانیی له میژوه سه رگه رمی ناکۆکیی و شه ری براکوژیی بوو. شاکانی عه جه م، سولتانی رۆم، و الیه - کپراو / مه مملوک - هکانی به غدادیش، به نه یینی و ئاشکرا کنه یان تی ده کردن و تۆوی دوو به ره کیان ده چاند... ئەم باره نا هه مواره شی به سه ر خالید نه قشبه ندیییدا شکاوه ته وه - نامه ی خۆبشی جه خت ده کات - که سه ره نه نجام کار گه ییشته وه ته ر وودانی زویری و گومان له نیوان مه حموود پاشای بابان و ئەودا، به راده ییک مه ولانا و به نه یینی له شه وی ۲ / ۱۰ / ۱۸۲۰ ز. دا سلیمانیی چۆل کردووو و چوو ته به غداد و له «ته کییه ی خالیدییه» دا نیشته جه ی بووه و له سلیمانیییدا شیخ عه بداللهی هیره ویی خه لیفه ی داناوه.

داود پاشای والیه به غداد، زۆر ریزی گرتوه، ته نانه ت خۆی شاگردی بووه و ئیجازه ی زانستیشی لی وه رگرتوه و قه رزیکی زۆری بۆ داوه ته وه! بیژراوه له ئەو هه لانه دا دۆست و لایینگره کانی له ولاته کانی موسلماناندا - له ئەو رۆژگارانه دا - زۆر بووه و له هه موو کووچه ییکه وه رووی تکایان لی کردووو، به تاییه تی له «شام» وه تا له ئامیزی بگرن! ئەویش به ر له ئەوه ی داخوازیان په سه ند بکات، دیده نییه کی (هه ورامان) ی کردووو و له ئەو هه له شدا مه حموود پاشای بابان نامه و راسپیتری بۆ ناردووو و تکای گه رانه وه ی لی کردووو ته وه، به لام تکای نه گرتوه و گه راپه ته وه بۆ به غداد و له س ۱۲۳۸ / ۱۸۲۲ ز. دا رووی کردووو ته «شام» و گه رم گه رم له لایین زانا گه و ره کان، نووسه ره کان، پیتشوازیی لی کراوه و له ئەو باژیره دا جیگیر بووه!

له س ۱۲۴۱ / ۱۸۲۵ ز. دا، جارتیکی دی جه ی کردووو و پیتشتریش دیده نیی «قودس» ی کردووو.

ئیدی به زانسته کانی ئیسلامی و ریتۆنییه وه له «شام» دا ژینی برده وه ته سه ر تا له شه وی هه یی ۱۴ ی ذیلقه عه ده دا - به په تای رشانه وه - کۆچی مالئاوایی کردووو و به ریزیکی زۆره وه له گرده کانی (چیای قاسیویون) ی شامدا ئەسپاره ی خاک کراوه!

خالیدی شاره زووری کوردی - که له خۆشه ویستییدا هیندی زانا و نووسه ری عه ره ب به عه ره بیان داناوه - به نوێکه ره وه ی ریبازی نه قشبه ندیی ناسراوه بۆ ییکا به (المجدد النقشبندي) یش نیو ده بریت و له ئەو رۆژگارانه دا به زانا و سو فییه کی هه ره گه و ره و هه لکه وتووی کوردستان و ولاته موسلمانان ده ناسرا. مخاین کاریکی ئەوتۆی نه کرد - که ده یوانیی - بۆ گۆرینی باری نه ته وه یی کورد! هیندی زانا و ئاییناس هینده به گه و ره ی ده زانن، نازینوی (ابو البهاء ضياء الدين ذي الجناحين) یان به سه ردا بریوه.

نیوانگی خۆی و ریبازه که ی - به رۆشنایی نامه کانی خۆی و ده یان لی کۆلین و دانراو له مه ر خۆی و ریبازه که ی، له سه رانه سه ری کوردستانی گه و ره و ده ولته ی عوسمانییدا، بگه ره له ئەسته نبوولی پیتته خته وه تا به غداد، به سه ره، ئەحسا، شام، قودس، مه دینه، مه که که، میسر، مه غریب، ته نانه ت له که فکاسدا، ده سه لات و سه دان خانه قا و خه لیفه و هه زاران لایینگری هه بووه و ده یان زانای گه و ره ی موسلمانانی دنیا، چه ندین والیه ی، کاربه ده سته ی گه و ره ی عوسمانیی، چه ندین سه ردارای بابانیییان تیدا بووه.

کلۆد بۆس جیمس ریچ RICH که له ۲۴ / ۵ / ۱۸۲۰ ز. دا له سلیمانییدا سه رگه رمی گه شت بووه، له یاداشتی رۆژانه ییدا ده لیت؛ (کوردان پیتیان شه رمه له حه زره تی مه ولانا که متر نیوی لی بنین و گفتاری ئەویشیان له ریزی «حه دیس» داناوه... له هه موو شوینیکی جوی جوی تورکیا و ولاتانی عه ره بدا، دوانزه هه زار لایینگری هه به!).

میژوو نووسی عه ره بی عیراق، پارێزه ره عه باس عه زوایی، ژماره ی لایینگره کانی له سنووری ده ولته تی عوسمانییدا به بیست هه زار که س داناوه.

نووسه ری (الانوار القدسیة فی مناقب السادة النقشبنديّة) خه لیفه و لایینگره کانی ئەو رۆژگارانه ی به سه د هه زار که س خه مالا ندووو که ئەم ده سه لاته - له سنووریکی گه و ره پانویه ریندا - نرخیکی میژووی و سیاسی گرنگیشی هه به!

مهولانا خالیدی شاره زووری نه قشبه ندیی - که شاره زووری ئیمزای خۆشیه تی - له رووی توانای زانسته کانهوه، ههروهها توانای زمانهوانیی و ئهدهبییات و هونه ره کانی شیعر و پهخشانهوه، به کوردیی و پتریش به فارسیی و عه ره بیی، شیعر و پهخشان و دانراوی هیه و به تاییه تیش - هیندی لئ کۆل باوه ریان هیه - له شیعر فارسییدا، کوردیکی بالادهست و به هه مه نده!

شیعر کوردیی - به شیهوی بابان / سلیمانیی - که متره، به لام (عه قیده نامه ی کوردیی) ئه و، تا ئیسته وهک بیتکه م بهخشانی کوردیی ئه و شیهو زمانه یه و نرخیکی تاییه تی هیه. له رووی کۆمه لیه وه، سنج کابانی هه لێژاردوه که بیتکه میان کێژی یوسف ناغا میکاییلی خزمی خۆی بووه و چوار کوری لئ بووه که سیانیان به مندالیی و بهر له کۆچی خۆی به نه خۆشی مردوون؛ چواره مه که یشیان (نه جموددین) ه که تا س ۱۲۷۰ ک / ۱۸۵۳ ز به ژیا نه وه بووه و له مه محمود ساحیبی مامیه وه دهستووری رتیا زه که ی وه رگرتووه و سه رگه رمی رینوئینی خه لکی بووه. کابانه کانی دی، هه ردووک عه ره بی به غداد، له هه ستینی بوون.

قسه ی هیندی نووسه ری کاروباری میژووی سیاسی بو ئه وه ده چن گو یا؛ له ژیر سیه ری رتیا زه که یدا سه رگه رمی بزائیکی سیاسی بووه بو گۆرینی باری کوردستان و ئه و ولاتانه به لام من لاینگیریان نیم. له لاییکی دیه وه لئ کۆلینه وه کانی ده زگه کانی سولتانی عوسمانیی پاکانه یان بو دووره په رتیزی له سیاسه ت کردووه، به لام چ به لگه ییکی دیار به دهسته وه نییه! (۱)

چاپکراوه کانی:

- ۱- دیوانی مهولانا خالد - ئهسته نبوول؛ س ۱۸۸۴ ز. (کوردیی، فارسیی، عه ره بیی)
- ۲- ته علیقات له سه ر داوینی (خه یالیی) له سه ر راقه ی عه قیده ی نه سه فیی و له سه ر عه بدولحه کیم خه یالیی له (علم الکلام - زانستی قسه دا) - ئهسته نبوول؛ ۱۸۸۹ ز. (عه ره بیی)
- ۳- عه قیده نامه ی کوردیی - ئاشناکردن و لئ نووسینی محمه د مه لا که ریم - گوڤار کۆری زانیاری کورد.

دانراوی دی که دهستووس و دهستاودهست بلاوکرانه ته وه:

(۱) لئ کۆلینه وه بیتکه له سه ر ئه و (باسه) دهست داوه تی و هیوام به خوايه بتوانم ته واوی بکه م!

- ۱- راقه ی (طباق الذهب - الزمخشری). (فارسیی)
- ۲- په راوئیزی له سه ر عه بدولکه ریم سه یالکووتی «ناسراو به: ته تیممه». (عه ره بیی)
- ۳- جالیة الاکدار فی تقلبات الامصار. (عه ره بیی)
- ۴- العقد الجوهري فی الفرق بین کسبی الماتریدی والاشعری «علم الکلام / زانستی قسه». (عه ره بیی)
- ۵- په راوئیزی بۆ: النهایه - الرملی «له فیقهی شافیعییدا» (عه ره بیی).
- ۶- راقه ی: العقائد العضودیه «له علم الکلام / زانستی قسه». (عه ره بیی).
- ۷- په راوئیزی بۆ: (جمع فوائد فی جامع الاصول وجمع الزوائد - محمد بن سلیمان المغربی. (عه ره بیی).
- ۸- په راوئیزی بۆ: مقامات الحریری. (فارسیی) (۲)
- ۹- رساله فی العبادات. (عه ره بیی) (۳)
- ۱۰- په راوئیزی بۆ: علم النمو بۆ «ته تیممه ی سیالکووتی» و په راوئیزی عبدالغفور لاری.
- ۱۱- راقه ی: حدیث الایمان. (فارسیی) (۴)
- ۱۲- جلاء الاکدار والسیف البتار بالصلاة علی النبی المختار. (عه ره بیی) (۵)
- ۱۳- رساله فی اداب الذکر فی الطریقه النقشبندیه. (عه ره بیی) (۶)
- ۱۴- رساله فی اداب المرید مع شیخه. (عه ره بیی) (۷)
- ۱۵- رساله فی اثبات الرابطة. (عه ره بیی) (۸)
- ۱۶- نامه عه ره بیی و فارسییه کان) (۹)

(۲) ناته واوه و دهستووسیشی له گه ئجینه ی زانا محمه د خالدا هیه!

(۳) بۆ لاینگره کانی خۆین که له مه زه بی حه نه فییه وه چونه سه ر مه زه بی شافیعی!

(۴) عه قایدی ئیسلامی تیدا کۆکردووه ته وه و نیوی لئ ناوه «فراند الفوائد».

(۵) نیوه کانی ئه هلی به دری به یی تیه کانی ئه بجه د ریز کردووه!

(۶) له گه ل نامه کانی له «بغیه الواجد» دا بلاوه.

(۷) چهند سالیکه له «قازان» ی پیته ختی ته تارستاندا چاپکراوه.

(۸) له «بغیه الواجد» دا بلاوه.

(۹) کۆکرانه ته وه و هیندیکی لئ چاپکراوه. جیگه ی باسه، له ژینی مهولانا خالید خۆیدا و دوا ی =

○ خانای قویادی (*)

(شاعیر/؟؟؟ — س ۱۷۴۰ ز له ژياندا بووه!)

تایینناس و شاعیره، بهلام بنجونانوانی خوئی و خانه‌دانی و میژووی ژین و هه‌لکردی هینستا دیار نیبه و پروون نه‌کراوه، هه‌موو یادگار هکانیشی به‌ده‌سته‌وه نیبه!

دیارتترین یادگاری گه‌وره و به‌نرخ، داستانی شیعی (شیرین و خوسره‌و) هوه که له

=خویشی، کۆمه‌لێ زانای ولاته‌کانی موسلمان، کتیبی عه‌ره‌بیبی گرنگیان له‌سه‌ر داناوه! له‌ ئیره‌دا بو وینه نیوی هیندی نووسه‌ر و دانراوه‌کانیان ده‌نوینم:

- ۱- ابراهیم فصیح الحیدری البغدادي - المجد التالد في مناقب مولانا خالد.
- ۲- أبي بكر بن محمد الحنفي الاحسائي - النشر الوردي باخبار مولانا خالد النقشبندی.
- ۳- أبي الثناء السيد محمود الالوسي - الفيض الوارد على روضة مريثة مولانا خالد.
- ۴- اسماعيل الغزي العامري، مفتي الشافعية بدمشق - حصول الأئس في انتقال حضرة مولانا خالد الى حضرة القدس.
- ۵- ملا حامد البياري الشهرزوري - رياض المشتاقين في مناقب خالد ضياء الدين.
- ۶- حسين بن احمد الدوسري - الرحمة الهابطة في ذكر اسم الذات والرابطة.
- ۷- داود بن سلمان بن جرجيس - كسلى الواجد ومثير النواجد.
- ۸- محمد امين مفتي الحلة - القول الصواب برد ما سمي بتحرير الخطاب.
- ۹- محمد امين الشهير بابن عابدين - سل الحسام الهندي لنصرة مولانا خالد النقشبندی.
- ۱۰- محمد امين السويدي البغدادي - السهم الصائب لمن سمي المصالح بالمبتدع الكاذب.
- ۱۱- محمد اسعد صاحب - بغية الواجد في مكتوبات حضرة مولانا خالد.
- ۱۲- محمد اسعد صاحب - جمع القلائد وجمع الشوارد في فراند حضرة مولانا خالد.
- ۱۳- محمد اسعد صاحب - نور الهداية والعرفان في سر الرابطة والتوجه وختم الخواجان.
- ۱۴- محمد بن سليمان الحنفي البغدادي - الاساور العسجدية في المآثر الخالدية.
- ۱۵- محمد بن سليمان الحنفي البغدادي - الحديقة الندية والبهجة الخالدية.
- ۱۶- محمد بن عبدالله الخاني - البهجة السنية في اداب الطريقة العلية.
- ۱۷- محمد الرخاوي - الانوار القدسية في مناقب السادة النقشبندية.
- ۱۸- عبدالمجيد بن محمد الخاني الخالدي النقشبندی - الحدائق الوردية.
- ۱۹- عثمان بن سند الوائلي النجدي البصري - اصفى الموارد في سلسال احوال الامام خالد.
- ۲۰- مه‌لا عبدالکريم مدرس - يادی مردان.

(*) سه‌رچاوه

۱- ۴۶/۱

۲- ۵۱/۱

فارسیه‌وه کردوویه‌تی به‌کوردیی، شیرین و خوسره‌ویش (نیزامی گه‌نجه‌ویی) شاعیری گه‌وره‌یی فارس له‌س ۱۷۲ز-۱۸۵ز. داناوه. کرده‌وه‌که‌ی خانای توانای شیعر و زمانزانیی ده‌سه‌لمینیت.

له‌مه‌ر ریشه و ژینی، هیندی قسه‌ویاس نووسراوه... محه‌مه‌د عه‌لیی قه‌ره‌داخیی، له‌ نه‌جمووددین مه‌لای که‌له‌پوورناسه‌وه ده‌گپرتته‌وه: (له‌ بابته‌ ئه‌م شاعیره‌وه ئه‌مین زه‌کی به‌گ له‌ «مه‌شاهیرولکورد - ل ۱۹۸» دا ده‌لئیت؛ خانای قویادی له‌ شاعیرانی چه‌رخ‌ی سیازده، له‌ کوردستانی - داگیرکراو / K-ی ئیراندا ژیاوه، شیعی جوانی هه‌یه!). به‌لام نه‌جمووددین مه‌لا ده‌لئیت؛ وه‌ک من چومه‌ته‌ه بنجونانوانی، له‌ چند زاناییکم پرسیه، ده‌لئین: خانای قویادی له‌ ئیلی قویادیه‌ که‌ باوه‌جانیشیان پێ ده‌لئین و تیره‌بیتکن له‌ جاف، بو‌ناژهل به‌خێوکردن گه‌رمیان و کویستان ده‌کن!).

قه‌ره‌داخیی نووسیویشیه؛ (نه‌جمووددین مه‌لا له‌ ده‌ستنووسی ناسراو به‌ «مینای شکسته») به‌ ئه‌م جوژه‌ دوواوه: به‌قسه‌ی خاوه‌ندی «ژین» جه‌نابی حاجیی توفیق به‌گ، خانای قویادی له‌ عه‌سری ده‌ی کۆچی له‌ ناحیه‌ی هه‌وراماندا ژیاوه. گه‌لێ ئه‌سه‌ری مه‌نزومی هه‌یه و سه‌رگوزه‌شته‌ی عیشتی به‌شیر هۆنیوه‌ته‌وه! ئه‌سه‌ره‌کانی ده‌ستخه‌تن و مه‌وجودن!! / ژین - س ۱۹۵۵) (۱).

○ مه‌لا خدر شاه‌ویس میکاییلی (*)

(نالیی / شاعیر: س ۱۸۰۰ز. گوندی خاکوخۆل - شاره‌زوور

— س ۱۸۵۶ز. ئه‌سته‌نبوول)

وه‌چه‌ی خیلێ جافه. له‌ مندالییه‌وه به‌باژێر و ئاوییه‌کانی کوردستاندا وه‌ک؛ (سابلاخ، سلیمانیی، سنه، قه‌ره‌داخ، هه‌له‌بجه) دا گه‌راوه و له‌ زانایانی وه‌ک؛ مه‌لا عه‌بداللهی خه‌ریانیی، مه‌لا عه‌بداللهی ره‌ش، شیخ عه‌لیی مه‌لا، شیخ محه‌مه‌د ئیبنوخله‌تیب، زانسته‌کانی عه‌قلیی و نه‌قلیی ده‌ستگیر بووه و پله‌ی مه‌لایی بریوه.

(۱) ره‌نگین له‌ ئه‌م چه‌ند سالانه‌ی دواییدا، هه‌والی دی بلاو بوو بیتته‌وه و من نه‌م دیتیت!

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشا‌کراو:

۱- دیوانه‌کانی.

۲- پیتشه‌کییه‌کانی دیوانه‌کانی.

شوتن ناشتنی روون نیبه و رهبه زباوه و وهجاخ کویره. هه موو لی کۆلینه وه بی - بهرۆشنایی دیوانه کهی - جهخت ده کهن که دلداریکی سه سه ختی (حه بیبه) نیویکی زهر دیاوایی / قهره داخی بووه و وی ده چیت ناکام بووی!

به کوردیی، تورکیبی، فارسیبی، عه ره بیبی شیعیری گوتوه، به لام به بیته کم پتر و به ئه وانی دی که متر و ده گمه ن .

شیعه ره کانی پتری له سه ره ئه وینه و هیندیکی بو وه سف و ستایشه! له هونه ری شیعه را (فیترگه) بیکی سه رده می خوی و دواتره. له سه ره تایی سه ده ی بیسته وه، رۆژنامه نویسی و ئه و جا که له پوو رناس و دۆستانی شیعه و لی کۆله کان خه ریکی بلا و کردنه وه ی شیعیری و هونه ری بوون، به لام له دوا چاره کی سه ده ی نۆزده شه وه، هیندی خۆره له تناسی بیانیی عه ودالی هه والی خوی و یادگاری بوون، به تایبه تیش ئۆسکارمانی ئه لمان و مینۆرسکی رووس! ها وه لی ئه حممه د پاشای بابان بووه!

مه لا خدر؛ نالیی گه و ره ی شاعیرانی دوا سووری میرنشینی بابان - دیاره له که و تنی خانه دانی نیو برا وه - نیشتمانی چۆل کردوه. له سالانی ۱۹۳۱ز، ۱۹۴۸ز، ۱۹۶۲ز، ۱۹۷۶ز، ۱۹۷۷ز، چهند جاری - به که م و زیاد و لی کۆلینی نۆیه - دیوانی شیعیری چاپ و بلا و کرا وه ته وه .

□ داود پاشا*

(والیی به غداد: نیوان ۱۸۱۷ز — ۱۸۳۱ز)

نیوی راستی، داقتی Davit ی کوری جیورجی مانقیلاشقیلی و دایکی مه ربه م Mariam ه که مه سیحایی ولاتی جۆرجیان و کۆیله ی خانه دانی ئۆربیلیانی Orbeliani بوون.

داود له ته مه نی دوانزه سالدا دز فراندوویه تی بو تورکیا و له ئه وی راشه وه بو به غداد تا له (بازاری نه حاسه) دا، ده ستا و ده ست فرۆشرا وه و مسته فا به گ نیوی کرپویه تی و به دیاری پیشکه شی پاشا سلیمانی گه و ره ی کردوه که بو به والیی به غداد.

داود - کۆیله ی فرۆشرا و خه لاتکرا و - که وه ته نیو کۆمه لانی خه لکانیکه وه که به زمان و

(*) سه رچا وه:

چهند سه رچا وه بی به تایبه تی: در. یوسف عیزه ددین - داود پاشا و نه ایه المالیک فی العراق؛ بغداد ۱۹۷۶م.

ره و وشت و ئایین و گوزه رانه وه نامۆ بوو، ناچار چیی بو نه مایه وه له تیکه لایی و راهاتن پتر! له کۆشک و ته لار و نازی پاشادا که مامۆستای تایبه تی بو راگرت، خوی دایه خۆتندن...

زمانی عه ره بیبی، زانسته کانی نه قلایی و عه قلایی، ته نانه ت شم شیرقانیی و هه رگرت و فیتره و! (قرآن) و فیه و ئایین، جوانکاری، ره وان بیزی، ته فسیری خۆتندن. مامۆستای به نیوانگ سه بغه ت الله حه یده ری - موریدیکی مه ولانا خالید نه قشبه ندیی - ئیجازه نامه ی له فیه و ئایین و ته فسیری به یزاو بییدا، مامۆستا زه ی نو ددییم جه مه لوله یلیش ئیجازه نامه ییکی دی پیتا. (قرآن) یشی له سه ره ده ستی پییری (قرآن) خۆته کان محه مده ئه مین مووسلایی ته وا و کرد. هه ره وها نه حووسه رف - ریزمان و ده ستوور - ی له لای مه لا حسین محه مده عه لایی و ته سه ووفیشی له لای حاغز نه حممه د و بییرکاریشی له سه ره ده ستی لوتف الله ئه فه ندیی و هه رگرت.

داود که خوی توانای پینگه یشتنی هه بوو، له هه چیشی که م نه بوو به سایه ی سلیمان پاشای گه و ره وه - والیی - رۆژ به رۆژ ئه ستیره ی به ختی گه شتر ده بوو، به راده یی والیی کیژی خوی لی ماره کرد، هه ره وها کردی به کلبل و مۆره له گری، ته نانه ت کردی به (ده فته ردار) به رپرسی دارایی) خوی که دیاره به هیز و نیوانگتر بووه!

دوا ی مردنی سلیمان پاشا و چوونه سه ر ته ختی سه عید پاشای کوری لاری که په ره و ره دی ناز و خۆشیی بوو، سه ری تیدا نابوو، باره کان به تایبه تی بو داود، روو له گۆرین کرد.

توانا و نیوانگی داود له لاییک و ناحه زیی خه سووی داود و دووزمانیی خه لکانی خۆ به ره پیشیش، هه موو کاریکی ئه و تو یان گپرا که والیی سه عید پاشا - ژنیرا که ی - لپی بکه و پته گومان و پیلان دابنیت بو کوشتنی! داود پتی زانیی و به نیوی راووشکاره وه خوی دزیبه وه تا گه ییسته که رکوک. میری بابان، مه حموود پاشای ئه و ره حمان پاشا به سوژ و ریز و ده ست و دیاریی زۆره رووی تی کردوه ئاماده یی یارمه تی و پشتیوانیی بو نواند! راستییه که ی له هه لیکدا دۆست و ده ست و پتوه ندی لپی ده تکینه وه، مه حموود پاشای بابان تا قه دۆستی سه ر راست بوو که هه ره به یارمه تی ئه و و له شکری بابانه وه، زاتی کرد بچیتته په لاماردانی سه عید پاشای والیی که له باوه شی دایکیدا به کوشت چوو. ئیدی چوو سه ر ته ختی پاشایه تی و سولتانی عوسمانیی سه ندی کرد!

داود که وه بنیاتانی له شکری نو و به هیز و مه شق پین کرا و، داوا ی له حوکومه تی هیندی خۆره لات - بریتانیای داگیره ری هیندوستان - کرد تا که ره سه ت و تیفاقی جه نگ، کارخانه ی پیشه سازی، پا پوری پین بفرۆشی، ته نانه ت په لیککی نیرووی بریتانیای له پال شاهه نده ره که یدا له

به‌غداددا، یارمه‌تی بیان دا. هه‌روه‌ها هیندی پیشه‌سازی نویشی له ئه‌وروپاوه‌ وەرگرت، ویراش سولتان مه‌حموود پانزه‌ تۆپی نوئی پی به‌خشیی، به‌ ئه‌و پیبه‌ له‌شکرکی ده‌ هزار که‌سی مه‌شق پی کرای پی‌که‌وه‌ نا.

له‌لاییکی دیبه‌وه‌، باه‌خی دا به‌ئاوه‌دان‌کردنه‌وه‌ی مزگه‌وت و فیگرگه‌ و باو‌کردنی خویندن و ریزگرتنی ئاییناسه‌کان. خویشی له‌ دهرز گوتنه‌وه‌دا به‌شدار ده‌بوو. ئه‌مه‌ش کارکی کرد که‌ خه‌لکی لی نزیك بیته‌وه‌ و ستایشی پی بیریت.

کرداره‌کانی له‌لای ده‌وله‌تی سولتانی عوسمانیی، به‌تایبه‌تی دوی یارمه‌تی نه‌دانی له‌ شه‌ری رووسدا، گومانی نایه‌وه‌، به‌را‌ده‌یی بۆنی جوداخو‌ازی لی کرد، چه‌شنی محمه‌د عه‌لیی له‌ میسردا.

به‌ ئه‌و رۆشنا‌ییبه‌ و به‌بیانوی وەرگرتنی خه‌رجیی سالانه‌وه‌، سولتان مه‌حموود، سادیق ئه‌فه‌ندی نوینه‌ری خوئی نارده‌ به‌غداد. داود تیگه‌یشت که‌ مه‌به‌ست لابر‌دیه‌تی، بۆییکا نیو‌روای خنکاند.

ئیدی سولتان، عه‌لیی په‌زای والیی حه‌له‌بی پاسپارد په‌لاماری به‌غداد بدات و داود بخت. له‌ ئه‌و هه‌له‌دا، په‌تای ریشانه‌وه‌، هه‌روه‌ها لافاویش په‌لاماریان هینا. رۆژ نه‌بوو هه‌زاران که‌س نه‌مرن، بگره‌ داود خویشی تووشی په‌تاکه‌ بوو، به‌را‌ده‌یی که‌سی له‌ ده‌روبه‌ر نه‌ما و پی‌ره‌ژنی خزمه‌تی ده‌کرد.

نامۆژگاری کرا را بکات. نه‌یکرد و له‌گه‌ل خه‌لکی داماو‌ی به‌غداد، په‌رچی په‌لاماره‌که‌یان دایه‌، به‌لام بی هووده‌ بوو. سه‌رئه‌نجام (دیل کرا)!

عه‌لیی په‌زا به‌نامه‌ییکه‌وه‌، په‌وانه‌ی ئه‌سته‌نبوولی کرد. سولتانیش -به‌راسپارده‌ی عه‌لیی په‌زا- چاوی لی پۆشیی و به‌خشیی و کردییبه‌ والیی (بۆسنی)، به‌لام که‌ سولتان عه‌بدو‌لمه‌جید چووه‌ سه‌ر ته‌خت و کرا به‌ والیی «مه‌که‌که» دواتر له‌ «مه‌دینه» دا‌مرد!

داود له‌لای هیندی نووسه‌ر به‌خراب و مالکاولی ولات و له‌لای هیندیکی دی به‌چاک له‌ قه‌له‌م دراوه‌. هه‌له‌بت زۆر له‌ ئه‌و نووسه‌رانه‌ی ستایشیان کردووه‌، له‌ روانگه‌ی که‌لکی خو‌یا‌نه‌وه‌ بیربان کردووه‌ته‌وه‌!

وردبوونه‌وه‌ و کۆلینه‌وه‌ش له‌ هه‌لو‌یست و کرده‌وه‌کانی به‌رامبه‌ر به‌کورد، به‌تایبه‌تی میرنشینی بابان، دلنیا‌یی ده‌به‌خشیت که‌ داود فه‌ک به‌حرام و وه‌ستای بنچینه‌رماندنی میرنشینیبه‌که‌ بووه‌ که‌ دوی خوئی به‌بیست سال، به‌ییکجاری پاکۆ بوو.

تۆزی براکوژی له‌نیو‌خانه‌دانی بابان، ئاییناسه‌کاندا پتر رژاند و خوئی به‌ری خویشی لی خوارد، چه‌ند جار شه‌ری میره‌ کورده‌کانی کرد. سه‌یر ئه‌وه‌یه‌ میژوونوسه‌کانی عه‌ره‌ب، به‌جوامیری ده‌زانن که‌ سیی هه‌زار لیره‌ی زیری داوه‌ته‌وه‌ به‌قه‌ره‌کانی (مه‌ولانا خالید نه‌قشبه‌ندی) دا که‌ بی گومان داود ئه‌م به‌خشینه‌ی له‌ خو‌پایی نه‌بووه‌!!

جیگه‌ی باسه‌، داود خوئی به‌ (مه‌لیکی به‌غداد، مه‌لیکی بابل) ئاشنا کردووه‌! (۱)

☉ ☽ پرووناک مه‌لا محمه‌د ئه‌مین

(پرووناک مه‌لا ره‌شید بابان/ کابان: ۳/ ۱۰/ ۱۹۱۰ز — ...)

کیژی مه‌لا ره‌شید بابانه‌. چوار سالان بووه‌ بایی به‌جیی هیشتون و له‌ ئه‌سته‌نبوولدا ماوه‌ته‌وه‌ و نه‌گه‌راوه‌ته‌وه‌، ناچار -له‌ ده‌فته‌ری نوفووسدا- به‌نیوی با‌پیریبه‌وه‌، مه‌لا محمه‌د ئه‌مین پی‌نجوتینه‌وه‌ نیوی تو‌مارکراوه‌.

له‌ چ قوتابخانه‌ییکدا نه‌یخوتینه‌وه‌ و خوئی فیری نووسین و خویندنه‌وه‌ کردووه‌! (۲).

(۱) له‌ ۱۸۲۱ز دا -دوی ناسینه‌وه‌ و دایک و برایی له‌ جو‌رجیا- داود پاشا، به‌پاره‌ کارکی کرد نامه‌ی (گه‌ردن ئازادی) له‌ کۆله‌تی نارد بۆ میری ئۆربیلیانی و که‌سوکاری ئازاد کرد، دوو برای -بی له‌ دایکیان- هاتن بۆ به‌غداد و به‌ته‌نی (دیمه‌تری) یان مایه‌وه‌ و بوو به‌موسلمان و پله‌ی گه‌بیشه‌ سه‌ر له‌شکر، ئه‌وجا بوو به‌موته‌سه‌رپیی به‌سه‌ر.

له‌ نامه‌ییکیشدا بۆ دایکی که‌ سوژی بۆ دیداری و داوه‌تکردنی بۆ به‌غداد، ده‌رپه‌وه‌، ئیمزای (کو‌رت، مه‌لیکی به‌غداد - داود پاشا) ی لی داوه‌!

(۲) پرووناکی که‌زه‌ای مه‌لا محمه‌د پی‌نجوینی، وه‌کو‌هه‌موو که‌ کوردیکی داماو‌ی نه‌ریتی کۆن و پووچی کۆمه‌لیی -ویرای نیوداریی خانه‌دانه‌ خوینده‌وار و زاناکه‌ی- چیرۆکی ئه‌نتیکه‌ی له‌گه‌ل فیروونی نووسین و خویندنه‌وه‌ هه‌یه‌ که‌ شایانی تو‌مارکردنه‌... له‌ دیانه‌مدا، (رۆژی ۲۳/ ۹/ ۱۹۹۶ز. سلیمانیی) باسه‌که‌ی ئه‌وه‌هه‌ بۆ گێرامه‌وه‌ (کاتێ به‌بو‌کتینی بردمیان بۆ به‌غداد، نه‌ خوینده‌واریم هه‌بوو، نه‌ زمانی عه‌ره‌بیشم ده‌زانیی. دایکم هات بۆ لام، هه‌ر حه‌وت مانگ به‌رگه‌ی غه‌ریبا‌یه‌تی گرت و گه‌رایه‌وه‌ بۆ سلیمانیی و به‌ته‌نی مامه‌وه‌. نووری به‌گیش -هاوسه‌ری- به‌هۆی فرمانه‌که‌یه‌وه‌ راگۆسترایه‌وه‌ بۆ به‌سه‌ر و من له‌ به‌غداددا مامه‌وه‌! رۆژیکیان پیتم گوت؛ نووری، نه‌ نامه‌م بۆ بنیره‌ نه‌ نامه‌ت بۆ ده‌نیرم، چونکه‌ من رووم ناهینیت بچمه‌ مائی مه‌جید ئه‌فه‌ندی -هاوسه‌یان ئه‌فسه‌ر مه‌جید عه‌لیی- و نامه‌مان بخوتینه‌وه‌!

نووری گوتی: ده‌ باشه‌؛ من سه‌رمه‌شقیک -ئه‌لف و بی-ی عه‌ره‌بیت بۆ ده‌نووسمه‌وه‌، تو‌قسه‌ت چیه‌ به‌ته‌ماشای بینوسه‌ره‌وه‌ و بیده‌ به‌پۆسته‌ و بۆم بنیره‌!

له ۱۹۲۷/۸/۲۵ ز. دا شوی به کوره مامی؛ ئەفسەر نووری ئەحمەد کردووه. تاقانە کورپیک و دوو کیژی بەژبانهوهن خۆی له لای (سهباح) ی کوری تا ئەوڕۆ له سلیمانیدا تا له ۲۰۰۲ د. کۆچی مالتاواپی کرد (۲).

رووناک ژنه کوردیکی ژیر و بهسهلیقه و زمان شیرین و رووخۆش و نهتهوهپهروه زۆر پهروشی خۆیندنهوه بووه، بهرادهیی ئارهزووی شیعی ههبووه. هیندی پارچه نووسینی ههیه و در. ئیحسان فونادی خوشکهزای - بۆ منی گێراپهوه - دهلیت؛ ههلبهستی چهشنی فۆلکلۆرن... ئەمه دوو وینهیه:

- ۱ -

ئیمه کوردین وهتهنپهراستین
بۆ حهقی خۆمان راناوهستین
ئهو کهسهی حهقمان دهخاته ژیر پێ
دوارۆژ ههراپهه تووش دی

- ۲ -

میوان بهخۆشیی روو دهکاته مال
وا زوو دایمهگرن بهتوانج و په لار
چونکی ئهو کهسهش دهزانیت په لار
له پرا دادهکووتی بهدهسته، بزمار

***

= سههرتا کارهکهم پێ ئەستهم بوو، بهلام که له حالی خۆم و له سههرمهشکه وردبوومهوه، پێم ناسان بوو... هه زۆر زوو خۆم فیر کرد و ئیدی راهاتم و بهره بهرهش کهوتمه خۆیندنهوه راستییبه کهی من که حهقده سال له بهعداددا بووم و بهباژیرانی وهک ناسریبهوه موسلێشهوه بووم، ئەم کردهوه به کۆلتی فریام کهوت و کهلینی تهنیایی و غهرباییهتی بۆ پر کردمهوه. من گهلی له ئهو نامانهم هه لگرت بوو، زۆرم خۆش دهووستن، بهلام مخابن له دهست چوون و هه ئهم دوو نامه بهم بههۆی که ریم بهگهوه، بۆ یادگاری هه لگرتوه!

(۲) چهند جارێ که دواترینیان ریکهوتی ۱۹۹۷/۱۰/۳ ز بوو، کرد و کۆشم کرد بهشکو کامیتراییکی قیدۆکاسیتیم دهست بکهووت و گوتویژی له گه ل بکه، بهلام مخابن نه خۆم دهسه لاتم هه بوو، نه خزمانیشی ده رهست بوون!!

○ شیخ رهزا شیخ عهبدوهره حمان مهلا ئەحمەد مهلا مهحمود زهنگه نه (*)

(شیخ رهزای تاله بانیی / شاعیر: س ۱۸۳۷ ز!!، گوندی قرخ -

۱۹۱۰ / ۱ / ۲۰. به عداد)

فه تحوالله ئەسه دی کۆ و بلاو که رهوهی (دیوانی شیعی) راده گه یینیت که بهر له ۱۸۳۰ ز. دا له ئهو گونده دا له دایک بووه، سه رچاوهی دیی به گومانه وه میژووی ژوو راپان داناوه!!

محهمەد خال - له گوڤاری کۆری زانیاری کورددا - لئی نووسیوه: حهوت سالان بووه له لای بابی دهستی داو ته خۆیندن. دوا یی له لای شیخ غه فووری مامی هیندی کتیبی ورده و سه ره تایی خۆیندووه. ماوه ییکش له لای مهلا تواناکانی باژیری کهرکووک خۆیندوویهتی. ئهوجا چووه ته باژیری کۆی (کۆیه) و خۆیندنی له لای به نیوانگ، زانا جهلیی زاده مهلا ئەسه د بر دوو ته سه ر و به پله ی فه قیاتیی راکه یشتووه!

چهند سالێ له ئه ویدا ماوه ته وه تا خۆیندنی زمان، پێزمان، رهوانیژیی، زانسته کانی ئایینی ته وا کردووه! هه ره ها له ئه ده بیاتی فارسیی و تورکییشدا، شاره زایی چاکی پهیدا کردووه، به لام نه بیژراوه چۆن و له لای کێ!!

فه تحوالله ئەسه د، ده گێرتیه وه؛ له ته مه نی بیست و پینج سالییدا - بابی به ژبانه وه بووه - جارێ چووه ته ئەسته نبوول و له کاروانی گه رانه ویدا، هه والی مردنی بابی بیستووه.

دوا ی گه رانه وه ی بۆ کهرکووک له گه ل برای گه ره ی - شیخ عه لی - ناکۆک بووه و هه لی نه کردووه. دوا ی شهش مانگی چووه ته (کۆیه) بۆ لای شیخ غه فووری مامی و ئه ویش گه ئتی پێ داوه کیژی خۆی لی ماره بکات، به لام پاشگه ز بووه ته وه و ئه ویش به دلشکا و بیه وه هاتووه ته وه بۆ کهرکووک و له ئه ویش راوه رووی کردووه ته ئەسته نبوول، هه والی راست به ده سه وه نییه له ئه ویدا چ کاره بووه، به لام دوا یی هاتووه ته وه بۆ کهرکووک و به کشتوکیله وه خه ریک بووه و مووچه ییکیشی له ده زگه ی داراییه وه پێ براوه، دوا ی ماوه یی کرکووک به جی هیشته وه و له ته کییه ی خۆیان «ته کییه ی تاله بانیی» له به عداددا جیگیر بووه و له باژیره که شدا زۆر پێزی لی گه راوه. له دوا ی س ۱۹۰۹ ز. وه تووشی نه خۆشیی - زه حیری - بووه و پینی نه مردووه، به لام

(*) سه رچاوه و ته ماشاکراو:

۱- دیوانه کانی به تاییه تی: (دیوانی شیخ رهزای تاله بانیی - فه تح اله ئەسه د؛ به عداد؛ ۱۹۳۵ ز.)

۲- گوڤاری کاروان، کۆری زانیاری کورد!

نوێترین هه‌وایی بڵاوکراوه - کاروان - ٩٣- له رۆژنامه‌ی (الرقیب)ی به‌غدادییوه ده‌رکه‌وتوووه که لاقی تووشی نه‌خۆشیی بووه و ئی ده‌چیت کاری بۆ مردنی هه‌بووبیت! له‌سه‌ر وه‌سیه‌تنامه‌ی خۆشی که گۆرستانی (شیخ عه‌بدولقادر گیلانی) ئه‌سپاردی خاک کراوه.

شیخ رەزای تالەبانی، له میژووی کورددا - دوا‌ی شاعیریکی کوردی شه‌به‌ک - (١)، گه‌وره‌ترین شاعیری داشۆرتنه له ئه‌ده‌بیاتی کورددا. به‌کوردیی، فارسیی، عه‌ره‌بیی، تورکیی له‌مه‌ر خودا، ئه‌وین، کۆمه‌لیی، نیشتیمان، شیعی هه‌یه و پتریش به‌داشۆرتنه‌وه خه‌ریک بووه و سلی له خزم و خۆی و ده‌سه‌لاتداری خۆ و بیگانه نه‌کردوووه‌ته‌وه، به‌پرا‌ده‌یی له سه‌رده‌می والیی - عوسمانیی - به‌غداددا، والیی و کاربه‌ده‌ستانی داشۆرتنه‌وه! ئه‌م شیوه‌یه‌ی وینه‌ی زماندرێژی و نه‌زانین و سه‌ره‌لیش‌شی‌واویی نییه، به‌لکه‌ وینه‌ی بی‌په‌روایی دڵ و ده‌روونه له چه‌وتیی و په‌رچانه‌وه‌ی سته‌م و زۆری سیاسی و ده‌ستوور و با‌وی می‌چکه‌یی، فروفیلی کۆنی کۆمه‌لیی! دۆستم پروفیسۆر در. محهمه‌د محهمه‌د نووری عارف - پیگه‌یشتووی زانکۆی به‌غداد و زانکۆی تاران - چهند جاری بۆ منی گێراوه‌ته‌وه که مامۆستا‌ییکی ناسرا‌وی له زانکۆی تاراندا، پیتی گوتوووه: شیخ رەزا شاعیریکی که‌م وینه‌یه له خۆه‌ه‌لاتدا!

له سالی ١٩٣٥ز. راوه چهند جاری (دیوانی) چاپ و بڵاوکراوه‌ته‌وه و که‌موکورتییان هه‌یه. هیشتا ئه‌ده‌ب شوناسان و لی کۆله‌کانی شیعر، سه‌رگه‌رمی تاووتی‌کردنی هونه‌رین! ژنی هیناوه؛ شاعیر محهمه‌د خالیسیی و شیخ عه‌بدالله کورین!

☉ مەلا رەشید فەتاح بەگ محەممەد بەگ (*)

(مه‌لا رەشید بەگ بابان/ نووسه‌ر: س ١٨٦٨ز!! سلیمانیی)

— ٣/٣/١٩٤٢ز. ئه‌سته‌نبوول)

وه‌چه‌ی خانه‌دانی بابانه. میژووی له دایک بوونی مه‌زنه‌یه!! به‌پیتی دستووری خۆیندنی رۆژگاری، له مندالییدا، کتیبه‌ ورده‌کانی فارسیی، (قرآن)ی خۆیندوووه. دوا‌یی بی‌ئاگاداریی که‌سوکاری و له ته‌مه‌نی چواره‌ سالییدا بۆ خۆیندن رووی کردوووه‌ته‌ گوندی «شه‌ده‌له»ی سه‌ر به‌ئاوایی سورداش/ سلیمانیی. ئه‌وجا هاتوووه‌ته‌وه بۆ سلیمانیی و دیسان دوا‌ی ماوه‌یی بۆ پتر خۆیندن رووی کردوووه‌ته‌ باژێرێکانی «بان»، «قزلجه»، ئه‌وجا چوه‌ بۆ باژێری «مووسل» و دوا‌یی گه‌راوه‌ته‌وه و چوه‌ته‌ باژێرێکی «پینجوبین» و له‌به‌رده‌ستی زانای ناسرا‌و (مه‌لای پینجوبینی؛ مه‌لا عه‌بدوره‌حمان) زانسته‌کانی عه‌قلیی و نه‌قلیی ده‌ستگیر کردوووه و زانای نیویرا‌ویش ئیجازه‌ی (مه‌لاییتیی) خه‌لات کردوووه. هه‌روه‌ها - رەزبیه - کبیری مه‌لا محهمه‌د ئه‌مینی برای، له سالی ١٨٩٥ز. دا لی پیرۆز کردوووه.

به مامۆستا‌یی هاتوووه‌ته‌وه بۆ سلیمانیی و له فیرگه‌ی «مزگه‌وتی شیخ سه‌لام» دا دامه‌زراوه که ته‌نانه‌ت کورپی مه‌لای پینجوبینی شاگرد بووه. دوا‌یی له (ق.ر.س - سلیمانی) دا تا سالی ١٩١٢ز وه‌ک مامۆستا‌یی بووه. ئه‌وجا هه‌ر بۆ خۆیندن - هیندی ده‌لین بۆ تیکه‌لبوون له ده‌وره‌یی‌کدا بۆ به‌قازی بوون - رووی کردوووه‌ته‌ ئه‌سته‌نبوول، به‌لام له ئه‌ویدا جیگیر بووه و نه‌گه‌راوه‌ته‌وه. ماوه‌یی‌ک بووه به (واعیز) له سوپای عوسمانییدا، ئه‌وجا چوه‌ته (مه‌کته‌بی حوقوق/ قانون) و ته‌وا‌وی کردوووه و بووه به‌پارێزه‌ر. دوا‌یی له باژێری (سه‌که) دا بووه به‌دادوهر و دوانزه سالی تیدا رابواردوووه. ئه‌وجا راگۆستراوه‌ته‌وه بۆ باژێری «ئه‌ده‌نه» دا تا سالی ١٩٣٥ز دادوهر بووه و له ئه‌و سالی‌دا خانه‌نشین کراوه و ئه‌وجا چوه‌ته «ئه‌سته‌نبوول» و تا مردن له

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

١- ٧٥/١.

٢- ١٠٣/٧.

٣- ١٤٣/٤٧.

٤- العراق - ٣١٣ع؛ ٣/١٤/١٩٧٧، بغداد (شخصیات کردیه - ص.ک).

٥- چهند گوتوبیژی له‌گه‌ل سه‌عه‌دیه عه‌بدولکه‌ریم محهمه‌د فوناد (کچه‌زای رەزبیه)، سلیمانیی؛ ١٩٩٧ز-١٩٩٨ز.

(١) شاعیریکی سه‌ده‌ی هه‌ژده‌یه و لی کۆل کاک محهمه‌د عه‌لی قه‌ره‌داخیی له گه‌نجینه‌ی ده‌زگه‌ی ده‌ستنووسه‌کان/ به‌غداددا (دیوانی) دۆزیه‌ته‌وه و له گۆفاری: رهنگین - س ١٩٩٦ز، لینی نووسیه‌! (من له مه‌نفادا له‌به‌رده‌ستم نییه تا پتری لی بنوسم!).

گه‌په‌کی (لالی - ئاقسه‌رای جاده‌سی، نۆمۆرۆ ۲۷) دا به‌کابان و مندالییه‌وه، تیدا ژیاوه!

مه‌لا ره‌شید به‌گ، توانا و شاره‌زاییکی ئابین و کوردیی بووه و له نووسه‌ره کورده پیش‌په‌وه‌کانه و بۆی تیکۆش‌اوه و له دووره نیشتمانه‌وه خۆی بۆ داناوه.

سێ کابانی هه‌لبژاردووه، په‌زییه که دوو کیژ؛ هه‌فسه و پرووناک و کورپیکێ تاقتانه‌ی لێ هه‌بووه! ئامینه، کوردی سلیمانیی که کیژتیک و دوو کورپی لێ بووه؛ خه‌دیجه، به‌هجهت نه‌وزاد. ژنه تورکێ که ته‌نیا کیژێ: (شاهیدییه‌ی لێ بووه. وه‌چه‌ی خۆی - کچه‌زای - بۆ منی گێڕاوه‌ته‌وه؛ که هۆی گه‌وره‌ی نه‌گه‌راندنه‌وه‌ی ئه‌وه‌یه کورپه‌گه‌وره‌که‌ی له ته‌مه‌نی ۲۱ سالییدا له تورکیادا جوانه‌مه‌رگ بووه و چاوی به‌رایه‌ی نه‌ها‌تووه به‌بێ ئه‌و به‌گه‌رتنه‌وه بۆ لای - په‌زییه - دایکی... به‌لام تا مردن پیتوه‌ندیی له‌گه‌ڵ کابان و مندالیانی هه‌بووه و نامه و وینه‌ی له‌گه‌ڵ گۆرپه‌نه‌ته‌وه. هه‌لبه‌ت وه‌چه‌ی له‌ تورکیادا هه‌یه!

دانراوی چاپ‌کراوی:

۱- اقتران النیرین فی مجمع البحرين - به‌غداد؛ س ۱۹۷۳ (کوردی) (۱).

چاپ نه‌کراو - ده‌ست‌نوس:

۱- در النضیة فی شرح منظومة الفریدة. (عه‌ره‌بی) (۲).

۲- قه‌واعیدی سه‌رف و نه‌حوی کوردییه. (به‌تورکی دایناوه و خۆبشی کردوویه‌تی به‌کوردیی) (۳).

جیگه‌ی گوته‌، وه‌چه‌ی بۆ منی گێڕاوه‌ته‌وه که باوه‌ری نییه‌ یادگار و نووسراوی له‌لای وه‌چه‌کانی دی له «ئه‌سته‌نبول» دا مابن!!

(۱) وه‌رگێپان و پروونکردنه‌وه‌ی گوته و په‌وابه‌ته‌کانی (موسلیم) و (بوخاری)یه که له ته‌مه‌نی هه‌فتا و چوار سالاندا ته‌واوی کردووه و فۆرمه فۆرمه به‌پۆستدا ناروونی بۆ زانی ناسراو مه‌لا حسین پسکه‌ندی له سلیمانییدا تا له سالی ۱۹۷۳ ز. دا حاجیی قادر جه‌بار، خه‌رجیی چاپکردنی گرتووه‌ته خۆی.

جیگه‌ی گوته‌ له سالی ۱۹۹۷ ز- ۱۹۹۸ ز. دا، چه‌ند جارێ چووم بۆ دوکانی نه‌وه‌ی مه‌لا حسین پسکه‌ندی له سلیمانییدا تا پتر هه‌والی نووسین و نامه‌کاری مه‌لا ره‌شید به‌گم لێ روون بیت، مخابن هه‌ر به‌دیداری نه‌گه‌یشتم!

(۲) له ۲۲ ره‌به‌عولنه‌وه‌ل ۱۳۱۷ ک. دا ده‌ستی داوه‌تی.

(۳) ده‌ست‌نوسه‌که‌ی - وه‌کو بیژراوه - له گه‌نجینه‌ی زانا محمه‌د خالدا هه‌یه!

☉ ☽ ره‌شید که‌ریم ئه‌فراسیاب (*)

(ره‌شید که‌ریم قه‌ره‌داخی؛ نووسه‌ر: ۱۹۰۸ ز. سلیمانیی)

— ۱۲/۸/۱۹۷۶ ز. سلیمانیی)

له س ۱۹۱۵ ز. دا خراوه‌ته به‌ر خوتیندی سه‌ره‌تایی. له س ۱۹۲۱ ز. دا پرووی کردووه‌ته که‌رکووک - ره‌نگبێ بۆ ف. عیلمییه چووبیت - بۆ خوتیندن که دوا‌یی پرووی کردووه‌ته (ف.م. به‌غداد) و له س ۱۹۲۶ ز. دا ته‌واوی کردووه و بووه به‌مامۆستای (ق. س. قزل‌ه‌بات/ سه‌عدییه). دوا چه‌ند سالییک راگۆستراوه‌ته بۆ که‌رکووک، ئه‌وجا له سه‌ره‌تای س ۱۹۳۰ ز. دا بۆ سلیمانیی.

له‌سه‌ر تیکه‌لێی له‌ په‌په‌ینی ۶/ ئه‌یلوول/ ۱۹۳۰ ز (به‌رده‌رکی سه‌را) گه‌راوه - خۆی گوته‌نیی له‌ بیره‌وه‌رییه نووسراوه‌که‌یدا - له‌گه‌ڵ بێ که‌سی شاعیر به‌ندبووه، دوا‌یی ئازاد کراوه.

له س ۱۹۳۶ ز. دا راگۆستراوه بۆ (ق. س. هه‌له‌بجه) و (ق. س. عه‌بابه‌یلێ) و چه‌ند سالی له‌گه‌ڵ (گۆران)ی شاعیر له ئه‌و نیتوچانه‌دا بووه تا له س ۱۹۴۰ ز. دا راگۆستراوه‌ته بۆ سلیمانیی، ئه‌وجا بۆ ئاوا‌یی «قه‌ره‌داخ» و دوا‌یی له س ۱۹۴۶ ز. دا بۆ پرتیبه‌ریکردنی (ق. س. مه‌له‌که‌ندی) سلیمانیی که ناسرابو به (مه‌کته‌بی عه‌ونیی)!

له س ۱۹۵۵ ز. دا راگۆستراوه بۆ گوندی ئاوا‌یی «سینوسینان»ی نیتوچه‌ی قه‌ره‌داخ تا له س ۱۹۵۷ ز. دا هاتووه‌ته‌وه بۆ سلیمانیی و له (ق. س. ئه‌ییوییه) دا دامه‌زراوه. له سه‌ره‌تای شه‌سته‌کاندا خانه‌نشین بووه.

کوردیی و فارسیی و عه‌ره‌بیی زانیوه. له س ۱۹۶۱ ز. دا به‌نیوی (بیره‌وه‌ریی) / ۳۲ سال له ژبانی مامۆستاییک (ه‌وه بیره‌وه‌ریی خۆی چاپ‌کردووه که (گۆران)ی شاعیر پیتشه‌کیی بۆ نووسیوه.

له س ۱۹۳۳ ز. دا کابانی هه‌لبژاردووه و وه‌جا‌خی روونه ئه‌فراسیاب ره‌شید که‌ریم پسپۆری سه‌ره‌رشتی بێرکاری، کورپه‌تی!

(*) سه‌رچاوه: ئه‌فراسیاب ره‌شید که‌ریم - سلیمانیی؛ ۲۹/ ۱۱/ ۱۹۹۷ ز.

دائىكى رەئناى ئەحمەدە. بابى پۆلئس بوو. خوتئندئى (ق. س) لە نئوان سلئمانئى و كۆبەدا بوو، (ق.ن. سلئمانئى) ئىشى تەواو كر دوو، ئەوجا چوو تە (ف.م. بەغداد) و سالى ۱۹۴۱ار بوو بە مامۆستاي قوتابخانەكانى (مەلكەندئى، خالئدئى، كانئى ئاسكان)ى سلئمانئى. لە مانگى ئەبلوولى ۱۹۴۲ز. دا تا دەمەو كۆتايى س ۱۹۴۴ز دەستى لە فرمانى هەلگرتوو و لە گەل ھاوئەلەكانى (عەبدالله گۆن، رەمزى قەزاز) چوو تە فەلەستئىن / ئىفا و لە (رادئوى كوردستان) دا بەقسەزان دامەزر اوو. دواى گەرانهوى بۆ عئراق لە (رادئوى كوردئى / بەغداد) دامەزر اوو، بەلام بەهۆى نووسئنى گوتار ئىكەو لە (گەلاوئىژ) دا، لە رادئوكە دەره پئندراو و بوو تەو بە مامۆستا.

لە ۱ / ۱ / ۱۹۴۵ز. دا مامۆستاي (ق. س. سورداش) بوو و دواى لە س ۱۹۴۶ز. دا هەمان پئشەى لە (ق. س. قەمچووئە / سلئمانئى) بەجئ هئناو.

خۆى نووسئىوئەتى؛ لە س ۱۹۴۷ز. دا، لەسەر سئاسەت لە فرمانى دەر كراو و لە س ۱۹۴۹ز. دا گئراو، هەر خۆى نووسئىوئەتى؛ (دواى كۆئره وەرى لە س ۱۹۵۰ز. دا بەرەلا كرام!). ئەوجا هاوو تەو سەر (رادئوى كوردئى / بەغداد) و تا دەمەو هاوئنى س ۱۹۵۵ز. قسەزان و نووسەر و ئاكتەرى رادئوى بوو. دواتر وەك فرمانبەرئى لە كئلگەى كشتوكئئلى «بەكرەجۆ / سلئمانئى» دامەزر اوو. لە ئەم رۆژگارو تە سالى ۱۹۶۳ز. لە ئەو پئشەئدا ماو تەو. لە دوا مئثروو و تە س ۱۹۷۰ز. لە رئزى بزافئى شۆرئى كورد و لە (رادئوى دەرنگى كوردستانى عئراق) دا بوو، دواى بەئانامەى ۱۱ / ۳ / ۱۹۷۰ز، هاوو تەو كورئى فرمانى

(*) سەرچاو و تەماشاكراو:

۱- ئاداشتئى خۆى.

۲- دەفتەرى نووفوسئى.

۳- پرسوراكردن بە: (چالاك)ى كورئى؛ س ۱۹۷۸ز- ۱۹۹۷ز.

۴- رۆژنامە و گۆفارهكان. هەر و هەا دانراو هەكانئى!

(۱) دەفتەرى نووفوسئى بە لە داكئى بوئى؛ س ۱۹۲۵ز. ئى لە قەلەم داو، بەلام مئثروو كەئى ئئبرە راستەكەئە!

حوكومەتەو و بەرئبەرى راگەئانئنى (وئزارەتى كاروبارى باكور / وئزارە شۆون الشمال) دامەزر اوو. ماو تەو تا -بەئەخۆشئى دئ- كۆجئ مائئاوئى كر دوو.

لە رووى ئئكەئئى سئاسئى و كۆمەئئبەو؛ ئەندامئى (پ. هئوا) بوو كە بەرئسپار دەئى هەمان پارت خۆئى ئاوئەلەكانئى چوو تە سەر رادئوى دامەزرا و لە ئافادا.

لە س ۱۹۴۶ز. دا لە رئزئى (پ. رزگارئى) دا بوو كە (پ.د. كورد) دامەزر اوو، چوو تە رئزئبەو. لە س ۱۹۴۹ز. دا لە رئزئى (پ. ش. عئراق) دا بوو كە گئراو و سەرئەئجام ئاچار پاكائئى بئ بەرى بوونئى داو. لە نئوان ۱۹۶۳ز- ۱۹۷۳ز. دا ئەندامئى رئزئى (پ.د.ك) بوو.

رەفئق چالاك - وئراى خەباتئى سئاسئى و هەئئوئانئى ئاچارئى - مامۆستا، رۆژنامەفان، قسەزان، ئەدئب، دەرنگۆش و ئاواز دانەر، ئاكتەرى رادئوى و سەر شانۆ، چئروكئئوس، وەرگئئ بوو... بەكورتئى بەهەر مەئدئكى گەر و ئەدب و هونەر و مامۆستائئئكى درامائى رادئوى و شانۆ بوو... ئەو لە سالى ۱۹۳۵ز. دا بۆ ئئكەم جار چوو تە سەر شانۆ، لە س ۱۹۳۹ز. دا، ئئكەم گوتارئى لە (ژئئ) دا بلاو كر دوو تەو. لە هەژدە سالاندا مامۆستا بوو!

رۆژنامەفانئى بلاو كراو و گۆفارى (ئاگا و رووداوى هەفتەئى / پەئام) و سەرنووسەر - بئ نئو دەر كەوتن - بوو دئسان لە گۆفارى (هنا بەغداد / بەشى كوردئى) دا هەر و هەا سەرنووسەرى رۆژنامەئى (برائەتى) لە (ژئئ، گەلاوئىژ) دا گوتارئى كۆئى بلاو. دامەزرتئى (كۆمەئى هونەرە جوانەكانئى سلئمانئى - ۱۹ / ۶ / ۱۹۵۷ز) بوو.

رەفئق چالاك؛ وئراى ئەوئى - خۆئى دەئئت پتر لە دووسەد - چل و پئئج (درامائى رادئوىئى) داناو و وەرگئئراو، دەئان گوتارئى هەمەجۆرئى تۆمارە؛ لە رووى كۆمەئئبەو؛ ژئئ هئناو و پئئج كور و دوو كئزئى لەدوا بەجئما كە چوار كورئى لە نئشتئمان و هەندەراندا دەرئئ و ئەمەن؛ چالاك، ئازاد، شئرزاد، ئالان! (۲)

دانراو و چاپكراو هەكانئى:

۱- كار تئ كردئى بەكەلك - بەغداد؛ س ۱۹۵۲ز. (دراما)

۲- هئزئى تارئكئى - بەغداد؛ س ۱۹۵۵ز. (دراما لە تۆئستۆئەو)

۳- دارستانەكانمان - بەغداد ۱۹۵۷ز.

(۲) پئئجەم كورئى؛ جوانەمەرگ و شەهئدئ رئزئى (ئ.ن.ك) ه.

(رەفیق حیلیمی / نووسەر، رۆژنامەخان، لى كۆل: س ۱۸۹۸ز. كەركوك

— ۴ / ۱۰ / ۱۹۶۰ز. بەغداد)

دايكي حەلاوەى مارف عەزىز ئاغاىه، لە باب و دايكەوه خەلكى سليمانىيه. بابى ئەفسەرى عوسمانىي بووه.

قەلەمى خۆى نووسىيوهتى؛ سالى ۱۳۲۵ر/ ۱۹۰۹ز (ق. س. كفرى) تەواو كرددوه. بەداخوازى بابى هاتوو تەوه سليمانىي و لە پۆلى دووى (ق. ر. س. سليمانىي) دا وەرگىراوه. تا پۆلى سىي تىدا خويئندوه كه هيندهى پۆل تىدا بووه، مەبهستى بوو بۆ چوونه (مەكتەبى حەربىيهى ئەستەنبوول) پۆلەكانى چوار و پىنجى لە (ق. ئا. س. بەغداد) تەواو بكات كه پرووى تى كرد و لە دەمهو كۆتايى پۆلى پىنجدا - بەهۆى دەمهقالبىيه، لەگەل مامۆستايىكى و پزىشكى خەستەخانەيى - دەر كراوه. ناچار لە سالى ۱۳۲۹ر/ ۱۹۱۳ز. دا گەراوه تەوه بۆ سليمانىي بۆ

(*) سەرچاوه و تەماشاکراو:

۱- ۲۵/۱

۲- ۸۸/۱

۳- ۶۵/۱/۲

۴- ۱۰۹/۱۵/۲

۵- مستەفا نەرىمان - رۆشنىبرى نوئ؛ ژ ۱۰۸.

۶- ناهيده رەفیق حیلمی - بەيان؛ ژ ۱۳۷.

۷- دانراوهكانى خۆى: - كۆمەلنى بەلگەنامەى رەسمىي خۆى و بىروراى تايبه تى ناهيده كه بۆ منى ناردوه (*).

۸- رۆژنامەكان: ئومىدى ئىستىقلال، بانگى كوردستان، پىشكەوتن/ التقدّم، پىشكەوتن - سليمانىي، رۆژى كوردستان، ژيان، شەفق، گەلاوێژ!

(*) من - نووسەرى ئەم بابەتە - ناهیدەى كىژى بەسایەى بابییه وە و بابیشى بەسایەى نەتەهەى كوردەهە و دەناسم و پزى لى دەگرم. وىستم بەپىتى بەرنامەى وردبوونەهە و لىكۆلینەهەى زانستىي، ئەو پەرى هەوالى باوەرپىكرائ؛ بەلگەنامەى رەسمىي، یادگارنامە، دەستنوسى چۆر بەجۆزىم دەستگىر بىت تا - بۆ هەلىكى وەك ئىترە و پزۆهەى مىژووى رۆژنامەنوسىي بەر دەستم - بتوانم ژىننامەيىكى راستى بنووسمەهە كه كەسێ تا مندالانى خۆىشى - بە ناهیدەهە - كارێكى ئەوتۆيان بەجێ نەهێناوه! بۆ ئەو مەبهستە، لە سليمانىييدا، چەند جارێ رووم كرده فەوزىي كورې. كابرأ سەرقالى دوكانى موبايەعاتى

خويئندنى پۆلى پىنجى ئامادەيى تا بەتەواوكردنى روو بكاتە (مەكتەبى بالائى ئەندازە - ئەستەنبوول). لە ئەم كۆششەدا سەر كەوتوو و لە سەرەتائى (۱. ج. گ/ ۱۹۱۴ز) دا لە ئەو مەكتەبەدا دامەزراوه.

بەپىتى هيندى بەلگەنامەى ناتەواوى خۆى - گۆبا - خويئندەكەى تەواو كرددوه و بووه بەئەندازەوان، بەلام بەوردكردنەهەى هەموو قسە و هەوالىكى سەرچاوهكان - بەتايبه تيش كه هەرگىز نىوى ئەندازەوانىيان نەهیناوه - باوەر دەكەم تەواوى نەكردىت و وەكو دوو سالى تىدا خويئندوه، لەبەر تەنگانەى جەنگ گەراوه تەوه بۆ سليمانىي و لە كانوونى دووهەى ۱۹۱۶ز. دا مامۆستائى زمانى فرانسىي (ق. ئا. سليمانىي) بووه.

لە ۱۷/ ۱۱/ ۱۹۱۸ز. دا ئامادەى ئاهەنگى باوەر هينان بووه بە (بىكەم حوكومەتى كوردستان)، لە ئەو هەلانەدا - بەفەرمانى حەفیدزادە مەحمودى حوكدارى كوردستان، زمانى كوردىي فىرى راپۆشكارى برىتانىا لە سليمانىييدا؛ مىجەر (نۆيىل Noiel) كرددوه. دواى

حوكومىي بوو، خۆى پەراندهوه بەتەنى نۆينىشانى بەغدادى ناهیدەى پىن دام كه بەپۆستدا نامەم بۆ نارد... راستىيه كه يشى كارامە لىم هاتە پىشەوه و نامەى خۆى و هيندى هەوالى خانەدانەكەى و بارى خويئند، گوزەران، كاروبارى بابى، هەرەها فتۆكۆبىي شوناسنامەى بابى و نامە و دوو نامەى قانىع و گىوى بۆ ناردم كه مىژووى ۱۱/ ۳/ ۱۹۸۷ز. لى دابوو. لە نامەكەيشيدا نووسىيوهتى: (زۆر بەرپز كاك كه مال رەنوف... نامەكەى ۲۳/ ۲/ ۱۹۸۷ چەند رۆژى گەيشتوو. زۆر سوپاس بۆ يادى دلسۆزانەى رەفیق حیلمی... يەزدانى پاك لە پال هەموو ئەوانە بى دلسۆزانە و پرىخ رەنجى تىكۆشەران دەپارتىزن... هتەد). دواى چەند هەفتەيى، ناهیدە هات بۆ سليمانىي و بەهۆى براژىنەهە - كالبانى فەوزىي و كارمەندىكى مووزەخانەى سليمانىي - و دیدەنىم كرد و گەرم سوپاسم كرد و تكاى نامەى دى بابىم لى كرد كه تەنانهت زۆر گەرم هانم دا بەشكو (خۆى نامەكانى گەنجىنەى بابى بلاوبكاتەوه) و كەلك بەئەدەبى كوردىي بگەيىتت! گفتى دا كه ديسان بەپىر داخووزىم و تكامەوه بىت... راستىيه كه يشى هات كه لەپرو و له (بەيان - ۱۳۷)، تەشرىنى دووهەم ۱۹۸۷/ گەشتىك بەناو نامە و گەشتنامەى بەجىماوى رەفیق حیلمی) دا، خۆى نواند. ناهیدە خانم لە پەراوتىزى بابەتەكەشدا نووسىيوهتى: (لەم دوايىيه دا، نووسەرىكى بەرپز، هينده پرسیارى ناردبوو، داواى هينده دىقالۆپىكرائى كرددبوو، هەتا هى ناسنامەى، گوزەرنامەى، دەفتەرى خزمەتى... هتەد!! خويئندەوارێك «!!» وتى: خۆ بلى؛ تۆ پەرتووكەم بۆ ئامادە بكە و منىش ناوى خۆمى لەسەر دەنووسم! / تەواو). راستىيه كهى ئەم تەوانجەى ناهیدە خانم كه (خويئندەوارێكى نەخويئندەوار فرىوى داوه) بەرەو رووى منى كرددوه تەوه، بۆيىكا پىنوسىستى دەزانم بەنەرمىسى پىي بلتىم: ئافەرم كه فرىوى نەخويئندەوارێكت خواردوو كه هينده نەخويئندەواره تا فەرمايشتەكەى وەستا بەشیر موشىرى راست تەلقىن نەكردوى كه فەرموويهتى: تۆ بىنوسه و من تەئلىفى دەكەم! ئەوه نىبىه تۆ و ئەوه نەخويئندەواره گورنەتەلەيه بىست سالى دەرويشى رەفیق حیلمی و هاوتايەتى! لەلايىكى ديهوه، بۆجى رەفیق حیلمی خۆى - وەك هيندى نامەى لە ئىيوەدا بەلگەيه - كارى ئەوتۆى نەكردوه؟ ئەفسوس بۆ فرىوخاردنى ناهیدە خان!

رۆیشتنی نیویراو بۆ گهشت له کوردستان باکووردا، زمانی فارسیی فیری یاریدهدهری
فرمانره‌ای سیاسی بریتانیا له سلیمانیدا؛ کاپیتان (بیل) کروده!

له ۱۹۱۹/۲/۲۰. دا - به‌رهمانه‌ندیی حه‌فید زاده - بووه به‌یاوهر و وه‌رگیری کاپیتانی
نیویراو له گهشتدا بۆ باژیرۆکی (کوچی). دواى ماوه‌یی - له په‌ستیی ئه‌تواری نیویراو - لیتی
جوی بووه‌ته‌وه و له هه‌لی گه‌رانه‌وه‌شدا بۆ سلیمانیی - له رواندز - دا به‌فرمانی کاربه‌ده‌سته‌کانی
بریتانیا گیراوه و له به‌ندیخانه‌ی (کوچی) دا ئاخراوه و تا سه‌ره‌تای ته‌موزی س ۱۹۱۹ ز به‌ند
بووه، ئه‌وجا ئازادکراوه و دوو مانگی وه‌ک ده‌سته‌سه‌ر بووه که له ئه‌وی ده‌مییدا حوکومه‌تی
به‌داگیرکاری بریتانیا ڕمايو!

له ئه‌م سه‌رده‌مه‌ نۆیبه‌دا - سه‌رده‌می سۆن Soane - له بێ کاریدا دوکانی عه‌تاریی داناوه،
به‌لام زۆری نه‌بردوه له‌به‌ر زۆر و سته‌م، رووی کردووه‌ته به‌غداد و له رۆژی هه‌لگیرسانی
(شۆرش عه‌ری عێراق؛ ۳۰/۶/۱۹۲۰ ز) دا، له به‌غداددا بووه.

دواى ماوه‌ییکی که‌م و له هه‌وینی ئه‌و ساله‌دا هاتووه‌ته‌وه بۆ سلیمانیی و - وێرای جموجوولی
سیاسی نه‌ینیی - هه‌ر به‌که‌سابه‌ته‌وه خه‌ریک بووه!

له ۱۹۲۱/۳/۱۶ ز. دا به‌مامۆستای بیرکاری و زمانی تورکیی له (ق. س. زه‌فه‌ر -
که‌رکوک) دامه‌زراوه. له ۱۹۲۰/۸/۲۰ ز. دا فه‌رمانی ڕاگۆسته‌وه‌ی بۆ سلیمانیی ده‌رچوه و
خۆی په‌سه‌ندی نه‌کردووه بۆییکا کار که‌نارکراوه و خۆشی چوه‌ته به‌غداد. دوا‌جار هه‌ر به‌ ئه‌و
ڕاگۆسته‌وه‌یه قاییل بووه و به‌ر له ۱۹۲۱/۱۱/۱۳ - به‌ سێ چوار رۆژی - گه‌یشته‌وه‌ته
سلیمانیی و له (ق. س. ئه‌وه‌ی سه‌عات) دا به‌مامۆستای بیرکاری دامه‌زراوه. ئه‌وه‌ه ماوه‌ته‌وه
تا هه‌لکه‌وتنی (۲. س. ح. کوردستان) که له ئه‌م هه‌له‌دا بووه به‌رپه‌ری (ق. ئا. مه‌حمودی) و
وانه‌کانی ئه‌ندازه و سی‌گۆشه‌کیشی گوتووه‌ته‌وه. له هه‌مان هه‌له‌دا نزیکى حه‌فید زاده مه‌حمودی
مه‌لیکی کوردستان و متمانه یێن کراوی بووه و لاوه‌کیانه‌ش وانه‌ی به‌کوپه‌کانی گوتووه‌ته‌وه. له
۱۹۲۳/۳/۲۱ ز. دا، وه‌ک سه‌رده‌سته‌ی نۆیبه‌رانی مه‌لیکی کوردستان - به‌سواریی و به‌رپه‌ری
رانییه، رواندز، کوردستانی خۆره‌لات - رووی کردووه‌ته «ئه‌نکه‌ره» پسته‌ختی تورکیا بۆ
گوتوبیژی سیاسی که بێ ئه‌نجام بووه!

نوسینی خۆی ده‌گێرته‌وه؛ تا ۱۹۲۳/۷/۱۴ ز، هه‌ر به‌رپه‌ری گه‌رانه‌وه بووه و -
په‌نگی له مانگی ئابدا - گه‌یشته‌وه‌ته‌وه سلیمانیی که له ئه‌و ماوه‌یه‌شدا (۲. ح. کوردستان)
هه‌له‌شاه‌ته‌وه و - دواى دووهم شۆرش - باری نویی (۳. ح. کوردستان) هه‌لکه‌وتووه.

له ئه‌م باره‌دا، له ۱۹۲۳/۱۱/۱۱/۱۳۳۹ ز. دا به‌رپه‌ری رۆژنامه‌ی (ئومیدی ئیستیقلال)
دامه‌زراوه که تا سه‌ر نه‌بووه.

له داگیرکاری بریتانیا - عێراقی عه‌ره‌ب؛ س ۱۹۲۴ ز. دا، نه‌چوه‌ته ریزی شۆرش سییه‌می
حەفید زاده‌ی مه‌لیکه‌وه!^(۱)

خۆی ده‌گێرته‌وه؛ س ۱۹۲۴ ز. مامۆستا بووه له که‌رکوکدا و بۆ ماوه‌ی دوو سال
دوورخراوه‌ته‌وه بۆ (ق. س. مه‌جه‌رولکه‌بیر)ی باشووری عێراقی عه‌ره‌ب! سه‌رچاوه‌ییکی دی
را‌ده‌گه‌یینه‌ی که تا هه‌وینی ۱۹۲۶ ز، رپه‌ری هه‌مان قوتابخانه بووه! دیاره دواتر ڕاگۆستراوه‌ته‌وه
بۆ که‌رکوک بۆییکا له هه‌وینی س ۱۹۲۸ ز. دا مامۆستای (ق. ئا. که‌رکوک) بوو. له ئه‌م
هه‌له‌ش به‌دواوه - به‌هه‌مان پیشه‌وه - ڕاگۆستراوه‌ته‌وه بۆ سلیمانیی.

له سالی ۱۹۳۰ ز. دا مامۆستا (ق. ئا. سلیمانیی) بووه و دیاره - دواى ۶ ئه‌یلوول که
تیکه‌لی قه‌وماوه‌که‌ش نه‌بووه - ڕاگۆستراوه‌ته‌وه بۆ (ق. ئا. مووسل) بۆییکا سالی ۱۹۴۳ ز له
ئه‌ویدا بووه و له لاییکی دیشه‌وه - ژیننامه‌ی مسته‌فا سایب به‌لگه‌یه و ده‌لیت - خه‌ریکی
جموجوولی سیاسی نه‌ینیی بووه! جاریکی دی ڕاگۆستراوه‌ته‌وه بۆ سلیمانیی که له
۱۹۳۶ ز. دا، رپه‌ری (ق. ئا. سلیمانیی) بووه و له ئه‌و ساله‌شدا ڕاگۆستراوه‌ته‌وه بۆ (ق.
نیه‌ندیی ناسریه)ی باشووری عێراقی عه‌ره‌ب.

ناهیده‌ی کیزی بۆ منی نوسیه‌وه: س ۱۹۳۸ ز. پشکنه‌ری مه‌عاریف بووه له ده‌ره‌وه‌ی به‌غداددا.
س ۱۹۳۹ ز. پشکنه‌ری مه‌عاریفی لیوای دیالی و سالی ۱۹۴۰ ز - ۱۹۴۲ ز. پشکنه‌ری
قوتابخانه‌ی ده‌ره‌وه‌ی به‌غداد و سالی ۱۹۴۲ ز. ییش - بۆ چه‌ند مانگی - پشکنه‌ری مه‌عاریفی
سلیمانیی بووه! سالی ۱۹۴۳ ز. رپه‌ری مه‌عاریفی که‌رکوک و سالی ۱۹۴۸ ز -
۱۹۵۰ ز. ییش رپه‌ری مه‌عاریفی دیالی و سالی ۱۹۵۱ ز. ماوه‌یی مامۆستای (ق. ئا. ته‌فه‌ییوز)
و (ق. ئا. که‌رخ)ی به‌غداد و سالی ۱۹۵۲ ز. سه‌رپه‌رشت و پسپۆری بیرکاری، ئه‌وجا رپه‌ری
مه‌عاریفی عیماره بووه! سالی ۱۹۵۳ ز. رپه‌ری کاروباری ئه‌مینه‌ری به‌غدادی پسته‌خت بووه.
سالانی ۱۹۵۶ ز - ۱۹۵۸ ز؛ رپه‌ری (ق. ئا. ئه‌له‌شقه‌ییه) و (ق. ئا. مه‌رکه‌زی) به‌غداد بووه!
سالانی ۱۹۵۸ ز. دنا‌وه به‌کونسولی رۆشنییری بالتۆزخانه‌ی عێراقی عه‌ره‌ب له تورکیادا، دواتر
گێراویناته‌وه و به‌سه‌رپه‌رشت و پسپۆری په‌روه‌ده، له به‌غداددا دامه‌زراوه. له ئه‌م کاره‌دا ماوه‌ته‌وه

(۱) تا ئیسته‌ه چ سه‌رچاوه‌ییکم به‌ده‌سته‌وه نه‌هاتووه - ته‌نانه‌ت له یاداشتی خۆیدا - بێ پته‌ندی و
نه‌چوونه چیا له شۆرشه‌کانی حه‌فید زاده‌دا روون بکاته‌وه!!

تا کوتوپر - به‌نه‌خوشییی دل - کۆچی مالئاوایی کردوو و هەر له به‌غدادیشدا ئەسپاردەى خاک کراوه.

رەفییق حیلیمی له رووی بیروباوەرپوه، نه‌ته‌وه‌په‌روه‌رێکی گه‌وره و ناسراو بووه، سیاسیییه‌کی هیتور، به‌لام سیاسیییه‌کی شوێشگێڕ نه‌بووه، له‌ ساڵی ۱۹۲۰ ز.دا (کۆمه‌ڵی سه‌ره‌خۆیی کوردی له‌ سلێمانییدا به‌نه‌یتییی دامه‌زراندوو و -خۆی گوته‌نیی- بێ به‌رنامه و ته‌مه‌ن کورت بووه. له‌ هه‌لبێژێردراوه‌کانی (ک. کوردستان - س ۱۹۲۲ ز)دا ده‌نگی بێکه‌مینی پێ برآوه. له‌ ک. پشتیوان - ۱۹۳۰ ز. هه‌ولێر)دا سه‌رۆک بووه. له‌ سه‌ره‌تای سییه‌کاندا دیسان به‌نه‌یتییی و له‌ مووسلدا خه‌باتی سیاسیی نواندوو؛ به‌لام خه‌باتی سیاسیی هه‌ره‌ گرنگی له‌ (پ. هیوا: ۱۹۳۹ ز- ۱۹۴۵ ز) دایه‌ که‌ سه‌رۆکی بالایی بووه! له‌ به‌غداددا، له‌ ریزی ده‌سته‌ی داخاوه‌کانی دامه‌زراندنی (حیزی جه‌مه‌وری) دواى ۱۴/۷/۱۹۵۸ ز بووه!

له‌ س. ۱۹۳۰ ز.دا ئەندامی ده‌سته‌ی رێبه‌ری (ک.ز.ک. سلێمانیی) بوو. له‌ س. ۱۹۵۸ ز.دا ئەندامی (کۆمه‌ڵی دانان و په‌خش و وه‌رگێڕان / جمعیة التالیف والنشر والترجمة)ی به‌غداد و له‌ ساڵانی ۱۹۵۹ ز- ۱۹۶۰ ز.دا جیگری نه‌قیبی مامۆستایانی عێراق، هه‌روه‌ها جیگری سه‌رۆکی بێکیه‌تیی ئەدیانی عێراق بووه!

له‌ مه‌یدانی رۆژنامه‌نووسیییدا، له‌ سه‌رده‌مه‌کانی فه‌رمانه‌وایی عوسمانیی، بریتانیا، کوردستاندا، لاوه‌کیانه و خۆپراستان پێوه‌ندی هه‌بووه، یانزه‌ ساڵان بووه -له‌ نیوان ۱۹۱۲ ز- ۱۹۲۰ ز- به‌زمانی تورکی؛ شیعر، په‌خشان، گوتاری کۆمه‌ڵیی، سیاسیی له‌ رۆژنامه‌ی (ئه‌لحه‌وادیس / الحوادث هه‌لی به‌شداربوونی: س ۱۹۱۲ ز- ۱۹۱۴ ز) و گۆڤاری تورکی (که‌وه‌ب، مه‌عاریف «هه‌لی به‌شداربوون: س ۱۹۱۶ ز») و گۆڤاری تورکی (ئه‌لته‌جه‌ددود / «هه‌لی به‌شداربوونی: س ۱۹۲۰») بلاوکرده‌وه‌ته‌وه.

بێکه‌م شیعی کوردیی له‌ (پیشکه‌وتن - سلێمانیی؛ س ۱۹۲۰ ز)دا بلاوه!

پێوه‌ندی خۆپراستانیشی -هه‌ر به‌تورکی- له‌ هه‌لی مامۆستایی له‌ (ق. س. زه‌فه‌ر/ که‌رکووک)دا ده‌ست پێ کردوو که‌ نووسه‌رێکی دیاری رۆژنامه‌ی زمان تورکی دامه‌زراوی بریتانیا؛ (نه‌جمه‌ / «هه‌لی به‌شداربوونی: نیسان ۱۹۲۱ ز) بووه و گوتاری سیاسیی و رۆشنییری گشتیی -هه‌روه‌ها هیندی شیعی تورکی- تێدا بلاوه و له‌ ئەوه‌شدا بووه بکریت به‌سه‌ره‌رشتی، به‌لام خۆی په‌سه‌ندی نه‌کردوو له‌سه‌ر ئەوه‌ش -خۆی گوته‌نیی- زۆری له‌سه‌ر تورکان و به‌تایبه‌تی له‌ که‌لکی که‌مال ئەتاتورک، دوواوه، به‌لام له‌ ئەنجامدا -خۆی گوته‌نیی-

په‌شیمانته!

بێکه‌م پێوه‌ندی خۆپراستانی له‌گه‌ڵ رۆژنامه‌نووسیی کوردیی، له‌ (بانگ کوردستان - س ۱۹۲۲ ز)دا نووسه‌ر نه‌بووه و به‌ته‌نێ پێوه‌ندی لاوه‌کیانه‌ی هه‌بووه و دوو شیعی -تورکی- بلاوه.

دیارتین پێوه‌ندیشی -به‌زمانی نه‌ته‌وه‌یی خۆی- له‌ رۆژنامه‌ی زمانه‌حالی مه‌مله‌که‌تی کوردستان (ئومیدی ئیستیقلال - س ۱۹۲۳ ز)ه‌ که‌ له‌ (س ۱، ژ ۴ - ژ: ۱۳، ۱۳ کانوونی بێکه‌م ۱۳۳۹ ر/ ۱۹۲۳ ز) سه‌رنوسه‌ر بووه! له‌ ئەو رۆژنامه‌یه‌دا -دواى مسته‌فا پاشا یا مه‌لکی له‌ بانگی کوردستاندا- دووه‌م که‌سه‌ که‌ بانگی داوه‌ بۆ (نازایی رۆژنامه‌نووسیی و رۆژنامه‌شان).

له‌ سه‌رده‌می مه‌مله‌که‌تی عێراقی عه‌ره‌ب و رۆژنامه و گۆڤاره‌کانی (ژبان - س ۱۹۳۵ ز) و (گه‌لاوێژ - س ۱۹۳۹ ز- ۱۹۴۴ ز) و (شه‌فه‌ق - س ۱۹۵۸ ز) و (پیشکه‌وتن / التقدم - س ۱۹۵۸ ز)دا له‌مه‌ر کورد، زمان و ئەده‌بیاتی گوتاری بلاوه. دیسان له‌ رۆژنامه‌ی عه‌ره‌بی (ئه‌لئه‌یام / الايام؛ س ۱۹۵۴ ز)ی به‌غداددا، رستی گوتاری دی -به‌وه‌رگێڕانی شه‌وه- له‌ گۆڤار و رۆژنامه‌ی دیدا هه‌یه!

رەفییق حیلیمی، وه‌ک له‌ تافی لاویه‌تیه‌وه‌ خوی داوه‌ته‌ شیعر، تا دواى ته‌مووزی ۱۹۵۸ ز.یش هه‌ر شیعی گوتوو، به‌لام له‌ دیوانوکی (پاش ته‌مووز - س ۱۹۵۸ ز)دا، خۆی به‌شاعیر نه‌ژماردوو!

ئهو؛ که‌ له‌ رۆژنامه‌ی (ئه‌لحه‌وادیس - س ۱۹۱۱ ز) به‌نێوی رەفییق و دواتریش به‌نێوی رەفییق حیلیمی‌هه‌ خۆی نواندوو، وێرای ناآرامیی ژین و کار و فرمان و گوزه‌رانی، هه‌روه‌ها وێرای خه‌باتی سیاسیی و به‌تایبه‌ت که‌وتن و پووکانه‌وه‌ی (پارتی هیوا)، سێ کرده‌وه‌ی نایاب و به‌فه‌ری جیگره‌:

۱- چهند لاپه‌ره‌بێکی کۆنی میژووی کورد، باسی کێشه و مافه نه‌ته‌وه‌یییه‌کانی نه‌ته‌وه‌که‌ی، به‌کوردیی و عه‌ره‌بیی ئاشنا و چاپ و بلاوکرده‌وه‌ته‌وه!

۲- به‌قه‌له‌میکی ژیر و بیرتیکی زانستاته‌وه، له‌ شیعر و ئەده‌بیاتی کوردیی کۆلیه‌ته‌وه و ئەم کاره‌یشی به‌بێکه‌م ره‌خنه‌گر و لێکۆلی کارامه‌ی میژووی ئەده‌بی کوردی داده‌نیت!

۳- بیره‌وه‌رییه‌کانی له‌مه‌ر کێشه‌ی سیاسیی و نه‌ته‌وه‌یی، سه‌ره‌خۆیی کورد و کوردستان (حوکوومه‌ته‌کانی کوردستانی باشوور) و پیلانی داگیرکه‌رانی بۆ میژوو نووسیه‌ته‌وه‌ که‌ تا ئەو رۆ

حهوت جزمی چاپ و بلاوووه تهوه.

ئهم ياداشتانه ئه گهرچي له سه ر بنچينه يتيكي تهواو زانستبي و ميژووي هه لئه چنراون، به لام گرنگترين (ياداشتي ميژووييه) كه تا سالي 1958 ز له دهست كوردتيكي سه ده ي بيسته م هاتيبت!

ره فيق حيلمبي، يتيكي روژنبير و گه وره به له ريزي پيشره وه نه ته وه په روه ركهاني سه ده ي بيسته كورد دا به، به و وردبوونه ودا بوم روونه؛ ناسك، پاك، توانا بچ فيز و ره وش به رز بووه. تا ئيسته ئه گه ر زوري لي نووسرايبت، هيشتا بو ئه و كه مه، به تا به تي له مه ر ده وري له كه رتبووني (پارتي هيو) دا و پتوهندبي به باسه كه وه!!

زمانه كاني كوردبي، توركي، فارسي، عه ره بي، فرهنسي، ئه لمانبي زانبوه و پتي نووسبون. ره فيق حيلمبي له رووي كومه ليه وه، به ر له سالي 1920 ز خزميكي خو ي كرده وه به كابان و هاوسه ري ژني، نه وه ي پيگه يشتوو، توانا و خزمه تگوزاري به ژيانه ون؛ در. پاكيزه، ناهيده، نه جات، ژيان، كورانيشي؛ فهوزي، فه ريدوون به ژيانه ون و له به غداد و كوردستان و لوندون دان!

دانراو و چاپكراوه كاني:

1- كوردبي

1/1- خولاسه ي مه سه له ي كورد - مووسل، س 1934 ز. (له فرهنسييه وه بو كورد، «له كتيبي: العراق و عصبه الامم/ عيراق و كومه له ي گه لان» وه).

2/1 ناميلكه ي كوردايه تبي - مووسل؛ س 1934 ز. (له توركييه وه بو كورد. «نووسيني زيبا گولپ ئه لب»).

3/1- شيعر و ئه ده بيياتي كوردى - ب 1، به غداد، س 1941 ز.

4/1- شيعر و ئه ده بيياتي كوردى - ب 2، به غداد، س 1956 ز.

5/1- ياداشت و ئه ده بيياتي كوردى - ج 1، به غداد، س 1956 ز.

6/1- ياداشت - ج 2، به غداد، س 1956 ز.

7/1- ياداشت - ج 3، به غداد، س 1956 ز.

8/1- ياداشت - ج 4، به غداد، س 1956 ز.

9/1- ياداشت - ج 5، به غداد، س 1957 ز.

10/1- ياداشت - ج 6، به غداد، س 1958 ز.

11/1- ياداشت - ج 7، (ب-3) به غداد، س 1992 ز.

12/1 پاش ته مووز (ديوانو كه ي شيعر) - به غداد؛ س 1960 ز.

2- توركي:

1/2- شعرلرم (شيعره كانم) - نه جاح - به غداد؛ س 1924 (2).

3- عه ره بي:

1/3- الاكراد منذ فجر التاريخ الى سنة 1920-1932؛ موصل؛ س 1934. (كوردان له

به ره به ياني ميژووه وه تا سالاني 1920-1932 ز)

2/3- دراسات في الادب الكردي المعاصر، بغداد؛ س 1958. (ليكوئينه وه له ئه ده بي

هاوچه رخي كورد - نووسيني پزل مارگريت؛ له فرهنسييه وه!)

3/3- مقالات... (3)

(2) له ياداشت - ب 2، ل 1581 خوي لتي نووسيوه كه ناحه زاني لافيان ليتداوه گويا توركخوازي

ده كات، بويتكا هر له چاپخانه دا ده زگه ي حوكومه ت كو يان كرده ته وه و بلاووونه و بيان قه ده غه

كردوه و خو يسي له كه ركوكه وه راگوستراوه ته وه بو باشووري عيراق!

(3) رسته گوتاريكي عه ره بي بلاو كراوه ي روژنامه ي (الايم - س 1954 ز) كه به ره و رووي درو و

ده له سه ي سه رليشتيو و خو يه رست، كوئه ئه ندامي (كومه لي هيتيبي) و خاوه ندي دانراوي توركي

(كوردلر توركلردن ايسته يرلر - س 1923 / كوردان چيبان له توركان ده و يت؟). در. محه مه د

شوكرى سه گباني كرده وه ته وه. نيوراو به نيوي (كيشه ي كورد - پاريس، س 1933 ز) وه، كتيبي

بلاو كرده بووه و بوختاني بو ميژوو، نه ژادي كورد كرده وه و ره فيق حيلمبي توانا و نه ته وه په رو يش به

ئه و رسته گوتاره - له پيشدا به توركي و به نيونيشاني: كورد مسئله سي صفحاتندن / لاپه ره كاني

كيشه ي كورد- وه لامي داوه ته وه و راست و ره وان لافه كاني په رچداوه ته وه. هيوام هه به ئه و رسته

گوتاره ي بكرت به كوردى تا وچه كانمان سه ركوير نه بن. ته نانه ت پتويستى ده بينم، كتيبه كه ي

سه رليشتيو وي نيوراويش بكرتته كوردبي و بلاو بكرتته وه!

⊖ عهبدوورپه حمان پاشا مه محمود پاشا بابان (*)

(ئه ووره حمان پاشای به به: ده وروبه ری س ۱۷۶۴ ز. سلیمانی)

— ۱۸۱۳ ز. سلیمانی!

کوره زای خالید پاشای بابانه، به ئه وهره پری لیکدانه و هم له ئه و ده وروبه ردای له دایک بووه و هه یچ سه رچاوه بیتکیش میژوو هه که ی رانه گرتووه.

به ره و شنایی باری خوینده واری رۆژگاری بابویا پیرانی و خویشی، هه و هه به تیشکی توانای بو وانه بیتژی له فیرگه کاندای، دیاره که له سه ر دهستی زانا به نیویانگه کانی کوردستان، زانسته کانی عه قلی و نه قلی و هه رگرتووه و شاره زایی په پیدای کردووه!

له نیوان س ۱۷۸۹-۱۸۱۳ ز. دا، شهس جار میری بابان بووه. هه رچه نده وه ک پیتشینه کانی، دوو چاری کیشی شه ر و ئاژاوه ی خانه دانه که ی بووه و ناچار هیتدی جار په نای بردووه ته به ر پۆم و عه جه م و مه مالیکه کان - کردراوه کان - ی به عداد، به لām سه رچاوه کانی میژوو تا گه شتقان RICH ی ئینگلیز، جهخت ده که ن که ئازادیخوازی میرنشینیبه که ی و مه به سستی بووه هه ر خه ر جیبی سالانه بدات به ده و له ته ی عوسمانی و له جه نگدا هاریکاری بکات و ئیدی سه ره به خو بژی، به لām ئه وان لی نه گه راون ئاسووده بیت و هه میشه پیلانیان لی کردووه و هه ر کاتیکیش گوئی نه دابنه تی، شه ریان کردووه. میژوو نووسه کان گه لی له باره ی ده سه لات و ئازاییه تیبه وه دوان، به راده یی ده لێن؛ به شیری ئه و (عه بدالله پاشا) ی والی به عداد دامه زراوه...

میژوو نووسی تورکی یاسین ئه فه ندی ئه لعه م هه ری، هه و هه میژوو نووسی عه ره ب ئیبیو سه ند ئه لوایی له لبه سری، ویرای توانج و ناحه زیبان، به دلیر (جه ببار) ی کوردیان نیو بردووه، ته نانه ت ئه مه ی دوایی جارئ شیعه نامه یی که عه ره یی پر ستایشی بو ناردووه و هه ر خویشی له بلا و کردنه و ده دایه بیتیت، وه لāmی و هه ر نه گرتووه ته وه!

(*) سه رچاوه و ته مه اشاکراو:

- ۱- ۸۹/۱
- ۲- ۱۲۰/۲۴/۲
- ۳- ۱۲۱/۲۵/۲
- ۴- ۱۳۰/۳۴/۲
- ۵- ۱۴۸/۵۲/۲
- ۶- ۱۴۹/۵۳/۲

مه لا خالیدی شاره زووری نه قشبه ندیش - له کاتی مه لایه تی و به ر له جه جکردن - به فارسی شیعه ری پر ستایشی به سه ردا هه لداوه! شایتری نه ته وه په ره ری کورد، عه لی به رده شانی هه و رۆژگاری ریزه شه رپکی و ئازایه تی له (به بیته ئه و ره حمان پاشای به به) دا رازاندووه ته وه. به سه ره اته باسکراوه کانی زۆر له گه ل میژوو رپکن!

میری میران ئه و ره حمان پاشای بابان؛ دۆستی گه و ره ی زانست و خوینده واری بووه، بو پیکا ویرای ئاوه دان کردنه وه ی چه ندین مزگه وت و فیرگه و دانان - وه قف - ی مولک و سامانی له سه ر ئه وان و گه لی زانای ئابین، خویشی له فیرگه ی ئابینی (مزگه وتی ئه و ره حمان پاشا / سلیمانی) دا خه ریکی وانه بیتژی بووه!

گه شتقان RICH ی ئاشنای، له زمان خه لکه وه ده گیتته وه؛ ئه و ره حمان پاشا نه خوش بووه و له گیانه لادا به زۆر له سه ر پیتخه فه که ی هیتور کراوه ته وه که ئه و هه ر کړوو زاوه ته وه و گوته و به تی: (چۆن ده بیت من له نیتو پیتخه فدا به رم؟)

ئه و ره حمان پاشا که یی که له هه لکه و تووه ئازا و به سام و ئازادیخواهه کانی کورد، کابانی هه لئار دووه و نه وه ی لی که و تووه ته وه، وه ک کورانی؛ مه محمود پاشا، سلیمان پاشا، عوسمان عه زیز به گ، به لām مخابن له مه محمود پاشای کورپیبه وه، میرنشینیبه که ی رووی له هه لئاران و پاکوونی ئه به دی کرد!

⊖ سلیمان پاشا عه بدوورپه حمان پاشا (*)

(سلیمان پاشای بابان / میر: سلیمانی — س ۱۸۳۸ ز. سلیمانی).

میژوو ی ژینی روون نییه، به لām له سالی دیار کراودا کوچی کردووه و له گردی سه یواندا نیژراوه! دوا ی مردنی بابی به چه ند سالی له گه ل مه محمود پاشای برا گه و ره ی که و تووه ته کیشه و شه ری برا کوژیبه وه. چه ندان جارئ یی که دیبان له سه ر ته ختی میرنشینی بابان داگرتووه. له ده وروبه ری مانگی جومادی دووه می سالی ۱۲۴۷ ک / ۱۸۳۱ ز، له نیوچه ی «نانپارێ» ی سه ر به سلیمانی و به یارمه تی ئیرانی قاجاره کان، مه محمودی برای له شکره که ی شکاندووه، ته نانه ت سلیمان خویشی بریندار بووه، به لām خو ی رزگار کردووه و په نای بردووه ته به ر داود

(*) سه رچاوه:

- ۱- ۸۶/۱؛ ل ۳۷۰-۳۷۴.
- ۲- ۱۲۱/۲۵/۲؛ ل ۱۵۸-۱۲۵.

پاشای والیبی به‌غداد. که ئەویش لەشکری ڕه‌گه‌ڵ خستوو و یارمه‌تیی داوه بۆ دەرپه‌راندنی مه‌حمودی برا گه‌وره‌ی له‌ دوایه‌کانی مانگی ڕه‌جه‌بی هه‌مان سالدا. به‌ ئەو شێوه‌یه‌ هاتوو ته‌وه‌ سه‌رته‌ختی میرنشینی بابان. مه‌حمودی بڕایشی ناچار رووی کردوو ته‌ ته‌ورێز و تاران، ئەوجا له‌ ۱۲۵۰/ک/۱۸۳۴ز دا چوو ته‌ ئەسته‌نبوول! سلیمان پاشا به‌میری مایه‌وه‌، به‌لام تووشی کیشه‌ و شه‌ری میری میران مه‌مه‌د پاشای رواندز هات... دوایی که کوشتار که‌لکی نه‌گرتن، ڕێککه‌وتن و سنووری نیوان هه‌ردوو میرنشینیان کیشا!!

له‌ ده‌روره‌ی س ۱۲۵۲/ک/۱۸۳۶ز دا کیشه‌ی راست بوونه‌وه‌ی حه‌مه‌ شه‌ریفی هه‌مه‌وه‌ندیی -گۆیا زر بڕایه‌تی- هاته‌ به‌ر. به‌شه‌ڕێکی خوێنایی و سه‌ره‌خۆری حه‌مه‌ شه‌ریفه‌وه‌، باسه‌که‌ی بڕانده‌وه‌ و ئیدی به‌ئاسووده‌یی ژیا تا مرد.

سلیمان پاشای ئەوره‌حمان پاشای بابان، بێکی بوو له‌ لایه‌نگه‌کانی خالید نه‌قشه‌ندیی و دۆستی زانست و زانایان بوو. دوای خۆی کورانی؛ ئەحمه‌د به‌گ، عه‌بدالله به‌گ، مه‌مه‌د به‌گ به‌جیمان که‌ له‌ ڕۆژگارباندا میرنشینی بابان ته‌خت و تاراجی پاکۆ بوو!

نالیبی شاعیری کورد، هاوڕۆژگاری سلیمان پاشا، به‌بۆنه‌ی کۆچیه‌وه‌، سه‌ره‌خۆشیی له‌ ئەحمه‌د به‌گ - پاشا کردوو و گوتوو به‌تی:

تا فه‌له‌ک ده‌وری نه‌دا - سه‌د که‌وه‌که‌بی ئاوا نه‌بوو
که‌وه‌که‌بی میه‌ری موباره‌ک ته‌لعه‌تی په‌یدا نه‌بوو
تا (سوله‌مانان) نه‌بوونه‌ سه‌دری ته‌ختی ناخیره‌ت،
(ئه‌حمه‌دی موختاری) ئیبه‌ شاهی ته‌خت ئارا نه‌بوو
قیسه‌ بی په‌رده و کیفایه‌ت خۆ؛ شاهی من که‌وا
عادیل بوو، قه‌ت عه‌دیلی ئەو له‌ دنیا دا نه‌بوو.
بۆ نشینگه‌ی مورغی ڕۆحی ئەو که‌ عالیی فیتره‌ته
جێگه‌یی خۆشتر له‌ ڕه‌وزه‌ی (جه‌ننه‌توله‌ئا) نه‌بوو
وه‌ک قیاسه‌کی موسه‌ت بێ، نه‌تیه‌جی بیه‌تی جی
حه‌مدولله‌ شه‌ه که‌ عالیی جابوو، خالیی جانه‌ بوو
(شاهی جه‌م جا «نالیا» ته‌ریخی جه‌م ته‌ریخیه
دا نه‌لێن له‌م عه‌سه‌ره‌دا ئەسه‌که‌نده‌ری جه‌م جا نه‌بوو)^(۱)

(۱) تأریخ جم؛ به‌ژماردنی تیپی ئەبجد ده‌کاته س ۱۲۵۴/ک/۱۸۳۸ز.

☐⊖☐ سورهبیبا ئەمین عالیی میر به‌درخان پاشا

(تازیزی ئەحمه‌د. ئەحمه‌د تازیزی، در. بله‌ج شێرکۆ!!/ ڕۆژنامه‌فان:

س ۱۸۸۳، موقته‌له. سواریا — س ۱۹۳۸ز. پاريس. فرانسه).

دایکی -هه‌روه‌ها دایکی جه‌لاده‌ت، کامه‌ران - چه‌رکه‌سه. خۆیندنی ئەندازی کشتوکیلی له‌ زانکۆی ئەسته‌نبوولدا ته‌واو کردوو، بێژاویشه‌ پارێزه‌ر بووه!^(۱). له‌ س ۱۹۰۴ز دا به‌تاوانی پیلانگێڕان له‌ ئاسایشی ده‌وله‌تی عوسمانیی گیراوه و بۆ ماوه‌ی دوو سال و نیو زیندانیی و نه‌فیی کراوه. له‌ س ۱۹۰۶ز دا -کاتی که‌ په‌زوان پاشا کوژراوه- له‌ فێرگی ئیبتالییدا خۆتدکار بووه و گیراوه و په‌وانه‌ی مه‌نفاکراوه. دوای مه‌شرووته‌ی س ۱۹۰۸ز گه‌راوه‌ته‌وه‌ بۆ ئەسته‌نبوول و له‌ نیوان س ۱۹۰۸ز- ۱۹۰۹ز دا به‌کوردیی و تورکیی ڕۆژنامه‌ی (کوردستان - خولی ۲) هوه‌ ڕاگیراوه و خۆیشی به‌بیانوی (کۆنه‌په‌رستی) دا تاشراره‌ وه‌ له‌ لایه‌ن ئەو داموده‌زگه‌ توندوتیژانه‌ی (پ.ی.پ. عوسمانیی) هوه‌ له‌ زیندانی (به‌کر ئاغا) دا به‌ندکراوه، دوایی به‌لیتوردنی گشتیی، ئازاد بووه. له‌ س ۱۹۱۲ز دا، سه‌ره‌له‌نوی گه‌راوه‌ته‌وه‌ بۆ ئەسته‌نبوول و ڕێکخراویکی کوردیی نه‌ینی شۆڕشگێڕانه‌ی دامه‌زراندوو و پیتی زانراوه و به‌مردن حوکم دراوه و زیندانی کراوه، دوای ماوه‌یی زیندانیی له‌ س ۱۹۱۳ز دا، ولاتی عوسمانیی به‌جی هیشته‌وه‌ تا له‌ ولاتی میسردا گیرساوه‌ته‌وه‌ و به‌نیوی تازیزی ئەحمه‌ده‌وه‌ ڕۆژنامه‌ی کوردیی -تورکیی (کوردستان - ژ، ۱، ۱۲/۹/۱۹۱۷ز - ژ، ۱، ۲۸/۱/۱۹۱۸ز) ده‌کردوو، له‌ ئەو ماوه‌یه‌شدا له‌ گه‌ڵ ئەفسه‌ر و کورده‌ سوپاییه‌کانی عوسمانیی دیل و زیندانیی کرا. له‌ میسردا، تیکه‌لی په‌یدا کردبوو، گه‌رمیش بۆ مافه‌کانی گه‌له‌که‌ی -به‌پیتی سه‌رچاوه‌کان- هاریکاری بریتانیای کردوو و له‌ دوای ئاگرپری ۳۰/۱۰/۱۹۱۸ز شه‌وه‌ له‌ پیتاوی سه‌ره‌خۆ بوونی و دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی کوردستاندا که‌وته‌ چالاکی و داواکاری، ته‌نانه‌ت له‌ نیوان ۱۹۱۹ز- ۱۹۲۰ز دا هه‌ر له‌ قاهیره‌دا (کۆمه‌ل - پارتي سه‌ره‌خۆیی کوردستان/ خۆبیون) ی دامه‌زراند که‌ خۆی سکرته‌یری گشتیی و عارف به‌گی ماردینی سه‌رۆکی بوو^(۲). چالاکی خۆی و هاوه‌لی،

(۱) ۲/۴۴/۱۴۰؛ ۸۲ل، هه‌روه‌ها ۲۶۳. پ ۱۸۷.

(۲) ۲/۴۴/۱۴۰؛ ۸۲ل- ۸۵. ئەو سه‌رچاوه‌یه‌ به‌عه‌ره‌بی (عوسبه‌تولیه‌ستقلال کوردستان/ عصبه‌ استقلال کوردستان) و -له‌ سه‌رچاوه‌ی تورکیشه‌وه‌- جه‌معیه‌تی ئیستقلال کوردستانی نووسیه‌ که‌ لای من هه‌ر (خۆبیون) ده‌گرتیه‌وه‌ که‌ واتای سه‌ره‌خۆ بوونی کوردستانه‌. هه‌رچه‌نده‌ ده‌شلیت له‌ (کۆتاییه‌کانی س ۱۹۱۸ز) دا دامه‌زراره‌ و ده‌میکیش ده‌لیت له‌ ۱۹۱۹ز دا، ئەوه‌ فه‌ره‌اد پیربال له‌ (۱/۵۲، ل ۲۹) دا و له‌ (ئه‌نسکیلۆپیدی ئیسلامیی - پاريس ۱۹۲۳ز) هوه‌ باسی وەرگرتوو که‌ (خۆبیون) له‌ س ۱۹۲۰ز دا، له‌ قاهیره‌دا دامه‌زراره‌.

به‌نیوی ئەم پارتەوه بەراوەی بوو - بەر لە گرتدانی پەیمانێ سەقەر - هاریکاریی ژەنەرآل شەریف پاشای خەندانی بۆ هەمان مەبەست و کۆڕ و کەسانی ئەوروپایشی بە ماف و ئامانجی گەلی کورد، سەرقال کردوو، بۆ وێنە لە ۱۹۱۹/۸/۵ ز.دا، سۆرەیییا و عارف بەگ، نووسینگەی سیاسی نێرووەکانی بریتانیایان لە میسردا دیدەنیی و ئاشکرایان کردوو (ئامانجی بەرەو دوايان سەرەخۆیی کوردستانە و ئامادەن چاودێرییەکی سنوورداری بریتانیا بەسەر کوردستانەوه پەسەند بکەن!)

لە ئەو هوش پتر لە ۱۹۲۰/۳/۲۲ ز.دا سۆرەییای سکریتیری گشتیی ئەو پارتە نامەیی کردوو تەووە سەر سەرۆکایەتی (کۆنگرە ئاشتی - پاریس) و کاربەدەستەکانی فرانسەیی وریا کردوو تەووە کە ئەو کۆنگرەیه کەوتوو تە ژێر باری پرۆیاگەندەیی مستەفا کەمال ئەتاتۆرکەوه!

سۆرەیییا کە زمانەکانی کوردیی، تورکی، عەرەبی، فرانسیی، فارسی، ئینگلیزی زانیو، لە پێناوی ئامانجی نەتەووییدا کە سەرەخۆیی کوردستان بوو - دواتر لایدا بەلای خودموختاری و فیدرالی - بۆلاتان و پیتەختەکانیانەوه بوو؛ وەک فرانسە، ئامریکا، بریتانیا، بەلژیکا، قوبروس، ئوردن، لوبنان، سوریا و ناسیاوییهکی زۆری لەگەڵ کەسانی سیاسی، هیندی خۆرەلاتناسی - وەک فاسیلی نیکیتین - و کۆرە زانستناسەکانی نێو دەوڵەتی پەیدا کردوو.

فاسیلی نیکیتین یادی چالاکی کردوو و نووسیبووەتی؛ (سۆرەیییا ئەمەین عالیی بەدرخان، ییکەم نیشتمانپەروری کوردە کە رێکۆپیتک و بەرنامەدار، کاروباری گوتیپێژ و راویژ لە کۆرەکانی و نووسینەکانیدا دەبات!) (۳).

سۆرەیییا بەدرخان - دواي تاوانەکانی تورکیا بەرامبەر شۆرشی ۱۹۲۵ ز - ئەو پەری کۆششی نواند بۆ کۆکردنەوی خانەدان و رۆشنبیرە نەتەو پەرورەکانی کورد تا بەرنامەیی نوێی خەبات دابنن. سەرئەنجام (کۆنگرەیی خۆببوون - لوبنان؛ س ۱۹۲۷ ز) ی خپر کردوو کە نوێنەرەکانی کوردستانی باکوور، خۆرئاوا، باشووری تیدا بەشداربوون و لە جاران پتر بەرنامە و کاروباری خەباتیان چڕ و بەهێزتر کرد، راستییە کە وێرایی گۆڕینی مافی سەرەخۆ بوونی کوردستان بۆ (خودموختاری) و خۆ گونجاندن لەگەڵ رێژیمەکانی ئێران و سوریا، دواي ئەم کۆنگرەیه، تا کۆچی دوايیشی، (خۆببوون) پارتیکی بەهێز و هەرە چالاکی کوردستان بوو کە - وەک در. کەمال مەزھەر بەلگەنامەیی بریتانیایی ئاشکرا کردوو - پارتیکی نەتەووی سەرەست بوو و ئەو درۆ

و دەلەسانەیی کە لە روویدا کراوە گۆیا (دەستپێژی بریتانیا و فرانسەیه)، هەموو پوچن (۴). دواي کۆنگرەیی باسکراو، سۆرەییای ئەمریکانشین لە ۱۹۲۹ ز.دا گەراوە تەووە لە سووریادا بژی، بەلام دواي راپەرینی (شۆرشی ئاگری داغ - س ۱۹۳۰) کاربەدەستەکانی فرانسە لە سووریدا نیشته‌نییان لێ قەدەغە کردوو و ناچار چوو تە پاریس و تا مردنی، بەرپرسی ییکەمی (خۆببوون) بوو لە فرانسەدا.

سۆرەیییا بەدرخان نەتەو پەرور و خەباتگێری سیاسی، بەهۆش و بییری زانستیشەوه، خەباتی رۆشنبیری کردوو و چەند جار لە (کۆنگرەیی ئەتروپۆلۆژیستناسەکانی نێو دەوڵەتی - برۆکسل / بەلژیکا؛ س ۱۹۳۵ ز - ۱۹۳۶ ز) دا بەشداربوو و بابەتی رۆشنبیری و ئەدەبیی و کۆمەلایی لەسەر کوردستان و کورد پیتشکەش کردوو و بەزمانی فرانسیی هیندیکی لێ چاپ کردوون! ئەم کارەیشی بەلگەییکی گەورەیه بۆ بەهره و توانا و ناسیاری کە دەتوانم بلێم ییکەم کوردە، تیکەلێ کۆنگرەیی زانستیی نێو دەوڵەتی بوویت! (۵)

سۆرەیییا بەدرخان ژنی هیناوه (۶)، کوری (حەقیقی) و کبژی (قودرەت) هەر لە قاهیرەدا مردوون و لە کبژە کەیشی نەوه کەوتوو تەووە کە هەیانە ئەورۆ لە ئوردندا دەژین (۷).

(۴) بنۆرە؛ رۆشنبیری نوێ - س ۱۹۹۶ ز. جیگەیی گوتنە هەر لە راپیتەیی ئاشکراکردنی بەلگەنامە کەدا، لێ کۆلی باسە کە ئامازەیی کردوو کە لە سییەکاندا سۆرەیییا بەدرخان لە لایین (مۆسۆلینی) یهوه داوخت کراوه!

(۵) لە مەیدانی زانستی نێو براودا، توفیق وەهیبیی دواي ئەو دیت بۆ واتای (ئەتروپۆلۆژییا و ئەتتۆگرافیا) بنۆرە؛ فەرھەنگۆک.

(۶) ۱۴۰/۴۴/۲ و (۵۴/۱) رەگەزی کابانە کە بیان ئاشنا نەکردوو.

(۷) ۱۴۰/۴۴/۲، ل ۸۷ دەلێت (قودرەت) شووی بە کورەمامی میر - پاشا - حسینی پاشای ئوردن کردوو کە پاکان ئەلھاشمی نیو و چوار کبژ و دوو کوری هەیه. کبژی قودرەتیش (نەوزاد) شووی بە میر ناسر ئەلجەمیل کردوو. کبژەکانیشی نەو دیان هەیه و تا ئەورۆ لە ئوردندا دەژین.

میر سورهبیبا بهدرخان - مههم و زین (تیکست و لیکۆلینهوه - ئەتنۆگرافیا، ن.س. ۲۴، س ۱۹۳۷). [فرانسیی] (۱۱).

بلاوکراوه کانی - نیوی خۆی له سههر نییه: -

The Case of Kurdistan agianist Turkey, by Authority of Hoyboon Supreme Concil of kuridish Government, Philadelfia, 1928

کیشهی کوردستان له بهرامبهر تورکیادا؛ دهسهلاتی بالای خۆبیوونی کورد، فیلادلفیا، س ۱۹۲۸). [ئینگلیزی] (۱۲).

ههروهها ئەم دوو بهرهمههی ههیهستا چاپ نهکراوه: (۱۳)

۱- پاریس، تاوانبارهکانی خاوهند ئوتوموبیل له دادگهی سن دا.

۲- حوکومهتی عهزیزی کورد (بههاریکاری کامهران بهدرخانی برای).

1- Dr. Bletch Chirguh; La Question Kurde, Le Caire, 1930

در. بلهچ شیرکو؛ کیشهی کورد؛ قاهیره، س ۱۹۳۰ ز [ئینگلیزی] (۸).

2- Le Prince Sureya Badir - Khan, La Littérature, Populaire et Classique Kurde. (XV Lêm Congres International, antheropologie, Bruxelles, 1935) Bruxelles, 1936.

میر سورهبیبا بهدرخان - ئەدهبیاتی میللی و ئەدهبی کلاسیکی کوردیی (کۆنگرهی پانزهی ئەنترۆپۆلۆژیای نیودهولتهیی، برۆکسل، س ۱۹۳۵)، برۆکسل، س ۱۹۳۶. [فرانسیی] (۹).

3- Le Prince Sureya Badir - Khan, La Famme Kurde et son rôle Social, (XV lême Congres Internationald, antheropologie, Bruxelles, 1935).

میر سورهبیبا بهدرخان - ئافرهتی کورد و دهوری کۆمهلهیی. (کۆنگرهی پانزهی ئەنسرۆپۆلۆژیای نیودهولتهیی، برۆکسل، س ۱۹۳۵). [فرانسیی].

4- Le Prince Sureya Badir-Khan, Cites et Campagne du Kurdistan, Bruxelles, 1936

میر سورهبیبا بهدرخان - دهشت و کێوهکانی کوردستان، برۆکسل؛ س ۱۹۳۶ ز [فرانسیی] (۱۰).

5- Emir Sureya Badir-Khan, (Mem O Zin) (Poeme Kurd), (ethnographie, N. S. 24, 1937, S. 4-6)

(۸) نیوی (بلهچ شیرکو) له لای ۱۴۰/۴۴/۲، بهتایبهتی بهپیتی گوتویتیژیکی تۆمارکراوی ژهنهپالی فرانسهیی (رۆندوت Rondot)، نیوی نهینی سورهبیبا. وێرای هه ئهوه سههرچاوهیه رایگه یاندووه -وردبوونهوهیسی بۆ ئهوه مه بهسته بووه- گۆیا گومان له ئهوه نیوهی کراوه و هیندی بنهتیوی محهمهد عهلیی عهونیی دهزانن که خۆی وهرگێری کتیبه کهیه بۆ عه رهیبی. ته نانهت ههیشه به کامهرانی برای داناوه!! که واته ئیدی هه رچی نووسرابیت و به محهمهد عهلیی عهونیی ژماردبیت، هه لده وه شیتته وه، بۆ وینه قسه وه باسی حه مه باقیی وه رگێری (کیشهی کورد - چ ۳، س ۱۹۹۲) له عه رهیبیه وه بۆ کوردیی!

(۹) ۱۴۰/۴۴/۲.

(۱۰) [له هه مان کۆنگره دا]. ۱۴۰/۴۴/۲.

(۱۱) ۱۴۰/۴۴/۲ [له هه مان کۆنگره دا].

(۱۲) ۱۴۰/۴۴/۲ ههروهها ۱/۵۴.

جیگه خۆبهتی له ئیره دا باسێ بکه مه وه که له نیو دانراو و بلاوکراوه کانی (سورهبیبا) دا، ردهنگ و دهنگ و نیوی (دانراویکی مسته فا ساییب) نییه که له ژینامه ی نووسراوی خۆیدا -چ ئه ویی له لای منه، چ ئه ویی له لای جه مال بانه- نووسیویه تی (له وه ختانه دا -له س ۱۹۲۰ ز. دا- له باهت ته تریخ و حاله تی ئیجتیماعیی و ئیقتیسادیی و مه عاریفی کوردستانی عیراقه وه، کتیبیکی بچوو کم نووسییه وه به تورکیی و ناردم بۆ سورهبیبا بهدرخان له پاریس و له وی گۆزیبه سه فرانسیی.

(۱۳) ۱۴۰/۴۴/۲.

(مېچەر؛ سۆن / فەرمانرەۋاى سىياسىيى برىتانىيى داگىرەكر - سلىمانىيى:

۱۸۸۱ / ۸ / ۱۶ ز. كەنزىگتون Kansigton / برىتانىيا

— ۱۹۲۳ / ۲ / ۲۴ ز. بىزەرت / تونس).

ئا. تى. ويلسن لىيى نووسىيۈه؛ بابى؛ وليام سۆن W. Soane نامۆزى سىر جۆن Sir J. Soane بىناسازى بەنىپوانگە. مارى ستىل M. Steal ى داىكىشى لە خىلى سىر رىچارد ستىل R. Steal ى سەر بە گۆڧارى سپەكتاتور Spectator! ەردوو بەرەى باب و داىكى، خانەدانن و لە ھونەر و جوانىيى و شوخىدا بەنىپوانگن. بابى كە مرد، سۆن Soane بىست مانگانى تەمەن تەۋاۋ نەكردىۋو. داىكە بىپوژنەكەى تواناى شىرى ترشەلۆكىشى بۆ ساۋاكەى نەپو، ناچار خستىۋىتە بەر فېرگەى (مەتران لائىمەر) ەۋه!

سۆن Soane لە س ۱۸۹۵ ز.دا پىي ناۋتە قوتابخانەى بالاي فېرگەى نىپوراۋەۋە و تا تەمەنى شانزە سالانى ماۋتەۋە.

لە ئەو قوتابخانەىدا ئەستىزەى گەش بوۋە و لە تاقىمانەى Cambride local Exams لە كانونى بىكەمى ۱۸۹۶ ز.دا، ەروەھا دواى سالى لە تاقىمانەى Sanior Exams، پلەى شەرەفمەندى بەركەوتوۋە!

لە رۆزگارى خوتىندندا ئەگەرچىي ەبىدى مەدالىباى لە سەۋل لېدانى تەنبا كەسدا ەرگرت بو،

(*) سەرچاۋە و تەماشاكراۋ:

۱ - ۳ / ۱

۲ - ۲۱ / ۱ ج ۲

۳ - ۲۵ / ۱ ج ۱

۴ - ۴۱ / ۱

۵ - ۹۵ / ۱

۶ - ۹۷ / ۱ / ۲

۷ - ۱۰۷ / ۱۱ / ۲

۸ - ۱۲۳ / ۲۷ / ۲

۹ - ۱۵۰ / ۵۴ / ۲

۱۰ - رۆزنامە و گۆڧارەكان: پىشكەۋتن - سلىمانىيى، دەنگى گىتىيى تازە - ۵ ژ، ۴، ۵، ئۆگۆستوس ۱۹۴۵ ز، ژىن، رەنگىن.

زۆر پەرۋشى گەمە نەپوۋە، بەلام توانايىكى بىكجار گەرەى بۆ فېرپونى زمانى فېرەنسىيى ەپوۋە. ەروەھا لە نمايشەكانى قوتابخانەدا ەك ئەكتەرى، شوپنى دياربۋو! ديارە ەر لە زوۋەكەۋە بەرەى زمان فېرپون، گوتوپىژى ەپوۋە كە ئەمەى كەلكى دوارۋژى گرت لە ولاتى فارسدا.

بەر لە سالى ۱۸۹۸ ز. و بەجى ەپشتنى قوتابخانە، كەوتىۋو ەسەر كەلكەلەى دىدەنىيى خۆرەللات، بەلام تا شوباتى ۱۹۰۲ ز ئەم ەلەى بۆ نەرەخسا. لە ئەو ەلەشدا بەھۆى كومپانىباى (جى. سى. لىگ) ەۋە كە ەك كومپانىباى ەپندوستانىيى خۆرەللات و جىگرەكانى بو، سۆن Soane رەۋانەى ولاتى فارس كراۋ لە (بانكى شاھانەى فارس) دامەزرا.

دواى راپوردنى ماۋەبىكى كورت لە تاراندا، رەۋانەى باژىپرى (بىزىد) كرا. لە ئەۋىدا و لە سالى ۱۹۰۳ ز.دا -خۆى نووسىۋىتە- لە دواى تاقىمانە و خۆ خەرىك كىردن بەزمانەۋە، دەستى داۋەتە ەرگىرپانى بەرھەمى شاعىرى بەنىپوانگ (عومەر خەيام). ئىدى زۆرى نەپروۋە بىكجار ەگرى ولاتى فارس بوۋە. بەئەو شىۋەىيە لە سالى ۱۹۰۳ ز، ەبىدىكى سالى ۱۹۰۴ ز.دا، ژىنى لە باژىپرى (بووشىر) راپورادوۋە. دوايى بە (ژمىرىبارى بانكى شاھانەى فارس) لە باژىپرى (شىراز) دامەزراۋە. لە ئەم ەل و ەلەكەۋتەنەدا، جەلەۋى نىازى، بەتايىبەتى بۆ ناسىنى خوۋ و نەرىتەكانى ئەو ولاتە، بەرداۋە. گەلنى شەۋ بەجلوبەرگى عەجەمانەۋە چوۋەتە نىپو باژىپرەكە و تىكەلنى مەلايان بوۋە، تەنانت لە سالى ۱۹۰۵ ز.دا -بەفېل/ K- چوۋەتە سەر (مەزەبى شىعە) ى ئىسلام و دەشلىن كىژى موحتەھىدىكى خواستوۋە!

ئا. تى. ويلسن، پتر دەبىت: لە سالى ۱۹۰۶ ز.دا و دواى راپوردنى مۆلەتتىكى كورت، كارى بۆ ناسان كراۋە كە بىت بە (رېبەرى لقى كرمانشاي بانكى شاھانەى فارس)، بەلام زۆر نەماۋەتەۋە و سالى ۱۹۰۷ ز لەبەر دەمەقالىيەكى گەرمى لەگەل كارگىرەكانى كونسولنى رۋوس لە ئەو باژىپرەدا، دەستى لە كار و فرمانى ەلگرتوۋە! لە راپىلەى كارى لە كرمانشاند، خوۋى دابوۋە خوتىندن و فېرپونى (زمانى كوردىي)!)

دواى گەرەنەۋە بۆ ئىنگىلتەرا و راپوردنى ماۋەبىكى كورتى سالى ۱۹۰۷ ز. ئەم جارە بە (خۆ گۆپىي و بەنىپو؛ مىرزا غولام حسىن شىرازەبى) ەۋە، دەستى كىردوۋە بەگەشتىكى دوودرېژ بەنىپو (ولاتى نىپوان ەردوۋو رۋوبار و كوردستان)دا.

ئەم گەشتەى بەنىپو بازىرگانىيەۋە لە ئەستەنبوۋلەۋە دەست پىچ كىرد و بە «قوروس، بەپىرووت، بەلەبەك، ەلەب، دياربەكر، مووسل، نىچەى ئىزىدبىيەكان، ەولېر، كەركوك، سلىمانىيى، ەلەبجە - شەش خەۋت مانگى تىدا بوۋە - بىبارە، تىرېت، بەغداد) و تا كۆتابى

س ۱۹۰۹ ز.ی خایاندووه که له ئەم هه‌له‌دا به جلی عه‌جه‌مانه‌وه، له باژێری (محه‌مه‌ره) دا ده‌رکه‌وتوو، له ئەم هه‌له‌دا ئا. تی. ویلسن A. T. Willson (کونسۆلی پاشایه‌تی بریتانیا له باژێری محه‌مه‌ره) دا قۆستوو یه‌تیه‌وه و داوای لێ کردوو که راپۆرتنامه‌یی - رێنماینه‌نامه‌یی - له‌مه‌ر باشووری کوردستانی بۆ گه‌لله‌ بکات، ئەویش به‌گوتی کردوو. هه‌ر له ئەم هه‌له‌شدا خراوه‌ته‌ به‌ر کار و فرماني (کۆمپانیای نه‌وتی ئەنگلۆ فارسیی). دوا‌ی چهند مانگێ نێردراوه‌ بۆ «چپای سوور/ چپای سوورخ» ی نزیك باژێرۆکی «خانه‌قین» بۆ بووژاندنه‌وه‌ی کار له‌ کانی نه‌وت و دوو پالێوخانه‌ی پچوو‌کدا. له‌ پاداشتی خزمه‌تگوزاری له «چپای سوور» و له «به‌غداد» دا - که چاک جوولابوووه‌ و له‌ گه‌ل فرمانبه‌ره‌کانی عه‌جه‌م و تورکی نیو‌ئو دوو ولاته‌ و له‌ گه‌ل خپله‌ یاخیی بووه‌کانیش کارامه‌ بووه - له‌ س ۱۹۱۳ ز. دا دامه‌زراوه‌ به (جیگری کونسۆلی بریتانیا له قه‌سری شیرین) دا.

کاتی که (۱. ج. گ) قه‌وما، سۆن Soane له‌ به‌غداددا بوو، له‌ گه‌ل کۆمه‌له‌ که‌سیکی دی ئه‌وروپایی گیراوه‌ و دوا‌یی دوو‌خراوه‌ته‌وه‌ بۆ باژێری «مه‌رسینه» و ئە‌وجا له «میس» دا نازاد کراوه‌ و ده‌مۆده‌ست گه‌راوه‌ته‌وه‌ بۆ «به‌سره» و له‌ وی راشه‌وه‌ چوو‌ه‌ته‌وه‌ سه‌ر فرماني جارانی! شاره‌زایی بێ وینه‌ی له‌ کاروباری خۆره‌لات و قه‌وماوه‌کاندا، بوو به‌مایه‌ی هه‌لێاردنی بۆ کار و فرمانیکی تایبه‌تی که له‌ سه‌ره‌تای س ۱۹۱۵ ز. دا دامه‌زرا بۆ (په‌لاماریکی شوین هه‌لگری/ حمله‌ استکشافیه). دوا‌ی ماوه‌یێکی کورت و مه‌شق پێ کردنی له‌ ده‌زگه‌ی (چاوه‌راوی - نه‌ینبریی) دا، دامه‌زرا به‌نووسه‌ری رۆژنامه‌ی (به‌سره‌ تایم Basra Times) دا که رۆژنامه‌یێکی ئینگلیزی - عه‌ره‌بیی ئه‌و کاته‌ی نیوه‌راستی خۆره‌لات بوو.

سۆن Soane هینده‌ به‌هره‌مند و کارامه‌ بووه، گه‌لێ چاکی به‌رێگه‌وه‌ بردوووه‌ و په‌ره‌ی پێ داوه، ته‌نانه‌ت (به‌شی فارسیی) خستوو‌ته‌ پال.

زۆری نه‌بردوووه‌ خراوه‌ته‌ سه‌رکارێکی دژوارتر که راسپێردرا بۆ سه‌رکو‌تکردنی نه‌ینبره‌کانی سه‌ر به‌ ئەلمان و تورک که له‌ نیوجه‌ی «به‌ختیاری» دا بوون. ئەویش به‌پشتیوانی شه‌ش سوارچاکی جه‌ربه‌زه‌ی کورد، کاره‌که‌ی جێبه‌جێ کرد!

له‌ سه‌ره‌تای س ۱۹۱۶ ز. دا، له‌ باژێری «دزفول» به (جیگری کونسۆلی بریتانیا) دامه‌زرا، دوا‌ی داگیرکردنی به‌غداد له‌ مارتی ۱۹۱۷ ز. دا، له‌ به‌ر شاره‌زایی، به (فرمانه‌وه‌ی سیاسیی مه‌نده‌لیی) دامه‌زرا، به‌لام له‌ به‌ر هه‌مان مه‌لامه‌ت له‌ کانونی یێکه‌می ۱۹۱۷ ز. دا - سه‌ره‌نگ بوو / K- به (فرمانه‌وه‌ی سیاسیی خانه‌قین) دامه‌زرا.

خانه‌قین په‌رێشانی جه‌نگ و چه‌پاو و تالانی رووس و تورکانی عوسمانیی بوو، ئەو له ئەم باژێره - کوردستانیه - دا که‌وتوو‌ته‌ چالاکیی و خزمه‌تگوزاری و بووژاندنه‌وه‌ی خه‌لکی و به‌جێ هینانی هیندی کاروباری ئاوه‌دانیی، به‌لام هه‌ر ئەو کاته‌ که په‌تای (ده‌رده‌ باریکه‌/ سیل) له باژێره‌که‌دا بلابوو‌بووه‌وه، تووشی په‌تاکه‌ بووه‌ و ناچار له‌سه‌ر داخوازی خۆی و له‌ پیناوی چاکبونه‌وه‌ی ته‌ندروستییدا، له‌ سه‌ره‌تای هاوینی ۱۹۱۸ ز. دا رووی کردوو‌ته‌ ولاتی (ئوسترالیا) و شه‌ش مانگ پتری تیدا راباردوو! به‌رواله‌ت چاک بووه‌ و جارێکی دی ها‌توو‌ه‌ته‌وه‌ سه‌ر کار و فرماني بۆ (خانه‌قین) و له‌ مارتی ۱۹۱۹ ز. شدا به (فرمانه‌وه‌ی سیاسیی سلیمانیی) دامه‌زراوه‌ که له ۲۴/۴/۹۹۱۹ ز. دا گه‌یشتوو‌ه‌ته‌ باژێره‌که‌ و مه‌به‌ستی نه‌خشه‌ بۆ کیش‌راویشی (ته‌سک و به‌ره‌ست کردن، بگره‌ لاوازکردنی یێکه‌م حوکومه‌تی کوردستان - حه‌فید زاده‌ مه‌حمود) بوو!

سۆن Soane، له‌ هه‌لی روودانی شوێنی ۲۱/۵/۱۹۱۹ ز.ی حه‌فید زاده‌ مه‌حموددا، به‌ره‌و باژێری که‌رکووک چوو‌بوو بۆ پیشوازی کابانه‌که‌ی له (به‌سره) دا. وێرایی ئه‌وه‌ی مۆله‌ته‌که‌یشی ماوه‌ی دوو هه‌فته‌ پتر نه‌بوو، به‌لام تا ۱۸/۸/۱۹۱۹ ز. نه‌گه‌راپه‌وه‌ بۆ سلیمانیی. له ئەم میژوووه به‌دواوه‌ تا ۱/۳/۱۹۲۱ ز. فرمانه‌وه‌ی یێکه‌م ده‌سه‌لاتداری بریتانیا بوو له‌ سلیمانییدا و له ۶/۳ شدا - گۆبا - ئیزنی شه‌ش مانگیکی وه‌رگرتوو - چاوپۆشیی له‌ کار و فرماني کراوه‌ و لابراوه‌ و گه‌راوه‌ته‌وه‌ بۆ بریتانیا که رهنگبێ له‌ مانگی نیسانی ۱۹۲۱ ز. دا گه‌یشتوو‌ه‌ته‌وه‌!

ئا. تی. ویلسن لێی نووسیوه: نه‌خۆشیه‌که‌ی جارانی که هه‌رگیز به‌ری نه‌دابوو، تا ده‌هات کنه‌ی تی ده‌کرد، بۆییکا پزیشک ئامۆژگاری کرد و ئەویش له‌ ته‌شرینی دووه‌می ۱۹۲۲ ز. دا رووی کرده‌ ده‌ریا و باژێری «بیزه‌رته» ی ولاتی تونس، به‌لام هینده‌ نه‌خۆش بوو، ئامۆژگاری کراوه‌ که بگه‌رێته‌وه‌ و پرس به‌پزیشکی پسپۆر بکات، که‌چی نه‌گه‌یشتوو‌ه‌ته‌وه‌ لۆندۆن و له‌ واپۆردا ده‌ستی له‌ ژبان به‌ربوووه‌ و رووی له‌ دنیای نه‌بوون کردوو!

له‌مه‌ر خوو په‌وشت و ئە‌توار و کرداری سۆن Soane، دوو ده‌سته‌ له‌ نووسه‌رانی (ئینگلیز) و (کورد) بیروپایان هه‌یه:

۱- ئا. تی. ویلسن، ئە‌دمۆندس، لیز G. M. Less لێیان گوتوو: زۆرداریکی یاخیی، جله‌وگێری رای خۆی، توندوتیژ، هینمن، گه‌لێ لوتبه‌رز، ناسک و سه‌رچل له‌ خۆشویستن و بوغزاندندا، لێ نه‌بووردوو، نازاد و کارامه‌، سامدار له‌ کاروباردا که‌ که‌مه‌تر به‌ته‌بیاتی ئینگلیز چوو.

لاپینگری جوتیر و پالہ، پیزگری چاکیبہکانی گهلانی خۆرهلات، شهیدای ولاتی (فارس) و (کوردستان). له سلیمانیدا -سهردهمی داگیرکاری دواي بیکهه حوکومهتی کوردستان / ک- دلتیایی و هتیری گتراههته و دز و جهرده و پیزگری نههیتشتوه و خهلهکی له چهک دامالیوه! له ماوهی کار و فرماندا سزای جهستهی بهسهر خهلهکدا نهسهپاندوهه! بهتهنتی بیک بیواکوژ له سپداره دراوه و خهلهکه ریزبان لی گرتوه و بهدادپهروهریان داناوه. ریزگهوبان و قوتابخانهی کوردیی کردوهتهوه. جلی کوردیی تهواو، خوتندن و نووسینی کوردیی بهسهر خهلهک و دامودهزگهکاندا سهپاندوهه. خۆشی شارهزاییکی تهواوی کوردستان، میژوو، زمان، خو و رهوشتهکانی کورد بووه و بهرههایی بهکوردیی ئاخوتوه!

۲- نهحمده تهقی، نهحمده خواجه، رهفیق حیلیمی -ئاشناکانی سهردهمی- لهمهپ خو و رهوشته و نهتوار و کرداری هیتدی بیرورای نزیک و دووری دهستهی بیکهه میان هه به... نهمان نهک ههر بهچهتوون و لووتبهرز و رقایی و جوتیفروشی دهژمیرن، بگره بهزۆرداریکی نهوتویان ژماردهوه که فهمانرهواییان هیناوهته ریزهی (حوکمی قهرهقۆشی میسر) و دهشلین؛ نهگهر ریزی لی گیراییت له ترسی سام و زۆرداریبهکهی بووه.

له سهرتیکی دیبهوه، هه مو نهو نووسهرا نه، بهدوژمنی سهرسهختی بزافی کوردایهتی هه فید زاده مهحمودیان ژماردوه، بهلام چاکه ی بو سه پاندن و بلاوبونهوهی نووسین و خوتندی زمانی کوردیی، دامهزاندنی بیکهه چاپخانه، بیکهه رۆژنامه، کردنهوهی قوتابخانه، ریزگهوبان به (پیلانیکی سیاسی بریتانیا) دهژمیرن و نهه برهوایهشیمان له بهرامبهه پێ لیتانی سهرداره کهیدا؛ ئا. تی. ویلسن، بهراست دهگهریت که نووسیهتی؛ (نهو سیاسهتهی سۆن - ئازا- سیاسهتی بالا دهیسه پاند و کهلهکی گهسته کامانی دهگرت بهرامبهه بهندهکانی «۲۲ی ریزگهوتنهکانی کۆمهالی گهلان!»).

ههر نهه دهسته کرده و نووسهرا نی دی وهک نهمین زهکی، پیره مێرد، به کوردناسی و زانی زمانی کوردیی دهژمیرن، بهلام چ نهمان و چ نووسهه و لیکۆلهکانی ئینگلیز، هیتشتا - زانستانه- کردوهه زمانهوانیبهکانیان ههلهسهنگاندوهه و باری کاری رۆژنامه فانیشیمان تهواو تهواو روون نه کردوهتهوه.

سۆن Soane، ههرچنیکی لی گوترا بیت و ههرچبیهکی -له سهردهمی فهمانرهواییدا- کردییت، زووتر له گهشته کهه س ۱۹۰۷ز- ۱۹۰۹ز. دا، بهشیوهی بیکهه گشتیی بیروراکانی لاپینگری نهتهوهی کورد؛ میژوو، زمان، رهووشته و خووی بووه.

سۆن Soane له گهشته چاپکراوه کهیدا؛ کوردستانی بهولاتی دیرینی گهلی کوردی ئاریی

نهژاد و خاوهند زمان و بهتایبهتی بههچهی (مید) ژماردوهه! رهووشته و خو، تهبیاتی کوردی -بهگشتیی- بهرز و جوان اگرتهوه... به ئازا، زیرهک، جوامیر، پهیمانپهروهه، میواندۆسته، داوتیپاک، قهدرزانی ژن ناسیوه، توندوتیژی خهلهکانی بهکاریکی ناچاری و نهنجامی پهلاماری هه میسهبی داگیرکهران و بهرگری کردن له خو و پاراستنی هه بوون ناسیوه. تهناهت ههر بو بهراوورد، کوشتنی له کوردستاندا بهکه متر له بهرامبهه ههر ولاتیکی ئهروپا، پارگتوهه.

سۆن Soane وهک کوردی به ئاریی نهژاد ناسیوه، به خاوهند زمانی ئاریانهی پیرۆز و رهسنتر و کۆنتر و ساغتری له فارسیی داناوه و شیوهکانی کوردیی -ویرای هیتدی جوداییان- به ئاسایی زانیوه و هه مویشیان به بیک زمانی خاوهند ریزمان و ئازاد -به پیزچه وانهی فارسییهوه- له عه ره بیی و رهوان و به نزیکتیرن شیوهی (ئاقیستای زه رده شت) ی ده ناسییت.

سۆن Soane، کورد به خاوهندی نه دهه، به هه ره مه ند له نه دهه و شیعردا، سه ره ره ز له گه وهه پیاواندا -وهک سه لاهوودین- ده زانییت. شهیدایی کوردیش بو زانسته و فیتروون، ده خاته تای ته رازووی په رۆشی بو چه پاو و تالان کردن... زۆریشی پێ جوان بووه که کوردی به شانازییه وه خۆی نواندی و هاواری کردی:

(ئه ز کورمانجم) یان (من کوردم)!

نه گهر سۆن Soane له لای شاره زایان به (کوردناس) ناسراییت، نهوه من پتوه ندیبه کهه ی له سی قۆناغدا ده خوتنمه وه:

۱- سالانی ۱۹۰۶ز- ۱۹۱۴ز که له نهه مه ودا به دا به هوی ولاتی فارس و زمان و ریتنوس و نه ده بیاتی فارسییه وه -چۆن فیری زمانه که و قرآن و ناشنای شیعه ایه تی بووه- تیکه لی کورد و له سه رده ستی خه له کیی و به سه له یقه ی خۆشی فیری زمانی کوردیی و ناشنای به شیکی نه ده بیاتی بووه.

له نهه مه ودا به دا تا قه ومانی (۱.ج.گ) به تایبه تیش له سالی ۱۹۰۹ز راوه، له مه ر کورد و زمان و شیوهکانی -گۆران، کورمانجیی شیوهی شادیی، سلیمانیی و ریزمانی کوردیی- لیکۆلینه وهی به ئینگلیزی بلاو کردوه ته وه. شایانی گوتته که له نهه قۆناغه دا دهستی پیلانی سیاسی و جیبه جیکردنی له دژی کوردایه تی، دیار نییه!

۲- سالانی ۱۹۱۸ز- ۱۹۲۱ز که وهک نه فسه رتیکی سیاسی له (۱.ج.گ) و دواتردا له مه نده لیی و خانه قین و سلیمانییدا، خو و راستان تیکه لی سه پاندنی ده سه لاتی سیاسی بریتانیای داگیرکهر بووه! به شیوه ی بیکهه تاییه تیش له سالی ۱۹۱۹ز. دا ده ستی له ته سک

کردنه‌وه و لاوازبوونی بیکه‌م حوکوممه‌تی کوردستاندا هه‌بووه. هه‌روه‌ها له هه‌مان مه‌ودادا- ویرای پتوه‌ندی به‌رۆژنامه‌ی: تیگه‌یشتنی راستییبه‌وه!!- لیکۆلینه‌وه‌ی ئینگلیزی و دانراویکی کوردیی له‌مه‌ر پێژمانی کورمانجیی، بلاوکردووه‌ته‌وه و وه‌ک بێژراش بیکه‌م چاپخانه و رۆژنامه‌ی کوردیی له‌سلیتمانیدا دامه‌زراندووه.

۳- سالانی ۱۹۲۱ز-۱۹۲۳ز که‌ه‌راوه‌ته‌وه بۆ ولاتی خۆی و هێندێ بیرورای سیاسیی لایینگیری کوردی نواندووه. له‌لاییکی دیبه‌وه له‌مه‌ر هۆنراوه‌ی شیبه‌ی گۆران، فۆنۆلۆژی کورمانجیی باشوور، لیکۆلینه‌وه‌ی ئینگلیزی بلاو کردووه‌ته‌وه. دیسان له‌ دوای گه‌رانه‌وه‌بشی، خۆی داناوه بۆ گه‌لاله‌کردنی (فه‌ره‌ه‌نگیکی کوردیی) که‌ مردنه‌که‌ی به‌ری هاتنه‌ دیی گرتووه‌«؟» شایانی باسه، له‌ ئەم قۆناغه‌دا، کۆمه‌لێ لیکۆلینه‌وه‌ی گرنگی له‌مه‌ر خیله‌کانی کورد، هه‌روه‌ها زمانی کوردیی- وه‌ک لیکۆلینه‌وه‌ زمانه‌وانییبه‌که‌ی سالێ ۱۹۱۸ز- و کۆمه‌لێ پاپۆرتی سیاسیی په‌سمیی گرنگی بلاوکردووه‌ته‌وه!

سۆن Soane- له‌ هه‌رسێ قۆناغه‌دا- وه‌ک کوردناسی بۆ ژینی رۆشنییری گه‌لی کورد، که‌لکی گرنگ و گه‌وره‌ی هه‌بووه. هه‌روه‌ها- به‌پروای من- وه‌ک فه‌رمانه‌وانییکی سیاسیش له‌ خانه‌قین و سلیمانیدا، به‌هۆی کاره‌ساته‌کانی جه‌نگه‌وه، به‌رامبه‌ر به‌خه‌لکی کورد، دیسان که‌لکی گه‌یاندووه.

کرده‌وه‌کانی له‌ دژی بیکه‌م حوکوممه‌تی کوردستان و توندوتیژی له‌ دوای سه‌پاندنی ده‌سه‌لاتی داگیرکارانه‌ی بریتانیاوه، چه‌ند وینه‌ی زیان، دیسان وینه‌ی چاکیشن، چونکه‌ چاره‌سه‌رکردن و رێکخه‌ستنی دامه‌دزه‌گه‌کان، گوزه‌ران، بلاوکردنه‌وه‌ی خۆپه‌نداره‌یی کوردیی، سه‌ره‌به‌رشته‌یی ته‌ندروسته‌یی، هاندانی خه‌لک بۆ کشتوکێل، سه‌پاندنی ئاسایش، بگه‌ر رزگارکردنی خه‌لکی سلیمانیی له‌ به‌ره‌لایی و توندوتیژی خه‌لکه‌یی، که‌لکی دووه‌م حوکوممه‌تی کوردستانیشی گرت و که‌ حه‌فید زاده‌ هاته‌وه سه‌ر ته‌خت- وه‌ک سالێ ۱۹۱۸ز- نه‌هاته‌وه سه‌ر که‌لاهه‌بیکه‌ی په‌ریشان و برسیی و برینداری کاره‌ساته‌ جگه‌ریه‌کانی (ج.گ) که‌ بێ گومان ئەو باره‌ هۆنیککی گه‌وره‌ی له‌ نێوجوونی بیکه‌م حوکوممه‌ته‌که‌ بووه!

سۆن Soane ئە‌گه‌ر داره‌سه‌تییکی پیلانه‌ سیاسییبه‌کانی بریتانیا بوویت- که‌ تا له‌ کۆنگره‌ی قاهیره‌شدا تیکه‌لی نه‌کرد- ئە‌وه‌ خۆی وه‌ک ئینسان، به‌کرداری چاک له‌ ئە‌و کورده‌ ده‌سه‌لاتداره‌ گه‌ورانه‌ی سه‌رده‌می عوسمانیی پتر خزمه‌تگوزار و دلسۆزی میژوو، زمان، خۆپه‌نداره‌یی، گوزه‌رانی خه‌لکی کورد بووه، هه‌روه‌ها هه‌زاران جاریش له‌ ئە‌و زړکوردانه‌-جلخواره‌ تورکخواره‌کان- چاکتر و په‌سه‌ندتر جوولاه‌ته‌وه که‌ ئە‌وان بۆ مه‌شتی لیرای عوسمانیی،

حوکوممه‌تی کوردستان و سه‌ره‌خۆیی گه‌لی کورد و پینشکه‌وتنی نه‌ته‌وه‌که‌یان به‌قوربانی تورکایه‌تیی کرد. به‌کورتیی ده‌توانم بلێم به‌فرمانه‌که‌یه‌وه خزمه‌تی گیانیی کوردناسیی و به‌ئه‌مه‌شه‌وه خزمه‌تی فرمانه‌که‌ی کرد!

کرده‌وه‌کانی سۆن، ئە‌گه‌ر له‌لای نووسه‌ری ئینگلیز (ئه. مین A.Main) به‌ (کرده‌وه‌ گرنگه‌کانی لۆراسی عه‌ره‌ب و که‌مه‌تر به‌نێوانگ) لیک درابیتته‌وه، ئە‌وه‌ من پروام هه‌به‌ که‌ ئە‌و کرده‌وانه‌ی سۆن Soane، بۆ کورد له‌ (لۆراس) گه‌وره‌تر ده‌بوو، ئە‌گه‌ر پیلانی سیاسیی بریتانیا سۆن Soane ی به‌هه‌مان رێگه‌ی لۆراسدا به‌ریابیه... هه‌له‌ته‌ که‌ وایشی نه‌کردووه و (سۆن) نه‌بووه به‌ (لۆراسی کورد)، دیاره‌ ئە‌و په‌له‌ی شوره‌یی به‌ر ته‌وتلی میژووی سیاسیی و شارستانیی بریتانیا خۆی ده‌که‌وت، نه‌ک هه‌ر به‌ته‌نی به‌ر ته‌وتلی (سۆن)یکه‌ ئە‌فسه‌ر و ئینسانییکی له‌ش به‌بار^(۱)!

☐ ⊖ ☐ هه‌لا سه‌عید حه‌سه‌ن(*)

(مه‌لا سه‌عید سیدی کابان/ نووسه‌ر: س ۱۸۷۵ز- ۱۹۶۱/۷/۵،

سلیمانیی).

پیشه‌ی خانه‌دانه‌که‌ی پشه‌ریبه. دایکی فاتیمه‌ی نیبووه، خۆبندی له‌ فێرگه‌کانی ئایینه‌وه، وه‌ک له‌ (فێرگه‌ی مه‌لا عه‌زیز/ مزگه‌وتی بن ته‌به‌ق)ی سلیمانیی، ده‌ستگیر بووه، له‌ مایسی ۱۳۲۷/۱/۱۹۱۱ز دا چووه‌ته‌ کوری مامۆستای قوتابخانه‌ ره‌سمییبه‌کانه‌وه و وانه‌کانی (قرآن) و (زمانی عه‌ره‌بی، فارسی) گوتووه‌ته‌وه. له‌ نیوان ۱۹۱۳ز- ۱۹۱۴ز دا، مامۆستا و دواتر جیگری رێبه‌ری (ق.ر.س. سلیمانیی) بووه و له‌ نیوان ۱۹۱۴ز- ۱۹۱۵ز دا مامۆستای (ق. ته‌شویقییه‌)ی سلیمانیی و له‌ نیوان ۱۹۱۹ز- ۱۹۲۲ز. شدا مامۆستای (ق. نمونه‌ی سه‌عاده‌ت) بووه و (گولزار - قه‌واعیدی زبانی کوردیی) بۆ قوتابیانی داناوه که‌ به‌گوته‌ی خۆی چاپ کراوه!!

(۱) مخابن که‌ لیستی دانراو و لیکۆلین و گوتاره‌ بلاوکراره‌کانی له‌ مه‌نفادا له‌لام نییه و له‌گه‌ل ئە‌و نووسینه‌ نه‌گه‌یشتووه‌ته‌ ده‌ستم!

(*) سه‌رچاوه‌ و ته‌ماشاکراو:

۱- کۆمه‌لێ به‌لگه‌نامه‌ی په‌سمیی، ده‌ستنوسێ دانراوه‌کانی هه‌ردوو کوربه‌که‌ی نیشانیان داوم و فۆتۆکۆپییم کردوون.

۲- گوتوبێژ له‌گه‌ل کوربه‌کانی له‌ نیوان ۹- ۱۶/۹/۱۹۸۴ز، ۱۹۹۲ز. سلیمانیی.

له نیوان سالانی ۱۹۲۲ز-۱۹۲۳ز.دا، مامۆستای (ق. ئا. مەحموودی) و (ق. ن. قادیری) بووه. جارتیکی دی له ۱۹۲۳ز-۱۹۲۴ز.دا هەر هەمان پیشەیی هەبووه.

له ۱۹۲۵/۳/۱ز.دا ۱۹۲۶ز.دا یێکەم مامۆستای (ق. س. یێکەم)ای سلێمانیی سلێمانیی و له ۱۹۲۶ز-۱۹۳۱ز.دا دیسان مامۆستی قوتابخانەی نێوبراو و قوتابخانەی ئامادەیی بووه! له ۱۹۳۱ز.دا بووه بەرپێهری (ق. س. سەرگەڵوو/ سلێمانیی) بووه. ئەوجا راگۆستراوه تەووه بۆ (ق. س. خالیدییه/ سلێمانیی) و تا رۆژی خانەنشین بوونی؛ ۱۹۳۶/۳/۱ز.دا هەر مامۆستای بووه! له چاکیی خۆیهوه، له نیوان ۱۹۳۶ز-۱۹۳۸ز.دا، مامۆستای قوتابخانە شەوانەکە (ک. ز. ک. سلێمانیی) بووه.

سەعید سیدقی کابان له ۱۹۲۰ز.دا، هۆش و بێر و قەڵەمی خۆی داناه بۆ دانان وەرگێران و بابەتی رۆشنبیری.

مامۆستا سەعید سەدقی کابان، هاوسەری ژینی هەلبژاردوو و نەوێ پێ گەشتوویی مامۆستا بەهەجەت سەعید سەدقی کابانی پشکنەر و دواتر رێبهری گشتیی پەرورەیی سلێمانیی، که له ژیندایه، هەر هەوا دۆستی کۆچکردووم عیززەت سەعید سەدقی کابانی سەرۆکی بەلهدییهی سلێمانیی.

دانراوهکانی:

۱- چاپکراو:

۱/۱- موختەسەری سەرف و نەحووی کوردیی - بەغداد؛ ۱۹۲۸ز.^(۱)

۲/۱- مەلومات دینییه / مەلومات دینییه. ۱۹۳۲ز. (وەرگێران له عەرەبییهوه)^(۲)

۲- دەستنووس:

۱/۲- هەدییه تولعیباد نیلا سەبیلە رێشاد/ هدییه العباد الی سبیل الرشاد، ج: ۱؛ ۱۹۲۵.

ج: ۲؛ ۱۹۲۸ز - ج: ۲؛ ۱۹۲۸ز.

۲/۲- جوغرافیا - ۱۹۲۸ز.^(۳)

(۱) ئەو هەتیوهی پاکنوس و دەستکاری کراوی «گۆلزار» ه.

(۲) گۆیا سەبیلە فەتاح بەرنجیی و سەبیلە نووری بەرنجیی له وەرگێراندا هاریکاری بوون (وەک نووسراوه!).

(۳) بۆ پۆلی سێیهمی سەرەتایی و گۆیا سەبیلە نووری بەرنجیی هاریکاری وەرگێرانی بووه. (وەک نووسراوه).

۳/۲- ۶۰۰۰ هەزار مەسەلهی بێرکاری / ستە آلف مسأله حسابیه^(۴).

۴/۲- قەواعیدی تەجۆید / قواعد التجوید. (وەرگێران له تورکییهوه)^(۵)

۵/۲- تەئریخ پۆلی سێیهم / تاریخی صنفی سێ هەم.

□ شاکیر فەتاح

(شاکیر فەتاح / نووسەر: س ۱۹۱۴ز. سلێمانیی - ۱۹۸۸/۶/۲۷ز.

سلێمانیی / رۆژی گرتن و ونوون).

خوێندنی (ق. س)، (ق. ن) و (ق. ئاما) له سلێمانیی و بەغداد، هەر هەوا مەکتەب - کۆلیج-ی قانونی له سالی ۱۹۳۶ز.دا تەواو کردوو و هەر له ئەو سالی شادا تێکەلی کار و فرمانی حوکومەتی بووه وەک (رێبهری ناحیه، قائیمقام، سەرۆکی بەلهدییه).

دوای چەند سالی خانەنشینی، له سالی ۱۹۷۷ز.دا، دانراوه بە ئەندامی (ئەنجومەنی قانوننوسی نیوجەیی کوردستانی عێراق / المجلس التشريعی لمنطقه كردستان) و زۆریهێ نەبردوو بووه بە جێگری سەرۆکی ئەنجومەنی نێوبراو، بەلام له ۱۹۸۰/۱۱/۱۵ز.دا خۆی کارکەنار و خانەنشین کردوو.

شاکیر فەتاح؛ ئەدییککی پێشەر، نووسەر، قانونناس، شارەزای کوردیی پەتی، بەعەرەبیش نووسینی هەمەجۆرهی بلأوه.

یێکەم گۆتاری له (ژیان - ۱۹۲۷/۲/۲ز)دا بلأوه. یێکەم بەرههەمی چاپکراوی (فەرەنگۆک) له س ۱۹۳۴ز.دا دیاره.

له سالی ۱۹۲۸ز.دا دەستی بە نووسینهوهی (گەشتنامهکانی له کوردستان)دا خەریک بووه. له سالانی ۱۹۳۰ز-۱۹۳۴ز.دا خەریکی بێرهوهی نووسینهوه بوو!. له س ۱۹۳۴ز.دا باوهر پێکراو و سەرنووسەری بلأوکراوهی (یادگاری لاوان) و له ۱۹۷۰ز.دا ئەندام و جێگری سەرۆکی یێکیهتی نووسەرانی کورد - لقی سلێمانیی بووه که تا ۱۹۷۱/۹/۲۸ز. ماوه تەو و له بهاری ۱۹۷۱ز.دا ئەندامی کۆری زانیاری کورد بووه.

له دانان و وەرگێراندا، بههره دار و بۆ هۆنراوهش - وەک بهشاعیر نەناسراوه - پەرۆش و

(۴) دەستنووسەکه م نەدیتهوه و باسی کراوه گۆیا سالانی ۱۹۳۲ز، ۱۹۳۵ز. دانراون! (کاک بههجهتی کوری).

(۵) ساله که له دستنووسه که دا دیاری نهکراوه.

به تاييه تيش سهرگرمی هۆنراوه په خشان، چيرۆك، لى كۆليني زانستى بووه. پتر له ۲۴۰ گوتارى له رۆژنامه و گوڤارى كوردى و عهره بيدا بلاوه؛ له رۆژنامه و گوڤاره كاني (ئه لته ناخى / التاخى، ئه ستيره، براى، برايه تى، بهيان، خهبات، ديارى لاوان، زبان، ژين، ژيان، شهفهق، كاروان، گه لاويژ، نزار، نه ورۆز، هاوار، هه تاو، هيو يا دگارى لاوان) و هتد... هه روه ها له راديۆ و تله فزيۆنى كورد بيدا، ناو به ناو، ديسان گوتاريژ بووه!

ديارترين و ناسراوترين كوششى (پروژهى خوينده وارى كوردى) ه كه له ۱۹۶۷ز. راوه، تا ون بوونى، ژينى خۆى بۆ دانا بوو، ههر خويشى به وهرگيران و دانان و چاپكردنى به رهه مه كانيه وه تيده كوشا و به رهه مه كاني به خه رجى خۆى بلاو كردوه ته وه.

به شيوه ييكى گشتى، له مهر بابته كاني: ئاين، زانستى رۆژنامه، تا ۱۹۱۸ز؛ (۱۱۹) وهرگير دراو و دانراوى خۆى (۴۴) كتيبى چاپ كردوه كه باسكردنيان له ئيوه دا جيبان نابيته وه. گه لى نووسه رى كورد، عهره ب، بېگانه، ستايشى خۆى و پروژه كه يان كردوه، وهك؛ در. جهمال نه به ز، جهميل رۆژه يانى، ره فيق حيلمى، عه لائوددين سه ججادي، هه روه ها در. ته ها حسيني عهره ب و جۆبى بلوى فره نسى!

شاكير فه تاح، خۆى مه به ستي تيكوشانى رۆشن بيري كه م وينه ي به چه ند دپري روون كردوه ته وه كه نووسيوه تى؛ (خه بات دهكات تا به رتيگه ي نيشتمان به ره رى و كورد به ره رى و مرۆڤدۆست بيه وه، دللى خواى خۆش بكات، به شكو سه رفرانزه بچيته باره گايه وه... له خودا ده پارتيته وه به رتيگه ي ئازادى كورد و كوردستانه وه - كه دۆژمنانى زۆردارى و هه ژارى و نه خۆش يى و نه خوينده واريان تووس كردوه - ئازاد و سه ره رز و كامه ران بيت!). پاراندنه وه كه يشى گيرا بوو!

به هه موو لى وردبوونه وييكى زانستانه وه، شاكير فه تاح ييك كتيكى گه وره و ديار و نه ته وه په ره رى رۆشن بيره كاني نيو سه ده ي بيستى گه لى كورده.

شيوه ي له نووسيندا؛ كۆك، ئاسان و به كورد بيه كى په تيبى و ره وان ئاخاوتوه. لاييني ژيرى بۆ پيشكه وتنى نه ته وه كه ي مه به ست بووه، بۆيكا له سامانى رۆشن بيري خۆره لات و خۆرئاوا دا مه له ي كردوه و نووسه ر و زانا به نيو يانگه كانيان و بيروبا وه ريان ئاشناى گه له كه ي كردوه!

شاكير فه تاحى قانووناس و ئه دييى گه وره ي كورد؛ له سالى ۱۹۸۸ز. دا و له كۆرپيكي سياسى - به نيو رۆشن بيري - كار به ده ست و هيندى رۆشن بيري كورد له گه ل هيندى گه وره كار به ده ستي حوكومه تى به عسى عيراقى عهره ب، ههر له سه ر ئه وه ي كه پيشنيازى كردبوو؛

(حوكومه ت چۆن له گه ل دۆژمنه كاني بيانى سياسه تى گوتويژ په يره دهكات، با هه مان سياسه ت له گه لى پيشمه رگه كاني خۆولا تيش په يره و بكات!)، گيرا و سه ره ونگون كرا و بوو به شه هيدىكى گۆر ونى كورد و كوردستان و راستى! (۱).

شاكير فه تاح له ۱۹۴۲ز. دا، هاوسه رى هه لئار دووه و كورپيكي تاقانه؛ در. شيركۆى دانيشتوى سليمانى و مامۆستاي زانكۆى هه يه!

چاپكراوه كاني (۲):

- ۱- خانوى تازه - سليمانى؛ س ۱۹۳۳ز. (وه رگيران)
- ۲- فه رهه نگوک - رواندز؛ س ۱۹۳۴ز.
- ۳- چيرۆك بۆ مندالان - به غداد؛ س ۱۹۳۵ز.
- ۴- پرسنگ - به غداد؛ س ۱۹۴۷ز.
- ۵- شه به ننگه به رۆژ - به غداد؛ س ۱۹۴۷ز.
- ۶- هاوړتې مندال - به غداد؛ س ۱۹۴۸ز.
- ۷- گه وره پياوان - به غداد؛ س ۱۹۴۸ز.
- ۸- ئافره تى كورد - به غداد؛ س ۱۹۵۸ز.
- ۹- ژينى نوئ - به غداد؛ س ۱۹۵۹ز.
- ۱۰- زه رده شا - به غداد؛ س ۱۹۶۷ز.
- ۱۱- ديڤاليرا - به غداد؛ س ۱۹۶۸ز.
- ۱۲- سوكرات له به رده م دادگادا - سليمانى؛ س ۱۹۶۸ز.
- ۱۳- گاريبالدى - سليمانى؛ س ۱۹۶۸ز.
- ۱۴- لويس پاستير - سليمانى؛ س ۱۹۶۸ز.
- ۱۵- مادام كورى - سليمانى؛ س ۱۹۶۸ز.
- ۱۶- كۆمارى ئه فلاتون - سليمانى؛ س ۱۹۶۹ز.

(۱) له نيوان سالانى دواى خۆى و س ۱۹۹۸ز. دا كه دوا جاريش رۆژانى ۷-۱۰/۷/۱۹۹۸ بوو، ديدنه ي مالى؛ كابانى و كوربه كه م كرد به شكو نامه كاني خۆى و هاوه لانى ده ستگير بكم. مخابن له دوا رۆژدا كوربه كه ي نه ها ته ماله بابى و ده سته تال گه رام وه كه له و سالتهدا ييك جار نه خۆش بووم!

(۲) به پيى سالى چاپكردن. جيگه ي گوتنه؛ راگرتنى ليستى گوتار و بابته كاني، نيوو ژماره ي رۆژنامه و گوڤاره كان، به رگه ي ئه و لاپه رانه ناگرن!

☉ ☽ شیخ عوبه‌ی‌اللهی شه‌مدینی س‌ه‌ی‌ید ته‌ها شیخ ع‌ب‌د‌اللهی نه‌هریی! (*)

(سه‌رکرده‌ی شو‌رشی نه‌ته‌وه‌یی شه‌مدینان:!! - س ۱۸۸۳ ز.)

تائیف / حیجاز)

له‌ ئامیزی خانهدانی ئایینپه‌ر و زانستناسیدا په‌روه‌ده‌ بووه، زانسته‌کانی نه‌قلبی و عه‌قلبی و ده‌ستوری ر‌ی‌بازی نه‌قشبه‌ندی له‌ بابیه‌وه‌ وه‌رگرتووه. بابی ر‌ینوتینی ر‌ی‌بازده‌که‌ بووه.

ده‌سه‌لاتی خ‌یل‌ه‌کیی، ئایینی له‌ نیوچه‌ی «شه‌مدینان» ی‌ه‌ریمی هه‌کاری کوردستانی باکووردا، دیوه‌خانی هه‌میشه‌ پر و، پتر له‌ دوو سه‌د گوندی هه‌بووه. ژیر و زیبه‌ک و وردب‌ین و نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر بووه.

جاریک له‌ (جه‌نگی رووس - عوسمانیی: س ۱۹۷۸ ز) دا پشتیوانی سولتان عه‌بدو‌ل‌حه‌مید بووه. پایه‌ی به‌رزتر بووه، به‌لام هه‌رگیز گو‌یگری بانگه‌وازی شه‌رکردنی عیساییه‌کانی وه‌ک ئه‌رمه‌ن، ئاسووری نه‌بووه، ته‌نانه‌ت ر‌اپه‌رینی شو‌رشه‌که‌یدا، دیسان توخنی ئه‌و نه‌ته‌وانه‌ نه‌که‌وتووه.

له‌ پاییزی س ۱۸۸۰ ز. دا ر‌اپه‌رینتیکی چه‌کداری شو‌رش‌گ‌یری بو‌سه‌ربه‌خ‌وی کوردستان ده‌ست ی‌ن کرد... له‌ باکووری کوردستانی خ‌ۆر‌ه‌له‌ته‌وه‌ هاته‌ پ‌یشه‌وه.

ل‌ی ک‌ۆل‌تیکی ر‌اپه‌رینه‌که‌ی ئامانجه‌ دوورپه‌کان ئه‌وها ل‌یک داوه‌ته‌وه:

۱- هه‌موو کورد، ب‌ی گو‌یدانه‌ جودایی خ‌یزان، خانه‌دان، خ‌یل، نیوچه، شی‌وه‌ زمان، له‌سه‌ر بنچینه‌ی پ‌ی‌ته‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی ک‌ۆب‌کاته‌وه‌ و له‌ دوو ده‌وله‌ته‌ی ئ‌یرانی و عوسمانیی داگیرکه‌ریان دا‌ی‌پ‌رت!

۲- هه‌ردوو به‌شی کوردستانی داگیرک‌راوی ئ‌یرانی قاجاری و تورکیای عوسمانیی نازاد بکات و ب‌یک و ر‌تیکی بخت!

(*) سه‌رچاوه:

۱- جه‌میل ر‌ۆژبه‌یانی: (ثورة الشيخ عبیدالله الشیخ طه‌ النهري ضد الحكومة القاجارية) «شو‌رشی شیخ عوب‌ی‌اللهی ته‌های نه‌هریی دژی حوکومه‌تی قاجاری» / گو‌فاری ک‌ۆری زانیاری کورد - ده‌سته‌ی کورد؛ ب ۱۳، س ۱۹۸۵.

۲- ۷۰ / ۱.

۳- ۷۳ / ۱؛ ل ۱۵۵-۱۵۶، ۱۹۱.

۴- ۹۱ / ۱.

۱۷- مه‌م و زین له‌ ته‌رازوودا - سلیمانی؛ س ۱۹۶۹ ز.

۱۸- یه‌زیبه‌کان و ئایینی زه‌رده‌شت - سلیمانی؛ س ۱۹۶۹ ز.

۱۹- ق‌ۆلت‌یر - سلیمانی؛ س ۱۹۷۰ ز.

۲۰- چارلسی ب‌یکه‌م - سلیمانی؛ س ۱۹۷۰ ز.

۲۱- سو‌سان ئه‌نتونی - سلیمانی؛ س ۱۹۷۰ ز.

۲۲- دامای موکریانی - سلیمانی؛ س ۱۹۷۲ ز.

۲۳- عومه‌ر خ‌یام - سلیمانی؛ س ۱۹۷۲ ز.

۲۴- گه‌شتی شاپاژ‌یر - سلیمانی؛ س ۱۹۷۲ ز.

۲۵- گه‌شتی سو‌چک - سلیمانی؛ س ۱۹۷۲ ز.

۲۶- مه‌لا کاکه‌ حه‌مه - سلیمانی؛ س ۱۹۷۲ ز.

۲۷- گه‌شتی پ‌ینج‌وین - سلیمانی؛ س ۱۹۷۳ ز.

۲۸- گه‌شتی ب‌ۆ هه‌له‌بجه‌ و هه‌ورامان - سلیمانی؛ س ۱۹۷۳ ز.

۲۹- گه‌شتی ب‌ی ک‌ه‌س - سلیمانی؛ س ۱۹۷۴ ز.

۳۰- زیوه‌ر - سلیمانی؛ س ۱۹۷۴ ز.

۳۱- حاجی قادری ک‌ۆبی - سلیمانی؛ س ۱۹۷۷ ز.

۳۲- په‌مانیی ک‌ۆمه‌له‌یه‌تی - سلیمانی؛ س ۱۹۷۷ ز. (وه‌رگ‌یران)

۳۳- خودای هه‌ژاران - هه‌ول‌یر؛ س ۱۹۷۹ ز.

۳۴- ک‌ۆنگ‌ره‌ی منالان - به‌غداد؛ س ۱۹۷۹ ز.

۳۵- هاواری پ‌یشه‌که‌وتن - به‌غداد؛ س ۱۹۷۹ ز.

۳۶- م‌ۆزار - به‌غداد؛ س ۱۹۸۱ ز.

۳۷- سامان‌یک ب‌ۆ دابه‌ش کردن - به‌غداد؛ س ۱۹۸۲ ز. (وه‌رگ‌یران)

۳۸- ر‌یگای سه‌رکه‌وتن - به‌غداد؛ س ۱۹۸۲ ز.

۳۹- ک‌ۆمه‌له‌ ر‌ۆژنامه‌ی خورمال - به‌غداد؛ س ۱۹۸۳ ز.

۴۰- س‌یر والت‌ه‌ر ر‌الی - به‌غداد؛ س ۱۹۸۳ ز. (وه‌رگ‌یران)

۴۱- ک‌ۆمه‌له‌ ر‌ۆژنامه‌ی چه‌مچه‌مال - به‌غداد؛ س ۱۹۸۳ ز.

۴۲- ئه‌لیاده و ئ‌ودیس‌ه‌ی ه‌ۆم‌یر‌ۆس - به‌غداد؛ س ۱۹۸۳ ز. (وه‌رگ‌یران)

۴۳- خه‌باتی ر‌ۆشن‌ب‌یران - به‌غداد؛ س ۱۹۸۳ ز.

۴۴- ئ‌یمیل - به‌غداد؛ س ۱۹۸۳ ز. (وه‌رگ‌یران)

۳- هاوپه‌یانیی له‌گه‌ل گه‌لانی موسلمانانی ئێران و عه‌ره‌ب له‌ هه‌ریمه‌کانی مووسل، به‌غداد، حیجاز، میسردا دروست بکات.

۴- هاریکاریی دۆستانه له‌گه‌ل نه‌توهه عیساییه‌کان: ئه‌رمه‌ن، ئاسوریی و خۆولا‌تیه‌کانی کورد له‌سه‌ر بنجینه‌ی لیبوردنی ئاییینی و ریزگرتنی بی‌کدی دامه‌زرتینیت!

۵- ئاساییشی و سه‌ر و مالی خه‌لک، بازرگانیی، خۆتنده‌واری، پیشه‌سازی، شارستینی له‌ کوردستاندا دا‌بین بکات!

۶- به‌ده‌سته‌هێنانی دان پیدانانی سیاسی و قانونیی ده‌وله‌تانی گه‌وره‌ی ئه‌وروپایی (بۆ جینه‌جیبوونی ئه‌م ئامانجه‌ گه‌ورانه‌ش رینگه‌ی سیاسه‌ت و دیپلۆماتی گرت‌به‌را!).

ئه‌م راپه‌ڕینه‌ شو‌رشگێرییه‌ چه‌کدارییه‌ که‌ هیندی سهرچاوه‌ی بی‌گانه، توانای به ۳۰-۶۰ هه‌زار چه‌کدار خه‌مالاندوه، به‌هۆی زه‌بری له‌شکرکێشیی و سیاسی ولاته‌ ده‌سه‌لاتداره‌کان و هیندی مه‌لامه‌تی تاییه‌تیه‌وه، له‌ دوو قوناغدا تیک شکیندرا و دامرکایه‌وه:

۱- دوا‌ی چهند هه‌فته‌ی شه‌ر و په‌لامار، به‌هۆ له‌شکرکێشیی گه‌وره‌ی ئێرانی ناسروددین شای قاجاره‌وه، له‌لایینیکی دیوه‌ به‌هۆی زۆربردنی سیاسی و رو‌به‌روویی ده‌وله‌تی عوسمانیییه‌وه، باره‌که‌ ئه‌وه‌هی لێ به‌سه‌رهات؛ له‌ ته‌شرینی دووه‌می ۱۸۸۰ز.دا، له‌شکری تورکی عوسمانیی چوه‌ سه‌ر شیخ عوبیدالله و به‌فه‌رمانی سولتان دا‌وای بلاوه‌ پێ کردنی له‌شکری لێ کرا، ته‌نانه‌ت خۆشی گیرا و برا بۆ ئه‌سته‌نبوول!

۲- له‌ مانگ ئابی ۱۸۸۲ز.دا، (شیخ عوبیدالله) له‌ ئه‌سته‌نبووله‌وه‌ به‌پاسپۆرتیکی بازرگانیی ده‌ستکرده‌وه‌ به‌رینگه‌کانی «ده‌ریای ه‌ش، ته‌فلیس، بی‌ریقان، با‌ییزید، ئالاشکر، هه‌کاری» گه‌بیشته‌وه‌ته‌وه‌ هه‌ریمه‌که‌ی و باره‌گه‌ی خۆی و که‌وته‌وه‌ خۆ‌سازدانیکی نو‌ی بۆ خه‌باتکردنه‌وه‌!

ئه‌م جاره‌ش له‌لاییکه‌وه‌ به‌هۆی زۆری سیاسی ئێران و پشتیوانیی هه‌ردوو زله‌یزی وه‌ک رووس و ئینگلیز بۆ ئێران، هه‌روه‌ها نه‌یارییان به‌رامبه‌ر سه‌ربه‌خۆیی کوردستان؛ ده‌سه‌لاتداره‌کانی عوسمانیی ناچار کرد - که‌لکی خۆشی هانده‌ره - تا له‌شکر بکاته‌ سه‌ر نیوجه‌ی هه‌رکاری و شیخ عوبیدالله.

به‌ئه‌وه‌ جو‌زه له‌ کۆتایی ته‌شرینی ییکه‌می ۱۸۸۲ز.دا) سه‌رکرده‌ی نی‌پوراو، دیل کرا و له‌گه‌ل سه‌د سه‌ر خبێزانی لاینگری په‌وانه‌ی مووسل، ئه‌سکه‌نده‌روه‌ونه، به‌یرووت کرات. له‌ ئه‌ویشه‌وه‌ خۆی دوورخرا‌یه‌وه‌ بۆ ولاتی حیجاز که‌ تا مردن -وه‌ک ده‌سته‌سه‌ری- گو‌شه‌گیر بوو.

شیخ عوبیداللهی شه‌مدینی وه‌ک سه‌رکرده‌ی شو‌رشیی س ۱۹۲۵ز، شیخ عه‌بدولقادری کوری، له‌ میژووی بزاقی نه‌ته‌وه‌یی و شو‌رشگێریی کورد و کوردستاندا، پایه‌به‌رز و نه‌مه‌!

شاعیری به‌نیوانگ (وه‌فایی) بۆ کۆچی مالئاوایی شیخ عوبیدالله، شیوه‌نی کردووه‌ و قه‌سیده‌ییکی درێژ و نایایی له‌سه‌ر هۆنیوه‌ته‌وه‌. سه‌ره‌تا‌که‌ی ئه‌مه‌یه‌:

دریغای بای خه‌زان دایه‌ به‌هاری شو‌خ و ره‌عناکه‌م
له‌ ئیزه‌اری عه‌مه‌ل که‌وت، ئافتابی عاله‌م ئاراکه‌م
وه‌ره‌ق ریزان، خه‌زان که‌وته‌ ره‌زان، وه‌زعی چه‌مه‌ن گۆرا
به‌سه‌ر چوو فه‌سلێ گو‌لگه‌شت و ته‌ماشای باغ و سه‌حراکه‌م.

○ مه‌لا عومه‌ر خالید شایی به‌گی (*)

(ره‌نجووری / شاعیر: س ۱۷۵۰ز- ۱۷۵۱ز!! — ۱۸۵۸ز!! که‌رکووک)

بو‌رتینه‌ره‌وه‌ی ژین و به‌ره‌می زانستی؛ عه‌بدو‌رپه‌قیب یوسف ئه‌و ساله‌ی بۆ له‌ دایک بوونی داناوه‌. ده‌شلیت؛ دوا‌ی ته‌واوکردنی خۆتندن -هه‌لبه‌ت له‌ فیرگه‌کانی کوردستاندا- بووه‌ به‌ مه‌لا و به‌ خا‌ووخی‌زانه‌وه‌ چوه‌ته‌ با‌ژی‌ری که‌رکووک و سالانی (۱۷۸۲ز- ۱۷۸۳ز، ۱۷۸۶ز- ۱۷۸۷ز) له‌ (مزگه‌وتی نو‌ی / جامیع‌ولجه‌ید) دا‌مه‌زراوه، دوا‌یی له‌ گه‌ره‌کی ئیمام قاسمی که‌رکووکدا، (مزگه‌وتی زیتیه / مزگه‌وتی ره‌نجووری) بۆ ئاوه‌دا‌کراوه و هه‌ر له‌ ئه‌ویدا کۆچی ئه‌به‌دی کردووه و نی‌ژراوه، به‌لام ئه‌و مزگه‌وته‌ کو‌یر بووه‌ته‌وه‌ و پاکۆ بووه‌.

هه‌مان سه‌رچاوه‌ وه‌ک سالی راستی مردنی پێ ساغ نه‌کراوه‌ته‌وه‌، به‌لگه‌ ده‌ستنووسی راستی له‌لا هه‌یه‌ که‌ جه‌خت ده‌کات؛ ره‌نجووری له‌ سالی ۱۲۲۵ک / ۱۸۱۰ز.دا زیندوو‌بووه‌!

مه‌مه‌د عه‌لیی قه‌ره‌داخیی بلا‌وکه‌ره‌وه‌ی (دیوانی ره‌نجووری) ده‌بیتیت؛ که‌له‌پوورناس، نه‌جم‌وددین مه‌لا، له‌ (ژین - س ۱۹۵۵ز) دا‌گوتوو‌یه‌تی؛ ره‌نجووری ده‌ستنووسی سالی ۱۲۷۵ک / ۱۸۵۸ز)ی هه‌یه‌ که‌ دیاره‌ تا ئه‌و هه‌له‌ زیندوو‌ بووه، به‌لام ئه‌ویش می‌ژووی راستی مردنی پێ نیشانه‌ نه‌کراوه‌.

(*) سه‌رچاوه‌:

۱- عه‌بدو‌رپه‌قیب یوسف؛ رۆشنی‌ری نو‌ی - ژ ۱۰۷.

۲- ۳۲/۱.

۳- ۶۰/۱ ب ۱.

۴- ۶۷/۱.

شاعیری کلاسیک، مهلا رهنجووری، زاناییکی سهر بهدهستهی ئەودالانیی / عهودالانیی
تایینپهروههوان بووه و بهر له (نالیی) بهشیوهی بابان / سلیمانیی، شیعیری گوتووه. ههروهه
بهشیوهی گۆزان. دیسان بهزمانی فارسیی شیعیر و دائراوی زانستی ههیه، ههروهه
بهعهربهیبیش!

بهپۆشنایی لیکۆلینهوهکانی عهبدوهرهقیب یوسف که بلاوکراوهشه، هینده زانا و وردبووه، له
ئهستیرهشوناسیدا دهستی بالا بووه گهلهی پروودای گرنگیشی پۆ میژوو توومار کردووه.

بلاوکردنهوهی (دیوانی شیعیری رهنجووری) جهخت دهکات که ئەو بهر له (مهولهویی)
بهشیعیرنامهوه خهریک بووه. ههروهه - وهک ههستی نهتهوهی پرووناکه - چهشنی خالید
نهقشبهندیی، شیعیری بهسهه ئهورهحمان پاشای بابان و سهلیم بهگی برابدا ههله داوه، بهلام ئەم
بهکوردیی و ئەو بهفارسیی.

حاجیی قادری کۆیی، ستاییشی رهنجووری کردووه:

بیتهکی (رهنجووری) ئەهلی کهرکوکه

فیگیری بیکری ههموو وهکوو بووکه

رهنجووری، شیعیری کۆمهلهیی، سۆفیانیی، نیشتمانیی، ماتهمینیی، میژوویی گوتووه.

عهبدوهرهقیب یوسف دهگێرتتهوه؛ دوو ژنی هیناوه و نهوهی ههبوو، بهلام مخابن ئیسته
وهچهکانی نانسرتنهوه^(۱).

□ مهلا عومهر مهلا عوسمان نهیبهکر*

(مهلا عومهر ئەفهندی ههولیری / تاینناس)

وهچهی خانهدانی بهنیوانگی ههولیر؛ مهلا گچکه / گچک مهلائی دانیشتووی قهلائی
ههولیره، له باب و باپیرانهوه زانای تاین بووه.

خویندی سهرتایی تا پیگه یشتنی و دهستگیرکردنی زانستهکانی ئەقلیی و نهقلیی، لهلائی
بابی زانایهوه پین براوه. ههروهه له زانست و بههره زانایانی دی، بهشی بهرکهوتووه. پۆ وینه
لهلائی ئەسهده حیدهربی، مهلا عومهری خیلانیی - رواندزیی - ئیجازه زانستی وهرگرتووه.

(۱) خیلایی شالیی بهگی، له نیوچهی میرزا رۆسته مدا که ناحیهکی سهر بهسلیمانیی بوو،
بهتاوه دانکردنهوهی بهستی دوکان، ژیر ئاو کهوت!

(*) سهرچاوه:

۱- ۲/ ۵/ ۱۰۱.

له سالی ۱۲۹۸ک / ۱۸۸۰ز.دا، چوه پۆ ولاتی حیجاز و لهلائی زانای ناسراو ئەحمده کوری
دهحلان - موفتی حیجاز - ئیجازه زانستی وهرگرتووه. لهسهه دهستی خویشی گهله زانا پین
گه یشتوون و ئیجازه بان وهرگرتووه، وهک: مهلا ئیبراهیمی دوغهمهچی، مهلا محهمده شهربفی
رهنگه رهزانیی، مهلا محهمدهی ههورامانیی... هتد.

دانراوی جۆر بهجۆری ههبووه، بهلام که له هاوینی ۱۹۵۸ز.دا ناگر بهردراوته ماله وهچهکانی
له گوندی «باداوه / ههولیر» دا سووتاون و بهتالان چون.

ئیسستهش وهچهی دانیشتووی ههولیرن که ناسراویان نهوهی مامۆستای کۆچکردوو محهمده
رهشاد موفتییه.

□ شیخ عومهر شیخ عوسمان سیراجوودین کوری خالید ئاغای*

(شیخ زیاتوودین / تاینناس: س ۱۸۳۹ز. بیاره — س ۱۹۰۰ز. بیاره!)

بهمندالیی لهلائی مهلا محموودی دشهیی دهستی بهخویندن کردووه. ههروهه لهلائی مهلا
حامیدی نووسهری تایبهتی بابی. بهگهورههیش پرووی کردووه ته کهرکووک و له مالمی شیخ
عهبدوهرهحمانی تاله بانیی رینوین - خالیسی شاعیر - و له مزگهوتی بلاخیشدا لهلائی سهید
محهمده بلاخیی خویندوو بهتی و ئەوجا گهراوه تهوه پۆ ههورامان و لای بابی (بیاره) نشین. له
ئهوتیدا له تهک مهلا گهورهکاندا ههه خهریکی خویندن بووه و له بایشیهوه دهستووری رینازی
نهقشبهندیی وهرگرتووه. دوابی بهفرمانی بابی، ئیجازه له شیخ محهمده بههائوودینی برا
گهوهی خۆی وهرگرتووه.

دواتر ژنی هیناوه و نوکۆر و چهند کیژکی لییان ههبووه. کوری خۆی؛ شیخ عهلا ئوودینی
بیاره، گێراویه تیهوه که نزیکه ی چل مندال و له منداله زای خویشی، بهدهستی خۆی ناشتووه!

شیخ زیاتوودین، هیندی مزگهوت و خانهقای ئاوه دان کردووه تهوه وهک خانهقای (خانهقین -
س ۱۸۸۳ز)، خانهقای (قرله بات / سهعهدییه - س ۱۸۸۵ز)، خانهقای (کفری -
س ۱۸۸۸ز)، خانهقای (بیاره - س ۱۸۸۹ز) و چهند شوینی دیش!

له سهرده میدا، بیاره؛ مهلهندی زانست و مهلا گهورهکان بووه وهک: مهلا قادری گهوره،
مهلا عهبداللهی عهبا بهیلی، مهلا مستهفا خورمالیی، مهلا بههائوودین، مهلا فهتاحی خهنبی،

(*) سهرچاوه:

۱- ۷۶/ ۱؛ ج ۲.

مهلا عهزیزی رۆغزایی، شیخ بابا ره سوولتی بیده نیی - نه ته وه په روه ری کورد / K - مهلا قادری سو فیی، مهلا مه محمودی بهر لوت، مهلا محمه دی جوانرۆیی، شیخ قاسم نه لقه یسی به غدادی - پیتۆین - و گه لیتی دی که زۆریان هاودهنگی ریتبازی نه قشبه ندیی بوون.

دیسان له سهرده میدا، کتیبخانه بیکی گه وره و نایایی پیکه وه ناوه و پری بووه له کتیبی هه مه جزه ی خواناسیی و زانستی مهلا عومه ر / شیخ زیائودین، و پرای زانایی و شاره زایی له زانسته کانی عه قلبی و نه قلبیدا، به نیوی ناسی (فهوزی) یه وه، به فارسیی و عه ره بیی، په خشانوو سیکی توانا بووه که زۆریه یان له شیهوی (نامه) دان دیسان شاعیر بووه و به شیهوی (گۆران) هه روه ها به زمانی عه ره بیی و فارسیی شیعیری گوتوه. هه روه ها چند نامیلکه بیکی تایی نیشی به عه ره بیی و فارسیی داناوه.

زانا عه بدولکه ریم موده رپریس - هه لکه وتوی بیاره - هیندی یادگاری به نرخی؛ وه ک نامه، شیعیر، نامیلکه کانی بلاو کردوه و له (یادی مهردان - ج ۲) دا چاپی کردوون. وه چه زاکانی ئیسته به ژبانه وهن و له کوردستان و هه نده راندان!

□ شیخ عومه شیخ محمه مهلا نه مین شیخ مه عرووف (*)

(شیخ عومه قه ره داخیی / تایی ناس:

س ۱۸۸۵ ز — ۱۳ / ۵ / ۱۹۳۶ ز. سلیمانیی)

نیویانگی به (ئیبونلقه ره داخیی / کوری قه ره داخ) رۆیشته وه. له مندالییه وه تا پیکه یشتتی له بهر دهستی بابی تایی ناس و زاناکانی هاوه لئی بابی، په روه رده بووه و زانسته کانی عه قلبی و نه قلبی لئ وه رگرتوون.

له سالی ۱۹۲۰ ز. دا که (خانه قای مه ولانا / خالد شاره زووریی نه قشبه ندیی) چاک و تاوه دان و فیرگهی تیدا کرایه وه، ئه ویش له ئه ویدا دامه زراوه به ماموستا و به رپرسی فیرگه که و تا مردنی به جیبی نه هیشته وه. دیسان له هه مان سالد که سۆن Soane پرسیار نامه ی به ره و رووی تایی ناسه کان کردوه ته وه، شیخ عومه ریش بیکی بووه له ئیمزاکه رانی وه لا منامه کان.

(*) سه رچاوه و ته ماشاکراو:

۱ - ۷۵ / ۱

۲ - نامه ی کوری.

۳ - رۆژنامه ی پشکوه تن - سلیمانیی؛ س ۱۹۲۰ ز.

هیچ دانراویکی کوردیی نییه، به لام به نیویانگه کانی وه ک؛ محمه مهلا خال، مهلا محمه دی چروستانیی و مهلا عه بدولکه ریمی موده رپریس و چه ندی دی شاگردی بوون.

له رووی کۆمه لیه وه، هاوسه ری هه لژاردوو چوار کوری بووه که سیانبان له نیوان س ۱۹۸۳ ز، ۱۹۸۶ ز، ۱۹۹۵ ز. دا فه رمانی خودایان به جی هیناوه. کوریتی تاقانه ی نووسه ر بابا عه لیبی قه ره داخییه و دانیشته وی سلیمانییه (۱).

دانراوه چاپکراوه کانی عه ره بیی:

۱ - حاشیه علی تصریف الاشنوی - القا ره؛ س ۱۹۳۵.

۲ - حاشیه علی رساله الاداب لعبدالرحمن الپنجونی - القا ره؛ س ۱۹۳۵.

۳ - الفتح الوامض علی المنح الفائض فی علم الفرائض - سلیمانییه؛ س ۱۹۷۹.

۴ - وسیله النجاه فی الصلاة علی محمد سید الکائنات - سلیمانییه؛ س ۱۹۷۹.

□ مهلا عه بدالله مهلا نه سعده جه لیبی (*)

(مهلا عه بدالله جه لیبی / زانای تایی ن: س ۱۸۳۴ ز - ۱۹۰۸ ز. کۆیه)

بابی زاناییکی گه وره ی تایی ن و به نیویانگی کوردستان بوو له کۆیه دا، ئه ویش هه ر له لای مامی خویندن و زانسته کانی عه قلبی و نه قلبی وه رگرتوه!

له ته ک شاعیر حاجیی قادری کۆیه ی هاوه لئی، له لای زانای به نیویانگ (ئیبون ئاده م) و مهلا محمه دی خه تیی خویندوو یه تی. دواییش ئیجازه ی مهلا یه تیی وه رگرتوه.

له س ۱۸۷۱ ز. دا، هاوسه فه ری بابی بووه بۆ چه جکردن له ولاتی حیجازدا، به لام بابی له س ۱۸۷۲ ز. دا، له ئه و ولاته دا مردوه و له ئه ویشدا نیژراوه و ئیدی خۆی گه راوه ته وه بۆ نیشتیمانی و له باژیرۆکی کۆیه دا بووه به سه رۆکی زانایان.

حاجیی مهلا عه بدالله جه لیبی، شاعیریش بووه و به کوردیی و فارسیی شیعیری چریوه. چه ند دانراو و چه ند په راویزتیکی عه ره بیی له زانسته کانداهیه و چه ندین زاناش هه ر له لای ئه وه ئیجازه ی زانستییان پت براوه.

(۱) دۆستم نووسه ر بابا عه لیبی کوری، له سه ر داخۆزایم - به نامه وه - له ۲۶ / ۵ / ۱۹۹۵ ز. دا هیندی

هه وال و وینه ی بابی بۆ ناردم.

(*) سه رچاوه:

۱ - ۱۰۱ / ۵ / ۲

(گۆران / شاعیر، نووسەر، رۆژنامه‌نێوان: س ۱۹۰۴-ز ۱۹۰۵. هه‌له‌بجه

— ۱۸/۱۱/۱۹۶۲.ز. سلیمانی)

له هه‌له‌بجهدا مندالیی رابواردوو، خۆپندنێکی ڕێکی نه‌بووه و هه‌ر چه‌ند جزمی (قرآن) ی خۆپندوو و یۆ ئه‌وه‌ش چه‌ند مامۆستای گۆربوه.

خۆی ده‌گێڕێته‌وه؛ (به‌بیرمدا دیت که بیکه‌م قوتابخانه‌ی زه‌مانی عوسمانیی له هه‌له‌بجهدا دانرا، له پۆلی بیکدا - پێیان ده‌گوت پۆلی ئیحتیاتی - وه‌رگیرام!).

له ئه‌و قوتابخانه‌به‌شدا خۆپندنه‌که‌ی پچرپچر بووه، به‌تایه‌به‌تی به‌هۆی قه‌ومانی (ج.گ.ه) ده‌وه له به‌هاری س ۱۹۱۹.ز دا و هه‌تا پاییزی هه‌مان سال - به‌هۆی لاینگره‌کانی بریتانیاوه - بنه‌ماله‌که‌ی تووشی تالان و تالیی بووه و به‌په‌له‌ پرووزکی له‌گه‌ڵیان گه‌یشته‌وه‌ته چیاکانی هه‌ورامان و ڕستگاری بووه. هه‌ر ئه‌و ساله‌ش بابی مردوو.

له سالی ۱۹۲۱.ز دا - بیکه‌م سه‌رده‌می داگیرکاری بریتانیا - پۆلی چواری سه‌ره‌تایی ته‌واو کردوو. له ئه‌یلوولی هه‌مان سالدا، به‌هاندانی هاوه‌له‌که‌ی؛ مسته‌فا ساییب، کاکي ناردوو به‌تیه به‌ر (ف.ع. که‌رکوک)، به‌لام له زستاندا کاکیشی کوژراوه و ناچار له‌به‌ر ده‌ستکورتیی ده‌ستی له خۆپندن هه‌لگرتوو و گه‌راوه‌ته‌وه یۆ هه‌له‌بجه و لای دایکی!

له نیوان س ۱۹۲۲-ز ۱۹۲۵.ز دا، دیسان گه‌لی تالیی گوزهرانی چێژتوو. له نیوان س ۱۹۲۵-ز ۱۹۳۷.ز دا، به مامۆستای قوتابخانه سه‌ره‌تاییه‌کانی «هه‌له‌بجه» و گونده‌کانی ئه‌و نێچه‌یه دامه‌زراوه!

دوای بێزاربوونی له سووراندنه‌وه به قوتابخانه‌کانی گونده‌کاندا، له سالی ۱۹۳۷.ز دا، توفیق وه‌ه‌بی ڕێبه‌ری گشتیی کاروبار، دایه‌زاندوو به‌چاودێری ڕێگه‌ویان له سلیمانییدا و تا س ۱۹۴۲.ز هه‌لی کردوو

له ئه‌یلوولی ۱۹۴۲.ز دا - له‌گه‌ڵ دوو هاوه‌لی دی، له (رادبۆی کوردستان) له یافادا

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

۱- دیوانه بلاوکراره‌کانی.

۲- ۲۱/۱.

۳- ۴۶/۱.

۴- ۶۸/۱.

دامه‌زراوه و تا ده‌مه‌و کۆتایی س ۱۹۴۴.ز ماوه‌ته‌وه^(۱)!

دوای هاتنه‌وه‌ی یۆ نیشتمانی، له سلیمانیی و هه‌ولێردا تا سالی ۱۹۵۱.ز له سه‌رکاری جاران - ڕێگه‌ویان - دامه‌زراوه‌ته‌وه. هه‌ر له ئه‌و ساله‌دا و له هه‌ولێردا به‌بیانوی بی سه‌روشپنکردنی پاره‌وه، گیراوه و تا ته‌شرینی دووه‌می ۱۹۵۲.ز به‌ندکراره^(۲)!

دواتر تا ئه‌یلوولی ۱۹۵۴.ز - به‌نیوی ئاشکراوه - به‌رپرسی ئیداری و نووسینی رۆژنامه‌ی (ژین) ی سلیمانیی بووه. له ۱۷/۱۰/۱۹۵۴.ز دا به‌هۆی بیروباوه‌ری سیاسیییه‌وه، له‌گه‌ڵ کۆمه‌ڵی ئاشتیخوازانی سلیمانیی گیراوه و سالیکی له به‌ندیخانه‌کانی «سلیمانیی، که‌رکوک، کووت، باقوبه، نوگرتوسه‌لمان» و سالیکیش له قه‌زای «به‌دره» دا له‌ژێر چاودێرییدا بووه! له ۲/۹/۱۹۵۶.ز دا که‌ نازاد بووه، له سه‌ر پرۆژه‌ییکی خانوبه‌ره‌ی حوکومه‌تییدا وه‌ک چاودێری پاله‌ بووه. زۆری نه‌بردوو به‌هۆی لاینگرتنی ولاتی میسری عه‌ره‌ب - دژی په‌لاماری ولاته‌کانی خۆئاوا - گیراوه و دراوه‌ته‌وه دادگه‌ی عورفی سه‌ربازیی که‌رکوک و یۆ سی سالی حوکم دراو و خراوه‌ته‌ گۆشه‌کانی به‌ندیخانه‌ی «که‌رکوک» و «باقوبه».

دوای هه‌لگه‌رانه‌وه سه‌ربازییه‌که‌ی ۱۴/۷/۱۹۵۸.ز، ده‌رگه‌ی نازادیی لی کراره‌ته‌وه و له ۱۰/۸/۱۹۵۸.ز دا سه‌ره‌ست بووه، له ئێره‌راوه به‌جموحولیی سیاسیییه‌وه خه‌ریک بووه و له‌گه‌ڵ چه‌ند وه‌فدیی عێراقی عه‌ره‌ب، دیدهبی بیکیه‌به‌تی سۆقیه‌ت، چینی میللیی، کۆریای باکووری کردوو! له سه‌ره‌تای س ۱۹۵۹.ز دا، سه‌رنووسه‌ری گۆفاری (شه‌فه‌ق) ی بلاوکراره‌ی که‌رکوک بووه که‌ دوایی له سلیمانییه‌وه به‌نیوی (به‌یان) ده‌ره‌یکردوو، هه‌ر له ئه‌م هه‌له‌دا به‌مووچه‌ییکی مانگانه له ده‌زگه‌ی نیشته‌نیی - ئیسکان - له سلیمانییدا دامه‌زراوه، به‌لام

(۱) له ۱۴/۸/۱۹۹۹.ز دا، نازاد ساییب یۆ منی گێپراوه‌وه که ساتی نیازی گه‌رانه‌وه‌ی نیشتمانیی هه‌بووه، له فه‌له‌ستینه‌وه نامه‌ی یۆ مسته‌فا ساییبی ناردوو تا به‌پاره یارمه‌تی بدات! جیگه‌ی گوتنه، هه‌ردوو نیویراو هاوه‌لی تافی لاویه‌تی و ڕه‌نجی رۆشنییری بوون!

(۲) له زستانی س ۱۹۸۵.ز دا، له هه‌لی پشکنینی دۆسیه‌کانی خانه‌نشینه‌کانی سلیمانییدا و به‌مه‌ستی راست ناسینی رۆشنییره‌کافان، (دۆسیه‌ی گۆران) بېشم دۆزیه‌وه و ده‌ورم کرده‌وه. هه‌ر ده‌سته‌جی ڕیاری فۆتۆکۆپی کردم دا، به‌لام که کارمه‌ندیکی ده‌زگه‌ی خانه‌نشینه‌کانی، شاعیر و نووسه‌ر (خالید دلێر) م یۆ ئه‌م باسه‌ ئاگادار کرد، داخوازی کرد که دۆسیه‌که‌ی نیشان بدم و لای خۆشی دایناوه. دوای ماوه‌بیک چوومه‌وه و داوام لی کرد، گوتی: (لام نه‌ماوه!!). یۆ میژووش ده‌لێم؛ له ئه‌و دۆسیه‌دا؛ (گۆران) پتی له ئه‌و تۆمه‌ته‌ ناوه و ئیسمزایشی کردبوو! هه‌روه‌ها فه‌رمانی به‌ندکردنه‌که‌یشی دیسان له دۆسیه‌که‌دا بوو!

بههۆی بهشداریی له دووهم کۆنگره‌ی مامۆستایانی کورد - شه‌قلاوه ١٩٦٠ز، له کار خراوه (٣)!

دواتر بههۆی دۆست و ئاشناکانه‌وه له بهشی کوردیی کۆلیجی ئه‌ده‌بیبیاتی زانکۆی به‌غداددا - وه‌ک مامۆستا‌ییکی وانه‌بیژ- دامه‌زراوه و له هه‌مان هه‌لدا ئه‌ندامی ده‌سته‌ی رۆژنامه‌ی (ئازادی) سه‌ر به‌شبو‌عیه‌کان بووه!. له سه‌ره‌تای س ١٩٦٢زدا، تووشی نه‌خۆشیه‌کی گه‌ده بووه و تا دوایی به «شیرپه‌نج» ناسرا و چه‌ند جارێ له به‌غداد و مۆسکۆ پێته‌ختی سۆڤیه‌تا نه‌شته‌رگه‌ریی بۆ کراوه و سه‌رئه‌نجام هه‌موو کرد و کۆششی بێ هووده بووه و ناچار گه‌راوه‌ته‌وه بۆ (سلیمانی) کوردستان و کۆچی ئه‌به‌دیی کردووه و به‌پێژه‌وه ئه‌سپاره‌دی خاک کراوه.

له رووی رۆشنیریه‌وه؛ گۆران، زمانه‌کانی فارسیی، تورکیی، عه‌ره‌بیی، و هه‌یندی ئینگلیزیی زانیوه!

به شیعیر، گوته‌ری ئه‌ده‌بیه‌ی جۆر به‌جۆر له گۆڤاره‌کان و رۆژنامه‌کانی (ئازادی، بلیسه‌ی به‌یان، پێشکه‌وتن- سلیمانی، ده‌نگی گیتی تازه، دیاریی لاوان، ژین، ژیان رووناکیی، شه‌فه‌ق، گه‌لاوێژ، هاوار، هه‌تاو، هه‌با... هه‌تا) به‌شداربووه!

سه‌ره‌تای شیعیر گوته‌ی -به‌شیه‌ی کۆن- ده‌گه‌رپێته‌وه بۆ ته‌مه‌نی سیانزه‌ سالیی که‌ غه‌زه‌لیکی گوته‌وه. تا نیوه‌ی سالانی بستیش به‌ ئه‌و ته‌رزه، شیعیری چڕیوه.

پێکه‌م گوته‌ر -په‌خشانیکی ئه‌ده‌بیه‌ی- له رۆژنامه‌ی (پێشکه‌وتن - سلیمانی؛ س ١٩٢١زدا) بلاو کردووه‌ته‌وه.

گۆران -وێرایی هونه‌ری له شیعیردا- په‌خشانه‌وسێکی که‌م وێنه‌یه و له ریزی پێکه‌می داهێنه‌ره‌کانی په‌خشانی هونه‌رانه‌ دایه. هه‌روه‌ها وێرایی تیکه‌لیی دیاری له هونه‌ری رۆژنامه‌نووسیه‌دا، پێکه‌م له وه‌رگیره‌ چاکه‌کان.

قوناغی راسته‌قینه‌ی شیعیری ده‌گه‌رپێته‌وه بۆ سالانی ١٩٢٩ز- ١٩٣٠ز که‌ له ئه‌م هه‌له‌ به‌دواوه تا مائناوایی -بێ پشوودان- سه‌رگه‌رمی هونه‌ره‌که‌ بووه و که‌ به‌گیان و هۆش و بیر و قه‌له‌میکی نوێخوارییه‌وه ده‌رگه‌ی هونه‌ری شیعیری رووناکتر، گه‌وره‌تر کرد!

گۆران؛ ئه‌گه‌ر شاعیریکی سۆزناس و شه‌یدای ئافره‌ت و هه‌رچه‌ی جوانیه‌، دیسان شاعیریکی قه‌موواناس، کوردستان و سوشیالیست و ئاشتیخوازناس بووه و هه‌ر ئه‌م په‌سنانه‌ی بوون به‌مایه‌ی نێوانگی له کوردستانی نیشتمانی شیرینی و له ولاته‌ بیانه‌کانیشدا و تا هه‌نوکه‌ش

(٣) وه‌ک باس ده‌کریت؛ ده‌زگه‌که‌ مۆله‌تی نه‌داوه‌تی سه‌فه‌ر بکات، ئه‌ویش گوته‌ی نه‌داوه‌تی و هه‌ر جووه!

لی کۆل و شاره‌زاکانی ئه‌ده‌ب و به‌تایبه‌تی شیعیر، هه‌ر له‌ژێر باری وردبوونه‌وه‌ دایه.

گۆران و هونه‌ری، به‌راستی پێکه‌می ئه‌ده‌بیه‌ی و به‌تایبه‌تی شیعیر ئه‌گه‌ر چه‌ی کار تی چووی ئه‌ده‌بی کۆنی کوردیی و به‌تایبه‌تی هونه‌ری شاعیرانی وه‌ک مه‌وله‌وی و بیسانانییه.

هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر چه‌ی له سه‌ره‌تادا کاری ئه‌ده‌بی نوێی تورکیی، دیسان ئه‌ده‌بی فارسیی و دواتر ئه‌ده‌بی ئینگلیزیی پێوه‌ دیاربووه!

ره‌فیق حیلیمی ره‌خنه‌گر ئه‌ده‌بی کوردیی لیتی نووسیه‌؛ (گۆران پێکه‌می له بوێژه به‌رزه‌کانی کورد که‌ ته‌وقی لاسایی کردنه‌وه‌یان شکاندووه و سه‌ریان له‌به‌ر چه‌مه‌ری چاولیکه‌ری نه‌چه‌ماندووه‌ته‌وه و گیرۆده‌ی کۆت و زنجیری «عیلمی عه‌رووز» و هه‌یا پێ به‌ندی قافییه‌ نه‌بوون! گۆران؛ خۆی رێکه‌میکی تازه‌ی وای داناوه له شیعیردا که‌ ده‌شی بوێژ و ئه‌دیه‌ تازه‌کانمان لاسایی بکه‌نه‌وه و له‌سه‌ری برۆن!)

پتر لیتی گوته‌وه: (گۆران، به‌راستی بوێژیکه‌ی واقیعی و فه‌نانه‌! بوێژیکه‌ که‌ ماده‌دی شیعیره‌کانی له کاناگی ژیان، واته‌ له ژبانی کۆمه‌لایه‌تی کورد هه‌لێنجاوه و کردوویه به «بووده‌قه» ی ئه‌ده‌دا. ئینجا له‌م وێنه‌ سیه‌راوی و دلفرپێنه‌دا که‌ پێی ده‌لێن «شیعیر» بۆی هه‌یناوه‌نه‌ ته‌ ده‌ری!).

گۆران؛ پێوه‌ندییه‌کی گیانی گیانی له‌گه‌ل کوردستانه‌که‌ی هه‌وێنی شیعیری بووه... بۆ راستییش هه‌ر ره‌فیق حیلیمی لیتی گوته‌وه: (گۆران پێکه‌می له ئه‌و شاعیرانه‌ی که‌ له قوتابخانه‌ی ته‌بیعه‌تی نیشتمانه‌که‌یدا پێ گه‌یشته‌وه، ده‌رسخانه‌کانی ئه‌و؛ دیه‌نه‌ شیرینه‌کانی ولات و وێنه‌کانی رابواردن و ژبانی کۆمه‌لایه‌تی قه‌ومی کورده. له‌مانه‌ هه‌وینی شیعیری وه‌رگرتووه و ئه‌مانه‌ گۆشاییشی داوه به‌بیروه‌وشی. به‌نووری ئه‌م چاوه‌ندازه‌ رهنگاو‌ره‌نگه، میشکی روونبووه‌ته و له کاناگی دلێدا قه‌له‌زی شیعیر هاتووه‌ته‌ هه‌ژ و به‌نوکی قه‌له‌میدا رێژه‌ته‌ سه‌ر کاغه‌ز.

گۆران؛ جگه‌ له‌مانه، له‌گه‌ل کاتدا چووه به‌رێگه‌وه. له نوخته‌ییکدا نه‌وه‌ستاوه و گیریی نه‌خواردووه. به‌لکۆ له‌گه‌ل کاروانی شاعیره‌ به‌رزه‌کانی ئه‌م چه‌رخه‌دا رێگه‌ی گرتووه‌ته‌به‌ر و له‌وان جودا نه‌بووه‌ته‌وه!).

له رووی کۆمه‌لییه‌وه؛ عه‌بدالله سلیمان (گۆران) دوو هاوسه‌ری هه‌لبێژاردووه و له هه‌ردووکیان نه‌وه‌ی پێکه‌میشتووی له سلیمانییدا ده‌ژین؛ هۆگ و ئه‌ژی کۆچکردوو که‌ نووسه‌ر و شاعیرن و کێزه‌ تاخانه‌کیشه‌ی هه‌رو؛ نووسه‌ره‌ به‌زمانی عه‌ره‌بی!

چاپکراوه کانی:

۱- کوردیی

۱/۱- بههشت و یادگار - بهغداد؛ س ۱۹۵۰ز. (کۆمهله شیعر)

۲/۱- فرمیستک و هونه له گهڵ دوو هاوینه گهشت - بهغداد، س- ۱۹۵۰ز

۳/۱- ههلبژارده له چیرۆکی بیگانه - بهغداد؛ س ۱۹۵۳ز.

۴/۱- په یامی کورد بۆ میهره جانی چواره می گه نجان و قوتابیان له بوخاریست - سلیمانی؛ س ۱۹۵۴. (کۆمهله شیعر)

۵/۱- گیروگرتی ئەله مانیا - بهغداد؛ س ۱۹۶۱ز.

۶/۱- هیندی سه رنجی رهخه گرانه - بهغداد؛ س ۱۹۶۱ز.

۷/۱- سروشت و دهروون - سلیمانی؛ س ۱۹۶۸ز. (کۆمهله شیعر)

۸/۱- لاوک و په یام - سلیمانی؛ س ۱۹۶۹ز.

۹/۱- بههشت و یادگار و فرمیستک و هونه - سلیمانی؛ س ۱۹۷۱ز.

۱۰/۱- سه رجه می دیوانی گۆزان - بهغداد؛ س ۱۹۸۰ز

۲- عه ره بیی:

۱/۲- رساله الشعب الکردی - بغداد؛ ۱۹۵۴.

☪️ ⊕ عبدالله سه بری ئەمین (*)

(عه بدالله سه بری / مامۆستا: ۱۸۹۱ز. که رکوک - ؟؟)

خه لکی سلیمانییه. (ق.ر.س) و (ق. ئا. سه ریازی) و (ق.م. موسل) ی سه رده می عوسمانیی ته او کردوه! بیگه جار له ۱/۱۰/۱۹۱۳ز. دا به مامۆستای قوتابخانه ی قه زای هه له بجه دامه زراوه. له ژینیدا به قوتابخانه کانی ئاوا بییه کانی سلیمانییه وه تا قوتابخانه کانی باژیره ش گه راوه. کابانی هه لبژارده وه و نه وه ی هه بووه. له ۳۰/۱۰/۱۹۵۰ز. دا خانه نشین کراوه. مامۆستایێکی رۆشن بیری بووه و هه رچه نده چ دانراویکی چاپکراوی نییه، به لام له (ژیان) دا گوتاری کۆمه لیی - په روه رشتییی بلاوه به نیوی (عه بدالله سه بری) یه وه که شیوه بییکی درامایی هه یه.

(*) سه رچاوه:

۱- دۆستی خۆی (فۆتۆکۆپی کراوم).

۲- رۆژنامه ی (ژیان).

☪️ ⊕ عبدالله عه زیز عه بدور په حیم (*)

(عه بدالله عه زیز / نووسه ر: س ۱۹۰۵ز. هه ولتیر - ۵/۶/۱۹۶۲ز.

که رکوک - هه ولتیر!)

دا یکی ئاییشیی نیو بووه و بابی ئەفسه ری عوسمانیی. خانه دانه که ی ئەرده لانییه و له میتره وه په ریونه ته وه بۆ هه ولتیر و به پیشه ی (لباد) دروست کردنه وه خه ریک و جیگیری هه ولتیرن. با پییری مه لا بووه و له مندالیی ئەمدا کوره که ی دهنگی دا براوه و ئیدی عبدالله له بهر سۆز و ره وشتی با پییریدا په روه رده بووه!

خوتیندی (ق. س. هه ولتیر) و (ق.ع. که رکوک) ی له نیوان س ۱۹۲۱ز- ۱۹۲۳ز. دا ته واو کردوه و ئەوجا رووی له (ق.م. به غداد) کردوه و دوا ی دوو سال خوتیند سه رکه وه ته وه و به مامۆستای سه ره تایی دامه زراوه... له نیوان ۲۱/۹/۱۹۲۵ز- ۲۱/۸/۱۹۲۶ز. له (ق. س. مه جه رولکه بیر) ی با ژیری عیماره و له نیوان ۱/۹/۱۹۲۶ز- ۱۹۲۸ز. له سلیمانییدا و ئەوجا له هه له بجه دا تا ۲۱/۹/۱۹۲۹ز، ئەوجا دیسان له سلیمانییدا تا ۵/۹/۱۹۳۰ز، دوا یی له کۆیه دا تا ۱۹/۸/۱۹۳۱ز، ئەوجا له هه ولتیردا تا ۵/۳/۱۹۳۷ز، دوا یی له شه قلاوه دا تا ۱۰/۱۰/۱۹۳۷ز، ئەوجا دیسان له هه ولتیردا تا ۱/۴/۱۹۳۹ز، ئەوجا له که رکوکدا تا ۱/۷/۱۹۴۳ز. له ئەم میتره وه راوه تا ۲۰/۲/۱۹۵۵ز له کۆری کاروباری ئیدارییدا، رتبه ری ئاوا بییه کانی «میتره سه سور، ئاغه له ر، باله ک، شه قلاوه، دوزخورماتوو، داقووق، پیباز، شتروانه) بووه و له دوا میتره وشه وه خراوه ته وه سه رکار و پیشه ی مامۆستایی و ئەوه ه ماوه ته وه تا له هه لیکدا رتبه ری قوتابخانه بوو له که رکوکدا - به نه خو شییی په ستیی خوتینه وه - کوتوپر دلئی مردوه و ته رمه که یشی له په نا با پییرانییدا له هه ولتیردا، ئەسه پارده ی خاک کراوه.

عه بدالله عه زیز له ریزی بیگه م دهسته ی لاوه نه ته وه په روه رده کانی دووم چاره کی سه ده ی بیستی کوردستانی باشوره. له دامه زرتنه کانی (ک.ل. کورد - که رکوک - به غداد) و (ک. هیوا - س ۱۹۳۹ز/هه ولتیر) ه و زۆر وی ده چیت که ئەندامی (ک. خۆبیون - لقی هه ولتیر) یش

(*) سه رچاوه:

۱- کۆمه لتی به لگه نامه ی په سمیی خۆی و ده فته ری په سمیی کار و فرمانی! (نه ژادی کوری خۆی، چهند هه ولتییکی بابی و چهند وینه بییکی فۆتۆگرافی بۆ نووسیومه ته وه و پیشه که شی کردم: ۲۳/۸/۱۹۸۵ز هه ولتیر!).

۲- ژیان، گه لا ویژ.

بووبی! ههروههها بیکیکی دلسۆزی (ک.ز.ک. سلیمانی) بووه! له کۆنگره‌ی مامۆستایانی کورد: (شه‌قلاوه: ۱۵-۱۷/۹/۱۹۶۰ز) دا به‌شدار بووه!

عبدالله عه‌زیز، به‌ئیمزای (هه‌ولتیری: ع. عه‌زیز) له رۆژنامه‌ی (ژیان - س ۱۹۲۶ز - ۱۹۲۸ز) دا گوته‌ی رۆشنییری له‌مه‌ر زمانی کوردی، ته‌ندروستی لوان، چاپه‌مه‌نی کوردی بلاوکرده‌وه‌ته‌وه. دواتر له گوته‌ی (گه‌لاوێژ) دا به‌ئیمزای (ع.ع)، (باوکی نه‌ژاد) هه‌وه‌گوته‌ی بلاوه^(۱).

کوری خۆی بۆ منی گێڕاوه‌ته‌وه؛ دیوانی شیعی هه‌بووه. هه‌روه‌ها له‌مه‌ر کاره‌ساتی (به‌رزان)، (جگه‌ره‌کی‌شان) دانراوی هه‌یه و به‌ر چاپ نه‌که‌وتون! هه‌روه‌ها ده‌بیتریت که دانراوی تورکی (کورداختالاری / شوێشی کورد) ی عه‌بدولعه‌زیز یامه‌لکینی وه‌رگێراوه و په‌شنووسه‌که‌ی ماوه^(۲)!

زمانه‌کانی؛ تورکی، فارسی، عه‌ره‌بی و هیندی ئینگلیزی زانیوه.

له‌ پووی کۆمه‌لییه‌وه، هاوسه‌ری - له‌ کورده‌ راگۆستراوه‌کانی تورکیای که‌مالی - هه‌لیژاردوه و نه‌وه‌ی ژیر و پیگه‌یشتووی له‌ هه‌ولتیردان که بیکیکیان نه‌ژاد عه‌بدالله عه‌زیزی مامۆستای خانه‌نشینه!

دانراوی چاپکراو:

۱- کتییی ئه‌شیا - س ۱۹۲۸ز. (وه‌رگێردراو بۆ قوتابیانی سه‌ره‌تایی) (۳)

⊖ مه‌لا عه‌بدالله محهمه‌د مه‌لا ره‌سوول*

(زیوه‌ر/ شاعیر. نووسه‌ر: س ۱۲۹۱/ک ۱۸۷۵ز. سلیمانی)

— ۱۰/۱۱/۱۹۴۸ز. سلیمانی)

بابی پشده‌رییه. حه‌وت سالان بووه خراوته به‌ر خوتندن و له‌لای حوجره‌ی (مه‌لا عه‌زیز/ خواجه ئه‌فه‌ندی) و تا پله‌ی فه‌قیاتی چوه‌ته‌ پێشه‌وه و ئه‌وجا به‌نیو فیتره‌کانی «سلیمانی، مه‌ریوان، بانه، موکرییان، رواندز، هه‌ولتیر، که‌رکووک» دا سووراوه‌ته‌وه و دوا‌ی هاتوه‌ته‌وه بۆ سلیمانی و له‌ فیتره‌ی (مه‌لا عه‌بدالله عیرفان) دا زانسته‌کانی کیش و قافییه‌شی وه‌رگرتوه و پیتی ناوه‌ته‌ قوتاغی ئاماده‌بوون بۆ وه‌رگرتنی (ئیحازه‌ی مه‌لایی) و به‌ ئه‌م پله‌یه‌ش گه‌یشتوه!

له‌ س ۱۹۰۱ز. دا له‌گه‌ڵ ده‌سته‌ی خانه‌دانی کاکه ئه‌حمه‌دی شیخ؛ شیخ سه‌عید و خزماتی کورانی، یاوه‌ریوه بۆ دیده‌نی کردنی ئه‌سته‌نبوول و له‌ ئه‌ویدا تیکه‌لی زانا و گه‌وره‌کان بووه. دوا‌ی سی مانگ هاتوه‌ته‌وه بۆ سلیمانی.

له‌ س ۱۳۲۴-۱۹۰۸ز. دا له (ق.ر.س. سلیمانی) دا مامۆستا بووه، که قوتابخانه‌که‌ش له ۱۹۱۴/۱۱/۲۶ز. دا خراوته پال مه‌عاریف/ زانستی و له‌گه‌ڵ قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی سلیمانی بیک خراوه و (ق. ته‌شویقیه‌ی لی پیکهاتوه، ئه‌ویش هه‌ر مامۆستا بووه!

بێژراوه له (۱.س.ح. کوردستان - س ۱۹۱۸ز.) دا به‌ سه‌رنوسه‌ر دامه‌زراوه!! به‌لام به‌هۆی لایینیگری بیکه‌م شوێشی حه‌فید زاده‌وه - س ۱۹۱۹ز، ئه‌ویش له‌گه‌ڵ کۆمه‌لی خانه‌دان و لایینگر و کابانه‌کان و مندالانی حه‌فید زاده، ئاواره‌ بووه و که‌وتوه‌ته‌ شاخ و کێوان و کوردستانی خۆزه‌لات و باکووره‌وه.

دوا‌ی ماوه‌ی ئاواره‌بوون، له‌ به‌هاری س ۱۹۲۰ز. دا هاتوه‌ته‌وه بۆ سلیمانی و له (ق. نمونه‌ی سه‌عاده‌ت) دا به‌ مامۆستا دامه‌زراوه.

له (۲.س.ح. کوردستان؛ س ۱۹۲۲ز- ۱۹۲۳ز) دا مامۆستای (ق. ئا. مه‌حمودی) بووه. وی ده‌چی له‌ س ۱۹۲۳ز- ۱۹۲۴ز. دا له‌ مامۆستایی دا‌ربایت، به‌لام له‌گه‌ڵ هه‌لکه‌وتنی

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

۱- ۳۷/۱

۲- ۳۸/۱

۳- هیندی ده‌ستنوس و هه‌والی دی له‌ مه‌حمودی کوربه‌وه.

۴- رۆژنامه‌کان - هه‌روه‌ها گوته‌ی: کاروان.

(۱) نه‌ژادی کوری له‌ ئه‌م ئیمزایانه - دیتومن - دلنای کردم!

(۲) هه‌ر کوربه‌که‌ی ناگاداری کردم که له‌گه‌ڵ کۆمه‌لی رۆژئاوا چاپی بکات، به‌لام هه‌رگیز نیوی نه‌هیناوه و چاپی نه‌کرده‌وه! من خۆم به‌شیک په‌شنووسی ئه‌و کتیبه‌م له‌لای کوربه‌که‌ی دیت و پێشکه‌شی کردم! / ۱۹۸۵/۸/۲۳ز. هه‌ولتیر.

(۳) له (ژیان) باسی چاپ و بلاوکرده‌وه‌ی کراوه، ده‌نا خۆم نه‌م دیتووه و له‌ بیللوگرافیای مسته‌فا نه‌رمیانشدا نیوی نه‌براه!

سهردهمی داگیرکاری مهمله که تی عیراقی عه رب له سلیمانیدا و له ۱۲/۱۱/۱۹۲۵ ز.دا، بوو ته به ماموستای سهره تایبی. له ئەو هه له وه تا سالی خانه نشین بوونی له ۱۹۳۷ ز.دا، هه ماموستا بوو چ له «سلیمانیی» و گوندی «به رنج» و شوتیان دیدا!

زێوه له (ئه.م. سلیمانیی - س ۱۹۲۶ ز)، (ک.ز.ک. سلیمانیی - س ۱۹۳۲ ز) دا خزه تگوزار بوو! له رۆژنامه و گۆفاره کانی سلیمانیی؟ گوتار و شیعر - هیندی جار به نپوی فائیق عهبداللهی کورپه وه - ههروه ها له (بانگی کوردستان)، (رۆژی کوردستان)، (ئومیدی ئیستیقلال)، (ژیان)، (گه لاوێژ)، (ژین) شیعر و گوتاری جوړ به جوړی بلاوه. له هونه ری گوتاریشدا به راستیی وهستا بوو و هینده جاریش ههست ده که یت که قه له مه که ی قه له می رۆژنامه نووسیکی کارامه یه!

وێرای زمانی خۆی؛ فارسیی، تورکیی، عه ره بیی زانیوه و به فارسیی شیعیری گوتوه. شاعیریکی کلاسیک و هاو دهنگی ریبازی شیعیری کۆن، به هه رده رار، نه ته وه په روه ر و په وشته به رز بووه.

پیره میردی شاعیر و رۆژنامه فان لیبی نووسیوه؛ (... که چوین بو ئهسته نبوول - س ۱۹۰۱ ز - هاو پتی به حر و به ر و سه فه ر و حوزو ورم بوو... که دهستی کرد به شیعر گه لی له پیش من و هه موو شاعیره کانی زه مان و زمانی خۆمانه وه بو!).

به بۆنه ی کۆچی مالتا و ایشیه وه، لیبی نووسیوه؛ (به لئ شیعیری زێوه و زێوه خۆی، زێوه ری هه موو شاعیرانی کورده وارین. ئه مرۆ نه «بیخود» و نه «بیکهس» و نه «پیره میرد» نه گه یشتوونه ته زێوه!

زێوه؛ ئه خلاق ی له شیعیری جوانتر بوو! به هه موو مه عنایه که وه دیندار و به و یقار و قه ناعه تکار بوو! له کیسمان چوو!).

ورد بوونه وه له هیندی گوتاری، وێرای نواندی توانای به رزی له په خشاندا، ئاره زووی گه رمی بو ئه ده بی چیرۆک ده نویتیت که سه ره نه فجام رۆمانۆچکه بیکی به نرخی (له خه وما) ی نووسیوه و ره وان خه ونی ژیری خۆی به رامبه ر دامه زرانندی حوکومه تیکی خۆمالیی کوردیی ده گێرته وه که مخابن هینستا چاپ نه کراوه!^(۱)

(۱) به هۆی مه حموود کورپه وه، ده ستنوسی ئه م رۆمانۆچکه یم دیتووه و خوتندوومه ته وه. دوا ی لئ ورد بوونه وه ی و به راورد کردنی شی له گه ل ده ستنوسی دی خۆی و بارودۆخی ئه ده بیی و سیاسی =

مه لا عه بدالله، زێوه، هاوسه ری هه لپه ژاردووه و چه ند کور و کیژی له دوا به جی ما، بیکیکیان (فائیق/ به ختیار زێوه) ی شاعیری کۆچ کردووه. دوو کوری دیشی مه حموود - نووسه ر - و حه سه ن ئه ندازه یاره که بیکه م له کورده ستاندا ده ژیی و ئه وی دی له ئه مریکادا. کیژیکی تا س ۱۹۹۶ ز به ژبانه وه بوو، دوا یی کۆچی کرد.

زێوه به نه خۆشیی گه ییشته ئه وه دنیا و به رپه ژیک ی زۆره وه ئه سپارده ی گدی سه یوان کرا.

دانراوه کانی:

۱- چاپکراوه کان

۱/۱- رساله دینییه / نامه بیکی ئایییی - سلیمانیی؛ س ۱۹۲۰ ز.

۲/۱- دهسته ی گولی لاوان - سلیمانیی؛ س ۱۹۳۹ ز. (شیعر)

۳/۱- چیرۆکی خبوی ناو مزگه وت و سو فی که رمی چه رچی - س ۱۹۴۶ ز.

۴/۱- دیوانی زێوه - به غداد؛ س ۱۹۵۸ ز.

۵/۱- گه نجینه ی مه ردان و یاداشتی رۆژانی ده ره ده ری - به غداد؛ س ۱۹۸۵ ز.

۲- چاپ نه کراوه کان و ده ستنوس

۱/۲- سه رجه می دیوانی زێوه.

۲/۲- شه هیدی که ره لا. (شیعر به فارسیی)

۳/۲- له خه وما.

= گه لی کورده ستانی باشوور، پیم وه یه که دوا ی بلاو بوونه وه ی (له خه وما) ی جه میل ساییب؛ س ۱۹۲۵ ز - ۱۹۲۶ ز، ئه ویش ئه م کاره ی کردییت، که بیکه م - گۆیا - خه وی دیتووه به زۆر و سته مه کانی رۆژگاری فه رمانه وایی بیکه م حوکومه تی کورده ستانه وه، ئه مپیش خه ونیکی راستی به دامه زرانندی حوکومه تیکی کۆک و کارامه ی کورده وه دیتووه و بیرو پای خۆیشی تیکه ل کردووه! چیگه ی گوته؛ شیوازی ئه ده بییه که ی قه وما و ناستر و ژیرانه یه!

(دووهم رۆژنامەفان: سالی له دایک بوون و مردنی ونه!)

خۆی نووسیبوویەتی؛ فێرگەکانی سولتانیی و مولکیی -مەدەنیی- تەواو کردوو و باوەرنامەیی لێ وەرگرتوون و ۶-۷ سالی له فێرگەکانی ئامادەبیدا، فرمانی -باشکاتب- سەرنووسەری پاپەراندوو^(۱)! سەرچاوەبێتک له -سەرچاوەی دیبەو- دەگێریتەووه که له نیووی بیتکەمی سالی کانی ۱۸۹۰ز. راوه له ئەستەنبول و وزارەتی مەعاریف -زانستیدا، جێگری سەرۆکی ئیدارە بوو^(۲)! خۆی له پاپیلەیی ئاشناکردنی سەتەمی دەزگەکانی سولتان بەرامبەری، دەگێریتەووه که چوارده سالی خۆمە تگوزار بوو^(۳)! لێ کۆلی -له سەرچاوەی دیبەو- بەتایبەتی بەرۆشنایی نووسینی عەبدوورپەرەحمان له گوڤاری (دروشاکی) ئەرمنیی له سالانی ۱۸۹۵ز- ۱۸۹۶ز له باژیری (ژنیف / سويسرا) دا، رادهگەبیتیت که دیاره له س ۱۸۹۴ز. دا راپیکردوو و پەڕیوتەووه بۆ ئەوروپا^(۴). خۆی لەمەڕ باری پیتش راکردنی باسی گێراوتەووه و رادهگەبیتیت؛ (ماوهی ۳-۴ مانگێ بەرەسمیی لەژێر چاودێربیدا بووم. دوابی بەبەندکراویی رەوانەیی «ئەدرن» کرام. دواي هیندی کاری گالتەجاریی و نمایشی که بەرامبەرم کرا، بریاری هەلاتەم دا)^(۵).

ئەو لێ کۆلە، بەرۆشنایی نووسینەکانی عەبدوورپەرەحمان له رۆژنامەیی (عوسمانلیی Os-manli : ۱۸۹۷ز- ۱۹۰۲ز / ژنیف) ک زمانحالی (پ.ی.پ. عوسمانلیی) هەر و هەر نووسینی دی له گوڤاری (ئیحتیهاد - س ۱۹۰۴ز- ۱۹۳۲ز) ی دامەزریتینکی هەمان پارت؛ عەبدالله جەوودەت، هەر و هەر بەرۆشنایی نامەیی بۆ ئیسحاق سکوتی دامەزریتینکی هەمان پارت^(۶) و دیسان بەرۆشنایی گفتاری در. جەلیلی جەلیل، ناجی کوتلای، مالمیساز، جەخت دەکات که عەبدوورپەرەحمان ئەندامی ریزی پارتی نیویرا بووه که سەرەمەتی (کوردستان) له سويسرەدا بەچاپخانەیی پارتەکەش چاپ کراوه^(۷)!

گرتن و ئەشکەنجەدانی براکانی له ئەستەنبولدا له س ۱۸۹۸ز. دا به فشار دەرژمیریت -خۆی گوتەنیی- بۆ بەلاوونانی بیروباوەر و ورەیی تا بگەریتەووه بۆ ئەستەنبول و له نامەبیتکدا بۆ سولتان، دلایت؛ (قەسەم بەخوای ئەو تەگبیرە ورە و خواستم بەهێزتر دەکات!)^(۸)

در. جەلیلی جەلیل هەواڵی راکەیاندوووه که له سالی ۱۹۰۰ز. دا له دوورراوه دەزگەیی سولتان بریاری بەندکردنی هەتا هەتایی و زەوتکردنی مولک و سامان و میراتی بەسەردا داوه!^(۹)، بەلام خۆی له نامەبیتکی دییدا بۆ سولتان بەتەنێ باسی زەوت کردنەکه دەکات دەنووسیت؛ (که توانای مانەوهم له ئەستەنبولدا نەما و کار و بازووم کرد بەفیدای مەبەستی پیرۆزم و خۆم هاویشتە باوەشی ئازادیی، ئایا باوەر دەکەن بیتکێ له نیو ئازادیخوازاندا هەبیت که له زۆر و ستەمان خۆی رستگار کردبیت و پەنای بردبیتە بەر ولایتیکی بیانیی، ئەورۆ له ترسی زەوتکردنی مال و سامانی بگەریتەووه و خۆی بخاتەووه ژێر چنگتان؟)^(۱۰)

بەرۆشنایی (کوردستان) خۆی، عەبدوورپەرەحمان که له ژ ۶-۳۱ی بلاوکردووه، مەردانە ورەیی بەرنەداوه و له ولاتانی قاهیرە، سويسرا، بریتانیادا چاپی کردوو، ئەویی مایەیی تیرامانە، له چاپخانەکانی میسردا (نیوی چاپخانەیی کوردستان) نەهاتوو.

عەبدوورپەرەحمان وەک نوینەرێکی کورد، ئەندامی (کۆنگرەیی ئازادیخوازانە عوسمانلیی - فەرەنسە: ۱۹۰۲/۲/۴ز. دا بوو^(۱۱)). و له دواي ۱۰ رۆژەووه (ژ- ۳۱؛ ۱۴/۲/۱۹۰۲ز) ی دەرکردوو و ئیدی رۆژنامەکەیی راوستاناوه! هیچ سەرچاوەیی وەلامی ئەم راکرتنەیی نەداوه تەووه! بەرۆشنایی لیکۆلینەووهی شوکری هانی ئوغلۆ şukri Hani Oglu عەبدوورپەرەحمان - له هەلی پیلاندا بۆ کوشتنی سولتان عەبدوورپەرەحمان له گەل کەسانی دی خەلکی تورکیای عوسمانلیی له «ژنیف» دا له لایین پۆلیسەووه گیراوه و له گەل هیندی کەسی سەر بەئەو پارتە دراون بەدادگە^(۱۲)!

(۸) کوردستان - ۷، ۱۰/۱۱/۱۹۹۸ز (۱/۵۴): له وەرگێرانه تورکیبەههوه!.

(۹) ۱/۵۴: ل ۱۷.

(۱۰) کوردستان - ۲۶، ۲۲ رەمەزان ۱۳۱۸ک / ۱۹۰۰ز. (۱/۵۲). له وەرگێرانه تورکیبەههوه!.

(۱۱) کوردستان - ۳۱.

جێگەیی باسە فەرهاد پیربالی بەکۆنگرەیی (پ.ی.پ. عوسمانلیی) له قەلەم داوه که پیتە و دەیه ئەوه

راست نییه و عەبدوورپەرەحمان نیوتکی ئەوتۆی بەکار نەبردوووه و کۆنگرەکه هەموو لایین و پارتیکی

تیکەل بووه و کۆنگرەبیتکی خۆمالیی پارتەکه نەبووه!

(۱۲) ۱/۵۴: ل ۱۷.

(۱) کوردستان - ۲۶، ۲۲ رەمەزان ۱۳۱۸ / ۱۹۰۰ز

(۲) ۱/۵۴: ل ۵۲.

(۳) کوردستان - ۱۸؛ ۱ جومادیی ئاخیر ۱۳۱۷ک / ۱۸۹۹ز. (۱/۵۴): له وەرگێرانه تورکیبەههوه!.

(۴) ۱/۵۴: ل ۱۵-۱۶.

(۵) کوردستان - ۱۸ ... (۱/۵۴): له وەرگێرانه تورکیبەههوه!.

(۶) ۱/۵۴ (فەرهاد پیربالی)، هەر و هەر ۱/۱۵: ل ۲۸.

(۷) ۱/۵۴، هەر و هەر رۆژنامەیی کوردستان خۆی.

عهبدوپرره حمان، له نیوان ۲۷- ۱۹۰۷/۱۲/۹ ز.دا، له کونگره‌ی پارتنی نیوبراودا، به‌شدارایی و نوینه‌رایه‌تیی کوردی کردووه!^(۱۳)

دوای ژینی ده‌ستووری - مه‌شرووته؛ س ۱۹۰۸ ز، گه‌راووته‌وه بۆ ئه‌سته‌نبوول و له ئه‌ویدا قوتابخانه‌ییکی کوردیی کردووته‌وه و به‌دارایی خۆبه‌وه خه‌رجیی پیوستیبه‌کانی دابین کردووه^(۱۴). هه‌والیش بلاوه قوتابخانه‌که ته‌مه‌ن کورت بووه.

زمانه‌کانی کوردیی، تورکی، عه‌ره‌بی، فارسی، فرهنسی، ئینگلیزی، ئه‌لمانی زانیوه و پیوه‌ندیی رۆشنییری و سیاسی زۆری هه‌بووه، ته‌نانه‌ت له‌گه‌ل خۆره‌ه‌لاتتاسه‌ بیانه‌کان، وه (مارتین هارتمان)ی ئه‌لمانی و (هۆگوماکاس)^(۱۵) و خۆبشی له (کوردستان) ئامازه‌ی کردووه که خه‌لکی بیانیی خوتنده‌واری رۆژنامه‌که‌ین^(۱۶).

فه‌ره‌اد پیربالب باوه‌ری هه‌یه که (کوردستان)ی سه‌رده‌می عه‌بدوپرره حمان به‌درخان پاشا، زمانه‌حالی (پ.ی.پ. عوسمانیی) بووه و هینده‌ی به‌لگه و بیانوی هیناوه‌ته‌وه، راستیبه‌که‌ی -وه‌ک هیندی‌ که‌س باوه‌ره‌که‌ی په‌سه‌ند ناکه‌ن- منیش لایینگری نیم، به‌تایه‌تی که رۆژنامه‌که هه‌رگیز خۆی ئامازه‌ییکی نه‌کردووه و وه‌ک (عوسمانلیی Osmanli) له (کوردستان)دا نه‌نووسراوه؛ (بلاوکراوه‌ی کۆمه‌لی - پارتنی ئیتتیحاد و ته‌ره‌ققی)ه!^(۱۷)

عه‌بدوپرره حمان نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ره، پیشکه‌وتتخوازه و له ئاستی سولتان عه‌بدولحه‌مید و دام و ده‌زگه‌ی رۆژمه‌که‌یدا، له میقداد مه‌دحه‌تی برای توندوتیژتره به‌راوه‌ییکی پیتی گوته‌وه؛ «میلله‌ت برانده‌وه، له نیوت برد!»^(۱۸). له نامه‌ییکی دیدا پیتی ده‌لیت؛ (رۆژتیک دیت که خیرخوازان ده‌ستان له‌و حاله‌ته ناله‌بار و گیان سووتینه که ده‌رده به‌م نیشتمانه‌تان په‌وای ده‌بین، بکیشیتته‌وه و په‌شیمانیتان له رابوردوومان شه‌رمه‌زارتان ده‌کات که ئه‌و کاته دلنیاام جیگه‌ی خزمه‌تکردنتان نامینیت!)^(۱۹). له لیکدانه‌وه‌ییکیشدا بۆ خوتنده‌واران، باسی سولتانی

(۱۳) ۱/۵۴: ۱۷.

(۱۴) ۱/۵۴: ۱۸.

(۱۵) ۱/۵۴: ۱۸.

(۱۶) کوردستان - ۱۳: ۲۰ ذیلعه‌عیده ۱۳۱۶ک/ ۱۹۰۰ ز.

(۱۷) ۱/۱۵: ۲۹ ل وینه‌ی ژماره: ۱، ۱/۱۲/۱۸۹۷ ز.ی رۆژنامه‌که بلاوکردووه‌ته که له‌ژیر

نیونیشانیدا به‌تورکیی نووراه: (اتحاد و ترقی جمعیتک واسطه‌ نشریاتی).

(۱۸) کوردستان - ۳: ۲۰، ۲۵ شه‌عبان ۱۳۱۷/ ۱۹۰۰ ز (له وه‌رگپراوه‌ تورکییه‌که‌وه!).

(۱۹) کوردستان - ۲۶، ۲۲ په‌مه‌زان ۱۳۱۸ک (له وه‌رگپراوه‌ تورکییه‌که‌وه!).

نیوبراوی کردووه و ده‌بیژیت؛ (ئه‌و به‌دره‌ووشتی و کرداره خراب و بی‌فه‌رانه‌ی عه‌بدولحه‌مید خانی دووه‌م که له سه‌لته‌نه‌تی ۲۴ سالییدا له ده‌ستی هاتوون، هه‌موو جیهانی سه‌رسام کردووه!)^(۲۰). مه‌به‌ستیشی له ده‌کردنی رۆژنامه‌که‌ی له ئه‌م راگه‌یاندنه‌ی پتر روون ده‌بیته‌وه که نووسیویه‌تی؛ (له پیناوی رسگارکردنی ئه‌م میلله‌ته بی‌چاره‌یه له ده‌ست زولم و سته‌می عه‌بدولحه‌مید... بۆ وریاکردنه‌وه‌ی ئه‌م نه‌ته‌وه‌یه‌یه به‌هۆی چاره‌مه‌نییه‌وه. هیوام هه‌یه که بتوانم نه‌ته‌وه‌ی کورد که‌میتک به‌ئاگا به‌پینه‌وه!)^(۲۱).

عه‌بدوپرره حمان ژنی هیناوه و نیوی کورپتیکی گه‌وره‌ی (عوسمان) دیاره که له‌سه‌ر تیکه‌لبوونی له کوشتاری ئه‌رمه‌ندا، به‌ئاشکرا حاشای لی کردووه!^(۲۲).

ئه‌گه‌ر هه‌والی دوارۆژ و چاره‌نووسی له دوای ۱۹۰۸ ز.هوه دیار نییه، پرسیارمان لی راست ده‌بیته‌وه؛ داخۆ میقداد مه‌دحه‌ت و عه‌بدوپرره حمان ئه‌وه‌هه بی‌باس و سه‌روشوین بوون؛ هه‌یج سه‌رچاوه‌ییکیش تا ئه‌ورۆ وه‌لامی نه‌داوه‌ته‌وه!!^(۲۳)

⊖ عه‌بدوپرره حمان سه‌یید عه‌بدولله‌تیف ئیسماعیل (*).

(گیو موکریانیی / رۆژنامه‌شان. نووسه‌ر: س ۱۹۰۳ ز. مه‌هاباد

— ۲۴/۷/۱۹۷۷ ز. هه‌ولتیر).

خۆی به‌ ئه‌و نیوه‌وه ئاشنا کردووه، به‌لام ده‌بیژیری که زیرای حسین حوزنی موکریانییه.

پیشه‌ی خوتنده‌واری به‌هیز نییه و سه‌ره‌تاییه، به‌لام له‌پال (حوزنی)دا گه‌وره بووه و به‌هره‌ی وه‌رگرتووه.

له س ۱۹۱۳ ز- ۱۹۲۵ ز.دا له حه‌له‌بدا و له س ۱۹۲۶ ز- ۱۹۳۶ ز.دا له رواندوزدا هه‌ر له‌گه‌ل

(۲۰) کوردستان - ۲۳، ۲۲ ی شه‌وال ۱۳۱۷ک/ ۱۸۹۹ ز. ۱/۵۴. له وه‌رگپراوه‌ تورکییه‌که‌وه!).

(۲۱) کوردستان - ۱۸ ... (له وه‌رگپراوه‌ تورکییه‌که‌وه!).

(۲۲) ۱/۳: ۶۵ ل (ئه‌ویش له ۲/۲۲/۱۸ هه‌وه).

جیگه‌ی باسه، گه‌شته‌که‌ی میجهر نوئیل E.W.C. Noeil ده‌گپرتته‌وه که عه‌بدوپرره حمان له سويسرادا

حه‌زی له کپرتی کردووه و هیناویه‌تی.

(۲۳) گه‌شته‌که‌ی میجهر نوئیل نیوی نه‌هیناوه.

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

۱- دانراوه‌کانی، گوته‌ره‌کانی له گو‌فاری (هه‌تاو)دا.

۲- نووسراوی دیی.

حوزنی ژباوه و هاوړه نجی بووه. دواى مردنی حوزنی، چاپخانه و میرات و نووسراوى بو ماوړه توه. له س ۱۹۶۳ ز. شدا، چاپخانه ی (زاري کرمانجی) له هه ولیردا نیونا (کوردستان).

گیو؛ به گۆفاری (هه تاو - س ۱۹۵۴ ز. - ۱۹۶۰ ز) و چاپخانه بیکه مه که ی له هه ولیردا، بنچینه ی رۆشنییری کوردی له هه ولیردا به هیز کرد. دیسان به چاپکرده ی (دیوانی شاعیران)، خزمه تیکی گه وړه و جوانی نه ده بی کوردی کرد. خویشی له چند دانراو و چاپکراوی، دیسان چاکه ی نواندوه و نه مانه ییشی کاریگه ترن له گوتاره کانی رۆژنامه دا که هونه ری نووسینیان لاوازه!

باسی که گرنکه؛ له لاییکه وه تا مرد له سهر بیروباوه ی نه توه بی بو، جیگه ی کویر نه کرده وه. رهنه ییکی زانستی که لئی ده گیریت، نه وه به؛ له چاپکرده وه ی دیوانی شاعیرانی کورددا - به بیانوی دلسوژییه وه بو کورد و زمانی کوردی - ده ستکاری وشه ناکوردییه کانی مه تنه کانی کردوه و گۆپونی!

هیشتا چه رخی چاپخانه که ی له هه ولیردا، به ده ست نه وه کانییه وه ده سووړپته وه و ده نگی دیت. وپرای کوردی، فارسی، تورکی، عه ره بی زانیوه، له رووی کومه لیشه وه؛ هاوسه ری هه لپژاردوه و نه وه ی پیگه یشتووی له هه ولیر و هه نده راندا ده ژین.

دانراو و هه رگیدراو گه لاله کراوه چاپکراوه کانی:

- ۱- رابه - هه ولیر؛ س ۱۹۵۰ ز.
- ۲- کولکه زیپنه - ج ۱، ج ۲ - هه ولیر؛ س ۱۹۵۵ ز. - ۱۹۶۰ ز.
- ۳- گیونامه - هه ولیر؛ س ۱۹۶۰ ز.
- ۴- ناوی کچ و کور به کوردی - ج ۱، ج ۲ - هه ولیر؛ س ۱۹۵۸ ز. - ۱۹۷۰ ز.
- ۵- ئه لف و بی کوردی وینه دار - ج ۱، ج ۲ - هه ولیر؛ س ۱۹۶۰ ز. - ۱۹۷۲ ز.
- ۶- فهره نگی مه هاباد - هه ولیر؛ س ۱۹۶۱ ز.
- ۷- بو پیکه نین - ج ۱، ج ۲ - هه ولیر؛ س ۱۹۶۲ ز. - ۱۹۷۵ ز.
- ۸- فیربوونی کوردی به بی ماموستا - ج ۱، ج ۲ - هه ولیر؛ س ۱۹۶۳ - ۱۹۶۹ ز.
- ۹- مه لا مه شهوور - ج ۱، ج ۲ - هه ولیر؛ س ۱۹۶۷ ز. - ۱۹۷۱ ز.
- ۱۰- خه وننامه ی نیین سیرین - هه ولیر؛ س ۱۹۷۱ ز.

⊖ **عه بدوړه حمان مه لا عه بدوله زیز موفتی (*).**

(شیرۆ / نووسهر. شاعیر؛ ۱۱/۱۱/۱۹۲۱ ز.

سلیمانی — ۱۹۹۶ ز. به غداد)

خویندنی قوتابخانه کانی (س، ن) له سلیمانییدا و (ق. ئا) یشی له که رکوکدا ته واو کردووه. له ۱۹۳۸/۱۲/۲۷ ز. دا چووه ته ریز (کۆلیجی سه ریازی عیراق) وه و له ۱۹۴۱/۱/۵ ز. دا بووه به نه فسه ر و تا پله ی موقه ده میی سه رکه وتووه! له ۱۹۵۷/۸/۱۰ ز. دا بووه به جیگری موته سه رپی سلیمانی. دواپی بووه به قانی مقامی «ناکری» که تا ۱۹۵۸/۹/۴ ز. ماوړه توه. له ۱۹۶۹/۶/۱۸ ز. دا خزی خانه نشین کردوه.

له رۆژنامه و گۆفاره کاندا گوتار و شعیری بلاوه.

عه بدوړه حمان موفتی؛ شیرۆ، کابانی هه لپژاردوه و نه وه ی پیگه یشتووی هیه. دوو کوری؛ شیروان له لوندون و شه مال له سلیمانییدا ده ژین و ناسراون. نه وه دی له به غدادان!

چاپکراوی:

۱- دواى مالتاواپی - به غداد؛ س ۱۹۹۲ ز. (دیوانی شاعر)

○ **عه بدوړه حمان محهمه د به گ فهره جه هه ننه می نه حمه د به گ (**).**

(سالم / شاعیر: س ۱۸۰۰ ز. — ۱۸۶۶ ز. سلیمانی)

وه چه ی خانه دانی ساحیبقران و ناموزای شاعیر مسته فا به گی کوردییه!

خوینده واری له حوجه و فیرگه کانی ناین و زاناکانی سه رده مه که یه وه - سه رده می میرنشینی بابان - ده ستگیر بووه، به لام روون نییه لای کی و کی!!

(*) سه رچاوه:

۱- دیوانه که ی.

۲- هیندی باسی که مه لا شه مالی کوری له س ۱۹۹۷ ز. دا - له سهر داخوایم - به نامه ناگاداری کردم و وینه ی بو ناردم! که له مه نفادا ون بو.

(**) سه رچاوه و ته ماشاکراو:

۱- دیوانی.

۲- ۴۳/۱.

دوای رمانی میرنشینیی بابان له س ۱۸۵۱ ز. دا و داگیرکردنی سلیمانیی له لایین رۆمیی - تورکانی عوسمانیی-هوه، نویش باری که وتووته لیتژی و له تاو ستم و زۆرداری داگیرکه ناچار بووه روو بکاته (تاران)ی پیتتهختی عهجم.

شعیری خۆی به لگه به که له ئه ویشدا هه لئێ نه کردوو و سوتندی خواردوو هه رگیز سه ری پیتدا نه کاته وه. هاتووته وه بو سلیمانی و به نابه دل ژین و گوزهرانی کردوو و تا مردن به جیتی نه هیشتوو. ده شلین له گردی سه یواندا ئه سپارده ی خاک کراوه.

شاعیرتکی کۆن، له شعیری دلدار پیتدا پایه به رز و له شعیری نیشتمانیی شیدا، به تایبه تی له بابان په ره ربهیدا، پیکجار بالاده ست و توانایه... قه سیده به نیتوانگه که ی (شه ی عه زیز به گی بابان) ئه تتیکه پیتکی گرانه های نیتو ئه ده بی کوردییه.

نالیی و سالم - هه ردوو ها وه لئێ گیانیی گیانیی - جووتی کۆله که ی گه وره و به هیز و جوانی شعیری کوردیی.

هیندی شیعربشی، به ده ستنوسی که وتووته ولاتانی ئه وروپا.

چاپکراوه کانی:

۱- دیوانی سالم - به غداد؛ س ۱۹۳۳ ز.

۲- دیوانی سالم - هه ولیر؛ س ۱۹۷۲ ز.

۳- ذیکرای موچاره به ی به نده گان - سلیمانی؛ س ۱۹۴۱ ز.

⊖ عه بدوهره حمان پاشا مه حموود پاشا بابان (*)

(ئه وهره حمان پاشای به به: ده وروبه ری س ۱۷۶۴ ز.

سلیمانیی — ۱۸۱۳ ز. سلیمانیی!)

کوره زای خالید پاشای بابانه. به ئه و په ری لیکدانه وه م له ئه و ده وروبه رده له دایک بووه و هه یج سه رچاوه پیتکیش مینوو ه که ی رانه گرتوو!

به رۆشنایی باری خوینده واریی رۆژگاری بابوای پیرانی و خویشی، هه ره ها به تیشکی توانای بو وانه پیتژی له فیرگه کاندای، دیاره که له سه ره دهستی زانا به نیتوانگه کانی کورستان، زانسته کانی عه قلیی و نه قلیی وه رگرتوو و شاره زایی په یدا کردوو!

له نیوان س ۱۷۸۹ ز- ۱۸۱۳ ز. دا شه ش جار میری بابان بووه. هه رچه نده وه ک پینشینه کانی، دوو چاری کیشه ی شه ر و ئاژاوه ی خانه دانه که ی بووه و ناچار هیندی جار په نای بر دووه ته به ر رۆم و عه جم و مه مالیکه کان - کردراوه کان - ی به غداد، به لام سه رچاوه کانی مینوو تا گه شتقان RICH ی ئینگلیز، جه خت ده که ن که ئازادیخوای میرنشینیی که ی و مه به سستی بووه هه ر خه رجیی سالانه بدات به ده وه لئێ عوسمانیی و له جه نگدا هاریکاری بکات و ئیدی سه ره به خو بژی، به لام ئه وان لئێ نه گه راون ئاسوو ده بیت و هه میشه پیلانیان لئێ کردوو و هه ر کات پیتکیش گوتی نه دابنه تی، شه ریان کردوو.

مینوو نووسه کان گه لئێ له باره ی ده سه لات و ئازاییه تیی هه وه داوان، به راده یی ده لئین؛ به شیری ئه و (عه بدالله پاشا) ی والیی به غداد دامه زراوه!

مینوو نووسی تورکیی یاسین ئه فه ندیی ئه لعه مریی، هه ره ها مینوو نووسی عه ره ب ئینو سه ند ئه لوائیلی ئه له سه ری، و پرای توانج و ناحه زییان، به دلیر (جه بیاری) ی کوردیان نیتویردوو، ته نانه ت ئه مه ی دوایی جارئ شیعرنامه پیتکی عه ره بیی پر ستایشی بو ناردوو و هه ر خویشی له

(*) سه رچاوه و ته ماشاکراو:

۱- ۸۹/۱

۲- ۱۲۰/۲۴/۲

۳- ۱۲۱/۲۵/۲

۴- ۱۳۰/۳۴/۲

۵- ۱۴۸/۵۲/۲

۶- ۱۴۹/۵۳/۲

بالا و گردنه و داه دهبیت، وهلامی وهرنه گرتووه ته وه!

مه لا خالیدی شاره زووری نه قشبه ندیش - له کاتی مه لایه تیبی و بهر له حه ج کردن- به فارسیی شیعری پر ستایشی به سه ردا هه لدا وه!

شایبیری نه ته وه په روه ری کورد، عه لیبی به رده شانیبی ها ورژگاری ریزه شه ریککی و نازابه تی له (به بیتی نه وره حمان پاشای به به) دا رازاندووه ته وه. به سه رها ته باسکراوه کانی زور له گه ل میژوو ریکن!

میری میران نه وره حمان پاشای بابان؛ دۆستی گه وری زانست و خوینده واری بووه، بویتیکا و تیرای ناوه دانکرده وهی چهن دین مزگه وت و فیرگه و دانان - وه قف-ی مولک و سامانی له سه ر نه وان و گه ل زانای نایین، خویشی له فیرگه ی تایینی (مزگه وتی نه وره حمان پاشا / سلیمانیبی) دا خه ریککی وانه بیتیبی بووه!

گه شتقان RICHی ناشنای، له زمان خه لکه وه ده گیتته وه؛ نه وره حمان پاشا نه خوش بووه و له گیانه لادا به زور له سه ر پیخه فه که ی هیتور کراوه ته وه که نه وه هر کپووزاوه ته وه و گوتوبه تی: (چۆن ده بیت من له نیتو پیخه فدا بمرم؟)

نه وره حمان پاشا که بیتیکه له هه لکه وتووه نازا و به سام و نازادیخواهه کانی کورد؛ کابانی هه لژاردووه و نه وه ی لی که وتووه ته وه؛ مه حموود پاشا، سلیمان پاشا، عه بدالله پاشا، حه سه ن به گ، مخابن دوا ی خوی میرنشینی بابان رووی له هه لدیوان و پاکوونی نه به دیی کرد!

○ سه یید عه بدورپه حیم مه لا سه عید

(مه عدووم / مه وله ویی: زانای نایین. شاعیر: س ۱۸۰۷ز — ۱۸۸۳ز.

گوندی سه رشاته. نیتوچه ی تاوه گوزیبی)

سه جهه ری ده چیتته وه زانا و سو فیبی گه وری کورد پیرخدری شاهۆ. ناسنیوی شیعری (مه عدووم) و له نیتو خه لکدا به (مه وله ویی) ناسراوه. بیتیکه له شاعیره هه ره به رزه کانی کورد.

خویندنی له باژیرۆک هه له بجه دا و له سه ر دهستی بابی خۆی وهرگرتووه. دوا یی چووه ته گوندی «چوپ» ی سه ر به باژیرۆکی «مهربوان» و باژیره کانی سنه، بانه، سلیمانیبی. له نه م ویسته گه یه ی دوا ببیدا له مزگه وتی گه وره دا ماوه یی ماوه ته وه، دوا یی گه راوه ته وه بو هه له بجه. نه و جا بو دووم جار - له سه رده می فه رمانرپه وایی ره زا قولی خانیبی والیبیدا - چووه ته وه بو سنه و له (مزگه وتی دارولئیحسان) دا دامه زراوه. دوا یی گه راوه ته وه بو سلیمانیبی و خویندنی ته واو کردووه و له لای

زانا (عه بدورپه حمان نۆتسه یی) و له سه رده می نه حمه د پاشای باباندا، ئیجازه ی زانستی بو ما موستایی خه لاتتکراوه!

هه وای سو فیاتیی لی داوه و رووی کردووه ته ناوایی «ته ویله» و بووه به لایبنگری شیخ سیراجو ددینی نه قشبه ندیبی. داوی ماوه یی گه راوه ته وه بو گوندی سه رشاته - نیتوچه ی تاوه گوزیبی - و گوزهرانی کردووه تا له کوچیکدا له سه ر و لآخ به ریووه ته وه و پشتی شکاوه و سه رنه نجام کوچی نه به دیی کردووه و له گورستانی «نه سحابه» ی گونده که شدا نه سپارده ی خاک کراوه.

گه لی تالیی، نه گبه تیبی، نه بوونیی، سووتانی کتیبخانه و دیوانی شیعری، کوپربوونیشی به سه ردا هاتووه.

مه وله ویی، شاره زای کوردیی، فارسیی، عه ره بیی بووه. له رووی باوه رپ و ره ووشت و خووه وه؛ خواناسیککی گه وره، خۆگر، چاونه ترس، به وه فا، قسه خویش و نوکته بیت، بووه.

دۆست و ناشنای گه لی ده سه لاتدار، زانا و شاعیری خو و بیتگانه بووه و نامه ی فارسیی و شیعرنامه ی زوری له گه ل گورپونه ته وه؛ وه ک له گه ل شیخ سیراجو ددین، مه حمه د پاشای جاف، مه حموود پاشای جاف، عه بدالله داخیی شاعیر، نه حمه د به گی کوماسیی شاعیر، شیخ عه زیزی جانه وهری شاعیر، موخته دیمو دده وله فه رها د میرزا، حوسامو دده وله ی برای و هتد...

مه وله ویی، وه ک بیتیککی هه ره توانای دیار و زمان شیرینه له هونه ری شیعرنامه دا، دیسان هیتدی په خشاننامه ی جوانیشی به فارسیی هه یه.

مه وله ویی، خاوند کابان و کوپ و کیژان بووه و ئیسته ش باخی وچه ی که سه که!

دانراوه چاپکراوه کانی

۱- چاپکراو:

۱/۱- العقیده المرضیه / نه لعه قبیده نه لمه رزیبه - نه لقا هیره؛ س ۱۹۳۴ز.

۱/۲- الفوائح / نه لفه واتیح (۵۲۷ شیعر فارسییه له ته ک نه لعه قبیده نه لمه رزیبه چاپکراوه)

۱/۳- دیوانی مه وله ویی - سلیمانیبی؛ س ۱۹۳۵ز (۱).

۱/۴- دیوانی مه وله ویی - به غداد؛ س ۱۹۶۱ز (۲).

(۱) کۆ و چاپکردن و گوزینی به شیککی شیوه ی بابان / سلیمانیبی / سو زانیی و به نیتوی (روخی مه وله وی) یه وه کرده ی پیره میترده.

(۲) کۆکردنه وه و لیکدانه وه ی مه لا عه بدولکه ریم مو دده رپرس.

٥/١- دیوانی مهولهویی - ههولتیر؛ س ١٩٩٢ز (١).

٦/١- عهقیبدهی مهولهویی - بهغداد؛ س ١٩٧٧ز (٢).

٧/١- الفضیلة «الوسیلة لشرح الفضیلة» - س ١٩٧٢ز (٣).

٢- دهستوووس:

٢/١- نامیلکههیتکی فارسیی لهمهپریتبازی نهقشبهندیی.

□ مهلا عهبدولعهزیز مهلا ئەمین مهلا ئەحمەد جاوماڕ (٤)(*)

(مهلا عهبدولعهزیز موفتییی / موفتییی؛ س ١٨٧٦ز — ١٩٤٧ز. سلیمانیی).

کوره گهوره و جیتشینیی بایی، موفتییی سلیمانیی سهردهمی داگیرکاری عوسمانیییه! له بایی و زاناکانی ئایینهوه خویندنیی زانستهکانی عهقلیی و نهقلیی دهستگیر بووه و بهپلهی مهلا یهتییی گهیشتوووه!

له سهردهمی سوڵتان عهبدولعهزیز عوسمانیییدا، ئەندامی کۆری زانستییی بووه و نیشانی (مهجیدییه)ی عوسمانییی خهلات کراوه.

له سالانی ١٨٩٨ز، ١٩٠٢ز دا دهزگی پیرهکانی -مهشیهخهت- ئیسلامیی عوسمانیی، مهبهستی نزیک خستنهوهی بووه بۆیتیکا له سالیی بیتکهمدا دانراوه به موفتییی باژتیری «بۆرسه» و له سالی دووهمدا بۆ باژتیری «ئهدرنه»، بهلام بۆی نهچوووه.

دوای (١.ج.گ) و داگیرکاری بریتانی، دهسهلاتی جارانی نهماوه، بهلام له ١٦/١٠/١٩٢١ز دا لهگهڵ ٣٠ کهسی ناسراوی سلیمانیی، خوئی ههلبژاردوووه بۆ بوونه

(١) گۆزینی له ههوارامانییهوه بۆ شتیوهی سلیمانیی -بهشیوهی شیعر- له لایین محهمهد ئەمین ئهردهلانییهوه!

(٢) کۆکردنهوه و لیکۆلینهوهی محهمهد عهلیی قهردهاخیی!

(٣) سالی ١٢٨٥ک/١٨٦٨ز دایناوه و مهلا عهبدولعهزیز موفتییی مودهپرپیس لینی کۆلیوهتهوه چاپی کردوووه!

(٤) له سالانی ١٩٨٢ز-١٩٩٧ز دا، گهلی جار رووم له جهمال موفتییی کۆچ کردوو زانا له نامهکاریی ئه و زاته ئاگادارم بکات -گوتی لامه و ههیهتی- کهچی ههگیز بهدهنگمهوه نههات!

(*) سهرچاوه و تهماشاکراو:

١- هیندی سهرچاوهی ههمهجۆر.

٢- رۆژنامهی: پیتشکهوتن - سلیمانیی، ژبان، ژین.

٣- پرس و را وهرگرتن!

ئهندامی (ئه. ئی. سلیمانیی) و سهرنهکهوتوووه.

له سهردهمی مهملهکهتی عیراقتی عهزهدا، ماوهیی سهروکی (کۆمهالی ئهلهیدایه ئهئیسلامیییه / الهدایة الاسلامیة - لقی سلیمانیی) بووه که له ٢٠/٨/١٩٣٤ز دا دامهزراوه.

دهستی شیعریی ههبووه و ناسنیوی (فهوزیی) هه لگرتوووه و دیوانی شیعریی نییه و شیعریی زۆر ناسراو نییه!

□ مهلا عهبدولعهزیز مهلا ئەمین مهلا ئەحمەد جاوماڕ (٤)(*)

(مهلا عهبدولعهزیز مودهپرپیس / نووسهر. لی کۆلی شیعر و ئهدهبیاتی

کوردیی: س ١٣٢٣ک/١٩٠٥ز. گوندی تهکییهی خۆئاوای خورمال - ...)

له (هۆزی قازی) نیشتهجیی ئاویی سهیید سادیق - سلیمانییه!

له مندالییدا (قرآن)ی خهتم کردوووه و هیندی ورده کتیبییشی خویندوووه. له ئه و قوناغه دا بایی مردوووه. دایکی و خزمانی هانیان داوه بۆ پتر خویندن و باریان سووک کردوووه و ناروویانه ته بهر فیرگهکانی؛ «سلیمانیی، هه ورامان، بیاره، بالهک) و سهرنه نجام له زانستهکانی مهنتیق، بیرکاری، فیهقه، ریزمانی عهزیهی، بهلاغهت، ئهسته رلاب و هتد... بهشی بهرکهوتوووه. مامۆستاکانییشی له بهنیویانگهکاندا بوون، وهک؛ مهلا محهمهد ئەمین بالیکه دهری نیشتهی گهردکی سهر شهقامی سلیمانیی، شیخ عهلا توددینی بیاره، مهلا محهمهد سهعید عوهیدی، مهلا محمود بالهکیی، شیخ عومهر قهردهاخیی!

قهردهاخیی مامۆستايشی له بههاری ١٩٢٤ز دا ئیجازهی زانستییی خهلات کردوووه. ئیدی چووته گوندی نیرگسه جاری نزیک «ههله بجه» و دهستی به فیرکردن کردوووه و تا سالی ١٩٢٩ز ماوهتوووه. ئه و جا شیخ عهلا توددینی بیاره کردوو بهتی به مامۆستا ییکی فیرگی (خانه قای بیاره) و له نیوان س ١٩٢٨ز-١٩٥١ز دا خزمهتگوزاری زانست بووه!

خۆی نووسیویهتی؛ له بههاری ١٩١٥ز دا چووته فیرگی (حاجیی ئهحان)ی گهردکی مهلهندیی سلیمانیی و دامهزراوه، دوایی له هاوینی س ١٩٥٤ز دا رووی کردووته کهرکووک

(*) سهرچاوه:

١- ٨٣/١.

٢- ١٤٢/٤٦/٢.

و له (تهكيبه‌ی حاجیی جه‌میل تاله‌بانیی) دا جی‌گی‌ر بووه و كوره‌كانیشی فیری زانست و خویندن كردووه. دوایی رووی كردووه‌ته به‌غداد و -ده‌می كه زانا مه‌لا محمه‌د قزلجیی ماموستای فیرگه‌ی شیخ عه‌بدولقادر گیلانیی كوچی كردووه- داخوایی داوه بو جی‌گه گرتنه‌وه‌ی، له تاقی‌مانه‌دا سه‌رکه‌وتووه، به‌لام له ئه‌ویدا دانه‌مه‌زراوه و كراوه به‌پیش‌نوویی مزگه‌وتی ئه‌حمه‌دی له به‌غداددا، دیسان داخوایی داوه بو هه‌مان مه‌به‌ستی بی‌كه‌م، سه‌رله‌نووی تاقی كراوه و ئه‌وجا دامه‌زراوه و تا س ۱۹۷۳ز ماوه‌ته‌وه و ئه‌وجا خوئی خانه‌شین كردووه! ویرا تا ئه‌وروش له گوشه‌بیکی مزگه‌وتی شیخی نیوبراودا، بو خوئی خه‌ریکی خودا‌په‌رسییی و لی وردبوونه‌وه و لی‌كوئلینه‌وه‌ی ئه‌ده‌بیی كوردیی و زانستییه.

له ماوه‌ی ماموستاییدا، له فیرگه‌كه‌دا، گه‌لی شاگردی (جاوه‌یی)، (تورکییی)، (مه‌غرییی)، (جه‌زایییی) ی به‌زانستی شادبوون!

كردوه‌كانی كه زۆربه‌یان كوردیین، په‌یره‌وی لی‌كوئلینی زانستییان كردووه، به‌تایبه‌تی كه گه‌نجینه‌یی ده‌ست‌نوسی كۆن و به‌نرخ‌ی كۆكردووه‌ته‌وه و به‌كاریان ده‌بات.

مه‌لا عه‌بدولكه‌ریم موده‌رپرس، ویرای پسپۆری له زانسته‌كانی عه‌قلیی و نه‌قلییدا، ده‌ستی شیعر و په‌خشانی هه‌یه، ج به‌كوردی، چ به‌عه‌ره‌بییی.

زنا ماموستا مه‌لا عه‌بدولكه‌ریم موده‌رپرس - به‌پروای من - چل چرایتیکی به‌رز و جوان و رووناکی به‌ختی نه‌ته‌وه‌ی كورده كه له دلی میژوویدا، هه‌رگیز ناكوژیتته‌وه!

دانراوه چا‌پ‌كراوه‌كانی:

۱- كوردیی

۱/۱- ئیقبال نامه - به‌غداد؛ س ۱۹۳۷ز.

۲/۱- ئه‌ساسی سه‌عه‌ده‌ت - ج ۱، ج ۲ - كه‌ركوك؛ به‌غداد؛ ۱۹۴۸ز- ۱۹۶۹ز.

۳/۱- ئاوی حه‌یات - به‌غداد؛ س ۱۹۴۹ز.

۴/۱- ئیمان و ئیسلام - به‌غداد؛ س ۱۹۵۴ز.

۵/۱- چل حه‌دیسی پی‌غه‌مه‌ر - به‌غداد؛ س ۱۹۵۴ز.

۶/۱- نوور و نه‌جات - به‌غداد؛ س ۱۹۵۶ز.

۷/۱- قه‌سیده‌ی نور الصباح - كه‌ركوك؛ س ۱۹۵۷ز.

۸/۱- بارانی په‌حه‌مت - ج ۱، ج ۲ - كه‌ركوك؛ به‌غداد؛ س ۱۹۵۸ز- ۱۹۸۲ز.

۹/۱- دیوانی مه‌وله‌ویی - س ۱۹۶۱ز.

۱۰/۱- شه‌ریعه‌تی ئیسلام - ج ۱، ج ۲ - به‌غداد؛ س ۱۹۶۸- ۱۹۷۶، ۱۹۷۳ز.

۱۱/۱- مه‌ولوودنامه و میعراج نامه - ج ۱، ج ۲ - به‌غداد؛ س ۱۹۶۹ز- ۱۹۸۲ز.

۱۲/۱- وتاری ئایینی بو‌رۆژانی هه‌ینی - به‌غداد؛ س ۱۹۷۰ز.

۱۳/۱- دوو ریشه - ج ۱، ج ۲ - به‌غداد؛ س ۱۹۷۰ز- ۱۹۸۳ز.

۱۴/۱- سه‌رچاوه‌ی ئایین - ج ۱، ج ۲ - به‌غداد؛ س ۱۹۷۲ز- ۱۹۸۲ز.

۱۵/۱- دیوانی نالیی - به‌غداد؛ س ۱۹۷۶ز.

۱۶/۱- دیوانی مه‌حویی - به‌غداد؛ س ۱۹۷۷ز.

۱۷/۱- به‌هار و گولزار - به‌غداد؛ س ۱۹۷۷ز.

۱۸/۱- یادی مه‌ردان - ج ۱، ج ۲- ۳؛ به‌غداد؛ س ۱۹۷۹ز- ۱۹۸۰ز.

۱۹/۱- ته‌فسیری نامیی بو‌قرآنی پی‌رۆز - ب ۱- ب ۲؛ به‌غداد؛ س ۱۹۸۰ز.

۲۰/۱- فه‌قی قادری هه‌مه‌وه‌ند - به‌غداد؛ س ۱۹۸۰ز.

۲۱/۱- حه‌جنامه - به‌غداد؛ س ۱۹۸۳ز.

۲- دانراوی عه‌ره‌بییی

۱/۲- جواهر الفتاوی أو خیر الزاد فی ارشاد العباد - ج ۱- ۳؛ به‌غداد؛ ۱۹۶۹، ۱۹۷۰، ۱۹۷۱.

۲/۲- الوسيلة لشرح الفضيلة السيد عبدالرحيم مولوي - بغداد؛ ۱۹۷۲^(۱).

۳/۲- المواهب الحميدة في نظم الفريدة - ج ۱- ۲؛ بغداد؛ ۱۹۷۷- ۱۹۷۸.

۴/۲- رسائل الرحمة في المنطق والحكمة - بغداد؛ ۱۹۷۸.

۵/۲- نور الاسلام - بغداد؛ ۱۹۷۸.

۶/۲- رسائل العرفان في الصرف والنحو والوضع والبيان - بغداد؛ ۱۹۷۹.

۷/۲- علماءنا في خدمة العلم والدين - بغداد؛ ۱۹۸۳.

(۱) دانانی مه‌وله‌ویی شاعیره و كۆكردنه‌وه و لی‌كوئلینه‌وه‌ی مه‌لا عه‌بدولكه‌ریمه.

(که‌ریم به‌گ / رۆشنبیر؛ ۱۸۹۸ز. سلیمانی - ۱۹۶۶ز. سلیمانی!)

له‌بابه‌وه ده‌چیته‌وه سه‌ر خانه‌دانی (خه‌ندان). خوتیندی (ق. س) و (ق. ر. س. سلیمانی) ته‌واو کردووه و چووته (ق. ئا. سلیمانی) و به‌هۆی قه‌ومانی (۱. ج. گ) ه‌وه ته‌واوی نه‌کردووه!

له ۱۹۱۸/۱/۱۸ز. دا بوو به‌نوسه‌ری دووه‌می دادگه‌ی ئاوی «بازیان»، له ۱۹۱۸/۷/۳ز. دا نووسه‌ری زه‌بتی دادگه‌ی سلیمانی، ئه‌وجا نووسه‌ر تا له ۱۹۳۴/۵/۲۳ز. دا بووه به‌نوسه‌ر بیتکه‌می دادگه‌ی هه‌ولێر. له ۱۹۳۶/۸/۵ز. دا رێبه‌ری ئاوی «هه‌ریر و باتاس»، له ۱۹۳۸/۴/۹ز. دا به‌رێبه‌ری ئاوی «قادركه‌رم»، له ۱۹۴۱/۸/۲۳ز. دا رێبه‌ری ئاوی بازیان، له ۱۹۴۲/۱۱/۲۹ز. دا رێبه‌ری ئاوی «سرووچک» و تا له ۱۹۴۴/۱۲/۱۹ز. دا بووه به‌رێبه‌ری ئاوی «خورمال» و، له ۱۹۴۵/۳/۱۶ز. دا رێبه‌ری ئاوی «وه‌راماوه» ی سه‌ر به‌ سلیمانی، له ۱۹۴۶/۲/۳ز. دا، ئاوی «مزروری بالا» ی سه‌ر به‌هه‌ولێر؛ به‌لام مۆله‌تی وه‌رگرتووه و نه‌چووه! له ۱۹۴۶/۲/۲۶ز. دا بوو به‌چاودێری ئینحیساری تووتنی که‌رکوک. دواتر له نیوان س ۱۹۵۲ز- ۱۹۵۵ز. دا له هه‌له‌بجه و هه‌ولێردا سه‌رنوسه‌ری دادگه بووه. دواتر له س ۱۹۵۷ز. دا خانه‌نشین بووه و هاتووه‌ته‌وه گه‌ره‌کی کانیسکانی سلیمانی!

چهند جاری به‌هۆی تیکه‌لیی کورپیکه‌وه له‌سیاسه‌تدا، تووشی تالیی بووه!

که‌ریم به‌گ، دۆستی خوتنده‌واری و هاوڕێی کتیب و شه‌یدای رۆشنبیری بووه، نامه‌ی مه‌لا ره‌شید بابانی خه‌زوری - له وه‌لامی داخوایی بو کتیب - چ جا نامه‌کانی خۆی، به‌لگه‌ی راستن. وێرای هه‌ستی ناسک و جوانی ئه‌ده‌بیی، که‌می ده‌ستی له‌شيعردا هه‌بووه و کۆمه‌لیکی ئه‌وتۆ چاپ نه‌کراوی هه‌یه... ئه‌مه دوو وینه‌یه:

(*) سه‌رچاوه:

۱- ده‌فته‌ری حالنامه‌ی ره‌سمیی کار و فرماني: ۱۹۲۷/۷/۱۰ - ۱۹۳۳/۱۰/۱۵.

۲- قه‌سسنامه‌ی شه‌ریی؛ ۱۹۲۴/۹/۳.

۳- ده‌فته‌ری شيعری / ده‌ستنوس!

۴- سه‌عه‌دیه‌ی خانی کێژی!

کاتی که رێبه‌ری ئاوی بازیان بووه - نزیکي گوندي داربکه‌لیی حه‌فید زاده مه‌حمود - به‌شيعره‌وه نامه‌ی بو حه‌فید زاده ناردووه و نیازی دیداری هه‌بووه... ئه‌م دوو به‌یته‌ی بو نووسیه:

لازمان نبیه چیتت و مریشک و گوشت و دووگی مه‌ر

له خزمه‌تتانا زۆر ره‌زانه‌ندین به‌ناتیکی جو و ده‌سکی پیازی ته‌ر

له به‌رنجه‌دا که رێبه‌ری ئاوییه‌که بووه و زێه‌ری شاعیریش مامۆستای قوتابخانه‌که‌ی بووه و تازه‌گه‌لا میو پیکه‌یشتووه به‌ ئه‌م چواربهنه‌وه داوه‌تی کردووه:

ئیم‌رۆ هه‌مانه نۆبه‌ری یاپراخ

گه‌لا میو تازه، پر له گوشت و یاخ

ته‌شريف بفرموی پیکه‌وه بیخۆین

به‌تۆه پیمانده‌خوری به‌ده‌ماخ

که‌ریم به‌گ، که‌سیکی دیار و رووخۆش و قسه‌زان و نوکته‌گو بووه. به‌نه‌خۆشبه‌کی کوتوپری گه‌ده‌شه‌وه. کۆچی مالتاوی کردووه و به‌رێزه‌وه ئه‌سپارده‌ی خاک بووه!

له‌رووی کۆمه‌لییه‌وه له ۱۹۲۴/۹/۱ز. دا کابانی؛ کێژی مه‌لا ره‌شید بابانی هه‌لبژاردووه و چهند کێژ و کوی خوتنده‌وار و زانسته‌په‌روه‌ری پی گه‌یاندووه، مامۆستای کۆچ کردووه سوعاد، در. جه‌مال، نیعمه‌ت، در. که‌مال، در. ئیحسان، مامۆستا سه‌عه‌دیه، عه‌تا، کۆچ کردووه، در. یوسریه، ده‌رمانساز چرا، که‌هیندیکیان کوردستان و هه‌نده‌ران نشین!

هیچ دانراو و چاپکراویکی نبیه و وێرای کوردیی، تورکیی، فارسیی، عه‌ره‌بیی زانیوه.

⊖ عەبدولمەجید شیخ عارفی قازیبی (*)

(شیخ مەجید / رۆژنامەفان: س ۱۸۷۵ز. نەجەف - س ۱۹۶۰ز.)

کەرکوک - سلیمانی)

کوردەزای زانای ئایین و زانست و ئەحمەد فائیز بەرزنجەییە.

(ق. س) و (ق. ئا) سلیمانییە لە سالی ۱۹۱۷ز، دا ئی تەواو نەکراوە^(۱). بەرۆشنایی پرسم بە ئەحمەد خواجەیی هاوڕۆژگاری و وەلامی، وئ دەچیت شیخ مەجید لە هاوینی ۱۹۱۹ز. دا لە کەرکوک یان لە بەغداددا مەشقی لەسەر چاپگەری و تیپچینی کردبیت و دوایی لە (پیشکەوتن - سلیمانییە؛ س ۱۹۲۰ز- ۱۹۲۲ز) دا وەک رێبەری چاپخانەکی نیوی دەرکەوتوو! هەمان پیشەیشی لە (۲، س، ح. کوردستان) و لە رۆژنامەکانی (بانگی کوردستان، رۆژی کوردستان، بانگی حەق) دا رایی کردوو. بەداگیربوونی (ئەشکەوتی جاسەنە) لە لایین لەشکری بریتانیایە، چاپخانە بەجێ ماوەکە و ئەو و هاوڵەکانی گەراونەتەووە بۆ سلیمانییە داگیرکراو و دیسان لە (بانگی کوردستان - ژ ۱۴؛ س ۱۹۲۳ز) ی ئەو هەلەدا، هەر رێبەری چاپخانەکی بوو! لەبەر راوەستانی رۆژنامەکە و چۆڵ کردنی لە لایین داگیرکەرەووە، ئەویش لە سلیمانییدا نەماوە و لە (رۆیشتنە گشتییەکی: ۱۷/۶/۱۹۲۳ز) دا رووی کردوووە کەرکوک. لە دوو مەسەردەمی داگیرکاری بریتانیا - مەملەکەتی عێراقی عەرەبدا و هەلکەوتنی (ژیانەو - ۱۸/۸/۱۹۲۴ز) گەراوەتەووە و رێبەری چاپخانەکی بوو.

پسوولە دەستنووسیکی خۆی نیشانی داوە کە لە ۲/۱۱/۱۹۲۶ز. دا دەسلەاتی رێبەری چاپخانەکی هەبوو. هەر هەمان پسوولەش هەواییکی دی تیدا هەبە کە لە هەمان هەلدا

(*) سەرچاوە و تەماشاکراو:

۱- ئەحمەد خواجە! (دیداری چەند جارە نیوان ۱۹۷۸ز- ۱۹۹۴ز).

۲- عەبدوڕەقیب بیوسف (گەنجینە دەستنووسی و شیعریکی عەرەبیی بایی و پسوولەیی شیخ مەجید).

۳- کۆچکردو کامیلی کوری (چەند دیداریکی نیوان سالی ۱۹۸۴- ۱۹۹۷ز).

۴- رۆژنامە نیویراوەکان!

(۱) وێرایی ئەوێ کوردەکی دەبێتیت نامادەیی تەواو کردوو، ئەز باوەر ناکەم؛ چونکە هەر کەسێکی ئەو سەردەمە عوسمانییە ئەو قوتابخانەیی بریایە، لە سەردەمی مەملەکەتی عێراقی عەرەبدا کار و فرمانی پیشتر دەکوت. تەنانەت هیندی کەس وەک نامەییکی وەزیری نیخۆ سەعید قەزاز بەلگەییە- باوەرنامەیان بالا نەبوو و رێبەری ئاواپی بوون و لە ۱۹۵۵ز. دا لابراون!

(ئەمین سندووق) ی دەزگەیی بەلەدییهی سلیمانیی و دواتر سەرنووسەری هەمان دەزگە بوو!

لە س ۱۹۲۷ز. راوە لە چاپخانەکی دوورکەوتوو و لە س ۱۹۳۰ز. دا سەرنووسەری بەلەدییهی هەمان باژێرە. کورپی خۆی بۆ منی گێراوەتەووە؛ لە نیوان ۱۹۳۹ز- ۱۹۴۶ز. دا ژمبیریاری بەلەدییهی کەرکوک و ئەوجا رێبەری ژمبیریاری بوو کە تا س ۱۹۶۱ز ماوەتەووە و ئەوێ دەمی- بەنەخۆشیی کۆتویری دل- کۆچی مالتاواپی کردوو!

هیچ دانراویکی چاپکراوی نییە، بەلام لە (پیشکەوتن - سلیمانییە)، (ژیانەو)، (گەلاوێژ) دا بەئیمزای (عەبدولمەجید) هەو هیندی گوتاری هەبە!

ژنی هیناوە و کور و کبیری ناسراو و رۆشنیری هەبە کە کامل شیخ مەجیدیان، جیگری رێبەری گشتیی پەرودەر و فێرکردنی سلیمانیی سالی هەشتاکانە!

⊖ عەبدولواحید مەجید تیلەکۆبی (*)

(عەبدولواحید نووری / ع. و. نووری: نووسەر - س ۱۹۰۴ز! -

۵/۷/۱۹۴۴ز. سلیمانییە)

بایی نووسەری دەزگەیی ئیداری قەزای چەمچەمال - مەلەندی بازبان - بوو. دایکی زوو مردوو و بایی ناچار بوو ئەو و خوشکیکی بخاتە بەر سۆزی دایکی دایکیانەو. وئ دەچیت باییشی زوو کۆچی مالتاواپی کردبیت بۆیکا هەوایی دەگمەنە.

باوەرنامەیی خۆیندن (ف. م. بەغداد: ۷/۶/۱۹۲۷ز) ی بەردەستم بەنیوی عەبدولواحید مەجید نووری و بەنەوێ خیلێ (تیلەکۆبی) ئاشنا کردوو. مەجید نووریش (خال) ی عەبدولواحیدە کە ئەو پەرودەر و سەرپەرشتی خۆیندن و پێگەیشتنی کردوو و خۆیشی لە رووی وەفاوە نیوی (خال) کەیی نووری عەلیی دەرمانسازی ناسراوی هەلگرتوو و تا جوانەمەرگ بوونیشی هەر بەنیوی (عەبدولواحید نووری) هەو ناسراو!

نووسراوەکانی مستەفا ساییی هاوڵی دەگێرتەووە کە پێکەووە لە سالی ۱۹۲۱ز. دا چوونەتە

(*) سەرچاوە:

۱- بەلگەنامەیی رەسمیانهی خۆی (وەرگێراو لە مەحمود توفیق خەزەدار / س ۱۹۸۵ز).

۲- بەلگەنامەیی بریتانیایی (رەنگین - ژ ۸۸؛ س ۱۹۹۶ز / در. کەمال مەزھەر ئەحمەد - خێروبیتری راپۆرتووسی!).

۳- عەبدولقادر دەباخی - کاروان؛ س ۱۹۸۵ز.

۴- دەستنووسی مستەفا سایی!

بەر (ف. ع. کەرکوک).

عەبدولواحید کە بوو بە مامۆستای سەرەتایی، بێتکەم جار لە هەڵەبجە - ۱۹۲۷ز. دا دامەزراوە. ئیدی سالانی ۱۹۲۸ز- ۱۹۳۰ز، لە سلێمانیدا، سالانی ۱۹۳۰ز- ۱۹۳۲ز لە شەقلاووەدا، سالانی ۱۹۳۲ز- ۱۹۳۷ز لە سلێمانیدا، سالانی ۱۹۳۸ز- ۱۹۳۹ز لە هەڵەبجەدا، سالی ۱۹۳۹ز لە چوارتادا و دواتر لە سالانی ۱۹۴۰- ۱۹۴۲ز. دا لە هەڵەبجەدا، ئەوجا هەر لە سلێمانیدا و تا جوانەمەرگ بوونی - بەنەخۆشیی درده باریکە - ژیاوه!

بەرۆشنایی وردبوونەوهشم، لە نیوان ۱۹۲۸ز- ۱۹۳۰ز. دا نووسەری تایبەتی رۆژنامەی (ژیان) بوو کە چەند جار یادی باسی کراوەتەوه! وێرا - بۆ چەند مانگی - لە سالی ۱۹۳۵ز. دا جێگری سەرۆکی بەلەدیبهی سلێمانیی بووه!

عەبدولواحید نووری، زوو کە قوتایی بەغداد بوو، لە (ژیانەوه - ۲۷/ ۸/ ۱۹۲۵ز) دا لەمەر زمانی کوردیی و پیشخستنی - بەئیمزای عەبدولواحید مەجیدەوه - گوتاری هۆش و بیرى نواندوو. دواتر لە نیوان ۱۹۲۶ز- ۱۹۴۴ز. دا لە رۆژنامە و گۆنارەکانی (ژیان؛ ژین، گەلاوێژ) دا گوتاری هەمەجۆرە ئەدەبیی، مێژویی، کۆمەڵیی، پەرورەشتیی بەئیمزاکانی (عەبدولواحید، ع. و. نووری) هەو بلاوکردوو تەوه کە هەر هەمان ئیمزایشی لەسەر دانراو و وەرگێردراو چاپکراوەکانیدا داناو.

ئەو کە زمانەکانی کوردیی، تورکیی، فارسیی، عەرەبیی چاک زانیوه و چەند (شیعەر) یکی نیشتمانیی و پەرورەشتیشی دیاره، پتر بەپەخشان و بابەتی پەرورەشتیی - بەتایبەتی بۆ باهەخی تایبەتی بەمنداڵانی پیاوانی دواڕۆژی نەتەوهکە - و رۆشنبیری گشتییەوه خەریک بووه. هەر وهه پینج کتیبی لەمەر وانهکانی (سروشت، جوگرافیا، جوگرافیای نوێ، تەندروستی بۆ منداڵ، جوگرافیای سەرەتایی) بۆ قوتابخانەکان گۆربوه بۆ کوردیی.

بەرۆشنایی قسەى مستەفا ساییی هاوێلى، عەبدولواحید ئەندامی (ک. ل. کورد: ۱۹۲۱ز- ۱۹۲۳ز. کەرکوک) و بەرۆشنایی ئەو و بەلگەنامەى بریتانیایی رەسمییش، ئەندامی (ک. زەرەدەشت) و (ک. خۆبیوون - لقی سلێمانیی) سالانی (۱۹۲۶ز- ۱۹۲۹ز. بووه!

بەرۆشنایی گفتماریکی نووسەر عەبدولقادر دهباخى کە نووسیویەتی؛ (چوومه سلێمانیی و گۆناری کۆمەڵی ژ. ک: س ۱۹۴۲ز. م دا بە عەبدولواحید نووری کە هەواری کۆمەڵەکە بوو لە سلێمانیدا، وختە بوو لە خۆشییدا ببوژیتەوه!)، دیاره عەبدولواحید لە ئەوی دەمیدا، سەر

بەئەو پارتە نەتەوهییە بووه!

گوتار و دانراو وەرگێردراوەکانیشی لەمەر بەرزى کورد و رزگاریی و پیشکەوتنی، هەر وهه پێی خۆش بوونی سۆشیاڵیزم، هەموو بەلگەن کە عەبدولواحید نووری، نەتەوه پەرورەتیکی ئازادیی و سۆشیاڵیستخواز بووه. وێراش نامەى بلاو کراوەى ئیترە، بەلگەى دیاری نەتەوه پەرورەیی ئەوه!

عەبدولواحید نووری، گەلێ گەوره پیاو و نووسەر و شاعیری ناسراوی کۆست کەوتوی مەرگی، لیبیان نووسیوه و هیشتاش لیبی دەنوسریت.

عەبدولواحید هەر ئەو کەسە پر باوهریه کە سروودی (وریا بوونەوه) ی داناو و تا ئەبەد لە گوتی لاواندا دەزرنگیتەوه:

راچلەکین و وریا بووین   راپه‌رپین و هوشیار بووین
قه‌فه‌زی دیلمان شکاند   تا له‌عالمدا بژین

ئەژین، ئەژین

ئیمەش وه‌ک به‌شەر ئەژین

ژیانیکی شیرانه   ئیوه‌ش ئەکەین به‌لانه

ئەپیارێزین له‌میکرۆب له‌میکرۆبی بیگانه

نەژی نەژی

دەوری خەرافات نەژی!

نووسەر، محەممەد توفیقی هاوێلى له‌دوا ساته‌کانی سەرهمەرگدا شایه‌ت بووه و قسەکانی ئەو ساته‌ سامناکەى ئەوی بۆ مێژوو هەلگرتوو کە گوتویەتی: (ولانی کورد، نەتەوه‌ی کورد، چاوهری لاوانی کوردن کە رزگاریان بکەن و لە نەزانین، لە سەرگەردانیی! تا له‌ توانا تاندا هه‌یه‌ ناکۆکیی له‌ ناو خۆتاندا مه‌هێلن. دلێ بیکدی رابگرن، هەر ئیشیک ده‌کەن به‌راویژی بیکدی بیکەن بۆ نیشتمانه‌کەتان؛ چونکە ئیمە کە نەتەوه‌ی ئەم میلله‌ته‌ین، لەم خاکی کوردستانه‌دا پەرورده‌ بووین... هه‌موو بزانی کە نیشتمانیپه‌رستی رەزمی ئینسانی به‌رزە!)

ئەو نووسەر پتری لی ده‌گێرتەوه‌ و ده‌لێت؛ (لەم کاتەدا رەنگی تیکچوو، هەردوو چاوی کرده‌وه، تا له‌ توانایدا هه‌بوو پر به‌ده‌م گوتی: هەر بژی کورد!).

عەبدولواحید نووری ژنی هیتاوه و نەوه‌ی کێتیکە کە له‌ ئەمریکادا ده‌ژی!

دانراو و وهرگیتردراوه چاپکراوه کانی^(۱):

- ۱- له ولاتی ئاده میزاده سهرهستهکان - بهغداد؛ س ۱۹۳۹ز (له تورکییه وه بۆ کوردیی).
- ۲- پیروزی مندال - سلیمانی؛ س ۱۹۴۰ز.
- ۳- له بابته پیرهوی میلییه وه - بهغداد؛ س ۱۹۴۲ز (له عهره بییه وه بۆ کوردیی).
- ۴- بهرهو پروناکی - بهغداد، س ۱۹۴۲ز.
- ۵- له ریگهی سهرکهوتنی ئینسانا - بهغداد؛ س ۱۹۴۳ز.
- ۶- بهرهمی کۆکراوهی عهبدو لواحید نووری - بهغداد؛ س ۱۹۸۹ز (ئاماده و کۆکردنه وهی مهحمود توفیق خهزنه دار/ زاوی عهبدو لواحید).

⊖ شیخ عهلا ئوددین شیخ عومهر زیائوددین!*

(شیخ عهلا ئوددینی بیاره/ ئاییناس: ۱۲ ره بیعی ییکه م ۱۲۸۰ک/
۱۸۶۳ز. بیاره — س ۱۹۵۳ز. بیاره)

خوتیندی ئایینی له لای بابی و مهلا حامیدی نووسه دهست پێ کردوه که له پیزدا هیندی بابتهی (شهرع) یش فیر بووه. ههوال به دهسته وه نییه هه موو زانسته کانی نهقلیی و عهقلیی وهرگرتبیت، بهلام له سه ره دهستی شیخ محهمه ده هائوددینی مامی دهستووری ریبازی نه قشبه ندیی وهرگرتوه.

دوای کۆچی ئه بهدی شیخ نه جموددینی برای و شیخ نووره ددینی برزای، له بیاره دا نیشه جی و رینۆین بوون. له سه رده میدا باری زانست و (فیرگهی بیاره) هیندی بووژاوه ته وه و شاگرد و مه لایان پروویان تی کردوه... مه لا عه بدولکه ریم مودده رپرس بیست و سی سالی به فیرکردنه وه تیدا رابواردوه.

شیخ عهلا ئوددین - وه کو هه والی یادگاری زانستی و ئه ده بیی دیار نییه - شه ش ژنی هیناوه و نه وهی پینگه یشتووی له دوا به جی ما که هه ره به نیویانگیان زانا و شاعیر شیخ عوسمان بوو، ئه وی له ته مه نی سه د و چوار سالییدا له سه ره تای س ۱۹۹۷ز. دا له ئه سه ته نه بوولدا فه رمانی خودای به جی هینا و پرووی کرده دنیا ی نه بوون!

(۱) هه موو بهرهمه چاپکراوه کانی به موو چهی خۆی دنیا یان دیتووه!

(*) سه رچاوه:

□ مه لا عهلا ئوددین نه جموددین عیسه موددین

(عهلا ئوددین سه ججادیی/ رۆژنامه قان. میژوونوسی ئه ده ب و لی کۆل:

س ۱۹۰۷ز. باراو/ سروچک — ۱۳/۱۲/۱۹۸۴ز. بهغداد)

دوو سالان بووه که ماله بابی هاتوونه ته سلیمانیی. له مندالییدا خراوه ته بهر حوچه و فیرگه کانی ئایینه وه تا له پیناوی ده ستگیرکردنی زانسته کانی نهقلیی و ئه قلییدا، گه لی باژیر و ئاوی کوردستان گه راوه، وه ک فیرگه کانی (سلیمانیی، هه له به ج، قه ره داخ، مه ربوان، هه ورامان، بانه، سه قز، موکریان!).

له س ۱۹۲۷ز. دا له (مزگه وتی شیخ جه لال) و (حاجی مه لا ره سوول) ی سلیمانییدا، فه قی بووه. له س ۱۹۳۸ز. دا ماموستا بابا عه لیبی ته کیه یی ئیجازه ی مه لا یه تیبی پێ به خشیوه و ئیدی چووه ته بهغداد و له (مزگه وتی نه عیمه خاتون) دا به پینشوتیژ دامه زرراوه! هه ره له بهغداد یشدا له لای ماموستایان شیخ ئه حمه د زه هاوی و مه لا محهمه دی قزلجی به هیندی زانستی دی ئیسلامییدا چووه ته وه!

له س ۱۹۳۹ز. دا چووه ته مه میدانی رۆژنامه نووسییه وه و له گوڤاری (گه لا ویتز) ی کوردییدا رپه ره ی نووسین بووه! له ئه م گوڤاره دا ئه و په ری توانای خۆی بۆ خزمه ت دانا و تا داخستنی گوڤاره کهش له س ۱۹۴۹ز. دا دلسۆزیکێ کارامه بوو.

هه ره له سالی ۱۹۴۸ز. دا رپه ره ی نووسینی گوڤاری عه ره بیی - کوردی (نزار) ی بهغدادی بوو که سه ره به ستانه له کاروباری سیاسیی ده ناخاوت.

دوای ۱۴/۷/۱۹۵۸ز بووه به ماموستای زمانی کوردی له به شی کوردی کۆلیجی ئه ده بیاتی بهغدادا. هه ره بهر له ئه و رۆژگاره شه وه! له رادیوی کوردی بهغدادا کوتاریتژ بووه!

له سالی ۱۹۷۴ز. دا ناچار کرا ئه مینداری گشتیی کاروباری ئه وقاف بیت له نیوه چه ی - گۆیا - خودمختاری کوردستان عیرا قدا!! سی سالی رابواردو ئیدی خۆی خانه نشین کرد.

عهلا ئوددین سه ججادیی ئه ندامی کۆری زانیاری کورد، بیکیکی ریزی ییکه می زانا و زانسته په روه ره گه ره کانی سه ده ی بیستی گه لی کورده... ژین و هه ستیی خۆی بۆ ئه ده ب و میژوو، رۆشنیری و تیگه یشتی هاونه ته وه کانی ده تونده وه و گوڤه ی (مزگه وتی نه عیمه خاتون) ی بهغدادی کردبوو به خه لوه تخانه ی هۆش و بیبر و توانای قه له می که م وینه ی و به ته ختی پاشای نه ده گۆرییه وه!

له رۆژنامه نووسی و بهرهمه کانییدا، له به کاربردنی کوردی په تیبی ره واندا، خۆی له شانی پیره میژر ده دا.

و پرای ئەوانه؛ رەوشت و خووی بەرز و جوان بوو؛ دل گەورە و بەخشندە، بێ فیز و پرووختۆش، بەوفا و جوامیر بوو.

لە سالانی ۱۹۶۶ز-۱۹۷۱ز.دا، زوو لە بەغداد و گۆشەى مزگەوتە کەدا دێدەنیم دەکرد. جارتیکیان گوتم: (گەورەم مامۆستا؛ جاروبار دەبینم هیندی کەس رەخنە لە هیندی بابەت و باست دەگرن، بۆچ وەلامیان نادەیتەوه؟)

بە پرووختۆشییەکی تەواو هە گوتی؛ (هەقی خۆبانه، من بۆینیکا دەنووسم رەخنەم لێ بگرن. خۆ من بەتەمای پاداشت نیم! هەر وای بیتەوه، من رەوشتتیکم هەیه؛ نامەوێت ساتتیکى خۆم بەبگرە و بەر دەوه بەفیرۆ بدم، چرای ژبان هاكا کوژایەوه!)

زانا عەلاتوودین سەججادی گەنجینهی زانست و رەوشت و توانا، هاوسەری هەلبژاردبوو، بایئیکى بەسۆز و راست بوو... کوپە ئەندازەفانە گەورەکەى -وینەى توانا و رەوشت جوانیی بوو- لە جەنگی عێراق و ئێراندا شەهید کرا و ئەو کارەساتەش جگەری بابی سووتاند و دلی مراند!

مامۆستا سەججادی خواوندی پەندى؛ (دانا توانایە، توانا زانایە) کە بەتەویلتی زۆریەى چاپکراوەکانیەوه مۆرە، لە پال کرد و کۆشى پۆژنامەنووسی و گوتار و رپپۆرتاژە بەنرخەکانی و لیکۆلینەوه زانستییهکانی نیتو (گۆفاری کۆری زانیاری کورد) و (گۆفاری کۆلیجی ئەدەبییات) و دیسان بەدانراوه چاپکراوەکانیەوه، میژووی نەتەوهکەى لە راستیی و چاکیی و دلسۆزی خەباتی بیر و قەلەمی دلتیا کردووه.

دانراوه چاپکراوهکان:

۱- میژووی ئەدەبی کوردی - ج ۱، ۲ - بەغداد؛ ۱۹۵۲ز-۱۹۷۱ز.

۲- گەشتتیک لە کوردستاندا - بەغداد؛ ۱۹۵۶ز.

۳- رشتەى مرواری - ب ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸ - بەغداد؛ ۱۹۵۷ز.

بەغداد؛ ۱۹۵۷ز.

بەغداد؛ ۱۹۵۸ز.

بەغداد؛ ۱۹۶۸ز.

بەغداد؛ ۱۹۷۸ز.

بەغداد؛ ۱۹۷۸ز.

بەغداد؛ ۱۹۸۳ز.

۴- شۆرشەکانی کورد - بەغداد؛ ۱۹۸۳ز.

۵- نرخ شوناسیی - بەغداد؛ ۱۹۵۹ز.

۶- هەمیشە بەهار - بەغداد؛ ۱۹۶۰ز. (چیرۆک)

۷- دەستوور و فەرەهنگی کوردی - بەغداد؛ ۱۹۶۲ز.

۸- ئەدەبی کوردی نوێ و لیکۆلینەوه لە ئەدەبی کوردی - بەغداد؛ ۱۹۶۷ز.

۹- ناوی کوردی - بەغداد؛ ۱۹۶۹ز.

۱۰- دوو چامەکەى نالیی و سالم - بەغداد؛ ۱۹۷۳ز.

۱۱- کوردەواری - بەغداد؛ ۱۹۷۴ز.

۱۲- دەقەکانی ئەدەبی کوردی - بەغداد؛ ۱۹۷۸ز.

۱۳- خۆشخوانیی - سلیمانیی؛ ۱۹۷۸ز

⊖ **عەلى بايپر ئاغا كورى چراغ(*)**

(عەلىی كەمال / كەمالیی، پۆژنامەفان. شاعیر: ۱۸۸۷ز.

سلیمانیی — ۱۹۷۴/۱۱/۲۹ز. سلیمانی).

و دەچەى جوامیری سەرخیلتی سمایل عوزیرییه. بابی سەریاز، ئەوجا ئەفسەری عوسمانیی بووه. خۆی دەگێریتەوه؛ خۆیندنی سەرەتایی لە باژێر و فیرگەى شیخ ئەولای هەولیری سلیمانییدا دەست پێ کردووه کە کتیبە فارسییهکانی وەك؛ بوستان و گۆلستانی فارسی بەماناوه خۆیندووه. هەر وەها -لەلای رفیق حیلیمی باسی کردووه- لە فیرگەى مەلا محەمەد ئەمین بالیکە دەرییدا زانستەکانی عەرەبیی و شەرعیەتی خۆیندووه! پتر دەبیثت؛ لە فیرگەى خواجه عەزیز و سمان ئاغادا خۆیندوویەتی. هەر وەها -رەفیق حیلیمی گوتەنبی- لە (۱، ج، گ)دا لە زانستەکانی شیخ نەجموددینی بیاره کەلکی وەرگرتووه.

رەفیق حیلیمی لیتی نووسیوه؛ لە سەر دەمی فەرمانرەوایی عوسمانیی و لە سالی

(*) سەرچاوه و تەماشاکراو بیستراو:

۱- ۶/۱.

۲- ۲۱/۱؛ ج ۲.

۳- ۸۸/۱.

۴- دانراوهکانی.

۵- پۆژنامە و گۆفاره باسکراوهکان.

۶- شریتی گوتوبیژی خۆم و خۆی لە دیمانەییکی رادیویی - ۱۹۷۱ز.دا (گوتوبیژە کە بلاوکراوهی:

کاروان - ژ ۶، ۱۹۸۳ز. یشە!)

۱۳۲۶ز/ ۱۹۱۰ز.دا، کارگیتی ئوراق - مەئمووری ئوراق - دەزگە گومرگی بەغداد بووه. بههۆی کهوتنهوهی ئاگری جهنگیشهوه - وهک بۆ منی گپراوتهوه - له بەغداد راوه هاتووتهوه بۆ سلیمانیی و ماوهی نووسهری تورکی شیخ نهجمودینی بیاره بووه. ئهوجا له سلیمانییدا نووسهری دهزگە گهنجینهی ئازوقه بووه.

رۆژنامهی (پیشکەوتن - سلیمانی) نیشان داوه که له سالی ۱۹۲۰ز.دا - سهردهمی داگیرکاری بریتانیا - ریهی مەرکەزی چهچه مال بووه، بهلام پروون نییه چەندی پێ چوو!

له (۲. س. ح. کوردستان)دا، نووسهریکی ئاشکرای رۆژنامهی رهسمی بووه. دواي بومباردومانی سلیمانی له لایین بریتانیاوه، له سهههتای مارتی ۱۹۲۳ز.دا پرووی کردووته بهغداد.

له نیوان س ۱۹۵۲ز - ۱۹۲۸ز.دا کارگیتی دارایی - مەئموور مال - ی ههله بجه بووه! دواي پاگۆستراوتهوه بۆ بهله دییهی سلیمانی و له ئه ههله شدا باوه پیتکراوی پارێزهرتیکی دانیشتیوی کهرکوک بووه.

له س ۱۹۲۹ز.دا حەفید زاده مەحمود، وهک نوینه ریتیکی خۆی ناردووبهتی بۆ (کرماشان) و (تاران) بۆ کاروباری سیاسهت!

له سالانی ۱۹۳۰ز - ۱۹۴۵ز.دا له باژێرهکانی سلیمانی و ههله بجه دا ژیاوه. تهنانهت له سالی ۱۹۴۵ز.دا بێ کاره بووه و له ههله بجه دا (ئهرز و حالنوس) بووه!

له سالی ۱۹۵۰ز. راوه - له پال که مالی کوره گهورهیدا - له کهرکوکدا ژیاوه و ههر له ئهوتیشدا نزیکه له گۆقاری (شهفهق - س ۱۹۵۸ز)دا ریهی کاروباری دارایی بووه تا له س ۱۹۶۳ز.دا ههر له کهرکوکدا جیگیر بووه و دواي هاتووتهوه بۆ سلیمانی و له پال کوره کهیدا، تا کۆچی مالئاوایی، ژیاوه!

که مالیی - بهر له بلاو بوونهوهی شیعر - تیکه لی رۆژنامه نووسی کوردی بووه و له س ۱۹۱۳ز.دا رۆژنامه فانی گۆقاری کوردی - تورکی (بانگی کورد) ی بهغداد بووه. ههروهها له (بانگی کوردستان - س ۱۹۲۲ز)دا نووسهری بهشی کوردی و فارسی و له (رۆژی کوردستان - س ۱۹۲۲ز)دا دوا ژماره ههر نووسهری بووه. وپرا له (ک. کوردستان - س ۱۹۲۲ز)دا ئەندامی دهستهی ههلبژێردراو بووه. تیکرا له رۆژنامهی باسکراوهکان و (ژیانهوه، زاری کرمانجی، دیاری کوردستان، ژبان، ژین، پیشکەوتن / التقدم)دا شیعر و گوتاری بلاوه.

که مالیی رۆژنامه فان و شاعیر، وپرای کوردی، فارسی، تورکی، عه ره بی، زانیوه و له بیکه موه تا سییه م شاره زایان بووه و به تاییه تی زۆر شاره زایی ئەده بیاتی کۆن بووه!

ره فیق حیلیمی لیبی گوتوه؛ (وینه ییکی بێ کهم و زیاد ی شاعیره کۆنه کانه!) وپرا، دل سۆزتیکی که له پووری ئەده بی کوردی و موشوور خۆری کۆ و بلاو کردنه وه ی بوه. ههروهها له مهیدانه کانی دانان وهر گپراندن و بلاو کردنه وه شدا، خزمه تگوزار بووه.

له پرووی کۆمه لسیه وه، هاوسه ری هه لئێژاردووه، کوران و کیرانی ههروهها وه چه ی به ژیا نه وه ن! که مال عه لی باپی ری مامۆستا ییکێ بوو له کوره ناسراوه کانی که له س ۱۹۹۸ز.دا کۆچی کرد!

چاپکراوه کانی:

۱- دوانه کانی

۱/۱- دیاری شاره زوور - سلیمانی؛ س ۱۹۹۶ز.

۲/۱- باغی میر - سلیمانی؛ س ۱۹۶۸ز.

۳/۱- دیوانی که مالیی - بهغداد؛ س ۱۹۸۶ز.

۲- کۆکراوه کانی

۱/۲- دیوانی مه حوی - سلیمانی؛ س ۱۹۲۲ز.

۲/۲- گولدهسته ی شوعه رای هاوعه سرم - سلیمانی؛ س ۱۹۳۹ز. ج ۲ - سلیمانی؛ س ۱۹۶۹ز.

۳/۲- شاعیره ناو ون بووه کانی کورد - سلیمانی؛ س ۱۹۷۰ز.

۴/۲- مه کری ژنان - سلیمانی؛ س ۱۹۷۰ز. (کۆمه له چیرۆکی کۆمه لیبی سه رزاریه!)

۳- وهر گپردراوه کان له ئەده بیاتی فارسیه وه:

۱/۳- له یلی و مه جنون - بهغداد، س ۱۹۵۰ز.

۲/۳- خورشیدی خاوه ر - کهرکوک؛ س ۱۹۵۳ز.

۳/۳- رۆسته م و زۆراب - کهرکوک؛ س ۱۹۵۵ز.

۴/۳- غه زه اتی محمه د حنیفه - کهرکوک؛ س ۱۹۵۶ز.

۵/۳- ئەمیر ئه رسه لان - کهرکوک؛ س ۱۹۵۶ز.

۶/۳- شیرین و خوسره و - کهرکوک؛ س ۱۹۵۷ز.

۷/۳- رۆسته م و جیهانگیر - کهرکوک؛ س ۱۹۵۸ز.

۸/۳- گیانی سه عدی - سلیمانی؛ س ۱۹۶۹ز.

□ عه‌لیی عه‌بدوورپرهمان حاجی قادر*

(عه‌لیی که‌مال / رۆشنبیر. مولکدار: س. ۱۹۰۰ز. سلیمان - ۱۹۹۷ز.)

(لۆندون - سلیمانی)

(ق. س) و (ق. ر. س. سلیمانی) و (ق. ئا. س. به‌غداد) و (م. ح. ئه‌سته‌نبوول)ی ته‌واو کردووه. دواى (ج. گ) له‌ باژێره‌کانی «کۆبه، خانه‌قین، عه‌زیزیه» دا ئه‌فسه‌ری پۆلیس بووه. له‌ س ۱۹۳۲ز. دا ديسان رێه‌ری پۆلیسی که‌رکووک، ئه‌وجا به‌غداد، بووه، تا له‌ س ۱۹۳۵ز. دا خانه‌نشین بووه و خوری داوه‌ته‌ کاروباری بازرگانیه‌!

له‌ س ۱۹۳۵ز- ۱۹۳۶ز، ۱۹۴۸ز- ۱۹۵۸ز. دا نوێنه‌ری سلیمانی بووه له‌ پارله‌مانی عێراقی عه‌ره‌بدا. هه‌یج سه‌رچاوه‌یه‌ی به‌هاریکاری خه‌باتی سیاسی کوردايه‌تیی ئاشنا نه‌کردووه، به‌لام له‌ س ۱۹۲۳ز. راوه تا مردنی، به‌پاره یارمه‌تیی بزاقی رۆژنامه‌گه‌ری کوردیی و رۆشنبیری و خۆتێنده‌واری و قوتابیان و هه‌زارانی داوه و مزگه‌وت و خه‌سته‌خانه‌ی ئاوه‌دان کردووه‌ته‌وه. هه‌یج نووسین و دانراویکی کوردیی نییه که کوردیی، فارسی، تورکی، عه‌ره‌بی، ئینگلیزی زانیوه. ژنی هه‌یناوه، نه‌وه‌ی هه‌یه.

☆ □ شیخ عیسا موددین شیخ قادر*

(شیخ عیسا موددین عه‌ودالانی / ئاییناس: ۱۸۶۸ز - ۱۹۳۹ز.)

گوندی عه‌ودالان / سلیمانی (۱)

وه‌چه‌ی خانه‌دانی شیخ ئیسماعیلی عه‌ودالانه. دایکی سه‌لمای نیو بووه. له‌ ژینی خۆیدا -

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

۱- رۆژنامه و گوڤاره‌کان.

۲- وردبوونه‌وه و پرس کردن و را وه‌رگرتن.

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

۷۵/۱.

۲- ۱۰۰/۴/۲.

۳- رۆژنامه‌ی پێشکه‌وتن - سلیمانی.

۴- گوتوبیژ و چه‌ند دیانه‌بینک له‌ گه‌ل مامۆستای قوتابخانه به‌هائوددین شیخ عه‌بدوولکه‌ریم شیخ

عیسا موددین (دوا دیانه: ۱۹۹۳/۴/۲۷ز. سلیمانی).

(۱) که‌له‌پوورناس نه‌جموددین مه‌لا، به‌مه‌زنده سالی ۱۲۹۳ک/ ۱۸۷۶ز. یۆ له‌ دایک بوونی و سالی ۱۳۵۰ک/ ۱۹۳۱ز. بۆ مردنی داناوه. وه‌چه‌ی خۆی هه‌ر سالی مردنه‌که‌ی به‌راست نازانیت!

وتی‌رای سه‌رگه‌رمیی به‌رینویتی و کاروباری ته‌که‌یه‌وه - خه‌ریکی کشتوکێل بووه و گوزه‌رانی پی کردووه. هه‌رگیز توخنی کاروباری حوکومه‌تیی نه‌بووه.

سه‌رچاوه‌یه‌کی ئه‌وتۆش به‌ده‌سته‌وه نییه باری خۆتێنده‌واری روون بکاته‌وه، به‌لام به‌رۆشنایی ده‌ستووری رۆژگاری، دیاره له‌لای ئاییناسه‌کان خۆتێنده‌واری ده‌ستگیر بووه و خۆشی توانا و ناسک بووه بۆیه‌که به‌شاعیریش ناسراوه و تورکی و فارسی زانیوه و به‌دووهمیش شیعی هۆنیوه‌ته‌وه. هه‌رچه‌نده شیعه‌کانی که‌م دیارن و شیوه‌ی کۆن و زمانی شیرین و دارشتیان به‌هه‌یزه، مخابن، دیوانی چاپکراوی نییه.

یه‌که‌م شیعی کوردیی چاپکراوی له (پێشکه‌وتن - سلیمانی: س ۲، ژ ۱۰۷، ۱۹۲۱/۵/۱۱ز) دا بلاوه.

ئه‌مه وینه‌یه‌کی شیعه‌یه‌تی که کورده‌زای خۆی ده‌لێت به‌ره‌و رووی حه‌فید زاده مه‌حمودی کردووه‌ته‌وه:

جومله جومله جه‌وابی نادیر و شازم هه‌یه

یه‌یک به‌یه‌یک ره‌ددی ده‌لیلی قورس و مومتازم هه‌یه

سا که‌وابی موعته‌ریز، گه‌ردن که‌چییت بۆ بکه‌م

بۆ جه‌وابی «سیر» ی تۆ، ئینجا منیش «پیان» م هه‌یه!

تۆ که‌ بکه‌یه‌ته ره‌فیقی عادییه‌کی جه‌فولقه‌له‌م

چۆن بلێم دووباره بۆ تۆ، حوبی جیاوازم هه‌یه؟

ساده، شایانی موحیبه‌تی ئه‌حمه‌د و مه‌حموده به‌س

چونکه‌ لایان ئیمتیازی حورمه‌ت و نازم هه‌یه!

بۆ ده‌ره‌ینانی گۆی بزمازی ژیر پیتی مودده‌عیی

مونتزه‌زیرم، دوو سه‌د جه‌وابی هه‌روه‌کو گازم هه‌یه (۲)

شیخ عیسا موددین وه‌چه‌ی له‌دوا‌ی خۆی به‌جی هه‌یشتووه و دانیه‌شتووی که‌رکووک و سلیمانی (۳).

(۲) بروام هه‌یه ئه‌م شیعه‌ی وه‌لامی (نامه ره‌سمیه‌که‌ی حوکمدار حه‌فید زاده مه‌حموده) به‌تایبه‌تی که گوتویه‌تی: (تۆ که‌ بکه‌یه‌ته ره‌فیقی عادییه‌کی جه‌فولقه‌له‌م!! هه‌لبه‌ت له‌ ئه‌م تاکه‌دا مه‌به‌ستی؛

مامۆستای فیرگی عه‌ودالانه که حه‌فید زاده - له‌ نامه‌که‌یدا - موچه‌ی بۆ پرپوه‌ته‌وه!

(۳) چه‌ندم کرد وینه‌یه‌کی فۆتۆگرافیم ده‌ستگیر بیه‌ت، به‌لام مخابن ره‌نجم بی هوده بوو. بۆ ئه‌و وینه =

(نهحمه فائيق / فائيقى تاپۆ: شاعير. رۆژنامه‌فان: س؟

سليمانىيى - ۱۹۵۳ز. كهركوك!)

خه‌لكى سليمانىييه. له‌مه‌ر جوړ و شوينى خويندى هه‌وال به‌دهسته‌وه نىيه، به‌لام به‌ليكدانه‌وهى كار و فه‌رمان و تىكه‌لىي، وچى ده‌چيت له قوتابخانه‌كانى سليمانىيدا خويندى ده‌ستگير بوويت و پرووى كرديه‌ته به‌غداد و نه‌سته‌نبوول و خويندى بالاي وهك قانونى ته‌واو كرديت ره‌فيق حيلمى لىي نووسيوه؛ له ده‌ورى عوسمانىيدا نه‌دامى دادگه‌ى سليمانى و ماوه‌ييكيش رپه‌رى تاپۆ به‌غداد بووه. به‌لگه‌نامه‌ى (كۆمه‌لى بيكگرتن و پيشكه‌وتنى عوسمانىيى - لقى سليمانىيى: ۱۹۰۸/۷/۲۴ز) به‌نه‌ندامىيكي دامه‌زرتنى خۆى ئاشنا كردوه.

رپۆرتيكي ئا. تى. ويلسن A. T. Willson ى حوكمرانى سه‌ربازىيى برىتانىا له به‌غداددا راده‌گه‌ييتى كه نه‌حمه فائيق له ۱۹۱۹/۴/۱ز دا داتراوه به‌رپه‌رى تاپۆ سليمانىيى. به‌پتي ياداشته‌كانى ره‌فيق حيلمى و نه‌حمه‌دى خواجا، له سه‌رده‌مه‌كانى (۲. ج. كوردستان)دا راپۆزكارى سياسىيى حه‌فيد زاده مه‌حمود و دلسووزى بووه.

نه‌جموددين مه‌لاى نووسه‌ر نووسيوه‌تى: له ۱۹۱۹/۴/۱ز دا ياوهرى گه‌شته‌كه‌ى نه‌فسه‌رى

= فۆتۆگرافيه‌ش كه س.جى، نه‌دموندس له (كورد تورك و عه‌ره‌ب)دا به‌وينه‌ى (ته‌كسيه‌ى

عه‌ودالان)ى ئاشنا كردوه، وه‌چى خۆى ده‌لييت؛ (له وينه‌كه‌دا وينه‌ى نه‌و زاته ده‌ره‌نه‌كه‌وتوه!).

جيگه‌ى خۆيه‌تى سوڤان مه‌حوبى له (به‌يان - ۱۳۶، س ۱۹۸۷/ ده‌با نه‌م شاعيره ون بووه‌مان به‌ميژووى نه‌ده‌بى كوردىيى بناسين!) وينه‌يكيى بلاوكردوه‌ته‌وه گۆيا (وينه‌ى شيخ عيساموددينه).

راستيه‌كه‌ى - وهك وه‌چى خۆيم له‌به‌ر وينه بلاوكراوه‌كه‌دا راگرت - نه‌وه هه‌له‌يكيى درشته و وينه‌كه (وينه‌ى شيخ عه‌بدولكه‌ريم كورى شيخ عيساموددين)ه!

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاكراو:

۱- ۲۲/۱.

۲- ۳۰/۱.

۳- ۹۷/۱/۲.

۴- ۱۰۷/۱۱/۲.

۵- تاريخ جامباز - خمس وئاق غير منشوره/ پينج به‌لگه‌نامه‌ى بلاونه‌كراوه - گولان العربى؛ س ۱۹۹۷. اربيل.

۶- كه‌شكۆلى نه‌جموددين مه‌لا (ده‌ستووس ۱۹۳۷ز- ۱۹۳۸ز/ گه‌نجينه‌ى عه‌بدوره‌قيب يووسف. سليمانى).

سياسىيى برىتانىا نوپيل Noiel به‌نيو كوردستانى باكووردا! به‌لگه‌نامه‌ييكى نيرووى هه‌وايى برىتانىا له عىراقدا رايگه‌ياندوه كه سالى ۱۹۲۷ز، رپه‌رى تاپۆ به‌غداد بووه.

وردبوونه‌وه له رۆژنامه‌نووسىيى كوردىيى جه‌خت ده‌كات كه له دووم سوورى گۆفارى (ده‌نگى گيتىيى تازه - ب ۵، ژ ۱، دووشه‌مه؛ ۱۹۴۵/۱۱/۱۲ز - ۱۹۴۷ز)دا خاوه‌ند ئيمتياز بووه!^(۱) نه‌جموددين مه‌لا ده‌لييت: به‌كوردىيى، توركيى، فارسىيى، شيعرى داناوه، به‌لام تا نه‌ورۆ شيعه‌كانى كۆ و ديوانيشى ديار و بلاو نىيه. قه‌سيده‌ييكى وهك وينه‌ى شيعرى سياسىيى كوردىيى نيوانگى هه‌يه كه له دژى زۆر و سته‌مى توركانى عوسمانىييه و سه‌ره‌تاكه‌ى ده‌بييت:

(به مه‌عمورىيى كه مه‌شه‌ورى جيهان بوو خاكى كوردستان

هه‌ممو ويرانه‌يه ئيستتا له زۆم و وه‌حشه‌تى توركان)

رپۆرتيكي نه‌پتيى نيرووى هه‌وايى برىتانىا له عىراقدا كه له ۱۹۲۷/۱۱/۱۳ز دا به‌ره‌و رووى وه‌زاره‌تى نيرووى هه‌وايى برىتانىايى كردوه‌ته‌وه، راده‌گه‌ييتى؛ (نه‌حمه فائيق به‌گ، رپه‌رى تاپۆ به‌غداد، ئيستته خه‌رىكى دانانى كتيبيكه‌ له‌مه‌ر ميژووى بزوتنه‌وه‌ى نه‌ته‌وه‌يى كورد؛ هه‌ر له سه‌ره‌تايه‌وه تا ئيستته. كتيبه‌كه‌ش راستيه‌كه‌ى ميژووى گرتوه‌ته‌وه خۆى، له‌گه‌ل تۆماركردنى هيندى رووداو. نىازى هه‌يه به‌كوردىيى و عه‌ره‌بىيى و توركيىى بلاوى بكاته‌وه. ئاره‌زووش ده‌كات كتيبه‌كه‌ى ته‌واو كرد، مافى چاپى بدات به‌ پياويكى ئينگليز و پتي بفرۆشيت!)^(۲). هه‌والتيكى دى له نه‌و باره‌يه‌وه له هيج سه‌رچاوه‌ييكى ديدا هه‌له‌نه‌كه‌وتوه. وى ده‌چيت كتيبه‌كه‌ به‌رده‌ستى ئينگليزه‌كان كه‌وتبيت و بلاويان نه‌كرديتته‌وه!

(۱) دواى بلاوكردنه‌وه‌ى باسى ونى (كۆمه‌لى بيكيه‌تى و پيشكه‌وتنى عوسمانىيى - لقى سليمانىيى)

له‌لايين منه‌وه له رۆژنامه‌ى: كوردستانى نوئى - س ۱۹۹۸ز دا و ئاشناكردنى نه‌م زاته - كه‌ گوتيووم

نه‌حمه فائيق خاوه‌ندى رۆژنامه‌ى عه‌ره‌بىيى لبوا، الجهادى به‌غداديش بووه - «عيزه‌دددين مسته‌فا ره‌سوول ئاگادارى كردم كه نه‌و نه‌حمه فائيقه (نه‌حمه فائيق سه‌عيد)ى خه‌لكى كفريه‌! من

به‌رۆشنايى فائيق به‌تبي لى كۆلى ميژووى رۆژنامه‌نووسىيى و زاهيده ئيبراهيم لام لى كرده‌وه كه بيكه‌م ده‌لييت؛ رۆژنامه‌ى نيرووا له ۱۹۴۸ز دا داخراوه و دووم ده‌لييت له ۱۹۵۳/۳/۲۲ز دا

ده‌رچوووه له ۱۹۵۴/۱۲/۱۷ز دا، مۆله‌تى لى سه‌ندراوه‌ته‌وه، كه نه‌م دوا ميژوووه له مردنیه‌وه نزيكه!! نه‌گه‌ر من قسه‌كه‌ى «عيزه‌دينم په‌سه‌ند كرديت و راستيه‌كه‌ش پيچه‌وانه بيت، ئۆياله‌كه له

نه‌ستۆى مندا نبييه!»

(۲) نه‌گه‌ر كه‌وتبيته لايان، دياره له‌به‌ر گرنگى باسه‌كانى، مه‌به‌ستيان بووه چاپ و بلاو نه‌كرتته‌وه و

كورد خۆى ئاشناى نه‌پتي! خۆزيا لى كۆله‌كانى كورد، به‌تاييه‌تى لۆندۆن نشينه‌كان سوڤاخى نه‌و كتيبه‌يان ده‌كرد!

به باسه‌کانی رابوردوودا، دیاره کوردیی، فارسبی، تورکیبی، عه‌ره‌بیبی، و زمانی بیانیی دی زانیی بیت.

نیبوراو برای پارێزهر ره‌فییق توفیق ئەفه‌ندییه... خۆی ژنی هیناوه و دواتر وه‌ج‌اخ کوێره!
شیننامه‌ی مه‌حموود فه‌هیمی، هیندی نه‌ئینی بیروباوهر و ته‌بیات و ئەتواری ییکاالا ده‌کاته‌وه (۳)!

⊖ فائیک عه‌بدالله کاکه حه‌مه (*)

(فائیک بێ کهس / شاعیر: س ۱۹۰۵ ز. گوندی سیتته‌ک /

سلیمانی — ۱۹۴۸/۲/۱۸ ز. سلیمانی).

بابی ئەفسه‌ری عوسمانیی بووه. له س ۱۹۰۷ ز. دا هاتوونه‌ته سلیمانیی له هه‌شت سالاندا تووشی نه‌خۆشییی ئاوله‌ بووه و سێ به‌شی چاوانی زبانی به‌رکه‌وتوووه. له س ۱۹۱۱ ز. دا بابی راگۆستراوه بۆ خانه‌قین و له ئەوی پاره‌ بۆ به‌غداد و کابان و مندالایی بردوووه. له س ۱۹۱۲ ز. دا بابی راگۆستراوه بۆ تورکیا. خه‌زانه‌که‌ی له به‌غداددا ماوه‌ته‌وه. ئەو کۆچه‌ی دوا دیانه‌ی بووه و ئیدی لێی نه‌پرسیونه‌ته‌وه!

فائیک له ئەم ماوه‌یه‌ی به‌غداددا ساتمه‌ دوای ساتمه‌ی تووش بوو. له لاییکه‌وه - وێرای بێ که‌سیان - حه‌مه سه‌عید برای له ئاوی رووباری دیجله‌دا ده‌خکێ. دوای چه‌ند مانگێ دایکیشی ده‌مری. ئەوجا، خالیکێ چاودێریان له به‌غداددا، به‌دوایاندا روو له ئەو دنیا ده‌کات. ئیدی فائیک و تاهیری برای سه‌رگه‌ردان و بێ که‌س ده‌مینه‌وه. له ئەو هه‌لانه‌دا (۱ ج. گ) ی ده‌ستی پێ کردوووه و رێگه‌ی هاموشۆی به‌غداد ده‌گیریت و هه‌رچی چۆن بیت، حاجیی ئەمینی مامیان له سلیمانییه‌وه تکای له حاجیی عه‌لیی ئاغای - خه‌لکی سلیمانی - دانیشتووی به‌غداد کردوووه که چاودێریان بکات! ژنه ئەفسه‌ریکی به‌ویژدان و خه‌لکی سلیمانی؛ (حه‌به خان) نیوی ده‌یانگه‌رته‌ خۆی و ده‌ستیان به‌سه‌ردا ده‌هینیت و ده‌یانخاته به‌ر قوتابخانه، به‌لام

(۳) زۆرم سۆراخی که‌سوکاری کرد، به‌لام که‌سێکی راستگۆم لێ هه‌لنه‌که‌وت که رینماییم بکات!

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

۱- دیوانه‌کانی.

۲- ۶۲/۱.

۳- هیندی به‌لگه‌نامه‌ی کۆکراوه‌م!

۴- رۆژنامه و گۆفاره‌کان!

ته‌نگانه‌ی جه‌نگ و بێ که‌سیان هه‌ر پێوه دیار ده‌بیت.

دوای جه‌نگ، ژنه سه‌لاره‌که، هیناونه‌یه‌ته و بۆ سلیمانی و لای مامیان هه‌واونه‌ته‌وه.

فائیک - به‌بروای من - له سالی ۱۹۱۹ ز. دا چوه‌ته به‌ر «ق. نمونه‌ی سه‌عات / ته‌شوبقییه‌ی عوسمانیی» و به‌هۆی خۆیندنی جارانییه‌وه له پۆلی دوودا وه‌رگیراوه (۱) دیاره خۆیندنه‌که‌ی تیدا ته‌واو کردوووه بۆ ییکا - به‌ئاره‌زووی مامی - له سالی ۱۹۲۳ ز. دا چوه‌ته «ق. ع. که‌رکوک»، به‌لام خۆیندنه‌که‌ی بۆ نه‌چوه‌ته سه‌ر و رووی کردوووه به‌غداد بۆ خۆیندن له قوتابخانه‌ی نیبوراو به (کوللییه‌ی ئەعه‌زمیه / دارولعولوم) و تا سالی ۱۹۲۵ ز. ی تیدا ماوه‌ته‌وه! (۲). بێژراویشه ئەو خۆیندنه‌بشی نه‌بردوووه سه‌ر و له نیوان س ۱۹۲۶ ز - ۱۹۲۷ ز. دا، گه‌راوه‌ته‌وه بۆ سلیمانیی! گۆیا فائیک چوه‌ته تاقه‌ پۆلی قوتابخانه‌ی نیوه‌ندییه‌وه (۳)، به‌لام له‌به‌ر نۆشینی مه‌ی، مامی ده‌ریکردوووه و مامه‌ عاریفیشی له‌سه‌ر هه‌مان باس له هه‌فته‌ی پتر نه‌یگر تووه‌ته خۆی ناچار قوتابخانه‌که‌ی کردوووه به‌لانه‌ی خه‌و و هه‌واونه‌بشی و دۆستانیشی خۆراکیان بۆ دابین کردوووه! خۆی ئەم باره‌ی پێ گران بووه و ته‌کانی داوه بۆ رستگاری، بۆ ییکا که‌لوپه‌ل و جلوه‌رگی خۆی فرۆشتوووه و لا دوکانیکێ بۆ جگه‌ره‌ فرۆتن داناوه. له ماوه‌ییکێ که‌مدا ئەوه‌بشی له ده‌ست داوه و ناچار - فێستیکی سووری له‌سه‌ر ناوه و دزداشه‌ییکێ له‌به‌ر کردوووه و سنووقیکێ ته‌خته‌ی له مل ناوه - ده‌ستگێری جگه‌ره‌ و شخارته‌ بووه!! دۆستانی ئەم باره‌یان لا ناشیرین بووه - وه‌کو بیستوووه به‌هۆی ئەندازه‌وان مسته‌فا سائیه‌وه - له‌سه‌ر رێگه‌ی عه‌ره‌به‌ت - سلیمانییدا، ماوه‌ی به‌چاودێر دامه‌زراندوه!

به‌هۆی دۆستانییه‌وه - ییکێکیان پیره‌مێرد بووه - له سالی ۱۹۲۸ ز. دا به‌مامۆستای قوتابخانه شه‌وانه‌که‌ی (ک. ز. ک. سلیمانی) دامه‌زراوه. له س ۱۹۲۹ ز. دا ده‌بیسیت بابی له‌ باژێری «مه‌رعه‌ش» ی کوردستانی باکووردا مردوووه، خۆی گورج ده‌کاته‌وه و روو له‌ تورکیا ده‌کات بۆ پرسینه‌وه له میراتی بابی، به‌لام بێ هیوا و به‌ده‌ستی سپیه‌وه ده‌گه‌رێته‌وه و له ناچاریشدا له قوتابخانه‌که‌ی زانستیدا ده‌میتێته‌وه.

فائیک بێ که‌س، ناگر خۆشکه‌ری پاره‌رینی ۶ ی ئه‌یلوولی ۱۹۳۰ ز، له دوای قه‌وماوه‌که‌وه که

(۱) وێنه‌ییکێ فۆتوگرافی سالی ۱۹۲۰ ز. ی قوتابیان و مامۆستاکی قوتابخانه‌م له‌به‌رچاوه که وێنه‌ی

ئه‌ویشی تیدا هه‌یه!

(۲) ژبانه‌وه - ۳۳؛ ۱۹۲۵/۷/۳۰ که ییکه‌م شیعری بلاکردوووه‌ته‌وه، نیونیسانی باسکراوی

له‌سه‌ره!

(۳) ئەو پۆله له پاییزی ۱۹۲۶ ز. دا کراوه‌ته‌وه و هه‌واڵی شی رۆژنامه‌ی (ژبان) ی ئەو ساله‌دا بلاوه.

(ک.ز.ک. سلیمانی) داخرا ههروهها؛ خۆی گیرا و ماوه بێ بند کرا، دوایی له پیتناوی ناندا، خۆی فیرگه یێکی خۆبندنی کوردیی - عه ره بێبی له س ۱۹۳۲ ز. دا کرده! (۴)

له س ۱۹۳۴ ز. دا - به هۆی پیاوچا کانه وه - له گوندی «مۆرتکه» ی سه ره به ئاوی بازیاندا، به (جیگری مامۆستا / وه کیل موعه للیم) دامه زراوه، دوایی هه ره له سه ره بیروبا وه ری نه ته وه ییانه ی راگۆسترا وه ته وه بۆ باژیری «عیما ره» ی باشووری عێراقی عه ره ب و ئه ویش ئه مه ی په سه ند نه کردوه و نه چووه و دهستی له مامۆستایی به رووه. دیسان له لاهه خه ریکی فیرکردنی خه لکی بووه! له ۱۲/۱/۱۹۴۱ ز. دا له گه رمه ی ته نگانه ی گرانی (۲. ج. گ. دا، - به هۆی هیندی ناسراوی کورده وه - سه ره له نوێ دامه زراوه به جیگیری مامۆستای (ق. س. قه ره داخ)، دوایی بۆ ئاوی سوورداش و باژیری هه لته بجه که تیییدا کۆچی مالئاوایی کردوه و ته رمه که بیان هینا وه ته وه و ئه سپاره ی گردی سه یوان کراوه.

فائیک بێ کهس - نه ته وه په ره وه ری سه رچل و له خۆبووردوو له کۆری کۆمه له سیاسیه نه ته وه په ره وه ره کاندا، تیکۆشا وه و وێرای ته نگانه کانی ژینی، کردوه و شیعری بۆ ئازادی کورد و کوردستان داناوه (۵). هه لته یسه کانی له میژوودا تۆمارن و له ئیره دا هیندی وینه یان ده نوینم:

۱- له ۱۰/۸/۱۹۳۰ ز. دا - به ره له گه یشته جیی نوینه ری بالای بریتانیا و سه ره وه زیانی عێراقی عه ره ب بۆ سلیمانی - جه ما وه ری گه ل به سه رکرا یه تیی ئه و، خۆی ده نواند و داوی مافی چاره نووسی گه لی کوردیان ده کرد. بێ کهس له به ره ده رکی سه رادا، بۆ هاندان و راپه راندنی جه ما وه - به سه ر شانی خه لکه وه - شیعری؛ (کورده تا که ی بێ خه به ری، نوستنت بێ عاریبه ی) ده خۆبندوه!

۲- ره شید که ریم قه ره داخی له (بیره وه ری) خۆیدا نووسیوه تی: (کاتی من و بێ که سیان برده به رده می پۆلیسی ته حقیق، پرسیاربان له بێ کهس کرد! ئه و که ده ست و پیتی له کۆت و زنجیردا بوو، ئه م شیعری گوت:

(ئه ی وه ته ن مه فتوونی تۆم و شیوه تم بیره وه ته وه

وه ختی به ندیی و ئه ساره ت، پێ به ته ووق و کۆته وه!)

۳- له نه ورۆزی س ۱۹۴۶ ز. دا که س. ج. ئه دمۆندسی ئینگلیز ئاماده بوو، ههروهها

(۴) ژیان - ۲۴ / ۱۰ / ۱۹۳۲ ز، ناگاداری بۆ کردنه وه ی فیرگه که ی بلاو کردوه ته وه.

(۵) بێ کهس - به پیتی راپۆرتی خهسته خانه که به لگه نامه کانیم له به رده سه - هیندی نه خۆشی هه بووه، وه ک: هوی چاو، گه ده، روماتیزی تیز و کاریگه ر!

کاربه ده ست و ناسراوه کانی، بێ کهس به به ره چاویانه وه، بێ په روا، شیعری (۲۷) سا له من ره نجبه ری تۆم) ی خۆبندوه وه که رووی له تاوانبارکردنی بریتانیای داگیرکه ره بووه!

فائیک بێ کهس له (ژیانه وه - س ۱۹۲۵ ز) راوه دهستی به شیعر بلاو کردنه وه کردوه، به گشتیی شیعره کانی ده ور و خولی غه زه ل، با به تی کۆمه لیی و به تایه تیش سیاسی داوه، هه ره بۆ ییکا به شاعیریکی گه وه ی نه ته وه که ی ناسراوه و له خانه ی به رز دا یه!

فائیک عه بدالله، له رووی کۆمه لیه وه، دوو کابانی هه لبژاردوه و نه وه ی چه ند کیژ و کورپکی تاقانه یه که شاعیر شێرکۆیه!

چاپکراوه کانی:

۱- دیوانی بێ کهس - به غداد؛ س ۱۹۷۰ ز.

۲- دیوانی بێ کهس، چ ۲ - به غداد؛ س ۱۹۸۰ ز.

۳- دیوانی بێ کهس، چ ۳ - سلیمانی؛ س ۱۹۹۹ ز.

☪️ ⊕ فوناد ره شید بکر (*)

(مامۆستا / نمایشکار / فه ره نه نگنوس: ۱۰/۷/۱۹۰۵ ز.

سلیمانی - ۹/۸/۱۹۹۴ ز. سلیمانی)

بابی ئه فسه ری عوسمانیی به ره شید روشدی ناسراوه. دا یکی حه میده ی مه لا حه سه ن ره فعه تی برای مه لا عه بدالله عیرفانی خا وه ند فیرگه ی ناسراوه.

هه ره خۆی بیکه م سه رچا وه مه که ده گپرتته وه: سالی خۆبندنی ۱۹۱۵ ز- ۱۹۱۶ ز چو وه ته به ر (ق. س. نمونه ی سه عاده ت) و چوار پۆلی دی خۆبندوه تا له سالی خۆبندنی ۱۹۲۰ ز- ۱۹۲۱ ز. دا خۆبندنی سه ره تایی له سلیمانییدا ته وا و کردوه! (۱)

(*) سه رچا وه و ته ماشاکراو:

۱- خۆی و به لگه نامه کانی ههروهها گوتویتری دم و دوویمان له چه ند دیداریکی ۱۱/۸/۱۹۹۰ ز، ۲۹/۷/۱۹۹۲ ز. دا!

۲- یادگاره نو سرا وه کان - ده ستنوسه کان - ی مسته ساییب!

۳- رۆژنامه کانی؛ پیتشکه وتن - سلیمانی، ژیان!

(۱) - پیتشکه وتن - سلیمانی؛ س ۱، ۱۰، ۱، ۷/۱/۱۹۲۰ ز هه والی ده رچوونی به ییکه می پۆلی سی و خه لاتکردنی به سه عاتژمیتری باس کردوه!

سالانی خۆبندی ۱۹۲۳ز-۱۹۲۵ز. ق. م. به غداد) دا راباردوو تا له ۱۹۲۶ز. دا به مامۆستای (ق. س. سلیمانی) دامهزراوه! له نیوان س ۱۹۲۷ز- ۱۹۳۰ز. دا مامۆستای (ق. س. ههولیر) و له س ۱۹۳۰ز- ۱۹۳۶ز. دا مامۆستای (ق. س. رواندز) و له سه ره تای ۱۹۳۶ز- ۱۹۳۷ز. دا بۆ چهند مانگی له (ق. س. چه مچه مال) و ئهوجا له (ق. س. فهیسه لیه) ی سلیمانییدا مامۆستا بووه! له ئیره راه له نیوان (ق. س. فهیسه لیه، غازی، عه بدولتیلا، خالیدییه) ی سلیمانییدا مامۆستا، ریه ره بووه، دواتر پشکنهر و دوا فرمانیشی (یاریده ری ریه ری په روه ده و فیرکردن) ی سلیمانیی بووه که به هه مان نیونی شان ه وه له س ۱۹۶۷ز. دا خانه نشین کراوه. له ماوه ی مامۆستا ییدا، پتر وانه کانی ئینگلیزی، بیرکاری گوتوه ته وه. خۆی بۆ منی گێراییه وه؛ له س ۱۹۲۰ز- ۱۹۲۱ز. دا، کاپیتان هولت Holt ی جیگری فه رمان په وای سیاسی بریتانیا له سلیمانییدا، وانه ی ئینگلیزی به کۆمه لێ قوتایی کورد گوتوه ته وه و خۆیشی بیکێکی نیو ریزه که بووه (۲).

هه ر خۆی گوتی: له ماوه ی کارگوزارییدا، چهند کتیبێکی (بیرکاری) بۆ پۆله کانی سه ره تایی گۆرپوه بۆ کوردیی!

فوناد په شید و که وێرای کوردیی، تورکیی، عه ره بیی، فارسیی، ئینگلیزی زانیوه، ده یگێراییه وه؛ له سه ره ده می که رکوه وه - ۱۹۲۱ز- تا سالی ۱۹۶۳ز (یاداشت) ی رۆژانه ی خۆی نووسه ته وه، به لام له ئه و ساله دا له مه نه وته جه وه له که ی سوپای عێراقی عه ره ب له سلیمانییدا - لێی سه ندراره و سووتیندراره (۳)!

هه روه ها - به نیشان دانی پاکنوسی کاره که یه وه - گێراییه وه که له نیوان ۱۹۲۶ز- ۱۹۶۰ز. راه سه رگه رمی دانانی (فه ره نگی ئینگلیزی - کوردیی) ه!

وێرای خزمه تگوزاریی له مه يدانی بلاوکردنه وه ی خۆبند ه وارییدا، فوناد په شید به کر، بیکه م که سی پێش په و ی هونه ری شانۆی کورده و به تاییه تی سلیمانیی که له نیوان س ۱۹۲۶ز- ۱۹۳۸ز. دا، له «سلیمانیی، هه ولیر کۆبه» دا سه رگه رمی نواندن یا سه ره په رشتی نواندن و بیکه م

(۲) وه کو له ئه و و چهند که سی دیم پرسیه و؛ ئه و قوتاییانه ی که به تاییه تی ئینگلیزان فیرکراوه، که سانی وه ک؛ خۆی، سه عید ئه دید قه زاز، په شید نه جیب، همه سالتح زه نگه نه و هتد... بوون! ئه ویشی لێ ده ریچیت، که سه کانی دی له دوا رۆژدا، کار فرمانی گه وه و ناسکیان له مه مله که تی عێراقی عه ره دا ده ستگیر کرا!

(۳) به خه میکی زۆروه یادی ده کرده وه و ئوباله که ی ده خسته پال ئه فسه ری گه وه ره زه عیم سدیقی کورد کۆژ!

جاریشی له بهر چرا و له سه ره سه کۆی شانۆی (ق. بیکه می سلیمانیی)، به شداری شانۆی (زانست و نه زانین/ عیلم و جه هل) بوو (۴)!

مامۆستا فوناد په شید به کر؛ ئه ندامی بیکه م ده سته ی (ک. ل. ک. که رکوک - به غداد) بووه... پیاوێکی چاک و دلپاک و بێ فیز، کورده په روه ر و رۆشن بیریکی گه وه ره، هه میسه روو خۆش و گه شبین و ده م به خه ندان بووه، به لام مخابن له دوا رۆژگاره کانی ته مه ندا، به هۆی هیندی خه می خیزانیی و به تاییه تیش فه و ماوه کانی نیشتیمان و شه ری براکوژییه وه، بیکچار په شبین و خه مبار بوو - کورد گوتنه یی - خه نه جرت لێ بدایه، خۆینی لێ نه ده تکا!!

⊖ ئاغا فه تح الله حاجبی عه بدالله*

(ئاغا فه تح الله / رۆشن بیری: س ۱۲۸۹ک / ۱۸۷۱ز - ؟؟ سلیمانیی!)

وه چه ی ئاغا سالتح. له فیرگه کانی ئایینه وه، له سلیمانییدا خۆبند ه واریی ده ستگیر بووه تا بووه به فرمان گێرێکی پچوو ک و به ره به ره پێشکه و ته وه و له سه ره ده می عوسمانییدا بووه به ئه ندامی (ئه. ئی. سلیمانی) و دواتر دامه زرتینی (ک. ی. پ. عوسمانی - لقی سلیمانی و له نیوان س ۱۹۱۴ز- ۱۹۱۷. دا سه رۆکی به له دییه ی سلیمانیی و له نیوان س ۱۹۱۴ز- ۱۹۱۷ز. شدا، ئه ندامی (ئه. ئی. سلیمانی) بووه.

له (۱. س. ح. کوردستان) و له ۱۹۱۹/۵/۲ز. دا، ئه ندامی ده سته ی ئیداری هوکوومه تی میللییه - به شی دارایی - و بووه و له س ۱۹۲۱ز. دا، له سه ره ده می داگیرکاری بریتانیا دا، بیککی بووه له خۆپالێوه کان بۆ (ئه. ئی. سلیمانی) و سه ره نه که و ته وه. له (ک. کوردستان: س ۱۹۲۲ز) دا ئه ندامی که هه لپێژاره بووه. له سه ره ده مه کانی دی هوکوومه تی کوردستانی باشووردا، چ کار و فرمانی که به ره نه که و ته وه. له سه ره ده می فه رمان په وایی مه مله که تی عێراقی عه ره دا، به مولک و بازرگانیییه وه خه ریک بووه.

کابانی هه لپێژاردوو و نه وه و وه چه ی لێ که و ته وه ته وه؛ کۆنه رۆژنامه شان توفیقی ئاغا فه تح

(۴) خۆی له دوا دیدارمدا ئاگاداری کردم و گوتی: مسته فا سایب ئیمه ی هینایه سه ر که لکه له ی ئه م هونه ره.

(*) سه رچاوه و ته ماشاکراو:

۱- به لگه نامه کانی له وه چه ی خۆیه وه؛ فه ره ی دوون توفیق ئاغا فه تح الله - سلیمانیی ۱۹۹۸/۸/۴ز.

۲- رۆژنامه کان: بانگی کوردستان، پێشکه وتن - سلیمانیی!

الله، کورپه‌تی که بابی سیاسی و رۆژنامه‌فان - ونکراوی حوکومه‌تی عیراقتی به‌عسی
عهره‌ب- دارا توفیقه! هیچ دانراو و چاپکراویکی نییه، به‌لام کۆمه‌لی به‌لگه‌نامه‌ی به‌نرخ
خۆی له‌سه‌رده‌می عوسمانییدا، پاراست بوو، که‌لکی منی گرت!

⊖ که‌ریم مه‌عرووف عوسمان

(ناتیق / شاعیر: ۱۸۸۸ز — ۱۹۶۷ز. سلیمانی)

له‌مندالیه‌وه‌چووه‌ته‌به‌ر‌حوجره‌و‌فیرگه‌کانی سلیمانی. له‌گه‌ل‌ه‌فید‌زاده‌مه‌حموود-دیاره
له‌مزگه‌وتی گه‌وره‌و‌مزگه‌وتی شیخ‌ه‌ولای‌ه‌ولیرییدا - خۆتندوو‌یه‌تی و‌دواتر‌به‌نیتی (مه‌لا
که‌ریمه‌ته‌وقه)‌وه‌ناسراوه‌که‌گۆیا‌بزیو‌و‌شه‌رانیی بووه.

له (۱. ج. گ. د) به‌ر‌سه‌ربازی که‌وتوو‌ه‌و‌په‌ریوه‌ته‌وه‌بازتیره‌کانی «حوموس، هم‌ا!».

له‌سه‌رده‌می مه‌مله‌که‌تی عیراقتی عهره‌بدا، فرمانبه‌ر‌بووه. له‌سالی ۱۹۳۷ز. دا‌به‌ئو
پیشه‌بووه‌له‌ئاوایی ته‌وتله‌دا‌بووه!^(۱) دیوانی شیعری ته‌واوی چاپ‌نه‌کراوه؛ (هیندی له‌دیوانی
ناتیق - سلیمانی) چاپ‌کراوه‌که‌هه‌مووی چل و‌سی لا‌په‌ریه.

ناتیقی شاعیری کلاسیک، هه‌والی دی‌روون‌نییه!

☼ □ ماجید مسته‌فا (*)

(سیاسی: ۱۸۸۷ز. سلیمانی — ؟ به‌غداد)

له‌سلیمانییه‌وه‌تا‌ئه‌سته‌نبوول‌به‌خۆتندنه‌وه‌خه‌ریک‌بووه‌تا‌له‌له‌شکری عوسمانییدا‌بوو
به‌ئه‌فسه‌ر - مولازمی دووه‌م. له‌نیوان ۱۹۲۳ز- ۱۹۲۷ز. دا، ئه‌فسه‌ریکی شۆرش و‌له‌شکری
مه‌لیک مه‌حموود بووه‌له‌کوردستانی باشووردا.

دوای سازاندنه‌که‌ی س ۱۹۲۷ز، ئه‌ویش دامه‌زراوه‌به‌ریبه‌ریکی ئاوییه‌کان له‌حوکومه‌تی

(۱) که‌مالی شاعیر، بیکه‌مین شیعرنه‌می بۆ ناتیق و‌له‌ئه‌و‌ساله‌دا‌ناردوو!

(*) سه‌رچاوه:

۱- ۲۵/۱

۲- ۱۱۳/۱۷/۲

۳- ۱۲۵/۲۹/۲

۴- ۱۳۴/۳۸/۲

۵- هیندی گۆفار و‌رۆژنامه‌ی کوردی و‌عهره‌بیی.

مه‌مله‌که‌تی عیراقتی عهره‌بدا و‌بیکه‌م‌جار‌له‌ئاوایی «جبایش»‌ی‌بازتیری‌کووتی‌باشووری
عیراقتا‌دامه‌زراوه. دوایی له‌س ۱۹۲۹ز. دا‌بووه‌به‌موته‌سه‌رپرفی‌کووت‌و‌دواییش‌به‌هه‌مان
فرمانه‌وه‌له‌بازتیره‌کانی «ناسریه، عیماره»‌دا‌دامه‌زراوه. دوایی راگۆستراوه‌ته‌وه‌بۆ‌به‌غداد‌و‌له
وه‌زاره‌تی‌نێتخۆ‌دا‌له‌ده‌زگه‌کانی‌ئیداره‌دا‌دامه‌زراوه.

له‌س ۱۹۴۴ز. دا‌وه‌زیری‌بۆ‌وه‌زاره‌ت‌و‌له‌سالانی ۱۹۴۶ز، ۱۹۵۳ز- ۱۹۵۴ز. دا‌نۆتینه‌ری
سلیمانیی بووه‌له‌په‌رله‌مانی عیراقتا. له‌س ۱۹۴۶ز. دا‌بۆ‌خۆی‌کومپانیی‌بازرگانیی
(ئوور)‌ی‌له‌به‌غداد‌دا‌دامه‌زاندوو‌ه‌و‌تا‌مردنی‌به‌کاروباری‌بازرگانییه‌وه‌خه‌ریک‌بووه.

له‌رووی‌رۆشنیرییه‌وه، زمانه‌کانی‌کوردی، فارسی، تورکی، عهره‌بی، ئینگلیزی‌زانیه‌وه.
چ‌دانراویکی‌سیاسی، رۆشنیری نییه! له‌نیوان ۱۹۳۹ز- ۱۹۴۵ز. دا‌بیکینیکی‌به‌هیزی‌نیو
(پ. هیوا)‌ی‌کورد‌بووه. چهند‌سه‌رچاوه‌بیک‌ده‌بیژن‌که‌له‌دوو‌به‌ره‌کی‌نانه‌وه‌و‌کویربوونه‌وه‌ی
ئه‌م‌پارته‌دا‌ده‌ستیکی‌بالای‌هه‌بووه، ته‌نانه‌ت‌گومانی‌ئافه‌رنی‌ئینگلیزی‌لی‌ده‌که‌ن.
ژنی‌هیناوه‌و‌نه‌وه‌ی‌پیکه‌یشتوو‌ی‌له‌به‌غداد‌و‌سلیمانییدان.

□ ⊖ میرزا مارف مه‌لا ئه‌حمه‌د

(میرزا مارف / شاعیر: ۱۸۹۱ز — ۱۹۵۶/۳/۲۹ز. که‌رکووک) (*)

خه‌لکی سلیمانییه. خۆتندی له‌فیرگه‌کانی ئایینه‌وه‌ده‌ستگیر‌بووه‌و‌خۆتنده‌واری تا‌پله‌ی
مه‌لا‌یه‌تی‌پری‌نه‌کردوو. ژنی‌خۆی‌له‌کار‌و‌فرمانی‌حوکومه‌تییدا - کاروباری‌دارایی -
پاواردوو! شیعری له‌گۆفار و‌رۆژنامه‌کاندا‌په‌رت‌و‌بلاوه‌و‌(دیوانی‌شیعری‌چاپ‌نه‌کراوه.
میرزا مارف شاعیریکی کلاسیک، په‌خشانه‌وسیتی هونه‌ری‌کۆن‌و‌به‌توانا‌بووه^(۱)! بۆ‌له
کوردی، فارسی، تورکی، عهره‌بی‌زانیه‌وه.

دوو‌کور‌و‌کیژیکی‌له‌دوا‌به‌جی‌ماوه؛ فه‌خری‌و‌عه‌بدالله‌و‌په‌روین‌که‌بیکه‌م‌و‌سییه‌م
مامۆستای‌قوتابخانه‌ن^(۲).

(*) سالی له‌دایک‌بوونی‌له‌لایین‌شاعیری‌کوچ‌کردوو‌عه‌لیی‌عارف‌ئاغاه‌و‌سالی‌مردنی‌له‌لایین
نه‌وه‌ی‌خۆیه‌وه، وه‌رگیراوه!

(۱) په‌خشانه‌می‌لا‌واندنه‌وه - شیننامه - ی‌بۆ‌قاله‌ی‌ئاییش‌خان‌له‌س ۱۹۳۴ز. دا، دیسان‌و‌په‌نیکی
توانا‌یه‌تی‌له‌په‌خشانی‌هونه‌رانه‌دا!

(۲) مامۆستای‌رۆژگاری‌قوتابخانه‌ی‌سه‌ره‌تاییم، فه‌خری‌کوری، بۆ‌منی‌گیراوه‌ته‌وه‌که‌له‌تازیکه‌یدا‌له
که‌رکووکدا، (دیوان)‌ی‌بزر‌بووه!

وه چهی شیخ عه بدولله تیفی مهردۆخه و له شیخه کانی قهره داخه. مانگی دواي له دایک بوون، دایکی مردووه. شهش سالان بووه، باییشی مردووه و سه ره گردان ماوه ته وه. ناچار خۆی داوه ته پال مام و ئاموزاکانی و شوانیی کردووه. له ئەو هه لانه دا به سایه ی شیخ بابا عه لیبی پیتشویژ و مامۆستای گونده که وه، ده چیتته بهر خویندن و له (خانه قای مه ولانا خالید) دا و له لای مامۆستایان شیخ عومه ری قهره داخیی و شیخ مارف، پینج سالی ده میتیتته وه. ئەوجا به پیتشینیازی مامۆستا عومه ر قهره داخیی، چوه بو گوندی (هه رزنی) ی نیوچه ی ئالانی کوردستانی خۆره لات، سێ سالی ماوه ته وه. ئەوجا چوه ته کن مامۆستا مه لا سالی خواره میری هه مان نیوچه و دوو سالی له لا خویندووه. له ته مه نی بیست و پینج سالاندا ناردوویه تی بو خوازینییی دلخوازه که ی، به لام توند ده ست به پروویه وه نراوه، جاری دووهم دوو پیسای گه وری گونده که ی ناردووه بۆی تی بکه ون - پاره ده دن به ئەو پیسایه ی یاره که ی ماره برای بووه - و به ئەو جوړه به دلخوازه که ی شاد ده بیت، به لام دواي چه ند سالی، کابانه که ی له گوندی «سنجه لی» دا ده مریت! دوايي هاوسه ریکی دی هه لده بژیریت و تا مردن له باژیری سلیمانیدا پیکه وه ده ژین و ئیسته نه وه یان له سلیمانیدا ده ژین!

ویسالیی؛ خاوه ندی دیوانی چاپ کراو، شیعی نیشتیمانیی، غه زه ل، کۆمه لیبی... هتد، داناوه، ته نانه ت به داشۆرینه وه خه ریک بووه.

ئهی لیبی دیاره و زۆر به (شیعی رنامه) وه هفتاری له گه ل ئاشنا و هاوه لان و ده سه لاتدارانه وه خه ریک بووه و بو مه به ستی خۆی به کاری بردووه. شیعی رنامه ی ئەو تۆیشی هه یه که سه ره تاکه ی به چه ند دێره په خشانج و دواتر به شیعی براندووه ته وه!

چاپ کراوی:

۱- دیوانی ویسالیی - به غداد؛ س ۱۹۸۶ز.

دایکی هه بیبه ی نیبووه. بابی و لاخدار و کاروانگه ر بووه. له مندالیبه وه چوه ته بهر جوهری خواجه ئەفه ندیبی مه لا عه زیزی وه سمان ئاغاوه. له سه ره تادا به (قرآن) و کتیبی ورده وه، خویندی ده ست پین کردووه. له دوایدا چوه ته بهر (ق. س. سلیمانیی) و له س ۱۸۹۳ز. دا چوه ته پۆلی دووی (ق. ر. س. سلیمانیی) و له س ۱۸۹۶ز. دا پرووی کردووه ته وه (ق. ئا. س. به غداد) و ئەوجا له س ۱۸۹۸ز. دا پرووی کردووه ته (ف. ح. ئەسته نبوول) تا له س ۱۹۰۲ز. دا به پله ی سه رۆکی هه ره باشه وه - مومتاز - به ئەفسه ری عوسمانیی و له له شکر شه شی به غداد دا دامه زراوه! له س ۱۹۰۳ز. دا خراوه ته پال ده زگه ی مولکه کانی سولتان - ئەملاک سنییه - وه و وه ک ئەنده زه قانییک تا دره نگانی ماوه ته وه. ئەوجا له سه ر داخواری خۆی راگۆستراوه ته وه بو له شکر دووی باژیری «ئه درنه». له س ۱۹۰۷ز. دا له لیژنه ی نه خشه کیشیی ئەسته نبوولدا دامه زراوه. له س ۱۹۰۸ز. دا بووه به ئەندامییک لیژنه ی چه سپاندنی سنووری نیوان تورکیا و بولگاریا. له س ۱۹۱۰ز. دا له لیژنه ییکه ی ئەوتۆدا بو چه سپاندنی سنووری تورکیا و رووسیادا دامه زراوه. له هه لی قه ومانی جه نگی بالکان - س ۱۹۱۲ز. دا له به ره ی «جه تالجه» دا دووهم فه رمانده ی روکنی جه نگاوه ر بووه. له س ۱۹۱۳ز. دا له ته ک چه ند ئەفسه ری دیی، بو کاروباری سه ربابی و مه شق نیردراوه بو ولانی فه نسا که نیزیکی سالیکی تیدا رابواردووه.

دواي گه رانه وه ی بو ئەسته نبوول له به شی پتویسته گشتیبه کانی سویدا دامه زراوه. دواي ماوه ییکه که م راگۆستراوه ته وه بو به شی بیکه می ئەرکانی جه نگ. له س ۱۹۱۴ز. دا - بو دووهم جار - خراوه ته پال لیژنه ی چه سپاندنی سنووری تورکیا و رووسیا و دواي ته واو کردنی ئەرکه که ی به باژیری «باییزید» دا ها تووه ته «ته فلیس» و له ئەوی راوه حوکومه تی رووسی ریگه ی داوه به باژیره کانی «باکو، رۆستۆف، مۆسکو، پیتروگراد، فینلاندا، سوید» دا بگه رپتته وه بو تورکیا که

(*) سه رچاوه و ته ماشاکراو:

- ۱- دانراوه کوردیبه کانی.
- ۲- عه بدولقادی پوورزای.
- ۳- ۵/۱.
- ۴- ۱۱۳/۱۷/۲.

(*) سه رچاوه:

- ۱- ۹۲/۱.

ئەم سەفەرەى تا دەمەو كۆتايى مانگى تەشرىنى دووھى س ۱۹۱۴ ز.ى خاياندووه!

دوای ماوهيىكى كەم و لە مانگى كانوونى يىكەمى ئەو سالەشدا، بەسوپاسالارى لىوای يىكەم و بەداخوازى مارشالى ئەلمانىي (قوندر گولتس) و لە باژىرى «ئەياستىفانتوس» دا سى مانگى ماوهتەو و، جىگەى گوتتە. لە ئەو مەوداىانەدا، بۆ يىكەم جار لە ۲۴ تەشرىنى دووھى ۱۹۲۵ دا بوو بە وەزىرى كاروھاموشو، ھەرەھا وەزىرى بەرگرى، مەعارىف، ئابورىي و ھاموشۆ، ديسان چەند جارئ جىگرى وەزارەتى دارايى، مەعارىف، ھەرەھا چەند جارئ رىبەرى گشتىي ئابورىي، ئاودىرىي، كاروبار، زەويپىتوان بوو.

لە پارلەمانى عىراقى ەربىشدا، لە ئەم رۆژگارەندا نوپنەرى باژىرى «سلىمانىي» بوو:

- ۱- ۱۹۲۵/۷/۱۶ - ۱۹۲۸/۱/۲۸ ز.
- ۲- ۱۹۲۸/۵/۱۹ - ۱۹۳۰/۳/۱۴ ز.
- ۳- ۱۹۳۵/۹/۸ - ۱۹۳۵/۱۱/۳۰ ز.
- ۴- ۱۹۳۷/۱۲/۲۳ - ۱۹۳۹/۳/۲۲ ز.
- ۵- ۱۹۳۹/۶/۱۷ - ۱۹۴۰/۴/۳۰ ز.
- ۶- ۱۹۴۷/۱۱/۹ - ۱۹۴۴/۵/۱۱ ز.

لە دوا ميژوووشدا بە (پىرئ/ عەين) لە ئەنجوومەنى پىران (ئەعيان)دا ناسراو.

محەمەد ئەمىن زەكيبى، لە ماوہى ژىنى سەردەمى عوسمانىي و عىراقىيدا - ھەرەھا لە بزاقى كوردايەتتىيدا - تىكەلى چ پارتىيىكى سىياسىي نەبوو، بەلام وەك فرمانبەر، نوپنەرى نىو پارلەمان، دەست و زمانپاك، خاوەند ھەلوتىست و خزمەتگوزار، وەك مرۆفئىكى كوردىش، خوداناس، رەوشت بەرز، دلەسۆز و چاكەخواز بوو. لە كاروبارى حوكومەتتىيدا، چ لە پارلەماندا، چەندى توانا بوو، تىكۆشاو خزمەتى گەلەكەى بكات و دروشمىشى - خوئى گوتەنىي - ئەو بوو؛ (ئەويى پاكە لە موھاسەبەت بى باكە!)

ئەمىن زەكيبى كورد، ھەر لە سەردەمى عوسمانىيەو ەودالى خزمەت و بووژاندنەو مىژووى نەتەوہەكى بوو... لە ئەو ھەلەدا لە كون و قوژىن و كتپىخانە و گەنجىنەكاندا، باس و بەلگەى بۆ ئەو مەبەستە كۆكردووتەو، بەلام رىكەوتى بى ھوودە گرى بەردايە رەنجى. كۆلى نەداو و سەرلەنوئى - دوای گەرانەوہى بۆ نىشتىمان - چاكى مەردانەى لى ھەلكردوو و كەوتووتەو شەو نوختىي تا ھىوای ھىناوہتە دى كە خزمەتى نەتەوہەكەبەتى و چەند جزم ميژووى نووسىووتەو.

زمانەكانى فارسىي، توركىي، ەربىي، فرەنسىي، ئىنگلىزىي، ھىندى ئەلمانىيىشى زانىو.

ھىندى شىعەرىشى ھەيە و ئارەزوومەندى خوشتنووسىي و نىگاركىشى بوو و لە ئەم رووہو ھىندى يادگارى زىندوو.

لە رۆژنامەى (ژيان)ى پىرەمىتر و گوٹارەكانى (گەلاوئىژ) و (نزار)دا گوٹار و لىكۆلئىنەوہى ھەيە كە لە يىكەم و دووھمدا ھەر بەميژووى كوردەو ەربىك بوو. بەھەرەى ژىرىي، رەنجى بىر و قەلەمى، دوو سەردەمىيان بەخۆو دىتوو كە كۆمەلئى دانراوى چاپ كراو!

چاپكراوہكانى:

۱- سەردەمى عوسمانى (بەتوركىي) (*)(۱).

۱/۱ - عثمانلى اوردوسى - س ۱۹۰۶ ز.

۲/۱ - عثمانلى اسفارى حقندە تدقيقات - س ۱۹۱۷ ز.

۳/۱ - عراق فصل غائب ايتدك - س ۱۹۱۷ ز.

۴/۱ - عراق سفرى الرمز - س ۱۹۱۷ ز.

۵/۱ - حرب عمومىدە عثمانلى جبهلى و قايعى - س ۱۹۱۸ ز.

۶/۱ - سلمان پاك ميدان محاصرسى و ذيلى - س ۱۹۱۹ ز.

۷/۱ - بغداد وصول حادثە ضياعى - س ۱۹۲۰ ز.

۸/۱ - عراق تاريخ حرب مختصرى - س ۱۹۲۰ ز.

۲- سەردەمى عىراق

۱/۲ - كوردىي

۲/۱/۱ - موھاسەبەى نىسابەت - بەغداد؛ س ۱۹۲۸ (۲).

۲/۱/۲ - خوڵاسەيىكى تەريخى كورد و كوردستان؛ ج ۱-۲؛ بەغداد ۱۹۳۱ و ۱۹۳۷ ز.

۲/۱/۳ - دوو تەقەلاى بى سوود - بەغداد؛ س ۱۹۳۵ ز (۳).

(* كوت الامارە ھجوم و محاصرسىي (د جزم - دەستنووس و چاپ نەكراو)

(۱) خوئندەوارى كورد ناگادارى بابەتەكانى و شىوہى كارى ميژووناسىنى نىن. من چەندم تەكا لە ھىندى توركىيى زان كرد - نەريمان نووسەر يىكئى بوو لە رىزدا - كە بۆ وەرگىراندىيان بۆ كوردىي تى بكوئن، بەلام مخابن ھىوام نەھاوتووتە دى! ئەو تازە بەتازە كرد و لۆشئ ھەلگەوتوو. خودا چرى بكا.

(۲) لەمەر جموجوول و چالاكىي لە پارلەماندا كە كوردەكانى بەلگەو سەلماندوو!

(۳) ياداشتى خوئى بۆ چارەسەركردنى كىشە و ھىنانەدىي مافەكانى گەلى كورد كە دابووى بەحوكومەتى عىراقى ەرب و ئەويش (لە برىي بەدەنگىبەو بچىت، بلاوكردەوہى قەدەغە كرد و كۆي كرددەو!).

٤/١/٢- ته‌ئریخی سلیمانیی و ولاتی - به‌غداد؛ س١٩٣٩ز
٢/٢- عه‌ره‌بیی (وه‌رگێ‌ردراو)

١/٢/٢- خلاصة تاریخ الكرد وکردستان - ج١-ج٢ - القاهرة؛ ١٩٣٩ و ١٩٦١. (ت: محمد علي عوني)

٢/٢/٢- تاریخ السليمانية وانحاءها - بغداد؛ ١٩٥١. (ت: محمد جميل بندي الروزياني)

٣/٢/٢- مشاهير الكرد وکردستان في العهد الاسلامي - ج١-ج٢ - بغداد؛ ١٩٤٥ و ١٩٤٧. (ت: سانحة أمين زكي، محمد علي عوني)

٤/٢/٢- تاريخ الدول والامارات الكردية في العهد الاسلامي - بغداد؛ س١٩٤٥. (ت: محمد علي عوني).

محمد مه‌د ئەمەین زەکی لە ڕووی کۆمەڵییەوه، کابانی خۆی هەلبژاردوو و بێکیک لە نەوه‌کانی (در. سانیحە)ی دانیشتووی به‌غداده ئەمەین زەکی پیاوی گه‌وره و دانا و دانسقه‌ی کورد و کوردستان له‌وه‌تیبی کۆچی ئەبه‌دییەوه تا ئیستته ده‌یان شیعەر و گوتار و لیکنۆڵینه‌وه و چه‌ندین کۆپی پێ‌ژێنانی به‌دوادا هاتوو...

شاعیری کورد عه‌بدوڕحمان به‌گی بابان لیتی گوتوو:

ئە‌ی جه‌مالوددینی ئە‌فغان، رێزه‌ چینی خوانی تۆ
وه‌ی مه‌مه‌د عه‌بدە، عه‌بدی باره‌گای عی‌رفانی تۆ
ئە‌ی نێزاموددین له‌ رەئیس‌ا که‌مترین ده‌ریانی تۆ
وه‌ی فه‌ریدوددین له‌ عی‌لما تابیع‌ی فه‌رمانی تۆ
تۆ مه‌سیح نیت، به‌لام ئاساره‌که‌ت موع‌جیز نوما
کوردی زیندوو کرده‌وه، ته‌ئریخی کوردستانی تۆ

محمد مه‌د خالی زانا له‌ لاواندنه‌وه‌یدا گوتوو یه‌تی؛ (ئە‌مەین زەکیی بێکه‌مین که‌سه که‌ شه‌هیدی نووسین و ته‌ئلیف کردن بوو، ده‌ست و په‌نجه‌ی کوول بوو، له‌و رێبه‌دا سه‌ری خۆی دانا!).

مه‌عرووف جیاووک لیتی گوتوو: (ئە‌مەین زەکیی به‌گ نه‌ک ته‌نها هەر موئه‌رریخ بوو؛ کاتب بوو، ئە‌دیپ بوو، شاعیر بوو، عه‌سکه‌ر بوو، سیاسیی بوو... به‌عیلم و ئە‌خلاق، به‌مه‌زایاتی عالییه‌ی، به‌حیسییانی ئینسانپه‌روه‌ری، به‌رزیی و شه‌ره‌ف مه‌قامیک‌کی گه‌وره‌ی هه‌بوو!).

شاعیر ئە‌. بێ. هه‌وری، له‌ شیوه‌نێیدا گوتوو یه‌تی:

بێ پشتیوان و بێ که‌س بووین هه‌موان
ئێتر که‌ی، له‌ کوێ، کێ هه‌ول دا بۆمان؟

تۆفیق وه‌هیبی لیتی گوتوو: (ئە‌مەین زەکیی به‌گ، پڕشنگیی سلیمانییه، ڕۆڵه‌ی کورده، پێگه‌بشتووی عی‌راقه، به‌لام ده‌بیته‌ بزانی که‌ ئە‌مەین زەکیی به‌گ، به‌سروشتی مه‌زن، به‌ره‌ووشتی پاک، به‌کرده‌وه‌ی چاک، به‌تیکۆشین بێ وچان، توانیی پیاڵه‌ییکی زانستییمان بۆ تی بکات!).

در. که‌مال مه‌زه‌هر ئە‌حمه‌د کرده‌وه‌ی مێژووناسیی هه‌لسه‌نگاندوووه و نووسیبوه‌تی؛ (به‌هه‌ر ته‌رازوویی به‌ره‌مه‌ نایابه‌کانی مامۆستا ئە‌مەین زەکیی بکیشین و به‌هه‌ر پێوانی بیانپێوین، گه‌ییسه‌ بێک ئە‌نجام؛ ئە‌مەین زەکیی مێژوونووسیک‌کی بێکجار گه‌وره‌یه... هیرۆدۆت و گوێجاردینی و ئینبوخه‌لدوونی کورده).

نه‌وه‌ی به‌وه‌فای شه‌ره‌فخان و رابه‌ری دلسۆزی سه‌رتاپای مێژوونووسانی دوا‌ی خۆین و به‌ره‌مه‌کانی وه‌ک خۆی ئاواته‌خوازی بوو، بوونه؛ (سه‌به‌بی ته‌شویقی قه‌لهم به‌ده‌ستان و پێگه‌بشتنی کورده!).

ئە‌مەین زەکیی تا دواهه‌ناسه هه‌ر جوامێر بوو... بێینه که‌ له‌ هه‌لێکدا، نه‌خۆشی و پیری ده‌ستی ڕۆماتیزم بوو، هات بووه شه‌قلاوه بۆ حه‌سانه‌وه، خۆی پێ نه‌گیرابوو، به‌مه‌به‌ستی به‌سه‌رکردنه‌وه‌ی پڕۆژه‌یی له‌مه‌ر یارمه‌تیدانی لی قه‌ومه‌اوه‌کانی بوومه‌له‌رزهی پێنجوبین، دیده‌نییه‌کی سلیمانیی کردبوو... ئا له‌ ئە‌م هه‌له‌دا نه‌خۆش ده‌که‌وێت، خویتی پێس ده‌بیته‌ و گورچیه‌کانی ده‌ه‌ستن و گیانی پاکی ده‌داته‌وه به‌خودای تاکی.

به‌ر له‌ مردنیشی وه‌سییه‌تی کردبوو، له‌سه‌ر کیلی گۆزه‌که‌ی ئە‌م یادگاره هه‌لبکه‌ندریته:

ئە‌گه‌ر مرده‌م و نه‌مدیی قه‌ومه‌که‌م سه‌ره‌رز و ئازاد
بزانی ده‌نالی رۆحه‌که‌م تا رۆژی میعاد
ده‌بی لاوانی کورد تی بکۆشن
گه‌ر ویستیان رۆحی من بی شادا!

□ محەممەد تۆفېق رەشىد (*)

(وردی) / نووسەر. شاعیر. رۆژنامه‌فان. فۆلکلۆرناس:

۱۹۲۳ ز. کۆیه - ۱۹۷۵/۱۲/۳ ز. بەغداد

بابی قەساب و باپیری فرمانبەرتیکی بچوکی دارایی سەردەمی عوسمانیی و کۆری فەرهاد ئاغای دياربە کریمیە. لە س ۱۹۳۰ ز. دا چوووتە بەر (ق. س. کۆیه) و لە س ۱۹۳۷ ز. دا بەر (ق. ن. کۆیه) و بۆ سالی خۆیندنی ۱۹۴۰ ز. - ۱۹۴۱ ز. ش. چوووتە بەر (ق. م. بەغداد) و لە بەهاری ۱۹۴۴ ز. دا بوو بە مامۆستا و لە پاییزی هەمان سالدا - بۆیتکەم جاری - لە (ق. س. تەقتەق) دامەزرآوه. لە پاییزی س ۱۹۴۵ ز. دا لەسەر جموجوولی سیاسی راکۆستراوه بۆ (ق. س. قەلادزە). لە سەرەتای س ۱۹۴۶ ز. دا بەگیانیتکی نەتەوه‌بییه‌وه دەستی لە کار و فرمانی هەلگرتوو و چوووتە پال (کۆماری کوردستان - مەهاباد) و تیکەلی پزەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان بوو!

دوای جوانەمەرگی کۆماری کوردستان، ناچار بوو و گەراوه‌تەوه بۆ کوردستانی باشوور و لە «کۆیه» دا بۆ کاروبار گۆزەرانێ کردوو.

لە س ۱۹۴۸ ز. دا دیسان بەهۆی چالاکیی سیاسییه‌وه، گیراوه و دوو سال بەند بوو! دوای نازادبوونی لە بەغداددا ماوه‌تەوه بەرپنجی شا ژیاوه و خەریکی ئەدەب و کەله‌پووری کوردیی و چاپکردنی بەرەمه‌کانی بوو، بەلام لە س ۱۹۵۴ ز. دا گیراوه و بەندکراوه و لە ئەم هەلەشدا هاوسەرەکی - فیڕبوی خواردوو - دەستبەرداری بوو. ئەمە بۆ (وردیی) چەشنی کارساتی بوو، بەلام نەبەزیوه و پەيامی خزمەتی نەتەوه‌کەیی بەرنەداوه.

دوای ۱۹۵۸/۷/۱۴ ز. خراوه‌تەوه ریزی مامۆستایی و هەر لە بەغداددا ژیاوه. لە هەمان هەلدا تیکەلی رۆژنامه‌نووسیی بوو بەتایبەتی لە رۆژنامه‌کانی؛ (دەنگی کورد / صوت الاکرد)، (پیشکەوتن / التقدیم) دا نووسەر بوو! بە ئەم جۆره گۆزەرانێ کردوو، تا - بەنەخۆشییه‌کی کوتوپر!! - کۆچی مالئاوایی کردوو و لە ئەو باژێردا ئەسپاردەیی خاک بوو!

(*) سەرچاوه و تەماشاکراو:

۱ - هیندی لە بلاوکراوه‌کانی.

۲ - کەریم شاره‌زا / بیان - تەمووز ۱۹۸۸.

۳ - ۸۹/۱.

محەممەد تۆفېق وردی؛ بیروباوەری نەتەوه‌یی رستگاریخوازی هەبوو، لە ئەو پیتاوه‌دا چەند تووشی سزا و تالیی بوو، هەر سەرسەخت ژیا. لە پیشه‌وه بە (شیعر) هوه خۆی نواندوو... ییکەم شیعرێ لە (دەنگی گیتی تازە - ژ ۵، شوبات ۱۹۴۴ ز) دا بلاوکردووته‌وه! دواتر لە رۆژنامه و گۆڤاره‌کانی کوردیی، عەرەبیی؛ (ژین)، (الاهالی / ئەلئەهالیی؛ بەغداد)، (شەفەق) ی کەرکووک، (دەنگی کورد / صوت الاکرد)، (پیشکەوتن / التقدیم)، (هاوکاری) ی بەغداددا شیعر و گوتاری رۆشنبیری بلاوکردووته‌وه. هەر هەها لە نیوان س ۱۹۶۰ ز. - ۱۹۶۷ ز. دا لە رادیۆی کوردیی بەغداددا، - بەتایبەتی لەمەر کەله‌پووری فۆلکلۆر - بەرنامه‌ی هەبوو!

وردی، لە هەمووان پتر پیشرویتکی فۆلکلۆرناسی کورد و ناسراو بوو، چارەکه سەده‌یی بە کۆ و چاپ و بلاوکردنەوه‌ی ئەده‌بی سەزایی کوردوو، ماسندوویتیکی بۆ وینه بوو. زۆریه‌ی چاپکراوه‌کانیشی بە کوردیی تا بە عەرەبیی لەمەر ئەو بابەتە بوو!

لیم روون نییه نەوه‌ی لەدوا بەجی ماوه!!

چاپکراوه‌کانی:

۱ - کوردیی

۱/۱ - حسەن و مریه‌م - بەغداد؛ س ۱۹۵۵ ز. (فۆلکلۆر)

۲/۱ - ناسر و مارمار - بەغداد؛ س ۱۹۵۵ ز. (فۆلکلۆر)

۳/۱ - ئەنجامی داوین بیسیی - بەغداد؛ س ۱۹۵۶ ز.

۴/۱ - ویستم ژن بینم - بەغداد؛ س ۱۹۵۶ ز.

۵/۱ - دەنگی جه‌زائیر - بەغداد؛ س ۱۹۵۷ ز.

۶/۱ - سەرەتاییک لە میژووی کورد - بەغداد؛ س ۱۹۵۷ ز. (وه‌رگێراندن)

۷/۱ - گۆلی ناکام - بەغداد؛ س ۱۹۵۷ ز. (شیعر)

۸/۱ - شۆرشی چوارده‌ی تەمووز - بەغداد؛ س ۱۹۵۸ ز.

۹/۱ - خانزاد و لەشکریی - بەغداد؛ س ۱۹۶۰ ز. (فۆلکلۆر)

۱۰/۱ - قەلای دمدم - بەغداد؛ س ۱۹۶۰ ز. (فۆلکلۆر)

۱۱/۱ - چوونی بارزانیان بۆ سوڤیه‌ت - بەغداد؛ س ۱۹۶۱ ز.

۱۲/۱ - فۆلکلۆری کوردیی - ب ۱ - بەغداد؛ س ۱۹۶۱ ز.

- ب ۲ - بەغداد؛ س ۱۹۶۱ ز.

- ب ۳ - به غداد؛ س ۱۹۷۱ز.

۱۳/۱ - مامه یاره - به غداد؛ س ۱۹۶۱ز.

۱۴/۱ - بانگی کوردستان - به غداد؛ س ۱۹۷۰ز.

۱۵/۱ - مهلا ئاواره‌ی قاره‌مان - نه‌جف؛ س ۱۹۷۲ز.

۱۶/۱ - چیرۆک بۆشانۆ - به غداد؛ س ۱۹۷۳ز.

۱۷/۱ - هندی له بهیت و هه‌لبه‌سته‌کانی عه‌لی به‌رده‌شانی - نه‌جف؛ س ۱۹۷۳ز.
(فۆلکلۆر)

۱۸/۱ - که‌ر بازار - نه‌جف؛ س ۱۹۷۴ز.

۲ - عه‌ره‌بب

۱/۲ - منتخبات من قصائد الشاعر فيكتور هيجو - بغداد؛ ۱۹۵۵.

۲/۲ - من روائع الادب الكردي - بغداد؛ ۱۹۵۶.

۳/۲ - القصة والاساطير في الادب الكردي - بغداد؛ ۱۹۵۶.

۴/۲ - لمحات من الادب الصيني - بغداد؛ ۱۹۵۷.

۵/۲ - الاكراد الفيلبون في التأريخ - بغداد؛ ۱۹۵۷.

۶/۲ - تالاً للنور بين الظلام - بغداد؛ ۱۹۵۸. (ترجمة)

۷/۲ - الاكراد في الاتحاد السوفيتي - بغداد؛ ۱۹۵۹.

۸/۲ - كردستان المناضلة - بغداد؛ ۱۹۵۹.

۹/۲ - بحث ودراسة عن الفولكلور الكردي - بغداد؛ ۱۹۶۲.

۱۰/۲ - قصائد رائحة للشاعر الالمانيين شيلر وغوته - النجف ۱۹۶۴. (ترجمة)

۱۱/۲ - قصص شعبية كردية فولكلورية - بغداد؛ ۱۹۶۵.

۱۲/۲ - اقصيص شعبية كردية - النجف؛ ۱۹۷۰.

۱۳/۲ - صفحات من نضال الشعب الكردي في ايران - بغداد؛ ۱۹۷۱.

۱۴/۲ - قافلة الشهداء الاكراد والشعوب الايرانية - بغداد؛ ۱۹۷۲.

۱۵/۲ - مدينة كويسنجق والمصطلح الاجتماعي - بغداد؛ ۱۹۷۲.

۱۶/۲ - مذكراتي الصحفية - بغداد؛ ۱۹۷۳.

۱۷/۲ - نوروز وثورة كاوة الحداد - النجف؛ ۱۹۷۳.

۱۸/۲ - من هو الفيلسوف وماذا يريد من الحياة - بغداد؛ ۱۹۷۳.

۱۹/۲ - نماذج من التراث الشعبي الكردي - النجف؛ ۱۹۷۵.

□ ⊕ مه‌لا مه‌مه‌مه‌د جه‌مه‌ل مه‌لا نه‌حه‌مه‌د رۆژه‌یانی به‌که‌ر به‌یداخدا (*).

(ج. ب. رۆژه‌یانی - مه‌لا جه‌مه‌ل رۆژه‌یانی / لی کۆلی میژوو:

س ۱۹۱۰ز. گوندی فه‌رقان - ئاواپی قه‌ره‌حه‌سه‌نی که‌رکوک -

۲۶/۲۷/۳/۱ ۲۰۰۱ به‌غداد)

دایکی زه‌ره‌ی کیژی حه‌سه‌نه

سه‌ره‌تای خویندنه‌وه و نووسین له بابیه‌وه فیتر بووه، دواپی بۆ ده‌ستگیرکردنی زانسته‌کانی
ئایین رووی له که‌رکوک، پردی، هه‌ولتیر کردوه تا له نیوان ۱۹۳۵ز-۱۹۳۷ز. دا له‌لای مه‌لا
نه‌حه‌مه‌د سو‌هه‌یلی بیژنی موفتیی نیچه‌ی که‌رکوک ده‌ستگیری کردون، دواپی گه‌راوه‌ته‌وه بۆ
که‌رکوک و درێژه‌ی به‌خویندن داوه تا ئیجازه‌ی زانستی له‌لاین مامۆستا و زانا شیخ په‌زای
واعیزه‌وه پێ براو. دواتر چوه‌ته «کفری» و بووه‌ته پیشنوێژی رۆژانی هه‌ینی و مامۆستای
حوجره‌ی مزگه‌وتی بۆ ده‌رز گوته‌وه.

مه‌لا جه‌مه‌ل رۆژه‌یانی خاوه‌ندی هۆش و بی‌ری کوردایه‌تی؛ گه‌لی جار تووشی گرتن و
ئاوا‌ه‌بوون بووه. بۆ وینه له س ۱۹۴۱ز. دا گیراوه و له به‌ندیخانه‌ی «عیساره» دا توندکراوه.
ئه‌وجا ناچار کراوه «به‌سره» نشین بیت که دوو سال - وه‌ک گوتاری‌تی مزگه‌وتی - تییدا ژیاوه. له
س ۱۹۶۱ز. دا چوه‌ته چیا و پال شو‌رشی کورده‌وه، به‌لام له س ۱۹۶۴ز. دا - وه‌ک لایینی‌گیرتی
مه‌کته‌بی سیاسی پ. د. ک - ناچارانه رووی کردوه‌ته ئیران و تا سالی ۱۹۷۹ز. تییدا
ماوه‌ته‌وه که له رای‌تله‌یدا - به‌نیوی شاه‌ۆه - قسه‌زان و گوتاری‌تی (رای‌ۆی کوردی کرمانشا)
بووه. هه‌روه‌ها هیندی لیکۆلینه‌وه‌ی کوردی به‌فارسی بۆ هیندی گو‌فار و رۆژنامه‌ش نووسیوه.
له س ۱۹۷۹ز. دا گه‌راوه‌ته‌وه بۆ به‌غداد له (ده‌زگه‌ی سه‌رۆکایه‌تی کۆماری عی‌راق) دا به
«راویژکار» دامه‌زراوه و خۆی ته‌رخان کردوه بۆ خزمه‌تی زانست له (کۆری زانیاری عی‌راق -
ده‌سته‌ی کورد) دا؛ ئه‌و که وێرای کوردی، زمانه‌کانی فارسی و عه‌ره‌بی و تورکی باش زانیوه
و له رۆژنامه و گو‌فاره کوردیه‌کانی وه‌ک (ده‌نگی گیتی تازه، ژین، هه‌ولتیر، گه‌لاوێژ، گو‌فاری
کۆری زانیاری - ده‌سته‌ی کورد، کاروان، رۆشنی‌ری نوێ، به‌یان، په‌نگین، هاوکاری) دا له‌مه‌ر

(*) سه‌رچاوه:

۱- گو‌فاری: به‌یان - مارت ۱۹۸۷ز

۲- رۆژنامه‌ی: الاتحاد - ۴، ۱۵، ۱۶، ۶/۴/۲۰۰۱ [دوو گوتاری: حه‌سه‌ن مه‌حموود حه‌مه

که‌ریم، غه‌فورر س‌لح عه‌بدالله].

لایبینه‌کانی رۆشنبیری گشتیی و به‌تایبه‌تی میژوو، گوتاری به‌نرخ‌ی بلاوکردوو‌ته‌وه. هه‌روه‌ها له رۆژنامه‌ی عه‌ره‌بیی (ئه‌لئه‌هالیی / الأهالی) ی به‌عداددا و گۆڤار و رۆژنامه فارسییه‌کانی تاراندا (میهر/ مهر) و (خاک و خوتین/ خاک و خون) و (گۆڤاری کۆنگره‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی ئیترانیی) لیکۆلینه‌وه‌ی به‌فارسیی بلاوکردوو‌ته‌وه! ئەندامی هه‌ردوو کۆری زانیاری عیتراق و کورد، ئەندامی کۆمه‌لی میژووناسانی عیتراق بووه و له‌س ۱۹۹۳ ز. دا بێکیه‌تی میژووناسانی عه‌ره‌ب، نیشانیکی زانستی خۆی خه‌لات کرد. چهند جاری کتیبخانه و دانراوه‌کانی سووتاووه و تالان کراوه^(۱). له‌به‌ندیخانه‌کانی عیتراقیشدا (شه‌رفنامه، ته‌ئریخی ولاتی سلیمانیی، یاداشتی رهبیق حیلیمی) له‌ فارسیی و کوردیی‌وه‌ گۆرپوه‌ بو‌ عه‌ره‌بیی.

رۆژبه‌یانیی له‌س ۱۹۸۰ ز. دا ژنه‌ نازره‌بیسه‌کی به‌هاوسه‌ری هه‌لبژاردوووه و دوایی جوی بوونه‌ته‌وه و وه‌جاخیشیان روون نییه.

مه‌لا جه‌میل رۆژبه‌یانیی کورد و زانسته‌په‌روه‌ر، رۆشنبیری گه‌وره و لێ کۆلی میژوو‌ی کورد له‌ رۆژی نیشاندراو و به‌عدادی پیتته‌ختدا و له‌ مائی خۆیدا، نامه‌رانه‌ به‌چه‌قۆی پیاوکۆزه‌کانی به‌عداد کۆژا و چوووه‌ ریزی شه‌هیدانی گه‌ل و نیشتیمان و زانسته‌وه!

چاپکراوه‌کانی [به‌شپوه‌ی کتیب و گوتاری نێو گۆڤار و رۆژنامه‌وه!]

۱- کوردیی

۱/۱/۱- فه‌رمانه‌وایی شوانکاره‌ له‌ هه‌ریمی فارس و ئیسه‌فه‌هان [گۆڤاری کۆری زانیاری عیتراق - ۸ژ]

۲/۱/۱- خانه‌قین له‌ میژوودا - س ۱۹۸۸. [گۆڤاری کۆر - ۱۸ژ و ۱۹]

۳/۱/۱- ده‌ینه‌وه‌ریی و عه‌یاریی - س؟ [گۆڤاری کۆر - محمه‌د مه‌لا که‌ریم کردوو‌به‌تی به‌عه‌ره‌بیی]

۴/۱/۱- فه‌رمانه‌وایی موکریان - س ۱۹۹۲ ز. هه‌ولێر.

۵/۱/۱- فوتووح سه‌وادولعیتراق / فتوح سواد العراق - س؟ [له‌ عه‌ره‌بییه‌وه].

۶/۱/۱- هه‌ردوو ده‌وله‌تی هه‌سنه‌وییه و عه‌ریاریی - س ۱۹۹۶ ز. به‌عداد.

۷/۱/۱- سیراجوسالکین / سراج السالکین - س ۱۹۹۸ ز. هه‌ولێر.

۸/۱/۱- چوار ده‌وله‌تی کورد / اربع دول کردیه - س ۲۰۰۰ ز. هه‌ولێر.

۹/۱/۱- پێشه‌کیی ئیدریس به‌لیسیی بو‌ دوو دیوانی دوو شاعیری کورد - س؟ [له‌ تورکییه‌وه]

۲-عه‌ره‌بیی

۱۰/۱/۲- شرفنامه - س ۱۹۵۳ [له‌ فارسییه‌وه].

۱۱/۲/۲- تأریخ السلیمانیة وانحاءها - س ۱۹۵۱ [له‌ کوردیی‌وه].

۱۲/۳/۲- مذکرات رفیق حیلیمی - س ۱۹۵۷ [له‌ تورکییه‌وه].

۱۳/۴/۲- الرسائل المقدسة لسلیمان توفیق - س ۱۹۶۳ [له‌ تورکییه‌وه].

۱۴/۵/۲- داقوق / داقوقاء فی التاریخ - س ۱۹۸۳ [گۆڤاری کۆر - ۱۰ژ].

۱۵/۶/۲- مذکرات مأمون بیگه‌ بگ - س ۱۹۸۰ [له‌ تورکییه‌وه به‌هاریکاریی شوکور

مسته‌فا]

۱۶/۷/۲- بندنجین/ مندلی - س ۱۹۹۲ [گۆڤاری کۆر].

۱۷/۸/۲- عقرة فی التاریخ - س ۱۹۹۲ [گۆڤاری کۆر - ۲۳ژ و ۲۴].

۱۸/۹/۲- بغداد اللجنة العامة - س؟ [له‌ تورکییه‌وه].

۳-فارسیی

۱۹/۲/۳- فرمانه‌وایی بنی عیار در غرب ایران [گۆڤاری کۆنگره‌ی چواره‌می ته‌حقیقاتی

ئیرانیی - ژ ۲ی سالی ۱۹۵۳، لاپه‌ره: ۹۱-۱۱۳].

۲۰/۲/۳- قبیل جاوان [هه‌مان گۆڤاری کۆنگره‌ی هه‌وته‌م - ژ ۴ی سالی ۱۳۵۷، ل ۲۳۷-

۳۶۰].

۲۱/۳/۳- حلوان از قدیم تاویرانی [هه‌مان گۆڤاری کۆنگره‌ی هه‌شته‌م - ژ ۱ی سالی ۱۳۵۷،

ل ۳۲۰-۳۶۳].

۲۲/۴/۳- مارت و فرمانه‌وایی دنلییان در بتریز و مناطق اریعه [هه‌مان گۆڤاری کۆنگره‌ی

شه‌شه‌م - ژ ۲ی سالی ۱۳۵۷، ل ۳۵۲-۳۷۷].

(۱) چهند جاری بو‌ یادگاری نامه‌کاریی رووم لێ نا و وه‌لامی ئه‌وه‌ بوو که‌ زۆری هه‌بووه و له‌ سووتاندن و تالانکردنی کتیبخانه‌یدا له‌ ده‌ست چوون!

⊖ سهیید محهمهد رهشید سهیید حهسن سهیید عهلیی (*)

(سهیید رهشید / شههید - چاوهش... تهذیب، شاعیر: دهووبه‌ری
۱۲۴۰ک.خ/ ۱۸۶۲ز - ۱۳۱۵ک.خ / س ۱۹۳۷ز. گوندی بورهان /

کوردستانی خۆرهللات!

له سهییده‌کانی ئاوابی «زینوی شیخ»ی و خهلکی «دوو ئاوان»ی نیوچه‌ی شنۆیه.

دایکی رابیعهی نیو بووه. بابی که شهش کور و کیژتیکی هه‌بووه و له‌به‌ر گۆزه‌ران له ئاوابی
خۆی راوه باری کردووه بۆ گوندی «نه‌لۆس»ی هه‌مان نیوچه و هیتور بووه، تییدا نیشه‌جی بووه،
له ئه‌ویدا پیروته‌ی ئاغای مامه‌ش و کوره‌گه‌وره‌که‌ی محهمهد ئاغا، بوونه‌ته‌ی ئاشنای و له‌ده‌روازه‌ی
(شیخ شه‌مسوودین بورهان)یان نزیک کردووه‌ته‌وه.

سه‌یید رهشید چونکه‌ی می‌منداڵیکی هۆشیار و زیره‌ک و لیها‌توو بووه، هه‌ر زوو سه‌رنجی بابی
راکیشابوو، کاری تی کردبوو که زوو بیخاته به‌رخویندن و به‌رده‌ستی مه‌لابانی مزگه‌وتان!

به‌ئهم پێیه، سه‌یید رهشید خویندنی سه‌ره‌تایی به‌شیتوه‌ییکی باوی ئه‌و رۆژگارانه، ده‌ست پێ
کردووه. سه‌ره‌تا (قرآن) و وانه‌ی بیکه‌مه‌کانی پێزمانی عه‌ره‌یی و هیتندێ کتیبی ورده‌ی وه‌ک؛
(گولستان)ی سه‌عدیی و (بوستان)ی حافزی شیرازی، هه‌روه‌ها هیتندێ دانراوی گه‌وره‌ و
ئه‌دیبه‌کانی فارسیی به‌خیرایی خویندوووه و ئاشنایان بووه. به‌ره‌به‌ره‌ش پێگه‌یشتوووه تا -بۆ
وه‌رگرتنی زانسته‌ی ئیسلامیه‌کان- خولیا‌ی گه‌ران بووه به‌نیو فیرگه‌ی نزیک و دووره‌کانی
کوردستانی خۆرهللات و کوردستانی باشووردا. له‌ئهم سووراندنه‌وه‌دا، له‌بازتیری مه‌هاباددا
چاکه‌ و هونه‌ری ئه‌دیسانی ئه‌وی رای تووش بوو که گه‌لیکیان شاگرد و لایینگری (شیخ
شه‌مسوودین) بوون!

هاوه‌لیی له‌گه‌ڵ ئه‌و دلپاکانه، باری خۆش کردووه تا له‌ ئاوابی «شه‌ره‌فکه‌ندی»یدا به‌دیانه‌ی
(شیخ)ی نیویراو شاد بیت و هه‌وای رێبازی (نه‌قشه‌ندی) به‌ر بکه‌وت.

چونکه‌ زمانپاراو و په‌وانبێژ بوو؛ (شیخ) ناسنیوی (چاوه‌ش)ی به‌سه‌ردا بریی، که ئه‌و تا ئه‌و
هه‌له، له‌ شیعه‌ی چریندا ناسنیوی (شه‌هید)ی بۆ خۆی هه‌لبێژاردبوو.

(*) سه‌رچاوه:

۱- ۷۵/۱.

۲- ۱۵۵/۴/۳.

ئه‌وی ده‌می سه‌یید رهشید هیتستا خویندنی ته‌واو نه‌کردبوو، بۆییکا دوا‌ی ماوه‌یه‌ی حه‌وانه‌وه،
دووباره‌ چاوی بریبه‌وه‌ خویندن بۆ ئه‌مه‌ش رووی له‌ ده‌روبه‌ری باژتیریکی «سه‌قز» کرد تا له‌سه‌ر
ده‌ستی شاعیری به‌نیویانگ؛ مه‌لا سالجی ناسراو به‌ (حه‌ریق: س ۱۸۵۱ز- ۱۹۰۹ز)دا، پتر
بخوینیت. دوا‌ی ئه‌ویش چووته‌ به‌رده‌ستی مه‌لا حسینی سه‌قزی له‌ مه‌هاباددا!

ئه‌و که له‌ ئهم هه‌لانه‌دا ژینی خۆی بۆ فیتروون و خویندنی زانسته‌کان دانا‌بوو، که‌سانێکی
ناحه‌ز و دلپیس، خراب لییان خویندبوو، گۆبا بۆ کاروباری بی هه‌وده‌ و لابه‌لایی، نه‌ک بۆ
خویندن، ژین به‌سه‌ر ده‌بات.

ئهم ته‌واتیره‌ که‌وتوووه‌ته‌وه‌ به‌ر گویی (شیخ) و ئه‌ویش ماوه‌یه‌ی لێی زیز ده‌بیت، ته‌نانه‌ت
رێگه‌بریی لێ کردوووه‌ بچیتته‌ دیدار و کۆریه‌وه!!

ئهم باسه‌ بۆ سه‌یید رهشید گه‌لی تال و تفت بووه و ناچار له‌ گۆشه‌ییکی خانه‌قای شیخدا،
رۆنیشتوووه و رۆژگاری خه‌مباریی را‌باردوووه‌ به‌شکو به‌ ئه‌وی گۆشه‌گیری و چاوه‌نۆریه‌وه‌
سه‌رنجی (شیخ)ی رابکیشیت و دلێ پێ بسووتیت و له‌گه‌لی به‌خشنده‌ بیت... به‌لام ئه‌وه‌یشی
بێ سوود بووه. جار ناچار، چهند به‌یته‌ شیعه‌ریکی (فارسیی) بۆ شیخ ده‌نووسیت و به‌دۆستیکدا
بۆی ده‌نیوتیت که تییدا داوا‌ی لیبورنی کردوووه.

شیخ شه‌مسوودین که‌ به‌یته‌کانی ده‌گاته‌ ده‌ست، سۆزی ده‌جۆشیت و دلێ نه‌رم ده‌بیت و به‌
(چهند مه‌رجی) ده‌یبه‌خشیت که؛ ده‌ست هه‌لگرتن له‌ خویندن، ژن نه‌هیتان، چا نه‌خواردنه‌وه‌!

سه‌یید رهشید تا دوا‌ تروسکایی ژینی، مه‌رجه‌کانی برده‌ سه‌ر به‌لام بۆ ده‌ست هه‌لگرتن له‌ چاو
جگه‌ره، ناتوان بوو! دوا‌ی گفتمان، رووی کردوووه‌ته‌ کۆری (شیخ) و له‌ باره‌گه‌ی خانه‌قادا
جیگه‌ی خۆی گرتوووه. په‌ووشتی به‌رزی -تا مردن- کاریکی کرد که بیت به‌خانه‌قانشین و
نوسه‌ری تایبه‌تی (شیخ) و کلیل هه‌لگری!

سه‌یید رهشید، وێرای رێباز و په‌وشتی، زمان شیرین، نوکته‌گۆ، ده‌نگ خۆش، ژینیکی ساده‌
و هه‌ر سه‌رگه‌رمی خزمه‌تی (رێباز)ه‌که‌ و خانه‌قای شیخی بووه. چاوی له‌ مال، سامان،
خۆشگۆزه‌رانیی نه‌بووه! له‌لای ماموستا، زانا، سه‌رخیله‌کان و خه‌لکییش -دوا‌ی کۆچی
شیخیش- هه‌میشه‌ پێژدار بووه... جلیکی سه‌ییدانی پۆشیوه‌ و که‌سیکی روخسار جوان و
پاکیز و رووناک بووه. نزیکه‌ی په‌نجا سالێ ته‌مه‌نی له‌ ئه‌و باره‌گه‌یه‌ و پێناوه‌دا را‌باردوووه... که
کۆچی مالئاواییشی کردوووه، هه‌ر له‌ گۆرستانی (شیخ) و به‌دووریی چهند مه‌تره‌یه‌ی له‌
مه‌زاریه‌وه، له‌ گوندی بورهاندا ئه‌سپارده‌ی خاک کراوه!

سه‌بیید ره‌شید نه‌گه‌رچی به‌دنیای سو‌فیای رانه‌گه‌یشتوه، شاعیر و نووسه‌ریکی توانا بووه له فارسی و کوردییدا. شاره‌زای زمان و نه‌ده‌بییاتی کوردیی، فارسیی، عه‌ره‌بیی بوو. وپراش - دیوانی شیعی کۆنه‌کراوه - به‌کوردیی و فارسیی له بواری شیعردا به‌نیوانگ و له (قرآن) خو‌پندنه‌وه‌دا ده‌نگ خو‌شیتیکی به‌رزه‌فر بووه. ده‌شلتین تا ده‌مه‌و کوژاندنه‌وه‌ی چرای ژینی، نه‌وجا (قرآن)ی له‌بهر کردووه.

سه‌بیید ره‌شید؛ غه‌زله، چامه، دوو تاکیی، چوار خسته‌کیی، پارچه ته‌رجیع به‌ندی به‌نرخه هه‌یه^(۱).

سو‌په‌ه‌روودینی نووسه‌ر و بلا‌وکه‌ره‌وه‌ی ژین و نامه و شیعی، پتر باسی ده‌گه‌رپه‌ته‌وه و ده‌لپت: سه‌بیید محهمه‌د ره‌شید، پتر به (سه‌بیید ره‌شید) ناسراو بوو!

□ محهمه‌د ره‌شید خان قادر خانی شیوه گو‌یزانی!

(حه‌مه ره‌شید خان / هاریکاری کۆماری کوردستان)

له‌خانه‌دانپکی ناسراوی کوردستانی خو‌زه‌لات - نیوچه‌ی بو‌کانه.

چهند جار له رووی حو‌کوومه‌تی ئیرانی داگیرکه‌ر هه‌لگه‌راوه‌ته‌وه، گیراوه، ئاواره‌کراوه، ته‌نانه‌ت له عیراقیشدا ده‌ستبه‌سه‌ر بووه، له راپه‌رینی ره‌شید عالیی گیلانیی عه‌ره‌بدا - س ۱۹۴۱ز، له به‌غداد راوه‌خۆی قوتار کردووه و گه‌راوه‌ته‌وه بو‌باژیری بانه.

له‌کۆماری کوردستاندا هاریکاری و پله‌ی ژه‌نه‌رال مایۆر بووه. نیوچه‌ییکی گرنگی سه‌ره‌رشتی کردووه.

بهر له‌رمانی کۆمار، ده‌ستی لی‌هه‌لگرتووه و جو‌ی بووه‌ته‌وه. له‌ئهم باره‌به‌وه بیرو‌را چون بی‌ک نیبه؛ هه‌یه‌ ده‌لپت که‌ ئه‌وه‌ی به‌فیتی ئینگلیز بووه، به‌لام سه‌رچاوه‌بیکی بی‌لا‌بین، یان به‌لگه‌نامه‌ی باوه‌رپیکراو به‌ده‌سته‌وه نیبه‌پشتی ئه‌و تۆمه‌ته‌ بگرت!!^(۱)

نه‌وه و وه‌چه‌ی به‌ژبانه‌وه‌ن!

□ محهمه‌د ره‌مزی مه‌لا مه‌عرووف سه‌بیید ره‌سوول^(*)

(ره‌مزی مه‌لا مارف / شاعیر: س ۱۹۰۲ز.)

سلیمانیی - ۱۹۷۶/۷/۲۷ز. سلیمانیی)

بابی - مارفه‌شه‌ل - قازیی سلیمانیی بووه. له‌دایکه‌وه‌ کچه‌زای موفتیی مه‌لا ئه‌مینی چاوماره. شه‌ش سالان بووه چوو‌ته‌ به‌ر خو‌پندنی فیترگی مه‌لا سه‌عیدی زه‌لزه‌له و (قرآن)ی ته‌واو کردووه. به‌ره‌به‌ره‌ش کتیبه‌ ورده‌کانی فارسیی (سماییل نامه، گولستان، بوستان)ی سه‌عدیی و دیوانه‌که‌ی خواجه حافیزی شیرازی خو‌پندووه. دوایی چوو‌ته (ق. ر. س. سلیمانیی) و سی‌سالی تیدا خو‌پندووه - تا پۆلی چوار - و ته‌واوی نه‌کردووه و چوو‌ته‌ فیترگه‌کانی ئایینی... وی ده‌چیت له‌بهر قه‌وماوه‌کانی (۱. ج. گ) به‌په‌له‌ییکی زانستی رانه‌گه‌یشتی!

ئیدی چوو‌ته‌ کۆری کار و فرمانه‌وه... له ۱۹۲۷/۹/۶ز. دا به‌مووچه‌ی «نه‌وه‌د» رو‌پییه‌ له قه‌زای هه‌له‌بجه‌دا بووه به‌باجگری دارایی. له ۱۹۲۷/۱۱/۶ز. دا له‌سه‌رکاره‌که‌ی جیگیر بووه. له ۱۹۲۸/۳/۲۱ز. دا راگۆستراوه‌ته‌وه بو‌ئاوایی «خورمال» و تا ۱۹۲۸/۱۰/۶ز. ئه‌رکی

سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو^(*):

- ۱- به‌لگه‌نامه‌ی ره‌سمیی / حالنامه‌ی کار و فرمان: ۱۸۴۷/۸/۲۸ی ۱۹۵۱. پارێزگه‌ی سلیمانیی - س ۱۹۸۵ز (فۆتۆکۆپی کراوم!).
- ۲- نامه‌ییکی ره‌سمیی ریه‌راهه‌تی به‌له‌دیاتی سلیمانیی؛ ژ ۳۰/۳۶/۶/۲۲. پارێزگه‌ی سلیمانیی - س ۱۹۸۵ز. (فۆتۆکۆپی کراوم).
- ۳- دیوانه‌یی رادیۆیی له‌گه‌لی؛ ۱۹۷۱/۸/۲۰، سلیمانیی - مالی خو‌ی. هه‌روه‌ها دیوانه‌ی سینه‌مه‌یی بو‌ته‌له‌فریۆن؛ ۱۹۷۲/۲/۱ز. سلیمانیی. هه‌روه‌ها بلا‌وکه‌راوه، له: کاروان - س ۲، ژ ۲۴، ئه‌یلوول ۱۹۸۴ز.
- ۴- ۲۱/۱؛ ج ۲.
- ۵- رۆژنامه و گۆفاره‌ نیو‌راوه‌کان.
- ۶- هیندی پرس و رام به (فه‌وزیی) کورپی.

(*) ئهم ژیننامه‌یه‌ بو‌یتیکا ورد ریک‌خست چونکه هیشتا دیوانی چاپ نه‌کراوه و وپراش له‌لا‌بیته‌وه لیکۆلینه‌وه‌ی که‌می به‌ره‌و روو کراوه‌ته‌وه!

(۱) مخابن من هه‌ر هینده ژیننامه‌یم پی زانیوه.

به جی هیناوه! له نیوان ۸/ ۱۰/ ۱۹۲۸ز- ۷/ ۵/ ۱۹۳۰ز. دا له ئاوابی قهره داغدا هه مان
 ئه رکی رایبی کردووه. له نیوان ۸/ ۵/ ۱۹۳۰ز - ۶/ ۱۲/ ۱۹۳۰ز. دا به هه مان کار و فرمانه وه
 له سلیمانیدا بووه. له نیوان ۱۷/ ۱۲/ ۱۹۳۰ز - مایسی ۱۹۳۱ز. دا به هه مان کاره و له
 قه زای شارباژێردا بوو. له دوا میژوو شه وه تا ۲/ ۱۲/ ۱۹۳۱ز. نووسه ری دووه می ده زگه ی
 داها تی سلیمانیا بووه. له نیوان ۱۵/ ۱۰/ ۱۹۳۲ز - ۱/ ۴/ ۱۹۳۳ز. دا به مووچه ی «دینار و
 نیو» یاریده ری چاودتیری ده زگه ی ئیستیها لکی سلیمانیا بووه. له ۱۶/ ۹/ ۱۹۳۸ز. دا
 به هه مان کار و مووچه ی «هه شت دینار» وه راگۆستراوه بۆ هه له بجه. له نیوان
 ۱۷/ ۹/ ۱۹۳۴ز - ۲۷/ ۷/ ۱۹۳۵ز. دا کارگێری مه له ندی ئیستیها لکی سلیمانیا بووه، له
 نیوان ۲۸/ ۷/ ۱۹۳۵ز - ۸/ ۶/ ۱۹۳۶ز. دا - به مووچه ی ده دیناره وه - نووسه ری دارابا
 داها ته کانی سلیمانیا بووه! له نیوان ۸/ ۶/ ۱۹۳۶ز - ۸/ ۴/ ۱۹۳۸ز. دا رپه ره ی دارابا
 سلیمانیا بووه، له نیوان ۲۸/ ۹/ ۱۹۴۰ز - ۳۰/ ۶/ ۱۹۴۲ز. دا رپه ره ی دارابا قه زای هه ولتیر
 بووه. له ۱/ ۹/ ۱۹۴۳ز. دا مووچه که ی بووه به «پانزه» دینار و له ۳/ ۹/ ۱۹۴۴ز -
 ۱۷/ ۱۰/ ۱۹۴۷ز. دا وردبێن - مووده قیق - ی داها تی هه ولتیر بووه؛ له نیوان
 ۱۸/ ۱۰/ ۱۹۴۷ز - ۳۰/ ۱۱/ ۱۹۵۱ز. دا - به مووچه ی هه زده دیناره وه - هه مان کاری له هه مان
 شویتدا به جی هیناوه. دوا ماوه یی راگۆستراوه بۆ مووسل و به عداد و که ره لا تا له نیوان
 ۲/ ۷/ ۱۹۵۳ز - ۱۸/ ۱۱/ ۱۹۵۴ز. دا - به مووچه ی بیست و پینج دیناره وه - بووه ته وه
 به کارگێری ئه ملاکی سلیمانیا. له نیوان ۲۱/ ۱/ ۱۹۵۴ز - ۳/ ۱۰/ ۱۹۵۵ز. دا - به مووچه ی
 سبیا دیناره وه - رپه ره ی لیژنه ی ئیداره ی ده زگه ی ئاو و کاره با ی سلیمانیا بووه! له
 ۳/ ۱۰/ ۱۹۵۵ز - ۲/ ۵/ ۱۹۵۷ز. دا - به مووچه ی سبیا و پینج دیناره وه - رپه ره ی هه مان لیژنه
 بووه. له ۱/ ۶/ ۱۹۵۶ز - ۲/ ۹/ ۱۹۵۷ز. دا رپه ره ی کارگێری به له دییه ی سلیمانیا و له
 ۵/ ۷/ ۱۹۵۷ز. دا - له ته مه نی په نجا و شه ش سالاندا - خانه نشین کراوه، به لام جاریکی دی
 چونکه ته مه نی به به ره وه ما بوو، خیزاندار بوو، له ۲۴/ ۱۲/ ۱۹۵۸ز. دا خراوه ته وه سه ر کار و
 وه ک فرمانگێری دامه زراوه ته وه! له ۲۵/ ۲/ ۱۹۵۸ز. دا - مووچه که ی سبیا و جه وت دینار بووه
 و گه یشتوو ته په نجا دینار - رپه ره ی ده زگه ی ئاو و کاره با ی سلیمانیا بووه و له
 ۲۵/ ۴/ ۱۹۶۱ز. دا - به مووچه ی په نجا و دوو دیناره وه - خانه نشین بووه تا دوا رۆژی -
 به نه خو شیبی شیر په نجه ی قورگ مردووه - هه ر سلیمانیا نشین بووه! (ئه مه یش وه ک شاعیر عه لی
 که مال با پیر ئاغا / که مالی، زۆر جگه ره کیش بووه!).

محهمه ده رمزی له سالی ۱۹۶۳ز. دا حه جی کردووه... له رووی کۆمه لپه ی شه وه «دوو»

هاوسه ری هه لپه زاردووه و جه وت کوری ژیری بووه؛ جه مال - له جه نگی عیراق و ئیراندا له
 به عداددا مندا ل و کابانی به ر په لاماری فرۆکه ی ئیران که وتن هه موو شه هید بوون - که مال،
 عومه ر، شه هاب، جه ناب، فوناد، فه وزی!

له رووی تپکه لیبی کۆمه لیبی و سیاسیه وه، ئه ندامیکه ی کۆنی (پ. هبوا) بووه! دوا ی
 س ۱۹۵۸ز، ئه ندامی کۆمه لئی ئاشتیخوازان، ئه ندامی ییکبیه تیبی نووسه رانی کورد -
 س ۱۹۷۰ز بووه.

له رۆژنامه و گۆفاره کاندا به ته نن شیعی له (په یام، ژیان، ژین) دا بلاوه. دیوانی شیعی - تا
 س ۱۹۹۸ز - چاپ نه کراوه!

وردبوونه وه له خۆی و شیعی که غه زه ل، ستاییش، نیشتیمانیا و نه ته وه یی گرتوو ته وه،
 له لای ره فیق حیلیمی ره خه نگه ری ئه ده یی کوردی به جوړی لیبی گوتراوه؛ (له سه ر سنووری
 بوێژه کانی ده وری کۆن و تازه دا به. نه پشتی کردوو ته تازه، وه نه رووی له کۆن وه رگێراوه.
 له گه ل ئه مه ش ده بپت به تازه په رست، واته به موته جه دید بدرتته قه له م!)

خۆی له گفتو بیژیکه ی رادیۆی، بۆ منی گێراوه ته وه: (ئه و یی ته ئسیری تی کردبم، شیعی
 ئه مانه یه؛ سه عدیی، حافیز، بچ دل! له ها و عه سری خو شمد! پیره میرد، بیخودی خالم، زیوه ر!
 له کۆنه کانییدا حاجی قادری کۆی، نالی، سالم، کوردی!).

له رووی هه سته نه ته وه یی و هیوا به وه، پتر بۆ منی گێرا به وه؛ (من کوردم و هه ر به کوردی
 بووم و به کوردی ده ژیم و به کوردی ده رۆم! خولیا ی ئه و وه ل و ئاخیرم ئه مه یه؛ خوا میلله ته که م پێ
 بگه یینیت و بپته ریزی میلله تان و بن به پیاو! بیک بن، بیک که وین... ئه مه هیوا ی ئه و وه ل و
 ئاخیرمه!).

(حەممە سالىح زەنگەنە / رۆشنىبەر: ۱۹۰۶/۱۱/۹ز-۱۹۹۴ز.)

سلیمانیی.)

خویندنیکی بالای نیبە و - لە تەحسبیلاتدار - باجگری داراییەو بەژیری خۆبەو پێنگەبشتووە تا لە نیوان ۱۹۳۵/۴/۲ز- ۱۹۶۴/۲/۳۱ز. دا فەرمانگێرێکی دیاری کومپانیای نەوتی کەرکووک - سەرپەرشتی فرۆکەخانەى ئینگلیزەکان - بوو و لەدوا میتزوشدا خانەنشین بوو و لە ۱۹۷۲ز. دا هاتوو تەو بو سلیمانیی و خانووی تیدا دروست کردوو!

لە رووی رۆشنىبیریەو - وەك بیستوو مە لە ریزی ئەو شاگردانە بوو كە لە بەردەستی هۆلت Holt ی ئەفسەری بریتانیاییدا فیری ئینگلیزی بوو - زمانەکانی تورکی، فارسی، عەرەبی، ئاسووری ئینگلیزی زانیو.

دەفتەریکی یادگار و بەجێ ماوی کۆمەڵی شیعری کۆمەڵی و ئەوینی و نیشتمانیی خۆی و شاعیرانی کورد و پێگانه و کۆمەڵی بیرەویری و قسەى خوشی تیدا کۆکراوەتەو و خوشی لە خۆی گوتوو؛ (من خۆم بەشاعیر وەیا بەموغرەمولئەشعار دەزانم! شیعری بەرزى پر مەعنای پر فەلسەفەى شوەرا زۆر ئەهەمیەتی پێ دەدەم). هەرچۆنێ بیت، ئەمە دوو وێنەى شیعری ئەو:

- ۱ -

دڵم هەر وا لەلای تو یاری هاو دەم
هەناسەم دێتەدەر جارجارە کەم کەم
بەدلتا قەت نەبێ بێ تو ژیانم
دەبا بو خۆی بلێ ئەغیار و مەحرەم
وەرە مەردی خوا بە و خیری مردووت
بەخێوم کە بەماچی زولف و پەرچەم

(*) سەرچاوە:

۱- جوان حەممە سالىح زەنگەنە - سلیمانیی؛ ۱۹۹۷/۱۱/۸ز.

۲- دەفتەر و یادگارەکانی؛ (هەمان کێژى / کابانى نازاد جەمیل ساييب).

۳- پاسپۆرتیکی خۆی، پارێزراو لەلای (ئەلماس) ی کێژى و پارێزەر فائىق رەشىد. سلیمانیی؛ ۱۹۹۷/۱۰/۳ز.

۴- هێندى بیرویری فائىق رەشىد (زاواى).

دەم تەرکە بەشیری مەمکە کانت
کە تو عاشق کوژی، سەبیادی ئەعزەم
تەسەللەم دى بەسەیری قەدد و بالات
ژیانم خوش دەبێ خۆمت کە لى خەم
بەجوانیى تو قەسەم ئەى شوخی شیرین
فیداکار و موتیعی تو مە تاکو هەم

(زەنگەنە: س ۱۹۵۵ز)

- ۲ -

(بۆ دلۆودرانی نازادىخوای کوردی عزیز!)

لە جەهد و جان نساڕییدا   لە عومری هەرزەکارییدا
لە بەحرى زانیارییدا   لە ئەوجى کارگوزارییدا
دلت دايم پەرۆشى خاک و خوتبت بى!

لە گفتار و لە رەفتارا   لە هات و چۆی دەروشارا
لە یادی عومری پار و پیرارا   لە بەزمى یاری چاو خومارا
دلت دايم پەرۆشى حال و مالت بى!

لە خوشیدا و ئەگەر ناکام   لە جیدا بى، زەلیلی زام
لە کۆری بەزم و بادە و جام   بەئارام یاخو بى ئارام
دلت دايم پەرۆشى کوردهکانت بى
هتد...

(زەنگەنە...)

لە رووی کۆمەڵیەو لە ۱۹۲۶/۶/۲۶ز. دا و لە خانەدانىکی بانەیی و لە پێنجویندا (ناهیە ئەمىن) ی بەکابانى هەلبێژاردوو... پێنج کێژ و دوو کورى؛ نزار، رووناک، گیتلاس، ئەلماس، جوان، ئاواز، هاوړی کە ئەمانیش نەویدان لى کەوتوو تەو.

حەممە سالىح زەنگەنە - وەك بیستوو مە - رووخۆش و نوکنەگۆ، هەروەها شەیدای راووشکار و وێنەگرتن و گۆزانیی و مۆسیقە بوو و دۆستێکی زۆری هەبوو. وى دەچیت کار و فرمانەکەیشی نىوانگى پيدا بىت! بەهێندى یاداشتى خۆیدا وى دەچیت کە چاوی لە چاکە و پیاو تەبى بوو! بەپێى هێندى قسەویاسى خەلکانى کە پرسم پى کردوون، دۆستى ئینگلیز بوو!

⊖ محمەد سەعید عەبدوڵەجید ئەحمەد قەزاز(*)

(سەعید قەزاز / رۆشنییر: س ۱۹۰۴ ز.)

سلیمانی ۲۲/۹/۱۹۵۹ ز. بەغداد!

خۆی له یادداشتی عەرەبی بەرەستەم - نووسیویەتی؛ سێ سالان بوو بابی مردوو! باپیری بەئەوپەری سۆزەو، خۆی و خوشکێکی دوو سالەیی و برائیکی - لە بابەو - پەرودە کردوو، بەلام ئەویش لە سەرەتای س ۱۹۱۸ ز. دا مردوو! دایکی و مامی چاودێرییان کردوو^(۱). دایکی مشووری خۆیندنی خواردوو و خستوو بەر حوجرە (مەلا شەریف) و لە ئەوتیدا چەند جزمیکی (قرآن)ی خۆیندوو. دواتر چوو بەر حوجرە دی و «گولستان»ی سەعدیی و «بوستان»ی حافیزی شیرازی خۆیندوو. ئەوجا چوو بەر فێرگە (خواجە ئەفەندی عەزیزی وەسمان ناغا) و بەهۆی تیکەڵیی خێزانەو لە شاگردەکانی دی پتر پێوەندی هەبوو و بۆی لواو زمانەکانی؛ تورکی، فارسی، هندی ئەدەبیاتی شایان شارەزا بێت. دواي چوو بەر (ق. س. تەشویفییه) و تا س ۱۹۱۸ ز. که لە ئەم هەلەدا لەگەڵ تۆفیق قەزازی مامی پروی کردوو ئە هەلەبجە!

وێک وردبوو مەتەو لە نیوان س ۱۹۱۹ ز. - ۱۹۲۱ ز. دا چوو بەر (ق. س. نمونەیی سەعادەت). سالانی ۱۹۲۱ ز. - ۱۹۲۲ ز. کاپیتان هۆلت Holt ی ئینگلیز و انە ئینگلیزی فیری ئەو و چەند قوتابییه کی دی کردوو. هیچ وی ناچیت خۆیندنی ئامادەیی تەو تو کردبیت! رۆژنامەیی (رۆژی کوردستان) له (۲. س. ح. کوردستان) دا بە مامۆستای زمانی ئینگلیزی (ق. ئا. مەحمودییه) ی ئاشنا کردوو.

(*) سەرچاو و تەماشاکراو:

۱- ۴۲/۱. (ئازاد عەبدوڵواحید)

۲- پەری کبزی.

۳- شازاد سایب.

۴- ۱۱۳/۱۷/۲.

۵- جەمال بابان / رەنگین - ۱۳۷، س ۱۹۹۹ (کوردیی و مەریوانیی).

۶- یاداشتیی.

۷- رۆژنامە ئیبراوێکان!

(۱) له یاداشتەکیدا باسی مەبەستی ئایینی دایکی کردوو که پیتی خۆیندوو.

له سەرەمی داگیرکاری مەملەکەتی عێراقی عەرەدا، له س ۱۹۲۶ ز. - ۱۹۲۷ ز. دا رێبەری دارایی - مودیر مال - ی مەلەبەندی سلیمانیی بوو؛ له کانوونی دووهمی ۱۹۲۸ ز. دا رێبەری دارایی قەزای هەلەبجە بوو. له مارتی ۱۹۲۸ ز. دا راگۆستراوەتەو بۆ کاروباری نووسەری نەیتینی دەزگەیی مۆتەسەر پریفیەتی - دلیم - کووت له باشووری عێراقدا. له س ۱۹۲۹ ز. دا نووسەری پشکنەری ئیدارایی - ئینگلیز - بوو له مووسلدا. له س ۱۹۳۵ ز. دا رێبەری نووسینگەیی قائیمقامییەت بوو. له س ۱۹۳۵ ز. راوه له کار و فرماندا پشکەوتوو تا بوو بە رێبەری ئاوابی / ناحیە و قائیمقام! له سالی ۱۹۴۴ ز. - ۱۹۴۷ ز. دا مۆتەسەر پریفی هەولیر و له نیوان ۱۹۴۷ ز. - ۱۹۵۰ ز. دا مۆتەسەر پریفی کەرکووک و دواي له کاروباری ئیدارایی وەزارەتی نیوخۆدا رێبەری گشتیی بوو. له مارتی ۱۹۵۴ ز. راوه تا ۱۹۵۸/۷/۱۴، شەش جار له کابینەکانی وەزارەتەکانی عێراقی عەرەدا وەزیری نیوخۆ و دوو جاریش له نیوان ۱۹۵۷ ز. - ۱۹۵۸ ز. دا نوێنەری سلیمانیی بوو له پارلەماندا.

دواي هەلگەرانەو هەکی سوپا له پاشایەتی عێراق له ۱۹۵۸/۷/۱۴ ز. دا لەگەڵ سیاسەتگێرەکانی سەرەمی پاشایەتییدا گراوه^(۲).

دادگەیی سەربازی ناسراو بە (دادگەیی گەل / محکمه الشعب) بە سەرۆکیایەتی ئەفسەر

(۲) له هاوینی س ۱۹۹۸ ز. دا، شازاد جەمیل ساییب له سلیمانییدا بۆ منی گێرایهوه: له هەلکەوتنی ۱۹۵۸/۷/۱۴ ز. دا (مستەفا ساییب) فریای کەوت و له مال پسگاری کرد و خستییه (سنووقی ئوتوموبیلەکیهوه و پیتی گوتوو: حەمە سەعید بەگ چەندم وت حوکومەت خراپه!)

جیگەیی باسە، هەردوو، هاوێلی بێتک باژێر و بێتک قوتابخانە و رۆژگاری بوون، مستەفا ساییب نەتەو پەرورەر له (ژیننامەیی خۆی / نووسراو بۆ جەمال بابان و بلاوکراره ی بابان خۆشی) له یادی رۆژانی سالانی ۱۹۲۹ ز. - ۱۹۳۰ ز. ی مووسلدا دەگێرتیتهوه: (لهو ساتەدا بەهەموو لاییکمان - خۆی و هاوێلانی / K - ویستمان هەرەکەتێک بکری بەعەشاییری ژێبار و سوورچی و بێزیدی و ئەوانەیی دژی ئینگلیز، حەتا لەگەڵ برا عەرەبەکانی جەیشدا رێک کەوتین بەمەرچیک که حەرەکتمان سەری گرت و ئینگلیزمان دەرپەراند، ئێمە «موختارییه تی ئیداره» وەرگیرین له داخلی حوکومەتی عێراقدا و قەرار درابوو که لهو سەرەو هەرەکت کرا، دوو فوج له جەیشی عێراق ئیلتیحاق بکەن و بێتە سەر مووسل و قەرارمان دا مەحمود جەودەت و محەمەد عەلی کوردیی و عەبدوڵعەزیز کوردیی که زابت بوون، ئەمانیش بچن بۆ عەقرە و ئەوانە که داخلی حەرەکت بن... له پتکدا سەعید قەزاز که ئەو سایە کاتی موفەتشی ئیداری بوو له مووسل، خەبەری بۆ هێتام که بەیاننامە و کاغەزەکانم گراوه له لایین حوکومەتەوه!

مههداوی، دواي چهند مانگ دادوهری کردنیکی ناشکرا، بریاری خنکاندنی دا و جی بهجیش کرا و له گۆرستانی بابلوموعه زهمدا نیژا.

دواي گوتی له بریاری دادگه، گوتتهیتکی ناسراوی حار داو دهنگی دابهوه، گوتی: (من له گوریسی سیداره ناترسم و نهگه دهجمه سهری، گهلی کهس له ژنر پیمدا دهینم که شایانی ژیان نین!)

لیکۆلینهوه له کرد و کوش و پیوهندی کۆن و پیشکهوتنی کار و فرمانی، پروونی دهکاتهوه که -خۆی گوتینی له دادگه دا: من ههمیشه دوزمنی شیوعییه تم، چونکه دوزمن به تائینمه - دۆستی ئینگلیز بووه!

محهمد سهعید قه زاز، وپرای کوردیی، فارسیی، تورکیی، عه ره بیی، ئینگلیزی نووسیوه و خۆیندووه تهوه!

له رۆژنامه ی (پیشکهوتن - سلیمانی؛ س. ۱۹۲۰ ز) دا به ئیمزای (م. س. ع) و (سهعید ئه دیب) هوه، ههروه ها له (ژیان - س. ۱۹۲۶ ز) دا به ئیمزای دووه مه هوه، گوتاری کۆمه لیبی و رۆشنییری بلاوه چ دانراویکی سیاسی، ئه ده بیی چاپ کراوی نییه، به لام وهک وردبوومه وه و ده ستگیریشم بوو؛ له ماوه ی به ندیخانه دا ده ستی دابوه (یاداشت) نووسین به عه ره بیی و «ده» لاپه ری له مه ر مندالیی خۆی تا س. ۱۹۱۸ ز نووسی بوو، ته واویشی نه کردبوو. ههروه ها له ئینگلیزی به وه رۆمانیکی گۆپی بوو بۆ عه ره بیی (۳)!

ژنی هیناوه و (په ری) تاقه کیژ و مندالییه تی که ئه میسته له هه نده راندا ده ژیی!

□ سهیید محهمه د سهیید سه مه د جه باریی (*)

(سهیید محهمه د جه باریی / ۱۸۷۸ ز. گوندی مه محمود په رایزاد)

— ۱۹۳۶ ز. گوندی جانی. گه رمیان / که رکوک)

سه رخیتلیکی نازا و کورد په روه ری کوردی نیوجه ی که رکوک. خۆینده وار و به هوش، دۆستی نزیکی حه فید زاده مه محمود و جیگه ی باوه ری بووه.

له س. ۱۹۱۵ ز. دا یاوه ری حه فید زاده ی سه رکرده ی نیرووی کوردان له شه ری (شعبه / به سرا) دا له دژی بریتانیای داگیرکه ر بوو.

له شوڕشه کانی حه فید زاده دا، به تاییه تی له شه ری «تاسلووجه» دا س. ۱۹۱۹ ز، ده ورپیکی دلیرانه ی نواندووه. هه ر له (۱. س. ح. کوردستان) دا رپه ری ناحیه ی جه باریی بووه.

سهیید محهمه د جه باریی له به هاری س. ۱۹۲۰ ز. دا به شداریی (کۆبوونه وه —) ی کردووه که سه رخیتله کانی (هه مه وه ند، زه نگه نه، روغزایی میکاییلی، ره باتیی، ئالیوه بیسی، شیخانی قه ره داخ) له لای گوندی «کرچنه» وه بیتک که وتن و بریاریان دا دژی بریتانیا بجه ننگن و له نیوجه ی چه مچه مال و کرچنه شدا چهند شه رپکیان کرد که هه مو مه به ستیان خۆ نواندن و فشار بوو له دژی بریتانیا تا ناچار ی بکه ن حه فید زاده مه محمود له (ئه ساره ت) ی هیندوستان رستگار بکه ن و بگێردرپه ته وه بۆ کوردستان و گفته کانی خۆی به رامه ر دوارۆژی کورد به جی به نیت!

دواي هاوینی س. ۱۹۲۰ ز. سهیید محهمه د و که رمی فه تاح به گ له نیوجه که دا بری کاری شوڕشگێرانه یان نواند، وهک کوشتنی دوو ئه فسه ری بریتانیی له بازباندا له لایین که ریم به گه وه له ۱۸/۶/۱۹۲۲ ز. دا، ههروه ها کوشتنی (یونس) ی رپه ری ناحیه ی جه باریی له لایین سهیید محهمه ده وه. خۆیشیان ناچار بوون نیوجه که چۆل بکه ن و به چه کداره کانیانه وه رووبکه نه «رواندن» ی مه لبه ندی چالاکیی!

سهیید محهمه د له گه ل نیرووی رواندیش به شداری (شه ری دهره ند رانیه - ۱۹۲۲/۸/۲۱ ز) بوو که نیرووی بریتانیا تیک شکا و ناچار ی کشانه وه بوون بۆ باژێری کۆبه که ئه ویشیان پی چۆل کردن!

(*) سه رچاوه:

- ۱- عه بدوره قیب یوسف - رۆشنییری نوئ؛ ژ. ۱۱، س. ۱۹۸۶.
- (له که له پوری به لگه نامه ی کوردییه وه؛ ل. ۷۶-۴۸).

(۳) من رۆمانه که م مه به ست نه بوو - نزیکه ی ۳۰، ۴۰ لاپه ری کاغه زی شینی نامه بوو - که له گه ل یاداشته کان رۆژی ۳/۳/۱۹۹۴ ز، له سلیمانییدا، له په ری کیژیم گرت و دواي فۆتۆکۆپی کرده وهیش بۆم گێرایه وه و وینه ی فۆتۆکۆپی یاداشته که یشم دا به چهند که سی که بیکیکیان دۆستم عه بدوره قیب یوسفه!

له (٢. ش. کوردستان) دا که حهفید زاده کشایهوه بۆ نیتوچهی هه ورامان، سهیید محهمهد له نیتوچهی خۆیدا مایهوه. له نزیک «قهرههنجیر» هوه شهڕیکی چاکی کرد و چهند چه کداری یاوهری شههید بوون! ههروهها له گوندی «مۆشه لان» ی نیتوچهی جهباریشدا، زهبریکی توندی لی دان و پهلاماری ناحیهی «قهره چپوار» ی دا و سووتاندی، بۆیتیکا نیتووهی بریتانیا، پهلاماری نیتوچهی جهباریی دا و بۆمباردومانی کرد و ههر له گوندی «پاریاوله» دا، ههژ ده کهسی لی شههیدکردن. سهیید محهمهد ناچار ما، روو بکاته نیتوچهی هه ورامان و ههشت مانگ له نهویدا بوو.

نیتو سهیید محهمهد جهباریی له چهند کتیبدا هاتووه، وهک (کورد، تورک و عه ره ب/ ل ٤٢٣، ٢٢٣)، (یاداشتهکانی ئەحمەد تهقیی - ٦٣٣) و (چیم دی - ٨٤٧).

مخابن سهراوهییتی دیم به دهستهوه نه هات باسی دواړۆژی سهیید محهمهد بگێرتنهوه!

⊖ مه لا محهمهد عارف مه لا قادر چنگیانی (*)

(مه لا عارفی چنگیانی / مه لا: ده وروبه ری ١٣٠٠/ک١٣٠٢/١٨٨٢ز.

گوندی چنگیان — ١٣٨٣/ک١٩٦٣ز. سلیمانی)

له لای بابی دهستی به خۆتندن کردووه، نهوجا به فیهرگه کاندایه تاییهت به فیهرگه کانی سلیمانییدا - گهراوه و خۆتندی زانستهکانی نهقلیی و عهقلیی پێ براوه و ئیجازهی مه لایی وهرگرتووه. نهوجا گهراوه تهوه بۆ گونده کهی خۆی و یارمه تی بابی داوه له پیشنوژی و دووان دان و فیهرکردندا، دهستمایه ی گوزه رانیسی به ریوومی باخه کانیان بووه.

مه لا عارف، دوا ی مردنی بابی، جیگه ی گرتووه تهوه و به فیهرکردنی شاگردانه وه خه ریک بووه که له پزیزاندا کهسانی وهک؛ مه لا محهمهد مهحمود موراد، مه لا محهمهد کهریم، نهوه ی خێلی قازی، هه لکه وتوون!

نیو براو تا سالی ١٣٧٢/ک١٩٥٢ز له گونده کهی خۆیدا ماوه تهوه، دوا بی هاتووه ته باژیری سلیمانیی، نهوجا چووه ته (مزگه وتی مهحمود پاشای جاف) له قزله بات/ سهعدیه ئیسته دا که سه سه نه فه می جافی کورهای پاشای نیو براو، چاودیری ده کرد. دوا بی هاتووه تهوه بۆ سلیمانیی و له (مزگه وتی حاجبی مه لا شه ریفی سهعاتجیی) دا تا مردن ماوه تهوه.

مه لا عارفی چنگیانیی نه ده ب دۆست، شاهزای شیعر و به تاییه تی (نالیی) شاعیری گه وه

(*) سهراوه:

١٤٢/٤٦/٢ - ١

بووه. ههروهها بیکی بووه له دۆسته نزیکه کانی شاعیران (بیخود) و (ره مزبی مه لا مارف). ژنی هیناوه و دوو کوری هه به که بیکیکیان مه لا عیسامی پیشنوژی مزگه وتیکی سلیمانیی!

چ دیوان و چاپکراویکی نییه!

⊖ شیخ محهمهد شیخ عوسمان سیراجوودین (*)

(شیخ به هائوودین / ئاییناس: س ١٨٣٦ز. گوندی تهوتله

— ١٨٨٠ز. گولپ - تهوتله)

دایکی خورشیده به و له به گزاده کانی ئاوا بی «ماوه ت» ی سه ره به سلیمانیی.

له حه وت سالاندا چووه ته به ره ده ست و زانستی مه لا مهحمودی دشه بی و (قرآن) و ورده نامیلکه باوه کانی شاگردانی خۆتندووه. دوا بی چووه ته کن مه لا حامیدی نووسه ر و نامیلکه کانی زمان و پزیزمانی عه ره بیی و فارسیی خۆتندووه.

له یانزه سالاندا له بابیه وه ده ستووری پزیزانی نه قشبه ندیی وهرگرتووه. به فه رمانی بابیشی خه ریکی پهروه ده و پزیزماندن و یارمه تیدانی لایینگره کان! بیکی له خه لیفه کانی خۆی شیخ عه بدوره حمان قه ره داخی - بابی ئیسنولقه ره داخیی شیخ عومه ر - بووه. ههروهها شیخ نه مینی خا ل.

له س ١٨٩١/ک١٨٣٤ز. دا حه جی کردووه. له سه رده می خۆیدا خانه قاکه ی - سالی ١٢٨٤/ک١٨٦٧ز چوارده وری کردبوو به خانوو - گومه زی بۆ کرا و بابی له ژیریدا بوو. نه ویش هه میشه پر بووه له خه لیفه ی گه لی شویتان و میوان.

شیخ محهمهد به هائوودین دهستی له په خشانی فارسییدا جوان بووه و هیند کۆکه بی شیعی کوردیشی هه بووه.

به راسپارده ی خۆی، له پشت ئارامگه ی بابیه وه، نه سپارده ی خاک کراوه.

(*) سهراوه:

١ - ٧٦/١؛ ج ٢.

⊖ شیخ محمدمهد شیخ عبداللله شیخ سعید دۆلاشی (*)

قانع / شاعیر: ۱۸۹۸/۹/۱۵ ز - ریشین / مهربان

— ۱۹۶۵/۵/۷ ز. گوندی لهنگه‌ری / شلیتر).

دایکی له سه‌ییده‌کانی «نهراته‌وه» ی نیشته‌نیی بناری شاره‌زورره! خانه‌دانه‌که‌ی به‌هۆی په‌لاماری دهره‌به‌گه‌کانی مهربانه‌وه بۆ سه‌ر خیتلی (کابل) ه‌کان که نه‌وه‌چه‌یانه، په‌راوه‌زه بووه و هاتونه‌ته شاره‌زور. هیشتا ره‌نگی تالیی ناواری لێ نه‌چوووه‌وه که ته‌مه‌نی ده سالان بوو، بابی مرد! له دوو سالانیشدا دایکی کردبوو. به ئەم شتیوه‌یه له مندالییه‌وه بی‌کەس و نه‌گه‌ت هه‌لکه‌وتوو. وێرا له مندالییه‌وه په‌نای بردوو‌ته‌به‌ر حوجره‌ی مزگه‌وته‌کانی و ده‌ستی به‌خویندن کردوو. ناغا سه‌یید حسین چوری ده‌ستی گرتوو و یارمه‌تی داوه. به ئەم جۆره و له پیتناوی ژین و خویندندا، فیترگه‌ی مزگه‌وته‌کانی «مهربان، سنه، بانه، سه‌قز، بوکان، شنۆ، کۆبه، مه‌هاباد، هه‌ولێر، که‌رکوک، پینجوبین، سلیمانی، بیاره» گه‌راوه و گه‌یشته‌وه‌ته ناستی (فه‌قی) به‌لام حه‌زی به‌مه‌لا په‌تی نه‌کردوو و لێ نه‌چوو‌ته‌ پێشه‌وه.

بۆ ژین و گوزه‌ران، تاقه‌ پێشه‌ی (ناشه‌وانیی) به‌رکه‌وتوو و له ساله‌کانی په‌نجاکانیشدا - وه‌ک وه‌کیلی موعه‌لیم - مامۆستای قوتابخانه‌ی گونده‌کانی نیوجه‌ی «شارباژێر، شاره‌زور» بووه! له (د. ج. گ) ه‌وه پتر ناسراوه که (شیعر) ی له رۆژنامه‌نوسیی کوردیییدا بلاوکرده‌وه‌ته‌وه. وێرای کوردیی، فارسیی، عه‌ره‌بیی زانیوه و شاره‌زایان بووه! شیعره‌کانی که ره‌نگی نه‌ده‌بی کۆن ده‌نوین، وێرای نه‌وه‌ی به‌زمانی گه‌لن، له نه‌وین، کۆمه‌لیی، هۆش و مه‌به‌ستی نه‌ته‌وه‌یی ده‌ده‌وین و ده‌نگی پی‌ خوشبوونی هاریکاریی و کۆمه‌کیی - سۆشیالیستی - یان هه‌یه!

قانع، به‌رواله‌تی ژین، هه‌ژار و دهرده‌دار بوو، به‌لام به‌پروا نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر، به‌جهرگ، راستگو بوو، سه‌ره‌رزیا و مرد، سه‌ریش نبیه‌ به‌ته‌نی سبی فلسی له‌دوا به‌جی بپیتت! له‌ پووی کۆمه‌لییه‌وه، ژنی هیتاوه و کوپ و وه‌چه‌ی شاعیر و نووسه‌رن و له کوردستان و هه‌نده‌راندا ده‌ژین پیکن له کوره‌کانی، بورهان قانعی رۆژنامه‌شان و شاعیر و وه‌رگیتر پیک پادیی کوردیی به‌غداد بوو.

به‌که‌م دهرامه‌تی و بی‌ پشتیوانیی خۆبه‌وه، هه‌روه‌ها به‌خه‌رجیی نه‌وه‌کانیه‌وه، به‌ره‌مه‌کانی چاپ و بلاوکرده‌وه‌ته‌وه.

چاپ و بلاوکرده‌وه‌کانی:

- ۱- گولاله‌ی مهربان - ج ۱-۲، به‌غداد؛ س ۱۹۵۱ز- ۱۹۷۰ز. (شیعر)
- ۲- باخچه‌ی کوردستان - به‌غداد؛ س ۱۹۵۳ز. (شیعر)
- ۳- - به‌غداد؛ س ۱۹۵۳ز. (شیعر)
- ۴- شاخی هه‌ورامان - به‌غداد؛ س ۱۹۵۴ز. (شیعر)
- ۵- ده‌شتی گه‌رمیان - به‌غداد؛ س ۱۹۵۵ز. (شیعر)
- ۶- پاشمه‌رگه‌ری قانع - به‌غداد؛ س ۱۹۷۰ز. (شیعر)
- ۷- میترووی نه‌ژاد و په‌یوه‌سته‌گیی کورد - به‌غداد؛ س ۱۹۷۰ز. (نووسینی ره‌شید یاسه‌می - وه‌رگیتراندنی له فارسییه‌وه به‌هاریکاریی که‌ریم زه‌ند)
- ۸- نامه‌ی قانع / دیوانی قانع - به‌غداد؛ س ۱۹۷۴ز. (شیعر)

⊖ محمدمهد خال شیخ عه‌لیی شیخ نه‌مین خال (*)

(شیخ محمدمهدی خال / زانا، نووسه‌ر، فه‌ره‌ه‌نگنوس، که‌له‌پوورناس:

س ۱۹۰۸ز — ۱۹۸۹/۷/۱۵ ز. سلیمانی)

ته‌مه‌نی نو سالان بووه، بابی مردوو. شیخ نه‌مین خالی باپیری خۆی و براکانی په‌روه‌رده کردوو. له‌ژیر سه‌یبه‌ری سۆز و په‌ووش و زانستی (قرآن) ی خه‌تم کردوو و سه‌ره‌تاکانی زمانی عه‌ره‌بیی، فارسیی خویندوو. به‌ره‌به‌ره‌ش له‌لای زانایانی دی تیکۆشاوه و چه‌ند ئیجازه‌ییکی زانستی له‌ نایین، زمان، فیه‌ق و هاوتایان له‌لای زانایانی وه‌ک شیخ جه‌لال قه‌ره‌داخیی، شیخ عومه‌ری قه‌ره‌داخیی، مه‌لا نه‌وره‌حمانی پینجوبینی، مه‌لا حسینی پسکه‌ندی و هتد... وه‌رگرتوو! له‌ سالی ۱۹۳۲ز. دا که ئیجازه‌کانی زانستی لێ پیروژ کراوه، له‌ کۆر و ئاهه‌نگیکی نایینی و زانستییدا، خراوه‌ته‌ شوینی باپیری کۆچ کردوو و له (مزگه‌وتی شیخ

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

- ۱- مامۆستا خال خۆی.
- ۲- ژیننامه‌ییکی به‌عه‌ره‌بی نووسراوی خۆی - نووسراو به‌ته‌په‌رته‌ره‌ - و پێشکه‌شی کردوم.
- ۳- دانراوه‌کان و گو‌فار و رۆژنامه‌ باسکراوه‌کان.

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

- ۱- ۵۸/۱
- ۲- رۆژنامه و سه‌رچاوه‌ی دی.

ئەمىنى خالىي خۆباندان، خەرىكى وانه گوتتەوهى ئايىنىي و زانستىي بووه! له هه مان هه لدا - وهك بۆ منى گيتراوه ته وه - خووى داوه ته ناسين و تىگه يشتنى دانراوه كانى (شېخ محه ممد عه بده) زاناي عه ره ب و كارتيكى زۆرى تى كردووه. له كۆتايى سالى ۱۹۳۲ز. دا چووه ته كۆرى كار و فرمانى حوكومه تىبه وه و ئىدى له دادگه كانى «چه مچه مال، سليمانىي، كه ركوك، مووسل، هه له بجه» دا قازيى بووه، هه روه ها بووشه به ئه ندامى (ئه نجوومه نى ته مىزى شه رعىي سوننه) له به غدادا تا - له سه ر داخوازى خوئى - له س ۱۹۶۷ز. دا خوئى خانه نشين كردووه. هه ر ئه و سالفه ش چووه بۆ حه ج.

محهمهد خال - خوئى پيى خوئش بوو هه روا بناسريت و له لاي من ده يگوت له باپىريه وه شانازيى به زانسته وه نهك به نه سه به وه ده كه ين - له س ۱۹۵۴ز. دا ئه ندامى لايىنگرى (كۆرى زانستىي عىراق - مجمع العلمى العراقى) و له س ۱۹۷۰ز. دا ئه ندامى كى كارا و جىگرى سه رۆكى (كۆرى زانباريى كورد - ده سته ي كورد) و تا مردنى پىوه ندى هه بووه! له سالفه كانى سىيه كانه وه، به كوردىي و عه ره بىي؛ گوتار و ليكۆلئينه وه ئايىنىي، زمانه وانىي، كه له پوورناسيى، كۆمه لىي له گه لى گۆفار و رۆژنامه ي عه ره بىي و كوردىيدا بلاو كردووه ته وه وهك له رۆژنامه و گۆفارى (بليسه، به يان، په روه رده و زانست، زانكو، ژين، رۆژى نوئى، سليمانىي، كۆرى زانباريى كورد، ده سته ي كورد، گه لاوئىژ، مجله المجمع العلمى العراقى، نه ورۆز،

مامۆستا محهمهد خال - وهك من ده يناسم و ئاگادارىم - موسلمانىيكي، سه رپاست و دلپاك و خىرخوا و به وه فا بوو... پاك و خاوتين نه خوئشيش بوايه نوئىژ و رۆژووى نه ده چوو. پىاوئىكى گه تبه خش، بى فيز له گه ل ژىر و زانستپه روه ران، دۆست و يارى چاكه و راستىي و زانست. وهك كوردى، نه ته وه په روه رتيكى راسته قىينه كه به زانست و بووژاننده وهى زمان و ئه ده بىيات و كه له پووربه وه، بوئى تىده كوئشا. هه مىشه شه يداي سه ره رزىي و سه رفرزىي بوو به راده يئ له هيتندى قه و ماوى گه له كه يدا - وهك كاوول كردنى كوردستان و كوئچ پئ كردنى كۆمه لانى گه له كه ي - گربانى ده هات و لاي من سكالاي ده كرد و ده يگوت: (خوايه، بوو ين به كوئچهر!!). هه روه كو خوئيشى بۆ منى گيتراوه ته وه؛ حوكومه تى عىراقى به عسى عه ره بى، له س ۱۹۷۳ز. راوه چه ندى له گه ل كردووه - بگه ره هه رده شه شى گه يانده وه تى - تا تىكه لى (ئه نجوومه نه كانى حوكمى زاتىي) دا تا شا روى بيت، به لام ئه و هه رگىز نه چووه ته ژئىر بار!

مامۆستا خال كه تا چاوانى بۆ زانست و چاكه ي نه ته وه كه ي كوئىر كرد و نه خوئشى گورچيله و چه ند ئه ندامى دى په كيان خست و گىانيان لى سه ند - له يىك رۆژدا له گه ل ئه حمه دى براى - به ئه و په رى رىژ و سۆزه وه، به خاكى گردى سه يوانى باووباپىرانى شادبوو!

محهمهدى خال هاوسه رى هه لئىژاردووه و وه جاخى روونه و چه ند كىژ و كورتيكى تا قانه؛ در. خاليد خالى مامۆستاي زانكو و مامۆستا ئه خته رى كىژى - كه نووسه رى تا يبه تىي بوو - نه وه بىن و كور و كىژتيكى له سليمانىيدان و ئه خته ريشى لۆندون نشينه! مامۆستا خال و تىراي هه موو باس و به ره مى، گه ره ترين و نا يابترين كتىبخانه و گه نجينه ي ده ستنووس و به لگه نامه ي هه يه كه ئه مه يشى و يئنه ي زانايى و دلئسوؤزىيه تى بۆ پاراستنى كه له پوورى گه له كه ي. به كورتىي، مامۆستا محهمهدى خال يىكيكه له زانا گه و ره كانى سه ده ي بىستى كورد!!

چاپكراوه كانى:

۱- كوردىي

- ۱/۱ - ته فسىرى جزمى عم - سليمانىي؛ س ۱۹۳۴ز (۱).
- ۲/۱ - مه ولوودنامه ي نه وئه شه ر - سليمانىي؛ س ۱۹۳۷ز.
- ۳/۱ - فه لسه فه ي ئايىنى ئىسلام - سليمانىي؛ س ۱۹۳۸ز (۲).
- ۴/۱ - موقتىي زه هاووى - به غداد؛ س ۱۹۵۳ز (۳).
- ۵/۱ - ته فسىرى سووره ي فاتىحه - به غداد؛ ۱۹۵۵ز.
- ۶/۱ - په ندى پيشينان - ج ۱ - به غداد؛ ۱۹۵۷ز (۴).
- ج ۲ - سليمانىي؛ س ۱۹۷۱ز (۵).

(۱) له سه ر ته فسىره كه ي شىخ محهمهد عه بده!

(۲) بۆ خوئندن له قوتايخانه كانى سه ره تا ييدا.

(۳) لى كوئىن و نيشاندانى سه رگوروشته و هونه رى شىعرى كوردىي و عه ره بىي و توركىي محهمهد فه يزى زه هاووى.

(۴) كو و ليكدانه وهى ۱۳۱۱ په ندى كوردىيه!

(۵) كو و ليكدانه وهى ۳۸۹۰ په ندى كوردىيه! جىگه ي باسه (په ندى پيشينان - ج ۳) كه ۴۵۰۰ په ند بوو، خوئم له س ۱۹۸۴ز. دا چووم بۆ (ئه مبنداريه تىي رۆشنىرىي و لاوان - هه ولئىر) تا چاپ بكرت به تا يبه تى كه ئه مبنداره كه ي محهمهد محهمهد ئه مبن په رۆشى چاپ كردنى بوو... مخاين هيتندى كه س له ده زگه كه دا به ئه نقه ست هيشتبا نه وه و دوا جار گوتنيان له ژئىر چاپدايه و راپه رىنى ۱۹۹۱ز. ي به سه ردا هات و ون بوو... كاك در. خاليدى كورى، من، سوؤراخمان كرد، به لام بئ ئه نجام! مامۆستا خال هه تا خوئى ما بوو، به عه زه تى چاپيه وه بوو، يىكجار ماندووى ئه و فه راموئشىيه بوو. سالى ۱۹۹۷ز. دا، خوئشه ختانه كاك در. خاليدى كورى مژده ي پئ دام كه (ره شنووسى ئه و دوا جزمه ي له نئىو يادگاره كانى باييدا دۆزىويه تبه وه و چاپى كردوون.

⊖ محەممەد میرزا عەلی (*)

(محەممەد قازیبی / قازیبی محەممەد / پێشەوا - بێکەم سەرکۆماری

کوردستانی خۆرەهلەت. مەهاباد / شەهیدی کورد و کوردستان: ٢ ی

موحه پردهم ١٣١٨ ک / ١٩٠١ ز. مەهاباد — ١٩٤٧ / ٣ / ٢١ ز. مەهاباد.)

کۆری خانەدانیکێ ئایین و زانستپەرەره، دواى خوێندنى چەند نامیلکەبێکى کوردیی و فارسى دەستى بەخوێندنى سەرەتاکانى رێزمانى عەرەبى کردووه. ئىدى درێژى داوه بەخوێندنى زانستەکانى ئەقلیى و عەقلیى وەک: نەحو، سەرف، مەنتیق، بەلاغە، ئوسول، فیهق، کەلام و تەواوى کردوون و لەسەر دەستى بابیشى ئیجازەى قازیبەتى وەرگرتووه! بەر لە ئەو ئیجازەبەش، سەرۆكى مەعاریف و ئەوقاف مەهاباد بووه.

لە سەرەتای ژینیشیەوه، تیکەلى جموجوولى سیاسى کوردایەتییى بووه. لە نیوان ١٩٢٧ز - ١٩٣٠ز دا کە کۆمەڵەى زۆر بچووکى سیاسى کورد دامەزرا و لەگەڵ (پاپەڕین - شۆرشى ناگرى داخ) و (ک. خۆبەون) ی کوردستانی باکوور و جاروبارەش لەگەڵ کۆمەڵەکانى کوردستانی باشووریش پێوەندى دروست کرد، قازیبى محەممەد لە نێو ریزدا بوو کە ناسراوەکانیان؛ شیخ ئەحمەدى سەر بلاوا، قازیبى کاکە حەمەى پۆکان، مەلا محەممەد سادق قزڵجەبى، مەلا ئەحمەدى فەوزى بوون!

هێندى لە رۆشنیبەرەکانى (ژ، ک / کۆمەڵەى ژبانهوى کورد) خۆیان لى نزیک کردووه و لە تەشرى بێکەمى ١٩٤٤ز دا، قازیبى محەممەد) یان بەئەندامى کۆمەڵەکە وەرگرت و نێوى نەیتى (بىناى) ان لى نا. هەرچەندە ئەندامى کۆمیتەى نێوەندى نەبوو، بەلام بەدەمراستى کۆمەڵەکەیان ناسى!

قازیبى محەممەد، دەورى کارىگەرى هەبووه بۆ خەمەلاندى بىرو دامەزراندنى (ح. د. کوردستان) و گرتدان و دارشتنى بەرنامەى بێکەم کۆنگرەى لە ٢ / ١٠ / ١٩٤٥ز دا.

(*) سەرچاوه:

١ - ١٩ / ١

٢ - ٥٢ / ١

٣ - ٧٨ / ١

٤ - مەحمود مەلا عیززەت - قازیبى محەممەد لە نێو رووناكى مێژوو / مامۆستای کورد - ٢٤٥،

٢٥؛ زستان و بەهارى ١٩٩٥. سوید!

٧ / ١ - ئاگادارى ئەمانەن - سلیمانى؛ س ١٩٥٩ز (٦).

٨ / ١ - فەرەنگى خال، ج ١ - سلیمانى؛ س ١٩٦٠ز.

ج ٢ - سلیمانى؛ س ١٩٦٤ز.

ج ٣ - سلیمانى؛ س ١٩٧٦ز (٧).

٩ / ١ - تەفسیری خال، ج ١ - بەغداد؛ س ١٩٦٩ز.

ج ٢ - سلیمانى؛ س ١٩٧٢ز.

ج ٣ - سلیمانى؛ س ١٩٧٩ز.

ج ٤ - سلیمانى؛ س ١٩٨١ز (٨).

١٠ / ١ - نالەى دەروون، ج ١ - سلیمانى؛ س ١٩٨١ز.

ج ٢ - سلیمانى؛ س ١٩٨٥ز (٩).

٢ - عەرەبى

١ / ٢ - البیتوشى - بغداد؛ س ١٩٥٧ (١٠).

٢ / ٢ - الشیخ معروف النودى البرنجى - بغداد؛ ١٩٦١ (١١).

٣ / ٢ - کنز اللسن - بغداد؛ ١٩٨٣ (١٢).

٣ - هێندى گوتارى بەنرخى لە گۆڤارى کۆرى زانیارى کورد - دەستەى کورددا:

١ / ٣ - بابا تاهیری هەمەدانى مەشهور بەعوربان!

٢ / ٣ - پێشگر و پاشگر.

٣ / ٣ - شاعیرانى بى ناویشان.

٤ / ٣ - مەلا محەممەدى خاكى

(٦) خوتەبەى خۆبەتى لە مزگەوتى گورەى سلیمانىدا!

(٧) نزیکەى ٤٠٠٠٠ (چل هەزار) وشەى کوردییه بەهەموو شتێوازهکانییهوه!

(٨) تەفسیری کوردیى (قرآن) ی پیرۆزن و بەشى دیش چاوهنۆرى چاپن.

(٩) کۆمەڵە گوتاریکى زانستى و ئەدەبى کۆمەڵى و ئایینییه کە کاتى خۆى لە رۆژنامە و

گۆڤارهکاندا بلاوى کردوونهتەوه و دوو جزمى دیش چاوهنۆرى چاپن.

(١٠) لى کۆلىنى زانستانهیه لەمەر زانای کورد شیخ عەبدالله بەیتوشى و ناشناکردنى شیعر و

پەخشانه عەرەبىیهکانى، هەرۆها ئاکاره زانستیهکانى.

(١١) لى کۆلىنى زانستانهیه لەمەر ژین و بەرهەم و ئاییناسى و بەرهەمى ئەدەبى و زانستى شیخ

مارفى نۆدیى بەرنجەبى!

(١٢) لەمەر ناشناکردنى یادگاریکى زمانهوانى سەید ئەحمەد فائىز بەرنجەبى کە ٦ زمان ١٢ هونەرى

شتیه دەگەنى بەشیعر و زانست پازاندووهتەوه و مامۆستا خال پەراوێز و پروندکردهوى نواندووه!

توانا و چالاکیی و دلسۆزی، رۆژ به رۆژ له نێو جه ماوه و پارتە کەدا جینگەیان پتەوتر دەکرد، هەر بۆیە بۆیە سەرئەنجام - له هەلێکی نێو دەوڵەتیی و نێوخۆیییدا - له ۲ ی رێبەندانی ۱۳۲۴ / ۱ / ۲۲ ز.دا، له مەیدانی چوارچرای مەهاباددا و بە نامادەبوونی دەیان هەزار کەس بە (سەرکۆمار)ی جەمھوریەتی کوردستان ناسرا و باوەری پێ کرا!

قازیی محەمەد و پێرای زمانی نەتەوویی؛ فارسیی، تورکیی، دەزانیی، لەسەر دەستی مامۆستای تایبەتیش زمانەکانی ئینگلیزی، روسی، فرەنسیی خۆیندوو.

و پێریش شارەزاییشی له میژووی کورددا له کاروباری ئابین، سیاسەت، ئابووری، کۆمەڵبێدا هەبوو.

در. عەبدوڕەحمان قاسملۆ - شەهیدی دەستی عەجەم - لێی نووسیو: (قازیی محەمەد شەخسییەتیکە، پێوستی بە لێکۆڵینەوەی پتر هەبە. ئەو شەخسییەتە مەزنە له میژووی گەلی کورددا، پلە و مەقامیکە تایبەتی و بەرزە هەبە!).

قازیی محەمەد، کەسیکی هێتور و بەهێز، ژێر نەجیب بوو له کاروباردا، بەر له پرێاردان، لێکدانەوەی وردی بە کاربردوو. چەندیش نەتەووە پەرورەر بوو، نەتەووەکانی دی خۆش ویستوو. ئاشتیخواز و باوەری بە گوتووتی هەبوو... له بواریکدا گوتوویەتی؛ (دەبێت بزانی کە هەموو کاتی کارمان بە شەڕ و خۆین ریشتن سەر ناگرێت. دەبێت بەسیاسەتیش کارمان بەرەوپێشوو بیهین. گەلێک جارمان بە ئاشتی و پێکھاتن، ئامانجمان پێش دەکەوت!)

و پێرا، لە گەڵ دۆژمن سەرسەخت بوو و له کاتی پێوست و جینگەیی خۆیدا، سەر بە خۆ و ئازایانە، ئاخوتوو و رەفتاری کردوو! له شەڕ ناسراوەکانی (سالیوا، واراوا، سەرا، مامەش)دا هەر وەک فەرماندەبێکی سەربازی جوولاو تەو و پرێاری داو و دیدەنبی بەرەکانی شەری کردوو و گوتەیی بۆ پێشمەرگەکان داو!

دەستور و شێوازی کوردیی و دیوکراتیانەکانی کۆمارە تەمەن کورتە کەیی - ئەگەرچی له تەوقی خودمختارییدا بوون - وێنەیی پیشکەوتنخوایی و نەتەووە پەرورەییەتی.

ئەگەر - له باری نالەباری نەتەوویی و نێو دەوڵەتیشدا - ناچار بوو بێت (دروشمی خودمختاریی) بە کۆماری کوردستانەو بنییت، بە پروای من، ئەو ئۆبالە کە بەتەنی له ئەستۆی ئەودا نییە، بە لێکۆ پێشتر له ئەستۆی هەموو بزاقی سیاسی سەرئەسەری کوردستانی گەرەبە و بەر له ئەوانیش ئۆبالە کە له گەردنی دەوڵەتە زلھێژەکان و داگیرکەرە نوکەرەکانیاندا!

دەفتەری گەرەبە قازیی محەمەدی پێشەوا، گەلێ هەلوێستی مەردانەیی دەنوێنیت... بێکی له

ئەوانە، غێرەتیی نەتەوویی و ولاتپارێزییە کە دوای رمانی کۆمار، هەرگیز راکردن و پەنا بەری و کۆشکی ولاتانی بێگانەیی پەسەند نەکرد و پاراستنی شەرف و ژبانی خۆوڵاتیەکانی له گیانی خۆی پێرۆزتر راکرت.

وێنەبێکی دی ئەوێ - وەک پارێزەرە کەیی له س. ۱۹۵۶ ز.دا پەردەیی باسە نەتەووییە کەیی لاداو - له دادگەدا سەر بەرزانە راوێستاو!

محەمەد شەریفیی پارێزەری - دەوڵەتی ئێران خۆی بۆی گرت بوو - دەگێرێتەو: (زۆر حەیف بوو قازیی محەمەد، بۆ ئەو پیاو مەزن و ژێر! قازیی له دادگەدا نەترس و بەمەنتیق دەئاخوت... راستییە کەیی ئەو داوهریی دادگەیی دەکرد! قازیی له ئاستی میللەتدا حوکومەتی ئێرانی بەناپاک دەژمارد. ئازایانە، بەغێرەتەو نەک هەر بۆ مافی نەتەوویی گەلی کورد تی دەکۆشا و بەرگری دەکرد، بە لێکۆ بۆ مافی هەموو گەلانی ئێران بەرگری دەکرد!)

گەلێ نووسەر و لێ کۆل، بەکتێب، یان بە لێکۆڵینەوە، تا ئەو رۆ لەسەر کۆماری کوردستانو خودمختاریی، لەسەر پێشەوا و قازیی محەمەد، لەسەر مەلامەتەکانی رمانی کۆمار، ئاخوتون!

قازیی محەمەد، له ژبانی کابانی هەلبژاردوو و کوری تاقانەیی (کوری رەش / عەلی)یە کە ئەلمانیا نشییە!

✪ □ محەمەد عەلی محەمەد فوناد (*)

(حەمە عەلی / رۆشنیی: ۱ / ۷ / ۱۹۲۹ ز. سلیمانی)

— ۲۲ - ۲۳ / ۵ / ۱۹۹۷ ز. سلیمانی)

(ق. س. فەیسەلییە) و (ق. ن. غازیی) له سلیمانییدا و دوایی (فێرگەیی کشتوکێل)ی له «ئەبوغریب»ی نێو نەندی عێراقدا تەواو کردوو!

بێکەم کار و فرمانی له دەزگەیی ئێنحیساری تووتنی سلیمانییدا بەجی هێناو. له شویاتی س. ۱۹۶۳ ز.دا - بەهۆی قەوماو سیاسەکان و زۆرداری سوپای عێراقی داگیرکەرەو - له سلیمانییدا، گیراوه و سێ سال کارکەرەو.

له نیوان ۸ / ۵ / ۱۹۶۵ ز - ۱۹۶۹ ز.دا له مووسل و مەیدانی شارەزایی خۆیدا کار و فرمانی

(*) سەرچاوه:

۱ - ئازادی کوری (۱۳ / ۹ / ۱۹۹۷ ز. سلیمانی).

به‌جی هیناوه. دوابی له کارگه‌ی پوخته‌کردنی جگه‌ره‌ی سلیمانیدا، تا له س ۱۹۷۸ز. دا خانه‌نشین بووه. کابانی هه‌لبژاردوو و کوریکێ تاخانه؛ نازاد، هه‌روه‌ها چوار کیرێ له‌دوا به‌جی ماوه. زۆر په‌رۆشی خویندنه‌وه و به‌تایبه‌تی میژوو، شیعر و ئەده‌بیات بووه. بیککی له‌ کرده‌وه‌کانی تایبه‌تی؛ کۆکردنه‌وه و هه‌لگرته‌ی نامه‌بیککی زۆری دۆست و خزمانی بووه. به‌نه‌خۆشیی کۆچی مالئاوایی کردوو و ئەسپاره‌ی گردی سه‌یوان کراوه!

⊖ شیخ محمەد سه‌یید مسته‌فا سه‌یید ئەحمەد به‌رزنجیی (*)

(شیخ مه‌عروف - مارف - نۆدییی به‌رزنجیی / ئاییناس، نووسەر و شاعیر به‌عه‌ره‌ببێ: س ۱۹۶۶/ک ۱۷۵۳ز. گوندی نۆدی - ۱۲۵۴/ک ۱۸۳۸ز. سلیمانیی)

به‌پیتی سه‌جه‌ره‌ی خانه‌دانه‌که‌ی، سیانزه‌مین باپیری؛ سه‌یید عیسا‌ی به‌رزنجیی کورێ سه‌یید بابا عه‌لبی هه‌مه‌دانیه‌ی! (هیندی ده‌لین ئەم بابا عه‌لبیه‌ نییه که باسکراوه) به‌ ئەو پیتیه له‌ ئامیزی خانه‌دانیکێ ئاییناس و زانسته‌په‌روه‌دا په‌روه‌رده بووه!

له سه‌ره‌تای مندالیه‌یدا، (قرآن) و هینده. ورده کتیبی فارسیی و هیندی پیزمان و فیهقی ئیسلامیی له‌لای بابی خویندوو. له ته‌مه‌نی دوانزه سالان راوه بابی بردوو به‌یه‌تیه به‌ر فیرگه‌ی (غه‌زایی) به‌نیو بانگ له‌ قه‌لاچوالانی پیتته‌ختی میرنشینی باباندا!

له ئەو هه‌له‌دا که ژیری و زیره‌کی گه‌شه‌ی کردوو، کوتوپر له س ۱۹۷۸/ک ۱۷۶۴ز. دا، سلیمان پاشای میری بابان، به‌ده‌ستی فه‌قییه‌ک کوزراوه. ئیدی باری فیرگه‌که ئالۆز و ناله‌بار بووه، ئەویش ناچار رووی کردوو ته‌ گوندی «هه‌زارمێرد» ی نزیکی قه‌لاچوالان و له فیرگه‌ی مامۆستای به‌نیوبانگ (ئیبنولحاج/ کورێ حاجیی) دامه‌زراوه له ئیره‌دا خۆی و هاوه‌له‌کانی ئەوپه‌ری تالیی گوزهران و نه‌بوونیان چیتوووه، به‌لام ئەم هه‌ر کۆلی نه‌داوه و خویندوو به‌تی!

له س ۱۹۸۰/ک ۱۷۶۶ز. دا، ده‌می که مامۆستای به‌نیوبانگ عه‌بدالله پیتوو شیی - کورد و به‌سه‌ره‌نشین- هاتوو ده‌دیه‌یی مامۆستا ئیبنولحاج و چه‌ند پۆژی میوانیی بووه، شیخ مارف هه‌لی قۆستوووه‌ته‌وه و ئامۆژگاری لێ وەرگرتوووه که پینمایی کردوو بو‌ خه‌ریک بوون به‌هۆنراوه‌وه.

(*) سه‌رچاوه:

۱- ۲/۲۱/۱۱۷.

دوای رابوردنی چوار سالی له «هه‌زارمێرد» دا که ئەوی ده‌می باری میرنشینییه‌که هیتوو بووه‌ته‌وه، گه‌راوه‌ته‌وه بو (فیرگه‌ی غه‌زایی) و ئیدی رۆژ به‌رۆژ تیکۆشواوه بو خویندن و زانست وەرگرتن تا له س ۱۹۸۵/ک ۱۷۷۱ز. دا مه‌لا محمەد غه‌زایی مامۆستای ئیجازه‌ی زانستی لێ پیرۆز کردوو!

ئیبراهیم پاشای ئەحمەد پاشای بابان که له س ۱۹۱۹/ک ۱۷۸۴ز. دا پیتته‌ختی بو باژیری نوێ (سلیمانیی) راده‌گۆستیتته‌وه، شیخ مارفی کردوو به‌مامۆستا «مزه‌وتی گه‌وره» و چاودیری کتیبخانه نایابه‌که‌ی بابان! ئەم شوتنه‌ش له ئەو هه‌له‌وه بوو به‌سه‌رچاوه‌ی زانست و مه‌له‌ندی زانسته‌خوازان که گه‌لێ هه‌لکه‌وتوو وه‌ک: موفتیی زه‌هاوی، شیخ حسینی قازی، شیخ محمەدی به‌رزنجیی، شیخ بابا ره‌سوولی سه‌یید محمەدی ناسراو به «سه‌نائوددینی به‌رزنجیی» و هتد... گۆش کرد.

شیخ مارفی نۆدییی به‌رزنجیی، له زانسته‌ جوژه‌که‌کانی وه‌ک (نه‌حوو، سه‌رف، مه‌عانی، به‌یان، به‌دیع، وه‌زع، ئاداب، به‌حس، موناژه‌ره، فیهقه، حه‌دیس، ئوسول، عه‌قاید، عه‌رووز و قافییه، فه‌رائید)، به‌شیعر و په‌خشانی عه‌ره‌ببێ و فارسیی، پتر له شه‌ست دانراوی هه‌یه که له نیویاندا، به‌ته‌نج و بو خوینده‌واری کورد و -له‌به‌ر فیرکردنی عه‌ره‌ببێ کاکه ئەحمەدی کورێ سی سالانه‌ی- فه‌ره‌ه‌نگۆکه‌ی هه‌لبه‌ستراوی (ئه‌حمه‌دی/ س ۱۹۲۱/ک ۱۷۹۴ز) داناوه!

شاعیری شیخ مارف له هۆننه‌وه‌ی بابه‌ته زانستییه‌کاندا بووه که پتر له «ده» هه‌زار به‌یتی له دانراوه‌کانیدا پتر کردوو و وه‌ک شاعیرانی دی له رووی بابه‌ت و مه‌به‌سته‌وه، بو وینه به‌غه‌زه‌له‌وه، هه‌رگیز خه‌ریک نه‌بووه. وێرا، توخنی بابه‌تی کوردیی نه‌که‌وتوووه، چ به‌نه‌زم، چ به‌په‌خشان.

له‌لاییک دییه‌وه - وه‌ک نامه‌کانی به‌لگه‌ن- هه‌میشه‌ هاوده‌نگی ده‌وله‌تی عوسمانیی و پاشا/ والیه‌کانی به‌غداد بووه و هه‌رگیز رووی له ده‌وله‌تی عه‌جه‌م نه‌کردوو. ئەگه‌ر شیعی به‌سه‌ر ئەو بێگانانه‌دا هه‌لدا، هه‌رگیز بو قیره‌کانی بابان نه‌گوتوو!

شیخ مارفی نۆدی وێرای مامۆستایی، پینۆنی گه‌وره‌ی (پینازی قادری) بووه و ده‌ستوره‌که‌بشی له شیخ عه‌لبی دۆلپه‌مۆیی مامی بابیه‌وه وەرگرتوووه که ئەویش له شیخ ئیسماعیل قازانقاییه‌وه وەرگرتوووه.

کیشه‌ی به‌نیوبانگی نیوان خۆی و مه‌لا/ مه‌ولانا خالید نه‌قشه‌بندی له میژوو دا ناسراوه که سه‌رئه‌نجام ئاشتبوو نه‌ته‌وه.

شَيْخ مَارْفِي نَوْدِييِي بِهِرْزَنْجِييِي هَاوسَهْرِي هَهْلِبَرْزَارْدُووَه وَ دُوو كُوْرِي بُووَه؛ مَحْمَهْد كِه بَهْر لَه
كُوْجِي مَرْدُووَه وَ نَهْمَهْد - كَاكِه نَهْمَهْدِي شَيْخ - كِه نِيُوْبَانْجِي هَهْيَه!
دُوَا نَارَامْجِي شَيْخ مَارْفِي گَرْدِي سَهْيُوَانَه!

دَانِرَاوَه كَانِي (١):

١- دِيَار

١/١- الاحمدية. (كوردبي - عهريبي / چاپكراو)

٢/١- أوثق العرى في الصلاة والسلام على خير الوري!

٣/١- أزهار الحمائل في الصلوات المشتملة على الفضائل والشمائل.

٤/١- الاغراب في نظم قواعد الاعراب.

٥/١- أيشدة (فارسيي / بُوْ ستاييشي پَهْيَامْبَهْر نِيَسْلَام).

٦/١- ترصيف المباني؛ نظم ترصيف الزنجاني.

٧/١- التعريف بابواب التصريف.

٨/١- تنقيح العبارات في توضيح الاستعارات.

٩/١- تنوير البصائر في التحذير عن الكبائر.

١٠/١- تنوير الضمير في الصلاة المشتملة على اسماء الله الحسنی.

١١/١- الجوهر الاسنى في الصلاة المشتملة على اسماء الله الحسنی.

١٢/١- الجوهر النضيد في قواعد التجويد.

١٣/١- راحة الارواح في الصلوات والتحيات المشتملتين على

١٤/١- روض الزهر في مناقب سيد البشر.

١٥/١- الروضة الغناء في الدعاء باسماء الله الحسنی.

١٦/١- سلم الوصول الى علم الوصول.

١٧/١- الشامل للعوامل.

١٨/١- شرح الصدر بذكر أهل البدر.

١٩/١- شرح لمنظومة تنقيح العبارات في توضيح الاستعارات.

٢٠/١- عقد الدر؛ نظم نخبة الفكر.

٢١/١- عقد الجوهر، في الصلاة والسلام على الشفيع المشفع في يوم المحشر.

(١) هَهْرَه بَهْشِي زُوْرِي دَهْ سَتَنْوُوسَه وَهْ كُو مَحْمَهْدِي خَال رَايْجَه يَانْدُووَه.

٢٢/١- عمل الصياغة في علم البلاغة!

٢٣/١- غيث الربيع في علم البديع.

٢٤/١- الفتح الالهي في الصلاة المشتملة على المناهي.

٢٥/١- فتح الرحمن في علم المعاني والبيان.

٢٦/١- فتح الرزاق في إذكار دفع الاملاق وجلب الرزاق.

٢٧/١- فتح الرؤوف في معاني الحروف.

٢٨/١- فتح المجيد في قواعد التجويد.

٢٩/١- الفرائد في نظم العقائد.

٣٠/١- قطر العارض في علم الفرائض.

٣١/١- كفاية الطالب؛ نظم كافية ابن الحاجب.

٣٢/١- كشف الغامض؛ شرح لمنظومة قطر العارض.

٣٣/١- كشف الأسف في الصلاة على سيد أهل الشرف.

٣٤/١- نظم آداب البحث.

٣٥/١- نظم العروض.

٢- ناديار!! (٢)

١/٢- ايضاح المحجة واقامة الحجّة على الطاعن في نسب سادات البرزنجية.

٢/٢- البرهان الجلي في مناقب الامام عليّ.

٣/٢- تنوير العقول في احاديث الرسول.

٤/٢- تنوير القلوب في مدح حبيب علام الغيوب.

٥/٢- زاد المعاد في مسائل الاعتقاد.

٦/٢- السراج الوهاج في مديح صاحب المعراج.

٧/٢- فتح الموفق في عالم المنطق.

٨/٢- الفريدة في العقيدة.

٩/٢- كشف البأساء باذكار الصباح والمساء.

١٠/٢- نظم الرسالة العضدية في الوضع.

(٢) هَهْمَان سَهْرْجَاوَه رَايْجَه يَانْدُووَه.

⊖ محمەد محمەد محمەد محمەد*

(محمەد قودسیی / نووسەر، ئەفسەری شۆرشگێڕ و شەهیدی کورد و کوردستان: س ۱۹۱۹ ز. قودس. فەلەستین — ۱۹/۶/۱۹۴۷ ز. بەغداد - سلیمانیی) (۱)

لە تەمەنی شەش سالاندا چوووە بەر (ق. س. مووسل) کە بابی ئەفسەر بوو لە باژێرە کەدا. لە دەمە و تاقیمانە پۆلی سێدا، بابی راگۆستراوە تەو بە سلیمانیی. لە ئەم هەلەدا چوووە بەر فێرگە تاییە تێبە کە ی (بێ کەس) ی شاعیر و شێوێ زاری سلیمانیی فێر بوو. هەر ئەو شاعیرە ناسنێوی (قودسیی) بەسەردا بریوه!

دەفتەری سەربازیی مۆرکراوی؛ میژووی ۱۹۳۹/۹/۲ ز. نیشانی داوێ کە لە ئەو هەلەدا

(*) سەرچاوە و تەماشاکراو (**):

۱- ۵۲/۱.

۲- ۷۷/۱.

۳- موکریی: کامەرانی - محمەد قودسیی نەمر، سلیمانیی؛ س ۱۹۵۹ ز.

۴- دەفتەری سەربازیی محمەد قودسیی؛ (س ۱۹۳۹ ز).

۵- دەفتەری رۆژمێری بابی (س ۱۹۴۷ ز).

۶- رۆژنامە: پێشکەوتن - سلیمانی، گەلاوێژ - ۵، ۶، ۷، مایس ۱۹۴۴، تەمووز ۱۹۴۵.

(۱) لە دەفتەری سەربازیییدا سالی هاتنە دنیای بە س ۱۹۲۱ ز نیشان دراو. کامەرانی موکریی لە دانراوە کەیدا، سالی کە بە ۱۹۲۲ ز نیشان داو، رەفیقی برایشی لە لای من گوتی؛ س ۱۹۲۱ ز لە دایک بوو!! راستییە کە ئەم سالانە - کە ئەو لە قودسدا هاتبێتە دنیای - هەموو هەلەن؛ نیشان بە ئەو نیشانی کە رۆژنامە (پێشکەوتن - سلیمانیی: ۱۹۲۱/۳/۷ ز) چارێکی بلاو کردووە تەو بە نێوی (مەحمودی وێنەگر) هەو کە بابی ئەو! بە ئەم پێبە - پێشتریش چارێکی ئەو تۆبەو ئەو نێووە بلاو نەبوو تەو - وێ دەچیت کە بابی محمەد قودسیی، لە دەمەو پاییزی س ۱۹۲۰ ز. دا هاتبێتەو - لە فەلەستینەو - بۆ سلیمانیی و بە پیشە (وێنەگری) هەو خەریک بوو بێت! هەر بە ئەم پێبەش بروام هەبە کە محمەد قودسیی س ۱۹۱۹ ز. لە دایک بوو بێت کە نۆبەرە ی باببەتی!

(**): هەردوو دەفتەرم لە س ۱۹۹۷ ز. دا (لە رەفیقی) ی برای؛ خاوەندی ستۆدیۆی رەفیق - سلیمانی وەرگرت!

دەرچووێ بۆ پۆلی چواری ئامادەیی. ئیدی چووێ (ف. سەربازیی بەغداد) و دوای دوو سال خۆتندن بوو بە جیگری ئەفسەر - نایب زابت - لە هەولێردا.

لە نیوان س ۱۹۴۲ - ۱۹۴۳ ز. دا بوو بە ئەفسەری بێک ئەستێرە و لە رواندزدا بە ئەفسەری سەربازگر - زابت تەجنید - دامەزراو. لە ئەو هەلەدا - چۆن لە بەغداددا تیکەلی کۆمەڵی لاوانی کوردی بەغداد بیو - بیری کوردایەتی بلاو دەکردهو. لە س ۱۹۴۳ ز. دا چووێ تەریزی (شۆرشێ بەرزان) هەو. لە س ۱۹۴۶ ز. دا، لە گەڵ گشت هێزی بەرزان - دوای دامرکاندەوێ شۆرش - چووێ تە پال کۆماری کوردستانی خۆرەلات و لە ئەو پلە ی بەرزبوو تەو.

بەرۆشنایی کتیبی (دەولەتی جەمهوریی کوردستان) پلە ی گەبیو تە (کۆلۆنیل - عەقید) یی و یاریدەر - وەکیل - ی بەرزان مستەفا بوو و لە زۆر کۆبوونەو و نامە نووسیندا بە نێوی (بەرزانیی) هەو ئاخوتوو.

دوای کارەساتی رمانی کۆمار و شەهیدبوونی پێشەوا، سەرکۆمار (قازی محمەد) لە س ۱۹۴۷ ز. دا، محمەد قودسیی و چەند هاوێلی وەک؛ (خەیرالله عەبدوڵکەریم، عیززەت عەبدوڵعەزیز، مستەفا خۆشناو) ی ئەفسەران و هاریکارانی کۆمار، بەهۆی حوکومەتی ئێرانی داگیرکەرەو کەوتنەو دەست حوکومەتی مەملەکەتی عێراقی عەرەب کە لە دوو راپوێ حوکمی خنکاندنی دا بوون!

دەفتەری رۆژمێری بابی - س ۱۹۴۷ ز، تێیدا نووسراو: (سەعات ۴،۳۰ دەقە ی بەرەبە یانی ۱۹ ی حوزەیرانی ۱۹۴۷ لە بەندیخانە ی بەغداد) دا ئەو و هاوێلەکانی لە سێدارە دران... دوایی لە سەر وەسیتنامە کە ی خۆی تەرمە کە ی هینراو تەو بۆ سلیمانیی و لە ئەو شوێنەدا کە پێشینیاری کردبوو ئەسپاردە ی گردی سە یوان، خاکی پیرۆزی کوردستان کراو.

رۆژی ناشتنی لە سلیمانییدا، بۆ ئەبەد رۆژی ماتەمینیه!

محمەد قودسیی، نووسەر و توانا بوو. لە گۆقاری (گەلاوێژ - س ۱۹۴۴ - ۱۹۴۵ ز) دا چیرۆک و نووسینی بە ئیمزای (م. مەحمود) هەو بلاو. لە کۆماری کوردستاندا بە دوو انبێژ - خەتیب - ی شۆرش نیوانگی دەرکردوو. چیرۆکی (نەسرین) ی نووسیو.

لە رووی کۆمەڵییهو، دوو هاوسەری هەلێرارد بوو؛ (نەجیبە ی شیخ حەسەن) ی خەلکی سلیمانیی کە بە سەر مندالەووە مردوو. (نەسرین) ی کێژی مامۆستایێکی خەلکی «بوکان» کە سالی ۱۹۴۶ ز. لە چارە ی نووسراوو.

دەفتەری رۆژمێری بابی قودسیی رادەگەیی تێت کە لە ۳۰ ی نیسانی ۱۹۴۷ ز. دا بەرێگە ی رواندز - هەولێردا هیناویەتی بۆ سلیمانیی. دوای شەهیدبوونی قودسییش ماوێبێ لە

سلیمانییدا ماوه‌ته‌وه و ئه‌وجا گه‌راوه‌ته‌وه بۆ کن کهس و کاری بۆ «بوکان».

ره‌فیتی برای محهمده قودسیبی بۆ منی گه‌راوه‌ته‌وه؛ ئیسته‌ش له ژیندایه و ریزی کهس و کارمانی له‌لا هه‌یه!

چاپ‌کراوه‌کانی:

۱- نیشتمان و نیشتمانیپه‌روه‌ری چییه؟ - به‌غداد؛ س ۱۹۴۷ز

⊕ مەلا محهمده کهریم قازی سه‌قزی

(که‌وسهر/ شاعیر: ۱۸۴۸/۱۲۶۵ز. سه‌قز — ۱۲ جومادی بی‌که‌م

۱۳۲۸ک/ ۱۹۱۰ز. سه‌قز) (*)

له‌خانه‌دانیکی کۆنی باژیری سه‌قز - کوردستانی خۆره‌لات-ه که پشتاوپشت ده‌چنه‌وه سه‌ر خانه‌دانی شیخوئیسلامی به‌نیوانگ!

خوتندنی له‌فیرگه‌کانی ئایینه‌وه ده‌ستی پێ کردووه، له‌سه‌ره‌تادا له‌لای مامۆستایان مه‌لا محهمدی موده‌پررسی مزگه‌وتی سه‌قز، دواتر له‌لای مه‌لا عه‌بدوسه‌لامی موده‌پررسی بانه، ماوه‌بیکیش له‌لای مه‌لا محهمده شه‌ریف له‌بوکاندا، هه‌روه‌ها دوو سالیش له‌لای مه‌لا عه‌بداللهی پیره‌باب و دوو سالیش له‌مه‌لا عه‌لیی قزنجیی تورجانیی له‌تورجاندا بووه‌دوای خوتندنیش له‌باژیری سه‌قزدا بووه‌به‌قازی و ناوه‌ناویش ده‌رسی گوتووه‌ته‌وه.

خۆشنوس، هه‌روه‌ها -به‌زمانی فارسیی- شاعیر و ئه‌دیب بووه‌ (دیوانیکی شیعی) چاپ نه‌کراوی له‌دوا به‌جی ماوه‌ که هه‌مووی فارسیه، هه‌روه‌ها کۆمه‌لێ نامهی -فارسیی- به‌په‌خشانی ئه‌ده‌بیی بالای دارێژراو. نامه‌کانیش -بیکیکیان بۆ شیخ ره‌زای شاعیری کورده و له‌ئیره‌د بلاوه‌/ ۱۲- بۆ گه‌لێ دۆست و شاعیران و رووناکییران و کاربه‌ده‌ستان وه‌زیرانی قاجار و نامه‌بیکیشی بۆ ناسر ددین شایقاجار (۱۸۴۷ز- ۱۸۹۵ز) نووسیوه.

کوردییه‌کی چاکی به‌نووسین و خوتنده‌وه‌وه زانیوه -چی کوردیی دیار نییه. K- و شیعی کوردی له‌به‌ر بووه و سه‌روبه‌ندیکی له‌گه‌ل هیندیکیان هه‌بوو (۱)!

(*) حه‌مه‌ی حه‌مه‌ باقیی «؟»؛ نامه‌بیکی می‌ژوویی بۆ شیخ ره‌زای تاله‌بانیی و هه‌والی تازه/ مامۆستای کورد - ژ ۲۴ و ۲۵ی زستان و به‌هاری ۱۹۹۵ز، ل ۱۵-۲۱، سوید.

(۱) بلاوه‌که‌روه‌ی وه‌ک سه‌رچاوه‌ی روون نه‌کردووه‌ته‌وه، هه‌والی نه‌ناندووه‌ داخۆ نیویرا و هه‌چی هه‌یه و له‌کویدا ده‌ژین.

☞ شیخ محیه‌ددین شیخ سالح به‌رزنجهی (*)

(ته‌کیه‌دار و ناسراو: س ۱۹۰۰ز. گوندی پیرداود،

هه‌ولێر — ۱/۷/۱۹۸۱ز. هه‌ولێر)

بابی له‌نیوه‌راستی سه‌ده‌ی نوزده‌دا هاتووه‌ته‌ ده‌شتی هه‌ولێر و له‌گوندی پیرداودا جیگیر بووه!

هه‌ژده‌ سالان بووه‌ که بابی مردووه، ئیدی له‌ئهو ته‌کیه و مزگه‌وته‌ی بابی که له‌سالی ۱۸۹۲ز.دا له‌گه‌ره‌کی عه‌ره‌بی کۆنی هه‌ولێردا دروستی کردووه، جیگه‌ی گرتووه!

شیخ محیه‌ددین دۆستی هه‌زار و داماوان بووه، هاره‌ها گه‌لێ له‌گه‌وره‌ پیاوانی وه‌ک پاشا ته‌لال، محموود ئه‌لسه‌وواف، ئه‌مجه‌د زه‌هاویی و له‌کوردانیش شیخ محموودی حه‌فید، سمکۆ شکاک، پیره‌مێرد، هه‌موو دۆستی بوون!

ئهو ته‌کیه و مزگه‌وته‌ی که ئیسته‌ش ماوه، کاروانسه‌رای میوان و لێ قه‌وماوان بووه!

شیخ محیه‌ددین له‌نیوه‌هه‌ولێرشدا گه‌لێ کاری چاکی کردووه وه‌ک:

- له‌گرانییدا نانه‌واخانه‌بیکی کردووه‌ته‌وه و نانی هه‌زارانی داوه!

- ده‌زگه‌ی (تیشک/ ئه‌شیعه‌)ی له‌کیسه‌ی خۆی کړیوه بۆ نه‌خۆشخانه‌ی کۆماری هه‌ولێر!

- یارمه‌تی قوتابخانه و قوتاییه هه‌زاره‌کانی داوه!

- مزگه‌وتیکی له‌گه‌ره‌کی براهه‌تییدا دروست کردووه!

شیخ محیه‌ددین وه‌جاخی روونه و نه‌وه‌ی دانیشتیوی هه‌ولێره که بیکیان ئه‌فسه‌ری پۆلیس و قانونناس شیخ ئه‌حمده شیخ محیه‌ددینه!

(*) سه‌رچاوه:

۱- شیخ ئه‌حمده‌ی کوری که له‌ماوه‌ی سالیکیدا -له‌هه‌ولێردا- دیده‌نیم کرد و تکای ژیننامه‌ی بابیم لێ کرد، تا دوا‌یی له ۲۴/۴/۱۹۹۷ز.دا به (نامه) ئه‌م باسانه و فۆتوگرافی بابی بۆ نارد!

(مستهفا نه‌ریمان / مامۆستای قوتابخانه، رۆژنامه‌خان: س ۱۹۲۵ز.

کفری — ۱۹۹۴/۵/۲۷ز. به‌غداد)

خوێندنی سه‌ره‌تایی و نێوه‌ندی پرپوه تا (ف. م. به‌غداد) ی ته‌واو کردوه و بووه به‌ مامۆستا له‌ ئاوابی و گونده‌کانی «که‌رکووک - کفری» دا. بیژراوه له‌ ریزی (پ. هیوا) دا بووه.

به‌گوته‌ی مه‌لا جه‌میل رۆژبه‌یانینی دۆستی، له‌ س ۱۹۴۴ز. راوه، بێر و قه‌له‌می خسته‌وه‌ته‌ کار. له‌ سه‌ره‌تادا خووی داوه‌ته‌ هه‌لبه‌ست، ئه‌وجا (دائیره‌توله‌ عاریف/ دائره‌ المعارف) که‌ بۆی هه‌له‌سه‌سووراره‌. ئه‌وجا به‌سالنامه‌ - ته‌قویم- دانانی کوردییه‌وه، هه‌روه‌ به‌ورده‌ گوته‌اره‌وه‌ خه‌ریک بووه. دوابی هه‌ندێ کرد و کوژی کردوه و بۆ شانۆی نووسیه‌وه، به‌لام له‌ شه‌سته‌کانه‌وه‌ خووی دایه‌ دانانی (پێ رستی کوردی) و له‌ ئه‌مه‌دا کوژی به‌ری گرت! له‌ سالانی رابوردوودا، له‌ (ده‌نگی گیتی تاز، هه‌تاو) و رۆژنامه‌ی دییدا نووسینی بلاوه‌! له‌ کۆتایی شه‌سته‌کاندا له‌ رۆژنامه‌نووسی کوردی نزیک بووه و ماوه‌یی له‌ گوڤاری (به‌یان) دا سکریتیری نووسین بوو. دوابی خانه‌نشین بوونی، تیکه‌لی ده‌زگه‌ی رۆشنیری و بلاوکرده‌وه‌ی کوردی بوو. به‌راوه‌یه‌ وه‌ک کارمه‌ندیکی ده‌زگه‌که‌ دیاربوو. له‌ (هاوکاری، رۆشنیری نوێ، به‌شی کوردی رادیۆی به‌غدادیشدا گوته‌اره‌ و به‌رنامه‌ی بلاوکرده‌وه‌ و دوابی به‌رنامه‌ی له‌ رادیۆدا (ئه‌مه‌رۆ له‌ مێژوودا) بوو. له‌ سه‌ره‌تای هه‌شتاکاندا، کاتێ گوڤاری (ره‌نگین) ی ده‌زگه‌ی رۆشنیری و بلاوکرده‌وه‌ی کوردی بلاوکرایه‌وه‌، تا (۲۵) ژماره‌ی سکریتیری نووسین بوو. له‌ ئه‌م قۆناغه‌دا و تا مردنی باری بلاوکرده‌وه‌ی به‌رهمه‌کانی ئاسان و ژین و گوته‌رانی خۆشته‌ر بوو^(۱).

(*) سه‌رچاوه‌:

۱- ۸۸/۱.

۲- ۱۲۵/۲۹/۲.

۳- ره‌نگین - ۶۷؛ س ۱۹۹۴ز.

۴- ره‌نگین - ۶۹؛ س ۱۹۹۴ز (سه‌رنجیکی کتیبی بیره‌وه‌رییه‌کانی ژبانم - مه‌لا جه‌میل رۆژه‌یانینی)

۵- گوڤار و رۆژنامه‌ی دیی.

(۱) به‌ئه‌مانه‌ت و وێژدانیکی ئینسانیی و ئه‌ده‌بییه‌وه، پیتیستی ده‌بینم بۆ مێژوو هه‌ندێ خاڵ تۆمار بکه‌م که‌ پێشه‌کییه‌که‌ی ئه‌وه‌یه‌؛ من له‌ ژیندا بۆ چه‌ند سه‌عاتێ له‌گه‌ڵ مسته‌فا نه‌ریمان دانه‌نیشتموم و له‌ کار و فرماندا پێکه‌وه‌ هاوه‌ل نه‌بووین و له‌ سلاویکی دووراو دوور به‌ئه‌و لاوه، چ رووداو و باس له‌ نێوماندا نه‌بووه‌. ئه‌وجا ده‌تیم؛ دوو جار له‌ سالانی ۱۹۸۴ و ۱۹۸۵ز. دا، رێبه‌ری پیتشوری =

زمانه‌کانی کوردیی، تورکیی، عه‌ره‌بیی و هه‌ندێ فارسیی زانیوه‌ ژنی هه‌یناوه‌ و نه‌وه‌ی پێگه‌یشتووی هه‌یه‌ و به‌غداد نشین.

چاپکراوه‌کانی:

۱- هاواری لاوان - به‌غداد؛ س ۱۹۵۳.

۲- هه‌لبه‌ست بۆ قوتابیان - که‌رکووک؛ س ۱۹۵۵.

۳- عه‌لیی ئه‌فه‌نیی - که‌رکووک؛ س ۱۹۵۷ز. (دراما)

۴- رووخا - که‌رکووک؛ س ۱۹۵۹ز. (دراما)

=ده‌زگه‌ی رۆشنیری و بلاوکرده‌وه‌ی کوردی - به‌غداد؛ کاک محمه‌د محمه‌د ئه‌مین بۆ منی گێڕایه‌وه‌ که‌؛ (ساتی بووه‌ به‌رپه‌ری گشتیی ده‌زگه‌که‌، له‌ چه‌که‌جه‌ی مێزه‌که‌یدا، راپۆرتیکی مسته‌فا نه‌ریمانی به‌رده‌ست که‌وتوه‌ که‌ داویه‌تی له‌ هه‌ندێ نووسه‌ر و کتیبخانه‌ی کوردی و بووه‌ته‌ مایه‌ی قه‌ده‌غه‌بوونی به‌رهمه‌ی ئه‌و نووسه‌ر و شاعیرانه‌ و کتیبخانه‌ی کوردی). نێوراو به‌په‌ژاره‌وه‌ گوته‌: (من چه‌ز له‌ چاره‌ی که‌سانی ئه‌وتۆ و «فلان/ من نێوه‌که‌یم دانانه‌وه‌ چونکه‌ باسی له‌ نێره‌دا نییه‌» ناکه‌م که‌ وه‌کیلی ئه‌منی سلیمانیی بوو، من موخافیز بووم مه‌عاشه‌که‌م دووسه‌د دینار بوو، ئه‌و له‌ مانگی سه‌د و بیست دیناری هه‌بوو!). له‌ هه‌شتاکاندا -به‌تایبه‌تی دوابی خانه‌نشین بوونی و دامه‌زرانی رێبه‌ری گشتیی ده‌زگه‌ی نێوراو له‌ سالی ۱۹۸۲ز. دا -مسته‌فا نه‌ریمان وه‌ک دلسۆزیک ده‌مراستی تاوانبار و کوردکوژ موسلیح جه‌لالیی رێبه‌ری گشتیی نوێ بوو. شایانی باسه‌، موسلیح بیکێ بوو له‌ شیوعیه‌ دۆراو و به‌زیوه‌کان که‌ له‌ هه‌لی شوێشی کوردستان له‌ ۱۹۷۴ز. دا (سه‌رۆکی محکه‌مه‌ی هه‌یه‌ی خاسه‌ی که‌رکووک) بوو، به‌ریز لاوان و کێژان و پیرانی کوردی بۆ گوناھی مل په‌ت کرد^(*). مخابن گه‌لی نووسه‌ر -به‌پیر و لاوه‌وه‌، به‌سه‌ر رده‌ش و سه‌ری سپییه‌وه‌- له‌ ده‌زگه‌ی رۆشنیری و بلاوکرده‌وه‌ی کوردییدا، ده‌سته‌مۆی داوه‌ت و به‌رات و شاباشی بوون، ئه‌گه‌ر شانازیش له‌ ژیندا بۆ مڕۆڤ، به‌ها و خۆشبییه‌ک بیت، ئه‌وه‌ پێگه‌ به‌خۆم ده‌ده‌م شانازی بکه‌م که‌ من - کارمه‌ندی ده‌زگه‌ی رۆشنیری و بلاوکرده‌وه‌ی کوردی، دوابی راکۆسته‌وه‌م له‌ رادیۆوه‌- له‌ نێوان ۱۹۸۲-۱۹۸۶ز. دا تیکه‌لیی و هاریکاریم له‌ گه‌ل نه‌کرد، بگه‌ر بیزم له‌ کارکردن له‌ ده‌زگه‌که‌دا کردوه‌ و خۆم ته‌نسیب کرد بۆ گوڤاری «کاروان» تا سالی ۱۹۸۶ز، ئه‌وجا که‌ ماوه‌ی سێ سال ته‌نسیب ته‌واو بوو، به‌بیانوی نه‌خۆشییه‌وه‌ له‌ ۱۹۸۶/۴/۴ز. دا خۆم خانه‌نشین کرد که‌ ته‌مه‌نی وه‌زیفه‌داریشم ۲۲ سال بوو. در. ئیحسان فوناد، هه‌روه‌ها کارمه‌نده‌کانی «کاروان» شایه‌تن! (مه‌نفا/ زیندانی ئه‌نلۆ - هۆلاند: ۲۰۰۰/۹/۱۸ز).

(*) چه‌ند جار له‌ ته‌له‌فزیۆنی به‌غداد، چه‌ند وێنه‌بیکێ ئه‌و دادگه‌ بۆ داده‌ نیشان ده‌در!

- ۵- کتیبخانه‌ی کوردیی - کهرکوک؛ س ۱۹۶۰.
- ۶- ماموستای نمر - به‌غداد؛ س ۱۹۷۱ز.
- ۷- ببیلوگرافیای کتیبی کوردیی - به‌غداد؛ س ۱۹۷۷ز.
- ۸- توپزینه‌وهک له پیتنج به‌هری نه‌جموددین مه‌لا - به‌غداد؛ س ۱۹۷۹ز.
- ۹- ریتنوسی کوردیی له رهگ و ریشه‌وه - به‌غداد؛ س ۱۹۸۱ز.
- ۱۰- ما أسداه الأکراد الی المکتبۃ العربیة - بغداد؛ س ۱۹۸۳. [خه‌لاتی کوردان بو کتیبخانه‌ی عه‌ره‌ببی]
- ۱۱- ببیلوگرافیای کتیبی کوردیی؛ ج ۱-۲؛ س
- ۱۲- بیره‌وه‌ریه‌کانی ژبان - به‌غداد؛ س ۱۹۸۴ز.

⊖ مه‌حموود پاشا عه‌بدوپرره‌حمان پاشا مه‌حموود پاشا (*)

(مه‌حموود پاشای بابان/ میر ؟؟ - سلیمانیی - ؟؟ ئه‌سته‌نبوو)

میژوو‌ی هاتنه دنیا و مردنی نبیه! کوره‌گه‌وری ئه‌وره‌حمان پاشای بابانه که له‌سه‌ر وه‌سیه‌تی خو‌ی و ئافه‌رینی ئاییناسه‌کان و گه‌وره‌کان، جیگه‌ی گرت‌ه‌وه. ده‌وله‌تی عوسمانییش په‌سه‌ندی کرد و نیشان و به‌رگی پاشایه‌تیی خه‌لات کرد!

له س ۱۸۲۰ز. دا میوانییتی ئینگلیز؛ گه‌شتان ریچ RICH دیده‌نبیی کردووه. ئه‌و لیتی گوتووه؛ (باوه‌ر ناکه‌م هاوتاییتی چاکی له خو‌ر‌ه‌ه‌لاتدا هه‌ل بکه‌ویت!)، به‌لام پاشا له‌لای ئه‌و گله‌بیی له به‌خت و نات‌هبایی ریزه‌کانی خانه‌دانی بابان کردووه و گوتویه‌تی؛ (مه‌گه‌ر خودا به‌لایتکیان بو بنیترت!!). هه‌روه‌ها پاشا بیزاریی نواندووه به‌رامبه‌ر چاوچنۆکی هه‌میشه‌بیی عه‌جه‌م و که‌مته‌رخه‌مبیی و بی وه‌فایی -مه‌مالیکه‌کان- پاشاکانی به‌غدادی سه‌ر به‌ده‌وله‌تی عوسمانیی.

به ئه‌ویتییه؛ مه‌حموود پاشای ئه‌وره‌حمان پاشا له نیوان ۱۸۱۴ز - ۱۸۴۰ز. دا چه‌ندین جار تووشی ته‌له‌ی شه‌ری براکوژی و پیلانی خو‌تیناویی هه‌ردوو ده‌وله‌تی عه‌جه‌م و تورک بووه.

(*) سه‌رچاوه:

۱- ۲/۲۴/۱۲۰.

۲- ۲/۲۵/۱۲۱.

۳- ۲/۲۶/۱۲۲.

۴- ۲/۳۲/۱۲۸.

چه‌ندین جار، بی مه‌لامه‌ت، یان به‌هه‌ر بروییانوویی بووبیت، به‌فه‌رمان و یارمه‌تیی بی‌کتیکیان، له‌شکری هاتووه‌ته سه‌ر و له پاشایه‌تیی خراوه، یان له‌شکریانی هیتاوه و هاتووه‌ته‌وه سه‌ر ته‌خت که دوا کو‌ششی ریکه‌وتی س ۱۲۵۶ک/ ۱۸۴۰ر بوو، ماوه‌بیت هات‌ه‌وه و دواتر هه‌لکه‌ندرا و ناچار رووی له ئه‌سته‌نبوو کرد و هه‌ر له ئه‌ویدا مرد!

له ئه‌و مه‌و‌دایه‌دا شه‌ری عه‌بدالله پاشای مامی، سلیمان پاشای برای و، ئه‌حمه‌د پاشای برازای کردووه، ته‌نانه‌ت له س ۱۲۴۲ک/ ۱۸۲۶ز. دا، تووشی شه‌ری مییری میران محه‌مه‌د پاشای رواندز هات!

هه‌ر به‌پشتیوانی مه‌حموود پاشا و له‌شکری بابانییش، ده‌فته‌ردار / داود که‌هییه چووه سه‌ر ته‌ختی پاشایه‌تیی به‌غداد، به‌لام پادا‌شته‌که‌ی بی وه‌فایی و پیلان و توندوتیژی بوو!

به‌شیه‌ویتی گه‌شتیی سه‌رچاوه‌کانی میژوو چه‌ند به‌پیاویکی باشیان له قه‌له‌م داوه، به‌لام لاواز و ساوتیکه‌ بووه. کیشه‌ی به‌نیویانگی مه‌ولانا خالید نه‌قشبه‌ندی له سه‌رده‌میدا گه‌رمتر قه‌وما و خو‌ی و عوسمانی برای زۆر لیتی نزیک و دۆستی بوون، به‌لام دواچار لیک زویربوون و باوه‌ریان به‌بیک نه‌ما و به‌بیک نه‌گه‌یشتنه‌وه!

هاوسه‌ری هه‌بووه، نه‌وه‌ی دیار نبیه!

بابی قازیی بووه، دایکی حەبیبە مەحمود ئاغای هەمزە ئاغای مەسەرفە... شەش سالان بووه خراوەتە بەر (ق. س. کفریی). دواي سالتی هاتووەتە (ق. س. سلیمانیی) و لە ۱۹۱۹ ز. دا هەر پینچ پۆلەکی پرپوه. لە ئەیلوولی ۱۹۲۱ ز. دا چوووەتە (ف. ع. کەرکوک) و لە ۱۹۲۳ ز. دا دوو پۆلی نیوئەندی پرپوه و ئەوجا چوووەتە (مەکتەبی ئەندازە - بەغدا) و لە ۱۹۲۶ ز. دا خۆیندنی تەواو کردوو و لە پاییزدا دانراوه بە ئەندازەقانی دەزگە کارگوزاریی - ئەشغال - ی سلیمانیی. لە ئەوتیدا ماوەتەو تا لە سەرەتای ۱۹۲۹ ز. دا لەسەر جم و جوولتی سیاسی نەینیانە کە ئاشکرا بووه، دوو خراوەتەو بو «گەلیی عەلیی بەگ، مووسل، بەسەر، دیوانیی، حیللە: س. ۱۹۳۰ ز.) کە تا نیووی سالی ۱۹۳۲ ز. بارەکی درێژی کیشاوه. لە ئەم هەلەراوه گۆستراوەتەو بو سلیمانیی و وی دەچیت تا پاییزی ۱۹۳۶ ز. ماییتەو، دیسان لەسەر جم و جوولتی سیاسی راگۆستراوەتەو بو «کەرەلا، حیللە» تا لە ۱۹۳۸ ز. دا لە بەغداددا گیرساوەتەو! لە ئەو دوا میژوووەراوه تا خانەنشین بوونی، هەر بەتەنی لە بەغداددا ژیاو

(*) سەرچاوه و تەماشاکراو:

- ۱- ئارام (جەمال بابان): بەیان - س. ۱۹۷۴ ز.
- ۲- ۲/۱.
- ۳- ۱۳/۱.
- ۴- ۴۱/۱.
- ۵- ۵۵/۱.
- ۶- ۱۲۵/۲۹/۲.
- ۷- دیانە و گوتوبیژ لەگەڵ جەمیل محەمەد سنەیی. سلیمانیی، س. ۱۹۹۵ ز.
- ۸- دیانە و گوتوبیژ لەگەڵ فوناد رەشید بەکر - سلیمانیی.
- ۹- ژینامە ی دەستنووسی مستەفا ساييب - لە بەر دەستەم - س. ۱۹۷۳ ز.
- ۱۰- ژینامە ی دەستنووسی مستەفا ساييب - بۆ جەمال بابان / رەنگین - ۱۳۷، س. ۱۹۹۹ ز. (کوردیی و مەریوانیی کین؟ / بەشی بیتکەم).
- ۱۱- بەلگە نامە و نامەکانی یادگاری مستەفا ساييب.
- ۱۲- رۆژنامە و گوڤاره نیویراوهکان!

ه و دوايی لە کۆتایی حەفتاکاندا هاتووەتەو بو سلیمانیی و لە پال برازی - نازاد جەمیل ساييب - دوا رۆژگاری ژینی رابواردوو تا بەهۆی چەند نەخۆشییە کەو - وەک پرۆستات - کۆجیی مالتاوی کردوو

رەبەن ژیاوه و وەجاخ کۆتەر. زمانەکانی کوردیی، فارسیی، تورکیی، عەرەبیی، ئینگلیزی زانیوه

دەستی لە شیعردا نەبووه و لە رۆژنامەکانی (پیشکەوتن - سلیمانیی، بانگی کوردستان، ژبانەو، ژبان، زاری کرمانجیی، گەلاوێژ) دا بەهونەرەکانی گوتاری ئەدەبیی، کۆمەلیی، سیاسی، کەله پوورناسیی، رۆشنیری گشتییەو خەریک بووه!

بیتکەمین نووسینی، پەخشانی هونەرانی (بۆ چرۆک) ه کە دووم خەلاتی گرهوی رۆژنامەیی (پیشکەوتن - سلیمانیی، س. ۱۹۲۰ ز) ی پین وەرگرتوو، دوا نووسینیشی کورتە چیرۆکی کۆمەلییە و بەنیوی (دز) هوه لە (گەلاوێژ - س. ۱۹۴۵ ز) دا بلاوی کردوو تەو!

مستەفا ساييب، هۆشمەندی تەو دەیی کورد و کوردستان، هەلکەوتووی قۆناغیکی راپەرینی سیاسی و رۆشنیری کورد، پیشکەوتنخواز، کار تێ کرای رۆشنیری ئەوروپا. سەرپاست و لاییتگری بە جەرگی ئافرەت، پیشەرەوی لاوان، ئەدی نۆتخواز، سیاسی لەخۆبردووی کەم دەرکەوتووکە هەتا بەهرەکانی ئەدەبی بەقوریانی کرد، چارە کە سەدەیی پتر بەخەباتی قەلەم - بێ نیو ئاشکرکردنی خۆی - تا سەر بەنیوناسەکانی (زەکیی ساييب، کوردیی، کوردیک، ک، نەورۆز، پەرۆز، شاھۆ) وه لە رۆژنامەنووسی و کورە ناسیاوهکاندا دەرکەوتوو و خەباتی سیاسی نەینیشی مەگەر هەر میژوو پیتی بزانییت! باسکردنی ئەویکی پیشەرەو و فەرمایش کراو - دەستی ئەنقەستی تیدا هەیه - زۆری پین دەوت... لە تیرەدا بەکورتیی لە دوو دەروازەو، ناسین و لێ وردبوونەوی پتویستە:

۱- خەباتی رۆشنیرانی نیوان س. ۱۹۲۱ ز - ۱۹۴۵ ز کە هەرە کاری گزنگی دامەزاندنی (کۆمەلی لاوانی کورد: کەرکوک س. ۱۹۲۱ ز - بەغداد و سالەکانی سەرەتای سییەکان!) هەرەها پرۆژە ی (نەشریاتی کوردیی - مەریوانیی: س. ۱۹۳۰ ز - ۱۹۳۸ ز / بەغداد).

۲- خەباتی سیاسی - وێرای رەنگدانەویشی لە کۆمەلی لاوان - لە ۱۹۲۱ ز بەدواوه؛ دامەزاندنی (کۆمەلی زەرەشت: س. ۱۹۲۶ ز - ۱۹۲۹ ز / سلیمانیی) و (کۆمەلی خۆبیون: س. ۱۹۲۷ ز - ۱۹۲۹ ز / لقی سلیمانیی).

بۆ پتر دلنیابوون لە راستییەکان، چەند بەشیکی ژینامە ی دەستنووسی خۆی و ناتەواوی -

ههروهها ژیننامه‌ی‌شی که بۆ ج. بابانی نووسیوه- ده‌خه‌مه به‌رچاو که ده‌بێژیت:

(... له که‌رکوک: س ۱۹۲۱ز- ۱۹۲۳ز. دا چونکه له کۆبه و هه‌ولێر و کفریشه‌وه قوتابییانی کورد هات بوون و له‌ویدا ده‌یانخوێند، له‌ویدا کۆمه‌له‌بێکمان پێکه‌وه نا و که‌وتینه‌ هۆش و بی‌ری کوردا به‌تیبی و بلاوکردنه‌وه‌ی.

نەک هەر له قوتابخانه‌دا - ف. ع. که‌رکوک- به‌لکۆ له‌نیوشاره‌که‌دا به‌تایبه‌تی له‌ گه‌ره‌کانی کورددا و هه‌موو وه‌ختی له‌گه‌ل عه‌بدوخالق ئه‌سیری - شاعیری نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر- و دکتۆر حسین باباجان و سه‌بید ئه‌حمه‌دی خانقا - سیاسی- و گه‌لیکی دی؛ بیروپرایان رێک ده‌خست و به‌دزییه‌وه‌ به‌یاننامه و نه‌شه‌راتیان به‌کوردیی بلاو ده‌کرده‌وه له‌ دژی ئیستیعمار- مه‌به‌ست له‌ ئینگلیزه- و هه‌تتا شه‌ویک فه‌تح الله ئه‌سه‌د که قوتایی بوو له‌گه‌لیان، له‌سه‌ر ئه‌وه‌ گیرا. له‌وه‌ ده‌خته‌دا له قوتابخانه‌که‌دا، به‌یانیان قوتابیان پێش چوونه‌ ده‌سه‌وه‌ گۆرانییان ده‌خوێنده‌وه‌ چ به‌عه‌ره‌ببێ، چ به‌کوردیی... له‌وه‌ ده‌خته‌دا موفه‌تتیشی عامی مه‌عاریفی ئه‌وسا ئینگلیز بوو نیوی «میس‌ته‌ر رایلی» بوو، هات بووه‌ که‌رکوک و مسته‌فا ساییب به‌نیوی «کۆمه‌له‌ی قوتایییه کورده‌کان» هه‌، چاوی پێ که‌وت و داوای لێ کرد که کارتیکی وا بکات، به‌کوردییش به‌یانیان گۆرانیی بلێن و «میس‌ته‌ر رایلی» ش قسه‌که‌ی په‌سه‌ند و ئه‌م‌ری کرد بۆ به‌جێ هێنایی ئه‌و داوایه و داوایشی له قوتایییه کورده‌کان کرد که گۆرانیی ئاماده بکهن و ببه‌ن به‌مودیری قوتابخانه‌ تا له‌گه‌ل گۆرانییه‌ تورکیی و عه‌ره‌بیه‌کاندا بیلێن^(۱).

له‌ سالی ۱۹۲۳ز. دا مسته‌فا ساییب هاته‌ به‌ع‌داد و چووه‌ته قوتابخانه‌ی هه‌نده‌سه. له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که ولاته‌که و میله‌ته‌که‌ش داماوای خوێندن بوون، به‌شی زۆری قوتایییه کورده‌کانی

(۱) مسته‌فا ساییب- به‌پیتی گێڕانه‌وه‌ی محه‌مه‌دی مه‌لا که‌ریم- نامه‌یێکی بۆ ئه‌وره‌حمان موفتیبی / شیرۆ ناردووه و گوتوویه‌تی: له‌ س ۱۹۲۲ز. دا له‌ که‌رکوکدا قوتاییی بوین. به‌یانیان به‌تورکیی گۆرانییان پێ ده‌گوتین. بیستم که‌ جه‌نابی «بێخود» ته‌شریفی هاتوه‌ بۆ که‌رکوک، چومه‌ خه‌مه‌تی له‌ ته‌کییه، له‌ داوای به‌خه‌رتانی عه‌رم کرد؛ لێره به‌تورکیی گۆرانیمان پێ ده‌لێن! ئه‌ویش فه‌رمووی: ئه‌وجا مسته‌فا چیت ده‌وی! گوتم: قوربان سروودێکمان به‌کوردیی بۆ دابنێ هه‌تا ئیهمه‌یش له‌به‌ری بکه‌ین! فه‌رمووی: باشه! به‌یانیی و هه‌روه‌ه‌ تا سرووده‌که به‌ریت!

به‌یانیی چومه‌وه‌ خه‌مه‌تی، ئه‌م سرووده‌ی فه‌رموو بوو «دلاوه‌ران». خوێندیه‌وه‌ بۆم. منبیش په‌وانم کرد، بردم بۆ قوتابخانه و به‌قوتایییه‌کانم په‌وان کرد، خوێشی نوسه‌خه‌یێکی نارد بۆ سلیمانیی بۆ شیخ نووری شیخ سالح که له‌ رۆژنامه‌کاندا بلاوی بکاته‌وه / ته‌واو.

بنۆره: ۱/۳۱؛ ۱۳۶ل، په‌راویز: ۱.

«قوتابخانه‌ی عیلمییه» هاتن بۆ به‌ع‌داد و چوونه قوتابخانه‌ی «دارولموعه‌لیمین» هه‌ که‌ به‌ن به‌مامۆستا بۆ ئه‌وه‌ی دوا‌رۆژ که ده‌رچوون بچنه‌ ولاته‌که‌یان، خه‌مه‌تی بکهن و خوێندن و زانستی به‌لا‌وبکه‌ نه‌وه! له‌ پاش چهند مانگیک «کۆمه‌له‌یێک» ی بچووکیان پێکه‌وه نا به‌نیوی «کۆمه‌له‌ی لاوانی کور» هه^(۲) که هه‌رچی قوتایییه‌کی کورد له‌ به‌ع‌داددا هه‌بوو، بوو به‌ئه‌ندام و هه‌ر که‌سه به‌پیتی توانای خوێ مانگانه‌یێکی مونساییان ده‌دا... له‌ چوار عانه‌وه‌ تا روپییه و ده‌ستیان کرد به‌بلا‌وکردنه‌وه‌ی کاغه‌ز و نه‌شه‌راتی ده‌ستخه‌ت بۆ گه‌وره و ئاگیانی ناسیاو له‌ کورده‌ستاندا. هه‌موو هاوینتیکیش که ده‌چوونه‌وه‌ ولات، له قوتابخانه‌کاندا که هاوینان ده‌چوونه‌وه‌ له

(۲) بێکه‌م وینه‌ی فۆتۆگرافی ئه‌م کۆمه‌له - به‌کۆمه‌له - له ۱۹۲۵/۵/۸ز. باخچه‌ی مۆد/ به‌ع‌داددا گیراوه. وێ ده‌چی ئه‌مه وینه‌ی (ناشکرابوونی کۆمه‌له‌که‌ بیت!). دوا وینه‌ی هه‌مان کۆمه‌له‌یش له هه‌مان شوێن و رێکه‌وتی ۳/۴/۱۹۳۴ز. دا گیراوه. [بنۆره: په‌نگین: س ۱۹۸۸ز. هه‌روه‌ها رۆشنایی نوێ - س ۱۹۷۵] به‌ ئه‌م رۆشناییه‌ش میژووی ۱۹۲۵/۵/۸ز به‌میژووی بێکه‌م (کۆمه‌له‌ی لاوانی کورد - کورده‌ستانی باشور) دیته به‌رچاو و میژووی دامه‌زراندنی بێکه‌م کۆمه‌له‌ی خوێندکارانی کورد - هێقی، ۲۷/۷/۱۹۱۲ز. ئه‌سته‌نبووله! پتیستی ده‌زانم هه‌له‌یێکی زه‌ق و ده‌ستی ئه‌نقه‌ستی هێندێ نووسراو و ناسراو راست بکه‌مه‌وه که ته‌نانه‌ت هه‌والیکی ناته‌واویان ناوه‌ته‌ ده‌م عه‌بدووره‌زاق ئه‌له‌سه‌نبی خاوه‌ندی (ته‌ریخ ئه‌له‌سه‌ن حه‌زاب ئه‌لعیراقیه / میژووی پارته‌کانی عێراق) گۆیا: ئه‌م کۆمه‌له‌یه - لاوانی کورد- له‌ سه‌ره‌تاکانی سییه‌کاندا دامه‌زراره و ئه‌ندامه‌ هه‌ره دیاره‌کانی: فازیله‌ تاله‌بانیی، ئیبراهیم ئه‌حمه‌د، شاکیر فه‌تاح، حامید فه‌رح، فاتیح بی که‌س، عه‌بدالله گۆران، سالح یوسفیی بوون. راستییه‌که‌ی ئه‌م نیوانه - بی که‌س و گۆرانی لێ ده‌رچیت- پتیوه‌ندی کۆنیان له‌گه‌ل ئه‌و کۆمه‌له‌یه نه‌بووه و ئه‌م نیوانه نه‌وه‌ی دووه‌می کۆمه‌له‌ی لاوان - خوێندکارانی کوردن له‌ به‌ع‌داددا! به‌ ئه‌م بۆنه‌یه‌وه، به‌چاکی ده‌زانم ئامازه‌ بۆ کرد و کۆشیکی هه‌ل‌بژاردنی بێکی نیو ئه‌م ده‌سته‌ی دووه‌مه‌ به‌خه‌مه‌ روو که در. که‌مال مه‌زه‌هر ناشای کردووه و به‌ه‌ل‌گه‌نامه‌ی په‌سمییه‌وه‌ روونی کردووه‌ته‌وه، هه‌وت لاوی خوێندکاری کورد له‌ به‌ع‌داد و له ۱۹۳۵/۳/۴ز. دا، داخوایی په‌سمیان داوه بۆ پیکه‌یتانی یانه‌یێکی رۆشنایی کورده‌نه‌ به‌نیوی (یانه‌ی سمکۆی شاک) هه‌ و کاربه‌ده‌سته‌کانی حوکومه‌تی عێراقی عه‌ره‌ب رێگه‌یان نه‌داوه، لاوه خوێندکاره‌کانیش ئه‌مه‌ن. خاوه‌ند پرۆژه‌که ئیبراهیم ئه‌حمه‌د - بله- و فازیله‌ تاله‌بانیی و عارف تاله‌بانیی و شاکیر فه‌تاح و به‌هائوددین عارف که هه‌ر پینچیان خوێندکاری کۆلیجی قانوون بوون. هه‌روه‌ها عه‌بدووره‌حمان عه‌بداللهی خوێندکاری کۆلیجی پزیشکی و شیخ ره‌ووفی شیخ مه‌حمودی خوێندکاری کۆلیجی ئه‌مریکیی له‌ به‌ع‌داددا!

بنۆره: در. که‌مال مه‌زه‌هر ئه‌حمه‌د - صفحه‌ مجهوله من نضال الفئه‌ة المشفقة الكردية في العراق؛ نادى سمكو شكاك / الاتحاد - س ۸، ع ۲۸؛ ۲۸/۷/۲۰۰، سلیمانیه.

سلیمانی و هه‌له‌بجهدا و ئه‌وانه به‌گیانیتکی پاکه‌وه هه‌ولیان ده‌دا و ده‌رسیان ده‌گوته‌وه به‌قوتابییه‌کان که له‌خوتیندا زۆر دواکه‌وتوو بوون!.

مسته‌فا ساییب - پتر له‌ژیننامه‌که‌ی به‌رده‌ستی من - له‌ژیننامه نو‌سراوه‌که‌ی بۆ جه‌مال بابان، باسه‌کانی خۆی و تیکه‌لێبی و نیو و کرده‌وه‌ی هاریکار و هاوه‌لانی خۆی روونتر کردووه‌ته‌وه و ده‌بیژیت؛ (له ۱۹۲۶ ز.دا که هاتمه‌وه ولات، بووم به‌موه‌ندیسی ئه‌شغالی سلیمانی و به‌هۆی گه‌رۆکی و هه‌زێفه‌که‌مه‌وه، هه‌موو وه‌ختی ده‌چومه‌ دێهات و نیو عه‌شاییره‌وه و بییر و هۆشی میلییم، نه‌شهرات و به‌یاننامه‌م به‌نیویاندا بلاو ده‌کرده‌وه!

له‌ وه‌خته‌دا له‌گه‌ڵ هاوولاتییه‌ تیکه‌یشتوو‌ه‌کاندا کۆمه‌لێکمان پیکه‌وه نا به‌نیوی «زهرده‌شت» وه‌ که‌ دیسان من «مو‌عته‌مید / باوه‌پینکراو» ی کۆمه‌له‌که‌ بووم و زۆریه‌ی نووسینه‌کان بۆ هه‌موو لاییک من ده‌منووسی و ئه‌ندامیکی زۆرمان هه‌بوو له‌وانه‌دا؛ شه‌وه‌کی عه‌زه‌می به‌گی بابان، عوسمان فاتیق «K/؟»، فوناد مه‌ستی، شیخ سه‌لام - شاعیر / K - که‌ریم سه‌عید - زانستی / K - که‌ریم رۆسته‌م مه‌شه‌هور به‌ که‌ریم شالوم، شیخ مه‌حمود، عه‌بدو‌لواحید مه‌جید / نووری و زۆر که‌سی دی له‌ خوتینه‌واران و تیکه‌یشتوانی ولات و ده‌ستمان کرد به‌بلاو‌کردنه‌وه‌ی به‌یاننامه‌ی ناگرین به‌نیو دێهات و عه‌شاییره‌دا (۳).

(۳) در. که‌مال مه‌زه‌هر ئه‌حمده‌ به‌سه‌ر نیوی (خیر و بییری راپۆرتنووسی) ه وه‌ له‌ گو‌فاری رهنگین - ۸۸ - ۹۰، س ۱۹۹۶ ز.دا راپۆرتنامه‌ییکه‌ی رهمی ئینگلیزی له‌ عیراقدا بلاو کردووه‌ته‌وه که ئه‌ندامیکی ناپاکی (ک. خۆیوون) داویه‌تی به‌دوژمن. له‌لاییکه‌وه‌ نیوی سه‌رۆکی گشتی مه‌له‌به‌ندی به‌غداد؛ مسته‌فا شه‌وقی، سه‌رۆکی لقی سلیمانی مسته‌فا ساییب، سه‌رۆکی لقی هه‌ولتر مه‌مه‌د رهمزی / مامه‌ند که‌رکوکیی، هه‌روه‌ها نیوی ئه‌ندامه‌ ناسراوه‌کانی لقی سلیمانی ئه‌و کۆمه‌له‌یه‌ی ئاشنا کردووه‌! له‌لاییکه‌ی دیه‌وه‌ ده‌گه‌رته‌وه‌ که ئه‌ندامه‌کانی (ک. خۆیوون) جودابوونه‌ته‌وه و چوونه‌ته پال (ک. زهرده‌شت) ه وه‌ که ئه‌ویش - مسته‌فا ساییب گوته‌نیی - ده‌بیژیت که هه‌ر ئه‌م مو‌عته‌میدیان بووه. راپۆرتکه‌ نالیت چۆن له‌ سلیمانییدا دوو کۆمه‌ل هه‌بووه و روونیشی ناکاته‌وه له‌سه‌ر چیی که‌سانی (خۆیوون) ی پالیا داوه به (ک. زهرده‌شت) ه وه. جیکه‌ی باسه سه‌لامی شاعیر - له‌ دیوانی شیعردا - گوتوو به‌تی که خۆی «مو‌عته‌مید» بووه. دیاره ئه‌مه‌ش راست نییه‌! باسیکیش که جیکه‌ی له‌ پامانه ئه‌ویه؛ به‌قسه‌ی در. که‌مال مه‌زه‌هر - له‌ رهنگین: ژ ۱۵۹ - ئیسماعیل حه‌ققی شاه‌ویس و ده‌سته‌ی (ک. زهرده‌شت) یان دامه‌زاندووه. من هه‌ر ده‌که‌م که راستیه‌که‌ پێچه‌وانه‌ی و مسته‌فا ساییب هه‌ر دوا‌ی دامه‌زانی به‌ئه‌ندازه‌قان - س ۱۹۲۶ ز، خۆی دامه‌زرتینی (ک. زهرده‌شت) و له هه‌مان کاتدا له س ۱۹۲۷ ز.دا (ک. خۆیوون) یشی دامه‌زاندووه. له‌لاییکه‌ی دیه‌وه، هه‌ر له‌ راپێله‌ی ئه‌و باسه‌ی در. که‌مالدا، نامه‌ییکه‌ی (زهرده‌شت) ییبه‌کان، نووسراو بۆ حه‌فید زاده مه‌حمود، =

له ئه‌وه‌له‌ی س ۱۹۲۸ ز.دا که ئینگلیز هانی شیخ مه‌حمودی دا «!!» له‌ دژی حوکومه‌ته‌ هه‌ره‌که‌تیک بکات، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی شیخ مه‌حمود خۆی ئه‌ندامیک بوو له‌ کۆمه‌له‌که‌مان نه‌مانه‌یشت بێ پاداشت هیچ بکات و داوای هیندی مه‌تالیسمان کرد که پیکه‌میان «موختارییه‌تی ئیداره» بوو بۆ کوردستان و له‌به‌ر ئه‌وه‌ی بۆیان ده‌ستی نه‌دا و نه‌یانکرد، ئیتمه‌ش ماوه‌مان نه‌دا که شیخ مه‌حمود بێ موقابیل و بێ سوود هه‌ستی!!.

له ئه‌وه‌له‌ی س ۱۹۲۹ ز.دا هیندی به‌یاننامه و کاغه‌زم لی که‌وتبوو، پیم نه‌زانی و که‌وته ده‌ست حوکومه‌ته‌. له‌ پاش پرسین و ته‌حقیقاتیکه‌ی زۆر گو‌رییمان بۆ رواندز - گه‌لی عه‌لی به‌گ - و له‌ویشدا له‌گه‌ڵ ئاگاکی ریاات و باله‌ک و هه‌ریر و باتاس و له‌گه‌ڵ سه‌بید عه‌بدالله که‌ مودیر بوو له‌ هه‌ریر، نووسیمان له‌ به‌یندا هه‌بوو، به‌هۆی ئه‌وانه‌وه‌ به‌یانامه‌م بلاو ده‌کرده‌وه!

دیسان حوکومه‌ته‌ پینی زانیی، گو‌رییمان بۆ مووسل (۴) که له‌ ئه‌ویدا ئیشی زۆتر و

=به‌نامه‌ی شاه‌ویس له‌ قه‌لم دراوه. راستیه‌که‌ش، به‌رۆشنایی قسه‌کانی مسته‌فا ساییب و شیوازی نووسینیشتی، ئه‌وه نووسراوی ئه‌میان! هه‌رچه‌نده‌ش له‌ ئاشناکردنی راپۆرتکه‌ش و لی نووسینی در. که‌مال مه‌زه‌هر ئه‌حمده‌ ورد ده‌مه‌وه، ئالۆزین ده‌بینم، به‌تایبه‌تی له‌مه‌ر ئه‌وه‌ی بۆچی (ک. خۆیوون) ی سلیمانی پالیا داوه به (ک. زهرده‌شت) ه وه. من له ئه‌م ئاسته‌دا - به‌رۆشنایی کۆمه‌لی پشتیوان که هه‌ر لقی (ک. خۆیوون) بووه و مسته‌فا شه‌وقیی سه‌رۆکی بووه - باوه‌ر ده‌که‌م که (ک. زهرده‌شت) دیسان هه‌ر نوینه‌ری (ک. خۆیوون) بوویت. به‌لگه‌شم بۆ ئه‌مه هه‌ر (ک. پشتیوان) نییه، به‌لگه‌وه‌ که سدیق سالح - له‌ گو‌فاری: په‌یث؛ س ۱۹۹۷ ز / سلیمانییدا - له‌مه‌ که‌ریم رۆسته‌م / شالومی ئه‌ندامی (ک. زهرده‌شت)، به‌لگه‌ی پاسپۆرت و نووسراوی دی هیناوه‌ته‌وه و ده‌یسه‌لمینت له (کۆنگره‌ی خۆیوون - به‌یرووت؛ س ۱۹۲۷ ز.) دا به‌شدار بووه، هه‌روه‌ها به‌رۆشنایی یاداشتی سالی ۱۹۳۲ ز.ی شاکیر فه‌تاح که مسته‌فا ساییبی به‌ئه‌ندامی (خۆیوون) ئاشنا و عه‌بدالله عه‌زیز له س ۱۹۳۳ ز.دا داوای نووسراوی (ک. خۆیوون) ی لی کردووه، ئه‌وه‌ پوونه‌ که مسته‌فا ساییب ئه‌ندامی کۆمه‌لی باسکراوه. شایانی باسه، دروشمی (خودموختاری) زهرده‌شتییه‌کان هه‌مان دروشمی (خۆیوون) ه که ته‌نانه‌ت له ئه‌و پێناوه‌دا بانگی هاریکاری کردنی رۆتیه‌کانی ئێران سووریه‌ی کردبوو، بۆییکا (زهرده‌شت) ییبه‌کان به‌قسه‌ی سه‌لامی شاعیر پێه‌ندیان به‌بالۆزخانه‌ی ئێران هه‌ له به‌غداددا هه‌بووه. جیکه‌ی گوته‌ (ناسف ئه‌عه‌زم) ی ئێرانیی - به‌قسه‌ی دۆستم جه‌میل محه‌مه‌دی سه‌ی - تیکه‌لی له‌گه‌ڵ (ک. زهرده‌شت) هه‌بووه!! به‌کورتیی دووباره ده‌لیم که (ک. زهرده‌شت) به‌روای من - به‌ر له لقی خۆیوون دامه‌زراوه - هه‌ر خۆیوونه‌! دوا‌جار سنووری (ک. زهرده‌شت) له نیوان ۱۹۲۶ ز - ۱۹۲۹ ز. دایه!

(۴) بۆره‌؛ یاداشته‌کانی له ئیره‌دا.

بههیزترمان کرد له گه‌ل مه‌حموود جه‌ودهت، ره‌فییق حیلیمی، محمه‌مد عه‌لیی کوردیی، عه‌زیز کوردیی و زۆر له‌ خوینده‌واره‌کانی کوردی ئەو نیوجه‌یه‌ش وه‌ک حازم شه‌مدینان و میر ئیسماعیل بی‌زییدی که‌ کوره‌که‌ی له‌گه‌لمان ئیشی ده‌کرد و له‌و ساته‌دا به‌هه‌موو لاییکمان و بیستمان حه‌ره‌که‌تیک بکریت به‌عه‌شاییری زیبار و سورجیی و بی‌زییدی و ئەوانه‌ی دژی ئینگلیزن، هه‌تا له‌گه‌ل برا عه‌ره‌به‌کانی «K!!» جه‌یشدا ری‌ککه‌وتین به‌مه‌رجیک که‌ حه‌ره‌که‌ته‌که‌مان سه‌ری گرت و ئینگلیزمان ده‌ره‌په‌راند، ئیمه «موختارییه‌تی ئیداره» وه‌ریگرین له‌ داخلی حوکومه‌تی عی‌راقدا و قه‌رار درابوو له‌و سه‌ره‌ حه‌ره‌که‌ت کرا، دوو فه‌وج له‌ جه‌یشی عی‌راق ئیلتیحاق بکه‌ن و بی‌نه سه‌ر مووس‌ل و قه‌رارمان دا، مه‌حموود جه‌ودهت و محمه‌مد عه‌لیی کوردیی و عه‌بدو له‌عه‌زیز کوردیی که‌ زابت بوون، ئەمانیش بچن و عه‌قره و ئەوانه که‌ داخلی حه‌ره‌که‌ت بن... له‌پری‌کتدا سه‌عید قه‌زاز که‌ ئەو ساته‌ کاتبیموفه‌تتیشی ئیداری -ئینگلیز/ K- بوو له‌ مووس‌ل، خه‌به‌ری بۆ هینام که‌ به‌یاننامه و کاغه‌زه‌کانم گه‌راوه له‌ لایین حوکومه‌ته‌وه. ده‌ست به‌جی خه‌به‌رم دا به‌ مه‌حموود جه‌ودهت و ئەوان، هه‌رچی مۆز و ته‌مغه و کاغه‌زیکمان هه‌بوو، له‌ شویتیکی قایمدا شاردمانه‌وه، هه‌ر بۆ رۆژی دوایی گۆرپام بۆ به‌سه‌ر -وتینه‌ییکی له‌ مانگی ۱۰/۱۹۲۹ز. دا له‌ به‌سه‌ردا له‌ به‌ر ده‌ستمه‌ - و دوایی سالی هاتمه «دیوانییه» و ئەوجا له‌ ئەوه‌لی سالی ۱۹۳۰ز. دا هاتمه «حیلله»! له‌ویدا زیاتر و گه‌رمتر له‌گه‌ل هاورپیکانی ئەوی و به‌غداد هه‌ولمان دا، کۆمه‌ل‌بیکمان پیکه‌وه نابوو، که‌ و تمه‌ موخابه‌ره له‌گه‌ل هه‌موو خوینده‌واره‌کانمان له‌ کوردستان و به‌غداد، له‌گه‌ل تیگه‌یشتوه‌کانی سووریا و لوبنان و میسر و تورکیا و ئەمریکا، له‌گه‌ل ئەمین رواندزی، ئەمین یامه‌لکی، سه‌بیید هه‌سه‌ن، سه‌بیید حسین، سدیق شاره‌یس و گه‌لیکی دی که‌ نه‌فیی کرابوین بۆ حیلله.

له‌گه‌ل وه‌هبی به‌گ - توفیق / K - و دوکتۆر شوکری - محمه‌مد سه‌گبان/ K - له‌گه‌ل مسته‌فا شه‌وقیی - سه‌رۆکی خۆبیون لقی به‌غداد/ K - و گه‌لیکی دی...

که‌ هه‌راکه‌ی ۶ی ره‌شی ئەیلوولی ۱۹۳۰ز رووی دا، من و هاورپیکانم له‌ حیلله‌وه ده‌ستمان کرد به‌به‌یاننامه و نه‌شه‌رات ناردن بۆ کوردستانی عی‌راق و ئێران و بۆ ده‌ره‌وه‌ی عی‌راق و به‌هۆی برا کورده‌کانی سووریا و لوبنانه‌وه، په‌یتا په‌یتا له‌ بابه‌ت شه‌ر و هه‌ولده‌که‌ی کورده‌وه، به‌توورکیی هه‌موو ده‌نگ و باسیکم ده‌نارد بۆ جه‌لاده‌ت و کامه‌ران به‌درخان له‌ شام و به‌یرووت و بۆ مسته‌فا شاهین که‌ گه‌وره‌ی عه‌شاییری «به‌رازی» بوو له‌ حه‌له‌ب، بۆ سووریه‌یا به‌ده‌رخان له‌ پاریس و بۆ دوکتۆر مسته‌فا نه‌جیبی کوردی باکوور - له‌ ئەمریکا‌دا - که‌ به‌نوسین ده‌مناسیی، ئەوانیش له‌ویدا به‌فه‌ره‌نسزیی و ئینگلیزیی و ئەلمانیی بلاویان ده‌کرده‌وه و هه‌موو جارێکیش

نوسخه‌یان ده‌دا بۆ «عوسبه‌تولتومه‌م / کۆمه‌لی گه‌لان» که‌ ئەو ساته‌ له «ژنیف / سووسرا» دا بوو. هه‌تا هه‌موو ته‌لگرافه‌کانی خه‌لقی ولات و هی ئافره‌ته‌کانی کوردستان ده‌یاننارد بۆ ئیمه، چونکه‌ حوکومه‌ت ئەو ته‌لگرافه‌ی که‌ بۆ عوسبه‌تولتومه‌م و ده‌وله‌ته‌ گه‌ره‌کان ده‌نوسران و ده‌نێردان، نه‌یانده‌هیشت بنێردی، له‌به‌ر ئەوه‌ سووره‌تیان ده‌نارد بۆ ئیمه و من ده‌مکرد به‌تورکیی و وه‌ک کاغه‌زی ئیعتیادیی به‌پۆسته‌دا ده‌نارد بۆ به‌یرووت و له‌و پۆه کورده‌کانی ئەوی به‌فه‌ره‌نسزیی و ئینگلیزیی بلاویان ده‌کرده‌وه له‌ عالهدا و سووره‌تیان ده‌دا به‌عوسبه‌تولتومه‌م. هه‌ر له‌ وه‌ختانه‌دا له‌ بابه‌ت ته‌ئریخ و حاله‌تی ئیجتیاعیی و ئیقتیسادیی و مه‌عاریفی کوردستانی عی‌راقه‌وه، به‌تورکیی کتیبیکی بچوکم نووسیه‌وه ناردم بۆ سووریه‌یا به‌درخان له‌ پاریس و له‌ویدا گۆرپه‌ سه‌ر فه‌ره‌نسزیی و بلاوی کرده‌وه!» (۵).

مسته‌فا ساییب له‌ ژیننامه‌که‌یدا - ده‌ستنووسی به‌رده‌ستم - پتر باس ده‌گێرتته‌وه ده‌لێت: (له‌ ۱۹۳۶ز. دا که‌ ئینقلابه‌که‌ی به‌کر سیدقی رووی دا، ئەم و هاورپیکانی، زۆر هه‌ولیان دا بۆ بلابوونه‌وه‌ی سه‌ندنی حوقوقی کورد «موختارییه‌تی ئیداره‌ی بۆ کوردستانی عی‌راق و دیسان به‌یاننامه و نه‌شه‌راتیان بلاوکرده‌وه به‌نیو خه‌لقی شاره‌کان و دێهاته‌کان و هیندی عه‌شاییر که‌ له‌ حه‌ره‌کاتی میلییدی تیکه‌لییان هه‌بووه. که‌ حوکومه‌ت فه‌رقی به‌م جوولانه‌وه‌یه کرد، گۆرییان بۆ «حیلله» و «که‌ره‌لا» و دوایی بۆ به‌غداد له‌ ۱۹۳۸ز. دا).

مسته‌فا ساییب دوا کۆشش و مه‌لامه‌تی کشانه‌وه‌یشی له‌ سیاسه‌ت - له‌ ژیننامه‌که‌ی به‌رده‌ستی ج. باباندا - روون ده‌کاته‌وه و ده‌لێت: (له‌ ۱۹۴۱ز. دا که‌ هه‌راکه‌ی ره‌شید عالیی - گیتایی / K - رووی دا، دیسان که‌ وتینه‌وه هه‌ولده‌کان که‌ له‌م هه‌له‌دا حه‌قمان بسیتین و له‌گه‌ل ئەمین رواندزی و سه‌بیید هه‌سه‌ن و ره‌فیه‌که‌کانی دی قه‌رار درا که‌ به‌بیانوی پاراستنیه‌وه، ده‌ست به‌سه‌ر «فه‌یسه‌لی دووهم» دا بگرین که‌ له‌و وه‌خته‌دا له‌ شه‌قلاوه‌ بوو، ئەو بکریت به‌بارمه‌ بۆ داواکردنی حوقوقمان، به‌لام ری‌ک نه‌که‌وت و له‌وه‌دا هیندی له‌ ره‌فیه‌که‌کان دلنه‌رمییان کرد و سه‌ری نه‌گرت!

(۵) بۆره‌ باسی له‌ ژیننامه‌ی سووریه‌یا به‌درخان پاشادا.

له س ۱۹۴۸ ز.دا كه موعاهدهی «پۆرتسموس» كرا، ديسان ويستممان بهو هۆبهوه شتتيك بكهين كه حهقمان بسپين، كه ئهو ههستانه گورهپهرووی دا و موعاهدهكهش ههلهشايهوه، ئيشكهی ئيمهش مايهوه!

ئیدی ئهویی راستییی بیت له س ۱۹۵۰ ز. بهدواوه، بههۆی ئهوهوه كه زوروف گۆرپا و نهوهی تازه پیگه‌بشتوو كهوتنه نیهوه، من كهوقه كونجی پیرانهوه و بۆ ئهوهی ئه و نه‌مامانه، خوین گه‌رمانه‌خزمه‌تی ولانه‌كه له ئيمه‌ی كۆن و پیره‌كان پتر و باشتر بکهن، خۆم له سیاست دوور خستهوه! / ته‌واو).

مسته‌فا سايب كه چند هه‌گه‌ی نه‌یینی سیاسیی و رۆشن‌بیری له‌گه‌ل خۆی برده ژتیر گله‌وه، له‌لای هیندی كه‌سی راستپه‌روه‌ر، هیندی هه‌والی، له دووتوی بی‌ر و گیان و نووسراویاندا، هه‌لگیراوه...

هاوه‌لی نزیك و هاوه‌نگی هۆش و بی‌ری، ئه‌ندامی (ك. ل. كورد)؛ فوئاد ره‌شید به‌كر، له چند دیانه‌ی نیوانماندا كه دواترینیان له ۱۹/۴/۱۹۹۴ ز.دا بوو -به‌شایه‌تیی سنه‌ویه‌ری كیژی- به‌شانازییه‌وه یادی ده‌كرده‌وه و گوتی؛ (مسته‌فا سايب، عه‌قلی ئيمه‌ی لاوانی كورد بوو. مایه‌ی ئیلهام و توانامان بوو. متمانه پی‌ر كراوی بی‌ر وینه‌مان بوو... كوردپه‌روه‌ر، راست، پاك، له‌خۆ بردووی راسته‌قینه‌ ئه‌بوو. هه‌رچیی ب‌ل‌یت خرووی فی‌ز، خۆ به‌زل گرتن، درۆ، فیشال له‌ گیانی ئه‌ودا نه‌بوو، بۆ ئه‌وه هه‌موو شتی هات بووه سه‌ره‌رزیی و نیو ده‌ركه‌وتنی كورد و كوردستان، ده‌یگوت؛ من چیم له‌ چاو ئه‌واندا؟ مسته‌فا؛ هه‌موو كرده‌وه‌ییکی ره‌وشت به‌رزانه، هینمانه، پاك و خاوین به‌جی ده‌هینا... پاره‌په‌وولی هه‌مووی بۆ كوردایه‌تیی عه‌مه‌لیی بوو، ته‌نانه‌ت بابزانی‌ت كه هه‌ر ئه‌وه له‌ سالی ۱۹۲۶ ز.دا ئيمه‌ی خسته سه‌ر كه‌لكه‌له‌ی ته‌مسیل كردن!.

له وه‌لام دانه‌وه‌ی پرسپاریك، پتر گوتی؛ (بۆ ئه‌وه كه ده‌پرسی‌ت بۆچی نیوی ده‌رنه‌كه‌وتوه؛ ئه‌وه له‌لای من، مه‌لامه‌ته‌كه دوو شته؛ یه‌كه‌میان خۆپه‌رت نه‌بوو! دووه‌میان: بی‌ر وه‌فایی و حه‌ساده‌تی هیندی ناسیاو كه دوارۆژ سنگیان ده‌ره‌په‌راند... هتد).

هاوه‌ل و ئاشنای رۆژگاری، شاكیر فه‌تاحی نووسه‌ر كه یه‌كه‌م كه‌سه ورد ورد له یاداشته‌كانی ۱۹/۴/۱۹۳۱، ۷/۲/۱۹۳۲ ز.دا یادی كرده‌وه‌ته‌وه، له ئاستی می‌ژووی یه‌كه‌مدا، لی‌ی نووسیه‌وه؛ له‌لایین «م» نیوی‌كه‌وه سه‌ره‌په‌یه‌یك - كارتیك بۆ هات و ئه‌مه‌ی تیدا نووسراوه‌وه: «بۆ هه‌موو قوتابیه‌یكی پر حه‌میه‌تی كوردی بگپه‌رئه‌وه»

۱- له‌به‌ر ئه‌وه‌ی كورد له پرسه‌دايه -به‌بۆنه‌ی ۶ ی ئه‌یلوولی ۱۹۳۰ ز.هوه/ك- پیتیسته له‌سه‌ر هه‌موو لایه‌ك، له‌م جه‌ژنه‌دا -جه‌ژنی قوربان/ك- جه‌ژنه‌ پیرۆزه نه‌كات!

۲- پیتیسته له‌سه‌ر هه‌موو كوردیك پاره له‌ كارت و پۆسته‌دا بۆ جه‌ژنی «عه‌ره‌ب» سه‌رف نه‌كات!

۳- ئه‌وه‌نده پاره‌یه‌ی سه‌رف ده‌كری له شتی وادا، كۆی بکه‌نه‌وه له‌ رتی چاكیی و به‌رزیی میلیله‌ت هه‌ژاره‌كه‌دا سه‌رفی بکه‌ن!

۴- رۆژی ره‌شی شه‌شی ئه‌یلوولتان له‌بیر نه‌چی!

۵- داوای مووه‌فه‌قییه‌ت و به‌رزیی ولات و میلیله‌ت و خۆتان ده‌كهم.

برایه‌یكی كوردتان «م»

وه‌كو له پاشاندا بۆم ده‌ركه‌وت، ئه‌م سه‌ره‌په‌یه له‌لایین مسته‌فا زه‌کیی ساییه‌وه بۆمان هات بوو!

له ئاستی می‌ژووی دووه‌مدا، شاكیر فه‌تاح و هۆش و بی‌ر و كرده‌وه‌ی هه‌له‌سه‌نگیته‌ت و لی‌ی ده‌لته‌ت؛ (مسته‌فا زه‌کیی ساییب، له‌ولاوه كوردانه‌یه كه پته‌وه‌ی بنازیت. ئه‌وه، له راستییدا گه‌لیك جیا‌وازه له‌ زۆریه‌ی لاوه‌كان. ئه‌وان؛ هه‌تا له‌ خۆتندگه‌دان، خوین گه‌رم، زمان درێژن، له كوردايه‌تیی ده‌دوین. له‌سه‌ر هه‌موو شتتيك سنگ بۆ دوژمن ده‌به‌نه‌ پيشه‌وه، كه‌چی كه ده‌كه‌ونه نیو فرمانيكی میریبه‌وه، سارد ده‌بنه‌وه، وه‌كو خۆیان به‌كورد نه‌زانن، واته‌ ده‌ست له هه‌موو كاروباریكی باش بۆ كورد ده‌كیشنه‌وه... به‌لام ئه‌وه؛ هه‌روه‌ك هیندیكی دیش هه‌ن كه له‌ خۆتندگه‌دا بوون، له‌م جوژه‌ بابه‌تانه له هیه‌چیان نه‌دووان، ته‌نانه‌ت له‌سه‌ر ساردییه‌تیان، هاوپه‌لكانیان گالته‌یان پی‌ر كردوون. به‌لام ئه‌م، له‌وه‌تیی بووه‌ته‌ خۆپن گه‌رمیك و نیشتمانی‌په‌ره‌ریكی بی‌ر هاوتا، له‌و رۆژه‌ی ده‌ستی كردووه به‌فرمان كردن بۆ میری، خه‌ریكی كاروباری كوردایه‌تییه. له‌ خۆییم دیوه و لی‌شم بیستوو؛ هه‌تا ئیسته به‌چه‌ندان رۆژنامه‌ی كۆن و تازه‌ی كوردی كۆكرده‌وه‌ته‌وه كه هاوپه‌لكانی هینستا نیویان نه‌بیستوووه و له هه‌موو ره‌نگه‌ نووسراو و هۆنراوه‌ی كوردی و وینه‌ می‌ژوویه‌كانی كوردستانی په‌یدا كردووه و هیندیكی كریون، هیندیكی به‌نیوی دۆستایه‌تییه‌وه لی‌ر سه‌ندوون.

له‌م رۆژانه‌دا -له‌ هیلله‌وه/ك- هاته‌ به‌غداد، هه‌رچی وینه‌ی می‌ژوویی بی‌ر له كوردستاندا، وه‌ك هی سه‌ربازانی كورد و گه‌وره‌ پیاوانی كورد و هی بۆمبارانه‌كه‌ی مام ئینگلیز و هی كوشتنی سمایل ئاغای سمكو و هی خۆپیشاندانه‌كه‌ی شاری سلیمانیه‌ی و وینه‌ی چاو ئه‌ندازه‌ جوانه‌كانی

کوردستانی خواروو، هه مووی لی سهندین و پهوانه ی ئه مریکای کرد که له بیکێ مانگی نه ورۆز - مارت- دا له لایین «کۆمه لێ خۆبیوون» هوه به زمانی ئینگلیزی له چاپ بدرین و له ژیره وه هیندیکیان له سه ری بنووسریت!

مسته فا زه کبی سایب؛ خۆی بیکیکه له ئەندامه کانی ئەم کۆمه له زنگکارییه. چەند مانگی له مه و پیش ژماره بیککی زۆر له و جوړه نووسراوانه یان بۆ ناردبوون که شوڤشه کانی کوردستانیان تیدا نیشان داوو، ئەو هه مووی به دزییه وه بلاو کردبووه وه به نیو نیشتمانی په روه ره کانی کوردا.

مسته فا، مانگی له مه و پیش سه ره بیککی زۆری به نه یینی به نیو هه موو کورده وارییدا بلاو کردبووه وه، هه رچی نیوی کوردی هیه، چ کور و چ کچ، تیدا نووسرابوو. هه ر بۆ ئەمه ی کهس له مه و دوای نیوی بیگانه له کور و کچی خۆی نه نیت!

مه به ستی له بلاو کردنه وه ی ئەو نووسراوانه ی له سه ره وه نیومان برد، ئەوه به که نیوی کورد و کوردستان به چاکیی به نیو هه موو جیهاندا بلاو بیته وه تا هه موو کهس کورد و کوردستان به راستیی بناسن و له و به دناوییه ی که دوژمن و بیگانه پتیانه وه لکاندوون، رزگاریان بیت! / ته و او).

پیره میرد - خالی - له (ژیان - س ۱۹۳۶ ز) دا لینی گوته وه: (ته رتییی ته مسیل له م چەند سالانه و حساباتی بلیت و مه ساریف، رۆح و سه رمایه ی ئیرادیش، هه مووی له سه ر شانی مسته فا سایب بوو... ئای خواجه چەند به کیشه، له سه ر ئەم «زانستی» به چی به سه ر هات و چەند تووناو توونی کیشا و نه به زیی!).

هه روه ها له (ژین - س ۱۹۴۷ ز) دا، دیسان پیره میرد یادی کۆششی کردوه ته وه و لینی ده لیت؛ (له زه مانی مه جید یاقووییدا - موته سه ره رپی سلیمانی: س ۱۹۳۷ ز - له خانووه که ی زانستی ده ریان کردین، مسته فا سایب بوو له مه عاشی خۆی، له گه ره کی ده رگه زین خانووی به کری گرت!)

دوا هه واییکی ئەم نه ته وه په روه ره گه وره به که بیتم زانیوه ئەوه به، که جهسته ی مرد، به ته نی سێ سه د دیناری لی به جی ماوه و به شی کفن و دفنی کردوه!

دانراو و چاپکراوه کانی:

(له به شی نامه کانی و له ئاشنا کردنی پرۆژه ی: نه شریاتی کوردی - مه ربوانییدا روونکراونه ته وه!)

□ مسته فا سألح که ریم (*)

(نووسه ر، چیرۆکنووس: س ۱۹۲۳ ز. سلیمانی ... (۱))

خویندی (ق. س) و (ق. ن) له سلیمانییدا و (ف. م. به غداد) ی ته و او کردوه و تا س ۱۹۸۶ مامۆستای قوتابخانه کانی ئاوابیه کان و باژیری سلیمانی بووه و ئیدی خانه نشینی هه لێژاردوه! له رۆژنامه و گۆفاره کاند، گوتار و چیرۆکی کورتی و په خه یی بلاوه.

له (ژین) دا ۱۹۵۷ نووسه ر بووه. هه روه ها له (کاروان) دا په یامنی ر بووه، ئیسه ته له سلیمانییدا ده ژیی. به کوردی و عه ره بیی ده نووسیت! کابانی هه لێژاردوه و وه جاهی روونه!

چاپکراوه کانی (۲):

۱- زه ی زنجیر - سلیمانی: س ۱۹۵۸ ز. (چیرۆکی کورت)

۲- شهیدانی قه لای دمدم - ج ۱: س ۱۹۶۰ ز.

ج ۲: س ۱۹۸۲ ز. (چیرۆک)

(*) سه رچاوه:

.۸۸/۱

(۱) له س ۱۹۹۷ ز - ۱۷/۴/۱۹۹۷ ز. دا چەند جارێ دیتوومه و ده دیده نیی کردووم، داوای ژیننامه بیکم کرد که بۆم بنووسیته وه... خۆی پشتگوپی خست و - بۆ ناته و او بی ژیننامه که ی - گله یی له نه ستزی خۆیدا به تی!

(۲) چاپ کراوی دی هیه و - له مه نفادا - له بهر دهستم نییه!

□ ⊖ مستهفا عهبدو لکه یریم عزیز قازانقایی قهره داخیی (*)

(مستهفا مه زهه ر / رۆژنامه فان، رۆشنیبر: س ۱۸۸۸ز.

سلیمانیی — ۲۴ / ۵ / ۱۹۴۶ز. که رکوک - سلیمانیی)

دایکی فاتیمه ی نیه...

محهمه دی خال و عهبدو له جید فه همی حه سه ن، دوو سه رچاوه ن که - دياره له خۆی و دۆستییه یه وه - ژینامه یان کورت نیشان داوه و ده لێن؛ دوا ی هیندی خوتبندی بابه تی ئاساین و (ق. س. سلیمانیی) چووه ته (ف. م. عوسمانیی) و له سالی ۱۳۲۹ ر / ۱۹۱۳ز. دا بووه به مامۆستا! (۱) بیکه م جار له باژیری «نه جه ف» و داوی بو «خانه قین، قهره داخ» و له س ۱۹۱۸ز. دا نووسه ری دارایی سلیمانیی بووه!

وردبوونه وه و لیکۆلینه وه م - وه ک نه و دوو سه رچاوه یه و م. ر. هاواریش - دلنیا یه که له نیسانی ۱۹۱۹ز. دا نووسه ر و سکر تیری سۆن Soane ی فه رمانه ر وه ای سیاسیی بریتانیا بووه له سلیمانیییدا! له س ۱۹۲۲ز. شدا نووسه ری نیوخۆیی - داخیی - بووه که رۆژنامه ی (رۆژی کوردستان) یش جه خت ده کات له س ۱۹۲۳ز. دا هه مان کار و فرهانی هه بووه! دوا یی - هه رچه نده سه رچاوه کان هۆیه کان نه وان دووه و دياره له رۆشته نه گشتییه که ی سلیمانیییه وه - هه ر له نه و

(*) سه رچاوه و ته ماشاکراو:

۱ - ۱۳ / ۱

۲ - ۲۴ / ۱؛ ج ۲، ل ۱۴۵ - ۱۴۶.

۳ - ۹۴ / ۱؛ ج ۱، ل ۵۱۲.

۴ - ۴ / ۲ / ۱۰۰.

۵ - ۱۳۴ / ۳۸ / ۲؛ ص ۷۷.

۶ - دیوانی بی که س.

۷ - رۆژنامه کان: پیتشکه وتن - سلیمانیی، ژبان، ژیا نه وه، ژین، رۆژی کوردستان.

۸ - فوئاد ره شید به کر.

۹ - نه سرین مستهفا مه زهه ر!

(۱) محهمه دی خال ده لیت؛ دارولموعه للمینی تورکیا و وه ک عهبدو له جید فه همی حه سه ن نالیت نه سه ته نیوول... نه ز پیم وه یه راسته که نه وه یه له نه سه ته نیوولدا نه بووه، به لکو له بیکه له فیرگه کانی مامۆستایانی (به عداد - س ۱۸۸۶ز. دامه زراوه!) یان (مووسل - س ۱۹۰۰ز. دامه زراوه) و په نگبێ هه ر له دووه می شدا بوویت به تایبه تی که سلیمانیی سه ر به هه ریمی مووسل بووه!

ساله دا بووه به مامۆستای باژیری ناسرییه. له س ۱۹۲۴ز. دا راگۆستراوه ته وه بو (ق. س. باقوویه و نه و جا له ۱۹۲۵ز. دا بو (ق. س. قهره حه سه ن) و له مانگی مارتی هه مان سالی شدا بووه به ژمیربار - موحاسب - ی ده زگه ی مه عاریفی که رکوک و له نه یلوولی هه مان سالدا بووه به پشکنه ری هه مان ده زگه (۲)!

وی ده چیت دوا ی دامه زرانندی ده زگه ی (موفه تتیشیه تی مه عاریفی مه نتیقه ی کوردستان - که رکوک. س ۱۹۳۰ز.) هه ر به پشکنه ر مابیتته وه تا له کانونی بیکه می ۱۹۳۴ز. دا بووه به رتیه ری (ق. ئا. سلیمانیی) و (۳) له ته شرینی بیکه می ۱۹۳۵ز. شدا بووه ته وه به پشکنه ری مه عاریف له که رکوکدا. هه ر وه ها له ته شرینی دووه می هه مان سالدا بووه به یاری ده ری رتیه ری مه عاریفی که رکوک، له شویاتی ۱۹۳۷ز. دا به هه مان کار و فرهانه وه له هه ولیر دامه زراوه. له مانگی ئابی نه و ساله شدا بووه به یاری ده ری رتیه ری مه عاریفی سلیمانیی و له نه یلوولی هه مان سالدا بووه به رتیه ری که تا دوا رۆژی ژینی به ری نه داوه!

مستهفا مه زهه ر، ویرای کوردیی، فارسیی، تورکیی، عه ره بیی، هیندی فره نسبی ششی زانیوه و چ دانراویکی نه ده بیی، په ره رشتیی نییه، له مهیدانی فیرکردن و له ره ووشتا خزمه تگوزار بووه! له کۆچی مالتا واییدا - به هۆی شیر په نه جی گه ده وه - له — و گوتار و شیعر، ستاییشی کراوه!

باسیکی گرنه که که س لیبی نه دوا وه و دوا لیکۆلینه وه، من ئاشکرای ده که م نه وه یه؛ به دلنیا ییه وه - نه ک هه ر نووسه ری تایبه تی سۆن Soane بووه - رۆژنامه فان و دووه م که سی رۆژنامه ی (پیتشکه وتن - سلیمانیی: ۱۹۲۰ز - ۱۹۲۲ز) بووه... به لگه ش نه مه یه:

۱ - له ژماره کانی (۴، ۱۱، ۱۳، ۱۹، ۲۶، ۳۱، ۳۳، ۴۳، ۵۱، ۵۴، ۵۶، ۷۴) دا

به ئیمزای (مستهفا) وه کۆمه لێ ئاگاداریی و داوا ی ئابوونه له خوتبنده واره کپاره کانی کراوه.

(۲) ژیا نه وه - س ۲، ژ ۴، ۴۲، ۹ / ۲۴ / ۱۹۲۵ز له مه ر دامه زرانندی نووسیوه تی؛ (له ته عین کردنی مستهفا نه فه ندیی به موفه تتیشی وه زا ره تی جه لبله ی مه عاریف، جید ده ن ئیسا به تی فه رموه، چونکه مووما ئیلیه موقته دیر و وه ته نیی و مه عاریفه ره وه، گه لێ خزمه تی بو مه مله که ته که مان سه به قه تی کردوه، له رتی مه عاریف و وه ته نیدا ئومیدی گه لی شتی ده که یین! / ته واو).

(۳) - ژبان - س ۹، ژ ۴۲۳، ۲۲ / ۱۲ / ۱۹۳۴ز هه والی راگه یاندووه که؛ پشکنه ری مه عاریفی مووسل مستهفا مه زهه ر بو مه کته بی سانه ویی سلیمانیی دانراوه. به لگه نامه ی به رده ستیشم نیشانی ده دات، نووری به رزنجیه یی له جیگه ی دامه زراوه!

۲- دواى كۆچى سۆن Soane له ۱۹۲۱/۳/۶ ز.دا بۆ ولاتنى خۆى، كه سىكى دى -كه هەر ئەو سكرتېرى جىگره كەى سۆن Soane بوو- له رۆژنامه كەدا وەك ئەو ديار و بە دەسلالات نەبوو. چ له رووى پېتوئەندىيە وە بە فرمانرە وای سىياسىي برىتانىا له سلىمانىيىدا؛ Gold-smith گولدمت، چ له رووى تواناى قەلەمە وە!

۳- ماموستاى كۆچ كرددووفوئاد رەشىد بە كرى هاو رۆژگارى -قوتابىي بوو- بۆ منى گىپرا و تەو؛ (من بزنام مستهفا مەزھەر سەرپەرشتى رۆژنامەى «پيشكەوتن - سلىمانىي» دەكرد، چونكە هەر جارى خالە جەمال عىرفانم شتى دەنووسىي بۆ رۆژنامەكە، دەيدا بە من و دەيگوت؛ تەسلىمى مستهفا مەزھەرى بكە!) (۴).

۴- لەسەر پەرەى ژمارەيىكى هەمان رۆژنامە - كۆكراوئەى مستهفا سايىب و هەلگىراو لای جەمال بابان و من- كرىكارى، خويئە وارىكى نەناسراو، بۆ يادگار نىگاي هەستى خۆى بە مەزھەرىيىكى رەش تۆمار كرددو و نووسىيوئەتى؛ (جەنابى مستهفا ئەفەندىي، له پيشكەوتن هېچ حەوادىس نانوسىي، بۆچىي خزمەتى مىللەت و دىنى ئىسلام وا دەي؟ / تەواو) (۵).

كەواتە مستهفا مەزھەر رۆژنامەقانى يىكەم رۆژنامەى سلىمانىي بوو! له رووى كۆمەلەيە وە دوو كابانى هەلپژاردو و؛ يىكەمىيان بۆ نەو و زوو مردو و؛ دوو مەيان -ئايشىي سەعبد قادر: ۱۹۸۷/۱۲/۱۰ ز. كۆچى كردد- تاقە كوردپك؛ سەردار و كىژانى نەسرىن، مونىرە، گەلاوئىژ، پاكىزە، نىهاىەتن كە زۆرەيان له مەيدانى پەرورەشتدا خزمەتگوزارن و هەرە ديارىشيان ماموستا نەسرىنى رىبەرى (ق. ئا. كىژان) و (پشكەرى پەرورەدە)ى سلىمانىي و (ئەندامى يىكەم پارلەمانى كوردستان) (۶).

بۆ كۆچىي مستهفا مەزھەر، بىخود، بى كەس، پىرەمىرد شىعربان گوتوو و ئەمەى دوو مە هەلەدەبۆتەم:

(۴) دىمانەم و گوتوبىژمان: ۱۹۸۸/۶/۲۴ ز. سلىمانىي.

(۵) ئەم نووسراو لەسەر يىكەم لاپەرەكەى (پيشكەوتن - سلىمانىي؛ س ۲، ۸۰، پىنجشەمبە، ۲ رەبىعوئە و وەل ۳/۱۳۴۰ نوڤمبەر ۱۹۲۱ / دواى مېچەرسۆن Soane) ه!

(۶) رۆژانى ۱۹۸۷/۴/۲۵ و ۱۹۸۸/۶/۲۱ ز. سلىمانىي بەدىمانەى ئەم كىژەى گەبىشتم و -زوتربىش سەردارى كورى- بەهېچ جورئ ناگادارى هەوالى كارى رۆژنامەقانىي باييان نەبوون و سەرسام بوون... بەلام ماموستا نەسرىن له روو پىي گوتم؛ (بەحىساب... دەلەين زەمانى ئىنگلىز بايەم سەر=

دەك فەلەك چەرخت شكى گشت كرده وەت خونخوارىيە بۆچى تەبەت وا هەمىشە مائىلى غەددارىيە؛ رۆژ نىيە ئەم خەلقە تووشى شىن و وا وەيلا نەكەيت شەو نىيە عالم رەحەت بى، هەر له گىرە و زارىيە! شەربەتت زەهرە و ژيانت قەهرە، لوتفت هەر شەره بەزم و رەزمەت شىوئە، كەيف و سەفات غەمبارىيە گەر بەدوو چاوى عەقل سەيرت بكەين جا تى دەگەين دل بەتۆ بەستەن خەتايە و عىللەتى بى عارىيە (مستەفا مەزھەر) كە دوئىن پەهەرى ئەم خەلكە بوو كۆچى كردد، داخى بەجەرگم كۆچەكەى ئىجگارىيە ئاخ چ دەردىكى گرانە بۆ گەلى كوردى هەژار قەد بەدەم ناكرى بەيانى؛ هېندە سەخت و كارىيە هەر كەسى رۆژى ئەوى دىي بى، دەروونى لەت لەتە پەست و داماو، له داخا خويئە چاوى جارىيە سالى تەئرىخى وەفاتى وا بەناوى هاتە دەر؛ (مصطفى مظهر) غەرىقى رەحم و لوتفى بارىيە!

=بەئەو بوو!، پتر گوتى؛ (بابم لەگەل خانەدانى شىخان لەسەر زەوى و زارى قەرەداخيان ناكۆك بوو، ئەوان زەوتيان كرددبوو؛ هەر وەها بەهەى خانى ئەمىنى عەتار -دوومە كابانى حەفید زاده- پوورى داىكەم!*) جىگەى روون بوونە وەبە؛ م. ر. هاوار له دانراو كەيدا (ج ۱/ له زمان ياداشتى شىخ رەئوفى حەفید زاده مەحمودە) نووسىيوئەتى: دواى بەدبىل گرتنى حەفید زاده، بەراسپاردەى مېچەر سۆن Soane، (مستەفا مەزھەر) چو و تە گوندى «دارىكەلى» و (داركارىي) خەلكەكەى كرددو و بۆ ناشا كردنى هەموو كەلوپەل و ناو مالى حەفید زاده و مەومالاتى!

(*) ماموستا نەسرىن سەلارنە هاتە پيشە وە چەند وئەى فۆتۆگرافى بايشى پيشكەش كردم، بەلام مخابن چ بەلگەنامەيىكى لەلا نەبوو! جىگەى گوتنە؛ مستهفا مەزھەر له ژىنى كار و فرمانىدا، دەست و داوتىن پاك و بى سامان بوو، نىشان بەئەو نىشانەى -له پاسىنى چلەيدا- خەلكى سلىمانىي پىتاكىيان كۆكردو و بۆ باربوو كردنى مندالەكانى و كرىنى خانوويىك بۆ نىشەنەننن!

□ مستهفا عهزیز مستهفا(*)

(مستهفا پاشا یامهلکئی / رۆژنامهفان، شاعیر: ۱۸۶۶/۱/۲۵ ز.

سلیمانیی — ۱۹۳۶/۲/۲۵ ز. بهغداد - ۱۹۳۶/۳/۷ ز. سلیمانیی)

عهبدولعهزیزی کوری دهلیت؛ بابی له مهلازادهکانی بیارهیه و پیرۆزی دایکی بابی کیژی همه رهسوول ئاغایه له کویتخاکانی خیتلی جاف.

ئهحمدهد خواجه - له وهلامی پرسیارمدا - چند جاری بۆ منی گیراوهتهوه که بابی مستهفا ههورامانییه! گیوی موکریان - له ههتاودا - دهبیتریت مستهفا کوری عهزیز یامهلکیتی کوری مستهفا ئاغایه له خیتلی همهدهمین ئاغای داراغای بهگزاده. میر بهسری - له مامۆستای کورددا - قسهی بلاوه و بهههله به مستهفا شهوقیی ناساندوه و ئهوجا دهلیت: مستهفا کوری عهزیز یامهلکئی کوری مهلا مستهفا کوری مهلا عهزیز کوری مهلا حهیدره له خیتلی بلباس!!

ههچۆنی بی به مستهفا پاشا یامهلکئی ناسراوه و له گهرهکی گۆژیهی سلیمانییدا له دایک بووه... له مزگهوتی سهیید ههسهن و لهکن مامۆستایان مهلا فهتاح، مهلا عهبداللهی عیرفان (قرانی)ی خویندوه، دوایی چوهته بهر خویندنی (ق. ر. س. سلیمانیی) و له ۱۲۹۵/۵/۳۱ ز. دا باوهرنامهی تهواوکردنی خویندنی وهگرتهوه، ئهوجا رووی کردوهته (ق. ئا. س. بهغداد) و سی سالی تیدا خویندوه و ئهوجا له

(*) سهراوه و تهماشاکراو:

۱ - ۲۱/۱

۲ - ۱۰۰/۴/۲

۳ - ۱۰۹/۱۳/۲

۴ - ۱۲۱/۲۵/۲

۵ - (خشتهی گۆرینی سالانی رۆمیی بۆ کۆچی و زاییینی - مۆسکو؛ ۱۹۷۹ ز. V. V. Tsybulsky; Calanders of Middle East Cor fres Mosko. 1979).

۶ - رۆژنامه و گۆفارهکان:

بانگی کوردستان - س ۱۹۲۲ ز - ۱۹۲۳ ز. ژبان - ۱۹۲۸/۵/۵ و ۱۹۳۶/۳/۲۸. ژین -

۱۹۴۱/۵/۲۳ ز. مامۆستای کورد - بیرهوهرییهکانی عهبدولعهزیز یامهلکئی! ههروهها ههمان

گۆفار و گوتاری (میر بهسری) - ههتاو - ۱۹۵۶/۹/۱۰ (گیو موکریان: مستهفا پاشا).

هیوا - ۱۹۹۰ ز. پاریس (بزوتنهوهی کورد - ۳۵).

۷ - بهلگهنامهی بهردهستم!

۸/۸/۲۹۸/۱۸۸۱ ز. دا رووی کردوهته (ف. ح. ئهستهنبوول) و له ۱۳۰۱/۱۳۸۴ ز. دا بهپلهی - مولازمی دووهم - بهئهفسهر دامهزراوه و چوشهته بهشی روکنی جهنگاوهرییهوه. له ۱۵/۵/۱۳۰۲/۱۸۸۵ ز. دا پلهی - بۆ - مولازمی بیکهه - بهرزبووهتهوه و له ۱۸/۵/۱۳۰۴/۱۸۸۷ ز. دا له بهشی هونهری روکنی جهنگاوهرییدا پلهی بۆ - یوزباشیی - سهروکی بیکهه بهرزبووهتهوه و له بهشی سیتی روکنی جهنگاوهریی گشتیی دامهزراوه! له ۱۰/۱۰/۱۳۰۵/۱۸۸۸ ز. دا پلهی بهرزبووهتهوه بۆ بینبانی و له تیمی حیحازهوه راگۆستراوه بۆ روکنی جهنگاوهریی لهشکری شهشی بهغداد. له ۱۳ ی زیلقهعهیده ۱۳۱۰/۱/۱۸۹۲ ز. دامهزراوه بهشابهندهر - کونسولی عوسمانیی له (خوی، سهلماس)ی ئیراندا. له ئهوهه لانهدا کیژی شا ناسروددینی له چنگی شۆرشگێتهکان رسگار کردوه و سولتان موزهفهروهردین - کوری ناسروددین: س ۱۸۹۶ ز - نیشانی شیر و خۆری ئیرانیی خهلات کردوه!

له ۱۵ ی جومادیی بیکهه ۱۳۱۳/۱/۱۸۹۶ ز. دا راگۆستراوهتهوه بۆ فرمانی شاههندهریی «قارس»، له س ۱۳۱۴/۱/۱۸۹۷ ز. دا راگۆستراوهتهوه بۆ کار و فرمانی روکنی جهنگاوهریی لهشکری بهغداد. له ۱۳۱۶/۱/۱۸۹۹ ز. دا پلهی بهرزبووهتهوه بۆ قانیمقامیی و له ۱۰/۵/۱۳۱۷/۱۹۰۰ ز. دا له سهروکایهتیی روکنی جهنگاوهریی لهشکر دامهزراوه. له ۱۳۲۰/۱/۱۹۰۳ ز. دا پلهی بهرزبووهتهوه بۆ (میر لیوا). له ۸/۱۲/۱۳۲۱/۱۹۰۴ ز. دا بهفرمانی سولتان عهبدولعهمهید بوو کارگێری کۆمسیۆنی سنووری خاقانیی له نیوچهکانی «سلیمانیی، وهزنه، لاهیجان» دامهزراوه. دواتر له دهروبهری «بهغداد، بهسره، مووسل، سلیمانیی» دا ههمان ئهرکی راپهراوندوه. له دوا ههله و له ۲۳/۷/۱۹۰۸ ز. دا که شۆرشیی مهشرووته قهوماوه، راگۆستراوهتهوه بۆ تیمی بیست و ههوتی لهشکر له «بهیرووت» دا و بووه بهسهرفههماندهی لهشکری ههشت.

له سالی ۱۹۱۳ ز. دا بهشداری (ر، ج، گ) بووه له بهرهی (گالیبولی، بولاپیتر) دا، ههروهها له شهری گێراندنهوهی «ئهدرنه» دا تیکهله بووه، دوایی سهروهزیران و سهروکی (ک، ی، پ، عوسمانیی)ی ئهئوهه پاشای تورکخواز، خانهنشینی کردوه. دوا ئاگریری ۱۹۱۸ ز، دانراوه به (سهروکی دادگهی عورفیی بالا)، ئهوجا والیی «بروسه» و له بهر لایین نهگرتنی کهمالیستهکانی تورک، ناچار بووه دهست له کار و فرمانی ههلبگرت و له ۳/۱۰/۱۳۳۵ ز. ۱۹۱۹ ز. دا بگهڕیتهوه بۆ ئهستهنبوول.

له گهله ههلهکهوتنهوهی کابینهی وهزارهتی نوئی فهزید پاشا له ۱۰/۴/۱۳۳۶ ز.

۱۹۲۰ ز.دا، به فرمانی سولتان به (سه‌رۆکی دیوانی دادگهی بیکه‌می عورفی) دامه‌زراوه، به‌لام به‌کهوتنی کابینه‌ی نیپوراو و هه‌لکه‌وتنی کابینه‌ی سه‌روه‌زیران توفیق پاشای که‌مالیست له ۱۰/۲۱/۱۹۲۰ ز.دا، ئه‌ویش له کار و فرمان که‌وتوو و به‌بیانوی جم و جووله‌کانیه‌وه له دادگهی نیپوراو و دژی که‌مالیسته‌کان، (گیراوه)!

به‌لگه‌نامه‌ی بریتانیایی ده‌بیژیت؛ سه‌رئه‌نجام هه‌وت مانگ فرمانی به‌ندکردنی به‌سه‌ردا درا، به‌لام -گۆیا به تیکه‌وتنی بریتانیا- به‌ر له ته‌واوکردنی مه‌وداکه، به‌خشراوه و له ۱۷/۶/۱۹۲۱ ز.دا ئه‌سته‌نبوولی به‌جی هیشته‌وو له پاییزی ۱۹۲۱ ز.دا گه‌یشتوو به‌بغداد تا له ۴/۱۱/۱۹۲۱ ز.دا، به‌ییک‌جاری هاتوووه بو سلیمانی و ده‌ستی به‌قوناغیکی ژینی نوێ له نیوان سیاست و رۆژنامه‌نووسیدا کردوه!

یاداشتی ره‌فیع حیلیمی ده‌گێرتیه‌وه؛ له کۆتایی ۱۹۲۱ ز - سه‌ره‌تای ۱۹۲۲ ز.دا چوووه ته‌ پال شۆرشێ سمکۆی شکاک و هاریکاری بووه! دوا‌ی گه‌رانده‌وه‌ی بو سلیمانی (ک. کوردستان: ۱۹۲۱ ز.دا) تیدا دامه‌زراندوو و خۆی بووه‌ته سه‌رۆکی و خاوه‌ند ئیمتیاز و سه‌رنوو‌سه‌ری (بانگی کوردستان).

به‌رۆشنایی هه‌والی رۆژنامه‌نووسی، وی ده‌جیت له نیوان تاب - ئه‌یلوولی ۱۹۲۲ ز.دا بوویت به‌ئهدامیکی (ئه. ئی. سلیمانی) که له ۵ ئه‌یلوولی ۱۹۲۲ ز.دا ده‌سه‌لاتیان له ئیداره‌ی داگیرکاری و هه‌رگرت و به‌سه‌رۆکایه‌تیی شیخ قادری هه‌فید (ئه‌نجومه‌نی میلیی کوردستان) جیگه‌ی گرتوه و ئه‌میش له ریزدا بوو که چووشن به‌پیر هه‌فید زاده مه‌حموده‌وه!

دوا‌ی (۲. ح. کوردستان)، له ۱۱/۶/۱۹۲۳ ز.دا، به‌بیری ئه‌دمۆندس Edmands که (ته‌شکیلاتی حوکومه‌تیی) داتاشرای پینک هات، ئه‌م (سکریتیر و یاریده‌ری سه‌رۆک) بوو!

له ئه‌م هه‌له‌دا ژماره‌بیکی دی (بانگی کوردستان - ژ ۱۴) ی ده‌رکرد، به‌لام وه‌کوو دوا‌ی سی رۆژ له‌گه‌ڵ هاوه‌له‌کانی له ئه‌و (ته‌شکیلاته‌ حوکومه‌تیه) کشانه‌وه. رۆژنامه‌که‌بشی راوه‌ستا و خۆبشی له ۱۷/۶/۱۹۲۳ ز.دا تیکه‌لی چۆل کردنی سلیمانی بوو، رووی کرده به‌غداد و نیشته‌جی بوو. له ئه‌و هه‌له‌شه‌وه -ئه‌گه‌ر چیی خه‌ریکی کاری سیاسی بوو- تیکه‌لی کار و فرمانی حوکومه‌تیی نه‌بوو!

جاریکی دی له به‌غداددا، سی ژماره‌ی (بانگی کوردستان - ۱/۴/۱۹۲۶ ز) ی ده‌رکرده‌وه و ئیدی راگیرا. له سه‌ره‌تای مایسی ۱۹۲۶ ز.دا دیسان هاتوووه‌ته‌وه بو سلیمانی! له ئه‌م هه‌له‌دا - وه‌ک به‌لگه‌نامه‌ی ئینگلیزی جه‌خت ده‌کات- نیازی بووه. (ک. ز. ک. سلیمانی) به کار بیات

بو که‌لک گرتنی له هه‌لبژاردندا بو په‌رله‌مان!

هه‌مان به‌لگه‌نامه راده‌گه‌ییته‌ گۆیا؛ نیازی بووه له (کۆمه‌ل) ی نیپوراو دا ده‌سته‌یی لایینیگری له دژی موته‌سه‌رپریف و سه‌رۆکی کۆمه‌له‌که ئه‌حمده به‌گی توفیق به‌گ به‌کار بیات و کاریک بکریته کۆمه‌له‌که به‌ره‌و پارته‌کی سیاسی بیات و شیخ قادری هه‌فید و خۆی ده‌سه‌لاتی ئیداری و سیاسییان - وه‌ک ئه‌وه شیخ قادر بکریته به‌موته‌سه‌رپریف - ده‌ستگیر بکه‌ن. به‌لام کرد و کۆشیان ئاشکرا و خۆیان مایه‌ پوچ بوون و که‌لکی هه‌لبژاردنی نه‌گرتوو!

جاریکی دی له ۱۹۲۸ ز.دا خۆی پالاوتوووه‌ته‌وه بو په‌رله‌مان و دیسان سه‌رنه‌که‌وتوووه! پیره‌میردی رۆژنامه‌شان له یادکردنه‌وه‌ی دیموکراتیه‌دا ئاماژه‌ی کردوو که هه‌ردوو جاره‌که - وه‌ک ئاگاداره - قاقه‌زی ده‌نگ پی دانی گۆراوه و ساخته‌ی لی کراوه!!

له ئیره به‌دواوه هه‌والیکی دی دیار نییه که توخنی سیاست، رۆژنامه‌نووسی که‌وتیته‌! ئیدی بو خۆی هه‌ر له به‌غدادا تا کۆچی مائاواپی له گه‌ره‌کی «سه‌رپافییه» دا، ژیاوه!

وردبوونه له ژینی سیاسی مسته‌فا پاشا یامه‌لکن، ئه‌وه ده‌نوتیته‌ که له ده‌وله‌تی عوسمانییدا ئه‌فسه‌ریکی پایه‌به‌رز و لایینگر و دلسۆزی سولتانی عوسمانی بووه و ناحه‌زتیکی سه‌ره‌سه‌ختی بیکیه‌تیه‌ خوازه‌کان و که‌مالیسته‌کان بووه، به‌لام له سالی ۱۹۱۰ ز. راوه، به‌تایه‌تی له (کۆمه‌لی پیتشکه‌وتنی کوردستان - ئه‌سته‌نبوول) هوه، تیکه‌لی کۆری کورداپه‌تیی و کۆمه‌له‌کانی بووه.

دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌بشی بو کوردستانی باشوور و تا مردن، بیترکی نه‌ته‌وه‌یی هه‌بووه و لایینیگری به‌کاربردنی سیاست بووه له‌گه‌ڵ بریتانیا، هه‌ر بویتکا له‌لاییکه‌وه -به‌بیری نه‌ته‌وه‌بیانه‌یه‌وه- ماوه‌یی لایینیگریکی دیاری هه‌فید زاده مه‌حمود بووه که له (۲. ح. کوردستان) دا سه‌رۆک/ وه‌زیری زانستی بووه‌م، له‌لاییکه‌ دییه‌وه -به‌رۆشنایی بیری سیاسی زانستانه‌یه‌وه!!- له هه‌فید زاده جوئی بووه‌ته‌وه و هاریکاری به‌نامه‌ی سیاسی (دیاری) بریتانیای کردوو له کوردستاندا! بنچینه‌ی بیروباوه‌رپشی ئه‌مه‌یه که به‌ته‌وتلی رۆژنامه‌که‌یه‌وه ناوه و به‌شیر نیشانی داوه:

زه‌مانی گورز و یم رابورد و ئیستا پاله‌وان عیلمه

سیلاحی ده‌سته سه‌نه‌ت، باریقه‌یی تیغ و سینان عیلمه!

به‌لام میژوو ده‌ریخست ئه‌و باوه‌ری له ئاستی بریتانیای دوزمنی گه‌وره‌دا، که‌لکی کورد ناگریته که ته‌نانه‌ت خۆی و هه‌موو نیاز و هیواپیکی بی هه‌وده و نابووت بوون، به‌راوه‌ی هه‌ر

بریتانیا نه یه‌یشت نیشتنه‌نی سلیمانی بیته، بۆییکا عه‌بدولعه‌زیزی کوری - له بیره‌ره‌به‌کانیدا - به‌ئاشکرا نووسیویه‌تی؛ (بايم به‌هۆی سیاسه‌تی ئینگلیزه‌کانه‌وه زۆر مه‌قهوور بوو!)

مسته‌فا پاشا، له‌ رووی ئە‌ده‌بیه‌وه، شاعیر بووه و ده‌توانم به‌پیشره‌ویکی شیعی سیاسی نه‌ته‌وه‌یی بژمێرم^(۱).

سه‌ره‌تای ئە‌م بیر و هونه‌ره‌یشی له‌ ۱۹۱۹ز. راوه‌ ده‌رکه‌وتوه و وینه‌یشی له‌ شیعی‌تیکی ۱۹۲۲ز. دا‌روونتره‌:

به‌شاره‌ت بچ‌ ده‌لێن (سمکۆ) هوجوومی کرده‌ سه‌ر ئێران
بلاوه‌ی کرد عه‌جه‌م، تیک چوون وه‌ک پێوی له‌ به‌ر شیران
شه‌به‌یخونێکی مه‌ردانه‌ (شکاک) و (هه‌رکیی) ان کردی
بلندی کرد بی‌حه‌مدیلله‌، کلاو ته‌پله‌یی کوردان
ده‌سا کوردان فیداتان بم، هه‌موو هه‌لسن به‌ییک‌جاره
نه‌تیجه‌ی ئە‌م شه‌ره‌ خیره‌ که‌ ئیستیلاله‌ بۆ کوردان
«روو به‌قیبله‌»، ده‌ست به‌سینه‌ بۆ (کویت) چاوه‌ری
کورد و گۆزان هه‌ر ده‌لێن؛ یا ره‌بی (مه‌حمود) بیته‌وه!

مسته‌فا پاشا یامه‌لکێی که‌ وێرای کوردیی، تورکی و فارسی و عه‌ره‌یی زانیوه و گوتاری سیاسی به‌هه‌رسێکیان نووسیوه، ده‌ستیکی دیاری له‌ بزافی رۆژنامه‌نووسی ئازادی کوردیدا هه‌یه و (بانگی کوردستان)ی دامه‌زرای به‌لگه‌یه‌ که‌ ییکه‌م که‌سی کوردستانی باشووره‌، بانگی داوه‌ بۆ (ئازادی بیرورا ده‌رپین و مافی چاپه‌مه‌نی سه‌ره‌ست!). رۆژنامه‌ی نیویرا، هه‌ر له‌سه‌ر ئە‌م باسه‌ش له‌ (۲. ح. کوردستان) دا به‌ری گیرا و (رۆژی کوردستان)ی هاته‌ شوین! هه‌روه‌ها هه‌ر له‌سه‌ر ئە‌م رێبازه‌یشی - وه‌ک وردبوومه‌ته‌وه‌ - رۆژنامه‌که‌یشی له‌ به‌غداددا، به‌ری گیرا و په‌ک خرا!

له‌ رووی کۆمه‌لییه‌وه، مسته‌فا پاشا له‌ ۱۵/۶/۱۳۰۲ز. ۱۸۸۵ز. دا خوشکی وه‌زیری هه‌نده‌رانی عوسمانیی (سه‌عید پاشای خه‌ندان؛ سه‌فیه‌ی حسین پاشا)ی به‌کابان هه‌لبژاردوه و له‌ ۳/۵/۱۳۰۴ز. ۱۸۸۸ز. دا ئاهه‌نگی گواسته‌وه‌ی گێراوه‌... کورێک (عه‌بدولعه‌زیز) و دوو

(۱) عه‌بدولعه‌زیزی کوری شیعه‌رکانی کۆکرده‌وه‌ته‌وه‌ به‌نیوی (هه‌ندئ) له‌ مه‌ترووکاتی مسته‌فا پاشا - به‌غداد؛ ۱۹۵۶ز. هه‌ چاپی کردوه!

کیژ؛ (زه‌هرا) و (ئه‌نجووم) یان بووه‌ که‌ ییکه‌م ئە‌فسه‌ریکی ناسراوی عوسمانیی و عێراقیی و نووسه‌ر بووه‌!! دووه‌میش دووه‌م مامۆستای ییکه‌م قوتابخانه‌ی کێژانی سلیمانیی / مه‌مله‌که‌تی عێراق - سس ۱۹۲۶ز بووه!

میر لیوا مسته‌فا پاشا یامه‌لکێ، ئە‌فسه‌ری ناسراوی عوسمانیی، دیپلۆمات، سیاسی، شاعیر، رۆژنامه‌شان له‌ لایین چه‌ندین نووسه‌ر و شاعیر و لێ کۆله‌وه‌ باسی کراوه و لێی نووسراوه‌...

له‌ کۆچی مائتا و ابیدا، ع. و. نووری نووسه‌ر له‌ ۸/۳/۱۹۳۶ز. دا لێی نووسیوه‌: (... که‌ لاشه‌ی به‌حورمه‌ت، به‌مووزیقه‌وه‌ له‌ به‌ر باغی سه‌راوه‌ تی په‌ری، باوه‌رم پێ بکه‌ن خوین له‌ دل‌مه‌وه‌ نه‌ک ئاو له‌ چاوم ده‌هاته‌ ده‌ری... پاشای زه‌مان، فه‌له‌ک ئاسته‌نگیر تۆ و ا بمری؟ ... بۆی بۆت ده‌گریم به‌جه‌ساره‌ته‌وه‌ ده‌تنوسی!

... بۆی بۆت ناگریم که‌ قوماندا نیکی عوسمانیی بویت،
بۆی بۆت ده‌گریم، قوماندا نیکی فیکری ولاته‌که‌م مرد!
ئهی پاشا!... سه‌رکرده‌ی بیر و ئامالمانی، مایه‌ی فه‌خری پیر و جوانی، مایه‌ی فه‌خری هه‌موو کوردانی.

بنوو!
بنوو! بنوو له‌ باوه‌شی ولاته‌که‌دا. موحه‌ققه‌قه‌ وه‌ک عاشقیک ده‌تلا و نینته‌وه‌ گه‌وره‌م!
پیره‌مێدی شاعیر - دووجار - شیعی به‌سه‌ردت هه‌ل داوه‌ و له‌ کۆچیدا ده‌بێژیت:

مسته‌فا پاشا بۆی په‌سه‌نده
فه‌خری به‌کورد بوو لای خوا و به‌نده.
له‌ وه‌سیه‌تیشدا خۆی لێ نه‌گۆری
به‌وه‌سیه‌تی خۆی له‌ سه‌یوان نێژرا.
له‌سه‌ر کوردیکمان غیره‌تی وا بوو،
به‌گژ شاهێکی ئێراندا ده‌چوو.
بیگره‌ باوه‌شت ئهی گه‌ردی سه‌یوان
پاشای کوردستان هاتوه‌ به‌میوان.

خویندن و خوینده واری له فیرگه کانی ئایینه وه دهستگیر کردوه تا له (فیرگه ی قازیبه کانی ههریمی موسلی عوسمانیی) دا به پله ی قازیبه گه یشتوه!

له رۆژنامه ی (پیشکهن - سلیمانی؛ س. ۱۹۲۰ز - ۱۹۲۲ز) دا گوتاره بیکه مه کانی له مهر زمان، میژوو، باری کۆمه لیبی بلا و کردوه ته وه.

له نیوان سالانی ۱۹۲۰ز - ۱۹۲۷ز دا قازیبی و داوهری: ئاوا بیه کانی قهره داخ، ئامیدی، زاخو بووه! ههروه ها له دادگهی بیدائهی موسل، سلیمانی، کهرکوکیشدا داوهر بووه.

له نیوان س ۱۹۴۱ز - ۱۹۴۳ز دا موته سه پرپی سلیمانی و له نیوان س ۱۹۴۳ز - ۱۹۴۴ز دا موته سه پرپی ههولیر و له نیوان س ۱۹۴۸ز - ۱۹۵۰ز دا جارێکی دی

موته سه پرپی هه مان باژێر بووه.

له س ۱۹۲۶ز دا ئەندامی دهسته ی ئیداری (ک. ز. ک. سلیمانی) و له س ۱۹۵۶ز دا ئەندامی دهسته ی ئیداری (ی. س. ک. بهغداد) بووه! چ هه والی به دهسته وه نییه تیکه لی

کوردایه تیبی بوو بیت!

زمانه کانی کوردیی، فارسی، تورکی، عه ره ببی زانیوه و له رۆژنامه نووسی کوردییدا هیندی گوتاری بلاوه.

له رووی کۆمه لیبیه وه، کابانی هه لباژاردوه و کوره کانی له بهغداد، سلیمانی، پراگ - چیک - دا دهژین. ناسراوه که یان رۆژنامه فان کامهران قهره داخیه! مه حمودیشیان له سلیمانییدا

خهریکی کار و فرمانی ره سمیه!

(*) سه رچاوه:

۱- مه حمودی کوری - سلیمانی؛ ۱۹۹۶/۱۱/۱۰.

۲- ۱۳۴/۳۸/۲.

۳- رۆژنامه کان؛ پیشکهن - سلیمانی، ژبان.

بابی له گوتنه وه ی وانه ی زمانی عه ره بییدا به نیوانگ بووه، بویتکا به مه لا قوتبوددینی عاره ب نیوی رۆبشتوه.

وهک له گوندی «بیساران» ی نیوچه ی «ژاوه رۆ» دا له دایک بووه، هه ر له ئەویدا چووه ته بهر

خویندن و نووسین فیر بووه. ئەوجا به گونده کانی هه وراماندا؛ «نۆدشه، پایگه لان» و باژێری «سنه» دا گه راوه له ئیره دا ئیجازه ی مه لایی وه رگرتوو. ئەوجا گه راوه ته وه بو گوندی «بیساران» و

وهک مه لایی دهستی به گوتنه وه ی وانه و پینمایی کردوه.

بیژراوه گویا ژنی نه هیناوه، به لام له کوردستانی خۆره لاتدا خانه دانێ خۆی به وه چه ی وی ده زانی. بیژراویشه گویا دلداری (ئامینه ی کیژی شیر محمه دی پایگه لانی) بووه و ئەو

ئهوینه یی له شیعریدا زۆر رهنگی داوه ته وه.

دوا مه زلی گۆرستانی (بیره هه ژار) ه که سێ کیلومه تر له خۆرئاوای گوندی «مه حمود ناوای دوورۆ» وه دووره. (گۆرستانه که ئەمیسته که وتوه ته باشووری راسته ریکه ی سنه - مه ربوان).

بیسارانی؛ مه لاییکی زانا، ئایینه ره ره - بیژراویشه گویا سه ره به رتیبازی خه لوه تیبی - بووه. بو ئەوین، ئاین، کۆمه لیبی، ههروه ها بو جوانیی سروشت شیعری گوتوه.

چاپ کراوی:

۱- دیوانی بیسارانی - بهغداد؛ س ۱۹۸۲ز.

(*) سه رچاوه:

۱- دیوانی!

⊕ ○ شایخ مهحموود سهعید (حهفید) شایخ مهحمههد (بچکۆله) (**)(*)

(حهفید زاده مهحموود/ بیکهه مهلیکی کوردستان و شوپرشگیپری

کوردستانی باشوور: س ۱۳۰۲/۱۳۸۶ز.

سلیمانیهی — ۸/۱۰/۱۹۵۶ز. بهغداد - سلیمانیهی)

وهجهی کاکه ئهحمهدی شیخه! دایکی ئامینهی وهجهی بابه عهلی رهسوولی پلاوخۆره.

خۆی - بوژۆنامهی حهبهز بووز- دهگپرتتهوه؛ خوتندنی زانستهکانی ئاین و زمانهکانی
عهرهبیی، فارسیی، تورکیی لهلای مامۆستای تایبهتی وهک خواجه ئهفهندی عهزیزی وهسمان
ئاغا، ههروهها - وهک عهلی باپیر ئاغاش گپراویهتیهوه - لهلای شیخ ئهولای ههولپیری،
دهستگیر بووه.

ههر خۆی - لهلای حهبهز بووز- گپراویهتیهوه؛ سالی ۱۳۱۷/۱/۱۹۰۱ز؛ سوڵتان
عهبدوڵحهمیدی دووهه باب و مام و خزمانی داوهت کردووه بو ئهستهنبوول [زۆره دهگپرتتهوه
دوای سی مانگ لهگهڵ شیخ مهحموود گهراوتهوه!].

(*) سهراوه و تهماشاکراو:

- ۱- ۴/۱
- ۲- ۶/۱
- ۳- ۱۷/۱
- ۴- ۲۲/۱؛ ب-۱
- ۵- ۲۵/۱؛ ج-۱
- ۶- ۳۹/۱
- ۷- ۴۱/۱
- ۸- ۹۴/۱؛ ج-۱
- ۹- ۱۰۰/۴/۲
- ۱۰- ۱۰۷/۱۱/۲
- ۱۱- ۱۰۹/۱۳/۲
- ۱۲- ۱۱۱/۱۵/۲
- ۱۳- ۱۱۲/۱۶/۲
- ۱۴- ۱۱۴/۱۸/۲
- ۱۵- ۱۲۷/۳۱/۲
- ۱۶- ۱۳۱/۳۵/۲
- ۱۷- ۱۳۶/۴۱/۲
- ۱۸- ۱۳۹/۴۳/۲
- ۱۹- ۱۵۰/۵۴/۲
- ۲۰- ۱۵۱/۵۵/۲

۲۲- دهنگی گیتی تازە - ج ۲۶، ژ ۱۵؛ ۱۱/۲/۱۹۴۶ز (باسیکی کوردی ئیران پاش
مهشرووتیبیهت/ حسین حوزنی).

۲۳- رۆژنامهی عهرهبیی: حبز بووز - ۱۹۳۶.

۲۴- رۆژنامه و گوڤارهکانی: بانگی کوردستان، رۆژی کوردستان، بانگی ههق، ئومیدی
ئیسیتیقلا، ژیان، ژیانوه، کاروان.

۲۵- هیندی بهلگهنامه و بهیاننامهی بهردهستم.

(**) نیویانگی و پتوهندیی گهوهی بهقهوماوه سیاسیه گرنهکانی سهدهی بیستهوه، دیسان له بهر
ناتهواویی گهلالهکردنی ژیننامهی له سهراوهکاندا، ئهمانه هانیان دام - پشت به سهراوهی باوه پین
کراو- ژینانهی بهئهم شیویه بنوسمهوه!

پتر گوتوویهتی؛ سالی ۱۳۲۲-۱۳۲۳/۱۰/۱۹۰۶-۱۹۰۷ز له نیوچهی سلیمانیهیدا دووجار
بهگژ دهسهلاتی عوسمانیهیدا چوه. [هیندی نووسین دهلین له سهراوه بهگژ داچوونی خیتلی جاف،
ههمهوهند بووه. جاری بیکهه له «سهردهشت» و جاری دووه له گوندهکانی سلیمانیهیدا خۆی ون
کردووه!].

ههوالی - پتر بو حهبهز بووز- گپراوتهوه که؛ سالی ۱۳۲۴/۱۰/۱۹۰۹ز والیی مووسلی
عوسمانیهی، باب و مام و خزمانی بانگهپشت کردووه بو مووسل و له ئهویدا پیلانیهکی
دهستکرد خوڵقاوه - سهراوهی ئینگلیزیش باسی کردووه - بههۆیهوه شیخ سهعیدی بابی و
هیندی له خزمانی و سیی تا په نجا کهسی لاینگیریان کوژران و خویشی به بریندارییهوه
پستگاری بووه و بهرپهگی کهرکووکدا هاتووتهوه بو سلیمانیهی! [عهبدوولمونهیم غولامیهی
شایهتی حال نووسیویهتی: رووداوهکه له ۴/۱۲/۱۹۰۹ز. دا بووه. کونسولی ئینگلیز دهلیت
له نیوه رۆژی سیشمه ۵/۱/۱۹۰۹ز. دا بووه!]

بهلگهنامهی ئینگلیزی دهگپرتتهوه؛ دوای قهوماوهکه، له نیوان حوزهیران - کانوونی بیکههی
۱۹۰۹ز. دا، شیخ مهحموود به پشتیوانیهی خیتلی ههمهوهند که وتووته دهست لی وهشانندی
نیرووهکانی له شکری عوسمانیهی له نیوچهی خۆیدا! [بههۆی قهوماوهکهی بابیهوه - که جبگهی
گرتووتهوه - نیویانگی پتر بووه!].

ههر خۆی دیسان - بو حهبهز بووز- دهگپرتتهوه؛ وهک که سیکه موسلمانیهی نیودهولهتی
عوسمانیهی، له (۱، ج، گ) دا و له گهڵ لاینگرهکانی کورد - هیندی سهراوه بههزار تا ههزار
و پینجسههده کهسیان خهملاندووه - له شهری شعیبه؛ ۱۲/۴/۱۹۱۵ز. دا، دژی
بریتانیا جهنگاوه و دوای شکانی له شکری عوسمانیهی له شهراوهکه دا، به بریندارییهوه گهراوتهوه
بو سلیمانیهی!

ئهحمهدهگ توفیق بهگ دهگپرتتهوه؛ بهر له ئهوهی بریتانیا باژیری کهرکووک داگیر بکات -
۱۹۱۷/۵/۷ز، له گهڵ شیخ مهحموود نامهیان بو سهرفهرماندهی نیرووهکانی بریتانیا ناروووه و
گوتوویانه: (بریتانیا بو هی ههیه چاودیری نیوچه کهیان بیت بهمهرج ئیدارهکردنی ولاتی کوردان
بهدهست نیشتمانیپهروهانی کوردهوه بیت!)

سهرفهرماندهی باسکراو، ئا. تی. ویلسن A. T. Willson جهخت بو ئهوه ههواله دهکات و
دهلیت؛ کاریکی ئهوتوی لا پهسهند بو، بهلام بهر له ئهوهی بهیاننامهی به بارهیهوه بلاو
بکاتهوه، له ۲۴/۵/۱۹۱۷ز. دا، له کهرکووک کشانهوه و تورکان باژیره کهیان گرتووه و

نیرووه‌کانیشیان نارده سهر سلیمانیه و شیخ مه‌حموود و چند ناسراوتیکیان گرت.

چند سهرچاوه‌بیکی دی ده‌گیپرتنه‌وه؛ شیخ مه‌حموود ره‌وانه‌ی دادگه‌ی سهر‌بازی موسل کراوه و حوکی خنکاندن‌ی دراوه، به‌لام له‌بهر هیتندی مه‌لامه‌تی سیاسی و پیوستی عوسمانیه‌کان به‌جنگاوه‌رانی کورد، لیبوردنی خۆی و ناسراوه‌کانی ده‌رچوه.

خۆی -بۆ حه‌بزه‌ی بووز- ده‌گیپرتنه‌وه؛ دوا‌ی ئه‌وه، تورکان ده‌سه‌لاتی سهر‌پهرشتی هه‌موو نیوچه‌که‌یان پێ داوه و چووه‌ته‌ کۆری جه‌نگیشه‌وه له‌ دژی له‌شکری رووس که له‌ سنووره‌کانی باکووری ئیران و کوردستانی خۆرهلته‌وه په‌لاماریان هیتابوو! [به‌رۆشنایی چند سهر‌چاوه‌یی، رووس له‌ نیوان س ۱۹۱۶ز- ۱۹۱۷ز. دا به‌کوردستانی خۆرهلته‌لاتدا هاتن و مه‌هاباد، مه‌ریوان، خانه‌قین، پینجوبینیان داگیر کرد - له ۳۰/۵/۱۹۱۷ز. دا باژێرۆکی پینجوبینی هه‌روه‌ها ئه‌و سهر‌چاوه‌ ده‌شلین، تورکانی عوسمانیه‌ی، هه‌روه‌ک رووسه‌کان، له‌ بری ساریشکردنی زامه‌کانی خه‌لکی کوردستانی لێ قه‌وماو و تالانکراو و برسی، هه‌مان په‌فتاریان نواندوه و ئه‌وه‌ش برینگی قوولی له‌ دل و ده‌روونی حه‌فید زاده‌دا هه‌لکه‌ندا!]

سهر‌چاوه‌ی دی ده‌گیپرتنه‌وه؛ که‌ په‌یمانی ئاگرپر -مۆدروس Mudros- له ۳۰/۱۰/۱۹۱۸ز. دا مۆر کرا، عه‌لیی ئیحسان پاشای سهر‌فه‌رمانده‌ی له‌شکری شه‌شی عوسمانیه‌ی، فه‌رمانی داوه که‌ سهر‌بازگه‌ی سلیمانیه‌ی و کاروباری ئیداری باژێره‌که‌ له‌ژیر سهر‌پهرشتی حه‌فید زاده‌دا بن و ئه‌و به‌نیوی ده‌وله‌تی عوسمانیه‌ی -وه‌ک قائیمقام- کارگیری بێت! [عه‌لیی ئیحسان پاشا له ۱/۱۰/۱۹۱۸ز. دا باره‌گه‌ی له‌ موسلدا داخست و له‌ دوا‌ی ئاگرپه‌وه هه‌ر مایه‌وه تا ناچار کرا له ۱۰/۱۱/۱۹۱۸ز. دا باژێره‌که‌ چۆل و روو له‌ باژێر و نیوچه‌کانی نیسین و هه‌کاری کوردستانی باکوور بکات!].

عه‌بدوپه‌رزه‌ق ئه‌خه‌سه‌نیه‌ی ده‌گیپرتنه‌وه؛ له‌ ئه‌و هه‌لانه‌دا شیخ مه‌حموود بۆ دووه‌م جار، نامه‌ی نارده‌وته‌ کن سهر‌فه‌رمانده‌ی نیرووه‌کانی بریتانیا و دووباره‌ رایگه‌یاندوه؛ ئاماده‌یه‌ گوی رابیتلی ماده‌ه‌ شانزه‌ی په‌یمانی ئاگرپر بێت به‌مه‌رجیک کوردستان له‌نیو نه‌ته‌وه ئازاده‌کاندا بناسریت!.

به‌رۆشنایی ئا. تی. ویلسن A. T. Willson و لێ بوردبوونه‌وم، له ۱۶/۱۱/۱۹۱۸ز. دا به‌رێگه‌ی قه‌ره‌داخدا - فه‌رمانه‌وه‌ی سیاسی بریتانیا له‌ نیوچه‌ی که‌رکووکدا؛ میجهر نوپیل E.W. Noiel هاتوه‌ته‌ سلیمانیه‌ی و له ۱۷/۱۱/۱۹۱۸ز. دا و ئاهه‌نگیکه‌ی جه‌ماوه‌ری سلیمانیه‌ی، گوتاری داو و ئاشکرای کردوه؛

(به‌فه‌رمایه‌بشتی فه‌رمانه‌وه‌ی گشتی بریتانیا له‌ عیراقدا، مژده‌تان ده‌ده‌می که‌ ئیدی سهر‌به‌خۆن و شیخ مه‌حموود حوکمداری کوردستانه!) (۱).

ئا. تی. ویلسن A. T. Willson خۆی باس ده‌گیپرتنه‌وه که له ۱/۱۲/۱۹۱۸ز. دا چووه‌ته‌ دیده‌نیه‌ی سلیمانیه‌ی و له‌گه‌ل شیخ مه‌حموود و چل سهر‌خه‌یلی کوردستان -هه‌روه‌ها چند سهر‌خه‌یلیکی کوردستانی خۆرهلته‌لات- کۆبووه‌ته‌وه و هه‌ردوو لا، دوو به‌لگه‌نامه‌ی دلنیا‌ییان مۆر

(۱) بۆ پتر تیگه‌بشتی خوتنده‌واره‌کان، پیوستم زانیی که‌ مه‌تنی ریتمایه‌که‌ی کۆلۆنیل ئا. تی. ویلسن A. T. Willson ی جیگری فه‌رمانه‌وه‌ی گشتی بریتانیا له‌ عیراقدا بۆ میجهر نوپیل Noel، بخه‌مه‌ به‌رجاو: (تۆ له ۱ تهرینی دووه‌می ۱۹۱۸، دانرایت به‌فه‌رمانه‌وه‌ی سیاسی نیوچه‌ی که‌رکووک. نیوچه‌ی که‌رکووکیش له‌ زنی گه‌وره‌وه ده‌کشیت تا دیالی و تا سنووری تورکیا و ئیران له‌ باکووری خۆرهلته‌لاتدا که‌ ئه‌وه‌ش که‌رتیکه‌ی هه‌رتیمی موسله، ئه‌وی ئیسته‌ حوکومه‌تی خاوه‌ند شکۆ مشووری دۆزینه‌وه‌ی چاره‌سه‌رتیکه‌ی کۆتایی بۆ ده‌خوات، به‌لام له‌ هه‌نوکدا ده‌توانیت ئه‌و نیوچه‌یه‌ به‌داگیرکراویکی سهر‌بازی بژمه‌ردیت و به‌رێگه‌وه‌ی به‌یت! به‌ ئه‌و رووناکیه‌، له‌سه‌ر تۆیه که‌ له‌گه‌ل سهر‌کرده‌کانی نیوخۆ په‌فتار بکه‌یت. ئه‌وه‌بشت له‌بیردا بیت که‌ ده‌سه‌لاتداری سهر‌بازی، سهر‌به‌سته‌ بۆ ماوه‌یی، به‌شیکه‌ی سوپای بنیریت بۆ سلیمانیه‌ی و هه‌ر لاییکه‌ی دی خۆرهلته‌لاتی هیلێ ئیسته‌مان! له‌سه‌رته که‌ ئامانج له‌گه‌ل سهر‌کرده‌کانی نیوخۆی ئه‌وه‌ بیت؛ رێگه‌ و شوین دابنیت بۆ گێراندنه‌وه و سه‌قامگیربونی ئاسایش و پاراستنی له‌ نیوچه‌کانی ده‌روه‌ی سنووری داگیرکراوی سهر‌بازیمان تا بتوانریت نۆکه‌رانی دۆژمن دوور به‌خریته‌وه‌ یان ناچار بکرتن خۆ به‌ده‌سته‌وه‌ بدن! هه‌روه‌ها تا پیوستیه‌کانی له‌شکه‌ره‌کانیشمان دابن بکرتن! تۆ، چۆنی پیوست ده‌زانیت، ده‌سه‌لاتی خه‌رج کردنت هه‌یه، به‌لام بۆ خه‌رجیه‌کی گه‌وره، پیوسته‌ پیشتر پرس و په‌زنامه‌ندی بۆ وه‌رگیرا بێت و له‌ کن سهر‌ه‌کانی ژوورپا مه‌به‌سته‌که‌ی روون بێت! هه‌ر رێگه‌ و شوین ته‌کبیرتیکه‌ی بیگریتته‌ به‌ر، کاتیبه‌ و جیگه‌ی ئه‌وه‌ن هه‌ر ساتن ته‌ماشای بکرتنه‌وه. تۆ ئه‌گه‌ر به‌که‌لکی بزانی، ده‌سه‌لات هه‌یه که «شیخ مه‌حموود» له‌ سلیمانیه‌یدا به‌نۆنه‌ری ئیمه‌ دايمه‌زرتیت، هه‌روه‌ها خۆت چۆنی به‌باش ده‌زانیت، ده‌سه‌لاتیشت هه‌یه له‌ چه‌مچه‌مال و هه‌له‌بجه‌شدا، دامه‌زاندنیکه‌ی له‌و چه‌شنه‌ بکه‌یت! پیوسته‌ بۆ ئه‌و سهر‌خه‌یلانه‌ش روون بکه‌یته‌وه که‌ هیچ نیازی نییه‌ ئه‌رک و فه‌رمانیکی نه‌خۆی -عه‌ریب- به‌سروشت و ئاره‌زوویان به‌سه‌ردا به‌بیت! هه‌روه‌ها پیوسته‌ ئه‌و سهر‌خه‌یلانه‌ش هان بدرتن که‌ له‌ نیوخۆیاندا بیکگرتوو بن تا به‌چاودیری فه‌رمانه‌وه‌ی سیاسییه‌کانی بریتانیا، هه‌موو کیشه‌ییکیان چاره‌سه‌ر بکرتن! هه‌روه‌ها ده‌بیت داوایشان لێ بکرتن که‌ به‌پیتی قانونه‌ تورکیه‌ ده‌ستکاری کراوه‌کان، چ باجیکیان له‌سه‌ره و چند پیوسته، بیده‌ن تا بۆ ئاسایش و پیشکه‌وتنی ولاته‌که‌یان خه‌رج بکرتن! / ته‌واو).

کردوه! (۲) [ئەم کارە وەک باوەرکردنێکی رەسمییانە بوو بەحەفید زاده و فەرمانرەوایی!].

(۲) دیسان هەر بۆ کەلکی خۆپێندەوارەکان، کورتیی دوو -بەشە- بەلگەنامەی دلتیایی مۆزکرا و دەخەمەرۆو کە بێکەمیان لەلایین حەفید زاده مەحموود و چل سەرخیلی کوردووە لە ۱۹۱۸/۱۲/۱. داوای بەجێگاری فەرمانرەوایی گشتیی بریتانیا لە عێراقدا. دوو مەیان؛ بەلگەنامەی مۆزکرای جێگاری نیویراوە کە لە هەمان رۆژدا، وەلامی بەلگەنامەی بێکەمی داوەتەو: بێکەم: (وەک حوکومەتی خاوەن شکۆی بریتانیا ئاشکرای کردوو، نیازی جەنگ گێرانی، ئازادی نەتەوێکانی خۆرەلاتی ژێر چەپۆکەمی ستمی تورکان بوو و مەبەستی یارمەتیی و پتەوکردنی کۆڵەکانی سەرەخۆییانە، ئەو سەرکردەکانی نوێنەرانی خەلکی کوردستان، داوا لە حوکومەتی خاوەن شکۆی بریتانیا دەکەن کە بیانخاتە ژێر باری چاودێرییەو -بەشەسترتین بەعێراقەو- تا لە کەلکی ئەو پێکەووە گرتدانه بێ بەش نەبن-! (*). ئەوان تکایشیان لە فەرمانرەوایی گشتیی لە عێراقدا کرد تا نوێنەرێکی خۆی بنیڕیتە لایان و یارمەتیی پێوستیان بدات، بەشکوگەلی کورد بەچاودێریی بریتانیا و لە بواری شارستانیییدا، بەشێوەی بێکەمی ئاشتیخوازانە پیش بەکووتت! ئەوان بەلێنیش دەدەن، ئەگەر حوکومەتی خاوەن شکۆی بریتانیا دەستی یارمەتیی و پاراستنیان بۆ درێژ بکات، فەرمانەکانی حوکومەتی خاوەن شکۆی بریتانیا جیبەجێ و راویژی پەسەند بکەن!).

دووم: (هەر خێلێکی کوردی دانیشتووی سنووری نیوان زێی گەورە تا دیالیی -بێ لە خێلەکانی نیوچەمی ئێران- تەواو سەرەستە سەرکردایەتیی شیخ مەحموود پەسەند بکات! شیخی نیویراویش کە وەک فەرمانرەوایی -حوکمدار-ی نیوچەمی باس کراوە و ئێمە پشتیانین، نوێنەری حوکومەتی بریتانیا یە و لەسەرەتیی گۆی راپێلێ فەرمانەکانی بیت! (**))

(*) م. ر. هاوار لە وەرگێرانی مەتنە ئینگلیزییە کەووە ئەم رێستەیی وەرگێراوە و لە بریی نووسیبەتی؛ (تکایان لە حوکومەتی بریتانیا کرد کە ئەوانیش -کوردەکان- قوبوول بکات لەژێر سایەیی بریتانیا، وەک چۆن پارێزگاریی عێراق دەکات و سوود لەو کەلکانەیی کە بەعێراقی دەگەینیت، بەئەو جۆرەش بەکوردیش بکات! /بۆئە: م. ر. هاوار: ۱/ ۸۶/ ج، ۱، ۱۹۹۰). من نازانم وەرگێردراوە عەرەبییە کە - ئەم مەتنەیی من خستوووەتە روو- راستترە یان ئەو کەمی م. هاوار؟

(**) لە مەتنە بلاو کراوەکاندا، ئا. تی. ویلسن A. T. Willson دەشگێرتەووە کە؛ (خێلەکان و دانیشتوووەکانی کەرکووک و کفریی، نەیان دەویست لەژێر باری سەرکردایەتیی شیخ مەحموود بن، بۆئێکا ئەو نامەییە -بەلگەنامەییە- درا بەشیخ مەحموود باسی ئەو نیوچانەیی تێدا نەکرا و کوردەکانی ئێرانیش ئاگادارکران کە حوکومەتی بریتانیا بەتەنێ کوردەکانی کوردستانی باشوور دەگرتە خۆی. بەئەو پێشە لە ئەستێباندا یە هەر لەژێر دەسلاتی حوکومەتی ئێران میننەو! وێراش، شیخ مەحموود بەئەو قاییل نەبوو و راپیشی دەگەیان کە هەموو کوردەکانی هەریمی موسڵ و زۆریەیی خێلەکانی ئێرانیش بەسەرکردایەتیی قاییلن و لەبەر ئەوە داوا دەکەن کە ئوتۆتۆمییەکی بێکگرتوو هەبێت و خۆی -شیخ مەحموود- سەرکردەیی بیت و بریتانیاش چاودێریی بکات و ببپارێزێت!).

حوکمداریی -فەرمانرەواییە کە- بەفەرمانی ویلسن A. T. Willson سنووری لە زێی گەورەو تا دیالیی بوو و -کەرکووک و کفری لێی دەرواویژراوە- مێجەر نۆییلش Noiel بەراویژکاری حوکمدار ناسراوە! [حوکوومەتی بێکەمی کوردستانی باشوور -حوکمدارییە کە- بێ کابینەیی وەزارەت، بێ بودجەیی سالانە و گشتیی، بێ بەرنامەیی باری بۆ گۆڕینی باری سیاسی و ئابووری و رۆشنبیری و کۆمەلەیی بوو... ئەوی لێ دیارە -وەک نامەیی بێکەمی رەسمیی حوکمدار بەلگەییە- مەبەستی؛ (نەشری عیلم و فونون و تەرویجی ئەحکامی شەریعەت و خێدمەت و موحافەزەیی ئایینی ئیسلامییە و لەژێر حیمایەیی دەوڵەتی فەخیمەیی بریتانیا دا دەست بەکارە).

هەر وەها ئەوی لێی دیارە؛ دەزگەیی بێکەمی پچووکە موتەسەرپریفیەتیی کورد و لەشکرێکی پچووکە کورد -بەنیوی لێقی- و بەسەرپەرشتیی ئەفسەرانی ئینگلیز بێکەمی هێران و کارگێرە تورکەکان و هاوتایان پاک کراونەتەو و کوردیش بوو بەزمانی رەسمیی دەزگەکان و حوکمداری کوردستانی مۆجەبێکی پانزە هەزار روپیەیی بۆ براوەتەو!].

وێرایی ئەم بارە ناتەواوە -کە هەرگیز لەگەڵ چوونە پێشەووەی ئاشتیخوازانەیی کورد و حوکمدار و هیوایی دوای رۆژیان نەگۆنجاوە- ئەم حوکومەتە لەلای خەلکی ستم لێکراو و رستگاربخواری کورد، هەر رێز لێ گیرا و مایەیی شادیی بوو! لەلایینی دیبەو بەنجینەیی خانەدانێ حەفید زاده و خەباتی سیاسی و ئازایەتیی خۆشی، پتر پتەو و بەهێز بوو!.

لە ئەم هەلەکاندا -وەک گەلێ سەرچاوەیی مێژوویی و بەلگەنامەیی رەسمیی و نەهینیی بریتانیایی ئاشکرایان کردوو- بریتانیا لە هێزگرتن و پەرەسەندنی حوکمدارییە کە گەلێ ترساوە، بۆئێکا دەستی داوەتە پیلان و گێچەل کردن بەحوکمدارییە کە و هەر بۆ ئەم مەبەستەیی گەرماوگەرم و لە سەرەتایی شوپاتی ۱۹۱۹ ز. دا کەوتوووەتە خۆی و ئەوپەر ئامانجی شیی هەلگێراندنەو حوکومەتی کوردستان و چەسپاندنی دەسلاتی سیاسی و سوپایی داگیرخوازانەیی خۆراستانی بوو لە کوردستاندا.

لە ئەو پێناوەدا، لەلایینی کەو بەبیانوی گەشتکردن بەکوردستانی باکووردا، لە ۱۹۱۹/۱/۱ ز. دا نۆییلی راویژکاری حوکمداری کوردستان دوورخستەو. لەلایینی دیبەو لە مارتی ۱۹۱۹ ز. شدا مێجەر سۆن E. B. Soane ی توندوتیژ و ئاشنای کورد و کوردستانی لە شوپن دانا!

ئەم پیلانە چ بۆ خەلکی بەهیا، چ بۆ حوکمداری کوردستان دژوار و ناپەسەند بوو، بۆئێکا

-وهك زۆر بېژاوه- حوكمدارى كوردستان حەفید زاده مەحمود، چاریكى دى نەماپو له شۆرش به ئەولاوه تا رابېگریت و سنووری تەواوەتیی حوكمدارییهكەى و دەسلاتی سەرکردهی خۆشی بهسەر بریتانیا دا زال بکات!

به ئەم پېڤه له ۲۰/۵/۱۹۱۹ ز.دا، کلپه شۆرش له سلیمانیدا کارگێره بریتانیا یه کانی گه مارۆ دا و دیلی کردن! یێکی له ئامانجه گه وره کانی نازادکردنی باژیری «که رکوک» بوو که حەفید زاده به له شکرکی پچوکه وه -ده بیژریت سبسه د سواره یی بووه- رێگه ی گرتە بهر. بریتانیا ش به نبرووی هه وایی و هه موو توانایکی نبرووی زه مینیی و هاریکاری هیندی کوردی به کرێگیاو، له «ده رهندی بازان» و رۆژی ۱۸/۶/۱۹۱۹ ز.دا به رهو رووی شۆرشگیاو و حەفید زادهی سەرکرده بووه و سه ره ئه نجام له شه ریکی نابه رامبه ردا (یێکه م شۆرش کوردستانی باشوور) نوشوستیی هینا و حەفید زاده مەحمودی سەرکرده و حوکمداری کوردستان به برینداری دیل کرا و به قۆلبه سستی په وانه ی دادگه یێکی سه ربازی بریتانیایی له به غداددا کرا، له لایێکی دیه وه سلیمانیش له ۲۳/۶/۱۹۱۹ ز.دا به یێکجاری که و ته بن ده سلاتی سوپای بریتانیا وه.

دوای داوهریه کی ناره وایانه، له ۲۵/۷/۱۹۱۹ ز.دا حوکمی خنکاندن بهسەر (حوکمداری کوردستان) حەفید زاده دا، به لام کاربه دهسته گه وره کانی «لۆندۆن» ناچاربوون بپاره که بگۆرن بۆ «ده» سال به ندیی له دوورگه ی (ئه ندامان Andaman) ی هیندوستاندا! [له شۆرشه که دا ده یان جهنگاوه ری گیانفیدای کورد و کوردستان شه هید کران یان گیران، یان ئاواره بوون، ههروه ها گه لێ کس و کابانه کان و مندالانی حەفید زاده ش ئاواره ی کێوان و په رهازه ی ئێران و تورکیا بوون و مال و مالانیشیان به تالان چوو!]

دوای داگیر بوونی سلیمانی، میجهر سۆن Soane یش -له سه فه ری تایبه تی- گه راپه وه و ئەو کاته ش له هه موو نیوچه که دا هه رچی جم و جوولێکی سه ربازی هه بوو، کو تایی پێ هات بوو... ئیدی به نیوی بریتانیا وه، فه رمان په وایی سۆن Soane و دوای خۆشی میجهر گولده سمیت Goldthimis به سه ر باژیره که و نیوچه کانی سلیمانی، له قه لادزی راوه تا کفریی، سه پیندرابوو.

[له ماوه ی به ندیی و ئاواره یی حوکمداری کوردستان، گه لێ روودای سیاسی گرنگ که پێوه ندیبان به چاره نووسی کورد و کوردستانه وه، ههروه ها به ئازادبوون و گه رانه وه ی حەفید زاده مەحمود خۆیه وه هه یه، قه ومان... ئاشناکردنی هیندیکیان پێوسته:

۱- له ۱۰/۸/۱۹۲۰ ز.دا، هاوپه یمانه کانی (په یمان سه قهر Sèvres) یان به سه ر تورکدا سه پاند. ماده کانی ۶۲، ۶۳، ۶۴ له مه ر چاره نووسی گه لی کورد بوو، باسی خودمختاریان

هینا یه مه یدانی سیاسه تی ولاتانه وه و ته نانه ت ماده ی ۶۴ یشی ده رگه ی بۆ جو ی بوونه وه ی کوردستانی خسته سه رپشت!.

۲- له ۱۲/۳/۱۹۲۱ ز.دا به سه رۆکایه تی وه زیری ولاته داگیرکراوه کانی بریتانیای مه زن؛ وینستۆن چهرچیل W. Churchill (کۆنگره ی قاهیره) ده ست یێ کرا بۆ لیکۆلینه وه له کیشه و باسه کانی ده رو به ر و یێکی له بابه ته کانی شیاندا؛ بابه تی کورد و کوردستان بوو... م. ر. هاوار، به وینه به لگه نامه یێکی نوینه ری بالایی بریتانیا له عیراقدا -دوای ویلسن- سیر پیرسی کۆکس Sir Percy Cox ی خستوه ته روو که گو تویه تی؛ (دوو باسی سیاسی خرابوه پیش چاو:

۱- یا نیوچه کانی کورد بلکیندرین به عیراقه وه و به به شیکی نیوه ده سلاتی حوکومه تی عیراق بژمیردین!!

۲- یان لاینگیری جو تیو نه وه و سه ره خۆیی کورد بکرت!

م. ر. هاواری لێ کۆلی میژوو، به رۆشنایی نووسراوی میژوویی، به لگه نامه ی بریتانیایی، لیکۆلینه وه ی نووسه رانی دی، ئه نجامی کۆنگره که ی راست لیک داوه ته وه و ده بیژریت؛ (کۆنگره ی قاهیره چ پێوه ندیه کی به مافی کورد و دوا رۆژه وه نه بوو، کاری بۆ کرد پشتگۆی بخرین... فه یسه ل هینرا و دانرا به پاشای عیراق و ورده ورده چال بۆ په یمانی سه قهریش هه لکه ندرا و له «په یمانی لۆزان Lusane» دا نێژا!).

۳- له ۲۵/۱۰/۱۹۲۱ ز.دا، حوکومه تیکی ده مه کیی له عیراقی عه ره بدا و به چاودیری بریتانیا دامه زرا. فه یسه ل دانرا به پاشای ئەم ده ولته ته - حوکومه ته داتا شراوه.

۴- له کوردستانی باشووردا -له لایێکه وه به هاندانی تورک و له پێشیه وه به گیانی نه ته وه ییه وه- کرد و کۆشی چه کداری، خه باتی سیاسی نه یینی گریان دیار بوو، له هه مان هه ل و هاوینی ۱۹۲۱ ز.دا، په لاماری له شکرکی تورک له کوردستاندا و بۆ ده ره پراندن و جیگه یێ لێژکردنی بریتانیا، په ره ی سه ند... بریتانیا ش خۆی له شه ر لاده دا، به راده یێک باژیره که کانی «رواندز، رانیه» که و تنه چنگی له شکرکی تورک و خیلته کورده کانی لاینگیری هه وه. ههروه ها پروپاگهنده ی تورکان تا ده هات تین و تاوی ده کشا و دۆستانی بریتانیا ش -له کوردستاندا- ده تۆقان!

له لایێکی دیه وه، له سالی ۱۹۲۱ ز.دا، کۆششیکی سیاسی گه رمی بریتانیا بۆ لکاندی ته وای کوردستانی باشوور به عیراقی عه ره به وه، سه ری نه گرت و ئه گه ر فیلیکی زۆریشی بۆ

به کار برا، زۆریه‌ی جه‌ماوه‌ری کورد، به‌تایبه‌تی سلیمانی هه‌ره‌ نارەزایی بوون!].

بریتانیا چارێکی دی نه‌مابوو که بۆ دوورخستنه‌وه‌ی ئەو مه‌ترسیبانه‌ی به‌ره‌و رووی هاتوون، هه‌ر رەفتاری سیاسیی به‌کار بیات و له‌نیۆ کوردیشدا که‌سیکی لێهاتوو، هه‌لکه‌وتوو نه‌دیته‌وه‌. بۆییکا ناچار پریاری دا حه‌فید زاده مه‌حمود ئازاد بکات و بگه‌ڕێته‌وه‌ بۆ کوردستان! به‌ ئەو پێییه‌، حه‌فید زاده ئازاد کرا و به‌پاپۆر له‌ هیندوستانه‌وه‌ رۆژی ۱۲/۹/۱۹۲۲ز. دا گه‌یشته‌ به‌غداد و دوای رابواردنی هه‌فته‌ییک و دیدنه‌یی نوێنه‌ری بالای بریتانیا و پاشای عێراقی عه‌ره‌ب، له‌ ۳۰/۹/۱۹۲۲ز. دا گه‌یشته‌وه‌ سلیمانی! [رۆژنامه‌ی بانگی کوردستان ده‌گێڕێته‌وه‌: فه‌رمانه‌وه‌ی سیاسیی بریتانیا له‌ سلیمانییدا؛ میجهر گولډ سمیت Goldsmith رۆژی ۵/۹/۱۹۲۲ز ده‌سه‌لاتی ئیداریی و کللی گه‌نجینه‌ی دارایی و باره‌گه‌ی سه‌ربازی داوه‌ته‌ ده‌ست (ئه‌نجومه‌نی میللی سلیمانی) که‌ شیخ قادری برای حه‌فید زاده سه‌روکی بووه‌. نیروه‌کانی بریتانیا و ئه‌فسه‌ر و کارگێره‌کانیان هه‌موو، له‌ هه‌مان رۆژدا باژێره‌که‌یان چۆڵ کردوه‌!].

حەفید زاده مه‌حمود که‌ هاته‌وه‌ بۆ سلیمانی، وه‌ک پشوازییه‌کی نه‌ته‌وه‌یی له‌ ئامێزی گرت، هاته‌وه‌ سه‌ر زه‌وییه‌کی سیاسیی که‌م ناسراوی، به‌لام وێرا له‌ ۹/۱۰/۱۹۲۲ز. دا ده‌سه‌لاتی گرتنه‌ ده‌ست و له‌ ۱۰/۱۰/۱۹۲۲ز. دا (به‌نیۆی حوکمداری کوردستان) وه‌ه‌ کابینه‌ی دووه‌م حوکومه‌تی کوردستانی پێک هێنا و -وه‌ک بانگی کوردستان به‌لگه‌یه‌- له‌ نیوه‌ی هه‌مان مانگه‌وه‌ خۆی به‌ (مه‌حمود - مه‌لیکی کوردستان) ناساند!

له‌ به‌یاننامه‌ی ۹/۱۰/۱۹۲۲ز. دا - فه‌رمان، ژ: ۱ - ده‌لیت؛ (موه‌ه‌فه‌ق هاتومه‌ته‌وه‌. له‌ ئیمرۆه‌ ده‌ستم کرد به‌ته‌دویری په‌روانه‌ی حوکومه‌ت و موخافه‌زه‌ی مه‌وجودیه‌ت و ئیستیقلالییه‌تی کوردستان!

ئە‌ی میلله‌تم؛ ئە‌مین بن که‌ زامن و سه‌عاده‌ت و موه‌ه‌فه‌قییه‌تی ئە‌قوام، ئیستیحاد و ئیستیفاه‌ و میلله‌تی که‌ خوێنی رشتی بۆ حه‌ققی خۆی، قه‌تعییه‌ن مه‌حرووم و ئە‌سیر نابێ و قه‌راری عاله‌می مه‌ده‌نبیه‌تیش ئە‌مه‌یه‌؛ که‌ هه‌ر قه‌ومی و هه‌ر عونسوری، خۆ به‌خۆی ئە‌بێ ئیداره‌ بکا!].

له‌ ئە‌م سه‌رده‌مه‌دا، له‌شکر و فێرگه‌ی سه‌ربازی دامه‌زرا. ئالای کوردستان هه‌لکرا. رۆژنامه‌ی زمانحال (رۆژی کوردستان) بلاکرایه‌وه‌. کارگێره‌کانی ده‌زگه‌ جو‌ر به‌جو‌ره‌کان، به‌فه‌رمانی خۆی دامه‌زراند. زمانی کوردیی -له‌ بارگه‌ی خۆیه‌وه‌- تا ده‌زگه‌کان و قوتابخانه‌کان -هیندیکیان بۆ

بێکه‌م جار دامه‌زران- کوردیی بوو. [ئە‌م حوکومه‌ته‌ کارامه‌تره‌ له‌ حوکومه‌تی بێکه‌م، به‌راستی له‌به‌ر ده‌م باریکی دژوار و ناسکی نیوخۆیی و نیوده‌وله‌تیبیدا بوو. گه‌لی کورد و مه‌لیکی خۆی، به‌هیاوه‌ ده‌یانزۆریه‌ جێبه‌جێبوونی «په‌یمانی سه‌قه‌ر». له‌ به‌رامبه‌ریشه‌وه‌؛ بریتانیا - هه‌روه‌ها حوکومه‌تی عێراقی عه‌ره‌بی دامه‌زراوی - وه‌ک تورک، چاویان له‌ پووچه‌ل بوونی په‌یمانکه‌ و برده‌وه‌ی کێشه‌ی -به‌نیۆ هه‌ریمی مووسل- کوردستانی باشوور بوو تا به‌ر بێکیکیان بکه‌وت. دیاریشه‌ هه‌ر رەفتاریکی ئە‌وان له‌گه‌ل حوکومه‌تی کوردستان، سیاسه‌تی فرت و فیلاوی و ده‌مه‌کیانه‌ بوو! له‌ گه‌رمه‌ی چالاکی ئە‌م حوکومه‌ته‌شدا، هه‌ره‌ روو داوی گرنگ، گریدانی کۆنگره‌ی ولاتان (کۆنگره‌ی لوزان - ۲۰/۱۰/۱۹۲۲ز) بوو. له‌ ئە‌م کۆنگره‌یه‌دا تورک و بریتانیا رووبه‌روو بوونه‌وه‌... بێکه‌م داوی هه‌ریمه‌که‌ی ده‌کرد تا چیا‌ی حومرین! دووه‌م داوی سنووریکی فراوانتر له‌ هه‌ریمه‌که‌ی ده‌کرد! به‌ ئە‌م جو‌ره‌، که‌سیان له‌ گوتوبێژدا، له‌ داوی خۆ دانه‌به‌زی و کۆبوونه‌وه‌ی بێکه‌م بێ ئە‌نجام ته‌واو بوو!

له‌ ئە‌م هه‌له‌دا وه‌ک راپۆرتیکی په‌سمیی میجهر نوێل E.W.C. Noiel بۆ نوێنه‌ری بالای بریتانیا له‌ عێراقدا نیشانی داوه‌ -نامه‌که‌ م. هاوار بلاری کردوه‌ته‌وه‌- شیخ مه‌حمود به‌هیچ شتیه‌ی قاییل نییه‌، ده‌سه‌لاتی عێراقیی به‌سه‌ر کوردستاندا زال بیت!. که‌چی هه‌ر له‌ ئە‌م هه‌لانه‌دا -به‌فیل- بریتانیا و عێراقی عه‌ره‌ب، به‌یاننامه‌ی بێکه‌م داوه‌ گۆبا؛ (قاییل له‌ سنووری عێراقدا، حوکومه‌تیکی کوردی دا به‌زریت و چاوه‌نۆره‌ نوینه‌رانی کورد بگه‌نه‌ به‌غداد تا رێگه‌ و شوێن و هاریکاریان بۆ بنوێن!) (۳).

راستی له‌ چه‌ند سه‌رچاوه‌دا باس کراوه‌ که‌ مه‌لیکی کوردستان چه‌ند جاری نوێنه‌ر و نامه‌ی نارده‌وته‌ کنیان و هه‌ر جاره‌ش ده‌ستی ده‌ستییه‌یان بێ کراوه‌ و وه‌لامیکی راستیان چنگ نه‌خستوون!

(۳) هه‌ر بۆ تیگه‌یشتنی راستیی و که‌لکی خوێنده‌واره‌کان، مه‌تنی ئە‌و (به‌یاننامه‌) یه‌ ده‌خه‌مه‌ روو که‌ ئە‌مه‌یه‌: (حوکومه‌تی خاوه‌ند شکۆی بریتانیا و حوکومه‌تی عێراق دان به‌مافی ئە‌و کوردانه‌دا ده‌نێن که‌ له‌نیۆ چوارچێوه‌ی سنوره‌کانی عێراقدا تا حوکومه‌تیکی کوردیی پێک به‌هێنین و ئومیدیش ده‌کهن که‌ ئە‌و کوردانه‌ به‌زوترین کات، له‌ نیوخۆیاندا له‌سه‌ر شتیه‌ی ئە‌و حوکومه‌ته‌ بێکه‌ون که‌ ده‌خوازیت بێکه‌ بیت و ده‌ستنیسانی سنووری بکه‌ن و نوێنه‌ری ده‌سه‌لات پیدراویشیان بنێرن بۆ به‌غداد تا ده‌ست بکه‌ن به‌گوتوبێژ له‌مه‌ر پێوه‌ندی ئابووری و سیاسیی له‌گه‌ل حوکومه‌تی خاوه‌ند شکۆی بریتانیا و حوکومه‌تی عێراق! ته‌واو...
بنۆره‌: ۸۶/۱؛ ج، ۲، ل، ۴۶۹).

له پال ئهم پرووداو و باسه نه شدا، حه فید زاده مه محمودی مه لیک کی کوردستان، له سه ره تاي مانگی کانونی دووه می ۱۹۲۳ ز. دا فه رمانی هه لکردنی ئالای کوردستانی له «رانیه» داوه، هه ره له ئه وه هه لانه شدا، تورکیا کوششی خو نزیك خسته وه ی ده کرد. له ئه م کاتانه شدا؛ (کۆنگره ی لوزان) له ۱۹۲۳/۲/۴ ز. دا نه نجامه که ی به ئه وه شکانده وه که بریتانیا و تورکیا ریکه که وتن؛ کیشه ی - به نپه هه ریمی مووسل - له به رنامه ی کۆنگره که دا دوور به خریتته وه و هه لی بیتک سالی بدریتتی تا «هه ر دوو حوکومه ت، خو وراستان ریک بکه ون، خو ئه گه ر ریک نه که وتن، ئه وه ناکوکیه که ده خریتته به ر ده م کۆمه لی گه لان و له ئه م ماوه به شدا باره که - بی چاره سه ری - هه ره که خو ی ده مینیتته وه و پینوسته هه ر دوو لاش ریزی لی بگرن!].

له سه ره تاکانی مانگی شوایتی ۱۹۲۳ ز. دا، تورکیا، ئه فسه رانی نوینه ری خو ی ناره کن مه لیک کی کوردستانی هاو ئایینی وه له دژی بریتانیا - به سه رزاری گفتی کۆمه کی و پشتیوانی ده دا به گویدا. هه ر بویتکا مه لیک کی کوردستان له ۱۹۲۳/۳/۲۱ ز. دا ده سته بیتکی سی ئه ندای نارد بو «ئه نکه را» بو گوتو بیتکردنی سیاسی، به لام - تا دوا ی دووه شوپش - نوینه ره کانی به ده سته سی سپی گه رانه وه. له هه مان هه لدا، له شکر ی تورکیا له نیوچه ی «جزیره / کوردستانی باکوورد» دا خو ی گورج ده کرده وه و هه ر شه ی کشانی له نیروه کانی بریتانیا ده کرد. وپراش پرو پاگهنده ی تورمان، هه ره ها ره فته ره کانی مه لیک کی کوردستان و جم و جوولی هیندی نیوچه ی ده ره وه ی ده سه لاتتی حوکومه تی کوردستان، وه ک که رکوک، هه موو کارمه ند و لایینگره کانی بریتانیان شپزه ده کرد!

ئه حمده ته قبی - کوردی سلیمانی - ئه ندای کی راسپێردرا و بو گوتو بیت له گه ل مه لیک کی کوردستان، له یاداشتی خویدا ده گپیتته وه؛ (شیخ مه محمود ده سته ی له ئینگلیز شوش بو، چاری نه ما بوو که له تورک نزیك ببیتته وه، به شکو هه ر هه یج نه بیت - ئه گه ر کوردستانی باشوور خرایه پال تورکیا - بکریت به والیی کوردستان!!).

ئه دمۆندس C.J. Edmonds ئه فسه ری سیاسی بریتانیا - تاوانباری جهنگ به رامبه ر به کورد - ده گپیتته وه که دلنیا ن (شیخ مه محمود له سه ره تاي مانگی مارتی ۱۹۲۳ ز. دا شوپش ده گپیت و ئازا کردنی باژیره کانی که رکوک و کۆیه ش نیشانه ی بیتکه می ده بن!).

[به ئه و رۆشنا یی، هه ر له نیوه ی کانونی دووه می ۱۹۲۳ ز. راوه کاربه ده سته کانی بریتانیا له عیراقی عه ربه دا، که وتته خو و پیلان چین بو به ره له سته ی ئه و شوپشه!

پیلانه کان - سیاسی و سه ر یازی بوون - وه ک ئه دمۆندس Edmonds ده بنوینیت -

داوه تکردنی شیخ مه محمود بو به عداد و بو ئه وه ش به ر پینج رۆژیکی مۆله ت ده دریتتی و ئه گه ر نه شجوو، کارکه نار کردنی ناشکرا ده کریت. ئه گه ر ئه م کاره ش سه ری نه گرت، به فرۆکه و بو چۆل کردنی سلیمانی، به بیان نامه ی هه ره شه بلاو ده کریتته وه، ئه گه ر هه ر نه کشایه وه باژیره که بو مباردومان ده کریت. هه ره ها نیروه کانی «سیخ» ی به کر ی گیراو به په له راده گۆسته وه بو که رکوک تا نیروه کانی «لیقی» ئه ستوری به کر ی گیراو به هیز تر بکرین بو به ره له سته ی هه ر په لاماری!].

پیلان و تاوانی بریتانیا دوژمن که وته گه ر که له سه ره تادا و له رۆژی ۱۹۲۳/۲/۲۹ ز. دا به بیان نامه ی هه ره شه ی به سه ر سلیمانییدا هه لپشت که داوا ی چۆل کردنی سلیمانی ده کرد، هه ره ها بو تو قانن دوو بو مایشیان دا به باژیره که دا.

حه فید زاده مه محمود مه به سته ی بوو به ری تاوانی دوژمن بگرت، له لایینکه وه کوششی ناشتیخوازانه ی کرد که به ر له چۆل کردنی سلیمانی، ده سته بیتکی به سه ر و کایه تیی شیخ قادری برای ناره که رکوک تا له گه ل کاربه ده سته کانی بریتانیا گوتو بیت بکات و به ری خوین رشتن بگپیت، به لام بریتانیا ییبه کان سووربوون له سه ر کارکه نار کردنی حه فید زاده، هه ره ها چۆل کردنی سلیمانی. سه ر نه نجام حه فید زاده شه وی ۳- ۱۹۲۳/۳/۴ ز، باره گه ی فه رمانده ی و ئیداره ی مه مه له که تی کوردستان و چاپخانه که ی راگواسته وه بو ئه شکه وتی جاسه نه / سلیمانی. له به رامبه ر شه وه بریتانیای دوژمن بی به زه بیانه، درونده ناسا، که وته به کار بردنی نیرووی هه وایی و له شکر ی پیاده و به توندی له هه موو نیوچه که دا خوینی کوردی ئازا دیخوا و بی گوناھی رشت و باژیری سلیمانیشی بو مباردومان کرد. به ئه م جو ره شوپشی دووه می کورد له پیناوی مافه کانی گه لیک کی چه وساو ده دا ده سته ی پی کرد!

ویرای ئه و په ری توندوتیژی و چالاکیی دوژمن - رواندز و کۆیه و رانیه یی له تورکان و لایینگرانیان سه ند بووه - ئه و جا له ۱۹۲۳/۵/۱۶ ز. دا، چه ند نیروویکی توانی بگاته سلیمانی و ئیداره ی ده زگه که کان به خاته وه گه ر.

له ئه و مه ردا به شدا حه فید زاده ی مه لیک کی کوردستان و فه رمانده ی گشته ی له شکر ی کوردستان، په ری بووه نیوچه ی «پیران» و ئیدی له ۱۹۲۳/۵/۲۸ ز. دا نیروه کانی بریتانیا توانییان به ته وایی به سه ر سلیمانییدا زال بن و جیگیر بن! هه ر ده موده سته ی رۆژی ۱۹۲۳/۵/۲۹ ز؛ (سه ره زیرانی عیراقی عه ره ب) و رۆژی ۱۹۲۳/۶/۲ ز (نوینه ری بالای بریتانیا) ش گه یشتنه باژیره که و له گه ل پیاره ناسراوه کان که وتته گوتو بیت تا کار ی بکه ن

(سلیمانی به عیراقی عه‌به‌وه بلکیندریت!). ئەم کاره‌یشیان سەری نەگرت، ئەگەرچی له ۱۹۲۳/۶/۱۱ ز.دا، بە‌فەرمانی کارگێری سیاسی لەشکری بریتانیا؛ ئەدمۆندس Edmonds و بە‌سەرۆکایەتی شیخ قادری حەفید (تەشکیلاتی حوکومەتی) داتاشارا کە ئەمەش -وەک گوتی‌پێژەکان- بری نەکرد و بە‌ری نەگرت و بە‌فەوویەک سەرۆکی و ئەندامەکانی وێکرا (دەستبە‌رداری) / ئیستیقاله‌یان دا، تەنانەت -وەک شێوه‌پیلانیکی سیاسی بۆ‌خۆپاراستن له‌ تەله‌ی شەری دژوار- نێرووه‌کانی بریتانیا، هەر‌وه‌ها لایینگریان و کەسانی ترساوی شەری؛ له‌ ۱۹۲۳/۶/۱۷ ز.دا سلیمانییان چۆڵ کرد و بە‌پەله‌ پرووژکی خۆیان گە‌یاندە کەرکوک. [رۆژنامە‌ی ژبان رۆژی ۱۷/۶ی بە «رۆیشتنه‌ عرمومیبه‌کە‌ی ناساندوو!» ئەو رۆژه‌ دە‌مۆدەست شۆرشگێڕان بە‌سەر‌کردایە‌تی کە‌ریم بە‌گی هە‌مه‌وه‌ند، هاتنه‌وه‌ نێو سلیمانی و ئە‌وجا له‌ ۱۹۲۳/۶/۲۶ ز.دا (مە‌لیکی شۆرشگێڕی کوردستان) هات‌وه‌ سلیمانی پێته‌خت و سەر‌له‌نوێ (تەشکیلاتی حوکومەت) یکی نوێ و رۆژنامە‌ی زمانحالی نوێ (ئومید ئیستیقلال) دامە‌زراند، تەنانەت بۆ‌ کاروباری نێوخۆیی دە‌زگە‌کان، سێ جۆر (پوول) ی رەسمیی (حوکومەتی کوردستانی جۆنووپی) چاپ کرد! [بنۆره: پاشکۆ - وینە‌ی چە‌ند پوولیک].

ئە‌حمەد خواجە‌ی تیکە‌لی شۆرش و نووسە‌ری مە‌لیک، نووسیبووە‌تی کە‌ دوا‌ی دە‌سه‌لات گرتنه‌وه‌ی مە‌لیکی کوردستان؛ (یاسا و شە‌ریعت له‌ کاردا بوو. ژبان بە‌ئاسوودە‌یی دەر‌بایه‌ سەر و رۆیشتوو‌ه‌کان هاتنه‌وه‌ سلیمانی و حوکومە‌تییکی پوختی تازە‌ی کوردستان دامە‌زرایه‌وه‌. ئیش و کاری خە‌لک بە‌باشیی بە‌رێگە‌وه‌ دەر‌با و کە‌س له‌ کە‌س نە‌دە‌کە‌وت!)

له‌ ئە‌م سەر‌دە‌مه‌دا، ما‌کینە‌ی پیلانی بریتانیای دۆژمن، خێراتر له‌ گەر‌دا بوو... له‌ لایینکە‌وه‌ بە‌نهیته‌یی، له‌ تورکیای کە‌مالیی پتر نزیک دەر‌بووه‌وه‌. له‌ سەر‌تکی دیبه‌وه‌ دام و دە‌زگە‌کانی مە‌ملە‌کە‌تی عیراقی عەر‌هبی بە‌هێزتر دەر‌کرد و وێکراش کرد و کۆشیان بوو بۆ (لکاندن) باژێر و قە‌زا و ئاوابه‌کانی کوردستان بە‌عیراقی عەر‌هبه‌وه‌!). هەر‌وه‌ها بە‌نهیته‌یی و ئاشکرا، سەر‌خێله‌کانی کوردیان له‌‌خۆ نزیک دەر‌دە‌وه‌ و له‌ (مە‌لیکی کوردستان) یان دادە‌پرین. سەر‌ئە‌نجام (پە‌یمانی لوزان) له‌ ۱۹۲۳/۷/۲۴ ز.دا هاتە‌ دی و (پە‌یمانی سە‌فەر) ی زینده‌ بە‌چال کرد و چاره‌نووسی گە‌لی کورد و کوردستان رووی له‌ تاریکی کرد.

بۆ‌ ناسینی وینە‌یته‌ی نیه‌ینی بیروباوە‌ر و پیلانە‌کانی بریتانیا، ئە‌م بروسکە‌یه‌ی نوینە‌ری بالای بریتانیا له‌ عیراقداه‌ له‌ ۱۹۲۳/۱۰/۱ ز.دا نارووبه‌تی بۆ‌ چەرچیل W. Church- ill‌ی وه‌زیر، شایانی لێ‌ ر‌امانه‌... دە‌لێت؛ (وا بزانه‌ ده‌توانین زۆر بە‌ئاسانی و بە‌شێوه‌یته‌ی باش، کێشه‌ی سنوور له‌ گە‌ل تورکان چاره‌سەر بکە‌ین ئە‌گەر بیته‌ و ئیتمه‌، تورکان دلتیا بکە‌ین کە‌

بارە‌کان گۆردراون و سەر‌به‌خۆیی کورد به‌پێی «پە‌یمانی سە‌فەر» وازی لێ‌ هێنرا و ئە‌میسته‌ ئیتمه‌ خە‌ریکی ئە‌وه‌ین کە‌ هە‌موو نێوجه‌کانی کورد به‌پێکجاری به‌خه‌ینه‌ سەر عیراق!». [بروسکە - بە‌لگە‌نامه‌-ی ئینگلیزی بلاوکر‌اوه‌ی م. ر. هاوار].

رۆشناشه‌، رۆژ بە‌رۆژ بریتانیا -بە‌ئە‌و بیروباوە‌ر و پیلانە‌یه‌وه‌- لا‌پەر‌ه‌کانی داگیرکاری خۆی، بۆ‌ ئامانجێکی دوور‌پ‌ جێبه‌جێ و هاریکاری ته‌واوی مە‌ملە‌کە‌تی عیراقی عەر‌هبی دەر‌کرد.

بۆ‌ ناسینی وینە‌ی ئە‌و پێوه‌ندی و پشت ئە‌ستوریه‌، له‌ ۱۹۲۴/۱/۲۰ ز.دا مە‌لیکی عیراقی عەر‌هب -فە‌یسه‌ل- ئالای مە‌ملە‌کە‌ته‌کە‌ی له‌ کەرکوکدا هە‌ل کرد، زۆریشی نە‌برد -بە‌بیانوی پووجه‌وه‌- فرۆکە‌کانی بریتانیا له‌ مانگی مارتی ۱۹۲۴ ز.دا بە‌دواوه‌، کە‌وتنه‌ بۆ‌مباردومانی نێوجه‌کانی لایینگرە‌کانی مە‌لیکی کوردستان، تەنانەت له‌ نیوان ۲۶-۲۸/۶/۱۹۲۴ ز.دا بۆ‌مباردومانی سلیمانییان کرد و (مە‌لیکی کوردستان) ناچار ما له‌ ۲۰/۶/۱۹۲۴ ز.دا باژێر‌ه‌که‌ چۆڵ و روو له‌ نێوجه‌ی «قەر‌داخ» بکات!

هە‌لبە‌ت بریاری ته‌واوی بریتانیا و عیراقی عەر‌هبی دە‌ستکردی خستنه‌ ژێر باری هە‌موو کوردستان و کە‌وتنی حە‌فید زاده‌ مە‌حمودی مە‌لیکی کوردستان بوو، بۆ‌یتکا نێرووه‌ هە‌واپه‌کان، پیاده‌ و بە‌کرێ گێراوی بریتانیا و چە‌ند پە‌لێکی سوپای عیراقی عەر‌هب له‌ ۱۹۲۴/۷/۱۹ ز.دا (پە‌لاماری سلیمانی) ان دا و بە‌زۆرداری داگیران کرد و دە‌مۆدەست سەر‌فەرمانده‌ی نێرووه‌کانی هەر‌دوو لایان؛ کاپیتان چاپمان A. J. Chapman به‌‌نیوی موته‌سەر‌پریفی سلیمانییه‌وه‌ فەرمانه‌روایی داگیرکاری گێرا و له‌ ۷/۳/۱۹۲۵ ز.دا جینگە‌ی چۆڵ کرد بۆ -نوینە‌ری ئیداری مە‌ملە‌کە‌تی عیراقی عەر‌هب- ئە‌حمەد بە‌گی تۆفیق بە‌گی هاریکاریان! بە‌ر له‌ له‌ دوا مێژووش له‌ ۱۹۲۵/۲/۱۶ ز.دا، (کۆمه‌لی گە‌لان!!) له‌مەر «مادده -۳» ی باس کراو له‌مەر کورد، بریاری دا؛ (له‌ حوکومە‌تی بریتانیای خاوه‌ند دە‌سه‌لاتی چاودێری کردنی عیراق داوا بکریته‌ ئە‌و تە‌گبیره‌ ئیدارییه‌ دلتیا و زمانانه‌ بۆ‌ دانیشوو‌ه‌کانی کورد، بخاته‌ بە‌رده‌م ئە‌نجومه‌نه‌که‌ -کۆمه‌له‌که‌- کە‌ لیژنه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ له‌ دوا ئە‌نجامدا حوکمی ئیداره‌ییکی نێوجه‌یی / نێوخۆیی ر‌اسپاردبوو!).

هەر ئە‌م کۆمه‌له‌ی گە‌لانه‌ له‌ ۱۹۲۵/۷/۶ ز.دا بریاری دا (هەر‌یمی مووسل -کوردستانی باشوور/ K- بلکیندریت به‌مە‌ملە‌کە‌تی عیراقه‌وه‌) و له‌ ۱۶/۱۲/۱۹۲۵ ز.شدا بریاره‌که‌ په‌سه‌ند کرا و ددانی پێدانا.

له‌ هە‌مان مه‌وداشدا، له‌ پیناوی دامر‌کاننده‌وه‌ی (سییهم شۆرش کوردستان) و له‌ دوا‌ی داگیرکردنی سلیمانییه‌وه‌، نوینە‌ری بالای بریتانیا له‌ عیراقداه‌؛ هیتیری دوبس H. Dobbs

(خەلاتىكى شەش ھەزار روپىيە) جار دا بۆگرتن يان كوشتىنى سەرفەرماندەى شوپشى ھەفید زادە مەحمود).

شوپش لە نىچوچەكانى دەرهوۋى سلىمانىيەو ھە لەلايىن كۆمەلانى گەلەو ھە كۆمەك دەكرا و بەلامارى شوپشگىرەنەش جىگەى بەداگىرەكران و دوژمنان لىژ دەكرد كە ئەوان بەنىرووى ھەوايى و دەشتانىيى و بەكرى گىراويانەو، تەنەنەت - بەقەلەم و شىعەرى ھىندى خۆ بەرەپىشى كوردەو ھە - بە راگەياندىش بەرەكانىيان دەنەند. مخابن پىلانەكانى دوژمنان كارىكيان كرد، لە بەرەو ھە سەرخىلەكانى ھارىكارى شوپش، تەنەنەت خەمانى ھەرە نىزىكى ھەفید زادەى لى بەتەكىنەو ھە و پىشتى شوپش بەرەدەن، وپرا بى دارايى و بى تىفاقىيى شوپشپىش بوونە ھۆى كارىگەر تا ھەفید زادە داوئىنى سىياسەتتىكى نەرم و ئاشتىخوازەنە بگرتت، ھەر بۆيىكا لە مانگى تەشرىنى پىكەم ۱۹۲۶ز. دا - نەپىنەنە - كەوتە گوتوبىزى دووراو دوور لەگەل كارەدەستە گەورەكانى برىتانىا لە عىراقدا كە ئەوان ھەر بۆ ئەو قايىل بوون؛ (شوپش بلاو ھى پى بگرتت و گوند و مولكەكانى ھەفید زادە بدرىنەو ھە و لىيى بىورن بەمەرجىك توخنى كىشەى كورد نەكەوتت و ئەو بەپىلتىتەو ھە بۆ برىتانىا و ھوكومەتى عىراق. بۆ خۆشى لە گوندى «پىران» دا نىشتەجى پىت).

سەرئەنجام - درەنگى - رىكەوتنەكە رووى دا و مەلىكى كوردستانى شوپشگىرە لە ۱۹۲۷/۷/۲ز. دا ھاتەو سلىمانىيى و لە ۷/۴ دا چو ھەغداد و - دواى كۆبونەو ھە لەگەل گەورەكان - بەئەو مەرجانە قايىل بوو. دوايى گەرايەو ھە نىچوچە پىنچوبن و گوندى «پىران» و نىشتەجى بوو. لەشكر و ئەفسەرانى شوپش و كەسانى دى ھارىكارى دوور لە كوردستانەو ھە - بەتايەتى لە باشورى عىراقدا - خرانە سەر كارىكى پچووكى ھوكومەتىيى و كەسانى دى لى بوردىيان بۆ دەرچوو، لە شوئىنى نىشتەنىيى خۆياندا مانەو... ئىدى لەبەرەو ھە، دەسەلانى مەملەكەتى عىراقى ھەرەب بەسەر ھەموو نىچوچەكەدا زال بوو!

ھەفید زادە - بۆ ھەبەز بووز - دەگىرپىتەو ھە كە لە ۱۹۲۸ز. دا راپەربووتەو ھە. راستىيەكەى ئەمە رووى نەداو ھە - رەنگى رۆژنامەنووسى تىي نەگەىشتىت - راستەكە ئەو ھەبە كە باو ھە پى كراوى (ك. زەردەشت) مستەفا سايب لە ژىننامەيدا نووسىبو ھەتى! [بۆرە ژىننامەى م. سايب].

دواى راپەربىنى نەتەو ھىيى ۶ى ئەيلوولى ۱۹۳۰ز.ى خوتناو ھىي؛ (شەرى بەردەركى سەرا) و كوشتارى داگىرەكران لە جەماو ھىي ئازادىخوا، نەتەو ھەبەرەو ھە بەشەرەفەكان بى دەنگىيان پەسەند كرد و سى ئەفسەرى ناسراو (مەحمود جەودەت و رەشىد جەودەتى بىر) و ئەفسەر كامىل ھەسەن) لە سوپاى عىراق ھەلگەرانەو ھە بەنەپىيى ھەوى ۷-۸/۹/۱۹۳۰ز لە بەغدادەو ھە

خۆيان گەياندەو ھە كوردستان و گەىشتەنە پىران و ھانى (ھەفید زادە مەحمود) ى دل برىندارىان دا بۆ شوپش و تۆلەسەندەو ھى گەلى كورد.

ھەفید زادە مەحمودىش، دواى ھەلسەنگاندنى بارودۆخەكە، سەرلەنو ھە زستانى ۱۹۳۰ز. دا؛ (چوارەم شوپش) ى دەست پى كوردەو ھە و نامەيشى كوردە سەر نوئەرى بالايى برىتانىا لە عىراقدا و بۆى ئاشكرا كرد؛ (دەبىت لە خانەقبنەو ھە تا زاخۆ، دەولەتتىكى سەرەخۆى كورد دامەزىت و برىتانىا خۆى چاودىرى پىت).

و ھەلامى داگىرەكران - پىشت ئەستورەكان بەرپارەكانى كۆمەلانى گەلان! - دىسان پەلامارى نىرووى ھەوايى و سوپاى دەشتانى و نۆكەرەكانىيان گرتەبەر كە لە ئەنجامدا لە ۵/۴/۱۹۳۱ز. دا (شەرى ئاوبارىك) قەوما و ھەفید زادە و لەشكرەكەى شكاو ناچار ما - بەتايەتى كە لەشكرى ئىران و عىراقى ھەرەبىش گەلەكۆمەكىيان لى كرد كە لە پىنچوبىندا پەلامارى بەدەن - لە ۱۳/۵/۱۹۳۱ز. دا خۆى (بەدەستەو ھە) بدات! ئىدى دەست بەجى بەقۆلبەستىيى رەوانەى بەغداد كرا و دواترەك دەستبەسەر و ئاوارە، لە «ھىللە، ناسرىيە، عانە / رومادىي) دا تا سالى ۱۹۳۳ز. ما ھەو ھە و ئەوجا تا قەومانى رووداوى (رەشىد عالىي گىلانىي) لە ۱/۴/۱۹۴۱ز. دا، ھەر لە بەغداددا گوزەرانى كرد، ئەو دوا رووداو ھە، ھەلىكى بۆ رەخساند - بەپىشتىوانى لايىتگر و دۆستەكانى - لە ۲۰/۵/۱۹۴۱ز. دا بەغداد بەجى بەپىلتىت و بەنەپىيى بگاتەو ھە كوردستان و لە گوندى «دارىكەلىي» خۆيدا جىگىر پىت.

ھىندى نووسراو دەبىژن گۆيا؛ نىازى شوپشى ھەبو ھە!! ھىندىكى دى دەبىژن؛ خۆى بارەكەى تاوتو ھە كوردەو ھە و تىگەىشتەو ھە كە كارىكى ئەوتو كەلكى ئىنگلىز دەگرتت، ھەر بۆيىكا دەستى نەداو ھەتى و لايىنى بى دەنگىي گرتو ھە.

بە ئەو جۆرە - وپراي ھىندى گىچەلى كارەدەستەكانى ھوكومەتى عىراقى ھەرەب بەخۆى و دۆستانى - ھەر لە گوندەكەيدا ژىنى برە سەر تا بەھۆى نەخۆشىيەو ھە لە خەستەخانەى ھەيدەرىيەى بەغداددا كۆچى مالتاوايى كرد... تەرمەكەيشى بەكازا ھەبىتى گەورەو ھە رووى كوردەو ھە بۆ (سلىمانىي) خۆشەو ھىستى كە بەدەيان ھەزار ژن و مندال و پىر و لاو، بەقورپىوان و گرىبە و بەخۆنىشاندىكى خوتناو ھىشەو ھە بۆ رسگار كوردنى (شىخ لەتەف) ى كورپى لە بەندىخانەى سلىمانىي، گرتىانە ئامىز و - لەتەنىشت كاكە ئەحمەدى شىخى باپىرە گەورەبەو ھە - ئەسپاردەى خاكى پاكى كوردستانە پىرۆزەكەى كرا!

ھەفید زادە مەحمود، موسلمانىكى نەتەو ھەبەرەو ھى سەرراست، ئازا و گىانفەيدى كورد و كوردستان بوو. بنىاتنەرى بناغەى باو ھەرى دامەزاندنى دەولەتى سەرەخۆيى كوردستانە... ژىنى

بۆ ئەو مەبەستە دانا.

ییکەم مەلیکی کوردستان، ئەگەرچی بە کامی هیوا خۆی گەلەکە ی نەگەشت، بەلام لە مێژووی کورد کوردستاندا، قارەمانی ییکەمین نەتەوێ کوردە لە سەدە ی بیستدا.

نوسەرانی بیانی، تا خۆمانە، زۆر و کەمیان لێ نووسیوە و تا بیت پتریشی لێ دەنوسریت...

مێژوونوسی عەرەبی عیراق عەبدوڕەزاق ئەلحەسەینی بە (بابی مەسەلە ی کوردی سەدە ی بیست!) ی داناوە.

توتیژنە کلیکی زۆر کال لە پۆژنامە ی «پە یام» ی لۆندۆندا رەخنە ی لێ گرتووە، گۆیا؛ بەفەقیانە کە یهه تەوقە ی لەگەل ئینگلیزان کردووە بۆ ییکا کورد نەبوو بە شت!!

حەفید زادهش تا مرد، باوەری ئەو بوو؛ دوژمن بە تەنێ بەلوولە ی تەنگ دیتە ژێر بار!

لە رووی کۆمەڵبەهه، حەفید زاده مەحمودی کوری سەعید دوو جار هاوسەری هەلبژاردوو و سێ کور و کێژکی لێیان بوو؛ کابانی ییکەمی؛ بەهیبە ی ئەمینی عەتار، دایکی رەئوف، بابە عەلی، حەلاو. [پیشتر کابانی شیخ مستەفا نەقیب - مامی حەفید زاده!] کابانی دووهمی؛ ئاییشی شیخ مارف؛ دایکی لەتیف. [کێژی مامی خۆی و پیشتر کابانی شیخ ئەحمەدی برای].

لە رووی رۆشنیریبەهه، وێرای کوردیی، فارسی و تورکی و عەرەبی زانیو و بە کوردیی و فارسی دەستی بالای لە شیعری سیاسیدا هەبوو.

دڵنەرم، بەخشنده، نوکتەکو، دەنگ خۆش و دۆستی ئەدەبیات و ئەدیب و شاعیران و دەنگ خۆشان.

ئەمەش وێنە ی شیعریکی حەفید زاده مەحمودی ییکەم مەلیکی کوردستانی باشوورە:

موددەتی عومرم بەتالان چوو لە سووچ و قوژبنا
پێ مەلەم زۆر کرد لەبەر ئیمان لە بەحری بێ بنا
جەهلی میللەت، بوو بەزبللەت، هات بەسەر شانی منا
شاهبازێ بووم لە مەیدانی شکاری دوژمنا
سەیری جیگە ی زەخمی پەنجەم کەن بەداییم شاهیده!
دوودلایی لیم بوو تە زنجیر، حەوسەلە ی داوم نییە
بۆ نەمانی ئەجنەبی، ژینم لەبەر چاوم نییە

بۆ ی ئیتر ئارەزووی دیداری تالام نییە
گورگی پیر، کەلبە شکاوم، تاقەتی راوم نییە
دڵ بەم ئەحوالەش لە رێگە ی میللەتدا قاسیده!
ئێو ناودارانی کوردن. حەیفە دواکەوتن لەگەل
دەس لە دەس کەن، رێ مەدەن قەت، نەک لە دەس دەرچی ئەمەل
عەزم و وریایی و سوواتە بۆ دەستەپێنانی هەل
دوژمن و بیگانه حەققی میللەتی پێ نابێ حەل
حوبی ئەوتانە کە لای خوا عەینی زوهدی زاهیده.

⊖ مەحمود پاشا عەبدوڕەحمان پاشا مەحمود پاشا (*)

(مەحمود پاشای بابان/ میر: ؟؟ سلیمانی — ؟؟ ئەستەنبول)

مێژووی هاتنە دنیا و مردنی روون نییە! کورە گەرە ی ئەورەحمان پاشای بابانە کە لەسەر وەسیەتی خۆی و ئافەری ئایینناسەکان و گەرەکان، جیگە ی گرتەو. دەولەتی عوسمانییش پەسەندی کرد و نیشان و بەرگی پاشایەتی خەلات کرد!

لە س ۱۸۲۰ ز.دا میوانیکی ئینگلیز؛ گەشتان ریچ RICH دیدەنی کردوو. ئەو لێی گوتوو؛ (باوەر ناکەم هاوتاییکی چاک لە خۆرەلاتدا هەلبکەوتیت!)، بەلام پاشا لە لای ئەو گلەبی لە بەخت و ناتەبایی ریزەکانی خانەدانی بابان کردوو و گوتوو یهه تی؛ (مەگەر خۆدا بە لاییکیان بۆ بێریت!!). هەر وهه پاشا بێزاری نواندوو بەرامبەر چا و چنۆکی هەمیشەیی عەجەم و کەمتەرخەمی و بێ وهفایی - مەمالیکەکان - پاشاکانی بە عەدای سەر بە دەولەتی عوسمانیی.

بەئەو پێیە؛ مەحمود پاشای ئەورەحمان پاشا لە نیوان ۱۸۱۴ ز - ۱۸۴۰ ز.دا چەندین جار توشی تەلە ی شەری براکوژی و پیلانی خۆتیاوی هەر دەولەتی عەجەم و تورک بوو. چەندین جارو بێ مەلامەت، یان بەهەر پرویانویی بوو بیت، بەفەرمان و یارمەتی ییکیان، لەشکری

(*) سەرچاوه:

- ۱- ۱۲۰/۲۴/۲
- ۲- ۱۲۱/۲۵/۲
- ۳- ۱۲۲/۲۶/۲
- ۴- ۱۲۸/۳۲/۲

هاتووته سهر و له پاشايه تيبی خراوه، يان له شکر بانی هیناوه و هاتووته توه سهر تهخت که دوا کوششی ریکهوتی س ۱۲۵۶ک / ۱۸۴۰ز بوو، ماوه یخ هاتوه و دواتر هه لکه ندرنا و ناچار رووی له نهسته نبوول کرد و ههر له ئه و پدا مرد! له ئه و مه و دایه دا شه ری عه بدالله پاشای مامی، سلیمان پاشای برای، عه بدالله پاشا و ئه حمه د پاشای برازای کردوه، ته نانهت له س ۱۲۴۲ک / ۱۸۲۶ز. دا، تووشی شه ری میری میران محمه د پاشای رواندز هات!

ههر به پشتیوانی مه حمود پاشا و له شکر بانی بانی، دهفته درار / و داد که هیهه چوه سهر تهختی پاشايه تيبی به عداد، به لام پاداشته که ی بی وه فای و پیلان و توندوتی بی بوو! به شیوه ییکی گشتی سهر چاوه کانی میژوو چند به پیاویکی باشیان له قه لاهم داوه، به لام لاواز و ساویلکه و به جهرگ نه بووه!

کیشی شیخ ماری نو دیتی به زنجی و مه لا / مه ولانا خالد نه قشبه ندی له سهر ده میدا گهر متر قه و ما و خوئی و عوسمانی برای زور لیبی نریک و دوستی بوون، به لام دوا جار لیک زویر بوون و باوه پریان به ییک نه ما و به ییک نه گه یشتنه وه! هاسه ری هه بووه، نه وهی دیاری نییه!

☞ □ مه حمود محمه د ئه حمه د دیار به کری (*).

(مه حمود حیلیمی / وینه گر: س ۱۸۹۴ز. سلیمانی — ۱۹۶۹ز. سلیمانی). خوتندن گه یاندوو به تیه پلهی (ئه فسهری) له له شکر عوسمانییدا که له (ا. ج. گ) دا دیل کراوه و رهوانی «سیدی به شیری» کراوه و به ند بووه. له دوا ئاگر پر وه ئازاد کراوه. له ئه وه هه له دا و له ولاتی (ئوردن) دت کابانی - قراله - له خیل چهر که س هه لژاردوو!

ورد بوون وه دم جهخت دهکات که له س ۱۹۱۹ز. دا کابانی هیناوه و له س ۱۹۲۰ز. دا - دوا ی گه پرانه وهی - وینه گری له سلیمانیدا کردوه به پیشه ی که له کاتی دیلی و به ندیدا، له گه ل براده ری عه ری (عه بدوره حمان / خاوه ندی ستو دیو ئه لئه هلی - به عداد) فیر بووه.

له سهر ده می مه مله که تی عیراقی عه ره بدا - س ۱۹۲۵ز چوه ته ریزی له شکر عیراقه وه و بووه ئه فسهری سهر بازگر - زابت ته جنید - ی بازیر و قه زاکانی؛ مووسل، سلیمانی، هه له بجه، چوارتا، داقوق، کو به!. له س ۱۹۴۵ز. دا، ده می له کو به دا ئه فسهری سهر بازگر بووه - له سهر

(*) سهر چاوه:

۱ - ره فیقی کوری - سلیمانی؛ ۱۴ / ۸ / ۱۹۹۷ز.

تیکه لیبی سیاسی محمه د قودسی کوری - خانه نشین کراوه، ئیدی هاتووته توه بو سلیمانی و خووی داوه توه پیشه ی وینه گری و گوزهرانی بی کردوو!

مه حمود حیلیمی - وهک له رۆژنامه ی پیشکه وتن سلیمانیدا نیوی ده که وتوه - ییکه می ریزی وینه گره کانی سلیمانییه. له سهر ده مه کانی حوکومه تی کوردستاندا، زۆریه ی وینه کانی حه فید زاده و له شکر کوردستان و شورشگیره کان ئه و گرتونی که ئیسته ش وینه ی زیندوون! له رووی کو مه لیبیه - ویرای قراله - دوو هاسه ری دی هه لژاردوو، ییکه میان خه لکی سلیمانی و ماره برای بووه و ده می که (ا. ج. گ) دا دنگی نامیتیت، له دادگه ته لاقی خو ی وهر گرتوه و شو ی کردوو ته وه!

سپیه میان - دوا ی قراله ی دایکی محمه د قودسی و ره فیق - نه دیه عه باسه که خه لکی سلیمانی و دایکی منداله کانی دییه!

□ □ مه حمود پاشا محمه د پاشا که یخسره (*)

(مه حمود پاشای جاف / سهر خیل و رۆشنیر:

س ۱۸۳۴ز — ۲۳ / ۴ / ۱۹۲۱ز. هه له بجه - قرله بات)

له دوا ی بایه وه، له س ۱۲۹۱ک / ۱۸۷۴ز. دا ده وله تی عوسمانی به پله ی میر میرانه وه داینا به قائی مقامی قه زای هه له بجه، سهر خیل جاف، به لام ده وله تی نیویرا و له توانا و نیویانگی ده سله مییه وه تووی ناته بایی له نیوان خو ی عوسمان به گی بریدا چاند که ئه مه ی دوا یی خسته شوین قائی مقامی و خویشی - بو دور خسته وهی - به موته سهر پیری بازیری «ئورفه» دامه زرا.

(*) سهر چاوه:

۱ - پیره میرد؛ (ده ستوری ئیداره ی مولکی); ژین: ۱۸ / ۷ / ۱۹۴۶ز.

۲ - ۳۹ / ۱ (*).

۳ - ۲ / ۳۸ / ۱۳۴.

(*) شیعره که ی شیخ ره زا واته:

رووی نیازم مه حموده،

که سه د شا مه حمودیش وهک ئه یازه.

شانازم به که یخوسره نه ژادییه وه.

که که یخوسره وان هه موو پایه بهرز و به نازن.

فهلک له به رده می ئه ودا،

وهک خولامه و چه ماوه یه، ده لیبی نو یژ ده کا.

پیرمه میرد له مەر ئه و باسه نووسیویه تی؛ (له سه ره تادا نیازی نه بووه بچیت، به لام دوا بی پروی کردووه ته ئه سته نبوول و وهک ده سته سه ری نزیکه ی سی سالتیکی تیدا بردووه ته سه ر و دوا بی «به دزیبه وه» به یتگی «باکۆ» دا رایکردووه و هاتووه ته بو شاره زوور.)

ئه م جار ه - پیرمه میرد گوته نیی - نیازی بووه حوکومه تی له کوردستاندا دا بجه زینیت، به لام دوا بی پاشگه ز بووه ته وه و له ۱۵ ی شه ووال ۱۳۰۹/۱/۵/۱۳۰۸/ر/ ۱۸۹۱ز. دا چووه ته وه بو ئه سته نبوول و له ۲ ی جومادی بیکه م ۱۳۱۲/ک/ ۱۸۹۴ز. دا به لی بوردن و پایه ی جارانبه وه هاتووه ته و ئه وه ماوه ته وه تا قه ومانی (ر. ج. گ).

مه حمود پاشای جاف - به پیتی هیندی سه رچاوه - به نه پیتی و به ر له پرودانی مه شروته - س ۱۹۰۸ز، پیتوه ندیی له گه ل (پ. ی. پ. عوسمانی) هه بووه. هیندی سه رچاوه ش گو تویانه له دوا ی مه شروته وه، سه روکی (ک. ی. پ. عوسمانی - لقی سلیمانی) بووه. لیکۆلینه وه م ئه مه به راست نازانیت!

مه حمود پاشای جاف - هه رچه نده باری خوینده واری له چ سه رچاوه بیکدا پرون نه کراوه ته وه - وئ ده چیت هه ر به ده ستووری خویندنی کۆن په روه رده بوو پیت و وپرای کوردی، فارسی و تورکی و عه ره بی زانیوه.

هه مو سه رچاوه بیک به دۆستی دلسۆزی ئه ده بیاتی کوردی و ئه دیب و شاعیرانی داده نئ. شاعیری به نیویانگ (مه وه له و بی) دۆستیکی نزیک بووه؛ که شکۆلی به نیویانگ (که شکۆلی مه حمود پاشای جاف) بیکیکه له یادگار هکانی که له هه مو رۆژگار و شوپنیکدا پیتی بووه و له هه ر شوپنیکدا شیعر تکی کوردی جوانی به ر ده ست و گوئ که وتبیت، به ده سته خۆی نووسیویه ته وه. ئه و که شکۆله، ئه مرۆ وهک سه رچاوه بیککی ئه ده بی باوه ر پتی کراو ده ناسریت!

زێوه ری شاعیر به ریزه وه باسی کردووه و نووسیویه تی؛ (مه حمود پاشا زانیتکی به ئیعتیبار، به تاعه ت، به عیباده ت، به ئیحسان، به ئیعام، به عه داله ت، به حوکم بوو. ئه م زاته دوو ده فعه له ته ره ف سولتان عه بدولحه مه دوه ته کلیفی وه زیری لی کرا، قوبولی نه کرد!

له خوسووسی ئیحساناته وه، من له سه د، پینجی نازانم... هه ر ئه وه ی مه شهوور و له به ر چا و بووی نووسیومه. له قزلبات وه - قزلبات / سه عدیه - هه تا مه ریان، له و دیا نه ی قه له مه ری جاف بوو؛ مه عاش بو مه لا، وه قف بو مزگه وت له ته ره ف پاشا وه مه علوم کرابوو؛ له نه فسی سلیمانییدا، هه مو مه لا و مو ده رپرس و زۆر له ساحیب خانه دانی لی قه و ماو، مووچه و به راتیان هه بوو.

زاتی بوو زۆر عاقل و دانا و به ته دبیر. شیخ په زای مه شهوور - تاله بانیی / K - زۆری مه دح

کردووه. ئه م شیعه ری بو ئه وه:

به محمودی مرا روی نیاز است
که صد چون شاه محمودش ایاز است
به کیخسرو نژادی میکنم ناز
که بر کیخسروانش کبر و ناز است
فلک بر درگهش همچون غلامان
دولا گردیده، گویی در نماز است!

مه حمود پاشا هه شتا و هه وت سال ژباوه، له هه له بجه دا مالتا وایی کرد و له ئه وی راوه ته رمه که ی راگۆستراوه ته وه بو قزلبات و له مزگه وته بنیاتراوه که یدا ئه سپارده ی خاک کراوه! (۱)

☉ ⊖ مه حمود فه قی محمه د هه مه وه ندیی (**)

(مه حمود فه همیی / نو سه ر، شاعیر؛ س ۱۹۱۳ز.

گوندی مۆرتکه — ۱/۱۰/۱۹۶۱ز. سلیمانی).

له خیلئ هه مه وه نده. بابی ریه ری ئا وایی / ناحیه بووه. خویندنی سه ره تایی له سلیمانییدا بووه... له خویندندا زۆر نه چووه ته پیشه وه و به سه رخیلیه وه ژباوه.

له سه رده می مه مله که تی عیراقی عه ره بدا. به ته نی ماوه ی شه ش مانگی له س ۱۹۵۸ز. دا ئه ندام پار له مان بووه.

(۱) تا هه نوکه له مه ر رۆژی کۆچی نو سه راوه، هه ر مه لا جه میل رۆژبه یانی له په راویزی - تاریخ السلیمانیه - دا راستی گو توه که گو تویه تی: (له ۱۵ ی شه عبان ۱۳۳۹ک، له ته مه نی ۸۷ سالاندا مردووه!). شایانی گوته، پیشکه وتن - سلیمانی؛ ۱۹۲۱/۵/۵ز نووسیویه تی: جه ناب سیر په رسی کۆکس ساحیب له دلسۆزی خۆی «!!» له وه فاتی مه رحوم پاشای جافدا ته لیککی موته ئه سسیفانه ی نارووه و هه مده ردیی خۆی له گه ل خزم و خانه دانی مه رحوم نواندووه / ته واو).

ئه م نووسیینه ش دوا ی دوا زده رۆژ مردنی بلا و کراوه ته وه!

(**) سه رچاوه و ته ماشاکراو:

۱- پاسپۆرتی عیراقیی خۆی، (ژ: ۱۲۷۷. به عداد: ۱۹/۵/۱۹۵۸/ به نیوی ئه ندامی مه جلیسی نووا به وه).

۲- نه وزادی کردی (دوا ی دۆزینه وه ی مالی و دیده نیی کردنی و گو تویژی سه ر زاریان له نیوان رۆژانی ۲۱-۲۳/۱۰/۱۹۹۷ سلیمانی که له دوا میژوودا - به سوپاسه وه - دیده نیی مالی کردم و وینه ی بابی پیشکه ش کردم.

کوری خۆی ده‌ئیت؛ (ئەندامی «ک. هیوا» ی کورد و «پ.ش. عیراق» بووه و له ٦ی ئەیلوول ١٩٣٠ز.دا -شەری بەردەرکی سەرا - لەگەڵ بچ کەسی شاعیر بووه. گۆیا لەسەر شیوعیەتی گێراوه و سزای زۆر چیتوووه). له سەرەتای شۆرش کوردی باشوور له ئەیلوولی ١٩٩١ز.دا - لەسەر زاری جەلال تالەبانییەوه له تەلەفزیۆنی کوردستانەوه؛ سلیمانیی - بێژراوه کە نامە ی کردوووه سەر شۆرشگێران تا نیوچە «چەمی رێزان» چۆڵ بکەن! ئەوجا بەفەرمانی (پ. د. ک) بریاری کوشتنی دراوه! له رۆژی دیاری کرادا بەکوشت چوو! (١).

محمود فەهمی؛ پەخشانی نووسینی توانا، شیعریێژ و ناسنێوی (دەلدار)ی هەلگرتوووه. گەلێ گوتار و شیعری له گۆفار و رۆژنامه کاندایا و بەتایبەتی له (ژین)دا بلاوه.

کۆرەکە ی بۆ منی گێرایهوه؛ کتیبخانە ی گەوره و نایابی هەبووه، بەلام بەهۆی پەلاماری سەربازانی عێراقهوه، هەمووی تالان کراوه و لەنیو چوو!

له س ١٩٣١ز.دا ئامۆزای خۆی - نازیف حاجیی کەرم - ی بەهاوسەری هەلێژاردوووه و له ئەم کابانە ی چوار کۆر و کێشکی بووه و دوو کۆر کێشکی له نیوانیادا بەژانەوهن. کابانێکی دی - فاقمە - نیو و خەلکی گۆزان بووه و له ئەم کۆرێکی بووه و مردوووه. له کابانی سێیەمی - ئەختەر غەفور ناغا - دوو کۆر و پینج کێشکی لێ بووه و تەنیا کۆرێکی و کێشکی بەدنیاهه! له خێلی خۆشی کابانی چوارم - سەکینه رهشید - ی هەلێژاردوووه و دوو کۆر و چوار کێشکی لێ بووه!

مەحمود فەهمی هەمەوهندی، وێرای کوردیی، تورکی، فارسی، عەرەبی، ئینگلیزی زانیوه! (٢).

چاپکراوهکانی:

١ - گەشتیک له ئەوروپادا - سلیمانیی؛ س ١٩٥٧ز.

(١) بابی من - قۆمیسەری پۆلیس - چەند جارێ بۆ منی گێراوه تەوه کە بۆ لیکۆلینەوهی کوشتنەکه ی چوو بووه سەر شوینی قەوماوه که! گوتی؛ له بەردەمی یانە ی ئەفسەرانی سلیمانییدا له ئوتوموبیلیکی جێبدا بووه و - وهک دەلێن - پایسکل سواری له نزیکه وه تەقه ی لێ کردوووه و دەست بەجێ کۆچی کردوووه! بە پیتی ئاخواتنی جەلال تالەبانیی له یادکردنەوه ی بێکێ له پێشمەرگه بێکە مەکان (سەلامی سابیر) دا گوتی؛ ئەم کەسه فەرمانی کوشتنەکه ی (بەناچاری) پێ جێبەجێ کراوه! جێگە ی گوتنه، له سەرەتای هەشتاکاندا ئەم پێشمەرگه پێشڕهوه - بێ چەک - له بەر دروکانیکدا بەکوشت چوو!!!!

(٢) هیوام هەیه نەوهکانی، یان رۆشنیری، نووسین و شیعەرەکانی کۆبکەنەوه!

□ مەعرووف عەبدولقادر خەزنەدار (*)

(مارف خەزنەدار «در» / نووسەر، چیرۆکنووس. لێ کۆلی ئەدەبیاتی

کوردیی: ١/١١/١٩٣٠ز. هەولێر — ...)

خویندی سەرەتایی، نیوئەندی، ئامادەیی تا س ١٩٥١ز درێژە ی کێشاوه. له س ١٩٥٢ز.دا بووه بەمامۆستای (ق.س). له نیوان ١٩٥٢ز-١٩٥٧ز.دا نووسەری دەزگە ی مەعاریفی هەولێر، کووت، ئامادەیی مەلێندی بەغداد بووه. له بێک هەلدا - بە دەم دوا فرماینهوه - خویندکاری کۆلیجی زانست و ئادابی بەغداد بووه و له س ١٩٥٧ز.دا باوەرنامە ی بە کالیۆریۆسی وەرگرتوووه. له نیوان س ١٩٥٧ز-١٩٦٠ز.دا مامۆستای زمانی عەرەبی (ق.ن. ئەلشەرعییە) و (ئای ئیوانی کەرکوک بووه. له س ١٩٦٠ز.دا کورسییەکی خویندی وەزارەتی پەرورشتی عێراقی له ئامۆژگە ی لیکۆلینەوهکانی خۆرهلاتیی ئەکادیمیای زانستەکانی سوێدیەتی له لێنینگرادا وەرگرتوووه. له س ١٩٦٣ز.دا دکتۆرانامە - P. H. O - ی لەسەر (میترووی ئەدەبی نووی کوردیی) وەرگرتوووه! (١). هەر وهه چەندین لیکۆلینەوهیشی لەسەر شاعیرانی کورد؛ نالی، میسباحوودیوان پێشکەش کردوووه. دیسان له زمان و ئەدەبدا چەند دەستنووسینی ورد کردوووه تەوه کە دواتر له بەغداددا چاپ کرا. هەر وهه له ماوه ی تیکەلێی له ئەو ئامۆژگە یه دا، له سوورپێکی خویندەواری قوتابیانی خویندی بالادا، زمانی عەرەبی و کوردیی گوتوووه تەوه. دیسان له پاییزی س ١٩٦٧ز.دا له کۆنگرەییکی ولاتاندا بۆ لیکۆلینەوه له ئەدەبی گەلانی خۆرهلات، بەشدار بووه و بەنیویشانی (رۆمانتیکی له ئەدەبی کوردیی) دا گوتاری داوه و ئەمەش له کتیبخانە ی کۆنگرەکه دا، س ١٩٦٨ز بە زمانی روسیی چاپ کراوه!

در. مارف له پینج کۆنگرە ی هەریمیدا بەشدار بووه و گوتاری لەمەر ئەدەبی کوردیی، عەرەبی داوه. دواتر هەموو ئەو گوتارانەش له کتیبی تایبەتی کۆنگرەکه دا چاپ کراون!

دوای گەڕاندنەوه ی بۆ نیشتمانی و دامەزراندنی له کۆلیجی ئەدەبیاتی زانکۆی بەغداددا، ئەندامی دەستە ی فێرکاری بەشی کوردیی هەمان کۆلیج بووه؛ (١٩٦٨ز-١٩٨١ز). هەر وهه له نیوان ١٩٧٠ز - ١٩٨١ز.دا سەرۆکی بەشی نیویرا بووه. له سالانی ١٩٦٨ز بەدواوه تا

(*) سەرچاوه:

١- ژینامەییکی عەرەبی نووسراوی خۆی بە تایبەتەر. پێشکەشی کردووم!

(١) دکتۆرانامە که ی بێکە مە یه بەزمانیکی ئەوروپایی له سالانی ١٩٦٧ز.دا له لایین دەزگە ی بلاو کراوهکانی ئەکادیمیای مۆسکۆوه چاپ بکریت.

س ۱۹۷۳ز یاریدهری مامۆستا و له دوا میژووش راوه، مامۆستا بووه. له س ۱۹۷۹ز. دا دامه زرتین و سه روکی به شی کوردیی کۆلیجی پهروه رشتی زانکۆی به غداد بووه که تا س ۱۹۷۶ز ماوه تهوه و دوا فرمانیشی مامۆستاییکی کۆلیجی ئه ده بیاتی زانکۆی به غداد بووه!

له سالانی ۱۹۸۳ز- ۱۹۸۸ز. دا، له زانکۆی «عه نابه / جه زائیس» دا مامۆستا بووه له مه پ ئه ده بی گیتی ئه وروپایی؛ له س ۱۹۸۸ز. راوه تا هه نوکه، مامۆستایه له به شی کوردیی کۆلیجی ئه ده بیاتی زانکۆی سه لاهوددین - هه ولیردا.

پروفیسۆر در. مارف خه زنه دار، و تیرای کوردیی، عه ره بی و پروسی شاره زایه و زمانه کانی دی تورکی، فارسی ده زانیت و ئینگلیزی و فره نسیش ده خو ئیتته وه.

له ژیندا، نووسه ر و سکر تیر و سه ر نووسه ری هیندی رۆژنامه و گو فاری کوردیی و عه ره بی بووه، وه ک (هه ولیر / آر بیل: ۱۹۵۰ز- ۱۹۵۲ز)، (الصحيفة - ئه لسه حیفه / به غداد؛ ۱۹۵۳ز- ۱۹۵۴ز)، (الرأي العام - ئه لره ئی ئه لعام / به غداد؛ ۱۹۵۵ز)، (شه فقه / که رکووک؛ ۱۹۵۸ز- ۱۹۵۹ز)، (ده فته ری کورده واری / به غداد: ۱۹۷۰ز)، (نووسه ری کورد / به غداد؛ ۱۹۷۱ز- ۱۹۷۳ز)، (رۆژی کوردستان / به غداد؛ ۱۹۷۲ز- ۱۹۸۱ز).

پتر له په نجا لی کۆلینه وه و پتر له دووسه د گوتاری هه مه جو ری ئه ده بی، زمانه وانیی، رۆژنامه نووسی به زمانه کانی کوردیی، عه ره بی، پروسی نووسیوه. له س ۱۹۴۸ز. راشه وه تا ئه ورۆ له ئه م رۆژنامه و گو فاران ه دا نووسی نه کانی بلا و کورده وه ته وه؛ ئه دی عیراق، ئه لته ناخی - برایی، برایه تی، به یان، بی ری نو، پر شنگ، په یام، تووتن، ده فته ری کورده واری، ژین، رۆشنبیری نو، رۆژی کوردستان، رۆژی نو، سلیمانی، شه فقه، عیراق، کاری میلی، کوردستان (ئورگانی پ. د. ک / کوردستانی خۆ ره لات)، کوردستانی نو، گو فاری کۆلیجی ئه ده بیات، گه لاویژ، نووسه ری کورد، نه ورۆز، ولات، هاو کاری، هونا به غداد، هه تاو، هه ولیر، هیوا! در. مارف کابانی هه لژاردوه و در. میدیا و کوری تاقانه ی ئه نده زان بندان!

دانراو، وه رگێردراوه چاپکراوه کانی:

۱- کوردیی...

۱/۱- کیش و قافیه له شیعی کوردیدا - به غداد؛ س ۱۹۶۳.

۲/۱- بووکه شووشه - به غداد؛ س ۱۹۶۹ز. (چیرۆک)

۳/۱- ئه له مان کوردیی - به غداد؛ س ۱۹۶۹ز.

۴/۱- عه بدالله به گ میسبا حوددیوان - به غداد؛ س ۱۹۷۰ز. (ژیان و به ره می شیعی)

۵/۱- زمان و ئه ده بی کوردیی - به غداد؛ س ۱۹۷۱ز. (بۆ پۆلی پینجی ناماده یی)

۶/۱- ده ستوری زمانی عه ره بی - به غداد؛ س ۱۹۷۱ز.

۷/۱- دیوانی نالی و فره نه نگی نالی - به غداد؛ س ۱۹۷۷ز.

۸/۱- نالی له ده فته ری نه مریدا - به غداد؛ س ۱۹۸۱ز.

۹/۱- له باره ی میژووی ئه ده بی کوردییه وه - به غداد؛ س ۱۹۸۴ز.

۲- عه ره بی...

۱/۲- اغانی کوردستان - به غداد؛ ۱۹۵۶.

۲/۲- الاکرا؛ ملاحظات وانطباعات - ق. مینورسکی - به غداد؛ ۱۹۶۸. [کوردان، هیندی تیرامان و باری سه رنج]

۳/۲- مخطوطات فریده ومطبوعات نادره - به غداد؛ ۱۹۷۸. [ده ستوویب دانسقه و چاپکراوی ده گمه ن]

۴/۲- تاریخ الاستشراق - به غداد؛ ۱۹۸۰. [میژووی خۆ ره لاتشوناسیی...]

۵/۲- الرحالة الروس في الشرق الاوسط - بیروت؛ ۱۹۸۱. [گه شتقنه کانی رووس له نیوه راستی خۆ ره لاتدا].

۳- پروسی... (۲)

۱/۳- [میژووی ئه ده بی نوئی کوردیی] - مۆسکو؛ س ۱۹۶۷ز.

۲/۳- [دوانزه سواره ی مه ربوان و پانزه چیرۆکی کوردیی] - مۆسکو؛ ۱۹۶۸ز.

⊕ مه عرووف شیخ عه بدولکه ریم قادر که رهم (*)

(مارف به رزنجیی / شاعیر، چیرۆکنوس، رۆژنامه فان: شوبات ۱۹۲۱ز.

قادر که رهم - ۲۳/۶/۱۹۶۳ز. به غداد)

وه چه ی خانه دانی شیخ حه سه نی قه ره چتوا ره که له ته ربقه تدا جینشینی کاکه ئه حه ده ی شیخی برازی بووه. بابی هه شت ژنی هیناوه و ئه وه له کیژی شیخ مارفی قازانقای خالی حه فید زاده مه حموده. مارف خۆی دوو سالان بووه که دایکی مردووه و ئه وه رووداوه ش ژانیکه گه وره بووه

(۲) خۆی (به پروسی) نیوه کانی نیشان نه داوه.

(*) سه رچاوه:

۱- ۱۱/۱

۲- پرس و را کردن!

بۆ ھۆش و بېر و ژبىنى .

خويتىندى (ق. س) لى ئاوايى قادر كەرەمدا - تا پۆلى چوار - تەواو كىردوۋە ، ئەوجا پرووى كىردوۋەتە كەر كوكوك و لى تەككىبەكە خۇياندا تاللىي گوزەران و نەبوونى زۆرى چىتتوۋە . كۆلى نەداۋە و (ق. ن) و (ق. ئا) لى سالى ۱۹۴۳ز.دا تەواو كىردوۋە . لى سالى خويتىندى ۱۹۴۴ز-۱۹۴۵ز.دا چوۋەتە كۆلچى مافناسىيى - حوقوق لى بەغداددا و لى س۱۹۴۸ز.دا خويتىندى تەواو كىردوۋە و خوۋى داۋەتە پىشەي پارتىزەرىيى . لى س۱۹۴۹ز.دا كارىكى لى كۆمپانىيالى نەوتى كەر كوكوك (I. P. C) دا دەستگىر بوۋە ، بەلام سەرى دانەواندوۋە بۆ لووت بەرزىي كار بەدەستە ئىنگلىزەكان و دەستى لى كارەكەي ھەلگرتوۋە!

لى س ۱۹۵۰ز-۱۹۵۴ز.دا - لەبەر فەرمانى حوكمى عورفىي بۆ گرتنى لەسەر جم و جوۋلىيى سىياسىي - خۆي لى چىكانى سەنگاۋ ، قەرەداخ ، شاپاژتېر و گوندى «سىتەك» شار دوۋەتەۋە بىي كارە بوۋە ، بەلام دواي لى بوردن كەوتوۋەتەۋە كۆرى پىشەي پارتىزەرىيەۋە! لى ۱۹۵۶ز.دا - لەسەر پىشتىگىرى گەلى مىسەر بۆ پەرچدانەۋە دەستىزىيى سى قۆلىيى بىرتانىيا و فېرنسا و ئىسرائىل - دىسان گىراۋە و دوايى بە كافالەت بەرەللا كراۋە .

لى دواي ھەلگەرەنەۋە سويلا لى رۆتىيى پاشايەتتىي عىراق لى ۱۹۵۸/۷/۱۴ز.دا ، بوۋە بەسكرتىرى ئاشتىخوازانى كەر كوكوك و ، ھەرۋەھا ئەندامى ئەنجومەنى نىشتىمانىيى . لەسەر داخووزىي كۆمەلانى خەلگىيىش ، بەسەرۋكى بەلەدبىيەي كەر كوكوك دامەزراۋە .

لى ۱۹۵۹/۷/۱۴ز.دا - لە رۆتىيى يادى ئەۋ ھەلگەرەنەۋە بەبىيانوۋى (ھەراي كەر كوكوك) ھوۋە گىراۋە و خۆي و حسىنى بىراي و ھەژدە ئەفسەرى نىشتىمانپەرەۋەر دراۋن بەدادگەي عورفىي سويايى گۆيا (سەر كىردەي ھەراكە) بوۋە . دواي چوار سال زىندانى بە بىر پار پەتى حوكومەتى عىراقى عەرەب لى سىندارە درا!

مارف بەرزنجىيى - وپرايى بىنچىنەي خانەدانەكەي - مەۋقەيىكى ژىر و بەسەلىقە و كارامە بوۋە... لى پۆلى شەشى سەرەتايىي و رىكەۋتى سالانى ۱۹۳۶ز-۱۹۳۸ز.دا ، خوۋى داۋەتە ھونەرى شىعەر و لى بىكەم شىعەرىدا - خۆ گوتەنبىي - ئەم دوۋ تاكەي دىيارە :

تير و شىرى خۆم ئەبەستەم ، پاسى كوردستان ئەكەم
دوژمنى خاكى ولاتم ، پەرتى سەركىوان ئەكەم

لى س ۱۹۴۷ز بەدوۋە ، خوۋى داۋەتە ھونەرى كورتە چىرۆك تا بەرەبەرە لى ئەۋ و ئەدەبىياتەدا قال بوۋە كە تەنانەت لى زىندانىشدا خۆي بۆ داناۋە . ھىندى كورتە چىرۆكى - لى كاروانى كورتە

چىرۆكدا نىرخىيان ھەيە - لى گۆقارەكاندا بلاۋ كىردوۋەتەۋە ، بەلام مىخابن پىرۆژەكانى بۆ رۆمان نووسىن و - بەھۆي لى سىندارەدانبىەۋە - كۆپىبوۋنەتەۋە! ۋەك خۆيشى نووسىبوۋەتى ؛ بەرھەمەكانى بەگىشتىي لى نىۋان (ھەلبەست ، گوتار ، چىرۆك) دان . گوتارەكانىشى دوۋ چەشەن ؛ گوتارى گىشتىي - سىياسىي - لەمەر دىپوكراتىيى و ئاشتىيى . گوتارى رەخنە و لىكۆلېنەۋەي ئەدەبىيى!

لى مەيدانى رۆژنامەنووسىيىدا ، بىكى بوۋە لى دەستەي نووسەرانى گۆقارى (شەفەق - ۱۹۵۴/۲/۱۵) كە گۆقارەكە لى كاروانى رۆژنامەنووسىيىدا بەنرخە . وپراش لى گۆقارەكانى (ھىوا ، روۋناھىيى) و رۆژنامەي (ئازادىي) دا بەرھەم و يادگارى بىر و قەلەمى بلاۋە .

مارف بەرزنجىيى ، لى سەرەتاي ژىندا ، بىگەرە لى پۆلى بىكى نىۋەندىيەۋە بەھۆش و بىرىكى نەتەۋەبىيانەۋە تىكەلى (پ. ھىوا) باۋەر پىي كراۋى قوتابىيان بوۋە . بەلام دواي پوكانەۋە و پاكۆبوونى پارتى نىۋىراۋ ، چوۋەتە رىزى (پارتى شىۋىيى عىراق) ھوۋە تا پىشەكەۋتوۋە و بوۋە بەئەندامى كۆمىتەي نىۋەندىيى .

مارف بەرزنجىيى ، ئەدىب و سىياسىيەكى رىتزار بوۋە ، بۆيىكا لى ھەلى ھەلبىزاردى نىۋىنەران بۆ پەرلەمانى عىراق ، لى س ۱۹۵۴ز.دا ئەۋ و ئىبراھىم ئەحمەدى پارتىزەر ، ۋەك پالىتورايى (بەرى نىشتىمانىيى بىكگرتوۋ) لى سلىمانىيىدا ، لى روۋى پالىتوراۋەكانى ئافەرىن كراۋى حوكومەت ؛ (عەلىي كەمال ، ماجىد مستەفا) راۋەستان ، بەلام بەر لى دەنگدان حوكومەت فەرمانى گرتىيانى دا و ئەۋ خۆي نەدا بەدەستەۋە و ھاۋەلەكەيشى گىرا ، وپراش خەلگىيى دەنگىيى زۆربان بۆ دان ، بەلام فرۇقلىيى حوكومەت بەرى گرتن!

مارف بەرزنجىيى - بەشپوۋەبىكى گىشتىي - لى ھونەرى شىعەردا كە كەمتر لى ئەقېن و پتر لى بارەي نىشتىمان و تىكۆشان و مەۋقايەتتەۋە دەدوۋىن ، لايتىنى ھونەرى شىعەرى نوتى گرتوۋە .

شىعەرىكى - مېژوۋى دىيار نىيە - وئەي ھەستى نەتەۋەبىي خۆي پىي نواندوۋە و دەلەيت :

ئەي گەلى جىماۋ ، پەرت و لەت و پەت
ھەي بەش بەش كراۋ لى چوار پىنچ دەۋلەت
لەم سەدە بەرزەي زانست و فەننا
ھەر تۆ خنكاۋى لەناۋ بۆگەننا
بىي بەش لى مېژوۋى نەژادى خۆت
بىگانەبىيكن رۆلەكانى خۆت
ناۋى كوردستان نابى بىرى
گەر ناۋت ھىنا دەستت ئەبىرى

چەند میلیۆن كورد ھەن، ھەریك زوبانن
ھەموو دانیشتووی ناو كوردستانن
ھەزاران ساڵە خوێیان گرتوو،
سوپای ئەسكەندەر نەیشكاندوو.

شیعریکی - بۆلیویتیکی ئازاد لە ۱۹۶۰/۸/۳. بەندیخانەدا دایناوە- وێنەی ھۆش و بیر و
ئامانجی پێ نواندوو:

بۆ راوم ئەنیتی چیت لێم ئەوی؟
من بۆلیویتیکی ئازاد
سروشت وای ناوہ بنیادم
کە ئازاد ب، دیلم ئەوی
کەوتوویتە دووم لێرە و لەوی
دان رۆ ئەکە داو دائەنیتی
نیشان ئەگری
لە پارێزای
تا بگری
چیت لێم ئەوی؟ من ئازاد
سروشت وای ناوہ بنیادم
ئاواتەخواری سەرچلم
دلبەندی ئالیەکە گولم
ئال، وێنەی خوێنەکە دیلم
ئەگەر خەزانی پاییز و،
باو و بۆزانی زستانیش،
گولێ لە چل وەراند بێ
لە گول و گەلا و چرۆکانیش
من ھەر شەیدای گولێ ئالم
چاو نەیبینێ خو خەیالم،
پرە لە گول

گولێ سەرچل.
...
لە خەزانا، لە زستانا
لە کاتی ژیان و وەستانا
تۆ بمبینە،
ھەر ئەو بۆلیولە ئازادەم
کە ئامادەم
بەھیوای گول
بەدەم، بەدل،
بیکجار بەگول
ئەخوینم پر بەدۆل و چەم
بۆ ھیواکەم
ئەخوینم بانگی ئازادی
زۆر بەشادی
بەلام تۆ بۆ راوم ئەنیتی
داو دائەنیتی؛
تا بگری و لە رەکەم - قەفەز - نیتی؛
بەئارەزووی تۆ بخوینم؛
من ناخوینم،
ئازادی خۆم نادۆرینم
بێ کەلکە رەکە و تەلەکە
بە زۆر لە ئازادیم مەکە!
من بۆ تۆ ئازا ناخوینم،
بۆ گولیک لە رەنگی خوینم
من ئەخوینم!

جیگە گوتنە، مارف بەرزنجیی - لە زینداندا - لە نیوان ۱۹۵۹/۲/۲۱ - ز -
۱۹۶۲/۴/۵. جار بەجاری کورتە یاداشتنامە ی خۆی نووسیوەتەو... سێ وێنەیان ئەمەن:

سالی ١٩٥٩م به‌گران له‌سەر تی په‌ری. سی خوشه‌ویستم مردن؛ دایه‌خان، په‌حمه‌ی خوشکم، فه‌هیمی دایکی موعته‌سه‌می برام. نیوه‌ی ساله‌که له ته‌وقیفا بووم. ده‌وری ته‌به‌چه‌لیی و هه‌رای شه‌وواف و فیتنه‌که‌ی که‌رکووکمان دی. تووشی نه‌خوشیی ده‌ماریش بووبووم. به‌ییکجاری باوئمان له قادر که‌ره‌م شتبا. ئه‌و شوینه که به‌یادکردنی دل‌م نه‌کرایه‌وه، ئیسته‌نامه‌وی بیرم بکه‌ویته‌وه، کوتر بووه‌وه!

مارف ٢- ١٩٦٠/٥/٤

ئه‌مرو منداله ساواکانی شه‌هید که‌مال هات بوون بو مه‌وقیف. زوریان گریاندم. له به‌رگه‌ شر و چلکنه‌یاندا که ته‌نیا دیزدشه‌بییک و پی خاوس، به‌پیکه‌نینیکی ساوایانه‌وه روویان نه‌کرده ئیمه و خوێان فری ئه‌دایه باوه‌شمان باوه‌شیان پیا نه‌کردین. وه‌ک شیوه‌ی باوکیان له دیمه‌نی ئیمه‌دا به‌دی بکن.

ئای چهند ئیشیکی جهرگ پر له دل‌ما بی نازی و بی نابی ئه‌م ساوایانه!

٣- ١٩٦٠/٧/٢٧

به‌هه‌موو دل و هیزم پشتیوانی کۆماری ١٤ی گه‌لاوترم له‌وه‌ده‌قیقه‌یه‌وه که ناویم بیستوه. که‌چی ئه‌م سزایه‌ی له سایه‌ی ئه‌م کۆماره‌دا دیومه، به‌هیچ په‌نگیک له چه‌رخ له‌ناوچوودا تووشم نه‌هاتوه! بی تاوان به‌ماده‌ی ٨٠ ق. ع [قانونی عوقوباتی به‌غدادی/ K] که حوکی ئیعدامه، تاوانیانه به‌پال داوم!.

مارف به‌رنجیی له رووی کۆمه‌لییه‌وه له س ١٩٤٣ز.دا، کابانی - نه‌دیمه‌ عه‌باس له خانه‌دانی ئه‌سه‌دی هه‌ولیر- هه‌لبژاردوه و چوار کیژ و چوار کوربان بووه. دواي خویشی منداله‌کانی به‌جوانیی په‌روه‌ده‌ کران و خویندنی بالایان، وه‌ک خویندنی پزیشکی، کشتوکیل، زانسته‌کانی فیزیا و بایولوژیا و ئه‌ندازه‌فانییان ته‌واو کردوه که ئه‌مه‌ن؛ فه‌ره‌یدوون، پولا، سامان، فه‌ره‌اد، فراز، که‌ژال، سروه، شادومان، سه‌لاهوددین.

مارف به‌رنجیی ئه‌گه‌ر له ژینی سه‌ختیدا بو‌ی نه‌کرا هه‌موو به‌ره‌مه‌کانی کۆ و چاپ بکات، ئه‌وه (سه‌ره‌می به‌ره‌مه‌کانی مارف به‌رنجیی شه‌هید - س ١٩٩٣ز) به‌کرد و کۆشی لی کۆل عومه‌ر مارف به‌رنجیی و هاریکاری سامان، کتیب‌خانه‌ی کوردیی پی ده‌وله‌مه‌ند بوو!

(شای عه‌جه‌م: س ١٦٨٨ز-١٧٤٧ز).

له بابیه‌وه پی گه‌یشتوه تا بووه به‌شا. له له‌شکرده‌هه‌لکه‌وتوه. له شه‌ری ئه‌فگان و عوسمانیییدا، نیویانگی ده‌نگی داوه‌ته‌وه... ده‌له‌یی هیندوستانیسی داگیر کردوه و سامانه‌ نایابه و نه‌وازه‌کانی (مه‌گول) ده‌کانی تالان کردوه، ئازا و چه‌توون و چاونه‌ترس بووه، به‌لام رژیی و چاوچنۆکی تووشی له‌خوایی و سه‌رکیشیی کرد. بو وینه له س ١٧٣٤ز.دا، په‌لاماری کوردستانی باشووری دا و (قه‌لاچوالان) ی پیتته‌ختی بابان و باژیره‌کانی که‌رکووک و هه‌ولیری داگیر کرد.

له ئه‌وه هه‌له‌شدا، به‌له‌شکرکی چاره‌که‌ میلیونییه‌وه په‌لاماری باژیری مووسلی دا و له نیوان ٢١ ره‌جه‌ب - ٢٤ی ره‌مه‌زان ١١٥٦ک/١٧٤٣ز.دا به‌شه‌ر و گه‌مارۆدانی باژیره‌که‌وه خه‌ریک بووه... هه‌زارانی گوشت و لییشی کوژرا و ئه‌نجامه‌که‌یشی شه‌رمه‌ساریی و کشانه‌وه و ناکامیی بوو!

هیندی نووسه‌ر و شاعیری عه‌ره‌ب ئه‌م رووداوه‌یان نیوانه (ملحمه موصل/ داستانی مووسل).

شیخ حه‌سه‌نی گله‌زه‌رده‌یی - کورد- پیتشبینیه‌که‌ی به‌راست گه‌را که ویرای نابوتبوونی په‌لاماردانی مووسل، به‌ده‌ستی - خزمیکی خو‌ی - کوردیکی خوراسانی کوژرا!

ی. پ. عوسمانیی) دا بوون، به لّام وهک نه یگوتوه چۆن و له کهنگیه وه، گومان ده که م که میقداد تیکه لّ بووبیت (۱۲)!

سه رچاوه ییکی دی، هه والّ راده گه ییتیت؛ له سالی ۱۹۰۶ ز. دا، دواي کوزرانی ره زوان پاشای عوسمانیی، خۆی و عه بدورپرهمانی برای، له سه ر پاپۆری مه که که دا بوون به ره وه مه نفا! (۱۳).

هه مان سه رچاوه له زمان ییکه م ژماره ی رۆژنامه ی (شهرق و کوردستان) هوه، راده گه ییتیت که له هه لی قه ومانی ژینی ده ستوروی - مه شرووته؛ س ۱۹۰۸ ز. دا، له بازپیری نه سه ته نبوولدا نه بووه و رهنگی له مه نفا دا بووبن! (۱۴).

هه ر نه و سه رچاوه یه له سه رچاوه ی دیسه وه رایگه یان دووه که له س ۱۹۱۰ ز. دا، میقداد له

(۱۲) ۱/۵۴؛ ۱۳۱. (در. فه رهاد پیریال).

بوچی من چاوه نوێر ناکه م نه نام بووبیت؛

۱- رامزوری لی کۆلی پارتی نیوبراو و شوێری مه شرووته، به هه چ جۆری - وهک نیوی عه بداله جه وده ت و ئیسه حاق سکوتی بردوه - نیوی میقداد مه ده ته نه بردوه!

۲- ییکێ له ئامانجه گه وره کانی (پ. ی. پ. عوسمانیی) که نارکردنی سولتان عه بدولحه مه بد بووه. وردبوونه وه له گوتاره کانی پینچ ژماره که ی میقداد مه ده ته، نه و نیازه نانوتین، بگره پینچه وانن.

۳- وردبوونه وه له نه و پینچ گوتاره، وهک پایه ی رۆشنیری ئیسه لیمی میقداد مه ده ته ده نویتن، چ نیشه نه ییکمان پتیه نیبه که خاوه ن بیریکی به رنامه دار و پیکخوا بیت.

۴- نه میقداد مه ده ته و نه عه بدورپرهمانی برای، هه رگیز پرپاگه نده یان بو پارتی نیوبراو نه کردوه و رۆژنامه که به لگه یه!

۵- بنچینه ی کۆمه لپی و رۆشنیری میقداد مه ده ته و شانازی کردنی پتیه نه و، پتیه نده ی به پارتی نیوبراوه وه، دوور ده خه نه وه!

۶- سلّ نه کردنه وه ی و گه رانده وه ی جه خت بو نه و دووریه ده که ن!

۸- کۆششی بو شوێش کردن - دواي گه رانه وه - دیسان به لگه یه بو نه و دووریه.

۹- هاریکاری دواي له گه لّ (پارتی حوریه و ئیتیلاف) دیسان به لگه ی دووریه!

وێرا، زۆر چاوه نوێر کراوه - به لگه ییش زۆره - وهک نیوداریک و رۆشنیریکی کورد و نارپه زایی ره فتاری رژیته که و کاربه ده سه ته کانی و له پتیاوی چاکه ی گه له که یدا، سه ربه ست و نازادانه هاریکاری و دۆستایه تیی له گه لّ نه نده کانی پارتی نیوبراوا نواند بیت!

(۱۳) ۲/۴۴؛ ۱۴۰؛ ۱۶۱.

(۱۴) ۲/۴۴؛ ۱۴۰؛ ۱۶۲.

دامه زرتنه کانی (کۆمه لّی بلا و کردنه وه ی مه عاریف / زانستی کوردیی - نه سه ته نبوول) دا بووه! (۱۵) دیسان له سه رچاوه ی دیسه وه ده گتیرته وه که میقداد مه ده ته، لایینیگری (پارتی سه ربه ستیی و پیکه اتن / حوریه و ئیتیلاف) ی دواي مه شرووته بووه که پارته که ش له نیوان هه ردوو کانونی دووه می ۱۹۱۲ ز- ۱۹۱۳ ز. دا، سه رده سه ته ی ده سه لات و فه رمانه وایی بووه (۱۶)، هه ره ها - به رۆشنایی یادا شه ته کانی نووری ده رسیمی - میقداد مه ده ته له س ۱۹۱۲ ز. دا، به موته سه ریری باژیری ده رسیم دامه زراوه! (۱۷). له ئیره راوه چ سه رچاوه یی هه والّ کانی دی دوا رۆژ و چاره نووسی پی نه زانیوه و نه یگتیراوه ته وه. به لیکدانه وه م رهنگی له دواي ۱۸۵۱ ز. راوه له دایک بووبیت و به ر له ۱۹۱۹ ز کۆچی مالئاوایی کرد بیت (۱۸).

میقداد مه ده ته - به رۆشنایی نووسینی خۆی - زمانه کانی کوردیی خۆی، فارسیی و تورکیی و عه ره بیی و فره نسیی زانیوه، هه ر نووسینه کانی، کرد و کۆشی، جه خت ده که ن که بی رتیکی نه ته وه یی پاکي هه بووه، به لّام وێرای نارپه زایی له سه ته می نه ته وه یی و ده سه لاتیی عوسمانیی بو سه ر گه له که ی، بانگی بو شوێشی سه ربه خۆیی و ییکگرته وه ی کورد کوردستان، یان - وهک عه بدورپرهمان برای - له رۆژنامه ی (کوردستان) دا، مه به ستی خۆی روون کردوه ته وه داوا له

(۱۵) ۲/۴۴؛ ۱۴۰؛ ۱۶۲.

(۱۶) ۲/۴۴؛ ۱۴۰؛ ۱۶۲.

(۱۷) ۲/۴۴؛ ۱۴۰؛ ۱۶۲.

(۱۸) نه م پرپاوه له مه ر ژین و مرندی به رۆشنایی دوو باسه:

۱- نه مین عالیی برای - پیتم وه یه گه وره تره - له س ۱۸۵۱ ز. دا له دایک بووه و نه گه ر میقداد مه ده ته به دوا ییدا هات بیت، ساله کانی دواتر به ر نه و ده که ویت.

۲- وێرای سه رسورمان له ئاستی دیارنه بوونی هۆ و کاتی مردن و چاره نووسی نه م خاوه ند برا و که سه زۆر و ناسراوانه، من به تاییه تیی به هۆی نیو نه هاتنی له (گه شه که ی میجه ر نۆییل E. W C. Noiel - س ۱۹۱۹ ز) (*) به کوردستانی باکووردا که نیوی (۹) ی کوری به درخان پاشا، له نه مین عالییه وه تا کامیلی تو مار کردوه و به کورتییی باسی کردوون، هه ره ها نیو و کار و پیشه ی کور و کوره زا کانی نه مین عالییشی تو مار کردوه و (هه رگیز باسی میقداد مه ده ته نه کردوه!) نه وه پیتم وه یه: که نیوبراو - به ر له ۱۹۱۹ ز- به دره ختی ژیا نه وه نه ماوه، سایان به هۆی ده رده که یه وه، یان به هۆییک سیاسیی وهک نه فیی و گرتنه وه. شایانی باسه عه بدورپرهمانی برای سالی ۱۹۱۹ ز له «مووسل» دا ده رمانخوا ردا کراوه و مردوه!

(*) بنۆره: حسین نه حمه د جاف و حسین عوسمان - گه شه کانی میجه ر نۆییل، به عداد؛ س ۱۹۹۴ ز.

سولتان دهکات (ئیسلاحیات) له کوردستاندا جیبه جی بکریت و بهری ستهم و خراپه زۆرداری کاربه دهسته کان بگیریت و پینگه به بلا و بوونه وهی رۆژنامه کهی بدریت و له خوینده واران قه دهغه نه کریت که چ شتیکی خراپی تیدا نه نووسراوه، پیچه وانه ی ناره زوو و سه رکه و تنی حوکومه تی سنییه بیت! میقداد مه دحه ت، ژنی هیناوه و سه رچاوه کان نیوی دوو کور و کیژتیکمیان بردووه. کورپه کانی، نیویان نایه ت الله، فارووق بووه، به لام نیوی کیژه که ی و چاره نووسی هه رسیکیان له چ سه رچاوه بیئکدا باسی نه کراوه، چون هه وائی ناده ن له مه ر ئه وه ی داخو دانراوی ئه ده بیی، سیاسی هه بووه یان نا!!

⊖ مه لا مه محمود مه لا ئه مین موفیتی مه لا ئه حمه د چاومه ار (*)

(بیخود/ شاعیر: ۱۸۷۹ز. سلیمانیی — ۱۹۵۵/۸/۲۵ز. سلیمانیی)

له مندالییه وه تا پیگه بیشتنی له لای زانا گه وره کانی سلیمانیی خویندوو یه تی و زانسته کانی نه قلیی و عه قلیی ده ستگیر بووه.

له س ۱۹۰۰ز. دا کراوه به داوه ری باژتیرۆکی هه له بجه. دوا یی له دوا ساله کانی (۱. ج. گ. دا، له قوتابخانه ی ئاماده ییدا - به خۆرای - له گه ل ژبه ور و ره فیه ق حیلیمی مامۆستایی کردووه.

رۆژنامه ی پیشکه وتن - سلیمانی؛ س ۱۹۲۲ز نیشانی داوه که له ئه و ساله دا نیشته نیی باژتیری که رکوک بووه، دوا یی له سه رده می حوکمداری (مه لیککی کوردستان) دا هاتوه ته وه بۆ سلیمانیی. له س ۱۹۴۵ز. دا که مه لا عه بدولعه زیزی برا گه وری - موفیتی سلیمانیی - مردووه، جبگه ی کار و فرمانه که ی گرتوه ته وه و هه تا مردن هه ر له سلیمانییدا ژیاوه. مه زاری له گردی سه یوانه. بیخود شاعیریکی دیاری ریزی کلاسیکه کانه. زمانه کانی عه ره بیی، فارسیی، تورکیی زانیوه و شاره زا بووه. به کوردیی و فارسیی له ئه وین، ئابین، په سه ندی چاکان و ناسراوانی سه رده مه که ی، شیعری جوان و په وانی هه به.

په به ن و وه جاخ کوپر بووه!

چاپکراوه کانی:

۱- دیوانی بیخود - به غداد؛ س ۱۹۷۰ز.

(*) به ماشاکراو:

۱- دیوانی شیعری.

۲- پیشکه وتن - سلیمانیی.

⊖ مه محمود حه سه ن فه همی جاف (*)

(مه محمود هۆشمه ند/ رۆشنییر: ۱۰/ ۱۰/ ۱۹۴۵ز. هه له بجه — ...)

کوری تا قانه ی باییه تی. دایکی ئامینه ی عه بدالله به گی که یخوسره وی مه محمود پاشای جافه. خویندنی (ق. س) و (ق. ئا) و (زانکۆی به غداد - به شی فیزیای) ی له به غداد و سالی ۱۹۶۸ز. دا ته و او کردووه.

هیندی جار - له سه رده می مندالییدا که هاوینان دیده نیی هه له بجه یان کردووه - که م که می له (ق. س. هه له بجه) دا خویندوو یه تی.

له نیوان س ۱۹۷۰ز - ۱۹۹۰ز. دا له کۆمیانیا ی نه وتی نیشته یمانیی کارگێر بووه. دوا یی خانه نشین بووه. وێرای کوردیی، عه ره بیی، ئینگلیزیی دزانیت. چ دانراو و چاپکراویکی نییه. ئاره زوومه ندی خویندنه وه و راووشکاره. کتیبخانه ی بای - به که شکۆله که ی مه محمود پاشای جافه وه - پاراستوه. ئه میسته دانیشته وی به غداده.

هاوسه ری له س ۱۹۷۱ز. دا - خزمی خۆبه تی - هه لێژاردووه و بای دوو کور و دوو کیژه!

□ ناهیده ره فیه ق حیلیمی (**)

(رۆشنییر: ؟؟ — ...)

دووه م کیژی باییه تی. دوا ی خویندنی (ق. س) و (ق. ن) و (ق. ئا) له (جونیر کۆلیج - به یرووت) و (زانکۆی کلارک - ئه مریکا) و (زانکۆی لاهای - هۆلاندا) خویندوو یه تی و له (زانکۆی ستۆکهۆلم - سوید) یشدا ماجستیرنامه ی له پتوه ندییه کانی نێوده و له تیبیدا وه رگرتووه! له وه زاره تی په روه ده ی عیقادا؛ مامۆستا، پشکن، پسپۆری زمانی ئینگلیزیی، کارگێر بووه. وێرای کوردیی؛ ئینگلیزیی، عه ره بیی، هۆلانیدی، سویدی ده زانیت. له رۆژنامه و گۆڤاره کاند کۆمه لێ گوتاری کوردیی بلاوه.

شوی نه کردووه. خانه نشینه و دانیشته وی به غداده!

چ دانراو و چاپکراویکی نییه!

(*) سه رچاوه:

۱- خۆی (له دیمانه ییکی تاییه تیدا، به غداد - ۱۴/ ۵/ ۱۹۹۷ز).

(**) سه رچاوه:

۱- نامه ی خۆی بۆ من!

□ ⊖ نورویی شیخ سالح شیخ غهنبی (*)

(م. نورویی، شیخ نورویی شیخ سالح / شاعیر، نووسەر: س ۱۸۹۶ز.

سلیمانینی — ۲۰/۱۲/۱۹۵۸ز. سلیمانینی)

پیشهی خانه‌دانه‌کە‌ی سه‌بیده‌کانی به‌رنج‌ه‌یه. دایکی ره‌حمە‌ی قادر ره‌سولتی نه‌وچه‌ی زولال
ئاغای جه‌نگاوهری ریزی دوانزه‌ سوارهی مهربوانی به‌نیویانگه. له‌ گه‌ره‌کی ده‌رگه‌زیندا له‌ دایک
بووه و نۆ‌ه‌ره‌یه.

لین کۆ‌لی ژینی - نووسەر نازاد عه‌بدو‌لواحید - ورد ورد باسی ژینی کردووه و لینی گوتووه؛ له
فیرگه‌کانی مه‌لا و مامۆستا ناسراوه‌کانی وه‌ک خواجه ئە‌فه‌ندی عه‌زیزی وه‌سمان ئاغا، مه‌لا
سه‌عه‌یدی زه‌له‌ه‌یی، شیخ بابا عه‌لیی شیخ عه‌بدالله‌دا سه‌ره‌تاکانی ئایین و خوینده‌واریی
وه‌رگرتووه. دوابی چووته‌ به‌ر (ق. س. سلیمانینی) و ئە‌وجا له‌ هاوینی س ۱۹۱۶ز. دا چووته‌
به‌ر (ق. ئا. سلیمانینی) (۱)، به‌لام خویندنی تیدا ته‌واو نه‌کردووه و ده‌ستی لین هه‌لگرتووه!

سه‌رچاوه‌که پتر لینی نووسیوه؛ باب و باپیری به‌بازرگانیه‌وه له‌گه‌ل ئیران، خه‌ریک بوون و
دوای پیربوونی بابیشی - له‌ س ۱۹۱۴ز. راوه - خۆی و برایتیکی سه‌رگه‌رمی بوون.

خۆی له‌مه‌ر ئە‌و باسه‌ ده‌بیژیت؛ (له‌ سلیمانیه‌وه، شه‌کر و چا، ره‌نگ، شتی باه‌تیمان بۆ
ئیران ده‌برد و له‌ ئە‌وه‌یشه‌وه قالیی و مال و ئاوریشم ده‌هینم، به‌لام قازانجه‌که‌ی ده‌خۆم و
پاشه‌که‌وتم بێ ناکریت، ئیستره‌کانی بابم ده‌ته‌قینه‌وه؛ خۆ ئە‌گه‌ر بێتکیکیان بتۆییت، ئە‌وه له‌
مایه‌که‌یشی زه‌ره‌ ده‌که‌ین!) به‌ ئە‌وه‌پیه، له‌ به‌ر ده‌ست بلاویی، دوو سێ جار له‌ بازرگانیه‌یدا
مایه‌پوچ بووه! سه‌رچاوه‌که پتری لین وردبووه‌ته‌وه و ده‌بیژیت؛ له‌ ۱۹۲۱/۱/۱۵ز. دا -
۱۹۲۱/۸/۳ز. دا نووسه‌ری دووهم و له‌ ۱۹۲۱/۹/۱ز - ۱۹۲۲/۹/۵ز. دا، نووسه‌ری
بیتکه‌می به‌له‌دیه‌ بووه! (۲)

(*) سه‌رچاوه و ته‌ماشاکراو:

۱- ۲۱/۱؛ ج ۲.

۲- ۴۲/۱.

۳- ۴۶/۱.

۴- گو‌قار و رۆژنامه و کتیبه‌ نیویراوه‌کان!

(۱) لین کۆ‌لی ژیر نازاد عه‌بدو‌لواحید، (ق. ر. س. سلیمانینی) داناوه. ئە‌مه راست نییه. قوتابخانه‌ی
نیویراو به‌هۆی بێتکه‌م جه‌نکی گیتیبه‌وه هه‌لگیرا!

(۲) رۆژنامه‌ی پیشکه‌وتن - سلیمانینی، لایینگیری ئە‌م هه‌والانه‌یه!

وردبوونه‌وه‌م جه‌خت ده‌کات؛ له‌ (۲ س. ح. کوردستان) دا له‌ پال ئە‌وه‌ی نووسه‌ری به‌له‌دیه‌
بووه، نووسه‌ری کوردیی و فارسیی (بانگی کوردستان) و له‌ (رۆژی کوردستان) دا خاوه‌ند
ئیمتیاز و به‌رپرسی رۆژنامه‌ی زمانحالی حوکومه‌ت بووه. هه‌ر (رۆژی کوردستان -
۱۰/۱/۱۳۳۸ز) یه‌ش ده‌گێڕته‌وه که له‌ ئە‌م هه‌له‌دا سه‌رنووسه‌ری به‌له‌دیه‌ - نه‌ک سه‌رۆکی وه‌ک
لین کۆ‌له‌که‌ی لینی گوتووه - بووه؛ له‌ دووهم شوێنی کوردستاندا تیکه‌ل و له‌ رۆژنامه‌ی (بانگی
حه‌ق) دا به‌شدار نه‌بووه. هه‌روه‌ها له‌ دوابی داگیرکردنه‌وه‌ی سلیمانینی له‌ لایین له‌شکری
بریتانیاوه، له‌ (بانگی کوردستان: ژ ۱، ۸/۶/۱۹۲۳ز) به‌شدار نه‌بووه.

وه‌کولین کۆ‌له‌که‌ی ده‌بیژیت؛ له‌ ئە‌م رۆژگارهدا گیراوه و سێ مانگی له‌ به‌ندیخانه‌ی که‌رکووکدا
ئاخراوه. وئ ده‌چیت دوابی ۱۷/۶/۱۹۲۳ز و هه‌لکه‌وتنه‌وه‌ی (۳. ح. کوردستان) نازاد
کراییت و گه‌راییته‌وه بۆ سلیمانینی!

له‌ ئە‌م سه‌رده‌مه‌دا ئاشکرایه که تیکه‌لی رۆژنامه‌ی (ئومیدی ئیستیقلال) ی حوکومه‌تی
کوردستان نه‌بووه. وئ ده‌چیت هه‌ر سه‌رنووسه‌ری به‌له‌دیه‌ بوویت! (۳) دوابی داگیرکاری بریتانیا
و عێراقی عه‌ره‌ب له‌ سلیمانیدا؛ س ۱۹۲۴ز، وئ ده‌چیت ئە‌ویش بێ کار مابیته‌وه.

لین کۆ‌له‌که‌ی ده‌بیژیت له‌ س ۱۹۲۶ز. دا، له‌ سه‌ر کوردایه‌تیی چهند رۆژی گیراوه! (۴).

لین کۆ‌ل نازاد عه‌بدو‌لواحید - به‌لگه‌نامه‌ی ره‌سمیه‌وه - کار و فرمانه‌کانی دوارۆژی روون
کردووه‌ته‌وه و ده‌بیژیت؛ له‌ نیوان ۱۴/۹/۱۹۲۶ز - ۱۵/۹/۱۹۲۷ز. دا مه‌ئمووری ئە‌ریایی
حیره‌ف و سانیع و له‌ نیوان س ۱۹۲۷ز - ۱۹۳۵ز. دا نووسه‌ری دووهمی مه‌سه‌ره‌فی دائیره‌ی
خه‌زینه‌ی سلیمانینی و له‌ نیوان س ۱۹۳۵ز - ۱۹۳۷ز. دا نووسه‌ری مه‌سه‌ره‌فی سلیمانینی و له
۸/۹/۱۹۴۳ز - ۲/۱/۱۹۵۵ز. دا رێبه‌ری ئاوابی - ناحیه‌کانی: ناوده‌شت، باله‌ک،
ته‌قه‌ق، سه‌نگاو، بارزان، وارماوه بووه که له‌دوا می‌ژووشتا - مووچه‌ی سیی دینار بووه - بۆ
ماوه‌ی سێ ساڵ له‌ کار و فرمان خراوه و ده‌رکراوه و خۆیشی جارێکی دی نه‌چووته‌وه سه‌ری! (۵)

(۳) لین کۆ‌ل نازاد ده‌بیژیت؛ (سه‌رۆکی به‌له‌دیه‌) و راست نییه!

(۴) سیجیلی به‌له‌دیه‌ی سلیمانینی - س ۱۹۲۳ز له‌ گه‌نجینه‌ی عه‌بدو‌رره‌قیب یوسفدا به‌لگه‌ی
ره‌سمیه‌ که ئە‌وئ ده‌می سه‌رۆکی به‌له‌دیه‌ نه‌بووه!

(۵) لین کۆ‌ل نازاد باسی مه‌لامه‌تی ده‌رکردنه‌که‌ی پین ساغ کراوه‌ته‌وه که ئە‌وه‌ی؛ قایقامی هه‌له‌جه
قسه‌بێکی بیستوهه‌ته‌وه گۆیا رێبه‌ری وارماوه - شیخ نورویی - که‌م ده‌که‌وتیه‌ دائیره و نووسراوه‌کانی
کار و فرمانی بۆ ده‌بهنه‌ ماله‌وه... که ده‌پرسنه‌وه ئە‌وه له‌ به‌ر چیه‌؛ ئە‌و گوتویه‌تی؛ من ناچمه‌ شوینی
که وه‌ک ته‌ویله‌ بیت!

م. نووری له (پیشکەوتن - سلیمانی؛ ۱۹۲۰ز-۱۹۲۲ز) راوه دەستی بە بلاوکردنەوهی شاعر، گوتاری ئەدەبی و زمانەوانیی و رۆشنبیری کردووه! بێکیکه له هه‌ره نووسه‌ره دیاره‌کانی رۆژنامه‌که و له (گره‌وی پیشکەوتن) دا له‌سه‌ر شیعری په‌تیی (جوت و گا) بێکه‌م خه‌لاتی وه‌رگرتووه! له (بانگی کوردستان، په‌یژه، ژیان، ژبانه‌وه، رۆژی کوردستان) به‌ئیمزای (م. نووری) یه‌وه و دواتر له (زاری کرمانجی، ژین، گه‌لاوێژ) دا به‌ئیمزای (نووری شیخ‌سالح) ه‌وه به‌ره‌می بلاوکردووه‌ته‌وه.

له ه‌ونه‌ری گوتاری رۆژنامه‌نووسیدا - به‌تایبه‌تی له سه‌رده‌می حوکومه‌تی کوردستاندا - به‌بیری نه‌ته‌وه‌بیه‌وه، ده‌ستیکی بالا و زمانیکی پاراوی نواندووه. له (ژیان: ۱۹۲۶ز- ۱۹۲۷ز) دا وه‌ک بێکه‌م په‌خه‌گری ئەدەبی کوردی کوردستانی باشوور، رسته‌گوتاریکی بیست و پینج بازنه‌ی له‌مه‌ر ئەو بابته‌ بلاوکردووه‌ته‌وه.

نووری شیخ‌سالح، له خۆی گوتووه؛ (نووری فێتره‌ته‌ن شاعیره. شاعیرییه‌تیی وه‌ه‌بیه‌ و که‌سبی نییه‌! زۆر مندال بووه که شیعری گوتووه. له شوعه‌راکانی کورداندا ئەوی ئینقیلابی به‌سه‌ر ئەدەبیاتی کوردیدا هێناوه و له‌سه‌ر ئوسوولێ غه‌رب شیعری گوتووه؛ نوورییه‌! ئەم شاعیره له هه‌موو مه‌وزوووعیک شیعری هه‌یه. له نه‌سڕیشدا ده‌ستیکی بلندی له عه‌لم و سه‌نه‌تی ئەدەبیاتدا و له قه‌واعیدی ئەدەبییه‌دا، مه‌قالاتی له غه‌زه‌ته‌دا زۆر نه‌شر کردووه. نووری؛ له هه‌موو شوعه‌رای کورداندا وردیی فیکر و ئیجادی شاعیری شه‌هیر «مه‌وله‌ویی» زۆر په‌سه‌ند ده‌کات» (۶).

ره‌فیع حیلیمی په‌خه‌گر لیتی نووسیوه؛ (به‌تایبه‌تی له ئەدیبه‌کانی ده‌وری وریابوونه‌وه‌ی تورک زۆر سوودمه‌ند بووه و له دانانی شیعری کوردیدا په‌یره‌وی توفیق فیکه‌رتی کردووه که بێکیکه له شاعیره به‌رزه‌ نیشتیمانپه‌ره‌ره‌کانی ئەو ده‌وره. له وه‌زن و قافییه و شێوه‌ ئاهه‌نگا - نووری - رێگه‌بێکی تازێ داناهه‌ بوو شیعری کوردی. له‌به‌ر ئەمه، سه‌رده‌میک شیخ‌نووری سه‌رکرده‌ی شاعیره‌ لاهه‌کانی کوردی سلیمانیی بووه و زۆریان، ته‌نانه‌ت «گۆران» یش هه‌ولێ لاسایی کردنه‌وه‌ی شیخ‌نوریان ده‌دا!

زه‌کایی که له «نووری» دا هه‌یه، له‌وانه‌ بوو هیوای خزمه‌تی ئەدەبی کوردی لێ بکری، به‌لام داخه‌که‌م ده‌ردی نان و کویره‌وه‌ری، وه‌زبفه‌ی میریی، له‌گه‌ڵ هێندێ هۆی له‌مانه‌ گرنکتر، ماوه‌ی ئەم خزمه‌ته‌ی نه‌دا و به‌ئاواتی نه‌گه‌یشته‌وه!!).

(۶) ده‌ستنووسی خۆی بوو گیوی موکریانی.

ره‌فیع حیلیمی پتری لێ نووسیوه و ده‌بیژیت؛ (ئه‌وانه‌ی که ئەمه‌رۆ خۆیان به‌دامه‌زرتنه‌وه‌ی قوتابخانه‌ی شیعری تازه‌ ده‌ژمێرن، ده‌بیته‌ بزانه‌ که بێکه‌م به‌ردی بیناغه‌ی قوتابخانه‌که‌یان له‌ لایین نووری شیخ‌سالحه‌وه‌ دامه‌زرا!) (۷)

گۆرانی شاعیر و هاوه‌لی، چه‌سه‌پنه‌ری شیعری نوێ کوردی لیتی گوتووه؛ (ده‌توانریت که به‌ شیخ‌نووری بگوتیت سه‌رۆک، به‌هۆی زۆری به‌ره‌می و بلاوکردنه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌که‌ی که بێ گومان ته‌ئسیری ده‌به‌خشیه‌ سه‌ر ئەدەبی کوردی!)

عه‌لا ئوودین سو‌جادی میژوو‌نووسی ئەدەبی کوردی - به‌یادی دانراویکی له‌ ده‌ست چووی نوورییه‌وه - لیتی گوتووه؛ (... ئەم پیاوه له‌ عه‌رووزدا موته‌به‌حیر بوو. شاره‌زایی ته‌واوی له‌ ئەم بابته‌دا هه‌بوو... له‌ چاوه‌ ئه‌ودا شاره‌زایی ئەوتۆم له‌ عه‌رووزدا نه‌بوو!).

ره‌مزی مه‌لا ماری شاعیر بوو کۆچی مالتاوی لیتی گوتووه:

دل‌ خۆش مه‌که‌ ئەی ره‌مزی به‌م ده‌یره‌ که دنیا‌یه

پروانه‌ که (شیخ) ئیسته‌ له‌ کوێدا‌یه.

بوو سالی وه‌فاتی ئەو، پیری به‌زمانی حال

فه‌رمووی که (به‌دل‌ خۆشی نوری له‌ جنانا‌یه / = ۱۹۵۸ز).

نووری شیخ‌سالح، ئەدیبه‌، شاعیر، رۆژنامه‌شان، کوردی نه‌ته‌وه‌په‌ره‌ره، له‌ شیعریکی خه‌مباریدا ده‌لیت:

له‌ ده‌ش زه‌مانه‌ قویری کوێ بکه‌م به‌سه‌ر خۆما

به‌مه‌قه‌سه‌دی نه‌گه‌یشتم له‌ هه‌رچی تی کویشیم!

نووری شیخ‌سالح - به‌هۆی په‌ستی خۆینه‌وه‌ مرد - پیاویکی ساکار و بێ فیز، رووخۆش و ناسک، هێور و به‌رێز، ده‌نگخۆش و مه‌قامشوناس بووه. گه‌لی نووسه‌ر و لێ کۆل تا ئەو‌رۆ پێوه‌ی خه‌ربکن که بێ له‌ ره‌فیع حیلیمی، در. کامیل هه‌سه‌ن به‌سیر گوتاره‌کانی (ئه‌ده‌ب و ئەدەبیاتی کوردی) کۆکرده‌وه‌ و لیتی کۆلیه‌ته‌وه‌ و به‌نیوی (شیخ‌نووری شیخ‌سالح له‌ کۆری لیکۆلینه‌وه‌ی وێژه‌یی و په‌خه‌ سازیدا؛ به‌غداد؛ س ۱۹۸۰) چاپ و بلاو کردووه‌ته‌وه!

هه‌روه‌ها لێ کۆل‌ ئازاد عه‌بدولواحید، له‌ دوو به‌رگدا، له‌ ژین و به‌ره‌می وردبووه‌ته‌وه‌ و لیتی کۆلیه‌ته‌وه‌ و به‌نیوی (دیوانی شیخ‌نووری شیخ‌سالح) ه‌وه‌ بلاوی کردووه‌ته‌وه‌! وێرا، نووسه‌رانی دی له‌ ئەم رۆژنامه‌ و ئەو گۆفاره‌ و کۆر دا هێشتا پێوه‌ی خه‌ربکن!

(۷) گۆفاری به‌یان - س ۱۹۷۰ز.

نورویی شیخ صالح که زمانه‌کافی فارسی، تورکی، عه‌ره‌بیبی، زانیوه، هه‌تا خۆی به‌ژبانوه بوو به‌ته‌نێ سێ شیعیی له‌ به‌رگیکدا چاپ کردوه!

له‌ رووی کۆمه‌لییه‌وه؛ له‌ ۱۹۲۶ز. دا هه‌لسه‌ری هه‌لبژاردوه و نه‌وه‌ی تیگه‌یشتووی جیگه‌یان گرتوه؛ کورانی شه‌هاب؛ (شه‌هیدی کورد و کوردستان/ خاله‌ شه‌هایی له‌ سیداره‌ دراوی حوکومه‌تی عیراقی به‌عسی عه‌ره‌ب)، جه‌ناب، نیهاد، دارا، کیزانی؛ گه‌لاوێژ، پرشنگ! شیخ نورویی شیخ صالح که شیعیی (هه‌لکه‌نن خزمینه‌ بۆم قه‌بری) کی گوتوه، به‌راستی جوان شوناسنامه‌ی خۆی و مه‌ردانی ئاشنا کردوه که گوتویه‌تی:

ده‌س له‌ مل به‌ردیکی ئه‌لحه‌دکه‌م له‌لای من چاتره
له‌و ده‌سی پر زێره، بینیمه‌ ده‌سی ئه‌غیاره‌وه!

چاپکراوه‌کانی:

- ۱- هۆنراوه‌ی شیخ نورویی شیخ صالح - سلیمانیی؛ س ۱۹۵۸ز.
- ۲- دیوانی شیخ نورویی شیخ صالح - ج ۱-۲؛ به‌غداد؛ ۱۹۸۲ز- ۱۹۸۵ز. (کوکردنه‌وه و وردبوونه‌وه و لیکنۆلینه‌وه‌ی ئازاد عه‌بدوخواجید)!

✪ □ نورویی عه‌بدوولنه‌حه‌ جه‌رجیس (*)

(نورویی فه‌توحیی «در») / پزیشک: س ۱۹۰۷ز سلیمانیی - س ۱۹۸۲ز. به‌غداد) دایکی خانمه و خوشکی عه‌بدوولکه‌ریم عه‌له‌که‌ی سه‌رۆک - وه‌زیر-ی دارایی دووم حوکومه‌تی کوردستان؛ س ۱۹۲۲ز.

خانه‌دانه‌که‌ی له‌ سلیمانیییدا خه‌ریکی بازرگانیی ئاسن، خوریی، پیست بووه. له‌ ۱۹۱۹ز. دا خۆی و چهند خزمیتی نیردراون بۆ کۆلیجی بابه‌کانی عیسایی له‌ به‌یرووتا و خوتیندی سه‌ره‌تای و نیوه‌ندی و ئاماده‌یی تیدا ته‌واو کردوه! هینده سه‌رکه‌وتوو بووه، که سه‌ه‌کانی له‌ ۱۹۲۸ز. دا ناردوو یانه بۆ «سويسرا» و خوتیندی پزیشکیی له‌ (زانکۆی ژنیف) دا. له‌ س ۱۹۳۵ز. دا له‌ نوژداری گشتیی و پزیشکییدا باوه‌رنامه‌ی دوکتورای وه‌رگرتوه که باوه‌رنامه‌که‌یشی به‌تایبه‌تی له‌مه‌ر نه‌ خوشییه‌کانی سنگ بووه!

(*) سه‌رچاوه:

۱- ۱۳۳/۳۷/۲.

۲- نه‌وال عه‌له‌که؛ ده‌رمانساز؛ سلیمانیی؛ ۱۲/۳/۱۹۹۸ز.

بێژراوه له‌ شتیه‌ی نامیلکه‌یی‌کدا، دوکتورانه‌که‌ی به‌زمانی فره‌نسیی نووسراوه و گۆرډراوه بۆ ئینگلیزی، عه‌ره‌بیبی، تورکی، کوردیی (۱). بیکه‌م جار وه‌ک پزیشکیی گه‌رۆک له‌ ئاوبیه‌کانی «شه‌رقات، شه‌نگار» ی باژێری مووسل دامه‌زراره که شه‌ش مانگی به‌نیو خیله‌کاندا گه‌راوه بۆ پاکۆدانی درمه‌ جیگه‌ره‌کانی ئه‌و نیوچانه! له‌ س ۱۹۳۶ز. دا راگۆستراوه بۆ هه‌له‌بجه - سلیمانیی. ئه‌وجا بووه به‌پزیشکی خه‌سته‌خانه‌ی مه‌له‌بندی سلیمانیی که ورد و جوامیرانه ئه‌رکه‌که‌ی به‌جی هیناوه. له‌ س ۱۹۴۲ز. دا بووه به‌سه‌رۆکی ته‌ندروستی پاریزگی سلیمانیی و تا س ۱۹۴۷ز ماوه‌توه و له‌ ئه‌و مه‌ودایه‌شدا بۆ قه‌لاچۆکردنی درمه‌ جیگه‌ره‌کانی وه‌ک له‌رزوتا، گرانه‌تا و هاوتایان تیکۆشاوه و له‌ ئه‌م رووه‌وه له‌گه‌ل پروفیسۆر (بیتی) ره‌نجی داوه!

له‌ س ۱۹۴۷ز. دا و له‌سه‌ر خواستی خۆی راگۆستراوه بۆ باژێری به‌غداد و له‌ خه‌سته‌خانه‌ی ئه‌عه‌میییه‌ دامه‌زراره. هینده‌ش کارامه‌ بووه، کاریکی ئه‌وتۆی کردوه که ئه‌و خه‌سته‌خانه‌ی پچکۆله‌یه‌ی له‌سه‌ر ده‌ست گه‌وره‌ بییت که دواتر ناسرا به‌ (خه‌سته‌خانه‌ی ئه‌لنوعمان)، به‌لام سه‌یر ئه‌وه‌یه له‌ رۆژی کردنه‌وه‌یدا راگۆستراوه‌ته‌وه بۆ خه‌سته‌خانه‌ی «که‌رخ» ی به‌غداد و به‌رپیه‌ری دامه‌زراره، له‌ ئه‌م مه‌ودایه‌شدا، پزیشکی تابه‌تی چهند سیاسه‌تبازی ناسراوی عیراق بووه وه‌ک حیکمه‌ت سلیمان، ره‌شید عالیی گیلانیی که دواتر بوون به‌نزیکتین هاوه‌لی.

له‌ نیوان س ۱۹۵۸ز- ۱۹۶۱ز. دا سه‌رۆکی ته‌ندروستی پاریزگی به‌غداد بووه و چالاکانه هه‌موو کاروباریکی پاریزگی که‌ی رێکخستوه.

له‌ س ۱۹۶۱ز. دا به‌سه‌رۆکی ته‌ندروستی پاریزگی که‌رکووک دامه‌زراره، به‌لام نه‌چوه‌ته‌ سه‌ر کار و خۆی خانه‌نشین کردوه. ئیدی له‌ ئه‌م هه‌له‌ راوه تا کۆتایی ژینی هه‌ر له‌ به‌غداددا به‌کاروباری عیاده‌ی پزیشکیی خۆیه‌وه هه‌لبیکردوه و ژینی رابواردوه!

وه‌ک ده‌گێر نه‌وه‌ چاوی له‌ پاره‌ نه‌بووه و یارمه‌تی گه‌لی نه‌خۆش و دامای داوه.

وردبوونه‌وه‌م جه‌خت ده‌کات له‌ سه‌ره‌تاکانی ساڵه‌کانی په‌نجاکاندا له‌ (رادییی به‌غداد - به‌شی کوردیی) دا گوتاری هه‌وتۆیی ته‌ندروستی پزیشک‌ه‌ش کردوه و گوتگریکی زۆری هه‌بووه که بیکتیکیان هه‌فید زاده مه‌حموده. مخابن رادیۆکه‌ ده‌نگی هه‌له‌نگرتوه!

له‌ رووی کۆمه‌لییه‌وه هه‌سه‌ری - سه‌له‌ ئه‌لقه‌سییر- ی هه‌لبژاردوه و سێ مندالییان بووه؛ جوان، در، دارا، در. مازن!

(۱) چهند له‌ گۆفار و رۆژنامه‌که‌دا چاوم گێرا، ئه‌و وه‌رگێرانه‌یم به‌رچاوه‌ نه‌که‌وتوه. هیوام هه‌یه‌ له‌ کۆله‌کانی دی لیتی بگه‌رتین و بیبووژینه‌وه.

ئەفسەری بریتانیایی و دەرچووی ئەکادیمیای سەربازیی بریتانیا! لە دەزگە سیاسییەکانی وەزارەتی کاروباری ھەندەرانى بریتانیا - بەپەلەى مولا زەمەو - لە ھیندوستاندا کاری کردوو. لە (١. ج. گ) دا - بەپەلەى نەقیبەو - یاریدەرى کونسول و جیگری کونسول (عەرەبستان، بەختیارستان، لورستان، پشتکۆ) بوو.

بەکورتیی، شارەزاییکی کاروباری سیاسیی باشووری ولاتی فارس بوو. سێ سالی تیکەلی خێلی «بەختیاری» بوو و لە سەرەتای بەھاری ١٩١٥ ز. دا سەرکەوتنێکی بۆ خۆی نووسبوو (فاسمۆس Wassmuss) ی نھیتیبری بەنێوی بانگی ئەلمانیاى دەستگیر کردوو، بەلام پاسەوانە ئێرانییەکان لە دەستیان داو. دوایی راگۆستراو تەو بۆ باژێری «بەسرە»، بەلام خۆی خولیاى سەرکێشیی بوو و زۆری داوا کردوو بەخریتە پال پەلامارەکەى ژەنەر ل. س. دونستراڤیل Dunsterville لە نیوچەى «رەشت» ی باکووری ئێراندا، لە ئەویدا دیل کراو و ماوێ پینج مانگی - وێرایی چەند کۆششى بۆ ھەلاتن - بەتوندیی ئەشکەنجە دراو. دوایی بەسایەى ریککەوتنى مۆرکراو لەگەڵ (جەنگەلبەکان) ئازاد کراو و گەراو تەو بۆ بەغداد. ئەم جارە خوی داو تەو و سەرکێشیی و ھاتو تەو مەبدان و تیکەلی باسی کورد و کوردستان بوو. لە ١٦/١١/١٩١٨ ز. دا کە فەرمانرەوای سیاسیی نیوچەى کەرکوکی داگیرکراوی بریتانیا بوو، پاسپێردرا کە - وەک نوێنەرى فەرمانرەوایی بالایی بریتانیا لە عێراقی داگیرکراو - گوتی بۆ ئەگەڵ ھەفید زادە مەحمود بکات و سەرئەنجام جاری دامەزراندنی بیتکەم حوکومەتى کوردستانی دا و ھەفید زادەى بەنوێنەرى بریتانیا ناسیی و بووش بەراویژکاری. لە ئەم ماوێدا رەفیق ھیلیمی پاسپێردرا فێری کوردیی بکات.

لە ١/٤/١٩١٩ ز. دا - بەنێوی بیروئناسینی کوردەکانی باکوورەو - دەستی بەگەشتی کرد بە کوردستانی باکووردا و تا مانگی ئەیلوولی خایاند، بەلام تورکەکان ناسییان و ھەلپەیان کرد بۆ دیل کردنی! کۆمەلە سیاسییەکانی کورد و ھیندی سەرخیل فریای کەوتن و رستگاریان کرد تا گەشتەو بەغداد.

میتجەر نۆبیل بیتکی بوو لە بەشداریەکانی (کۆنگرەى قاھیرە - ١٢ - ٣٠/٣/١٩٢١ ز) کە گەرە سیاسەتبازەکانی بریتانیا ریکیان خست! نۆبیل لە کۆنگرەکەدا - وەک چاوەنۆر دەکرا - ھىچى لە دەست نەھات بۆ پیشخستن و

پتگەبشتنی ھیواکانی کورد. دواتر ھاتەو بۆ بەغداد و دیسان تیکەلی باسی کورد و کوردستان بوو، بەلام ھیندەى ئەدمۆندس Edmonds دەوری نەبوو.

لە س ١٩٢٢ ز. دا، فەرمانرەوای سیاسیی بریتانیا بوو لە ھەلەبجەدا. بیرورای سیاسەتشناسان و لی کۆلەکانی کورد بەرامبەرى چوون بیتک نییە. ھەبە بەدۆستی دەزانی، ھەبە بەشوو. من خۆم ھەر ھیندەى تى دەگەم کە ئەفسەرتیکی سیاسیی بەجیتھیتی نیازەکانی بریتانیا بوو و ھیندی راپۆرتی چاکى لەمەر کورد، گەرەى ناکات؛ تەنانت لەلای من ریبویەکی فیلباز بوو!

تەبیاتی لەگەڵ تەبیاتی سۆن Soane جوئ بوو، ئەم نەرم و ئەو توند، تەنانت ھەزیشیان بەبیتک نەکردوو!

چ کردوو و چاکەبیتکی رۆشنیبری بەرامبەر بە کورد دیار نییە!

□ ⊖ ھادیی رەشید چاوەشلیی (*)

(نووسەر: س ١٩٢٠ ز — ٢٩/٦/١٩٩٦ ز. ھەولێر)

خویندنی (ق. س) و (ق. ن) و پۆلی چواری ئامادەیی لە ھەولێردا و تەواوکردنیشی لە بەغدادا بوو. لە سالی خویندنی ١٩٣٩ ز - ١٩٤٠ ز. دا چووتە کۆلیجی قانون و لە ١٩٤٣ ز. دا سەرکەوتوو تەواوی کردوو! ماوێ پارێزەر بوو.

لە س ١٩٤٥ ز. دا - بۆ بیتکەم جاری - بوو بەرێبەری ئاوايي / ناحیە و ئیدی بەئەو کار و فرمانەو، بەئاواییەکانی «بازیان، خورمال، پینجوبن، قەرەداخ، بەرنجە» ی سەر بەسلیمانیی و دوایی بەئاواییەکانی «لێلان، ھەبجە» ی سەر بەکەرکووکدا گەراو!

لە مانگی مایسی ١٩٥٤ ز. راو قانیمقامی قەزاکانی «زیتار، قەلادزی، کۆبە» بوو! دوای ١٤/٧/١٩٥٨ ز، لە رۆژی ٦/٨/١٩٥٨ ز. دا بەسەرۆکی بەلەدیەى ھەولێر

(*) سەرچاوە و تەماشاکراو:

- ١ - خۆی (دیدارم لە ٧/٦/١٩٩٦ ز. ھەولێر، مالی خویدا، ھەرەخا نامەى - نۆژدە رۆژ بەر لە مردنی - لە ١٠/٦/١٩٩٦ ز. دا بۆ من).
- ٢ - ٨٨/١.
- ٣ - ١١٠/١٤/٢.
- ٤ - ١٢٤/٢٨/٢.

دامه زراوه، به لّام به فەرمانی گه وره کانی عیراق ئه رکێ جیگری موته سه پرېفی سلیمانیی پێ سپێردراوه و تا ۱۹/۱/۱۹۵۹ ز کاره که ی بردووته سه ر.

دواتر راگۆستراوه ته وه بۆ کاروباری یاریده ری پێبه ری گشتیی وه زاره تی نیوخۆ، ئه و جا پێبه ری گشتیی، دوا یی جیگری هه مان وه زاره ت بووه. دوا ی ئه م کاره ی خانه نشین و به پارێزه ریبه وه ژینی له به غداددا را بواردوو!

له س ۱۹۶۷ ز. دا ئه ندامی ده سه ته ی ئیداری نیقابه ی پارێزه رانی عیراق و له نیوان س ۱۹۷۱ ز- ۱۹۷۴ ز. شدا ئه ندامی ئه نجوومه نی نیشتیمانیی بۆ ئاشتی و هاریکاری و ههروه ها ئه ندامی کۆمه لی قانونی به راوورد، ئه ندامی ئیداره ی کۆمه لی رۆشن بیری کوردیی به غداد بووه!

له ماوه ی کارکردندا و له وه زاره تی نیوخۆدا، سه رنو سه ری گوڤاری عه ره بیی (موجه لله توشو ئو نه لداخلیه / گوڤاری کاروباری نیوخۆیی) بووه که چوار سا ل درێژه ی کیشا وه!

له س ۱۹۷۶ ز. دا به یێکجاری گه را وه ته وه بۆ هه ولیتری مه لبه ندی و به پارێزه ریبه وه خه ریک بووه، دوا یی خۆی کارکه نار کردوو و خه ریکی کشتو کێلی تایبه تی بووه.

هادی چا وه شلیی کورد، پیاوێکی به رتیز و نه رم و رۆشن بیریکی ناسرا و بووه. هه رچه نده زۆربه ی نووسینه کانی عه ره بین، به لّام وێرای قانونناسیی، له سا لی ۱۹۷۰ ز. را وه خۆی بۆ لی کۆلینه وه ی میژووبی و ئابووری و که له پووری و کۆمه لیبی کورد و کوردستان دانابوو، خا وه نی کتیبخانه یێکی ده وله مه ند و گه نجینه یێ به لگه نامه ی به نرخه. زمانه کانی - وێرای کوردیی - تورکی، عه ره بیی، ئینگلیزی زانیوه.

هادی ره شید چا وه شلیی له رووی کۆمه لیبیه وه، هاو سه ری هه لبێژاردوو و نه وه ی خزمه تگوزاری، کوری له هه ولیردا ده ژین و بیکیان پارێزه ره نه وزاده.

* دانراوه چاپکراوه کانی:

۱- عه ره بیی...

۱/۱- نظم الادارة العامة في المملكة المتحدة - الموصل؛ س ۱۹۵۸.

۲/۱- الاصول والمبادئ العامة للشريعة الاسلامية - الموصل؛ س ۱۹۵۸.

۳/۱- نظم الادارة العامة في المملكة المتحدة - الموصل؛ س ۱۹۵۸.

۴/۱- النظام الاساسي والاداري في بريطانيا - بغداد؛ س ۱۹۶۰.

۵/۱- الوضع القانوني للاجانب في العراق - بغداد؛ س ۱۹۶۰.

۶/۱- الجمعيات والنقابات في التشريع العراقي - بغداد؛ س ۱۹۶۱.

۷/۱- محاضرات في قوانين الامن - بغداد؛ س ۱۹۶۱.

۸/۱- شؤون مناطق الحدود في الجمهورية العراقية - بغداد؛ س ۱۹۶۱.

۹/۱- قانون الدفاع المدني وتشكيلاته في الجمهورية العراقية - بغداد؛ س ۱۹۶۲.

۱۰/۱- الاحكام المتعلقة بالامن والنظام في الجمهورية العراقية - بغداد؛ س ۱۹۶۲.

۱۱/۱- اللامركزية الاقليمية في نظم الادارة العامة في الدولة المتخلفة - بغداد؛ س ۱۹۶۷.

۱۲/۱- رقابة القضاء على دستورية القوانين - بغداد؛ س ۱۹۶۷.

۱۳/۱- سياستنا الوطنية حول قضايا الساعة - بغداد؛ س ۱۹۶۷.

۱۴/۱- مشاكل العراق الداخلية مع الايام - بغداد؛ س ۱۹۶۷.

۱۵/۱- الحياة الاجتماعية في كردستان - بغداد؛ س ۱۹۷۰.

۱۶/۱- النظم الادارية في ايران - بغداد؛ س!!.

۱۷/۱- القومية الكردية وتراثها - بغداد؛ س ۱۹۷۰.

۱۸/۱- تراث اربيل التاريخي - بغداد؛ س ۱۹۸۵.

۱۹/۱- دول العالم - بغداد؛ س ۱۹۸۶.

۲۰/۱- المظاهر الاقتصادية في تراث منطقة كردستان - بغداد؛ س ۱۹۸۷.

۲- کوردیی...

۱/۲- رابوردووی ژبان له ناوچه کانی کوردستاندا - به غداد؛ س ۱۹۸۸.

